

วรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวงพระบางกับบทบาทการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางในบริบท
สังคมไทย

นางสาว บั้วริน วังศิริ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2551
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

FOLK LITERATURE IN LUANG PHRABANG LAOTIAN COMMUNITIES AND ITS ROLE
IN TRANSMITTING LUANG PHRABANG LAONNESS IN THAI SOCIAL CONTEXT

Miss Bourin Wungkeeree

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Literature and Comparative Literature

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2008

Copyright of Chulalongkorn University

บัวริน วังศิริ : วรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวงพระบางกับบทบาทการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทย. (FOLK LITERATURE IN LUANG PHRABANG LAOTIAN COMMUNITIES AND ITS ROLE IN TRANSMITTING LUANG PHRABANG LAONNESS IN THAI SOCIAL CONTEXT) อ. ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผศ.ดร. ตรีศิลป์ บุญขจร, 465 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวงพระบางทั้งประเภทมุขปาฐะและลายลักษณ์ในอำเภอคำชะอี จังหวัดเลย และอำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และจำแนกประเภทและวิเคราะห์วรรณกรรมด้านองค์ประกอบของวรรณกรรม รวมทั้งเพื่อศึกษาบทบาทของวรรณกรรมพื้นบ้านดังกล่าวในการสืบสานและสร้างอัตลักษณ์ของลาวหลวงพระบางซึ่งอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่วิจัยเป็นเวลากว่า 200 ปี

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังคงรักษามรดกทางวัฒนธรรมของตนไว้ ในขณะที่เดียวกันก็ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองจึงสร้างสรรค์วรรณกรรมมุขปาฐะและลายลักษณ์ขึ้นใหม่เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตน วรรณกรรมไม่เพียงแต่มีบทบาทในฐานะเป็นเครื่องหล่อหลอมโลกทัศน์วิถีคิดและวิถีชีวิตหากยังมีบทบาทในการสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในประเทศ อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในประเทศไทยมีลักษณะพลวัต โดยแบ่งได้เป็น 3 ช่วง ในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐาน วรรณกรรมมีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ ช่วงที่สอง วรรณกรรมมีบทบาทในการสร้างสำนึกตอบโต้อำนาจรัฐไทย และช่วงที่สาม เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากวาทกรรมสร้างชาติไทย และวาทกรรมการพัฒนาที่ครอบงำอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้สอดคล้องกับความเป็นไทย เพื่อเลื่อนสถานภาพทางสังคม และการเข้าถึงสิทธิประโยชน์ในฐานะพลเมืองไทยโดยการผนวกรวมความเป็นไทยกับความเป็นลาวเข้าด้วยกัน และนิยามตนเองเป็น “ชาวไทยเชื้อสายลาวหลวงพระบาง” อัตลักษณ์ชาวลาวหลวงพระบางในไทยจึงมีความเลื่อนไหล และเลือกแสดงอัตลักษณ์ของตนได้หลากหลายในสังคมไทย ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และผลประโยชน์ของตน

สาขาวิชา วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ
ปีการศึกษา 2551

ลายมือชื่อนิสิต.....
ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

4680929922 : MAJOR LITERATURE AND COMPARATIVE LITERATURE

KEY WORD: FOLK LITERATURE /IDENTITY /TRANSMISSION /LUANG PHRABANG COMMUNITIES

BOURIN WUNGKEEREE : FOLK LITERATURE IN LUANG PHRABANG LAOTIAN COMMUNITIES AND ITS ROLE IN TRANSMITTING LUANG PHRABANG LAONNESS IN THAI SOCIAL CONTEXT.

THESIS PRINCIPAL ADVISOR : ASST. PROF. TRISILPA BOONKHACHORN, Ph.D., 465 pp.

The purpose of this thesis is to study the folk literature, both oral and written, of the so-called Luang Phrabang Lao groups, who came to settle in Amphoe Dansai, Loei Province, and Amphoe Lom Kao and Amphoe Lom Sak, Phetchabun Province, from Luang Phrabang, the old capital of Laos, some two hundred years ago. The aim of this thesis is twofold, namely, to describe the nature of the extant Lao folk literature in the areas covered by this thesis, and to assess its role in preserving the cultural identity of the Luang Phrabang lao in their new cultural milieu.

The findings of this study reveal that the Luang Phrabang Lao groups in Thailand still cling to their cultural heritage, but in the meanwhile, they have had to adapt themselves to the new political and socio-economic environment. To further preserve their identity they proved creative in producing new pieces of oral and written folk literature. Folk literature, thus, played an important role in perpetuating their traditional world view and ways of life. In asserting their identity, the Luang Phrabang Lao used folk literature as a means to maintaining their cultural separatedness. This reflects three phases of literary creativeness, each in response to the changing socio-political development that encroached upon their communities. The first phase involved the inculcating of historical consciousness. The second represented a reaction against the ideological domination of the Thai government. The last, however, represented their willingness to integrate themselves into Thai society for acceptability and various benefits. It was in this last phase that they began to identify themselves as “chao thai chua sai lao Luang Phrabang”, literally meaning “Thai descending from Luang Phrabang Lao ancestry” Finally, this study shows that, though the Luang Phrabang Lao communities preferred to perceive of their identity as a distinct one, they were not immune from the dynamics of political and socio-economic developments in Thailand. Having adopted Thai nationality, they still identify themselves as ethnically belonging to the Lao of Luang Phrabang.

Field of study: Literature and comparative Literature Student’s signature:

Academic year: 2008 Principal Advisor’s signature:

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้หากไม่มีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ตรีศิลป์ บุญขจร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ผู้เปิดพรมแดนความรู้และปลุกเร้าให้ผู้วิจัยสนใจกลับไปศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง รวมทั้งตลอดเวลาตรวจแก้ไขข้อบกพร่องจนทำให้งานวิจัยเสร็จสมบูรณ์ ขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์ อาจารย์ผู้เปี่ยมด้วยความเมตตาให้คำปรึกษา เอาใจใส่ผู้วิจัยมาตั้งแต่แรกเริ่มทำวิทยานิพนธ์ รวมถึงถ่ายทอดความรู้วรรณคดีท้องถิ่นเปรียบเทียบให้แก่ผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณสำหรับคำแนะนำที่แหลมคมและลึกซึ้ง ขอขอบคุณอาจารย์ ดร. อภิญญา เฟื่องฟูสกุลและอาจารย์ ดร. ชุตินา ประภาสวุฒิสารกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะอันทำให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ขอขอบคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่รับภาระงานสอนแทนเป็นเวลายาวนาน ขอขอบคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาลาว-สื่อสารมวลชน คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวที่ต้อนรับด้วยไมตรีจิตตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยศึกษาอยู่ที่นั่น ขอขอบคุณกองทุน SEASREP (Southeast Asian Studies Regional Exchange Program) ที่กรุณาให้ทุนเรียนภาษาและอักษรธรรมลาว ณ มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวและทุนสนับสนุนทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเป็นเวลา 1 ปี 6 เดือน ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่กรุณาให้ทุนสนับสนุนทำวิจัยในปีการศึกษา 2548 และขอขอบคุณคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่สนับสนุนทุนการศึกษาตั้งแต่ปีการศึกษา 2546-2549

กราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร. ฮารัลด์ สุนดิอุส ศาสตราจารย์ ดร. โพลเกอร์ กราโบสกี และอาจารย์ เดวิด วาร์ตัน อาจารย์กึ่งเดือน เนตตะวงส์ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติลาวและเจ้าหน้าที่ห้องสมุดแผนกเอกสารโบราณทุกท่านที่ต้อนรับด้วยความเป็นมิตรยิ่ง ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียรและพลตรีหม่อมราชวงศ์ สุภวัฑฒ์ เกษมศรีที่กรุณาให้คำแนะนำและชี้แนะเอกสารประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการอพยพของชาวลาวหลวงพระบางด้วยความเมตตาอย่างยิ่ง ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ เรณู วิชาติศิลป์ ที่คอยให้กำลังใจและติดต่อประสานงานกับนักวิชาการชาวต่างประเทศ อาจารย์เกรียงไกร เกิดศิริที่กรุณาจัดทำแผนที่อันทำให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ขอขอบคุณ คุณวิโรจน์ งามสันติกุลและเพื่อนร่วมรุ่นที่น้องร่วมชั้นเรียนทุกคนที่คอยให้กำลังใจซึ่งกันและกันเสมอมา งานวิจัยนี้ ไม่อาจสำเร็จลุล่วงได้หากขาดผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนด่านซ้าย ชุมชนหล่มเก่าและชุมชนหล่มสักรวมถึงพ่อแม่พี่น้องชาวลาวหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวทุกคนที่กรุณาให้ความร่วมมืออย่างดียิ่ง คุณประโยชน์อันใดที่วิทยานิพนธ์นี้จะพึงมีผู้วิจัยขออุทิศคุณงามความดีให้แก่ “พ่อ” อันเป็นที่รักผู้ล่วงลับ และพ่อใหญ่แม่ใหญ่ทั้งหลายที่ล่วงลับไปขณะที่ผู้วิจัยกำลังทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณ คุณชูชีพ จารึกพูนผล และพี่ๆ ที่คอยให้กำลังใจเสมอมา ท้ายสุดนี้ขอกราบขอบพระคุณ “แม่” ที่ให้ทั้งชีวิตและความรักอันบริสุทธิ์ ผู้ซึ่งคอยถ่ายทอดเรื่องราวของพวกเรา “ชาวลาวหลวงพระบาง” ให้แก่ลูกอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย เป็นแรงใจสำคัญให้ลูกมูมานะฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ รวมทั้งเฝ้ารอคอยความสำเร็จของลูกด้วยความอดทนยิ่ง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ฉ
สารบัญแผนที่.....	ฒ
สารบัญแผนภูมิ.....	ณ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	6
1.4 สมมติฐานของการวิจัย.....	7
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	7
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	8
1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	8
1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
บทที่ 2 ชุมชนลาวหลวงพระบางในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์และภูมิหลังทาง สังคมวัฒนธรรม.....	28
2.1 ประวัติศาสตร์การอพยพย้ายถิ่น.....	28
2.1.1 การอพยพย้ายถิ่นระลอกแรก: สุโขทัยต่อเนื่องอยุธยา.....	30
2.1.2 การอพยพย้ายถิ่นระลอกที่ 2: สมัยธนบุรี.....	34
2.1.3 การอพยพย้ายถิ่นระลอกที่ 3: สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	35
2.1.4 ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองด่านซ้าย และเมืองหล่มกับเมืองศูนย์ อำนาจ.....	38
2.2 การตั้งถิ่นฐานและลักษณะทางภูมิศาสตร์.....	43
2.2.1 การสร้างชุมชนเมืองด่านซ้าย.....	43

2.2.2 การสร้างชุมชนเมืองหล่มเก่า.....	47
2.2.3 การสร้างชุมชนเมืองหล่มสัก.....	50
2.3 วัฒนธรรมลาวหลวงพระบางในสังคมไทย.....	54
2.3.1 ความเชื่อและศาสนา.....	55
2.3.2 ประเพณีพิธีกรรม.....	62
2.3.3 ศิลปกรรม.....	74
2.3.4 การละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน.....	83
2.3.5 ภาษาและอักษร.....	85
บทที่ 3 การสืบสาน และสร้างสรรค์วรรณกรรมลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทย	
.....	91
3.1 วรรณกรรมลาวหลวงพระบางกับการสืบสานอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มชน	
.....	91
3.1.1 เรื่องเล่าที่รับรู้ร่วมกันกับความเป็นลาวหลวงพระบาง.....	92
3.1.1.1 วรรณกรรมที่มีชื่อเรื่องเหมือนกันและเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกัน.....	92
3.1.1.2 วรรณกรรมที่มีชื่อเรื่องต่างกันแต่เนื้อหาเหมือนกัน....	101
3.1.2 วรรณกรรมลายลักษณ์กับการสืบสานขนบการแต่งวรรณกรรม.	104
3.1.2.1 วรรณกรรมนิทานนิยาย.....	106
3.1.2.2 วรรณกรรมประกอบพิธีกรรม.....	117
3.1.2.3 วรรณกรรมคำสอน.....	129
3.2 การสืบสานและสร้างสรรค์วรรณกรรมในสังคมไทย.....	131
3.2.1 การปรับเปลี่ยนวรรณกรรม.....	131
3.2.1.1 การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมมุขปาฐะ.....	132
3.2.1.2 การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมลายลักษณ์.....	136
3.2.2 การเรียบเรียงเรื่องใหม่.....	144
3.2.2.1 เรื่องหลานสอนปู่.....	145
3.2.2.2 เรื่องเล่นม่น.....	148
3.3 การสร้างใหม่ทางวรรณกรรม.....	149
3.3.1 ตำนานประจำถิ่นกับพื้นที่ใหม่.....	149

3.3.2	นิทานมุขตลกกับการปะทะทางชาติพันธุ์.....	153
3.3.3	นิทานอธิบายเหตุกับความเข้าใจธรรมชาติแวดล้อม.....	154
บทที่ 4	วรรณกรรมลาวหลวงพระบางกับบทบาทในสังคม.....	158
4.1	วรรณกรรมกับแนวคิดจักรวาลวิทยา.....	159
4.1.1	แนวคิดเรื่องแกนสร้างโลก: วิธีคิดดั้งเดิมกับปฏิสัมพันธ์ใน ธรรมชาติ.....	159
4.1.2	แนวคิดเรื่องปู่สังกะสาอย่าสังกะสีสร้างโลก.....	175
4.1.3	แนวคิดเกี่ยวกับพระเจ้าเลียบโลก: เครื่องมือยกระดับชีวิตและ การยึดโยงความเป็นชาติพันธุ์.....	181
4.2	วรรณกรรมกับการขัดเกลาสังคม.....	189
4.2.1	จริยธรรม: เข้มทิศการดำเนินชีวิต.....	190
4.2.2	จารีตในการปฏิบัติตน: การบ่มเพาะคุณลักษณะของบุคคลพึง ประสงค์.....	199
4.3	วรรณกรรมและพิธีกรรมกับการอยู่ร่วมกันในชุมชน.....	222
4.3.1	ตำนานและพิธีกรรมเพื่อการสืบสานความเป็นลาวหลวง พระบาง.....	222
4.3.1.1	การบูชาผีเมืองด่านซ้าย: นัยแห่งอำนาจ และการสืบ สานความเป็นลาวหลวงพระบาง.....	223
4.3.1.2	การบูชาผีภูเขา: ภูมิปัญญาการดำรงอยู่ในดินแดน ใหม่.....	231
4.3.1.3	ประเพณีงานบุญหลวงฯ และการเล่นผีตาโขน: สัญลักษณ์ความเป็นลาวหลวงพระบาง.....	233
4.3.2	พิธีกรรมเพื่อการเยียวยา.....	241
4.4	วรรณกรรมกับความสุขใจ.....	252
4.4.1	มุขตลกกับการระบายความคับข้องใจจากกฎเกณฑ์ทางสังคม....	253
4.4.2	เรื่องมหัศจรรย์ในฐานะวรรณกรรมหลักหนี.....	269
บทที่ 5	วรรณกรรมลาวหลวงพระบางกับการสร้างอัตลักษณ์ในบริบทสังคมไทย.....	292
5.1	ช่วงแรก: อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางกับการสร้างจิตสำนึกทาง ประวัติศาสตร์.....	292

5.1.1 เมืองกับจุดแรกเริ่มของความเป็นลาวหลวงพระบางในเมืองไทย	293
5.1.2 วีรบุรุษกับเลือดลาวหลวงพระบาง.....	300
5.2 ช่วงที่สอง: อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางกับจิตสำนึกตอบโต้อำนาจรัฐไทย	306
5.2.1 สงครามกู่ชาติกับการนิยามความเป็นลาวหลวงพระบาง.....	307
5.2.2 การปลุกสำนึกตอบโต้ไทยกับผีบรรพบุรุษลาวหลวงพระบาง....	315
5.2.3 การปฏิเสธอำนาจรัฐไทยกับการส่งส่วย และการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา.....	318
5.2.4 การสืบสานจิตวิญญาณกำพร้ากับการสร้างพลังใหม่.....	328
5.3 ช่วงที่สาม: อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางกับการปรับเปลี่ยนให้เป็นที่ไทย.....	345
5.3.1 ไทย-ลาวหลวงพระบางกับกระบวนการแปลงผ่านความเป็นไทย.....	346
5.3.2 ไทย-ลาวหลวงพระบางกับความข้อนแย้งความเป็นไทย.....	359
5.3.3 ไทย-ลาวหลวงพระบางกับการสร้างอคติทางชาติพันธุ์.....	367
5.3.2.1 จีน: ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ.....	369
5.3.2.2 ลาวอีสาน: ความเหลื่อมล้ำทางสังคม.....	376
5.3.2.3 ล้านนา: พันธมิตรหรือศัตรู.....	379
5.3.2.4 ม้ง: ผู้ไร้วัฒนธรรม.....	382
5.3.3 ไทยหล่ม-ไทค่านกับการจัดลำดับชั้นในท้องถิ่น.....	385
บทที่ 6 บทสรุป.....	389
รายการอ้างอิง.....	395
ภาคผนวก.....	409
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	465

สารบัญตาราง

ฉ

หน้า

ตารางที่ 1: ตารางแสดงระดับชั้นของผีในความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบาง.....	58
ตารางที่ 2: ตารางแสดงการเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานที่มีชื่อเรื่องและเนื้อเรื่อง ส่วนใหญ่เหมือนกันในพื้นที่วิจัยกับแขวงหลวงพระบาง ประเทศ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว.....	93
ตารางที่ 3: ตารางแสดงอายุของต้นฉบับวรรณกรรมลายลักษณ์ในพื้นที่วิจัย.....	137
ตารางที่ 4: ตารางแสดงการเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานในชุมชนลาวหลวงพระบาง ในพื้นที่วิจัยกับแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว.....	424
ตารางที่ 5: ตารางแสดงแบบเรื่องนิทานกำพร้าว้า.....	439

ภาพที่ 1: เครื่องเช่นในการบะแม่ธรณีเพื่อช่วยติดตามหาขวัญในพิธีบายศรีสู่ขวัญ คนป่วย.....	58
ภาพที่ 2: การช้อนหาขวัญเพื่อนำมาติดกับจี๊ฝั้งแล้วนำไปผูกข้อมือให้แก่เจ้าของขวัญใน พิธีบายศรีสู่ขวัญ.....	62
ภาพที่ 3: การแขวนทุงในวันขึ้นปีใหม่ลาวเพื่อป้องกันผียักษ์มาทำร้ายมนุษย์ตามความเชื่อ ของชาวลาวหลวงพระบาง.....	66
ภาพที่ 4: การทำบุญเบิกบ้านหรือบุญชำระเพื่อขับไล่สิ่งอัปมงคลและภูตผีปีศาจออกไปจาก หมู่บ้าน.....	67
ภาพที่ 5: ประเพณีแข่งเรือยาวของชาวลาวหลวงพระบางเมืองหล่มเก่า บริเวณลำน้ำพุง.....	71
ภาพที่ 6: ผิดาโม้ไทหล่มที่สร้างขึ้นใหม่ในบริบทการท่องเที่ยวยุคโลกาภิวัตน์.....	73
ภาพที่ 7: หลวงพ่อใหญ่วัดตาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.....	76
ภาพที่ 8: โบสถ์วัดศรีมงคล บ้านนาทราย อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์	78
ภาพที่ 9: จิตรกรรมฝาผนังเรื่องทศชาติ วัดศรีมงคล บ้านนาทราย อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.....	81
ภาพที่ 10: การสาธิตการแสดงละครดึกดำบรรพ์ในชุมชนวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.....	84
ภาพที่ 11: วรรณกรรมเรื่องนางแตงอ่อนที่จารด้วยอักษรธรรมลาว ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ ที่วัดศรีภูมิ ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.....	88
ภาพที่ 12: พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.....	226
ภาพที่ 13: ลูกเพ็งลูกเทียนกำลังเดินเป็นขบวนเข้าสู่สมณทลพิธีเลี้ยงปี เจ้าพ่อด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.....	229

ภาพที่ 14: ขบวนเจ้าแม่ นางเทยมเคิมเข้าสู่มณฑลพิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อด่านซ้ายหลังจากที่ขบวน เจ้าพ่อกวาดเดินทางไปถึงเรียบร้อยแล้ว.....	231
ภาพที่ 15: ฝั่ญ่เยอ่ยาเยอ เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว.....	237
ภาพที่ 16: ฝัตาโชนใหญ่สองฝั้วเมีย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.....	237
ภาพที่ 17: ฝัตาโชนเล็ก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ในยุคโลกาภิวัตน์	240
ภาพที่ 18: การประกอบพิธีสู่ขวัญบายศรีคนป่วย เพื่อให้มีกำลังใจในการดำเนินชีวิต.....	244
ภาพที่ 19: เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาที่หอมพร้าหมั้นจะนำไปสวดเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน ให้แก่ผู้พลีกรรม.....	246
ภาพที่ 20: หอมพร้าหมั้นกำลังเริ่มประกอบพิธีแก่พรหมชาติชาตา.....	250
ภาพที่ 21: นางสมปอง ชามนตรี กำลังอัญเชิญวิญญาณเจ้าแม่เงือกเอี้ยกั้เข้ามาประทับทรง ในงานเลี้ยงผีเมืองด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.....	288
ภาพที่ 22: ภูหอ ภูโอง ซึ่งเป็นปราสาทที่อยู่อาศัยของนางผมหอมตามความเชื่อ ของชาวลาวหลวงพระบางในบริเวณพื้นที่วิจัย.....	289
ภาพที่ 23: พญาช้างสารบิดาของนางผมหอม สร้างเป็นอนุสรณ์สถานอยู่ที่วัดโพธิ์บัง ตำบลภูหอ อำเภอกุหลาบ จังหวัดเลย.....	289
ภาพที่ 24: พระธาตุจอมศรี ตั้งเด่นเป็นสง่าอยู่บริเวณวัดจอมศรี (วัดคอยสะเก็ด) บ้านเหมืองแบ่ง ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.....	296
ภาพที่ 25: พระธาตุภูศรี หรือพระธาตุจอมศรี ในยามพลบค่ำ สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มืองของ เมืองหลวงพระบาง ราชอาณาจักรล้านช้าง.....	297
ภาพที่ 26: ภูซาง หนึ่งในภูเขาที่โอบล้อมเมืองหลวงพระบางไว้ในอ้อมกอดของธรรมชาติ มุมมองจากฝั่งเมืองจอมเพ็ด.....	297

ภาพที่ 27: พระเจ้าองค์แสน สันนิษฐานว่าจำลองมาจากเมืองหลวงพระบาง ปัจจุบัน ประดิษฐานอยู่ที่วัดโพธิ์ศรี อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย.....	299
ภาพที่ 28: พิธีเลี้ยงผีประจำปีสิบขุนพลผู้นำลาวหลวงพระบางจัดรวมอยู่ในพิธี เลี้ยงผีเจ้าพ่อตอมาศย์.....	303
ภาพที่ 29: หอผีบรรพบุรุษหรือผีเจ้านาย ซึ่งเชื่อกันว่าอัญเชิญมาจากแขวงหลวงพระบาง และแขวงไชยบุรี ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หลังสงคราม เจ้านวงศ์ผ่านพ้นไป.....	317
ภาพที่ 30: บริเวณจวนพระแก้วอาสา (กองแสง) เจ้าเมืองคำน่วยคนสุดท้าย ปัจจุบันเป็นหอ พิพิธภัณฑสถานบ้านเก็บรักษาเครื่องใช้ส่วนตัวของพระแก้วอาสา และเก็บ โบราณของวัดศรีภูมิ ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.....	325
ภาพที่ 31: นายกัน คำเต็ม นักเล่นิทานประจำชุมชนตำบลศิลา และอดีตพระเอกละครดึกดำ ประจำวังบ้านวังกันหวด อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.....	338
ภาพที่ 32: นายเกียง วงศ์ศิริ นักเล่นิทานประจำบ้านหินโงน ตำบลศิลา อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.....	344
ภาพที่ 33: อนุสาวรีย์พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด ตั้งตระหง่านอยู่บริเวณสี่แยกพ่อขุนผาเมือง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์.....	349
ภาพที่ 34: ศาลเจ้าแม่เข็มทอง มเหสีของพ่อขุนผาเมือง ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดศาล ตำบลหล่มเก่า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.....	353
ภาพที่ 35: อนุสรณ์สถานพ่อขุนผาเมือง ถูกสร้างขึ้นใหม่บริเวณตำบลบ้านหวาย อำเภอ หล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ในบริบทของการท่องเที่ยว โลกาภิวัตน์ และ ท้องถิ่นนิยม.....	355

สารบัญภาพ

๗
หน้า

สารบัญแผนที่

ค

หน้า

แผนที่ที่ 1:	แผนที่แสดงเส้นทางอพยพของชาวลาวหลวงพระบางเข้ามายังพื้นที่วิจัย.	37
แผนที่ที่ 2:	แผนที่แสดงอาณาเขตอำเภอคำชะอี จังหวัดเลย.....	44
แผนที่ที่ 3:	แผนที่แสดงอาณาเขตอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.....	48
แผนที่ที่ 4:	แผนที่แสดงอาณาเขตอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์.....	52

ภาพประกอบ

หน้า

แผนภูมิที่ 1:	แผนภูมิแสดงแนวคิดเรื่อง “ระบบมณฑล” ในจักรวาลทัศน์ที่เชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดเรื่องอำนาจ และการสร้างเครือข่ายชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย.....	225
---------------	---	-----

ตาราง

หน้า

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์มาแต่ครั้งโบราณกาล การทำความเข้าใจชนชาติใดชนชาติหนึ่งในมิติที่หลากหลาย ซับซ้อน และเป็นพลวัตย่อมส่งผลดีต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ในกรณีของชาวลาวหลวงพระบางซึ่งอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยพบว่ามีกรอพยพเข้ามาหลายยุคหลายสมัยและอาศัยอยู่ในหลายพื้นที่ด้วยกัน ทั้งนี้จากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ทั้งพงศาวดาร จดหมายเหตุ ใบบอก สารตรา และตำนานพื้นบ้าน สันนิษฐานได้ว่าชาวลาวหลวงพระบางส่วนใหญ่ถูกกวาดต้อนเข้ามาในฐานะเชลยสงครามในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อครั้งสงครามปราบเจ้าสิริบุญสาร โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินโปรดฯ ให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ ยกทัพไปปราบปรามได้สำเร็จ ส่งผลให้ไทยได้เมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ และเมืองจำปาศักดิ์เป็นเมืองขึ้น¹ สงครามในครั้งนั้นเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ได้มอบหมายให้พระยาพิชัย เจ้าเมืองพิชัยกวาดต้อนเชลยชาวลาวหลวงพระบางมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเมืองน้ำปาด เมืองนครไทย เมืองหล่ม และเลย² นับเป็นการอพยพครั้งใหญ่ที่สุดของชาวลาวหลวงพระบางในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ ปี พ.ศ.2369-2370 ชาวลาวหลวงพระบางที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยเมื่อครั้งสมัยกรุงธนบุรี เช่น เมืองด่านซ้าย และเมืองหล่ม (รวมหล่มเก่า และหล่มสัก) ถูกเจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์กวาดต้อนกลับไปยังกรุงเวียงจันทน์ แต่เมื่อไทยปราบกบฏได้สำเร็จก็กวาดต้อนชาวลาวกลุ่มนี้กลับคืนมาอีกครั้ง ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 กล่าวถึงชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาหลังปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ว่า ได้กวาดต้อนมาจาก “เมืองปากลาย แก่นท้าว น้ำปาด เมืองหล่ม เมืองเลย เมืองปากเหือง เมืองภูครึ่ง ปรากฏว่ามีชาวลาวล้มตายและหลบหนีเป็นจำนวนมาก”³ ชาวลาวที่กล่าวไว้ในจดหมายเหตุดังกล่าว จัดเป็นกลุ่ม

¹สุจิตต์ วงษ์เทศ, เบื้องสังคมและวัฒนธรรมอีสาน (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547), หน้า 94.

²เที่ยวเมืองเพชรบูรณ์ (จัดพิมพ์โดยจังหวัดเพชรบูรณ์, มปป., มปป.), หน้า 11. การเน้นข้อความของผู้วิจัย

³จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 5 หัวข้อ “บัญชีเรื่องจำนวนครัวซึ่งมาแต่เมืองหลวงพระบาง จ.ศ.1192” (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทุกเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติวันพระบรมราชสมภพ ครบ 200 ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2530), หน้า 70-78.

วัฒนธรรมหลวงพระบางซึ่งมีลาวเมืองหล่ม และเมืองเลย* รวมอยู่ด้วย ชาวลาวเมืองหล่มและเมืองเลยส่วนใหญ่ได้รับอนุญาตให้กลับไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในถิ่นที่อยู่เดิมของตน⁴ ส่วนลาวกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะพวกที่กวาดต้อนเข้ามาใหม่ที่ไม่เคยมีถิ่นฐานอยู่ก่อนในประเทศไทยก็ให้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างกระจัดกระจายในหัวเมืองชั้นใน ได้แก่ บริเวณจังหวัดลพบุรี สระบุรี สุพรรณบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก อุทัยธานี และนครปฐม⁵

ชาวลาวกลุ่มวัฒนธรรมหลวงพระบาง หรือกลุ่มที่อพยพย้ายถิ่นมาจากราชอาณาจักรหลวงพระบางเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยในบริเวณหัวเมืองชายขอบติดชายแดน ได้แก่ อำเภอ น้ำปาด อำเภอปากท่า และอำเภอบ้านโคก จังหวัดอุดรธานี อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และอำเภอหล่มเก่า หล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์นั้น จากการสำรวจและลงพื้นที่ภาคสนามพบว่า ชาวลาวหลวงพระบางที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และอำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นชุมชนที่ยังคงสืบสานวัฒนธรรม และจิตสำนึกลาวหลวงพระบางไว้อย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังพบว่าวรรณกรรมทั้งประเภท มุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์มีบทบาทในการสืบสานสังคมวัฒนธรรมและเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในบริบทของสังคมไทย

สังคมไทยมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ดังกล่าวแล้ว การที่ชาวลาวหลวงพระบางจะดำรงความเป็นชาติพันธุ์ของตนให้คงอยู่จำเป็นต้องประกอบสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาเพื่อแสดงตำแหน่งแห่งที่ในสังคม แนวคิดเรื่อง “อัตลักษณ์” จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจชาวลาวหลวงพระบางที่สืบสานชาติพันธุ์กันอยู่ในประเทศไทย ทั้งนี้คำว่า “อัตลักษณ์” หรือ Identity

* รวมอำเภอด่านซ้ายซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเลย

⁴ ดูเพิ่มเติมใน บังอร ปิยะพันธุ์, *ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541).

⁵ เก็บความจาก จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 5 หัวข้อ “บัญชีเรื่องจำนวนครัวซึ่งมาแต่เมืองหลวงพระบาง จ.ศ.1192”, หน้า 70-78. และดูเพิ่มเติมใน กาญจนา พันธุ์คำ, “ลักษณะเฉพาะทางด้านเสียงของภาษาลาวในอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522). และเอมอร เชาวน์สวน, “การศึกษาเปรียบเทียบคำศัพท์ภาษาลาวในจังหวัดนครปฐมและภาษาลาวในแขวงบ่อแก้วประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537) และ บังอร ปิยะพันธุ์, *ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์*. นอกจากนี้ดูเพิ่มเติมใน กันทิมา วัฒนประเสริฐ และสุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ, *ระบบเสียงภาษาลาวของกลุ่มน้ำท่าจีน* (ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530). วิทยานิพนธ์และงานวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นภาพรวมของการอพยพย้ายถิ่นของชาวลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย รวมทั้งเห็นลักษณะร่วมและลักษณะต่างของชนชาวลาวเหล่านี้

เป็นชุดความคิดที่พยายามใช้อธิบายความมีลักษณะเฉพาะของกลุ่มชนหนึ่งๆ หรือคนหนึ่งๆ โดยอาศัยการเทียบเคียงจากคนอื่นหรือชนกลุ่มอื่น คริส บาร์คเกอร์ (Chris Barker) อธิบายคำว่าอัตลักษณ์ สรุปความได้ว่า อัตลักษณ์เป็นเรื่องของความเหมือนและความต่าง ความเป็นปัจเจกและสังคม เป็นกระบวนการสร้างทางวัฒนธรรมที่ก่อรูป ปรุงแต่ง หรือนิยามโดยบุคคล อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่แล้วแต่เกิดจากการนิยามผ่านวาทกรรม⁶ เช่นเดียวกับที่อภิญา เพื่อองฟูสกุลชี้ให้เห็นว่า อัตลักษณ์มีสองระดับ ในด้านหนึ่งอัตลักษณ์คือ “ความเป็นปัจเจก” ที่เชื่อมต่อและสัมพันธ์กับสังคม อีกด้านหนึ่งอัตลักษณ์ก็เกี่ยวข้องกับมิติ “ภายใน” ของความเป็นตัวเราอย่างมากทั้งในด้านอารมณ์ความรู้สึก เพราะมนุษย์ให้ความหมายหรือเปลี่ยนแปลงความหมายเกี่ยวกับตนเองในกระบวนการที่สัมพันธ์กับโลก จึงมีการแบ่งอัตลักษณ์เป็นสองระดับคืออัตลักษณ์บุคคล (personal identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) เพื่อศึกษาความคาบเกี่ยวและปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองระดับนี้⁷

มโนทัศน์เรื่องอัตลักษณ์จึงมีสองระดับคือ อัตลักษณ์ในระดับที่เป็นปัจเจก (individual) และอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (collective) ในระดับปัจเจก บุคคลหนึ่งอาจจะมีหลายอัตลักษณ์อยู่ในตัวเอง เช่น เพศสภาพ กลุ่มชาติพันธุ์ ชาติ ช่วงชั้นทางสังคม อาชีพ และศาสนา เป็นต้น ในขณะที่อัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มนั้น ความเป็นอัตลักษณ์ร่วมถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานของความเหมือนกันของสมาชิกในกลุ่ม อย่างไรก็ตามบนพื้นฐานของความเหมือนกันของกลุ่มนั้น ย่อมมีความแตกต่างกับกลุ่มอื่นมาเป็นตัวกำหนดความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มด้วย ฉะนั้น เมื่อพูดถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ จึงเป็นลักษณะอัตลักษณ์ร่วมสมาชิกของกลุ่มคนในสังคมเดียวกัน ซึ่งแตกต่างออกไปจากกลุ่มอื่นๆ⁸ เพื่อให้เห็นความเคลื่อนไหวของสังคมและชาติพันธุ์ตามสภาวะแวดล้อมที่เป็นจริงซึ่งดำรงอยู่อย่างเป็นพลวัต เอ็ดมัน ลีช (Edmund Leach)⁹ และเฟรดริก บาร์ท (Fredrik Barth)¹⁰ ได้นำเสนอหรือให้ทัศนะในการศึกษาอัตลักษณ์ว่า แม้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จะมีเส้นแบ่งความเป็นรูปแบบเฉพาะของแต่ละวัฒนธรรม แต่คนก็สามารถข้ามไปข้ามมาระหว่างวัฒนธรรมได้จึงไม่ควรพิจารณาอัตลักษณ์ในลักษณะที่แน่นตายตัว นอกจากนี้ยังมีนักคิดคนสำคัญคือ มิเชล เมอร์แมน (Michael Moerman) แสดงความคิดเห็นที่สอดคล้องกันว่า การที่สมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งๆ จะ

⁶Chris Barker, *The Sage Dictionary of Cultural Studies* (London: Sage, 2004), pp. 93-94.

⁷อภิญา เพื่อองฟูสกุล, *อัตลักษณ์* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, 2546), หน้า 5-6.

⁸ประสิทธิ์ ลิปรีชา, “การสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง,” ใน *วาทกรรมอัตลักษณ์* (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2547), หน้า 33-34.

⁹Edmund Leach, *Political Systems of Highland Burma* (London: G. Bell and Sons, 1954).

¹⁰Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries* (Boston: Little Brown, 1969).

บอกว่าตัวเองเป็นใครนั้น ต้องขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่พวกเขามีกับกลุ่มคนอื่น ๆ ด้วย¹¹ ยิ่งไปกว่านั้นต้องศึกษาในบริบทอิทธิพลของความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ด้วย¹² รวมถึงต้องให้ความสำคัญกับจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ (historical consciousness) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic Identity) โดยคนในกลุ่มชาติพันธุ์จะเลือกเอาบางสถานการณ์หรือเรื่องราวบางเรื่องที่มีนัยสำคัญต่อตนเองมาทำให้เป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์¹³

อาจสรุปได้ว่า อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นจากกระบวนการทางสังคม และมีความซับซ้อน เลื่อนไหล ไม่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงตามเวลาสถานที่ มีการก่อตัวหรือปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ต่างๆ และมีภาวะที่หลากหลายไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมทั้งมีการแย่งชิงต่อสู้กันอยู่เสมอ ดังนั้นในการศึกษาอัตลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่ง ริชาร์ด เจนกินส์ (Richard Jenkins) จึงเสนอว่าควรให้ความสำคัญหรือเน้นการศึกษาในลักษณะที่เป็นกระบวนการสร้างหรือกระบวนการก่อตัวของอัตลักษณ์ ดังที่เขาอธิบายว่า “อัตลักษณ์มิใช่เป็นสิ่งที่มียู่ในตัวของมันเอง หรือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและมีลักษณะเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา”¹⁴ เช่นเดียวกับพัฒนา กิตติอาษา แสดงทัศนะในลักษณะเดียวกันว่า “อัตลักษณ์ไม่ใช่ความหมายที่มีอยู่แล้วโดยอัตโนมัติในตัวมันเอง หรือกำเนิดขึ้นพร้อมๆ กับคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและมีลักษณะเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา สาระสำคัญของความหมายของอัตลักษณ์จึงเป็นทั้งจิตสำนึกส่วนตัวและจิตสำนึกส่วนรวมในระดับสังคมที่เกิดจากการนิยามว่าตัวเองคือใคร มีความเป็นมาอย่างไร แตกต่างจากคนอื่น กลุ่มอื่นในสังคมอย่างไร และใช้อะไรเป็นเครื่องหมายในการแสดงออกอัตลักษณ์ดังกล่าว”¹⁵ ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ตนเองกำลังปะทะสังสรรค์อยู่ในขณะนั้น

¹¹Michael Moerman, “Ethnic Identity in a Complex Civilization: Who are the Lue?,” *American Anthropologist*, vol. 67 no. 5 (1965): 1215-30.

¹²Charles F. Keyes, *Ethnic Adaptation and Identity: The Karen on the Thai Frontier with Burma* (Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 1979), “The Dialectics of Ethnic Change,” in *Ethnic Change*, edited by Charles F. Keyes (Seattle: University of Washington Press, 1981), pp. 4-30.

¹³Nicholas Tapp, *Sovereignty and Rebellion: The White Hmong of Northern Thailand* (Singapore: Oxford University Press, 1989).

¹⁴Richard Jenkins, *Social Identity* (London and New York: Routledge, 1996), p. 4.

¹⁵พัฒนา กิตติอาษา, *ท้องถิ่นนิยม: localism*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: กองทุนอินทร์-สมเพื่อการศึกษาทางมานุษยวิทยา, 2546), หน้า 52.

ในกรณีของชาวลาวหลวงพระบางหากพิจารณาในบริบทของคนพลัดถิ่นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหัวเมืองชายขอบติดชายแดน และอยู่ห่างไกลศูนย์กลางอำนาจ การเข้ามาอยู่ในพื้นที่ใหม่ สังคมใหม่ ส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางพยายามสืบสานวัฒนธรรม และประกอบสร้างอัตลักษณ์ของตนขึ้นมาจากวาทกรรมหลายชุดทั้งที่เป็นเรื่องเล่า ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นการ “แปลวัฒนธรรม” ตามแนวคิดของสจิวต์ ฮอลล์ (Stuart Hall) ซึ่งมองอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นว่า “อัตลักษณ์เป็นเพียงชิ้นส่วนหลายๆ ชิ้นที่ถูกประกอบรวมขึ้นมาในบริบทต่างๆ นั้นหมายความว่าในบริบทสถานการณ์อย่างหนึ่งอาจมีการเชื่อมต่อชิ้นส่วนและแสดงออกในลักษณะหนึ่ง แต่เมื่อบริบทเปลี่ยนแปลงไปอาจมีรูปแบบการเชื่อมต่อและแสดงออกในอีกรูปแบบหนึ่ง ดังนั้นเขาจึงสรุปว่า อัตลักษณ์เป็นผลรวมของวาทกรรมหลากหลายชุดที่อาจขัดแย้งหรือส่งเสริมกัน อัตลักษณ์จึงมีขอบเขตที่เลื่อนไหลยืดหยุ่น เป็นเวทีของการต่อรอง หยิบยืม ดีความและต่อสู้ในกระบวนการของการนิยามและให้ความหมาย”¹⁶ อัตลักษณ์จึงเป็นกระบวนการและพื้นที่ทางสังคมที่มีการปฏิบัติการอย่างหลากหลายเพื่อช่วงชิงและสร้างตำแหน่งแห่งที่ของกลุ่มตนในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของโฮมี เค บาบยา (Homi K. Bhabha) ที่เห็นว่าอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ถูกสร้างขึ้นจากความทรงจำบางครั้งพูดหรือสร้างในเวลาที่ย่ำกัดและขาดแคลน การนิยามขึ้นอยู่กับการปัจจุบันขณะที่กำลังเผชิญอยู่ ดังนั้น อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ยังสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์¹⁷

แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ดังที่กล่าวมาสามารถนำมาศึกษา กลุ่มชนลาวหลวงพระบาง โดยพิจารณาผ่านวรรณกรรมและวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางได้ โดยเฉพาะประเด็นบทบาทของวรรณกรรมในการสืบสาน และสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทยในลักษณะที่เป็นพลวัต ซึ่งสัมพันธ์กับบริบทประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และการเมืองของไทยในแต่ละยุคสมัย ทั้งนี้จากการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และอำเภอหล่มเก่า หล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์พบว่า ชุมชนดังกล่าวยังสืบทอดวรรณกรรมมุขปาฐะ และใช้วรรณกรรมลายลักษณ์อยู่ในวิถีชีวิต วรรณกรรมเหล่านี้ยังไม่เคยมีใครศึกษาหรือตีพิมพ์เผยแพร่อย่างจริงจังจึงเลือกศึกษากลุ่มชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่ดังกล่าวโดยพิจารณาผ่านวรรณกรรมเชื่อมโยงเข้ากับมิติทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และในบริบทของชนพลัดถิ่น ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางหนึ่งในการทำความเข้าใจอัตลักษณ์ พลวัต และ

¹⁶Stuart Hall, “Cultural identity and diaspora,” in **Identity and Difference**. Ed By Kathryn Woodward (London: Sage Publications and Open University, 2002), pp.51-59 และดูเพิ่มเติมใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, “บทบรรณาธิการ,” ใน **อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ**, ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2546), หน้า 1-26.

¹⁷Homi K. Bhabha, “Culture’s In-Between,” in **Questions of Cultural Identity**. Ed. By Stuart Hall and Paul Du Gay (London: Sage, 1996), pp. 53-60.

1.4 สมมติฐานในการวิจัย

วรรณกรรมพื้นฐานในชุมชนลาวหลวงพระบางทั้งประเภทมุขปาฐะและลายลักษณ์ยังมี การถ่ายทอดกันอยู่ในปัจจุบัน วรรณกรรมเหล่านี้ยังมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทย

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย ใช้ระเบียบวิจัยทางคติชนวิทยาเป็นหลักผสมผสานกับระเบียบวิธีวิจัย ทางวรรณคดี ลำดับขั้นตอนการดำเนินการวิจัยมีดังนี้

1. สํารวจวิทยานิพนธ์ งานวิจัย และเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และศึกษาประวัติศาสตร์ ชุมชนลาวหลวงพระบางในประเทศไทยจากเอกสารต่างๆ เช่น พงศาวดาร ไบบอก สารตรา และ งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชนชาติพันธุ์ลาว

2. เก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่วิจัยด้วยการสัมภาษณ์นักเล่านิทานและสัมภาษณ์ นักปราชญ์หรือผู้นำท้องถิ่นจำนวน 80 คน สามารถเก็บรวบรวมวรรณกรรมมุขปาฐะได้จำนวน 242 เรื่อง และวรรณกรรมลายลักษณ์จำนวน 22 เรื่อง หลังจากนั้นจำแนกประเภทวรรณกรรมมุขปาฐะ ตามการจำแนกแบบเรื่องนิทานของสตีท ทอมป์สัน และปริวรรตวรรณกรรมลายลักษณ์

3. สํารวจชุมชนลาวหลวงพระบางที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนอื่น ได้แก่ อำเภอน้ำปาด อำเภอ ฟากท่า และอำเภอบ้านโคก จังหวัดอุดรดิตถ์ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และอำเภอนาแห้ว อำเภอวังสะพุง อำเภอภูหลวง อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย และอำเภอเมือง อำเภอนครชัยศรี อำเภอดอน ตุม จังหวัดนครปฐม เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการเทียบเคียงหรือศึกษาทำความเข้าใจความเป็น ลาวหลวงพระบางในประเด็นอัตลักษณ์ พลวัต และการปรับตัวทางสังคมของชาวลาวหลวงพระ บางในประเทศไทย

4. วิเคราะห์ข้อมูลวรรณกรรมลายลักษณ์และมุขปาฐะเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดทฤษฎีตาม จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ รวมทั้งเข้าสังเกตุการณ์อย่างมีส่วนร่วมในการประกอบประเพณีพิธีกรรม สำคัญๆ ของชุมชนที่จัดขึ้นในรอบปี และสังเกตุการณ์การประกอบพิธีกรรมในยามวิกฤตของชีวิต ของชาวลาวหลวงพระบางซึ่งนิยมปฏิบัติกันในระดับครอบครัว เพื่อให้การศึกษามีความละเอียด ลึกซึ้งและเข้าใจวิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางมากยิ่งขึ้น

5. ศึกษาอักษรธรรมลาวและค้นคว้าเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมลาวที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติ ลาวเป็นเวลา 6 เดือน ในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนตุลาคม 2549 และเก็บรวบรวมวรรณกรรมมุข ปาฐะในแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นเวลา 2 เดือน ในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน 2550 โดยเก็บรวบรวมวรรณกรรมนิทานได้จำนวน 298 เรื่อง จากการสัมภาษณ์นักเล่านิทานจำนวน 39 คน รวมทั้งศึกษาสังคมวัฒนธรรมชาวลาวหลวงพระ

บางในแขวงหลวงพระบาง และแขวงไซยบุรี และสำรวจเส้นทางอพยพเคลื่อนย้ายของชาวลาวหลวงพระบางเข้ามาอยู่ในพื้นที่วิจัย นอกจากนี้ยังศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวมต้นฉบับวรรณกรรมลายลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบาง ณ ศูนย์ปกป้องรักษาโบราณวัตถุ หอสมุดแห่งชาติลาว เป็นเวลา 1 เดือน คือช่วงเดือนพฤษภาคม 2550 เพื่อเทียบเคียงกับวรรณกรรมในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย

6. เรียบเรียงการวิจัย
7. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. เป็นการอนุรักษ์และรวบรวมวรรณกรรมทั้งมุขปาฐะและลายลักษณ์ของชุมชนลาวหลวงพระบางใน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และอำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
2. ทำให้เข้าใจลักษณะวรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวงพระบางและเข้าใจบทบาทของวรรณกรรมในการสร้างสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบาง
3. ทำให้เข้าใจวิธีการสืบสานและถ่ายทอดวรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวงพระบาง
4. ทำให้เข้าใจพลวัตความเป็นลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทย
5. เป็นแนวทางในการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านลาวหลวงพระบางในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ในการวิจัยนี้จะใช้คำว่า “พื้นที่วิจัย” แทนคำว่า อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และอำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
2. นิยามศัพท์เฉพาะ คำว่า “ลาวหลวงพระบาง” หมายถึง กลุ่มคนที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นชาวลาวหลวงพระบาง แห่งราชอาณาจักรหลวงพระบาง หรือประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แต่เนื่องจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างไทย และลาวหลวงพระบางมาเป็นเวลานานจึงทำให้ลาวกลุ่มนี้อาจเรียกตนเองว่าเป็น “คนไทยเชื้อสายลาวหลวงพระบาง” เพราะสืบเชื้อสายอยู่ในประเทศไทย และยังคงมีสำนึกของความเป็นลาวหลวงพระบาง เนื่องจากมีประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อทางศาสนา วรรณกรรม และภาษาลาว (สำเนียงหลวงพระบาง) เป็นเครื่องแสดงอัตลักษณ์ของความเป็นลาวหลวงพระบาง

1.8 เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในประเทศไทยมีงานค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับชาวลาวหลวงพระบางค่อนข้างน้อยเนื่องจากขาดผู้สนใจอย่างจริงจังจึงประกอบกับยังขาดองค์ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกลุ่มชนลาวหลวงพระบาง เช่น

ชาวหลวงพระบางตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณใดบ้าง ชนกลุ่มนี้มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างไร มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สังคมและวัฒนธรรมอย่างไรในสังคมไทย อย่างไรก็ดี เท่าที่ผ่านมามีงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้านอยู่บ้างแต่ทว่าไม่ได้พิจารณาเชื่อมโยงเข้ากับประเด็นอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบาง มีจำนวน 3 เรื่องได้แก่

กึ่งแก้ว เพ็ชรราช ทำวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์นิทานลุ่มน้ำปาด จังหวัดอุดรดิตถ์”^{*} งานวิจัยดังกล่าวมุ่งรวบรวมและจำแนกนิทานมุขปาฐะที่เก็บรวบรวมได้จำนวน 134 เรื่อง โดยใช้วิธีจำแนกประเภทนิทานตามทฤษฎีการศึกษานิทานของสตริท ทอมป์สัน และเอกเซล ออลริค ผลการวิจัยพบว่า นิทานลุ่มน้ำปาดสามารถจำแนกได้เป็น 8 ประเภท ได้แก่ นิทานมหัศจรรย์ 16 เรื่อง นิทานชีวิต 37 เรื่อง นิทานวีรบุรุษ 2 เรื่อง นิทานประจำถิ่น 3 เรื่อง นิทานอธิบายเหตุ 5 เรื่อง นิทานเรื่องสัตว์ 10 เรื่อง นิทานมุขตลก 46 เรื่อง และนิทานเรื่องผี 15 เรื่อง นิทานเหล่านี้มีลักษณะเป็นสากลคือเนื้อหาเป็นไปตามกฎวรรณกรรมพื้นบ้านของเอกเซล ออลริค นอกจากนี้ยังได้แสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มชนบริเวณลุ่มน้ำปาด จังหวัดอุดรดิตถ์หลายด้าน ได้แก่ สถาบันครอบครัว มีปรากฏทั้งลักษณะครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยาย และครอบครัวรวม มีการประกอบอาชีพที่สำคัญได้แก่ การทำไร่ ทำนา ออกป่าล่าสัตว์ และทอผ้า ด้านความเชื่อมีความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผี และคาถาอาคม ด้านประเพณีที่ปรากฏเป็นประเพณีส่วนบุคคล ค่านิยมมีการยกย่องบุคคลที่มีสติปัญญา มีความรู้ และมีจิตใจโอบอ้อมอารี¹⁸

รัตนภรณ์ วงศ์ศิริ (บัวริน วงศ์ศิริ) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิเคราะห์วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมจากอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์” โดยเลือกศึกษาวรรณกรรมประกอบพิธีจำนวน 8 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีแก้แม่กำเนิด แก้วพรหมชาติชาตา สืบชาตา ส่งตัวเสวย สะเดาะเคราะห์ แก้วอุบาทว์ อุปัทวะเหตุ เสียเคราะห์ปิดฟื้น และคู่ขวัญไม่สบาย ผลการวิจัยสรุปได้ว่า วรรณกรรมประกอบพิธีดังกล่าวมีความงามทางวรรณศิลป์แบบพื้นบ้านคือ มีการใช้รูปแบบคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ลักษณะการใช้ถ้อยคำภาษาเรียบง่ายแต่ให้ภาพพจน์เด่นชัด ส่วนเนื้อหามีความสัมพันธ์กับการประกอบพิธีกรรมคือ มุ่งสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้เกิดความขลังศักดิ์สิทธิ์ในพิธี และเพื่อให้พิธีกรรมบรรลุวัตถุประสงค์ นอกจากนี้ยังพบว่า วรรณกรรมและพิธีกรรมเหล่านี้มีบทบาทต่อวิถี

^{*} ได้แก่ อำเภอป่าปาด อำเภอปากท่า และอำเภอบ้านโคก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวลาวหลวงพระบางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตำนานพื้นถิ่นเล่ากันว่าในสมัยพระเจ้าตากสินมหาราชได้ยึดเมืองหลวงพระบางเป็นเมืองขึ้นและได้กวาดต้อนชาวเมืองหลวงพระบางเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณดังกล่าว โดยมีพระยาพิชัยและพระยาปาดเป็นผู้นำในการกวาดต้อน

¹⁸ กึ่งแก้ว เพ็ชรราช, วิเคราะห์นิทานลุ่มน้ำปาด จังหวัดอุดรดิตถ์ (รายงานการวิจัย สถาบันราชภัฏอุดรดิตถ์, 2542).

ชีวิตของชาวหล่มเก่าทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม ตลอดจนเป็นเรื่องสะท้อนคติชนของชาวหล่มเก่าได้อย่างชัดเจน¹⁹

ชาคริต อนันทรามัน ได้ศึกษาและรวบรวมบทสวดขวัญจังหวัดเลย ได้แก่ บทสวดขวัญบายศรี บทสวดขวัญทั่วไปหรือบทสวดขวัญคนธรรมดา บทสวดขวัญป่าสาว บทสวดขวัญขึ้นบ้านใหม่ บทสวดขวัญทหาร บทสวดขวัญนาค บทสวดขวัญเด็กเกิดใหม่ บทสวดขวัญงูเป่า (งูเงินงูทอง) บทสวดขวัญควาย บทสวดขวัญข้าว บทสวดขวัญสะเดาะเคราะห์ บทสวดขวัญกล่อมเด็ก และบทสวดขวัญนำฮอย ผลการศึกษาพบว่า มีความเชื่อทางศาสนาปรากฏอยู่ในบทสวดขวัญได้แก่ ความเชื่อในผี แถน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระพรหม พระอินทร์ ผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนา และเชื่อกันว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นให้คุณและโทษได้ ส่วนลักษณะการแต่งพบว่า คำในบทสวดขวัญมีการใช้คำที่มีสัมผัสลักษณะร้ายโบราณ มีการใช้คำซ้ำและคำซ้อนที่พยางค์หลังโดยการเปลี่ยนเสียงสระและตัวสะกด มีการบรรยาย พรรณนาและใช้ความเปรียบที่ชี้ให้เห็นภาพพจน์หลายประการ²⁰

งานวิจัยทั้งสามเรื่องเป็นการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านทั้งประเภทวรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ โดยแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมดังกล่าวยังคงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตทั้งในแง่ให้ความบันเทิง การสะท้อนภาพสังคมวัฒนธรรม และเห็นบทบาทของวรรณกรรมประกอบพิธีกรรม และการประกอบพิธีในยามวิกฤติของชีวิตของชาวลาวหลวงพระบาง โดยเฉพาะในชุมชนหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ และชุมชนจังหวัดเลยซึ่งให้ความสำคัญกับพิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เช่นเดียวกับงานวิจัยเรื่องสวดขวัญจังหวัดเลย ซึ่งงานวิจัยเหล่านี้ยังไม่มีมีการนำมาพิจารณาในแง่เป็นเครื่องมือหรือกลไกสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทย ส่วนงานศึกษาวิจัยอื่นๆ อาจไม่เกี่ยวข้องกับสังคมวัฒนธรรมหลวงพระบางโดยตรงกล่าวคือ เป็นการศึกษาสังคมวัฒนธรรมของชาวลาวกลุ่มอื่นที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยได้แก่ ลาวเวียง ลาวพวน และลาวอีสาน ซึ่งนิยมศึกษาในแง่สังคมวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และวรรณกรรม ดังนั้นเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในฐานะที่แสดงให้เห็นภาพรวมของการศึกษากลุ่มชนชาวลาวที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยซึ่งบางกลุ่มอาจร่วมสมัยกับชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย จึงนำมาแสดงและอภิปรายให้เห็นดังนี้

¹⁹รัตนารณ์ วัจศิริ, “การวิเคราะห์วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมจากอำเภอลหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542).

²⁰ชาคริต อนันทรามัน, *บทสวดขวัญ จังหวัดเลย: การวิจัยเชิงคติชนวิทยา* (ภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูเลย, 2525).

(1) การศึกษาด้านสังคมวัฒนธรรมลาว มีงานวิจัยจำนวน 6 เรื่อง ได้แก่

กนกพรรณ แสงเรือง ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความสำนึกในเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ของลาวพวน” ในด้านภาษา วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่าคนลาวพวนยังมีความสำนึกในเอกลักษณ์ด้านต่างๆ ของตนมากน้อยเพียงใด และแนวโน้มในระยะเวลาที่ผ่านมาว่าเป็นอย่างไร ความเข้มข้นหรือความมากน้อยของความสำนึกในเอกลักษณ์ด้านต่างๆ ของลาวพวนขึ้นอยู่กับตัวแปรอะไรบ้าง และการรักษาไว้ในเอกลักษณ์ด้านต่างๆ มีผลทั้งทางบวกและทางลบต่อสังคมลาวพวนอย่างไร ผลการศึกษาพบว่า ความสำนึกในเอกลักษณ์ด้านต่างๆ ของลาวพวนยังเหลืออยู่ และในระยะเวลาที่ผ่านมาได้ปรากฏตัวอย่างเด่นชัดขึ้น ความเข้มข้นหรือความมากน้อยของความสำนึกนี้ขึ้นอยู่กับตัวแปร วย ระดับการศึกษา และการเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมสำหรับการรักษาไว้ในเอกลักษณ์ด้านต่างๆ ของลาวพวนจะมีผลต่อสังคมโดยการเกิดการรวมตัวของลาวพวนในท้องถิ่นอันก่อให้เกิดการช่วยเหลือในระหว่างลาวพวนด้วยกันมากขึ้น นอกจากนี้ยังส่งผลต่อสังคมส่วนรวมโดยก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างลาวพวนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐอีกด้วย²¹

ยุรี ไบตระกูล ศึกษาเรื่อง “พิธีบุญกำฟ้าของลาวพวน: กรณีศึกษาหมู่บ้านพวน ตำบลบางน้ำเขียว อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี” โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาพิธีบุญกำฟ้าที่แสดงให้เห็นถึงการจัดระเบียบสังคมของลาวพวนบ้านพวน และบทบาทหน้าที่ของพิธีบุญกำฟ้าในฐานะที่เป็นการแสดงเอกลักษณ์ของลาวพวน ผลการศึกษาพบว่า พิธีบุญกำฟ้าเป็นพิธีกรรมโบราณที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของลาวพวนที่คงอยู่ สัญลักษณ์ในพิธีกรรมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าพิธีบุญกำฟ้าเป็นพิธีกรรมแห่งความอุดมสมบูรณ์ โดยพิธีกรรมสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างและการจัดระเบียบทางสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ และพิธีกรรมยังสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางเครือญาติ และการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนหลังการสมรส ซึ่งเป็นแบบ matrilineal และการให้ความสำคัญกับญาติทางฝ่ายหญิงเป็นหลัก ซึ่งเป็นแบบ matrilineal อีกทั้งพิธีกรรมยังสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ความเชื่อที่ประกอบด้วยพุทธศาสนา ลัทธิพราหมณ์ และความเชื่อดั้งเดิมซึ่งมีการจัดลำดับสถานภาพความสูงต่ำภายในโครงสร้างเดียวกัน นอกจากนี้พิธีกรรมยังมีบทบาทในการยึดเหนี่ยวให้ลาวพวนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชน²²

²¹ กนกพรรณ แสงเรือง, “ความสำนึกในเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ของลาวพวน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532).

²² ยุรี ไบตระกูล, “พิธีบุญกำฟ้าของลาวพวน: กรณีศึกษาหมู่บ้านพวน ตำบลบางน้ำเขียว อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536).

อุบลทิพย์ จันทรเนตร ศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างเพลงกล่อมเด็กกับโลกทัศน์ของลาวพวน กรณีศึกษาหมู่บ้านวัดภูทอก จังหวัดสิงห์บุรี” ผลการศึกษาพบว่า ความหมายทั้งในคำลาวและคำไทยในเพลงกล่อมเด็กสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของโลกทัศน์ในด้านต่างๆ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้จากการเปลี่ยนแปลงอัตราส่วนของคำร้องในเพลง จากคำร้องในเพลงกล่อมเด็กพบว่า คำที่ลาวพวนจำเป็นต้องใช้เพื่อสื่อการแสดงออกในวิถีชีวิตของคนไทยเป็นคำไทยส่วนใหญ่ และปรากฏในบริบทที่อ้างสถานที่ การขอร้องหรือข้อห้าม การทำอาหาร กิจวัตร ชนชั้น ประเพณี สารเสพติด ความขัดแย้ง ความสุข และการเปรียบเทียบ เมื่อเวลาผ่านไปคำไทยได้เข้ามาแทรกคำลาวและค่อยๆ มีบริบทเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เกี่ยวกับความรัก การแสดงเสน่ห์ การปฏิเสธ การอนุญาต และการแสดงความน้อยเนื้อต่ำใจ นอกจากคนลาวพวนในหมู่บ้านที่ศึกษานี้จะเปลี่ยนวิถีชีวิตและโลกทัศน์ใหม่ ซึ่งพบจากเพลงกล่อมเด็กที่มีคำไทยเพิ่มมากขึ้นแล้วยังพบคำร้องที่แสดงลักษณะความสัมพันธ์ในชุมชน 4 ลักษณะ คือ ระหว่างหนุ่มสาวในบริบทของความรัก ระหว่างสมาชิกครอบครัวในบริบทของการเลี้ยงดูบุตร ระหว่างสมาชิกในชุมชนในบริบทของความสัมพันธ์ประจำวัน และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ²³

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ ศึกษาเรื่อง “วรรณกรรมไทพวน: ความสัมพันธ์กับสังคม” โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมไทพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมไทพวนกับสังคม ผลการวิจัยนิทานทั้ง 101 เรื่อง แบ่งเป็นวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ 3 เรื่อง และวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะ 98 เรื่อง พบว่าลักษณะโครงสร้างของวรรณกรรมนิทานไทพวนมีโครงเรื่องไม่ซับซ้อนและโครงเรื่องซับซ้อนตามประเภทของนิทานและความยาวของเนื้อเรื่อง วรรณกรรมนิทานลายลักษณ์มีกลวิธีในการเปิดเรื่องและปิดเรื่องคล้ายวรรณกรรมลายลักษณ์โดยทั่วไป ส่วนวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะได้ปรับเปลี่ยนกลวิธีการเปิดเรื่องและปิดเรื่องอย่างง่ายๆ ตามจุดประสงค์ในการเล่าและกลวิธีของผู้เล่า วรรณกรรมนิทานส่วนใหญ่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับบูรพกรรม การบำเพ็ญทานบารมี ความรัก ชนชั้น และคุณธรรม ส่วนลักษณะตัวละครเอกทั้งฝ่ายชายและหญิงเสนอบุคลิกเป็นแบบฉบับทั่วไป ด้านความขัดแย้งของตัวละครมักเกิดจากความรัก ความโลภ ความโกรธ ความหลง และความแตกต่างด้านฐานะทางเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทั้งระดับสังคม กลุ่มสังคม และต่างสังคม นอกจากนี้วรรณกรรมมีบทบาทและหน้าที่ให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟังในงานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ให้การศึกษาและ

²³อุบลทิพย์ จันทรเนตร, “ความสัมพันธ์ระหว่างเพลงกล่อมเด็กกับโลกทัศน์ของลาวพวน กรณีศึกษาหมู่บ้านวัดภูทอก จังหวัดสิงห์บุรี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536).

ปลูกฝังค่านิยมด้านต่างๆ แก่คนในสังคมและช่วยสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตชาวไทพวนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน²⁴

ชนิตา ตั้งถาวรสิริกุล ศึกษา “สื่อสัญลักษณ์ผ้าลาวเวียงจันทน์” พบว่าลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้าเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดโดยผู้หญิง เป็นคลังความรู้ที่สำคัญของผู้หญิงลาวและเป็นพฤติกรรมขั้นสูงสุดของเพศหญิง ซึ่งความรู้และพฤติกรรมการถักทอนี้จะนำผู้หญิงไปสู่การบรรลุอุดมการณ์ของสังคมในการสร้างตนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยเฉพาะการเป็นเครื่องมือของผู้หญิงที่จะก้าวไปสู่จุดเริ่มต้นของการสร้างคุณค่าของตนและการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ของสังคมผ่านการแต่งงาน ความสัมพันธ์ระหว่างตั้งถิ่นฐานหลังการแต่งงานและการสืบทอดมรดกที่เพศหญิงเป็นหลักมีผลต่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้หญิงรวมทั้งการแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องการทอผ้า ด้วยเหตุนี้การโต้ตอบกันระหว่างอุดมการณ์และพฤติกรรมทางสังคมวางอยู่บนรากฐานของครอบครัวที่มีบ้านเป็นศูนย์กลางที่ซึ่งความแตกต่างอยู่ร่วมกันได้ ดังนั้นบ้านและการแต่งงานจึงมีรากเหง้าทางความคิดอยู่บนขั้วสองขั้วบนแกนเดียวที่ปรากฏตนในรูปสัญลักษณ์นาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งบนลวดลายผ้า ลวดลายผ้าบันทึกเรื่องราวสำคัญไว้สองประการคือ ระเบียบแบบแผนของการจัดลวดลายมีสองแบบคือ ลายหลักและลายประกอบและมีโครงเส้นสำคัญกำกับอยู่คือ ลายเอี้ยหรือลายซิกแซก อันเป็นที่มาของโครงร่างหลักของลายนาคและลายอื่นๆ นอกจากนี้ลวดลายผ้ายังเป็นสื่อสัญลักษณ์ของสังคมคือ ลวดลายผ้าเป็นภาพซ้ำๆ ที่สื่อความหมายที่หลากหลายในสังคมที่กระทำต่อปัจเจกและกลุ่ม เพื่อทำหน้าที่ตอกย้ำพฤติกรรมและอุดมการณ์ทางสังคม การจัดวางลวดลายได้บ่งชี้ให้เห็นถึงการจัดระเบียบทางสังคมและ โครงสร้างความคิดในสังคมลาว รวมถึงการสื่อความหมายในเชิงเอกลักษณ์ชุมชนลาวและสิ่งที่สำคัญก็คือเป็นรากฐานความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางสังคม โดยมีลวดลายนาคเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่สำคัญที่รวมความหมายของความสมบูรณ์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรม²⁵

งานศึกษาวิจัยที่กล่าวมาจัดเป็นการศึกษาในมิติทางสังคมวัฒนธรรม และพิจารณาความเป็นลาวในมิติทางชาติพันธุ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในแวดวงมานุษยวิทยาเป็นหลัก และนิยมมุ่งศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ลาวพวนเป็นสำคัญ เช่น กนกพรธณ แสงเรือง ศึกษาความเป็นลาวพวนโดยมุ่งศึกษาความสำนึกของความเป็นลาวพวน ยุรี ไบตระกูล พิจารณาความเป็นลาวพวนผ่านพิธีกรรมบุญกำฟ้าซึ่งเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวลาวพวนอย่างหนึ่ง หรือการศึกษาของอุบลทิพย์ จันทรเนตรเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างเพลงกล่อมเด็กกับโลกทัศน์ของลาวพวน แสดงให้เห็นว่าเพลง

²⁴ ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์, “วรรณกรรมไทพวน: ความสัมพันธ์กับสังคม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

²⁵ ชนิตา ตั้งถาวรสิริกุล, สื่อสัญลักษณ์ผ้าลาวเวียงจันทน์ (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541).

กลุ่มเด็กสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของโลกทัศน์ในด้านต่างๆ ของลาวพวนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดสิงห์บุรี รวมถึงการศึกษาสังคมวัฒนธรรมของลาวพวนพิจารณาผ่านวรรณกรรมของภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ ส่วนเป็นความพยายามในการทำความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของความเป็นลาวพวนซึ่งอพยพย้ายถิ่นมาจากเมืองเชียงขวาง หรือเมืองพวน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กล่าวได้ว่า งานวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นลักษณะร่วมของความเป็น “ลาวพวน” ในสังคมไทย ส่วนใหญ่ยังคงสืบสานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ผ่านระบบเครือข่ายทางสังคมในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งพยายามที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับความเป็นไทยเพื่อความอยู่รอด ส่วนการศึกษากลุ่มชนลาวเวียงจันทน์ในหมู่บ้านทุ่งนาของ ชนิตา ตั้งถาวรสิริกุล ก็เป็นการศึกษาที่ให้ภาพรวมของสังคมวัฒนธรรมที่พิจารณาผ่านสัญลักษณ์ผ่านเป็นมิติใหม่ของการมองความเป็นลาวเวียงจันทน์ผ่านงานศิลปะที่ผนวกรวมความเชื่อความศรัทธา และระบบคุณค่าของผู้หญิงลาวในระบบสังคมวัฒนธรรมของชาวลาวเวียงจันทน์ที่สืบทอดเชื้อสายอยู่ในประเทศไทย เหล่านี้นับเป็นการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ และขยายพรมแดนความรู้เกี่ยวกับชาวลาวพวน และลาวเวียงจันทน์ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการนำมาเทียบเคียงการศึกษากลุ่มชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยได้

(2) การศึกษาด้านประวัติศาสตร์ลาว มีจำนวน 2 เรื่อง ได้แก่

บังอร ปิยะพันธุ์ ศึกษา “ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์” ผลการวิจัยพบว่า ชาวลาวที่ย้ายถิ่นเข้ามายังหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีทั้งชาวลาวจากหัวเมืองล้านนา หัวเมืองลาวที่ปัจจุบันคือประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และบริเวณภาคอีสานของไทย สาเหตุการย้ายถิ่นเป็นเพราะผลกระทบจากสงครามที่เกิดขึ้นในบริเวณหัวเมืองลาวและหัวเมืองล้านนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นสงครามช่วงชิงความมีอำนาจเหนือหัวเมืองเหล่านี้ระหว่างไทยกับราชอาณาจักรเวียงจันทน์ พม่า และญวน ลักษณะการย้ายถิ่นเป็นแบบถูกกวาดต้อนเข้ามามากกว่าการอพยพเข้ามาเอง พระมหากษัตริย์ได้ทรงโปรดฯ ให้ส่งชาวลาวไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองต่างๆ ในเขตหัวเมืองชั้นใน ชาวลาวที่มาจากเมืองเดียวกันให้อยู่ด้วยกันเป็นหมู่บ้านๆ โดยเฉพาะรัฐบาลไทยได้ปกครองชาวลาวในหัวเมืองชั้นในโดยใช้ระบบไพร่ แบ่งชาวลาวเป็นมูลนายลาวและไพร่หลวงลาว ไพร่สมและทาส ภายใต้การควบคุมของขุนนางไทยระดับสูง ด้านเศรษฐกิจ รัฐบาลไทยได้ประโยชน์จากการใช้แรงงานลาว และการส่งส่วย ด้านการเมือง ชาวลาวเป็นกำลังของเมืองต่างๆ และในการราชการสงคราม เป็นฐานอำนาจของมูลนายไทยและลาว ด้านสังคม ชาวลาวและไทยมีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมแต่รัฐบาลไทยมีการกีดกันวัฒนธรรมบางอย่างของชาวลาวเพื่อไม่ให้นิยมแพร่หลาย กล่าวโดยสรุปคือ สังคมหรือสถานภาพของคนลาวในสังคมไทยไม่ทัดเทียม

กับคนไทย และในประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวลาว ได้ให้ภาพชีวิตของชาวลาวที่มีภาระหน้าที่ต้องปฏิบัติตามระบบไพร่ แต่อยู่ในขอบเขตจำกัดที่รัฐบาลไทยกำหนดไว้²⁶

เพ็ญศรี คุ้ม และนารี สาริกะภูติ ทำวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวลาวเวียงและลาวพวน ในอำเภอพนมสารคามและอำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา” พบว่าชาวลาวเวียงและลาวพวนในจังหวัดฉะเชิงเทราอพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี นอกจากนี้ยังถูกกวาดต้อน และเกลี้ยกล่อมเข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งสงครามเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ ทางการค้ากำหนดพื้นที่ให้อยู่ที่บ้านท่าหรั่ง ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอพนมสารคาม อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา และอำเภอนันทนิคม จังหวัดชลบุรี คนที่อพยพเข้ามาตั้งแต่ครอบครัวเจ้านายลงมาถึงภิกษุสามเณรและสามัญชน ชนชั้นเจ้านายได้รับราชการมีตำแหน่งเป็นนายกอง ปลัดกอง เป็นต้น ทางการค้ากำหนดสถานภาพชาวพวนให้เป็นทาสไพร่สม ไพร่หลวงมีหน้าที่ทำสวนทอผ้า หมอกพอก ไม้รางปิ่น และเลี้ยงโคหลวง ต่อมาได้ยกบ้านท่าหรั่งขึ้นเป็นเมืองพนมสารคาม และยกบ้านพระงามเป็นเมืองสนามชัยเขตและแต่งตั้งให้ชาวลาวเป็นเจ้าของเมืองทั้ง 2 เมืองและใช้การปกครองอาญา 4 ตามแบบการปกครองหัวเมืองลาวตะวันออก²⁷

งานวิจัยในมิติทางประวัติศาสตร์ทั้งสองเรื่องดังกล่าวนี้ นับเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ชนชาวลาวที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยได้ละเอียดชัดเจน โดยเฉพาะการศึกษาของบังอร ปิยะพันธุ์ ซึ่งให้ภาพรวมของการอพยพของชาวลาวหลากหลายกลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่หัวเมืองชั้นในของไทยสมัยกรุงธนบุรีต่อเนื่องรัตนโกสินทร์ตอนต้น รวมทั้งชี้ให้เห็นสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการควบคุมพลเมืองลาวในระบบการปกครองของไทยได้อย่างน่าสนใจ ส่วนงานของเพ็ญศรี คุ้ม และนารี สาริกะภูติ ที่มุ่งศึกษาชาวลาวเวียงและลาวพวนในจังหวัดฉะเชิงเทรา สามารถชี้ให้เห็นยุคสมัยของการกวาดต้อนชาวลาว การกำหนดถิ่นฐานให้อยู่ และบ่งชี้ให้เห็นวิธีการปกครองของรัฐไทยในการควบคุมชาวลาว ผู้วิจัยเห็นว่างานวิจัยทั้งสองเรื่องแม้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกลุ่มชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยโดยตรง แต่ก็สามารถนำมาเชื่อมโยงหรือทำความเข้าใจชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยในมิติทางประวัติศาสตร์การอพยพย้ายถิ่นซึ่งพบว่ามีกรอพยพกวาดต้อนเข้ามาในยุคสมัยเดียวกันหรือประสบกับภาวะสงครามร่วมกันในฐานะที่เป็นชนกลุ่มชาติพันธุ์ลาวด้วยกัน

²⁶ บังอร ปิยะพันธุ์, ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์.

²⁷ เพ็ญศรี คุ้ม และนารี สาริกะภูติ, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวลาวเวียงและลาวพวน ในอำเภอพนมสารคามและอำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา (กรุงเทพฯ: โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529).

3. การศึกษาด้านภาษาลาว มิงงานวิจัยจำนวน 2 เรื่อง ได้แก่

กาญจนา พันธุ์คำ ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ลักษณะเฉพาะทางด้านเสียงของภาษาลาวในอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม” โดยศึกษาภาษาย่อยสี่ภาษาคือ ภาษาลาวโซ่ง ภาษาลาวครั่ง ภาษาลาวใต้ และภาษาลาวเวียง พบว่าลักษณะทางด้านเสียงของภาษาย่อยทั้งสี่ภาษามีทั้งที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน ลักษณะของเสียงวรรณยุกต์ในภาษาลาวใต้กับภาษาลาวเวียงคล้ายคลึงกันมาก และแตกต่างจากลักษณะของเสียงวรรณยุกต์ในภาษาลาวโซ่งและภาษาลาวครั่ง จำนวนหน่วยเสียงวรรณยุกต์ในภาษาลาวโซ่ง ภาษาลาวใต้ และภาษาลาวเวียง มี 6 หน่วยเสียงเท่ากัน ส่วนในภาษาลาวครั่ง มี 5 หน่วยเสียง ลักษณะของเสียงพยัญชนะและเสียงสระในภาษาย่อยทั้งสี่ภาษามีความคล้ายคลึงกัน จำนวนหน่วยเสียงพยัญชนะในภาษาลาวครั่ง ภาษาลาวใต้ และภาษาลาวเวียง มี 20 หน่วยเสียง และไม่มีเสียงพยัญชนะควบกล้ำ ในขณะที่ในภาษาลาวโซ่งมีหน่วยเสียงพยัญชนะ 19 หน่วยเสียง และมีเสียงพยัญชนะควบกล้ำ 3 เสียง ส่วนจำนวนหน่วยเสียงสระในภาษาย่อยทั้งสี่ภาษามี 18 เสียง เท่ากัน เสียงสระประสมสองเสียงในภาษาลาวครั่ง ภาษาลาวใต้ และภาษาลาวเวียงมี 14 เสียง ส่วนสระประสมสามเสียงในภาษาย่อย แต่ละภาษามี 3 เสียง เมื่อเปรียบเทียบลักษณะของเสียงวรรณยุกต์ เสียงพยัญชนะ และเสียงสระในภาษาย่อย ทั้งสี่ภาษาดังกล่าวกับภาษาไทยมาตรฐาน พบว่า ลักษณะของเสียงวรรณยุกต์ต่างกัน แต่ลักษณะของเสียงพยัญชนะและเสียงสระคล้ายคลึงกัน²⁸

กัณฑ์มา วัฒนประเสริฐและสุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ ศึกษาเรื่อง “ระบบเสียงภาษาลาวของกลุ่มน้ำท่าจีน” โดยศึกษาระบบเสียงของภาษาลาวโซ่ง ลาวครั่ง ลาวเวียง ลาวใต้ และลาวพวน ในจังหวัดชัยนาท สุพรรณบุรี นครปฐมและสมุทรสาคร ผลการวิจัยสรุปว่า ภาษาลาวทั้ง 5 กลุ่มต่างกันที่การแตกตัวของเสียงวรรณยุกต์ กล่าวคือ ภาษาลาวโซ่งมีการแตกตัวของเสียงวรรณยุกต์ใกล้เคียงกับภาษาไทยคำ ภาษาลาวครั่งมีการแตกตัวของเสียงวรรณยุกต์ใกล้เคียงกับภาษาลาวกลุ่มหลวงพระบาง ภาษาลาวเวียงและลาวใต้มีการแตกตัวของเสียงใกล้เคียงกับภาษาลาวกลุ่มเวียงจันทน์ และภาษาลาวพวนจังหวัดสุพรรณบุรีมีการแตกตัวของเสียงวรรณยุกต์ใกล้เคียงกับภาษาพวน อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรีและอำเภอบ้านหมี่ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ซึ่งเข้าใจว่าคงเป็นคนลาวกลุ่มเดียวกันที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งกระจายในเขตกลุ่มน้ำท่าจีน นอกจากนั้นลักษณะทางสัทศาสตร์ของเสียงวรรณยุกต์ในภาษาลาวกลุ่มเดียวกัน แต่พูดคนละจังหวัดก็ต่างกันด้วย²⁹

²⁸กาญจนา พันธุ์คำ, “ลักษณะเฉพาะทางด้านเสียงของภาษาลาวในอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522).

²⁹กัณฑ์มา วัฒนประเสริฐและสุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ, ระบบเสียงภาษาลาวของกลุ่มน้ำท่าจีน (ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530).

จากการศึกษากลุ่มชาวลาวทั้งลาวพวน ลาวเวียง ลาวโซ่ง และลาวใต้ในมุมมองทางภาษาศาสตร์ของงานวิจัยทั้งสองเรื่องมีความน่าสนใจอย่างยิ่งเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับกลุ่มชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย ผลการศึกษาเปรียบเทียบภาษาลาวทั้งสี่กลุ่มของกาญจนา พันธุ์คำผ่านการเปรียบเทียบลักษณะของเสียงวรรณยุกต์ เสียงพยัญชนะ และเสียงสระในภาษาย่อยทั้งสี่ทำให้เห็นว่าภาษาลาวมีลักษณะร่วมกันและไม่ค่อยแตกต่างกัน แต่หากนำมาเปรียบเทียบกับภาษาไทยมาตรฐานก็แสดงให้เห็นว่าภาษาไทยและภาษาลาวมีลักษณะของเสียงวรรณยุกต์ต่างกัน แต่ลักษณะของเสียงพยัญชนะและเสียงสระคล้ายคลึงกันเพียงแต่ภาษาลาวไม่มีเสียงควบกล้ำเท่านั้น ส่วนงานวิจัยภาษาของชาวลาวลุ่มน้ำท่าจีน ที่เน้นศึกษาระบบเสียงของภาษาลาวโซ่ง ลาวครั่ง ลาวเวียง ลาวใต้ และลาวพวน ในจังหวัดชัยนาท สุพรรณบุรี นครปฐมและสมุทรสาคร โดยเน้นการศึกษาการแตกตัวของเสียงวรรณยุกต์ บ่งชี้ให้เห็นว่าการแตกตัวของภาษาลาวโซ่งมีความคล้ายคลึงกับชาวไทดำ ส่วนภาษาลาวครั่งมีความใกล้เคียงกับภาษาลาวกลุ่มหลวงพระบาง ภาษาลาวเวียงและลาวใต้ มีการแตกตัวของเสียงใกล้เคียงกับภาษาลาวกลุ่มเวียงจันทน์ และภาษาลาวพวนจังหวัดสุพรรณบุรีมีการแตกตัวของเสียงวรรณยุกต์ใกล้เคียงกับภาษาพวน อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรีและอำเภอบ้านหมี่ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ล้วนเป็นข้อสรุปที่หนักแน่น และสร้างความกระจ่างชัดได้ว่าชาวลาวกลุ่มที่มีความเหมือนกันด้านภาษาตามการศึกษาของ กันทิมา วัฒนะประเสริฐและสุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ ดังที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าเป็นกลุ่มชนเดียวกัน แต่เรียกชื่อตนเองหรือถูกเรียกชื่อให้มีความแตกต่างกันตามบริบทแวดล้อมใหม่ในสังคมไทย จึงทำให้เกิดความสับสนในการศึกษาชาวลาวที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ชาวลาวโซ่งเป็นกลุ่มเดียวกับชาวไทดำ เช่นเดียวกับกลุ่มลาวเวียงเป็นกลุ่มเดียวกับลาวใต้ ส่วนลาวครั่งเป็นกลุ่มเดียวกับลาวหลวงพระบาง และลาวพวนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ในประเทศไทยส่วนใหญ่ อพยพมาจากเมืองพวนหรือแขวงเชียงขวาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

โดยเฉพาะกลุ่มชนลาวเวียงกับลาวใต้ และกลุ่มชนลาวครั่งกับลาวหลวงพระบางซึ่งสามารถเทียบเคียงได้จากความรู้และความเข้าใจของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย ตลอดจนการศึกษาภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ การอพยพย้ายถิ่นมาจากถิ่นเดิมในราชอาณาจักรลาว รวมทั้งการเรียกชื่อกลุ่มชนของตนเองได้ข้อสรุปว่า ชาวลาวเวียงคือ ชาวลาวใต้เห็นได้ชัดว่าชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยยังเรียกลาวเวียง ลาวอีสาน และลาวจำปาศักดิ์ว่า “ลาวใต้” หรือ “ไทใต้”ซึ่งสอดคล้องกับการเรียกลาวเวียงว่า “ลาวใต้” ส่วนการเรียกกลุ่มชนลาวหลวงพระบางว่า “ลาวครั่ง” ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในหัวเมืองชั้นในของไทย สันนิษฐานว่าเป็นการเรียกตามประเภทของการส่งส่วยให้แก่ไทย กล่าวคือ ชนกลุ่มนี้ถูกกำหนดให้ส่งส่วยครั้งให้แก่ไทยเป็นประจำทุกปีจึงเป็นสาเหตุให้ถูกเรียกว่าลาวครั่งหรือลาวจี้ครั่ง สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการเรียกของไทยแล้วชาวลาว

หลวงพระบางกลุ่มนี้นำมาเรียกชื่อกลุ่มชนของตนเพื่อแยกประเภทออกจากลาวกลุ่มอื่น เช่นเดียวกับที่ลาวเวียงในหัวเมืองชั้นในถูกเรียกหรือเรียกตนเองว่า “ลาวใต้” หรือลาว “จีใต้” เพราะเป็นกลุ่มชนที่ต้องส่งส่วยเป็น “จีใต้” ให้แก่ไทยน่าจะเป็นเหตุผลการเรียกชื่อที่ทำให้กลุ่มลาวเวียง และลาวหลวงพระบางในเขตหัวเมืองชั้นในมีคำเรียกที่แตกต่างไปจาก “ลาวเวียง” หรือ “ลาวหลวงพระบาง” จนทำให้เกิดความสับสนขึ้นในการศึกษากลุ่มชนชาวลาวในเมืองไทย ผู้วิจัยพบว่าลาวเวียงจันทน์หรือลาวหลวงพระบางในภาคพื้นส่วนอื่นๆ ของประเทศไทยไม่ปรากฏคำเรียกตนเองว่าเป็น “ลาวใต้” หรือ “ลาวครั้ง” แต่อย่างไร

(4) การศึกษาด้านวรรณกรรมลาว

4.1 การศึกษาวรรณกรรมลาวในฐานะเป็นวรรณกรรมอีสาน มีจำนวน 15 เรื่อง แบ่งเป็นประเภทงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ดังนี้

4.1.1 ประเภทงานวิจัย งานวิจัยมีเป็นส่วนน้อยที่สำคัญได้แก่ งานวิจัยของ รัช บุญโถมก เรื่อง “พื้นเวียง : การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมอีสาน” ผลการวิจัยสรุปว่า เอกสารพื้นเวียงมีอิทธิพลต่อชาวท้องถิ่นอีสานในสมัยอดีตอย่างมาก และเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่อยู่ในความทรงจำของชาวท้องถิ่นอีสานตลอดระยะเวลาสมัย นอกจากนี้ยังเป็นวรรณกรรมชิ้นเอกที่นำมาอ่านในงานงานรื่นเริงคืออยู่เสมอ จนอาจส่งผลกระทบต่อการศึกษาและวัฒนธรรมในเขตพื้นเวียง ในแง่การศึกษาประวัติศาสตร์นักประวัติศาสตร์ควรระวังเรื่องฐานะและผู้จัดบันทึกด้วย เพราะเหตุการณ์เดียวกันแต่ผู้บันทึกอยู่คนละฐานะ หรือคนละฝ่ายย่อมทำให้เหตุการณ์ที่บันทึกมีความแตกต่างกัน³⁰

4.1.4 ประเภทวิทยานิพนธ์ ส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทหรือปริญญาตรีของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งการศึกษาวรรณคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องในแง่มุมต่างๆ ได้แก่ เนื้อหา แนวคิด กลวิธีการประพันธ์ คุณค่าทางวรรณศิลป์ การสะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น ส่วนการศึกษาของมหาวิทยาลัยศิลปากร คณะโบราณคดีนอกจากวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรม และการสะท้อนภาพสังคมแล้ว ยังศึกษาด้านตัวอักษรและอักขรวิธีด้วย ตัวอย่างงานวิจัยมีดังนี้

³⁰ รัช บุญโถมก, พื้นเวียง: การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมอีสาน (เอกสารหมายเลข 10 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526).

ประคอง เจริญจิตรกรรม ศึกษา “วรรณกรรมอีสาน: สังข์ศิลป์ชัย” ซึ่งมุ่งวิเคราะห์คุณค่าของวรรณกรรมเรื่องนี้ได้อย่างละเอียดด้านวรรณศิลป์ เนื้อหา และกลวิธีการประพันธ์ ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงสาร ใช้ภาษาเรียบง่ายแต่สื่อความได้ตรงใจและความรู้สึกรักของผู้อ่านส่งผลให้วรรณกรรมเรื่องนี้ติดตรึงใจผู้คน ส่วนเนื้อหามีคุณค่าด้านการปกครอง และคุณค่าเกี่ยวกับข้อประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม ด้านกลวิธีการประพันธ์ผู้แต่งมีความชาญฉลาดในการวางบุคลิกนิสัยตัวละคร และวางแนวดำเนินเรื่องสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายได้ดีทำให้เรื่องมีความสนุกสนานไม่น่าเบื่อ³¹

จารุวรรณ จันทร์เกษ ศึกษา “แนวคิดด้านค่านิยมในวรรณกรรมร้อยกรองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” โดยศึกษาจากวรรณกรรมเรื่องกาละเกด นกกระจอก ท้าวคำสอนและอินทิญาณสอนลูก พบว่าวรรณกรรมทั้งสี่เรื่องแสดงให้เห็นค่านิยมในด้านความไพเราะงดงามทางสำนวนโวหารพื้นเมือง คติชีวิตและความเชื่อถือทางวัฒนธรรมของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เป็นอย่างดี³²

สุนันท์ ศาสตราวาท ศึกษา “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกาพะเกษ” เพื่อมุ่งวิเคราะห์ในด้านลักษณะเนื้อเรื่อง ตัวละคร แนวความคิดทางสังคม และคุณค่าทางวรรณคดี โดยเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและความสัมพันธ์กับวรรณคดีเรื่องการะเกดฉบับอื่นๆ ผลการศึกษาพบว่า วรรณคดีเรื่องนี้มีลักษณะเป็นโรมานซ์ หรือนิทานทรงเครื่องจักรๆ วงศ์ๆ แบบนิทานชาดก มีความไพเราะทางสำนวนโวหาร มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ แสดงหลักธรรมในการครองชีวิต และแสดงความมีวัฒนธรรมของชาวอีสานด้วย³³

สุวิทย์ จิตรพลี ศึกษา “คัชنامه: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” พบว่าเรื่องนี้เป็นนิทานชาดกที่แสดงเรื่องกรรมไว้อย่างเด่นชัด มุ่งสอนให้ประกอบแต่กรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นสภาพสังคม การปกครอง ขนบประเพณี ความเชื่อ ปรัชญาที่เป็นหลักยึดในการดำเนินชีวิต ตลอดจนให้ความรู้ทางสัตวศาสตร์และพฤกษศาสตร์ ตลอดจนให้ความรู้เชิงตำนานของสถานที่บ้านเมืองที่ผูกพันกับวรรณกรรมเรื่องนี้ ส่วนการดำเนินเรื่องเป็นไปตามลำดับไม่สับสน มีสารัตถะของเรื่องเด่นชัดเป็นเอกภาพ จึงทำให้เรื่องดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทาง

³¹ประคอง เจริญจิตรกรรม, “วรรณกรรมอีสาน: สังข์ศิลป์ชัย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519).

³²จารุวรรณ จันทร์เกษ, “แนวคิดด้านค่านิยมในวรรณกรรมร้อยกรองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519).

³³สุนันท์ ศาสตราวาท, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกาพะเกษ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523).

ตามลำดับเหตุการณ์จนยุติลง ด้านการประพันธ์ พบว่าสำนวนร้อยแก้วมีลักษณะของร้อยยาวปะปน ทำให้มีความคล่องจองกันอย่างไพเราะ ส่วนสำนวนร้อยกรองจะแต่งเป็นโคลงสาร มีลีลาการแต่ง และการพรรณนาละเอียดพิสดารกว่าฉบับร้อยแก้วและเลือกสรรถ้อยคำมาใช้แต่งเป็นอย่างดี³⁴

นิภา นิจสุนกิจ ศึกษา “เปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องท้าวสีชน (สุชน) ของภาคอีสานกับภาคต่างๆ ในประเทศไทยและภาษามอญ” เพื่อศึกษาเปรียบเทียบเนื้อเรื่องวรรณคดีท้าวสีชน ลักษณะอักษร อักษรวิธี รวบรวมคติเตือนใจ คำคม และประเพณี ความเชื่อต่างๆ ที่ปรากฏในเนื้อเรื่องท้าวสีชนแต่ละภาคในประเทศไทยและภาษามอญ โดยใช้ฉบับอักษรธรรมอีสานเป็นหลัก พบว่าลักษณะตัวอักษรที่ใช้เขียนในช่วงนั้น เป็นสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ละภาษาได้รักษาอักษรวิธีของแต่ละภาษาไว้อย่างดี ไม่ว่าจะเป็นพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ ตลอดจนเครื่องหมายต่างๆ ลักษณะการประพันธ์แต่งด้วยร้อยกรองประเภทฉันทลักษณ์และกาพย์ ใช้ถ้อยคำไพเราะ คมคาย สำนวนร้อยแก้วมีการใช้ถ้อยคำกะทัดรัด เข้าใจง่ายและมีความสละสลวย นอกจากนี้ยังได้สอดแทรกประเพณี วัฒนธรรมไว้ในเรื่อง เพื่อสะท้อนให้เห็นชีวิตในแง่มุมต่างๆ ของท้องถิ่นสมัยนั้น เช่น ประเพณีการส่งตัวผู้หญิงเข้าเรือนหอ ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ การแต่งกายตลอดจนความเชื่อของสังคม³⁵

รวีวรรณ อินทร์แหยม ศึกษาเรื่อง “เสี้ยวสวาด: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” ฉบับจังหวัดสุรินทร์ โดยมีจุดมุ่งหมายศึกษาด้านรูปแบบตัวอักษร เครื่องหมายต่างๆ ตัวพิเศษที่ใช้ตามแบบอักษรวิธีของภาคอีสาน การประสมอักษรตลอดจนวิธีการเขียน วิธีอ่าน โดยนำมาเปรียบเทียบกับอักษรของภาคกลางกับด้านวรรณกรรมและสังคม ผลการศึกษาพบว่า ชาวไทยอีสานโบราณมีรูปแบบอักษรและอักษรวิธีที่เป็นของตนเอง ซึ่งแตกต่างไปจากอักษรของชาวไทยในภาคกลางทางด้านวรรณกรรมและสังคมวรรณกรรมเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นสภาพที่แท้จริงของสังคมชาวอีสานในสมัยโบราณ รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีตลอดจนความเชื่อในเรื่องโศกลาง ผีसाง เทวดา กฎแห่งกรรม อันเป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนา³⁶

³⁴ สุวิทย์ จิตรพลี, “คัชนาม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524).

³⁵ นิภา นิจสุนกิจ, “เปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องท้าวสีชน (สุชน) ของภาคอีสานกับภาคต่างๆ ในประเทศไทยและภาษามอญ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524).

³⁶ รวีวรรณ อินทร์แหยม, “เสี้ยวสวาด: การศึกษาเชิงวิเคราะห์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525).

ยวรี อภิรักษ์ภูษิตธิ์ ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องขุนบรม” โดยมุ่งศึกษาในด้านเนื้อหาและรูปแบบ ผลการศึกษาพบว่าวรรณกรรมเรื่องนี้มีลักษณะการเขียนเชิงตำนานแต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองท้องถิ่นอีสานมีการใช้ภาษางดงามเรียบง่ายและได้ภาพชัดเจน ส่วนเนื้อหาได้สะท้อนแนวคิดเรื่องโลกและจักรวาล นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นบทบาทหน้าที่ของบุคคลในสังคมที่เน้นการปฏิบัติตามลำดับชั้นในสังคมโดยมีหลักธรรมของพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต สุดท้ายสรุปว่าการอพยพของขุนบรมและประชาชนนั้นเป็นการนำข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์มาเขียนซึ่งเล่าสืบต่อกันมายาวนานโดยวรรณกรรมเรื่องนี้พยายามอธิบายข้อเท็จจริงที่ปรากฏในสังคม เรื่องน้ำเต้าปุง เป็นการพยายามอธิบายเหตุผล สีมืดของคนซึ่งมีผิวแตกต่างกันและอธิบายที่มาของมนุษยชาติและเผ่าพันธุ์ ซึ่งทำให้มีผลคือความสงบเรียบร้อยในหมู่ประชาชนในภูมิภาคแถบนี้³⁷

คุณพจน์ ไชยสินธุ์ ศึกษาเรื่อง “ท้าวอีควายเงิน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” ผลการศึกษาพบว่า อักษรไทยน้อยจากต้นฉบับใบลานมีรูปพยัญชนะ สระ เครื่องหมายต่างๆ ตัวเลข และอักษรวิเศษคล้ายคลึงอักษรไทยน้อยโดยทั่วไป ยกเว้นอักษรวิเศษในแง่ของการใช้พยัญชนะ และสระที่มีอยู่ เรื่องท้าวอีควายเงินมีแก่นเรื่องแสดงความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ โครงเรื่องเลียนแบบชาดก การกำหนดบทบาทตัวละครเอก ตัวละครผู้ช่วยและตัวละครมนุษย์เป็นไปอย่างเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง กวีนิพนธ์ใช้นิพนธ์ในวรรณกรรมในการเขียนบทไหว้ครู บทบรรยาย และพรรณนาความ ลักษณะเฉพาะของวรรณกรรมอีสานที่พบคือ การถ่อมตัว การบอกเวลาที่จารหนังสือ และผู้จาร ลักษณะเด่นอีกด้านหนึ่งคือการใช้สัญลักษณ์ในอนุภาคต่างๆ และการสร้างตัวละครที่เป็นสัญลักษณ์ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นสภาพสังคม ความเป็นอยู่ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอีสานบางส่วนไว้อย่างน่าสนใจ³⁸

สุวิรัตน์ หาญคำ “สุริวงค์ วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” พบว่าวรรณกรรมเรื่องสุริวงค์เคยเป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมแพร่หลายในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงทั้งสองฝั่ง นับเป็นสมบัติร่วมกันระหว่างชาวอีสานและชาวลาวผู้สืบเชื้อสายมาจากอาณาจักรล้านช้าง ตัวอักษรที่ปรากฏในเรื่องเป็นตัวอักษรไทยน้อยบันทึกตามสำเนียงภาษาท้องถิ่น อักษรวิเศษยังไม่เป็นระบบระเบียบนัก เนื้อเรื่องเป็นนิทานคติโลก กวีนำอนุภาค (motif) จากวรรณกรรมชาดก และวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องอื่นๆ มาผูกเป็นเรื่องและสร้างตัวละครขึ้นมาใหม่ เพื่อมุ่งให้ความ

³⁷ยวรี อภิรักษ์ภูษิตธิ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องขุนบรม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527).

³⁸คุณพจน์ ไชยสินธุ์, “ท้าวอีควายเงิน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527).

สนุกสนานเพลิดเพลินและให้คิดสนใจแก่ผู้อ่านผู้ฟังเป็นสำคัญ เนื้อเรื่องเน้นหนักถึงกฎแห่งกรรม อันเป็นเหตุให้เกิดการพลัดพรากจากกัน เมื่อสิ้นเวรกรรมจึงได้พบกัน สอนคนให้รู้จักอดทนต่อสู้กับความทุกข์ยาก และให้มีความเพียรในการบำเพ็ญความดีอันจะส่งผลให้พบกับความสุขในบั้นปลาย ในเชิงวรรณกรรม กวีมีความสามารถในการใช้ภาษาอย่างสูง ทั้งการเลือกสรรถ้อยคำและสำนวนโวหารไพเราะกินใจ และก่อให้เกิดสรรพนาคติ ส่วนในเชิงสังคมนั้นเรื่องสุริวงศ์สะท้อนให้เห็นความเชื่อ ค่านิยมในสังคม คติธรรม คำสั่งสอน การปกครอง ธรรมชาติท้องถิ่น และศิลปะต่างๆ³⁹

เกสร สว่างวงศ์ ศึกษา “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องนางผมหมอม ฉบับล้านนา อีสาน และไทยลื้อ” พบว่าเนื้อเรื่องนางผมหมอมทั้ง 3 ฉบับ จะมุ่งสั่งสอนชาวไทยล้านนา ชาวอีสาน และชาวไทยลื้อ ในเรื่องกฎแห่งกรรม ส่งเสริมให้ทำความดี มีความกตัญญูรู้คุณ และสะท้อนให้เห็นความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทย การศึกษาเปรียบเทียบครั้งนี้ทำให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมท้องถิ่นของไทยว่าน่าจะรักษาและเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักในวงวรรณกรรมสืบไป⁴⁰

คณิงชัย วิริยะสุนทร ศึกษา “การวิเคราะห์เรื่องขูลูนางอ้าวสำนวนท้องถิ่นอีสาน” ฉบับวัดบ้านก่อเอ้ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่าวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมนอกจากชาวบ้านอีสานมาก เนื้อเรื่องแสดงให้เห็นถึงกฎแห่งกรรมอันเป็นเหตุให้เกิดโศกนาฏกรรมขึ้นเมื่อชคใช้เวรกรรมหมดจึงพบความสุข เป็นการสอนให้รู้ซึ่งถึงพุทธวันจะคือ ที่ใดมีรักที่นั่นมีโศก ในเชิงวรรณศิลป์กวีมีความสามารถในการใช้ถ้อยคำอันก่อให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจร่วมไปกับผู้แต่ง ส่วนในเชิงสังคมเรื่องขูลูนางอ้าวสะท้อนให้เห็นความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ของชาวอีสานหลายประการ⁴¹

สุขฤดี เอี่ยมบุตรลบ ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่องพญาคันคาก” ฉบับวัดบ้านนาสะแบง ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าวรรณกรรมเรื่องพญาคันคากเป็นที่รู้จักเชื่อถือเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาและได้รับการยกย่องว่าเป็นนิทานชาดก ตัวอักษรที่ปรากฏในเรื่องเป็นตัวอักษรธรรมอีสาน การบันทึกและอักษรวิธียังไม่เป็นระบบระเบียบ เนื้อเรื่องจัดเป็นนิทานคติธรรม กวีนำความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีแดนของชนบทท้องถิ่น

³⁹ สุริรัตน์ หาญคำ, “สุริวงศ์วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528).

⁴⁰ เกสร สว่างวงศ์, “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องนางผมหมอม ฉบับล้านนา อีสาน และไทยลื้อ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531).

⁴¹ คณิงชัย วิริยะสุนทร, “การวิเคราะห์เรื่องขูลูนางอ้าวสำนวนท้องถิ่นอีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532).

มาผูกเป็นเรื่องราว เพื่อมุ่งในการสั่งสอนแก่ผู้อ่านเป็นสำคัญ เนื้อเรื่องเน้นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ การรบกับพญาแถนนั้นเพื่อให้แถนบันดาลน้ำฝนให้แก่มนุษย์ และจะเห็นว่าวรรณกรรมเรื่องพญาคันคากเป็นเพียงการยกนิทานชาวบ้านให้เป็นนิทานชาดกเพื่อเกิดความศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ในเชิงวรรณกรรมก็มีความสามารถในการใช้ภาษาเป็นอย่างดี ส่วนในเชิงสังคมนั้นเรื่องพญาคันคาก สะท้อนให้เห็นความเชื่อ คติธรรมคำสั่งสอน ค่านิยม สังคม เป็นต้น⁴²

ผกา ปรีชาญาณ ศึกษาเรื่อง “จำปาสีตัน: การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมล้านนาไทย อีสานและลาว” พบว่าเนื้อเรื่องจำปาสีตันทั้ง 3 ฉบับ มุ่งสั่งสอนชาวไทยล้านนา ชาวอีสานและชาวลาว ในเรื่องกฎแห่งกรรมส่งเสริมให้ทำความดี มีความกตัญญูรู้คุณ และสะท้อนให้เห็นความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านวรรณศิลป์วรรณกรรมทั้ง 3 ฉบับ เป็นนิทานแต่งแบบชาดก มีเค้าโครงเรื่อง ฉาก ตัวละคร แก่นของเรื่องอันเดียวกันจะแตกต่างกันในด้านธรรมเนียมในการแต่งลักษณะคำประพันธ์ และถ้อยคำสำนวนซึ่งใช้สำนวนภาษาถิ่นของตน ด้านสังคมพบว่ามีความคล้ายคลึงกันในด้านสภาพสังคม ค่านิยม ประเพณี หลักธรรมคำสอน ความเชื่อ ตลอดจนคุณค่าสติปัญญาความรู้ของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ สะท้อนให้เห็นว่าชาวเหนือ ชาวอีสาน ชาวลาวเชื่อเรื่องวิบากกรรม การเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร การทำดีได้ดี การทำชั่วได้ชั่ว ประพฤติปฏิบัติตนในทางพุทธศาสนาได้แก่ ทำบุญให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม เมื่อตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในเรื่องความฝัน การบนบานศาลกล่าว ในด้านประเพณีทำให้ทราบถึงการสู่ขวัญ ราชภิเษก การใช้เครื่องประดับ ในด้านคุณค่าทางสติปัญญาความรู้ ได้สะท้อนให้เห็นความรู้ด้านคติธรรมคำสอน การนับวัน เดือน ปี แบบโบราณ ส่วนอาหารการกินแต่ละภาคมีความแตกต่างกันตามพืชพันธุ์ธัญญาหารที่มีในถิ่นนั้นๆ⁴³

สุภาพร รอดวรรณ ศึกษา “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเรื่องลินทอง” ฉบับวัดราษฎร์วิสิฐ ตำบลนาเมือง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษาพบว่าเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าของอีสานซึ่งแพร่หลายในดินแดนภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ ด้านรูปแบบการประพันธ์ แต่งด้วยโคลงสารซึ่งใช้ในการแต่งวรรณกรรมอีสานโดยทั่วไป ด้านวรรณศิลป์ เป็นวรรณกรรมที่มีองค์ประกอบ ได้แก่ สารัตถะ เนื้อเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร และฉากที่ประสมกลมกลืนกันอย่างเหมาะสม มีแนวคิดของเรื่อง คือ ความปรารถนาที่จะให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความรักสามัคคี โครงเรื่องไม่สลับซับซ้อน เนื้อเรื่องจะดำเนินจากภาวะสงบไปสู่ภาวะ

⁴²สุกฤดี เอี่ยมบุตรลบ, “การศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่องพญาคันคาก,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532).

⁴³ผกา ปรีชาญาณ, “จำปาสีตัน: การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมล้านนาไทย อีสานและลาว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535).

ที่ตื่นเต้น และในตอนจบเหตุการณ์จะคลี่คลายลงสู่ภาวะปกติ ภาษาที่ใช้ไพเราะเรียบง่าย ประกอบด้วยโวหารที่มีความหมายลึกซึ้ง ทำให้ผู้อ่านเข้าถึงรสของวรรณกรรมได้เป็นอย่างดี ด้านสังคมจะสะท้อนภาพสังคมให้เห็นอย่างเด่นชัด⁴⁴

จากการศึกษาวรรณกรรมลาวในฐานะวรรณกรรมอีสานดังที่กล่าวมาเห็นได้ว่าวรรณกรรมลาวเรื่องสำคัญๆ ที่ได้รับความนิยมนแพร่หลายส่วนใหญ่มีการศึกษาอย่างละเอียดทั้งด้านวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรมและการศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นเรื่องขุนบรม สังข์ศิลป์ชัย กาพะเกษ คัชนาม* ขูลูนางอ้ว พญาคันคาก ลินทอง เสียวสวาด หรือเป็นการศึกษาเปรียบเทียบกับชนกลุ่มอื่นเช่น ล้านนา ไทลื้อ และลาว เช่น จำปาสีตัน ส่วนเรื่องท้าวสีชนนอกจากเปรียบเทียบกับฉบับต่างๆ ในประเทศไทยแล้วยังมีการเปรียบเทียบกับชนชาติมอญ ส่วนเรื่องนางพมหมอม ก็แสดงผลการเปรียบเทียบระหว่างล้านนา อีสาน และไทลื้อ รวมถึงการศึกษาแนวคิดค่านิยมในวรรณกรรมคำสอนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือชาวอีสาน เหล่านี้แสดงให้เห็นความสนใจวรรณกรรมลาวของนักวิชาการไทย โดยเฉพาะนักวิชาการที่เป็นคนท้องถิ่นอีสานถือเป็นแรงพลังสำคัญในการศึกษามรดกทางวรรณกรรมของตนเองได้อย่างเข้มแข็ง แต่ทว่าการศึกษาล้วนส่วนใหญ่ยังผูกโยงหรือเน้นศึกษาวรรณกรรมในฐานะเป็น “วรรณกรรมอีสาน” โดยเรียกตามระบบภูมิภาคนิยมของไทย แต่ขาดมิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมหรือกลุ่มชนลาวอีสาน กล่าวอีกนัยหนึ่ง การศึกษาวรรณกรรมลายลักษณ์ซึ่งศึกษาจากต้นฉบับตัวเขียนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรมแต่ขาดการศึกษาในมิติที่เชื่อมโยงเข้ากับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนทั้งชาวลาวอีสาน ลาวในล้านช้าง ล้านนา และชนกลุ่มอื่นที่พยายามนำมาศึกษาเปรียบเทียบ จึงทำให้งานวิจัยเหล่านั้นขาดสัมพันธภาพระหว่างวรรณกรรมกับความเป็นกลุ่มชนหรือชุมชนซึ่งดำรงอยู่อย่างมีพลวัต

อย่างไรก็ดี การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นในฐานะเป็น “วรรณกรรมอีสาน” ดังกล่าวมีคุณค่าในการแสดงให้เห็นลักษณะร่วมของวรรณกรรมลาวล้านช้าง จึงสามารถนำผลของการศึกษาเหล่านี้มาพิจารณาเปรียบเทียบกับวรรณกรรมลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะการพิจารณาประเด็นเรื่องลักษณะร่วมและลักษณะต่างกันของวรรณกรรมอันเกิดจากปัจจัยแวดล้อมทางการเมือง ประวัติศาสตร์ และบริบทสังคมวัฒนธรรมภายในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยซึ่งน่าจะทำให้การศึกษาในครั้งนี้มีความละเอียดลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น

⁴⁴สุภาพร รอดวรรณ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเรื่องลินทอง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536).

* อักษรวิธีการเขียน เขียนตามต้นฉบับหรือชื่อที่ใช้ในงานวิจัยของนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องนั้นๆ

4.2 การศึกษาวรรณกรรมลาวในฐานะเป็นวรรณกรรมลาวหรือเป็นวรรณกรรมจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีงานวิจัยเพียง 3 เรื่อง ได้แก่

ประคอง นิมมานเหมินท์ ศึกษา “มหากาพย์เรื่องท้าวบาเจือง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบเรื่องราวของพญาเจืองในวรรณคดีเรื่องนี้กับวรรณคดีเกี่ยวกับพญาเจืองสำนวนอื่น และเพื่อวิเคราะห์เนื้อหา ลักษณะทางฉันทลักษณ์และการใช้ถ้อยคำสำนวน ผลการศึกษาสรุปได้ว่า เรื่องพญาเจืองมีความคล้ายคลึงกับวรรณคดีเกี่ยวกับพญาเจืองสำนวนอื่นในประเด็นสำคัญคือ พญาเจืองรบชนะแก้วได้เป็นกษัตริย์เมืองเงินยาง และสิ้นพระชนม์ในการรบที่ยูนนาน วรรณคดีเรื่องนี้ประกอบด้วยส่วนที่เป็นบทประพันธ์ดั้งเดิมซึ่งน่าจะแต่งขึ้นประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึง 21 และส่วนที่เป็นบทประพันธ์แทรกเสริมซึ่งมี 2 ตอน และไม่สู้ไพเราะนักส่วนที่เป็นบทประพันธ์ดั้งเดิมสะท้อนให้เห็นสังคมล้านช้างในสมัยผู้แต่ง มีลักษณะเป็นสังคมกสิกรรมมีพระมหากษัตริย์ ราชวงศ์และขุนนางเป็นชนชั้นปกครอง ไพร่และทาสเป็นชนชั้นที่ถูกปกครองแม้ว่าจะรับแนวคิดบางประการจากพุทธศาสนาแต่ความเชื่อในเทพผู้สร้างและวิญญาณบรรพบุรุษยังมีอิทธิพลอยู่มาก คำประพันธ์ที่ใช้คือ โคลงฉันท์ โคลงสี่สุภาพและโคลงกลบท ถ้อยคำภาษาส่วนใหญ่เป็นภาษาลาวมีภาษาบาลีสันสกฤตและภาษาเขมรบ้าง โดยสรุปแล้ววรรณคดีเรื่องนี้มีความยิ่งใหญ่ในด้านเนื้อหา และดีเด่นในด้านวรรณศิลป์ ถือได้ว่าเป็นวรรณคดีที่สำคัญยิ่งในภูมิภาคนี้⁴⁵

จรรูวรรณ เขาว์นวม ศึกษา “นิทานพื้นเมืองลาว: ลักษณะเด่นและความสัมพันธ์กับสังคม” โดยมุ่งศึกษานิทานพื้นเมืองลาวเพื่อวิเคราะห์ลักษณะเด่นและศึกษาความสัมพันธ์กับสังคม ผลการวิจัยสามารถแบ่งนิทานพื้นเมืองลาวที่รวบรวมได้จำนวน 158 เรื่อง เป็น 5 ประเภท ได้แก่ นิทานมหัศจรรย์ จำนวน 54 เรื่อง นิทานปรัมปราจำนวน 34 เรื่อง นิทานตลกขำขัน จำนวน 34 เรื่อง นิทานสัตว์ จำนวน 21 เรื่อง และตำนาน จำนวน 15 เรื่อง นิทานพื้นเมืองลาวมีทั้งลักษณะที่เป็นสากลสามารถจัดให้เข้ากลุ่มตามดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมืองของ สติธ ธิมมปัสัน ได้ และมีลักษณะเด่นที่สัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์ และสังคมเกษตรกรรม ลักษณะเด่นของนิทานมหัศจรรย์คือ ตัวละครเอกมักกำพร้า ยากจนแต่เก่งกล้าสามารถและมีคุณธรรม แนวคิดสำคัญของนิทานมหัศจรรย์คือ ธรรมะชนะอธรรม นิทานปรัมปราส่วนใหญ่มีเนื้อหาอธิบายธรรมชาติรอบตัว และสัมพันธ์กับเทพเจ้าโดยเฉพาะแกน นิทานตลกขำขัน ส่วนใหญ่เสนอแนวคิดเรื่องคนเจ้าปัญญา รongลงมาได้แก่นิทานคนจอมโง่ และนิทานเสียดสีล้อเลียนชนชั้นสูง นิทานสัตว์มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับการใช้สติปัญญา เพื่อเอาตัวรอดจากอันตรายและนิทานคติสอนใจ ส่วนตำนานมักเป็นตำนานสถานที่

⁴⁵ประคอง นิมมานเหมินท์, “มหากาพย์เรื่องท้าวบาเจือง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุยฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530).

รองลงมาคือตำนานเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่นได้แก่ เจือก และปลาศักดิ์สิทธิ์ ตำนานวีรบุรุษ และตำนานเบ็ดเตล็ด การศึกษานิทานพื้นเมืองลาวสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมหลายด้าน ได้แก่ สภาพสังคมที่มีชนชั้น การเลือกคู่ครองที่แม่หนุ่มสาวมีอิสระที่จะพบปะกันได้ แต่การแต่งงานต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้ใหญ่ ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขนาดเล็ก มีความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติสูง เศรษฐกิจเป็นแบบยังชีพ การประกอบอาชีพมักเป็นอาชีพทางด้านเกษตรกรรม มีความเชื่อเรื่องผีและโชคลาง รวมทั้งพุทธศาสนา⁴⁶

บัวพร มาลัยคำ ศึกษา “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทยและลาว” ในด้านที่มาและลักษณะการแต่งาน เนื้อหาคำสอน กลวิธีการสอนและภาพสะท้อนทางคติชนที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอน พบว่าที่มาและลักษณะการแต่งานของไทยและลาวส่วนใหญ่ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง ด้านสมัยที่แต่ง ของไทยอยู่ในช่วงรัตนโกสินทร์คือช่วงรัชกาลที่ 3 ถึงหลังสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนของลาวนั้นแต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 สมัยอาณาจักรลาวล้านช้างรุ่งเรือง ทั้งนี้ผู้แต่งวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทยและลาวล้วนมุ่งสอนสตรีสาวและสตรีที่แต่งงานแล้วในระดับชาวบ้านเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีการสอนสตรีผู้สูงศักดิ์ด้วยในวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทย ที่มาของเนื้อหาคำสอนนั้นทั้งวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทยและลาวได้รับอิทธิพลที่มาจากเนื้อหาจากแนวคิดที่เป็นค่านิยมหรืออุดมคติของสังคมเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะการแต่ง แต่งเป็นร้อยกรองทั้งของไทยและลาว และทุกเรื่องที่ศึกษาเป็นการศึกษาจากฉบับพิมพ์เผยแพร่ ต้นฉบับเดิมของไทยบันทึกอยู่ในสมุดไทยและจารึกในศิลา แต่ของลาวล้วนจดจารลงในใบลานด้วยอักษรธรรม การขึ้นต้นเรื่องของไทยและลาวมีทั้งขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครูและการเริ่มเรื่องทันที เนื้อหาคำสอนส่วนใหญ่มีประเด็นสำคัญตรงกันอันเป็นข้อประพฤติปฏิบัติต่อตนเองและข้อประพฤติปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ส่วนรายละเอียดนั้นบางเรื่องก็ตรงกัน แต่บางเรื่องก็แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม สามารถจัดกลุ่มเนื้อหาได้ 3 กลุ่มเหมือนกันคือ ด้านบุคลิกภาพและการแสดงออกด้านจิตใจ ความคิดและการตัดสินใจ และด้านหน้าที่ความรับผิดชอบ ทั้งนี้แนวคิดสำคัญวรรณกรรมคำสอนสตรีของทั้งสองชาติคือ สตรีสาวและสตรีผู้ครองเรือนมีภาพลักษณ์ที่เด่นชัดคือ ต้องเป็นสตรีที่มีความงาม ความสุภาพเรียบร้อยทั้งกาย วาจาและใจ มีคุณสมบัติของการเป็นแม่บ้านแม่เรือน และสตรีครองเรือนต้องมีคุณสมบัติในการผูกใจสามี ด้านกลวิธีการสอนมีความเหมือนกัน คือ การผูกเรื่องให้ตัวละครเป็นผู้สอนและการให้ผู้แต่งเป็นผู้สอนโดยมีวิธีการสอนเนื้อหา ทั้งการสอนโดยตรงและการสอนโดยอ้อมด้วยการเปรียบเทียบภาพสะท้อนทางคติชนส่วนใหญ่มีลักษณะเหมือนกันในด้านสะท้อน

⁴⁶จารุวรรณ เชาว์นวม, “นิทานพื้นเมืองลาว: ลักษณะเด่นและความสัมพันธ์กับสังคม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544).

ให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสามัญชน แต่ก็มีความแตกต่างกันบ้างในส่วนที่เป็นรายละเอียด หนึ่ง ภาพสะท้อนทางคติชนของไทยนั้นมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักด้วย⁴⁷

การศึกษาวรรณกรรมลาวในฐานะเป็นวรรณกรรมด้านช้าง หรือเป็นวรรณกรรมของชาวลาวในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่สืบทอดกันอยู่ในสังคมนับเป็นการศึกษาที่บ่งชี้ให้เห็นลักษณะวรรณกรรมที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของความเป็นคนลาวในราชอาณาจักรล้านช้างที่ฉายให้เห็นภาพสังคมลาวอย่างเด่นชัด เช่น การศึกษาของประคอง นิมมานเหมินท์ ซึ่งเน้นวิเคราะห์วรรณกรรมอย่างละเอียดลึกซึ้งทุกแง่มุมทั้งในด้านวรรณกรรม สังคมวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในวรรณกรรมได้ข้อสรุปรวมทั้งเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมลาวในยุคดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี รวมถึงแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของวรรณกรรมในด้านเนื้อหา และดีเด่นในด้านวรรณศิลป์จนถือได้ว่าเป็นวรรณคดีที่สำคัญยิ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับการศึกษาของจาร์วรรณ เซาว์นวม การทำความเข้าใจสังคมวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชนชาติลาวผ่านการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านเช่นนิทาน นับเป็นการสะท้อนภาพแทนทางสังคมวัฒนธรรมความเป็นชนชาวลาวได้อย่างมีชีวิตชีวาและเป็นมุมมองชาวบ้าน ส่วนการศึกษาของบัวพร มาลัยคำ ก็แสดงให้เห็นลักษณะร่วมของแนวประเพณีปฏิบัติของสตรีไทยและสตรีลาวที่มีรากฐานมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนา และค่านิยมของสังคม ส่วนความแตกต่างของหลักปฏิบัติและแนวคิดที่แตกต่างกันส่วนใหญ่เป็นผลมาจากปัจจัยแวดล้อมทางสังคมของแต่ละประเทศที่พัฒนาคลี่คลายแตกต่างกันไป ดังนั้นงานวิจัยทั้งสามเรื่องจึงมีประโยชน์ในการนำมาเปรียบเทียบหรือเป็นข้อสนับสนุนการศึกษาอัตลักษณ์หรือความเป็นลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยได้อีกทางหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยที่เกี่ยวกับกลุ่มลาวที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มเชื้อชาติลาวที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยได้แก่ ลาวพวน ลาวเวียง ลาวโซ่ง ลาวครั่ง ลาวใต้ และลาวอีสาน เป็นต้น โดยยังไม่มีการศึกษากลุ่มชนลาวหลวงพระบางโดยเฉพาะ ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้นอกจากเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลวรรณกรรมพื้นบ้านทั้งประเภทมุขปาฐะและต้นฉบับวรรณกรรมลายลักษณ์ จำแนกประเภท และวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรมแล้ว ยังมุ่งศึกษาถึงบทบาทของของวรรณกรรมพื้นบ้านในการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมและการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นลาวหลวงพระบางในบริบทของสังคมไทยด้วย

⁴⁷บัวพร มาลัยคำ, “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทยและลาว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544).

บทที่ 2

ชุมชนลาวหลวงพระบางในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์และภูมิหลังทางสังคมวัฒนธรรม

การอพยพย้ายถิ่นของชาวลาวจากราชอาณาจักรล้านช้างเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย มีการอพยพเข้ามาหลายระลอกด้วยกัน และหลากหลายสาเหตุบ้างก็อพยพหนีภัยสงครามภายในราชอาณาจักรลาวเอง บ้างก็อพยพเข้ามาเพื่อแสวงหาที่ดินทำกินใหม่ด้วยความสมัครใจ และบ้างก็ถูกกวาดต้อนเข้ามาในฐานะเชลยศึกสงคราม โดยเฉพาะสาเหตุประการหลังนั้นพบว่าน่าจะเป็นสาเหตุหลักในการอพยพของชาวลาวหลวงพระบางซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเมืองชายขอบติดชายแดนไทยลาวเช่น เมืองด่านซ้าย เมืองหล่มเก่า และเมืองหล่มสัก หากพิจารณาบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรมประกอบคำบอกเล่าของชาวบ้านสันนิษฐานว่าน่าจะอพยพเข้ามาอย่างเด่นชัดตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ต่อเนื่องสมัยรัตนโกสินทร์

ในบทนี้ผู้วิจัยต้องการแสดงให้เห็นภูมิหลังทางประวัติศาสตร์การอพยพย้ายถิ่นซึ่งมีจำนวน 3 ระลอก ได้แก่การย้ายถิ่นในสมัยสุโขทัยต่อเนื่องอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองด่านซ้ายและเมืองหล่มกับเมืองศูนย์กลาง เพื่อแสดงให้เห็นความเป็นมาของชาวลาวหลวงพระบางและการปกครองของไทยที่มีต่อหัวเมืองลาวทั้งสอง นอกจากนี้ต้องการชี้ให้เห็นการตั้งถิ่นฐานและลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชนเมืองด่านซ้าย เมืองหล่มเก่า และเมืองหล่มสัก ซึ่งการตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองชายขอบติดชายแดน แวดล้อมด้วยภูเขา และอยู่ห่างไกลศูนย์กลางส่งผลให้ชนกลุ่มนี้สามารถสืบสานสังคมวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม ศิลปกรรม การละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน และภาษาและอักษร อันเรียกได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เหล่านี้เป็นการทำความเข้าใจกลุ่มชนลาวหลวงพระบางก่อนที่จะวิเคราะห์บทบาทของวรรณกรรมในการสืบสาน และสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในลำดับต่อไป

2.1 ประวัติศาสตร์การอพยพย้ายถิ่น

หากคลบเส้นพรมแดนระหว่างไทย-ลาวในยุคปัจจุบันออกไปจะเห็นได้ว่าพื้นที่ชายขอบเช่นเมืองด่านซ้าย หล่มเก่า และหล่มสักอยู่รอยต่อของราชอาณาจักรสองอาณาจักรคือ ราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรลาว เมืองเหล่านี้จะมีพัฒนาการทางสังคมมายาวนานตั้งแต่สมัยสุโขทัยซึ่งปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า เมืองหล่ม หรือเมืองลุมอยู่ในลุ่มแม่

น้ำป่าสักตอนเหนือ¹ ส่วนเมืองด่านซ้ายพงสาวดารเมืองหลวงพระบางก็ระบุอย่างชัดเจนว่ามีการก่อตั้งเป็นบ้านเมืองตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้างยุคต้นๆ และเจ้าครองเมืองด่านซ้ายก็เป็นราชวงศ์หลวงพระบาง คือขุนลือไชยครองเมืองด่านซ้าย ต่อมาได้เสด็จไปปกครองเมืองหลวงพระบางในนามพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วบรมบพิตร²

ดังนั้นในพื้นที่ที่เรียกว่าอำเภอด่านซ้าย และอำเภอหล่มเก่า และหล่มสักในสมัยปัจจุบัน จึงเป็นแหล่งวัฒนธรรมลาวล้านช้างมาแต่โบราณ แต่ด้วยภาวะศึกสงคราม และโรคระบาด อาจทำให้ชุมชนดั้งเดิมดังกล่าวรกร้างจนกระทั่งมีการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ใหม่อีกครั้งในช่วงหลัง โดยเฉพาะในยุคที่เกิดสงครามไทย-ลาวในสมัยกรุงธนบุรี อำนาจไทยได้แผ่ขยายครอบครองเหนือราชอาณาจักรลาวทั้งสาม ได้แก่ อาณาจักรลาวหลวงพระบาง อาณาจักรเวียงจันทน์ และอาณาจักรจำปาสัก รวมทั้งมีการกวาดต้อนชาวลาวเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ในระยะแรกมีการตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มระหว่างเขาริมลุ่มน้ำหมัน ลุ่มน้ำพุง และลุ่มน้ำป่าสักตอนบน ขยายเป็นชุมชนใหญ่ มีการพัฒนาเป็นเมืองด่านซ้าย เมืองหล่มเก่า และเมืองหล่มสักตามลำดับ รวมทั้งยังคงสืบสานวัฒนธรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องผ่าน โครงสร้างทางสังคมเช่น การแต่งงานกันเองภายในกลุ่มชน หรือเครือญาติ การปกครองกันเองในระบบอาญาสี่ ซึ่งเจ้านายลาวส่วนใหญ่จะสืบทอดอำนาจกันทางสายตระกูล การมีเครือข่ายความเชื่อเรื่องผีเมืองร่วมกัน ตลอดจนมีประเพณีพิธีกรรมสำคัญร่วมกัน ส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางสามารถดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และสืบสานสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากการประมวลประวัติศาสตร์คำบอกเล่าของคนในท้องถิ่น และประวัติศาสตร์บันทึกของ รัฐ ได้แก่ พงสาวดาร ไบบอก สารตราต่างๆ พบว่าชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยส่วนใหญ่ อพยพเข้ามาในฐานะเชลยสงครามในช่วงสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น นอกจากนี้อาจมีบางส่วนอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาก่อนสมัยดังกล่าว ดังนั้นในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงแบ่งประวัติศาสตร์การอพยพออกเป็น 3 ช่วงเวลาได้แก่ สมัยสุโขทัยต่อเนื่องอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หลังจากนั้นจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองด่านซ้าย และเมืองหล่มกับเมืองศูนย์อำนาจเป็นลำดับสุดท้าย

¹ดูเพิ่มเติมใน จารึกสมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526), หน้า 20.

²ดูเพิ่มเติมใน จารุวรรณ ธรรมวัตร, ตำนานและพงสาวดารพวน: อุดมการณ์สมานฉันท์ระหว่างเผ่าพันธุ์ (มหาสารคาม: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 20.

2.1.1 การอพยพย้ายถิ่นระลอกแรก: สมัยสุโขทัยต่อเนื่องอยุธยา

การอพยพย้ายถิ่นระลอกแรกของชาวลาว (หลวงพระบาง) อาจเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งแต่ก่อนกรุงสุโขทัย เห็นได้จากร่องรอยความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของเมืองหล่มเก่าซึ่งเป็นหนึ่งในชุมชนหลักของชาวหลวงพระบางที่ตั้งถิ่นฐานอยู่กล่าวคือ เมืองหล่ม หรือ เมืองลุมบาจาย เป็นเมืองเก่าแก่ที่มีพัฒนาการมาหลายยุคหลายสมัย ตามศิลาจารึกสมัยสุโขทัยปรากฏร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชาวลาวหลวงพระบางเข้ามาอยู่ในดินแดนไทย กล่าวคือ จารึกหลักที่ 1 (พ่อขุนรามคำแหง) กล่าวถึง เมืองลุมไว้ว่า “เบื้องตะวันออก รอด สรลวง สองแคว ลุมบาจาย สคา เท้าฝั่งของถึงเวียงจันทน์เวียงคำเป็นที่แล้ว”³ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ว่า “เมืองลุมที่กล่าวอ้างไว้ในศิลาจารึกนี้อยู่ในท้องที่เพชรบูรณ์ตอนเหนือ จึงน่าจะเป็นเมืองหล่มเก่า ปัจจุบันบริเวณนี้มีซากวัดวาอารามปรักหักพังกระจายอยู่ทั่วไป”⁴ อาจารย์ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร แสดงทัศนะว่า ในศิลาจารึกกล่าวถึงเมืองราด เมืองลุมไว้คู่กัน โดยเริ่มจากเมืองราดก่อนสันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึงเมืองเพชรบูรณ์ ส่วนเมืองลุม หมายถึงเมืองหล่มเก่า หลังจากนั้นจึงจะกล่าวถึงเมืองสคำเวียงจันทน์ เวียงคำซึ่งเป็นกลุ่มเมืองที่อยู่ในทิศเดียวกัน⁵ ส่วนในหนังสือคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารในสมัยอยุธยาตอนปลาย กล่าวถึงเมืองหล่ม (เก่า) ไว้ว่า

อนึ่งเมืองระแหงแขวงเมืองตาก แลเรือหางเหยี่ยวเมืองเพชรบูรณ์นาม* บันทุกครั้งกำยาน เหลกหางกึ่ง เหลกกลม ** เลข *** เหลกน้ำก็ ได้ห้วยชัน น้ำมันขาง ขาสูบ เขาหนั่ง หน่องา อนึ่ง เรือใหญ่ท้ายแกว่งชาวเมืองสวรรคโลกย์แลหัวเมืองฝ่ายเหนือบรรทุกสินค้าต่างๆ ฝ่ายเหนือมาจอดเรือขายริมแม่น้ำแลในคลองใหญ่วัดมหาธาตุในเทศกาลาน้ำ⁶

ดังนั้น ในสมัยสุโขทัยต่อเนื่องสมัยอยุธยาปรากฏชื่อ เมืองลุมบาจาย เมืองลุม หรือเมืองลุ่มสันนิษฐานว่า ชาวลาวหลวงพระบางได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่นี้ตั้งแต่โบราณ

³จารึกสมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526), หน้า 20. การเน้นข้อความของผู้วิจัย

⁴สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เล่าเรื่องเที่ยวมณฑลเพชรบูรณ์ (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์ตรี ขุนไมตรีประศาสน์ (มี มัยลาภ), ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 32.

⁵สัมภาษณ์, ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร, 8 สิงหาคม 2551.

* ปัจจุบัน เป็นตำบลหนึ่งในอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์.

** คือเมืองหล่ม

*** คือเมืองเลข

⁶วินัย พงศ์ศรีเพียร, มรดกความทรงจำพระนครศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์, 2551), หน้า 90. อักษรวิธีเขียนตามต้นฉบับ

เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร ระยะแรกอาจเข้ามาอย่างกระจัดกระจาย ต่อมาได้รวมกันขึ้นเป็นชุมชนใหญ่ สมเด็จพระยาคำรกราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า

พิเคราะห์ดูตามเจดีย์สถานของโบราณที่มีอยู่ในเมืองหล่มเก่า ดูเหมือนจะเป็นเมืองพวกราษฎรชาวศรีสัตนาคณหุตได้มาตั้งก่อนแต่คงจะเป็นเมืองช่อง* คือ พวกราษฎรที่หลบหนีภัยอันตรายต่างๆ มาจับกุมกันตั้งภูมิลำเนาจนเป็นบ้านเมืองขึ้นภายหลัง มิใช่เมืองที่รัฐบาลจัดตั้งอย่างเมืองเพชรบูรณ์ จึงไม่มีเค้าเงื่อนกำแพงเชิงเทินหรือภูมิลำเนาบ้านเมืองอย่างใด⁷

ข้อสันนิษฐานของสมเด็จพระยาคำรกราชานุภาพสอดคล้องกับหลักฐานท้องถิ่นที่บันทึกไว้ว่า “มีราษฎรชาวเมืองหลวงพระบางอพยพย้ายถิ่นมาอยู่ในพื้นที่นี้เพราะหนีภัยสงครามสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชโดยตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณชุมชนห้วยมะเขือ อำเภอหล่มเก่าในปัจจุบัน”⁸ เมืองหล่มเก่า จึงเกิดจากชาวลาวหลวงพระบางอพยพหนีสงครามหรือหลบหนีภัยอันตรายต่างๆ มาตั้งเป็นเมืองช่องขึ้นเมื่อมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นก็กลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่และปกครองดูแลกันเองอย่างอิสระ รวมถึงยังคงดำเนินชีวิตตามแบบแผนดั้งเดิมของกลุ่มชน สมเด็จพระยาคำรกราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า

ชนพื้นเมืองหล่มเก่า น่าจะเป็นพวกลาวพุงดำ** (นิยมสักลายตั้งแต่ขาท่อนบนขึ้นไปถึงเอว) สืบเชื้อสายมาจากหลวงพระบาง ทั้งสำเนียงภาษาและวัฒนธรรมบางอย่าง อาจจะก่อนสุโขทัยก็เป็นได้ เพราะในจารึกสุโขทัยยังปรากฏชื่อเมืองราด เมืองลุม กวบกู้กัน เมืองลุมอยู่ในท้องที่เพชรบูรณ์ตอนเหนือ จึงน่าจะเป็นเมืองหล่มเก่า ปัจจุบันในบริเวณนี้มีซากวัดวาอารามปรักหักพังกระจายอยู่ทั่วไป ผู้คนที่อพยพมาจากหลวงพระบางอาจเคลื่อนย้ายมาตามลำน้ำโขงแล้วเข้ามาทางน้ำป่าด (อุตรดิตถ์) ทำสัก เข้าสู่ประเทศไทย และบางพวกอาจเข้ามาทางจังหวัดเลย และเข้ามาทางบ้านแก่งท้าวเมืองแพร่ ด้านซ้าย สมทบกับสายนครไทยเข้าสู่หล่มเก่า หล่มสัก เมื่อพบดินแดนอุดมสมบูรณ์จึงตั้งบ้านเรือนอยู่ และรักษาขนบประเพณีดั้งเดิมไว้โดยเฉพาะภาษาพูด การแต่งกายและความเชื่อต่างๆ ยังแฝงและฝังอยู่ในวิถีชีวิตพื้นบ้าน เช่น ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อ นางเทียม (เสื้อเมืองทรงเมือง) ความเชื่อในผีสาวเทวดา และรับอิทธิพลศาสนา

* การเน้นข้อความของผู้วิจัย.

⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรกราชานุภาพ, เล่าเรื่องเที่ยวมณฑลเพชรบูรณ์, หน้า 9.

⁸ ดูเพิ่มเติมใน ประวัติหมู่บ้าน อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ (เอกสารประกอบการเรียนการสอนท้องถิ่นของเรา สำนักงานเลขาธิการ สภาวัฒนธรรมอำเภอหล่มเก่า, 2547). (เอกสารอัดสำเนา). และหนังสือ ชุมชนตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ (สำนักงานเลขาธิการสภาวัฒนธรรมอำเภอหล่มเก่า, ม.ป.ท., 2547).

** การเน้นข้อความของผู้วิจัย

พราหมณ์อย่างเต็มที่⁹

อันที่จริงชาวลาวหลวงพระบางได้ชื่อว่าเป็น “ลาวพุงขาว” เนื่องจากนิยมสักขาลายเฉพาะบริเวณต้นขาลงมาถึงหัวเข่า ส่วนชาวล้านนานิยมสักขาลายตั้งแต่บริเวณเอวลงมาถึงได้ชื่อว่า “ลาวพุงดำ” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพอาจทรงเข้าใจผิดว่าชาวหลวงพระบางเป็นลาวพุงดำ ในบันทึกของเซอร์จอห์น เบาริง ได้กล่าวแยกแยะถึงความแตกต่างระหว่างลาวพุงขาวกับลาวพุงดำไว้ว่า

พวกลาวแบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่สักเนื้อตัว และกลุ่มที่ไม่มีรอยสักตามตัว* พวกแรกหรือพวกลาวพุงดำ ครอบครองเชียงใหม่ ลำพูน (ละคร {ลำปาง} เมืองแพร่ และเมืองน่าน) กลุ่มหลังหรือพวกพุงขาว อาศัยในเขตเมืองหล่ม และเมืองหลวงพระบาง¹⁰

การตั้งชุมชนขึ้นเป็นบ้านเมืองของชาวหลวงพระบางในเขตเมืองหล่มมีความสอดคล้องกับการเกิดขึ้นของเมืองด่านซ้ายซึ่งเป็นพื้นที่อีกแห่งหนึ่งของการตั้งถิ่นฐานของชาวหลวงพระบางในสมัยอยุธยา ซึ่งในขณะนั้นมีสถานะเป็นรัฐกึ่งชนระหว่างราชอาณาจักรไทยกับราชอาณาจักรล้านช้าง และเป็นมุมหนึ่งของเครือข่ายทางเศรษฐกิจในการขนสินค้าของป่านานาชนิดในลุ่มน้ำโขง ลุ่มน้ำเหือง และลุ่มน้ำป่าสักเข้ามายังอยุธยาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 (พุทธศตวรรษที่ 22-23) ดังที่ โยชียูกิ มาซุฮารุ แสดงทัศนะไว้ว่า

ในจารึกพระธาตุศรีสองรัก ค.ศ.1563 (พ.ศ 2106) ของเมืองด่านซ้าย แสดงให้เห็นว่า ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรอยุธยาได้กระทบกัน ในบริเวณ ระหว่างลุ่มน้ำเหือง (สาขาแม่น้ำโขง) กับลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบน แต่ความเป็นจริงแล้ว อาณาจักรล้านช้างเชื่อว่าเพิ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับบริเวณดังกล่าวในขณะนั้น เพราะเมื่ออาณาจักรไฉยจักรพรรดิแห่งหลวงพระบาง (ค.ศ.1479) พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว (ค.ศ.1442-79/80) แห่งอาณาจักรล้านช้างหลบหนีลงเรือล่องมาเมืองเชียงคาน จังหวัดเลย ในขณะเดียวกันท้าวแทนคำ โอรสของพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว ก็ได้ครองเมืองด่านซ้ายอีกด้วย แสดงว่าอย่างช้าในครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 15 บริเวณลุ่มน้ำเหืองได้เข้ามาอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างแล้ว เป็นไปได้ว่าบริเวณดังกล่าวมีบทบาททางเศรษฐกิจมาเป็น

⁹สมเด็จเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เล่าเรื่องเที่ยวมณฑลเพชรบูรณ์, หน้า 32.

* สันนิษฐานว่า “การที่ไม่มีรอยสักตามตัว” ในความเข้าใจของเซอร์จอห์น เบาริง น่าจะหมายถึง ไม่มีรอยสักบริเวณพุงหรือตามลำตัวจึงทำให้ชาวหลวงพระบางได้ชื่อว่า “ลาวพุงขาว” ส่วนล้านนาได้ชื่อว่า “ลาวพุงดำ”

¹⁰เซอร์จอห์น เบาริง, ราชอาณาจักรสยามและราชบุตรสยาม, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547), หน้า 36. การเน้นข้อความนี้เป็นของผู้วิจัย

เวลาช้านานแล้ว ในฐานะที่เป็นจุดเชื่อมโยงเมืองหลวงพระบางกับเมืองในลุ่มแม่น้ำป่าสัก และ
ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง¹¹

การเป็นมุมหนึ่งของเครือข่ายเศรษฐกิจดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเมืองด่านซ้ายน่าจะตั้งถิ่น
ฐานเป็นบ้านเมืองแล้ว อันสอดคล้องกับประวัติความเป็นมาของของอำเภอด่านซ้ายซึ่งสันนิษฐาน
ว่า “ก่อตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นในช่วงที่มีการสร้างความสัมพันธ์ไทย-ลาวในสมัยอยุธยาคือ “อาจตั้งขึ้น
ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ.2091-2111) เพื่อใช้เป็นที่รวบรวมพลและอำนวยความสะดวก
ความสะดวกแก่ประชาชนพลเมืองทั้งฝ่ายกรุงศรีอยุธยาและกรุงศรีสัตนคนหุตที่ถูกเกณฑ์มาสร้าง
พระธาตุศรีสองรักเพราะปรากฏในศิลาจารึกว่า พระธาตุดังนี้ต้องใช้เวลาก่อสร้างนานถึง 3 ปี จึง
จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดหาที่พักอาศัยให้แก่ราษฎรจำนวนมาก”¹² ดังนั้น ชาวลาวหลวงพระบาง
อาจเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองด่านซ้ายตั้งแต่สมัยสร้างพระธาตุศรีสองรักแล้ว สอดคล้องกับ
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวหลวงพระบาง เมืองหล่มเก่า ซึ่งบันทึกไว้ว่า “ชาวหลวงพระ
บางอพยพหลบหนีภัยสงครามภายในอาณาจักรในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเข้ามาแสวงหาแหล่ง
ทำกินใหม่ โดยมีพระภิกษุนำพาญาติโยมเดินทางจากเมืองหลวงพระบางเข้ามาสู่แม่น้ำเหือง ข้าม
สันเขาเข้าสู่แม่น้ำพุงที่เมืองหล่มเก่า”¹³ หลังจากนั้นได้ตั้งบ้านแปงเมืองขึ้นกลายเป็นเมืองหล่มเก่า
ต่อมาขยายชุมชนออกไปจนถึงริมลำน้ำป่าสักซึ่งเป็นลำน้ำสายหลักในการอุปโภคบริโภคและเป็น
เส้นทางการค้ากับลุ่มน้ำเจ้าพระยาจนทำให้เมืองหล่ม (สัก) กลายเป็นชุมทางการค้าในเขตลุ่มแม่
น้ำป่าสักตอนบนมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายต่อเนื่องมาถึงสมัยรัตน โกสินทร์ปรากฏใน
คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมครั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว¹⁴

โดยสรุป เมืองหล่ม (หล่มเก่า และหล่มสัก) อาจอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่
สมัยสุโขทัยในฐานะเมืองช่อง หลังจากนั้นจึงขยายเป็นบ้านเมืองจนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่และ
มีบทบาททางการค้าในเขตลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบนดังที่ปรากฏอยู่ในความรับรู้ของชาวอยุธยาแสดง
ผ่านพงศาวดารคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ส่วนเมืองด่านซ้ายอาจเคลื่อนย้ายเข้ามาใน

¹¹โยชยูกิ มาซุฮารุ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ของราชอาณาจักรลาวล้านช้างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14-17 จาก “รัฐ
การค้าภายในภาคพื้นทวีป” ไปสู่ “รัฐกึ่งเมืองท่า” (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 85-86. และดูเพิ่มเติมใน
จารุวรรณ ธรรมวัตร, “พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง,” หน้า 27-34 ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ในช่วงเวลาดังกล่าวไว้
อย่างละเอียดเช่นกัน

¹²กาญจนา สวนประดิษฐ์, “ผีตาโขน : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,” (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต
สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533), หน้า 37.

¹³สัมภาษณ์, แผลง จันทรี่แสะ, 19 เมษายน 2547.

¹⁴ดูเพิ่มเติมใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, มรดกความทรงจำพระนครศรีอยุธยา.

สมัยอยุธยาในยุคที่มีการสร้างพระธาตุศรีสอง ซึ่งมีชนชาวลาวหลวงพระบางถูกเกณฑ์มาสร้างพระธาตุศรีสองรัก และตั้งบ้านเมืองขึ้นเป็นชุมชนใหญ่กลายเป็นรัฐกันชนระหว่างราชอาณาจักรอยุธยาและราชอาณาจักรลาว รวมทั้งเป็นมุมหนึ่งของเครือข่ายการค้าระหว่างลุ่มน้ำโขง ลุ่มน้ำเหือง ลุ่มน้ำป่าสัก และลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

2.1.2 การอพยพย้ายถิ่นระลอกที่ 2: สมัยธนบุรี

ในสมัยกรุงธนบุรี การอพยพย้ายถิ่นของชนชาวหลวงพระบางเกิดขึ้นจากศึกสงคราม โดยมีสาเหตุมาจากชนวนความขัดแย้งเรื่องพระวอพระตา คือ พระวอพระตา มีปัญหาภายในกับพระเจ้าสิริบุญสารจึงชักชวนไพร่ราษฎรไปสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่หนองบัวลุ่มภู หรือเมืองเขื่อนจันทกาบแก้วบัวบาน ฝ่ายกษัตริย์ลาวได้ขอกำลังพม่ามาช่วยปราบทำให้พระตาถึงแก่กรรมในที่รบ ส่วนพระวอได้พาไพร่พลหนีไปลาวได้ขอพึ่งนครจำปาสัก เมื่อ พ.ศ. 2313 หลังจากนั้นได้ขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมาต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี แล้วไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ดอนมดแดง (จังหวัดอุบลราชธานี) แต่เจ้าสิริบุญสารก็ยกพลมาปราบและฆ่าพระวอได้สำเร็จ ส่งผลให้พระเจ้าตากสินมหาราชทรงพิโรธ จึงโปรดให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพพร้อมด้วยเจ้าพระยาสุรสีห์ ยกไปตีเมืองเวียงจันทน์ได้สำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2321 ผลของสงครามในครั้งนั้นปรากฏว่าไทยได้เมืองจำปาสักดี เมืองเวียงจันทน์ และเมืองหลวงพระบาง ทั้งสามเมืองจึงตกเป็นประเทศราชของไทย กองทัพไทยได้อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางลงมายังกรุงธนบุรีและกวาดต้อนราษฎรชาวเวียงจันทน์เข้ามาอยู่ในเขตไทยตั้งแต่เมืองลพบุรี สระบุรี นครนายก ปราจีนบุรี นครปฐม และราชบุรี¹⁵ ส่วนราษฎรชาวเมืองหลวงพระบางและเมืองไชยบุรี เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ได้มอบหมายให้พระยาพิชัยเจ้าเมืองพิชัย กวาดต้อนเข้ามาอยู่ในเขตเมืองน้ำปาด เมืองนครไทย และเมืองหล่ม เมืองเลย¹⁶

การอพยพกวาดต้อนในครั้งนี้นับได้ว่าเป็นการอพยพกวาดต้อนเอาชาวหลวงพระบางเข้ามาไว้ในไทยครั้งใหญ่ที่สุด มีข้อสังเกตว่าการกวาดต้อนดังกล่าว มีการกำหนดให้ชาวหลวงพระบางตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเมืองชายขอบติดชายแดนของไทยไม่ว่าจะเป็นเมืองน้ำปาด เมืองนครไทย เมืองหล่ม เมืองเลย และเมืองด่านซ้าย เมืองดังกล่าวเป็นชุมชนที่มีชาวหลวงพระบางอาศัยอยู่หนาแน่น มีการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบหลวงพระบางมาจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีเครือข่ายทางเครือญาติ เครือข่ายทางวัฒนธรรมยึดโยงระหว่างคนในกลุ่มชนร่วมกัน

¹⁵ สุจิตต์ วงษ์เทศ, เบื้องหลังกรมและวัฒนธรรมอีสาน (กรุงเทพฯ : มติชน, 2547), หน้า 94. และดูเพิ่มเติมใน บังอร ปิยะพันธุ์, ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์.

¹⁶ เที้ยวเมืองเพชรบูรณ์ (จัดพิมพ์โดย จังหวัดเพชรบูรณ์ (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.), หน้า 11.

2.1.3 การอพยพย้ายถิ่นระลอกที่ 3: สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังมีศึกติดพันระหว่างไทย-ลาวที่สืบเนื่องมาแต่ครั้งกรุงธนบุรีจึงสันนิษฐานว่าชาวลาวหลวงพระบาง รวมทั้งลาวอื่นๆ มีการอพยพกวาดต้อนเข้ามาในระยะนี้ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 1 หลังจากที่พระองค์ปราบปรามจลาจลภายในราชอาณาจักรและปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์แล้ว ต่อมาในปี พ.ศ.2332 รัชกาลที่ 1 ได้ปราบการกระด้างกระเดื่องของเจ้าผู้ครองเมืองหลวงพระบาง เนื่องจากพระเจ้าันทเสน (กษัตริย์ครองเวียงจันทน์) มาฟ้องต่อไทยว่า เจ้าอนุรุธแห่งหลวงพระบางไปสมคบกับพม่าและเชียงรุ่ง จึงขอไปตีเอาเมืองหลวงพระบาง พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ทรงอนุญาต พระเจ้าันทเสนรบชนะจับเจ้าอนุรุธ พระเจ้าอนุรธา เจ้ามณฑลราช และครอบครัวส่งไปกรุงเทพฯ พร้อมทั้งเกณฑ์ราษฎรหัวเมืองลาวจำนวนหลายหมื่นมาขุดคลองในกรุงเทพฯ* สันนิษฐานว่าในยุคนี้มีชาวลาวหลวงพระบางอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในประเทศไทย รวมทั้งในเขตเมืองด่านซ้าย และเมืองหล่ม แต่ไม่มีหลักฐานบันทึกไว้

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 เกิดเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ ราชวงศ์เมืองเวียงจันทน์ได้กวาดต้อนคนลาวบริเวณเมืองสระบุรี เมืองหล่ม เมืองด่านซ้าย เมืองเลยกลับไปเวียงจันทน์ แต่เมื่อฝ่ายไทยปราบปรามได้สำเร็จก็มีการกวาดต้อนชาวลาวกลับมายังราชอาณาจักรไทย แต่การกวาดต้อนเป็นไปอย่างยากลำบาก และมีชาวลาวปะปนกันมากจึงมีการแยกชาวลาวที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในไทยเมื่อครั้งสมัยกรุงธนบุรีกลับไปยังถิ่นเดิมของตน ดังที่ สมเด็จฯ กรมพระราชวังบรมมหาศคคิพลเสพย์แม่ทัพไทยได้ส่งพระราชสาส์นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องปราบกบฏเมืองเวียงจันทน์ และการกวาดต้อนครัวลาวเพื่อเตรียมส่งลงมาใน พ.ศ.2370 ความว่า

การกวาดต้อนค่อนข้างลำบาก มีปัญหาหลายอย่าง เช่น ครัวลาวเวียงจันทน์หนีไปมาก ที่มีอยู่ที่ปะปนกับครัวเมืองนครราชสีมา เมืองสระบุรี เมืองหล่มศักดิ์ เมืองลาวต่างๆ เมืองเขมร ตะวันออก ที่ถูกกองทัพเจ้าอนุวงศ์กวาดต้อนมาไว้ที่เวียงจันทน์ จำเป็นต้องแยกพวกนี้ส่งกลับไปตามเดิม¹⁷

ดังนั้นจึงทำให้ชาวลาวหลวงพระบางในบริเวณเมืองหล่ม เมืองด่านซ้าย และเมืองเลยได้กลับไปอยู่ถิ่นเดิมของตนเอง นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2373 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตย์ขึ้นไปชำระรับครัวลาวที่เมืองหลวงพระบางกวาดต้อนรวบรวมมาจาก

* เช่น คลองมหานาค คลองหลอด เป็นต้น ดูรายละเอียดใน พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2548), หน้า 244.

¹⁷ อ้างถึงใน บังอร ปิยะพันธุ์, ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 58.

หัวเมืองลาวต่างๆ ส่งลงมาพักไว้ที่เมืองพิชัย พระยามหาอำมาตย์ชำระแล้วมิบบอกส่งครัวลาวลงมาถึง 7 ครั้ง มีข้าราชการคุมลงมาส่ง เช่น หมื่นวิเชียรอักษร ขุนพรม หมื่นภาษาพล กรมการเมือง สวรรคโลก หลวงมหาพิชัย หมื่นชำนาญ หมื่นพรม ฯลฯ ครัวที่ได้นี้ก็กวาดต้อนมาจากเมืองเลย เมืองลพบุรี เมืองแก่นท้าว เมืองปากลาย เมืองเวียงจันทน์ เมืองภูเวียง และเมืองภูศรี มีทั้งชายฉกรรจ์ ครัว (ผู้หญิงและเด็ก) พระสงฆ์ เณร รวมทั้งสิ้นประมาณหนึ่งหมื่นหกพันคนเศษ เป็นครัวมากกว่าชายฉกรรจ์ มีบางส่วนที่หลบหนีไป บ้างก็เสียชีวิต เมื่อส่งมาแล้วโปรดให้ไปอยู่ตามพวกที่เคยอยู่ก่อน¹⁸ ซึ่งสอดคล้องกับที่ บังอร ปิยะพันธุ์ แสดงให้เห็นว่า วิธีการกวาดต้อนชาวลาวเข้ามาในไทยมีทั้งการกวาดต้อนด้วยกองทัพกรุงเทพฯ และบรรดาหัวเมืองลาวต่างๆ ได้ส่งมาพักไว้ตามเมืองใหญ่ๆ ก่อนได้แก่ เมืองพิษณุโลก * เมืองพิชัย กรุงเก่าอยุธยา แล้วแยกส่งไปอยู่ตามหัวเมืองชั้นในที่รุ่นก่อนไปตั้งหลักแหล่งอยู่แล้ว ถ้าเป็นชาวลาวรุ่นเก่าที่เคยอยู่หัวเมืองชั้นในมาก่อน แล้วถูกกวาดต้อนไปเมื่อคราวกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ก็ให้ส่งกลับคืนไปอยู่ที่เดิม เช่น เมืองสระบุรี บ้านอารยิก เนื่องจากมีชาวลาวถูกกวาดต้อนเข้ามามาก แต่ละรุ่นปะปนกันมา จึงกล่าวรวมๆ กันไปแต่ละคราวที่ส่งมา มิได้แยกเป็นชาวลาวเวียงจันทน์ ลาวพวน หรือลาวทรงดำ เช่นรัชกาลก่อนๆ¹⁹

สรุปได้ว่า การอพยพย้ายถิ่นของชนชาวลาวหลวงพระบางเข้ามาอยู่ในพื้นที่วิจัยมี 3 ระลอกด้วยกัน สาเหตุส่วนใหญ่เกิดจากศึกสงครามเป็นสำคัญ ส่วนการอพยพเข้ามาเพื่อแสวงหาแหล่งที่อยู่ใหม่มีบ้างแต่เป็นส่วนน้อย การอพยพส่วนใหญ่เกิดขึ้นสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีต่อเนื่องรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เนื่องจากพบหลักฐานในชุมชนว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ชาวลาวหลวงพระบางได้ก่อตั้งบ้านเมืองเป็นหลักแหล่งมั่นคงมีสถาปัตยกรรม พุทธศิลป์ และศิลปกรรมสกุลช่างหลวงพระบางแล้ว (ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงต่อไป) ต่อมาเมื่อเกิดสงครามเจ้าอนุวงศ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวลาวหลวงพระบางได้รับผลกระทบจากสงครามคือ ถูกเจ้าราชวงศ์

* หมายถึง เมืองหล่ม ปัจจุบันคือ อำเภอหล่มเก่า และอำเภอหล่มสัก

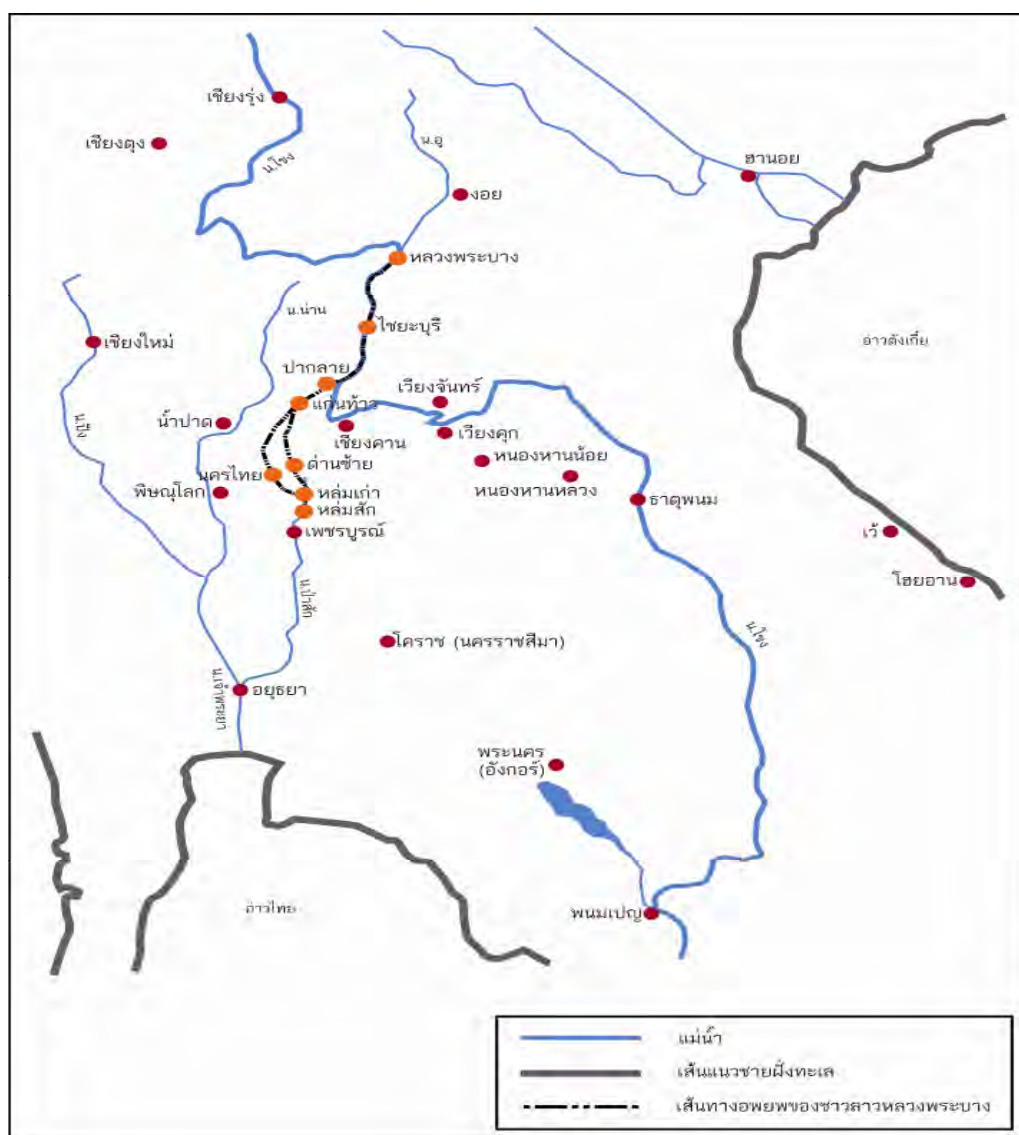
¹⁸“จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3,” หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยดำ เส้นดินสอขาว, เลขที่ 21, บัญชีจำนวนครัวซึ่งมาแต่เมืองหลวงพระบาง, จ.ศ.1192 (พ.ศ.2373) อ้างถึงใน บังอร ปิยะพันธุ์, *ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์*, หน้า 62.

** จากการกวาดต้อนชาวลาวมาพักไว้ตามเมืองใหญ่ๆ นี้เองส่งผลให้ราษฎรลาวหลบหนีการกวาดต้อนเป็นจำนวนมากเห็นได้จากงานวิจัยของจิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ เรื่อง เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งพบว่า ชาวบ้านลาวหลายหมู่บ้านในจังหวัดพิษณุโลกก่อตั้งขึ้นหลังจากที่ชาวลาวหลบหนีการกวาดต้อนของกองทัพไทยหลังสงครามเจ้าอนุวงศ์ ดูเพิ่มเติมใน จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, *เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง* (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2546).

¹⁹บังอร ปิยะพันธุ์, *ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์*, หน้า 52.

เวียงจันทน์กวาดต้อนกลับไปยังเมืองเวียงจันทน์ ต่อมาเมื่อไทยมีชัยชนะก็มีการกวาดต้อนชาวลาวหลวงพระบาง (และลาวกลุ่มอื่น) กลับมาอยู่ในถิ่นฐานเดิมของตนอีกครั้ง

การอพยพย้ายถิ่นดังที่กล่าวมาเมื่อพิจารณาจากเอกสารต่าง (เช่น พงสาวดาร ไบบอก การบันทึกของชาวต่างชาติในสมัยรัตนโกสินทร์) และจากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยซึ่งมีประสบการณ์ในการเดินทางข้ามพรมแดน ตลอดจนพิจารณาจากความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของชาวหลวงพระบางที่ติดต่อค้าขาย และไปมาหาสู่กับบริเวณพรมแดนไทย-ลาว รวมถึงพิจารณาจากเส้นทางการเดินทางในสมัยก่อนสามารถแสดงให้เห็นเส้นทางการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวหลวงพระบางเข้ามายังเมืองด่านซ้าย เมืองหล่มเก่า และเมืองหล่มสักดังนี้

แผนที่ ที่ 1: แผนที่แสดงเส้นทางการอพยพของชาวหลวงพระบางเข้ามายังพื้นที่วิจัย

2.1.4 ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองด่านซ้าย และเมืองหล่มกับเมืองศูนย์อำนาจ

เมื่ออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองด่านซ้าย และเมืองหล่มแล้วชาวลาวหลวงพระบางมีระบบการปกครองของตนเองคือ “ระบบอาญาลี” ได้แก่ มีเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ และราชบุตรตามลำดับ และมีหน้าที่ส่งส่วยบรรณาการให้แก่ไทยเพื่อแสดงการยอมรับการอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองศูนย์อำนาจ แต่เนื่องจากเมืองด่านซ้าย และเมืองหล่มเป็นหัวเมืองขนาดเล็กจึงส่งส่วยอากรที่เป็นเงินหรือสิ่งของ และรัฐบาลจะควบคุมในรูปแบบพิธีกรรมเพื่อแสดงการยอมรับอำนาจของกรุงเทพฯ เช่น การเข้าร่วมพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา การให้เครื่องยศ และแต่งตั้งถอดถอนตำแหน่งที่สำคัญ* และการเข้าเฝ้าในพิธีราชาภิเษก เป็นต้น ในบันทึกของเซอร์จอห์น เบาริงกล่าวถึงการปกครองเมืองหล่มของรัฐบาลสยามในสมัยรัชกาลที่ 3 ไว้ว่า

บนสาขาหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา (ที่ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณเมืองอยุธยาอันเป็นเมืองหลวงเก่าเป็นระยะการเดินทาง 1 เดือน) เป็นที่ตั้งของดินแดนเล็กๆ ชื่อว่าเมืองหล่ม (Muang Lam) ซึ่งเป็นเมืองที่ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการให้แก่สยาม **เมืองหล่ม**** อยู่ในหุบเขารายล้อมไปด้วยเขาสูงซึ่งนานๆ ครั้งจึงจะมีคนผ่านเข้ามา เมืองหลวงมีประชากรประมาณ 1,000 คน และเจ้าผู้ปกครองระดับเล็กๆ นี้ก็ส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังกรุงเทพฯ เป็นประจำทุกปี ของที่ส่งไปได้แก่ ทองแดง ไบลาน จี้ผึ้ง กำยาน งาช้าง น้ำมันชักเงา และผลิตภัณฑ์อื่นๆ²⁰

เมืองหล่มจึงมีสถานะเป็นหัวเมืองกึ่งประเทศราชของไทย แสดงให้เห็นว่าชาวลาวหลวงพระบางไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งของไทยอย่างแท้จริง หรือไทยเองไม่เคยคิดว่าเมืองหล่ม หรือคนหล่ม (หรือลาวหลวงพระบาง) เป็นพวกเดียวกับตนเอง ซึ่งแสดงให้เห็นการแบ่งแยกทางการเมือง การปกครอง และทางชาติพันธุ์ของไทยในอดีต เราไม่มีหลักฐานอ้างอิงได้ว่าช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ 3

* เมืองหล่มและเมืองด่านซ้ายมีเจ้าเมืองปกครองกันเองซึ่งถูกแต่งตั้งจากกรุงเทพฯ โดยเจ้าเมืองหล่มมียศเป็น “พระสิริวงษา” ส่วนเมืองด่านซ้ายมียศเป็น “พระแก้วอาสา” ส่วนเมืองลาวที่อยู่บริเวณใกล้เคียงและมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะเจ้าเมืองนั้นจะเป็นเชื้อวงศ์เดียวกัน มีการโยกย้ายหรือสลับสับเปลี่ยนหัวเมืองกันปกครองในคราวจำเป็น ได้แก่ เมืองแก่นท้าว เจ้าเมืองมียศเป็น “พระรามเมธิ” เมืองเชียงคาน เจ้าเมืองมียศเป็น “พระศรีอัครราช” และเมืองเลย เจ้าเมืองมียศเป็น “พระศรีสงคราม”

** การเน้นข้อความของผู้วิจัย (จากการชำระและเรียบเรียงงานของเซอร์จอห์น เบาริง ของกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรมีความเห็นว่า เมืองหล่มนี้น่าจะเป็นบริเวณอำเภอหล่มเก่าและหล่มสักในจังหวัดเพชรบูรณ์ ดูเพิ่มเติมใน เซอร์จอห์น เบาริง, “หมายเหตุของกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์,” เรื่องเดียวกัน, หน้า 70).

²⁰ เซอร์จอห์น เบาริง, ราชอาณาจักรสยามและราษฎรสยาม, หน้า 68.

ลงไปถึงสมัยอยุธยา อย่างน้อยที่สุดคือในสมัยพระมหาจักรพรรดินั้น เมืองหล่มมีลักษณะเป็นชุมชนเมืองหรือไม่ อย่างไร และต้องส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังกรุงศรีอยุธยาหรือไม่ แต่อย่างน้อยที่สุดจากหลักฐานสมัยสุโขทัยคือ ศิลาจารึกหลักที่ 1 ก็กล่าวถึงเมืองลุ่มว่าเป็นดินแดนที่อยู่ในราชอาณาจักรของกรุงสุโขทัย ส่วนสมัยอยุธยา ก็แสดงให้เห็นว่าผู้คนในยุคนั้นมีความรับรู้อย่างมีเมืองหล่มหรือลุ่มควบคู่กับเมืองเลย และเมืองเพชรบูรณ์แล้ว

ต่อมาเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าเมืองหล่มคือ พระสุริยวงษา และเจ้าราชบุตรเมืองหล่มได้เข้าร่วมกบฏกับเจ้าอนุวงศ์ โดยตั้งทัพขึ้นที่เมืองหล่มร่วมกับเจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์ แต่ทว่าถูกกองทัพไทย ซึ่งนำโดยเจ้าพระยาอภัยภูธร พระยาเพชรพิไชย พระยาไกรโกษา ตีค่ายราชวงศ์ที่เมืองหล่มแตกไปแล้วก็ตามเสด็จขึ้นไปตั้งค่ายอยู่ที่เมืองพันพร้าว²¹ ส่งผลให้รัชกาลที่ 3 โปรดให้ย้ายเมืองจากเมืองหล่มเดิมมาตั้งเมืองใหม่บริเวณริมแม่น้ำป่าสัก เรียกว่าเมืองหล่มสัก²² และแต่งตั้งพระสุริยวงษา (คง) ขึ้นเป็นเจ้าเมืองโดยครองเมืองอยู่ประมาณ 20 ปีก็ถึงแก่กรรม จึงมีการแต่งตั้งปลัด (เทศ) ผู้เป็นบุตรของพระสุริยวงษาเป็น พระยาสุริยวงษามหาภักดีเดชา เป็นเจ้าเมืองแทน ครองเมืองอยู่ประมาณ 40 ปีก็ถึงแก่กรรมในสมัยรัชกาลที่ 5*

ต่อมาเมื่อพระยาสุริยวงษามหาภักดีเดชา (เทศ) ถึงแก่กรรมแล้วเจ้าเมืองหล่มสักก็ว่างมาจนถึงวันที่ 20 มกราคม 2442 มีการยกเมืองเพชรบูรณ์ขึ้นเป็นมณฑลจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ โอนเมืองหล่มสักซึ่งเดิมขึ้นกับมณฑลอุดรมาขึ้นกับมณฑลเพชรบูรณ์ให้พระแก้วอาสา (ทองดี)** นายอำเภอด่านซ้ายเป็นผู้ว่าราชการเมืองหล่มสัก ผู้ที่เป็นผู้ว่าราชการเมืองหล่มสักต่อจากพระแก้วอาสา มีหลวงนิกรเกียรติคุณ (ขาว) พระรณกิจปริชา (ริน สุคนธ์หงษ์) หลวงสิทธิสัตยารักษ์ (เผือก) พระเลิศแหล่งหล่ม (ช่วง) พระยาวจิสัตยารักษ์ (พลูย เปาโรหิตย์) พระยารามราชเดช (ม.ร.ว.

²¹เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2547), หน้า 25.

²²เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 25. ชาวบ้านจะเรียกเมืองที่ตั้งใหม่นี้ว่า “เมืองหล่มใหม่” และเรียกเมืองหล่มเดิมว่า “เมืองหล่มเก่า” ดังนั้นในเอกสารโบราณก่อนที่จะมีการตั้งเมืองหล่มสักในช่วง พ.ศ. 2375 หากกล่าวถึงเมืองหล่มจะหมายถึงเมืองหล่มเก่าเป็นสำคัญ

* พระสุริยวงษามหาภักดีเดชา มีบุตรชายคนโตชื่อมลิ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น พระประเสริฐสุริยศักดิ์มีตำแหน่งเป็นปลัดเมืองเลย (ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า “สุวรรณภา”)

** เป็นหลานของพระแก้วอาสา (ทองดี) ซึ่งพระแก้วอาสา (ทองดี) คนนี้ได้ปกครองเมืองด่านซ้ายสืบต่อมาและเป็นนายอำเภอคนแรกของเมืองด่านซ้ายในสมัยปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5.

ปาน นพวงษ์) พระรังสรรค์สารกิจ (เทียร กาญจนกร) พระเสน่หามนตรี (ชื่น สุคนธวงษ์) เป็นคน
 สุกต้าย หลังจากนั้นเมืองหล่มสักก็ถูกลดฐานะลงเป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดเพชรบูรณ์จนถึงปัจจุบัน²³

ส่วนการปกครองเมืองด่านซ้าย มีลักษณะเดียวกับการปกครองเมืองหล่มคือ มีสถานะเป็น
 หัวเมืองประเทศราช มีการจัดส่งส่วยให้แก่ทางกรุงเทพฯ เป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ยังต้องเกณฑ์
 ไพร่พลเพื่อเป็นกำลังในยามศึกสงครามด้วย ในสมัยอยุธยาเมืองด่านซ้ายได้ชื่อว่าเป็น “รัฐกันชน”
 ระหว่างราชอาณาจักรไทยอยุธยากับราชอาณาจักรลาวล้านช้าง โดยพระมหาจักรพรรดิและพระเจ้า
 ไชยเชษฐาธิราชได้ร่วมกันสร้างพระธาตุศรีสองรักขึ้นเพื่อปักปันเขตแดนและเป็นเครื่องหมายแสดง
 ไมตรีจิตที่ดีต่อกันในการร่วมต่อต้านการแผ่อาณาเขตของพระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของ
 พม่า โดยเมืองด่านซ้ายอยู่ในเขตแดนของลาว สันนิษฐานว่าน่าจะมีขุนนาง หรือเชื้อพระวงศ์เป็น
 ผู้ปกครองสืบต่อกันมาก่อนที่จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยในสมัยกรุงธนบุรี

ภายใต้การปกครองของไทย เมืองด่านซ้ายจัดเป็นเมืองอยู่ในเขตภาคเหนือมาโดยตลอด
 จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงดำริจะจัดปกครองแบบเทศาภิบาล โดยได้รวมหัวเมืองเอก โท ตรี
 และจัตวา เข้าด้วยกันแล้วแบ่งออกเป็น 4 กองใหญ่หรือเรียกว่าหัวเมืองลาว 4 ฝ่าย ประกอบด้วยหัว
 เมืองลาวฝ่ายตะวันออก หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ และหัวเมือง
 ลาวฝ่ายกลาง²⁴ เฉพาะหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือได้รวมเมืองต่างๆ 54 เมือง เข้าด้วยกันรวมเรียกกันว่า
 หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือในจำนวนเมืองที่อยู่ในหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือนั้นมีเมืองด่านซ้ายรวมอยู่ด้วย
 ในเอกสารตราตั้งซึ่งเป็นหนังสือสำคัญที่เจ้ากระทรวงประทับตราส่งไปยังหัวเมืองต่างๆ เรียกว่า
 เมืองด่านซ้าย ขึ้นกับเมืองหล่มสัก ต่อมาในช่วง พ.ศ.2435 มีการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นออกเป็น
 มณฑลจึงได้โอนเมืองด่านซ้ายมาขึ้นกับมณฑลพิษณุโลก (จึงเป็นเหตุให้มีความขัดแย้งกับหัวเมือง
 พิษณุโลกดังที่ผู้วิจัยจะอภิปรายต่อไป) จนกระทั่ง พ.ศ.2450 จึงโอนมาสังกัด จังหวัดเลย²⁵ แต่ใน
 ทัศนะของชาวบ้านทั่วไปมักเข้าใจกันว่า เมืองด่านซ้ายเป็นดินแดนที่อยู่ในเขตภาคเหนือ
 เช่นเดียวกับเมืองหล่มสัก เมืองนครไทยและเมืองพิษณุโลก

ต่อมาเมื่อลัทธิล่าอาณานิคมเข้ามามีอิทธิพลตามประเทศต่างๆ ในภูมิภาคอินโดจีน เมือง
 ด่านซ้ายจึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสอยู่ระยะหนึ่ง เมื่อครั้งไทยเสียดินแดนฝั่งขวาของ

²³ เก็บความจาก ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดเพชรบูรณ์, หน้า 41 - 42.

²⁴ ดูเพิ่มเติมใน เดิม วิกาศย์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์ลาว (กรุงเทพฯ : มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530), หน้า 347-368.

²⁵ ดูเพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 321-364.

แม่น้ำโขงตอนตรงข้ามหลวงพระบางให้แก่ฝรั่งเศสตามสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ซึ่งตกลง ณ กรุงปารีส ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1904 (พ.ศ.2447 หรือ รศ.122) เนื่องจากการวัดเขตแดนจากแม่น้ำโขงตามลำน้ำเหือง พอมาถึงลำน้ำหมันไหลตกแม่น้ำเหืองก็วัดกเข้ามาตามลำน้ำหมันอีก เมืองด่านซ้ายซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของลำน้ำหมันจึงตกเป็นของฝรั่งเศส ขณะนั้นเมืองด่านซ้ายตั้งเป็นอำเภอได้ไม่นาน ทางฝ่ายไทยจึงได้ย้ายที่ทำการของอำเภอไปอยู่บ้านนาขามป้อม ตำบลร่องจิก อำเภอภูเรือ (สมัยนั้นพื้นที่เขตอำเภอภูเรือขึ้นกับอำเภอด่านซ้าย) เป็นการชั่วคราว และเรียกว่าอำเภอนาขามป้อม²⁶

ต่อมาไทยทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศสอีกครั้ง ลงวันที่ 23 มีนาคม ค.ศ.1907 (พ.ศ.2449 หรือ รศ.125) โดยไทยยอมยกเมืองพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศส ฝ่ายฝรั่งเศสยอมคืนเมืองด่านซ้าย เมืองตราด และเกาะทั้งหลายที่อยู่ใต้แหลมสิงลงไปจนถึงเกาะกูดให้แก่ไทย ดังนั้นเมืองด่านซ้ายจึงคืนมาเป็นของไทย โดยนัยแห่งสนธิสัญญาฉบับดังกล่าวรวมเวลาที่เมืองด่านซ้ายตกเป็นของฝรั่งเศสอยู่ 3 ปี 1 เดือน 10 วัน²⁷ เจ้าเมืองคนสุดท้ายของเมืองด่านซ้ายคือ พระแก้วอาสา (ทองแสง) ซึ่งก่อนที่เมืองด่านซ้ายจะตกเป็นของฝรั่งเศสไม่กี่ปีได้อพยพไปอยู่ที่บ้านหาดแดง แขวงเมืองแก่นท้าว และเมื่อเมืองด่านซ้ายเป็นของฝรั่งเศส พระแก้วอาสาได้กลับมาเป็นเจ้าเมืองด่านซ้าย แต่เมื่อเมืองด่านซ้ายกลับมาเป็นของไทยแล้วพระแก้วอาสาก็ได้กลับไปอยู่บ้านหาดแดงและถึงแก่อนิจกรรมที่นั่น

สมัยต่อมาเมื่อทางการประกาศพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ.116 (พ.ศ.2440) เมืองด่านซ้ายได้เปลี่ยนฐานะเป็นอำเภอด่านซ้าย และขึ้นตรงกับมณฑลพิษณุโลก ต่อมาอำเภอด่านซ้ายได้โอนมาอยู่ในเขตการของจังหวัดเลยเมื่อ พ.ศ.2450 ตามประกาศของกระทรวงมหาดไทยและยังคงขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเลยมาจนถึงปัจจุบัน ในยุคคอมมิวนิสต์ ด่านซ้ายเป็นพื้นที่สีชมพู ต่อมาในยุคของการท่องเที่ยว รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อเสริมรายได้ในยามที่เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ เช่น แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ช่วงปี 2530-2534 มีการประกาศเป็นปีส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย พร้อมทั้งพัฒนาและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ มากมายอำเภอด่านซ้ายจึงส่งเสริมการละเล่นผีตาโขนในงานบุญหลวงฯ ขึ้นมาและเป็นที่รู้จักไปทั่วประเทศไทย

²⁶“รายงานผลการศึกษาคั้งที่ 3/2547,” โครงการอบรมและวิจัยเชิงปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและชาติพันธุ์ชุมชนลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, โดยกลุ่มนักวิจัยท้องถิ่นด่านซ้าย, หน้า 24. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่).

²⁷เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

และประชาคมโลก กลายเป็นงานประเพณีที่ถูกบรรจุอยู่ในแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวของ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในปัจจุบัน

โดยสรุป ชาวลาวหลวงพระบางอพยพย้ายถิ่นมาจากราชอาณาจักรลาวหลวงพระบางเข้ามา ในพื้นที่เมืองด่านซ้ายและเมืองหล่มเกิดจากความสงครามเป็นหลัก มีทั้งสงครามที่สู้รบกันภายใน ราชอาณาจักรล้านช้าง และสงครามกับราชอาณาจักรไทยสมัยกรุงธนบุรีต่อเนื่องสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เมื่อฝ่ายลาวพ่ายแพ้สงครามส่งผลให้ราษฎรในเขตการปกครองของราชอาณาจักรหลวง พระบางถูกอพยพกวาดต้อนเข้ามาอยู่ในประเทศไทย นอกจากนี้อาจมีบางส่วนที่หนีศึกสงครามเข้า มาเองด้วยความสมัครใจ การตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มลำน้ำหมัน ลำ น้ำพุง และลำน้ำป่าสักตอนบน มีอิสระปกครองตนเองตามระบบอาญาสี่ และมีสถานะเป็นหัวเมือง ลาวที่อยู่ใต้อำนาจการปกครองของไทย ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเมืองชายขอบติดชายแดน มีสถานะเป็นรัฐกึ่งชนในอดีต และอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจทำให้ชาวหลวงพระบางมี พัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคมที่มีลักษณะเฉพาะและสามารถสืบสานวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีตามแบบแผนดั้งเดิมของตนได้อย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ดี ในบริบทของสังคมไทยที่มีพัฒนาการมาตามลำดับ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมี ผู้คนต่างถิ่นต่างชาติพันธุ์เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกับชาวหลวงพระบาง เริ่มตั้งแต่ชนชาว จีนได้เข้ามาประกอบกิจการอยู่ในเมืองหล่มสัก เช่น ขายเครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องมือในการทำ เกษตรกรรม และเปิดโรงงานรับซื้อผลิตผลทางการเกษตร ต่อมา มีชาวจีนบางส่วนขยายไปประกอบ ธุรกิจการค้าในเมืองหล่มเก่า และเมืองด่านซ้ายช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การมีปฏิสัมพันธ์ กันในฐานะผู้ซื้อผู้ขายที่ชาวลาวขาดอำนาจต่อรองหรือกำหนดราคาสินค้ากลายเป็นความกดดัน ขัดแย้งที่ทำให้ชาวลาวกับชาวจีนมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อกัน นอกจากนี้ในช่วงปี พ.ศ. 2500 เริ่มมีกลุ่ม ชนชาวลาวอีสาน ชาวล้านนา ชาวไทย เข้ามาตั้งถิ่นฐานร่วมในชุมชน โดยเฉพาะชาวลาวอีสานและ ชาวล้านนา ส่วนใหญ่จะเดินทางมาขายแรงงาน ขายเสื้อผ้าข้าวของเครื่องใช้ และขายฝีมือการช่าง เช่น ชาวล้านนาส่วนใหญ่จะรับจ้างสร้างบ้านเรือนให้แก่ชาวลาว เป็นต้น ดังนั้นจึงมีการแต่งงาน ระหว่างหญิงชาวลาวหลวงพระบางกับชาวลาวอีสานและชาวล้านนาจำนวนมาก ต่อมาช่วงหลังยุค คอมมิวนิสต์มีชาวเขาเผ่าม้งเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บนดอยสูงบนเทือกเขารอยต่ออำเภอด่านซ้าย และ อำเภอล่มเก่า จึงทำให้ในชุมชนลาวหลวงพระบางมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์มากยิ่งขึ้น ดังนั้นในการดำรงอยู่ที่มีการปะทะสังสรรค์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นส่งผลให้ชาวหลวงพระบาง พยายามรักษาอำนาจและผลประโยชน์ของตนด้วยการสร้างนิทานมุขตลกเชิงชาติพันธุ์ เพื่อคัดแยก กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ออกจากความเป็นเราชาวลาวหลวงพระบาง

2.2 การตั้งถิ่นฐานและลักษณะทางภูมิศาสตร์

ชาวลาวหลวงพระบางที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเมืองชายขอบติดชายแดนดังกล่าว ส่วนใหญ่เลือกตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบระหว่างเขา มีลำน้ำไหลผ่านซึ่งเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกและสร้างชุมชนคือ เมืองด่านซ้ายตั้งชุมชนขึ้นบริเวณที่ราบลุ่มลำน้ำหมันมีชุมชนเก่าแก่ได้แก่ ตำบลนาหอ ตำบลนาดี ตำบลและตำบลด่านซ้าย ส่วนเมืองหล่มเก่าตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มริมลำน้ำพุงมีชุมชนเก่าแก่คือ ชุมชนตำบลวังบาล ตำบลหล่มเก่า ตำบลนาเกาะ และตำบลนาแซง นอกจากนี้ยังขยายชุมชนออกไปบริเวณที่ราบลุ่มริมลำน้ำป่าสัก และเลียบเกาะลำน้ำพุงจนพัฒนาการเป็นชุมชนเมืองหล่มสักซึ่งเป็นเมืองเศรษฐกิจและเป็นชุมทางการค้าของกลุ่มน้ำป่าสักตอนบนกับลุ่มน้ำเจ้าพระยา ส่งผลให้เมืองหล่มสักมีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นที่สุด ผู้คนมีสถานะทางเศรษฐกิจมั่งคั่ง รวมทั้งมีชาวจีนอาศัยอยู่มากกว่าเมืองหล่มเก่าและด่านซ้าย

2.2.1 การสร้างชุมชนเมืองด่านซ้าย

ชุมชนด่านซ้ายในอดีต สันนิษฐานว่าน่าจะตั้งบ้านแปงเมืองกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณเห็นได้จากเมืองด่านซ้ายเคยเป็นเมืองสำคัญแห่งหนึ่งของชาวลาวหลวงพระบางคือ เป็นรัฐกั้นชนระหว่างราชอาณาจักรไทยกับราชอาณาจักรล้านช้างในสมัยอยุธยา เป็นมุมหนึ่งของเศรษฐกิจที่เชื่อมระหว่างการค้าของกลุ่มน้ำโขง ลุ่มน้ำเหือง ลุ่มน้ำป่าสัก และลุ่มน้ำเจ้าพระยา ในสมัยอยุธยามีการสร้างพระธาตุศรีสองรัก โดยร่วมมือกันระหว่างพระมหากษัตริย์ของไทยกับพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชของล้านช้าง ในการสร้างพระธาตุนี้พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชได้นำชาวลาวหลวงพระบางมาช่วยสร้างพระธาตุตั้งปรากฏอยู่ในจารึกพระธาตุศรีสองรัก ต่อมาในสมัยธนบุรีต่อเนื่องสมัยรัตนโกสินทร์หลักฐานประวัติศาสตร์ไทยก็แสดงให้เห็นว่า มีการอพยพชาวลาวหลวงพระบางเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองด่านซ้าย หลังจากปราบปรามเจ้าสิริบุญได้สำเร็จ มีการอพยพกวาดต้อนชาวลาวกลุ่มเมืองหรือกลุ่มวัฒนธรรมหลวงพระบางเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่เมืองด่านซ้ายเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจากประวัติศาสตร์เมืองชี้ให้เห็นว่า เมืองด่านซ้ายในอดีตคือเมืองของกลุ่มชนลาวหลวงพระบางเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ มีการสืบทอดวัฒนธรรมและมีพัฒนาการทางสังคมตามลำดับ

ในบริบทของยุคปัจจุบัน ชุมชนด่านซ้ายจัดเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเลย ที่มีชื่อเสียงเรื่องประเพณีวัฒนธรรม โดยเฉพาะ “ประเพณีงานบุญหลวงฯ และการละเล่นผีตาโขน” และมี “พระธาตุศรีสองรัก” เป็นเครื่องหมายแสดงความศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงความเชื่อเรื่องผีเมือง “เจ้าพ่อด่านซ้าย”

ซึ่งเป็นผีที่ได้รับความเคารพอย่างแพร่หลาย และเป็นเมืองที่มีการเติบโตทางการท่องเที่ยวและชุมชนมีความเข้มแข็งค่อนข้างสูง ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และการปกครองของเมืองด่านซ้ายในยุคปัจจุบันดังนี้

สภาพภูมิศาสตร์ ลักษณะภูมิศาสตร์ของเมืองด่านซ้ายเป็นที่ราบลุ่มแอ่งกระทะ มีความอุดมสมบูรณ์และมีลำน้ำห้วยไหลผ่านจึงทำให้ประชาชนอาศัยอยู่หนาแน่นในบริเวณชุมชนเมือง แต่พื้นที่เขตรอบนอกส่วนใหญ่เป็นป่าเขาสลับซับซ้อน มีที่ราบลุ่มน้อยจึงทำให้ผู้คนบางส่วนเคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองหล่มเก่า หล่มสัก และเมืองนครไทย ซึ่งมีพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูกมากกว่า ปัจจุบันเมืองด่านซ้ายเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเลย จัดอยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสาน แต่ทว่ามีสภาพทางภูมิศาสตร์แตกต่างจากภาคอีสานซึ่งเป็นที่ราบสูงอย่างสิ้นเชิง คือ สภาพทางกายภาพของเมืองด่านซ้ายมีลักษณะเฉพาะที่ไม่เหมือนอีสานคือ เป็นที่ราบแคบๆ อยู่กลางเขา และมีลำน้ำสายสำคัญไหลผ่านกลางที่ราบ สภาพกายภาพอำเภอด่านซ้ายตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดเลยประมาณ 82 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 1,300 ตารางกิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงคือ ทิศเหนือ ติดต่อกับเมืองบ่อแดน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีลำน้ำเหืองเป็นเส้นกั้นอาณาเขต ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอท่าลี่ และอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย และอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

การแบ่งเขตการปกครองระดับตำบลในอำเภอด่านซ้าย

๑. ต.กกสะทอน	๖. ต.โคกงาม
๒. ต.ด่านซ้าย	๗. ต.โพนสูง
๓. ต.นาหอ	๘. ต.โปล่ง
๔. ต.นาดี	๙. ต.ฮีบ่ม
๕. ต.ปากห้วย	๑๐. ต.วังยาว

เศรษฐกิจของชาวด่านซ้าย ความสำคัญของเมืองด่านซ้ายในอดีตถือเป็นเส้นทาง การเดินทางของคนสมัยโบราณระหว่างนครไทย พิษณุโลกกับเมืองต่างๆ ในท้องถิ่นอีสาน ต่อมาสมัย อยุธยายังใช้เส้นทางนี้ติดต่อกับราชอาณาจักรล้านช้างผ่านขึ้นไปตามลำน้ำป่าสักผ่านจังหวัด เพชรบูรณ์ เมืองหล่มเก่า และวกเข้าไปทางด่านซ้ายเส้นทางเดิม หรืออาจแยกขึ้นเหนือจากอำเภอ วังสะพุง ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวว่า สมัยพระบรมไตรโลกนาถเรื่อยมาจนถึงสมัยสมเด็จพระ มหาจักรพรรดิ ล้วนแสดงให้เห็นถึงการติดต่อกันระหว่างบ้านเมืองในลุ่มน้ำน่าน ผ่านนครไทย ไปยังจังหวัดเลย อุดรธานี และบ้านเมืองทางฝั่งลาวด้วยกันทั้งสิ้น เห็นได้ว่าเมืองด่านซ้ายน่าจะเป็น “ชุมทาง” การค้าระหว่างคนลุ่มน้ำเจ้าพระยา ลุ่มน้ำน่าน ลุ่มน้ำป่าสัก และลุ่มน้ำโขงมาแต่โบราณ อย่างไรก็ดี เนื่องจากมีศึกสงครามเกิดขึ้นบ่อยครั้งอาจทำให้ชุมชนถูกทำลายหรือรกร้างว่างเปล่า หากมีการตั้งบ้านเมืองขึ้นใหม่ก็อยู่กันอย่างกระจัดกระจายและทำมาหากินอยู่ตามธรรมชาติ* ในการดำเนินชีวิตจะใช้ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองคือ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีอาชีพเกษตรกรรมคือ จะปลูกข้าวแบบนาดำในที่ราบลุ่ม และปลูกข้าวไร่ในที่ดอนมีการปลูกพืชผักต่างๆ ไว้บริโภคเองมี การหาของป่าและการล่าสัตว์เพื่อยังชีพ

นอกจากนี้ยังมีการผลิตครั่ง ปูน และเกลือ ส่งขายในบริเวณใกล้เคียง ดังที่เอเจียน แอมอนิเย กล่าวไว้ว่า “ผลผลิตสำคัญของด่านซ้ายคือ ครั่ง ในเดือนกุมภาพันธ์ คนจะเอากิ่งไม้ที่มีตัวครั่งไป ติดไว้กับต้นสะแก ในเดือนกันยายนจะเริ่มเก็บครั่ง นอกจากนี้ยังมีการผลิตปูน โดยเอาหินปูนจากภู กองแดง มีการผลิตเกลือที่บ้านบ่อ ซึ่งอยู่ในเขตแดนด้านตะวันตกของอำเภอเมือง ห่างไป 4 ชั่วโมง²⁸ การผลิตเกลือของชาวบ้านบ่อเกลือนี้มีความสำคัญมากเพราะเป็นแหล่งผลิตอันสำคัญและ มีการค้าขายเกลือกันอย่างคึกคักในอดีต โดยเฉพาะชาวเมืองหล่มสักและหล่มเก่าจะเดินทางมาซื้อ เกลือที่บ้านบ่อและนำไปขายต่อหรือนำไปบริโภคกันเองภายในครัวเรือนก็มี นอกจากนี้ยังเก็บจี๊ผึ้ง ครั่ง ส่งขายผ่านเมืองแก่นท้าวและด่านซ้าย ส่วนเกลือนั้นส่งไปทางภาคตะวันออก ผ่านเมืองเลย

*ในบันทึกของ เอเจียน แอมอนิเย กล่าวถึงเมืองด่านซ้ายในสมัยรัชกาลที่ 5 ไว้ว่า “เมืองด่านซ้ายตั้งอยู่ระหว่าง เมืองเลยและเมืองหล่ม ได้เมืองแก่นท้าว มีระท่อม 40 กว่าหลัง กระจัดกระจายอยู่ใต้ต้นไม้ผล ที่ริมน้ำห้วยคำ หมั้น พื้นที่ตั้งอยู่บนที่ราบสูง น้ำห้วยจึงไม่สามารถที่จะท่วมถึงได้ พวกคนเขมรของผมเห็นว่าอากาศหนาวทั้งวัน ทั้งคืน ในภาคพื้นเขตภูเขาตามความเป็นจริงอากาศก็ควรจะหนาวพอสมควรในช่วงหนึ่งของปี พวกผู้หญิงตัวเตี้ย ผิวดำ นุ่งผ้าซิ่นลาว พวกผู้ชายนุ่งห่มแบบสยาม ส่วนมากนิยมไว้หนวดเครา ในวัดซึ่งเป็นวัดเดียวในหมู่บ้าน มี พระภิกษุ 7 รูป เอาใจใส่ไหว้พระสวดมนตร์ ตอนกลางคืน 3 ครั้ง ตอนกลางวัน 3 ครั้ง เกี่ยวกับเรื่องอาหารการกิน นั้น ไม่มีอะไรจะหาซื้อได้ในเมืองซึ่งค่อนข้างยากจน” เอเจียน แอมอนิเย, *บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438*, ทองสมุท โคโร และสมหมาย เปรมจิตต์ แปล (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), หน้า 206.

²⁸เอเจียน แอมอนิเย, *บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ.2438*, หน้า 209.

การขนส่งสิ่งของต่างๆ นั้นใช้เกวียนเทียมวัวหรือวัวต่าง เงินตราที่ใช้กันเป็นเงินบาท หรือเงินแถบพม่า²⁹

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2500-2530 เริ่มมีการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย รัฐบาลได้ส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพดอาหารสัตว์ ถั่วเขียว ฝ้าย จิง เป็นต้น จึงทำให้มีการผลิตพืชผลการเกษตรเพื่อการขายมากกว่าผลิตเพื่อบริโภคภายในชุมชน โดยเฉพาะการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกได้แก่ ข้าวโพดอาหารสัตว์นับเป็นจุดเริ่มต้นของการดึงวิถีการผลิตของชาวลาวหลวงพระบางเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัว ปัจจุบันการปลูกข้าวโพดอาหารสัตว์ต้องลงทุนสูงมาก ส่วนราคาก็ถูกควบคุมตามกลไกตลาด ผลผลิตก็ได้จำนวนไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับสภาพอากาศ และฟ้าฝนในแต่ละปี ดังนั้นจึงทำให้ชาวเมืองด่านซ้ายส่วนใหญ่มีฐานะยากจนกว่าเมืองหล่มเก่าและเมืองหล่มสัก

2.2.2 การสร้างชุมชนเมืองหล่มเก่า

ชุมชนหล่มเก่าในอดีต สันนิษฐานว่าน่าจะมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานในระยะใกล้เคียงกับชุมชนเมืองด่านซ้ายดังที่ได้กล่าวไปแล้ว หรือไม่ก็อาจมีความเก่าแก่กว่าเห็นได้จากศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหงกล่าวถึงเมือง “ลุม” หรือเมืองลุมบาจายซึ่งเป็นชื่อเก่าแก่ดั้งเดิมของเมืองหล่มเก่า แต่อย่างไรก็ดี หากพิจารณาเฉพาะหลักฐานทางโบราณสถานที่ตกทอดมาจนถึงสมัยปัจจุบันที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ วัด ประกอบกับตำนานท้องถิ่นเกี่ยวกับการสร้างบ้านแปงเมืองในยุคแรกอพยพ ประกอบเข้ากับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของไทย เห็นได้ว่า การสร้างวัดเก่าแก่ขึ้นในช่วงสมัยกรุงธนบุรี ได้แก่ วัดโพธิ์ทอง วัดศรีมงคล วัดประชิดกัลยาณมิตร และวัดทรายงาม เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าอย่างน้อยชุมชนเก่าแก่ที่มีวัดโบราณ มีพุทธศิลปะ และสถาปัตยกรรมแบบ “สกุลช่างหลวงพระบาง” คือชุมชนเก่าแก่ที่ชาวลาวหลวงพระบางเข้ามาสร้างวัฒนธรรมของตนไว้ ชุมชนเก่าแก่นี้ได้แก่ ชุมชนตำบลวังบาล ชุมชนตำบลนาเกาะ ชุมชนตำบลหล่มเก่า และชุมชนตำบลนาแซง ส่วนชุมชนย่อยรอบนอก ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ริมลำน้ำป่าสัก ได้แก่ ชุมชนตำบลศิลา ตำบลตาดกลอย ตำบลหินสาว ตำบลนาซ่า สันนิษฐานว่าอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ใหม่หลังจากเหตุการณ์สงครามเจ้าอนุวงศ์ ผลของสงครามสมัยเจ้าอนุวงศ์ทำให้เมืองหล่มเก่ากลายเป็นเมืองเก่าที่ยังคงอนุรักษ์วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพของบ้านเมืองแบบดั้งเดิมเอาไว้ ในขณะที่เมืองหล่มสักที่สถาปนาใหม่หลังสงครามเจ้าอนุวงศ์กลายเป็นเมืองธุรกิจ เป็นชุมทางการค้าของกลุ่มน้ำป่าสักตอนบน กับกลุ่มน้ำเจ้าพระยา และเป็นแหล่งสัญจรค้าขายระหว่างภาคเหนือตอนบน และตอนล่างกับภาคอีสาน

²⁹เอเจียน แอมอนิเย, เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ชุมชนหล่มเก่าในบริบทปัจจุบัน เมืองหล่มเก่าเป็นอำเภอที่อยู่เหนือสุดของจังหวัด เพชรบูรณ์ มีพื้นที่ติดกับอำเภอด่านซ้าย และหมู่บ้านบางส่วนอยู่ในเขตพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมของป่าสงวนแห่งชาติภูหลวง ลักษณะทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และการปกครองของอำเภอหล่มเก่ามีดังนี้

สภาพภูมิศาสตร์ เมืองหล่มเก่ามีพื้นที่ทั้งหมด 927.069 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดเพชรบูรณ์ไปทางทิศเหนือ 57 กิโลเมตร และอยู่เหนือสุดของจังหวัดเพชรบูรณ์ มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอต่างๆ ได้แก่ ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอภูหลวง จังหวัดเลย และอำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์³⁰ พื้นที่เมืองหล่มส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนทอดยาวจากทิศเหนือจดทิศใต้ มีที่ราบลุ่มระหว่างเขาบริเวณกว้างล้อมรอบตัวเมืองขนานไปกับภูเขาจึงทำให้มีทัศนียภาพงดงาม มีลำน้ำไหลผ่านเหมาะแก่การทำเกษตร และเลี้ยงโคกระบือเป็นอย่างมาก

แผนที่ ที่ 3: แผนที่แสดงอาณาเขตอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

³⁰<http://www.amphoe.com>

ที่มา: ปรับปรุงจาก <http://www.amphoe.com>

ลักษณะภูมิประเทศ อำเภอหล่มเก่าเป็นอำเภอที่มีภูเขาโอบล้อมทางทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินเขาและภูเขาสลับซับซ้อนเป็นทิวยาว ตั้งแต่ตำบลตาดกลอย ตำบลศิลา และตำบลนาซ่า พื้นที่ลาดเอียงลงมาทางด้านใต้ มีพื้นที่ราบเป็นส่วนน้อย เช่น บริเวณตำบลหล่มเก่า ตำบลนาแซง ตำบลนาเกาะและตำบลวังบาลบางส่วน เป็นต้น ส่วนลักษณะภูมิอากาศ เนื่องจากพื้นที่ตอนบนส่วนใหญ่เป็นเนินเขา มีภูเขาขนาบทั้งด้านตะวันออกและด้านตะวันตก จึงทำให้อากาศร้อนจัดในฤดูร้อน หนาวจัดในฤดูหนาว และมีสภาพอากาศเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยเฉพาะความแตกต่างของอากาศในเวลากลางวันและกลางคืน สภาพดินฟ้าอากาศของอำเภอหล่มเก่า แบ่งออกเป็น 3 ฤดูคือ ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึงเดือนพฤษภาคม ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์

ลำน้ำสำคัญ ลำน้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตชาวหล่มเก่ามีสองสายหลัก ได้แก่ ลำน้ำป่าสัก มีต้นกำเนิดอยู่ที่เทือกเขาผาลา อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย โดยไหลผ่านจังหวัดเพชรบูรณ์ ลพบุรี สระบุรี ลงสู่มแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งซ้ายที่อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีความยาวประมาณ 350 กิโลเมตร ชาวอำเภอหล่มเก่าใช้ประโยชน์จากแม่น้ำป่าสักเฉพาะตำบลตาดกลอย และตำบลศิลาบางส่วน ส่วนลำน้ำพุง มีต้นกำเนิดอยู่ที่ตำบลโป่ง อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เกิดจากเขาทุ่งแทน และเทือกเขาเพชรบูรณ์ ไหลผ่านอำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก ลงสู่มแม่น้ำป่าสักฝั่งขวาที่หน้าวัดห้วยขอนแก่น อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีความยาวประมาณ 61 กิโลเมตร ราษฎรอำเภอหล่มเก่าใช้ประโยชน์จากลำน้ำพุงในด้านอุปโภคและการเกษตร

ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญได้แก่ ป่าไม้ ซึ่งมีไม้สำคัญได้แก่ ไม้กระยาเลย ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้ชิงชัน ไม้เต็ง ไม้รัง และไม้อื่นๆ ป่าไม้สำคัญได้แก่ 1.ป่าสงวนแห่งชาติน้ำหนาว เป็นป่าไม้ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอหล่มเก่า อำเภอน้ำหนาว และอำเภอหล่มสัก มีเนื้อที่ทั้งหมด 835 ตารางกิโลเมตร 2.ป่าสงวนแห่งชาติลุ่มน้ำป่าสัก ตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอหล่มเก่า และอำเภอหล่มสัก มีเนื้อที่ทั้งหมด 257.58 ตารางกิโลเมตร และ 3.ป่าสงวนแห่งชาติโลก ชำซาง ตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอหล่มเก่า มีเนื้อที่ 83.64 ตารางกิโลเมตร

การปกครอง อำเภอหล่มเก่าแบ่งการปกครองออกเป็น 9 ตำบล ได้แก่ ตำบลหล่มเก่า ตำบลวังบาล ตำบลหินสาว ตำบลตาดกลอย ตำบลศิลา ตำบลนาซ่า ตำบลนาแซง ตำบลนาเกาะ ตำบลบ้านเนิน มี 98 หมู่บ้าน มีองค์การบริหารส่วนตำบล 9 แห่ง สุขาภิบาล 1 แห่ง ได้แก่ สุขาภิบาลหล่มเก่า มีจำนวนประชากรทั้งหมด 64,862 คน เป็นชาย 32,175 คน หญิง 32,687 คน

ด้านเศรษฐกิจของคนหล่มเก่า เมืองหล่มเก่าตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มขนาดกว้าง โอบล้อมด้วยภูเขา ขนาบทั้งสองด้าน และมีลำน้ำพุงซึ่งไหลมาจากอำเภอด่านซ้าย ผ่านกลางเมืองหล่มเก่าจึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกและการทำปศุสัตว์ ดังนั้นประชาชนส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพเกษตรกรรม และปศุสัตว์ ด้วยสภาพผืนดินที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุ และมีน้ำเพียงพอต่อการเพาะปลูกจึงทำให้ชาวหล่มเก่าสามารถทำการเกษตรได้ตลอดปี กล่าวคือ สามารถปลูกข้าวได้ปีละสองครั้ง หลังจากการเก็บเกี่ยวชาวบ้านจะปลูกยาสูบ กล้วย ปลี ข้าวโพด ถั่วเขียว หน่อไม้ ถั่วฝักยาว หอม กระเทียม แตงกวา เป็นต้น โดยนำผลผลิตมาค้าขายภายในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนยาสูบก็จะส่งเข้าโรงงานยาสูบซึ่งตั้งโรงงานอยู่ในเมืองเพชรบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีการทำสวนมะขามหวานซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจอีกอย่างหนึ่งของชุมชน ในพื้นที่เมืองหล่มเก่าปลูกมะขามหวานได้ดี และเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงของชุมชน

ส่วนอาชีพปศุสัตว์นั้นส่วนใหญ่จะเลี้ยงโคกระบืออยู่บริเวณรอบนอกของตัวเมืองหล่มเก่า แต่ในปัจจุบันอาชีพดังกล่าวลดน้อยลงเนื่องจากการซื้อขายค่อนข้างลำบากและพื้นที่ส่วนใหญ่จะใช้ในการเพาะปลูกมากกว่า ความอุดมสมบูรณ์ของสภาพภูมิศาสตร์นี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเคยดำรัสไว้เมื่อครั้งเสด็จประพาสที่แขวงมณฑลเพชรบูรณ์ไว้ว่า “ทำเลเมืองหล่มเก่าเป็นที่ทำเรือสวนไร่นาเพาะปลูก ตลอดจนผสมโคกระบือดีมาก คูภูมิแผ่นดินที่งามกว่าเมืองเพชรบูรณ์”³¹ ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และฝนตกต้องตามฤดูกาลส่งผลให้ชาวเมืองหล่มเก่าส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างดีและมีรายได้เกือบตลอดทั้งปี ยกเว้นชาวบ้านที่อยู่รอบนอกตามไหล่เขาเช่น ตำบลศิลา ตำบลตาตดกลอย และตำบลนาซ่า ซึ่งมีพื้นที่ราบสำหรับการเพาะปลูกน้อยจึงทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพปลูกข้าวโพดอาหารสัตว์และปลูกข้าวไร่นอกจากนี้อาจมีการปลูกข้าวนาดำในพื้นที่แคบๆ บนพื้นที่ราบระหว่างเขาปลูกพริก ถั่วลิสง และถั่วเขียวบ้างประปรายจึงทำให้มีรายได้เป็นรายปี

2.2.3 การสร้างชุมชนเมืองหล่มสัก

บริบทของชุมชนหล่มสักในอดีต ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าในอดีตเมืองหล่มสักถูกสถาปนาเป็นเมืองขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 หลังจากที่มีการปราบปรามกบฏเจ้าอนุวงศ์สำเร็จ ทางกรมการเมืองไทยมีการลงโทษเมืองหล่มเก่าในฐานะที่เป็นฝ่ายสนับสนุนหรือเข้าร่วมกับเจ้าอนุวงศ์ทำสงครามกับไทย คือหลังจากที่เจ้าเมืองหล่มคือ เจ้าสุริยวงษา และเจ้าราชบุตรเมืองหล่มเสียชีวิตก็ย้ายศูนย์กลางเมืองมาไว้ที่บริเวณบ้านท่ากอกโพธิ์ริมแม่น้ำป่าสัก และแต่งตั้งผู้ครองเมืองคนซึ่งมีความภักดีต่อไทยเป็นเจ้า

³¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เล่าเรื่องเที่ยวมณฑลเพชรบูรณ์, หน้า 8.

เมืองหล่มใหม่ คือ เจ้าสุริยวงษา (คง) และเรียกว่า “เมืองหล่มศักดิ์” ต่อมาเขียนเป็น “เมืองหล่มสัก” ตามนโบายนิยมไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต่อมาเมืองหล่มสักได้พัฒนาการทางสังคมอย่างรวดเร็วในฐานะเมืองเศรษฐกิจหลักของจังหวัดเพชรบูรณ์ เนื่องจากเป็นชุมทางการค้าในเขตเมืองหล่มเก่า ด่านซ้าย น้ำหนาว และเขาค้อ และมีกลุ่มชนต่างชาติพันธุ์ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาในสมัยก่อนด้วย จึงทำให้เมืองหล่มสักมีชนต่างชาติพันธุ์ เช่น ชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมากในเขตเทศบาล รวมถึงมีชาวลาวอีสาน ชาวล้านนา และชาวไทยเข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกัน

บริบทชุมชนหล่มสักในปัจจุบัน ชุมชนเมืองหล่มสักจัดเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดคือมีพื้นที่ 1,535.348 ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่ราบลุ่มมากกว่าเมืองหล่มเก่า และเมืองด่านซ้าย มีลำน้ำหลายสายไหลผ่านจึงเหมาะแก่การทำเกษตรและตั้งถิ่นฐาน จึงทำให้มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นมากที่สุด นอกจากนี้ยังเป็นชุมชนที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นที่สุดของจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะมีประชากรจากเมืองหล่มเก่าและเมืองด่านซ้ายบางส่วนเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ รวมถึงมีคนลาวจากเมืองแก่นท้าว และเมืองบ่อเตนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองหล่มสักด้วยในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองแต่มีเป็นส่วนน้อย ลักษณะทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และการปกครองของอำเภอหล่มสัก มีดังนี้

สภาพภูมิศาสตร์ เมืองหล่มสักมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่อื่น คือ ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ และอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับกิ่งอำเภอน้ำหนาว อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ และอำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ทิศตะวันตก ติดต่อกับกิ่งอำเภอเขาค้อ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก

การแบ่งเขตการปกครองระดับตำบลในอำเภอห่มสัก

๑. ต.บึงน้ำเต้า
๒. ต.น้ำขุ่น
๓. ต.น้ำก้อ
๔. ต.น้ำเขี้ยว
๕. ต.ฝายนาแซง

๖. ต.หนองสว่าง
๗. ต.วัดป่า
๘. ต.หนองไขว่
๙. ต.ลานบ่า
๑๐. ต.บึงคล้า

๑๑. ต.บ้านไร่
๑๒. ต.ปากคูก
๑๓. ต.บ้านโสก
๑๔. ต.สักหลง
๑๕. ต.ท่าอินญ

๑๖. ต.ห้วยไร่
๑๗. ต.บ้านดิว
๑๘. ต.บ้านหวาย
๑๙. ต.ปากช่อง
๒๐. ต.บ้านกลาง
๒๑. ต.ช้างตะลูด
๒๒. ต.ตาลเดี่ยว

แผนที่ ที่ 4: แสดงอาณาเขตอำเภอห่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ที่มา: ปรับปรุงจาก <http://www.amphoe.com>

ลักษณะภูมิประเทศ สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่าไม้และภูเขา มีภูเขาสูงล้อมรอบที่ตั้งอำเภอเป็นที่ราบ ภูมิประเทศส่วนใหญ่เหมาะแก่การเกษตรกรรม เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มที่มีผิวดินค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ในฤดูฝนบางปีที่ฝนตกชุกน้ำจะเอ่อท่วมบริเวณที่ราบลุ่มทั่วไป ด้านเหนือและด้านตะวันออกของอำเภอในฤดูหนาวอากาศจะหนาวเย็นมากเพราะเป็นที่ตั้งอยู่ในบริเวณหุบเขา เมืองห่มสักมีลำน้ำสำคัญ 3 สายได้แก่ ลำน้ำป่าสัก ลำน้ำพุง และลำน้ำห้วยขอนแก่น ส่วนทรัพยากรธรรมชาติ มีป่าไม้เบญจพรรณอยู่บ้างแต่ในปัจจุบันได้ถูกลักลอบตัดไปเป็นจำนวนมาก แร่ธาตุต่างๆ มีอยู่บ้าง แต่ไม่มากพอที่จะใช้ประโยชน์อย่างเป็นล่ำเป็นสันเนื่องจากเป็นเมืองหน้าด่านที่เป็นชุมทางการค้าขายกับชาวอีสานและล้านนาจึงทำให้เมืองห่มสักมีการคมนาคมที่สะดวกและเจริญกว่าเมืองห่มเก่าและเมืองด่าน การติดต่อกับอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ค่อนข้างสะดวก นอกจากนี้ยังมีเส้นทางรถยนต์ใช้ได้ทุกฤดูกาล ทางหลวงแผ่นดิน มี 4 สาย ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินสายห่มสัก-กรุงเทพฯ ระยะทาง 397 กิโลเมตร ทางหลวงแผ่นดินสายห่มสัก-ชุมแพ ระยะทาง 115 กิโลเมตร ทางหลวงแผ่นดินสายห่มสัก-พิษณุโลก ระยะทาง 136 กิโลเมตร และทางหลวงแผ่นดินสายห่มสัก-เลย ระยะทาง 143 กิโลเมตร

การปกครอง อำเภอหล่มสักแบ่งการปกครองออกเป็น 2 ตำบล ถือเป็นอำเภอที่มีการแบ่งเขตการปกครองจำนวนมากที่สุดในจังหวัดเพชรบูรณ์ ได้แก่ ตำบลน้ำซุน ลานป่า บ้านกลาง บุ่งคล้า ปากช่อง หนองไขว่ น้ำก้อ ห้วยไร่ ช้างตะลูด บ้านดิว บุ่งน้ำเต้า ตาลเดี่ยว สักหลง ทำอัญญา วัดป่า บ้านโสก ฝ่ายนาแซง ปากคอก บ้านห้วย น้ำเสี้ยว บ้านไร่ และตำบลหนองสว่าง มีหมู่บ้านจำนวน 251 หมู่บ้าน มีองค์การบริหารส่วนตำบล 20 แห่ง และมีเทศบาลจำนวน 1 แห่ง คือ เทศบาลตำบลหล่ม ส่วนจำนวนประชากรมีทั้งหมด 160,227 คน ชาย 79,328 คน หญิง 80,899 คน 33,433 ครัวเรือน³²

ด้านเศรษฐกิจ ชาวหล่มสักส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างมั่งคั่งกว่าชาวด่านซ้ายและชาวหล่มเก่าเพราะมีที่ราบขนาดกว้าง มีระบบชลประทานที่ดีจึงเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี พืชเศรษฐกิจหลักของเมืองหล่มสักได้แก่ ข้าว ข้าวโพดอาหารสัตว์ และยาสูบ โดยเฉพาะการปลูกยาสูบจะนิยมปลูกกันมากหลังการเก็บเกี่ยวข้าวจึงทำให้เมืองหล่มสักได้ชื่อว่าเป็นแหล่งผลิตยาสูบที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดเพชรบูรณ์ ยาสูบที่ปลูกแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ ยาดำและยาฟัน ยาดำ หมายถึง ยาสูบที่ปลูกเก็บเอาใบมาตากแห้งแล้วมัดเป็นฟ่อนซังกิโยขาย ส่วนยาฟัน หมายถึง ยาสูบเก็บเอาใบนำมาพันเป็นท่อนยาวแล้วหั่นเป็นเส้นเล็กๆ นำไปตากแห้งม้วนพันเป็นก้อนๆ เรียกว่า ยาฉุน ยาสูบทั้งสองประเภทนี้พ่อค้าจะเข้ามารับซื้อเอง ในสมัยก่อนยังไม่มีที่ตั้งโรงงานยาสูบในเมืองเพชรบูรณ์ พ่อค้าจะ “บรรทุกโคต่างไปขายทางมณฑลนครราชสีมาและมณฑลอุดรบ้าง แต่โดยมากนั้นบรรทุกเรือล่องลงมาขายกรุงเทพฯ”³³ จึงทำให้ยาสูบเมืองเพชรบูรณ์เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในหมู่คนไทยภาคกลาง และชาวลาวอีสาน

นอกจากผลิตยาสูบแล้ว ในสมัยก่อนมีการเลี้ยงโคกระบือเป็นจำนวนมากและมักนำกองคาราวานโคกระบือลงไปขายยังมณฑลนครสวรรค์และเมืองลพบุรีปีละหลายๆ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงรับสั่งไว้ว่า “สังเกตดูผู้คนมีทรัพย์สินสมบัติบริบูรณ์มากกว่าเมืองเพชรบูรณ์ และจำนวนผู้คนก็มากกว่าเมืองเพชรบูรณ์ด้วย”³⁴ ในสมัยปัจจุบันนอกจากปลูกพืชเศรษฐกิจหลักๆ และพืชผักต่างๆ แล้วชาวหล่มสักยังปลูกมะขามเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้นด้วยความอุดม

³² ประวัติหมู่บ้าน อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ (เอกสารประกอบการเรียนการสอนท้องถิ่นของเรา สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเพชรบูรณ์ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542), หน้า 14.

³³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เล่าเรื่องที่ย่อมณฑลเพชรบูรณ์, หน้า 7.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

สมบูรณ์ของผืนดินและมีระบบชลประทานที่ดีจึงทำให้ชาวหล่มสักสามารถเพาะปลูกได้ตลอดปีทำให้คนส่วนใหญ่มีความมั่งคั่งกว่าชาวหล่มเก่าและชาวด่านซ้าย

โดยสรุป ชาวลาวหลวงพระบางซึ่งอพยพเคลื่อนย้ายมาจากราชอาณาจักรหลวงพระบางได้ตั้งหลักปักฐานอยู่บริเวณเมืองด่านซ้าย เมืองหล่มเก่า และเมืองหล่มสักซึ่งเป็นพื้นที่ราบระหว่างเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางแร่ธาตุ มีลำน้ำสายสำคัญไหลผ่านจึงเหมาะแก่การทำเกษตรและก่อสร้างชุมชนโดยเฉพาะบริเวณเมืองหล่มเก่า และเมืองหล่มสักนั้นมีพื้นที่ราบเป็นบริเวณกว้างจึงทำให้ประชาชนอาศัยอยู่หนาแน่นและมีสภาพเศรษฐกิจค่อนข้างดี ประกอบกับเมืองหล่มสักเป็นพื้นที่ชุมทางการค้าระหว่างภาคอีสานกับภาคเหนือและภาคกลางมาแต่ครั้งอดีตจึงมีความเจริญรุ่งเรืองด้านการค้าและทางสังคมมากกว่าเมืองหล่มเก่าและเมืองด่านซ้าย เห็นได้จากในสมัยก่อนชาวเมืองด่านซ้ายและเมืองหล่มเก่าต้องเดินทางมาซื้อข้าวของอุปโภคบริโภคที่จำเป็นจากเมืองหล่มสัก นอกจากนี้ยังต้องเดินทางมาเรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้นในเมืองหล่มสักซึ่งมีศูนย์กลางการเรียนอยู่ที่วัดไพโรสถ์สังคาราม โดยเฉพาะในเมืองด่านซ้ายพบว่า ในอดีตการคมนาคมไม่สะดวกพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนจึงกลายเป็นป้อมปราการธรรมชาติที่กั้นเมืองด่านซ้ายไว้จากโลกภายนอก จึงทำให้ชาวด่านซ้ายสามารถสืบสานวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามแบบแผนดั้งเดิมได้มากกว่าเมืองหล่มสักซึ่งเปิดรับโลกภายนอกและปะทะสังสรรค์กับคนต่างวัฒนธรรมมากกว่า อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่เป็นกลุ่มชนลาวหลวงพระบางด้วยกัน มีรูปแบบวิถีชีวิตประเพณีพิธีกรรมร่วมกัน ตลอดจนมีเครือข่ายทางสังคมที่ผูกพันเชื่อมโยงสามชุมชนไว้ด้วยกันอย่างเหนียวแน่นจึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้อัตลักษณ์ความเป็นลาวหลวงพระบางยังคงสืบทอดอยู่ในวิถีชีวิต

2.3 วัฒนธรรมลาวหลวงพระบางในสังคมไทย

ชาวลาวหลวงพระบางมีลักษณะสังคมวัฒนธรรมเหมือนคล้ายกับชาติพันธุ์ไทอื่นๆ แต่เนื่องจากแต่ละสังคมมีพัฒนาการทางสังคมแตกต่างกันจึงทำให้เกิดการสร้างสรรคที่เป็นลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมขึ้น เห็นได้จากชาวลาวหลวงพระบางมีความเชื่อ ศาสนา ประเพณีพิธีกรรมที่พัฒนาขึ้นเป็นเฉพาะตน อาทิ ความเชื่อเรื่องปู่เอยย่าเอย ประเพณีงานบุญหลวงฯ จับทุ่ม หลวงพระบาง และประเพณีฮีดสิบสอง เป็นต้น ส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางมีรูปแบบการดำเนินชีวิต และมีความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมที่อาจแตกต่างเป็นลักษณะเฉพาะจากชนกลุ่มอื่น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยซึ่งส่วนใหญ่ยังมีลักษณะร่วมกับวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

2.3.1 ความเชื่อและศาสนา

ความเชื่อเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างกลุ่มทางสังคม เนื่องจากความเชื่อก่อให้เกิดการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในรูปแบบของพิธีกรรม และพิธีกรรมเองได้โอบอุ้มเอาพลังของความเชื่อ ความศรัทธา ความศักดิ์สิทธิ์ และความเป็นพวกพ้องเดียวกันไว้ในบริบทของพิธีกรรม ความเชื่อและพิธีกรรมจึงเป็นพื้นฐานของรูปแบบทางสังคมวัฒนธรรม ชาวลาวหลวงพระบางมีความเชื่อในลัทธิวิญญาณนิยม (Animism) ที่สืบทอดมาแต่เดิมได้แก่ ผีฟ้าพญาแถน ผีบรรพบุรุษ ผีป่า ผีเขา ผีประจำอยู่ตามธรรมชาติและสถานที่ต่างๆ ต่อมาได้เคารพนับถือพระพุทธศาสนาแต่ก็มีได้ละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมจึงทำให้ความเชื่อทั้งสองประสมกลมกลืนกัน รวมทั้งมีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์แบบพราหมณ์หลอมรวมอยู่ในวิถีชีวิต กล่าวได้ว่าวิถีชีวิตของชาวหลวงพระบางเป็นผลมาจากการหลอมรวมความเชื่อทั้งสามลัทธิคือ ชาวหลวงพระบางมีวัดเป็นศูนย์กลางในการสร้างบุญกุศลปฏิบัติศาสนกิจ และเป็นสถานศึกษา ขณะเดียวกันก็มีพิธีกรรมทางไสยศาสตร์แบบลัทธิพราหมณ์เป็นเครื่องยึดสร้างขวัญและกำลังใจในยามวิกฤตของชีวิต เช่น การประกอบพิธีกรรมเพื่อความเจริญต่อชีวิตโดยตรง ได้แก่ พิธีแก้แม่กำเนิด แก้วพรหมชาติชาตา ส่งตัวเสวย สืบชะตา สะเดาะเคราะห์ แก้อุบาทว์อุปัทวะเหตุ เสียเคราะห์ปิดพื้น และสูขวัญคนป่วย ฯลฯ ส่วนการเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ผีเจ้านาย ผีป่าผีเขาตามความเชื่อดั้งเดิมก็ยังคงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด กล่าวได้ว่า ความเชื่อและศาสนาเป็นพื้นฐานของการสร้างกลุ่มทางสังคมวัฒนธรรมของชาวหลวงพระบางคอยกำกับควบคุมแบบแผนการดำเนินชีวิตและยึดโยงความเป็นลาวหลวงพระบางไว้ด้วยกัน

2.3.1.1 ความเชื่อเรื่องผีกับการจัดระเบียบทางสังคมของลาวหลวงพระบาง

ชาวหลวงพระบางมีการจัดระบบความเชื่อผีไว้ค่อนข้างชัดเจน โดยแบ่งผีออกเป็นสองประเภทคือ ผีดีและผีร้าย ผีดีจะคอยปกป้องคุ้มครองมนุษย์ส่วนผีร้ายจะให้โทษและทำร้ายมนุษย์ ความเชื่อเรื่องผีดีนั้น ชาวหลวงพระบางจะแบ่งผีดีออกเป็นลำดับชั้นตามอำนาจและหน้าที่ในอาณาเขตที่ผืนั้นๆ ปกป้องรักษาอยู่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางสังคมและการเมืองของชาวหลวงพระบางแต่ดั้งเดิม เช่น ในระดับเมืองจะมีผีเจ้านายซึ่งเรียกว่า “เสื่อเมืองทรงเมือง” คอยคุ้มครองผู้คนและไร่นา โดยจะขึ้นตรงต่อผีเสื่อเมืองอีกทีหนึ่ง ส่วนระดับครอบครัวหรือเครือญาติจะมีผีบรรพบุรุษ เช่น ผีปู่ตาชาย ผีบ้านผีเรือนคอยปกป้องคุ้มครอง ส่วนระดับล่างสุดก็จะมีผีประจำสิ่งของเครื่องใช้เป็นผู้ดูแลรักษา เช่น ผีประจำหมอนอิง ผีเตาไฟ ผีบันได เป็นต้น ซึ่งทุกวันพระ 8 คำ และ 15 คำ* ชาวบ้านจะเช่นไหว้ผีประจำสิ่งของเครื่องใช้และผีบ้านผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ผีเจ้านาย

* ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม

ด้วยดอกไม้ รูป เทียนอย่างสม่ำเสมอได้ขาด เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนผู้วิจัยจะแบ่งผีออกเป็น 4 กลุ่ม ตามระดับชั้นและหน้าที่ในการดูแลรักษา ดังนี้

(1) ผีที่ปกป้องคุ้มครองระดับเมือง เช่น ผีเจ้านาย หรือผีเจ้าพ่อ หรือผีเสื้อเมือง

ทรงเมืองผีเจ้านายตามความเข้าใจของชาวบ้านและนักวิชาการเห็นพ้องต้องกันว่า น่าจะเป็นผีที่อยู่ในระดับสูงขึ้นไปจากผีบรรพบุรุษของตระกูลชาวบ้านทั่วไป ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับผีเจ้านายประจำในแต่ละหมู่บ้านหรือที่เรียกว่า เจ้าบ้านหรือเจ้าพ่อประจำบ้านหรือชุมชน ซึ่งให้ความคุ้มครองชุมชนหรือสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งไปจนถึงระดับเมือง โดยแบ่งเขตการปกครองกันไป ได้แก่ ผีระดับหมู่บ้าน และเมืองเพราะผีเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นอดีตผู้นำหมู่บ้านหรือชุมชน เมื่อเสียชีวิตลงก็จะถูกยกย่องให้เป็นผีเจ้านาย ซึ่งนิยมมาประทับร่างทรงเพื่อติดต่อลูกหลานหรือชาวบ้านจึงทำให้เกิดประเพณีทรงเจ้าเข้าผีขึ้น ผีเจ้านายในระดับเมืองจึงมีอิทธิพลสูงต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเช่น ผีเจ้าพ่อด่านซ้าย ซึ่งเป็นผีเจ้านายที่เป็นเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงของราชอาณาจักรล้านช้างเมื่อครั้งร่วมมือกันสร้างพระธาตุศรีสองรักไว้เป็นเครื่องแบ่งเขตแดนระหว่างไทยกับล้านช้างเวียงจันทน์ ผีเจ้านายมิใช่เทวดาหรือเทพแต่อย่างใด แต่เป็นผีเมืองที่แบ่งเป็นระดับเมือง เช่น เมืองด่านซ้าย และผีเจ้านายซึ่งปกครองระดับชุมชนหรือตำบล ระดับหมู่บ้าน ซึ่งแต่ละหมู่บ้านหรือชุมชนจะมีผีเจ้านายแยกเป็นเอกเทศบางครั้งมาร่วมงานและปฏิสัมพันธ์กันบ้างในงานเลี้ยงผีประจำปี ผีระดับหมู่บ้านอาจต้องขึ้นตรงต่อผีเจ้านายระดับเมืองซึ่งถือว่าเป็นผีเจ้านายระดับสูง มีอำนาจหน้าที่มากกว่า

(2) ผีที่ปกป้องคุ้มครองระดับหมู่บ้าน ในหมู่บ้านหรือในชุมชนจะมีผีคุ้มครอง

ได้แก่เจ้าที่และผีเจ้านาย ส่วนใหญ่ผีระดับนี้จะขึ้นตรงต่อผีเจ้านายระดับเมืองด้วย³⁵ ผีเจ้านายระดับหมู่บ้านนี้จะคุ้มครองและควบคุมดูแลให้ชาวบ้านได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ภายใต้กฎระเบียบและข้อกำหนดเดียวกัน อย่างไรก็ตามในบางหมู่บ้านหรือชุมชนอาจนับถือผีเจ้าที่แทนผีเจ้านายก็ได้ ผีเจ้าที่หมายถึง ผีป่าผีเขาที่รักษาภูมิสถานแห่งนั้น เมื่อชาวบ้านเข้าไปตั้งถิ่นฐานจึงต้องเคารพกราบไหว้ผีเจ้าที่ ในกรณีเช่นนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่นับถือผีเจ้านายแต่ให้ความสำคัญกับผีเจ้าที่แทน แต่ก็พบเป็นส่วนน้อยเพราะชาวลาวหลวงพระบางนิยมผีเจ้านายมากกว่า

(3) ผีที่ปกป้องคุ้มครองระดับเครือญาติและครอบครัว เช่น ผีปู่ ย่า ตา ยาย ผีบ้าน ผี

เรือน และของรักษา ชาวลาวหลวงพระบางเชื่อว่าเมื่อปู่ย่าตายายเมื่อเสียชีวิตแล้วจะวิญญูณหรือขั้วญู ส่วนหนึ่งจะยังคงคอยคุ้มครองลูกหลานในสายตระกูลให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขภายใต้ความเชื่อ

³⁵ สัมภาษณ์, บุญนำ มีบัวทอง, ร่างทรงเจ้าพ่อตอมาตย์และร่างทรงขุนศรีซึ่งเป็นหนึ่งในขุนพลผู้นำลาวหลวงพระบางที่อพยพย้ายถิ่นมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์, 16 มิถุนายน 2547.

และจารีตที่ถือปฏิบัติแบบเดียวกัน ผีบรรพบุรุษเป็นผีที่อยู่ในกลุ่มตระกูลหรือเครือญาติเดียวกัน หากใครทำผิดกฎจารีต หรือทะเลาะเบาะแว้งกันผีบรรพบุรุษจะลงโทษด้วยการบันดาลให้เจ็บป่วย หรือมีเคราะห์เมื่อลูกหลานยอมขอขมาลาโทษด้วยการ “แต่งพาวัวน้อย” เช่น ไหว้และกลับมา สมนานันท์ปรองดองกันอาการเจ็บป่วยจะหายไป ดังนั้นผีบรรพบุรุษจึงมีบทบาทในการจัดระเบียบ สังคมภายในครอบครัวและเครือญาติพี่น้อง นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องผีประจำตัวของเครื่องใช้ ในครัวเรือนซึ่งมีการเช่น ไหว้ทุกวันพระเช่น ผีเตาไฟ ผีตะปู ผีหม้อหนึ่งหม้อแกง ส่วนผีประจำไร่นา ส่วนใหญ่จะเช่น ไหว้ในตอนเริ่มต้นฤดูเพาะปลูก เช่น เลี้ยงผีตาแฮกก่อนการทำไร่ทำนา นอกจากนี้ ในแต่ละครัวเรือนยังมีความเชื่อเรื่อง “ของรักษา” ของรักษา คือ เครื่องป้องกันอันตรายในระดับ ครอบครัว ได้แก่ วิชาความรู้หรือคาถาอาคม และเครื่องรางของขลัง และพระแม่ธรณี ของรักษา ประเภทวิชาอาคมและเครื่องรางของขลังซึ่งส่วนใหญ่ใช้ในการป้องกันอันตรายและรักษาโรคภัย ต่างๆ โดยผู้ชายจะได้รับจากพ่อหรือไปขอเรียนจากผู้มีความรู้ สิ่งนี้ผู้ชายจะนำติดตัวหรือนำติดตัว ไปอยู่บ้านภรรยาได้ เมื่อแยกเรือนจากพ่อตาแม่ยายและเป็นมรดกทางสายโลหิตของตระกูลที่จะตก แก่ลูกชายเมื่อพ่อเสียชีวิตลง แต่หากไม่มีลูกชายรับสืบทอดของรักษาดังกล่าวส่วนใหญ่จะถูกนำไป ลอยอังคารตามแม่น้ำ ของรักษาในลักษณะนี้เรียกว่า “ธรรมน้อย”³⁶

ส่วน “พระแม่ธรณี” หรือ “นางน้อยธรณี” จัดเป็นของรักษาอีกประเภทหนึ่ง ส่วนใหญ่จะ นำพระแม่ธรณีมาเป็นของรักษาในกรณีที่ครอบครัวนั้นไม่มีลูกชายสืบทอดของรักษาประเภทแรก เชื่อกันว่านางน้อยธรณีคือเทพีแห่งแผ่นดินที่สามารถคุ้มครองภัยอันตรายต่างๆ ได้อย่างทั่วถึง วิธีเช่น ไหว้จะใช้ข้าวหวาน 4 ก้อน ธง 1 หาง น้ำ 1 จอก เงิน 12 บาท และทองคำ 15 บาท * หลังจากนั้นจะ ใช้กำปันทูปพื้นดิน 3 ครั้งพร้อมแจ้งความประสงค์ว่าต้องการให้นางธรณีช่วยเรื่องอะไร เรียกว่า “การบะธรณี” ผู้ที่ทำหน้าที่บะธรณีต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น ส่วนใหญ่ยาย หรือแม่ จะเป็นคนกระทำ เมื่อสิ่งที่ร้องขอสำเร็จหรือเหตุการณ์นั้นๆ ผ่านพ้นไปต้องทำพิธีแก้บน ไม่เช่นนั้นนางธรณีจะ ลงโทษซึ่งค่อนข้างรุนแรง เช่น บันดาลให้เจ็บป่วย และเสียชีวิต เป็นต้น

³⁶ สัมภาษณ์, เกียง วังคีรี, 27 มีนาคม 2547.

* เงิน 12 ทอง 15 เป็นการบูชาเชิงสัญลักษณ์คือ นำว่าน ไพร และขมิ้นมาฝานเป็นแว่นเล็กๆ จำนวน 12 ชิ้น และ 15 ชิ้น ตามลำดับใช้เป็นสัญลักษณ์แทนเงิน และทอง

ภาพที่ 1: เครื่องเซ่นในการบะแม่ธรณีเพื่อให้อายุยืนตามหาขวัญในพิธีบายศรีสู่ขวัญคนป่วย

กล่าวได้ว่า การนับถือผีของชาวลาวหลวงพระบางมีความสำคัญเป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมและแบบแผนจารีตของสังคมที่สามารถยึดเหนี่ยวความเป็นครอบครัว เครือญาติ และความเป็นกลุ่มชนไว้ด้วยกันภายใต้ระบบความเชื่อและแบบแผนพิธีกรรมร่วมกันส่งผลให้วัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบางสามารถดำรงอยู่อย่างเข้มแข็ง การนับถือผีของชาวลาวหลวงพระบางสามารถแบ่งเป็นระดับชั้นตามหน้าที่และขอบเขตของอำนาจในการรักษา ดังนี้

ตารางที่ 1: ตารางแสดงระดับชั้นของผีในความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบาง

ระดับชั้นของผี	หน้าที่ในการดูแลรักษา
ระดับเมือง	ผีเจ้านายระดับสูง/ผู้ปกครองเมือง เช่น ผีเจ้าเมือง ด่านซ้าย เจ้าพ่อสิบขุนพลผู้นำลาวหลวงพระบาง
ระดับตำบล/ชุมชน/หมู่บ้าน	ผีเจ้านายระดับชุมชน/หมู่บ้าน นอกจากนี้บางพื้นที่นับถือผีเจ้าที่
ระดับเครือญาติ/ครอบครัว	ผีบรรพบุรุษ ของรักษา และผีประจำครัวเรือน

การนับถือผีตามลำดับชั้นดังกล่าวส่งผลให้มีการสร้างระเบียบแบบแผนที่ต้องปฏิบัติร่วมกันในระดับครอบครัว เครือญาติ หมู่บ้าน/ชุมชน และระดับเมือง ตามวาระต่างๆ ดังนี้

ระดับเมือง ตำบลหรือชุมชนใหญ่มีการเลี้ยงผีเจ้านายที่เป็นผู้ปกครองระดับเมือง เช่น งานเลี้ยงห่อผีประจำปีของชาวอำเภอด่านซ้ายซึ่งเคารพศรัทธาต่อเจ้าพ่อด่านซ้าย และการเลี้ยงผีประจำปี เจ้าพ่อตอมาศย์ ซึ่งรวมเจ้าพ่อสิบขุนพลผู้นำลาวหลวงพระบางไว้ด้วยกัน และการเลี้ยงผีเจ้าพ่อผา

แดงของชาวเมืองหล่มสัก การเลี้ยงผีเจ้านายต้องปฏิบัติเป็นประจำทุกปีอย่างเคร่งครัด เพราะผีจะบันดาลความเจ็บป่วยหรืออุบัติเหตุต่างๆ หากละทิ้งยึดครอง อานุภาพและอิทธิฤทธิ์ของผีระดับเมืองนี้ มีมาก และรุนแรงจนถึงแก่ชีวิตได้หากเช่นไม่ดีพลีไม่ถูก ทุกๆ ปีชาวบ้านที่เป็นลูกพี่ลูกเทียมจะต้องนำดอกไม้ เทียน เมียง หมาก พลุ มาเช่นไหว้ และข้าวปลาอาหารเครื่องเบบนต่างๆ นำมาถวายและร่วมเฉลิมฉลองการเช่นไหว้ประจำปีทำให้มีผู้คนเข้าร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก

ระดับหมู่บ้านหรือชุมชนขนาดเล็ก ก็จะมีงานเลี้ยงผีเจ้านายประจำหมู่บ้าน ซึ่งจัดพิธีไล่เถียงหรือทำในช่วงเวลาใกล้เคียงกับการเลี้ยงผีเจ้านายระดับเมือง เช่น เมื่อผ่านงานเลี้ยงผีประจำปีเจ้าพ่อด่านซ้าย ชาวบ้านก็จะจัดงานเลี้ยงผีเจ้านายที่คุ้มครองระดับหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านนาหอ มีผีเจ้านายคอยคุ้มครองชื่อ “เจ้าพ่อก้นตอง” ร่างทรงของเจ้าพ่อก็ต้องไปร่วมงานเลี้ยงผีเจ้าพ่อด่านซ้าย ในฐานะผีที่อยู่ในเขตการปกครองของเจ้าพ่อด่านซ้าย หลังจากนั้นประมาณ 2-3 วันก็จะจัดเลี้ยงปีผีเจ้านายประจำหมู่บ้านขึ้น แต่ถ้าเป็นกรณีผีเจ้านายประจำหมู่บ้านไม่ขึ้นตรงต่อผีเจ้านายระดับเมืองก็อาจไม่ต้องไปร่วมงาน เพียงแต่ต่างคนต่างก็จัดงานเลี้ยงผีประจำปีกันไป เช่น ในกรณีชุมชนเมืองหล่มเก่า บางครั้งไม่ได้ขึ้นตรงต่อผีเจ้าพ่อด่านซ้าย ก็จะมีการเลี้ยงผีเจ้านายเป็นเอกเทศ คือ มีการเลี้ยงผีเจ้าพ่อตอมาศย์และสิบขุนพลผู้นำลาวในชุมชนบ้านวังบาล ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า หรือในกรณีบ้านอ้อมกระทาดก็มีผีเจ้าพ่อศรีมาลาทำหน้าที่ดูแลปกป้องคุ้มครองหมู่บ้าน โดยไม่ต้องขึ้นตรงต่อเจ้าพ่อระดับเมืองเช่น เจ้าพ่อด่านซ้ายหรือ เจ้าพ่อสิบขุนพลผู้นำลาว เพราะต่างก็ทำหน้าที่ดูแลคุ้มครองชาวบ้านลูกเมืองอย่างเป็นอิสระ ส่วนชุมชนบ้านโจะโหวะมีผีเจ้าเมืองกลางเป็นผู้คุ้มครองชุมชนเป็นต้น

ในการเลี้ยงผีเจ้านายประจำหมู่บ้านนี้ชาวบ้านทุกคนต้องเข้าร่วมพิธีกรรมและต้องนำข้าวปลาอาหารที่จะเช่นไหว้ผีไปด้วย เช่น เหล้า 1 ขวด บุหรี่ เมียง หมาก ดอกไม้ ธูปเทียน อาหารหวานคาว เช่น ข้าวต้ม ข้าวปาด ข้าวเหนียวแดง ส่วนอาหารคาว ได้แก่ หมู ไก่ เป็ด เป็นต้น สิ่งของเหล่านี้จะนำไปเบบนและเลี้ยงผีเป็นหลัก หลังจากนั้นมีการรับประทานอาหารร่วมกันทั้งหมู่บ้าน มีการฟ้อนรำตลอดทั้งวัน พิธีกรรมเลี้ยงผีจึงเป็นการรวมพลังสามัคคี สร้างความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน และลดปัญหาความขัดแย้งในสังคมได้

ระดับเครือญาติและครอบครัว มีการเลี้ยงผีปู่ตาตายและผีของรักษา ซึ่งการเลี้ยงผีปู่ตาตาย จะทำในช่วงเดือน 10 ตามประเพณีบุญข้าวสาก เป็นการอุทิศอาหารการกินให้แก่ผีปู่ตาตายได้กินซึ่งจะจัดทำปีละครั้งเป็นประจำทุกปี ส่วนของรักษา จะจัดเลี้ยงปีในช่วงวันขึ้นปีใหม่ลาว คือ ช่วงเดือน 5 หรือวันสงกรานต์ โดยชาวบ้านจะนำของรักษา (ส่วนใหญ่คือ เวทมนตร์คาถาและ

เครื่องรางของขลัง)และพระพุทธรูปซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าอัญเชิญลงมาสร้างน้ำและทำพิธีเลี้ยงผีประจำปีไปด้วย

ระดับปัจเจกหรือครอบครัว ในระดับครอบครัวจะมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษคือ ผีปู่ย่าตายายของรักษา ผีบ้านผีเรือน ผีไร่นา และผีประจำตัวของเครื่องใช้ในบ้านเรือน ในการเช่นไหว้ผีเหล่านี้จะกระทำแตกต่างกัน เช่น การเลี้ยงผีปู่ย่าตายาย จะทำในช่วงเดือน 10 (บุญข้าวสาก) นอกจากนี้อาจทำในวาระต่างๆ ได้ตลอดทั้งปี เช่น หากลูกหลานเจ็บป่วยและเลี้ยงหายได้ว่าเป็นการกระทำของผีบรรพบุรุษก็จะขอให้หายจากการเจ็บป่วยเมื่อหายแล้วต้องแต่ง “พาค้าวน้อย” ให้กิน *

พิธีกรรมเลี้ยงผีทั้ง 4 ระดับ ในชุมชนลาวหลวงพระบางจัดได้ว่าเป็นเครือข่ายทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างหนึ่งซึ่งมีบทบาทในการยึดโยงสมาชิกในครอบครัว เครือญาติและชุมชนให้มีความรักสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ความเชื่อเรื่องผีสามารถเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี เครือข่ายดังกล่าวมีหลายระดับคือ เครือข่ายระดับญาติพี่น้อง เครือข่ายระดับหมู่บ้าน และเครือข่ายระดับชุมชน โดยมีสื่อพื้นบ้านคือ พิธีกรรมเป็นตัวเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนได้มีโอกาสมาพบกัน และร้อยรัดความสัมพันธ์ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้แน่นแฟ้น รวมทั้งลดปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวหรือชุมชนได้ โดยนัยนี้ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษจึงมีความสำคัญต่อชาวหลวงพระบางในฐานะเป็นเครื่องมือจัดระเบียบทางสังคมในระดับเครือญาติแต่ในระดับชุมชน หมู่บ้านจะมีผีเจ้าพ่อหรือผีเจ้านายหรือเจ้าที่คอยดูแลอีกชั้นหนึ่ง

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีประเภทอื่นๆ เช่น ผีปู่เยอย่าเยอหรือเทวดาหลวง ซึ่งเป็นผีดั้งเดิมคู่เมืองหลวงพระบาง มีข้อสังเกตว่าในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยมีความรับรู้เรื่องปู่เยอย่าเยอค่อนข้างน้อย และปรากฏความเชื่อในลักษณะรูปแบบอื่น เช่น ในรูปความเชื่อเรื่อง “เทวดาหลวง” คือเชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองโลก เห็นได้จากก่อนที่จะนำกรวด หิน และทรายออกจากแม่น้ำลำคลองจะขออนุญาตปู่เยอย่าเยอก่อน โดยกล่าวว่า “*อีปู่เยออีย่าเยอเอย หลานขอหินจัก.... (ระบุจำนวน) แค่เคอ อย่าสุเกียดสุขมเคอ อีปู่เยออีย่าเยอเอย*” ความเชื่อเรื่องปู่เยอย่าเยอหรือ ปู่ใหญ่ย่าใหญ่นี้ยังถูกนำเสนออยู่ในรูปแบบนิทานพื้นบ้านเรื่อง “*อีปู่อีย่า*” โดยเล่าว่า ปู่ย่าอยู่ด้วยกันมา

* “พาค้าวน้อย” คือ สำหรับข้าวประกอบด้วยเนื้อ ปลา หมาก 1 คำ น้ำ 1 จอก ข้าว 1 ปั้น นำไปวางนอกชายคาบ้าน และจุดเทียนบอกผีบรรพบุรุษให้มารับสำหรับ แต่ถ้าเลี้ยงหายแล้วผีบรรพบุรุษต้องการ “พาค้าวใหญ่” ก็ต้องทำตาม พาค้าวใหญ่ ประกอบด้วย อาหารหวาน คาว ผลไม้ หมาก 1 คำ ข้าว 1 กระติบ น้ำ 1 ขัน มีดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่ และเขียนชื่อผีบรรพบุรุษใส่ในสำหรับนำไปถวายพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ฉันอิ่มแล้วจะกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้แก่ผี

นานวันหนึ่งปู่ไปหาปลาบริเวณแม่น้ำเลย วิธีการหาปลาของปู่จะใช้วิธีวางเหยื่อประเภทซากขี้ไก่ เพื่อให้ปลาออกมา ปู่หาปลาได้เต็ม 3 ลำเรือ จึงกลับบ้าน ระหว่างทางมีคนขอปลาปู่ใจดีจึงยกปลาให้ทั้งหมด เมื่อกลับถึงบ้านย่าโกรธมากที่ปู่ยกปลาให้คนอื่นหมดจึงเทหอยหอม* ซึ่งตัดกันไว้แล้วลงสู่แม่น้ำเลย เป็นผลให้หอยหอมแม่น้ำเลยไม่มีกิน³⁸ เรื่องเล่าดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องปู่เยอย่าเยอกลายเป็นนิทานประจำถิ่นเชิงอธิบายเหตุไปโดยปริยาย อย่างไรก็ตาม นิทานดังกล่าวแสดงให้เห็นร่องรอยความเชื่อปู่ย่าในฐานะเป็นต้นกำเนิดของมนุษย์หรือมีความสัมพันธ์ในฐานะเป็นบรรพบุรุษของกลุ่มชน นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงผีปู่ย่าเอนในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 6 ซึ่งทำร่วมอยู่ในพิธีบุญช่าชะ บ้างก็เรียกว่าพิธี “ส่งเทวดาหลวง” นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องผีอื่นๆ เช่น ผีสิงในร่างกายคน อาทิ ผีปอบ และผีกระสือ ผีเหล่านี้เป็นผีร้ายที่อาจทำลายมนุษย์ถึงแก่ชีวิตได้ โดยเฉพาะผีปอบซึ่งเป็นผีร้ายเมื่อคนเจ็บป่วยหรือ “ชะตาพลอย” ผีปอบจะเข้าสิงร่างกายได้ง่ายหากแก้ไขไม่ทันท่วงทีจะทำให้บุคคลที่ถูกสิงร่างเสียชีวิต ว่ากันว่าผู้ที่ประจบผีปอบได้ต้องมีวิชาอาคมเก่งกล้าผีปอบถึงจะกลัวและออกจากร่างผู้เคราะห์ร้าย ชาวหลวงพระบางเชื่อว่าผีปอบมี 2 ประเภทคือ ปอบเชื้อและปอบวิชา ผีปอบเชื้อเป็นผีปอบที่สืบทอดกันตามสายตระกูลจากรุ่นสู่รุ่นเมื่อปู่ย่าตายายหรือคนใดคนหนึ่งเป็นปอบก็มักจะสืบทอดเชื้อปอบให้แก่ทายาทคนใดคนหนึ่ง ส่วนปอบวิชาจะพบเฉพาะผู้ชายเพราะเป็นปอบที่เกิดจากคาถาอาคมหรือมนตร์ต่างๆ ซึ่งผู้เรียนคาถาอาคมมามากแต่รักษาไม่ได้อาจมีการทำผิดครูหรือผิดต่อข้อห้ามต่างๆ ทำให้เวทย์มนตร์ต่างๆ เข้าตัวผู้นั้นเรียกว่า “การลงแดง” และกลายเป็นปอบในที่สุด ปอบประเภทนี้รักษาได้ด้วย การนั่งวิปัสสนากรรมฐาน และการรักษาสิล³⁹

ดังนั้นผีปอบจะร้ายกาจและน่าหวาดกลัวกว่าผีกระสือหรือผีโพงซึ่งไม่ได้ทำร้ายคน เพียงแต่ผีโพงจะสิงร่างคนใดคนหนึ่งอย่างถาวรจนกว่าผู้นั้นเสียชีวิต ผีโพงเมื่อสิงร่างใครแล้วจะทำให้ผู้นั้นไม่ทราบว่าเป็น โพงหรือมีผีสิงตัวเอง ผีโพงจะออกหากินตอนกลางคืนโดยลัดเลาะไปตามใต้ถุนบ้านซึ่งมีเศษอาหารและของสกปรกอื่นๆ กิน นอกจากนี้อาจเที่ยวลัดเลาะตามทุ่งหญ้าป่าละเมาะเพื่อหาอุจจาระ เนื่องจากคนสมัยก่อนไม่มีส้วมจึงนิยมไปอุจจาระในป่าละเมาะจึงเป็นเหตุให้ผีโพงออกหากินได้สะดวก เชื่อกันว่าผีโพงมี 2 ประเภท คือ โพงปีกกับโพงเดือน โพงปีกจะถูกสิงร่างกายและออกหากินปีละครั้ง ส่วนโพงเดือนจะถูกสิงเดือนละหนึ่งครั้งและออกหากินเดือนละ

* หอยหอม เป็นหอยพื้นบ้านชนิดหนึ่ง ตัวจะขาวเหมือนหอยหลอด เมื่อนำมาแกงจะมีกลิ่นหอม ส่วนใหญ่จะอยู่ตามลำห้วยเล็กๆ ในป่าใหญ่ แต่หอยหอมในแม่น้ำเลยจะมีลักษณะพิเศษกว่าที่อื่นๆ คือ ก้นหอยจะมีรอยตัด ดังนั้นตำนานปู่ย่าจึงเป็นตำนานประจำถิ่นเขตแม่น้ำเลยที่อธิบายว่าเหตุใดหอยแม่น้ำเลยจึงกินตัด

³⁸ สัมภาษณ์, สิมมา วังศิริ, 8 สิงหาคม 2548.

³⁹ สัมภาษณ์, สิ้นรอง วังศิริ, 27 ตุลาคม 2547.

ครั้งเช่นกัน ไม่มีวิธีรักษาคนเป็นผีโพงจะเป็นจนกว่าจะเสียชีวิตและอาจหาทายาทสืบทอดทาง
น้ำลาย

2.3.1.2 ความเชื่อเรื่องขวัญ

คนไทยมีความเชื่อเรื่องขวัญสืบทอดกันมาแต่โบราณ เช่นเดียวกับชาวลาวหลวงพระ
บางซึ่งเชื่อว่ามนุษย์มีขวัญประจำอยู่ตามส่วนต่างๆ ในร่างกาย ลักษณะของขวัญส่วนใหญ่ตามที่
เข้าใจกันหมายถึง วิญญาณซึ่งสิงสถิตอยู่ตามส่วนต่างๆ ของร่างกายเป็นผลให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ แต่
หากร่างกายแตกดับหรือเสียชีวิต จะมีขวัญส่วนหนึ่งล่องลอยอยู่ในโลกมนุษย์เพื่อคอยปกป้อง
ลูกหลาน ชาวลาวหลวงพระบางนิยมจัดพิธีเรียกขวัญ สู้ขวัญให้แก่บุคคลในโอกาสต่างๆ เช่น เมื่อ
คนเจ็บป่วยก็จัดพิธีบายศรีสู้ขวัญ คนจะเดินทางไกลจากถิ่นฐานบ้านเกิดก็จัดพิธีเรียกขวัญ
นอกจากนี้ยังมีพิธีสู้ขวัญเด็กอ่อน สู้ขวัญแต่งงาน และสู้ขวัญนา เป็นต้น ดังนั้นการทำขวัญจึงมี
หลากหลายวิธีขึ้นอยู่กับสาเหตุ และความพร้อมของผู้พิธีกรรม จุดมุ่งหมายหลักของพิธีกรรมที่มี
ร่วมกันคือ เป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่บุคคลในครอบครัว หรือเป็นพิธีที่แสดงให้เห็นความรัก
สามัคคี เอื้ออาทรกันในครอบครัวและเครือญาติ นอกจากนี้สู้ขวัญมนุษย์แล้วยังมีสู้ขวัญข้าว สู้ขวัญ
เฮือน และสู้ขวัญควาย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าพิธีกรรมสู้ขวัญควายและสู้ขวัญข้าวในปัจจุบันไม่ค่อย
นิยมปฏิบัติกันเนื่องจากสภาพสังคม เศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปจึงยังคงมีเฉพาะพิธีสู้ขวัญบุคคล และ
สู้ขวัญเฮือน

ภาพที่ 2: การซ้อหาขวัญเพื่อนำมาติดกับขี้ผึ้งแล้วนำไปผูกข้อมือให้แก่เจ้าของขวัญในพิธีบายศรีสู้ขวัญ

2.3.2 ประเพณีพิธีกรรม

การที่ชุมชนหลวงพระบางยังคงรูปแบบและสาระของสังคมประเพณีดั้งเดิมสืบทอดกันมา
นานหลายชั่วอายุคนเป็นเพราะคนในชุมชนยังยึดมั่นในการปฏิบัติประเพณีพิธีกรรมตามแบบแผน

“ฮัตสึบองคองสึบตี” หรือเรียกว่าพิธีกรรมตามปฏิทิน (cyclic group rites or ceremonial calendar) ฮัตสึบองคองสึบตีเป็นรูปแบบของวิถีชีวิตที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผี เช่น ผีฟ้าพญาแถน ผีที่สิงสถิตอยู่ตามธรรมชาติ และผีบรรพบุรุษผสมผสานกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ สอดร้อยเข้ากับวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับการเกษตรที่มีฤดูกาลของธรรมชาติในรอบปีเป็นตัวกำหนดการประกอบพิธีกรรม ตลอดจนสอดรับกับการผลิต และการบริโภคแบบสังคมดั้งเดิม ดังที่เอกวิทย์ ฌ ฌกลาง ได้วิเคราะห์ฮัตสึบองคองสึบตีในบริบทของสังคมอีสาน ไว้ว่า

ฮัตสึบองคองสึบตีเป็นโครงสร้างทางความคิด ความเชื่อและเป็นพลังในการหล่อหลอมและผูกพันให้คนอีสานมีสำนึกแน่นแฟ้นอยู่กับสังคมเครือญาติผู้จำเริญรอยวิถีชีวิต ชวนา ที่ฤดูกาลของธรรมชาติในรอบปีเป็นตัวกำหนดการประกอบพิธีกรรม อีกทั้งแห่งการผลิต การบริโภค ก็ได้รับการจัดวางให้ประสานสอดคล้องกับวันสำคัญของพุทธศาสนาและวันสำคัญของสังคม โคตรวงศ์อย่างแนบเนียน แยกจากกันไม่ได้ ความผสมกลมกลืนทางโครงสร้าง สาระ และรูปแบบที่กำหนดไว้อย่างสอดคล้องกับการหมุนเวียนของธรรมชาติ เป็นวัตรปฏิบัติตามปฏิทินทั้งปี จึงเป็นประหนึ่งธรรมเนียมปฏิบัติที่มีพลังอำนาจให้คนผู้อยู่ในวัฒนธรรมนั้นจัดการกิจของตน ครอบครัว และชุมชนได้ลงตัวแม้จะถูกแทรกแซงและถูกรอบงำโดยกระแสทุนนิยมและอำนาจนิยมของชาติรัฐและการศึกษาสมัยใหม่ในปัจจุบัน ก็ตาม⁴⁰

ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันในรอบปีของชาวหลวงพระบางมีทั้งประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและศาสนาดั้งเดิมหล่อหลอมเป็นโลกทัศน์ความคิดและวิถีชีวิตของชาวหลวงพระบาง ในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวให้เห็นรูปแบบการดำเนินชีวิตตามแบบแผนประเพณี “ฮัตสึบอง” โดยจะกล่าวเฉพาะประเพณีสำคัญ และประเพณีประจักษ์ที่ที่สร้างขึ้นใหม่ในบริบทสังคมไทย

เดือนเจียง

ในเดือนเจียงหรือเดือนเกียงมีประเพณี “บุญเข้ากรรม” ของพระภิกษุ ซึ่งจัดขึ้นในช่วงวันขึ้น สิบห้าค่ำ เดือนเจียง บุญเข้ากรรม หรือการอยู่ปริวาสกรรมเป็นพิธีกรรมที่จัดทำสำหรับพระภิกษุ เรียกว่าการอยู่กรรมหรือเข้ากรรมคือ พระภิกษุจะปลงอาบัติเพื่อชำระจิตใจให้สะอาด และถือศีลทำสมาธิเป็นเวลาสิบห้าวัน ในระหว่างนี้จะมีญาติโยมนำข้าวปลาอาหารมาถวายและฟังธรรมถือศีลเกี่ยวกับการเข้ากรรมของภิกษุอย่างต่อเนื่อง เชื่อกันว่าจะได้บุญกุศลมาก หลังจากครบกำหนดแล้วพระภิกษุก็จะออกกรรมเป็นการเสร็จพิธีอยู่กรรม

⁴⁰เอกวิทย์ ฌ ฌกลาง, ภูมิปัญญาอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544), หน้า 66.

เดือนยี่

ประเพณีที่จัดทำในเดือนยี่เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของมนุษย์ มีอยู่ด้วยกันสองพิธีเดี๋ยวนี้อีกคือ “บุญคุณลาน” และ “สู่วัวขี้ข้าว” บุญคุณลานเป็นพิธีทำบุญข้าวตามแบบแผนความเชื่อพระพุทธศาสนา คือ ส่วนใหญ่จะจัดทำบริเวณลานนวดข้าวก่อนจะเอาข้าวขึ้นเล้า เพื่อความเป็นสิริมงคลของคนในครอบครัวและผีนา ในการจัดพิธีจะมีการบอกกล่าวญาติพี่น้องเพื่อนมาร่วมเฉลิมฉลอง และนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ถวายข้าวใหม่และอาหารการกินต่างๆ พระสงฆ์เทศน์หนึ่งกัณฑ์ และพรมน้ำมนต์ในบริเวณพิธี และให้พร เมื่อเสร็จพิธีเจ้าของนาจะนำน้ำมนต์ไปพรมผืนนาของตนเอง พร้อมทั้งอุทิศบุญกุศลให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับและผีป่าผีเขาต่างๆ หลังจากนั้นจะมีการรับประทานอาหารร่วมกันในหมู่ญาติพี่น้อง ปัจจุบันพิธีบุญคุณลานส่วนใหญ่เลิกปฏิบัติแล้ว เป็นเพียงการทำอาหารไปถวายพระสงฆ์ที่วัด ส่วนพิธี “สู่วัวขี้ข้าว” จะทำในช่วงที่นำข้าวขึ้นเล้าแล้ว เป็นพิธีกรรมที่ทำตามความเชื่อดั้งเดิมคือ เชื่อกันว่าแม่โพสพเป็นเทพีแห่งข้าวมีบุญคุณต่อมนุษย์ในการหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ ดังนั้น เพื่อปลอบขวัญแม่โพสพที่ถูกนวดถูกตีจึงมีการนำบายศรี และเครื่องขวัญต่างๆ ได้แก่ กระจก แหวน กำไล ช้องम्म หวี ผ้าถุง กล้วย อ้อย หมากพลู ข้าว ปลา อาหาร และเหล้าขาวหนึ่งขวด จัดใส่พานขวัญไปวางไว้บนข้าวในเล้าหรือยุ้งข้าว หมอพรหมณ์จะเริ่มต้นพิธีด้วยการจุดเทียน บูชาพระรัตนตรัย และสวดวรรณกรรมประกอบพิธีสู่วัวขี้ข้าว หลังจากนั้นนำบายศรีและกรวยดอกไม้เสียบไว้บริเวณเล้าข้าว และพรมน้ำมนต์เป็นอันเสร็จพิธี ส่วนเจ้าของเรือนเองเมื่อนำข้าวใหม่ไปปรับประทานครึ่งแรกจะกล่าวคำว่า “กินอย่าให้บก จกอย่าให้หล่ม” เป็นการกล่าวแก้เคล็ดเพื่อมิให้ข้าวใหม่นั้นหมดเร็ว พิธีสู่วัวขี้แม่โพสพจัดเป็นประเพณีเสริมความอุดมสมบูรณ์ของชีวิต และแสดงความเอื้ออาทรหรือสำนึกในบุญคุณของแม่โพสพ

เดือนสาม

ในเดือนสามมีประเพณีสำคัญคือ “บุญข้าวจี่” จัดทำในวันเพ็ญขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนสาม โดยชาวบ้านจะทำข้าวจี่คือ เอาข้าวเหนียวมาปั้นเป็นก้อนยาวรีไปย่างไฟอ่อนๆ ทาเกลือ ไข่ และหรือปลาร้า พร้อมอาหารการกินอื่นๆ ไปทำบุญถวายพระ จัดเป็นประเพณีหนึ่งที่ยังมีความเกี่ยวข้องกับข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของกลุ่มชน นอกจากนี้ยังมีการจัดประเพณีงานบุญ “นมัสการรอยพระพุทธบาท” ที่วัดศรีมงคล อำเภอหล่มสัก เป็นประจำทุกปีโดยชาวเมืองหล่มเก่า และเมืองด่านซ้ายจะเดินทางไปร่วมงานกันอย่างคับคั่ง ภายในงานนอกจากได้ร่วมกันทำบุญสร้างกุศลแล้วยังมีสินค้าราคาถูกขายตลอดสามวันสามคืน ช่วงกลางวันมีมหรสพสมโภชด้วย นอกจากนี้ยังนิยมจัดประเพณี “บุญแจกข้าว” เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ สันนิษฐานว่าสาเหตุที่ชาวลาวหลวงพระบาง

จัดงานบุญแจกข้าวในเดือนสาม เนื่องจากเป็นช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยวพืชผล ผู้คนมีเงินมีทอง และเป็นช่วงพักผ่อนของชาวลาวหลวงพระบางก่อนที่จะเริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูก ส่วนใหญ่จะนิยมจัดงานใหญ่โตและบอกบุญแก่ญาติพี่น้องบ้านใกล้เรือนเคียง โดยจัดงานนี้สองถึงสามวัน ในงานจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดในพิธีทุกวัน มีการจัดเตรียมอาหารเลี้ยงพระสงฆ์ และคนที่มาร่วมงาน นิยมนำมหรสพมาสมโภชด้วย เช่น ฉายภาพยนตร์ หรือว่าจ้างหมอลำกลอน หมอลำเพลิน และหมอลำซิ่ง* มาแสดง ปัจจุบันชาวลาวหลวงพระบางยังคงสืบทอดประเพณีนี้และปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด เนื่องจากมีความเชื่อว่าหากญาติพี่น้องที่เสียชีวิตไม่ได้กินพาข้าวแจกคือ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เชื่อว่าผีจะอดอยากยากแค้น ดังนั้นลูกหลานจึงต้องทำบุญอุทิศพาข้าวไปให้ผู้ตายเพื่อตอบแทนบุญคุณ ส่วนจะจัดปีใดเป็นงานเล็กหรืองานใหญ่ขึ้นอยู่กับฐานะทางการเงินและความพร้อมของแต่ละครอบครัว

เดือนสี่

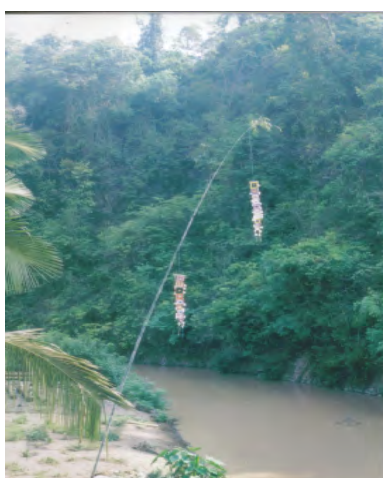
บุญเผาผี หรือบุญเทศน์มหาชาติ จัดเป็นบุญใหญ่ตามฮีตคองทางพระพุทธศาสนา โดยจัดขึ้นในวันเพ็ญเดือนสี่จัดติดต่อกันสามวันสามคืน ก่อนเริ่มพิธีชาวบ้านจะเตรียมการกันล่วงหน้าเป็นอาทิตย์โดยเริ่มจากการกำหนดให้ชาวบ้านแต่ละคุ้มรับเป็นเจ้าของภักดิ์เทศน์คุ้มละหนึ่งกันซึ่งมีด้วยกันสิบสามภักดิ์ หลังจากนั้นจะร่วมกันจัดทำปริมพิธีประดับประดาตกแต่งด้วยทางมะพร้าวและดอกไม้ เตรียมข้าวปลาอาหารไว้ มีการแจกลำดับชั้นตอนของพิธีไว้อย่างชัดเจน ส่วนฝ่ายสงฆ์ก็จะจัดแบ่งภักดิ์ในการสวดหรือเทศน์มหาชาติ ในการเริ่มต้นพิธีจะเริ่มตอนตีสี่ด้วยการทำพิธีอัญเชิญพระอุปคุตต์ขึ้นมาจากลำน้ำ มีการแห่ข้าวพันก้อนคือ ปั้นข้าวเหนียวก้อนเล็กๆ จำนวนหนึ่งพันก้อนเพื่อใช้บูชาการเทศน์คาถาพันนำไปแห่รอบวัด หลังจากนั้นประมาณสี่โมงทางวัดจะตีกลองรวมพระสงฆ์ และญาติโยมไปรวมตัวที่วัด มีฆ้องกลองตีแห่ขบวนพระเวสสันดรเข้าเมือง จำลองโดยนำพระภิกษุเสียดินั่งคานหามไปทีนอกเมือง เมื่อไปถึงชาวบ้านจะนำดอกไม้มารวมกันแล้วอาราธนาศีลฟังเทศน์นิมนต์ให้พระนักเทศน์เสียดิเทศน์สักกะดิบันอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมืองเมื่อเทศน์จบแล้วก็แห่ขบวนนำด้วยพระ แม่ชี เจ้าพ่อเจ้าแม่ นางเทียม ผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งส่วนใหญ่จะแต่งกายสีขาวและชาวบ้าน เมื่อถึงวัดจะเวียนขวารอบศาลาโรงธรรมนำดอกไม้ไปบูชาไว้ข้างธรรมาสน์ หลังจากนั้นก็มีพิธีลงวัดคือ หลังกินข้าวแลงแล้วพระสงฆ์และญาติโยมจะมารวมตัวกันที่ศาลาวัดเพื่อไหว้พระสวดมนต์ ฟังสวดชัยมงคลและมาลัยหมื่นมาลัยแสน และเทศน์มหาชาติต่อเนื่องกันไปจนครบสิบสามวัน เชื่อกันว่าหากผู้ใดถือศีลและฟังเทศน์มหาชาติจบครบสิบสามภักดิ์ในคราวเดียวกันจะได้เกิดในยุคพระศรีอาริยมตไถย

* หมอลำกลอนและหมอลำเพลินหรือหมอลำหมู่ จะว่าจ้างมาจากอีสานเป็นส่วนใหญ่

ประเพณีเทศน์มหาชาตินี้ส่วนใหญ่จัดทำในเดือนสี่ แต่ในตัวเมืองด่านซ้ายพบว่ามีการจัดทำประเพณีเทศน์มหาชาติในเดือนแปด เรียกว่า “ประเพณีงานบุญหลวงเทศน์มหาชาติและประเพณีการละเล่นผีตาโขน” ในงานจะประกอบพิธีเอกเช่นเดียวกับประเพณีเทศน์มหาชาติ แต่ยังมีการรวบเอาประเพณีบุญบั้งไฟ และประเพณีบุญซำฮะไว้ด้วยกัน เนื่องจากในช่วงเดือนสี่ ชาวเมืองด่านซ้ายจะจัดพิธีเลี้ยง “หอน้อย” ซึ่งเป็นหอผีเมืองฝ่ายเจ้าเมืองกลางหนึ่งในผีเมืองด่านซ้าย ซึ่งเป็นประเพณีเลี้ยงผีที่ยิ่งใหญ่ใกล้เคียงกับพิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อด่านซ้ายประจำปีซึ่งจัดในช่วงเดือนเจ็ด จึงทำให้การจัดประเพณีเทศน์มหาชาติหรืองานบุญหลวงถูกจัดในเดือนแปด

เดือนห้า

ประเพณีหลักที่จัดทำในเดือนนี้ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์และพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับสงกรานต์ ประเพณีสงกรานต์หรือสังขารของชาวหลวงพระบางเป็นประเพณีดั้งเดิมที่สืบทอดกันมานานในการปฏิบัติจะมีประเพณีพิธีกรรมอื่นแทรกอยู่ด้วย ได้แก่ ประเพณีการสรงน้ำพระเจ้า (พระพุทธรูป) สรงน้ำของเครื่องรางของขลัง เช่น ตะกรุด ยันต์ มีดหมอ มนต์ต่างๆ (รวมเรียกว่าของรักษา) นอกจากนี้ยังมีประเพณีสมมาญาติผู้ใหญ่ภายในครอบครัวเพื่อแสดงความคารวะและขอขมาลาโทษที่อาจล่วงเกินกันทั้งทางกาย วาจา และใจ จัดเป็นประเพณีพิธีกรรมที่ช่วยส่งเสริมจริยธรรมให้แก่ลูกหลานชาวหลวงพระบาง นอกจากนี้ในวันสังขารขึ้นยังนิยมแขวนทุ้งด้วย โดยชาวบ้านจะทำทุ้งเป็นหางยาว วัสดุที่ใช้คือ จะนำค้ายมาสานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสแล้วร้อยต่อกันเป็นทุ้งหางยาวมัดกับลำไม้ไผ่ แล้วแห่ทุ้ง ไปปักไว้ตามสถานที่สำคัญๆ เช่น ปักไว้ที่ลานวัด ปักไว้ตามทางเข้าออกของหมู่บ้านในแต่ละทิศ เพื่อป้องกันภูติผีปีศาจ และผียักษ์ไม่ให้เข้ามาทำร้ายคนในหมู่บ้าน

ภาพที่ 3: การแขวนทุ้งในวันขึ้นปีใหม่ลาวเพื่อป้องกันผียักษ์มาทำร้ายมนุษย์ตามความเชื่อของชาวหลวงพระบาง

เดือนหก

มีการจัดพิธีกรรมบุญเบิกบ้าน หรือบุญช่าชะ ส่วนใหญ่จะจัดในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ทำต่อเนื่องจากวันสงกรานต์มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อปัดรังควาน และสิ่งอัปมงคลออกจากหมู่บ้านหรือชุมชน ในพิธีกรรมนี้ชาวบ้านทุกคนจะจัดทำปริมพิธีตกแต่งด้วยทางมะพร้าวและดอกบัว (รูปอวัยวะเพศชาย)* และทำรูปอวัยวะเพศหญิงด้วยเพื่อเป็นให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ในการร่วมพิธีชาวบ้านทุกคนจะทำการทวงสะเดาะเคราะห์ คูน้ำมนตร์ และกระบะทรายซึ่งมีขวดน้ำตั้งบนกระบะทรายมีด้ายสายสิญญ์พันรอบขวดน้ำตั้งไว้ในปริมพิธีและอัญเชิญพระสงฆ์มาสวดพระปริต 3 วัน 3 คืน ในเช้าวันที่ 3 จะร่วมกันทำบุญตักบาตรและนำกระตังยสะเดาะเคราะห์ไปบูชาทิศตะวันตก นำกระบะทรายที่ผ่านการสวดบูชา นำมาโรยรอบเสาเรือนและนำด้ายสายสิญญ์โยงรอบตัวเรือนเพื่อป้องกันภูตผีปีศาจและสิ่งชั่วร้ายต่างๆ เป็นอันเสร็จพิธี

ภาพที่ 4: การทำบุญเบิกบ้านหรือบุญช่าชะเพื่อขับไล่สิ่งอัปมงคลและภูตผีปีศาจออกไปจากหมู่บ้าน

เดือนเจ็ด

เนื่องจากเป็นช่วงที่ฝนอาจทิ้งช่วงซึ่งสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดังนั้นในเดือนนี้จึงนิยมจัดประเพณีเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์เพื่อการเพาะปลูกได้แก่ ประเพณีขอฝนเช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ/บั้งไฟ ประเพณีแห่นางแมว และประเพณีสวดพญาคันคาก ประเพณีขอฝนเป็นประเพณีเก่าแก่ และเป็นวัฒนธรรมร่วมของชนชาติลาว ในฐานะที่มีรากเหง้าความเชื่อและประเพณีร่วมกันจึงส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางสืบสานประเพณีดังกล่าวอยู่ในประเทศไทย ได้แก่

* โดยทำจากไม้ มีสองขนาดคือ ดอกบัวน้อยจัดทำหนึ่งพันดอกส่วนดอกบัวใหญ่จะทำหนึ่งร้อยดอก

ประเพณีบุญบั้งไฟ/บั้งไฟ แม้ชาวลาวหลวงพระบางในชุมชนหล่มเก่า หล่มสัก และด่านซ้ายจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรดิน แร่ธาตุ และน้ำ แต่ก็ยังสืบสานประกอบพิธีจุดบั้งไฟขึ้นเป็นประจำทุกปีตามฮีตคองโบราณ ประเพณีบุญบั้งไฟนิยมจัดในเดือน 6-7 ของทุกปี ก่อนวันประกอบพิธีชาวบ้านจะประชุมร่วมกันก่อนว่าจะจัดวันไหน โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง อาจจัดขึ้นเป็นเฉพาะหมู่บ้านหรือจัดรวมกันหลายๆ หมู่บ้านก็ได้ ในงานมีการประกวดบั้งไฟ ซึ่งเมื่อจัดทำบั้งไฟเสร็จแล้วก็ตกแต่งประดับประดาด้วยกระดาษสีอย่างสวยงาม เมื่อถึงวันนัด ซึ่งเรียกว่า “วันโฮม” ชาวบ้านจะแห่บั้งไฟไปรอบหมู่บ้านซึ่งจะมีการฟ้อนรำกันอย่างสนุกสนาน ในการนี้อาจมีการแห่ขบวนวัฒนธรรมเช่น มีการแต่งกายแบบพื้นบ้าน มีเครื่องดนตรีพื้นบ้านประกอบ มีขบวนการละเล่นต่างๆ ประกอบ เช่น การเดินกะลา การเดินโยกเขก การแห่ผีตาโม่ ผีโขน เป็นต้น เมื่อแห่รอบชุมชนแล้วก็นำขบวนไปที่วัดซึ่งเป็นจุดนัดหมายก่อนเพล จากนั้นมีการทำบุญเลี้ยงพระร่วมกัน ตอนบ่ายจึงจะมีการแห่รอบโบสถ์ เจดีย์ และกล่าวคำบูชา เมื่อถึงกำหนดจุดบั้งไฟ ชาวบ้านจะแห่ขบวนไปยังสถานที่จุดบั้งไฟ ซึ่งทำเป็นร้านไฟสูงจากพื้นดินและจุด หากบั้งไฟขึ้นสูงและขึ้นเป็นจำนวนมากก็จะพยากรณ์ว่าปีนี้ฟ้าฝนจะดี ข้าวปลาอาหารจะอุดมสมบูรณ์ หากบั้งไฟของใครขึ้นต่ำสุดจะถูกจับโยนลงบ่อโคลน

ประเพณีแห่นางแมว จะทำพิธีในช่วงเดือนห้าซึ่งเป็นช่วงสงกรานต์หรือขึ้นปีใหม่ลาว จัดเป็นการละเล่นเชิงพิธีกรรมด้วย โดยชาวบ้านจะนำแมวใส่ในตะกร้าแล้วหามแมวรอบหมู่บ้านหรืออาจเดินไปหมู่บ้านอื่นในละแวกใกล้เคียง ในกระบวนแห่จะมีการร้องรำทำเพลงและตีกลองเป่าแคนกันอย่างสนุกสนานในระหว่างแห่แมวรอบหมู่บ้านจะมีการสาธิตน้ำให้แมวที่อยู่ในตะกร้าเป็นระยะๆ นัยว่าเป็นการให้น้ำฝนแก่แมวนั้นเอง เชื่อว่าเมื่อทำพิธีแล้วฝนจะตกต้องตามฤดู ขณะเดียวกันก็จะร้องเพลงประกอบพิธีแห่นางแมวไปด้วยคือ ร้องว่า “นางแมวเอ๋ย ขอฟ้าขอฝน ขอให้น้ำมันต์ลดหัวแมวม้าว ขอเหล่าคำจ้าง ที่ข้าหาบแมวมา ไม่ให้ปลาออกคอด ไม่ให้หมอนกอด ให้มอดกัศเรือน ไม่ให้หนีบเพื่อน ให้เรือนหลาย แม่หม้ายเอ๋ย อย่าพึ่งขายลูก ข้าจะถูก ลูกไม้จะแพง พอตวันแดงๆ ฝนก็ตกลงมา” ซึ่งจะร้องเข้าไปวนมาจนกว่าจะเลิกพิธีแห่นางแมว⁴¹

ประเพณีสวดคาถาพญาคันคาก สมัยก่อนเมื่อเกิดภาวะฝนแล้งจนไม่สามารถเพาะปลูกได้ เชื่อกันว่าเป็นผลจากการกระทำของพญาแถนเนื่องจากพญาแถนอาจไม่พอใจมนุษย์หรือหลงลืมทำหน้าที่บันดาลฝน ดังนั้น มนุษย์จึงต้องส่งสัตยูณูณไปเตือนพญาแถนให้บันดาลฝนด้วยการสวดคาถาพญาคันคากและจุดบั้งไฟบูชาด้วย ทั้งนี้คือการจุดบั้งไฟและการสวดวรรณกรรมเรื่องพญาคัน

⁴¹ สัมภาษณ์, จัน นวลเจ็ด, ผู้เชี่ยวชาญการละเล่นพื้นบ้านในชุมชนโจะโหวะ อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์, 25 เมษายน 2547.

คาก เป็นผลมาจากเชื่อกันว่า พญาคันคากเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพญาคันคากปราบความเคียดแค้นและมิถิลาทิวของแณ ดังนั้นเชื่อกันว่าหากสวดคาถาหรือวรรณกรรมเรื่องนี้แล้วจะทำให้พญาแณเกรงกลัวและบันดาลฝนลงมายังโลกมนุษย์ ปัจจุบันพิธีสวดคาถาพญาคันคากเลิกปฏิบัติกันแล้วเนื่องจากพื้นที่ชุมชนหลวงพระบางทั้งสามอำเภอส่วนใหญ่เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์และฝนตกต้องตามฤดูกาลจึงทำให้พิธีกรรมนี้ลดบทบาทลงและเลิกปฏิบัติไปในที่สุด

นอกจากประเพณีตามฮีตเดือนเจ็ดนี้แล้ว ชาวลาวหลวงพระบางยังมีประเพณี “เลี้ยงผีเมือง” ได้แก่ พิธีกรรมเลี้ยงปีเจ้าพ่อด่านซ้าย พิธีเลี้ยงปีเจ้าพ่อตอมาศย์ในชุมชนเมืองหล่มเก่า และเลี้ยงผีเจ้าพ่อผาแดงในชุมชนหล่มสัก เป็นต้น โดยเชื่อกันว่าผีเมืองหรือผีเจ้านายระดับเมืองดังกล่าวจะช่วยปกป้องคุ้มครองสมาชิกภายในกลุ่มชนในแต่ละถิ่นย่อยให้อยู่ดีมีสุข และปราศจากภัยอันตรายต่างๆ ในพิธีเลี้ยงผีเมืองเหล่านี้มักมีการเลี้ยงทายเป็นทำนายนความอุดมสมบูรณ์ของปีนั้นๆ เช่นพิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อด่านซ้ายซึ่งเป็นผีเมืองที่มีอำนาจมากที่สุดมีนัยของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ด้วยคือ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่ชาวบ้านซึ่งดำรงชีพด้วยการเพาะปลูกเป็นสำคัญ

เดือนแปด

ประเพณีสำคัญในเดือนนี้คือ “บุญเข้าพรรษา” ซึ่งชาวหลวงพระบางจะจัดเตรียมข้าวปลาอาหาร เทียน และผ้าอาบน้ำฝน ตลอดจนเครื่องอัฐบริขารต่างๆ ถวายแด่พระสงฆ์เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต และปฏิบัติศาสนกิจในช่วงเข้าพรรษา เชื่อกันว่าจะได้อานิสงส์มาก ในกรณีของชาวหลวงพระบางเมืองด่านซ้ายจะจัดประเพณี “บุญหลวงเทศน์มหาชาติและการละเล่นผีตาโขน” โดยหลอมรวมเอาพิธีกรรมสามพิธีไว้ด้วยกันได้แก่ บุญเทศน์มหาชาติ บุญบั้งไฟ และบุญซำฮะ หรือสวดขับไล่สิ่งชั่วร้ายให้ออกไปจากชุมชน อันเป็นการผนวกพิธีกรรมตามความเชื่อพระพุทธศาสนา ความเชื่อผี และไสยศาสตร์แบบพราหมณ์ได้อย่างกลมกลืน ปัจจุบันแม้จะมุ่งเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหลัก แต่แก่นของปรัชญาในพิธีกรรมและการแสดงออกยังคงเด่นชัด

เดือนเก้า

มีประเพณี “บุญข้าวประดับดิน” หรือเรียกว่า “บุญห่อข้าวน้อย” เมื่อถึงเดือนเก้าดับ คือเดือนเก้า แรมสิบสี่ค่ำ จะมีการจัดงานบุญประเพณีหนึ่งเรียกว่า “บุญข้าวประดับดิน” หรือตามภาษาพื้นบ้านเรียกว่า “บุญห่อข้าวน้อย” เป็นประเพณีที่ทำสืบต่อกันมาแต่โบราณ เป็นพิธีที่รำลึกและอุทิศบุญกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่เสียชีวิตไปแล้ว รวมถึงอุทิศให้แก่ผีไร้ญาติ เปรต และภูตผีต่างๆ รวมถึงพระแม่ธรณีด้วยทั้งนี้เนื่องจากเชื่อกันว่า ในเดือนเก้าแรมนั้นเป็นช่วงที่พญายมบาลได้ปล่อยพวก

สัตว์นรกออกมาหากินบนโลกมนุษย์ ในการนี้ชาวบ้านจําหน่ายข้าวน้อยอันประกอบไปด้วยข้าว ปลาอาหารหวานคาว เมียงหมากพลู บุหรี่ห่อใบตองไปวางเรียงรายไว้ตามพื้นดินเช่น บริเวณลาน บ้าน ช้างกำแพงวัด ก่อนรุ่งสางเพื่อให้ผีเหล่านั้นมารับหรือหยิบเอาข้าวน้อยได้ง่าย ด้วยเหตุนี้จึง เรียกว่า “ข้าวประดับดิน”⁴² ลักษณะการนำข้าวปลาอาหารไปวางเรียงรายไว้ดังกล่าวสันนิษฐานว่า เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมก่อนรับพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิธีการอุทิศหรือเซ่นอาหารการ กินให้แก่ผีบรรพบุรุษและผีอื่นๆ แต่เมื่อรับเอาความเชื่อทางพระพุทธศาสนาก็มีการเพิ่มพิธีกรรม พุทธเข้าไปคือ มีการจัดแต่ง “พาค้าว” ประกอบด้วยอาหารหวานคาว เมียงหมากพลู บุหรี่ และ น้ำจัดแต่งใส่ “พาค้าว” หรือขัน โดกไปถวายพระที่วัดเพื่อให้ท่านฉัน และอุทิศบุญกุศลให้แก่ผี บรรพบุรุษ จัดเป็นประเพณีที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

เดือนสิบ

ในเดือนสิบจะมีจัดประเพณี “บุญข้าวสาก” หรือ “บุญห่อข้าวใหญ่” โดยจัดในวันเพ็ญเดือน สิบเพื่ออุทิศบุญกุศลให้แก่บรรพบุรุษและญาติพี่น้องที่ล่วงลับจัดเป็นพิธีกรรมเนื่องด้วยพุทธศาสนา ลักษณะการทำจะคล้ายคลึงกับบุญข้าวประดับดินคือ มีการจัดเตรียมอาหารหวานคาวไปถวาย พระสงฆ์ในวันเพ็ญกลางเดือนสิบ โดยเขียนสลากผู้เป็นเจ้าของและรายชื่อผู้ตายติดไว้ที่ภาชนะใส่ อาหาร หรือ “พาค้าว” หลังจากนั้นหากพระสงฆ์จับสลากได้สำรับของผู้ใดเจ้าของก็จะเข้าไปถวาย และอุทิศบุญกุศลให้แก่ผู้ตาย ส่วนข้าวห่อที่จัดเตรียมไว้อีกส่วนหนึ่งจะนำไปวางไว้ตามกำแพงวัด หรือห้อยไว้ตามต้นไม้ และริมทาง เชื่อกันว่าเมื่อญาติพี่น้องที่ตายไป ผีเปรต และผีป่าหรือผีเร่รอน ต่างๆ มารับส่วนบุญแล้วจะกลับไปยังภพภูมิตน

เดือนสิบเอ็ด

ในวันออกพรรษาพระสงฆ์และชาวบ้านจะร่วมกันจัดทำเรือไฟเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่ พระพุทธเจ้าเชื่อกันว่าจะได้บุญกุศลมาก การทำเรือไฟจะใช้เสาไม้และก้านกล้วยสีก้านพื้นปูด้วย กาบกล้วยทำเป็นรูปคล้ายเรือ ตอนกลางคืนจะเอาธูปเทียนไปจุดบูชาตั้งเรียงรายไว้ตามลำเรือ ไฟ เรียกว่า จุดประทีป แล้วนำเรือไฟไปลอยตามลำน้ำ บางวัดจัดทำเป็นบุญใหญ่ก็จะจัดทำเป็นปราสาท ผี้ง หาไม้ไผ่มาจักตอกสานเป็นห่อ เอากาบกล้วยมาแทงหยวก และมุงด้วยกาบกล้วยเอาขี้ผึ้งต้มให้ เปื่อยแล้วนำมาจุ่มทำเป็นดอก แล้วเอาไปเสียบตามหลังปราสาท ในเรือจะมีขนม ข้าวต้ม อ้อย กล้วย

⁴² เอกวิทย์ ฌ ถलग, ภูมิปัญญาอีสาน, หน้า 66.

และเงิน จุดประทีปดินกาให้สว่างไสว หลังจากนั้นนำไปลอยตามลำน้ำในตอนกลางคืน เชื่อกันว่าเป็นการทำเพื่อบูชารอยพระพุทธรบาทของพระพุทธรเจ้าและบูชาพญานาคที่คู่แลร์กษารอยพระพุทธรบาทที่แม่น้ำนันทิ

ส่วนประเพณี “บุญช่วงเรือ” หรือแข่งเรือ จะจัดทำขึ้นเฉพาะวัดที่อยู่ใกล้ลำน้ำ ส่วนใหญ่จะจัดแข่งเรือขึ้นในช่วงวันแรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ด เป็นต้นไป ชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ลำน้ำ จะจัดแข่งเรือกัน เช่น ลำน้ำหมัน ลำน้ำป่าสัก และลำน้ำพุง แต่ปัจจุบันชุมชนหลักที่จัดทำประเพณีช่วงเรือทุกปีและเป็นจุดขายของการท่องเที่ยวในชุมชนคือ ประเพณีช่วงเรือของชาวเมืองหล่มเก่าซึ่งจัดทำขึ้นที่ริมลำน้ำพุง มีเรื่องเล่าว่า “ก่อนที่จะมีการจัดการช่วงเรือในเมืองหล่มเก่า นั้น ได้มีเจ้ากุ่มเจ้าก้อมซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผีเงือกประจำลำน้ำ บ้างก็ว่าเป็นผีเจ้าเมืองหล่มเก่าซึ่งชอบการช่วงเรือมากในตอนกลางคืนจึงนิยมนายเรือเล่นตลอดคืน จึงเป็นเหตุให้ชาวหล่มเก่าต้องจัดพิธีช่วงเรือขึ้นสืบต่อจากเจ้ากุ่มเจ้าก้อม”⁴³ ดังนั้นชาวหล่มเก่าในแต่ละชุมชนในเขตเทศบาลจะจัดฝีพายมาแข่งเรือกันอย่างสนุกสนานเพื่อสืบสานประเพณีช่วงเรือ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสามัคคีในชุมชนรวมทั้งหลอมรวมชาวลาจากอำเภอด่านซ้ายและอำเภอหล่มสักซึ่งนิยมเดินทางมาเที่ยวชมการช่วงเรือไว้ด้วยกันอย่างยิ่ง ถือเป็นกรพบปะในหมู่เครือญาติที่แยกย้ายกันตั้งถิ่นฐานในสามชุมชนซึ่งร่วมเฉลิมฉลองกันอย่างสนุกสนานทั้งในตอนกลางวันและกลางคืน

ภาพที่ 5: ประเพณีแข่งเรือยาวของชาวลาวหลวงพระบางเมืองหล่มเก่า บริเวณลำน้ำพุง

⁴³ สัมภาษณ์, ล้วน คำมุง, ผู้อาวุโสเก่าแก่ในชุมชนหล่มเก่าที่ยังสืบทอดเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของกลุ่มชนและประเพณีดั้งเดิมของชาวลาวหลวงพระบาง, 20 มิถุนายน 2550.

เดือนสิบสอง

ประเพณีในเดือนสิบสองที่ปฏิบัติกันเป็นประเพณีเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ได้แก่ “บุญกฐิน” และ “บุญทอดผ้าป่า” บุญกฐินจะจัดทำใหญ่โตกว่าบุญทอดผ้าป่าและมีระยะเวลาทำแน่นอนอนคือทำถวายเพียงหนึ่งเดือนคือ ตั้งแต่แรมหนึ่งค่ำ เดือนสิบเอ็ด ถึงวันเพ็ญเดือนสิบสอง การจัดทำกฐินส่วนใหญ่จะทำกองเดียวแต่ร่วมแรงร่วมใจกันทำหลายคนหรือทั้งชุมชน คำว่า “กฐิน” มีรากศัพท์หมายถึง ไม้สะดึงที่ทำเป็นกรอบสำหรับจึงเย็บผ้าจีวรของพระภิกษุ จึงกลายเป็นชื่อของผ้า เรียกว่า ผ้ากฐิน⁴⁴ เมื่อชาวบ้านตกลงจะจัดทำกองกฐินก็จะบอกบุญไปยังญาติพี่น้องเพื่อนฝูงให้มาทำบุญร่วมกันและจัดเตรียมเครื่องอัฐบริวาร และผ้ากฐินถึงวันกำหนดกฐินก็จะนิมนต์พระสงฆ์มาสวนมงคล สมทานศีล ฟังเทศน์ ตอนกลางคืนมีงานเฉลิมฉลองกันอย่างสนุกสนาน แต่เดิมมีการละเล่นดับเต่าและขับทุ่มหลวงพระบาง แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่จะว่าจ้างหมอลำซึ่งมาแสดง พอรุ่งเช้าก็จะแห่กฐินไปทอดที่วัดโดยแห่รอบศาลาโรงธรรมเวียนขวาสามรอบแล้วนำเครื่องกฐินไปรวมไว้ที่ศาลาโรงทาน พระสงฆ์จะรับกฐินหัวหน้าจะนำไหว้พระ รับศีล และกล่าวคำถวายกฐิน แล้วนำผ้ากฐินและเครื่องอัฐบริวารถวายพระสงฆ์ พระสงฆ์จะอนุโมทนาให้พรเป็นการเสร็จพิธี ต่อจากนั้นพระสงฆ์จะเอาผ้ากฐินไปที่โบสถ์เพื่อทำพิธีอนุโมทนา

ส่วน “บุญผ้าป่า” จะนิยมทำกันตั้งแต่ออกพรรษาเป็นต้นไป คำว่า “ผ้าป่า” หมายถึง ผ้าใดจีวรหรือสะสมะปะลาจารที่มีผู้ศรัทธาเอาไปทิ้งไว้ตามป่า ตามถนนหนทาง ตามป่าช้าหรือแขวนทิ้งไว้ตามต้นไม้⁴⁵ บุญผ้าป่าจะเป็นงานบุญที่จัดขึ้นเล็กกว่าบุญกฐินลักษณะของการทำพิธีมีความคล้ายคลึงกับบุญกฐิน ในชุมชนลาวหลวงพระบางนิยมทำบุญผ้าป่าในช่วงเดือนสิบสองนี้และจัดทำอีกครั้งในช่วงปีใหม่ลาว มีความเชื่อกันมาแต่ครั้งพุทธกาลว่า “สมัยเมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับผ้าจีวรจากชาวบ้าน ได้ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์แสวงหาผ้าบังสกุลคือ ผ้าเปื้อนฝุ่น หรือผ้าที่ห่อซากศพไว้ตามป่าช้าเอามาซักฟอกทำเป็นผ้าสังคาจีวรสบง เมื่อชาวบ้านผู้นับถือในพระพุทธศาสนาได้ทราบเหตุนี้ จึงต้องการจะบำเพ็ญกุศลตามที่ทรงอนุญาตจึงได้จัดผ้าไปไว้ตามสถานที่ต่างๆ เรียกว่าผ้าบังสกุล ถ้าภิกษุใดไปพบเข้าก็ถือว่าเป็นบุญลากจึงซักผ้านั้นมาใช้เป็นผ้าบังสกุล”⁴⁶

⁴⁴กรวรรณ ชิวสันต์ และธิดินัดดา จินาจันทร์, ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา-ล้านช้าง: การศึกษาเปรียบเทียบ ประเพณี 12 เดือน (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546), หน้า 138.

⁴⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 139.

⁴⁶เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

นอกจากประเพณีดั้งเดิมที่ปฏิบัติกันตาม “ฮัตสึบอง” และประเพณีพิธีกรรมอื่นๆ ซึ่งสืบ
 สานมาจากวัฒนธรรมหลวงพระบางแล้ว ยังมีประเพณีพิธีกรรมอีกจำนวนหนึ่งซึ่งสร้างขึ้นใหม่ใน
 สังกมไทยจัดเป็นประเพณีประดิษฐ์ที่จัดทำเพื่อเน้นการท่องเที่ยวในยุคปัจจุบัน ประเพณีประดิษฐ์
 ในที่นี้ หมายถึง การนำประเพณีพิธีกรรมเดิมมาผลิตใหม่ในบริบทใหม่หรือเป็นการนำของเดิมมา
 ใช้ในความหมายใหม่ ประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนที่ประกอบสร้างขึ้นจากบริบทสังคมไทยได้แก่
 ประเพณีผีตาโม่* ประเพณีเต็งกลองล่องโคมไฟไหว้พ่อขุนผาเมือง** ประเพณีนุ่งซิ่นกินข้าวแดง
 ไหลเรือไฟसानใจไทหล่ม*** และประเพณีงานขนมจีนเมืองหล่มเก่า† ส่วนประเพณีการละเล่นผี
 ตาโชนซึ่งจัดร่วมหรือเป็นส่วนหนึ่งของงาน “ประเพณีงานบุญหลวงเทศน์มหาชาติ” เป็นประเพณี
 เก่าแก่ที่สืบทอดกันมายาวนานนั้น ปัจจุบันได้ปรับตัวเข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์ โดยมุ่งเน้นการนำ
 แสดงการละเล่นผีตาโชนเป็นสำคัญเพื่อให้นักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศเดินทางมา
 ท่องเที่ยวในชุมชน

ภาพที่ 6: ผีตาโม่ไทหล่มที่สร้างขึ้นใหม่ในบริบทการท่องเที่ยวยุคโลกาภิวัตน์

* จัดแสดงร่วมอยู่ในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ สันนิษฐานว่า “ผีตาโม่” ที่จัดทำ
 ขึ้นมาใหม่นี้ น่าจะเลียนแบบ หรือดัดแปลงมาจากผีโชน

** จัดประเพณีนี้ในช่วงวันที่ 29 ธันวาคม ถึงวันที่ 2 มกราคมของทุกปี โดยจัดขึ้นบริเวณอนุสาวรีย์พ่อขุนผาเมือง
 ลักษณะคล้ายจำลองประเพณีเผาเทียนเล่นไฟมาจากจังหวัดสุโขทัย

*** จัดขึ้นในช่วงออกพรรษา โดยจัดบริเวณวัดสะแกด อำเภอหล่มเก่า ประเพณีนี้ประดิษฐ์ขึ้นใหม่เมื่อปี พ.ศ.
 2547

† จัดขึ้นระหว่างวันที่ 13-16 กุมภาพันธ์ของทุกปีคล้ายเป็นงานฤดูหนาวของชาวหล่มเก่า ประดิษฐ์ขึ้นได้ประมาณ
 10 กว่าปีมาแล้ว ขณะที่เมืองเลยใช้ประเพณีงาน “ดอกฝ้ายบาน” เป็นงานฤดูหนาวประจำจังหวัดเลย ประเพณี
 ประดิษฐ์ทั้งที่เกิดขึ้นในชุมชนหล่มสัก หล่มเก่า ด่านซ้าย และเมืองเลยล้วนเกิดขึ้นใหม่ที่สัมพันธ์กับกระแสการ
 ท่องเที่ยว และท้องถิ่นนิยม รวมทั้งในยุคปัจจุบันที่มีกระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาเป็นปัจจัยเสริมอีกกระแสหนึ่ง

ประเพณีที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ และประเพณีเก่าที่นำเสนอในรูปแบบใหม่เพื่อเน้นการขย วัฒนธรรรม เช่นประเพณีการละเล่นผีตาโขน แสดงให้เห็นพลวัตการดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระ บางในสังคมซึ่งมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทการท่องเที่ยวไทย และกระแสโลกาภิวัตน์ เพื่อ ผลประโยชน์ของของกลุ่มชน การนำเสนอตัวตนหรือวัฒนธรรมในรูปของประเพณีประดิษฐ์ เหล่านี้เป็นการนำเสนอภาพแทนของความเป็นชุมชนที่มุ่งเน้นความโดดเด่น มีลักษณะเฉพาะเพื่อ เป็นเครื่องหมายแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็น โจทย์หลักที่ผู้นำท้องถิ่นจะช่วยกันสรรหามาแสดง หรือเสนอสู่สายตาประชาคม โลกซึ่งสอดคล้องกับอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่ผูกโยงเข้ากับคำขวัญประจำ อำเภอดังต่อไปนี้เช่น คำขวัญประจำอำเภอด่านซ้ายมีอยู่ว่า “ดินแดนแห่งสัจจะและไมตรี ประเพณีงานบุญหลวง และการละเล่นผีตาโขน” ส่วนคำขวัญของอำเภอลำปางคือ “เมืองขมจิน ดินมะขามหวาน เทศกาลแข่งเรือยาว หมอกหนาวภูทับเบิก จิตรกรรมล้ำเลิศวัดนาทราย” และคำ ขวัญประจำเมืองหล่มสักคือ “ถิ่นพ่อขุนผาเมือง ลือเลื่องมะขามหวาน ที่ตั้งศาลหลักเมืองนครบาล น้ำตกธารทิพย์มณฑลสัง ท้องพระคลังถ้ำสมบัติ” ดังนั้นประเพณีประดิษฐ์ส่วนใหญ่จึงเกิดขึ้นใน บริบทการท่องเที่ยงที่ให้ความสำคัญกับการนำเสนอความเป็นท้องถิ่นมากกว่าการเชื่อมโยงเข้า กับอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบาง

2.3.3 ศิลปกรรม

ในชุมชนลาวหลวงพระบางมีศิลปกรรมวัด เป็นสิ่งแสดงออกหรือเชื่อมโยงให้เห็นความ เป็นลาวหลวงพระบางผ่านรสนิยมหรือเป็นชนบศิลปะสกุลช่างลาวหลวงพระบาง สันนิษฐานว่า ศิลปะเหล่านี้เป็นความพยายามจำลองความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปะมาจากเมืองหลวงพระบาง เพื่อ สืบเนื่องสำนึกร่วมของกลุ่มชนที่เคยอยู่ในดินแดนเก่าแก่ และศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์กลางทางพุทธ ศาสนา มีศิลปวัฒนธรรมสูงส่ง ประณีต ผู้วิจัยพบว่า ชาวลาวหลวงพระบางที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใน ประเทศไทยส่วนใหญ่ยังมีสำนึกร่วมของความเป็นลาวหลวงพระบางที่เชื่อมโยงเข้ากับมายภาพ ของความเป็นลาวเมืองหลวงพระบางผ่านการสืบสานศิลปกรรมสกุลช่างหลวงพระบาง สันนิษฐาน ว่า มีต้นแบบศิลปะมาจากวัดเชียงทอง ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ดั้งเดิม และเป็นสุดยอดของศิลปะสกุลช่าง หลวงพระบาง ลักษณะศิลปกรรมวัดของชาวลาวหลวงพระบางที่สร้างและสืบสานอยู่ในชุมชน ได้แก่ ลักษณะของพุทธศิลป์ ลักษณะของสถาปัตยกรรมโบสถ์ และลักษณะจิตรกรรม ๒๒๒

2.3.3.1 ลักษณะพุทธศิลป์

ลักษณะพุทธศิลป์ในที่นี้ หมายถึง พุทธศิลปะเกี่ยวกับพระพุทธรูป หรือที่ชาวลาวหลวง พระบางเรียกว่าพระเจ้า ซึ่งพบว่าในวัดเก่าแก่หลายแห่งมีการประดิษฐานพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์

หมู่บ้านคูเมืองไว้ด้วยเสมอ ซึ่งส่วนใหญ่มักประดิษฐานไว้พร้อมๆ กับการสร้างวัด ยิ่งไปกว่านั้น พระพุทธรูปเหล่านั้นต่างมีพุทธลักษณะแบบล้านช้างอย่างเห็นได้ชัด อาทิ พระประธานที่ประดิษฐานไว้ภายในวัดตาล ในอำเภอหล่มเก่า หรือที่เรียกกันว่าหลวงพ่อใหญ่วัดตาลจัดเป็นพระพุทธรูปหมู่บ้านคูเมืองของชาวหล่มเก่า นอกจากนี้ยังเป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มชน กล่าวให้ถึงที่สุดคือ พระพุทธรูปดังกล่าวมีลักษณะเป็นพุทธศิลป์แบบล้านช้างหลวงพระบางซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า กลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่นี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพระพุทธรูป

เห็นได้จาก ตัวองค์พระประธานมีลักษณะพระพักตร์กลมแป้น พระเกตุมาลาเป็นรูปดอกบัวควมมีกลีบซ้อน มีไรพระศก เส้นพระเศษาเป็นหนามแหลม พระโขนงโค้งเหมือนคันธนู พระนาสิกใหญ่ พระหนุแบนแหลม พระศอเป็นปล้องและป่องกลาง พระกรรณยาวเสมอกาง พระหัตถ์ยาวมาก พระถันเป็นตุ่มใหญ่แหลม ชายสังฆาฏิยาวเกือบถึงพระนาภี ปลายตัดตรง หรือแยกเป็นสองแฉก องค์พระประธานเป็นปางมารวิชัยลงรักปิดทอง ประดิษฐานอยู่เหนือฐานชุกชีรูปดอกบัวหงาย หรือบางครั้งก็ทำเป็นรูปดอกบัวคว่ำ เป็นต้น จากที่กล่าวมา มีความสอดคล้องกับที่ สมบุญ บุนทะวง นักวิชาการพุทธศิลป์ลาว ได้ศึกษาพุทธศิลป์ล้านช้างในเมืองหลวงพระบางซึ่งสรุปไว้ว่า “พระพุทธรูปที่พบในเมืองหลวงพระบาง เป็นพระพุทธรูปพระประธานปางมารวิชัย หรือปางสมาธิ ล้อมรอบด้วยพระพุทธรูปในปางต่างๆ พระพุทธรูปประธานมักนิยมสร้างด้วยอิฐลงรักปิดทองโดยมีฐานเป็นแท่นเหลี่ยมประกอบด้วยบัวหงายและบัวคว่ำประดับด้วยลายลาวที่ทำจากปูนปั้นลงรักปิดทอง”⁴⁷ จึงเห็นได้ว่าลักษณะของพระพุทธรูปหรือพระประธานในโบสถ์ที่ปรากฏอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยส่วนใหญ่มีลักษณะเดียวกับพุทธศิลป์ที่พบในเมืองหลวงพระบาง ซึ่งจัดเป็นลักษณะพระพุทธรูปสมัยปลายล้านช้าง (พ.ศ. 2233-2372) ตามที่นักวิชาการศิลป์ลาวจำแนกไว้⁴⁸

⁴⁷สมบุญ บุนทะวง, “พุทธศิลป์ล้านช้าง,” ใน ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา ล้านช้าง: กรณีศึกษาศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544), หน้า 103.

⁴⁸ดูเพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 7: หลวงพ่อใหญ่วัดศาล อำเภอลำหม่อม จังหวัดเพชรบูรณ์

นอกจากวัดศาล ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งในชุมชนเมืองลำหม่อมแล้ว ยังมีพระพุทธรูปหรือพระประธานองค์อื่นๆ ซึ่งประดิษฐานอยู่ในวัดเก่าแก่อื่นๆ ซึ่งยังคงรักษารูปทรงของโบสถ์และประดิษฐานพระประธานองค์เก่าแก่ไว้ เช่น ประฐานวัดศรีมงคล บ้านนาทราย และพระประธานวัดโพธิ์ทอง บ้านน้ำครั่ง ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่สันนิษฐานกันว่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา ต่อเนื่องกรุงธนบุรีตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน พระประธานทั้งสององค์ รวมทั้งฐานชุกชีจัดเป็นพุทธศิลปะเดียวกันกับที่ได้กล่าวมา นอกจากขนบนิยมเกี่ยวกับพุทธศิลป์ดังกล่าวแล้ว ยังพบว่าในชุมชนยังมีความนิยมนำพระพุทธรูปองค์เล็กๆ ซึ่งแกะสลักด้วยไม้อย่างสวยงามนำมาวางเรียงรายอยู่ทั้งด้านหน้า ด้านข้าง และด้านหลังของพระประธานอย่างละลานตาทีเดียว ยิ่งไปกว่านั้นผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า พระพุทธรูปไม้ที่แกะสลักไว้อย่างงดงามเหล่านั้นมีหลากหลายรูปแบบ คือมีทั้งแบบเรียบง่าย เก๋ขี้เกลา และมีแบบทรงเครื่องสละสลวยทาทาบด้วยทองสีเหลืองอร่ามตามพิมพ์นิยมที่พบเห็นในถ้ำดิ่ง วัดเชิงทอง และวัดวิหุณนระราช ตลอดจนวัดอื่นๆ ในเมืองหลวงพระบางซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและลงพื้นที่ภาคสนามได้ข้อสรุปว่า พุทธศิลปะ และขนบนิยมต่างๆ เหล่านี้เป็นความนิยมหรือเป็นรสนิยมทางศิลปะผสมผสานกับความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาซึ่งมีลักษณะการแสดงออกร่วมกันอย่างเห็นได้ชัดในเรื่องการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ถวายเป็นพุทธรูปบูชา

จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนลำหม่อม และพระอธิการคงฤทธิ ฐิตคุโณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ทอง บ้านน้ำครั่ง ทำให้ได้ข้อสรุปว่า พระพุทธรูปทั้งสามวัดหลักในอำเภอลำหม่อมมีอายุไล่เลี่ยกันและสร้างในยุคเดียวกันคือ สร้างเมื่อครั้งที่บรรพบุรุษชาวหลวงพระบางอพยพมาตั้งถิ่นฐานในยุคแรกเริ่ม สอดคล้องกับประวัติศาสตร์บอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนซึ่งเล่ากันว่า วัดโพธิ์ทอง บ้านน้ำครั่งสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2320 หลังจากที่ชาวบ้านได้อพยพหนีศึกสงครามมาจากเมืองหลวงพระบางเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่นี้ซึ่งร่วมสมัยกับพระเจ้ากรุงธนบุรี ตามความรับรู้ของผู้คนใน

สมัยนี้⁴⁹ เช่นเดียวกับพุทธศิลปะวัดโพธิ์ชัย อำเภอคำชะอี ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่คู่บ้านคู่อำเภอเมืองยังคงมีพระประธานภายในโบสถ์ และมีพระพุทธรูปไม้แกะสลักอย่างสวยงามวางเรียงรายอยู่รอบฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระประธานอย่างคายนั่น เป็นพระพุทธรูปไม้ที่สวยงามตามศิลปะของสกุลช่างลาวหลวงพระบางดังที่ได้กล่าวมา และพบว่าน่าจะเป็นวัดที่สร้างขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกับวัดที่พบในเมืองหล่มเก่า

ดังนั้นจากข้อมูลที่เป็นประวัติศาสตร์บอกเล่าประกอบกับพุทธศิลปะแบบล้านช้างหลวงพระบางที่พบในชุมชนหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย สรุปได้ว่า ชาวหลวงพระบางส่วนใหญ่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นอย่างน้อย นอกจากนี้อาจมีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอีกในสมัยรัชกาลที่ 1 และสมัยรัชกาลที่ 3 ตามสถานการณ์ทางการเมือง หลังจากตั้งหลักแหล่งเป็นมั่นคงแล้วกลุ่มชนนี้ได้สร้างศิลปกรรมทางศาสนาขึ้นตามแบบจารีตเดิมที่คุ้นเคยจึงทำให้ศิลปกรรมเก่าแก่ที่ยังไม่ถูกทำลายหรือผุพังตามกาลเวลาสามารถแสดงร่องรอยทางชนบศิลปะ “สกุลช่าง” ลาวหลวงพระบาง อีกทั้งยังเป็นสิ่งยืนยันอัตลักษณ์ของความเป็นลาวหลวงพระบาง ซึ่งมีเครื่องหมายทางวัฒนธรรมคือ ศิลปกรรมพุทธศาสนาแบบล้านช้างหลวงพระบางเป็นพรมแดนทางชาติพันธุ์ให้ชนต่างกลุ่มต่างชาติพันธุ์ที่เข้ามาอาศัยร่วมอยู่ในชุมชนในชั้นหลังได้ตระหนักในความเป็นลาวหลวงพระบางของคนซึ่งมีพุทธศิลปะที่งดงาม

2.3.3.2 ลักษณะสถาปัตยกรรม

นอกจากพุทธศิลป์แล้วสิ่งที่เป็นประจักษ์พยานของความเป็นลาวหลวงพระบางอีกประการคือ รูปแบบของสถาปัตยกรรมซึ่ง สันนิษฐานกันว่าน่าจะสร้างขึ้นในยุคสมัยที่เริ่มตั้งบ้านแปงเมืองเป็นปึกแผ่นและอาจมีอายุใกล้เคียงกันหรือลดหลั่นกันไปตามประวัติศาสตร์ของเมือง สถาปัตยกรรมที่พบดังกล่าวได้แก่ ลักษณะของโบสถ์ หรือภาษาลาวเรียกว่า สิม ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะร่วมกันคือ ก่ออิฐถือปูน ลักษณะเรียบง่าย ตัวโบสถ์ไม่ได้สร้างใหญ่โตมากนัก หลังคาโบสถ์จะลาดตกลงมาคล้ายโบสถ์ในวัดเชียงทองแต่ไม่วิจิตรบรรจงเท่า และลาดเอียงน้อยกว่าเนื่องจากอาจเป็นพื้นที่ที่ไม่มีฝนตกชุกเหมือนเมืองหลวงพระบาง ปัจจุบันตัวโบสถ์ส่วนใหญ่ได้ผุพังและมีการรื้อทิ้งไปเกือบหมดแล้วเท่าที่ยังคงสภาพอยู่สำคัญๆ ได้แก่ โบสถ์เก่าวัดโพธิ์ทอง บ้านน้ำครึ่ง และโบสถ์เก่าวัดศรีมงคล บ้านนาทราย ในอำเภอหล่มเก่า นอกจากนี้ยังมีโบสถ์เก่าที่น่าสนใจกระจายกันอยู่ในเขตเมืองคำชะอีก่อนที่จะแยกเป็นอำเภอใหม่ออกไป เช่น โบสถ์เก่าวัดโพธิ์ชัย บ้านนาพิง ตำบลนาพิง และ

⁴⁹ สัมภาษณ์, พระอธิการคงฤทธิ์ จิตคุโณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ทอง บ้านน้ำครึ่ง ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์, 5 มกราคม 2550.

โบสถ์เก่าวัดศรีโพธิ์ชัย บ้านแสงภา ตำบลแสงภา อำเภอนาแห้วซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นศิลปะสกุลช่าง
หลวงพระบางทั้งสิ้น*

ภาพที่ 8: โบสถ์วัดศรีมงคล บ้านนาทราย อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

เห็นได้ว่า ลักษณะตัวโบสถ์ของหลายๆ วัดดังกล่าวจัดเป็นโบสถ์ที่มีความเก่าแก่และสะท้อนความเป็นลาวหลวงพระบางได้อย่างดียิ่ง สันนิษฐานว่าน่าจะมีความเก่าแก่หรือมีอายุไล่เลี่ยกัน เห็นได้จาก ประวัติศาสตร์การสร้างวัดประกอบกับคำบอกเล่าของชาวบ้านในพื้นที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่า วัดส่วนใหญ่ซึ่งสร้างขึ้นมาพร้อมๆ กับการก่อตั้งชุมชนนั้นส่วนใหญ่มีอายุเก่าแก่ประมาณ 200 ปีขึ้นไป เช่น วัดโพธิ์ทอง บ้านน้ำครึ่ง และวัดศรีมงคล บ้านนาทรายซึ่งก่อสร้างในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้วัดอื่นที่เป็นวัดเก่าแก่แต่ตัวโบสถ์ได้ถูกรื้อทิ้ง แต่มีร่องรอยของประวัติศาสตร์การก่อสร้างวัด และมีศาลาการเปรียญเก่าแก่ก็สะท้อนให้เห็นว่าน่าจะเป็นกลุ่มวัดที่สร้างในเวลาไล่เลี่ยกัน เช่น วัดตาล บ้านวัดตาล วัดทรายงาม บ้านห้วยมะเขือ วัดประชิดกัลยาณมิตร บ้านห้วยมะยม เป็นต้น ส่วนในเขตเมืองหล่มสัก ไม่ปรากฏว่ามีสถาปัตยกรรมแบบล้านช้างเนื่องจากในแต่ละวัดได้ปฏิสังขร และรื้อโบสถ์เก่าทิ้ง วัดเก่าแก่ดั้งเดิมของเมืองหล่มสักที่สำคัญๆ มีด้วยกัน 4 วัดได้แก่ วัดศรีมงคล วัดทุ่งจันทร์สมุทร วัดไพธมณาศักคาราม และวัดท่ากมโพธิ์⁵⁰ วัดเหล่านี้สันนิษฐานว่าจำลองขึ้นมาใหม่จากวัดสำคัญในเมืองหล่มเก่า หลังจากที่รัชกาลที่ 3 โปรดให้ย้ายศูนย์กลางเมืองไปไว้ในบริเวณบ้านกมโพธิ์ในเขตเมืองหล่มสัก* อย่างไรก็ตามก็มีข้อสังเกตว่า วัด

* โดยเฉพาะวัดศรีโพธิ์ชัย บ้านแสงภาจัดเป็นศิลปะที่จำลองแบบอาคารมาจากวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบางอย่างเด่นชัด

⁵⁰ สัมภาษณ์, พระอนุรักษ์พัชรกิจ เจ้าอาวาสวัดศรีมงคล อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์, 8 เมษายน 2550.

* เห็นได้จากในอำเภอล่มเก่า มีวัดศรีมงคล วัดทุ่งจันทร์สมุทร (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น วัดทุ่งธงชัย หลังรัชกาลที่ 3ปราบปรามกบฏเจ้าอนุวงศ์ได้สำเร็จซึ่งกองทัพลาวได้ตั้งค่ายคูเพื่อใช้ต่อสู้กับกองทัพไทย) เป็นต้น

สำคัญเก่าแก่เช่น วัดศรีภูมิ บ้านนาหอ อำเภอคำชะอี นั้น สันนิษฐานว่าอาจมีอายุเก่าแก่กว่าวัดในเมืองหล่มเก่า โดยชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อกันว่าวัดนี้มีอายุเก่าแก่เกือบ 400 ปี และน่าจะร่วมสมัยกับวัดศรีภูมิในบ้านเก่า เมืองแก่นท้าว ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว⁵¹

โดยสรุป สิ่งที่ผู้วิจัยพยายามจะชี้ให้เห็นคือ ลักษณะตัวโบสถ์หรือวิหารที่ปรากฏอยู่ในชุมชนด้านซ้าย หล่มเก่า และหล่มสัก แสดงลักษณะร่วมของสถาปัตยกรรมที่สันนิษฐานว่าน่าจะจำลองความงามเชิงศิลปะมาจากราชอาณาจักรหลวงพระบาง เนื่องจากกลุ่มคนที่สร้างสรรค์ความงามเหล่านี้ไว้คือ บรรพบุรุษลาวหลวงพระบางซึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่นี้ ส่วนสถาปัตยกรรมที่มีอยู่ในชุมชนก็มีความคล้ายคลึงหรือจัดอยู่ในศิลปกรรมแบบหลวงพระบาง จึงน่าจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงรากเหง้าความเป็นมาของกลุ่มชนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยผู้วิจัยเห็นว่าความพยายามในการสืบเนื่องวัฒนธรรมจีนในพื้นที่ใหม่หรือชุมชนใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างชุมชนลาวหลวงพระบางขึ้นมา และใช้เป็นพรมแดนทางชาติพันธุ์ ซึ่งนอกจากช่วยสร้างฉาก บรรยากาศ และสภาพแวดล้อมให้เป็นประหนึ่งว่าเป็นเสมือนถิ่นที่อยู่เดิมในลักษณะของการสร้างชุมชนจินตนาการให้เกิดเป็นรูปธรรมแล้ว ยังสามารถสร้างสำนึกความเป็นชุมชนลาวหลวงพระบาง และต่อยอดสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางได้อีกทางหนึ่งด้วย ถึงแม้ว่าปัจจุบันสำนึกของความเป็นไทยจะพยายามเบียดขับกับสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางซึ่งเป็นพลวัตทางสำนึกที่เกิดขึ้นใหม่ตามสภาพแวดล้อมในบริบทของการดำเนินชีวิตในสังคมไทย แม้ในยุคสมัยปัจจุบันชาวลาวหลวงพระบางจะปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เป็นไทยส่วนหนึ่ง แต่หลักฐานทางโบราณสถานซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นเครื่องหมายแสดงอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มชนอย่างแข็งขันนั้นยังคงเป็นโบราณสถานที่ทรงคุณค่าในการใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนได้อีกทางหนึ่ง

2.3.3.3 ลักษณะจิตรกรรมสุปแต่้ม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของศิลปะแบบล้านช้างหลวงพระบาง จากการสำรวจและศึกษาพบว่า มีปรากฏอยู่ที่วัดศรีมงคล บ้านนาทราย ในอำเภอหล่มเก่า เป็นสำคัญ นอกนั้นเป็นภาพที่วาดขึ้นใหม่ในที่นี้การกล่าวถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดศรีมงคล บ้านนาทราย อำเภอหล่มเก่า จึงเป็นเสมือนภาพแทนของศิลปกรรมประเภทจิตรกรรม หรือสุปแต่้มของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่ทั้งสามชุมชน ความพิเศษของจิตรกรรมสุปแต่้มในวัดศรีมงคล ปัจจุบันได้รับความสนใจจากนักวิชาการศิลปะท้องถิ่น ส่วนกรมศิลปากรเองก็ให้ความสนใจในฐานะที่จิตรกรรมเหล่านั้นสะท้อนขนบนิยมทางศิลปะแบบสกุลช่างลาวหลวงพระบาง ปัจจุบันทางกรมศิลปากรได้

⁵¹ สัมภาษณ์, เหลี่ยม สนธิชัย, แม่เต่าอาวูโสชาวบ้านเมืองเก่า เมืองแก่นท้าว แขวงไชยบุรี ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, 16 สิงหาคม 2550.

ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกของชาติ โดยเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดศรีมงคล น่าจะเป็นตัวแทนของสกุลช่างแบบหลวงพระบางกล่าวคือ ลักษณะจิตรกรรมภายใน โบสถ์ซึ่งเริ่มตั้งแต่บนผนังด้านหน้าเหนือประตูทางเข้าของสิมจะมีภาพจิตรกรรมเป็นเรื่องราวในพุทธประวัติ ตอนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโปรดปัญจวัคคีย์ ตอนเสด็จดาวดึงส์โปรดพุทธมารดา และตอนมารผจญ ซึ่งแต่เดิมบริเวณผนังด้านหลังของสิมก็เคยมีภาพจิตรกรรมเช่นกัน หากแต่มรดกทางศิลปะอันทรงคุณค่านี้ ได้ถูกแดดลมเผาผลาญไปตามกาลเวลาจนลบเลือนหมดสิ้น*

จิตรกรรมฝาผนังอันเก่าแก่ซึ่งปรากฏอยู่ในสิม บนฝาผนังทั้งสี่ด้านนั้นจากหลักฐานที่ปรากฏและคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่พอจะสันนิษฐานได้ว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้ถูกเขียนขึ้นมานานแล้ว ราว 200 ปี ในสมัยอยุธยาตอนปลาย หรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น (และหรืออาจปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 3-ผู้วิจัย) เป็นภาพวาดสีฝุ่นผสมกาว ศิลปินที่เขียนมีชื่อว่า “ตาแดง” หรือ “ตาจู้ทูด” เป็นศิลปินที่อพยพมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สันนิษฐานจากภาพที่ปรากฏอยู่ในวัดเมืองหลวงพระบางหลายแห่งที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก และเชื่อว่าศิลปะแห่งนี้ใช้ระยะเวลาในการเขียนประมาณ 1 ปี ในอัตราค่าจ้าง 450 ชั่ง⁵² เรื่องราวภายในภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับทศชาติ หรือพระเจ้าสิบชาติเริ่มตั้งแต่พระเดมิย์ไ้ อันเป็นชาติแรก ตามด้วยพระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิราช พระมหโสด พระกฐิต พระจันทกุมาร พระนารท และพระวิฑูร เรียงจากผนังด้านทิศเหนือไปทิศตะวันออก ทิศใต้ ก่อนที่จิตรกรรมจะมาจบที่ผนังด้านทิศตะวันตกด้วยเรื่องพระเวสสันดร อันเป็นพระชาติสุดท้ายของทศชาติ นอกจากนี้ในแต่ละภาพยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสมัยโบราณ ตลอดจนการติดต่อค้าขายกับชาวต่างประเทศ เช่น คนจีน และชาวโปรตุเกส เป็นต้น

* ความนิยมการวาดภาพจิตรกรรมไว้ภายนอกอาคารโบสถ์นี้พบได้ทั่วไปในวัดที่มีความเก่าแก่และยังคงเก็บรักษาหรือปฏิสังขรณ์โบราณสถานนั้นไว้ตามรูปแบบดั้งเดิม เช่น วัดโพธิ์ชัย บ้านนาพึง อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลยและวัดศรีภูมิ และวัดจอมแจ้ง ในเมืองแก่นท้าว แขวงไชยบุรี ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ต่างก็มีรูปแบบการเล่าเรื่องศิลปะ และนิยมวาดภาพจิตรกรรมไว้บริเวณผนังด้านนอกของโบสถ์ จัดได้ว่าเป็นขนบนิยมหรือเป็นสกุลศิลปะแบบลาวหลวงพระบาง

⁵² ดูเพิ่มเติมใน “บุญบั้งไฟ ผีตาโม่เทหล่ม” ใน *Advanced Thailand Geographic* (ปีที่ 10 ฉบับที่ 35, 2547), หน้า 180-206.

ภาพที่ 9: จิตรกรรมฝาผนังเรื่องทศชาติ วัดศรีมงคล บ้านนาทราย อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ลักษณะจิตรกรรมที่รังสรรค์ไว้ในชุมชนลาวหลวงพระบางไม่
ว่าจะเป็นองค์ประกอบของเรื่องทศชาติ ซึ่งเป็นขนบนิยมสำคัญประการหนึ่ง หรือการสอดแทรก
ภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน โดยเฉพาะภาพของการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติเช่น คน
จีน และชาวโปรตุเกสก็น่าจะเป็นร่องรอยของการจำลองภาพความมั่งคั่งด้านเศรษฐกิจ การค้าของ
เมืองหลวงพระบางในยุคที่การค้าเฟื่องฟู ยิ่งไปกว่านั้น ความนิยมวาดจิตรกรรมไว้ภายนอกผนัง
โบสถ์น่าจะเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นขนบสกุลช่างหลวงพระบางได้ชัดเจนที่สุด ดังที่ภาณุพงศ์ เลา
หะสม ได้ศึกษาเปรียบเทียบจิตรกรรมฝาผนังเชียงใหม่และหลวงพระบาง ซึ่งได้ข้อสรุปว่า “ภาพ
จิตรกรรมฝาผนังแบบหลวงพระบางซึ่งนิยมวาดภาพไว้ทั้งภายในและนอกอาคาร โดยเฉพาะการ
เขียนจิตรกรรมฝาผนังด้านนอกนี้จะพบอยู่ทั่วไปในหลวงพระบางจนทำให้รู้สึกว่สิ่งนี้จะเป็น
เอกลักษณ์เฉพาะอันหนึ่งของจิตรกรรมฝาผนังหลวงพระบาง”⁵³

อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตสำคัญประการหนึ่งคือ แม้จะเชื่อกันว่าลักษณะของจิตรกรรมฝาผนัง
ของชุมชนลาวหลวงพระบางสืบทอดศิลปะมาจากราชอาณาจักรหลวงพระบางโดยตรง แต่อาจ
เป็นไปได้ว่าศิลปกรรมเหล่านี้อาจได้รับการปฏิสังขรณ์ใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 3 ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าว
ไปแล้วเนื่องจากจารัตนนิยมศิลปะของชาวหลวงพระบางซึ่งยุคหนึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะกรุงเทพ
ในสมัยรัชกาลที่ 3 เข้าไปเผยแพร่อยู่ในราชอาณาจักรหลวงพระบาง* ลักษณะของงานจิตรกรรม

⁵³ภาณุพงศ์ เลาหะสม “การศึกษาเปรียบเทียบจิตรกรรมฝาผนังเชียงใหม่และหลวงพระบาง” ใน ความสัมพันธ์
ระหว่างล้านนา ล้านช้าง: กรณีศึกษาศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง (สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544), หน้า 146.

* ดังที่พบในจิตรกรรมฝาผนังวัดดอญ วัดป่าแค และวัดป่ารวก ทั้งสามแห่งนี้เขียนขึ้นในสมัยเจ้าจันทราชหรือ
พระเจ้าจันทระเทพประภาคุณ (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2395-2414) ลักษณะที่คล้ายกันคือ เป็นกลุ่มงาน

ดังกล่าวจะมีระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดตายตัว ไม่ว่าจะเป็นภาพบุคคลประเภทต่างๆ ปราสาทราชวัง ฉากธรรมชาติ ลวดลายประดับรวมถึงการผูกภาพหรือจัดองค์ประกอบทุกอย่างล้วนมีลักษณะคล้ายสูตรสำเร็จที่ส่งผลให้การฝึกช่างหรือสร้างช่างคราวละมากๆ⁵⁴ ลักษณะขนบนิยมเหล่านี้พบว่ามิกลันอายุผสมผสานอยู่ในจิตรกรรมวัดศรีมงคลเช่นกัน จึงอาจเป็นไปได้ว่า “ช่างแต้ม” ที่แต้มรูปจิตรกรรมฝาผนังในวัดนาทราย อาจเป็นบุคคลที่ได้รับการฝึกฝนตามแบบจารีตศิลป์แบบกรุงเทพฯ และถ่ายทอดรูปลักษณะศิลปะนี้กันตั้งแต่เมื่อครั้งอยู่ในเมืองหลวงพระบาง (ดังปรากฏภาพจิตรกรรมแบบเดียวกันนี้ในวัดป่าแค วัดล่องคูณ และวัดป่ารวก) จึงทำให้ภาพจิตรกรรมในวัดนาทรายได้ชื่อว่าเป็นศิลปะหลวงพระบางในยุคที่ได้รับอิทธิพลจากสกุลช่างกรุงเทพฯ แล้วก็เป็นได้นอกจากนี้ยังเห็นได้จาก การถ่ายทอดเรื่องราวที่เป็นคำนิยมแบบกรุงเทพฯ ด้วยคือ เล่าเรื่องทศชาติชาดกครบทั้งสิบชาติและต่อด้วยพุทธประวัติ ส่วนภาพชีวิตประจำวันของชาวบ้านมีปะปนอยู่เล็กน้อย เฉพาะที่เกี่ยวกับท้องเรื่องเท่านั้น⁵⁵

ผู้วิจัยเห็นว่า สิ่งที่น่าสนใจและเป็นสัญลักษณ์สำคัญในการเชื่อมโยงความเป็นลาวหลวงพระบางในพื้นที่ดังกล่าว นอกเหนือจากภาพจิตรกรรมในพุทธชาดก็คือ การให้รายละเอียดของภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติในสมัยก่อนซึ่งระบุไว้ในภาพจิตรกรรมคือ “ชาวจีน” และชาว “โปรตุเกส” ดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งน่าจะเป็นการสร้างขึ้นมาจากความทรงจำหรือเป็นการจำลองภาพความมั่งคั่งด้านศิลปะ และเศรษฐกิจซึ่งมีการค้าขายกับชาวต่างชาติมาจากเมืองหลวงพระบาง ในราชอาณาจักรล้านช้างอันเป็นที่อยู่เดิม* อาจสรุปได้ว่าการจินตนาการถึง

จิตรกรรมที่มุ่งเน้นการตกแต่งเฉพาะภายในอาคารเป็นหลัก โดยเขียนเป็นภาพเล่าเรื่องต่อเนื่องกันตลอดทั้งอาคาร ตั้งแต่ระดับล่างจนถึงปลายผนัง ประกอบกับเป็นอาคารไม่มีเสากลางในและมีผนังสูง บทบาทของจิตรกรรมฝาผนังที่มีต่อพื้นที่ภายในและต่อการรับรู้ของผู้จึงมีอยู่ค่อนข้างมาก ลักษณะการใช้จิตรกรรมแบบนี้มีอยู่ในวัฒนธรรมหลวงของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนด้านงานจิตรกรรมจัดเป็นจิตรกรรมแบบศิลปะกรุงเทพฯ ที่สืบเนื่องมาจากงานสมัยรัชกาลที่ 3 จากการพิจารณาในเบื้องต้นเห็นว่า จิตรกรรมทั้งสองแห่งนี้น่าจะเขียนขึ้นโดยช่างกลุ่มเดียวกัน คือเป็นช่างคนลาวหรือหลวงพระบางที่เคยไปฝึกฝนและทำงานด้านนี้ในกรุงเทพฯ มาก่อน อาจเป็นในปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่จิตรกรรมฝาผนังในกรุงเทพฯ ขยายตัวมากและต้องการแรงงานช่างมาก ประกอบกับจิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 3 ได้พัฒนามาถึงจุดสูงสุดแล้ว อ้างถึงใน ภาณุพงศ์ เล่าหะสม “การศึกษาเปรียบเทียบจิตรกรรมฝาผนังเชียงใหม่และหลวงพระบาง” ใน **ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา ล้านช้าง: กรณีศึกษาศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง**, หน้า 151.

⁵⁴เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁵⁵ดูเพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 146-155.

* ในบานประตูวัดป่าแค เมืองหลวงพระบาง มีภาพลวักแกะรูปพ่อค้าชาวฮอลันดา สะท้อนความมั่งคั่งของเมืองหลวงพระบางในฐานะเมืองเศรษฐกิจที่มีพ่อค้าต่างชาติจำนวนมากเข้ามาติดต่อค้าขาย

ความเป็นชุมชนลาวหลวงพระบางด้วยการจำลองความรุ่งเรืองแห่งวัฒนธรรมและศิลปะมาจากเมืองหลวงพระบางเป็นความพยายามในการผลิตซ้ำรสนิยมทางศิลปะแบบลาวหลวงพระบางไว้ในชุมชน สันนิษฐานว่าการสร้างสรรค์ศิลปกรรมดังกล่าวมีนัยของการสร้างสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางผ่านรูปแบบทางศิลปะเพื่อเชื่อมโยงหรือบ่งชี้ให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของความเป็นลาวหลวงพระบางทั้งในด้านสถาปัตยกรรมที่เป็นตัวโบสถ์ ลักษณะพุทธศิลป์และภาพจิตรกรรมฝาผนัง สิ่งประกอบสร้างเหล่านี้มิใช่เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมตามธรรมชาติแต่มีนัยของการเมืองเรื่องวัฒนธรรมของบรรพบุรุษลาวหลวงพระบาง ซึ่งได้พยายามสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาจากความแตกกระจายของกลุ่มชนเพื่อก่อรูปเป็นชุมชนใหม่ขึ้นมาให้มีลักษณะใกล้เคียงกับชุมชนเดิม ดังนั้นศิลปกรรมวัดสุกกลางหลวงพระบางจึงมีบทบาทในการต่อยอดสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางในบริบทของ “ชุมชนใหม่” ได้อย่างมีพลังทีเดียว

2.3.4 การละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน

การสืบสานวัฒนธรรมการละเล่นและการแสดง ชาวหลวงพระบางได้สืบสานการละเล่นเชิงพิธีกรรม ได้แก่ การเล่นแมนางเชือก แมนางดั่ง แมนางไซ และแมนางก๊วก การละเล่นเหล่านี้จะนิยมเล่นในช่วงปีใหม่ลาวโดยจัดแสดงที่วัดผู้แสดงส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงสูงอายุ นอกจากนี้ยังมีการแสดงตบเต่าซึ่งมีลักษณะคล้ายการแสดงละครนอกของภาคกลาง เห็นได้จากมีการนำวรรณกรรมพื้นบ้านมาดัดแปลงเป็นบทละครมีทั้งบทร้อง บทเจรจา การรำรำ มีเพลงหน้าพาทย์ และวงดนตรีบรรเลงประกอบ ส่วนการแต่งกายของตัวละครเอกฝ่ายชายจะแต่งเป็นกษัตริย์ ส่วนตัวละครเอกฝ่ายหญิงจะแต่งเป็นเจ้าหญิงคล้ายๆ นิทานจักรๆ วงศ์ๆ ของไทย ส่วนตัวประกอบจะแต่งตัวตามท้องเรื่อง กรณีเป็นสัตว์ เช่น ม้า ช้าง จระเข้ ยักษ์ ลิง จะทำหัวโขนสวมที่ศีรษะและนิยมแทรกความตลกขบขันจากตัวประกอบเหล่านี้ วรรณกรรมที่นิยมนำมาดัดแปลงเป็นการแสดงตบเต่าได้แก่ เรื่องสุลิวังศ์ นางผมหอม สินไซ กาละเกด แดงอ่อน และจำปาสี⁵⁶

ชาวหลวงพระบางเป็นกลุ่มชนที่ไม่นิยมการร้องหรือลำเหมือนชาวลาวตอนใต้หรือลาวอีสาน แต่จะมีประเพณีการอ่านหนังสือ และขับขุ่มหลวงพระบางเป็นเครื่องบันเทิงในชีวิต นอกเหนือจากการแสดงตบเต่า แต่ต่อมาเนื่องจากได้รับผลกระทบจากลัทธิชาตินิยมไทยที่เน้น

⁵⁶ดูเพิ่มเติมใน รุจพร วิจารณ์, “โลกทรรศน์ของชาวหล่มเก่าจากวรรณกรรมประกอบการละเล่นแมนางตบเต่า,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิชญ์โลก, 2530). และ อำนาจ บุญอนันต์, “ดนตรีตบเต่า จังหวัดอุดรธานี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาดนตรี วิทยาลัยดุริยางค์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2545).

วัฒนธรรมไทยภาคกลางเป็นหลักในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งสั่งห้ามไม่ให้มีการแสดง ดับเต่า และการแสดงพื้นบ้านเช่นขับท่อมหลวงพระบาง แต่บังคับให้แสดง “ราวงมาตรฐาน” แทน จึงทำให้ศิลปะการแสดงพื้นบ้านเหล่านี้ค่อยๆ สูญหายไป ต่อมาเมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2530 ในชุมชนลาวหลวงพระบางเริ่มมีการประดิษฐ์ประเพณีใหม่ๆ เพื่อดึงดูดการท่องเที่ยว ได้แก่ ประเพณีแข่งเรือยาวในอำเภอหล่มเก่า ประเพณีเต็งกลองล่อง โคมไฟ ไหว้พ่อขุนผาเมืองในอำเภอหล่มสัก ประเพณีนมัสการพระธาตุศรีสองรัก และประเพณีงานบุญ หลวงฯ และการละเล่นผีตาโขนในอำเภอด่านซ้าย ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในงานเหล่านี้ส่วนใหญ่จะนิยมจ้างคณะหมอลำเพลิน หรือหมอลำหมู่ และหรือหมอลำกลอนมาจากภาคอีสานมาแสดงในงาน รวมถึงงานวัดประจำปี และหรืองานบุญแจกข้าวซึ่งเป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวลาวหลวงพระบางต่างส่งผลให้การละเล่นดับเต่าลดความนิยมลง พร้อมๆ กับความนิยมอ่านหนังสือ และขับท่อมหลวงพระบางเริ่มสูญหายไปจากชุมชน⁵⁷ นอกจากนี้การมีคณะหมอลำประยุกต์ของชาวลาวอีสาน* ที่เรียกว่าหมอลำซิ่ง⁵⁸ เข้ามาตั้งคณะเปิดการแสดงเป็นประจำอยู่ในอำเภอหล่มสัก ซึ่งเป็นการแสดงที่เน้นความสนุกสนาน ทางเครื่องแต่งตัวล้อแหลมเพื่อดึงดูดความสนใจจากคนดูก็ส่งผลให้การแสดงดับเต่าปิดฉากลงอย่างถาวร

ภาพที่ 10: การสาธิตการแสดงละครดับเต่าในชุมชนวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

⁵⁷ สัมภาษณ์, สุบิน แก้วใจแสง, อดีตพระเอกละครดับเต่าประจำคณะบ้านวังรู อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นคณะที่มีชื่อเสียงที่สุดในเขตเมืองหล่มสักและเมืองหล่มเก่า ปัจจุบันมีการรื้อฟื้นศิลปะการละเล่นดับเต่าขึ้น โดยเปิดสอนที่โรงเรียนวังรู และเป็นโรงเรียนนำร่องในการรื้อฟื้นศิลปะการแสดงดับเต่า นายสุบิน แก้วใจแสง ได้รับเชิญเป็นครูสอนประจำโครงการนี้, 25 พฤศจิกายน 2547.

* ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม

⁵⁸ ดูเพิ่มเติมใน พัฒนา กิติยา และคณะ, “คนซิ่งอีสาน”: อัตลักษณ์และเสียงสะท้อนของคนทุกชั้นในหมอลำซิ่งอีสาน (ห้องไทยศึกษานักศัศน์ สาขาวิชาศึกษาทั่วไป สำนักวิชาการเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2544).

กล่าวได้ว่า ในการสืบสานและถ่ายทอดวัฒนธรรมแบบหลวงพระบางภายใต้บริบทของสังคมไทย โดยเฉพาะในยุคที่ไทยมุ่งสร้างชาติไทยให้เป็นหนึ่งเดียว ส่งผลกระทบต่อสังคมวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางจนทำให้วัฒนธรรมการละเล่น และการแสดงสูญหายไป แม้ว่าบางส่วนอาจเกิดจากการปรับตัวภายในสังคมของชาวลาวหลวงพระบางเองที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวผ่านวัฒนธรรมประเพณี และการนิยมดูการแสดงโชว์แบบหมอลำซึ่งแทนการดูละครดึกดำบรรพ์หรือการขับขุ่มหลวงพระบางก็ตาม ในปัจจุบันมีความพยายามรื้อฟื้นการละเล่นขึ้นมาใหม่ เช่น มีการรื้อฟื้นการแสดงดึกดำบรรพ์โดยมีการเปิดสอนให้แก่เยาวชนตามนโยบายรักษ์ท้องถิ่นของรัฐบาลซึ่งมีโรงเรียนนำร่องเช่น โรงเรียนบ้านวังรุ อำหล่มสัก และโรงเรียนบ้านวังบาล อำเภอหล่มเก่า แต่ก็ไม่อาจพลิกฟื้นการแสดงดังกล่าวให้กลับมาได้ เช่นเดียวกับอักษรลาวเดิมหรืออักษรไทยน้อย และอักษรธรรมลาวซึ่งปัจจุบันยังไม่มีมีการฟื้นฟูหรือส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนจึงทำให้คนลาวหลวงพระบางไม่สามารถอ่านเอกสารโบราณและวรรณกรรมพื้นบ้านที่เก็บรักษาไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม

2.3.5 ภาษาและอักษร

ภาษาที่ใช้ในชุมชนหลวงพระบางจัดเป็นภาษาลาวสำเนียงหลวงพระบางหรือตระกูลหลวงพระบาง ด้านสำเนียงภาษาถือได้ว่าเพี้ยนจากภาษาไทยกลางเล็กน้อยคือ ออกเสียงค่อนข้างสูง ส่วนคำบางคำก็ใช้ร่วมกับภาษาลาวในดินแดนล้านช้าง และภาคอีสาน เพราะมีวัฒนธรรมร่วมกัน อย่างไรก็ตามแม้จะใช้ภาษาลาวสำเนียงหลวงพระบางร่วมกันแต่ทว่าในชุมชนหล่มเก่า หล่มสัก และด่านซ้ายก็อาจมีสำเนียงแตกต่างกันเล็กน้อย ซึ่งคนในท้องถิ่นจะเรียกว่า ภาษาไทหล่ม ไทด่าน หรือไทเลย ด้วยความแตกต่างกันเล็กน้อยของภาษานี้ทำให้เกิดนี้ สรุปว่า เมืองด่านซ้าย เป็นชุมชนลาวหลวงพระบางอพยพเข้ามาและมีภาษา สำเนียงพูดใช้กันในชีวิตประจำวันจัดเป็นภาษาตระกูลลาวหลวงพระบาง⁵⁹ ในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงภาษาลาวสำเนียงหลวงพระบางโดยภาพรวม ดังนี้

⁵⁹ดูเพิ่มเติมใน เอมอร เชาว์สวน, “การศึกษาเปรียบเทียบคำศัพท์ภาษาลาวในจังหวัดนครปฐมและภาษาลาวในแขวงบ่อแก้วประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537), หน้า 48. และศิราพร ฮาชันนารี, “การศึกษาระบบเสียงในภาษาลาวหลวงพระบาง: ศึกษาเปรียบเทียบกับภาษาลาวครั้งลุ่มน้ำท่าจีน และภาษาลาวด่านซ้าย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543).

ลักษณะทางเสียงของภาษา

หน่วยเสียงพยัญชนะในภาษามีจำนวน ๒๐ หน่วยเสียงคือ p (ป) ph (พ) b (บ) t (ต) th (ท) d (ด) k (ก) kh (ค) ? (อ) c (จ) f (ฟ) s (ซ) h (ฮ) m (ม) n (น) ñ (ญ,ย) l (ล) w (ว) j (อย) พยัญชนะต้นของภาษาลาวหลวงพระบางมีแต่พยัญชนะต้นเดี่ยวเท่านั้น พยัญชนะควบกล้ำจะไม่มีในภาษาพูดและภาษาเขียน เช่น เครื่อง ในภาษาไทยมาตรฐาน ภาษาลาวจะออกเสียงเป็น เคื่อง ขวาน เป็น ขวานกลอง เป็น กอง เป็นต้น แต่บางคำอาจออกเสียงเหมือนมีพยัญชนะอยู่ด้วยแต่จะออกเสียงสั้นและห้วน เช่น กว้าง ในภาษาไทยมาตรฐาน เป็น กว้าง ขวัญ เป็น ขวัน

การกลายเสียงพยัญชนะ

การกลายเสียงพยัญชนะมีหลายลักษณะ ดังนี้

-ในภาษาลาวหลวงพระบางมีหน่วยเสียง /ญ/,/ย/ ที่ออกเสียงนาสิก และ /อย/ ซึ่งไม่ออกเสียงนาสิก แต่ในภาษาไทยมาตรฐานมีแต่หน่วยเสียง /ย/ ไม่ออกเสียงนาสิก ถึงแม้จะสะกดคำในการเขียนด้วยรูปพยัญชนะ ญ ก็ตาม เช่น หลึง ภาษาลาวหลวงพระบาง เขียน ญิง,อยาก เป็น ยาก อย่า เป็น ยา

-หน่วยเสียง /ซ/ ของภาษาไทยมาตรฐาน ในภาษาลาวหลวงพระบางไม่มี จะใช้ /ซ/ แทน เช่น ซ้ำ เป็น ซ้ำ,ชาย เป็น ซาย, ชาว เป็น ซาว, ไข่ เป็น ไซ้

-หน่วยเสียง /ร/ ในภาษาลาวหลวงพระบางไม่มีจึงออกเสียงเป็น /ล/ และ /ส/ เช่น ตำราญ เป็น ตำลาน,ฤทธิ์ เป็น ลิตทิ,รูป เป็น สูป, ร้าย เป็น ฮ้าย, ร้อย เป็น ฮอย มีข้อสังเกตว่าคำที่ภาษาไทยมาตรฐานใช้ /ร/ ส่วนใหญ่ภาษาลาวหลวงพระบางใช้ /ส/ ส่วนที่ใช้ /ล/ นั้นมักจะเป็นคำที่มาจากภาษาอื่นๆ เช่น บาลีสันสกฤต และภาษาเขมร เป็นต้น

-หน่วยเสียงพยัญชนะในภาษาลาวหลวงพระบางใช้เสียงหนึ่ง แต่ภาษาไทยมาตรฐานใช้อีกเสียงหนึ่ง มักเป็นหน่วยเสียงที่เกิดอยู่ในฐานเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน เช่น นี้ เป็น พี, หนุน เป็น พูน, ล้าง เป็น ม้าง, นั้น เป็น หนั้น, ถัน เป็น ถัน

-คำภาษาไทยมาตรฐานใช้ มะ นำหน้าคำ ส่วนภาษาลาวหลวงพระบางยังคงลักษณะไทเดิมคือ ไซ้ หมาก นำหน้าเสมอ เช่น มะพร้าว เป็น หมากพร้าว, มะขาม เป็น หมากขาม, มะตูม เป็น หมากตูม, มะเฟือง เป็น หมากเฟือง เป็นต้น

-เนื่องจากหน่วยเสียงพยัญชนะประสมหรือพยัญชนะควบกล้ำไม่มีในภาษาลาวหลวงพระบาง คำที่ภาษาไทยมาตรฐานใช้พยัญชนะประสม ในภาษาลาวหลวงพระบางจะมีลักษณะการออกเสียงดังนี้

เสียงพยัญชนะที่ควบกล้ำกับ /ล/ และ /ร/ ในภาษาไทยมาตรฐาน ภาษาหลวงพระบางจะไม่ มีพยัญชนะควบกล้ำ คงไว้แต่เสียงพยัญชนะหน้าตัวเดียว เช่น กลิ่น เป็น กิ่น, ปลา เป็น ปา, กำพร้า เป็น กำฟ้า แปลง เป็น แปร เป็นต้น

หน่วยเสียงพยัญชนะควบกล้ำ /ปร/ และ /ปล/ ในภาษาไทยมาตรฐาน ภาษาหลวงพระบาง จะใช้พยัญชนะ /ผ/ เช่น ปราสาท เป็น ผาสาท เปลี่ยน เป็น ผียน ปราบ เป็น ผาบ

หน่วยเสียงพยัญชนะควบกล้ำ /กร/ ในภาษาไทยมาตรฐานบางคำ ภาษาหลวงพระบางใช้ /ข/ เช่น กราบ เป็น ขาบ หน่วยเสียง /กว/ จะออกเสียงเฉพาะพยัญชนะตัวหน้า และกลายเสียง สระอะ, อา เป็นเสียงสระอัว เช่น แดงกวา เป็น แดงกัว, กวัน เป็น กวาน กว่า เป็น กัว

สระในภาษาหลวงพระบาง

สระในภาษาลาวสำเนียงหลวงพระบางมีทั้งสระเดี่ยวและสระประสมแต่ลักษณะการออก เสียงจะแตกต่างจากภาษาไทยมาตรฐาน เช่น

-ภาษาไทยมาตรฐานใช้สระ /i/ ภาษาหลวงพระบางใช้ / /, /a/ เช่น คิด เป็น คัด

-ภาษาไทยมาตรฐานใช้สระ /i:/ ภาษาหลวงพระบางใช้ / a/ เช่น ที่ เป็น เทื่อ

-ภาษาไทยมาตรฐานใช้สระ / / ภาษาหลวงพระบางใช้ /i/, / /, / / เช่น จิง เป็น จิง , ลึก เป็น เล็ก, ฟิ่ง เป็น เฟ็ง, ถึง เป็น เถิง, ดึก เป็น เด็ก เป็นต้น

-ภาษาไทยมาตรฐานใช้สระ / :/ ภาษาหลวงพระบางใช้ / i:/ เช่น จีน เป็น จิน

-ภาษาไทยมาตรฐานใช้สระ /u/ ภาษาหลวงพระบางใช้ /o/ และ /o:/ เช่น ถู เป็น ถง, คุน เป็น คั้น, ทุ่ง เป็น ท่ง

-ภาษาไทยมาตรฐานใช้สระ / u:/ ภาษาหลวงพระบางใช้ / :/ เช่น ถู เป็น ถัก

-ภาษาไทยมาตรฐานใช้ / o:/ ภาษาหลวงพระบางใช้ /u /, / / เช่น โบราณ เป็น บุราณ, โกง เป็น ก่อง

-ภาษาไทยมาตรฐานใช้ /o/ ภาษาหลวงพระบางใช้ / /, /u /, /o:/ เช่น ตก เป็น ตัก , ธง เป็น ทง, มงคล เป็น มงกุล, รัมมะรงค์ เป็น ทำมะโฮง เป็นต้น

-ภาษาไทยมาตรฐานใช้สระ /a/ ภาษาหลวงพระบางใช้ /a:/, /e/ เช่น ตะวัน เป็น ตาวัน , ตะวัน เป็น ตาเวิน

-ภาษาไทยมาตรฐานใช้สระ / / ภาษาหลวงพระบางใช้ / / เช่น เพราะ เป็น เพื่อ

-ภาษาไทยมาตรฐานใช้สระ / a/ ภาษาหลวงพระบางใช้ /o:/, / / เช่น รวม เป็น โฮม, ตัว เป็น โต, ช่วย เป็น ซ่อย

-ภาษาไทยมาตรฐานใช้สระ /eu/ ภาษาหลวงพระบางใช้ / u/ เช่น เอว เป็น แอว , เปลว เป็น เปว

- ภาษาไทยมาตรฐานใช้สระ /au/ ภาษาหลวงพระบางใช้ / / เช่น ทำ เป็น ท่อ
- ภาษาไทยมาตรฐานใช้สระ /iau/ ภาษาหลวงพระบางใช้ / u/ เช่น เขี้ยว เป็น แห้ว เป็นต้น

ภาษาและสำเนียงลาวหลวงพระบางเป็นภาษาที่มีลักษณะทางสำเนียงและท่วงทำนองการพูดเฉพาะตนจึงเป็นเครื่องแสดงความแตกต่างจากชาวลาวเวียงจันทน์ ชาวลาวอีสาน และลาวอื่นๆ ได้ รวมทั้งยังเป็นเครื่องแยกแยะคนกลุ่มอื่นที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมในชุมชนเช่น ชาวล้านนา ชาวไทย รวมถึงชาวลาวอีสาน ซึ่งยังคงพูดภาษาถิ่นของตน เนื่องจากสำเนียงพูดแบบลาวหลวงพระบางนั้นเลียนเสียงได้ยาก กล่าวได้ว่าภาษาลาวสำเนียงหลวงพระบางเป็นสิ่งที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางได้อย่างดี และยังคงความสำคัญต่อกลุ่มชนตลอดจนเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการธำรงความเป็นลาวหลวงพระบางไว้อย่างเข้มแข็งเนื่องจากวัฒนธรรมเช่น ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมต่างถ่ายทอดผ่าน “ภาษา” ทั้งสิ้น

ดังนั้นการใช้ภาษาลาวสำเนียงหลวงพระบางของชุมชนหลวงพระบางในประเทศไทย จึงเป็นสิ่งข้ำเตือนและบ่งบอกความเป็นลาวหลวงพระบางซึ่งแฝงอำนาจอยู่ในส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นตัวถ้อยคำภาษาเอง วรรณกรรม ประเพณีพิธีกรรม การละเล่น เพลงกล่อมเด็ก และสุภาษิตคำพังเพย ล้วนแสดงหรือบอกเล่าเรื่องราวชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางผ่านกระบวนการทางภาษาทั้งสิ้น ส่วนอักษรโบราณที่ใช้อยู่ในสมัยก่อน ได้แก่ อักษรลาวโบราณหรืออักษรไทยน้อย และอักษรธรรมลาว ซึ่งเป็นวัฒนธรรมร่วมระหว่างชาวล้านช้าง และอีสาน รวมทั้งชาวลาวหลวงพระบาง ในสมัยก่อนชาวลาวหลวงพระบางใช้อักษรธรรมบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คาถาอาคม และความศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ส่วนอักษรลาวเดิมจะใช้นับถึกรื่องทางโลกเป็นหลัก ได้แก่ วรรณกรรม กฎหมาย ประวัติศาสตร์ เป็นต้น

ภาพที่ 11: วรรณกรรมเรื่องนางแดงอ่อนที่จารด้วยอักษรธรรมลาว ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดศรีภูมิ ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

กล่าวโดยสรุป ชาวหลวงพระบางที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยคือบริเวณพื้นที่วิจัยส่วนใหญ่ยังคงสืบสานวัฒนธรรมแบบ “ลาวหลวงพระบาง” มาอย่างต่อเนื่องทั้งความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม โดยเฉพาะการสืบทอดแบบแผนประเพณีฮีดลีสองพบว่า ส่วนใหญ่ยังคงมีลักษณะร่วมกับชาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แต่เนื่องจากมีปัจจัยแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจที่ส่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิตจึงมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในแต่ละยุคสมัย เช่น มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้ทันสมัยตามกระแสสังคมปัจจุบัน อาทิ แต่งกายตามสมัยนิยม รับถ้อยคำภาษาไทยไปใช้แต่ออกเสียงตามสำเนียงลาว มีการเดินทางมาขายแรงงานในเมืองหลวงกรุงเทพฯ เปิดรับวัฒนธรรมและข้อมูลข่าวสารมากยิ่งขึ้น รวมทั้งมีส่วนร่วมในระบบการเมืองการปกครองของไทยตามหน้าที่พลเมืองไทย นอกจากนี้ยังมีการประดิษฐ์ประเพณีขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อาทิ ประดิษฐ์ผีตาโหม้ไทหล่ม ประเพณีเส็งกลองล่องโคมไฟไหว้พ่อขุนผาเมือง ประเพณีงานบุญหลวงฯ ที่ให้ความสำคัญกับการละเล่นผีตาโชน ประเพณีนุ่งซิ่นกินข้าวแลงไหลเรือไฟसानใจไทหล่ม เป็นต้น การสร้างประเพณีประติษฐ์เหล่านี้ นอกจากแสดงให้เห็นลักษณะการปรับตัวทางชาติพันธุ์ในบริบทของสังคมไทยและโลกาภิวัตน์แล้ว ยังเป็นความจงใจแสดงหรือนำเสนอความเป็นลาวหลวงพระบางที่มีลักษณะเป็นทั้งความพยายามในการแสวงหาสิ่งแปลกใหม่ในรากเหง้าวัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อนำมาเป็นจุดขายหรือเรียกร้องความสนใจจากนักท่องเที่ยวอันหมายถึงเม็ดเงินที่จะหลั่งไหลเข้ามาในชุมชนแล้ว ยังเป็นการแสดงความเป็นลาวมากกว่าในสถานการณ์ปกติดูอย่างเห็นได้ชัดเช่น ในงานประเพณีนุ่งซิ่นกินข้าวแลงไหลเรือไฟसानใจไทหล่ม ทุกคนที่เข้าร่วมในงานต้องแต่งกายเรียบร้อย หากเป็นสตรีให้นุ่งซิ่นลาว ส่วนบุรุษให้แต่งกายเรียบร้อย อาหารการกินก็ต้องนำเสนอเฉพาะอาหารพื้นบ้านแบบลาว และต้องกินข้าวเหนียวเป็นต้น ผู้วิจัยเห็นว่า การแสดงออกเหล่านี้เป็นการปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับกระแสสังคมไทยซึ่งปรับเปลี่ยนเลื่อนไหลไปตามกระแสโลก การเปิดโอกาสให้กลุ่มชนต่างๆ ในสังคมได้แสดงความเป็นชาติพันธุ์ของตน เป็นปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนให้ชาวหลวงพระบางรวมทั้งชนกลุ่มอื่น ได้แสดงตำแหน่งแห่งที่ของตนเองให้ประชาคมโลกได้รับรู้มากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี หากเราย้อนกลับไปพิจารณาความเป็นลาวหลวงพระบางซึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่วิจัยตั้งแต่ยุคแรกอพยพพบว่า นอกจากชาวหลวงพระบางจะสืบสานวิถีชีวิตสังคมวัฒนธรรมตามจารีตดั้งเดิมเพื่อธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมแล้วยังมีการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางผ่านวรรณกรรมซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบสานและสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบาง ดังนั้น ในการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านลาวหลวงพระบางที่จะนำเสนอต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นภาพชีวิต สังคมวัฒนธรรม อัตลักษณ์และการดำรงอยู่ของความเป็นลาวหลวงพระบางในลักษณะที่เป็นพลวัต โดยเริ่มต้นนำเสนอความเป็นลาวหลวงพระบางผ่านการวิเคราะห์เรื่องการ

สืบสานวรรณกรรมในสังคมไทย ซึ่งบังชี้ผ่านการผลิตซ้ำ ปรับเปลี่ยนคัดแปลง และการสร้างใหม่ ของวรรณกรรมซึ่งสัมพันธ์กับบริบทของการดำเนินชีวิตและการเมืองในสังคมไทย ดังที่จะวิเคราะห์ไว้ในบทที่ 3 การสืบสานและสร้างสรรค์วรรณกรรมลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทย วรรณกรรมที่สืบสานและสร้างขึ้นมีบทบาทต่อกลุ่มชนในฐานะเป็นเครื่องกำหนด จักรวาลทัศน์ ชัดเกล้าสังคม เป็นเครื่องหล่อหลอมความเป็นกลุ่มชน และให้ความสุขแก่ชาวลาวหลวงพระบางดังจะวิเคราะห์ละเอียดในบทที่ 4 วรรณกรรมลาวหลวงพระบางกับบทบาทในสังคม และสุดท้ายคือการสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในบริบทของสังคมไทยผ่านวรรณกรรม แสดงให้เห็นการก่อรูปของอัตลักษณ์ พลวัต และการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยซึ่งมีปัจจัยแวดล้อมทาง การเมือง เศรษฐกิจ สังคมตั้งแต่สมัยแรกอพยพเข้ามาจนถึงยุคการสร้างชาติไทยและยุคการพัฒนา ประเทศให้ทันสมัย แสดงให้เห็นว่า ในแต่ละช่วง ชาวลาวหลวงพระบางมีการสร้างอัตลักษณ์ แตกต่างกันอย่างเด่นชัด ดังจะวิเคราะห์โดยละเอียดในบทที่ 5 การสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบาง ในบริบทสังคมไทย และสุดท้ายจะเป็นการสรุปถึงปฏิบัติการวรรณกรรมซึ่งน่าจะแสดงภาพรวม ของความเป็นลาวหลวงพระบางในสังคมไทยตลอดระยะเวลาที่ดำรงชีวิตอยู่ในประเทศไทยมาเป็น เวลากว่า 200 ปี

บทที่ 3

การสืบสานและสร้างสรรค์วรรณกรรมลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทย

ชาวลาวหลวงพระบางที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนประเทศไทยมีการสืบสานวรรณกรรมทั้งประเภทมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ วรรณกรรมไม่ใช่เพียงแค่ให้ความบันเทิงแต่มีความสำคัญและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีพิธีกรรม ตลอดจนเป็นเรื่องประกอบสร้างอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางในสังคมไทย ในบทนี้ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะเปรียบเทียบวรรณกรรมลาวหลวงพระบางในประเทศไทยกับแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อแสดงให้เห็นการสืบสานและสร้างสรรค์วรรณกรรมของชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทย

จากการเปรียบเทียบกลุ่มข้อมูลวรรณกรรมในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยกับแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่าวรรณกรรมทั้งสองพื้นที่มีทั้งลักษณะร่วม และลักษณะต่างกันอย่างมีนัยสำคัญแสดงให้เห็นว่า ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยมีการสืบสานวรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์มาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ขณะเดียวกันก็มีการสร้างสรรค์วรรณกรรมชิ้นใหม่เพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตในพื้นที่ใหม่ จึงทำให้อรรถกถาบางส่วน โดยเฉพาะวรรณกรรมมุขปาฐะประเภทตำนานประจำถิ่นมีความแตกต่างกับแขวงหลวงพระบางโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้จะแบ่งหัวข้อการวิเคราะห์เป็น 3 ประเด็น ได้แก่ วรรณกรรมลาวหลวงพระบางกับการสืบสานอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มชน การสืบสานและสร้างสรรค์วรรณกรรมในสังคมไทย และการสร้างใหม่ทางวรรณกรรม

3.1 วรรณกรรมลาวหลวงพระบางกับการสืบสานอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มชน

วรรณกรรมลาวหลวงพระบางเป็นเรื่องเล่าที่ถือกำเนิดมาช้านานแล้วตั้งแต่ยุคสมัยที่ชาวลาวหลวงพระบางยังคงอยู่กันเป็นชุมชนเล็กๆ จนกระทั่งพัฒนาการเป็นนครรัฐยิ่งใหญ่และเป็นปึกแผ่นในนามราชอาณาจักรหลวงพระบาง ควบคู่มาที่ราชอาณาจักรล้านนา และราชอาณาจักรไทย ด้วยความเป็นปึกแผ่นทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ส่งผลให้ราชอาณาจักรหลวงพระบางมีการสร้างสรรค์วรรณกรรมทั้งในรูปแบบเรื่องเล่ามุขปาฐะหรือนิทานพื้นเมือง และวรรณกรรมลายลักษณ์สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องและเป็นมรดกวัฒนธรรมของชนชาติลาวสืบต่อมาจนถึงสมัยปัจจุบัน ในกรณีของชาวลาวหลวงพระบาง หลังจากอพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่วิจัยเป็นเวลา 200 กว่าปี พบว่านอกจากมีการสืบสานวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์มา

อย่างต่อเนื่องแล้ว วรรณกรรมดังกล่าวยังแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ร่วมของความเป็นลาวหลวงพระบางสืบสานผ่านวรรณกรรม ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระบางในสังคมไทย

3.1.1 เรื่องเล่าที่รับรู้ร่วมกันกับความเป็นลาวหลวงพระบาง

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งในชุมชนลาวหลวงพระบางในประเทศไทย และการเก็บข้อมูลวรรณกรรมนิทานในแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้ข้อสรุปว่า วรรณกรรมนิทานที่สืบสานกันอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางในประเทศไทย ส่วนหนึ่งสืบทอดมาจากเมืองหลวงพระบาง เห็นได้จากวรรณกรรมเรื่องหลักๆ สำคัญๆ มีชื่อเรื่องและเนื้อเรื่องเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ ส่วนวรรณกรรมที่มีชื่อเรื่องต่างกันแต่มีเนื้อหาเหมือนกันก็แสดงให้เห็นว่าชาวลาวหลวงพระบางยังคงจดจำโครงสร้างของนิทานนำมาเล่าสืบต่อกันในดินแดนใหม่ เพียงแต่อาจมีชื่อเรื่องแตกต่างกัน ดังนั้นเรื่องที่ได้รับรู้ร่วมกันทั้งสองลักษณะดังกล่าวจึงย่อมบ่งชี้ความเป็นลาวหลวงพระบางที่ยังคงมีลักษณะร่วมกันทั้งในประเทศไทย และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แสดงให้เห็นผ่านการสืบสานวรรณกรรมนิทานดังนี้

3.1.1.1 วรรณกรรมที่มีชื่อเรื่องเหมือนกัน และเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกัน

การที่ชุมชนลาวหลวงพระบาง ในประเทศไทยยังคงสืบทอดวรรณกรรมนิทานมาจากถิ่นที่อยู่เดิม ในลักษณะที่ยังคงชื่อเรื่องและเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกัน นอกจากแสดงให้เห็นลักษณะร่วมของวรรณกรรมแล้ว ยังแสดงลักษณะร่วมของความเป็นลาวหลวงพระบางในวัฒนธรรมบวณทัศน์การมองโลกและชีวิต วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนด้วย ในที่นี้เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้จัดทำตารางเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานที่มีชื่อเรื่องเหมือนกัน และมีเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกันในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยกับแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ดังนี้

ตารางที่ 2: ตารางแสดงการเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานที่มีชื่อเรื่องเหมือนกันและเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกัน ในพื้นที่วิจัยกับแขวงหลวงพระบาง ประเทศ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ประเภทนิทาน	ลาวหลวงพระบางในประเทศ สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว	ลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย
1.นิทานมหัศจรรย์ (Fairy Tale) 1.1 มหัศจรรย์แนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ	1.ผมหอม 2.จำปาสี่ต้น 3.สุลึงค์หึงษ์อำมาตย์ 4.จันทะกาด 5.ขุนทิง 6.สินไช 7.ยายเจ็ดหวดเจ็ดไห (คัตนาม) 8.สังข์ทอง 9.สีทนมโนห์รา 10.ท้าวนกจอก 11.ผาแดงนางไอ่ 12.นางแดงอ่อน	1.ผมหอม 2.จำปาสี่ต้น 3.สุลึง 4.จันทะกาด 5.ขุนทิง 6.สินไช 7.คัตนาม 8.สังข์ทอง 9.สีทนมโนห์รา 10.ท้าวนกจอก 11.ผาแดงนางไอ่ 12.นางแดงอ่อน*
2.2 มหัศจรรย์แนวเรื่องกำพริ้า	1.กำพริ้าหมากช่าน 2.กำพริ้ามนตร์ตด 3.จี๋หูดสามเปา 4.กำพริ้าชี้เหา 5.กำพริ้าหมอนกิ้ว 6.ท้าวเต่า (ท้าวเต่าคำ) 7.กำพริ้ากบกลาง 8.กำพริ้าเหล็กไน 9.กำพริ้าชี้หิด 10.กำพริ้าหมากเตื่อ	1.กำพริ้าหมากช่าน 2.กำพริ้ามนตร์ตด 3.จี๋หูดสามเปา 4.กำพริ้าชี้เหา 5.บักหล้าหมอนกิ้ว 6.ท้าวเต่า (ท้าวเต่าคำ) 7.กำพริ้ากบกลาง 8.กำพริ้าเหล็กไน 9.กำพริ้าชี้หิด 10.กำพริ้าหมากเตื่อ

* นิทานมหัศจรรย์แนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ที่รับรู้ร่วมกันเห็นได้จากมีชื่อเรื่องเหมือนกันและเนื้อหาส่วนใหญ่เหมือนกันสันนิษฐานว่าน่าจะมีการรับรู้ผ่านวัฒนธรรมการอ่านวรรณกรรมลายลักษณ์ในประเพณีชีวิตเช่น การฟังอ่านหนังสือในงันเฮือนดี การอยู่กรรมของแม่ลูกอ่อน ประเพณีขอฝน การเทศน์ช่วงเข้าพรรษา และตามเทศกาลต่างๆ นอกจากนี้ยังรับรู้ผ่านการแสดงมหรสพ เช่น ในชุมชนหลวงพระบางในประเทศไทยจะรับรู้ผ่านการแสดงละครดึกดำบรรพ์ด้วย

	11. กำพรว้าข้าวเจ็ดเม็ด 12. ท้าวปอม 13. กำพรว้าเสือกแบน 14. ท้าวกำกาคำ 15. ท้าวแม่	11. ไร่ข้าวเจ็ดเม็ด 12. ท้าวปอม 13. กำพรว้าเสือกแบน 14. ท้าวกำกาคำ 15. ท้าวแม่
2. ตำนานปรัมปรา (Myth) 2.1 ปรัมปราที่เป็นความเชื่อดั้งเดิม	1. ตำนานพญาแถน 2. ปู่สังกะสาย่าสังกะสี 3. นิทานเรื่องสังข์ 4. เครื่องเขากาด 5. พญาคันคาก 6. กบกินเดือน 7. รามสูรกับนางเมขลา 8. ตำนานแม่โพสพ	1. ตำนานพญาแถน (สำนวนที่ 1) 2. ตำนานพญาแถน (สำนวนที่ 2) 3. ปู่สังกะสาย่าสังกะสี (สำนวนที่ 1) 4. ปู่สังกะสาย่าสังกะสี (สำนวนที่ 2) 5. นิทานเรื่องสังข์ 6. เครื่องเขากาด 7. ตำนานพญาคันคากพบแถน 8. กบกินเดือน (สำนวนที่ 1) 9. กบกินเดือน (สำนวนที่ 2) 10. รามสูรกับนางเมขลา 11. ตำนานข้าว (สำนวนที่ 1) 12. ตำนานข้าว (สำนวนที่ 2)
2.2. ปรัมปราเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา	1. แม่กาเผือก 2. พุทธกับพราหมณ์ล่องอุทรีกัน/ พราหมณ์แพ่พุทธ 3. พระเวสสันดร* 4. ตำนานองคูลีมาล 5. ตำนานพระอริยมตไถย 6. ตำนานพระอุปกุปต์	1. แม่กาเผือก (สำนวนที่ 1) 2. แม่กาเผือก (สำนวนที่ 2 หรือ ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์) 3. พุทธกับพราหมณ์ล่องอุทรีกัน 4. พระเวสสันดร 5. ตำนานองคูลีมาล 6. ตำนานพระอริยมตไถย 7. ตำนานพระอุปกุปต์
3. นิทานมุขตลก (Jest) 3.1 มุขตลกประเภทหยาบโลน	1. อ้ายเขยกับน้องเมีย 2. หอยเข้าหีน้องเมีย 3. อ้ายแบนขาว 4. ตัวฮักเมียน้อยหลายกว่าเมียหลวง	1. อ้ายเขยกับน้องเมีย (กินแซบกินนัว) 2. หอยเข้าหีน้องเมีย 3. หม่องสามบาดตีได้แต่ควยยาว

* รายการที่ 3-6 ที่เล่าในเมืองหลวงพระบาง และรายการที่ 4-7 ที่เล่าในพื้นที่วิจัย จัดเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาแต่อาจไม่ใช่ตำนานปรัมปรา ในที่นี้ผู้วิจัยขอจัดไว้ในหัวข้อนี้เพื่อความสะดวกต่อการจัดประเภทนิทาน

	5.ตัวไปค้าหาทางสี่เมีย 6.สามสหาย 7.พี่ย่านฮี (สร้างครอบครัวใหม่) 8.พี่เต่าเมียเต่า 9.อยากอันนั้น 10.แม่เต่ากับลูกเขย (สำนวนที่ 1) 11.แม่เต่ากับลูกเขย (สำนวนที่ 2 ลูกเขยสี่แม่เต่า)	4.เมียน้อยเมียหลวง 5.พี่พลอกลูกสี่เมีย 6.สามสหาย 7.พี่ใหม่เมียใหม่ 8.แม่เต่าป่วยสามปี 9.อย่าฟ้าวเอาทิม 10.แม่ชายไปส่งข้าวลูกเขย
3.2 มุขตลกประเภทไม่หยาบโหลน	1.เซียงเมียง 2.ขันตาปา 3.อ้ายตาบอดกับอ้ายชาติด 4.อ้ายบอดตาใส 5.อ้ายน้อยหาญหมี 6.พ่อบักยาน	1.เซียงเมียง 2.ขันตาปา 3.อ้ายตาบอดกับอ้ายชาติด 4.อ้ายบอดตาใสได้เมีย (สำนวนที่ 1) 5.อ้ายบอดตาใส (สำนวนที่ 2) 6.อ้ายน้อยหาญหมี 7.พ่อยาน
4. นิทานผี (Ghost Tale)	1.ผีปู่ทิม 2.ผีกองกอย (สำนวนที่ 1) 3.ผีกองกอย (สำนวนที่ 2) 4.ผีปอบ 5.ผีโพงลือเมืองของ 6.ผีโพงไปเที่ยวสาว 7.ผีเป่า	1.ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 1) 2.ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 2 สองพี่น้องกับผีปู่ทิม) 3.ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 3 ผีปู่ทิมกับสองเสี่ยว) 4.ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 4 ผีปู่ทิมสู้กับผีอ่องอ่อย) 5.ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 5 สองพี่เมียกับผีปู่ทิม) 6.ผีกองกอย (สำนวนที่ 1) 7.ผีกองกอย (สำนวนที่ 2) 8.ผีปอบเชื้อ 9.สาวผีโพง 10.ผีเป่า
5.นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory) 5.1 อธิบายเหตุเรื่องสัตว์และธรรมชาติ	1.ลองฤทธิ์/คน เสือ เจือก หมี เป็นเพื่อนกัน 2.เหตุที่หมากับแมวไม่ถูกกัน 3.เหตุที่ควายไม่มีฟันบน	1.เหตุที่เสือมีลาย 2.เหตุที่หมากับแมวไม่ถูกกัน 3.เหตุที่ควายไม่มีฟันบน 4.เหตุที่ควายไถนา

	4.เหตุที่ควายต้องไถนา 5.เหตุเกิดดาวไถน้อย 6.การแบ่งอายุของสัตว์และมนุษย์	5.เหตุเกิดดาวไถน้อย 6.เหตุที่คนกับสัตว์มีอายุต่างกัน
5.2 อธิบายเหตุเรื่องประเพณีพิธีกรรม	1.เหตุที่ต้องบวชนาค 2.เหตุที่ทำข้าวสลาก 3.เหตุที่ทำข้าวประดับดิน	1.เหตุที่ต้องบวชนาค 2.เหตุที่ทำข้าวสลาก 3.เหตุที่ทำข้าวประดับดิน
6.นิทานคติ (Fable Tale)	1.อีคำอีค้อน 2.หมาคำ/แม่หมา 3.ลูกไก่ซังแม่ย่า 4.ฝัวงู 5.ท้าวคำสอน 6.อีหล้าอีลุน 7.หมาขี้เขียนกับสองฝัวงู 8.ฝัวงูเป็นเพี้ยเพราะเมียคนขี้ 9.นกกระยางขาว	1.อีคำอีค้อน 2.หมาคำ 3.ลูกไก่ซังแม่ย่า 4.ฝัวงู 5.ท้าวคำสอน 6.อีหล้าอีลุน 7.หมาขี้เขียน 8.อ้ายน้อยหาญหนี 9.นกกระยางขาว
7. นิทานสัตว์ (Animal Tale)	1. 1.แมงแฉงแฉง/เต่า 2.กระต่ายกับเต่านางคำทอง	1.แมงแฉงแฉง 2.กระต่ายกับเต่า

จากตาราง เห็นได้ว่ามีนิทานจำนวนไม่น้อยที่ยังเล่าสืบต่อกันอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางทั้งสองประเทศ โดยเฉพาะนิทานที่มีชื่อเรื่องและเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกันทั้งสองพื้นที่ ไม่ใช่สิ่งบังเอิญแต่เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นลักษณะร่วมของความเป็นลาวหลวงพระบางแสดงผ่านวัฒนธรรมวรรณกรรมอย่างมีนัยสำคัญกล่าวคือ นิทานที่มีชื่อเรื่องและเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกันแสดงถึงลักษณะร่วมของนิทานแต่ละประเภทที่มีร่วมกัน และลักษณะร่วมของนิทานดังกล่าวก็สะท้อนภาพรวมของลักษณะร่วมของความเป็นลาวหลวงพระบางในมิติทางสังคมวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่แสดงผ่านวรรณกรรมดังกล่าวด้วย โดยเรียงลำดับจำนวนเรื่องที่แสดงความเหมือนกันจากมากไปน้อยได้แก่ นิทานมหัศจรรย์ คำานานปรัมปรา นิทานมุขตลก นิทานเรื่องผี นิทานอธิบายเหตุ นิทานคติ และนิทานเรื่องสัตว์ ดังปรากฏในตารางเปรียบเทียบ นิทานส่วนใหญ่มีความเหมือนกันทั้งชื่อเรื่องและเนื้อเรื่อง น่าจะแสดงให้เห็นว่าเรื่องเหล่านั้นได้รับความนิยมนำแพร่หลายหรือได้ยืมได้ฟังอยู่ในวิถีชีวิต เนื้อเรื่องมีความโดดเด่น ประทับใจ และจดจำได้ง่าย จึงนำมาเล่าสืบต่อกันอยู่ในพื้นที่วิจัย

ในกรณีวรรณกรรมมหัศจรรย์ ซึ่งรับรู้ร่วมกันในฐานะที่เป็นนิทานชาดกหรือ “นิทานใช้ชาติ” ของพระพุทธเจ้าพบว่า ยังนิยมนำแพร่หลายส่วนใหญ่ยังรับรู้เรื่องเดียวกัน ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากชาวหลวงพระบางศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีวัฒนธรรมการอ่าน การฟังพระ

กรรมเทศนาในช่วงเข้าพรรษาซึ่งพระสงฆ์จะนำวรรณกรรมชาดกมาอ่านให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง ความนิยมอ่านวรรณกรรมเรื่องพญาคันคากในประเพณีขอฝน และอ่านวรรณกรรมนิทานนิยายหรือ วรรณกรรมมหัศจรรย์ใน “เงินเอือนดี” และ การ “อยู่กรรม” ของแม่ลูกอ่อน ปัจจัยแวดล้อมทาง สังคมวัฒนธรรมเหล่านี้มีส่วนหล่อหลอมให้ชาวลาวหลวงพระบางมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรม อย่างใกล้ชิดจนวิถีชีวิตส่งผลให้ความรับรู้วรรณกรรมอยู่ในระดับเข้มข้นเมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ วิจัยจึงยังคงสืบสานวรรณกรรมเหล่านี้ในรูปของมุขปาฐะ เรื่องที่ยังรับรู้ร่วมกันและเหมือนกันทั้ง ชื่อเรื่องและเนื้อเรื่อง ได้แก่ นางผมหอม จำปาสีตัน สุลิวัง จันทะคาด ขุนทิง สินไซ แดงอ่อน ผาแดง นางไอ่ ท้าวนกจอก สังข์ทอง คัดนาม สิทธม โนห์รา เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า นิทานมหัศจรรย์ แนวเรื่องกำพร้าวซึ่งส่วนใหญ่เป็นนิทานคำสอนที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเทศนาก็เป็นที่นิยมแพร่หลาย เช่นกัน เรื่องที่รับรู้ร่วมกันได้แก่ กำพร้าวมหากษาน กำพร้าวมนตร์ตด จี๋หุดสามเปา กำพร้าวจีเหา บัก หล้าหมอนกิว ท้าวเต่า กำพร้าวกลาง กำพร้าวเหล็กใน กำพร้าวขี้หิด กำพร้าวมหากเตือ ไอ้ข้าวเจ็ดเม็ด ท้าวปอม กำพร้าวเสือกแบ้น ท้าวกำกาคำ และ ท้าวแบ้

มีข้อสังเกตว่าวรรณกรรมนิทานแนวเรื่องมหัศจรรย์ที่ถูกดัดแปลงให้เป็นชาดก และนิทาน มหัศจรรย์แนวเรื่องกำพร้าว นั้นได้รับความนิยมแพร่หลายเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากวรรณกรรมเหล่านี้ นอกจากมีความสนุกสนานและเติมเต็มจินตนาการได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังให้คติแง่คิด ให้ความหวัง และกำลังใจในการดำเนินชีวิตอีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นการทำวรรณกรรมให้เป็นชาดก ซึ่งนิยมนำ วรรณกรรมมาอ่าน เทศนาในประเพณีทางพระพุทธศาสนา เช่นมีการอ่านวรรณกรรมชาดกในช่วง เข้าพรรษา และในประเพณีชีวิตเช่น อ่านหนังสือในงานศพ การอยู่ไฟแม่ลูกอ่อน การอ่านใน ประเพณีขอฝน ตลอดจนขนบการทานธรรมที่มีการจาวรรณกรรมเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาใน พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิธีการสืบสานวรรณกรรมให้ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตส่งผลให้วรรณกรรมทั้ง สองถิ่นก็คือ เมืองหลวงพระบางในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและชุมชน หลวงพระบางในพื้นที่วิจัยมีการรับรู้วรรณกรรมร่วมกัน

ส่วนความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการสร้างโลก จักรวาล การกำเนิดมนุษย์ อาทิ พญาแถน ปู่ เยอย่าเยอ เทพนิยายเรื่องสังข์ กบกินเดือน เครื่องเขาคาด พญาคันคาก และ ตำนานข้าว เหล่านี้เป็น เรื่องที่สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาลซึ่งมีความเชื่อดั้งเดิมที่สั่งสมกันมาเป็นเวลานาน จึงทำให้ตำนานปรัมปรากลุ่มนี้ยังฝังแน่นอยู่ในมโนสำนึกของชาวลาวหลวงพระบาง นอกจาก ปรัมปราความเชื่อดั้งเดิมแล้ว วรรณกรรมปรัมปราที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาพบว่ามี ความเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ทั้งชื่อเรื่องและเนื้อเรื่อง ได้แก่ ตำนานแม่กาเผือก หรือตำนาน พระพุทธเจ้าห้าพระองค์ ตำนานพุทธกับพราหมณ์ลองฤทธิ์กัน พระเวสสันดร พระอริยมะต ไตรย พระอุปคุตต์ อดุลีมาล และ พราหมณ์กับพุทธลองฤทธิ์กัน เป็นต้น วรรณกรรมปรัมปราเหล่านี้

เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น ดังนั้นในดินแดนที่ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของราชอาณาจักรลาวและอุดมมั่งคั่งด้วยวัดวาอาราม ผู้คนมีความเลื่อมใสในพระศาสนาและยึดมั่นในหลักธรรมคำสอน และมีประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากที่ย่อมทำให้วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเช่น เรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติ พระสาวกอริยสงฆ์ และปัญหาการเผยแผ่พระศาสนาหรือความขัดแย้งระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ เป็นเรื่องเล่าหลักที่ชาวลาพลวงพระบางยังรับรู้ร่วมกันอย่างเหนียวแน่น

กล่าวได้ว่าตำนานปรัมปราที่ยังคงรับรู้ร่วมกันทั้งสองพื้นที่แสดงให้เห็นลักษณะร่วมเรื่องโลกทัศน์ความคิด ความเชื่อของชาวลาพลวงพระบางซึ่งมีทั้งความเชื่อดั้งเดิมที่อยู่คู่กับความเชื่อเรื่องแกนเป็นส่วนใหญ่ และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา หนึ่งมีข้อสังเกตว่าแม้วรรณกรรมกลุ่มปรัมปราความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจะมีร่วมกันเป็นส่วนใหญ่แต่พบว่าความเชื่อปรัมปราที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจะปรากฏอยู่ในเมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีจำนวนมากว่า ชุมชนลาพลวงพระบางในประเทศไทยแสดงให้เห็นว่าเมืองหลวงพระบาง ในลาวยังเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาและผู้คนก็ยังยึดมั่นในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น นอกจากนี้มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า นิทานเกี่ยวกับการสร้างโลกและจักรวาลเล่ากันค่อนข้างน้อยในเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอาจเป็นเพราะมีความเจริญทางพระพุทธศาสนาสืบสานกันมาอย่างต่อเนื่องจึงทำให้พระพุทธศาสนาฝังรากลึกอยู่ในวิถีชีวิต และจิตวิญญาณของชาวหลวงพระบางมาเป็นเวลายาวนานจึงทำให้ความเชื่อเรื่องแกน การสร้างโลก และจักรวาลไม่ผู้นิยมแพร่หลาย ยกเว้นเรื่องผีปู่เอย่าเอย ซึ่งมีบทบาทสัมพันธ์โดยตรงกับความเป็นมาของเมืองหลวงพระบาง จึงทำให้เรื่องปู่เอย่าเอยมีผู้เล่าสืบเนื่องความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์สืบต่อมาจนถึงสมัยปัจจุบัน นอกจากนี้การละเล่นปู่เอย่าเอยในเทศกาลปีใหม่มลาวเป็นส่วนสนับสนุนให้ความเชื่อและการรับรู้เรื่องปู่เอย่าเอยยังอยู่ในวิถีชีวิตของชาวลาพลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนนิทานมุขตลกที่ยังรับรู้ร่วมกันมีทั้งประเภทหยาบ โลอน และไม่หยาบ โลอนส่วนใหญ่เล่าคล้ายคลึงกัน มีข้อสังเกตว่านิทานที่เล่าสืบทอดกันมามีความเหมือนกันทั้งชื่อเรื่องและเนื้อเรื่อง อาจเป็นเพราะนิทานมุขตลกเป็นนิทานที่ผู้เล่าและผู้ฟังได้ปลดปล่อยอารมณ์อย่างเต็มที่ เรื่องที่เล่าก็มักเกี่ยวพันกับกฎเกณฑ์ทางสังคม เช่น เรื่องเพศ เรื่องผู้มีอำนาจ ผู้เคร่งครัดศาสนา ดังนั้นนิทานมุขตลกส่วนใหญ่จึงอยู่ในความสนใจของคนเป็นพิเศษ และมักเล่าสู่กันฟังเสมอในชุมชน เช่น เรื่อง *อ้ายเขยน้องเมีย หอยเข้าหีน้องเมีย น่องสามบาดตีได้แต่ควยยาว นิทานเมียน้อยเมียหลวง ผัวหลอก*

ลูกสี่เมีย สามสหาย ผัวใหม่เมียใหม่ ผัวเก่าเมียเก่า แม่ยายไปส่งข้าวลูกเขย แม่ยายลูกเขย เป็นต้น นิทานมุขตลกหยาบ โลอนเหล่านี้ได้รับนิยมแพร่หลายเป็นอย่างมากทั้งในชุมชนลาวหลวงพระบาง ในพื้นที่วิจัย และในแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพราะเรื่องเล่าเหล่านี้สามารถใช้ระบายความกดดันคับข้องใจอันเกิดจากความสัมพันธ์อันตึงเครียดในครอบครัวและสังคม จึงทำให้มีผู้ตรงข้ามที่แสดงผ่านนิทานมุขตลกหยาบ โลอนค่อนข้างมาก โดยเฉพาะคู่ขัดแย้งระหว่างพี่เขย-น้องเมีย แม่ยาย-ลูกเขย รวมถึงคู่ขัดแย้งระหว่างสามีภรรยาทั้งในรูปของผัวเก่าเมียเก่าที่สื่อถึงความสัมพันธ์สมรรถภาพทางเพศ หรือผัวใหม่เมียใหม่ที่สื่อถึงความไม่เคยหรือไม่เคยชวชาญเรื่องเพศ เป็นต้น

ส่วนมุขตลกที่ไม่หยาบ โลอนที่นิยมเล่าและปรากฏอยู่ทั้งสองประเทศได้แก่ เรื่อง *เซียงเมี่ยง* เป็นเรื่องการใช้ความฉลาดแกมโกงในการหลบหลีกความผิดเพื่อเอาตัวรอด นอกจากนี้ยังมีเรื่อง *ขันตาปากกับเจ้าหัวตา อ้ายชาติติดตาบอด อ้ายตาบอดตาใส* ซึ่งนิยมเล่ากันอยู่ทั้งสองประเทศเช่นกันด้วย ลักษณะการเป็นคู่ขัดแย้งบนความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงทำให้นิทานดังกล่าวได้รับความนิยมแพร่หลายและผลิตซ้ำเรื่องเล่าอยู่ในวิถีชีวิตพื้นบ้านของชาวลาวหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่าในสังคมที่เคร่งครัดเรื่องเพศ มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยังยึดมั่นอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณี และดำรงชีวิตตามจารีต และศีลคองของสังคมเช่นชาวเมืองหลวงพระบาง ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่ามีนิทานมุขตลกทั้งประเภทหยาบ โลอนและไม่หยาบ โลอนปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากกว่าชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย ทั้งนี้เพราะอาจผ่อนคลายความเคร่งครัดในจารีตต่างๆ ลงมาแล้วและไม่เคร่งเรื่องศาสนาเหมือนในเมืองหลวงพระบาง

ส่วนความเชื่อเรื่องผี พบว่าส่วนใหญ่ชาวลาวหลวงพระบางยังคงมีความเชื่อเรื่อง *ผีกองกอย ผีปู่ทิม ผีเป่า ผีโพง และผีปอบ* ร่วมกัน ผีที่รับรู้ร่วมกันส่วนใหญ่เป็นผีป่าเก่าแก่ที่ชาวบ้านคุ้นเคยมาแต่โบราณ เช่น ผีปู่ทิม ผีกองกอย และผีเป่า ส่วนผีบางประเภทที่ใช้ชีวิตส่วนหนึ่งอยู่ร่วมกับมนุษย์ได้แก่ *ผีโพง และผีปอบ* ซึ่งจัดเป็นผีสิงในร่างคน ชาวลาวหลวงพระบางมีความเชื่อว่าผีเหล่านี้สามารถใช้ชีวิตร่วมกับคนทั่วไป และอาจทำร้ายคนอื่นถึงแก่ชีวิต โดยยากที่จะป้องกัน ดังนั้นคนส่วนใหญ่จึงหวาดกลัวผีปอบ และผีโพงเป็นอย่างมาก และมักมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีปอบ และผีโพงอยู่ทุกชุมชน

นอกจากนี้ชาวลาวหลวงพระบางทั้งสองพื้นที่ยังมีนิทานอธิบายเหตุเรื่องสัตว์ และอธิบายเหตุเรื่องประเพณีพิธีกรรมร่วมกัน กล่าวคือ มีการอธิบายเหตุเรื่องสัตว์และธรรมชาติ ซึ่งเป็นการอธิบายตามลักษณะทางกายภาพที่พบเห็นผสมผสานกับจินตนา และความรู้ที่ได้จากการสังเกตธรรมชาติ จึงหล่อหลอมเป็นความรู้ความเข้าใจนำมาใช้อธิบายเหตุเรื่องสัตว์และธรรมชาติจน

กลายเป็นวิถีคิดที่ได้รับการยอมรับกันทั่วไปในสังคม เช่น อธิบายเหตุที่เสื่อมีลาย เหตุที่หมากับแมวไม่ถูกกัน เหตุที่ควายไม่มีฟันบน เหตุที่ควายไถนา เหตุเกิดดาวไถน้อย เหตุที่คนกับสัตว์มีอายุต่างกัน เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า ความเข้าใจธรรมชาติและอาการพยายามหาเหตุผลอธิบายสิ่งต่างๆ ดังกล่าว โดยใช้ความรู้ทั้งจากการสังเกตธรรมชาติและอธิบายอย่างมีเหตุมีผลเชื่อมโยงเข้ากับความเชื่อเรื่องแกน นับเป็นลักษณะร่วมอันสำคัญที่ยังบ่งชี้หรือแสดงให้เห็นถึงลักษณะสังคมที่มีความเชื่อผูกพันเรื่องแกนซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชน กล่าวคือ นิทานอธิบายเหตุหลายเรื่องมีความเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องแกนสร้างโลกและจักรวาล เช่น เหตุที่ควายไถนา และเหตุที่คนและสัตว์มีอายุต่างกัน เหล่านี้เกิดจากการกระทำของแกนคือ แกนเป็นผู้ส่งควายมายังโลกมนุษย์ แกนเป็นผู้กำหนดอายุให้คนและสัตว์ เป็นต้น

ส่วนการอธิบายการประกอบพิธีกรรมพบว่า มีการอธิบายคล้ายคลึงกัน ได้แก่ อธิบายเหตุที่ต้องบวชนาค เหตุทำบุญข้าวสาก (สลาก) บุญข้าวประดับดิน บุญคุณทานแม่โพสพ การลู่อัญข้าว เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าชาวลาวหลวงพระบางทั้งสองพื้นที่ยังคงสืบทอดความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน มีทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งได้ผสมผสานหล่อหลอมออกมาเป็นอัตตองประเพณีที่ต้องประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจึงเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ยากจึงมีการสืบทอดเรื่องเล่าประกอบกรปฏิบัติพิธีกรรมอยู่อย่างเหนียวแน่นและเป็นเครื่องบ่งชี้ลักษณะร่วมของกลุ่มชนที่ยังคงมีเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่ยังรับรู้ร่วมกันและยังคงปฏิบัติอยู่ในวิถีชีวิตทั้งสองถิ่นที่

ส่วนนิทานคติ เช่นเรื่อง อีคำอีค่อน หมาคำ ลูกไก่ซังแม่ย่า ผัวงู ท้าวคำสอน อีหล้าอีลูน หมากี่เฮียน อ้ายน้อยหาญหมี และ นอกกระยางขาว เป็นนิทานที่ผู้เล่าส่วนใหญ่เล่าเพื่อเป็นคติสอนใจในการดำเนินชีวิต คติเหล่านี้มีทั้งเรื่องความกตัญญู การถือสัตย์วาจา การพูดจาดี ความมีปัญญาดี เป็นต้น การที่ชาวลาวหลวงพระบางให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าเหล่านี้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงบทบาทของวรรณกรรมในการสั่งสอนจริยธรรมศีลธรรมแก่คนในสังคม (ผู้วิจัยจะกล่าวโดยละเอียดในบทที่ 4) และนิทานเรื่องสัตว์ พบว่ามีเป็นจำนวนน้อยคือนิทานสัตว์มีเพียงสองเรื่องคือเรื่อง แมงแวงแวง และ กระจ่ายกับเต่า อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่า นิทานเรื่องสัตว์ส่วนใหญ่จะจดจำมาจากวรรณกรรมเรื่องเสี้ยวสวาด ซึ่งเล่านิทานเกี่ยวกับสัตว์เป็นตอนๆ เป็นทำนองนิทานซ้อนนิทานชาวบ้านนิยมนำมาเล่าเป็นตอนๆ

กล่าวโดยสรุป ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยยังคงสืบสานมรดกวรรณกรรมที่เป็นเรื่องเล่าที่รับรู้ร่วมกันมาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แสดงให้เห็นว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับโลกและจักรวาล อุดมการณ์ ความเชื่อ และแบบแผนปฏิบัติทาง

สังคม ซึ่งถูกพัฒนาหล่อหลอมเป็นลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางสืบสานผ่านวรรณกรรมมุขปาฐะนั้นมีส่วนช่วยดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบาง ให้ดำรงอยู่ในสังคมไทยคั้งนั้นไม่ว่าชาวลาวหลวงพระบางจะอพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่อยู่ที่ใดก็ย่อมสืบทอดเรื่องเล่าที่สะท้อนกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับจักรวาลทัศน์ วิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมผ่านวรรณกรรมเหล่านี้ โดยเฉพาะปรัมปราคติการสร้าง โลก และจักรวาลจัดเป็นความเชื่อเก่าแก่ของชาวลาวหลวงพระบางมาแต่ครั้งสร้างอาณาจักร เมื่อสังคมพัฒนาการเป็นนครรัฐมั่นคง มีการรับพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิต ส่งผลให้เรื่องเล่าเกี่ยวเนื่องพระพุทธศาสนาได้รับการสืบทอด แสดงให้เห็นว่าชาวลาวหลวงพระบางมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น ส่วนนิทานมหัศจรรย์ก็ยังเป็นเรื่องเติมเต็มจินตนาการและความสุขให้แก่ชาวลาวหลวงพระบาง ส่วนนิทานมหัศจรรย์แนวเรื่องกำพวดต่างก็ให้กำลังใจในการดำรงชีวิต และเน้นปรัชญาหลักในการอยู่ร่วมกันในสังคมในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูล เห็นอกเห็นใจกันจึงทำให้สังคมมีความสุขอย่างแท้จริง

การที่ชาวลาวหลวงพระบางมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม จึงทำให้มีการอธิบายสิ่งต่างๆ ในรูปของนิทานอธิบายเหตุเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันอยู่ในวิถีชีวิต และอธิบายเรื่องเล่าเกี่ยวกับสัตว์ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการสังเกตพฤติกรรม และสภาพทางกายภาพของสัตว์ รวมทั้งสอดแทรกคติแง่คิดที่ได้จากสัตว์และธรรมชาติต่างๆ ตลอดจนความเชื่อเรื่องผีป่า ผีเขา ผีสิงในร่างคน การที่มนุษย์อาจสัมผัสรับรู้ หรือมีจินตนาการเกี่ยวกับผีซึ่งดูเหมือนจะอยู่ในวิถีชีวิต จึงมีเรื่องเล่าเชิงประสบการณ์ถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนวิธีการปลดปล่อยอารมณ์ ความกดดันคับข้องใจอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมผ่านมุขตลกนับเป็นกลไกของการสร้างความสมดุลทางจิตใจให้แก่ชาวลาวหลวงพระบาง ดังนั้น การเปรียบเทียบวรรณกรรมมุขปาฐะในประเทศไทยกับแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นอกจากแสดงให้เห็นลักษณะร่วมของวรรณกรรมแล้ว ยังแสดงให้เห็นกระบวนการสืบสาน และสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในสังคมไทยที่ก่อรูปขึ้นมาจากเรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นถึงความ เป็นลาวหลวงพระบางในสังคมไทย

3.1.1.2 วรรณกรรมที่มีชื่อเรื่องต่างกันแต่เนื้อหาเหมือนกัน

วรรณกรรมนิทานที่มีชื่อเรื่องต่างกันแต่เนื้อหาเหมือนกันปรากฏเพียง 6 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง *อ้ายน้อยหาญหมี อ้ายสวด ผัวหลอกลูกสี่เมีย ผัวใหม่เมียใหม่ แม่เฒ่าป่วยสามปี และอย่าฟ้าวอาทิม* วรรณกรรมทั้งสามเรื่องนี้ในเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จะใช้ชื่อว่า *ผัวเป็นเพี้ยเพราะเมียคนฮู้ ฮู้แฟน ผัวไปค้า ผัวย่านฮี ผัวเฒ่าเมียเฒ่า และอยากอันนั้น*

ตามลำดับ ในเรื่อง *อายน้อยหาญหนี* ของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย แม้ว่าใช้ชื่อต่างกันแต่พบว่าเนื้อหาที่เล่ามีความเหมือนกันทั้งในระดับโครงเรื่อง เนื้อเรื่อง และรายละเอียดปลีกย่อยของเรื่องกล่าวคือ เป็นเรื่องเกี่ยวกับสองสามีภรรยาเดินทางไปค้าขาย ระหว่างการเดินทางทั้งสองได้พบกับหมีป่าตัวหนึ่ง ซึ่งดุร้ายมากแต่สามีเป็นคนใจฉลาดจึงวิ่งหนีขึ้นต้นไม้อย่างรวดเร็ว ปล่อยให้ภรรยาเผชิญหน้ากับหมีตามลำพัง ฝ่ายภรรยาไม่รู้จะทำอย่างไรจึงทำใจดีสู้หมี โดยใช้ไม้คานตีหมีจนหมีตาย แต่เพราะกลัวสามีจะเสียหน้าหรือถูกชาวบ้านนินทาว่าเป็นคนใจฉลาดจึงตกลงกันว่าจะบอกทุกคนว่าสามีเป็นคนกล้าหาญสามารถฆ่าหมีได้อย่างง่ายดาย ทำให้ชาวบ้านต่างก็รำลือถึงความเก่งกล้าของสามีนาง อยู่มาวันหนึ่งมีกระซิบอละวาดกินชาวบ้านเป็นจำนวนมาก พระราชาจึงประกาศหาผู้กล้าหาญไปปราบกระซิบ ชาวเมืองจึงส่งอายน้อยหาญหนีไปปราบกระซิบแต่เนื่องจากได้รับความช่วยเหลือจากภรรยาในการคิดหาวิธีฆ่ากระซิบ จึงทำให้อายน้อยสามารถฆ่ากระซิบได้สำเร็จ พระราชาจึงแต่งตั้งให้เป็นขุนนางประจำราชสำนัก

ส่วนเรื่อง *อายฮวด* ซึ่งเล่ากันอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย เป็นเรื่องของหนุ่มสาวคู่หนึ่งเป็นแฟนกันและได้หมั้นหมายกันไว้ ต่อมาฝ่ายชายเดินทางไปค้าขายเพื่อหาเงินมาแต่งงาน แต่ระหว่างที่ฝ่ายชายไปค้าขายแฟนสาวได้ล้มป่วยลงและเสียชีวิตแต่ด้วยความรักและเป็นห่วงแฟนจึงเฝ้ารอฝ่ายชายอยู่ที่บ้าน เมื่อฝ่ายชายกลับมา ก็ไปเยี่ยมเยียนและพักอยู่กับฝ่ายหญิงโดยไม่ฟังคำทัดทานของญาติพี่น้องจนสุดท้ายเมื่อรู้ว่าแฟนสาวตายแล้วจึงหนีออกจากบ้านของสาวคนรัก* นอกจากนี้ยังมีเรื่อง *ผัวหลอกลูกสี่เมีย* ซึ่งมีเนื้อเรื่องเหมือนกับ *ผัวไปค้า* ของชาวลาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ถือเป็นเรื่องของสามีเดินทางไปค้าขายเป็นเวลาหลายเดือนเมื่อกลับบ้านก็ต้องการจะร่วมหลับนอนกับภรรยาจึงหลอกล่อหาวิธีให้ลูกไปวิ่งเล่นที่อื่น เช่นเดียวกับเรื่อง *ผัวใหม่เมียใหม่* ซึ่งเป็นเรื่องของหนุ่มสาวที่แต่งงานกันใหม่แต่เนื่องจากฝ่ายชายบวชเป็นพระเป็นเวลานานจึงไม่มีความรู้เรื่องเพศ ส่วนเรื่อง *แม่เฒ่าป่วยสามปี* ก็เป็นการสื่อให้เห็นว่าแม่เฒ่าที่เจ็บป่วยมานานแต่ไม่หายสักที จนมีความต้องการทางเพศก็เฝ้ารอให้สามีร่วมหลับนอน ฝ่ายสามีรู้ทางจึงสนองตอบทันทีทำให้แม่เฒ่าที่ป่วยอยู่นั้นหายเป็นปลิดทิ้ง ส่วนเรื่อง *อย่าฟ้าเอาทิม* ก็แสดงให้เห็นความไม่ลงรอยกันในทางเพศสัมพันธ์จนสติต้องแก๊งว่าจะตัดอวัยวะทิ้ง จึงทำให้ภรรยาต้องรีบขัดขวาง

* เนื้อเรื่องนี้มีความคล้ายคลึงกับเนื้อหาส่วนหนึ่งของเรื่องนางนาคของไทย ในตอนที่นายมากไปรับราชการทหารแล้วกลับมาแต่ไม่รู้ว่านางนาคเสียชีวิตจึงไปอยู่กับนางนาคโดยไม่ฟังคำทัดทานของญาติพี่น้อง

ดังนั้นการเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยกับแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวดังกล่าวมาสามารถแสดงให้เห็นว่า ชาวหลวงพระบางทั้งสองพื้นที่ยังคงสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมผ่านลักษณะร่วมของวรรณกรรมนิทานแสดงผ่านวรรณกรรมที่มีชื่อเรื่องและเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกันอันเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย ยังคงสืบสานมรดกวรรณกรรมมาจากถิ่นที่อยู่เดิมมาอย่างต่อเนื่อง ส่วนวรรณกรรมที่มีชื่อเรื่องต่างกันแต่เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกันนั้นอาจเป็นผลมาจากผู้เล่าเองจดจำโครงเรื่องนิทานที่ตนเองชื่นชอบหรือประทับใจนำมาเล่าใหม่แต่เปลี่ยนชื่อเรื่องใหม่จึงทำให้วรรณกรรมนิทานมีชื่อเรื่องต่างกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย ยังคงสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกันกับชาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยสืบสานผ่านวรรณกรรมนิทาน อันเป็นประเพณีดั้งเดิมในการสืบทอดองค์ความรู้ทางสังคมวัฒนธรรมของชาวหลวงพระบางมาแต่โบราณกาลนั่นเอง

นอกจากนี้หากพิจารณาภาพรวมของการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานในทั้งสองพื้นที่ดังกล่าว (โปรดดูตารางเปรียบเทียบนิทานประกอบในภาคผนวก) นอกจากแสดงให้เห็นลักษณะร่วมของความเป็นลาวหลวงพระบางแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นความแตกต่างของนิทานของทั้งสองพื้นที่ ซึ่งแสดงให้เห็นการปรับตัวทางสังคมของชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย รวมถึงเห็นความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรมภายในสังคมของชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย และชาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวด้วย ยกตัวอย่างเช่น นิทานประจำถิ่นบางส่วนที่เล่ากันอยู่ในแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวจะไม่ปรากฏอยู่ในการรับรู้ของชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย (ยกเว้นเรื่องตำนานพระบางและตำนานเครือเขากาด หรือตำนานปู่เยอย่าเยอ) ได้แก่ ตำนานเมืองหลวงพระบาง ตำนานเมืองเวียงจันทน์ ตำนานเมืองเชียงแมน ตำนานเจ้าฟ้าจ๋ม และ ตำนานเจ้าศรีสว่างวงศ์ ส่วนตำนานสถานที่ เช่น ตำนานถ้ำดิ่ง ตำนานภูศรี ตำนานตาดกวางซี ตำนานน้ำชี ตำนานระเบิดสุพญานาค ตำนานโลงนางอ้ว ตำนานผาแบ่น ตำนานผาสู้ ตำนานผานาค ตำนานผาทิง ตำนานนางเป็อย และ ตำนานธาตุหมากโม ตำนานเหล่านี้ไม่อยู่ในการรับรู้ของชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย ส่วนตำนานประเพณีพิธีกรรม ได้แก่ ตำนานแห่หมากหมั่นหมากยี่น และ ตำนานตีกลองภูลี ซึ่งเป็นตำนานเก่าแก่คู่บ้านคู่มืองของชาวหลวงพระบางมาแต่โบราณก็ไม่ปรากฏอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยแต่อย่างใด*

*โปรดดูรายชื่อนิทานซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกประเภทวรรณกรรมนิทานตามแบบเรื่องนิทานของสตีท ทอมป์สัน ในภาคผนวกประกอบ

สาเหตุที่ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยไม่สืบทอดเรื่องเล่าดังกล่าวเนื่องจากตำนานเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ สถานที่ และการสร้างบ้านแปงเมืองของผู้นำในเมืองหลวงพระบาง ซึ่งมีลักษณะเฉพาะถิ่นจนไม่อาจสืบทอดเรื่องเล่ากันอยู่ในชุมชนใหม่ ประกอบกับชาวลาวหลวงพระบางส่วนใหญ่ถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่วิจัยในฐานะเชลยสงคราม เพราะฉะนั้นการมุ่งสร้างชุมชนใหม่ให้กลายเป็นบ้านใหม่เป็นภารกิจสำคัญกว่า จึงมุ่งเน้นการสร้างตำนานประจำถิ่นเพื่ออธิบายภูมิศาสตร์ สถานที่ และสิ่งแวดล้อมที่สนับสนุนหรือเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ในสังคมไทย ดังนั้นการสืบทอดเรื่องเล่าของกลุ่มชนจึงเลือกสืบทอดเฉพาะเรื่องเล่าที่รับรู้ร่วมกันอย่างแพร่หลายและเป็นองค์ความรู้หลักของกลุ่มชนเท่านั้น ได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ อุดมการณ์ วิถีชีวิต และหรือสิ่งที่เป็นจินตนาการร่วมของกลุ่มชนลาวหลวงพระบาง และนิยมแพร่หลายอยู่ในวิถีชีวิตดังที่ได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ ชาวลาวหลวงพระบางที่อพยพเข้ามายังพื้นที่วิจัย ส่วนใหญ่อพยพเข้ามาก่อนที่ราชอาณาจักรลาวจะแบ่งแยกเป็นสามอาณาจักรคือ อาณาจักรหลวงพระบาง อาณาจักรเวียงจันทน์ และอาณาจักรจำปาศักดิ์ ดังนั้นวรรณกรรมบางเรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยหลังจากอพยพ จึงย่อมไม่อยู่ในการรับรู้ของชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทย เช่น ตำนานเจ้าศรีสว่างวงศ์ เป็นต้น นอกจากนี้ตำนานบางตำนานยังแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะที่สัมพันธ์กับการเมืองการปกครองของราชสำนักหลวงพระบาง เช่น ตำนานแห่หมากหมั้นหมากยี่น และตำนานตีกองกุสี ซึ่งไม่อยู่ในความรับรู้ของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยเช่นกัน

ส่วนวรรณกรรมนิทานพุทธศาสนา เช่น ประวัติศาสตร์พระพุทธเจ้า ตำนานเกี่ยวกับศาสนา พระอริยสงฆ์ ทศชาติ และนิทานเกี่ยวกับคติทางศาสนา และหลักธรรมส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกันเพียงแต่ในแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จะมีจำนวนมากกว่า และหลากหลายกว่าแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางในแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเข้มข้นกว่า จึงทำให้ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการสร้างโลก และจักรวาลสืบทอดอยู่ค่อนข้างน้อยยกเว้นเรื่องปู่เยออย่าเยอ ซึ่งถูกยกย่องให้เป็นศิบรรพบุรุษหรือเทวดาหลวงประจำเมืองหลวงพระบาง ซึ่งมีการเล่าขาน และสืบทอดผ่านประเพณีพิธีกรรมอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนยังมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางในสมัยปัจจุบันจึงทำให้ความเชื่อเรื่องปู่เยออย่าเยอยังคงดำรงอยู่คู่กับชาวลาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

3.1.2 วรรณกรรมลายลักษณ์กับการสืบสานขนบการแต่งวรรณกรรม

นอกจากชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยสืบทอดวรรณกรรมมุขปาฐะมาจากเมืองหลวงพระบางแล้วยังพบว่ามีการสืบทอดขนบการแต่งวรรณกรรมมาจากเมืองหลวงพระบางด้วย

การสืบทอดขนบการแต่งวรรณกรรมในที่นี้หมายถึง วรรณกรรมที่สืบสานกันอยู่ในชุมชนลาว หลวงพระบางในพื้นที่วิจัยสืบทอดต้นฉบับมาจากเมืองหลวงพระบาง และหรือคัดลอกวรรณกรรมใหม่ในดินแดนไทยจากต้นฉบับเดิมที่นำมาจากเมืองหลวงพระบาง สันนิษฐานว่าในการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในดินแดนไทยยุคแรก ชาวลาวหลวงพระบางอาจขนย้ายคัมภีร์ใบลานติดตัวมาด้วย เนื่องจากในสมัยก่อนความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ ของชาวลาวหลวงพระบางมักจารสืบทอดเป็นมรดกเก็บไว้ในใบลาน ดังที่หุมพัน รัตตะนะวงส์ แสดงทัศนะไว้ว่า

“โดยธรรมชาติของมนุษย์หากอพยพไปอยู่ในพื้นที่อื่นก็มักอพยพสังคัมวัฒนธรรม อีตคองประเพณี ความรู้ความคิด และสำนักแห่งเผ่าพันธุ์ติดตัวไปด้วยเสมอ ในกรณีชาวลาวยังมีประเพณียกย่องให้ผู้เฒ่าผู้แก่คือผู้สืบทอดวัฒนธรรม คำานาน นิทาน และองค์ความรู้ต่างๆ ให้แก่ลูกหลาน ดังนั้นคนเหล่านี้จะนำวรรณกรรมติดตัวไปด้วยในตอนอพยพย้ายถิ่น”¹

ดังนั้นในการสืบสานมรดกวรรณกรรม และองค์ความรู้ต่างๆ ในสังคมไทยเป็นไปได้ว่า น่าจะมีการสืบสานในสองลักษณะคือสืบสานผ่านการขนย้ายตัวบทวรรณกรรมข้ามแม่น้ำโขง และข้ามภูเขาไปยังพื้นที่วิจัย โดยนัยนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าการสืบสานวรรณกรรมในชุมชนเป็นการสืบสานจากต้นฉบับจริงที่ขนมาจากเมืองหลวงพระบาง ลักษณะที่สอง อาจเป็นการสืบสานวรรณกรรมผ่านภูมิปัญญา ความรู้ และความทรงจำของนักปราชญ์ ผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งมีบทบาทค่อนข้างสูงในสังคม ดังนั้นเมื่อตั้งถิ่นฐานเป็นมั่นคงจึงสืบสร้างวรรณกรรมเรื่องต่างๆ ขึ้นมาจากความทรงจำอาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมที่สืบสานและถ่ายทอดกันในพื้นที่วิจัยสืบทอดมาจากราชอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางโดยตรงทั้งโครงเรื่องและขนบการแต่งวรรณกรรม เห็นได้จากวรรณกรรมที่สืบทอดกันอยู่ส่วนใหญ่มิใช่โครงเรื่อง และเนื้อเรื่องไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก เช่นเดียวกับขนบการแต่งวรรณกรรมซึ่งยังคงสืบทอดขนบอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการสืบทอดขนบการแต่งวรรณกรรมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงรสนิยมทางวรรณศิลป์ หรือขนบการแต่งวรรณกรรมที่สั่งสมกันมานาน เมื่ออพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่วิจัย การสืบทอดขนบการแต่งวรรณกรรมจึงมีนัยสำคัญต่อการบ่งชี้ความเป็นลาวหลวงพระบางด้วยเช่นกัน ดังนั้นในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงขนบการแต่งวรรณกรรมเพื่อชี้ให้เห็นว่าไม่ชาวหลวงพระบางจะอพยพเคลื่อนย้ายไปอยู่ที่ไหนก็ยังคงสืบทอดขนบการแต่งวรรณกรรมอันเป็นอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มชน ในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวแยกตามประเภทของวรรณกรรม เนื่องจากวรรณกรรมแต่ละประเภทมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันดังนี้

¹ สัมภาษณ์, หุมพัน รัตตะนะวงส์, ผู้เชี่ยวชาญวรรณคดีพื้นเมืองลาว ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, 22 กรกฎาคม 2549.

3.1.2.1 วรรณกรรมนิทานนิยาย

วรรณกรรมนิทานนิยายในที่นี้ผู้วิจัยใช้หมายถึง วรรณกรรมที่มีแนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ที่เน้น อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีเนื้อเรื่องขนาดยาว มีหลายอนุภาค ตัวเอกผจญภัย มีการปลัดพรากกับคนรัก และต่อสู้กับฝ่ายอธรรมสำเร็จและกลับมายุ่งร่วมกันในตอนจบเรื่อง นอกจากนี้ยังใช้ในความหมาย ของวรรณกรรมที่ถูกดัดแปลงให้เป็นวรรณกรรมนิทานชาดกหรือนิทานใช้ชาติ วรรณกรรมเหล่านี้ มีขนบการแต่งที่สืบสานอยู่ในประเทศ ได้แก่ ขนบด้านองค์ประกอบของวรรณกรรม และขนบทำให้เป็นชาดก ขนบองค์ประกอบของวรรณกรรมที่สืบสานอยู่ ได้แก่ ลักษณะ โครงเรื่อง เนื้อเรื่อง ตัวละคร ถ้อยคำภาษา รูปแบบคำประพันธ์ เป็นต้น จากการเปรียบเทียบเบื้องต้นพบว่า วรรณกรรมนิทานนิยายของชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทย ส่วนใหญ่ยังคงสืบสานขนบเรื่อง องค์ประกอบของวรรณกรรมอยู่ทั้งลักษณะ โครงเรื่อง เนื้อเรื่อง และตัวละคร และภาษา ในที่นี้ ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างเช่น ขนบการใช้ภาษา ลักษณะการใช้ถ้อยคำภาษาลาวแบบหลวงพระบางหรือสำเนียงหลวงพระบาง เป็นภาษาที่มีความไพเราะละเมียดละไมและสื่อภาพพจน์ความคิดความรู้สึก ได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน ภาษาจึงเป็นอัตลักษณ์เฉพาะประจำกลุ่มชน แต่เนื่องจากวรรณกรรมลายลักษณ์ไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยสำเนียงภาษาเช่นภาษาพูดทั่วไปแต่หากพิจารณาวิธีการใช้คำและการใช้ภาษาพื้นถิ่นของชาวลาวหลวงพระบางที่ปรากฏในวรรณกรรมซึ่งเป็นภาษาเฉพาะของชาวลาวหลวงพระบางถือได้ว่าเป็นสไตล์หรือขนบนิยมของชาวลาวหลวงพระบาง ผู้วิจัยเห็นว่าวรรณกรรมลายลักษณ์จำนวน 22 เรื่อง ผู้แต่งสามารถเลือกใช้ภาษาได้อย่างมีศิลปะและสื่อความหมายได้ชัดเจน

(1) การใช้ถ้อยคำสำนวน ชาวลาวหลวงพระบางก็เหมือนชาวลาวและชนชาติพันธุ์ไททั่วไปซึ่งมีความผูกพันกับวรรณกรรม และใช้วรรณกรรมอยู่ในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เห็นได้จากแต่ละช่วงวัยของชีวิตจะเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมในรูปแบบต่างๆ เช่น มีเพลงกล่อมเด็กขับกล่อมแอน้อย (ทารกแรกเกิด) ให้นอนหลับ มีเพลงประกอบการเล่น โอนชา (ชิงช้า) ในวัยเด็ก มีการขับทูนเกี่ยวพาราสิในวัยหนุ่มสาว อ่านหนังสือในประเพณีพิธีกรรมและงานเทศกาลต่างๆ ตลอดจนการอ่านและฟังนิทานธรรมหรือนิทานชาดกในวิถีชีวิตตามครรลองของชาวพุทธในวันพระหรือช่วงเข้าพรรษา เป็นต้น ดังนั้นการรับรู้เนื้อหาของวรรณกรรมและสุนทรียะที่ได้ยินได้ฟังอยู่ในวิถีชีวิตย่อมทำให้ชาวลาวหลวงพระบางคุ้นเคยกับภาษาวรรณศิลป์ แม้ว่าภาษาลาวโดยส่วนใหญ่จะมีตัวอักษรและถ้อยคำภาษาใช้เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันทั้งในดินแดนเมืองหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ รวมทั้งในภาคอีสานของประเทศไทย อย่างไรก็ดี ความเป็นเฉพาะท้องถิ่น เฉพาะกลุ่มชนซึ่งมีศิลปะ วัฒนธรรมที่พัฒนาเป็นแบบเฉพาะตนภายในราชอาณาจักรลาวเองก็ย่อมทำให้มีความแตกต่างระหว่างลาวเหนือคือ ลาวหลวงพระบาง ลาวกลางคือเวียงจันทน์ และลาวใต้คือ จำปาศักดิ์

รวมถึงลาวอีสานในดินแดนประเทศไทยปัจจุบันด้วย ในวรรณกรรมลาวหลวงพระบางพบว่า ชาวหลวงพระบางมีภาษา ลีลา และท่วงทำนองภาษาใช้เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตน ดังนี้

ใช้ถ้อยคำธรรมดา ในชีวิตประจำวัน การใช้ถ้อยคำภาษาส่วนใหญ่จะใช้ถ้อยคำธรรมดาถือเป็นคำง่ายๆ สั้นๆ และใช้กันอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน เป็นภาษาถิ่นเป็นส่วนมาก อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นถ้อยคำง่ายๆ สั้นๆ แต่ก็แสดงให้เห็นชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ที่กลั่นกรอง เลือกรูปภาษาเรียบง่ายขึ้นมาสื่ออารมณ์ ความรู้สึก นึกคิดได้อย่างมีศิลปะ งดงาม และเป็นอัตลักษณ์ภาษาหลวงพระบาง เช่น ในเรื่อง *สินไซ* เมื่อเปรียบเทียบกับสำนวนอีสาน (หรือสาทรณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) หรือฉบับท้าวปรางค์คำ เห็นได้ว่าฉบับดังกล่าวจะนิยมใช้ภาษาบาลี-สันสกฤต ซึ่งมีการประดับประดาตกแต่งอย่างวิจิตรบรรจง สะท้อนให้เห็นว่าผู้แต่งมีความเชี่ยวชาญภาษาบาลีสันสกฤตเป็นอย่างดี และอาจมีจุดมุ่งเน้นเพื่อให้เป็นวรรณกรรมชาดกตามขนบนิยม ขณะที่ฉบับลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยจะนิยมใช้ภาษาง่ายๆ สั้นๆ ไม่นิยมใช้ภาษาบาลีสันสกฤตและมีลักษณะเป็นวรรณกรรมชาวบ้านมากกว่าเช่น

...อันหนึ่ง อย่าได้แยงกระบองได้	จำหลายไฟไซ้หม้อขาด เสียมัน
มันเป็นบาปฮ้าย	จมลงพื้นแผ่นดินแดง แท้แล้ว
ฟังเอาเยอเจ้าสาวสำน่อย	ฝูงไปมีผีตัว
กับทั้ง หนุ่มน้อยเต่าแก่	ปานกลางกะตาย
อย่าได้ นอนหลับหลาย	ให้ค่อยฟังจำไว้
ตั้งหาก แม่นธรรมาชาติแท้	พระธรรมเจ้า กล่าวมา
อย่าประมาทแท้	เวรไซ้ไซ้ไต่หน้า เจ้าเอย
ในคำสอนสืบมา	กายสร้อย...

คำว่า จำ สำน่อย กะตาย เป็นคำศัพท์พื้นบ้านที่ใช้กันอยู่ในวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางทั่วไป ซึ่งเป็นคำง่ายๆ สั้นๆ แต่สื่อความได้ดีเช่น คำว่า “จำ” หมายความว่า ถึง ใกล้ชิด, ติด “สำน่อย” คือ สาวรุ่น และคำว่า “กะตาย” เป็นคำสร้อยที่ใช้พูดกันอยู่ทั่วไป ไม่มีความหมายใดเป็นพิเศษ หรือตอนที่นางสุมณฑาตายก็ยกมุกกันนั้นก็ก็เป็นคำคำว่ากันในชีวิตจริงของชาวบ้าน เช่น

... เมื่อนั้น นางคามขมเคียด	เข้มนุ่นป้อยดำ
ดูรา ชายโตนถ้อยเต่า	ชักโขผีเศศ
มีงอย่า มาอยู่ใกล้	กูหมื่นสาวเวทนา ท่านเฮย
กูอธิฐานแล้ว	ทานตัวตามช่าง มีงทอน
เทื่อนี้ กรรมครอบกูแล้ว	ลือห้ามหอนเป็น นี้เด
คือดั่ง เสือเหลืองได้	มิกะลาถูกมีง จึงแล้ว
ลือจักเถียงท่านแพ	กรรมข้องคอบคิง นี้แล้ว ...

แต่หากเปรียบเทียบกับเรื่อง *สินไซ* ฉบับที่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้ตีพิมพ์ไว้ นั้น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นฉบับมาตรฐานที่ใช้ศึกษากันทั่วไปในประเทศเพราะมีการใช้ภาษาบาลีสันสกฤตค่อนข้างมาก มีบรรยากาศเคร่งขรึมเป็นทางการกว่าอย่างเห็นได้ชัด* ในตอนที่นางสุมณฑาถูกยักษ์กุมภภัณฑ์ลักพาตัวไป กวีลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยก็พรรณนาถึงชาวสนมกรรมวังต่างก็ร้องไห้คร่ำครวญ ตกอกตกใจหน้าถอดสีกันทั่วหน้าผ่านการใช้ภาษาที่ให้ภาพพจน์

... แฉ่งหนึ่ง ความแผ่เท่า	อามาตย์ในสนาม
แพ้นั้นนมาก	ครงฮ้องทั้งปวง
ชั้นเสนาในออก	พร้อมพร้าให้หาแก้ว มีนนั้น
บางผ่อง หล่าหน้า	กลัวเกิด โกลาหน
วางการเก็บลูกเมีย	ฮ่วมห้องทั้งปวง ...

ในวรรณกรรมเรื่อง *สินไซ* ฉบับลาวหลวงพระบางในประเทศไทยยังปรากฏภาษาพื้นเมืองล้านนาแทรกอยู่ รวมทั้งมีคำศัพท์ใช้เรียกชื่อภูมิศาสตร์ สถานที่ในล้านนาปรากฏอยู่หลายแห่ง อันสะท้อนถึงความใกล้ชิดกันทางวัฒนธรรมภาษา และการรับอิทธิพลพุทธศาสนาจากล้านนาด้วย เช่น ปรากฏคำว่า แอ่ว (เที่ยวเล่น) ชื่อสถานที่ในล้านนา เช่น รินคำ เชียงตุง วัดป่าเต้า เมืองเชียงใหม่ และเชียงของ เป็นต้น

ด้านสำนวนภาษาที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานนิยายส่วนใหญ่พบว่า เป็นสำนวนภาษาที่มีความละเมียดละไม และสร้างจินตนาการให้แก่ผู้อ่านและรู้สึกไปตามฉากบรรยากาศ อารมณ์ความรู้สึกไปตามบทบาทของตัวละครซึ่งแสดงอารมณ์ทั้งรัก โกรธ เกลียด เศร้า โศก เสียใจ หวาดกลัวได้เป็นอย่างดี สำนวนภาษาที่ใช้ถือได้ว่าเป็นสำนวนภาษาที่ใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวัน ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมหลายๆ เรื่อง ยกตัวอย่างเช่น

* ดูเพิ่มเติมใน ท้าวปรารงค์คำ, *สังข์ศิลป์ชัย*, ตรวจสอบโดย สีลา วีระวงศ์ (เวียงจันทน์ ๑: กระทรวงธรรมการ, 2512), หน้า 2. เช่นเดียวกับฉบับเมืองหลวงพระบาง ซึ่งนอกจากนิมแต่งด้วยอักษรธรรมลาวแล้วยังมีการแต่งด้วยภาษาบาลีหนึ่งวรรค ตามด้วยการแปลเป็นภาษาลาวคล้ายการแต่งเทศน์มหาชาติในตอนต้นเรื่อง ในขณะที่ฉบับลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย ซึ่งสันนิษฐานว่ามีการสร้างขึ้นใหม่โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้เป็นวรรณกรรมเพื่อความบันเทิงเป็นสำคัญ เห็นได้จากไม่เคร่งครัดในการทำให้เป็นชาดก ภายในเนื้อเรื่องมีการดำเนินเรื่องกระชับ ตัวละครมีบุคลิกภาพหรือพฤติกรรมเป็นแบบชาวบ้าน ใช้ภาษาถ้อยคำพื้นบ้านในการสื่อความหมาย จึงกล่าวได้ว่าวรรณกรรมในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยเป็นวรรณกรรมที่สืบสานและสร้างสรรค์ในบริบทของสังคมไทยที่เน้นความบันเทิงเป็นหลัก และชาวลาวหลวงพระบางเองก็ไม่ได้รับรู้วรรณกรรมเรื่องนี้ (รวมถึงเรื่องอื่น) ในฐานะวรรณกรรมชาดก

- การชมความงามของตัวละครเอก นิยมชมว่างามเหมือนพระอินทร์เขียน ปั้น หล่อ หรือ ปูนแต่งไว้อย่างเหมาะสมและวิจิตรบรรจง ส่วนใหญ่จะชมใบหน้า รูปร่าง กิริยามารยาท
- การชมความงามของธรรมชาติ นิยมบอกว่าสวนพฤกษศาสตร์ธรรมชาติที่พระอินทร์เป็นผู้เนรมิตหรือตกแต่งไว้ ลักษณะการใช้สำนวนภาษาหรือวิธีการบรรยายพบว่า มีวิธีการแสดงออกแบบเดียวกันอย่างชัดเจนเช่น เรื่องสินไซ เรื่องขุนทิง หมาหุย เป็นต้น
- การชมความงามของปราสาทราชวัง และความสะดวกในการค้าขายในฐานะเมืองท่าหรือเมืองริมน้ำ ปรากฏอยู่ในเรื่องสินไซ ท้าวฮี้ หมาหุย และขุนทิง
- การแสดงอารมณ์ โศกเศร้า เหนื่อยล้า เสียใจ เช่น อิดเมื่อยมะ โน, เกลือกกลิ้งเคลื่อน กระหาย, หิวหอดให้ เป็นต้น

การใช้รูปแบบคำประพันธ์ ชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยมีสังคมวัฒนธรรมทาง

วรรณกรรม ภาษา และอักษร* ร่วมกับชาวลาวในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และชาวอีสานเช่นเดียวกับขนบการใช้รูปแบบการประพันธ์ ก็มีการใช้ร่วมกันอยู่ 3 ประเภท ได้แก่ โคลงสาร (กลอนอ่าน) ร่าย และกาพย์ สำหรับวรรณกรรมประเภทนิทานนิยายพบว่า มีการสืบทอดขนบการแต่งวรรณกรรมโดยใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสารเป็นเครื่องมือแสดงความคิดทั้ง 10 เรื่อง ได้แก่ *เรื่องสินไซ สุลีวง ผมหอม แดงอ่อน หมาหุย ท้าวฮี้ ผีน้อย ขุนทิง พญาคนคาก และ บัวเสียว* ลักษณะของโคลงสารจะมีสัมผัสไม่ตายตัว เพื่อเอื้อให้การอ่าน หรือการลำเสดวกที่สุด บางครั้งก็เรียกโคลงสารว่า “กลอนอ่าน”** เนื่องจากมีความนิยมนำวรรณกรรมที่แต่งขึ้นมาอ่าน

* ในเรื่องอักษรมีการใช้อักษร 2 รูปแบบ ได้แก่ *อักษรธรรมและอักษรไทยน้อย (ลาวเดิม)* อักษรธรรมเป็นอักษรที่ได้ต้นแบบมาจากอักษรมอญโบราณ โดยรับผ่านอาณาจักรล้านนา ส่วนอักษรไทยน้อยเป็นอักษรสกุลพ่อขุนรามคำแหงและไปประสมกับอักษรวิธีของอักษรตัวธรรม รูปแบบจึงต่างไปจากอักษรไทยในสมัยหลังๆ โดยตัวอักษรธรรมจะใช้บันทึกพระธรรมคัมภีร์ ตำราภาษาบาลี และเรื่องราวพุทธประวัติ ส่วนตัวอักษรไทยน้อยจะใช้บันทึกเรื่องราวทั่วไป เช่น วรรณกรรมนิทานนิยาย เอกสารทางราชการ กฎหมาย และตำรายา เป็นต้น ดูเพิ่มเติมใน ธวัช ปุณ โนนทก, “ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมพื้นบ้าน,” ใน *วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 63.

** กลอนอ่านมีลักษณะคล้ายกลอนสวดของภาคกลาง ในประเพณีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางนิยมนำวรรณกรรมนิทานนิยายมาอ่านเป็นทำนองที่ไพเราะ ซึ่งเป็นการสร้างความบันเทิงให้แก่สมาชิกในชุมชนหรือคนในครอบครัวในรูปแบบหนึ่ง เรียกกันเป็นภาษาพื้นบ้านว่าเป็นการ “อ่านหนังสือ” โดยปกติจะนิยมนำมาอ่านกันในงานเฮือนดี การอยู่ไฟแม่ลูกอ่อน และหรือธรรมเนียมการฟังเทศน์ช่วงเช้าพรรษา ซึ่งพระภิกษุนิยมนำวรรณกรรมพื้นบ้านที่ถูกดัดแปลงให้เป็นวรรณกรรมชาดกเหล่านี้นำมาอ่านให้คนที่มาจำศีลที่วัดฟังอยู่เสมอ

เป็นทำนองเรียกว่า “การอ่านหนังสือ” ดังนั้นวรรณกรรมนิทานนิยายซึ่งถูกดัดแปลงเป็นวรรณกรรมชาดกในรูปแบบของวรรณกรรมลายลักษณ์ จึงถูกเรียกว่าวรรณกรรมประเภทโคลงสาร บ้างก็เรียกว่ากลอนอ่าน หรือกลอนเจ็ด เป็นต้น

ลักษณะการแต่งส่วนใหญ่ไม่นิยมสัมผัสสระหรือสัมผัสในบท แต่จะนิยมสัมผัสอักษรและเน้นบังคับเอกและโทตามรูปแบบการแต่งโคลง ดังปรากฏในเรื่อง *สินไชขุนทิงสิน้อย พญาคันคาก หมาหุย ผมหอม แดงอ่อน ท้าวยี* ตัวอย่างคำประพันธ์ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกเรื่องสินไชมาแสดงเป็นตัวอย่างของคำโคลง ซึ่งเป็นตอนที่ท้าวสุธราช ออกบวชเพื่อติดตามหาข่าวของนางสุมณฑาที่ถูกยักกุมพันลักพาตัวไป ในระหว่างติดตามหาน้องสาวก็ได้พบกับลูกสาวเศรษฐีทั้ง 6 คน ก็มีความเสน่ห์หา จึงกลับมาปลงผนวชเป็นฆราวาส

...เมื่อนั้น สัวสาวพร้อม	ฝูงหมู่อำมาตย์
โยทาอาสา	แอ้วเอาจนได้
แม่นชีแสนลำซ้าง	ขอตางเคมราช
บุพทิตะลาดเจ้า	อย่าฮ้อนฮ่อมใด พระเอย
เมื่อนั้น กุกงท้าว	ปงศีลเป็นพยา
วางธัมถวาย	ผนวชลาวางไว้
ป๊านางล้อม	ระวังเพ็งพิน
लगนาง ถวายเสื่อผ้า	ทังม้าวมิ่งแหวน
หั้นๆ พร้อม	เสนทรธานี
นัระมนต์ภูมิ	สะเค็จคูเมืองคนเค้า
ตามทางลัน	ระวังพลแหนแห่
บัฐี้คี่ตัว	คนลันมีดม้าว... *

* หากปรับเป็นกลอนเจ็ดดังที่นิยมอ่านเป็นทำนองสวดหรือ “กลอนอ่าน” ในประเพณีการ “อ่านหนังสือ” ของชาวลาวหลวงพระบางอาจปรับได้ดังนี้

... เมื่อนั้น สัวสาวพร้อมฝูงหมู่อำมาตย์	โยทาอาสาแอ้วเอาจนได้
แม่นชีแสนลำซ้างขอตางเคมราช	บุพทิตะลาดเจ้าอย่าฮ้อนฮ่อมใด พระเอย
เมื่อนั้นกุกงท้าวปงศีลเป็นพยา	วางธัมถวายผนวชลาวางไว้
ป๊านางล้อมระวังเพ็งพิน	लगนาง ถวายเสื่อผ้าทังม้าวมิ่งแหวน
หั้นๆ พร้อมเสนทรธานี	นัระมนต์ภูมิสะเค็จคูเมืองคนเค้า
ตามทางลันระวังพลแหนแห่	บัฐี้คี่ตัวคนลันมีดม้าว ...

อนึ่งเนื่องจากการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมไทย ชาวลาวหลวงพระบางได้รับอิทธิพลจากภาษาและอักษรวิธียุคใหม่ซึ่งมีการเรียนการสอนกันตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 และมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติทำให้วรรณกรรมลาวหลวงพระบาง บางเรื่องที่สืบสานในสังคมไทยมีลักษณะการใช้อักษรวิธียุคใหม่ปะปนในการจารวรรณกรรม แต่มีเป็นส่วนน้อยและพบเฉพาะวรรณกรรมที่จารขึ้นใหม่ในสมัยหลังๆ ทั้งนี้เนื่องจากผู้แต่งหรือผู้คัดลอกซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้เคยบวชเรียนหนังสืออยู่วัดเป็นผู้สืบสานวรรณกรรม บุคคลเหล่านี้ส่วนใหญ่มีความรู้ทั้งภาษาไทยและอักษรโบราณลาว ได้แก่ อักษรธรรมและอักษรลาวเดิม หรืออักษรไทยน้อย ดังนั้นเมื่อมีการจารวรรณกรรมก็มักเขียนอักษรวิธียุคใหม่แทรกปนอยู่ด้วย เช่นปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง *สุลึง* ซึ่งมีการเขียนอักษรวิธียุคใหม่ และไทยแทรกปะปนกันอยู่ตลอดทั้งเรื่อง ทั้งนี้เป็นเพราะเรื่อง *สุลึง* เป็นวรรณกรรมที่นิยมแพร่หลายมากในชุมชนหลวงพระบาง จึงทำให้มีการคัดลอกสืบทอดกันมาหลายครั้งถึงแม้วรรณกรรมเรื่องนี้จะไม่ระบุวันเดือนปีที่จาร แต่จากการสอบถามเจ้าของวรรณกรรมคือนายดา สมบูรณ์พบว่า ได้สืบทอดกันมาเพียงหนึ่งชั่วคนเท่านั้น ลักษณะอักษรวิธียุคใหม่ที่แทรกอยู่ในวรรณกรรมเช่น คำว่า *เฮียง* บางครั้งเขียนเป็น *เฮียง* หรือ *ฮยง** มีข้อสังเกตว่า วรรณกรรมที่มีอายุหนึ่งร้อยปีขึ้นไป ไม่ปรากฏลักษณะอักษรวิธียุคใหม่ปะปนอยู่

นอกจากนี้วรรณกรรมเรื่องที่ไม่ระบุวันเดือนปีแต่มีความเก่าแก่พิจารณาจากสภาพใบลาน เช่น สีดำคล้ำ ใบลานแห้ง กรอบ พบว่าวรรณกรรมเหล่านั้นจะไม่ปรากฏการเขียนที่ได้รับอิทธิพลจากภาษาไทย จึงสรุปได้ว่า วรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลการเขียนแบบไทยเกิดขึ้นในช่วงหลัง ซึ่งผู้จารมีความรู้ภาษาไทยแล้วจึงทำให้เกิดความสับสนหรือพลังผลอในการเขียนภาษาลาวปะปนกับภาษาไทย หรืออักษรวิธียุคใหม่เช่นเดียวกับกรณีที่การเขียนอักษรไทยน้อยปะปนกับการเขียนหรืออักษรวิธียุคใหม่อักษรธรรมซึ่งปรากฏอยู่หลายเรื่องด้วยกัน เช่น คำว่า “*พระอิน*” จะเขียนเป็นสองลักษณะคือ เขียน “*พระอิน*” ในอักษรวิธียุคใหม่ และเขียน “*พระอิ*” (เขียนตัวสะกดคือ “*น*” ไว้ได้ คำว่า “*อิ*”) ตามแบบอักษรวิธียุคใหม่อักษรธรรม เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้จะเกิดขึ้นในกรณีที่สันนิษฐานว่าวรรณกรรมเรื่องนั้นแต่งหรือจดจารโดยบุคคลที่มีความรู้ทั้งอักษรไทยน้อย และอักษรธรรม มีข้อสังเกตว่า อักษรวิธียุคใหม่ที่มักเขียนปะปนกันเหล่านี้จะปรากฏในสองลักษณะ ได้แก่ การเขียนปะปนกันระหว่างอักษรวิธียุคใหม่ภาษาไทยกับอักษรวิธียุคใหม่ภาษาลาวเดิม (ไทยน้อย) และการเขียนปะปนกันระหว่างอักษรวิธียุคใหม่อักษรธรรมกับอักษรวิธียุคใหม่อักษรลาวเดิม หมายความว่าลักษณะการเขียนปะปนกันในลักษณะแรก เกิดขึ้นในกรณีที่บุคคลนั้นมีความรู้ทั้งภาษาไทยและอักษรลาว ส่วนการเขียนปะปนกันในลักษณะที่สอง เกิดขึ้นในกรณีที่บุคคลนั้นมีความรู้ทั้งอักษรธรรมและอักษรลาวเดิม

* อักษรวิธียุคใหม่ เขียนเป็น *ฮยง* ส่วนอักษรวิธียุคใหม่ เขียนเป็น *เฮียง*

แต่ไม่ปรากฏว่ามีการเขียนปะปนกันทั้งการเขียนแบบภาษาไทย อักษรธรรม และอักษรลาวเดิมในวรรณกรรมเรื่องเดียวกันหรือผู้แต่งหรือผู้คัดลอกคนเดียวกัน

นอกจากสืบทอดขนบถ้อยคำภาษา และรูปแบบคำประพันธ์แล้ว ยังมีการสืบทอดขนบการนำวรรณกรรมพื้นบ้านมาบวชให้เป็นพุทธศาสนาหรือพุทธชาดกเพื่อถ่ายทอดปรัชญาพุทธด้วย โดยเฉพาะการนำเสนอประเด็นเรื่องการสร้างสมบุญบารมี และภพชาติโดยมีตัวละครเอกเป็นภาพแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเกิดมาเพื่อชดใช้กรรมและสร้างบุญบารมี การทำวรรณกรรมพื้นบ้านให้กลายเป็นชาดกนี้นิยมแพร่หลายมากในล้านนา ซึ่งเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนา ก่อนจะแผ่ขยายความรู้เรื่องไปสู่ราชสำนักล้านช้างหลวงพระบาง สันนิษฐานว่า การบวชนิทานพื้นบ้านให้เป็นชาดกเป็นกลวิธี “นำเข้า” มาจากล้านนาเช่นเดียวกับขนบการเขียนตำนานหรือพื้นต่างๆ ซึ่งนิยมอยู่ในล้านนาแพร่กระจายเข้าไปในล้านช้างอย่างน้อยที่สุด ในสมัยพระเจ้าวิชุลราช ซึ่งได้ขอพระราชทานคัมภีร์จากกษัตริย์ล้านนาก่อนจะมีการนำพุทธศาสนาและคัมภีร์ทางศาสนาเข้ามาสู่ล้านช้างอย่างจริงจังในสมัยพระโทติสารราชและสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชตามลำดับ*

การทำวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านดัดแปลงให้เป็นชาดกนี้ได้รับความนิยมแพร่หลายมากในดินแดนล้านช้างหลวงพระบาง และดินแดนอีสานจนทำให้วรรณกรรมแทบทุกเรื่องกลายเป็นวรรณกรรมชาดกนอกนิบาต หมายความว่า เป็นนิทานชาดกที่ไม่ปรากฏอยู่ในนิบาตชาดกซึ่งมี

* วรรณกรรมลาวล้านช้างส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมล้านนา เนื่องจากในอดีตทั้งสองอาณาจักรมีความใกล้ชิดกันทั้งทางเครือญาติ การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม และศาสนา โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางเครือญาติของผู้ปกครองทำให้มีการถ่ายโอนวัฒนธรรมและศาสนาจากล้านนาสู่ล้านช้างบางส่วน เห็นได้จากในสมัยพระเจ้าวิชุลทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงแห่งล้านนา สมัยต่อมาพระเจ้าโทติสารราชได้ทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงล้านนาเช่นกันทำให้พระโอรสคือ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชต้องเสด็จไปครองล้านนาเป็นเวลาถึงสองปี ในยุคสมัยดังกล่าว สันนิษฐานกันว่า พระองค์ทรงนำวรรณกรรมศาสนาและวรรณกรรมชาดกมาสืบทอดในราชอาณาจักรล้านช้างเป็นจำนวนมาก แต่ก็ไม่มีหลักฐานยืนยันหรือรู้แน่ชัดว่า การที่พระองค์ทรงนำวรรณกรรมมาด้วยนั้นมีจำนวนมากน้อยเพียงใด หรือมีเรื่องอะไรบ้าง แต่สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ ในสมัยนี้วรรณกรรมลาวมีความเจริญรุ่งเรือง มีการสร้างสรรค์ที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัว รวมถึงมีพัฒนาการคลี่คลายมาโดยลำดับ ดังนั้นวรรณกรรมล้านช้างในยุคสมัยนี้ถือได้ว่าเป็นยุคที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดยุคหนึ่ง โดยเฉพาะการสร้างสรรค์วรรณกรรมพื้นบ้านให้เป็นวรรณกรรมชาดกเพื่อแสดงการบำเพ็ญบุญบารมีของพระพุทธเจ้าในแต่ละภพชาติ และเพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาให้แก่คนในสังคมจนกล่าวได้ว่า ลักษณะเหล่านี้เป็นขนบการแต่งวรรณกรรมอย่างหนึ่งของชาวลาวหลวงพระบาง ดูเพิ่มเติมใน ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนาภู, บรรณาธิการ ใน ล้านนาสู่ล้านช้าง (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2536).

จำนวน 547 เรื่องดังที่ ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี ได้รวบรวมและเรียบเรียงไว้² กลวิธีทำให้เป็นชาดกทำได้โดยการเติมหัวเติมท้ายวรรณกรรมกล่าวคือ การ “เติมหัว” หมายถึง กล่าวอารัมภบทในบทเริ่มต้นของวรรณกรรมทุกเรื่องว่าเป็นนิทาน “ใช้ชาติ” ของพระพุทธเจ้าซึ่งได้เสวยชาติเป็นตัวละครในเรื่อง หลังจากนั้นก็นำเรื่องไปตามโครงเรื่องของนิทานแนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เพียงแต่อาจแทรกเป็นบางช่วงตอนว่าตัวละครคือ พระโศภิต์หรือพระพุทธเจ้า ในตอนใกล้จบเรื่องตัวละครฝ่ายร้ายจะถูกทำลาย ส่วนตัวละครเอกจะประสบความสำเร็จในชีวิต และปกครองบ้านเมืองสืบต่อมาอย่างมีความสุข มีการประชุมชาดกหรือสโมธานในตอนท้ายเรื่องเพื่ออธิบายว่าใครเป็นใครถือเป็นการ “เติมท้าย” เพื่อปิดเรื่องชาดกอย่างสมบูรณ์

ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยมีการสืบทอดวัฒนธรรมการนำนิทานพื้นบ้านมาแปลงให้เป็นวรรณกรรมชาดกปรากฏเฉพาะวรรณกรรมนิทานนิยายเท่านั้น สันนิษฐานว่า ลักษณะการทำวรรณกรรมพื้นบ้านให้เป็นชาดกของชาวลาวหลวงพระบาง อาจสืบทอดขนบดังกล่าวมาจากล้านนาคั้งแต่สมัยพระเจ้าโพธิสารราชต่อเนื่องสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ทรงนำวัฒนธรรมวรรณกรรมบางส่วนมาจากล้านนา ในจำนวนวรรณกรรมนิทานนิยายที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาจำนวน 10 เรื่อง พบว่าเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่ถูกทำให้เป็นชาดกทั้ง 10 เรื่อง ได้แก่เรื่อง *สินไซ สุลิวง แดงอ่อน คันคาก ขุนทิง ผมหอม ท้ายี่ ผีน้อย หมาหุย และ บัวเหียว* ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า การทำให้เป็นวรรณกรรมชาดกมีระดับของความเข้มข้นแตกต่างกันสะท้อนให้เห็นร่องรอยของวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอย่างเด่นชัด ลักษณะการทำนิทานพื้นบ้านให้เป็นวรรณกรรมชาดกดังกล่าวสามารถจัดกลุ่มได้เป็นสองกลุ่มได้แก่

กลุ่มแรก เป็นกลุ่มที่ทำให้เป็นวรรณกรรมชาดกในลักษณะเรียบง่าย ได้แก่ เรื่อง *สุลิวง ผีน้อย ผมหอม และ บัวเหียว* เห็นได้จากวรรณกรรมดังกล่าวมีการกล่าวในช่วงเริ่มเรื่องว่าเป็นนิทาน “ใช้ชาติ” ของพระพุทธเจ้า แต่ภายในเนื้อเรื่องกลับแสดงออกถึงความเป็นพื้นบ้านทั้งจากบรรยากาศ การใช้ถ้อยคำสำนวนพื้นบ้านที่เรียบง่าย สั้นกระชับสื่อความหมายได้โดยไม่ต้องตีความมากนัก ตัวละครเอกมีพฤติกรรมแสดงออกแบบชาวบ้านเช่น การปลูกข้าว ทำไร่นา หรือเลี้ยงสัตว์ ดังเช่นเรื่อง *ผีน้อย* ส่วนเรื่อง *ผมหอม* แม้จะกำหนดให้นางเป็นลูกนางสีดาซึ่งเป็นธิดากษัตริย์แต่นางกลับมีวิถีชีวิตแบบชาวบ้านเช่น ยังคงลงอาบน้ำในแม่น้ำลำคลอง หรือเที่ยวเล่นกลางหมู่บ้านกับเพื่อนๆ ในวัยเด็ก เป็นต้น ส่วนเรื่อง *สุลิวง* ถือเป็นนิทานพื้นบ้านอย่างแท้จริง แม้จะมี

²ดูเพิ่มเติมใน อุดม รุ่งเรืองศรี, *วรรณกรรมล้านนา* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546). และ สายวรุณ น้อยนิมิต, “อรรถกถาชาดก: สารสำคัญและความสัมพันธ์กับวรรณกรรมคำสอนของไทยเรื่องอื่น,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542).

การบอกไว้ในตอนต้นเรื่องว่าเป็นนิทานใช้ชาติของพระพุทธเจ้าแต่ในตอนจบกลับไม่มีการประชุมชาดกแต่อย่างใด ยิ่งไปกว่านั้นในการดำเนินเรื่องกลับอุคมด้วยอิทธิฤทธิ์ตามแนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ดังเช่นนิทานวัดเกาะของไทย ซึ่งเน้นความตื่นเต้น สนุกสนาน ชิงรักหักสวาท และมีเรื่องความอิจจาริษาอันเป็นเหตุให้ตัวเอกต้องระหกระเหิน ได้รับความทุกข์จากการพลัดพรากแต่สุดท้ายก็จะพบกับความสุขสมหวังดังเดิม จึงกล่าวได้ว่าเรื่องสุลิวงเป็นนิทานเพื่อความบันเทิงและเติมเต็มอารมณ์ความรู้สึกของชาวลาวหลวงพระบางเป็นสำคัญ จึงทำให้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังนิยมนำไปดัดแปลงเป็นบทละครเพื่อใช้แสดงละครดึกดำบรรพ์ ซึ่งเป็นมหรสพหนึ่งเดียวของชาวลาวหลวงพระบางที่สืบสานกันมาตั้งแต่อดีต

ส่วนเรื่อง *บัวเหี่ยว* ในตอนเริ่มเรื่องไม่ระบุถึงการเป็นนิทานชาดก ส่วนการดำเนินเรื่องก็เข้าไปในแนวจักรๆ วงศ์ๆ ไม่มีฉากบรรยายภาพของความเป็นวรรณกรรมชาดกแต่อย่างใด ในตอนจบมีการประชุมชาดกสั้นๆ ไม่ครบถ้วนตามขนบของการประชุมชาดก สาเหตุที่ไม่เคร่งครัดในความเป็นชาดกหรือการทำให้เป็นชาดกเนื่องจากวรรณกรรมเหล่านี้ในอดีตเป็นนิทานพื้นบ้านมาก่อนที่จะรับอิทธิพลพุทธศาสนา ดังนั้นเมื่อนำมาดัดแปลงให้เป็นวรรณกรรมชาดกตามขนบนิมิตพระพุทธศาสนาจึงทำให้รายละเอียดของเรื่องยังคงแสดงถึงความเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านอยู่อย่างเด่นชัด อนึ่งมีข้อสังเกตว่าบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมพื้นบ้านในฐานะวรรณกรรมบันเทิงที่เน้นความสนุกสนาน และแสดงแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์ได้รับความนิยมมากกว่าการรับรู้ในแบบวรรณกรรมชาดก

ในเรื่อง *ขุนทิง* เห็นได้ชัดว่าเป็นนิทานพื้นบ้านมาก่อนแต่ถูกดัดแปลงให้เป็นวรรณกรรมชาดก เห็นได้จากเรื่องราวดำเนินเรื่องไปตามนิทานจักรๆ วงศ์ๆ มีการแทรกผญาพื้นบ้าน และพิธีกรรมพื้นบ้านเช่น การสู่ขวัญ และแสดงวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบาง เช่น การเงินฝ้ายของสตรี นอกจากนี้ยังนิยมลงท้ายหรือยุติขึ้นหรือตอนในการแต่งหรือเขียนด้วยการแทรกสภาพแวดล้อมวิถีชีวิตชาวลาวหลวงพระบางที่กำลังเกิดขึ้นในขณะที่กำลังดัดแปลงวรรณกรรม เช่นกล่าวไว้ว่าเลิกจารเพราะเป็นช่วงเวลาสาวลงอาบน้ำตอนเย็น “ยุติบั้นยามผู้สาวลงทำ ทาขม้นหอมคุ้มฮอดพี่ชาย” เป็นต้น

กลุ่มที่สอง กลุ่มวรรณกรรมนิทานที่ทำให้เป็นวรรณกรรมชาดกได้อย่างเต็มรูปแบบ ได้แก่เรื่อง *คันทาค ท้าวฮี หมาหุย ลินไซ และแดงอ่อน* การที่กล่าวว่าวรรณกรรมดังกล่าวถูกทำให้เป็นวรรณกรรมชาดกได้อย่างเต็มรูปแบบ พิจารณาจาก *ประการแรก* การขึ้นต้นเรื่อง ซึ่งจะระบุไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นนิทาน “ใช้ชาติ” หรือ การที่พระพุทธเจ้ายัง “เที่ยวทวัระมาน” คือ ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร *ประการที่สอง* ในรายละเอียดการดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบมีการเน้นย้ำให้เห็นถึง

ความเป็นวรรณกรรมชาดกอยู่ตลอดเวลา โดยเรียกสรรพนามแทนตัวละครเอกว่า “พระโพธิสัตว์” ตลอดทั้งเรื่อง นอกจากนี้ยังใช้คำราชาศัพท์เพื่อปรับนิทานพื้นบ้านให้เป็นเรื่องของกษัตริย์หรือชนชั้นปกครอง *ประการสุดท้าย* พิจารณาจากการประชุมชาดก ซึ่งจะกล่าวไว้อย่างครบถ้วนว่าตัวละครใด เป็นตัวแทนของใคร เช่น พระพุทธเจ้า พระเทวทัต พระราชนิดา พระราชมารดาของพระพุทธเจ้า พระนางพิมพา พระราชโอรส พระราชธิดา และพระอริยะสงฆ์ ซึ่งเป็นพุทธสาวกต่างๆ เช่น พระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร พระนางวิสาขา เป็นต้น ส่วนใหญ่จะชี้ให้เห็นว่าใครเกิดเป็นใคร โดยกล่าวเฉพาะตัวละครหลัก แต่วรรณกรรมที่จัดได้ว่าเป็นกลุ่มที่ปรับเปลี่ยนให้เป็นชาดกอย่างเต็มรูปแบบนี้ก็ได้ถูกทำให้เป็นชาดกอย่างครบถ้วนทั้งสามประการดังที่กล่าวมา โดยเฉพาะในตอนท้ายอาจไม่มีการประชุมชาดกหรือมีการประชุมแต่ไม่ครบถ้วนก็ได้ เช่น เรื่องพญาคันคากพบว่าไม่มีการประชุมชาดก แต่มีลักษณะของประการแรกและประการที่สองอย่างเข้มข้นก็จัดเป็นวรรณกรรมกลุ่มที่ดัดแปลงให้เป็นชาดกในกลุ่มนี้ได้

นอกจากนี้มีข้อสังเกตว่า ในจำนวนวรรณกรรม 5 เรื่องดังกล่าวพบว่า เรื่องที่มีสาระสำคัญสอดคล้องกับการทำให้เป็นชาดก มีฉากบรรยายความเป็นแรงเสริมให้เรื่องราวดูขมขื่นหลัง สักดิ์สิทธิ์ และเป็นการบำเพ็ญบุญบารมีของพระโพธิสัตว์อย่างแท้จริง ได้แก่ เรื่อง *คันคาก* เรื่องนี้กำหนดให้ตัวละครเอกเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานรูปร่างอัปลักษณ์คือ เกิดเป็นคันคากหรือคางคกเพื่อชี้ให้เห็นการเกิดมาชาติใช้กรรมของพระพุทธเจ้า จากนั้นจะเน้นย้ำการบำเพ็ญบุญบารมี และการทำทานสร้างกุศลตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ด้วยคุณงามความดีจึงทำให้พระอินทร์ลงมาเนรมิตทำตัวคันคากกลายเป็นมนุษย์มอบนางแก้วที่มาจากอูตตระกูรวิปให้เป็นมเหสี และปราบพญศของพญาแถน ซึ่งไม่ยอมปฏิบัติหน้าที่ของตนในการบันดาลฝนให้แก่มนุษย์ ดังนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเที่ยวทวาระมานอยู่ในวัฏสงสารและสร้างสมบุญบารมีด้วยการช่วยเหลือมนุษย์โลกและทำทานต่างๆ จนสำเร็จ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในตอนจบไม่มีการประชุมชาดก สันนิษฐานว่าในช่วงแรกของการปรับวรรณกรรมพื้นบ้านให้เป็นชาดกนั้น การประชุมชาดกอาจไม่ค่อยเคร่งครัดนักแต่จะเน้นที่การดำเนินเรื่องคือ เน้นพฤติกรรมการทำงานบุญสร้างกุศลหรือการปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมเป็นสำคัญรวมถึงการใช้ชื่อแทนตัวละครเอกว่าคือ พระโพธิสัตว์ หรือพระพุทธเจ้าตนประเสริฐ

ส่วนเรื่อง *สินไซ* เป็นวรรณกรรมนิทานเรื่องเด่นและเป็นที่ยอมรับหลายของชาวลาวหลวงพระบาง สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวรรณกรรมเอกที่ถูกดัดแปลงให้เป็นชาดกในยุคแรกๆ ในตอนต้นเรื่องมีการกล่าวไว้ว่าเป็นนิทานที่เป็นชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตามในการทำให้เป็นชาดกในยุคแรกๆ พบว่ายังไม่เคร่งครัดมากนักเนื่องจากในตอนจบเรื่องแม้จะมีการประชุมชาดกแต่เป็นการประชุมชาดกที่ไม่สมบูรณ์คือ ในเรื่องระบุเพียงว่าสิโห และสังข์ ซึ่งเป็นพี่น้องของ

สินไชคือ พระโมคคัลลานะ ส่วนสินไชซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องไม่มีการระบุว่าคือ พระพุทธเจ้าแต่ผู้อ่านก็สามารถรับรู้ว่สินไชคือ พระโพธิสัตว์เพราะมีการกล่าวข้ไว้ใน การดำเนินเรื่อง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเรื่องสินไชน่าจะเป็นนิทานพื้นบ้านในยุคแรกๆ ของการนำนิทานพื้นบ้านมาทำให้เป็นชาดก แต่ยังไม่ค่อยเคร่งครัดในเชิงรูปแบบจึงทำให้เรื่องนี้ประหลาดไม่สมบูรณ์ เช่นเดียวกับเรื่อง *ท้าวหมาหุย* ท้าวหมาหุยเกิดมาเพื่อชดใช้กรรมก่อนที่จะกลายเป็นมนุษย์ กล่าวคือในอดีตชาติท้าวหมาหุยเกิดเป็นขโยมวัด ซึ่งได้ข โยมก่ล้วยของพระมหาเถรไปกินจึงถูกสาปแช่งให้ เกิดเป็นหมาหุย เมื่อท้าวหมาหุยเกิดมาได้สร้างบุญบารมีชดใช้กรรมแล้วก็กลายเป็นมนุษย์ในตอนจบมีการประชุมโดยระบุว่าท้าวหมาหุยคือ พระโมคคัลลานะซึ่งเกิดมาเพื่อคอยช่วยเหลือพระพุทธเจ้า ส่วนท้าวจันทร์แดงคือ พระโพธิสัตว์ ส่วนนางบัวคำ และนางฟองไม่ระบุว่าเป็นใคร ส่วนแม่น้อยคือ พระเทวทัต พระฤาษีคือ พระสารีบุตร เป็นต้น

ส่วนเรื่อง *แดงอ่อน* และ *ท้าวยี่* เป็นนิทานที่ย้ำถึงการสร้างบุญบารมีของพระพุทธเจ้าตามปรัชญาพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องท้าวยี่นั้นเห็นได้ว่าตลอดทั้งเรื่องจะเน้นการทำบุญทำทานของท้าวยี่เพื่อให้ผู้ยากไร้ต่างๆ ได้มีชีวิตมั่งคั่งร่ำรวยและเป็นคนดีมีศีลธรรม การตั้งสมบารมีผ่านการทำทานเป็นวิธีการสั่งสมบุญบารมีอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นแบบอย่างแก่พุทธศาสนิกชน โดยภาพรวมถือได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ยังดำเนินเรื่องตามปรัชญาทางพระพุทธศาสนาแม้ว่าในตอนจบจะประหลาดไม่ครบถ้วนก็ตาม ในเรื่อง *ท้าวยี่* ประชุมชาดกไว้ว่า พญาหล้าน้ำคือ พระโมคคัลลานะ เศรษฐีเอกราชคือ พระสารีบุตร พญาแสนซึ่งเป็นลุงของท้าวยี่คือ พระอานนท์ พญาจันคือ พระราชบิดาของพระพุทธเจ้า มารดาท้าวยี่คือ นางศิริมหายา นางบัวไขคือ นางยะสนธรา ท้าวคำแดงคือ พระราหู พระอินทร์คือ พระอนูรท และท้าวยี่คือ พระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ยังมีการสืบสานขนบเรื่องการแสดงอติวิพากษ์ของผู้แต่งหรือผู้คัดลอกด้วย ซึ่งการแสดงอติวิพากษ์หรือทศนะของผู้คัดลอกถือเป็นการดำเนินตามขนบของการคัดลอกวรรณกรรมเนื่องจากผู้คัดลอกจะนิยมแสดงอติวิพากษ์ของตนแทรกไว้ในตอนต้น และตอนท้ายเรื่องเสมอ อติวิพากษ์เป็นอิสระส่วนตัวของผู้แต่งหรือผู้คัดลอกแต่ละคนที่จะแสดงความปรารถนาต่างๆ ในตอนต้นเรื่องส่วนใหญ่จะนิยมนมัสการพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และขออานิสงส์จากการทานธรรม โดยขอให้ตนเองมีความสุขความเจริญ บ้างก็ขอให้ตนเองมีสุขภาพแข็งแรง มีสายตาดูมเห็นทุกสิ่งทุกอย่างได้อย่างชัดเจน (ปรากฏในเรื่องสินไช) ส่วนตอนจบเรื่องมักจะมี “ฟอย” หรือข้อความส่งท้ายของผู้คัดลอก อาจเป็นการกล่าวถ่อมตนเป็นผู้ด้อยความรู้ ผู้อ่านไม่ควรติเตียนหากขาดตกบกพร่องให้ผู้อ่านหาใส่เอาเองดังคำพูดที่ว่า “หนังสือหนังสือ” เพราะฉะนั้นผู้อ่านควรมีวิเคราะห์วิจารณ์ในการตีความหมายของถ้อยคำเอง หรือหากใครนำหนังสือไปอ่านแล้วให้นำมาคืน

ภายใน 7 วัน เป็นต้น บางเรื่องมีการบอกชื่อผู้แต่งหรือผู้คัดลอก บอกวันเดือนปีที่คัดลอกซึ่งทำให้ทราบถึงอายุของเอกสาร และช่วงเวลาที่สืบสานวรรณกรรม

กล่าวโดยสรุป การสืบสานขนบการแต่งวรรณกรรมนิทานนิยายในชุมชนลาวหลวงพระบางที่สืบสานทั้งองค์ประกอบของวรรณกรรมด้าน โครงเรื่อง เนื้อเรื่อง ภาษา รูปแบบคำประพันธ์ ตลอดจนการสืบทอดขนบการทำวรรณกรรมพื้นบ้านให้เป็นชาดก สามารถแสดงให้เห็นลักษณะร่วมของการแต่งวรรณกรรมที่ชาวหลวงพระบางในประเทศไทย สืบสานมาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ลักษณะร่วมของขนบการแต่งวรรณกรรมดังกล่าวบ่งชี้ให้เห็นถึงการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบาง เนื่องจากวรรณกรรมคือผลิตผลของสังคมที่ประกอบสร้างขึ้นจากโลกทัศน์ความคิด ค่านิยม ขนบประเพณีพิธีกรรม และภาษาของชาวหลวงพระบางอันเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมความเป็นลาวหลวงพระบางที่ย่อมเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นความเป็นลาวหลวงพระบางในประเทศไทยได้อย่างเด่นชัดเช่นกัน

3.1.2.2 วรรณกรรมประกอบพิธีกรรม

นอกจากเคารพนับถือพระพุทธศาสนาและมีประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับผีแล้ว ชาวหลวงพระบางยังมีความเชื่อเรื่องการประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ด้วย โดยเฉพาะการประกอบพิธีกรรมในยามวิกฤตของชีวิตซึ่งมีหลักสำคัญอยู่ที่ “โองการสวดประกอบพิธี” หรือเรียกกันว่า วรรณกรรมประกอบพิธีกรรม วรรณกรรมดังกล่าวจารด้วยอักษรธรรม เชื่อกันว่าเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์และทำให้พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ ในชุมชนลาวหลวงมีพิธีกรรมในยามวิกฤตอยู่หลายพิธี ในการศึกษาวิจัยผู้วิจัยเลือกพิธีกรรมเฉพาะพิธีกรรมที่นิยมแพร่หลาย และยังสืบทอดปฏิบัติกันอยู่ในวิถีชีวิตอย่างเคร่งครัด ได้แก่ พิธีกรรมแก้แม่กำเนิด แก่พรหมชาติชาตา สืบชะตา ส่งตัวเสวย สะเดาะเคราะห์ แก่อุปาทวูปู่ทวดเหตุ เสียเคราะห์ปัดฝุ่น และคู่ขวัญคนป่วย ถึงแม้ว่าบทสวดโองการแต่ละพิธีจะมีเนื้อหา และรายละเอียดต่างกันตามลักษณะเฉพาะของแต่ละพิธี อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมเหล่านี้ต่างก็มีองค์ประกอบของวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมร่วมกัน ซึ่งเป็นขนบของการแต่งวรรณกรรมประกอบพิธีกรรม ได้แก่ โครงสร้างเนื้อหา ลักษณะคำประพันธ์ ภาษา และอุดมการณ์ความคิด

อนึ่งเนื่องจากลักษณะเนื้อหาของวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมมีลักษณะเฉพาะด้านเนื้อหา และรูปแบบแตกต่างจากวรรณกรรมประเภทอื่น ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์เนื้อหาโดยพิจารณาจากการดำเนินเรื่องเป็นสำคัญ (โดยไม่นำวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมสืบชะตาในส่วนที่เป็นอารัมภบทหรือบทเริ่มต้นของการประกอบพิธีมาวิเคราะห์ เนื่องจากวรรณกรรมดังกล่าวแต่งด้วยภาษาบาลีไม่มีคำแปลภาษาไทย) การดำเนินเรื่องในที่นี้หมายถึง การลำดับเนื้อหาในวรรณกรรมประกอบพิธีกรรม

ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง ซึ่งส่วนใหญ่มีการดำเนินเรื่องคล้ายคลึงกัน สามารถแบ่งเป็น 6 ตอน ได้แก่ บทชุมนุมเทวดา บทประณามหรือบทไหว้ อารัมภบท คำสวดโอองการ บทกวาดเคราะห์ และบทให้พร แต่ละตอนมีรายละเอียดดังนี้*

(1) **บทชุมนุมเทวดา** เป็นการกล่าวอัญเชิญเทวดา ยักษ์ คนธรรพ์ นาค ซึ่งสถิตอยู่สวรรค์ บนพื้นดิน ตามป่าเขา เกาะแก่ง และในน้ำ ฯลฯ ให้มาชุมนุมกันเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่มณฑลพิธีและเพื่อเป็นสักขีพยานในการประกอบพิธีกรรม บทชุมนุมเทวดาส่วนใหญ่ไม่มีคำแปลภาษาไทย เช่น

สาธุ สาธุ สักเค กามะ จะ รูเป ศิริสิขะระตะเกุ จันตะลิกเข วิมาน
 ทีเป รัฎฐะ จะ คามะ ตะรุวะนะคะหะเน เคหะวัตถุมหิ เขตเต ภูมมา จายันตุ
 เทวา ชะละละวะสะเม ยักกะคันธัพพะนาคา ตัญจันตา สันติเกยัง มุนิ
 วะระวะจะนัง สาธะโว เม สุนันตุ รัมมัสสะวะนะกาโล อะขัมกะทันตา
 รัมมัสสะวะนะกาโล อะขัมกะทันตา รัมมัสสะวะนะกาโล อะขัมกะทัน
 ตา สาธุ อะราทะนัง กะโลมะ

อนึ่งมีข้อสังเกตว่าบทชุมนุมเทวดาส่วนใหญ่จะไม่ค่อยจารไว้ในโอองการประกอบพิธีกรรมโดยตรง ดังนั้นผู้ประกอบพิธีกรรมจึงกล่าวอัญเชิญเทวดาด้วยปากเปล่าซึ่งส่วนใหญ่จะจำได้ขึ้นใจโดยไม่ต้องมีบทอ่าน อย่างไรก็ตามก็ดีเนื่องจากเป็นส่วนประกอบสำคัญก่อนจะเริ่มประกอบพิธีกรรมซึ่งถือเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมจึงจัดบทชุมนุมเทวดาไว้เป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมประกอบพิธีกรรม

(2) **บทประณาม** คือ คำกล่าวไหว้ครู ถือเป็นธรรมเนียมนิยมในการแต่งที่สำคัญประการหนึ่งของวรรณกรรมลาวหลวงพระบาง บทประณามส่วนใหญ่อยู่ตอนต้นมีเนื้อหารำลึกถึงสิ่งที่หมอปราหมณ์ เคารพบูชา ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เทพยดา ครูอาจารย์ คำประณามจะต้องขึ้นต้นด้วยการกล่าวบูชาพระรัตนตรัยก่อน ได้แก่ การตั้งนะโม 3 จบ ในวรรณกรรมประกอบพิธีแก้แม่กำเกิด หมอปราหมณ์จะกล่าวนมัสการพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ได้แก่ พระกุกุสันโท โคนาคะมะโน กัสสะโป โคตะโม และอริยมตตาโย เป็นต้น

* ตามปกติวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่จะเริ่มต้นด้วยบทประณาม อารัมภบท และการกล่าวสวดโอองการเท่านั้น ส่วนบทชุมนุมเทวดา บทกวาดเคราะห์ และบทให้พรจะไม่เขียนไว้ในคำสวดโอองการ เพียงแต่หมอปราหมณ์ผู้ประกอบพิธีจะกล่าวด้วยวาจาซึ่งส่วนใหญ่มักกล่าวเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันทุกพิธีกรรม

(3) **อารัมภบทหรือบทเริ่มต้นการประกอบพิธี** เป็นตอนเริ่มต้นของเนื้อหาในแต่ละพิธี ซึ่งแตกต่างกันไปบ้างตามลักษณะเฉพาะของแต่ละพิธี เช่น บทเริ่มต้นวรรณกรรมประกอบพิธีแก้แม่กำเนิด* จะเริ่มด้วยการกล่าวว่าจะปราบแม่กำเนิดให้วินาศด้วยพระคาถาและพระโองการอันศักดิ์สิทธิ์

...ข้าพเจ้าจะผาผีทั้งหลายให้วินาศ ทั้งมหาดและจ้งไฮคำไซ้ ก็ให้ระงับดับหายเสียในมือนี้นี้ กูจักผาผีทั้งหลาย ผีคำมอดและมญา ค้นว่าได้ยินคำกูกล่าวแล้วฮีบหนี กูจะเชิญเอาพระอาทิตย์อันเป็นอรียฝน อันเป็นมิตรมงคลแต่กูสุเอย สู่อยามาโกสัดนกู กูจักฆ่าคนสูด้วยบาทพระคาถา กูจักฆ่าหัวสูให้ลูกเป็นแปดด้วยพระโองการ ให้สูครางอยู่เหมือนกบ ให้สูโศกเศร้าเหงาอยู่เหมือนดั่งบาด...

(วรรณกรรมประกอบพิธีแก้แม่กำเนิด)

ส่วนบทเริ่มต้นวรรณกรรมประกอบพิธีแก้พรหมชาติซาตา เริ่มด้วยการกล่าวถึงการกำเนิดโลกและจักรวาลซึ่งสร้างโดยพญาแถน ดังนี้

...โอมเครื่องเขากาด มาคน้ำตายพวย ก่อฟ้าทอเกิดหอย ก่อเมืองก่อนาทอฮอย โอมเครื่องเขากาด เครื่องหนึ่งกาดเมื่อเมืองแถน เครื่องหนึ่งกาดเมื่อเมืองฟ้า เครื่องหนึ่งกาดเมื่อเมืองผี เครื่องหนึ่งกาดเมื่อแควดล้อม อ้อมขอกจักรวาล ย่างงำเจ้าตกแต่งลงมา โอมหมากน้ำเต้าปู้ญ แถนเต่าเจ้าตกแต่งลงมาทางอากาศ ช้างม้าเกิดเหลือหลาย ย่างงำเจ้าตกแต่งลงมาทางอากาศ จัวควายเกิดแวนมาก ย่างงำเจ้าตกแต่งลงมาทางอากาศ เต้าน้อยเกิดแวนหลายทางอากาศ คนลงมาเกิดแวนมาก ย่างงำเจ้าตกแต่งลงมา แถนหลวงปั่นผึ้ง ให้เป็นรูปควายก็มีมือนี้นี้ ปั่นดินดอนให้เป็นรูปช้างก็วามือนี้นี้ แถนเต่าเจ้าปั่นหุ่นหล่อรูปคนก็มีมือนี้นี้ หมอหุ่นลงมาจากฟ้าก็วาคืนมือนี้นี้ โอมหุลลู หุลลู สะวะหาย...

(วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมแก้พรหมชาติซาตา)

บทเริ่มต้นวรรณกรรมประกอบพิธีส่งตัวเสวย จะเริ่มด้วยการกล่าวเป็นคาถาบาลีแล้วจึงบอกวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรม เช่น

...ยันทุน ทูคปรตา มหากา อินทะสะวัง เอกะนัมมาภิง โอมเทวดาเจ้าทั้งหลาย เจ้าสัตตาคูนี้ชื่อว่า [...] (ถ้าหลายคนให้บอกชื่อทีละคน) สัพพะเคราะห์ขาด อุบาทว์เกิดหลายประการ คือว่าหนูจ้งไฮกัดเสื่อผ้า บั้งบ้ำไต่ขึ้นคน คำกั้วลมีมาก ไก่กะตักกลางคืน บ้างอ้อหลอฮ้องเฝ้า

* แม่กำเนิด หมายถึง แม่เก่าแม่หลัง โบราณหมายถึง ฟ้าแถนเนนแต่ง ความเชื่อแม่กำเนิดมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องแถนคือเทพผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์ และจักรวาล ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงความเชื่อดังกล่าวนี้อย่างละเอียดในบทต่อไป

นกเค้าก๊วกเอาขวัญ สัพพะสันอันเป็นเหตุเข้าเขตจับเฮือน ขอแก้เทวดาแก้คณหมายเสียในมือนี่
วันนี้ ยามนี้ ก็เข้าเทอญ...

(วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมส่งตัวสวย)

ในบทเริ่มต้นวรรณกรรมประกอบพิธีสะเดาะเคราะห์ จะเริ่มต้นด้วยการกล่าวอ้างถึง ครูบา
อาจารย์ พ่อหมอ ได้มอบสิทธิอำนาจในการประกอบพิธีกรรมให้แก่ตนมาประกอบพิธีกรรมเช่น
กล่าวว่า “โอมสิทธิการครูบาอาจารย์ พ่อหมอให้กูแก้ กูจะสะเดาะเคราะห์อันฮ้ายอันขาด กูจะสะเดาะ
เสียในวันนี้” ส่วนในบทเริ่มต้นประกอบพิธีแก้อุปาทวูปัทวะเหตุ จะเริ่มด้วยการกล่าวเป็นภาษาบาลี
ไม่มีคำแปลภาษาไทย อาทิ “ยานิระภูตานิ สะมาคะตานิ ภูมมานิ วายานิวะ อันตะลิกเข สัพพะเวภูตา
สุมะนา ภาวันตุ ยันทุนนิมิตัง อะวะมังคะลัญจะ โย จามะนาโป สะกุนัสสะ สันโท ปาปิกคะโ
ทุสสุปปีนัง อะกันตัง พุทธานุภาเวนะ ชัมมานุภาเวนะ สังฆานุภาเวนะ วินาสะเมนตุ”

นอกจากนี้ในบทเริ่มต้นวรรณกรรมประกอบพิธีเสียเคราะห์ปิดพื้นที่เริ่มด้วยการกล่าว
อัญเชิญพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่บนสวรรค์ และอัญเชิญท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่รวมทั้งกล่าวเชิญเทพดาที่
ประจำอยู่ในโลกให้มาพร้อมกัน ณ ที่บูชา ตัวอย่างเช่น “โจน โด เอวัง สังคา มะริสา หมู่เทพบุตรเทพ
ดาเจ้าทั้งหลาย ผุ่งหาทุกขบ่ได้ คือว่า อินทราทิพยปติราช และท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ คือ ธรรมฐ ฐปะ วิรู
ปะชะ กุเวรันตัง อยู่จตุทิศทั้งสี่ มีขัณกะกุมภณคชะ ยักชะ เป็นบริวาร และเทพดาเจ้าฝูงตนอยู่ในภูมะ
สถาน ภูผาป่าไม้บ้านเฮือนสวนตั่ง เจ้าเสื่อ เจ้าผ้า เจ้าผึ่ง เจ้าเทียน เจ้าสัดดาผู้มีอุปาทว” ส่วนบท
เริ่มต้นวรรณกรรมประกอบพิธีสู่ขวัญคนป่วยจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “ศรีศรีสิทธิพระพร ไกรสรฮ้องฮ่วม
เฮ้า ขวัญเฒ่าทั้งเมือง บัดนี้ข้อยจักเชิญเอา แถน ใจกล้า ผู้เยี่ยมชอกจกรวาล ขวัญลูกหลาน ไปตกที่ใด
ให้ไปทันกันมาทุกหมู่ ปู่ผู้นี้ชื่อว่าพญาเวสสุวรรณ ข้อยจักเชิญขวัญหัว ขอให้แล่นมาเด้ามือนี่วันนี้
เชิญเอาขวัญเจ้าเสื่อเจ้าผ้า ขอให้เข้ามาโฮม มาเยอขวัญเฮย”

(4) คำสวดโองการ คือ ส่วนที่ว่าด้วยเนื้อหาหลักของการประกอบพิธีกรรมแตกต่างกันไป
ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละพิธี อย่างไรก็ตามก็ดี วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ต่างก็มี
ลักษณะร่วมกันในแง่ที่จะต้องกล่าวอัญเชิญเทวดา และสิ่งศักดิ์เข้ามาร่วมในมณฑลพิธีเพื่อรับเอา
เครื่องเช่น ไห้ว และรับเคราะห์เจ็บป่วยต่างๆ ออกไปจากผู้พลีกรรม นอกจากนี้จากกล่าวถึง การสะเดาะ
เคราะห์ การปราบภูตผี การเชิญขวัญ ปลอบโยนขวัญ หรือการสวดคาถาบาลีเพื่อสืบอายุให้ยืนยาว
 เป็นต้น ทั้งนี้รายละเอียดของคำสวดโองการที่เป็นเนื้อหาหลักของวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมแต่
ละประเภทมีดังนี้

4.1 วรรณกรรมประกอบพิธีแก้แม่กำเนิด ชาวลาวหลวงพระบางเชื่อว่ามนุษย์เกิด

มาจะมีแม่เก่าแม่หลังหรือแม่ในอดีตชาติคอยติดตามวิญญาณของลูกที่มากับบนโลกมนุษย์ โบราณเชื่อว่าคือ “ฟ้าแถมแนบแต่ง” หมายถึงพญาแถมหลวงซึ่งเป็นคนส่งมนุษย์ลงมาเกิด* เนื้อหาในคำสวดโองการจึงกล่าวข่มขู่ให้แม่กำเนิดเกรงกลัวและไม่กล้ามารบกวนเด็กอีก การกล่าวข่มขู่มักอ้างถึงเทวดาที่มีฤทธิ์ เช่น พญาเวสสุวรรณ ซึ่งเป็นเจ้าแห่งผี อัญเชิญพระพุทธรูปเจ้าทั้ง 5 พระองค์ มาขับไล่ผีแม่กำเนิด กล่าวถึงลักษณะอาการต่างๆ ที่ผีแม่กำเนิดหลอกล่อเด็กให้กลัว หลังจากนั้นจะกล่าวข่มแม่กำเนิดด้วยถ้อยคำที่จริงจังและรุนแรง เช่น ใช้หมอนตีหัวแม่กำเนิด ใช้ตะปุดตอกฝ่ามือ ใช้ดาบผ่าหัวแม่กำเนิด เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการอัญเชิญพญาแถมลงมาช่วยกำจัดแม่กำเนิด และเชิญเทวดาพระเคราะห์มาช่วยอีกแรง หลังจากข่มขู่แล้ว ในตอนท้ายจะกล่าวเชิญแม่กำเนิดมารับเครื่องเช่นบูชาและขอร้องไม่ให้กลับมารบกวนเด็กอีก โดยสรุปคือในการกล่าวโองการแก่แม่กำเนิดจะมีทั้งการข่มขู่และปลอบประโลมเอาอกเอาใจไปพร้อมๆ กัน ยกตัวอย่างเช่น

...คันทูเกิดแล้วถูกข่มขู่ คันสูมาฝ่ายหน้าถูกจิกเอาพริ้วและขวานฟันฝ่าหัวสุ กับทั้งพระหุลามานและพญาเวสสุวรรณ จึงพร้อมกันมาเอาปากคาบพระจันทร์ ดินยันพระอาทิตย์ มือซ้ายคูคือค้อนตะบอง มือขวาคูคือค้อนตะเนียบเหล็กมาตีหัวผีทั้งหลาย ให้แตกทลายสิ้นนี้ ผีทั้งหลายคันลงมาอยู่ ถูกจิกเอาตะปุดมาตอกกลางฝ่ามือ ถูกจิกเอาคีมมาคืบ ถูกจิกทอดดับสุไปกิน ถูกจิกเอาดาบสิทธิไชยคมพระพุทธรูปเจ้าทั้งห้าพระองค์ ลงมาผ่าหัวสุให้แตกแฉ่งจนดิน ไสยะหุลูลุ หลลุ ชวะหาย [...] เจ้าทั้งหลายจงลงมาเอาเครื่องบูชาทั้งหลายฝูงนี้ มีข้อยปิดคนมีคนปิดเสื่อ มีทั้งรูปม้ารูปช้าง รูปจิว และรูปควาย รูปเปิด และรูปไก่อ มีทั้งรูปเส็ง และรูปกา ฝูงข้าทั้งหลาย จึงขอไถ่เอาอ่อนน้อม มีทั้งกล้วยอ้อหมากพลูเครื่องพอใจเจ้าแม่ ขอให้แผ่ใจหอมหวาน ซ้องหวิทั้งหลายไถ่พร้อม...

(วรรณกรรมประกอบพิธีแก่แม่กำเนิด)

4.2 พิธีแก้พรหมชาติชาตา เนื้อหาหลักจะกล่าวอัญเชิญแถมหลวงและแถมองค์

* ความเชื่อเรื่องผีแม่กำเนิดนี้มีความคล้ายคลึงกับความเชื่อเรื่อง “แม่ซื่อ” ของภาคกลางและภาคใต้ ซึ่งเชื่อว่าเด็กที่เกิดมาจะมีพี่เลี้ยงคอยดูแล มีด้วยกัน 4 คน แม่ซื่อทั้งสี่นี้พระอิศวรใช้ให้ลงมาเลี้ยงดูทารกตั้งแต่เกิดจนอายุ 12 ปี เมื่อเด็กเกิดอาการเจ็บป่วย นอนสะดุ้งตกใจ หรือกิริยาอาการผิดปกติ เช่น กินข้าวสารดิบ กัดเล็บ อมนิ้วมือ กินดินมือเท้ากระตุกเชื่อกันว่าเนื่องจากแม่ซื่อให้โทษหยักตี หยอกล้อ หรือหนีไปเที่ยวทิ้งเด็กไว้คนเดียว ดังนั้นเมื่อเด็กมีอาการดังกล่าวจะต้อง “บน” แม่ซื่อ เมื่อเด็กหายป่วยก็ต้องทำพิธีเชิญแม่ซื่อ มีข้อสังเกตว่าในศาสนาพราหมณ์ฮินดูก็มีความเชื่อเรื่องผีแม่ซื่อเช่นกันคือ เชื่อว่ามนุษย์แรกเกิดจะมีผีแม่ซื่อคือ ผีที่พระอิศวรเจ้าแห่งผีในลัทธิพราหมณ์ฮินดูส่งลงมาให้คุณมนุษย์แรกเกิดจนถึง 12 ปี นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่า ความเชื่อเรื่องผีแม่กำเนิด และผีแม่ซื่อยังมีลักษณะของความเชื่อเรื่องภพชาติที่มนุษย์ยังคงเวียนว่ายตายเกิดตามคติพระพุทธศาสนา ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องแม่กำเนิด เป็นความเชื่อเกี่ยวกับผีผู้ที่มีอิทธิพลต่อการกำเนิดและการดำรงชีวิตของมนุษย์นั่นเอง

อื่นๆ ที่อยู่บนสวรรค์ให้ช่วยคุ้มครองรักษาเส้นชีวิต คือ “กวมิ่งกกแนน” ซึ่งเป็นสายกำเนิดให้อยู่ดีมีสุขเพื่อชีวิตของผู้อยู่เมืองลุ่มหรือเมืองมนุษย์จะได้สุขสงบปลอดภัย นอกจากนี้ยังอัญเชิญเทพคาที่ประจำอยู่บนพื้นโลก และเทพดาพระเคราะห์มาช่วยปกป้องคุ้มครอง ซึ่งแสดงให้เห็นความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ผสมผสานกันได้เป็นอย่างดี การสวดโองการจะเริ่มด้วยคาถาบาลีหลังจากนั้นจึงแปลเป็นภาษาลาวในลักษณะแปลขยายความคล้ายวิธีการแต่งวรรณกรรมกลอนเทศน์ เมื่อได้อัญเชิญเทพดามารับเอาเครื่องสักการะแล้วก็ขอร้องให้กำจัดเคราะห์ และแก้ไขเส้นพรหมชาติซาตาที่เชื่อว่าอยู่ในช่วงวิกฤติให้มีสภาพที่ดีขึ้นกว่าเดิมยกตัวอย่างเช่น

โถมโต เทวา สังคา ดูราฝูงหมู่เทพดาเจ้าทั้งหลาย ฝูงหม้อหล่อรูปคนก็ให้ลงมา แม่มมผู้ป้อนข้าวก็ให้ลงมา เจ้าปิ่นเบ้าหล่อรูปคนก็ให้ลงมา นางนิตตสายแฮก็ให้ลงมา แม่เลี้ยงเจ้าผู้แผ่สายมือก็ให้ลงมา เทพดาฝูงหมู่อยู่ภูเขาและป่าไม้ก็ให้ลงมา เทพดาฝูงหมู่อยู่ปากถ้ำและคูหาที่ให้ลงมา เทพดาฝูงหมู่อยู่เมืองผีก็ให้พร้อมพวักันลงมา...ขอให้หายพยาธิและโรค คือเจ็บหัวและขัดเข่า เม้าหัวและ โศกเศร้าโศกา ขอให้หายทั้งลูกเต้าและจ้วควาย ขอให้มีความสุขสบายถึงเฒ่าอย่าได้ทุกข์ร้อนเฮ่าและโศกา เจ็บตาและปวดท้อง อย่าได้ต้องพยาธิและอนตาย ขอให้ระงับกลับหายเสีย แถนหล่อวางผู้เป็นเจ้าของ แถนเฒ่าเจ้าผู้ก่อกกแนน แถนเลี้ยงเจ้าผู้อยู่เมืองบน เจ้าใหญ่หน้าเมื่อฟ้าเจ้าอย่าลืมหลัง กกมิ่งเจ้าไปแขนกกแนนเจ้าไปซ้าย...แถนเฒ่าผู้ก่อกกแนน แม่เลี้ยงเป็นผู้แผ่สายมือ แม่มมเจ้าเป็นผู้ป้อนข้าว แถนเฒ่าเจ้าผู้ปิ่นรูปคน บัดนี้ฝูงข้าทั้งหลายขอเชิญเทพดาเจ้าทั้งหลาย จงมารับเอาขันธ์เครื่องเคราะห์ในมือนี่ แล้วจงขับสัพพะเคราะห์ทั้งหลายหนีเสียด้วยรีบโดยพลัน...

4.3 พิธีสืบชะตา เนื้อหาของพิธีกรรมสืบชะตาจะเรียงร้อยเป็นคาถาบาลีไม่มีคำแปลภาษาไทยเช่นบทโองการแก้พรหมชาติซาตาหรือพิธีส่งตัวเสวย เนื่องจากการกล่าวด้วยคาถาบาลีมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อให้เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์โดยผู้ประกอบพิธีกรรมหรือหมอปราหมณ์จะต้องสวดโองการเป็นเวลา 3 คืนๆ ละ 3 จบ ลักษณะคำบาลีที่ประดิษฐ์เป็นบทโองการนี้มีลักษณะเป็นบาลีไทยผสมภาษาเขมร หรือภาษาถิ่น พระมหาประยุต สิริรัตน และพระมหาวิจิต จันทสิริได้แปลเก็บความบทสวดสืบชะตาดังกล่าวสามารถแปลได้ว่า เป็นการอ้างถึงปัญญาของพระพุทธเจ้า ต้นไม้และดอกไม้ที่เป็นมงคล เพื่อนำมาทำลายข้าศึกศัตรู ตลอดจนนให้กำลังใจและเพื่อชนะภัยอันตรายทั้งปวง ดังนี้

“ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง พระองค์นั้น ขอนอบน้อมแด่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ชื่อเสียงจงจรจายไป ความเป็นผู้เป็นที่ขัดเกลาคือแล้ว จงมีพร้อมความรู้ใหญ่จงถึงพร้อม ขอนอบน้อมแด่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ความสวัสดิมีชัยจะมีทั้งทางบก และทางอากาศ ขอให้ผู้ป่วยจงปราศจากศัตรู ยา

พิษ ทุกเมื่อเทอญฯ ความรู้มาก จงมี จงพ้นจากอันตราย กลิ่นเกสรแห่งดอกไม้ 20 ชนิดอันเป็นยาวิเศษ ปัญญา 20 ชนิด จงรดชำระให้สะอาดหมดจดเกิด ปัญญาของพระพุทธเจ้าตรัสรู้ร้อยสิ่ง ซึ่งประกอบด้วยความละเอียดและปัญญาตรัสรู้ธรรม ความสุขบริสุทธิ์ จงอาบสรอง ปัญญา คือศาสตราจงตัดความชั่วร้ายให้ศัตรูทั้งหลาย จงบาราศไป³

4.4 พิธีส่งตัวเสวย ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ตัวเสวย หมายถึง เทวดาประจำพระเคราะห์ ที่เวียนมาบรรจบกับอายุ หรือชาตาเกิดของมนุษย์แต่ละคน ซึ่งจะส่งผลร้ายต่อชีวิต เช่น ทำให้เจ็บป่วย ได้รับความอับโชค หรือมีเรื่องเดือดร้อนใจ ดังนั้นในเนื้อหาคำสวดโองการจึงมีประเด็นหลักอยู่ที่การอัญเชิญเทวดาพระเคราะห์ ลงมาเสวยข้าวปลาอาหารและเครื่องกยาบูชาต่างๆ ขอร้องให้เทวดาเหล่านั้นรับเอาเคราะห์กลับไปยังเมืองผี แต่เนื่องจากความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ดังกล่าวได้ประสมประสานกับความเชื่อดั้งเดิม ในบทโองการจึงมีการอัญเชิญแดน และเชิญเทวดาในพระพุทธศาสนามาช่วยขจัดเคราะห์ และบันดาลความสุขให้แก่ผู้พลีกรรม มีข้อสังเกตว่าในบทสวดโองการมีการนำคาถามงคลหรือมนตร์ตามความเชื่อในพระพุทธศาสนามากล่าวไว้ด้วย รวมทั้งมีการนมัสการพระพุทธเจ้าด้วยการตั้งนะโม 3 จบ หลังจากนั้นจึงกล่าวบทโองการในช่วงที่สองต่อไป บทสวดมนตร์ที่นำมากล่าวส่วนใหญ่คือบทพระปริตร เช่น คาถาอุณหัสนิชา ความว่า *อัมมิ อุมมิ สสะ วิชะโย ชัมโม โลก อนะตตะโร สัพพะสัตตตะหิตัตถายะ ตัง ตวัง คัมมหาหิ เทวะเต ปริวัชเช ราชะทัมเฑ อะมะนุสเสหิ ปะวะเก พะยัคเข นาคะ วิเส ภูตะ อะกาละมะระณนะ วา สัพพะสมา มะระณา มุคโค รุจะเปตวา กาละมาริตัง ตัสเสวะ อานุภาวนะ โหตุ เทโว สุชี สะทา สุทระสีลัง สะมาทายะ ชัมมัง สุจะริตัง จะเร ตัสเสวะ อานุภาวนะ โหตุ เทโว สุชี สะทา ลิกขิตัง จินติตัง ปุชัง ธาระณัง วาจะนัง กระจุงปะเรสัง เทสะนัง สุตวา ตัสสะ อายุ ปะวัตตะตติ*

4.5 พิธีสะเดาะเคราะห์ เมื่อกล่าวบทเริ่มต้นพิธีแล้วเนื้อหาหลักของบทโองการ สะเดาะเคราะห์คือ การกล่าวสะเดาะเคราะห์ที่อาจจะเกิดขึ้นให้ออกไปจากชีวิตของผู้พลีกรรม โดยใช้คำว่า “กูจะสะเดาะเสียในมือนี้นี้” เป็นประโยคหลัก มีข้อสังเกตว่า เคราะห์ที่กล่าวถึง เป็นเคราะห์เชิงุที่อยู่ในความเชื่อของชาวบ้าน ซึ่งมีทั้งเคราะห์ที่เกิดจากผี เช่น ผีป่า ผีตายโหง ผีพราย เป็นต้น เคราะห์ที่เกิดจากสัตว์หรือพฤติกรรมของสัตว์ หรือลางบอกเหตุต่างๆ หลังจากนั้นจึงเบิกเคราะห์ออกไป การเบิกเคราะห์คือ การกล่าวนำเคราะห์ที่จะเกิดขึ้นนั้นเบิก/นำออกไปจากชีวิตของผู้พลีกรรม โดยมีคำว่า “กูจักเบิกวันนี้” เป็นประโยคนำด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น

³อ้างถึงใน รัตนภรณ์ วังคีรี, วิเคราะห์วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมพื้นบ้านจากอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542), หน้า 159.

... กุ๊กเบิกเสื่อตัวเก่า กุ๊กเบิกทั้งหน้าดำหน้าแดงแสงกินเลือด กุ๊กเบิกเสื่อวันนี้ กุ๊ก
 เบิกนาคราชตัวปากกว้างและหางสี กุ๊กเบิกวันนี้ข้างน้ำดวงแดง กุ๊กเบิกวันนี้แสงเสื่ออยู่ใน
 ถ้ำ กุ๊กเบิกวันนี้แสงคำๆ นั้นแม่นแสงราหู กุ๊กเบิกวันนี้หน้าจ้าวธนู กุ๊กเบิกวันนี้ปลูดึงหัว
 เอียน...

(วรรณกรรมประกอบพิธีสะเดาะเคราะห์)

หลังจากกล่าวเบิกเคราะห์แล้วก็แนะนำให้เคราะห์เชิญหนีไปอยู่สถานที่อันไกลโพ้นห่าง
 จากโลกมนุษย์และห้ามกลับมารบกวนมนุษย์อีก นอกจากนี้ก่อนจะจบโองการสะเดาะเคราะห์พบว่า
 หมอพรหมณ์จะกล่าวคาถาอาคมปิดท้ายพิธีกรรมด้วยเพื่อขับไล่เคราะห์และป้องกันการย้อนกลับมา
 ของเคราะห์ด้วยเช่น โอมสิทธิการ สะวะหาย สะวะหาย สิทธิไชย โอมสะวะหะ สะวะหาย สิทธิไช
 ยะ โอมแก้ตัวล้าน กุ๊กเอาสามมนตร์มาเฮ็ด กุ๊กเอาเจ็ดมนตร์มาพาด ให้สูหนีมือนี่วันนี้ โอม สิทธิ
 สะวะหะ สะวะหาย

4.6 พิธีแก้อุบาทว์อุปัทวะเหตุ อันที่จริงพิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีแก้อุบาทว์อุปัทวะ
 เหตุ และพิธีเสียดเคราะห์ปิดพื้น จัดเป็นพิธีกรรมที่มุ่งขับไล่เคราะห์ เชิญ และสิ่งอัปมงคลออกไปจาก
 วิถีชีวิตของผู้พลีกรรม สาเหตุแห่งलगบอกเหตุต่างๆ ว่าไปแล้วก็มีลักษณะใกล้เคียงกันมาก
 โดยเฉพาะพิธีกรรมแก้อุบาทว์อุปัทวะเหตุและพิธีเสียดเคราะห์ปิดพื้น ดังนั้นในการจะประกอบ
 พิธีกรรมใดจึงขึ้นอยู่กับดุลพินิจของหมอพรหมณ์ และผู้พลีกรรมเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามก็มีข้อสังเกต
 ว่าพิธีแก้อุบาทว์อุปัทวะเหตุจะพิจารณาลักษณะ “อุบาทว์” จากตำราแก้อุบาทว์เป็นสำคัญส่วนพิธี
 สะเดาะเคราะห์จัดเป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นเป็นส่วนตัว กล่าวคือ หากผู้ใดพบเหตุลางบอกเหตุคน
 เดียวหรือเห็นเป็นการส่วนตัว เชื่อว่าเคราะห์เชิญ เหตุร้ายต่างๆ จะเกิดกับผู้พบเห็นในอนาคต ดังนั้น
 เพื่อป้องกันเรื่องร้ายจะจัดทำพิธีสะเดาะเคราะห์เป็นการส่วนตัว ส่วนพิธีแก้อุบาทว์อุปัทวะเหตุและ
 พิธีเสียดเคราะห์ปิดพื้นจะทำร่วมกันภายในครอบครัวทั้งหมด

เนื้อหาของบทโองการแก้อุบาทว์อุปัทวะเหตุจะกล่าวเป็นภาษาบาลีก่อนแล้วจึงแปลเป็น
 ภาษาไทยต่อท้ายมีการอัญเชิญเทพดาลงมารับเครื่องเช่น ไห้ว และขอให้เจ้าเรือนหายจากอุบาทว์
 ต่างๆ ในการนี้จะมีการพรรณนาเครื่องสักการะว่าประกอบด้วยอาหารหวานคาว ทูงช่อทูงช้อย เครื่อง
 ตกแต่งต่างๆ ถวายแด่เทพดา และขอให้หายจากพยาธิอันตราย และเคราะห์เชิญทั้งปวง มีการแจ
 ะบายละเอียดเกี่ยวกับเคราะห์ที่เกิดจากเทวดาพระเคราะห์ทั้ง 9 นอกจากนี้ยังมีเคราะห์เชิญอันเกิดจาก
 อุบาทว์พระอินทร์ พระยม พระอิศวร พระนารายณ์ พระอัคคี เป็นต้น ในตอนจบของบทสวดโองการ
 จะขอให้เจ้าเรือนอายุมั่นคงขวัญยืนอยู่ดีมีความสุขทุกๆ คน เช่น

บัดนี้ข้าเจ้าได้กระทำตักแตงยังเครื่องสักการะบูชา เทวบุตรเทวดาเจ้าทั้งหลาย ขอแก่ เทวบุตรเทวดาเจ้าทั้งหลาย จงนำเอาเคราะห์เจ้าข้า เจ้าเฮือนหลังนี้ หนีไปเสียมือนี่วันนี้ ตั้งแต่เมื่อหน้า ขอให้เจ้าข้าเจ้าเฮือนหลังนี้ มีอายุมันยืนยาวอยู่ดี ชุคนชุคน ก็ข้าเทอญ

(วรรณกรรมประกอบพิธีแก้อุบาทว์อุปัทวะเหตุ)

4.7 พิธีเสียบเคราะห์ปิดพื้น จุดเด่นของพิธีเสียบเคราะห์ปิดพื้นคือ เชื่อกันว่าเมื่อประกอบพิธีแล้วเคราะห์ที่เกิดขึ้นภายในตัวเรือน หรือจะเกิดขึ้นกับคนในครอบครัวจะถูกกวาด หรือกำจัดออกไปอย่างราบคาบ เนื่องจากพิธีกรรมนี้จะจัดทำขึ้นภายในตัวเรือนที่เกิดเคราะห์เข็ญนั้น และสมาชิกทุกคนในครอบครัวจะต้องเข้าร่วมพิธีกรรมอย่างเคร่งครัด บางครั้งเรียกพิธีนี้ว่า “เฮ็ดเวียกขี้ถี้” คือเมื่อทำพิธีกรรมนี้แล้วมีข้อกล่าวหาว่า ห้ามนำข้าวของเครื่องใช้ทุกอย่างในครัวเรือนรวมทั้งทรัพย์สินเงินทองห้ามนำออกจากตัวเรือนเป็นอันขาดหากฝ่าฝืนเชื่อกันว่าเคราะห์ร้ายที่กวาดออกไปจากตัวเรือนจะกลับเข้ามาสู่ตัวเรือนอีก ซึ่งทำให้สมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยได้ นอกจากนี้ในการ “กวาด” หรือ “ปิดเคราะห์” ออกจากตัวเรือนนั้น มีข้อสังเกตว่านอกจากกล่าวมนตร์ในพิธีกรรมและสวดโองการแล้วยังมีการนำด้ายสายสิญจน์ล้อมรอบตัวเรือนเป็นเวลา 3 คืน มีการนำน้ำมนตร์สะไล่เสนียดจัญไรและเคราะห์ต่างๆ ตามพื้นเรือนโดยเฉพาะบริเวณที่เกิดเคราะห์เช่น กรณีมีงูเห่าขึ้นมาเลื้อยบริเวณเรือนครัว ก็จะทำพิธีสะน้ำมนตร์บริเวณครัวเรือนมากเป็นพิเศษเพื่อกวาดเคราะห์ออกไป มีข้อสังเกตว่า พิธีเสียบเคราะห์ปิดพื้นและพิธีแก้อุบาทว์อุปัทวะเหตุมีความใกล้เคียงกันมากทั้งในแง่กลางบอกเหตุและอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ในการประกอบพิธี จนบางครั้งอาจทำพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้หากมีอุบาทว์หรือกลางบอกเหตุเกิดขึ้นในตัวเรือน

เนื้อหาหลักในคำสวดโองการพิธีเสียบเคราะห์ปิดพื้นจะกล่าวอัญเชิญเทวดาประจำทิศต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นเทวดาที่มีฤทธิ์บันดาลเคราะห์ให้เห็นเป็นกลางบอกเหตุแก่เจ้าเรือน ดังนั้นคำสวดโองการจะกล่าวอัญเชิญให้ท่านมารับเอาเคราะห์กลับไป นอกจากนี้ยังอัญเชิญเทวดาทัวไปในสวรรค์ เช่น พระอินทร์ ท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 และเทวดาประจำอยู่พื้นโลกเสด็จลงมาปกป้องรักษาเจ้าเรือน รับเอาเครื่องเช่นบูชา และนำเคราะห์ไปทิ้งในดินแดนอันไกลโพ้น เพื่อให้เจ้าเรือนมีอายุมันยืนยาว มีความสุขความเจริญสืบไป

4.8 พิธีสู่ขวัญคนป่วย ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อเก่าแก่ของชนชาติพันธุ์ไท โดยเชื่อว่าหากขวัญยังสถิตอยู่ในร่างกายชีวิตจะอยู่ดีมีสุขแต่เมื่อใดที่ขวัญออกจากร่างกายก็จะส่งผลให้เจ็บป่วย จิตใจไม่สุขสงบ ดังนั้น จำเป็นต้องประกอบพิธีเรียกขวัญ ชาวลาวหลวงพระบางมีวิธีเรียกขวัญหลายวิธีเช่น การบายศรีสู่ขวัญ การซ่อนขวัญ สู่ขวัญโยน สูดขวัญกล่อ และสู่ขวัญนำฮอย (ตามรอยเท้า) เป็นต้น โดยเฉพาะการสู่ขวัญบายศรีจะนิยมจัดขึ้นเมื่อเจ็บป่วยเรื้อรัง หรือเกิดอุบัติเหตุถึงขั้นร้ายแรง เช่น รถชน รถคว่ำ ตกต้นไม้ ฯลฯ ในการจัดพิธีจะเชิญญาติมิตรและชาวบ้านมาร่วม

งานโดยจะเลี้ยงอาหารหวานคาวเหล้าบุหรี มีการผูกข้อมูลให้แก่เจ้าของขวัญ เชื่อว่าการกระทำดังกล่าวสามารถช่วยให้ผู้ป่วยหรือเจ้าของขวัญมีกำลังใจในการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น ในบทสวดโอองการสู่ขวัญจึงมีการกล่าวเชิญขวัญที่ออกจากร่างกายไปท่องเที่ยวหรือหนีไปอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ให้กลับคืนมาสู่ร่างของเจ้าของขวัญ โดยกล่าวเชิญขวัญตั้งแต่ขวัญหัว (ศีรษะ) ลงไปจนถึงขวัญแข้ง และเท้า รวมทั้งร่างกายเมื่อขวัญกลับคืนสู่ร่างเจ้าแล้วจะปลอบประโลมขวัญด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน มีการพรรณนาเครื่องรับขวัญ ได้แก่ ข้าวปลาอาหาร เครื่องหอม เครื่องประดับต่างๆ เพื่อให้ขวัญพึงพอใจ ในตอนท้ายสุดมีการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระกีดพระพาน (หมายถึง พญาแถนหลวง) มาช่วยติดตามหาขวัญให้กลับมายู่กับเจ้าของขวัญตามเดิม ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อดั้งเดิมทั้งเรื่องขวัญเรื่องแถนมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางจนถึงปัจจุบัน

(5) บทกวาดเคราะห์

บทกวาดเคราะห์ เป็นบทกล่าวเพื่อขับไล่เคราะห์เจ็ญและภูตผีปีศาจให้ออกไปจากชีวิตของผู้พลีกรรม จะกล่าวหลังจากสวดคำโอองการจบแล้ว บทกวาดเคราะห์มีดังนี้

อันฮ้ายอันขาด กวดหนีเสียมื้อนี้วันนี้ เคนโคกผู้ต้องปอง กวดหนีเสียมื้อนี้วันนี้
 เคนทางผู้ต้องผี กวดหนีเสียมื้อนี้วันนี้ เคนคีรีผู้ต้องถ้ำ กวดหนีเสียมื้อนี้วันนี้ เคนทางน้ำผู้ต้อง
 ช่องนาง กวดหนีเสียมื้อนี้วันนี้ ผีจอมปลวกผีบวกร่ม ผีคั่นขุนอกบ้าน ผีจี้คร้านมกนอน
 กลางวัน กวดหนีเสียมื้อนี้วันนี้ เเคราะห์มือผีปนเคราะห์วันผีแต่ง กวดหนีเสียมื้อนี้วันนี้ เเคราะห์
 ไม้สะลักงักผู้ต้องหน้าแข็ง เเคราะห์ไม้สะแล่งผู้ต้องดิน เเคราะห์ไม้กินถือผู้สักจุ่มห้อง
 เเคราะห์ไม้สะล่องง้องผู้ต้องแม่ตีน เเคราะห์แล่แล่เคราะห์แม่ฮอบบิง เเคราะห์ลั้งจั้งเคราะห์แม่กำ
 เล็ด กวดหนีเสียมื้อนี้วันนี้ ให้สูหนีไปเกิดน่ายาได้เมืองผีพุ่นเขย สะเดาะเชิญหนีมือตะวันตก
 นกเขานอนคอนเขาเขี้ยว ผีเหลียวมาให้ตาผีแตก โอมไม้ค้อนเท้าพญาภูติแตกตาผี โอมมะงับสัพ
 พดพะงับ สัพพกัษระงับ สัพพจังไรระงับ สัพพศัตร์ระงับ โอมทูลเหตุเด ชวะเทอญ

(บทกวาดเคราะห์ของนายพรหมา ม่วงนทศรี)

(6) บทให้พร

บทให้พรเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บทผูกแขน หมอพรหมณ์ที่ประกอบพิธีจะกล่าวขณะผูก
 ข้อมือให้แก่ผู้พลีกรรม ส่วนใหญ่จะกล่าวในทำนองเดียวกัน คือ อวยพรให้ผู้พลีกรรมมีสุขภาพ
 แข็งแรง อายุยืนขวัญยืน ร่ำรวย หายเคราะห์หายโศกต่างๆ เช่น

ศรีศรีโสขะวิเศษฝ้ายแก้วเกิดเมืองสวรรค์ อินทร์จึงปั้นกันลงทุกแห่ง อ้าวแล้วคิดเป็น
 ผงเป็นใยอ่องแลบอ่อน ข้าบผ่านใส่แลง ฝ้ายนั้นอันของแพงอันประเสริฐ บัดนี้ข้อยจะผูกแขน
 ซ้ายให้เจ้าได้นั่งกินเมือง บัดนี้ข้อยจะผูกแขนขวาให้เจ้าได้นั่งกินบ้าน ขวัญคำล้านให้ลงมาหา

มาโสมเจ้าเนอ ขวัญหัวเจ้าเอย เจ้าอย่าได้อยู่ในดินและห่อมหญ้า เจ้าอย่าได้ไปในฟ้าอาคะนิทา ให้เจ้ามาอยู่เสือนคอมพ่อแม่เจ้าเคอ ส้อยขวนเข้าเจ้าอย่าได้หนี ให้เจ้านอนหลับคืออยู่ในห้องประเทศท้องที่เสือนตน สมบัติมีมวลงมั่งมากมีหลาย ทั้งตาลและพร้าวหมากอากาศามีมวลง มีทั้งวัดถึงผืนผ้าพร้อม มีทั้งผ้าแตกท่อนแพงจันท์ มีทั้งแหวนคำตันซุกสอดก้อย ปัดน้อยสร้อยสังวาลย์ สัพพะลังการปักปิ่นเกล้า ให้เจ้าได้เป็นเจ้าข้างแทนเสือน ให้เจ้ามั่นยิ่งกว่าทวลเทอญ ให้เจ้ามั่นปานก่อนผาแอน ให้เจ้ามั่นปานแผ่นผาจวน ให้เจ้ามั่นยิ่งกว่าจอมเขาเกล้า้น ให้เจ้ามั่นกว่านางคัดเส้าสุดตะวัน ให้เจ้ามั่นยิ่งกว่าสวนฟ้าเสาสะเมรุเก้ายอด ให้เจ้าสูงเอียงให้กิ่งเจ้าแดงคั้งแก้ว มณีโชติ โทษฮ้ายอย่ามาพาน มารฮ้ายอย่ามาเบียดเบียนตนเจ้าเนอ เหตุฮ้ายอย่าได้เข้ามาในเนื้อในคิงของเจ้าเทอญ

ส่วนด้านคำประพันธ์ วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมจะใช้คำประพันธ์ประเภทร่าย หรือ “ฮ้าย” แต่งวรรณกรรมประกอบพิธีกรรม ทั้งนี้เนื่องจากร่ายมีลักษณะเฉพาะคือ เป็นรูปแบบการประพันธ์ที่เอื้อต่อการพรรณนาอารมณ์ ความรู้สึก ไม่มีการจำกัดจำนวนวรรค สามารถกล่าวพรรณนาไปได้จนกว่าจะจบเรื่อง และไม่จำกัดจำนวนคำ แต่โดยส่วนใหญ่จะมีตั้งแต่ 7 คำ ถึง 15 คำ นิยมสัมผัสระหว่างวรรค กล่าวคือ คำสุดท้ายของวรรคแรกจะส่งสัมผัสไปยังคำที่ 2, 3, 4, 5 ของวรรคต่อไปแต่ไม่เคร่งครัดนัก บางครั้งนิยมคำสร้อย โดยเฉพาะคำสุดขวัญหรือคู่ขวัญ มีข้อสังเกตว่าลักษณะการแต่งร่ายของชาวหลวงพระบาง มีลักษณะเหมือนร่ายโบราณเนื่องจากไม่นิยมสัมผัสเคร่งครัดเหมือนร่ายยาวของภาคกลางที่เน้นสัมผัสภายในวรรคและสัมผัสระหว่างบท ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างวรรณกรรมประกอบพิธีแก้พรหมชาติชาตฉบับนายพรหมมา ม่วงนทศรี มาแสดงให้เห็นลักษณะคำประพันธ์ประเภทร่ายโบราณ ดังนี้

...โอมอัญเชิญแดนหลวงเจ้า จงลงมาแก้แฮให้ตก จงลงมาแก้ฮกให้หลุด แดนเจ้าทั้งหลายจงขับหนีเสีย เคราะห์หลวงให้หนีพอส้อย เคราะห์น้อยให้หนีพอพัน เชิญอันให้ไซ้ เคราะห์อันฮ้ายอันจักให้ตาย เคราะห์หัวควายและลูกเต้า เคราะห์ปวดเกล้าและเจ็บหัว เคราะห์เมามัวทุกข์โศกและโศกา คือว่าเจ็บแข็ง ไม่สะแล่งแ่งอันจักต้องหน้าแข็ง ขอแก้เทวดาเจ้าพร้อมกันมาขับหนีเสีย...

(วรรณกรรมประกอบพิธีแก้พรหมชาติชาต)

ส่วนขนบของการใช้ถ้อยคำภาษาของวรรณกรรมพิธีกรรม เนื่องจากวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้สวดประกอบในขณะทำพิธีกรรม ซึ่งเน้นความศักดิ์สิทธิ์เป็นสำคัญ ดังนั้นจึงนิยมใช้ภาษาสันกะทครัด คูมีอำนาจ จึงขังเพื่อขู่ให้ผีกลัว ขณะเดียวกันก็อาจใช้ภาษาภาพพจน์ที่ให้ความรู้สึกอ่อนโยน ปลอดภัยหรือแสดงความเคารพยำเกรงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น วรรณกรรมประกอบพิธีสู่ขวัญคนป่วยพบว่า มีการใช้ภาษาปลอดภัยเอาอกเอาใจ และให้กำลังใจแก่ผู้พลีกรรม

...มาขอขวัญเอช สามสิบขวัญฝ่ายหน้า ห้าร้อยขวัญฝ่ายหลัง ขวัญง่ามมือสิบนิ้ว ขวัญ
 กล้วยและขวัญคาง ขวัญอกอองและขวัญหน้าขอให้มาโสม มาขอขวัญเอช ขวัญหัวมาอยู่หัวอย่า
 บก ขวัญอกมาอยู่อกอย่าสม ขวัญนมมาอยู่นมอย่าเศร้า ว่ามาขอขวัญเอช ขวัญแข่งให้มาอยู่แข่ง
 ลีลา ขวัญขาให้มาอยู่ขาลีลอค ขวัญปอดให้มาอยู่ปอดสวางาม ขวัญใจงามให้มาอยู่ใจงามอ่อยห
 ล้อย มาขอขวัญเอช มาชมข้าวปั้นหนา มาชมปลาปิ้งใหญ่ มาชมชินจิ้นมัน สัพพะสันมีทุกอย่าง
 เครื่องกินมีชู้อัน...

(วรรณกรรมประกอบพิธีสู่ขวัญคนป่วย)

ส่วนวรรณกรรมแก้แม่กำเนิดก็มีการใช้ภาษาที่ข่มขู่ให้เกรงกลัว ขณะเดียวกันก็อ่อนวอน
 ร้องขอให้แม่กำเนิด ซึ่งเป็นแม่เก่าแม่หลังหรือแม่ในอดีตชาติไม่ให้มารบกวนเด็กโดยกล่าวว่า

...แม่อนุมันสู่ว่ายากแก้ตัดเสียนี่ แม่ปากขากางแข็งแก้ตัดเสียนี่ แม่ละแวงมัน
 สู่ว่าย่อยเอาขวัญแก้ตัดเสียนี่ แม่ปากเกียงเว้าอยู่เอาตัวแก้ตัดเสียนี่ แม่คนคังเฮ็ดให้ไข่มื้อ
 เข้าแก้ตัดเสียนี่ แม่เข้าเม่าเชื้อให้ไข่มื้อแดงแก้ตัดเสียนี่ แม่ตายยืนแจมป่งแก้ตัดเสียนี่
 แม่ลงท่งก็ดีคั้นว่ากูเกิดแล้วจุกข่า คั้นสุมาผ่าขหน้าจุกเอาพริ้วและขวานฟันผ่าหัวสู กับทั้ง
 พระหลามานและพญาเวสสุวรรณ จึงพร้อมกันมาเอาปากคาบประจันทร์ ดินยันพระอาทิตย์ มือ
 ซ้ายกถือค้อนตะบอง มือขวากถือข้อนทะเลนิบเหล็กมาตีหัวผีทั้งหลาย ให้แตกหลายสิ้นนี้ [...]
 เจ้าทั้งหลายจงลงมาเอาเครื่องบูชาทั้งหลายฝูงนี้ มีข้อยปิดตนมีคนปิดเสื่อ มีทั้งรูปม้ารูปช้าง
 รูปวัว และรูปควาย รูปเป็ดและรูปไก่ มีทั้งรูปแฉ่งและรูปกา ฝูงข้าทั้งหลายจึงขอไถ่เอาอ่อนน้อย
 มีทั้งกล้วยอ้อยหมากพุดเครื่องพอใจเจ้าแม่ ขอให้แผ่ใจหอมหวาน ซ้องหวิทั้งหลายไถ่พร้อม...

(วรรณกรรมประกอบพิธีแก้แม่กำเนิด)

นอกจากนี้ยังมีการใช้ภาพพจน์โวหาร ซึ่งผู้แต่งได้บรรจงสร้างสรรค์ไว้อย่างน่าสนใจ
 หลายลักษณะ เช่น การเปรียบเทียบโดยตรง เช่น การใช้คำ *ดุจ คั่ง เพียง ปาน เท่า เลก เหมือน ราว
 ประคอง ฯลฯ* การเปรียบเทียบโดยนัย เช่น *อันหนึ่งคิงเจ้าอ่อนให้เจ้าสาบ คิงเจ้าบางให้เจ้าแก้...คิงส้ม
 ให้ข้อมฝาง คิงบางให้เจ้าข้อมครั้ง** (วรรณกรรมแก้พรหมชาติชาตา) การสมมุติให้มีตัวตน เช่น
ดอกไม้โบกมือ เคราะห์แล่นมาต้อง เทวดาย้าย่างลงมา ฯลฯ การใช้คำน้อยแต่กินความมาก เช่น
ความฮ้ายภูมาถึงสูแล้ว (ความไม่ดีทั้งปวง) การกล่าวเกินจริง เช่น *ให้อายุหมื่นแสนปีอย่าได้ขาด
 สาวสนมหมื่นนางล้อมรอบ ให้ได้พันห้าร้อยสูแสนปี จิตหลุดลัม ดากระด้าง เป็นต้น* และการ
 เลียนแบบธรรมชาติ เช่น *แสวแสวย้าย่างมาค่อ ลีลามายขอขวัญเอช เป็นต้น* การใช้ภาพพจน์ดังที่
 กล่าวมาแสดงให้เห็นความสามารถของกวีพื้นบ้านในการแสดงความเปรียบเทียบได้เป็นอย่างดี ซึ่งความ
 เปรียบในลักษณะต่างๆ ดังกล่าวจะช่วยเชื่อมโยงความคิดหรือช่วยให้ผู้อ่าน ผู้ฟังเห็นภาพหรือเข้าใจ

* หมายถึง หากขวัญอ่อนหรือมีสุขภาพกายและจิตใจไม่ดีให้หาวิธีแก้ไขสร้างขวัญกำลังใจของตนเองให้ดีขึ้น

ในสิ่งที่พูดหรือมีอารมณ์ร่วมไปกับเนื้อเรื่อง นอกจากนี้ยังช่วยเน้นความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยและสร้างกำลังใจให้แก่ผู้พลีกรรม ดังนั้น ขบวนการใช้ภาษาในวรรณกรรมประกอบพิธีกรรม จึงมีทั้งการใช้ภาษาที่แสดงความไพเราะอ่อนหวาน แสดงความเอาอกเอาใจปลอบประโลม เช่น ภาษาในวรรณกรรมสู่ขวัญ และแก้พรหมชาติ ซึ่งมีการใช้ภาษาที่โดดเด่นด้านความสละสลวย ปลอบประโลมใจ ส่วนวรรณกรรมประเภทแก้เคราะห์ แก้อุปาทวี แก้แม่กำเนิด ส่วนใหญ่จะใช้ถ้อยคำข่มขู่ให้ฝึกกลัวอิทธิฤทธิ์ของอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์หากแต่ในตอนที่อยู่เชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มารับเครื่องเช่นไหว้ และแก้เคราะห์ก็จะใช้ภาษาที่แสดงความนอบน้อม อ่อนหวานเช่นกัน

3.1.2.3 วรรณกรรมคำสอน

วรรณกรรมคำสอนที่นำมาศึกษามีด้วยกัน 4 เรื่องได้แก่ วรรณกรรมเรื่อง *ปู่สอนหลาน เรื่องหลานสอนปู่ แลนมม* และ *ชนะสันทะสอน* มีข้อสังเกตว่าเนื้อหาคำสอนส่วนใหญ่มีที่มาจากหลักธรรมพระพุทธศาสนา ผสมผสานกับหลักฮีดคองประเพณีของชาวลาว โดยเฉพาะคงในการประพฤติปฏิบัติตนของบุคคลซึ่งกำหนดแบบการประพฤติปฏิบัติตนของคนในสังคมตามเพศสถานภาพ ชนชั้น และหน้าที่รับผิดชอบ เพื่อสร้างระบบระเบียบกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคม ดังนั้น วรรณกรรมคำสอนจึงมีจุดมุ่งหมายเฉพาะในการสั่งสอนอบรมกลุ่มคน เช่น วรรณกรรมเรื่อง *ปู่สอนหลาน* มุ่งสอนคนในวัยหนุ่มสาว และบุคคลทุกระดับชั้นให้มีความประพฤติดีทั้งกาย วาจา และใจ และมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ส่วนวรรณกรรมเรื่อง *หลานสอนปู่* มุ่งเน้นให้เห็นหลักประพฤติปฏิบัติของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้สูงอายุชาย ซึ่งเป็นหลักบ้านหลักเมืองของชุมชนลาวหลวงพระบาง ส่วนวรรณกรรมเรื่อง *แลนมม* ก็มุ่งสอนสตรีชาวลาวหลวงพระบางที่ยังไม่แต่งงานให้ปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบแบบแผนอันดีและมีความเฉลียวฉลาดในการเลือกบุรุษที่ดีมาเป็นคู่ครอง ส่วนเรื่อง *ชนะสันทะ* ก็มุ่งสอนบุคคลทุกระดับชั้นให้มีความมุ่งมั่นในการสร้างบุญกุศล ประกอบคุณงามความดี ปฏิบัติตามหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด มีความเอื้อเฟื้อเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ก็จะทำให้สังคมมีความสุขสงบ ดังนั้น โครงสร้างของเนื้อหาหรือขนบของเนื้อหาจึงเป็นเรื่องจารีตในการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมตามเพศ สถานภาพ ชนชั้น หน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม สันนิษฐานว่าวรรณกรรมเหล่านี้ยังคงสืบสานเนื้อหาหลักคำสอน ถ้อยคำภาษา และรูปแบบคำประพันธ์ไว้ ยกตัวอย่างเช่น ด้านรูปแบบคำประพันธ์ พบว่า ยังมีการใช้คำประพันธ์ประเภท “กาบ” หรือ “กาพย์” เป็นขนบในการแต่ง

ประพันธ์ประเภท “กาพย์” หรือ “กาบ” หมายถึง ลักษณะการประพันธ์ที่มีสัมผัสซ้อนกันไป มีลักษณะแตกต่างจากกาพย์ของภาคกลาง กล่าวคือ มีสัมผัสคล้ายสุภาษิตพระร่วง คำสุดท้ายของวรรคแรกจะส่งสัมผัสกับคำที่ 1, 2, หรือ 3 ในวรรคต่อไป จนกว่าจะจบตอนหรือจบเรื่อง และ

ในวรรคหนึ่งจะมีคำประมาณ 7 – 8 คำ หากมี 7 คำเรียกว่า กาบคี่ แต่หากมี 8 คำ เรียกว่า กาบคู่ เวลาเขียนจะแบ่งเป็น 2 ตอนๆ แรก 3 หลัง 4 หรือเขียนต่อกันก็ได้ ลักษณะเด่นคือร้อยสัมผัสตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่นิยมคำสร้อย การเน้นสัมผัสจะเน้นสัมผัสนอกโดยเฉพาะสัมผัสสระจะนิยมมากคือ คำสุดท้ายของบาทแรกจะส่งสัมผัสกับคำที่ 1, 2 หรือ 3 ของบาทต่อไป ซึ่งเป็นลักษณะซ้อนกันไปเหมือนกาบจึงเรียกคำประพันธ์ชนิดนี้ว่า “กาบ” วรรณกรรมพื้นบ้านลาวหลวงพระบางที่แต่งด้วยกาบมีอยู่ 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่องปู่สอนหลาน และหลานสอนปู่ ส่วนเรื่องแลนมม และชนะสันทะจะแต่งด้วยกลอนอ่าน คำประพันธ์ประเภทกาบในที่นี้ขอยกตัวอย่างวรรณกรรมเรื่อง *หลานสอนปู่* ดังนี้

...แต่นั้นบ่ชอบ คองวัดสิบประการ เฮาหลานบ่ฮ่าน แต่มั่นจี่ค้ำัน คองเจ้ากษัตริย์ บ่
บัวละบัด สิดบ้านคองเมือง ลูกหลานแค้นเคือง แล่นเข้าบหา บ่เอาบว่า จาคำโกดก้า อั้งแต่โก
ทา จักหาสุรา มากินกับเข้า บ่เว้าคำดี ตัดบโสภาพ เห็นแก่เงินค้ำ บ่ฮ่านกปราษฎ์ แต่มั่นบ่สลาด
สู้ฮิดคองบุญ...

(หลานสอนปู่)

ส่วนขนบการใช้สำนวนภาษาในวรรณกรรมคำสอนส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายกับวรรณกรรมนิทานนิยาย เนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่มุ่งสั่งสอนสมาชิกในสังคมให้ประพฤติปฏิบัติตนในบางเรื่องและห้ามปฏิบัติในบางเรื่องดังนั้น ลักษณะการใช้สำนวนภาษาจึงนิยมใช้คำว่า “อย่า” นำหน้าข้อความที่ไม่ให้ปฏิบัติ ส่วนแนวทางใดที่ต้องการให้ประพฤติก็นิยมใช้คำว่า “จง” หรือ “ให้เจ้า” ขึ้นต้นประโยค ยกตัวอย่างเช่น เรื่องปู่สอนหลาน

...อันหนึ่ง เป็นคนให้ หากองอันชอบ นั้นเนอ ให้ค่อยตัดแต่งไว้ ตามเก่าฮิดคอง หั้น
ท้อน *อย่า*ได้ปะกอบด้วย เห็นแก่โลพา นั้นเนอ *อย่า*ได้เห็นแก่เงินค้ำ เขาทอดวางสินจ้าง ยาม
เมื่อมอลนะมาเมียน ตนตายไปเปียง เสียหั้น ที่บ่ฮ้องตัวเจ้า ก็ไปเห็นแล้ว โอนอ...

(ปู่สอนหลาน)

นอกจากนี้ยังมีสำนวนภาษาที่เน้นให้ผู้ฟังหรือผู้ถูกสอนคิดใคร่ครวญตามคำสอนซึ่งมักจะเน้นย้ำอยู่เป็นระยะๆ เช่น *ให้เจ้าเบ็งดูเนอ ให้เจ้าคิดฮ่ำดูท้อน ให้จำจ้อ เอาท้อน อย่าประหมาด หลงลิม* เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมคำสอนที่สืบสานกันอยู่ในกลุ่มชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย สืบทอดลักษณะวรรณกรรมมาทั้งองค์ประกอบของวรรณกรรมได้แก่ โครงสร้างเนื้อหา ถ้อยคำภาษา และรูปแบบคำประพันธ์ ซึ่งเป็นขนบการแต่งวรรณกรรมประเภทวรรณกรรมคำสอนของชาวลาวหลวงพระบางอันกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะร่วมของวรรณกรรมลาวหลวงพระบางประเภทวรรณกรรมคำสอน ลักษณะร่วมดังกล่าวแสดงนัยให้เห็นว่า หลักธรรมและแนวทางในการปฏิบัติตนของชาวลาวหลวงพระบางที่วรรณกรรมคำสอนทำหน้าที่สืบสานไว้ในรูปของวรรณกรรมลายลักษณ์นั้น เปรียบประหนึ่งกฎหมายที่ใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนของ

บุคคลให้เป็นไปตามแบบแผนอันดีของชาวลาวหลวงพระบาง ดังนั้นเนื้อหาสาระและอุดมการณ์ความคิดที่เกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติดังกล่าวจึงแสดงถึงวัตถุประสงค์ร่วมกันของชาวลาวหลวงพระบางในไทย และหลวงพระบางในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นับได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของความเป็นลาวหลวงพระบางในด้านการปฏิบัติตนของคนในสังคม

กล่าวได้ว่าการสืบสานวัฒนธรรมลาวหลวงพระบางทั้งมุขปาฐะซึ่งแสดงให้เห็นว่าการรับรู้วัฒนธรรมร่วมกันของชาวลาวหลวงพระบางทั้งในประเทศไทยและประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และการสืบสานขนบการแต่งวรรณกรรมลายลักษณ์ประเภทนิทานนิยาย วรรณกรรมประกอบพิธีกรรม และวรรณกรรมคำสอนต่างแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมอันเป็นแหล่งบันทึกโลกทัศน์ความคิดความเชื่อ ค่านิยม ระเบียบแบบแผนสังคม อันเรียกได้ว่าเป็นองค์ความรู้ประกอบเข้าเป็นระบบสังคมวัฒนธรรมลาวหลวงพระบางสามารถแสดงอัตลักษณ์ร่วมของความเป็นชนชาวลาวหลวงพระบาง แสดงหรือสืบสานผ่านวรรณกรรมได้เป็นอย่างดีดังที่กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม ในการดำรงอยู่ในสังคมไทยซึ่งมีความผันผวนไม่แน่นอนทางการเมืองส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางต้องสร้างสรรค์และปรับเปลี่ยนวรรณกรรมให้สอดคล้องกับบริบทสถานการณ์ในสังคมไทย

3.2 การสืบสานและสร้างสรรค์วรรณกรรมในสังคมไทย

ในการสืบสานวัฒนธรรมลาวหลวงพระบางในประเทศไทยนอกจากสืบสานมาโดยตรงโดยคงลักษณะชื่อเรื่อง และโครงสร้างของวรรณกรรมแล้ว ยังมีการปรับเปลี่ยนดัดแปลงวรรณกรรมในลักษณะเรียบเรียงเรื่องขึ้นใหม่ และปรับเปลี่ยนบทบาทตัวละครและรายละเอียดบางส่วนในเรื่องเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมในยุคที่วรรณกรรมถูกทำลายหรือกระจัดกระจายสูญหายไปในยุคสงครามเจ้าอนุวงศ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 ดังนั้นการรื้อฟื้น สืบสาน และสร้างสรรค์วรรณกรรมในช่วงดังกล่าวจึงมีเป้าหมายหลักเพื่อสืบสานวรรณกรรมให้คงอยู่และสามารถนำไปใช้ในวิถีชีวิต การสืบสานและสร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาในยุคดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นในลักษณะการปรับเปลี่ยนและดัดแปลงวรรณกรรม และการเรียบเรียงวรรณกรรมขึ้นใหม่

3.2.1 การปรับเปลี่ยนวรรณกรรม

วรรณกรรมที่มีการปรับเปลี่ยนและดัดแปลงส่วนใหญ่เป็นการปรับเปลี่ยนในรายละเอียดของเรื่อง เช่น มีการปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวละคร และเนื้อเรื่องบางส่วนในเรื่องเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม การเมือง และวิถีดำเนินชีวิตในสังคมไทย ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะแบ่ง

การวิเคราะห์ออกเป็น 2 ประเด็นได้แก่ การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมมุขปาฐะ และการปรับเปลี่ยนวรรณกรรมลายลักษณ์ ดังนี้

3.2.1.1 การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมมุขปาฐะ

จากการศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มข้อมูลวรรณกรรมของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย และชาวลาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่ามีวรรณกรรมจำนวนหนึ่งที่มีชื่อเรื่องเหมือนกันแต่เนื้อหาต่างกันปรากฏอยู่แต่มีเป็นจำนวนน้อย นิทานที่มีชื่อเรื่องเหมือนกันแต่มีเนื้อหาต่างกันพบในชุมชนหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนหรือดัดแปลงวรรณกรรมเช่น นิทานเรื่อง *เชียงเมียง* นิทานเรื่องนี้มีลักษณะพิเศษคือเล่าเป็นตอนๆ แต่ละตอนสามารถเล่าจบในตัวเองจึงทำให้ผู้เล่าสามารถจดจำหรือเลือกเล่าเฉพาะตอนที่ตนเองชื่นชอบได้อย่างอิสระและสามารถปรับเปลี่ยนเรื่องเล่าได้ตามความต้องการ ในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยพบว่ามีกรณีการนำนิทานเรื่องเชียงเมียงมาเล่าเป็นนิทานประจำถิ่น แสดงที่มาของชื่อภูมินามในท้องถิ่น ดังนั้น ความแตกต่างในการเลือกเล่าและการปรับเปลี่ยนวรรณกรรมจึงเกิดจากบริบททางสังคม ประวัติศาสตร์ และความสัมพันธ์ภายในสังคมแตกต่างกัน นอกจากนี้การเลือกเล่าหรือให้ความสำคัญกับตอนใดตอนหนึ่งยังสัมพันธ์กับความชื่นชอบส่วนตัวของผู้เล่าด้วย กล่าวคือ ผู้เล่าอาจเล่าเฉพาะตอนที่ตนเองมีความประทับใจ จดจำได้ง่าย รวมทั้งสามารถปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องไปตามจินตนาการของผู้เล่า จึงทำให้มีการเลือกเล่า และมีการต่อเติมปรับเปลี่ยนวรรณกรรมแตกต่างไปจากเดิมซึ่งเป็นธรรมชาติของการเล่านิทาน

เช่นตอน *ห้วยกะโหลกเชียงเมียง* ชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทยจะนิยมเล่าหรือเน้นย้ำให้ความสำคัญกับความสนุกสนานอันเกิดจากพฤติกรรมของตัวละคร ในขณะที่ชาวลาวหลวงพระบางในแขวงหลวงพระบางจะเน้นย้ำหรือเล่าที่ให้ความสำคัญแตกต่างกันไป กล่าวคือ ในตอนนี้ชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทยจะเล่าว่า

หลังจากที่เชียงเมียงกินยาเบื่อที่พญาสั่งให้ทหารนำมาให้กินแล้ว เชียงเมียงก็เสียชีวิตลง หลังจากนั้นเหล่านางสนมกรรมวังทั้งหลายเดินทางไปเที่ยวอุทยานพบห้วยกะโหลกเชียงเมียงที่อยู่กลางสวน ด้วยความโกรธแค้นที่เคยถูกเชียงเมียงกลั่นแกล้งให้ได้รับความอับอายอยู่บ่อยๆ จึงฉีใส่ห้วยกะโหลกของเชียงเมียงแต่ในห้วยกะโหลกเชียงเมียงมีแดนผุ่หนึ่งเข้าไปทำรังจึงต่ออวัยวะเพศของนางสนมกำนัลจนบวมเป่ง ทำให้นางสนมกำนัลต่างเกรงกลัวอิทธิฤทธิ์ของผีห้วยเชียงเมียงเป็นอย่างยิ่ง⁴

⁴ สัมภาษณ์, ก้น คำเต็ม, 23 เมษายน 2548.

ในขณะที่ชาวลาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวจะนิยมเล่าเรื่องเชียงเมียงในแง่มุมหรือตอนที่มีความแตกต่างจากความนิยมของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย เช่น เล่าตอนหัวกะโหลกเชียงเมียงเชื่อมโยงเข้ากับการอธิบายความสัมพันธ์ของชาวลาวชาวไทย และชาวเวียดนามในมุมมองของชาวลาวโดยเล่าว่า

หลังจากที่เชียงเมียงกินจวนตาย กษัตริย์ไทย กษัตริย์ลาว และกษัตริย์เวียดนามต่างก็อยากได้หัวกะโหลกของเชียงเมียง หลังจากแย่งชิงกันกษัตริย์ไทยได้หัวกะโหลกเชียงเมียง จึงทำให้คนไทยฉลาดหลักแหลม ส่วนคนลาวได้ส่วนอกจึงทำให้คนลาวเป็นคนใจดีรักสงบ ส่วนคนแควได้กระดูกส่วนแขนและขาไปจึงทำให้พวกแควขยันขันแข็งในการทำมาหากิน⁵

การเล่าลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นทัศนคติของชาวลาวหลวงพระบาง ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่มีต่อคนไทย และคนเวียดนาม ซึ่งมีความขัดแย้งทางการเมืองกันตั้งแต่สมัยอดีต หลอมรวมเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะของคนไทยและคนเวียดนามอันเกิดจากบริบททางประวัติศาสตร์ การเมืองเป็นหลัก เช่นเดียวกับตอน *เชียงเมียงทำไคววาทิกับไทย** ซึ่งได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในแขวงหลวงพระบาง โดยเล่าว่า

ไทยกับลาวตกลงจะแข่งขันไคววาทิ ฝ่ายไทยจึงส่งนักไคววาทิมาที่เมืองหลวงพระบาง ขณะที่เดินทางมาถึงเมืองวังเวียง เชียงเมียงได้ปลอมเป็นลูกศิษย์ของตนเองเพื่อไปดักรอทำปัญญากับคนไทยอยู่ที่เมืองวังเวียง โดยได้แสดงความฉลาดหลักแหลมจนทำให้ไทยไม่อาจเอาชนะได้เป็นผลให้ฝ่ายไทยคิดว่าลูกศิษย์ของเชียงเมียงเป็นคนฉลาดหลักแหลมมาก ตัวเชียงเมียงเองซึ่งเป็นอาจารย์คงต้องมีปัญญาเฉียบแหลมกว่าหลายเท่า ด้วยความเกรงกลัวปัญญาของเชียงเมียงจึงทำให้นักไคววาทิชาวไทยเดินทางกลับเมืองไทยทั้งที่ยังไม่ได้แข่งขัน⁶

เห็นได้ว่า วรรณกรรมนิทานเรื่อง *เชียงเมียง* แม้จะมีชื่อเรื่องเหมือนกันแต่การเลือกเล่าเลือกจำ หรือปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องของวรรณกรรมในแต่ละถิ่นที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมทางการเมือง และความประทับใจของผู้เล่านิทาน ในกรณีของการเล่าตอนเชียงเมียงไคววาทิกับไทยของชาวลาวหลวงพระบางในแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เห็นได้ชัดว่า มีอุดมการณ์ทางการเมือง ประวัติศาสตร์ และชาติพันธุ์เข้ามาเป็นแรงเสริมในการเล่า ทั้งนี้เนื่องจากชาวลาวตกเป็นประเทศราชของไทยมาเป็นเวลาหลายร้อยปี จึงทำให้ชาวลาวมีความ

⁵ สัมภาษณ์, บุญทัน เทียมบุรา, ผู้อาวุโสแห่งบ้านหัวเขือง แขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, 11 กันยายน 2549.

* ในตำนานการเล่าของชาวเมืองหลวงพระบางเชื่อว่า เชียงเมียงเป็นคนเมืองหลวงพระบาง เดิมชื่อเชียงจันต่อมาใช้ปัญญาเอาชนะพ่อค้าชายเมียงจึงได้ชื่อว่าเชียงเมียง

⁶ สัมภาษณ์, บุญทัน เทียมบุรา, 11 กันยายน 2549.

มุ่งมั่น ปรารถนาที่จะปลดแอกการครอบงำจากไทย แม้ว่าในปัจจุบันสถานการณ์ทางการเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปแล้ว แต่อุดมการณ์ความคิด หรือสิ่งที่แฝงฝังอยู่ในนิทาน ซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีบทบาทในสังคมอย่างเข้มแข็งยังคงสะท้อนให้เห็นอุดมการณ์ความคิดนั้นอยู่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง วรรณกรรมเรื่องเชียงเมียงตอนดังกล่าวถือเป็นวรรณกรรมโต้กลับอำนาจการครอบงำของราชอาณาจักรไทย โดยชาวลาวหลวงพระบางแสดงการตอบโต้ด้วยการรื้อถอนอำนาจของไทยโดยกำหนดให้ไทยเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ความมีปัญญาเฉียบแหลมของชาวลาวแสดงผ่านท้าวเชียงเมียง ซึ่งเป็นตัวแทนของชาวลาว ดังนั้นชัยชนะในเรื่องเล่าจึงเป็นชัยชนะที่เป็นภาพแทนของแรงปรารถนาของชาวลาวอย่างเห็นได้ชัดการเชื่อมโยงดังกล่าวไม่นิยมเล่าในชุมชนหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย เนื่องจากเน้นการสืบสานวัฒนธรรมและสร้างอัตลักษณ์ของตนเองในยุคแรกอพยพจึงไม่ได้มุ่งต่อต้าน หรือตอบโต้อำนาจของรัฐไทยอย่างแข็งขันดังที่ปรากฏอยู่ในแขวงหลวงพระบางในลาว*

นอกจากนี้ยังมีนิทานเรื่อง *ท้าวหมาหุย* ซึ่งมีเนื้อหาแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับชาวลาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กล่าวคือ ในเมืองหลวงพระบางจะเล่านิทานเรื่องท้าวหมาหุยคล้ายคลึงกับเนื้อเรื่องที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมฉบับลายลักษณ์ ส่วน

* ชาวลาวส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าคนไทยมีความฉลาดหลักแหลม ในการเล่านิทานเรื่องเชียงเมียงจึงมีเกร็ดต่อท้ายเสมอว่า เหตุที่คนไทยฉลาดมากเพราะ ได้ห้วยกะโหลกเชียงเมียงไปอยู่ที่กรุงเทพฯ ส่วนคนแควหรือเวียดนามเป็นชาติที่มีความขยันในการทำมาหากินเพราะได้ส่วนขาและแขนไป ส่วนคนลาวได้ส่วนอกจึงทำให้คนลาวเป็นคนใจดี ผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะเช่นนี้เป็น การอธิบายหรือหล่อหลอมเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับบุคลิกลักษณะของชนชาติพันธุ์ที่ชาวลาวหลวงพระบางมีปฏิสัมพันธ์ด้วย ซึ่งแน่นอนว่าย่อมเกี่ยวข้องกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ สังคม และการเมือง ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ที่รับรู้แล้วนำมาเชื่อมโยงเข้ากับนิทานเรื่องเชียงเมียง จึงเป็นเครื่องสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ทั้งสามและหล่อหลอมเป็นความรู้เกี่ยวกับชนชาตินั้นๆ ของชาวลาวหลวงพระบาง แสดงผ่านวรรณกรรมนิทานได้เป็นอย่างดี และมีอิทธิพลต่อกระบวนการทัศน์ของชาวลาวหลวงพระบางในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ชาวลาวหลวงพระบางที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย พบว่าส่วนใหญ่ยังมีความรับรู้ในลักษณะดังกล่าวร่วมกันว่าไทยได้ห้วยกะโหลกเชียงเมียงไป ทำให้คนไทยเป็นคนฉลาดหลักแหลม แต่ไม่ปรากฏเป็นเรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างเด่นชัดดังที่ปรากฏในเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เฉกเช่นเดียวกับนิทานเรื่องนางสิบสอง ซึ่งมีลักษณะเรื่องที่ไม่เหมือนกับเรื่องนางสิบสองหรือพระรถเสนฉบับลายลักษณ์แต่อย่างใด กล่าวคือ เรื่องนางสิบสองกลายเป็นตำนานที่รับรู้อย่างกว้างขวางในฐานะตำนานอธิบายเหตุเกิดจอมปลวกหุมือเช่นเดียวกับที่เรื่องแม่ย่าหมาลายเป็นการอธิบายเหตุที่มนุษย์สามารถสืบหน่อแวนมาได้เพราะแมงเกลืออกกล้าซึ่งได้ฆ่าหมาหุยนั่นเอง

ชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยจะเล่านิทานเรื่องนี้คล้ายกับตำนาน *แม่ย่าหมาลาย* ของชาวไทลื้อ⁷ คือเล่าว่า

ท้าวหมาหุยเป็นสุนัขที่มีอำนาจมากได้ปกครองเมืองหนึ่ง โดยผู้หญิงทั้งเมืองต้องเป็นภรรยาของท้าวหมาหุย แต่เนื่องจากมีโหรทำนายไว้ว่า ท้าวหมาหุยจะถูกกำจัดโดยลูกชายของตนเองจึงทำให้ท้าวหมาหุยต้องฆ่าลูกของตนทุกคนที่เกิดมาเป็นชาย* ทำให้เมืองทั้งเมืองมีเฉพาะผู้หญิง ต่อมาผู้ชายคนหนึ่งเดินทางผ่านมาเมื่อทราบที่เกิดเหตุกรรมดังกล่าวในเมืองนี้จึงวางแผนฆ่าท้าวหมาหุย โดยอำพรางตัวเองด้วยการเกลือกกลิ้งโคลนตมในนาข้าว จึงได้ชื่อว่า “แมงเกลือกกล้า” หรือท้าวเกลือกกล้าเมื่อผู้หญิงมาพบจึงนำแมงเกลือกกล้าไปอยู่ด้วย จึงได้รู้ว่าแมงเกลือกกล้าเป็นมนุษย์ และยินยอมเป็นภรรยาท้าวเกลือกกล้า หลังจากนั้นได้ร่วมมือกันฆ่าท้าวหมาหุยได้สำเร็จ และปกครองเมืองสืบหน่อแนวมนุษย์มาจนถึงทุกวันนี้**

การที่ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยเล่าเรื่องท้าวหมาหุยปะปนกับตำนานแม่ย่าหมาลายของชาวไทลื้อ สันนิษฐานว่านิทานเรื่องแม่ย่าหมาลายอาจแพร่หลายอยู่ในกลุ่มชนไทลื้อ ไทล้านนา และลาวหลวงพระบาง ซึ่งมีความใกล้ชิดกันทางพื้นที่ภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นไปได้ว่าชาวลาวหลวงพระบางอาจจดจำเรื่องเล่านี้เข้ามาเล่าสืบทอดกันในดินแดนไทย หรือไม่ก็อาจเป็นไปได้ว่าเมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยแล้ว ชาวลาวหลวงพระบางยังมีการเดินทางไปมาหาสู่กันอยู่เสมอทั้งในมิติการเดินทางไปเยี่ยมเยือนกันทางเครือญาติหรือมิติของการติดต่อค้าขาย

⁷ดูเพิ่มเติมใน เวรน์ เพลงเออ, *ด้วยปัญญาและความรัก นิทานชาวเมืองเหนือ* (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519).

* ลักษณะเนื้อเรื่องตอนนี้คล้ายคลึงกับเรื่องทรี ทรี ซึ่งเป็นนิทานแทรกอยู่ในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ สันนิษฐานว่านิทานเรื่อง แม่ย่าหมาลายของชาวไทลื้อ และท้าวหมาหุยของชาวลาวหลวงพระบางน่าจะได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ เช่นเดียวกับเรื่องพระลักพระลาม สังกิบลีจันท์ และเรื่องสินไซ ซึ่งต่างก็ได้รับอิทธิพลจากรามเกียรติ์

** การที่เนื้อเรื่องท้าวหมาหุยฉบับมุขปาฐะมีความคล้ายคลึงกับเรื่อง “แม่ย่าหมาลาย” ของชาวไทลื้อในสิบสองปันนานั้นเป็นไปได้ว่าชาวหลวงพระบางอาจรับรู้เรื่องดังกล่าวของไทลื้อแล้วนำมาเล่าผสมปนเปกับเรื่องท้าวหมาหุยฉบับลายลักษณ์ หรืออาจเป็นไปได้ว่าเรื่องท้าวหมาหุย หรือเรื่องแม่ย่าหมาลาย เป็นนิทานพื้นบ้านเก่าแก่ของทั้งชาวไทลื้อสิบสองปันนาและลาวหลวงพระบาง ก่อนที่จะถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นนิทานชาดกเรื่องท้าวหมาหุยฉบับลายลักษณ์ก็ได้ เพราะจากการเล่าของชาวลาวหลวงพระบางส่วนใหญ่จะเล่าเรื่องท้าวหมาหุยในลักษณะเดียวกัน โดยมีได้เล่าเนื้อเรื่องตามโครงเรื่องเหมือนในวรรณกรรมลายลักษณ์ นอกจากนี้ยังพบว่าฉบับลายลักษณ์นั้นไม่ค่อยเป็นที่นิยมแพร่หลายเท่าที่ควร พบเพียงฉบับเดียวในชุมชนบ้านเก่า อำเภอคำชะอี จังหวัดเลยซึ่งเป็นฉบับที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาคั้งนี้

ซึ่งพบว่าในอดีตชาวลาวหลวงพระบางเมืองค่านซ่าย และเมืองหล่มยังนิยมนำสินค้าเช่น เสื้อผ้า บุหรี่ และข้าวของเครื่องใช้จำเป็นต่างๆ บรรทุกวัวต่าง ม้าต่าง ไปขายยังเมืองบ่อแต่น แก่นท้าว ปาก ลาย ไชยบุรี และเมืองหลวงพระบาง ในการเดินทางติดต่อกันดังกล่าวอาจทำให้มีการรับอิทธิพล นิทานของชาวไทยคือเรื่องแม่ย่าหมาลายนำมาเล่าซึ่งมีเนื้อเรื่องแตกต่างจากฉบับลายลักษณ์โดย ลิ่นเซ็งก็เป็นได้

ในขณะที่ชาวลาวหลวงพระบาง ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นิยม เล่าเรื่อง ท้าวหมาหอยตามโครงเรื่องดังที่ปรากฏในฉบับลายลักษณ์ กล่าวคือ เป็นเรื่องที่เน้นเรื่อง การบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าโดยมีท้าวหมาหอยเป็นผู้ช่วย การดำเนินเรื่องเป็นแนวนิทาน จักรๆ วงศ์ๆ ที่ถูกทำให้เป็นวรรณกรรมชาดก จึงทำให้นิทานเรื่องนี้มีเนื้อเรื่องต่างกัันทั้งที่มีชื่อเรื่อง เหมือนกัน* กล่าวได้ว่านิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงบริบทของการเล่านิทานในแต่ละถิ่นที่มีผลต่อ การรับรู้วรรณกรรม ทำให้วรรณกรรมมีความแตกต่างกัน แม้จะมีแหล่งที่มาหรือมีลักษณะร่วมกัน มาก่อนแต่เมื่ออพยพเคลื่อนย้ายไปอยู่ที่อื่นก็อาจทำให้มีการปรับเปลี่ยนหรือสืบสานวรรณกรรม แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบทแวดล้อมเป็นสำคัญ

3.2.1.2 การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมลายลักษณ์

จากการศึกษาวรรณกรรมและประวัติศาสตร์สังคมในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย พบว่า การสืบสานและสร้างสรรค์วรรณกรรมมีความสัมพันธ์กับบริบทการเมืองและประวัติศาสตร์ อย่างยิ่ง กล่าวคือในสมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2369-2370 ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยได้เข้าร่วม สงครามกับฝ่ายเจ้าอนุวงศ์ต่อต้านอำนาจการปกครองของไทยส่งผลให้พื้นที่เมืองหล่มและเมือง ค่านซ่ายคือสมรภูมิต่างหนึ่งระหว่างกองทัพไทยและเจ้าอนุวงศ์ ผลของสงครามทำให้ วรรณกรรมลาวหลวงพระบางถูกทำลาย และสูญหายไปในช่วงนี้เป็นจำนวนมาก** ดังนั้นเมื่อชาว

* จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และ ค้นคว้าบัญชีรายชื่อวรรณกรรมจากไมโครฟิล์มของโครงการปกป้องรักษาโบราณคดี พบว่ามีต้นฉบับลายลักษณ์ เรื่องท้าวหมาหอยอยู่หลายสำนวนด้วยกันแสดงให้เห็นว่าชาวลาวหลวงพระบางในประเทศสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว มีความนิยมนวนเรื่องนี้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการรับรู้ผ่านวรรณกรรม ชาดกที่มุ่งสอนเรื่องกรรม การสร้างบุญกุศลตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ในขณะที่ชุมชนลาวหลวงพระบาง ในพื้นที่วิจัยปรากฏวรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องนี้เพียงฉบับเดียว

** เห็นได้จากในช่วงสงครามที่เจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์มาตั้งทัพอยู่ที่เมืองเพชรบูรณ์และถอยร่นมาที่เมืองหล่ม เมื่อ ด้านกองทัพไทยไม่ไหวเจ้าอนุวงศ์ได้สั่งให้เผาฉางข้าว ไร่นาและเสบียงอาหารต่างๆ ในเมืองหล่มเพื่อไม่ให้

ลาวหลวงพระบางกลับมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในถิ่นฐานเดิมของตนหลังสงคราม จึงมีการรื้อฟื้นวรรณกรรมขึ้นใหม่ ในการรื้อฟื้นดังกล่าว สันนิษฐานว่าเป็นการสืบสานวรรณกรรมจากความทรงจำจึงทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนตัดแปลงวรรณกรรม เช่น ปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวละคร และรายละเอียดบางส่วนของเรื่อง และการเรียบเรียงเรื่องใหม่ ในการวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมดังกล่าว ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นภาพรวมของวรรณกรรมในประเด็นอายุของเอกสาร และผู้แต่งหรือผู้คัดลอกเพื่อแสดงให้เห็นภาพรวมของความเป็นวรรณกรรมลาวหลวงพระบางที่สืบสานและถ่ายทอดกันอยู่ในสังคมไทยที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ และการเมืองไทย

วรรณกรรมที่แสดงให้เห็นว่ามีการรื้อฟื้น สืบสานหลังจากที่วรรณกรรมสูญหายไปในยุคสงครามเจ้าอนุวงศ์ พิจารณาได้จากวรรณกรรมที่นำมาศึกษามีบางเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าเป็นการจาร หรือคัดลอกใหม่ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ต่อเนื่องรัชกาลที่ 4 วรรณกรรมที่ระบุระยะเวลาในการแต่งหรือคัดลอกไว้ปรากฏมีอยู่ 5 เรื่องด้วยกันดังแสดงในตาราง

ตารางที่ 3: ตารางแสดงอายุของต้นฉบับวรรณกรรมลายลักษณ์ในพื้นที่วิจัย

ชื่อเรื่อง	ศักราชที่ระบุ	อายุเอกสาร	ผู้จาร
1. ชนะสันตะ	พ.ศ.2390	161 ปี	ไม่ระบุ
2. บัวเสียว	พ.ศ.2399	152 ปี	พระชนันธรรมวงศา
3. สินไซ	พ.ศ.2400	151 ปี	เจ้าชนันพิลา
4. แดงอ่อน	พ.ศ.2435	116 ปี	เจ้าสมเด็จจวดกค้อสูง
5. ท้าวยี่	พ.ศ.2507	44 ปี	ชนันสายทอง

จากตารางเห็นได้ว่า วรรณกรรมที่สร้าง หรือจารใหม่มีอายุเก่าแก่ถึง 161 ปี รองลงมาคือเรื่องบัวเสียวมีอายุถึง 152 ปี เรื่องสินไซ อายุ 151 เรื่องนางแดงอ่อน อายุ 116 ปี และท้าวยี่มีอายุ 44 ปี ตามลำดับ สันนิษฐานว่าวรรณกรรมเหล่านี้คัดลอกขึ้นใหม่หลังจากผ่านพ้นสงครามสมัยเจ้าอนุวงศ์แล้ว เห็นได้จากวรรณกรรมเรื่องสำคัญๆ เช่น ชนะสันตะซึ่งเป็นวรรณกรรมว่าด้วยหลักธรรมคำสอน และฮิตคองประเพณีของชาวลาวหลวงพระบางถูกผลิตซ้ำขึ้นมาใหม่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2390 หลังจากทีสงครามผ่านพ้นไปร่วม 20 ปี นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมเรื่อง บัวเสียว หรือ

หลงเหลือเป็นเสบียงอาหารแก่กองทัพไทยทำให้เมืองหล่มกลายเป็นเมืองร้างไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง ดูเพิ่มเติมในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 3 และเล่ม 5.

บัวสม บัวเสียว บัวสองมีอายุเก่าแก่ถึง 161 ปี เป็นไปได้ว่าทั้งสองเรื่องนี้อาจคัดลอกขึ้นในสมัยปลายรัชกาลที่ 3 ต่อเนื่องสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวลาวหลวงพระบางกลับมาอยู่ถิ่นเดิมของตนจึงรื้อฟื้นและจารวรรณกรรมขึ้นมาใหม่ เช่นเดียวกับเรื่อง *บัวเสียว* ซึ่งคัดลอกในปี 2399 ตรงกับสมัยต้นรัชกาลที่ 4 เช่นกัน

นอกจากนี้วรรณกรรมเรื่องแดงอ่อน ซึ่งแต่งในปี 2435 มีอายุ 116 ปี จัดว่าเป็นวรรณกรรมแต่งในช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 เช่นกัน ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางนี้ทำให้เกิดแรงผลักดันให้มีการสืบสร้างวรรณกรรมในชุมชนส่วนเรื่องอื่นๆ อีก 8 เรื่องซึ่งไม่ระบุปีที่แต่งก็มิได้หมายความว่าวรรณกรรมเหล่านั้นไม่มีบริบทหรือสภาพที่มาเพราะเมื่อพิจารณาจากสภาพโบราณและอักษรวิธี เห็นได้อย่างชัดเจนว่าวรรณกรรมเหล่านี้มีความเก่าแก่มากโดยเฉพาะวรรณกรรมเรื่อง *หลานสอนปู่* และ *แลนมม* ฉบับของนายโสภาคแก้วเข้ม พบว่านอกจากโบราณมีสภาพเก่า กรอบ และคำคล้องจองอันแสดงให้เห็นถึงความเก่าแก่แล้วเนื้อเรื่องวรรณกรรมเองก็แสดงให้เห็นว่ามีลักษณะของการเรียบเรียงวรรณกรรมขึ้นใหม่ (ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ในลำดับต่อไป)

ส่วนวรรณกรรมประกอบพิธีกรรม เนื่องจากวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมเป็นการคัดลอกเฉพาะเนื้อหาคำสวดโองการจึงไม่ระบุวันเวลาที่คัดลอกและไม่บอกชื่อผู้คัดลอกเนื่องจากบุคคลที่คัดลอกต้องการเฉพาะเนื้อหาของโองการเท่านั้น อย่างไรก็ตามก็ดีจากการสืบเสาะหาที่มาของวรรณกรรมพบว่าวรรณกรรมบางพิธีกรรมมีอายุร่วม 100 กว่าปีทีเดียว เช่น กรณีวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมของนายพรหมา ม่วงนนทศรี ซึ่งได้รับตกทอดมาจากอาจารย์ขณะที่ยังเป็นสมณเพศอยู่ที่วัดบ้านนาดินคำ อำเภอเมือง จังหวัดเลยพบว่าอาจารย์ของอาจารย์ของนายพรหมมาเองก็รับตกทอดมาจากอาจารย์ของท่านอีกที⁸ ดังนั้นสันนิษฐานได้ว่าวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมแก่พรหมชาติชาตา สะเดาะเคราะห์ และส่งตัวสวย ฉบับของนายพรหมมา ม่วงนนทศรีมีอายุประมาณ 150 ปีขึ้นไปเนื่องจากได้สืบทอดกันมา 3 ชั่วคนเป็นอย่างน้อย นอกจากนี้ยังพบว่า วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมฉบับของนายโสภาคแก้วเข้ม มีการคัดลอกขึ้นใหม่โดยคัดลอกขณะที่นายโสภาคแก้วเข้มเป็นสมณเพศประจำอยู่วัดบ้านแก่งโตน ตำบลนาซ่า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่ง

⁸สัมภาษณ์, พรหมมา ม่วงนนทศรี, หมอพรหมณ์อาวุโส ประจำตำบลนาซ่า และตำบลลิลิต อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์, 26 มีนาคม 2547. นายพรหมมา ม่วงนนทศรีเสียชีวิตเมื่อปี 2548 สิริรวมอายุได้ 88 ปี

คัดลอกมาจากต้นฉบับของอาจารย์อีกทีหนึ่งเมื่อประมาณ 70 ปีที่แล้ว* วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมที่ผู้วิจัยเลือกมาศึกษาในชุมชนลาวหลวงพระบางจึงมีทั้งการคัดลอกขึ้นใหม่ และได้รับคัดลอกมาจากบรรพชน โดยเฉพาะกรณีได้รับคัดลอกมาจากบรรพชนจะมีอายุของเอกสารเก่ากว่าฉบับคัดลอกขึ้นใหม่สภาพโบราณจะมีสีคล้ำกว่าฉบับคัดลอกใหม่

กล่าวได้ว่าชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยมีการจารวรรณกรรมขึ้นใหม่เพื่อสืบสานวัฒนธรรมวรรณกรรมหลังวิกฤตสงครามผ่านพ้นไปเนื่องจากในการดำเนินชีวิตจำเป็นต้องใช้วรรณกรรมในประเพณีชีวิตเช่น การอ่านวรรณกรรมในงั้นเฮือนดี และพิธีอยู่กรรมของแม่ลูกอ่อน การใช้วรรณกรรมในประเพณีเทศน์มหาชาติ ใช้ในพิธีกรรมขอฝน และใช้ประกอบพิธีกรรมในยามวิกฤติของชีวิต ดังนั้นการฟื้นฟูวรรณกรรมหลังสงครามจึงเป็นหน้าที่ของนักปราชญ์ลาวหลวงพระบาง นอกจากเหตุผลด้านประโยชน์ใช้สอยวรรณกรรมแล้ว การรื้อฟื้นวรรณกรรมยังแสดงให้เห็นความสำคัญของวรรณกรรมในแง่เป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญของกลุ่มชนด้วย

ส่วนประเด็นผู้คัดลอก พบว่าผู้เป็นกำลังสำคัญในการสืบสานวรรณกรรมในชุมชนลาวหลวงพระบางส่วนใหญ่คือพระสงฆ์ เช่น เจ้าสมเด็จวัดกกคือสูง คัดลอกเรื่องแต่งอ่อน เจ้าสมเด็จขานาน** พิลา คัดลอกเรื่องสินไซ เป็นต้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าพระดังกล่าวมิใช่พระสงฆ์ธรรมดาแต่เป็นผู้มีสมณศักดิ์ หรือมีฐานันดรศักดิ์ถึง “เจ้าสมเด็จ” พระสงฆ์เหล่านี้อาจเป็นพระผู้ใหญ่มีบรรดาศักดิ์สูง อาจสืบเชื้อสายมาจากขุนนางหรือชนชั้นปกครองของเมืองหลวงพระบางในดินแดนล้านช้าง ในวรรณกรรมเรื่อง *สังคิย* ซึ่งเป็นนิทานพื้นบ้านที่น่าสนใจพบในชุมชนหลวงพระบาง แต่มีเนื้อหาไม่สมบูรณ์จึงไม่นำมาศึกษาแต่หากพิจารณาร่วมในประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่า ในการสืบ

* นายโสภกา แก้วเข้ม บวชเป็นสมณะตั้งแต่อายุ 5 ปี และลาสิกขาบพเมื่ออายุ 20 ปี ต่อมาได้แต่งงานมีครอบครัวจึงนำวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมที่ได้คัดลอกไว้มาใช้ประกอบพิธีกรรมให้แก่ชาวบ้าน ปัจจุบันนายโสภกา แก้วเข้มมีอายุ 91 ปี และเสียชีวิตเมื่อต้นเดือนมีนาคม 2551.

** ชาวล้านนาจะเรียกคนที่เคยบวชเป็นพระภิกษุว่า “หนาน” ซึ่งมาจากคำว่า “ขานาน” เรียกคนที่สึกตอนเป็นพระว่า “น้อย” ในขณะที่ทางอีสานเรียกว่า “ทิด” และ “เซียง” เป็นไปได้ว่าชาวหลวงพระบางที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชนด่านซ้าย หล่มเก่า และหล่มสักใช้คำว่า “ขานาน” บ่งบอกสถานภาพของคนที่เคยบวชพระดังปรากฏอยู่ในโบราณนนั้นอาจเป็นอิทธิพลการเรียกแบบล้านนา เนื่องจากอาณาจักรหลวงพระบางมีความใกล้ชิดกับอาณาจักรล้านนา โดยเฉพาะประเพณีวัฒนธรรมและวรรณกรรมนั้นนับว่ามีความเหมือนกันอย่างเห็นได้ชัด ดูเพิ่มเติมใน อุดม รุ่งเรืองศรี, “วิเคราะห์วรรณกรรมล้านนา : ร้อยกรองชาวบ้าน” ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนา เล่ม 2 ,ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล, บรรณาธิการ (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524), หน้า 445.

สถานวรรณกรรมนอกจากเป็นพระสงฆ์ธรรมดาสามีอยู่แล้ว ชนชั้นเจ้านายก็เป็นผู้นำสำคัญในการช่วยกันสร้างสรรค์วรรณกรรม เห็นได้จากวรรณกรรมเรื่องนี้ระบุไว้ว่า ผู้คัดลอกคือ “เจ้าขันทนบุญมา”^{*} ผู้วิจัยเห็นว่า ชนชั้นเจ้านาย และพระสงฆ์ผู้สืบทอดพระศาสนาต่างมีความสำคัญในฐานะเป็นผู้รื้อฟื้น และสืบสานวรรณกรรมลาวหลวงพระบางให้ดำรงอยู่ ดังเช่น วรรณกรรมเรื่อง *ท้าวฮี้* คัดลอกโดยขันทนสายทอง เรื่อง *บัวเหี่ยว* คัดลอกโดยพระขันทนธรรมวงศา เรื่อง *ผีน้อย* แต่งโดยเชียงขุยชะโพนคอดผงคำ ส่วนเรื่อง *แลนมม* สันนิษฐานว่า จัวนบุญมาเป็นผู้เรียบเรียงเรื่องใหม่ และท้าวยอดแก้ว บัวสีเรียบเรียงเรื่อง *หลานสอนปู่* เป็นต้น จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า นอกจากกลุ่มพระสงฆ์หรือชนชั้นเจ้านายจะเป็นกำลังหลักในการสืบสานวรรณกรรมลายลักษณ์แล้ว ผู้เคยบวชเป็นสมณเพศ รวมถึงชาวบ้านเองต่างก็มีส่วนในการสืบสานวรรณกรรมกล่าวคือ ในวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางมีประเพณี “ทานกรรม” เช่นเดียวกับชาวล้านนา ชาวลาวอีสาน และไทลื้อในสิบสองปันนา ชาวบ้านที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอาจว่าจ้างให้มีการคัดลอกวรรณกรรมเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นอกจากนี้การมีค่านิยมให้ลูกหลานบวชเรียนในพระพุทธศาสนาเป็นวิธีการหนึ่งในการรื้อฟื้นวรรณกรรมของกลุ่มชนให้คงอยู่ ดังนั้นในการสืบสานวรรณกรรมพื้นบ้านของชาวลาวหลวงพระบางในสังคมไทยมีทั้งนักบวชในพุทธศาสนา ชนชั้นปกครอง และประชาชนต่างก็มีส่วนร่วมในการรื้อฟื้น สืบสานวัฒนธรรมวรรณกรรมหลวงพระบางให้คงอยู่หลังจากที่ยุควิกฤตการณ์สงครามผ่านพ้นไปซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของสังคมที่มีบทบาทสำคัญเช่น ชนชั้นเจ้านาย เจ้าพระวงศ์ หรือพระสงฆ์เป็นพลังปัญญาของสังคมร่วมมือกันสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม และวรรณกรรมอันเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองของกลุ่มชนให้คงอยู่สืบไปชั่วลูกชั่วหลาน

ดังกล่าวแล้วว่าสงครามสมัยเจ้าอนุวงศ์ส่งผลกระทบต่อชุมชนลาวหลวงพระบางอย่างใหญ่หลวงทั้งในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นหลังยุคสงครามผ่านพ้นไป ชาวลาวหลวงพระบางจึงรื้อฟื้นศิลปะวรรณกรรมขึ้นใหม่ภายในชุมชน ในการรื้อฟื้นหรือสืบสานดังกล่าวพบว่า มีการปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวละครและปรับรายละเอียดบางส่วนของเรื่อง กล่าวคือ วรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีการปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวละคร ส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมประเภทนิทานนิยายซึ่งมีโครงเรื่องแบบจักรๆ วงศ์ๆ ตัวละครจะมีหลากหลายคือ มีพระเอก นางเอก

^{*} วรรณกรรมเรื่องนี้พบใน หมู่บ้านหินโงน ตำบลศิลา อำเภอห่มเกล้า จังหวัดเพชรบูรณ์ มีการระบุวันเดือนปีที่จารว่า คือวันพฤหัสบดี ออกใหม่ 3 คำ เดือน 10 ปีมะโรง จุลศักราช 1254 (พ.ศ.2435 = 116 ปี) ผู้วิจัยเห็นว่า วรรณกรรมเรื่องนี้มีอายุเก่าแก่ร่วมสมัยหรือใกล้เคียงกับวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ เช่น เรื่องแดงอ่อน บัวเหี่ยว และสินไชซึ่งแต่งในระยะเวลาใกล้เคียงกัน

ผู้ร้าย ผู้ช่วยพระเอก ผู้ช่วยนางเอก ฯลฯ อย่างไรก็ตามแม้ตัวละครจะมีจำนวนมากแต่พระเอก นางเอก และผู้ร้ายจะมีบทบาทสูงในการดำเนินเรื่องแต่ละเรื่องเพื่อให้เกิดปัญหาขัดแย้ง มีการสู้รบ ผจญภัย และนำไปสู่จุดสุดยอดของเรื่อง และกลีกลายลงในตอนจบ ดังนั้น ก่อนที่เรื่องดำเนินไปสู่จุดสุดยอด จะมีการผูกปมขัดแย้งให้แก่ตัวละครเอกและผู้ร้ายได้แสดงความขัดแย้งกันถึงที่สุด จุดนี้เองทำให้ผู้แต่งหรือผู้คัดลอกอาจแสดงทัศนะหรือตีความบทบาทของตัวละครให้แปลกแตกต่างไปจากต้นฉบับซึ่งไม่ “ผิดมารยาท” ของการสืบสานวรรณกรรมแต่อย่างใด ดังที่ ประคอง นิมมานเหมินท์ แสดงทัศนะไว้ว่า

วรรณกรรมลายลักษณ์ฉบับตัวเขียนก็มักจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับวรรณกรรมมุขปาฐะ คือ มีการปรับเปลี่ยนไปตามวัตถุประสงค์และความรู้ความสามารถของผู้คัดลอกหรือผู้ปริวรรต ผู้คัดลอกและผู้ปริวรรตวรรณกรรมอาจตัดทอน ปรับเปลี่ยน หรือเพิ่มเติมคำหรือข้อความตามความสนใจและความรู้ความสามารถของตน โดยไม่มีใครถือว่า “ผิดมารยาท” ทั้งนี้สืบเนื่องจากวรรณกรรมส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมศาสนา ผู้แต่งถือว่าตนแต่งเพื่อศาสนา เมื่อแต่งเสร็จก็ถือว่าเป็น “สมบัติทางศาสนา” และเป็น “ของสาธารณะ” ไม่ได้สนใจว่าจะมีผู้ใดนำไปดัดแปลงอย่างไร⁹

วรรณกรรมของชาวลาวหลวงพระบางที่มีการปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวละครได้แก่เรื่อง *ท้าวหมาหุย*^{*} ซึ่งเป็นเรื่องที่นิยมแพร่หลายในเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ค้นฉบับตัวเขียนเรื่องนี้มาจากวัดศรีสะอาด บ้านเก่า ตำบลนาหอ อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย ส่วนในอำเภอหล่มเก่าและอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ไม่ปรากฏต้นฉบับลายลักษณ์เรื่องนี้แต่ก็ยังนิยมเล่าในรูปแบบมุขปาฐะอยู่เช่นกัน แต่เล่าทำนองเรื่องคล้ายตำนานเรื่องแม่ย่าหมาลายของชาวไทลื้อดังที่ผู้วิจัยกล่าวมาแล้วจากการพิจารณาวรรณกรรมเรื่องนี้พบว่าไม่มีการระบุชื่อผู้แต่งและวันเดือนปีที่แต่ง อย่างไรก็ตามจากการพิจารณาเนื้อเรื่อง ลำนวนภาษา และท่วงทำนองการแต่งเห็นได้ว่าผู้แต่งเป็นผู้มีศิลปะในการใช้ภาษา เป็นผู้มีจินตนาการดี และมีลักษณะเป็นนักวิจารณ์ด้วย กล่าวคือ วรรณกรรมเรื่องนี้สันนิษฐานว่า ผู้คัดลอกไม่ได้แต่งหรือเรียบเรียงวรรณกรรมขึ้นใหม่ แต่มีการดัดแปลงบทบาทตัวละครในเรื่องให้มีบทบาทเด่นชัดยิ่งขึ้นในทัศนะของผู้เขียน/ผู้คัดลอก กล่าวคือเมื่อเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องนี้กับฉบับของภาคอีสาน และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวพบว่า วรรณกรรมเรื่อง *ท้าวหมาหุย* ฉบับของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่ที่วิจัยมีการปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวละครในเรื่อง

⁹ ประคอง นิมมานเหมินท์, *ย่ำขวัญข้าว : วรรณกรรมเพื่อการสืบสานประเพณีพื้นถิ่น* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 21.

^{*} หมาหุย หมายถึง สุนัขที่มีขนขาวนุ่มและฟู

อย่างมีนัยสำคัญและน่าจะสัมพันธ์กับบทบาทของวรรณกรรมต่อสังคมลาวหลวงพระบางในขณะที่มีการคัดลอกวรรณกรรมด้วย ทั้งนี้ผู้วิจัยจะขอกกล่าวถึงโครงเรื่องวรรณกรรมเรื่องท้าวหมาหุยก่อน เพื่อให้เห็นภาพรวมของเรื่อง หลังจากนั้นจะอภิปรายประเด็นการปรับเปลี่ยนบทบาทตัวละครในเรื่องนี้เป็นลำดับต่อไป

โครงเรื่องของวรรณกรรมเรื่องท้าวหมาหุยเริ่มจาก มิกษัตริย์ครองเมืองจันท ไท ท้าวจันท ไดมมีมเหสีสองคน มเหสีฝ่ายขวาคลอดลูกคนโตเป็นสุนัขคนปุยจึงได้ชื่อว่า ท้าวหมาหุยและคลอดลูกอีกคนเป็นทารกเพศชายชื่อ ท้าวจันทร์แดง ส่วนมเหสีฝ่ายซ้ายคลอดลูกเป็นหญิงชื่อนางคำฟอง กษัตริย์จันท ไทจะนำท้าวหมาหุยไปฆ่าทิ้งเนื่องจากเห็นว่าเป็นกาลกิณี แต่ท้าวหมาหุยได้ร้องขอชีวิตไว้จึงทำให้ท้าวจันท ไทใจอ่อน ต่อมามเหสีฝ่ายขวาเสียชีวิตลงทำให้ มเหสีฝ่ายซ้ายมุ่งทำลายชีวิตท้าวจันทร์แดงเพื่อแย่งชิงบัลลังก์มาให้แก่นางคำฟอง แต่ท้าวหมาหุยได้ช่วยชีวิตน้องชายไว้จึงทำให้สองพี่น้องต้องหนีแม่เลี้ยงไปพำนักอยู่กับฤาษีและเรียนเวทย์มนตร์ต่างๆ เมื่อเติบโตเป็นหนุ่มสองพี่น้องได้ออกเดินทางเผชิญโชค สองพี่น้องมาพบเมืองหนึ่งซึ่งมีพระธิดาป่วยด้วยโรคประหลาดจึงรักษาจนหาย ขณะนั้นท้าวจันท ไทออกประพาสป่าถูกยักษ์จับกินจึงสัญญาว่าจะนำหญิงสาวมามอบเป็นอาหารแก่ยักษ์ ยักษ์จึงปล่อยตัวท้าวจันท ไท ทำให้ท้าวจันท ไทต้องส่งผู้หญิงไปให้ยักษ์กินทุกวัน รวมทั้งนางคำฟองลูกสาวของตนด้วย ท้าวหมาหุยและท้าวจันทร์แดงทราบเรื่องจึงเดินทางมาปราบยักษ์ได้สำเร็จ ท้าวหมาหุยใช้ไม้ท้าวทักซี้ตายปลายซี้เป็นซุบชีวิตชาวเมืองและนางคำฟองฟื้นขึ้นมาหลังจากท้าวจันท ไทเสียชีวิต ท้าวหมาหุยได้ยกเมืองให้น้องชายปกครอง ส่วนตนเองแยกออกมาสร้างเมืองใหม่และปกครองบ้านเมืองสืบต่อมาอย่างมีความสุข

จากโครงเรื่องดังกล่าว เห็นได้ว่าท้าวหมาหุยมีบทบาทโดดเด่นมากกว่าตัวละครเอกคือ ท้าวจันทร์แดงซึ่งถูกกล่าวถึงค่อนข้างน้อยในตอนสโมธานขาดกว่า ท้าวจันทร์แดงคือ พระพุทธเจ้า ขณะที่ท้าวหมาหุยคือ พระโมคคัลลานะ แต่ทว่าตลอดทั้งเรื่องผู้คัดลอกได้ปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวละครผู้ช่วยตัวเอก คือ “ท้าวหมาหุย” ให้มีบทบาทโดดเด่นขึ้นมาแทนที่บทบาทของท้าวจันทร์แดงผู้เป็นน้องชาย ซึ่งตลอดทั้งเรื่องท้าวจันทร์แดงไม่มีบทบาทแต่อย่างใด ในทางตรงข้ามกลับเน้นบทบาทของท้าวหมาหุยให้มีบทบาทโดดเด่นตลอดทั้งเรื่องตั้งแต่เริ่มต้นเรื่องซึ่งเกิดเป็นสุนัขสามารถพูดได้ ใช้ชีวิตเยี่ยงมนุษย์ได้ และเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองน้องชายจากอันตรายต่างๆ เมื่อเห็นว่าน้องชายไม่ปลอดภัยจึงพาน้องหนีไปจำเรียนวิชาความรู้อยู่ในป่ากับพระฤาษี หลังจากนั้นจึงพาน้องชายออกท่องโลกกว้าง และสุดท้ายท้าวหมาหุยคือผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการต่อสู้กับยักษ์เพื่อช่วยให้พ่อและชาวเมืองพ้นจากความตายจึงสรุปได้ว่าตลอดทั้งเรื่องท้าวหมาหุยมีวิถีชีวิตเยี่ยงมนุษย์ทั่วไป เป็นตัวเอกของเรื่องจนทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่า ท้าวหมาหุยคือ พระชาตินิ่งของพระพุทธเจ้า (แม้ในตอนจบจะกล่าวสโมธานว่า หมาหุยคือ พระโมคคัลลานะ ท้าวจันทร์แดงคือ

พระพุทธเจ้าก็ตาม) ซึ่งหากเปรียบเทียบกับฉบับอีสานและชาวลาวหลวงพระบางในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่าฉบับของชาวลาวอีสาน และชาวลาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวจะเน้นบทบาทของท้าวจันทร์แดงเป็นหลัก โดยกำหนดให้ท้าวจันทร์แดงแสดงพฤติกรรมตามท้องเรื่องแทนที่ท้าวหมาหุย ส่วนท้าวหมาหุย มีสภาพเป็นเพียงพระรองหรือตัวละครที่คอยช่วยเหลือท้าวจันทร์แดงเท่านั้น

นอกจากนี้ในตอนจบเรื่องยังแสดงให้เห็นความแตกต่างกันอย่างชัดเจนคือ ฉบับของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยจะกำหนดให้ท้าวหมาหุยแยกตัวออกมาสร้างเมืองใหม่ และปกครองไพร่ฟ้าประชาชนสืบต่ออย่างมีความสุขโดยมีนางคำฟองและนางปทุมมาเป็นมเหสี ขณะที่ฉบับของลาวอีสาน หรือสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในตอนจบจะกำหนดให้ท้าวจันทร์แดงปกครองเมืองจันทน์ร่วมกับท้าวหมาหุยสืบต่อจากบิดา โดยท้าวจันทร์แดงมีนางคำฟองและนางปทุมมาเป็นมเหสี ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าวรรณกรรมฉบับของชาวลาวหลวงพระบางมีการปรับเปลี่ยนตัวละครให้เด่นชัดยิ่งขึ้นซึ่งสอดคล้องกับชื่อเรื่อง *ท้าวหมาหุย* ซึ่งแน่นอนว่าตัวละครเอกน่าจะเป็น ท้าวหมาหุยตามชื่อเรื่องและเป็นตัวเอกและมีสีสัน มีชีวิตชีวามากกว่าท้าวจันทร์แดงซึ่งเป็นตัวละครที่ไม่มีความโดดเด่นให้เห็นว่าผู้คัดลอกมิได้เป็นเพียงผู้สืบสานวรรณกรรมแต่เพียงอย่างเดียวแต่ได้แสดงออกถึงความเป็นกวี เป็นนักสร้างสรรค์และนักวิจารณ์วรรณกรรมกล่าวคือ เมื่อเห็นว่าชื่อเรื่องกับเนื้อหาสาระและหรือตัวละครอาจไม่สอดคล้องสัมพันธ์กันจึงมีการดัดแปลงหรือปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวละครเพื่อให้เป็นไปตามที่ตนเองเห็นสมควร ซึ่งไม่เป็นการผิดมารยาทแต่ประการใดในการสืบสานวรรณกรรม

การกำหนดให้ท้าวหมาหุยแยกตัวออกมาสร้างเมืองใหม่* อาจแสดงให้เห็นเจตจำนงของชาวลาวหลวงพระบางในการสร้างชุมชนใหม่ให้เป็นหลักแหล่งมั่นคง เนื่องจากการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่ใหม่อาจทำให้ชาวลาวหลวงพระบางต้องการสร้างสรรค์ชุมชนใหม่ให้กลายเป็น “บ้าน” ของตน การสร้างบ้านใหม่ หรือชุมชนใหม่ให้มีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงถือได้ว่าเป็นสำนึกร่วมของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย ดังนั้นเมื่อต้องสืบสานวรรณกรรมเรื่องท้าวหมาหุยให้คงอยู่ จึงเป็นไปได้ว่าผู้คัดลอกได้ปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวละครใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับเจตจำนงในการสร้างบ้านแปงเมืองของกลุ่มชนในขณะนั้น ในมิติความสัมพันธ์ระหว่าง

* เห็นได้จากการกำหนดให้ท้าวหมาหุยแยกตัวออกมาสร้างบ้านแปงเมืองเมืองเป็นของตนเองและปกครองไพร่ฟ้าอย่างมีความสุข ในขณะที่ฉบับอีสาน และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จะกำหนดให้สองพี่น้องครองเมืองร่วมกัน

วรรณกรรมกับสังคม จึงไม่อาจพิจารณาวรรณกรรมลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยว่าเป็นเพียงเครื่องบันทึกแต่เพียงอย่างเดียวแต่ควรให้ความสำคัญในมิติวรรณกรรมมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อสารหรือสะท้อนจิตสำนึกทางสังคม และประวัติศาสตร์ของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยด้วย

3.2.2 การเรียบเรียงเรื่องใหม่

ในการสืบสานหรือรื้อฟื้นวรรณกรรมลายลักษณ์ในชุมชนลาวหลวงพระบาง ผู้วิจัยพบว่าวรรณกรรมบางส่วนอาจสืบทอดหรือคัดลอกกันมาจากราชอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง กล่าวคือ อาจมีการนำต้นฉบับวรรณกรรมสำคัญๆ มาจากเมืองหลวงพระบางติดตัวมาด้วย โดยเฉพาะวรรณกรรมชาดก (นิทานนิยาย) วรรณกรรมคำสอน ตำราโหราศาสตร์ และฮีดคองประเพณีต่างๆ อันเป็นธรรมเนียมประเพณีอย่างหนึ่งของชาวลาวที่ไม่ว่าจะอพยพย้ายถิ่นไปอยู่ที่ไหนก็ต้องนำมารดกวัฒนธรรมของตนไปด้วย ดังที่ หุมพัน รัตตะนะวงส์ แสดงทัศนะว่า

“โดยปกติของคนลาวไม่ว่าจะอพยพย้ายไปอยู่ที่ไหนก็มักจะอพยพฮีดคองประเพณีความรู้ และสำนึกความเป็นลาวของตนไปด้วยเสมอเปรียบเหมือนเป็นแนวรบทางวัฒนธรรมที่จะทำให้วัฒนธรรมความเป็นลาวคงอยู่ และตามประเพณีเก่าแก่ของลาว ผู้เฒ่าผู้แก่ถือว่ามีบทบาทสำคัญมากในการเล่านิทานให้ลูกหลานฟัง และนิชมอ่านหนังสือตามโอกาสต่างๆ เช่น อยู่กรรม จันเฮือนดี เป็นต้น ดังนั้นวรรณกรรมที่อยู่ในไทยก็ย่อมต้องนำไปจากต้นตอในเมืองหลวงพระบางอย่างแน่นอน”¹⁰

นอกจากนี้ภายในบริบทสังคมลาวเองพบว่า มีการเคลื่อนย้ายวรรณกรรมหรือคัมภีร์โบราณสำคัญๆ เมื่อมีสงครามหรือเกิดความสับสนเสี่ยงต่อการถูกทำลายจากผู้รุกรานก็มักจะนำวรรณกรรมไปเก็บไว้ในสถานที่อื่นเช่น ในสมัยพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วได้ขนคัมภีร์โบราณออกจากเมืองหลวงพระบางล่องแม่น้ำโขงลงมาไว้ที่เมืองเชียงคานในช่วงที่เวียดนามบุกโจมตีและยึดเมืองหลวงพระบางแต่เนื่องจากเกรงว่าเรือที่บรรทุกคัมภีร์โบราณจะล่มบริเวณแก่งหลวงจึงขนคัมภีร์ขึ้นบกเก็บรักษาไว้ที่วัดแห่งหนึ่งในเมืองน่าน แขวงหลวงพระบางในปัจจุบัน¹¹ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าวรรณกรรมลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยส่วนหนึ่งอาจสืบทอดมาจากต้นฉบับเดิมเมืองหลวงพระบางในระยะแรก เพราะบรรพบุรุษอาจนำต้นฉบับตัวเขียนติดตัวมาด้วย และส่วนหนึ่งอาจมีการคัดลอกหรือเรียบเรียงเรื่องขึ้นใหม่จากความทรงจำหลังจากผ่านพ้นภาวะสงครามที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่

¹⁰ สัมภาษณ์, หุมพัน รัตตะนะวงส์, 22 กรกฎาคม 2549.

¹¹ สัมภาษณ์, มหามัญญก แสนสุนทอน, ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์และวรรณคดีลาว อดีตเจ้าหน้าที่กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, 25 กรกฎาคม 2549.

3 จึงทำให้วรรณกรรมมีลักษณะเรียบเรียงเรื่องใหม่อย่างเห็นได้ชัดเห็นได้จากในวรรณกรรมคำสอนเรื่อง *หลานสอนปู่* และ *แลนมม*

3.2.2.1 เรื่องหลานสอนปู่

วรรณกรรมเรื่องหลานสอนปู่ ฉบับที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษานี้ได้ต้นฉบับมาจากชาวบ้านนาฝิง ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ผู้แต่งชื่อ *นายยอด แก้วบัวสี* ซึ่งเป็นกวนบ้านหรือผู้นำในชุมชนต้องการแต่งเรื่องนี้ขึ้นใหม่เนื่องจากเห็นว่าสังคมในยุคนั้นกำลังเสื่อมโทรมผู้คนละเมียดศีลธรรม เห็นผิดเป็นชอบ และขาดความรับผิดชอบ จึงค้นคว้ารวบรวมหลักประพฤติปฏิบัติตนอันดีงามของมนุษย์มาจาก *ยอดปัญญา* ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกทางพุทธศาสนา เพื่อนำมาเตือนสติคนในสังคม โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งเป็นเสาหลักของชุมชนให้มีแนวประพฤติปฏิบัติตนเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกหลานสืบไป ผู้วิจัยเห็นว่า การบอกชื่อผู้แต่ง และที่มาของมูลเหตุในการแต่งวรรณกรรมเรื่องหลานสอนปู่นี้มีประเด็นที่น่าสนใจควรพิจารณาเกี่ยวเนื่องคือ สาเหตุที่ผู้แต่งต้องเรียบเรียงวรรณกรรมขึ้นใหม่เป็นไปได้อย่างไร วรรณกรรมที่มีอยู่เดิมอาจสูญหายไป หรือไม่มีต้นฉบับที่จะนำมาใช้อบรมสั่งสอนหรืออ่านกันภายในชุมชนในช่วงเวลานั้น

ประเด็นต่อมา เป็นไปได้ว่าสภาพสังคมในยุคนั้นมีสภาพไม่ปกติคือ สังคมเสื่อมโทรม ผู้คนไร้ศีลธรรมจริยธรรม บ้านเมืองขาดหลักยึดเหนี่ยวร่วมกัน โดยเฉพาะผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกหลานกลับประพฤติตนไร้ระเบียบกฎเกณฑ์ และขาดศีลธรรม จึงต้องสร้างหลักการประพฤติปฏิบัติขึ้นมาใหม่จากองค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนนั้นคือการกลับไปหาภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา และยึดครองประเพณีเพื่อนำมาแก้ไขภาวะวิกฤติที่กำลังประสบอยู่ในขณะนั้น ดังนั้นบริบทแวดล้อมของการเรียบเรียงวรรณกรรมจึงน่าจะสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการได้รับผลกระทบจากสงครามเจ้าอนุวงศ์ นอกจากนี้หากพิจารณาสภาพของเอกสารที่เก่าแก่ค่าและการ์สืบทอดเอกสารของเจ้าของวรรณกรรมสืบย้อนขึ้นไปได้ 2-3 รุ่น สันนิษฐานได้ว่าอายุของเอกสารน่าจะมียุมากกว่า 100 ปีขึ้นไปซึ่งสัมพันธ์กับการสูญหายไปของวรรณกรรมในช่วงเวลาดังกล่าว

นอกจากพิจารณาจากสาเหตุในการแต่งวรรณกรรมและบริบททางสังคมที่ผู้แต่งได้กล่าวไว้ในตอนเริ่มเรื่องแล้ว ตัวบทวรรณกรรมเองก็แสดงให้เห็นถึงการเรียบเรียงเรื่องขึ้นใหม่พิจารณาจากการลำดับเนื้อหาของเรื่อง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับวรรณกรรมเรื่องเดียวกันนี้กับฉบับของภาคอีสาน และในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่ามีการลำดับเนื้อเรื่องแตกต่างกัน และมีเนื้อหาบางส่วนแตกต่างกันด้วย จึงสันนิษฐานได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นการเรียบเรียงเนื้อเรื่องใหม่ของกวีชาวลาวหลวงพระบาง โดยผู้แต่งได้ค้นคว้าคำสอนมาจากพระไตรปิฎกดังที่ผู้แต่งได้กล่าวไว้ นอกจากนี้อาจได้เค้าเรื่องหรือได้ยินได้ฟังหลักคำสอนมาจากบรรพบุรุษจึงนำมา

ประติดประต่อหรือเรียบเรียงเรื่องขึ้นใหม่ ในตอนท้ายเรื่องยังมีการนำแนวคิดหรือวรรณกรรมเรื่อง “กาละนับมือสัวย” มาผนวกรวมอยู่ในตอนท้ายของเรื่องนี้ด้วย แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ ถูกเรียบเรียงเรื่องขึ้นใหม่โดยนำวรรณกรรมเรื่องอื่นที่เห็นว่ามีความน่าสนใจนำมา เปรียบเทียบเพื่อเตือนสติผู้คนในสังคมได้ตระหนักและเห็นภาพจน์สอดคล้องกับอุดมการณ์ ความคิด และหลักประพฤติปฏิบัติที่ผู้แต่งต้องการให้เป็นหลักปฏิบัติตนร่วมกันในสังคม การลำดับ เนื้อหาของเรื่องหลานสอนปู่ มีดังนี้

ส่วนแรก กล่าวถึงคลองถ้อยที่ผู้สูงอายุไม่ควรปฏิบัติเช่น การหยอกสาว ไม่รู้จักทำบุญทำ ทาน ไม่เคารพเกรงกลัวนักบวช พูจฉาไม่ดี ไม่รู้จักสั่งสอนลูกหลาน โลก ไม่มีผญาปัญญาไม่ปฏิบัติ ตามฮีตคอง และมั่วสุมอบาย เป็นต้น

ส่วนที่สอง กล่าวถึงคลองอันดีงามที่ควรปฏิบัติ อาทิ ทำบุญสร้างกุศล ต้องสั่งสอนอบรม ลูกหลานให้เป็นคนดีมีคุณธรรม จัดเตรียมข้าวของเตรียมไว้ถวายแด่พระสงฆ์ รักษาศีลฟังธรรม ไม่ อวดอ้างตัวเอง ฯลฯ เนื้อหาในส่วนนี้ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการทำบุญ ทำทานเพื่อสั่งสมบุญบารมีจะได้ เกิดในยุคพระศรีอาริยมตไทย

ส่วนที่สาม กล่าวถึงสภาพสังคมที่สับสนวุ่นวาย กลับตาลปัตรเนื่องจากผู้คนขาดศีลธรรม ผิดจารีตประเพณี ในส่วนนี้มีข้อสังเกตว่าความโกลาหลเลวร้ายเกิดจากการกระทำของชนชั้น ปกครองที่เห็นผิดเป็นชอบ เบียดเบียนผู้น้อยทำให้คนคืออยู่ไม่ได้ราษฎรเดือดร้อนถ้วนหน้าซึ่งเป็น ยุคเสื่อมของสังคม สภาพเหล่านี้ทำให้ผู้แต่งต้องแสวงหาหลักปฏิบัติอันดีให้แก่คนในสังคม

ส่วนที่สี่ มีการยกวรรณกรรมเรื่อง กาละนับมือสัวย มากล่าวแทรกไว้เพื่อชี้ให้เห็นยุคเสื่อม หรือกลียุคก่อนที่พระศรีอาริยมตไทยจะลงมาโปรดสัตว์โลก เช่น กล่าวถึงคนทำชั่วแต่ได้ดี วิถีชีวิต ของมนุษย์จะกลับตาลปัตร คนชั่วจะครองเมือง มีการเข่นฆ่ากัน โจรผู้ร้ายชุกชุม และผู้คนที่ทำลาย ศาสนา เช่นรูปเคารพพระพุทธรูป (พระพุทธรูป) เป็นต้น หลังจากกล่าวย้ำภาพของความเสื่อมแล้ว ผู้แต่งได้กล่าวเน้นให้ผู้คนเร่งทำบุญทำทานเพื่อจะได้เกิดในยุคพระศรีอาริยมตไทย และกล่าวย้ำว่า ผู้ปกครองต้องดูแลไพร่ฟ้าให้มีความสุข

ส่วนที่ห้า มุ่งสอนสตรีชาวลาโวให้ระมัดระวังรักษาตัว อย่าใจง่าย และหลงเชื่อคำพูดของ บุรุษเพศ ต้องรู้จักเลือกบุรุษที่ดีมาเป็นคู่ครอง สุดท้ายจบลงด้วยการคร่ำครวญถึงคนรักทำนองแต่ง กาบแข็ง ซึ่งในช่วงหลังนี้แม้จะไม่ใช่นำเนื้อหาของเรื่องหลานสอนปู่ แต่แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรม เรื่องนี้แต่งและเรียบเรียงขึ้นใหม่โดยกวีชาวบ้านชื่อนายยอด แก้วบัวลี

จากการพิจารณารายละเอียดของเนื้อเรื่อง จุดมุ่งหมายของการแต่ง ท่วงทำนองการแต่ง และการระบุชื่อผู้แต่ง สรุปได้ว่า ผู้แต่งเรื่องนี้เป็นผู้นำชุมชนบ้านนาพิง (กวนบ้าน) เป็นผู้มีความรู้ดี ในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีความศรัทธาเลื่อมในพระศาสนา เชื่อเรื่องบุญกรรม การเวียนว่ายตายเกิด เป็นผู้เคร่งครัดในการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอน และมีวิสัยทัศน์ ด้านการปกครอง เมื่อเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องนี้กับฉบับของชาวลาว ในประเทศสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว สันนิษฐานว่าผู้แต่งได้เรียบเรียงเรื่องขึ้นใหม่เห็นได้จากการลำดับ เนื้อหาต่างกัันดังนี้

ประการแรก การลำดับเนื้อหาจะมีลักษณะกระจัดกระจาย กล่าวไม่เป็นระบบ เนื้อหาไม่ได้ มุ่งเน้นสอนหลักประพฤติปฏิบัติของผู้สูงอายุเพียงอย่างเดียว แต่มีการสอดแทรกแนวปฏิบัติของคน หนุ่มสาวไว้ด้วย นอกจากนี้ยังมีการผนวกรวมเอาวรรณกรรมเรื่องกาละนั่มมื่อส่วยเข้ามาผสมผสาน ไว้ในวรรณกรรม มีการตั้งสอนแนวประพฤติปฏิบัติของสตรีในตอนท้ายของเรื่อง ตลอดจนมีการ แต่งกายแข็ง หรือกลอนสาส์นแสดงอารมณ์รักต่อหญิงคนรักของกวีซึ่งเป็นส่วนที่แต่งเดิมเพิ่มเข้ามา อย่างตั้งใจเพื่อแสดงความสามารถในการประพันธ์ และสนองอารมณ์ส่วนตัวประสมกลมกลืนอยู่ ในวรรณกรรมที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ จึงทำให้วรรณกรรมเรื่องหลานสอนปู่ขาดเอกภาพของความเป็น วรรณกรรมคำสอนผู้สูงอายุหรือผู้เฒ่าผู้แก่ในสังคมอย่างเห็นได้ชัด

ประการต่อมา ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้แต่งซึ่งเป็นกวีพื้นบ้านมีลักษณะของการเป็นนักวิจารณ์สังคม ด้วย โดยเฉพาะในยุคที่สังคมเสื่อมโทรม ประชาชนเดือดร้อนเนื่องจากผู้นำขาดคุณธรรมและ เบียดเบียนราษฎรเชื่อมโยงเข้ากับสภาพการณ์ของสังคมในยุคที่ได้รับความเดือดร้อนจากสงคราม ไทยลาวในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวลาวหลวงพระบางถูกกดขี่ข่มเหงและได้รับผลกระทบจากสงคราม การเน้นย้ำวิพากษ์วิจารณ์สังคมในยุคเสื่อมโทรมดังกล่าวสอดคล้องกับระยะเวลาในการแต่ง วรรณกรรมเพื่อฟื้นฟูศิลปะวิทยาการ และวรรณกรรมของชุมชนลาวหลวงพระบางหลังจากถูก ทำลายยุคสงครามเจ้าอนุวงศ์ ทำให้ผู้นำในชุมชนมีการสร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาเพื่อให้เป็น แบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติตนในสังคม โดยเฉพาะเน้นให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมและจริยธรรม อันดีและเป็นผู้นำในการสร้างความสมานฉันท์ สืบทอดสังคมวัฒนธรรม อีตคองประเพณีของความ เป็นชุมชนลาวหลวงพระบาง กล่าวอีกนัยหนึ่งวรรณกรรมเรื่องหลานสอนปู่เป็นวรรณกรรมที่เรียบ เรียงขึ้นใหม่เพื่อใช้เป็นคัมภีร์หรือหลักปฏิบัติตนของผู้สูงอายุในชุมชนลาวหลวงพระบาง ตลอดจน เป็นบรรทัดฐานทางสังคมในเรื่องการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะแบบแผนจารีต ของผู้อาวุโสเพื่อสืบสานวิถีชีวิต สังคมวัฒนธรรม และสืบสานวรรณกรรมให้คงบทบาทอยู่ใน สังคมลาวหลวงพระบางให้คงอยู่สืบไป

3.2.2.2 เรื่องแลนมม

วรรณกรรมเรื่องแลนมม เป็นวรรณกรรมคำสอนสตรี ซึ่งแต่งและเรียบเรียงโดยกวีพื้นบ้านลาวหลวงพระบางชื่อ *จ้าวบุญมา* คำว่าจ้าว หมายถึงบุคคลที่เคยบวชเป็นสามเณร ในตอนท้ายของต้นฉบับวรรณกรรมระบุไว้ว่า จ้าวบุญมาเป็นชาวตำบลวังบาล อำเภอคำม่วน จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นผู้แต่ง สันนิษฐานว่าเรื่องนี้ น่าจะมีอายุเก่าแก่ร่วมสมัยกับเรื่องหลานสอนปู่ ด้านเนื้อหาของวรรณกรรมเห็นได้ชัดว่า ผู้แต่งมีการแทรกน้ำเสียงของตนไว้ตลอดทั้งเรื่อง และมีการลำดับเนื้อหาไม่ค่อยเป็นระเบียบมากนักคือ มีลักษณะกล่าวไม่ค่อยเป็นระบบระเบียบ ผู้แต่งน่าจะเรียบเรียงเรื่องใหม่จากความทรงจำเป็นสำคัญจึงทำให้เนื้อหามีความซ้ำซ้อน จากการศึกษาต้นฉบับอย่างละเอียดและเปรียบเทียบกับวรรณกรรมเรื่องอินทนิทานสอนลูกฉบับของชาวลาวอีสานและฉบับของชาวลาวหลวงพระบาง ซึ่งผู้วิจัยได้ต้นฉบับมาจากหอสมุดแห่งชาติเวียงจันทน์ แผนกเอกสารโบราณลาวพบว่า วรรณกรรมเรื่องแลนมมมีโครงเรื่อง และเนื้อเรื่องส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับเรื่องอินทนิทานสอนลูก สันนิษฐานว่าวรรณกรรมทั้งสองเรื่องน่าจะเป็นเรื่องเดียวกันแต่ชาวลาวหลวงพระบางเปลี่ยนชื่อใหม่ว่าเป็นเรื่อง แลนมม เนื่องจากเห็นว่าเป็นวรรณกรรมคำสอนสตรีที่เน้นหรือให้ความสำคัญกับการมีปัญญา และความซื่อสัตย์ต่อคนรักของสตรีในทัศนะของผู้เรียบเรียง วรรณกรรมเรื่องแลนมมมีการลำดับเนื้อหาดังนี้

ส่วนแรก เริ่มเรื่องจากบอกจุดมุ่งหมายของผู้แต่งว่าต้องการสร้างวรรณกรรมขึ้นมาเพื่อสั่งสอนสตรีเป็นการเฉพาะ *ส่วนที่สอง* กล่าวถึงหลักประพฤติทางกาย วาจา และใจของสตรีแต่ขาดการลำดับเรื่องจึงทำให้เนื้อหามีความซ้ำซ้อน กล่าวไม่เป็นระบบ เช่น สอนให้เป็นมีจิตใจดี พุจฉาไปเพราะ แต่งกายงดงามตามความเหมาะสม ต้องรู้จักทำงานและมีความรู้เรื่องงานฝีมือต่างๆ เป็นคนใจกว้าง ไม่ยกตนข่มท่าน มีสัจจะ ไม่โลภ *ส่วนที่สาม* ยกนิทานเรื่อง *แลนมม* มาเป็นอุทาหรณ์สอนสตรีไม่ให้หลงมาภายนอกของบุรุษเพศ *ส่วนที่สี่* ยกนิทานหรือกล่าวอ้างอิงว่าการสอนต่างๆ เหล่านี้มีมาแต่โบราณเมื่อครั้งพญาอินทนิทานได้สั่งสอนนางนันทาบุตรไว้แต่ครั้งโบราณ และ *ส่วนที่ห้า* กล่าวถึงคุณสมบัติของบุรุษที่ดีควรแก่การเลือกมาเป็นสามี เช่น ต้องเลือกคนที่มีคนจิตใจดี รู้จักสร้างบุญสร้างกุศล ขยันทำมาหากิน ไม่มีวเมอบายในขณะที่กล่าวถึงคุณสมบัติของบุรุษที่ดีอยู่นั้นก็กลับมากล่าวถึงหลักประพฤติปฏิบัติตนของสตรี บางครั้งกลับมากล่าวย้ำเรื่องเดิม โดยเฉพาะการเน้นย้ำเรื่องบุคลิกลักษณะและการประพฤติปฏิบัติตนอันดีงามของสตรี จากลักษณะของการลำดับเนื้อหาที่ไม่เป็นระบบนี้ สันนิษฐานว่า วรรณกรรมเรื่องแลนมม น่าจะเรียบเรียงใหม่ตามการรับรู้ของผู้แต่งเกี่ยวกับจารีตประเพณีและการประพฤติปฏิบัติตนของสตรีลาวหลวงพระบางนำมาเรียบเรียงใหม่ เพื่อเป็นหลักประพฤติปฏิบัติตนของสตรีโดยผู้แต่งได้แทรกน้ำเสียงหรือความ

ปรารถนาให้สตรีในชุมชนมีหลักประพฤติปฏิบัติตนอันดีงามร่วมกัน เพื่อสืบทอดขนบธรรมเนียม ประเพณีและเสริมคุณค่าของสตรีลาวหลวงพระบางให้เป็นไปตามแบบแผนของสังคม

โดยสรุป วรรณกรรมเรื่องแลนมนเป็นวรรณกรรมที่เรียบเรียงขึ้นใหม่โดยกวีพื้นบ้านชาว หลวงพระบางชื่อ “จ้าวบุญมา” กวีท่านนี้เคยบวชเป็นสามเณรอยู่ที่วัดบ้านจันทาค อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ มูลเหตุของการแต่ง เกิดจากผู้แต่งเห็นว่าควรมีวรรณกรรมคำสอนสตรีเพื่ออบรม จริยธรรมและแนวประพฤติตนที่ดีให้แก่สตรี ผู้วิจัยเห็นว่า นอกจากวรรณกรรมเรื่องนี้จะเรียบเรียง ใหม่เพื่ออบรมสั่งสอนสตรีชาวหลวงพระบางให้มีหลักปฏิบัติตนอันดีงามตามแบบแผนของ สังคมแล้ว ยังเป็นการฟื้นฟูวรรณกรรมขึ้นใหม่เพื่อสืบสานวิถีชีวิตและแบบแผนปฏิบัติของสตรีลาว หลวงพระบางให้ดำรงอยู่ต่อไปด้วย

3.3 การสร้างใหม่ทางวรรณกรรม

ในการดำเนินชีวิตอยู่ในดินแดนใหม่นอกจากชาวหลวงพระบางจะสืบสานวรรณกรรม และวัฒนธรรมมาจากอาณาจักรหลวงพระบางอันเป็นการแสดงลักษณะร่วมของความเป็นลาว หลวงพระบางที่มีร่วมกันแล้ว ยังมีการปรับเปลี่ยนตัดแปลงวรรณกรรมบางส่วนขึ้นใหม่เพื่อให้ สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมใหม่ นอกจากนี้ยังสร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาใหม่ เพื่อ สืบสร้างอัตลักษณ์ของตนจึงทำให้วรรณกรรมที่สร้างใหม่แตกต่างจากวรรณกรรมที่สืบสานและ ถ่ายทอดอยู่ในแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวโดยสิ้นเชิง วรรณกรรมที่สร้างสรรค์ใหม่พบว่า มีเฉพาะวรรณกรรมมุขปาฐะเท่านั้น

3.3.1 ตำนานประจำถิ่นกับพื้นที่ใหม่

ในชุมชนหลวงพระบาง มีการสร้างตำนานประจำถิ่นเพื่ออธิบายความเป็นมาของ ภูมิศาสตร์ ภูมินาม สถานที่ การเกิดประเพณี พิธีกรรม และการบันทึกประวัติศาสตร์ความเป็นมา ของกลุ่มชนเพื่อให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงรากเหง้าความเป็นมาของตนเอง ดังนั้นตำนาน ประจำถิ่นจึงมีความหมายต่อชาวหลวงพระบางในฐานะเป็นเครื่องมือเชื่อมพื้นที่ทางกายภาพเข้ากับ พื้นที่ทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบาง ลักษณะเด่นของตำนานที่สำคัญคือ มีอนุภาค การอพยพย้ายถิ่นของบรรพบุรุษลาวหลวงพระบางเดินทางเข้ามาสร้างบ้านแปงเมืองในประเทศไทย ตำนานที่มีลักษณะประจำถิ่นดังกล่าว ได้แก่ ตำนานเมือง ตำนานวีรบุรุษ ตำนานสถานที่ ตำนานประเพณีพิธีกรรม และตำนานเบ็ดเตล็ด

ตำนานเมือง ตำนานที่เล่ากันอยู่ในชุมชนได้แก่ ตำนานเมืองหล่มเก่า ตำนานเมืองด่านซ้าย และ ตำนานเมืองราด นอกจากนี้ยังมีตำนานเกี่ยวกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนา

ได้แก่ *ตำนานสร้างพระธาตุศรีสองรัก* *ตำนานข้าวสารคำ* และ *ตำนานพระพุทธบาท* *ตำนานเหล่านี้* สะท้อนถึงการเชื่อมโยงลักษณะภูมิศาสตร์ และสถานที่ต่างๆ เข้ากับประวัติศาสตร์ และลักษณะการดำรงอยู่ของกลุ่มชนอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวอีกนัยหนึ่ง พื้นที่ทางกายภาพซึ่งถูกเพิ่มเนื้อหาของความเป็นชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบางเข้าไปทั้งในมิติทางกายภาพและนามธรรมดังนั้นก็ทำให้ผลผลิตทางวัฒนธรรมดังกล่าวเป็นเครื่องแสดงพรมแดนชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ซึ่งใช้แบ่งแยกชาวหลวงพระบางออกจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน ดังนั้นตำนานเมืองจึงเป็นลักษณะทางกายภาพที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่วัฒนธรรม และจิตวิญญาณของความเป็นลาวหลวงพระบางในชุมชนดังกล่าว (ผู้วิจัยจะกล่าวถึงอย่างละเอียดในบทที่ 5)

เช่นเดียวกับ *ตำนานวีรบุรุษ* *ตำนานวีรบุรุษ* เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับผู้นำชุมชนที่มีวีรกรรมโดดเด่นและสร้างคุณประโยชน์ให้แก่ชุมชน *ตำนานวีรบุรุษ* ในชุมชนหลวงพระบาง บางครั้งจะเกี่ยวข้องหรือเป็นส่วนหนึ่งของตำนานเมืองและสถานที่ด้วย ชาวหลวงพระบางได้สร้างตำนานเกี่ยวกับวีรบุรุษของตนขึ้นมาซึ่งส่วนใหญ่เป็นวีรบุรุษผู้นำลาวหลวงพระบางที่เคยมีชีวิตอยู่จริงในยุคแรกอพยพเพื่อสร้างขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิตให้แก่กลุ่มชน นอกจากนี้ยังเป็นสัญลักษณ์แทนความเป็นชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบางและสร้างจิตสำนึกความเป็นกลุ่มชนอีกด้วย ลักษณะผู้นำของชาวหลวงพระบางที่เห็นได้ชัดคือ เป็นคนกล้าหาญด้านการรบ เก่งในการปกครอง และเป็นที่พึ่งในยามวิกฤตเช่น วีรบุรุษผู้นำในยุคที่เกิดสงครามได้แก่ *ตำนานสิบขุนพลผู้นำลาวหลวงพระบาง* *ตำนานเจ้าพ่อผาแดง* *ตำนานเจ้าพ่ออุ่มกะทาด* *ตำนานเจ้าพ่อสุลิว* *เจ้าพ่อตอมาตย์* *เจ้าพ่อคำนชัย* และ *ตำนานพระแก้วอาสา* เป็นต้น บางครั้งมีการเชื่อมโยงเอาวีรบุรุษผู้นำของไทยมาเป็นวีรบุรุษของตนด้วย ได้แก่ *ตำนานพ่อขุนผาเมือง* *ตำนานพ่อขุนบางกลางหาว* และ *ตำนานเจ้าแม่เข็มทอง* เป็นต้น

ส่วน *ตำนานสถานที่* พบว่ามีอยู่หลายเรื่องและมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าตำนานทั้งสองประเภทดังที่กล่าวมา *ตำนานสถานที่* มีความซับซ้อนเนื่องจากการอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ชายขอบติดชายแดนระหว่างราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรลาวนั้น ชาวหลวงพระบางอาจเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่เมืองเก่าที่อาจเคยเป็นบ้านเป็นเมืองมาก่อน จึงทำให้มีโบราณสถานอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวอยู่ก่อนแล้ว เช่น *ตำนานพระธาตุศรีสองรัก* แสดงให้เห็นว่าตัวองค์พระธาตุอาจมีมาก่อนที่ชาวหลวงพระบางจะอพยพเข้ามาเห็นได้จากองค์พระธาตุเกิดจากความร่วมมือกันของพระมหากษัตริย์ของไทยกับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชของลาว ได้ร่วมมือกันสร้างไว้ ส่วน *ตำนานพระธาตุคำ* และ *ตำนานข้าวสารคำ* ในท้องที่อำเภอหล่มสัก ก็น่าจะเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่ก่อนแล้วเช่นกันตามตำนานเล่ากันว่ามีมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนผาเมืองเลยทีเดียว

นอกจากนี้ยังมี *ตำนานนางผมหอม* ซึ่งอธิบายภูมิศาสตร์ ภูมินาม สถานที่ในเขตอำเภอภูหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย และอำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ *ตำนานแม่น้ำโขง* ซึ่งสะท้อนความขัดแย้งระหว่างคนลุ่มน้ำน่านกับคนลุ่มน้ำโขง ส่วนตำนานวังบาลแสดงให้เห็นการตั้งรกรากอยู่ในชุมชนวังบาลของบรรพบุรุษลาวหลวงพระบางในยุคแรกตั้งบ้านแปงเมือง ส่วนตำนานวังสองห้อง ซึ่งให้เห็นผลกระทบจากสงครามในยุคกบฏเจ้าอนุวงศ์ที่ทำให้ชาวลาวหลวงพระบางในเมืองด่านซ้าย หล่มเก่า และหล่มสักต้องประสบกับภาวะวิกฤติบ้านแตกสาแหรกขาด ล้มหายตายจากกันอย่างน่าเศร้าสลด ส่วน *ตำนานพระพุทธบาทวัดศรีมงคล* และ *ตำนานวัดศรีสะอาด* บ้านเก่าสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของชาวลาวหลวงพระบางซึ่งยึดมั่นในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

นอกจากนี้ยังมีตำนานที่สร้างขึ้นใหม่ ได้แก่ *ตำนานประเพณีพิธีกรรม* ซึ่งมีความสำคัญในแง่เป็นตำนานที่สร้างความสามัคคีปรองดองในกลุ่มชนแล้วยังเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิตด้วย เนื่องจากชาวลาวหลวงพระบางได้นำเอาภูมิปัญญาความเชื่อดั้งเดิมเช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ผีเจ้านาย ผีดำผีแถน ผีประจำสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และในธรรมชาติ มาอธิบายหรือประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะผีเจ้านาย และผีประจำสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบาง โดยเชื่อว่าผีสามารถบันดาลความสุขให้แก่สมาชิกในชุมชน มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อสร้างความสามัคคีกันภายในกลุ่มชน ตลอดจนเป็นการตอกย้ำสำนึกชาติพันธุ์ให้แก่สมาชิกในชุมชนด้วย ตำนานพิธีกรรมและการประกอบพิธีสำคัญ ในชุมชน ได้แก่ *ตำนานเจ้าพ่อด่านซ้าย* *ตำนานสิบขุนพลผู้นำลาวหลวงพระบางเมืองหล่มเก่า* นอกจากนี้ยังมีตำนานอธิบายประเพณีเช่น *ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสถานที่สำคัญๆ* เช่น *ตำนานไหว้ภูอ้อ* *ลัง* *ตำนานไหว้ภูผาแดง* และ *ตำนานแข่งเรือเมืองหล่มเก่า (เจ้ากุ่มเจ้าก้อม)* เป็นต้น

ในการสืบทอดวิถีชีวิตสังคมวัฒนธรรมอยู่ในสังคมไทย ชาวลาวหลวงพระบางมีทั้งการนำองค์ความรู้เดิมมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในขณะนั้นซึ่งต้องสร้างความกลมเกลียวสามัคคีหาที่พึ่งทางจิตใจ และกำลังใจในการดำเนินชีวิตให้แก่ตนเองโดยสร้างประเพณีพิธีกรรมเช่น การบูชาผีเจ้าพ่อด่านซ้ายซึ่งเป็นผีเมืองระดับเจ้านาย ผีดังกล่าวจะคอยปกป้องคุ้มครองชาวลาวหลวงพระบางให้อยู่ดีมีสุข แต่ต้องไหว้ให้ดีพลีให้ถูกตามจารีตประเพณี เช่นเดียวกับพิธีเลี้ยงผีสิบขุนพลผู้นำลาวอพยพ ในเมืองหล่มเก่า ซึ่งสร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและตอกย้ำจิตสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางผ่านวีรบุรุษรุ่นอพยพนี้ เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่าประเพณีพิธีกรรมและการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการปฏิบัติประเพณีพิธีกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นการสร้างอัตลักษณ์จากประเพณีพิธีกรรมในวิถีชีวิต ซึ่งมีการสร้างเรื่องเล่าประกอบพิธีกรรมด้วย จึงทำให้คนในชุมชนรับรู้อดีตของตนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังสร้างความสมัครสมาน เกื้อกูลกันภายในชุมชนภายใต้ระบบ

ความเชื่อเดียวกัน เป็นญาติพี่น้องกันทั้งการสืบสายเลือดและเป็นเครือญาติชาติภาษาลาวหลวงพระบางผ่านระบบความเชื่อเรื่องผีอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมี *ตำนานเบ็ดเตล็ด* ตำนานเบ็ดเตล็ดที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยพบว่า มีหลากหลายแต่สามารถจัดประเภทของกลุ่มแนวเรื่องได้เป็นสองลักษณะ คือ กลุ่มที่สร้างสรรค์ขึ้นมาจากสภาพเหตุการณ์ที่กลุ่มชนต้องประสบอย่างใหญ่หลวงและกลายเป็นความทรงจำร่วมของกลุ่มชน และยังสืบทอดเรื่องเล่าในรูปของตำนานประจำถิ่น ได้แก่ *ตำนานศึกลองหมากแข่งรบเวียงจันทน์* (มี 3 ส่วน) ซึ่งเป็นเหตุการณ์สมัยที่รัชกาลที่ 1 ของราชอาณาจักรไทยบุกทำลายเมืองเวียงจันทน์ และยึดเมืองเวียงจันทน์เป็นประเทศราชของไทย ชาวหลวงพระบางยังคงรับรู้เหตุการณ์ หรือ ได้ยิน ได้ฟังเรื่องเล่าดังกล่าวเล่าสืบทอดกันอยู่ในหมู่คนลาวด้วยกัน จึงสืบทอดเรื่องเล่ากันต่อๆ มา โดยมีมาyakiniว่ากษัตริย์ไทยคือผู้ทำลายเมืองลาวเวียงจันทน์ ส่วน *ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ* (มี 4 ส่วน) เป็นความทรงจำอันเจ็บปวดสมัยเกิดสงครามเจ้าอนุวงศ์ ชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยในสมัยนั้นได้เข้าร่วมกับเจ้าอนุวงศ์ต่อสู้กับไทย ส่งผลให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน ฝ่ายลาวพ่ายแพ้จึงทำให้ประชาชนถูกกวาดต้อนเข้ามายังหัวเมืองชั้นในของไทย ซึ่งล้มตายเป็นจำนวนมาก ความเลวร้ายของสงคราม ความทุกข์ยากลำบาก และอดอยากยังตรึงอยู่ในความทรงจำของชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยเรียกได้ว่าเป็นวาทกรรมแตกศึกแตกเสื่อที่ผลิตซ้ำภาพลักษณ์ของผู้ถูกระทำของตน

ลักษณะที่สอง เป็นตำนานที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่ออธิบายสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่พบเห็นในชุมชน ได้แก่ *ตำนานอึปุม* *ตำนานย่ากาบ* *ตำนานหอยแม่น้ำเลย* *ตำนานดังกล่าว* เป็นการอธิบายเหตุการณ์เกิดสัตว์น้ำในท้องถื่นซึ่งเป็นอาหารอันโอชะของชาวหลวงพระบาง ส่วน *ตำนานอินัวและจอมปลวก* และ *ตำนานมดเบื่องา* เป็นการนำวรรณกรรมพื้นบ้านมาอธิบายสภาพสิ่งแวดล้อมที่เห็น คือ นำเรื่องนางสิบสองมาอธิบายเชื่อมโยงกับการเกิดอินัว และจอมปลวกหมูสี และนำเรื่องกำพร้าว้าฝีน้อยมาอธิบายเหตุที่มดเบื่องา ส่วน *ตำนานอึป้อีย่า* เป็นตำนานผีบรรพบุรุษที่สะท้อนความสัมพันธ์กับชาวหลวงพระบางในลักษณะเป็นผีประจำกลุ่มชน มีข้อสังเกตว่าชาวหลวงพระบางยังมีการรับรู้เรื่องพระบางเห็นได้จากมีนักปราชญ์พื้นบ้านบางคนยังเล่าตำนานพระบางและตำนานแพระแก้วได้ โดยเฉพาะตำนานพระบางนั้นถือได้ว่าเป็นตำนานที่แสดงให้เห็นการสืบทอดอัตลักษณ์ความทรงจำร่วมของความเป็นชาวลาวเมืองหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยได้อย่างเด่นชัด

กล่าวโดยสรุป ตำนานประจำถิ่นที่สร้างใหม่ในสังคมไทย เป็นความพยายามของชาวหลวงพระบางในการสืบสานสังคมวัฒนธรรมของตนให้คงอยู่เนื่องจากเป็นชนพลัดถิ่น การ

ประกอบสร้างเรื่องเล่าเพื่อสร้างความคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อม การอธิบายภูมิศาสตร์ สถานที่ โบราณสถาน การสร้างประเพณีพิธีกรรมใหม่ รวมถึงการสืบทอดเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์การ อพยพและการตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษ การสืบทอดเรื่องเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิด ขึ้นกับกลุ่มชน การประกอบสร้างเรื่องเล่า สืบสานและถ่ายทอดอยู่ในชุมชนก็ย่อมทำให้เกิดความ รับรู้เรื่องราวในอดีตของตนเอง และเข้าใจลักษณะการดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมปัจจุบันของตนเอง นับเป็นสิ่งที่สะท้อนย้อนกลับให้อัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางก่อรูปขึ้นมาพร้อมๆ กับการ เล่าเรื่องเช่นเดียวกับนิทานที่แสดงให้เห็นถึงการปะทะ ตอบโต้กันทางชาติพันธุ์ของชาวลาวหลวง พระบางกับชาติพันธุ์อื่นซึ่งส่งผลให้อัตลักษณ์ความเป็นลาวหลวงพระบางเด่นชัดยิ่งขึ้น

3.3.2 นิทานมุขตลกกับการปะทะทางชาติพันธุ์

นิทานมุขตลกที่เล่าสืบทอดกันอยู่มี 2 ประเภทคือ ประเภทหยาบ โหลน และไม่หยาบ โหลน ส่วนใหญ่จะสืบทอดเรื่องเล่ามาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว ส่วนใหญ่มีชื่อเรื่องและเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกัน (โปรดดูตารางที่ 1 ประกอบ) อย่างไรก็ดี ยังมีนิทานมุขตลกจำนวนหนึ่ง ซึ่งสร้างใหม่ในประเทศไทยไม่ปรากฏเรื่องเล่าอยู่ใน เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เหตุผลที่สร้างวรรณกรรม ใหม่ พบว่ามีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม การเมืองภายในดินแดนไทยเป็นอย่างมาก กล่าวคือ หลังจากอพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งรกรากเป็นมั่นคงแล้ว ชาวลาวหลวงพระบางมีการปะทะสังสรรค์กับชน ชาติพันธุ์อื่นที่อยู่แวดล้อม เช่น ชาวลาวอีสาน ชาวล้านนา ชาวจีน ชาวไทย และชาวม้ง โดยเฉพาะ การปะทะกับชาวไทยภายใต้อำนาจและการปกครองของไทยนั้น ทำให้ชาวลาวหลวงพระบางต้อง สร้างวรรณกรรมขึ้นมาคัดกรองอัตลักษณ์ว่าใครคือพวกเราและใครคือ พวกเขาผ่านวรรณกรรมมุข ตลก กล่าวอีกนัยหนึ่งนอกจากวรรณกรรมมุขตลกจะให้ความบันเทิงหรือระบายความคับข้องใจ ให้แก่ชาวลาวหลวงพระบางแล้ว ยังเป็นเครื่องสร้างพรมแดนทางอัตลักษณ์วัฒนธรรมให้แก่ตนเอง และสร้างความเป็นอื่นที่มีอคติทางชาติพันธุ์ให้แก่ชนชาติพันธุ์อื่นด้วย

นิทานมุขตลกที่มุ่งเน้นสร้างความเป็นอื่นให้แก่ชนชาติพันธุ์อื่น พบว่าเป็นไปเพื่อรักษา อำนาจ และผลประโยชน์ของกลุ่มชนเป็นสำคัญ รวมถึงชำระอัตลักษณ์ และสร้างจิตสำนึกลาว หลวงพระบางด้วย ได้แก่ เรื่อง *บักเซียงจิบ บักหลักบักแหลม* และ *บักโป้จี้ดั่ว* ซึ่งมีเป้าหมายสร้าง ความเป็นอื่นให้แก่ชาวจีน โดยมุ่งเยาะหยัน เสียดสีชาวจีนในการเสิร์จเชิงการค้าแก่ชาวลาวหลวง พระบางอย่างถึงพริกถึงขิง นอกจากนี้ยังมีนิทานบางเรื่อง เช่น *เย็นตาโฟ กินตะเกียบ และรหัสของ เตี้ย* เพื่อชี้ให้เห็นพรมแดนทางชาติพันธุ์ระหว่าง “ความเป็นจีน” และ “ความเป็นลาว” ซึ่งมีความ แตกต่างทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะเรื่องวัฒนธรรมการกินและภาษา ซึ่งมีความแตกต่างกันโดย

สิ้นเชิง กล่าวได้ว่าวรรณกรรมมุขตลกเกี่ยวกับชาวจีนเป็นการประกอบสร้างของชาวลาวหลวงพระบางเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ชาวจีนมีอำนาจเหนือกว่ากลุ่มของตนด้านเศรษฐกิจ

ส่วนนิทานเรื่อง *ไทใต้กินชีหมากพร้าว* เป็นการแสดงอำนาจของชาวลาวหลวงพระบางที่คิดว่าตนเองมีสถานภาพดีกว่าชาวลาวอีสาน ซึ่งเป็นเพียงแรงงานรับจ้างที่เข้ามาเร่ร่อนหรือขายแรงงานในชุมชน โดยสร้างนิทานล้อเลียนชาวอีสานเกี่ยวกับความเสียดายกามะพร้าว สะท้อนถึงความยากจนแร้นแค้นของชาวอีสาน ส่วนเรื่อง *อยากได้เมียแก้ว* สะท้อนถึงการรังเกียจชาวเขาซึ่งไม่นิยมอาบน้ำจึงทำให้มีกลิ่นตัวเหม็นรุนแรงเกินกว่าที่ชาวลาวหลวงพระบางจะร่วมหลับนอนและเรื่อง *ไปกินข้าวบ้านแก้ว* เน้นย้ำให้เห็นว่าความแตกต่างทางวัฒนธรรม หรือความไม่เข้าใจวัฒนธรรมของชาวม้งทำให้คนลาวหลวงพระบางเช่น ครูกศน.ซึ่งเข้าไปเป็นครูสอนโรงเรียนชาวเขามีความขัดแย้งกับชาวม้ง ดังนั้น นิทานมุขตลกเกี่ยวกับชาวเขาเผ่าม้ง จึงเป็นการสร้างภาพผู้ไร้วัฒนธรรมให้แก่ชาวเขาเผ่าม้ง ส่วนกรณีชาวยวน (ล้านนา) ในการรับรู้ของชาวลาวหลวงพระบางส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีความรู้สึกในเชิงลบต่อชาวล้านนา แต่สะท้อนความสัมพันธ์ในเชิงค้าขายและการที่คนล้านนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนลาวหลวงพระบาง เช่น นิทานเรื่อง *ยวนขายผ้ากับเปรตวัดศรีภูมิ* หรือ *เรื่องยวนกล้วยผีเผา*

กล่าวได้ว่า นิทานมุขตลกเป็นเรื่องเล่าใหม่ที่ชาวลาวหลวงพระบางสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อใช้แบ่งแยก “ความเป็นเขา” ของชนชาติพันธุ์อื่นเพื่อสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นเรา” ชาวลาวหลวงพระบางให้เด่นชัด หล่อหลอม และตอกย้ำให้คนในชุมชนได้ตระหนักในความเป็นอื่นของชาติพันธุ์อื่นเพื่อรักษาอำนาจและผลประโยชน์ของกลุ่มชนของตน ทั้งนี้การสร้างอคติทางชาติพันธุ์ หรือความเป็นอื่นให้แก่ชนกลุ่มอื่นจะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเป็นปัจจัยพื้นฐานในการสร้างความแตกต่างในแต่ละชาติพันธุ์ (ผู้วิจัยจะวิเคราะห์โดยละเอียดในบทที่ 5)

3.3.3 นิทานอธิบายเหตุกับความเข้าใจธรรมชาติแวดล้อม

นิทานอธิบายเหตุเป็นผลผลิตของความพยายามในการอธิบายภูมิศาสตร์ สถานที่และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของชาวลาวหลวงพระบางเกี่ยวกับดินแดนใหม่ รวมถึงการอธิบายสภาพของสัตว์ และสิ่งของตามความเข้าใจของชาวลาวหลวงพระบาง นิทานอธิบายเหตุเท่าที่พบในชุมชนหลวงพระบางมีอยู่สองลักษณะ คือ อธิบายความเป็นมาของสถานที่ และภูมิศาสตร์ในท้องถิ่นความเป็นมาและสภาพของสัตว์ นิทานที่อธิบายความเป็นมาของสถานที่และภูมิศาสตร์ในท้องถิ่น พบว่าบางเรื่องมีความคาบเกี่ยวกับตำนานประจำถิ่นด้วย ได้แก่ เรื่อง *นางผมหอม* ซึ่งเล่ากันอยู่ในกลุ่มชนหลวงพระบางในเขตจังหวัดเลย จังหวัดเพชรบูรณ์ และจังหวัดพิษณุโลก ตำนานเรื่องนี้ชาวบ้านเชื่อ

กันว่าเป็นเรื่องจริงเนื่องจากมีชื่อสถานที่ต่างๆ ในท้องเรื่องปรากฏอยู่จริงในท้องถิ่น เช่น มีภูหอ ภูโอง แม่น้ำหอม ท่าอาบนํ้านางผมหอม ภูสาวเอ้ ท่าเรือนางผมหอม และน้ำเลยดั้น* สถานที่เหล่านี้เป็นสถานที่ที่ชาวลาวหลวงพระบางแยกย้ายกันไปตั้งถิ่นฐานและยังคงมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกันอยู่

ส่วนนิทานที่ใช้อธิบายความเป็นมาและสภาพทางกายภาพของสัตว์ เช่น นางสิบสอง ชาวบ้านจะนำมาอธิบายเชื่อมโยงกับการเกิดอินัว ซึ่งเป็นสัตว์น้ำชนิดหนึ่งโดยเล่าว่า อินัวเกิดจากพ่อของนางสิบสองเสียใจที่ถูกไม่ยอมกลับไปอยู่ด้วยจึงร้องไห้และเดินเอามือปิดหน้าทำให้ตกรน้ำตายกลายเป็นอินัว มีข้อสังเกตว่าเรื่องที่เล่ามีความน่าสนใจตรงที่เป็นการเล่านิทานที่สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของอินัวซึ่งจะมีมือเล็กๆ ปิดหน้าอยู่ตลอดเวลา ส่วนจอมปลวกหมุลี** เกิดจากแม่ของนางสิบสองเสียใจที่ถูกไม่กลับไปอยู่ด้วยจึงนั่งร้องไห้อยู่ในป่าจนขาดใจตายกลายเป็นจอมปลวกหมุลี นอกจากนี้ยังอธิบายต่อไปว่าลิงและค้างที่มีอยู่ตามป่าใหญ่เกิดจากการกลายร่างจากคนเป็นลิงและค้างของบรรดาลูกสาวของนางสิบสอง มีข้อสังเกตว่า นิทานอธิบายความเป็นมาของสัตว์และสถานภาพของสัตว์ของชาวลาวหลวงพระบางมีลักษณะเด่นที่น่าสนใจคือ การอธิบายความเป็นมาของสัตว์และสถานภาพของสัตว์มักเกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวลาวหลวงพระบาง และเป็นการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์และธรรมชาติ

ใน *ตำนานอีปุม* ก็เช่นกันเป็นการอธิบายสัตว์น้ำซึ่งเป็นอาหารอันโอชะของชาวลาวหลวงพระบาง ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า นิทานอธิบายเหตุในชุมชนหลวงพระบางในประเทศไทยจะนิยมเล่ามากกว่าในเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นิทานที่น่าสนใจได้แก่ *เหตุที่ลิงกินดำน* *เหตุที่ช้างห้าเด็ก ตาเล็ก* *เหตุที่มดเบื่องา* เป็นอิทธิพลวรรณกรรมเรื่องกำพร้าฝีน้อย ซึ่งมีตอนหนึ่งเล่าว่าถนอยอยากได้นางงามเมียของชายกำพร้ามาเป็นมเหสีของตนจึงทำแข่งขันด้วยการชนช้าง ชนควาย ชนไก่ แข่งเรือ สุดท้ายเก็บเม็ดงา ฝ่ายนางงามสงสารชายกำพร้าที่ถูกกลั่นแกล้งมาตลอด จึงสั่งให้บรรดามดงามทั้งหลายมาช่วยเก็บเม็ดงาใส่กระสอบ ด้วยการทำงานหนักทั้งวันทั้งคืนจึงทำให้มดเบื่องาจนถึงทุกวันนี้ ส่วน *เหตุที่หอยแม่น้ำเลยก้นตด* อธิบายว่าเกิดจากย่า ซึ่งกำลังตัดก้น

* อยู่ในอำเภอวังสะพุง และอำเภอภูหลวง จังหวัดเลย และอำเภอน้ำหนาว (แยกออกจากอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์)

** จอมปลวกหมุลี หมายถึง จอมปลวกขนาดใหญ่ที่เกิดอยู่กลางป่า เนื่องจากบรรดาหมุปีานิยมมาเสียดสีจอมปลวกจึงทำให้ชาวบ้านเรียกว่า จอมปลวกหมุลี

หอยเพื่อจะทำแกงหอยเป็นอาหารเย็นแต่ไม่พอใจปูซึ่งไปหาปลา แต่ยกปลาให้คนอื่นหมดจึงเทหอยที่ตัดกันไว้แล้วทิ้งลงแม่น้ำเลย จึงเป็นเหตุให้หอยแม่น้ำเลยกันตัด

วรรณกรรมนิทานที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในดินแดนไทยทั้งหมดเป็นนิทานที่มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อมุ่งอธิบายประวัติศาสตร์ความเป็นมาของกลุ่มชน สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ภูมินามสถานที่ ประเพณีพิธีกรรม ลักษณะทางกายภาพของสัตว์ เป็นต้น การประกอบสร้างเรื่องเล่าดังกล่าวนอกจากเป็นการสร้างความคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมที่ตนเองเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ใหม่แล้วยังเป็นการสร้างพื้นที่ที่มีความหมายทางสังคมวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มชนในดินแดนไทย รวมถึงเป็นการบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และการปะทะกับชนชาติพันธุ์อื่นในสังคมไทย โดยนัยนี้การสร้างวรรณกรรมขึ้นมาใหม่จึงเท่ากับเป็นการสืบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นลาวหลวงพระบางของตนขึ้นมาใหม่ด้วยในขณะเดียวกัน อัตลักษณ์ดังกล่าวจึงเป็นความพยายามสืบสานและสร้างใหม่ในบริบทของสังคมไทย ถือได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในเมืองไทยที่อาจแตกต่างจากชาวลาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นอกจากสืบสานวรรณกรรมมุขปาฐะแล้วชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยยังสืบสานวรรณกรรมลายลักษณ์กันภายในชุมชน สันนิษฐานว่าวรรณกรรมบางส่วนน่าจะสืบทอดมาจากเมืองหลวงพระบาง

โดยสรุป อาจกล่าวได้ว่าตลอดระยะเวลาที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ชายขอบติดชายแดน เช่น เมืองด่านซ้าย เมืองหล่มเก่า และเมืองหล่ม ชาวลาวหลวงพระบางมีการสืบทอดสังคมวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการสืบสานผ่านวรรณกรรมพื้นบ้านที่เล่าสืบทอดกันอยู่ในวิถีชีวิต พบว่าการสืบทอดวรรณกรรมมาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ขณะเดียวกันในการดำรงอยู่ในเมืองไทยก็มีการปรับเปลี่ยน และสร้างสรรค์วรรณกรรมใหม่ การสืบสานวรรณกรรมมาจากเมืองหลวงพระบางในลาวเห็นได้จากชาวลาวหลวงพระบางทั้งสองพื้นที่ยังมีเรื่องเล่าที่รับรู้ร่วมกันอยู่เป็นจำนวนมาก ได้แก่ นิทานมหัศจรรย์ คำานานปรัมปราสร้างโลกและจักรวาล นิทานมุขตลก นิทานเกี่ยวกับผี การอธิบายเหตุ นิทานคติ และนิทานสัตว์ วรรณกรรมนิทานดังกล่าวนอกจากแสดงให้เห็นลักษณะร่วมของวรรณกรรมแล้ว ยังเป็นเครื่องบ่งชี้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของความเป็นลาวหลวงพระบางด้วย

อนึ่งนอกจากการสืบสานอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มชนผ่านการรับรู้วรรณกรรมร่วมกัน และสืบสานขนบการแต่งวรรณกรรมลายลักษณ์แล้ว ในการดำรงอยู่ในสังคมไทยพบว่า ชาวลาวหลวงพระบางมีการปรับเปลี่ยนวรรณกรรมด้วยเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมไทย วรรณกรรมหลายเรื่องมีการเล่าใหม่โดยปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องและบทบาทของตัวละครซึ่งอาจ

ชี้ให้เห็นจุดมุ่งหมายของการปรับเปลี่ยนวรรณกรรมที่มีนัยสัมพันธ์กับบริบทสถานการณ์และการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ยิ่งไปกว่านั้นภายใต้บริบทของการเมืองการปกครองของไทยและในบริบทของคนพลัดถิ่น ชาวลาวหลวงพระบางจำเป็นต้องสร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาใหม่ โดยเฉพาะนิทานประจำถิ่น นิทานอธิบายเหตุ และนิทานมุขตลกเชิงชาติพันธุ์ ถือสืบสร้างความเป็นลาวหลวงพระบางทั้งในมิติเป็นการแสวงหาแหล่งอ้างอิงใหม่ให้แก่ตนเอง และหรือความพยายามสร้างประวัติศาสตร์ใหม่ให้แก่ตนเองซึ่งเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของตนในพื้นที่ใหม่ เช่นเดียวกับการสืบสานวรรณกรรมลายลักษณ์พบว่า มีการสืบสานลักษณะร่วมขนบการแต่งวรรณกรรม และรสนิยมทางวรรณศิลป์เป็นสำคัญอันแสดงถึงวัฒนธรรมการสร้างวรรณกรรมที่ยังสืบสานกันอยู่ในสังคมไทย

แต่เนื่องจากวรรณกรรมถูกทำลายสมัยสงครามเจ้าอนุวงศ์ การสร้างสรรค์วรรณกรรมใหม่บางส่วน แม้จะสืบสานวัฒนธรรมวรรณศิลป์ให้คงอยู่ แต่ก็มีลักษณะเฉพาะของความเป็นวรรณกรรมลาวหลวงพระบางในไทยคือ มีการปรับเปลี่ยนวรรณกรรมลายลักษณ์ในลักษณะเรียบเรียงเรื่องใหม่ และปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวละคร และรายละเอียดบางส่วนของเรื่อง เพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์และบริบทของการดำเนินชีวิต เห็นได้จากผู้แต่งเรียบเรียงเรื่องขึ้นใหม่มีจุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อใช้ในวิถีชีวิตเป็นสำคัญ กล่าวได้ว่า การสืบสานและสร้างสรรค์วรรณกรรมในชุมชนลาวหลวงพระบางนอกจาก แสดงให้เห็นภูมิปัญญาความรู้ ความคิด และวัฒนธรรมที่สืบสานผ่านวรรณกรรมแล้ว ยังแสดงสภาพสังคมวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์สังคมของชาวลาวหลวงพระบางที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ดี ในการดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐไทยตั้งแต่ยุคแรกเข้ามาตั้งรกรากจนถึงยุคสมัยปัจจุบัน ชาวลาวหลวงพระบางมีความพยายามที่จะธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตนไว้ ผ่านปฏิบัติการทางสังคมหลากหลายรูปแบบ และวรรณกรรมถือเป็นกลไกหลักสำคัญประการหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อชาวลาวหลวงพระบางในฐานะเป็นเครื่องสืบทอดกระบวนการคิด ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม การขัดเกลาทางสังคม และเป็นเครื่องผ่อนคลายอารมณ์กับข้อใจ ปลอบประโลมใจ และสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิต วรรณกรรมจึงมีบทบาทในวิถีชีวิตและสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางในสังคมไทย ดังที่ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ในบทต่อไป

บทที่ 4

วรรณกรรมลาวหลวงพระบางกับบทบาทในสังคม

ชาวลาวหลวงพระบางมีความผูกพันกับประเพณีบอกเล่าในการถ่ายทอดโลกทัศน์ ความเชื่อ อบรมระเบียบแบบแผนของสังคม และใช้วรรณกรรมในการผ่อนคลายความตึงเครียด นอกจากนี้ยังใช้วรรณกรรมลายลักษณ์ในประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ด้วย ดังนั้นวรรณกรรมจึงมีบทบาทต่อชาวลาวหลวงพระบางมิเพียงแต่เป็นเครื่องสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางให้คงอยู่ แต่ยังมีบทบาทในวิถีชีวิตในปัจจุบันด้วย ในบทนี้ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นบทบาทของวรรณกรรมในการหล่อหลอมโลกทัศน์ วิธีคิด การหล่อหลอมขัดเกลาสังคม การยึดโยงความเป็นกลุ่มชนลาวหลวงพระบาง ตลอดจนเป็นเครื่องเติมเต็มความสุข ระบายความคับข้องใจอันเกิดจากกฎเกณฑ์ โดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีคติชนวิทยา ได้แก่ ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคมของวิลเลียม บาสคอม (William R. Bascom) มาวิเคราะห์การสืบสานและการดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระบางในสังคมไทย

ในบทความเรื่อง “Four Functions of Folklore” บาสคอมได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการศึกษาข้อมูลคติชนว่า ควรให้ความสำคัญกับบริบททางสังคมว่า เรื่องเล่าแต่ละประเภทในแต่ละสังคมใช้เล่าเมื่อไหร่ เล่าที่ไหน และเล่าในโอกาสใด นอกจากนี้ควรพิจารณาด้วยว่าใครเป็นผู้เล่า เวลาเล่ามีกลวิธีในการเล่าอย่างไร ผู้ฟังเป็นใคร มีส่วนร่วมในการเล่าอย่างไร ทักษะคติที่ผู้ฟังมีต่อเรื่องเล่าเป็นอย่างไร¹ เหล่านี้คือบริบททางสังคมที่ควรสนใจในการศึกษาเรื่องเล่า เนื่องจากคติชนมีหลากหลายประเภท แต่ละประเภทก็มีบทบาทต่างกัน ในการศึกษาบทบาทหน้าที่ของคติชน บาสคอม จึงเสนอแนวทางการศึกษาจำแนกเป็น 4 ประการกว้างๆ คือ ประการแรก ใช้อธิบายที่มา และเหตุผลในการทำพิธีกรรม, ประการที่ 2 ทำหน้าที่ให้การศึกษาศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า, ประการที่ 3 รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม และประการที่ 4 ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคล² ในชุมชนลาวหลวงพระบางมีการใช้วรรณกรรมพื้นบ้านรวมทั้งข้อมูลคติชนประเภทอื่น เช่น ประเพณีพิธีกรรมอยู่ในวิถีชีวิตและสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบาง ในบทนี้ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นศึกษาออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่

¹William Bascom, “Four Functions of Folklore” *The Study of Folklore*. Ed. By Alan Dundes. New Jersey: Prentice-Hall.1965, p. 281.

²William Bascom, “Four Functions of Folklore” *The Study of Folklore*. Ed. By Alan Dundes. New Jersey: Prentice-Hall.1965, pp. 279-298. อ้างถึงใน ศีราพร ณ ถลาง, *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 319-320.

วรรณกรรมกับแนวคิดจักรวาลวิทยา วรรณกรรมกับการจัดเวลาสังคม วรรณกรรมกับการหล่อหลอมคนในสังคม และวรรณกรรมกับความสุข

4.1 วรรณกรรมกับแนวคิดจักรวาลวิทยา

ในการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางในประเทศไทยพบว่า ชุมชนโน้ตทัศน์ความคิดสำคัญที่ยังผลิตซ้ำเพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลก จักรวาล และธรรมชาติ ได้แก่ตำนานปรัมปราว่าด้วยการกำเนิดโลกและจักรวาล ซึ่งเป็นมโนทัศน์หรือกรอบคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาของชาวลาวหลวงพระบาง คำว่า “จักรวาลวิทยา” หมายถึง แนวคิดเกี่ยวกับการกำเนิดจักรวาลโลก มนุษย์ และปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ ส่วนใหญ่ปรากฏเป็นเรื่องเล่าประเภท ตำนานการสร้างโลก (creation myth) เป็นเรื่องเล่าที่สะท้อนความคิด และจินตนาการของมนุษย์เกี่ยวกับโลก ธรรมชาติและชีวิต³ การอธิบายการกำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์ และปรากฏการณ์ธรรมชาติของกลุ่มชนหนึ่งๆ จึงน่าจะแสดงให้เห็น โลกทัศน์ ความคิด ความเชื่อของคนในวัฒนธรรม ชาวลาวหลวงพระบางที่สืบทอดเชื้อสายกันอยู่ในประเทศไทยมีการใช้ตำนานสร้างโลกหรือตำนานปรัมปราเป็นเครื่องมืออธิบายการกำเนิดโลก และจักรวาล อันสะท้อนให้เห็นวิถีคิด ความเชื่อที่หล่อหลอมให้สมาชิกในกลุ่มชนมีความรับรู้ เข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของโลก และจักรวาลอันเกิดจากการเรียนรู้ สังเกต และจินตนาการถึงเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ แนวคิดจักรวาลวิทยาของชาวลาวหลวงพระบางมีบทบาทในการสร้างความรู้ ความเข้าใจให้แก่คนในสังคมเกี่ยวกับการกำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์ แบ่งออกเป็นสามลักษณะ ได้แก่ แนวคิดเรื่องแกนสร้างโลก แนวคิดเรื่องปู่สังกะสาย่าสังกะสีสร้างโลก และแนวคิดเกี่ยวกับพระเจ้าเลียบโลก

4.1.1 แนวคิดเรื่องแกนสร้างโลก: วิถีคิดดั้งเดิมกับปฏิสัมพันธ์ในธรรมชาติ

ชาวลาวหลวงพระบางมีตำนานชุดหนึ่งว่าด้วยการอธิบายการกำเนิดโลก และจักรวาล รวมถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ กล่าวคือ มีความเชื่อว่าโลกและระบบจักรวาลเกิดจากการบันดาลของแกน หรือพญาแกนซึ่งเป็นผิวยิ่งใหญ่ที่สุดตามความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา ตำนานปรัมปราที่สะท้อนกระบวนการทัศน์ดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในตำนานเรื่อง *พญาแกนสร้างโลก* ตำนาน *น้ำเต้าปุง* ตำนาน *เครือเขากาด* *ปู่เยอย่าเยอ* และ *เทพนิยายเรื่องสังข์* นอกจากเชื่อว่าแกนคือเทพผู้สร้างโลกและระบบจักรวาลแล้ว ยังเชื่อว่าแกนเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ และบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่มนุษย์ด้วย ดังนั้นจึงมีประเพณีพิธีกรรมเช่นไหว้บูชาแกนในรูปแบบต่างๆ

³ศิริพร ฅ อดาง, *ชนชาติไทในนิทาน: แลลลอดแวนคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), หน้า 51.

เพื่อให้แถบดินความสุขความเจริญ ใน *ตำนานแถบสร้างโลก* เล่าถึงการสร้างโลกของแถบว่า เริ่มจากแถบอยู่บนฟ้า แต่เมื่อส่องลงมาข้างพื้น โลกเห็นแผ่นดินมีขนาดเล็กมากจึงคิดสร้างโลกและสร้างมนุษย์

แถบอยู่บนฟ้าได้ส่องลงมาข้างโลกเห็นแผ่นดินเท่ารอยไถ* ดินไม้เท่าลำเทียน จึงคิดเสกแผ่นดินและดินไม้ให้ใหญ่โตและส่งมนุษย์คู่แรกลงมาข้างโลกมนุษย์** ลงมาอยู่บริเวณนาน้อยอ้อยหนู หลังจากนั้นจึงได้ขยายเผ่าพันธุ์ลูกหลานมากขึ้นแต่เกิดเครือเขากาดขึ้นปกคลุมโลกทำให้โลกมืดมิด แถบจึงส่งยามกับขุนไล ลงมาตัดเครือเขากาดโลกจึงสว่างขึ้นแต่ส่งคนที่ช่วยกันตัดนั้นล้มตาย⁴

มีข้อสังเกตว่า ตำนานสร้างโลกของแถบในการรับรู้ของชาวลาวหลวงพระบางมีความคล้ายคลึงกับเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารล้านช้าง แสดงให้เห็นว่ามโนทัศน์ในการอธิบายการกำเนิดโลกและกำเนิดมนุษย์ในการรับรู้ของชาวลาวหลวงพระบางยังคงลักษณะร่วมกัน ซึ่งเป็นความเชื่อที่ยังไม่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับ *ตำนานน้ำเต้าปุง* เน้นอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่แวดล้อมตนเองได้แก่ ชาวข่า ขมุ ไทย ซึ่งมีนัยของการจัดลำดับชั้นและความสัมพันธ์ของคนในสังคมผ่านมโนทัศน์เรื่องแถบ ซึ่งเป็นผู้กำหนดให้มนุษย์ออกมาจากน้ำเต้าตามลำดับก่อนหลัง⁵

สมัยก่อนมีน้ำท่วมโลกผู้คนหนีตายเข้าไปอยู่ในน้ำเต้าอย่างแออัดยัดเยียดและส่งเสียงดังมาก พญาแถนได้ยินและรำคาญจึงใช้เหล็กตีเผาไฟแดงๆ แล้วนำมาเจาะน้ำเต้าคนจึงหล่นไหลออกมามากมาย คนออกมาพวกแรกเป็นพวกข่า ขมุ ไทย ลาว และสร้างเป็นบ้านเมืองสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน⁶

ตำนานน้ำเต้าปุง มีลักษณะเด่นคือ ให้ความสำคัญกับกำเนิดชนชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่แวดล้อมชาวลาวหลวงพระบางมากกว่าการอธิบายว่าแถนเป็นผู้สร้างโลกและมนุษย์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะต้องการชี้ให้เห็นว่าโลกของชาวลาวหลวงพระบาง ซึ่งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์มาแต่โบราณนั้น พวกเขามีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกันอย่างไร โดยใช้มโนทัศน์เรื่องแถบเป็นเครื่องอธิบาย

* คือ กระจง ซึ่งจะมีรอยเท้าเล็กมาก

** หมายถึง ปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี

⁴ สัมภาษณ์, สีดา เสนานุช, 13 พฤษภาคม 2548.

⁵ ดูเพิ่มเติมใน จิตร ภูมิศักดิ์, *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติฉบับสมบูรณ์*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2544).

⁶ สัมภาษณ์, มอนสิ แก้วโยน, 24 ตุลาคม 2547.

ในพงศาวดารล้านช้างกล่าวถึงกำเนิดของมนุษย์ว่าเกิดมาจากน้ำเต่าปุงที่เกิดจากซากควายของแฉนไว้ในการทำงานเดียวกันว่า

...แต่นั้นเขาจึงเอาควายนั่นเห็ดนากิน นานประมาณ 3 ปีควายเขาก็ตายเสีย เขาละซากควายเสียที่นั่นน้อยอ้อยหน่าแล้วอยู่บนานเท่าใด เครื่องหมากน้ำก็เกิดออกสูดั่งควายตัวตายนั้น ออกยามาแล้วก็ออกเป็นหมากน้ำเต่าปุง 3 หน่วย [...] เมื่อเครื่องหมากน้ำนั้นแก่แล้ว คนทั้งหลายก็เกิดมาอาศัยซึ่งหมากน้ำ [...] ยามนั้นปูแดงจึงเผาเหล็กสีแดงซึ่งหมากน้ำนั้น คนทั้งหลายจึงบุเบียดกันออกมาทางสูที่ขึ้น ออกมาทางสูที่นั่นก็บีบคั้นคั่งกัน ขุนคานจึงเอาลัวไปลัวสู ให้เป็นสูแควนใหญ่แควนกว้าง คนทั้งหลายก็ลูล้อออกมาประมาณ 3 วัน 3 คืนจึงหมดหั้นแล คนทั้งหลายพุ่งออกมาทางสูที่นั่นแบ่งเป็น 2 หมู่ๆ หนึ่งเรียกชื่อไทยลมหมู่หนึ่งเรียกชื่อไทยลี ผู้ออกมาทางสูลัวนั้นแบ่งเป็น 3 หมู่ หมู่หนึ่งเรียกชื่อไทยเลิง หมู่หนึ่งเรียกชื่อไทยล่อ หมู่หนึ่งเรียกชื่อไทยควางแล...⁷

มีข้อสังเกตว่าทั้งตำนานแฉนสร้างโลกและตำนานน้ำเต่าปุงของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย เมื่อเปรียบเทียบกับตำนานสร้างโลกที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารล้านช้างพบว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและจักรวาลอันเกิดจากการบันดาลของแฉนน่าจะมีอยู่สองช่วงกล่าวคือ ช่วงแรก เป็นการกล่าวถึงแฉนสร้างโลก “กาลเมื่อก่อนนั้น ก็เป็นดินเป็นหญ้าเป็นฟ้าเป็นแฉน ผีและคนเที่ยวไปมาหากันบ่ขาด...” หมายถึงแฉนสร้างโลกและจักรวาลแล้วก็ส่งขุนคาน ขุนเด็ก และปูแดงเชิงลงมาอยู่แต่มนุษย์ไม่เคารพเชื่อฟังแฉน แฉนจึงบันดาลน้ำท่วมโลก ขุนทั้งสามต่อแพหนีขึ้นเมืองแฉน ต่อมาขุนทั้งสามขอลงมาอยู่บนโลกมนุษย์ แฉนจึงให้ควายลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่น้ำน้อยอ้อยหน่า ส่วนช่วงที่สอง น่าจะเป็นช่วงที่ควายตายและเกิดเครื่องหมากน้ำขึ้น คนเบียดกันอยู่ในน้ำเต่าและน้ำเต่าถูกชื้อให้คนไหลออกมา ขุนทั้งสามปกครองมนุษย์ไม่ได้จึงร้องเรียนต่อแฉน แฉนส่งขุนครุขนครองลงมาปกครอง ขุนทั้งสองกินแต่เหล้าไม่ดูแลไพร่ฟ้า แฉนจึงส่งขุนบรมลงมาปกครอง ในยุคของขุนบรมนี้เองที่เกิดเครื่องเขากาดซึ่งเป็นเครื่องอุปาทว์เกิดปกคลุมโลกจึงมีเต่าเยอเต่ายา (พงศาวดารล้านช้างบางสำนวนกล่าวว่าคือ ย่างามขุนไล) ชันอาสาตัดเครื่องเขากาดจนตัวเองเสียชีวิต เป็นต้น เห็นได้ว่าในตำนานพงศาวดารล้านช้างได้กล่าวถึงตำนานสร้างโลกและตำนานต้นเค้าความเป็นมาของเมืองหลวงพระบางหรือชาวลาวหลวงพระบางไว้อย่างละเอียด*

⁷ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 (ประชุมพงศาวดารภาค 1 ตอนปลาย และภาค 2) (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2506), หน้า 138-139.

* ดูรายละเอียดในเรื่องเดียวกัน, หน้า 137-184.

ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยยกนำเรื่องแกนสร้างโลกไปเล่าสืบทอดกันต่อในชุมชนใหม่โดยจดจำเป็นสองเรื่องหลักคือ ช่วงแกนสร้างโลก และมนุษย์ และเกิดเครือเขากาดเป็นผลให้ต้องตัดเครือเขากาด และช่วงเกิดน้ำเต่าปุงที่ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์เกิดมาจากน้ำเต่าโดยมีปู่แดงเซิงหรือแกนซีแกนสี่วี่เป็นคนเจอน้ำเต่าเจอนคนแต่ละกลุ่มทะเลาะออกมาจากหมากน้ำเต่า โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่ามนุษย์ออกมาจากน้ำเต่านี้นิยมเล่ากันเป็นอย่างมาก ซึ่งแม้อาจไม่ได้บ่งชี้ว่าแกนเป็นคนสร้างมนุษย์หรือนำมนุษย์มาใส่ไว้ในน้ำเต่าแต่การกำหนดให้แกนคือปู่แดงเซิงเป็นผู้จี่หรือเจอน้ำเต่าปุงก็เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นว่าแกนยังมีบทบาทในการสร้าง หรือปลดปล่อยมนุษย์ออกจากที่คุมขังหรือหลบภัย คือน้ำเต่ามาสู่โลกกว้างอันเป็นพฤติกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่บ่งชี้ว่าแกนคือ ผู้สร้างโลก และมนุษย์ตามความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบาง อนึ่งมีข้อสังเกตว่า ความเชื่อเรื่องแกนสร้างโลกใน ความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบาง มีความคล้ายคลึงกับความเชื่อของชาวไทดำ และไทขาวมากกว่าทางด้านนา อีสาน และชนชาติไทอื่นๆ ศิราพร ณ ถลาง ศึกษาตำนานสร้างโลกในฐานะเป็น เครื่องบอกความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติไท ได้ข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า

แบบเรื่องปู่-ย่าสร้างโลก จะพบในตำนานสร้างโลกของไทยลื้อ ไทยจีน ไทยวน อีสาน สะท้อนให้เห็นว่าคนกลุ่มนี้มีความเชื่อดั้งเดิมร่วมกันเรื่องปู่-ย่าสร้างโลก ส่วนแบบเรื่องน้ำเต่ากับกำเนิดมนุษย์ มีปรากฏหนาแน่นในตำนานสร้างโลกของกลุ่มลาว ไทดำ ไทขาว การระบุว่ามนุษย์เกิดจากน้ำเต่าอาจได้รับอิทธิพลความเชื่อจากชาวมุ มั่ง และเข้าซึ่งมีเรื่องมนุษย์เข้าไปหลบภัยอยู่ในน้ำเต่าขณะที่น้ำท่วมโลก⁸

ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับข้อสังเกตของศิราพร ณ ถลาง ทั้งนี้เพราะตำนานสร้างโลกแบบเรื่องน้ำเต่าปุงนี้ยังสืบสานกระบวนทัศน์วิถีคิดกันอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย ซึ่งยืนยันความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมว่ามีความใกล้ชิดกับชาวไทดำ ไทขาว และขมุ มาแต่ครั้งโบราณ จึงเป็นไปได้ว่าความเชื่อเรื่องน้ำเต่าปุง หรือเชื่อว่ามนุษย์เกิดจากหรือออกมาจากน้ำเต่าปุงผ่านการกระทำของแกนแสดงให้เห็นการรับอิทธิพลเรื่องน้ำเต่ามาจากชาวไทดำ ไทขาว และชาวมุ* บ่งบอกให้รู้ว่าเรื่องเล่าชุดนี้ไม่ปรากฏอยู่ในกลุ่มไทยวน และลาวอีสานซึ่งมี

⁸สรุปความจาก ศิราพร ณ ถลาง, “ตำนานสร้างโลกในความเชื่อชนชาติไท,” ใน *ชนชาติไทในนิทาน: แลลอดแวนคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน*, หน้า 70-71.

* กล่าวคือ ตำนานไทดำ คือ พงสาวดารเมืองแดง กล่าวถึงคนชาติพันธุ์ต่างๆ ออกมาจากน้ำเต่า (คล้ายคลึงกับตำนานน้ำเต่าของลาว และพงสาวดารลาว) ส่วนเรื่องความโท จากเมืองห่ม้วย (J.R.Chamberlaine) กล่าวว่า โลกมนุษย์ แกน อยู่ใกล้กัน ปู่เจ้าตัดเครือเขากาดที่พันฟ้าออกทำให้ฟ้าดินอยู่ไกลกัน ปู่แกนทำให้โลกมลาย จึงส่งหมากน้ำเต่า 8 หน่วยมายังโลก ในหมากน้ำเต่ามี 330 แบบตัวคน 330 แบบข้าว 330 แบบปลา ท้าวเงินเอาหมากน้ำเต่าปุงมาและมีลูก 7 คน ตำนานไทดำนี้ คล้ายคลึงกับตำนานพงสาวดารลาวแทบทุกส่วนเพียงแต่ปรับให้เข้ากับ

ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวลาวหลวงพระบางในยุคหลัง ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องมนุษย์ออกมาจากน้ำเต้าโดยผ่านการจีของแกนเป็นเครื่องบ่งบอกความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างชาวลาวหลวงพระบางกับชาวไทดำ ไทขาว และชาวมุ ซึ่งมีมาแต่ยุคดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี แม้ว่าในปัจจุบันชาวลาวหลวงพระบางกลุ่มนี้จะอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย แต่ยังคงสืบทอดโลกทัศน์วิถีคิดตำนานน้ำเต้าปุง ซึ่งแสดงให้เห็นรากเหง้าความเป็นมาก่อนที่จะอพยพย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย

นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องมนุษย์เกิดจากน้ำเต้า หรือออกมาจากน้ำเต้าของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยยังแสดงให้เห็นผ่านพิธีกรรม “ไถ่เบ้า” ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติในช่วงแรกเกิดของทารกยังมีนัยเกี่ยวข้องกับแกนและน้ำเต้าอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ พิธีไถ่เบ้าเป็นพิธีกรรมแก้แม่กำเนิดรูปแบบหนึ่ง ซึ่งจัดทำในช่วงแรกเกิดของเด็กการจัดทำพิธีกรรมส่วนใหญ่แสดงผ่านสัญลักษณ์ คือ มีการสร้างเรือนจำลองหลังเล็กๆ ทำด้วยกระต๊อบกล้วย มีเครื่องเช่นอาหารหวานคาว กล้วย อ้อย เมียง หมาก นำดินเหนียวปั้นเป็นรูปน้ำเต้า มีเครื่องขวัญ มีร่มกางกันแดดกันฝน เมื่อเตรียมเครื่องประกอบพิธีกรรมเรียบร้อยแล้วหมอปราหมณ์จะเริ่มประกอบพิธีและสวดโองการประกอบพิธีไถ่เบ้า หลังจากนั้นทิ้งเครื่องเช่นไหไว้สามวันสามคืน เมื่อครบกำหนดจึงนำน้ำเต้ามาทุบให้แตก พร้อมบอกกล่าวพญาแกนไม่ให้มารบกวนเด็ก⁹ เพื่อแสดงเป็นสัญลักษณ์ว่าเด็กที่เกิดมาได้ผ่านภพชาติหรือมาเกิดใหม่ จึงไม่เกี่ยวข้องกับแม่เก่าแม่หลัง หรือฟ้าแกนแนบแต่อย่างใด กล่าวอีกนัยหนึ่ง พิธีไถ่เบ้าเป็นการประกอบพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์เพื่อแสดงให้เห็นว่าแกนเป็นผู้สร้างหรือส่งมนุษย์ลงมาเกิดเมืองมนุษย์ เมื่อเกิดแล้วมนุษย์พยายามตัดขาดจากแกนเพื่อมิให้แกนติดตามรังควานหรือมีอำนาจเหนือมนุษย์

กล่าวได้ว่า แนวคิดเรื่องแกนสร้างโลก มนุษย์ และจักรวาลผ่าน “แบบเรื่องน้ำเต้า” หรือตำนานปรัมปราเรื่อง *น้ำเต้าปุง* แสดงให้เห็นวิถีคิดเกี่ยวกับจักรวาลทัศน์ของชาวลาวหลวงพระบางที่ยังสืบทอดมโนทัศน์ว่าด้วยการกำเนิดโลกตามความเชื่อดั้งเดิมเพื่ออธิบายว่ามนุษย์เกิดขึ้นได้อย่างไรตนเองมีความสัมพันธ์กับชาติพันธุ์ใดบ้างที่อยู่แวดล้อม กลุ่มของตนมีสถานะทางสังคมอย่างไรในโลกที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์

ชนกลุ่มและเน้นท้าวเจืองเป็นลูกคนที่ 7 และเป็นเชื้อสายของชาวไทดำ. อ้างถึงใน ศิราพร ฌ กลาง, เรื่องเดียวกัน, หน้า 65-66.

⁹ สัมภาษณ์, สิมมา วงศ์วี, 18 เมษายน 2548.

แนวคิดเกี่ยวกับแกนสร้างโลกยังปรากฏอยู่ใน *ตำนานเครื่องเขากาด* และหรือ *ตำนานปู่เยอย่าเยอ* ตำนานทั้งสองเรื่องแสดงให้เห็นว่า เดิมทีโลกมนุษย์กับโลกของแกนเชื่อมต่อกัน แกนอยู่เมืองฟ้า มนุษย์อยู่เมืองลุ่ม มนุษย์เดินทางติดต่อแกน หรือ ไปเฝ้าแกน โดยไต่บันไดเหล็กขึ้นไป * ต่อมาเครื่องเขากาดแผ่ขยายปกคลุมโลก ทำให้โลกมีมิติมนุษย์เดือดร้อนอย่างอ่วมกับขุนไล่ จึงขึ้นอาสาตัดเครื่องเขากาดทำให้ทั้งสองคนเหน็ดเหนื่อยและเสียชีวิต กลายเป็นผีบรรพบุรุษตามความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบาง ตำนานเครื่องเขากาดเล่าว่า

สมัยโบราณกาลพญาแกนสร้างโลก มนุษย์ แลให้ผีหลวงมาดูแลคุ้มครองมนุษย์ ต่อมาโลกมีเดเพราะมีเครื่องเขากาดคบบัง เทวดาย่าเยอจึงไปตัดเครื่องเขากาดแต่ขาดใจตาย มนุษย์ รู้คุณจึงนับถือผีย่าเยอปู่เยอสืบมา¹⁰

เห็นได้ว่าตำนานเครื่องเขากาดกับความเชื่อเรื่องแกนและปู่เยอย่าเยอมีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นผีที่เกี่ยวข้องกับการเกิดหรือการช่วยเหลือมนุษย์ตามความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังปรากฏความเชื่อเรื่องแกนซึ่งสัมพันธ์กับเครื่องเขากาดปรากฏอยู่ในวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมแก้พรหมชาติซาตา ซึ่งเป็นพิธีสวดอ้อนวอนพญาแกนให้ช่วยคุ้มครองผู้พลีกรรมดังกล่าว

...โอมเครื่องเขากาด มาคน้ำตายพ่าย ก่อฟ้าทอเกิดหอย ก่อเมืองก่อนาพอสอย โอมเครื่องเขากาด เครื่องหนึ่งกาดเมื่อเมืองแกน เครื่องหนึ่งกาดเมื่อเมืองฟ้า เครื่องหนึ่งกาดเมื่อเมืองผี เครื่องหนึ่งกาดเมื่อเวดล้อมอ้อมขอกจักรวาล อย่างมเจ้าตกแต่งลงมา โอมหมากน้ำเต้าปุง แกนเต้าเจ้าตกแต่งลงมาทางอากาศ ช่างม้าเกิดเหลือหลาย อย่างมเจ้าตกแต่งลงมาทางอากาศ จ้วควายเกิดแวนมาก อย่างมเจ้าตกแต่งลงมาทางอากาศ เต้าน้อยเกิดแวนหลายทางอากาศ [...] แกนหลวงปั่นสิ่งให้เป็นรูปควายก็มีมือนี่วันนี้ ปั่นดินคอนให้เป็นรูปช้างก็ว่ามือนี่วันนี้ แกนเต้าเข้าปั่นหุ่นหล่อรูปคนก็มีมือนี่วันนี้ หมอหุ่นลงมาจากฟ้าก็ว่าคีนมือนี่วันนี้...โอมอัญเชิญแกนหลวงเจ้าจงลงมาแก้แฮให้ตก จงลงมาแก้สกาให้หลุด แกนเจ้าทั้งหลายจงจับหนีเสีย เเคราะห์หลวงให้หนีพอฮ้อย เเคราะห์น้อยให้หนีพอพัน...

(วรรณกรรมประกอบพิธีแก้พรหมชาติซาตา)

กล่าวได้ว่า ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยยังคงรับรู้ และสืบทอดตำนานเครื่องเขากาดซึ่งสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องแกนในฐานะแกนเป็นเทพผู้สร้างโลก และมนุษย์ ปรากฏอยู่ทั้งในเรื่อง

* ในพงศาวดารล้านช้างกล่าวถึงแกนสั่งห้ามมนุษย์ขึ้นไปรบกวนแกน โดยแกนสั่งให้ตัดข้อเหล็กออก สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นข้อบันไดที่ใช้ไต่ขึ้นไปบนฟ้าเพื่อเฝ้าแกน

¹⁰ สัมภาษณ์, ด้วง คำจุม, 22 กันยายน 2548. ปัจจุบันนางด้วง คำจุมเสียชีวิตแล้วเมื่อปี 2550.

เล่าปรัมปรา และการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับแกนแสดงให้เห็นว่า โนทัศน์เกี่ยวกับแกนสร้างโลกของชาวลาวหลวงพระบางเป็นชุดความคิดที่ใช้อธิบายเกี่ยวกับการกำเนิดโลก และกำเนิดมนุษย์ มีข้อสังเกตว่าความเชื่อเรื่องแกน เครือเขากาด และปู่เยอย่าเยอมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น กล่าวให้ชัดเจนคือ ความเชื่อหรือนิทานเรื่องเครือเขากาดเป็นการอธิบายความเป็นมาของปู่เยอย่าเยอของชาวลาวหลวงพระบางเพื่อเชื่อมโยงให้มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนในฐานะศิบรรพบุรุษและเป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบาง สันนิษฐานว่า “ผีปู่เยอย่าเยอ” น่าจะเป็นความเชื่อเดียวกันหรือแตกย่อยออกมาจากความเชื่อเรื่อง “ช่างาม” ซึ่งเป็นเทวดาอยู่บนฟ้า และเป็นผู้ช่วยของแกนในการสร้างหรือส่งมนุษย์ลงมาเกิดยังโลก ดังปรากฏอยู่ในวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมแก้พรหมชาติดังกล่าว นอกจากนี้ในพงศาวดารล้านช้างยังชี้ให้เห็นว่า “ช่างาม เฒ่าไล” คือคนที่ขันอาสาตัดเครือเขากาดจนตัวเองตาย บางสำนวนกล่าวว่า มี “เฒ่าเยอ เฒ่ายา” ไปตัดเครือเขากาดจนตัวเองตายชายเฒ่าทั้งสองจึงกลายมาเป็นผีอารักษ์เทวดาในฐานะที่เป็นผีมีบุญคุณต่อชาวลาวล้านช้างจึงต้องเรียกให้มากินเครื่องเช่นไหวว่า “มาเยอมากิน” และกลายมาเป็นคำเรียกของชาวลาวหลวงพระบางล้านช้างสืบต่อมา¹¹ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า “ช่างาม เฒ่าไล” หรือ “เฒ่าเยอ เฒ่ายา” ที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารล้านช้างถูกสร้างหรือดัดแปลงให้เป็นผีปู่เยอย่าเยอ ในฐานะศิบรรพบุรุษ หรือเทวดาหลวงสองผัวเมีย เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ของเทวดาหลวงประจำเมืองหลวงพระบาง

นอกจากนี้ยังเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องช่างามยังปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง *กำพร้าวฝีน้อย* ซึ่งกล่าวถึงช่างามว่าเป็นผีป่าที่จะมาทำร้ายท้าวกำพร้าวแต่สุดท้ายก็กลายมาเป็นผีที่ช่วยเหลือคุ้มครองท้าวกำพร้าว โดยแสดงเป็นสัญลักษณ์คือให้ชนเพชรแก่ท้าวกำพร้านำไปทำไร่ดักสัตว์ที่มาทำลายนาข้าวอันกลายเป็นจุดเริ่มต้นของเรื่องเล่าที่ผูกโยงให้ท้าวกำพร้าวได้พบกับฝีน้อยซึ่งเป็นผีป่าและนางงาซึ่งเกิดมาจากงาของพญาช่างมน้ำที่มาติดแระงของท้าวกำพร้าว ในตอนจบเรื่องเมื่อท้าวกำพร้าวได้เป็นเจ้าของได้อัญเชิญฝีน้อยมาไว้ในเมืองเพื่อทำหน้าที่คุ้มครองชาวเมืองเรียกว่า “ผีเสื้อเมือง” สันนิษฐานว่า วรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องกำพร้าวฝีน้อยอาจแต่งขึ้นในช่วงที่มีการปรับหรือสถาปนาฝีน้อย ซึ่งจะเป็นผีป่าให้กลายเป็นผีอารักษ์ประจำเมืองหลวงพระบางก็เป็นได้

¹¹ดูเพิ่มเติมใน *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1* (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาโท พระศรการวิจิตร ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ วันที่ 10 พฤษภาคม 2499), หน้า 387-432. และ *ประชุมพงศาวดารเล่ม 2* (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 ตอนปลาย และภาค 2), หน้า 133-184.

ดังนั้นการสืบสาน และถ่ายทอดความเชื่อเรื่องเครือเขาภาค และปู่เยอ่าเยอ อันหมายถึง การสืบสานอัตลักษณ์ความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบางเกี่ยวกับการกำเนิดโลก และจักรวาล โดยการบันดลของແຄນ เป็นการผลิตซ้ำโลกทัศน์ແຄນสร้าง โลกในกลุ่มชนลาวหลวงพระบาง ซึ่งยังสืบ สานมาอย่างต่อเนื่อง และเป็นเรื่องเล่าที่ยังรับรู้ร่วมกันในกลุ่มชน จึงเป็นเครื่องแสดงความเป็นลาว หลวงพระบางในพื้นที่วิจัย พิจารณาจากการสืบทอดกระบวนทัศน์วิถีคิดแบบจักรวาลทัศน์

นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องແຄນสร้าง โลกยังแสดงให้เห็นผ่าน *ตำนานเรื่องสังข์* ซึ่งมีเนื้อหา อธิบายการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่ยังเกี่ยวข้องกับແຄນ โดยเล่าว่า

สังข์เป็นແຄนอยู่ฟ้าชั้นอาสาลงมาเลี้ยงมนุษย์จึงมานอนอยู่หนองน้ำ เมื่อคนหิวก็จะไป ปาดเอาเนื้อจากสังข์มากิน อธิษฐานให้สังข์เป็นสิ่งที่ใครก็จะได้สิ่งนั้นจึงเกิดข้าวปลาอาหาร ทั้งที่ เป็นสัตว์บก สัตว์น้ำ เฝือกมันต่างๆ หล่อเลี้ยงมนุษย์สืบต่อกันมายาวนาน ต่อมามีกุ้ง หอย ปู ปลา สัตว์ชั้นอาสาลียมมนุษย์แทนสังข์ สังข์จึงกลับไปเมืองແຄນ มนุษย์ยังรำลึกในบุญคุณของ สังข์อยู่จึงเอาคำว่าสังข์มาเป็นคำกล่าวอยู่เช่น กินข้าวกับสังข์ หรือผิสังข์¹²

เห็นได้ว่าตำนานเรื่องสังข์นอกจากเป็นการอธิบายหรือแสดงให้เห็นคติเรื่องແຄນสร้าง โลก และคลบับนคาลความอุดมสมบูรณ์เรื่องข้าวปลาอาหารผ่านสัญลักษณ์คือ สังข์แล้ว ยังเป็นการอธิบาย คำพูดลงท้ายคือ คำว่า “สังข์” หรือ “ผิสังข์” เช่นเดียวกับการอธิบายคำพูดลงท้ายของคำว่า “เยอ” ซึ่งเป็นคำกล่าวเพื่อรำลึกถึง “ปู่เยอ่าเยอ” ตามความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบาง ความเชื่อเรื่องແຄນ และสังข์ดังกล่าวเป็นวิถีคิดที่แสดงหรือชี้ให้เห็นว่า แຄนคือเทพผู้สร้างโลก มนุษย์ และสรรพสิ่ง กล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่องແຄนสร้างโลกเป็นแนวคิดจักรวาลทัศน์ดั้งเดิมที่ยังสืบสานกันอยู่ในชุมชน ลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยเพียงแต่อาจเล่าอย่างกระจัดกระจายอยู่ในเรื่องย่อยต่างๆ ดังที่กล่าว มา

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยส่วนใหญ่ยังรับรู้ เรื่องสังข์ร่วมกันทั้งสามชุมชน สันนิษฐานว่า ในสมัยก่อนความเชื่อเรื่องແຄนสร้าง โลกน่าจะมีการ รับรู้ผ่านตำนานเรื่อง “สังข์” ด้วย (เป็นเรื่องย่อยของความเชื่อเรื่องແຄน) อันเป็นวิถีคิดดั้งเดิมที่ชาว ลาวหลวงพระบางยังสืบทอดกันในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีการนำความเชื่อແຄน และสังข์มาอธิบาย ภูมิศาสตร์ ภูมินาม สถานที่ในเขตปกครองของราชอาณาจักรหลวงพระบาง ซึ่งส่วนใหญ่แสดง ความสัมพันธ์ของกลุ่มเมืองที่อยู่ในเขตวัฒนธรรมลาวหลวงพระบางในยุคดั้งเดิมปรากฏอยู่ในเรื่อง *ท้าวคัทธนาม* ได้แก่ เมืองหล่ม เมืองเลย เมืองแก่นท้าว น้ำคาน เมืองเชียงคาน เชียงทอง ชาติภูศรี

¹²สัมภาษณ์, จำนวน นนทะ โครต, 28 พฤษภาคม 2549.

เวียงจันทน์ สาเกต (ศรีษะเกษ) หลี่ผี ฯลฯ สันนิษฐานว่าวรรณกรรมเรื่องนี้แต่งในยุคล้านช้างตอนต้น เห็นได้จากเป็นวรรณกรรมที่รวบรวมเอาความเชื่อดั้งเดิมมาแทรกอยู่ในเรื่อง นอกจากนี้ยังเป็นการอธิบายภูมิศาสตร์ ภูมินามสถานที่ซึ่งเป็นกลุ่มเมืองที่อยู่ในเขตปกครองของราชอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งกินพื้นที่เป็นบริเวณกว้างขวางคือ ทิศเหนือจดผาไค ทิศใต้จดหลี่ผี* เป็นยุคที่ราชอาณาจักรลาวล้านช้างยังไม่ถูกแยกเป็นสองอาณาจักร (คือ อาณาจักรหลวงพระบาง และอาณาจักรเวียงจันทน์)¹³

อนึ่งมีข้อสังเกตว่า ความเชื่อเรื่องแกนในรูปของสังข์ ดังที่กล่าวมา รวมถึงมีการบันทึกไว้ในวรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องท้าวคัทธนามในตอนที่ว่าคัทธเนกกับท้าวคัทธจันทร์ลูกชายของท้าวคัทธนามกำลังรบพุ่งกันอย่างชุลมุนอยู่นั้น แกนหลวงซึ่งเป็นใหญ่ในแกนทั้งปวงรู้สึกราคาญจึงส่งแกนลม หรือลมกระดิงหลวงลงมาปราบท้าวทั้งสอง แต่ก็พ่ายแพ้แก่ท้าวคัทธจันทร์จึงทำให้แกนลมถูกฆ่าตายและหล่นลงมายังผืนดิน กลายร่างเป็นสังข์เพื่อเป็นอาหารเลี้ยงชาวมุขย่นนั้นน่าจะแสดงนัยทางความคิดบางอย่าง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า เหตุใดเทพนิยายเรื่องสังข์หรือความเชื่อเรื่องสังข์จึงมีความสำคัญต่อความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบาง และเหตุใดจึงนำมาเชื่อมต่อเข้ากับความเชื่อเรื่องแกน สันนิษฐานว่า ความคิดเรื่องสังข์อาจได้รับอิทธิพลหรือมีความสัมพันธ์กับคติของศาสนาพราหมณ์ฮินดูซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องสังข์ หรือสังข์เป็นสิ่งมงคลมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ อาจเป็นไปได้ว่า ชาวลาวหลวงพระบางนำความเชื่อเรื่องสังข์มาผนวกหรือผสมผสานเข้ากับความเชื่อเรื่องแกน เนื่องจากการปะทะสังสรรค์ทางความเชื่อ ในวรรณกรรมเรื่องเอกของลาว เช่น เรื่องสังข์สินไชย หรือ สินไชย ก็ปรากฏความเชื่อเรื่องสังข์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเช่นกัน คือ ท้าวสินไชยเป็นผู้มีบุญญาธิการเมื่อแรกเกิดจึงมีพระขรรค์ และสังข์ติดตัวมาด้วย ในตำนานมีวรรณกรรมชาดกเรื่อง สุวรรณหอยสังข์ และของไทยภาคกลางมีเรื่องสังข์ทอง จึงเป็นไปได้ว่าแนวคิดเรื่องสังข์หรือความเชื่อเรื่องสังข์ที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมความเชื่อของชาวไทย ล้านนา และลาวรับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ฮินดู และนำความเชื่อดังกล่าวมาสร้างเป็นวรรณกรรมในกรณีของชาวลาวหลวงพระบาง นอกจากแสดงให้เห็นผ่านเรื่องสินไชยแล้วในความเชื่อดั้งเดิม

* ดูเพิ่มเติมใน อัมพร นามเหลา, *ท้าวคัทธนาม* (ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ วิทยาลัยครุนครราชสีมา, 2529). หลี่ผีอยู่ทางตอนใต้ติดชายแดนเขมร ส่วนผาไคอยู่ทางตอนเหนือติดชายแดนล้านนา ซึ่งเป็นอาณาเขตกว้างขวางสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มซึ่งครองราชย์อยู่ระหว่างปีพ.ศ.1896-1915 ร่วมสมัยกับพญาผาของล้านนา และพระเจ้าอู่ทองแห่งอยุธยา

¹³ ดูเพิ่มเติมใน *ประชุมพงศาวดารล้านช้าง ภาคที่ 1*.

เกี่ยวกับการสร้างโลกและจักรวาลยังแสดงอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ซึ่งผสมผสานกับความเชื่อเรื่องแกนแล้ว

นอกจากความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับกระบวนทัศน์แกนสร้างโลกแล้ว ตำนานเกี่ยวกับการอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ บางเรื่องยังเกี่ยวข้องกับแกน เช่น ตำนานพญาคันคากรบแกน เป็นต้น อย่างไรก็ตามในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำมากล่าวในฐานะที่เป็นตำนานที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ธรรมชาติเพื่อแสดงให้เห็นโลกทัศน์ วิถีคิดของชาวลาวหลวงพระบางเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า ตำนานที่อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ ได้แก่ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ เรื่องฝน เรื่องข้าว ส่วนใหญ่เป็นกระบวนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ในการเกษตร ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังสะท้อนลักษณะร่วมของความเป็นชนชาติพันธุ์ไท ซึ่งมีแนวคิดเกี่ยวกับการกำเนิดฝน กำเนิดข้าว และการเกิดปรากฏการณ์กบกินเดือนร่วมกันหรือ คล้ายคลึงกัน

ในตำนานเรื่อง *พญาคันคากรบแกน* ซึ่งให้เห็นว่านอกจากแกนจะมีอำนาจในการสร้างโลก จักรวาล มนุษย์ และสรรพสิ่งแล้ว ยังเชื่อว่าแกนมีหน้าที่บันดาลฝนให้แก่โลกมนุษย์ด้วยความเชื่อเรื่องแกนบันดาลฝนนี้ สันนิษฐานว่าเป็นความเชื่อที่มีมาแต่เดิมในกลุ่มชาติพันธุ์ไท (ผู้วิจัย จะกล่าวโดยละเอียดในช่วงต่อไป) ต่อมาถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความเชื่อพระพุทธศาสนา คือปรับเปลี่ยนให้เป็นวรรณกรรมชาดก โดยกำหนดให้พญาคันคากเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า และปราบปรามมิชฌาติฐิของพญาแกนได้สำเร็จ แนวคิดเรื่องนี้มีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบาง และเป็นที่มาของประเพณีขอฝน และคติการจุดบั้งไฟบูชาแกน *ตำนานพญาคันคากรบแกน* เล่าว่า

พญาแกนเป็นใหญ่อยู่บนฟ้ามีหน้าที่ให้น้ำให้ฝนแต่ต่อมาไม่บันดาลให้ฝนตกเพราะมนุษย์ไม่ค่อยเคารพเชื่อฟังแกนเหมือนแต่ก่อน พญาคันคาก ซึ่งเป็นกษัตริย์ครองเมืองมนุษย์ไม่พอใจที่พญาแกนไม่บันดาลฝน จึงยกทัพสัตว์ ได้แก่ มด ปลวก หนู งู แมงป่อง กบ เขียด อึ่งอ่าง เหาะขึ้น ไปรบกับพญาแกน พญาแกนแพ้จึงบันดาลให้ฝนตกเหมือนเดิม แต่หากคนลืมิให้มนุษย์เมืองล่างจุดบั้งไฟไปเดือนที่เมืองฟ้า จึงทำให้มนุษย์ต้องจุดบั้งไฟทุกปีจนเท่าทุกวันนี้¹⁴

ความเชื่อเรื่อง ฝน แกน และคันคาก (และกบ) มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูกหรือทำการเกษตรเช่น ทำนาปลูกข้าวแสดงให้เห็นว่ากลุ่มชนชาวลาวหลวงพระบาง และชนชาติไทมีวัฒนธรรมความเชื่อที่แสดงความสัมพันธ์

¹⁴สัมภาษณ์, จอน นวลเชิด, 10 ตุลาคม 2548.

ระหว่างมนุษย์ การทำมาหากิน และสิ่งเหนือธรรมชาติร่วมกันที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว จึงมีการสร้างสรรค์ความเชื่อ และพิธีกรรมปฏิบัติเพื่อความสมบูรณ์ สันนิษฐานว่าความเชื่อเรื่องพญาคันคากที่เกี่ยวข้องกับแกน ฝน และความอุดมสมบูรณ์ เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติพันธุ์ไทก่อนยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา เห็นได้จากชาวจ้วงในมณฑล กวางสีมีคติความเชื่อเรื่องกบ และการบูชากบเพื่อขอฝนจากแกน ต่อมาเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับ พระพุทธศาสนาทำให้คติความเชื่อเรื่องกบ คันคาก และแกนถูกผนวกรวมเข้ากับวิถีทาง พระพุทธศาสนา จึงปรับเปลี่ยนให้คันคากมีความเกี่ยวพันกับแกนในลักษณะขัดแย้ง เป็นปฏิปักษ์ ต่อกัน ซึ่งเป็นผลจากการปะทะ ประนีประนอมระหว่างพระพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ดังนั้น พญาคันคาก ซึ่งมีการสืบสานผ่านการจดจาร เทศนา และผ่านการใช้สวดประกอบประเพณี พิธีกรรมขอฝน จึงเป็นผลของการหลอมรวมความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมไว้ ด้วยกัน

มีข้อสังเกตว่าแม้มนุษย์จะมีความเชื่อว่าแกนคือผู้สร้าง โลก สร้างมนุษย์ หรือเป็นผีที่มี บทบาทเป็นเทพผู้สร้าง (creator) แต่มนุษย์ก็มิได้ยอมจำนนต่ออำนาจของแกนในทางตรงกันข้าม มนุษย์ก็กลับพยายามที่จะต่อรองประนีประนอมอำนาจกับแกนเช่น พยายามประกอบพิธีกรรมเพื่อตัด ขาดความสัมพันธ์กับแกนได้แก่ จัดทำพิธีไถ่บาปซึ่งจัดทำในช่วงแรกเกิดของทารก โดยแสดงเป็น สัญลักษณ์โดยเฉพาะการทুবน้ำเต้านั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเป็นอิสระภาพจากการควบคุมของ แกนบิดาผู้ให้กำเนิด ปราณี วงษ์เทศแสดงทัศนะไว้ว่าการที่ตำนานปรัมปรากล่าวถึงว่ามนุษย์ออกมา จากน้ำเต้าซึ่งปรากฏอยู่ในความเชื่อหลายกลุ่มอาจตีความหมายได้ว่า “น้ำเต้าหมายถึงมดลูกของแม่ ผู้ให้กำเนิดตามรูปลักษณะ ทั้งมีธรรมชาติที่ขึ้นง่ายมีเมล็ดพันธุ์มากมาย แพร่ขยายได้ทั่วไป และ รวดเร็ว มนุษย์ในผลน้ำเต้าจึงอุปมาเหมือนเมล็ดน้ำเต้า สัตว์ (ควาย) และพืช (น้ำเต้า) จึงเป็น สัญลักษณ์ของชีวิตและการแพร่พันธุ์ และเมื่อคนไหลออกมาจากน้ำเต้าเมื่อมีผู้เอาเหล็กมาแทงจึง อาจมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ของอาการสมสู่ได้”¹⁵

ดังนั้นเมื่อน้ำเต้าเปรียบเสมือนผู้ให้กำเนิดอันหมายถึงแกน ซึ่งเป็นผู้สร้างน้ำเต้าให้เกิด ขึ้นมาจากซากควายที่ตายตามตำนานน้ำเต้าปุง จึงเป็นกิริยาอาการของการแสดงเชิงสัญลักษณ์ถึง การตัดขาดจากผู้ให้กำเนิดนั่นเอง หลังจากทำพิธีไถ่บาปแล้วชาวลาวหลวงพระบางเชื่อว่า หากเด็กยัง เจ็บป่วย เดือนยังไม่ฮีปียงไม่กว้างหมายถึงชาตชีวิตยังไม่ค่อยดีจำเป็นต้องทำพิธีตัดขาดจากแกนซ้ำ อีกหลายรอบแต่จะเปลี่ยน ไปทำพิธีกรรมอื่น ซึ่งยังสื่อความหมายถึงการต่อรองอำนาจกับแกน เช่น ประกอบพิธีแก้แม่กำเนิด ในพิธีดังกล่าวมีทั้งการข่มขู่ขับไล่แกนให้ออกไปจากชีวิตของเด็กที่มาจาก

¹⁵ปราณี วงษ์เทศ, *สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์* (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2543), หน้า 294.

ยังโลกมนุษย์แล้ว ขณะเดียวกันก็มีการอ่อนวอนร้องขอให้แณดูแลรักษาขจัดปัดเป่าทุกข์ภัยเคราะห์ร้ายต่างๆ ให้ออกไปจากชีวิตของเด็ก หลังจากนั้นเมื่อเด็กอายุเกิน 10 ปีก็จะทำพิธีแก้พรหมชาติฆาตา เพื่อสวดอ่อนวอนแณให้คุ้มครองดูแลชีวิตของบุคคลนั้นๆ พิธีแก้พรหมชาติฆาตานี้สามารถกระทำได้ตลอดชีวิตจนกว่าบุคคลนั้นๆ จะเสียชีวิต

ดังนั้นสรุปได้ว่าในแง่ของการประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงออกถึงการต่อรองประนีประนอมกับอำนาจของแณเพื่อมิให้แณบันดาลความทุกข์ความโศกให้แก่มนุษย์นั้นเป็นวิธีการที่มีนัยสำคัญอย่างยิ่งทั้งนี้เพราะการพยายามต่อรองอำนาจกับแณซึ่งเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดนั้นเป็นพฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดที่ว่า แม้แณจะเป็นผู้สร้างโลกสร้างมนุษย์แต่แณก็มิได้ทำหน้าที่หรือมีบทบาทเป็นเทพผู้ปกป้องมนุษย์ ในทางตรงกันข้ามหากแณมีความโกรธ ไม่พอใจในพฤติกรรมของมนุษย์แณพร้อมที่จะทำลายมนุษย์ได้ตลอดเวลา ดังนั้นมนุษย์จึงไม่ค่อยไว้วางใจแณมากนัก เมื่อแณส่งลงมาเกิดแล้วจึงพยายามทำพิธีกรรมต่างๆ ที่เชื่อว่าจะเป็นหนทางในการตัดขาดจากอำนาจของแณ ดังนั้นกระบวนการที่สัมพันธ์เกี่ยวกับแณของชาวลาวลวงพระบางจึงแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า แณคือเทพผู้สร้าง เป็น creator แต่มิได้มีบทบาทในฐานะเทพผู้ปกป้อง protector ในตำนานพงสาวดารล้านช้างกล่าวถึงแณไม่พอใจที่มนุษย์ไม่เคารพยำเกรงตนจึงบันดาลให้น้ำท่วมโลกส่งผลให้มนุษย์ล้มตายเป็นจำนวนมาก

ดังนั้น ภาพลักษณ์ของแณที่ขาดเหตุผล กริ้วโกรธ เอาแต่ใจและเต็มไปด้วยอารมณ์รักโลก โกรธ หลงเฉกเช่นเดียวกับมนุษย์ เมื่อครั้งเกิดเครือข่ายอากาศปกคลุมโลก ขุนไฉ และช่างม (บางตำนานของพงสาวดารล้านช้างกล่าวว่า เป็นเฒ่าเฒ่าเฒ่า) ก็ขึ้นอาสาไปตัดเครือข่ายอากาศจนตัวเองต้องเสียชีวิตนั้น เป็นการกระทำที่มนุษย์เป็นผู้จัดการกันเองกับปัญหาที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติโดยที่แณแสดงการเพิกเฉยหรือไม่ให้ความช่วยเหลือแต่อย่างใด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับแณนั้นมีทั้งการยอมรับอำนาจของแณ บางครั้งก็แสดงอาการต่อต้าน ขัดขืนและต่อรองอำนาจกับแณโดยเฉพาะในช่วงเวลาที่แณไม่พอใจหรือขี้โกรธ ดังนั้นการที่มนุษย์พยายามแสวงหาวิธีปกป้องตนเองให้รอดพ้นจากอำนาจการบันดาลของแณจึงเป็นวิถีแห่งการต่อสู้ ต่อรองเพื่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่พยายามเอาชนะสิ่งเหนือธรรมชาติเช่นแณ ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อชาวลาวลวงพระบางเริ่มยอมรับนับถือพระพุทธรศาสนา แณก็ยิ่งถูกลดบทบาทลงจากเทพผู้สร้างโลกและจักรวาลกลายเป็นผีร้ายที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่มนุษย์จนเป็นผลให้พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นพระศาสดาของพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องปราบปรามความเลวร้ายของแณ ดังปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง *พญาคันคาก กำพร้าผีน้อย หน้าผากไถลกระเด็น และ ผาแดงนางไอ่* เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า ในความรู้เกี่ยวกับแกนของชาวลาวหลวงพระบางนั้น แกนมีบทบาททั้งในฐานะเป็นเทพผู้สร้างและเป็นทั้งผู้ทำลายมนุษย์ด้วย ดังนั้นมนุษย์จึงพยายามต่อรองประนีประนอมกับแกนเพื่อมิให้แกนทำร้ายทำลายชีวิตมนุษย์โดยแสดงผ่านการประกอบพิธีกรรมตามวาระ โอกาสและเหตุการณ์ในแต่ละช่วงของชีวิต ลักษณะการกระทำดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามนุษย์มิได้ยอมจำนนต่ออำนาจเหนือธรรมชาติคือแกนแต่เพียงอย่างเดียวแต่มนุษย์ก็พยายามสถาปนาอำนาจของตนเองขึ้นมาโดยพยายามเป็นผู้จัดระบบความสัมพันธ์กับแกนใหม่คือ หากต้องการปลดปล่อยตัวเองเอาใจแกนก็กล่าวโองการประกอบพิธีกรรมด้วยความนอบน้อมเกรงกลัวอำนาจแกน แต่ในบางขณะก็ข่มขู่แกนโดยใช้อำนาจของมนตร์คาถาทางพระพุทธศาสนา และฤทธานุภาพของเทพเจ้าทางศาสนาพราหมณ์มาเป็นเครื่องข่มขู่ให้แกนเกรงกลัว เหล่านี้เป็นกลไกการดำรงอยู่ของมนุษย์ หรือชาวลาวหลวงพระบางในการต่อรองอำนาจกับแกน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องปฏิบัติพิธีกรรมต่างๆ ผ่านตัวกลางหรือสื่อกลางซึ่งทำหน้าที่ติดต่อแกนเช่น หมอพราหมณ์ เนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถติดต่อแกนได้โดยตรงเหมือนเมื่อก่อน

ในบางครั้งในการต่อสู้ดิ้นรนของมนุษย์เพื่อแสดงการขัดขืนอำนาจของแกนนี้ในบางช่วงมนุษย์ก็เป็นฝ่ายชนะ เช่น ในวรรณกรรมเรื่อง*ท้าวคัตนาม* หรือ*คัทนาม* สะท้อนให้เห็นว่าท้าวคัทจันทรสามารถฆ่าแกนลมที่แปลงกายลงมาเป็นลมกระดิงหลวงจนตกลงมายังพื้นโลกกลายเป็น“สังข์” เพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ว่าแกนเป็นผู้เลี้ยงมนุษย์นี้ชี้ให้เห็นว่าแม้แกนจะเป็นฝ่ายพ่ายแพ้มนุษย์ หรือเป็นช่วงที่มนุษย์มีอำนาจเหนือแกน อย่างไรก็ตามการที่แกนกลายเป็นสังข์เลี้ยงมนุษย์ก็สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ยังยอมรับอำนาจของแกนในฐานะผู้บันดาลความเป็นความตาย หรือความสุขสมบูรณ์ให้แก่มนุษย์เช่นกัน จึงอาจสรุปได้ว่า มโนทัศน์เรื่องแกนเป็นมโนทัศน์เก่าแก่ของชาวลาวหลวงพระบางที่ยังคงสืบทอดกันมาเป็นเวลานานในสังคมไทย รวมถึงมีอิทธิพลต่อความเชื่อความคิด วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และเป็นบ่อเกิดของการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในวิถีชีวิต โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับการต่อรองประนีประนอมกับอำนาจของแกนเช่น *พิธีไถ่ขี้* *แก้แม่กำเลิด* *แก้พรหมชาติชาตา* จัดเป็นพิธีกรรมเพื่อความเจริญต่อชีวิตโดยตรงและเป็นสัญลักษณ์ของการตัดขาดภพชาติหรือสายสัมพันธ์กับแกนซึ่งเป็นบิดาผู้ให้กำเนิด บางครั้งมนุษย์ก็แสดงให้เห็นถึงการยอมรับอำนาจของแกนและขอให้แกนบันดาลสิ่งดีงามความสุขความเจริญ แต่บางครั้งหากชะตาชีวิตไม่ดีเชื่อว่าเกิดจากการบันดาลของแกนมนุษย์ก็ไม่ยอมจำนนต่ออำนาจแกน จึงมีการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์เพื่อต่อรองอำนาจกับแกน

การแสดงอาการต่อต้านขัดขืนดังกล่าวอาจพิจารณาได้ว่าเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ในการกำหนดบทบาทและการมีปฏิสัมพันธ์กับแกน โดยมนุษย์เป็นผู้ควบคุมความสัมพันธ์ดังกล่าว ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาแผ่ขยายเข้ามา แกนก็ถูกลดบทบาทลงจนถึงขั้นถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นผีร้ายซึ่ง

สอดคล้องกับภาพลักษณ์เดิมของแกนที่ยังมีความรักโลก โกรธหลงดังเช่นมนุษย์ จนบางครั้งก็กลายเป็นศัตรูกับมนุษย์เช่น ในวรรณกรรมเรื่อง*กำพร้าผีน้อย* แกนถูกทำให้เป็นคนที่มีชาติศีลธรรม ผิดถูกผิดเมียผู้อื่น ในเรื่อง*พญาคันคาก* แกนกลายเป็นผีจิ้งจอกและไม่รู้บทบาทหน้าที่ของตนเอง โดยเฉพาะการบันดาลน้ำฝนเพื่อหล่อเลี้ยงสรรพชีวิตบนโลกมนุษย์ อย่างไรก็ตามในยุคปัจจุบันชาวลาวหลวงพระบางยังมีความเชื่อเรื่องแกนและอำนาจในการบันดาลสิ่งดีและสิ่งร้ายของแกนอยู่ เพียงแต่ไม่ศรัทธาเลื่อมใสเหมือนเช่นอดีต

นอกจากความเชื่อเรื่องแกนโดยตรงแล้ว ยังปรากฏความเชื่อเรื่องแกนที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องคันคาก หรือกบ ซึ่งมีนัยเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลปรากฏอยู่ใน โลกทัศน์ของชาวลาวหลวงพระบางด้วย ได้แก่ *ตำนานกบกินเดือน* ได้กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลอันเกิดจากการตีเกราะเคาะไม้เพื่อช่วยเหลือเดือนหลุดพ้นจากการกินของกบ

... เมื่อเกิดกบกินเดือนเราว่าไฟร่ายธนูต้องช่วยกันตีเกราะเคาะไม้ให้กบตกใจกบจะได้ปล่อยเดือนออกมาไวๆ ดันหมากรากไม้ก็จะออกลูกตกพืชพันธุ์สมบูรณ์ [...] เดือนจึงตอบแทนบุญคุณชาวโลกด้วยการส่งตาแดงมาให้ คือใครเป็นคนชั่วร้ายจะได้รับตาแดง แต่หากใครเป็นคนดีก็จะรอดจากตาแดง จึงทำให้มนุษย์มีโรคตาแดงมาจนถึงทุกวันนี้¹⁶

ความเชื่อเรื่องกบ เป็นความเชื่อเก่าแก่ของชนชาติไทย ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับการทำนา ดังนั้นพิธีกรรมที่มีความหมายและความสำคัญของผู้คนในดินแดนแถบนี้จึงมักเกี่ยวข้องกับ การแสวงหาน้ำและฝนเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติที่คนไทยเชื่อว่ามีอยู่ ช่วยบันดาลความอยู่รอดให้แก่ตน เพราะฉะนั้น สิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับน้ำหรือฝนจึงมีความหมายกับผู้คนเป็นอย่างยิ่ง ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม ได้กล่าวถึงความผูกพันของผู้คนในดินแดนแถบนี้กับเรื่องราวของฝนไว้ว่า “พิธีขอฝนเป็นพิธีกรรมของคนในสังคมเกษตรกรรมแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยแท้ เป็นพิธีกรรมยิ่งใหญ่ที่มีความหมายเชิงบูรณาการเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้นำผู้คนที่มีความหลากหลายตามท้องถิ่นให้มาพบปะสังสรรค์กัน เกิดจิตสำนึกเป็นอันหนึ่งเดียวกัน”¹⁷ สัญลักษณ์ของกบหรือรูปกบคือ สัญลักษณ์เก่าแก่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกบดังปรากฏบนกลองมโหระทึกของชาวจ้วงและในที่อื่นๆ แสดงให้เห็นว่าสัญลักษณ์รูปกบมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่เกี่ยวพันกับสังคมเกษตรที่อาศัยน้ำฟ้าในการเลี้ยงชีพ กบหรือคันคากจึงมีสถานภาพเป็น

¹⁶ สัมภาษณ์, คำภา พรมวัน, 20 เมษายน 2548.

¹⁷ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม และปราณี วงษ์เทศ, *จ้วง: พี่น้องเผ่าไทยเก่าแก่ที่สุด* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536), หน้า 14-15.

สื่อกลางระหว่างสวรรค์กับพื้นดิน โดยมีนัยสำคัญที่เป็นผู้รักษาสมดุลเกี่ยวกับเรื่องน้ำและความอุดมสมบูรณ์ให้กับมนุษย์¹⁸

ดังนั้นการตีเกราะเคาะไม้ (ยิงปะทัด ยิงปืน ตีปี่ปั้ง รวมถึงการตีโคนต้นไม้) ของชาวลาวหลวงพระบาง นอกจากเป็นไปเพื่อช่วยเหลือเดือนหรือตะวันที่ถูกกบกลืนกินแล้ว การช่วยเหลือเดือนและตะวันดังกล่าวมีคติเพื่อให้พืชผลต่างๆ อุดมสมบูรณ์ ต้นไม้เกิดผลตก นามีเม็ดข้าวเต็มต้น นอกจากนี้ยังเชื่อว่าการไชโยโห่ร้อง และตีเกราะเคาะไม้ดังกล่าวยังเป็นการสร้างกำลังใจให้แก่สมาชิกในครอบครัวมีความสุข ปลอดภัยดังปรากฏสำนวน หรือคำพูดที่นิยมกล่าวในการเล่าตำนานกบกินเดือนว่า “จี่แพ้นายคายแพ้วาว” ซึ่งแสดงให้เห็นความขัดแย้งระหว่างราชภูรกับชนชั้นเจ้านายหรือผู้ปกครอง กล่าวคือ เมื่อกินเดือนจนมิดแล้วปล่อยเดือนออกด้านเดียวกับที่กินเรียกว่าการ “จี่เดือน” เชื่อว่าจะส่งผลร้ายแก่ชนชั้นปกครองเช่น เจ้านายจะล้มตาย เจ็บป่วย หรือเกิดความวุ่นวายโกลาหลในหมู่ชนชั้นปกครอง แต่หากกบกินเดือนมิดแล้ว ปล่อยเดือนออกตรงกันข้ามที่เริ่มกินเรียกว่าการ “คายเดือน” ลักษณะดังกล่าวจะส่งผลร้ายต่อชาวราชภูรคือ จะมีเหตุเภทภัยที่ทำให้ชาวเมืองล้มตายจำนวนมาก ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องตีฆ้องร้องป่าวเพื่อเอาใจช่วยให้กับ “จี่เดือน”

นอกจากนี้มีข้อสังเกตว่า เมื่อกบปล่อยเดือนให้เป็นอิสระแล้ว เดือนจะตอบแทนมนุษย์โดยส่งตาแดงมาให้ หากผู้ใดเป็นคนไม่ดีก็จะเป็ตาแดงหากเป็นคนดีก็จะมีความสุขความเจริญในชีวิต ลักษณะดังกล่าวเป็นการอธิบายโรคร้ายของชาวลาวหลวงพระบางสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ “กบกินเดือน” เป็นที่น่าสังเกตว่า ในตำนานไทขาว และไทดำมีการกล่าวถึง ปรากฏการณ์กบกินเดือนว่าเกิดจากสองพี่น้องขโมย “หญ้าดอกคำแดง” ซึ่งเป็นหญ้าวิเศษเมื่อตายจึงไปเกิดเป็นเดือนเป็นตะวัน เพื่อแย่งชิงหญ้าวิเศษกัน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า หญ้าดอกคำแดงนี้อาจเป็นต้นเค้าของการปรับมาอธิบายให้คนเป็นตาแดงตามความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบาง

กล่าวได้ว่า ตำนานกบกินเดือนของชาวลาวหลวงพระบาง มีลักษณะเฉพาะของเรื่องเล่าที่แตกต่างจากชนกลุ่มอื่นในมิติที่เชื่อมโยงเอาความเชื่อเก่าแก่ดั้งเดิมนำมาอธิบายหรือตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมกับชนชั้นปกครอง และการควบคุมจริยธรรมแบบแผนของสังคมในการอยู่ร่วมกัน เพราะหากใครเป็นตาแดงในยามที่เกิดกบกินเดือนกินตะวัน เป็นสิ่งบ่งชี้ว่าคนๆ นั้นเป็นคนไม่ดีหรือขาดคุณธรรม เช่นเดียวกับความเชื่อที่ว่าเกิดปรากฏการณ์กบกินเดือนลักษณะใด จะส่งผลต่อชนชั้นเจ้านายหรือราชภูร ดังสำนวน จี่แพ้นายคายแพ้วาว เหล่านี้เป็นความเชื่อเกี่ยวกับกบกินเดือนที่ก่อให้เกิดแบบแผนปฏิบัติซึ่งมีนัยสำคัญต่อความอยู่ดีมีสุข หรือความอุดม

¹⁸สรุปความจาก ประสพสุข สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. ประวัติศาสตร์อาหม (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2536), หน้า 11-12.

สมบูรณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำให้พืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ เจริญงอกงาม หรือการทำให้สมาชิกในครอบครัว ชุมชนมีความปลอดภัย อยู่ดีกินดี

ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับการกำเนิดข้าวนั้น เป็นการแสดงความสัมพันธ์ของชาวลาวหลวงพระบางกับข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักเลี้ยงชีวิต ชาวลาวหลวงพระบางให้ความสำคัญข้าวเป็นอย่างมาก เห็นได้จากตอนข้าวตั้งท้องก็จัดเครื่องเช่นแม่โพสพ ตอนตีข้าวนวดข้าว ก็มีพิธีการทำบุญคุณลาน และเมื่อเอาข้าวขึ้นเล้าก็มีพิธีสู่ขวัญแม่โพสพ ตลอดจนเมื่อนำข้าวมานึ่งแล้วเวลาส่วยข้าว (ส่วยข้าว) ต้องนั่งพับเพียบให้เรียบร้อย ห้ามกินข้าวแบบทิ้งขว้าง ห้ามนั่งหรือเหยียบกระต๊อบข้าว รวมถึงใช้ข้าวเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ กวาดเคราะห์ต่างๆ ดังนั้น การแสดงความเคารพข้าวที่มีคุณเลี้ยงชีวิตจึงแสดงผ่านความเชื่อเรื่อง “แม่โพสพ” ซึ่งมีโครงสร้างเรื่องเล่าแบ่งเป็นสองลักษณะคือ ลักษณะแรก เล่าถึงสาเหตุข้าวเม็ดเล็ก ลักษณะที่สองคือ เล่าสาเหตุเกิดพันธุ์ข้าวแม่หม้ายซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวเหนียวพื้นเมืองของชาวลาวหลวงพระบาง โดยสรุปตามมโนทัศน์ของชาวลาวหลวงพระบาง การเล่าตำนานเกิดข้าวมีจุดศูนย์รวมอยู่ที่ความศักดิ์สิทธิ์ และความสำคัญของข้าวที่มีต่อการดำรงชีวิตโดยเล่าว่า

ข้าวมี่แม่โพสพคุ้มครองอยู่แม่โพสพทำหน้าที่เลี้ยงมนุษย์และสัตว์ แต่ถูกชาวบ้านทุบตีจึงหนีไปอยู่ในป่าต่อมาพระพุทธเจ้าอ่อนวอนให้กลับมาข้าวจึงกลับมาเลี้ยงมนุษย์แต่มีข้อแม้ว่าข้าวจะเม็ดเล็กลงไม่ใหญ่เหมือนเดิม¹⁹

ส่วน *ตำนานข้าว (สำนวนที่ 2)* อีกสำนวนหนึ่งเล่าหรืออธิบายความขัดแย้งของนางโพสพกับพระพุทธเจ้า อันเชื่อมโยงเข้ากับชื่อหรือที่มาของพันธุ์ข้าวเหนียวพื้นเมืองที่เรียกว่า *ข้าวแม่หม้าย* โดยเล่าว่า

ข้าวมี่บุญคุณต่อมนุษย์และพระพุทธเจ้าเพราะได้เลี้ยงดูพระพุทธเจ้า และมนุษย์ แต่มนุษย์ไม่เห็นบุญคุณจึงหนีไปอยู่ในป่า ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนมาก แม่โพสพสงสารแม่หม้ายที่ไม่มีมีข้าวปลูกข้าว หาปลาอาหารให้กิน จึงเหาะมาอยู่ข้างข้าวของแม่หม้ายจึงได้ชื่อว่า “ข้าวแม่หม้าย” ทุกวันนี้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของเราก็มีข้าวแม่หม้ายด้วย เนื่องจากแต่ละคนพอรู้ว่าแม่หม้ายมีข้าวต่างคนต่างก็ไปขอพันธุ์ข้าวมาจากแม่หม้ายเพื่อนำมาปลูกจึงทำให้มนุษย์มีข้าวกินอีกครั้งมาตั้งแต่บัดนั้น²⁰

¹⁹ สัมภาษณ์, ทองใบ วังศิริ, 22 กันยายน 2548.

²⁰ สัมภาษณ์, ด้วง คำจุม, 22 กันยายน 2548.

ตำนานข้าวที่รับรู้และเล่ากันอยู่ในชุมชนหลวงพระบางแสดงให้เห็นการผสมผสานความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทั่วไปในกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา ชาวลาวหลวงพระบางส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อว่าข้าวมีบุญคุณเห็นได้จากมีพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับข้าวอยู่ในแต่ละช่วงของชีวิต รวมทั้งยังสืบทอดวิถีคิดและความผูกพันกับข้าวให้แก่กลุ่มชนแม้มีร่องรอยความขัดแย้งระหว่างแม่โพสพกับพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นการปะทะตอบโต้และประนีประนอมกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาก็ตาม²¹ มีข้อสังเกตว่า ตำนานข้าวหรือตำนานแม่โพสพปรากฏอยู่ในความเชื่อของชนชาติไททุกกลุ่ม คือปรากฏเป็นอนุภาคหนึ่งอยู่ในตำนานสร้างโลกเช่น เมื่อกล่าวถึงการสร้างโลก สร้างคน สัตว์ และสรรพสิ่งก็มักจะกล่าวถึงการทำนา ปลูกข้าวด้วย ดังที่ศิริพร ณ ถลาง แสดงทัศนะไว้ว่า เรื่องการทำนาปลูกข้าวซึ่งปรากฏกระจายอยู่ในตำนานสร้างโลกของทั้งทางล้านนา ไทลื้อ ไทใหญ่ ไทจีน ไทขาว ลาว จ้วง ต่างสะท้อนให้เห็นว่าคนไทยกลุ่มต่างๆ มีวัฒนธรรมข้าวร่วมกัน²² กล่าวได้ว่า ตำนานข้าวหรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับข้าวของชาวหลวงพระบางนอกจากสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตที่มีความผูกพันเกี่ยวข้องกับข้าว หรือวัฒนธรรมข้าว (เหนียว) แล้ว ยังแสดงให้เห็นลักษณะร่วมกับชนชาติไทในฐานะที่เป็นกลุ่มชนที่มี วัฒนธรรมข้าวร่วมกันด้วย

4.1.2 แนวคิดเรื่องปู่สังกะสาฆ่าสังกะสีสร้างโลก: โลกที่เริ่มสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา

นอกจากชาวหลวงพระบางจะมีความเชื่อว่า แดนคือเทพสูงสุดมีอำนาจในการสร้างจักรวาลที่ประกอบด้วยโลก มนุษย์ สัตว์ ต้นไม้ ภูเขา และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มนุษย์สัมพันธ์แล้ว ยังมีแนวคิดเรื่อง “ปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี” เป็นผู้สร้างโลกด้วย ในการศึกษาวิเคราะห์ผู้วิจัยจัดแนวคิดเรื่องปู่สังกะสาฆ่าสังกะสีสร้างโลกแยกออกจากแนวคิดเรื่องแดนสร้างโลกเนื่องจากเห็นว่าปู่สังกะสาฆ่าสังกะสีเป็นบรรพบุรุษดั้งเดิมของมนุษย์ สันนิษฐานว่าเป็นความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนชาวไท เห็นได้จากยังมีความเกี่ยวข้องกับแดนคือ เชื่อว่าแดนเป็นผู้สร้างมนุษย์คู่แรกก็คือ ปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี หลังจากนั้นปู่ย่าจึงขยายลูกหลานเผ่าพันธุ์มาเป็นมนุษย์หลากหลายชาติพันธุ์ ต่อมาความเชื่อดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาซึ่งแผ่ขยายเข้ามาในชั้นหลัง จึงทำให้เรื่องปู่สังกะสา ฆ่าสังกะสีถูกผนวกรวมเข้ากับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและมีโครงเรื่องเล่าที่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์อัคคัญสูตรจึงทำให้ปู่สังกะสาฆ่าสังกะสีกลายเป็นมนุษย์คู่แรกที่เกิดขึ้นจากการตีเหยื่อโคลของพระพุทธเจ้าซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับแดนเช่นพบใน ตำนานปฐมมูล และมูลปฐม

²¹ศิริพร จิตะฐาน, *ชนชาติไทในนิทาน: แลลวดแวนคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน*, หน้า 116-117.

²²สรุปความจาก ศิริพร จิตะฐาน, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 80-83.

พินนาของอิสาน และปฐมมูลมุติของล้านนา เป็นต้น ดังนั้นแนวคิดเรื่องปุ่ยาสร้างโลกจึงเป็นแนวคิดที่เริ่มได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาจึงจัดแยกออกจากแนวคิดเรื่องแดนสร้างโลก

ในความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบางแสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาผ่านแนวคิดเรื่องปุ่ยาสร้างสาข่าสังกะสีสร้างโลก โดยมีลักษณะการเล่าที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ยิ่งไปกว่านั้นหากผู้เล่านิทานคนใดเล่าเรื่องปุ่ยาสร้างสาข่าสังกะสีสร้างโลกก็จะไม่เล่าเรื่องแดนสร้างโลก และหากคนใดเล่าเรื่องแดนสร้างโลก ก็จะไมเล่าเรื่องปุ่ยาสร้างสาข่าสังกะสีสร้างโลก ดังนั้นในการวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับจักรวาลทัศน์ของชาวลาวหลวงพระบางผ่านแนวคิดปุ่ยาสร้างสาข่าสังกะสีสร้างโลกสะท้อนให้เห็นว่า ชาวลาวหลวงพระบางมีมโนทัศน์เกี่ยวกับโลกและจักรวาลที่เป็นความเชื่อดั้งเดิม ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ดั้งเดิมให้สอดคล้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ตำนานปุ่ยาสร้างสาข่าสังกะสีสร้างโลก สืบทอดอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางส่วนใหญ่เล่าคล้ายคลึงกัน จำนวนของนายกัน คำเต็ม เล่าไว้ว่า

แต่ก่อนไม่มีแผ่นดินมีแต่อากาศต่อมาเกิดปีน้ำ 2 ก่อนลอยเข้าหากันรวมเป็น 1 ก่อนเมื่อปีน้ำมารวมกันจึงเกิดมนุษย์หญิงชายขึ้น โดยฝ่ายชายอยู่ฝั่งตะวันตก ฝ่ายหญิงอยู่ฝั่งตะวันออก ชื่อว่าปุ่ยาสร้างสาข่าสังกะสี ต่อมาปุ่ยาคิดสร้างแผ่นดินทับแม่น้ำไว้ คิดปลูกต้นไม้ต่างๆ และสมุนไพรร คัดปั้นมนุษย์ชายหญิงขึ้นมา สร้างสัตว์ต่างๆ แต่เนื่องจากมีสัตว์มากมายจึงอนุญาตให้สัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็กตามห่วงโซ่อาหาร จึงทำให้สัตว์กินกันเป็นทอดๆ²³

ส่วนสำนวนนางบุญน้ำ มีบัวทอง เล่าในลักษณะคล้ายกันแต่มีการอ้างอิงถึงพระพุทธเจ้าซึ่งแสดงให้เห็นถึงการผนวกรวมความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับปุ่ยาสร้างสาข่าสังกะสีเข้ากับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา สรุปเนื้อหาได้ดังนี้

ในสมัยดึกดำบรรพ์พระพุทธเจ้าเกิดมาผู้เดียวจึงคิดสร้างบ่าวไพร่เสนาขึ้นโดยได้เนรมิตผิวเมื่อยขึ้นมา 1 คู่ คือ ปุ่ยาสร้างสาข่าสังกะสีจากจีไคลของตนเองแต่ทั้งคู่ไม่มีลูกจึงไปขอลูกจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าแนะนำให้แต่งงาน 5 ในวันพระขึ้น 15 ค่ำแล้วให้วิงวอนขอลูกจากเทพยดา หลังจากนั้นให้ยาสร้างสาข่าสังกะสีจีไคลนำมาให้ผู้ชายคือปุ่ยาสร้างสาข่าเป็นผู้ปั้นเป็นลูกหญิงชายขึ้นและเป็นผู้สืบเผ่าพันธุ์ต่อจากปุ่ยาสร้างสาข่าสังกะสีมาจนถึงทุกวันนี้²⁴

การสร้างโลกของปุ่ยาสร้างสาข่าสังกะสีทั้งสองสำนวนมีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน กล่าวคือ มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องปุ่ยาสร้างสาข่าสังกะสีเป็นผู้ปั้นมนุษย์หรือบันดาลให้เกิด

²³ สัมภาษณ์, กัน คำเต็ม, 23 เมษายน 2548.

²⁴ สัมภาษณ์, บุญน้ำ มีบัวทอง, 22 พฤษภาคม 2547.

มนุษย์ขึ้นเป็นคู่แรกเหมือนกัน แต่สำนวนของนายกัน คำเต็ม จะขยายความไปถึงการสร้างต้นไม้ สมุนไพร สัตว์ต่างๆ เพื่อใช้เป็นอาหารและเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ นอกจากนี้ยังอธิบายถึงระบบห่วงโซ่อาหารเพื่อแสดงความสมดุลในระบบธรรมชาติ

นอกจากนี้สำนวนการเล่าของนายกัน คำเต็ม ยังกล่าวถึงโลกมีอากาศแต่ไม่มีแผ่นดิน มีเพียงไอน้ำลอยอยู่สองก้อน เมื่อไอน้ำลอยมารวมกันก็กลายเป็นแผ่นดินและมีมนุษย์ชายหญิงเกิดขึ้นเอง คือ ปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี หลังจากนั้นทั้งคู่ได้สร้างแผ่นดินทับแผ่นน้ำไว้ปลูกต้นไม้ สมุนไพร และสัตว์ต่างๆ และสร้างมนุษย์คู่แรกด้วยการปั้นตุ๊กตาแล้วเสกขึ้นมา ประเด็นที่น่าสนใจคือ การเกิดมนุษย์คู่แรกคือ ปู่สังกะสาฆ่าสังกะสีเกิดจากไอน้ำหรือฟองน้ำ อันหมายถึงสสารแรกที่เกิดขึ้นบนโลก หลังจากมีอากาศมีลมพัดแปรปรวน จึงเกิดน้ำและไอน้ำขึ้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ความคิดนี้ได้อิทธิพลมาจากคัมภีร์อัคคัญญสูตร หรือวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิ ตอนกำเนิดโลกและมนุษย์ซึ่งเชื่อกันว่า เกิดไฟล้างโลก มีน้ำล้างโลก แล้วจึงเกิดแผ่นดิน กล่าวคือ ในวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิกล่าวถึงการกำเนิดโลกและจักรวาลไว้ว่า

...เมื่อน้ำแห้งลงไปเรื่อยๆ ลมทั้ง 4 ชนิดก็พัดจนเป็นฟอง จากฟองก็เป็นลม จากลมก็ขึ้น ก็กลายเป็นก้อนแข็ง จนในที่สุดก็กลายเป็นแผ่นดินทองเหมือนเดิมคูเป็นประกายงดงามยิ่งนักเหมือนแต่ก่อน เกิดเป็นปราสาททั่วทุกแห่งชั้นนี้ชื่อว่าดาวดึงส์ [...] ลมพัดเป็นฟองน้ำซัดสาดไปมามีที่ต่ำมีที่สูง มีที่ราบที่ต่ำกลายเป็นแม่น้ำ ที่สูงกลายเป็นภูเขา ที่ราบกลายเป็นเรือกวานไรนา ป่าในชมพูทวีปที่เราอาศัยอยู่นี้จะเกิดเป็นพระมหาโพธิ์ก่อน ส่วนว่าไฟไหม้ก็ไหม้ถึงที่สุดสถานที่นั้นก็เป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ทุกพระองค์ และสถานที่ที่นั่นก็กลายเป็นชมพูทวีป พื้นที่สูงกว้างใหญ่ เมื่อดอกบัวจะเกิดก็เกิดที่นั่น มนุษย์เราจะเกิดก็เกิดที่นั่น โดยมาจากพรหมโลก...²⁵

มีข้อสังเกตว่า การเล่าตำนานการกำเนิดโลกตามลักษณะดังกล่าวพบในปฐมกถาของไตรปิฎกใหญ่ ไทยในประเทศไทย เป็นต้น ชาวลาวหลวงพระบางอาจเคยรับรู้หรือได้ยินได้ฟังเรื่องดังกล่าว จึงนำมาผนวกกับเรื่องปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี มีข้อสังเกตว่า การอธิบายว่า มนุษย์เกิดจากไอน้ำ หรือฟองน้ำ หรือการขยายความต่อไปว่า ปู่สังกะสาอยู่ไอน้ำฝั่งตะวันตก ฆ่าสังกะสีอยู่ไอน้ำฝั่งตะวันออก เมื่อมารวมกันก็เกิดสรรพชีวิตและแผ่นดินในสำนวนของนายกัน คำเต็ม เมื่อเทียบกับสำนวนของนางบุญฉ่ำ มีบัวทอง พบว่าปู่สังกะสา กลายเป็นน้ำ ฆ่าสังกะสี กลายเป็นไฟเพื่อให้ชีวิตให้ลูกหลานได้ใช้ทำอาหารหรือเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตสืบต่อมา เป็นการอธิบายการกำเนิดมนุษย์ในลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์

²⁵ ไตรภูมิกถา ฉบับถอดความ (คณะกรรมการอาเซียนว่าด้วยวัฒนธรรมและสารสนเทศ, 2538), หน้า 222.

การกำหนดให้ปุ่สังกะสาอยู่ทางทิศตะวันตกและย่ำสังกะสืออยู่ทิศตะวันออกเป็นสัญลักษณ์ สอดคล้องกับน้ำและไฟซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิตคือ ชายอยู่ตะวันตกเปรียบเป็นน้ำ หญิง อยู่ตะวันออก เปรียบเป็นไฟ ไฟคือผู้ให้แสงสว่างเป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งเช่นเดียวกับผู้หญิงเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิต โดยนัยนี้เห็นได้ว่า ตำนานสร้างโลกแบบเรื่องปุ่สังกะสา ย่ำสังกะสือของชาวลาว หลวงพระบางนอกจากอธิบายการกำเนิดโลกและจักรวาลแบบปรัมปราแล้ว ยังเห็นได้ว่าบางส่วนมีการอธิบายเชิงวิทยาศาสตร์ ผสมผสานกับหลักธรรมชาติอย่างแนบเนียน สิ่งสำคัญอีกประการคือ ความเชื่อดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามีการผนวกเข้ากับพระพุทธศาสนา เช่น ล้านวนของนางบุญจ๋า มี บัวทอง กล่าวว่ ปู่สังกะสา ย่ำสังกะสือไม่มีลูกจึงไปขอลูกจากพระพุทธเจ้าแต่พระองค์ไม่สามารถ บันดาลลูกให้ได้จึงแนะนำให้เช่นสรวงเทพยดา พระองค์ทรงสิจี้โคลหรือเหง้อโคลออกมาให้ปุ่สังกะสาเป็นผู้ปั้น (เป็นผู้ทำให้เกิดลูก) จึงเกิดลูกชายหญิงขึ้น ดังนั้นตำนานปุ่สังกะสา ย่ำสังกะสือ ล้านวนของนางบุญจ๋า มีบัวทอง แสดงให้เห็นการประนีประนอมระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อพระพุทธศาสนา

มีข้อสังเกตว่าตำนานปุ่สังกะสา ย่ำสังกะสือสร้างโลกในความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทยมีความเหมือนคล้ายกับตำนานของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ สันนิษฐานว่าอาจได้รับอิทธิพลมาจากกลุ่มอื่นบ้าง เช่น ได้อิทธิพลจากปฐมมูลลีของชาวอีสาน* (คือ มีแต่อากาศ เกิดปุ่สังกะสา ย่ำสังกะสือ ปูร์รักษาแผ่นดิน ย่ำรักษาแผ่นดิน) ปู่ย่ำสร้างพืช สัตว์ ส่วนอิทธิพลไทเขิน (ปฐมพื้นโลก) เช่น ปู่ย่ำสิจี้โคล (ปั้นเป็นแผ่นดิน พืช มนุษย์) แต่ของลาวหลวงพระบางจะบอกว่าย่ำสังกะสือเป็นคน สิจี้โคลแล้วให้ปุ่สังกะสาเป็นคนปั้นหรือเสก ส่วนอิทธิพลไทลื้อ (ปฐมกับปี) ได้แก่ ปู่ย่ำปั้นรูปชาย

*ในปฐมมูลลี กล่าวการกำเนิดโลกและปุ่สังกะสา ย่ำสังกะสือไว้ว่า “เมื่อโลกยังไม่ปรากฏ มีแต่อากาศว่างเปล่า เมื่อ ความร้อนกับความเย็นมาบรรจบกัน ทำให้เกิดลมพัดหมุนวนอย่างรุนแรง จนเกิดเป็นกลุ่มก้อน จากกลุ่มก้อนก็ เกิดเป็นแผ่นดิน น้ำ หินผา แร่ธาตุๆ ความชื้นก่อให้เกิดเป็นคราบเป็นโคลบนหินผา แล้วกลายเป็นต้นไม้ใบหญ้า เครื่องแก้วล้วย จากนั้นธาตุทั้งสี่คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมกันก็เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เช่น หนอน ดักแด่ แมลงภู่งู และ สัตว์ที่มีเลือดมีกระดูกสัตว์เหล่านี้เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดไปเรื่อยๆ จนเต็มแน่นแผ่นดิน หลังจากนั้นหลายกัป หลายกัลป์ผ่านไป มีอดีตผู้หนึ่งเกิดจากราตุดินชื่อนางอิตถังไคยะสังกะสือ มีคันระดอกไม้เป็นอาหาร เนื่องจากมีแต่ ต้นไม้ใบหญ้างอกเต็มไปทั่ว ทำให้นางหาความสำราญไม่ได้จึงปั้นรูปสัตว์ต่างๆ เพื่อจะให้กินหญ้าและพืชพันธุ์ ทั้งหลายให้เบาบางไป สัตว์เหล่านั้นเป็นสัตว์ในสิบสองนักษัตรตามประเพณีของชาวเหนือ... ขณะนั้นบุรุษผู้หนึ่ง เกิดจากราตุไฟชื่อว่า สังกะสือ ได้มาพบกับนางอิตถังไคยะสังกะสือ ทั้งสองจึงได้สมสู่อยู่คู่กันช่วยกันสร้าง มนุษย์ 3 คนแรกในโลก คือ หญิง ชาย และนบุงสะกะ (บุคคลสองเพศ)...”²⁶ อ้างจาก นฤมล ปิยวิทย์, รายงานการ วิจัยเรื่อง การศึกษาภาษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในคัมภีร์ไบบลานเรื่องปฐมมูลลี (คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, 2544), หน้า 27.

หญิงแล้วเสกเป็นคน ชายหญิงมีเพศสัมพันธ์กันจนเกิดลูก ปู่ย่าป้ารูปสัตว์และราศี (ชาวหลวงพระบางจะระบุเฉพาะป้าสัตว์ต่างๆ) มีข้อสังเกตว่าตำนานของอีสานมักเกี่ยวข้องกับเรื่องพระพุทธเจ้า ก่อนข้างแนบแน่นตั้งแต่เริ่มเรื่องกล่าวคือ เปิดเรื่องโดยการแสดงธรรมเรื่องการกำเนิดโลกและมนุษย์ให้เหล่าสาวกของพระพุทธเจ้าฟัง และจบลงด้วยการเวียนว่ายตายเกิดของปู่ย่าหลายชาติก่อน จะตรัสรู้ ในฉบับของชาวลาวหลวงพระบางจะระบุเพียงว่าปู่ย่าอยู่ร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้าเท่านั้น

สรุปได้ว่า ตำนานปู่สังกะสาอย่าสังกะสีของชาวลาวหลวงพระบางมีเนื้อหาบางส่วน คล้ายคลึงกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทอื่นๆ เช่น อีสาน ไทเขิน ไทลื้อ และจากพระไตรปิฎก (อัครัญญสูตร) และหรือจากไตรภูมิภคสมพสานกันเป็นตำนานสร้างโลกของปู่สังกะสาอย่าสังกะสี เล่าถ่ายทอด กันในกลุ่มชน เนื้อหาของตำนานมีการลำดับเรื่องดังนี้

- โลกมีแต่อากาศ (ลาวหลวงพระบาง, อีสาน, อัครัญญสูตร)
- เกิดโป๊น้ำลอยอยู่บนน้ำ (ลาวหลวงพระบาง, อัครัญญสูตร)
- เกิดปู่สังกะสาอย่าสังกะสี (ลาวหลวงพระบาง, อีสาน)
- ปู่สังกะสาอย่าสังกะสีสร้างคนและสัตว์ (ลาวหลวงพระบาง, ไทเขิน (สีจู้โคลมาปั้งเป็นมนุษย์), อีสาน, ไทลื้อ)
- ชาย – หญิงคู่แรกมีเพศสัมพันธ์กันจนเกิดลูกสืบหลานต่อไป (ลาวหลวงพระบาง, ไทลื้อ)

นอกจากนี้ยังมีอนุภาคพิเศษที่ชาวลาวหลวงพระบางเพิ่มเติมขึ้นมาเป็นเฉพาะถิ่นที่ไม่ปรากฏในตำนานของชนกลุ่มอื่นคือ อธิบายการเกิดสมุนไพรร และอธิบายให้สัตว์กินกันเป็นทอดๆ เป็นห่วงโซ่อาหาร การเพิ่มของอนุภาคทั้งสองรวมทั้งการเชื่อมโยงเรื่องปู่ย่าเข้ากับพระพุทธเจ้าในตำนานการเล่าของนางบุญฉ่า มีบัวทอง แสดงให้เห็นการสร้างสรรค์เรื่องเล่าตามความรู้ที่ถ่ายทอดกันมา สิ่งที่แปลกคือ การเชื่อมโยงพระพุทธเจ้าเข้ากับความเชื่อเรื่องปู่ย่านั้นมีลักษณะพิเศษแตกต่างจากฉบับของอีสาน คือ ตำนานของอีสานจะกำหนดให้ปู่ย่าอยู่คนละสมัยกับพระพุทธเจ้า เพราะเรื่องเล่าเป็นทำนองขาดกั้นการกำเนิดโลกที่เล่าผ่านมุมมองของพระพุทธเจ้าตลอดจนมีการแทรกปรัชญาพุทธไว้ค่อนข้างมาก ในขณะที่เรื่องเล่าของลาวหลวงพระบางตำนานนางบุญฉ่าจะกำหนดให้ทั้งปู่สังกะสาอย่าสังกะสีอยู่ร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า

ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยอาจได้อธิพลตอนต้นเรื่องมาจาก “อัครัญญสูตร” (กล่าวว่าการสร้างโลกมีแต่อากาศ หลังจากนั้นเกิดง้วนดิน (ลาวหลวงพระบางเปลี่ยนเป็นโป๊น้ำ) ส่วนต่อมาเป็นการผสมผสานความเชื่อหรือมีความเหมือนคล้ายกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทอื่นๆ เช่น ไทลื้อ ไทเขิน และ อีสาน (คือ เกิดปู่สังกะสาอย่าสังกะสีต่อมาปู่ย่าสร้างคน สัตว์ (อีสาน, ไทเขิน, ไทลื้อ) เกิดมนุษย์ชายหญิงคู่แรก ทั้งสองมีเพศสัมพันธ์กันมีลูก (ไทลื้อ) ฉบับอื่นไม่อธิบายว่าชายหญิงคู่แรกมีเพศสัมพันธ์

กันจนเกิดลูก แต่มักอธิบายทำนองปู้ยาสร้างมนุษย์ และสัตว์เท่านั้น มีเพียงฉบับของไทลื้อ และลาวหลวงพระบางที่พูดถึงเรื่องดังกล่าว ต่อไปเป็นเรื่องการสร้างสมุนไพโร และการอธิบายให้สัตว์กินกันเป็นห่วงโซ่อาหาร) การผสมผสานหลากหลายภูมิภาคและมีที่มาหลากหลาย นอกจากนี้ยังมีการแต่งเติมเรื่องราวใหม่ตามความรู้ความเข้าใจของผู้เล่าจนทำให้เนื้อเรื่องมีลักษณะเฉพาะถิ่นที่ไม่เหมือนกับตำนานของชาติไทอื่นๆ

ชาวลาวหลวงพระบางมีมโนทัศน์เกี่ยวกับการสร้างโลกและจักรวาลแบ่งได้สองแนวคิดคือ เชื่อว่าแกนสร้างโลกจัดเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สะท้อนให้เห็นว่า ชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทย ยังสืบสานหรือแสดงให้เห็นวัฒนธรรมร่วมหรือเคยมีความใกล้ชิดกับกลุ่มชนไทดำ ไทขาว และขมุตั้งแต่ครั้งอยู่เมืองหลวงพระบาง เห็นได้จากมีแนวเรื่องมนุษย์ออกมาจากน้ำเต้า และมีแกนเป็นผู้สร้างร่วมกัน ส่วนความเชื่อปู้สังกะสาฆ่าสังกะสีสร้างโลก เป็นแนวคิดที่รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา จึงทำให้ปู้สังกะสาฆ่าสังกะสีถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพุทธ มีข้อสังเกตว่า ในชุมชนลาวหลวงพระบางมีความนิยมนำตำนานปู้สังกะสาฆ่าสังกะสีมากกว่าตำนานพญาแกนสร้างโลก เนื่องจากผู้อาวุโสที่สืบทอดแนวคิดส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่เข้าวัดฟังธรรมจึงมีความรับรู้ตำนานปู้สังกะสาฆ่าสังกะสีฉบับที่ปรับให้เป็นพุทธ ได้แก่ ปฐมมุต มุลปฐมป็นนา เป็นต้น มากกว่าตำนานสร้างโลกของแกน อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องแกนสร้างโลกและจักรวาลส่วนใหญ่ยังเล่าแทรกหรือชี้ให้เห็นความสัมพันธ์และความสำคัญของแกนดังที่กล่าวมาโดยจะเล่าอยู่ในเรื่องย่อยอื่นๆ เช่น เครื่องเขากาด พญาคันคากรบแกน ตำนานน้ำเต้าปุง ตำนานกบกินเดือน และสังข์เลี้ยงมนุษย์ เป็นต้น

โดยสรุป ชาวลาวหลวงพระบางสืบทอดแนวคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยามีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการกำเนิดโลก มนุษย์ ธรรมชาติแวดล้อม และการปฏิบัติประเพณี พิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อดังกล่าว ซึ่งส่วนใหญ่ยังสืบสานกันอยู่ในวิถีชีวิตปัจจุบัน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องแกน พบว่ายังมีบทบาทอยู่ในประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการเกิด และความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร ดังนั้น การชนไหว้แกนในฐานะเทพผู้สร้างโลก สร้างชีวิต และบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในโลก ป็นกระบวนการทัศน์สำคัญที่ชาวลาวหลวงพระบางยังคงสืบสานอยู่ในวิถีชีวิตในสังคมไทย ส่วนใหญ่ยังมีลักษณะร่วมกับชาวลาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยเฉพาะความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับแกนสร้างโลก หรือเรื่องแยกย่อยอื่นที่เกี่ยวข้องทั้งความเชื่อเต้าปุง เครื่องเขากาด ปูเยอเยอ กบกินเดือน พญาคันคากรบแกน เทพนิยายเรื่องสังข์ เป็นต้น ส่วนใหญ่ยังเป็นองค์ความรู้ชุดเดียวกันในการอธิบายกำเนิดโลกและจักรวาล อันอาจกล่าวได้ว่าเป็นมโนทัศน์แบบลาวหลวงพระบาง ซึ่งสั่งสม ถ่ายทอดมาแต่โบราณยังมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตปัจจุบัน โดยนัยนี้ปรัมปราความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลวิทยา

ดังกล่าวนอกจากมีบทบาทในวิถีชีวิตในปัจจุบันแล้วยังเชื่อมโยงให้เห็นแก่นแกน หรือโมทัศน์ ความคิดและวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางที่ยังมีส่วนร่วมกันแสดงผ่านวรรณกรรมอย่างเด่นชัด

มีข้อสังเกตว่า โมทัศน์เกี่ยวกับการกำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์ ที่สืบสานกันอยู่ในกลุ่มชาวลาวหลวงพระบางปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าของชนชาติไทด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องเล่าแม่บทที่เล่ากันอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่เกิดจากการสร้างโลกของแกน และปู่สังกะสาฆ่าสังกะลี และเรื่องเล่าย่อยเกี่ยวกับแกน เช่นเรื่องสังข์ เครือเขาคาด ข้าว กบกินเดือน พญาคันคาก เป็นเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและโลกทัศน์ของชนชาติไทด้วย แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตความเป็นลาวหลวงพระบาง นอกจากจะมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นเฉพาะตนแล้ว ยังสืบสานลักษณะร่วมของความเป็นชนชาติไทด้วย โดยเฉพาะวัฒนธรรมไทที่ผูกพันกับวัฒนธรรมข้าวทำให้เรื่องเล่าแม่บทที่เกี่ยวข้องกับจักรวาล อันสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติสามารถดำรงอยู่ด้วยกันอย่างประสานกลมกลืน เป็นบูรณาการชีวิตที่มีแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติอย่างดียิ่ง

4.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับพระเจ้าเลียบโลก: เครื่องมือยกระดับชีวิต และการยึดโยงความเป็นชาติพันธุ์

พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิเป็นเวลานานแล้ว โดยมีศูนย์กลางหลักอยู่ที่ราชอาณาจักรล้านนา และราชอาณาจักรล้านช้าง โดยเฉพาะราชอาณาจักรล้านนานั้นจัดเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ เมื่อชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะพยายามเชื่อมโยงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าและพระสาวก ผสมผสานเข้าเป็นส่วนหนึ่งของภูมิศาสตร์ สถานที่ในท้องถิ่นของตน โดยเฉพาะเรื่องการสร้างพระธาตุและพระบาทนั้นนับว่ามีความสำคัญและได้รับความนิยมนอย่างมากในกลุ่มชนที่นับถือพระพุทธศาสนาการแพร่หลายของคตินิยมเรื่องการบูชาพระธาตุหรือการสร้างพระธาตุในดินแดนสุวรรณภูมินี้ ศรีศักร วัลทิโกดม แสดงทัศนะไว้ว่ามีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี

ข้าพเจ้าเชื่อมั่นและแน่ใจเป็นอย่างมากว่า พระสถูปเจดีย์สำคัญๆ ในสมัยทวารวดีที่พบตามเมืองโบราณ ในภาคกลางของประเทศไทยและในภาคอื่นๆ เช่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น คือพระบรมธาตุเจดีย์ [...] ส่วนใหญ่จะมีฐานสี่เหลี่ยมด้านเท่า หรือมีฐานแปดเหลี่ยม หรือฐานกลมอันมีลักษณะเป็นมณฑลที่สร้างจุดศูนย์กลางได้ พระสถูปแบบนี้ อาจไม่มีลวดลายปูนปั้นภาพชาดกประดับตามซุ้มที่รายรอบ แต่อาจมีลานประทักษิณและประดับมุขทิศด้วยพระสถูปจำลองขนาดเล็ก [...] การบูชาพระบรมธาตุและการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์จึงน่าจะเป็นลักษณะหนึ่ง que แสดงให้เห็นการนับถือพุทธศาสนานิกายของทวาร

วดี และอาจจะเรียกได้ว่าเป็นลักษณะที่โดดเด่นเป็นพิเศษกว่าที่เคยมีมาในอินเดียและลังกาที่ว่า
ได้ [...] ต่อมาราวพุทธศตวรรษ 16-17 ลงมาก็คือ มีการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เป็นหลักหรือ
ศูนย์กลางของเมืองเท่าที่พบหลักฐานในขณะนี้คือ เมืองลำพูนหรือนครหริภุญชัยซึ่งเป็นการสืบ
ทอดคติการบูชาพระบรมธาตุจากสมัยทวารวดีมาผสมผสานกับแนวคิดเรื่องศูนย์กลางของนครจาก
ฮินดูและพุทธมหายาน²⁷

ดังนั้นสรุปได้ว่า คติเรื่องการสร้างพระบรมธาตุเพื่อการบูชามีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี และ
ดำรงอยู่อย่างสืบเนื่องและแผ่ขยายไปในทุกถิ่นที่ที่นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อมีผู้นิยมมากขึ้นก็เกิด
การสร้างวัด สร้างศาสนสถานเพื่อประกอบพิธีกรรมและการสอนศาสนาขึ้นเป็นศูนย์กลางของ
ชุมชน ต่อมาเมื่อชุมชนหรือท้องถิ่นขยายตัวเป็นบ้านเป็นเมืองก็ต้องการสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองเฝ้า
กราบไหว้บูชาและประกอบประเพณีพิธีกรรมทางศาสนาในท้องถิ่น เพื่อให้ผู้คนในท้องถิ่นได้มา
ร่วมกันประกอบพิธีกรรมทางศาสนา รวมถึงการนำเรื่องราวของพระพุทธศาสนามาผูกโยงเข้ากับ
โบราณสถานในท้องถิ่นของตน ในยุคที่ศาสนาเจริญรุ่งเรืองเช่นในอาณาจักรล้านนาพบว่า คตินิยม
เรื่องการสร้างพระธาตุบูชาคงได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก จึงทำให้มีการสร้างตำนานเกี่ยวกับการ
เสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาได้แก่ “ตำนานพระเจ้าเลียบโลก” สันนิษฐานว่า
ตำนานดังกล่าวส่งผลให้ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุที่มีอยู่ก่อนแล้ว ได้รับความนิยม
แพร่หลายมากยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่าทั้งความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุ และความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้าเลียบ
โลกเป็นกระบวนทัศน์หรือวิถีคิดที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกที่ตนอาศัยอยู่
อธิบายผ่านวิถีคิดทางพระพุทธศาสนา ตรีศิลป์ บุญจอร์ แสดงทัศนะเกี่ยวกับวรรณกรรมเรื่องพระ
เจ้าเลียบโลกไว้ว่า

“ลักษณะของตัวบทซึ่งเชื่อมโยงพุทธประวัติเข้ากับประวัติของสถานที่สำคัญทาง
พระพุทธศาสนาทั้งรอยพระพุทธรูปและพระบรมธาตุต่างๆ ในดินแดนของชนเผ่าไททำให้
กล่าวได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นพุทธตำนานของชนเผ่าไทที่เชื่อมโยงความเชื่อใน
พระพุทธศาสนาเรื่องพุทธประวัติกับศาสนาประกอบขึ้นเป็น “โลก” ที่ก่อปรด้วยผองพี่น้องเผ่า
ไทและชาติพันธุ์อื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์ร่วมกันด้วยพระพุทธศาสนา”²⁸

ดังนั้น จักรวาลทัศน์ที่มีแนวคิดเกี่ยวกับพระเจ้าเลียบโลกในการรับรู้ของชาวลาวหลวงพระ
บาง จึงมีความหมายถึงเรื่องเล่าเกี่ยวกับการเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ซึ่งชาว

²⁷ ตรีศักร วัลลิโกดม, ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2546), หน้า
39-59.

²⁸ ตรีศิลป์ บุญจอร์, “พุทธตำนานเรื่องพระเจ้าเลียบโลก: เรื่องเล่าชนเผ่าไท,” ใน วารสารไทยศึกษา ฉบับวิถีไทย
72 ปี อาจารย์จุลทรรศน์ พยามรานนท์ (ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 กุมภาพันธ์-กรกฎาคม 2548), หน้า 149.

ลาวหลวงพระบางนำมาอธิบายภูมิศาสตร์ สถานที่ ภูมินาม หรือแม้แต่การนำมาอธิบาย บุคลิกลักษณะ และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลาวหลวงพระบาง แม้มิใช่ความคิดเกี่ยวกับการ สร้างโลก และจักรวาลเช่นแกนสร้างโลก และปู่สังกะสาฆ่าสังกะสีสร้างโลก แต่การเชื่อมโยงพุทธ ประวัติเกี่ยวกับการเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิเชื่อมโยงเข้ากับกลุ่มชน ของตนเอง เป็นวิธีคิดที่มีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อ และประเพณีปฏิบัติของชาวลาวหลวงพระ บางในดินแดนไทยอันเป็นการรับรู้โลกตามแนวความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

ในชุมชนลาวหลวงพระบางมีตำนานปรัมปราอธิบายโบราณสถานที่มิในท้องถิ่นของตน เกี่ยวโยงกับความเชื่อการเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ปราภฏเป็นตำนานพระ ชาติ และตำนานรอยพระพุทธบาท ตำนานดังกล่าว นอกจากแสดงให้เห็นการประกอบสร้างเรื่อง เล่าขึ้นมาเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่สถานที่แล้ว ยังแสดงความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันของกลุ่มชน ลาวหลวงพระบางในพื้นที่ที่วิจัยด้วย กรณีความเชื่อเรื่องพระชาติ ในชุมชนลาวหลวงพระบางมีพระ ชาติศักดิ์สิทธิ์เพียงแห่งเดียว คือ พระธาตุศรีสองรัก ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย อันที่จริงพระธาตุศรีสองรัก ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าแต่อย่าง ใด เป็นเพียงเจดีย์พระธาตุ คือพระธาตุที่สร้างขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายใดจุดมุ่งหมายหนึ่งเป็นสำคัญ ใน กรณีของพระธาตุศรีสองรักคือ สร้างเพื่อใช้เป็นเครื่องปักปันเขตแดนระหว่างพระมหากษัตริย์ แห่งราชอาณาจักรไทย กับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งราชอาณาจักรลาว* แต่ทว่าพระธาตุดังกล่าว ถูกนิยามความหมายหรือตีความเชื่อมโยงเข้ากับการเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระพุทธเจ้าในดินแดนสุวรรณภูมิ ตำนานพระธาตุศรีสองรัก (สำนวนที่ 1 การบรรจุพระบรมสารี ริกธาตุ) เล่าว่า

พระพุทธเจ้าเดินทางมาเผยแผ่ศาสนาในบริเวณนี้ เมื่อเดินทางมาถึงเมืองด่านซ้ายได้ พบกับชาวบ้านเดินสองพี่น้อง สองพี่น้องไม่มีอะไรจะถวายจึงนำเอาข้าวเหนียวและผลไม้ที่หา มาได้ถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงให้เส้นผมแก่พี่ และให้เล็บมือแก่น้อง โดยกำชับว่าให้

* ร่องศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม แสดงทัศนะว่า ความเชื่อเรื่องพระชาตินี้มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะ ล้านนาจัดเป็นอาณาจักรที่มีดีพระธาตุและการสร้างพระธาตุมากที่สุด รวมถึงล้านช้างซึ่งได้รับอิทธิพลจากล้านนา ด้วย คือ การสร้างบ้านแปงเมืองของทางล้านช้างก็เหมือนกันกับของทางล้านนา คือที่ใดบริเวณใดเกิดเป็น บ้านเมืองขึ้นก็มีการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ สร้างวัด และสร้างตำนานขึ้นเพื่ออธิบายความเป็นมา ตำนานพระธาตุ กับประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก ดูเพิ่มเติมใน ศรีศักร วัลลิโภดม, ความหมายพระ บรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2546).

ทั้งสองนำไปประดิษฐานไว้ยังภูเขาสูง และสร้างพระธาตุครอบไว้ สองพี่น้องจึงนำเอาสิ่งมงคลดังกล่าวนำไปวางไว้และเตรียมสร้างพระธาตุครอบ ต่อมาเมื่อพราหมณ์ทำนายว่าการสร้างพระธาตุไม่สามารถสร้างให้แล้วเสร็จในชาติเดียว เมื่อทั้งสองตายลงจึงทำให้มาเกิดเป็นกษัตริย์ไทยและลาว เพื่อกลับมาสร้างพระธาตุร่วมกันให้แล้วเสร็จ คนที่เกิดมาเป็นพระมหากษัตริย์พรดิ คนน้องเกิดมาเป็นพระเจ้าไชยเชษฐา ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ไปนั่งวิปัสสนาอยู่ที่ภูเขาสูงหนึ่งมีพญานาคเฝ้าภูเขาอยู่ พญานาคไม่พอใจที่พระพุทธเจ้ามานั่งอยู่เหนือตนเองจึงแสดงฤทธิ์ต่อผู้พระพุทธเจ้าจึงสำแดงอำนาจให้เห็นจนพญานาคยอมแพ้และเคารพพระพุทธเจ้า พญานาคได้บิบน้ำมันตนเองชำระล้างบริเวณดังกล่าวทำให้เกิดเป็นลำน้ำไหลมาจากภูเขาเรียกว่า “ลำน้ำมันพญานาค” ต่อมาเพี้ยนเป็น “น้ำมัน” และ “น้ำมัน” หลังจากนั้นก็มีฝูงลิงมาเฝ้าพระพุทธเจ้า มีโทษหล่มมาเฝ้าพระพุทธเจ้าและนั่งอยู่ใกล้ๆ หล่ม พระองค์จึงปลงความคือให้ชาวหล่มเป็นคนหลักคนแหลม ต่อมาเมื่อมีผู้ชายคนหนึ่งคอนไถ่เข้ามาพบพระพุทธเจ้า และได้ถวายข้านั้นพระพุทธเจ้าจึงบอกให้คนนั้นไปสร้างเมืองชื่อ เมืองคอนไถ่ข้าว ต่อมาเพี้ยนเป็นเมืองคอนไถ่คอนไท และนครไทยในที่สุด²⁹

ตำนานพระธาตุศรีสองรักตำนานนี้มีจุดมุ่งหมายในการเล่าอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรกเล่าเพื่อสร้างความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่โบราณสถานคือ “พระธาตุศรีสองรัก” จึงเชื่อมโยงเอาความหมาย และความสำคัญของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เข้ากับการเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ลักษณะเช่นนี้เป็นการนำเอาภูมิปัญญาดั้งเดิม และความเลื่อมใสศรัทธาเรื่องพระธาตุและอนุภาพของพระพุทธเจ้ามาเป็นเครื่องมือในการอธิบายโบราณสถานในพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่ให้มีความหมายในเชิงศาสนาขึ้นมา จัดเป็นการสร้างอัตลักษณ์บนพื้นที่ทางศาสนาเพื่อแสดงความเป็นกลุ่มชนที่มีความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ประการต่อมา เป็นการนำความเชื่อดังกล่าวมาอธิบายความเป็นมาของชื่อสถานที่ภูมิศาสตร์ ในชุมชน เห็นได้จากมีการสร้างเรื่องเล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาในบริเวณนี้ก่อนที่จะพบกับสองพี่น้อง พระองค์ทรงประทับวิปัสสนากรรมฐานอยู่บนภูเขาสูงหนึ่ง (ต่อมาคือบริเวณพระธาตุศรีสองรักในปัจจุบัน) ขณะนั้นมีฝูงลิงเดินทางมาถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้า แต่พญานาคซึ่งดูแลรักษาอยู่ภูเขาลูกนั้น มีมิชฌาติฐิ์ก่อกวนไม่ให้การเทศนาสั่งสอนเป็นไปโดยราบรื่น ทำให้พระพุทธเจ้าทรงปราบปรามและสั่งสอนพญานาคให้มีสัมมาทิฐิ์ โดยใช้ฤทธิ์รูดน้ำมันออกจากตัวพญานาค น้ำมันพญานาคได้ไหลลงมาจากภูเขาลูกนั้นกลายเป็นลำน้ำ “มันพญานาค” ต่อมาเรียกสั้นๆ ว่าลำน้ำ “มัน” และเพี้ยนมาเป็น “น้ำมัน” ซึ่งเป็นลำน้ำสายหลักไหลผ่านใจกลางเมือง เป็นแหล่งน้ำแหล่งอาหารที่หล่อเลี้ยงชีวิตชาวชุมชนเมืองด่านซ้ายตั้งแต่อดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

²⁹ สัมภาษณ์, จำนวน นนทะ โครตร, 26 พฤษภาคม 2549.

ประการสุดท้าย เป็นการอธิบายและแสดงความสัมพันธ์ของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย นอกจากเชื่อมโยงความเชื่อเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ากับสถานที่ และภูมิศาสตร์แล้วยังอธิบายบุคลิกลักษณะของคนพื้นถิ่นลาวหลวงพระบางด้วยตนเองให้เห็นบุคลิกที่แตกต่างกันอันเกิดจากสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สังคม และการเมืองในบริบทของสังคมไทย เห็นได้จาก มีการกำหนดให้คนหล่มมาเฝ้าพระพุทธเจ้าบริเวณดังกล่าว เนื่องจากชาวหล่มนั่งอยู่ใกล้หลักไม้ จึงปลง* ให้ชาวหล่มเป็นคนฉลาดหลักแหลม ส่วนชาวนครไทยซึ่งกำลังเดินคอนไถเข้ามาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ปลงให้คนที่คอนไถเข้ามานั้นก็กลับไปสร้างบ้านแปงเมืองให้เกิดความรุ่งเรือง จึงทำให้เมืองนั้นได้ชื่อว่า เมือง “คอนไถข้าว” ต่อมาลดคำเรียกเหลือเพียงสองพยางค์เป็นเมือง “คอนไถ” และเพี้ยนเสียงเป็นเมือง “นครไทย” ในที่สุด

การนำเรื่องราวการสร้างพระธาตุศรีสองรัก และการเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าเชื่อมโยงกับการอธิบายบุคลิกลักษณะของชาวเมืองหล่มว่าเป็นคนฉลาดหลักแหลมกว่าชาวด่านซ้าย และอธิบายการสร้างเมืองนครไทยของชาวนครไทย แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบาง ซึ่งแยกย้ายกันไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่ราบลุ่มต่างๆ ในพื้นที่ชายขอบติดชายแดนของไทยและลาวคือ บริเวณเมืองหล่ม เมืองนครไทย และเมืองด่านซ้าย แม้จะแยกย้ายไปตั้งถิ่นฐาน แต่ชนกลุ่มนี้ยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันอย่างแน่นอนในพื้นที่ชุมชนชาติพันธุ์เดียวกัน และมีความเชื่อ พิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับพระธาตุศรีสองรักร่วมกัน เช่น ในงานประเพณีนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ชาวบ้านทั้งสามชุมชนส่วนใหญ่จะต้องมากราบไหว้ แก้วบะแก้วบน และขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว

มีข้อสังเกตว่า รูปแบบหรือโครงสร้างของตำนานพระธาตุดังกล่าว มีโครงสร้างเดียวกับตำนานพระธาตุของกลุ่มชาติพันธุ์ไทกลุ่มอื่นๆ ซึ่งเล่าในลักษณะเดียวกัน คือ แสดงความขัดแย้งระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เห็นได้จาก เนื้อหาในตำนานพระธาตุจะกล่าวถึงการต่อสู้กันระหว่างพระพุทธเจ้ากับพญานาค ซึ่งพญานาคถือเป็นตัวแทนความเชื่อดั้งเดิมหรือชนพื้นเมืองที่ยังไม่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจึงต้องปราบให้ชนเหล่านั้นหันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนา³⁰ ลักษณะการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาจะแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ เช่น คนพื้นถิ่นนำอาหารไปถวายพระพุทธเจ้า หรือเดินทางไปนมัสการพระพุทธเจ้า

* หมายถึง กำหนดหรือยกให้

³⁰ ดูเพิ่มเติมใน ปฐม หงส์สุวรรณ, “ตำนานพระธาตุของชนชาติไท: ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุญิปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548).

พระองค์จะเทศนาสั่งสอน หลังจากนั้นจะพระราชทานพระเกศาหรือส่วนอื่นๆ ของร่างกาย และหรือประทับรอยพระบาทไว้เป็นที่ระลึก มีการทำขออนาคกาลของสถานที่ และบุคคลเหล่านั้น เป็นต้น

รูปแบบโครงสร้างการเล่าเรื่องเหล่านี้เป็นองค์ความรู้ดั้งเดิมที่รับรู้กันดีอยู่แล้วในกลุ่มชาติพันธุ์ไท การที่ชาวลาวหลวงพระบางนำความรู้เดิมมาประกอบสร้างขึ้นมาใหม่เพื่ออธิบายโบราณสถาน ภูมิศาสตร์ ภูมินามต่างๆ ในท้องถิ่นให้เกี่ยวพันกับพระพุทธเจ้า นอกจากเพื่อสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้แก่ชุมชนแล้ว ยังเป็นการสืบสานพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ ยิ่งไปกว่านั้น การสร้างตำนานพระธาตุ และสร้างความเลื่อมใสศรัทธาหรือสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พระธาตุแล้ว ยังมีการสืบสานความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ในรูปของประเพณีบูชาพระธาตุศรีสองรักซึ่งจัดขึ้นในเดือน 7 ของทุกปี เป็นประเพณีที่มีความสำคัญในการสร้างความมั่นใจในการดำเนินชีวิตให้แก่ชาวลาวหลวงพระบางทั้งในเมืองด่านซ้าย หล่มเก่า และเมืองนครไทย รวมถึงเมืองอื่นๆ ในกลุ่มวัฒนธรรมลาวหลวงพระบางที่อยู่แวดล้อม แม้ว่าเรื่องเล่าดังกล่าวจะแสดงให้เห็นนัยของการแบ่งแยกหรือนิยามความเป็นท้องถิ่นของตนแยกย่อยออกไปผ่านบุคลิกลักษณะของคนหล่ม และคนด่านซ้าย ซึ่งเกิดจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันก็ตาม กล่าวได้ว่าการประกอบสร้างตำนานพระธาตุศรีสองรักเพื่ออธิบายการมีอยู่ของพระธาตุเชื่อมร้อยเข้ากับความศักดิ์สิทธิ์ และการเสด็จเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า นอกจากเป็นกระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางผ่านประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับพระธาตุศรีสองรักแล้ว ความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุ และพิธีกรรมยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางในวิถีชีวิตปัจจุบันอีกด้วย

ส่วนความเชื่อเรื่อง *รอยพระพุทธบาท* พบว่าชาวลาวหลวงพระบางมีความเชื่อเรื่องพระพุทธบาท แต่มีเป็นส่วนน้อยเนื่องจากไม่ค่อยมีการกล่าวขานหรือเล่าให้ลูกหลานฟังมากนัก จึงสะท้อนความเชื่อนี้ในชุมชนลาวหลวงพระบางเพียงเรื่องเดียวเท่านั้นคือ *ตำนานพระพุทธบาทวัดศรีมงคล* ในอำเภอหล่มสัก ทำนองเรื่องคล้ายกับตำนานพระพุทธบาทของพื้นที่อื่นๆ คือ กล่าวถึงการเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์เสด็จไปถึงบริเวณใดก็ทรงประทับรอยพระบาทไว้เป็นที่เคารพบูชาแก่พุทธศาสนิกชน *ตำนานรอยพระพุทธบาทวัดศรีมงคล* เล่าว่า

สมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าเสด็จมาประเทศไทยและเดินทางไปโปรดสัตว์หลายพื้นที่ วันหนึ่งทรงเดินทางมาทางเมืองหล่มสัก พระองค์คิดว่าเมืองหล่มสักจะเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาในบริเวณนี้ต่อไป จึงประทับรอยพระบาทไว้ที่ดอนมงคล ซึ่งต่อมาคือวัดศรีมงคล ตั้งอยู่ตำบลหล่มสัก อำเภอหล่มสัก ต่อมาเมืองหล่มสักก็ได้เป็นศูนย์กลางการสอนศาสนาในละแวกนี้ตามคำทำนายของพระพุทธเจ้า เพราะสมัยต่อมาเมืองหล่มสักมีวัดมากมายและมีวัดสำคัญๆ

หลายแห่งเป็นศูนย์กลางสอนพุทธศาสนา ชาวบ้านที่อยู่พื้นที่ใกล้เคียง เช่น เมืองหล่มเก่า เมือง
ด่านซ้าย เมืองนครไทย เมืองน้ำหนาว ต่างเดินทางมาเรียนหนังสือในเมืองหล่มสัก³¹

จากเนื้อหาของตำนานรอยพระพุทธบาทวัดศรีมงคล เห็นได้ว่าตำนานนี้มุ่งเน้นอธิบาย
ความเจริญทางพระพุทธศาสนาของเมืองหล่มสัก ซึ่งสอดคล้องกับบริบททางสังคมในพื้นที่นั้นใน
ประเด็นที่ว่า เมืองหล่มสักคือศูนย์กลางด้านการศึกษา และมีความรุ่งเรืองด้านเศรษฐกิจ และสังคม
มากที่สุดบริเวณนี้ กล่าวคือในสมัยก่อน ชาวเมืองด่านซ้าย หล่มเก่า และน้ำหนาว จะเดินทางมาซื้อ
สินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็น และนำพืชผลการเกษตรมาซื้อขายกันในเมืองหล่มสัก ดังนั้นการนำ
ประวัติศาสตร์ สังคมของเมืองหล่มสักผนวกรวมกับการอธิบายรอยพระพุทธบาทในชุมชน
นอกจากเป็นการแสดงให้เห็นว่าตนเองเป็นกลุ่มชนที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยึด
มั่นในหลักธรรมคำสอน เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีในการสืบสานประเพณีมัสการรอยพระพุทธบาท
(จัดทำในช่วงเดือน 3 ของทุกปี) ซึ่งแสดงถึงการเป็นคนดีมีวัฒนธรรมแล้ว ยังสะท้อนของ “ความเป็น
กลุ่มชาติพันธุ์” ลาวหลวงพระบางเดียวกันเกี่ยวโยงผ่านตำนาน ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม และ
การมีพัฒนาการทางสังคม ประวัติศาสตร์ร่วมกันในบริบทท้องถิ่นไทย โดยเฉพาะการเล่าวัตถุ
สิ่งของที่มีอยู่ในสถานที่ในชุมชน คือ รอยพระพุทธบาทให้มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับ
พระพุทธเจ้า นับเป็นกระบวนการมองโลกที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ใน
ชุมชนอันเป็นลักษณะร่วมอย่างหนึ่งของชนชาติไท ซึ่งมีความเชื่อว่า สถานที่ต่างๆ ที่อยู่แวดล้อม
ความเป็นเมืองหรือการเกาะเกี่ยวเครือข่ายความเป็นกลุ่มชนพบว่า มีการอธิบายโลกทัศน์แบบพุทธ
คือ เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ เป็นบ่อเกิดของความ
หลังความศักดิ์สิทธิ์ของโบราณสถาน หรือสิ่งต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เช่น พระธาตุ
และรอยพระพุทธบาทดังที่กล่าวมา แสดงให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับ โลกและการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่
สัมพันธ์กับ โลกของชาวลาวหลวงพระบางมีลักษณะร่วมกับชนเผ่าไทที่นับถือพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าแนวคิดเรื่องการบูชาพระธาตุและการเคารพสักการะรอยพระพุทธบาท
ของชาวลาวหลวงพระบางอาจได้รับแนวคิดนี้มาจากทางล้านนาผสมผสานกับตำนานพระธาตุพนม
ของทางด้านข้างเอง ซึ่งรับอิทธิพลของล้านนาอีกที เห็นได้จากจาก *ประการแรก* อาณาจักรล้านนามี
การสร้างพระบรมธาตุเจดีย์มากที่สุดอีกทั้งยังมีตำนานพระธาตุแต่ละแห่งอีกมากมายตั้งแต่ตั้งขึ้นมา
แต่เดิมและแต่ตั้งขึ้นใหม่อันแสดงว่ามีการเผยแพร่ให้คนรับรู้สืบทอดมาตลอดเวลา โดยเฉพาะตำนาน
พระเจ้าเลียบโลก ที่กล่าวถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ในสุวรรณภูมินั้น ทรง
เหาะมาโปรดชนหลายพวกหลายเหล่า เช่น พวกเมง พวกลัวะ พวกไท และพวกที่อยู่ที่สูงที่ราบ

³¹ สัมภาษณ์, เหวียน ขวัญอุ้น, 16 พฤศจิกายน 2548.

มากมายหลายแห่ง ดังเช่นทรงมอบพระเกศธาตุให้กับพวกที่อยู่ในที่ราบ และพวกที่อยู่ในที่สูงก็ทรงประทับรอยพระพุทธรูปไว้ให้สักการบูชา

ประการที่สอง ดำเนินพระธาตุในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยคือ พระธาตุศรีสองรักนั้น มีความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์ล้านช้างชื่อ พระไชยเชษฐาธิราชปรากฏเป็นแนวคิดสำคัญเรื่อง การบำเพ็ญบุญบารมีและการกลับชาติมาเกิดเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นลักษณะร่วมกันอย่างเห็นได้ชัดกล่าวคือ ในตำนานพระธาตุศรีสองรัก (สำนวนที่ 1) อันเป็นสำนวนเก่าแก่แสดงให้เห็นว่าสองพี่น้องที่ร่วมมือกันสร้างพระธาตุเพื่อเก็บรักษาพระเกศของพระพุทธเจ้าซึ่งเสียชีวิตไปได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิและไชยเชษฐาธิราช เป็นการอธิบายที่ให้ความสำคัญกับการสร้างพระธาตุที่กระทำสัมพันธ์ไมตรีของกษัตริย์ทั้งสองอาณาจักร สันนิษฐานว่าตำนานพระธาตุสำนวนนี้ได้รับอิทธิพลแนวเรื่องจากตำนานพระธาตุพนมด้วยซึ่งเป็นพระธาตุอีกองค์หนึ่งที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงบูรณปฏิสังขรณ์ และมีเรื่องเล่าในทำนองเดียวกันคือ เชื่อว่าพระเจ้าจักรพรรดิเป็นผู้มีบุญและเกิดมาเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม³²

ดังนั้นทั้งตำนานพระธาตุศรีสองรักและตำนานพระธาตุนครพนมหรือตำนานอู้งงธาตุ ซึ่งสร้างในยุคสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงมีอนุภาคการกลับชาติมาเกิดของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเพื่อสืบสานเจตนาเรื่องการสร้างพระธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า แม้ว่าต้นกำเนิดของการสร้างพระธาตุศรีสองรักมิได้มีความเกี่ยวข้องกับการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแต่อย่างใดดังที่กล่าวแล้ว ดังนั้นการเล่าตำนานพระธาตุศรีสองรักให้เกี่ยวโยงกับการเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเกี่ยวพันกับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช นอกจากเป็นการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่โบราณสถานในชุมชนแล้ว ยังเป็นร่องรอยชี้ให้เห็นว่าชุมชนลาวหลวงพระบางมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับราชอาณาจักรล้านช้างหรืออยู่ในเขตการปกครองของล้านช้างมาโดยตลอดอันเป็นการยืนยันอย่างหนักแน่นว่า ชาติพันธุ์ที่สืบสานและดำเนินชีวิตกันอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเป็นชนชาวลาวอย่างแท้จริง โดยเฉพาะการเป็นชนชาวลาวหลวงพระบางซึ่งเข้ามาครอบครองหรือตั้งถิ่นฐานอยู่ในแอ่งวัฒนธรรมของบรรพบุรุษชาวลาว

อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับการเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยอาจได้รับอิทธิพลความคิดความเชื่อจากตำนานการสร้างพระธาตุ และการประทับรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าตามลัทธิความเชื่อของนิกายลังกา

³² สัมภาษณ์, บุญยก แสนสุนทอน, 20 สิงหาคม 2550.

วงศ์ซึ่งแพร่หลายอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิมาตั้งแต่สมัยทวารวดีเป็นอย่างน้อย หลังจากนั้นได้รับการผลิตซ้ำ ตอกย้ำความเชื่อให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้นในล้านนาซึ่งเป็นยุคที่พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดมีการแต่งวรรณกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหลายเรื่องดังที่กล่าวแล้ว และหนึ่งในนั้นที่น่าจะมีส่วนในการตอกย้ำความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุคือ *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก* รวมถึง*ตำนานอุรังคธาตุ*ของชาวลาวเอง ซึ่งบ่งชี้ให้เห็นความสัมพันธ์กับกษัตริย์องค์สำคัญของลาวคือ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุอันชี้ให้เห็นร่องรอยการเชื่อมโยงเข้ากับตำนานพระธาตุศรีสองรักซึ่งพระองค์ได้ทรงสร้างพระธาตุองค์นี้ไว้ในเมืองด่านซ้าย

ดังนั้นวิถีคิดเกี่ยวกับพระเจ้าเลียบโลกหรือพระพุทธเจ้าเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิกับคติเรื่องการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ การประทับรอยพระพุทธบาทเพื่อให้เป็นเครื่องหมายศักดิ์สิทธิ์ไว้เป็นสิ่งสักการบูชาของพุทธศาสนิกชน เห็นได้ว่าความคิดดังกล่าวนี้ในมิติหนึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงลักษณะร่วมของความเป็นชนเผ่าไทที่เคารพนับถือพระพุทธศาสนาที่มีโลกทัศน์ความคิดแบบเดียวกันหรือร่วมกัน ในอีกมิติหนึ่งความเป็นลาวหลวงพระบางที่สืบสานและสร้างสรรค์ในสังคมไทยก็แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะผ่านแนวคิดดังกล่าว โดยเฉพาะการเชื่อมโยงมโนทัศน์ความเชื่อดังกล่าวนำมาอธิบายภูมิศาสตร์ โบราณสถาน และสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ท้องถิ่นของตนเอง ดังนั้นตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับการเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากมีบทบาทในชุมชนลาวหลวงพระบางในฐานะเป็นบ่อเกิดความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมบูชาพระธาตุศรีสองรัก และประเพณีมัสการรอยพระพุทธบาทแล้ว ยังเป็นเครื่องมือยึดโยงความเป็นชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบางในบริบทของการดำเนินชีวิตในสังคมไทยด้วย อนึ่งนอกจากวรรณกรรมจะมีส่วนในการถ่ายทอดโลกทัศน์ความคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาให้แก่สมาชิกในกลุ่มชนแล้ววรรณกรรมยังมีบทบาทในการอบรมขัดเกลาจริยธรรม และพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มชนให้เป็นไปตามแบบแผนอันดีของกลุ่มชนอันหล่อหลอมเป็นบุคลิกลักษณะของชาวลาวหลวงพระบางในดินแดนไทย

4.2 วรรณกรรมกับการขัดเกลาสังคม

นอกจากวรรณกรรมจะมีบทบาทในการสืบทอดโลกทัศน์เกี่ยวกับกำเนิดโลกและจักรวาลแล้ว วรรณกรรมยังมีบทบาทในการขัดเกลาสังคมลาวหลวงพระบางอีกด้วย เนื่องจากเป็นสังคมที่ผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตแบบสังคมประเพณี ตั้งถิ่นฐานอยู่ในท่ามกลางธรรมชาติที่แวดล้อมด้วยภูเขาป่าไม้และอยู่ห่างไกลศูนย์กลางอำนาจมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน จึงทำให้วรรณกรรมมีบทบาทในการสั่งสอนหรืออบรมจริยธรรม คุณธรรม และสืบทอดระเบียบแบบแผนการประพฤติ

ปฏิบัติตนให้แก่สมาชิกในสังคมอย่างต่อเนื่อง วรรณกรรมที่มีส่วนในการหล่อหลอมขัดเกลาผู้คนในสังคมมีหลากหลายประเภท คือมีทั้งวรรณกรรมที่เป็นคำสอนเกี่ยวกับหลักการประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามเพศ สถานภาพทางสังคม และวัยโดยตรง ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในรูปวรรณกรรมลายลักษณ์ เช่น วรรณกรรมคำสอน ส่วนวรรณกรรมมุขปาฐะ ส่วนใหญ่ปรากฏอยู่หลากหลายประเภทมีทั้งประเภทที่มุ่งสอน โดยตรงเช่น นิทานคติ และประเภทอื่นๆ เช่น นิทานมหัสจรรย์ นิทานอธิบายเหตุ นิทานประจำถิ่น หากมีคติแง่คิดเกี่ยวกับการอบรมทางจริยธรรมคุณธรรมก็มักนำมาเล่าในฐานะที่เป็นวรรณกรรมคำสอน ดังนั้นในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ให้เห็นบทบาทของวรรณกรรมในการขัดเกลาสังคม โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นใหญ่ๆ ได้แก่ วรรณกรรมที่มีส่วนในการอบรมจริยธรรมให้แก่สมาชิกในกลุ่มชน และวรรณกรรมที่บ่มเพาะแนวทางประพฤติปฏิบัติตนของบุคคลในสังคม

4.2.1 จริยธรรม: เข้มทิศการดำเนินชีวิต

ในอดีตเมืองหลวงพระบางมีบทบาทในฐานะเป็นศูนย์กลางศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองสูงสุดในยุคที่เมืองหลวงพระบางเป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักรล้านช้าง ความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดหลักประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมเป็นไปตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่าชาวลาวหลวงพระบางส่วนใหญ่มีหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือมนต์สัจทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องควบคุมแบบแผนความประพฤติของคนในสังคม และใช้เป็นบรรทัดฐานในการประเมินคุณค่าความเป็นมนุษย์อีกด้วย โดยนัยนี้คุณค่าของมนุษย์ตามมนต์สัจของชาวลาวหลวงพระบางจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับหลักจริยธรรม

คำว่า จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่ควรประพฤติ³³ ในพระพุทธศาสนามีมงคลอยู่ข้อหนึ่งเรียกว่า “ธรรมจริยา” แปลว่า การประพฤติกุศลผล 10 ได้แก่ เว้นจากการฆ่า การลัก การประพฤติผิดในกาม เว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เว้นจากโลภอยากได้ของผู้อื่น การปองร้ายผู้อื่น และความเห็นผิด³⁴ เห็นได้ว่าจริยธรรมหรือศีลธรรมมีความหมายคล้ายคลึงกันหรือเกี่ยวกัน จะเรียกว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็ได้ โดยทั่วไป ศีลหมายถึง การเว้นสิ่งที่ควรเว้น ธรรม หมายถึง การประพฤติสิ่งที่ควรประพฤติ การที่คนเรารู้แล้วเว้นสิ่งที่ควรเว้นและทำสิ่งที่ควรทำได้นั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติ การกระทำและความคิดที่ถูกต้องเหมาะสม การทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องสมบูรณ์ เว้นสิ่งที่ควรเว้น การกระทำสิ่งที่ควรทำ ด้วย

³³วสิน อินทสระ, *พุทธจริยศาสตร์* (กรุงเทพฯ: ธรรมดา, 2549), หน้า 22.

³⁴เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ความฉลาดรอบคอบ ฐึ่เหตุฐึ่ผล ถูกต้องตามกาลเทศะและบุคคล³⁵ กล่าวให้ชัดที่สุดคือ จริยธรรม เป็นอุดมการณ์ของมนุษย์ที่บ่งชี้แนวปฏิบัติว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ ดังนั้นในที่นี้ผู้วิจัยจึงใช้ คำว่า จริยธรรมในความหมายรวมถึงการมีศีลธรรม คุณธรรมด้วย เนื่องจากหลักจริยธรรมมี ศีลธรรมเป็นสิ่งควบคุมการประพฤติปฏิบัติตนในทางที่เป็นประโยชน์เป็นธรรมต่อตนเอง และ สังคม มีข้อสังเกตว่าอุดมการณ์ที่บ่งชี้ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ในวิถีชีวิตของชาวลาวหลวง พระบางส่วนใหญ่จะถูกปลูกฝังผ่าน “ฮิตสิบสองคองสิบสี่” หรือ “ฮิตคองประเพณี”

คำว่า “ฮิต” หมายถึงจารีต จารีตสิบสองหรือ ฮิตสิบสองที่ชาวลาวปฏิบัติส่วนใหญ่เป็น กิจกรรมเกี่ยวกับการทำบุญตามคติทางพุทธศาสนาและบางส่วนเป็นกิจการทางศาสนาพราหมณ์ ส่วน “คอง” คือ แบบแผนและแนวทางการดำเนินชีวิตของคนในสังคมภายใต้คติทางพุทธศาสนา และค่านิยมของสังคม โดยมุ่งเน้น ไปในทางจริยธรรมและระเบียบแบบแผนให้แก่คนในสังคมทั้ง ในระดับประชาชน และสำหรับชนชั้นปกครอง โดยสำหรับประชาชนนั้นได้แก่หลักการปฏิบัติตน ของลูกบ้าน ครอบครัว และศาสนา สำหรับชนชั้นปกครองนั้นได้แก่ หลักการบริหารบ้านเมืองซึ่ง เหมือนกับทศพิธราชธรรมคือธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน 10 ประการ ดังนั้น ฮิตสิบสอง คองสิบสี่จึง เป็นหลักในการกำหนดพฤติกรรมและเป็นกฎระเบียบที่เป็นคำสอนให้คนในสังคมยึดถือปฏิบัติกัน โดยไม่มีบทลงโทษใดๆ แต่หากผิดจารีตจะ “ชะล่า” และได้รับการรังเกียจเหยียดหยามจากสมาชิก ในสังคม

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามพบว่า ชาวลาวหลวงพระบางได้พยายามสืบสานคดิ แก่คิดในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมผ่านวรรณกรรมนิทานคติ นิทานมหัศจรรย์ นิทานเรื่อง สัตว์ เป็นต้น นิทานที่เล่าอยู่ในชุมชนหลวงพระบาง มีข้อสังเกตว่า วรรณกรรมนิทานคติบางเรื่อง ปรากฏเป็นนิทานย่อยอยู่ในนิทานเรื่องนางตันไต่ และเสียวสวาด ซึ่งเป็นวรรณกรรมคำสอนดั้งเดิม ของชาวลาวหลวงพระบาง อาจเป็นไปได้ว่าลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านจาก วรรณกรรมลายลักษณ์มาเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ เนื่องจากในวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระ บาง พระสงฆ์มีความนิยมนำวรรณกรรมทั้งสองเรื่องอ่านให้พุทธศาสนิกชนฟังในช่วงเข้าพรรษา จึงอาจทำให้เกิดการแตกเรื่องแยกย่อยออกไป* คติธรรมที่ถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมลาวหลวงพระ บางมีดังนี้

³⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

* โดยเฉพาะเรื่องเสียวสวาด ได้รับความนิยมนเป็นอย่างมาก สันนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรม เรื่องหิโตปเทศของอินเดีย โดยภิกษุชาวลาวหลวงพระบางได้ผูกเรื่องขึ้นเป็นฉบับลายลักษณ์ และใช้อ่านกันภายในวัด ในวันพระหรือช่วงเข้าพรรษาซึ่งเป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวลาวหลวงพระบางซึ่งนิยมเข้าวัดฟังธรรมในช่วง

4.2.1.1 ความกตัญญู

คุณสมบัติของมนุษย์ประการหนึ่งซึ่งทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์คือ มนุษย์เป็นผู้เจริญด้านศีลธรรมมีความกตัญญูรู้คุณ ซึ่งความกตัญญูเป็นศีลธรรมและเป็นคุณสมบัติที่มนุษย์พึงมีพึงเป็น โดยเฉพาะความกตัญญูต่อพ่อแม่ ในนิทานเรื่อง *หมาคำ* หรือ *แม่หมา* เป็นนิทานที่นิยมแพร่หลายมากที่สุด นิทานเรื่องนี้มุ่งสอนให้คนรู้จักตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิด ด้วยการเลี้ยงดูยามท่านแก่ชราหรือดูแลเอาใจใส่ให้พ่อแม่มีความสุขสบายตามที่กำลังความสามารถของแต่ละคน นิทานเรื่อง*หมาคำ* เล่าว่า

หมาคำอาศัยอยู่ในป่าต่อมาคลอดลูกเป็นผู้หญิงสองคน แม่หมาเลี้ยงลูกอยู่ในป่าจนโตเป็นสาว ต่อมากษัตริย์และเศรษฐีไปล่าสัตว์ได้พบสองพี่น้องจึงขอเอามาอยู่ด้วย พี่สาวแต่งงานกับกษัตริย์ ส่วนน้องสาวแต่งงานกับเศรษฐี เวลาผ่านไปแม่หมาคิดถึงลูกจึงไปเยี่ยมลูกโดยไปบ้านลูกสาวคนโตก่อน ลูกสาวคนโตรังเกียจที่มีแม่เป็นหมาจึงให้สาวใช้ใส่ทุบตีแม่จนหนีออกมา ต่อมาแม่หมาไปหาลูกสาวคนเล็กซึ่งเมื่อเห็นแม่บาดเจ็บจึงปฐมพยาบาลและเลี้ยงดูแม่เป็นอย่างดี ต่อมาแม่หมาก็เสียชีวิตลงแต่ก่อนตายได้สั่งลูกสาวไว้ว่าให้นำศพของตนใส่หีบไว้เป็นเวลา 7 วัน จึงเปิดออกเมื่อครบกำหนดลูกสาวได้เปิดหีบจึงพบทองคำอยู่ในหีบนั้น³⁶

นิทานเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า ความกตัญญูต่อบิดามารดาหรือผู้มีพระคุณเป็นมงคลอย่างหนึ่งซึ่งส่งผลเกื้อหนุนให้ชีวิตมีความสุขความเจริญ แสดงผ่านสัญลักษณ์ในตอนจบเรื่องคือ แม่หมากลายเป็นทองคำเพื่อเป็นสื่อสัญลักษณ์แห่งการประกอบความดียอมจะได้รับผลดีตอบแทนเสมอ

ส่วนนิทานเรื่อง *เรียกพ่อว่าลุง*³⁷ เป็นเรื่องของชายยากจนคนหนึ่งพยายามส่งลูกชายเรียนหนังสือจนใกล้สำเร็จการศึกษา พ่อจึงไปเยี่ยมเยียนลูกชายเมื่อพ่อเดินทางไปถึงลูกชายรู้สึกอับอายเพื่อนที่มีพ่อยากจนและแต่งตัวซอมซ่อจึงเรียกพ่อว่าลุงโดยแนะนำว่าเป็นลุงข้างบ้านที่รู้จักกัน ทำให้พ่อเสียใจมากที่สุดทำลูกชายที่อกตัญญูนั้นก็เรียนไม่จบเนื่องจากมีกรรมที่ไม่เคารพพ่อผู้มีพระคุณ ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยให้ความสำคัญกับคุณสมบัติของการเป็นคนดีมีความ

เข้าพรรษา ส่งผลให้วรรณกรรมเรื่องนี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในเมืองหลวงพระบาง และน่าจะเป็นเรื่องเอกสำคัญในการอบรมสั่งสอนจริยธรรมต่างๆ ให้แก่คนในสังคมด้วย เห็นได้จากผนังด้านนอกของโบสถ์เล็กในวัดเชียงทอง ได้นำเรื่องราวแต่ละตอนของวรรณกรรมเรื่องเสียดสวาท นำมาแสดงเป็นภาพโมเสสที่สวยงาม ประณีตตามแบบสกุลช่างหลวงพระบาง

³⁶ สัมภาษณ์, สิมมา วังศิริ, 5 มกราคม 2548.

³⁷ เรื่องเดียวกัน.

กตัญญู โดยเชื่อว่าคนที่มีความกตัญญูต่อพ่อแม่ครูบาอาจารย์หรือผู้มีพระคุณจะทำให้ชีวิตมีความสุขความเจริญ หรือได้รับผลดีตอบแทนเสมอคงเช่นตัวละครในนิทานดังที่กล่าวมา นอกจากนี้ยังมีเรื่อง *เสือนอนเสือดาย* เล่าว่า

มีเสือโคร่งตัวหนึ่งเที่ยวหากินอยู่ในป่า หลังจากกินอาหารอิ่มแล้วก็ไปนอนเล่นผู้ข้างจอมปลวก บังเอิญไปนอนทับรวงเห่าๆ จึงกัดเสือดาย ต่อมาพระฤาษีผ่านมาเห็นด้วยความสงสารจึงชุบชีวิตเสือดายให้ เสือโคร่งฟื้นก็จะจับพระฤาษีกินเป็นอาหาร พระฤาษีจึงแจ้งเหตุผลว่าตนเป็นคนช่วยชีวิตเสือดาย เสือไม่เชื่อดังนั้นจึงตกลงกันว่าต้องหาคนมาตัดสินความผิดก่อน หากฤาษีผิดก็จะยินยอมให้เสือกิน ทั้งคู่ไปหารูขวิดๆ ก็ตัดสินให้ฤาษีผิดเพราะเกลียดที่มนุษย์ตัดต้นไม้ ไปหาสุนัขจิ้งจอกๆ ก็ตัดสินให้เสือดายชนะเพราะจะได้กินซากฤาษีต่อจากเสือ ไปหาวัวๆ ตัดสินให้เสือดายชนะเพราะกลัวเสือกินตนเอง ไปหาลิงๆ ตัดสินให้เสือดายชนะเพราะคิดว่าฤาษีไปเหยียดก่อน สุดท้ายไปหากระต่ายๆ ฟังก็รู้ว่าเสือดายผิดที่ไม่รู้จักบุญคุณฤาษีจึงออกอุบายให้เสือกินกลับไปนอนทับรวงเห่าเพื่อพิสูจน์ว่าตอนแรกของการเกิดเหตุนี้เสือนอนอยู่ที่ไหน จึงทำให้เสือดายถูกเห่ากัดตายอีกครั้งเพราะไม่รู้จักบุญคุณคน³⁸

เห็นได้ว่านิทานเรื่องนี้ย้ำคุณธรรมเรื่องความกตัญญูตลอดทั้งเรื่อง โดยเฉพาะกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ในการช่วยเหลือชีวิตนับเป็นสิ่งที่ต้องตอบแทนพระคุณ แต่หากไม่รู้จักกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และสร้างความเดือดร้อนให้ก็จะได้รับผลกระทบชั่วเช่นเดียวกับเสือ ซึ่งเป็นการยกอุทาหรณ์จากพฤติกรรมของเสือซึ่งเป็นตัวแทนของสัตว์ร้ายและไม่รู้จักบุญคุณได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเห็นได้ว่าทั้งเทวดา สุนัขจิ้งจอก วัว ลิง ต่างก็ตัดสินคดีให้เสือเป็นฝ่ายชนะเพื่อหวังประโยชน์แอบแฝงจึงทำให้การตัดสินคดีไม่ยุติธรรม มีข้อสังเกตว่าในการเล่านิทานเพื่อเป็นคติสอนใจของชุมชนลาวหลวงพระบาง นิทานที่มีตัวละครเป็นสัตว์จะได้รับความนิยมนำมาใช้ในการนำมาเป็นเรื่องคติสอนใจแก่เยาวชน ทั้งนี้เป็นเพราะเด็กจะชื่นชอบเรื่องสัตว์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ประกอบกับเรื่องสัตว์มีพฤติกรรมของสัตว์ที่สามารถใช้สื่อแนวคิดได้ดี เช่น เสือดายเป็นสัตว์ร้ายจึงไม่รู้จักบุญคุณคน ลิงเป็นสัตว์ขี้เล่น ชอบเหยียดหรือเล่นซุกซนจึงคิดว่าฤาษีต้องไปเหยียดเสือก่อน หรือสุนัขจิ้งจอกมีความเจ้าเล่ห์ และกระต่ายเป็นสัตว์ที่มีปัญญา เป็นต้น ในการสั่งสอนการดึงหรือหยิบยกอุปนิสัยของสัตว์แต่ละประเภทนำมาเป็นจุดเด่นเพื่อดำเนินเรื่องจึงทำให้เรื่องสนุกสนานและแฝงคติแง่คิดที่ผู้ใหญ่ต้องการสอนลูกหลาน

4.2.1.2 ความโลภและการไม่รักษาสัตย์วาจา

มนุษย์ส่วนใหญ่ที่ยังเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารและยังไม่พ้นบ่วงกรรมหรือยังมีมาอยู่ใน

³⁸ สัมภาษณ์, จำนวน นนทะ โครต, 21 กรกฎาคม 2548.

กิเลสตัณหาและละโมภะกินไปย้อมนำมาซึ่งความหายนะ ชาวหลวงพระบางตระหนักดีในโทษของความโลภ จึงสั่งสอนลูกหลานให้พึงระวังดังปรากฏอยู่ในนิทานคติหลายเรื่องซึ่งมีแก่นเรื่องเกี่ยวกับความละโมภ ในนิทานเรื่อง *ผัวงู** ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเมื่อคนอื่นประสบความสำเร็จในชีวิต การงาน และความรักเนื่องจากเป็นผู้ประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจ ไม่ควรอิจฉาริษยาหรืออยากได้อยากเป็นเหมือนคนอื่นเขา เช่น กรณีนางหล้าซึ่งเป็นน้องสาวของนางลุน เห็นว่าพี่สาวมีสามีเป็นงูเหลือมซึ่งสามารถเนรมิตร่างกายเป็นชายหนุ่มรูปงาม (งูเทวดา) ก็อยากได้บ้างจึงเดินทางเข้าไปในป่าเพื่อขุดหางนำมาเป็นสามี ขุดได้งูเหลือมมาตัวหนึ่ง สุดท้ายก็ถูกงูกลืนกินในที่สุด สาระหลักของนิทานเรื่องนี้คือ มุ่งอบรมขัดเกลาเรื่องการรักษาสัตย์วาจา ซึ่งเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ดังเช่นนางลุนสัญญาว่าหากผู้ใดช่วยเก็บมะม่วงให้นาง นางจะยอมเป็นภรรยาของชายผู้นั้น พญางูเหลือมซึ่งอยู่บนต้นไม้ได้ยินจึงเขย่าต้นมะม่วงให้ร่วงหล่น เมื่อนางลุนเก็บมะม่วงเสร็จรีบรื้อยแล้ว นางก็รักษาสัตย์วาจายอมเป็นภรรยาพญางูเหลือม

ในนิทานเรื่อง *กำพร้าลูกเสือ*³⁹ ก็เช่นเดียวกัน นอกจากสั่งสอนเรื่องความสำคัญของปัญญาในการเอาตัวรอดแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่า ความโลภนำมาซึ่งความหายนะด้วยเช่นกัน เช่น เสี่ยวคนหนึ่งเห็นว่าทำวกำพร้าว้าได้ดีมีทรัพย์สินเงินทองเพราะแม่เสือให้ทรัพย์สมบัติมา จึงลองทำตามที่เพื่อนบอก คือเมื่อพบแม่เสือให้บอกว่าเป็นลูก หลังจากแม่เสือกกอดอยู่ขณะที่เสือตัวอื่น ได้กลืนมนุษย์ก็จะเดินเข้ามาฆ่า ถึงตอนนี้ให้แก้มตายเพื่อให้แม่เสือนำทรัพย์สินสิ่งมีค่ามามอบให้แต่เสี่ยวไม่สามารถอดทนขจัดความกลัวได้ เมื่อเห็นเสือมาหลายตัว จึงวิ่งหนีเป็นเหตุให้ถูกเสือตัวอื่นกิน เช่นเดียวกับนิทานเรื่อง *สองเสี่ยวกับแม่เสือ*⁴⁰ ซึ่งเล่าลักษณะคล้ายกัน เพียงแต่มีอนุภาคบางส่วนของคล้ายคลึงกับเรื่องแม่เสือแม่โค คือ เล่าว่ามีชายคนหนึ่งไปล่าสัตว์หาของป่าไปพบแม่เสือ แม่เสือจะกินจึงขออนุญาตนำของป่าที่หาได้ไปให้ลูกและเมียก่อนแล้วจะกลับมาให้กิน แม่เสืออนุญาตต่อมาชายคนนั้นก็กลับมาให้แม่เสือกิน แม่เสือเห็นว่าชายคนนี้รักษาสัตย์วาจาจึงมอบแก้วแหวนเงินทองต่างๆ ให้มากมายจนทำให้ชายคนนั้นร่ำรวยเป็นเศรษฐี ต่อมาเพื่อนอยากร่ำรวยบ้างจึงทำตามที่เพื่อนเศรษฐีบอกทุกประการ แต่เนื่องจากเป็นคน โลกมากจึงแอบไปดูที่ซ่อนสมบัติของแม่เสือ แม่เสือรู้จึงจับชายคนนั้นกินเป็นอาหาร

* นิทานเรื่องผัวงูมีสองสำนวน เนื้อเรื่องส่วนใหญ่คล้ายคลึงกันเพียงแต่ต่างกันเฉพาะรายละเอียดเช่น สำนวนแรกกล่าวว่งูเห่าคือเทวดาแปลงกายมาทดสอบความดีของนางหล้ากับนางลุน ส่วนอีกสำนวนหนึ่งกล่าวว่าพญานาคแปลงกายเป็นงูเหลือมมาพักผ่อนอยู่บนต้นไม้มะม่วงเป็นเหตุให้ได้พบกับนางลุนและกลายเป็นภรรยาสามีกัน โดยที่งูเหลือมได้แปลงร่าง/ลอกคราบเป็นชายหนุ่มรูปงามเมื่ออยู่กับภรรยาสองต่อสอง

³⁹ สัมภาษณ์, เกียง วัจศิริ, 26 มีนาคม 2548.

⁴⁰ สัมภาษณ์, ท่อน ทองสร้าง, 8 มกราคม 2547.

เห็นได้ว่านิทานดังที่กล่าวมาต้องการชี้ให้เห็นว่าความโลภเป็นบ่อเกิดของความหายนะอย่างหนึ่งซึ่งไม่ควรเอาเยี่ยงอย่าง แต่สิ่งที่มนุษย์ควรปฏิบัติคือต้องมีความซื่อสัตย์ และรักษาสัตย์วาจาซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญของการดำเนินชีวิตที่สามารถช่วยให้มีความสุขความเจริญ และรอดพ้นจากอันตรายดังเช่น ในนิทานเรื่อง *ความซื่อสัตย์*⁴¹ เป็นเรื่องเกี่ยวกับความซื่อสัตย์และความรักระหว่างแม่กับลูก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสองแม่ลูกมีความรัก ความเสียสละ และรักษาสัตย์วาจาที่ยินยอมให้เสียกินแต่สุดท้ายเสียก็ไม่กินเนื่องจากศรัทธาในความรักและความซื่อสัตย์ของสองแม่ลูก เช่นเดียวกับเรื่อง *สองเสี่ยวกับแม่เสื่อ*⁴² ซึ่งเล่าลักษณะคล้ายคลึงกันคือเล่าว่า มีชายคนหนึ่งไปล่าสัตว์หาของป่าไปพบแม่เสื่อ แม่เสื่อจะกินจึงขออนุญาตนำของป่าที่หาได้ไปให้ลูกและเมียก่อนแล้วจะกลับมาให้กิน แม่เสื่อขออนุญาตต่อมาชายคนนั้นก็กลับมาให้แม่เสื่อกิน แม่เสื่อเห็นว่าชายคนนี้รักษาสัตย์วาจาจึงมอบแก้วแหวนเงินทองต่างๆ ให้มากมายจนทำให้ชายคนนั้นร่ำรวยเป็นเศรษฐีต่อมาเพื่อนอยากร่ำรวยบ้างจึงทำตามที่เพื่อนเศรษฐีบอกทุกประการ แต่เนื่องจากเป็นคนโลภมากจึงแอบไปดื่มน้ำที่ซ่อนสมบัติของแม่เสื่อ แม่เสื่อรู้จึงจับชายคนนั้นกินเป็นอาหาร มีข้อสังเกตว่า ในการสอนเรื่องความโลภและการไม่รักษาสัตย์วาจา มักนิยมใช้อุทธภาค “เสี่ยวผู้สิ้น”^{*} เป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นถึงความสิ้นกิน หรือการไม่ทำตามแนวทางปฏิบัติของคนแรกที่ทำซึ่งมักประสบความสำเร็จ แต่คนอื่นที่มาทำตามเยี่ยงเขาแต่ไม่ปฏิบัติตามแนวทางอย่างเคร่งครัดก็จะนำความสูญเสียเสียหายมาให้

4.2.1.3 กฎแห่งกรรม

ตามหลักความเชื่อทางพุทธศาสนา กรรมคือการกระทำที่จะติดตามมนุษย์ไปทุกชาติภพ หากทำกรรมดีก็ได้ผลดีตอบแทนทำกรรมชั่วก็จะได้รับผลชั่วเป็นเครื่องตอบแทนเช่นกัน ในนิทานเรื่อง *ลูกไก่ซึ่งแม่ย่า* สะท้อนให้เห็นปรัชญาแนวคิดนี้อย่างชัดเจน ลูกสะใภ้เกลียดแม่ของสามีจึงคิดหาวิธีฆ่าแม่สามี วันหนึ่งสบโอกาสจึงนำปลิงมาปิ้งไฟให้แม่สามีกินเป็นเหตุให้เสียชีวิต ต่อมาเมื่อจะยกศพไปเผาปรากฏว่าไม่มีใครสามารถยกศพได้จึงให้ลูกสะใภ้มายก ผลปรากฏว่าลูกสะใภ้สามารถ

⁴¹ สัมภาษณ์, สีดา เสนานุช, 7 มกราคม 2549.

⁴² สัมภาษณ์, ท่อน ทองสร้าง, 8 มกราคม 2547.

* เสี่ยวผู้สิ้น หรือผู้ล้น มีความหมายถึง การกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามแบบอย่างคนอื่น แต่ทำนอกกรอบหรือนอกแนวทางจึงทำให้ได้รับความเดือดร้อนเสียหาย แสดงให้เห็นว่า ชาวลาวหลวงพระบางให้ความสำคัญกับการเป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดีเป็นหลัก แต่หากต้องทำตามคนอื่นเพื่อให้ประสบความสำเร็จต้องปฏิบัติตามกฎกติกา หรือจารีตแบบแผนอย่างเคร่งครัดจึงจะประสบความสำเร็จ

ยกได้แต่ไม่สามารถวางศพลงได้เนื่องจากศพได้เชื่อมติดกับบ่าลูกสะใภ้ชาวบ้านจึงต้องเผาลูกสะใภ้ทั้งเป็นไปพร้อมกับแม่ย่า นิทานเรื่องนี้ชี้ให้เห็นถึงผลกรรมดีและกรรมชั่วที่บุคคลพึงได้รับ หากทำกรรมดีเป็นคนดี คิดดี และทำดีย่อมได้รับผลดีตอบแทนแต่หากประพฤติชั่วมุ่งทำร้ายทำลายผู้อื่นจนถึงแก่ความตายเช่น ลูกสะใภ้จะได้รับผลของกรรมชั่ว คือต้องตายตามแม่ย่าไป นิทานเรื่องนี้นิยมเล่าสืบทอดให้ลูกหลานที่เป็นผู้หญิงฟังเพื่อเตือนสติให้รู้จักบทบาทหน้าที่ของการเป็นลูกสะใภ้ที่ดีในการประพฤติปฏิบัติต่อปู่ย่า หรือญาติพี่น้องฝ่ายสามีเพื่อเป็นที่ยอมรับรักใคร่จากญาติฝ่ายสามี ซึ่งสอดคล้องกับสังคมชาวลาหลวงพระบางที่ให้ความสำคัญกับครอบครัวญาติพี่น้องฝ่ายสามี โดยเชื่อว่าหากหญิงคนใดมีพฤติกรรมทางกาย วาจา และจิตใจดีรักใคร่ปู่ย่าตายายและญาติพี่น้องฝ่ายสามีก็จะได้รับคำสรรเสริญจากญาติฝ่ายสามีและจากสังคม

ส่วนเรื่องนกกะยางขาว เฌอกับตาปลา อีคำอีค้อน และ อีหล้าอีลุน ต่างก็ชี้ให้เห็นกรรมดีกรรมชั่วและกรรมดีที่ตัวละครในนิทานต้องรับกรรมของตนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในเรื่อง นกกะยางขาว เห็นได้ว่า ผลจากการไม่ยอมทำบุญตัดบาตของภรรยาทำให้เมื่อเสียชีวิตจึงไม่อาจไปเสวยสุขอยู่บนสวรรค์พร้อมสามีและภรรยาหลวง จึงต้องกลับมาเกิดเป็นนกกะยางขาว และต้องตั้งจิตอธิษฐานกินเฉพาะปลาที่ตายแล้วซึ่งเป็นการสังฆบุญไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์อื่น ส่งผลให้เมื่อเสียชีวิตแล้วจึงได้ไปอยู่บนสวรรค์ ส่วนเรื่องเฌอกับตาปลาก็แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ที่คิดร้าย ไม่ถือศีล ไม่เชื่อสัตว์ก็ต้องพบจุดจบคอหัดตายในที่สุด ส่วนเรื่องอีคำอีค้อน และอีหล้าอีลุน มีเนื้อหาเหมือนกัน นิทานทั้งสองเรื่องมุ่งชี้ให้เห็นว่าผลของกรรมชั่วที่อีค้อน และนางหล้าเอรัดเอาเปรียบและคิดมุ่งร้ายต่อพี่สาวของตนซึ่งในที่สุดก็ฆ่าพี่สาวของตนตายไป เมื่ออีคำตายแล้วก็มาเกิดใหม่ที่มีรูปร่างหน้าตาสะสวย อีค้อนจำพี่สาวของตนได้หาวิธีฆ่าพี่สาวอีก แต่สุดท้ายทั้งนางหล้าและอีค้อนก็ต้องถึงแก่ความตายเพราะแพ้ยัยตนเอง เป็นต้น

4.2.1.4 การไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก

คติเรื่องการไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก ส่วนใหญ่จะนิยมแฝงแง่คิดไว้ในรูปของนิทานคติและนิทานมหัศจรรย์แนวเรื่องนิทานกำพร้าว ซึ่งเล่าอยู่ในวิถีชีวิตลาวหลวงพระบาง วรรณกรรมนิทานคติ และนิทานมหัศจรรย์แนวเรื่องกำพร้าวถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนจริยธรรมให้แก่เยาวชนในสังคมลาวหลวงพระบาง โดยเฉพาะการอบรมเยาวชนภายในครอบครัว ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่จะอบรมสั่งสอนลูกหลานในช่วงหลังจากที่รับประทานอาหารมื้อค่ำเรียบร้อยแล้ว ในอดีตลูกหลานเยาวชนส่วนใหญ่จะนั่งล้อมวงเพื่อฟังนิทานก่อนนอน และนิทานที่ผู้ใหญ่หยิบยกขึ้นมาเล่าก็มักเป็นนิทานคติ และนิทานมหัศจรรย์แนวเรื่องกำพร้าว โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่ออบรมสั่งสอนเกี่ยวกับจริยธรรมและแนวประพฤติปฏิบัติอันดีงามของสังคม แสดงผ่าน

นาฏกรรมชีวิตในนิทานกลุ่มนี้ซึ่งจัดเป็นนิทานยอดฮิตที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเล่าเพื่ออบรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนเกี่ยวกับโลกและชีวิตโดยสืบสานผ่านภาพชีวิตทุกข์ยาก แร้นแค้น เพื่อสั่งสอนให้เป็นความดี มีความขยันอดทน

นิทานที่ให้แง่คิดเกี่ยวกับการไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก ส่วนใหญ่ชี้ให้เห็นภาพชีวิตที่อดอยาก ถูกเอารัดเอาเปรียบ แต่หากไม่ย่อท้อ และมีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวต่อความทุกข์ยากก็จะพบกับความสุขได้ นิทานที่สะท้อนความทุกข์ยาก และนิยามแพร่หลายอยู่ในชุมชนหลวงพระบาง ได้แก่ เรื่อง *นางคำทอง* และ *นางสิบสอง* ทั้งสองเรื่องแต่เรื่องมาจากนิทานเรื่องจำปาสี่ต้นและพระรณเมรีตามลำดับ ทั้งนี้ในการเล่านิทานประเภทนี้ผู้เล่าจะหยิบเอาเฉพาะตอนที่ตนประทับใจนำมาเล่าต่อให้คนอื่นฟังจนกลายเป็นเรื่องที่นิยมทั่วไป แต่มีข้อสังเกตว่า นิทานเรื่องนางคำทองจะนิยมเล่ากันในกลุ่มหญิงสูงอายุ สาเหตุที่วรรณกรรมนิทานเรื่องนี้ได้รับความนิยมอาจเนื่องมาจากชีวิตของนางคำทองในเรื่องเป็นที่น่าสนใจ ถูกใส่ร้ายจากผู้อื่น ต้องพลัดพรากจากลูกชายทั้งสี่คน ส่วนสามีก็ขาดความหนักแน่นจึงเชื่อคนอื่นมากกว่าภรรยา จึงทำให้นางคำทองต้องมีชีวิตที่ทุกข์ยากลำบากกลายเป็นทาสเลี้ยงหมูอยู่ในวัง เห็นได้ว่าชีวิตของนางคำทองน่าสงสารมีความทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกายและจิตใจ ดังนั้นในฐานะแม่และเมียหรือในฐานะผู้หญิงด้วยกันจึงทำให้ผู้เล่า และผู้ฟังที่เป็นผู้หญิงเห็นอกเห็นใจนางคำทองซึ่งเปรียบเสมือนภาพแทนของผู้หญิงที่ต้องเผชิญวิบากกรรมอันเลวร้ายแต่สามารถผ่านพ้นวิกฤต มีความสุขสมหวังเพราะความดี ความขยันหมั่นเพียร และความอดทนต่อความยากลำบาก นิทานเรื่อง *นางคำทอง* เล่าว่า

นางคำทองคลอดลูกออกมาเป็นผู้ชายสี่คน แต่ถูกกลั่นแกล้งจากเมียน้อยๆ จึงนำเอามาน้อยสี่ตัวมาวางไว้แทน แล้วนำเอาเด็กน้อยสี่คนนั้นไปใส่ไหแล้วนำไปลอยน้ำ นางคำทองสงสัยว่าลูกตนไม่ใช่หมาเพราะคลอดคนสุดทายเป็นเด็กน้อยสี่คนครั้ง ฝ่ายกษัตริย์ผู้เป็นสามีกลับมาพอรู้ว่านางคำทองออกลูกเป็นหมาน้อยสี่ตัวก็จับไล่ นางออกจากเมืองเพราะเป็นกาลกิณี นางคำทองก็หนีไปอยู่กับจำเลี้ยงหมูๆ ก็สืบ โภกให้เลี้ยงหมูทั้งวันด้วยความทุกข์ยาก ต้องดำข้าว ฝัดข้าว ไปตัดบอน ตัดหอยกกล้วยมาต้มให้หมูกิน หากทำงานช้าก็ถูกเข็นตีหรือไม่ก็ไม่ให้กินข้าว นางทุกข์ยากมากคิดฮอดลูกก็น้ำตาไหล จนกระทั่งผ่านไปเป็นเวลานานอยู่มาวันหนึ่งนางดำข้าวเพื่อเอารำไปเลี้ยงหมูก็มีเด็กหนุ่มรูปงามมาเกี่ยวพาราสี สืบสวนกันไปก็รู้ว่าเป็นจำปาเพชรลูกชาย ลูกชายจึงเอาน้ำเต้าแก้วมารดแม่ทำให้แม่เป็นสาว หลังจากนั้นก็ไปหาพ่อและฆ่าเมียน้อยของพ่อตาทำให้นางคำทองได้กลับไปอยู่กับสามีและลูกอีกครั้งอย่างมีความสุข⁴³

⁴³ สัมภาษณ์, สิมมา วังศิริ, 19 ธันวาคม 2548.

ความทุกข์ยากแค้นเค้นบางครั้งอาจเกิดจากการมีลูกมากเกินไปจนพ่อแม่ไม่สามารถเลี้ยงดูลูกได้ทั้งหมดจนเป็นเหตุให้พ่อบ้านนำลูกไปปล่อยทิ้ง ดังปรากฏในเรื่อง *นางสิบสอง* ซึ่งมีลักษณะการเล่าที่เป็นเฉพาะกลุ่มชาวหลวงพระบางคือ จะเล่าเฉพาะตอนต้นของเรื่องนางสิบสอง โดยเล่าว่าพ่อแม่มีลูกสาว 12 คน ทำให้อดอยากหิวโหยเพราะหาข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงดูไม่ไหวจึงนำลูกไปปล่อยทิ้งในป่า ต่อมาเมื่อพ่อแม่ทำมาหากินจนร่ำรวยมีกินมีใช้พอจะเลี้ยงดูได้ก็กลับไปรับลูกในป่าใหญ่ แต่บรรดาลูกทั้ง 12 คน ได้กลายเป็นลิงและค่าง ด้วยความเสียใจแม่จึงร้องไห้และกลืนใจตายกลายเป็นจอมปลวกหมูสี ส่วนพ่อก็ได้แต่ร้องไห้เอามือปิดหน้าทำให้เดินตกขัว (สะพาน) จมน้ำตายกลายเป็นอินัว (แมลงน้ำชนิดหนึ่ง) เห็นได้ว่านิทานเรื่องนางสิบสองนอกจากเป็นนิทานที่ชี้ให้เห็นวิถีชีวิตยากจนข้นแค้น แต่หากมีความขยันไม่ย่อท้อก็สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวลืมตาอ้าปากได้ มีข้อสังเกตว่านิทานเรื่องนางสิบสองนอกจากเป็นนิทานที่ให้คติสอนใจแล้วยังเป็นนิทานอธิบายเหตุเกี่ยวกับการเกิดจอมปลวกและอินัวด้วย นิทานเรื่องนี้ได้รับความนิยมจากชาวหลวงพระบางเป็นอย่างมาก แต่เนื้อหากลับไม่เหมือนเรื่องนางสิบสองฉบับภาคกลางหรือไม่มีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกับพระรถเมรี ซึ่งเป็นฉบับชาดกแต่ประการใดจึงสันนิษฐานได้ว่านิทานนางสิบสองฉบับเล่าอธิบายเหตุนี้ น่าจะเป็นนิทานพื้นถิ่นดั้งเดิมที่เล่ากันก่อนที่จะมีนิทานนางสิบสองฉบับชาดกเข้ามาแพร่หลายในชั้นหลังก็เป็นได้ นอกจากนี้ความยากจนแค้นยังสะท้อนให้เห็นในเรื่อง *อดอยาก* ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเมื่อชาวบ้านอดอยากแค้นก็ทำให้พระอดอยากไปด้วยเนื่องจากไม่มีคนใส่บาตรแต่เมื่อมีความอดทน และประกอบกรรมดี ก็ผ่านวิกฤตการณ์ที่อดอยากแค้นได้แต่ต้องมีความอดทนและไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก

นิทานบางเรื่องยังให้แง่คิดในเรื่องการทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต ในนิทานเรื่อง *นายพราน* สะท้อนให้เห็นการล่าสัตว์หาของป่ามาเลี้ยงชีพเป็นวิถีชีวิตของชาวหลวงพระบางซึ่งอาศัยป่าและธรรมชาติในการเลี้ยงชีพ เช่นเดียวกับนิทานมหัศจรรย์แนวเรื่องกำพร้าว ส่วนใหญ่จะให้แง่คิดในเรื่องความอดทนอดกลั้นต่อความยากลำบาก การขาดที่พึ่งทางใจ ขาดผู้ปกครองคอยอบรมสั่งสอน ขาดที่ดินทำกิน แต่หากประกอบแต่ความดี มีโชค และมีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทนก็จะสามารถเลื่อนสถานะเป็นชนชั้นปกครอง คนยกย่องสรรเสริญ และเป็นที่รักใคร่ของคนทั่วไป อาทิ *กำพร้าวฝิ่นน้อย* *กำพร้าวชีหา* *กำพร้าวหมากชาน* *กำพร้าวปลาหลด* *กำพร้าวปลาหลด* *กำพร้าวเหล็ก* เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงนิทานมหัศจรรย์เหล่านี้โดยละเอียดในบทที่ 5 ในฐานะที่เป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมและเชื่อมโยงเข้ากับมติการตอบโต้อำนาจรัฐไทยบนพื้นฐานของอุดมการณ์จิตวิญญาณกำพร้าว

กล่าวโดยสรุป นิทานพื้นบ้านลาวหลวงพระบาง แสดงให้เห็นถึงทัศนคติการมองโลก และชีวิตของชาวหลวงพระบางได้ดียิ่งขึ้น แม้จะเลือกเกิดไม่ได้แต่มนุษย์ก็เลือกที่จะดำรงอยู่ในสังคมได้

โดยอาศัยความขยัน อดทน การหมั่นทำความดี การช่วยเหลือซึ่งกันและกันก็สามารถทำให้ชีวิตที่ทุกข์ยากผ่านพ้นวิกฤตการณ์ได้ โดยเฉพาะความทุกข์อันเกิดจากความอดอยากเร่ร่อนแค้น ซึ่งต้องอาศัยความขยันอดทนและการทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นสำคัญก็ย่อมประสบความสำเร็จมีความสุขความเจริญรุ่งเรืองได้เช่นกัน หลักธรรมคำสอนให้ตั้งมั่นอยู่ในจริยธรรมคุณธรรมและขยันอดทนดังกล่าว จะเพิ่มระดับความเข้มข้นและมีการยกตัวอย่างชัดเจนในเนื้อหาคำสอนของนิทานมหัศจรรย์แนวเรื่องกำพร้าว

4.2.2 จารีตในการปฏิบัติตน: การบ่มเพาะคุณลักษณะของบุคคลพึงประสงค์

ชาวลาวหลวงพระบางที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย ส่วนใหญ่ยังสืบทอดแบบแผนการประพฤติปฏิบัติตนของคนในสังคมทั้งที่ปรากฏเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ได้แก่ วรรณกรรมคำสอน และที่ปฏิบัติอยู่ในวิถีชีวิตจริง จึงอาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมคำสอนมีบทบาทอย่างมากในการบ่มเพาะจารีตแบบแผนการประพฤติปฏิบัติตนของชาวลาวหลวงพระบางให้เป็นไปตามมาตรฐานของสังคม วรรณกรรมคำสอนที่มีบทบาทในการบ่มเพาะ หรือสร้างคุณลักษณะของบุคคลที่พึงประสงค์ เรื่องหลักสำคัญได้แก่ เรื่อง *ปู่สอนหลาน หลานสอนปู่ ชนะสันตะ* และ *แลนมน* วรรณกรรมคำสอนเปรียบเสมือนคู่มือการประพฤติปฏิบัติตนของผู้คนในสังคม การสอนส่วนใหญ่จะใช้วิธีห้ามปราม ตีเตือน พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ และเสนอแนะแนวทางในการปฏิบัติตนไว้ด้วย วรรณกรรมแต่ละเรื่องอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อสั่งสอนบุคคลเฉพาะกลุ่ม เช่น เรื่อง *หลานสอนปู่* มุ่งสอนผู้สูงอายุให้ประพฤติปฏิบัติตนตามยึดครองของสังคมเพื่อเป็นตัวอย่างให้แก่ลูกหลาน เรื่อง *ปู่สอนหลาน* มุ่งสั่งสอนหลักประพฤติปฏิบัติตนของวัยหนุ่มสาวให้ครองตนให้เหมาะสมตามจารีตนิยมของสังคม เพื่อเป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น มีความขยันในการทำงาน การวางตนให้เหมาะสมกับสถานภาพ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ เป็นต้น ส่วนวรรณกรรมเรื่อง *แลนมน* มุ่งสอนสตรีที่ยังไม่แต่งงานให้มีจริยวัตรอันดีงามตามบทบาทและสถานภาพของแม่หญิงลาว เรื่อง *ชนะสันตะ* มุ่งสั่งสอนบุคคลทุกลำดับชั้น ทุกเพศ ทุกวัยเกี่ยวกับหลักปฏิบัติตนทั่วไปมีลักษณะเด่นคือ มีการนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามากล่าวย้ำเพื่อให้ปฏิบัติตามศีลธรรมอันดี เป็นต้น

วรรณกรรมคำสอนเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการประพฤติปฏิบัติตนของชาวลาวหลวงพระบางเป็นอย่างมาก เนื่องจากแฝงด้วยอุดมการณ์ในการสืบสานกระบวนการขัดเกลาสังคมผ่านแบบแผนศีลธรรม และจารีตนิยม ซึ่งกำหนดแบบแผนการประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในระดับครอบครัว ชุมชน หรือสังคม เนื้อหาวรรณกรรมคำสอนจึงเสนอแนวปฏิบัติสำหรับผู้เยาว์ ผู้อาวุโส

ผู้นำในสังคม และสตรี โดยวรรณกรรมจะชี้ให้เห็นกิจที่ควรทำและไม่ควรทำ⁴⁴ วรรณกรรมคำสอน ในชุมชนลาวหลวงพระบาง มีจำนวน 4 เรื่องแบ่งคำสอนออกเป็น 2 ประเด็นใหญ่ๆ ได้แก่ หลักการ ประพฤติปฏิบัติตนของบุรุษ และหลักการประพฤติปฏิบัติของสตรี

4.2.2.1 หลักการประพฤติปฏิบัติตนของบุรุษ

หลักปฏิบัติของบุรุษชาวหลวงพระบางที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมคำสอน แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ บุคลิกภาพและการแสดงออกด้านจิตใจ ความคิดและการตัดสินใจ และหน้าที่ ความรับผิดชอบ

(1) บุคลิกภาพ และการแสดงออกด้านจิตใจ

เนื่องจากสังคมของชนชาติพันธุ์ไท เป็นกลุ่มชนที่ถือคติว่า บุรุษเป็นใหญ่เหนือสตรี ดังนั้น ในฐานะบุรุษซึ่งมีสรีระทางร่างกายแข็งแรง อดทนกว่าสตรี ตลอดจนเป็นผู้ทำงานหาเลี้ยงครอบครัว เป็นหลัก จึงทำให้อุดมการณ์ความคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของผู้ชายถูกสร้างขึ้นมาอย่าง สอดคล้องกับค่านิยมและแนวปฏิบัติตนของคนในสังคม ดังนั้นในทัศนะของชาวหลวงพระบาง ซึ่งเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับผู้ชาย จึงมีแนวปฏิบัติที่แสดงออกทางบุคลิกภาพ และการแสดงออก ด้านจิตใจของบุรุษคือ ต้องเป็นผู้ที่มีภาวะเป็นผู้นำ เป็นผู้รู้จักทำงานด้วยความขยัน อดทน มีปัญญา เป็นต้น เห็นได้จากในวรรณกรรมเรื่อง *ชนะสันทะ* จะสอนให้คนรู้จักทำงานเรียนรู้ศาสตร์ และ ศิลป์ต่างๆ ต้องรู้จักอดออม ห้ามเล่นการพนัน ที่สำคัญห้ามมีชู้กับเมียคนอื่น ต้องเลี้ยงดูพ่อแม่และ ต้องรักษาศีล หมั่นทำบุญทำทาน ห้ามพูดเกินฮึดคอง หมายความว่า จะต้องประพฤติปฏิบัติตนตาม จาริตประเพณีอันดี โดยสรุปคือ ในฐานะบุรุษเพศ ซึ่งเป็นทั้งผู้นำครอบครัวและผู้นำสังคม จำเป็นต้องมีความรู้ด้านฮึดคองประเพณี ขยันทำมาหากิน และต้องดำรงตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ด้วยจึงจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ยกตัวอย่างเช่น

...ศาสตรศิลป์นี้หลายประการมีมาก จึงคาย ติเงินแบ่งชูเชื้อขายแท้ช่างปอง ติทองได้ขาย ไปทุกสิ่ง ติคำขายจ่ายซื้อทุกวันแท้บ่ขาดสาย แบ่งอุปให้ควรจ่ายหลายแนว หม่อมงานตั้งนาม ขายได้ ติเหล็กให้เป็นขงง้าวลูบ มีดแลพร้าขายแท้ชูแนว เขียนอุปไม้เป็น โดกขันขาย เขียนเขียน แด้มหลังลายทุกสิ่ง ควดอุปไม้เป็นแท้ช้อน เขียนหมอกองหมอยาปิวพยาธิ เขียนบิบบันเอ็นนั้น ให้ช่วงหาย เขียนเอาท่อนฮูฮากฤษ์ใหญ่ ทั้งฤษ์น้อยทวยต่อยามดี เขียนกงลาวง้าวหอก เขียน ฮึดเจ้าพุทโธแท้ชวัน เขียนฮึดบ้านเมืองแต่งตามมา ฟุ้งหมุกองเสนาแต่งเมืองก็เขียนไว้ [...]

⁴⁴จาวรณ ธรรมวัตร, *วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน- ล้านช้าง* (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 3.

อันหนึ่งกินเหล้านี้โทษเกิด 6 ประการ ฝูงหมู่เงินทองของบ่แก่นลงเสียเสีย ก็ยอมถ้อยเสียแท้
ของมันหลายสิ่ง อันหนึ่งโทษหนึ่งแท้ควรเว้นหลักไกล อันหนึ่งกินเหล้านี้ เม้าหล่าหลงจิต เลย
เลาผิดเถียงเข้าคำติจามาเขาใหม่ หรือเอาของเฮือนทุกสิ่งจึงคาย...

(ชนะสันตะ)

ส่วนเรื่อง *หลานสอนปู่* ก็ตอกย้ำถึงแนวคิดเรื่องบุรุษต้องมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม
เมื่อแก่ชราต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกหลานทั้งด้านการวางตน จารีตปฏิบัติ และ
การแสดงตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีคือ ต้องหมั่นทำบุญทำทาน สร้างกุศล รักษาศีล มีขันติ มุ่งมั่น
พระนิพพาน ละเว้นอบาย เมตตาลูกหลาน ห้ามดูถูกดูแคลนคนทุกซั๊ก เป็นผู้ไม่ละโมภอยากได้
ทรัพย์สินของผู้อื่น เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น

...จำเอาของเพื่อน ยาดไฮ้ชิงสวน ฮู้แต่อยากได้ จีไฮ้ผญา บ่กะลุนนา ฝูงคนกะมอด
แต่นั้นบ่ชอบ กองวัดสืบประกาน เฮาหลานบ่ย่าน แต่มั่นจีค้ำน กองเจ้ากะสัด บ่บ้วละบัด
ฮิดบ้านกองเมือง ลูกหลานแค้นเคื่อง แล่นเข้าบปหา บ่เอาบ่ว่า จาคำโกรธกล้า อ้างแต่โกทา จัก
หาสุลา มากินกับเข้า บ่เว้าคำดี ตรัสบ่โสภาพ เห็นแก่เงินคำ บ่ย่านักปราชญ์...

(หลานสอนปู่)

สังคมลาวหลวงพระบาง ให้ความเคารพผู้สูงอายุซึ่งถือเป็นปู่บ้านปู่เมือง ดังนั้นจึงต้อง
ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่สังคม มีจิตใจเมตตาต่อคนทุกซั๊ก เป็นผู้มีคุณธรรม เป็นที่พึ่ง
ให้แก่ลูกหลานในยามคับขันหรือมีปัญหา ส่วนวรรณกรรมเรื่อง *ปู่สอนหลาน* มีการสอนในทำนอง
เดียวกันเพียงแต่อาจเน้นเรื่องการประพฤติปฏิบัติทั่วๆ ไปในการครองตน เช่น รู้จักทำมาหากินเลี้ยง
ชีพ ไม่เห็นแก่เงินคำอามิตสินจ้าง เช่น

...อันหนึ่ง ให้ประกอบแท้ อันประเสริฐฟังธรรม ได้ชื่อว่าทาง เมื่อคู่สวรรค์เมือง
ฟ้า อันหนึ่ง เป็นคนให้ หากองอันชอบ นั้นเนอ ให้ถ้อยตัดแต่งไว้ ตามแก่ฮิตกอง หั้นท่อน
อย่าได้ประกอบด้วย เห็นแก่โลภานั้นเนอ อย่าได้ เห็นแก่เงินคำ เขาทอดวางสินจ้าง ยามเมื่อ
มรณังเมี้ยน คนตายไปเปียง เสียมัน พี่พ่อน้อง ตัวเจ้าก็ไปเห็นแล้ว โอนอ...

(ปู่สอนหลาน)

นอกจากนี้ต้องเป็นคนซื่อสัตย์ สุภาพเรียบร้อยไม่พุดจากก้าวร้าวผู้ใหญ่ หรือเจ้านาย เป็น
คนนอบน้อม สำรวมกาย วาจา และจิตใจ ไม่ควรดูถูกดูแคลนคนอื่น และให้ตั้งมั่นในอยู่ในความดี
รู้จักตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ ยกตัวอย่างเช่น

...เหคว่าโตสุขแล้ว อย่าดูแวนคนทุกกะมอด นั้นเนอ บาดว่าบุญบ่คำ ยังซิชัยแก้วเขา
แท้คาย...อันหนึ่ง ถิ่นว่าเห็นคุณเจ้า ให้ย้าคุณแควนมาก ปู่เนอ เจ้าอย่าได้โอดอ้าง ตัวนั้นใหญ่

หลวงปู่เนอ อันว่าโลกาห้อง สงสารในโลก เสาहीं มันบ่ห่อนเที่ยงหมั้น ก็ยังสู้โลลา ปู่แล้ว...
 อันहींให้ฮักสาคุณแก้ว 3 ประการดวงประเสริฐ กับทั้งคุณพ่อแม่แก้ว ย่าแท้จึงดี ปู่ตาย...
 (ปู่สอนหลาน)

เห็นได้ว่าชาวลาวหลวงพระบางให้ความสำคัญกับความกตัญญูเป็นอย่างมาก นอกจากกตัญญูต่อพ่อแม่แล้วต้องเคารพบูชาคุณพระรัตนตรัย หมั่นทำบุญสร้างกุศลเพราะ โลกนี้ไม่เที่ยงที่สำคัญไม่ควรดูถูกคนทุกข์ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ชาวลาวหลวงพระบางให้ความสำคัญกับการไม่ซ้ำเติมดูหมิ่นคนทุกข์ยาก เห็นได้จากมีการเน้นย้ำไว้ในวรรณกรรมคำสอนหลายเรื่อง ตลอดจนมักมีคำพูดติดปากอยู่เสมอว่า “ไม่ให้ประมาทคนทุกข์” หมายถึง อย่าดูแคลนคนที่ตกทุกข์ได้ยาก เพราะโลกนี้ไม่แน่นอน สักวันหนึ่งคนที่ทุกข์ยากอาจกลับกลายเป็นคนมั่งมีก็ได้

(2) ความคิด และการตัดสินใจ

ความคิดเป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจ ดังนั้นหากคิดดี ใคร่ครวญไตร่ตรองอย่างถ่องแท้แล้วย่อมเชื่อมั่นได้ว่า การตัดสินใจในการกระทำกรใด ๆ ย่อมดีตามไปด้วย ในสังคมหลวงพระบางให้ความสำคัญกับความคิดและการตัดสินใจเช่นเดียวกับการแสดงออกทางพฤติกรรมจิตใจ และเรื่องบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของคนในสังคม

หากเป็นบุรุษ จะมุ่งสอนเรื่องความคิดและการตัดสินใจทั้งในเรื่องส่วนตัวภายในครอบครัว และเกี่ยวกับสังคม ในเรื่องส่วนตัวภายในครอบครัว บุรุษต้องตระหนักรู้ถึงสิ่งควรหรือไม่ควรในการปฏิบัติตน ต้องรู้จักคิดทำมาหากินเลี้ยงครอบครัว คิดสร้างบุญกุศล ทำทาน รักษาศีล และร่ำเรียนศาสตร์และศิลป์ต่างๆ เพื่อจะได้มีความรู้ความเชี่ยวชาญจนสามารถนำไปประกอบอาชีพหรือสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเองได้ ดังปรากฏอยู่ในเรื่อง *ชนะสันทะ* นอกจากนี้ ยังต้องรู้จักไตร่ตรองถึงเหตุและผลเพื่อจะได้เป็นหลักในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้แก่ลูกหลานญาติพี่น้อง ตลอดจนข้อขัดแย้งต่างๆ ในสังคมได้ ซึ่งจะเน้นค่อนข้างมากในเรื่อง *หลานสอนปู่* ส่วนเรื่อง *ปู่สอนหลาน* ก็เน้นย้ำเรื่องการไตร่ตรองก่อนนอนในแต่ละวันว่า ตลอดวันที่ผ่านมานั้นได้กระทำคุณงามความดีอะไรบ้าง หรือได้ประกอบกิจการใด เสรีจิ้นหรือคั่งค้าง เพื่อจะได้วางแผนในการทำงานในวันพรุ่งนี้ต่อไป

นอกจากนี้ยังเน้นเรื่องการควบคุมความคิดของตนให้อยู่ในกรอบ ประเพณีอันดีงาม ห้ามคิดเพื่อจะทำสิ่งที่ชั่วหรือนำไปสู่ความเสื่อมเสียต่างๆ เช่น การเล่นการพนัน การมัวเมาในอบาย การมีชู้ เป็นต้น ดังปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง *ชนะสันทะ* เช่น

...อันว่าหญิงชายห้องชุมพูใต้ตำเสาณี ไผ่หากโถงหลินฐู ใจเลี้ยวบ่หอนดีแท้ตาย กับ
ทั้งโถงหลินเบีย้หมากสุกหมากสกา อันหนึ่งโถงสุราคว้าวกลางบ้าน เขาฝูงนี้จิบหายมีมาก อย่า
ลิदानมาแล้วแต่หลังพุนคาย เขาฝูงนี้คั้นตายดับชาติไปนั้น จากลงสู่พื้นในหม้ออยู่หน่วยชื่อว่า
เวตะสินยานรก แท้แก่นขมคูยั้ง [...] แต่ันั้น บายเอาน้ำทองแดงมาใส่ ไฟเผาไหม้ทั่วท้องพุงใส่
เวทนา มากแล้ว นั้นก็ทงทุกข์ได้หลายปีแสนหมื่น จึงมาเกิดเป็นสัตว์ชูตัวแนวเนื้อ หมคเป็น
สัตว์แล้วมาเกิดเป็นคน แสนทุกข์มาเล่นต้องโงยฮ้ายมากหลาย...

(ชนะสันตะ)

มีข้อสังเกตว่าในการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมจะใช้กลวิธียกตัวอย่างพฤติกรรมที่
ไม่ควรประพฤติทั้งเรื่องการมัวเมาอบาย และการผิดศีลเรื่องการผิดลูกเมียผู้อื่น โดยยกภาพนรกมา
แสดงให้เห็นอย่างละเอียดเพื่อให้คนเกรงกลัวต่อการทำบาปดังกล่าวเพื่อเป็นการป้องปรามมิให้เกิด
การกระทำที่ไม่พึงประสงค์ขึ้นในสังคมนั้นเอง

(3) หน้าที่ความรับผิดชอบ

หน้าที่ความรับผิดชอบจัดเป็นหลักมนุษยธรรมขั้นพื้นฐานในสังคมซึ่งนอกจากจะช่วย
กระชับความสัมพันธ์และความสามัคคีในสังคมแล้ว ยังก่อให้เกิดความสุขสงบในสังคมด้วย ชาว
ลาวหลวงพระบาง เน้นการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตน จำแนกออกเป็น 2
ประเด็น ได้แก่ หน้าที่และความรับผิดชอบต่อครอบครัว และหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคม

ประเด็นแรก หน้าที่และความรับผิดชอบต่อครอบครัว บรูชชาวลาวหลวงพระบางเมื่อ
แต่งงานแล้ว จะมีหน้าที่หลักในการเป็นผู้นำครอบครัวทั้งในด้านการทำมาหากิน การดูแลคนใน
ครอบครัวโดยส่วนใหญ่ที่เน้นย้ำบทบาทหน้าที่ของคนที่เป็นผู้นำครอบครัวคือ บทบาทหน้าที่ใน
ฐานะสามีที่พึงปฏิบัติต่อภรรยาหรือปฏิบัติในฐานะที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ตามค่านิยมของชาว
ลาวหลวงพระบางนั้น หน้าที่ของหัวหน้าครอบครัวจึงต้องมีความขยันขันแข็งในการทำงานเพื่อหา
เลี้ยงครอบครัว และต้องไม่มัวเมาในอบายเช่น การเล่นเกมพนัน เพราะจะทำให้เสียงานเสียการใน
ไร่นา

...อันหนึ่ง อย่าโถงหลิน หลากสกาสุกฮาน นั้นเนอ มันจักเสียประโยชน์เจ้า ฮ่ามสร้าง
ไส่นา ปู่แล้ว...

(ปู่สอนหลาน)

ในฐานะพ่อเรือนที่ดีจำเป็นที่บรูชต้องมีความรู้ในการฝีมือ เช่น ฝีมือในการทำเครื่องจัก
สานที่จำเป็นในการเลี้ยงชีพ เช่น ทำค้อนดักปลา และข้าวของเครื่องใช้ประจำครัวเรือน เช่น กระจง
ตะกร้า กระจเบียน กระจตะ กระจดั่ง หลาปั่นฝ้าย พืมทอผ้า อีว คราดไถ่นา เป็นต้น ทั้งนี้เพราะใน
สังคมที่ดำเนินชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เป็นสังคมเกษตรกรรม จำเป็นต้องมีเครื่องมือเครื่องใช้ในการ

ดำเนินชีวิตที่ประกอบขึ้นเอง จึงจะทำให้ไม่เกิดความขัดสนในการดำเนินชีวิต ดังปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง *ปู่สอนหลาน*

...อันหนึ่ง ขุนหลวงผู้แสนเมืองต่างลาดก็ดี แลงเข้าให้ ค่อยทำเพียรสร้าง สานกวยตา อ่าง บึงแลซำด้อมเอียนปาไหล ก็ดี ให้มีในเฮือนคน ชูอันอย่าค้าน ให้มีทั้งกะป้อมพร้อม หลาโนเปือนปัน นั้นเนอ ให้มีทั้งอิ้วคราดพร้อม ดีฝ้ายดีดผง ปู่เนอ อันหนึ่ง ให้มีทั้งพิมชั้นพร้อม พิมก่าฝัดตำ นั้นเนอ [...] อันหนึ่ง ให้มีทั้งกะตะกะตาพร้อม ทั้งดั่งฮอนฮำ อันว่า ของในเฮือนนั้น ให้มันมีทุกสิ่ง จึงท่อน...

(ปู่สอนหลาน)

นอกจากจัดทำเครื่องใช้ไม้สอยที่จำเป็นในครัวเรือนแล้ว บุรุษยังต้องมีหน้าที่อบรมลูกหลานให้รู้ระเบียบแบบแผนของสังคม และการประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในทำนองคลองธรรมด้วย เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกหลาน รวมถึงเป็นเสาหลักในการถ่ายทอดความรู้ยึดครองประเพณีให้แก่สมาชิกในสังคม

...เอานอเจ้าปู่เฮย กองผู้เฒ่ามี 4 ประการ นอเจ้าปู่เฮย กองหนึ่งนั้น สั่งลูกสอนหลาน กันอย่าขาด กองหนึ่งนั้น หมั่นตื่นตีก นิ่งเข้าไปส่ำบาตร อย่าปะกองบุญ ปูนปองฉลาด สอนสั่งลูกหลาน กองหนึ่งนั้น ฟังธรรมจำศีลอย่าขาด อย่าประมาทคุณแก้วทั้ง 3 กองหนึ่งนั้น เอาใจฉลาด ผู้ฮึดครองขุน ให้มีใจบุญไมตีแผ่กว้าง อย่าโอดอ้างว่าแต่ตัวดี นอเจ้าปู่เฮย...

(หลานสอนปู่)

ในการดำเนินชีวิตที่มีความสุขอย่างแท้จริงสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นความสุขของมนุษย์คือความสุขที่ได้แบ่งปัน ทำบุญสร้างกุศล ชีวิตก็จะปลอดโปร่งมีความสุข ชาวลาวหลวงพระบางให้ความสำคัญกับเรื่องการทำบุญสร้างกุศลมาก จึงมีวัตรปฏิบัติเกี่ยวกับการทำบุญเตรียมข้าวของในการทำบุญตักบาตร ซึ่งสามารถเตรียมได้ทั้งหญิงและชาย โดยเฉพาะบุรุษซึ่งถือเป็นผู้นำในสังคม นอกจากทำบุญ รักษาศีลเป็นประจำแล้ว ต้องรู้ฮึดบ้านฮึดเมือง มีจิตใจดีมีความฉลาดรู้ในแนวทางประพฤติปฏิบัติตนที่ดี

ประเด็นที่สอง หน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคม นอกจากวรรณกรรมคำสอนของชาวหลวงพระบางจะเน้นหน้าที่ของบุรุษที่มีต่อครอบครัวแล้ว ยังสั่งสอนขัดเกลาคนในสังคมให้มีสำนึกต่อสังคมส่วนรวมคือ ร่วมมือกันสอดส่องดูแลความเรียบร้อยในสังคมด้วย ในเรื่อง *หลานสอนปู่* จะชี้ให้เห็นหลักการประพฤติตนของผู้สูงอายุชายต้องรู้ฮึดครองประเพณี รู้หลักธรรมคำสอนตามหลักพุทธศาสนา ตลอดจนต้องทำหน้าที่อบรมสั่งสอนลูกหลานให้เป็นคนดี คอยให้คำปรึกษาและไกล่เกลี่ยปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม

นอกจากนี้ยังมีการปฏิบัติตนของบุรุษตามสถานภาพทางสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกับ การดูแลรับผิดชอบต่อสังคมเช่น ชนชั้นผู้ปกครอง อาทิ กษัตริย์ หรือเจ้านาย ตามความเชื่อดั้งเดิมของ ชาวลาตินสมัยก่อนเชื่อว่าผู้ปกครองจะถูกส่งลงมาจากเมืองฟ้าหรือเมืองแดนเพื่อเป็นผู้นำทาง วัฒนธรรมและสั่งสอนฮิตคองประเพณีต่างๆ ให้แก่มนุษย์ ดังนั้นกษัตริย์หรือชนชั้นปกครองจึงมี สถานภาพสูงส่งกว่าคณาธรรมดาสามัญ ยิ่งไปกว่านั้นกษัตริย์ยังต้องทำหน้าที่ปกป้องดูแลประชาชน ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองให้มีความสุขอีกด้วย ในวรรณกรรมคำสอนเรื่อง *ปุ่สอนหลาน* ซึ่งให้เห็นว่าผู้ปกครอง ต้องมีหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ไพร่ฟ้าราษฎร

...อันหนึ่ง เป็นว่าโตเป็นเชื้อ แนวนามฐานใหญ่ คั้นว่าบักฝูงไฟน้อย เขาเข้าบ่ม หั้น แล้ว อันหนึ่ง คั้นว่าเห็นคุณเจ้า ให้ยาคูแควนมาก ปุ่เนอ เจ้าอย่าได้โอดอ้าง ตัวนั้นใหญ่หลวง ปุ่เนอ...

(ปุ่สอนหลาน)

การเน้นให้ผู้ปกครองดูแลว่าไพร่ราษฎรตามความเหมาะสมเป็นแนวทางที่ผู้ปกครองควร กระทำ เนื่องจากในสมัยก่อน ไพร่ฟ้าราษฎรเป็นกำลังผลิตอันสำคัญและส่วนใหญ่อยู่กันอย่างถ้อยที ถ้อยอาศัย หากผู้ปกครองดูแลไม่ดีผู้คนก็จะรังเกียจ ไม่คบค้าสมาคมทำให้การงานด้านการปกครอง ไม่ราบรื่นได้เช่นเดียวกับเรื่อง ชนะสันตะที่เน้นว่าผู้ปกครองต้องปกครองประชาชนโดยธรรม มี ความเมตตา เช่น

...เป็นพญาให้ อิดูสัตว์ทุกหมู่ จึงคาย ภูนาคคนทุกขี้ไ้ ชาวบ้าน ไพร่เมือง นั้นเนอ [...] อันว่า ฝูงไฟน้อย เทียมดังบุตรดา นั้นแล้ว เขาก็อาศัย เหมือนดังพ่อคิง เขาแท้ จงให้ไลเสียท่อน คำละนิงคิตทั้งสี่ พญาเฮย โทสาทำโทษฮ้ายโกทาอย่ากริ้วโกรธ ให้อิดูฝูงไฟน้อย ชาวบ้านซุ คน เป็นพระชานัน อยามใจฮักฮ้อ จึงคาย...

มีข้อสังเกตว่า วรรณกรรมเรื่องชนะสันตะจะมุ่งเน้นให้ผู้ปกครองหรือเจ้าขุนมูลนายปกครองไพร่ ฟ้าประชาชนด้วยความรักความเมตตา กรุณา และมีคุณธรรมกำกับรวมถึงต้องดูแลจัดทุกข์บำรุง สุขของไพร่ฟ้าฝูงคั้งเป็นลูกบ้านหลานเมืองที่ต้องอยู่ในความดูแลของชนชั้นปกครอง

4.2.2.2 หลักประพฤติปฏิบัติตนของสตรี

หลักประพฤติปฏิบัติตนของสตรีลาวหลวงพระบางที่สืบสานวิถีจารีตกันมาแต่อดีต ส่วน ใหญ่เน้นหลักปฏิบัติตนต่อตนเอง และต่อผู้อื่น ทั้งนี้สืบเนื่องสังคมลาวให้ความสำคัญกับสตรี หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง สตรีลาวหลวงพระบางมีบทบาทในสังคมค่อนข้างสูงทั้งในระดับครอบครัวและ ระดับชุมชน ดังนั้นบทบาทสตรีจึงมีความคาดหวังของสังคมกำกับอยู่จึงทำให้แนวทางประพฤติ

ปฏิบัติที่บ่มเพาะกระบวนทัศน์ความคิด และการปฏิบัติตนของสตรีถูกสืบสานและถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมคำสอนและมีบทบาทในการอบรมขัดเกลาและระเบียบแบบแผนและแนวทางปฏิบัติตนให้แก่สตรีค่อนข้างสูง หลักคำสอนเกี่ยวกับแบบแผนการปฏิบัติตนของสตรีลาวหลวงพระบางสามารถจำแนกประเภทออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

(1) บุคลิกภาพและการแสดงออกด้านจิตใจ

สตรีชาวหลวงพระบาง ต้องมีความมั่งคั่งด้านกิริยามารยาท เช่น การพูด การเดิน การนอน การรับประทานอาหาร การฟังเทศนา และการแต่งกาย เช่น เสื้อผ้า และผม เป็นต้น โดยอยู่บนแนวคิดพื้นฐานที่ว่า สตรีที่ดีต้องปฏิบัติตนตามจารีตและค่านิยมของสังคมซึ่งบ่มเพาะกันมาเป็นเวลานาน วรรณกรรมเรื่อง *แลนมม* จัดได้ว่าเป็นวรรณกรรมสอนสตรีโดยเฉพาะ คือว่าด้วยหลักการประพฤติปฏิบัติของ “กุลสตรี” ชาวหลวงพระบางเพื่อสร้างคุณลักษณะของสตรีที่พึงปรารถนา และเป็นบรรทัดฐานในการประเมินค่าสตรี เรื่อง *การแต่งกาย* สตรีในฐานะที่เป็นประชาชนคนธรรมดาต้องรู้จักแต่งกายให้พอเหมาะพองาม การสวมใส่เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มควรให้เหมาะสมกับฐานะและรูปโฉมของตน ห้ามแต่งตัวจนเกินงามเมื่ออยู่บ้านเพราะจะเสียงาน ยิ่งไปกว่านั้นจะทำให้คนบ้านใกล้เคียงติฉินนินทาได้ เช่น

...อย่าได้เอาโสมเพียง เทวีลงช่วง เห็นเพื่อนช้อยและน้อย ก็อย่าฟ้าวว่าโต แดเนอ
อย่าได้เฮ้อลิ้นตาม พันเพื่อนกายปะทัด นั้นเนอ เฮ็ดให้พอประมาณ หวนแมนตาคนเต่า นั้นเนอ
ก็จึงได้ชื่อว่าคอยใจสร้าง มะหาทานดวงประเสริฐ นับมีอใส่สิ่งแก้ว ทั้งค้ายแสงลือ หั้นแล้ว...

(แลนมม)

การแต่งผม ไม่ควรตัดดอกไม้บนศีรษะเหมือนผู้สูงศักดิ์เพราะผิดจารีตประเพณีของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เนื่องจากชาวลาวจะเน้นการประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสถานะของตนเป็นหลัก มิเช่นนั้นจะถูกติเตียนเสื่อมเสียมาถึงพ่อแม่ได้ ส่วนด้าน กิริยามารยาท ในสังคมลาวค่อนข้างเคร่งครัดเรื่องกิริยามารยาทของความเป็นสตรีค่อนข้างมาก เนื่องจากมีแนวคิดที่ว่าสตรีที่ดีต้องมีกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อยทั้งการพูดจา คือ ต้องพูดเสียงดังพอให้ได้ยิน ไม่เอะอะโวยวาย ต้องระมัดระวังคำพูดของตนเอง ให้คิดก่อนพูดและไม่เปิดเผยความลับของผู้อื่นเป็นต้น ส่วนการเดินต้องเดินอย่างสงบเสงี่ยม ไม่ลงน้ำหนักที่ส้นเท้าเพราะจะทำให้เกิดเสียงดังอันแสดงถึงการไม่สำรวมเวลานอนต้องนุ่งซิ่นหรือปกปิดร่างกายให้มิดชิด เป็นต้น

ส่วนเรื่อง *บู้สอนหลาน* ได้กล่าวถึงหลักประพฤติปฏิบัติตนของผู้หญิงด้วยเช่นกันแต่นับสตรีที่มีสามีแล้ว เช่น ห้ามคบชู้ผู้ชาย ห้ามติเตียนหรือด่าทอสามีของตน ห้ามแง่แอง หึงหวงสามี

เพราะอาจทำให้สามีเบื่อหน่ายและเลิกกราเป็นแม่ฮ้าง* ได้ง่าย โดยเฉพาะประเด็นเรื่องคบชู้หรือมีชู้ และคำทอสามีใช้ถ้อยคำหยาบคายไม่เกรงกลัวสามีเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นการกระทำที่เลวร้ายและถูกประณามจากสังคม รวมทั้งต้องตกนรกอเวจีเมื่อเสียชีวิต

...อันหนึ่ง อย่าได้ไปเล่นชู้ โลมจากผัวตน ปู่เอน เขาว่ายิ่งสามาน หน่ายใจควรเว้น มันจักเป็นบาปฮ้าย จมจุมอเวจี แท้คายน...

(ปู่สอนหลาน)

ในเรื่อง *ชนะสันตะ* กล่าวถึงหญิงที่มีชู้นอกจากต้องไปชดใช้กรรมในนรกที่ทรมานแสนสาหัสแล้วยังต้องเกิดเป็นเปรตเพื่อชดใช้กรรมด้วย ดังความว่า

หญิงใดใจเบี่ยงแล้วมีชู้จากผัวตั้งนั้น พายุลนได้ตกอับบายทั้งสี่ ชื่อว่ามีคสาทรกฮ้อนนอนกัวยู่คังควาย เถิงหมื่นชาติแล้วไปเกิดเป็นผี เป็นสิวิกายเผดหลวงตัวฮ้าย จักได้กินแหงแท้พายุลนมีมาก คิคฮอดผัวมึงแก้วตัวแท้อ่าหา คันว่าถูบ่เล่นชู้โถมจากผัววิญ คังนั้น บ่ตกอเวจีจืออยู่ทงในหม้อ ดอกนา มันคราวไอ้ฮาผัวชู้เข้าค้ำ กุมพนตักข่มขี้จามพื้นแผ่นดินแดง อันนี้เป็นบทห้องอิธิใจเบี่ยงมันหลั่นชู้ชายช้อนผาบผัว...

(ชนะสันตะ)

หรือแม้แต่การพูดจาหยอกล้อกับชายอื่นหรือคนที่เคยคบหากันมาก่อนก็จะทำให้เสื่อมเสียและทำให้คนอื่นดูถูกเหยียดหยามด้วยเช่น กล่าวได้ว่า

...อันหนึ่ง อย่าได้ไสยาหลั่น คามชายชู้เก่า นั้นเนอ ผัวจักเห็นเลดเจ้า พะนางน้อยคำดี บ่สู้ มันจักยินอายหน้า ยิ่งชายในโลก เขาว่ายิ่งชู้ฮ้าย มันนั้นบ่ดี ปู่เนา...

(ปู่สอนหลาน)

นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการพูดจาที่ไพเราะอ่อนหวาน ห้ามคำทอ หรือติเตียนสามี เพราะนอกจากอาจถูกทำร้ายร่างกายซึ่งไม่สามารถสู้แรงบุรุษได้แล้ว ยังทำให้สามีเบื่อหน่าย ละทิ้ง หรือไปมีเมียใหม่ซึ่งลักษณะดังกล่าวสตรีจะได้รับการประณามหยามเหยียดที่ไม่สามารถประพฤติกองตนอยู่ในแบบแผนของสตรีที่ดี

* คำว่า แม่ฮ้าง ในความหมายของภาษาดั้งเดิมหลวงพระบางหมายถึง สตรีที่ถูกสามีทอดทิ้ง ละทิ้ง หรือหย่าร้างกันไป ส่วนคำว่า แม่หม้าย จะหมายถึง กรณีที่สามีตายจากไป ดังนั้น แม่ฮ้างเป็นสถานภาพที่น่ารังเกียจ ขวนอับอาย และเสื่อมเสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูล โดยเฉพาะกรณีที่เป็นแม่ฮ้าง เพราะความบกพร่องเรื่องคุณสมบัติอันดีของแม่หญิงจะถูกสังคมติณินทา

...หลานก็จึงทำคนสร้าง การเหินทุกคำ เจ้าอย่าได้กล่าวด้าน เตียนถ้อยคำฟัว ปู่เนอ หลอนว่าท้าวบังเกิด โททาบู้ มั่นจักบายไม้ค้อน ตีเจ้าชื่อนายแห่ง ปู่ชา ซาติที่คนชายนี้ เมีย หลายมัก โลก กันแล้ว ท้าวก็ไปท้าวด้าน จาถ้อยอ้อยเอา บู้ คั้นว่า ท้าวหากได้ นางอื่นเป็นเมีย ได้สมเสลานาง อยู่พอยเป็นฮ้าง...

(ปู่สอนหลาน)

นอกจากนี้ยังห้ามสตรีเรียนเวทย์มนตร์ไสยศาสตร์ โดยเฉพาะการทำเสน่ห์ยาแฝดเพราะจะเป็นบาปกรรมรวมถึงไม่ควรมีตัณหา มาก เช่น

...อันหนึ่ง อย่าเหิงสาด้วย ตัณหามัก โลก สักเนอ เพื่อนผู้รู้โลกเลี้ยว พระนางน้อยบ่จา หั้นแล้ว อันหนึ่ง อย่าได้พาโลฮ้าย ไปเสียนมนตร์ยาแฝด หลานเฮย ก็ให้ทำตามบุญตนแต่หลัง ตนสร้าง...

(ปู่สอนหลาน)

การหมกมุ่นเรื่องตัณหาราคะเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ เพราะเป็นเรื่องทาง โลภีศ สตรีที่มักมากใน กามคุณจะไม่เจริญ แม้แต่เทวดาก็ไม่รักษาคุ้มครองหากมีคู่ครองและมีลูกก็จะพบแต่สิ่งยากลำบาก ดังคำกล่าวไว้ว่า

...หญิงใดอินสงวนชู้ ตัณหามักมาก ผุงเทพไ้เห็นแล้ว ถ่มน้ำลาย หั้นแล้ว แม้นว่ามี ของเลี้ยง อันใดบ่ประเสริฐ ก็บ่เป็นมุงคุณ คอบใจมันเลี้ยว แม้นว่ามันมาได้ บุคตาบ่ประกอบ ก็บ่เป็นที่ฮักอินอ้อย มะโน แม้งขอบแพง แม้นว่ามันมีชู้ สมบ่งามเพียงผื่อน แม้นว่ามีลูกน้อย คำ ให้บ่เหือคหู แท้แล้ว...

(แลนมน)

แต่หากหญิงที่บริสุทธิ์คือ ไม่มัวเมาภิเลสเทวดาก็จะรักษาความว่า

...อันว่า หญิงผู้บริสุทธิ์นั้น เทวดาซุซ้อย ก็จักได้อ้อยห้อยเนื้อ มาซ้อนอุ้นชินอน หั้น แล้ว เพื่อว่าเทวดาค้า มองเฮือนซุซ้อย แม้นว่ามีลูกน้อย ไผอุ้มบ่อยากวาง แท้แล้ว เป็นที่คนหุ้มสู ยินสงวนฮักฮูป เป็นที่ฝูงพี่น้อง อาศัยฮ้อนเพ็งบุญ เจ้าเฮย...

(แลนมน)

มีข้อสังเกตว่า เรื่องตัณหาราคะซึ่งเป็นพฤติกรรมทางกามของมนุษย์ สังคมลาวหลวงพระ บางก่อนข้างให้ความสำคัญมาก และนำมาเป็นศีลธรรมจริยธรรมกำกับพฤติกรรมของสตรี เนื่องจากเห็นว่า สตรีที่ดีไม่ควรมัวเมาในตัณหาราคะ หรือมักมากในกามารมณ์ซึ่งส่งผลเสียต่อทั้ง ตนเอง และผู้ใกล้ชิด การกล่าวอ้างถึงเทวดาจะคุ้มครองรักษาผู้หญิงที่มีศีลบริสุทธิ์ เป็นการอบรมที่

นำสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากล่าวอ้างเพื่อให้คำสอนหนักแน่น และให้สตรีได้ตระหนักและระมัดระวังตนเรื่องศีลนาราคะ

(2) ด้านความคิดและการตัดสินใจ

คำสอนเกี่ยวกับความคิดและการตัดสินใจส่วนใหญ่เน้นคุณธรรมจริยธรรมรู้จักคิดและมีเหตุผลเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ดี เช่น ในเรื่อง *แลนมม* เนื่องจากเป็นเรื่องที่สอนผู้หญิงที่เป็นโสดหรือยังไม่แต่งงานจึงสอนเรื่องการรักษานวลสงวนตัวและรักษาพรหมจรรย์ จัดเป็นแนวการปฏิบัติอันสำคัญยิ่งเนื่องจากสังคมสมัยก่อนเคร่งครัดในระบบจารีตประเพณีและเป็นสังคมประเพณีนิยม หากสตรีวางตนนอกกรอบนอกรอยจะได้รับการประณามจากสังคมค่อนข้างมาก ดังนั้นจึงต้องรู้จักระมัดระวังตัวเพื่อไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล ในยามปั่นป่วนในตอนกลางคืนก็ต้องมีเพื่อนหรือคนในครอบครัวอยู่ด้วย ไม่ควรอยู่กับบุรุษในที่มีคสองต่อสอง ต้องรู้จักระงับอารมณ์ของตนเองเพื่อมิให้ผิดจารีตประเพณี

นอกจากนี้ต้องเป็นคนมีจิตใจดีมีศีลธรรมและมีความคิดลึกซึ้ง กล่าวคือ ต้องรู้จักช่วยเหลือผู้อื่นมีจิตใจกว้างขวาง มีเมตตาต่อผู้อื่นและรู้จักมองโลกและชีวิตด้วยสติปัญญาอย่างละเอียดลึกซึ้งที่สำคัญต้องรู้จักคิดพิจารณาการกระทำของตนเพื่อจะได้มีสติในการดำรงชีวิตเช่น ก่อนนอนต้องทบทวนว่าวันนี้ตนเองได้ทำอะไร ดีหรือไม่คืออย่างไร เพื่อวันพรุ่งนี้จะได้ปรับปรุงแก้ไขหรือเพื่อจะได้วางแผนในกิจการต่างๆ ต่อไป ยิ่งไปกว่านั้นต้องรู้จักถือศีลภาวนาเพื่อทำจิตใจให้สงบเป็นสมาธิ และไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต

...อันหนึ่ง คองบุญให้ พะวันนาเข้าค่า หลานเฮย อย่าได้ประมาทแท้ บุญนั้นบ่ดีแท้
คาย หลานจึงกันสร้าง สีสทานอันประเสริฐ ทุกค่าเข้า คะนิงไว้อย่าลืมแท้คาย...

(ปู่สอนหลาน)

สตรีที่ดี และฉลาดจะต้องรู้จักทำตัวให้มีคุณค่าเพื่อผู้อื่นจะได้ยกย่องสรรเสริญ รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองการกระทำต่างๆ มีความเฉลียวฉลาดในการพูดจา การวางตัวกับผู้อื่นอย่างมีไมตรีจิตและมีมนุษยสัมพันธ์อันดีซึ่งส่งผลให้ครอบครัวอยู่ดีมีสุข นอกจากนี้ต้องเป็นผู้มีจิตใจมั่นคงไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต ตั้งใจขยันหมั่นเพียรทำมาหากิน เป็นต้น เหล่านี้เป็นแนวทางที่สตรีจะต้องตระหนักและมีส่วนต่อการตัดสินใจในการประพฤติปฏิบัติตนในด้านต่างๆ ในการใช้ชีวิตในสังคม ในฐานะที่เคารพนับถือศาสนาพุทธและอยู่ในบรรทัดฐานตามแนวคิดและหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา

ฉะนั้นสตรีจึงต้องปฏิบัติกิจทางศาสนาด้วย เช่น ทำบุญ สร้างกุศล ในการทำบุญสตรีจะเป็นแรงงานใหญ่ในการหุงหาอาหารเพื่อถวายพระ ดังนั้นจึงต้องตื่นเช้า และอาบน้ำแต่งตัวให้เรียบร้อย ประกอบอาหารต้องล้างให้สะอาด และพิถีพิถัน สรุปลือข้าวปลาอาหารที่จะถวายพระต้องทำให้ดีที่สุด และให้ตั้งใจในการทำบุญทำทานและเรียนรู้ชีวิตจากผู้เฒ่าผู้แก่

...ของท่านเจ้า ผัดสีล้างสวย ใจอย่าย้ายประสงค์ตั้ง เจ็ดตะนา หั้นท่อน อันว่าสวยสวย ตั้ง กางเขื่อนช่องพะเนตร แปะใส่เกล้าเสียแล้วชู้คน [...] พอเมื่อถึงยามตั้ง มหาทานบุญใหญ่ อย่าได้เนานั่งใกล้ สาวน้อยบ่ดี พ่อแล้ว ให้อยู่ต่างมือเฒ่า บายของประสงค์แจก ทานนั้น ให้เจ้านั่งอยู่ใกล้ผู้สู้ แสงเอาฮึดคอง นั้นเนอ ก็จึงได้ชื่อว่าใจใสตั้ง โมทนาทานทอด บุญก็จึงได้ คำสู้ก็ จึงมี พ่อณา...

(แลนมม)

นอกจากนี้ควรรู้จักเลือกหรือพิจารณาคนจากบุคลิกลักษณะและการกระทำหากรู้ว่าบุคคลนั้นไม่ดีก็ไม่ควรไปคบค้าสมาคมด้วยเพราะอาจนำความเสื่อมเสีย ความยุ่งยากมาให้ ยิ่งไปกว่านั้นเป็นผู้หญิงควรต้องรู้จักเลือกคู่ครองที่ดีมาเป็นสามีชีวิตจะได้มีความสุข ดังนั้นจึงไม่ควรเชื่อคำพูดของบุรุษโดยง่าย ควรพิจารณาทั้งการพูดจา แนวคิด จิตใจ และการประพฤติปฏิบัติของคนเป็นหลัก เช่น รู้จักศึกษาเรื่องขนบประเพณี การดูแลรักษายาม การรู้จักเคารพนับถือผู้ใหญ่และศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในวรรณกรรมเรื่องแลนมมได้เน้นย้ำและยกตัวอย่างบุรุษที่มีลักษณะเป็นบัณฑิตควรแก่การเลือกมาเป็นคู่ครองว่า

...มันก็คัดตะนาสู๋ วันยามทุกสิ่ง ยามเมื่อวันศีลตั้ง อุโบสถวันประเสริฐ ทูบเทียนตั้ง ดอกไม้ มันก็ได้ชู้วัน ตามแต่คำสู่น้อย ใจแต่ผายไป เอาแต่กำลังค่อย เขียนคำสูบ้าน เมื่อสังฆเจ้า เทศนาสอนสั่ง มันก็มีใจอ่อนน้อม มัซุช้อยชอบธรรม [...] ยามเมื่อเฒ่าแก่เว้า มันค่อยฟังสังค พอเมื่อบรรจบหมดแล้ว เมื่อจาคำด้าน ตามแต่คำคิดน้อย เห็นคองเว้าคองคือแล้ว ฟุ้งหมู่เฒ่าแก่พร้อม ก็ข้อยชู้คน พ่อแล้ว [...] อันว่าชายผู้นั้น นักปราชญ์เจ้า เขิชชื่อว่าเป็นจิต...

(แลนมม)

โดยสรุปคือ ต้องเลือกบุรุษที่ดีมาเป็นคู่ครองนั่นเอง ส่วนสตรีเองเมื่อรู้จักเลือกแล้ว ตนเองก็ต้องรักเดียวใจเดียวมีความหนักแน่นและไม่จับปลาสองมือ ส่วนในวรรณกรรมเรื่อง *ปู่สอนหลาน* จะมุ่งสอนสตรีที่มีสามีแล้ว จึงเน้นเรื่องการปรนนิบัติสามีเป็นสำคัญ ห้ามคิดนอกกลุ่มนอกทางเช่น คิดที่จะมีชู้ ทอดทิ้งสามียามแก่ชรา ดิเดียนคุณค่าหรือข่มสามี เน้นให้คิดดี ปฏิบัติดีต่อสามีเป็นหลัก และจะทำอะไรต้องปรึกษาหารือสามีก่อน เป็นต้น

(3) หน้าที่และความรับผิดชอบ

เป็นที่รู้กันอย่างกว้างขวางว่าในสังคมดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญมากทั้งในระดั่งครอบครัวและสังคม แม้กระทั่งในยุคปัจจุบันสังคมลาวยังเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับผู้หญิงอยู่ดังมีคำสุภาษิตว่า “ฟ้าหอบเมฆคอน” หมายความว่า สตรีและบุรุษต่างมีหน้าที่ความรับผิดชอบต่อครอบครัวและการทำมาหากินร่วมกัน เพียงแต่อาจแบ่งหน้าที่กันหรือทำงานตามกำลังความสามารถและศักยภาพของตนเองเท่านั้น ด้วยเหตุที่แบ่งหน้าที่กันตามความสามารถหรือตามเพศสภาพนี้เอง จึงทำให้ดูเหมือนว่าสตรีจะผูกขาดหน้าที่ความรับผิดชอบในฐานะ เป็นแม่บ้านแม่เรือนคือ นอกจากรับผิดชอบด้านการหุงหาอาหารให้อร่อยเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวแล้วต้องรู้จักทอผ้าใช้เองภายในครอบครัวซึ่งเป็นหน้าที่หลักของสตรีลาวหลวงพระบาง

...อันหนึ่ง อย่าได้พากันค้ำัน ก็ทำเวียกเฮือนตน ปูเนอ การใดมิในเฮือน ให้อ้อยทำอย่าค้ำัน ให้อ้อยทำเพียรแผ่นผ้า ผืนบางควรค่าค้ำัน ให้อ้อยไว้เต็มพร้อม [...] เมื่อใดเป็นที่ แลหลังโสมสูงเฮือง เขายังตัวก็ทำเป็นแล้ว อย่าได้ขี้มของเพื่อน หลานเฮย มันจักเสียดเจ้า อายหน้าเพื่อชียัน ปูแล้ว...

(ปู่สอนหลาน)

ในเรื่อง *ชนะสันทะ* กล่าวถึงฮิตคองของสตรีที่ต้องประพฤติปฏิบัติตามภาระความรับผิดชอบที่ควรฝึกปรือเรียนรู้งานฝีมือต่างๆ เพื่อให้เป็นสตรีที่มีคุณค่า โดยกล่าวไว้ว่า

...เป็นหญิงให้ เฮียนคองคอมเพื่อน จึงคิดาย เป็นหญิงอย่าได้ค้ำัน เขาคูยเว้าแต่โต นั้นเนอ เป็นหญิงนี้ ให้อ้อยโสมโอยอ่อน จึงคิดาย คั้นจักปากกล่าวค้ำัน เสียงน้อยให้อ้อยจา นั้นเนอ คั้นจักกลีลาข้ายไปมาให้ค้อยชอง ให้อ่อนน้อมข้าย่านพ่อแม่ตน นั้นเทอญ ให้อ้อยเฮียนฮิตมวนมุ้ง ให้เป็นผง คั้นว่าเอามาเงินเส้นก้างมเสมอแท้ จักเอาทำก่อสร้างผืนกว้างก็หากงามแท้แล้ว... เฮียนหีบแซ่วไหมคำ สัพพะพันให้เฮียนเอาไว้ฝูงนี้...

(ชนะสันทะ)

นอกจากนี้ต้องระมัดระวังตรวจตราข้าวของเครื่องใช้ในบ้านอย่างรอบคอบ รู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ห้ามนอนกลางวันเพราะจะทำให้การงานเสียหาย โดยเฉพาะงานบ้านงานเรือนซึ่งเป็นภาระหน้าที่หลักของสตรีที่ต้องเอาใจใส่ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง

...ให้อ้อยทำเพียรสร้าง กลางเฮือนอย่าประมาท หลานเฮย ทุกคำเข้า คณิงให้อ้อยเพิง ปูเนอ อันหนึ่ง อย่าได้ค้ำัน มั่งก่ายนอนเวิน ปูเนอ ปิดตาเดิน คอยฟังคำเต่า แม่นว่าเหลือแสงเลี้ยงนอนเวินตาตูป ก็คาย แล้วมันจักปะเวียกเจ้า พะนางน้อยขาดเสียด ปูนา มันจักข้อมเวียกน้อย การในเฮือน ปูนา...

(สอนหลาน)

สตรีที่ดีต้องรู้จักประหยัคอดออมไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย เป็นแม่ที่ดีคอยอบรมสั่งสอนลูกอย่างใกล้ชิด รวมทั้งต้องรู้จักประพฤติปฏิบัติตนตามฮึดคองประเพณีจึงจะเป็นสตรีที่เพียบพร้อม โดยสรุป สตรีในสังคมลาวหลวงพระบาง มีหน้าที่และความรับผิดชอบสูงทั้งในระดับครอบครัวและระดับสังคม หน้าที่ส่วนใหญ่ที่ควรต้องประพฤติปฏิบัติอิงตามหลักฮึดคองประเพณีส่วนหนึ่ง และค่านิยมของสังคมอีกส่วนหนึ่ง ทั้งสองสิ่งนี้หล่อหลอมกันกลายเป็นแนวคิดและการปฏิบัติตนของสตรีหลวงพระบางที่ต้องประพฤติปฏิบัติตามจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความเพียบพร้อมทั้งกิริยามารยาท จิตใจดี และมีคุณสมบัติของความเป็นแม่ที่ดีของลูก เป็นภรรยาที่ดีของสามี ตลอดจนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม

ส่วนหน้าที่ความรับผิดชอบของสตรีที่ต้องปฏิบัติต่อคนอื่นในสังคมมีทั้งคนอื่นที่อยู่ใกล้ตัวคือ สามีและลูก และคนอื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม ทั้งนี้การแสดงออกซึ่งความรับผิดชอบบางครั้งขึ้นอยู่กับชนชั้น สถานะและปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ ด้วย ในกรณีรับผิดชอบต่อคนที่อยู่ใกล้ตัว เช่น สามี ในวรรณกรรมเรื่อง *แลนมม* สอนไว้ว่า สตรีต้องปรนนิบัติสามีไม่ให้ขาดตกบกพร่อง ต้องเป็นแม่ที่ดีของลูก ต้องรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติพี่น้องของตนและของสามี หากเป็นไพร่ต้องรักเจ้านายปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้านายอย่างเคร่งครัด ส่วนผู้เป็นเจ้านายต้องรัก บำรุงไพร่ในความปกครองของตนตามความเหมาะสมเพื่อจะได้ผูกใจผู้คนให้รักเคารพ และเชื่อฟัง เป็นต้น ส่วนเรื่อง *ปู่สอนหลาน* เน้นย้ำหน้าที่ของผู้หญิงโดยเฉพาะหน้าที่การเป็นภรรยาว่า นอกจากต้องปรนนิบัติสามีแม่จะล่วงเลยเข้าสู่วัยชราก็ต้องดูแลเอาใจใส่สามีห้ามทอดทิ้ง นอกจากนี้ต้องซื่อสัตย์ และเคารพกราบไหว้สามีเป็นประจำเชื่อว่าเป็นมิ่งมงคลและทำให้มั่งคั่งร่ำรวย

...อันว่า ผัวแก่แล้ว ฮักยิ่งเสมอออก อย่าให้มีคำเตียน เกียดพุนคำฮ้าย มันจักไลแจ่มเจ้า
 เสร้าโศกโศกา หั้นแล้ว ให้ค่อยทำเพียรอด ชูอันพันชั้น ควรที่วันทาไหว้ ผัวตนเข้าค่า ให้เจ้า
 เปะใส่ ถนอมไหว้อย่าลืม ปู่เขอ บาคว่าเมื่อหน้าพูน ไถย้องว่าคดี หั้นแล้ว มักจักมีเงินค้ำมั่งมูน
 เมื่อหน้า ให้ค่อยมั่งมูน อยู่สมตน นั้นเนอ...

(ปู่สอนหลาน)

นอกจากนี้ยังต้องกตัญญูรู้คุณเลี้ยงดูพ่อแม่ในยามเก่าเฒ่าด้วย ภรรยาที่ดีต้องรู้จักยกย่องสามี ซื่อสัตย์ต่อสามีไม่คบชู้ผู้ชายหรือนำความเดือดร้อนเสื่อมเสียมาให้แก่สามี ญาติพี่น้องและวงศ์ตระกูล ต้องรู้จักแบ่งปันเกื้อกูลญาติพี่น้องทั้งของฝ่ายตนเองและฝ่ายสามี เช่น

...อันหนึ่ง ให้ยายังเฒ่า มาดาตนแม่ ผัวนั้น ทั้งพี่น้อง แนวเชื้อชาติผัว นั้นเนอ...

(ปู่สอนหลาน)

การที่ชาวสตรีชาวลาบลวงพระบางต้องเคารพ และปรนนิบัติพ่อแม่และญาติพี่น้องสามีก็เนื่องมาจาก เป็นสังคมที่ให้ความเคารพนับถือสามี ดังนั้นจึงต้องเคารพญาติผู้ใหญ่ของสามี นอกจากนี้ในวรรณกรรมเรื่องแลนมม ยังกล่าวถึงการแบ่งปันข้าวของที่สามีหามาเป็น 3 ส่วนคือ ส่วนหนึ่งเก็บไว้กินในครอบครัว ส่วนหนึ่งเก็บไว้ทำบุญ และส่วนหนึ่งแบ่งปันให้ญาติพี่น้องบ้านใกล้เรือนเคียงและญาติพี่น้องฝ่ายสามี ซึ่งเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความรักใคร่สามัคคีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อาหารการกินต่างๆ ในหมู่เครือญาติ

...ยามใดนั้น ตัวหากชนชายได้ มาเอื้อนให้เจ้าเบ็ง คุณเอ ให้เจ้าคิดอำหั้นแล้ว แบ่งปันเนอ อันว่าทั้งมวลนั้น ให้ปันเป็นสามส่วน อันว่าส่วนหนึ่งนั้น ถนอมไว้สืบเอื้อน พ่อเนอ ส่วนหนึ่งนั้น ให้เจ้าแบ่งออกไว้ ทานทอดมหาเถร พ่อเนอ ส่วนหนึ่งนั้น ให้เจ้าขายพี่น้อง ผูกใกล้ให้ คู่เอื้อน หั้นทอน อันว่าส่วนหนึ่งนั้น ให้ขายเมื่อวงศาหลายแห่ง อันหนึ่ง ให้เจ้าแบ่งพูดไว้ เมื่อก้าแม่ตัว หั้นทอน...

(แลนมม)

มีข้อสังเกตว่าวรรณกรรมที่อบรมสั่งสอนการปฏิบัติตนของสตรีนอกจากเน้นการทำบุญทำทานสร้างบุญสร้างกุศล การรักษาศีลฟังธรรม รู้จักบุญคุณพ่อแม่และผู้มีพระคุณ แล้วสิ่งหนึ่งซึ่งสำคัญมากโดยเฉพาะหลักปฏิบัติตนของสตรีที่แต่งงานหรือครองเรือนแล้วจะเน้นให้สตรีปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดเพื่อสร้างความสุข ความรักสามัคคีภายในครอบครัว ในวรรณกรรมเรื่อง *ชนะสันตะ* จะกล่าวเน้นย้ำไว้อย่างเด่นชัดว่าฮึดคงในการปฏิบัติตนของหญิงที่มีสามีมี 10 ประการ อาทิ ห้ามมีชู้ ต้องพูดจาดีไพเราะ ให้สามีกินข้าวก่อน ดื่มนอนที่หลัง ทำอะไรต้องถามสามีก่อน เคารพเกรงกลัวสามีเหมือนพ่อ อย่างนาคิกเข้าบ้าน ห้ามรักเพื่อนมากกว่าสามี รู้บุญคุณสามี เป็นต้น เหล่านี้เป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นว่าสตรีลาบลวงพระบางต้องมีความประพฤติดีทั้งในทางกาย วาจา ใจ เมื่อเป็นสาวยังไม่แต่งงานก็ต้องปฏิบัติเรียนรู้วิชาการบ้านการเรือนเพื่อบ่มเพาะคุณสมบัติของแม่ศรีเรือน เมื่อแต่งงานแล้วก็ต้องเคารพเชื่อฟังสามี มีความซื่อสัตย์ ปรนนิบัติสามีด้วยความรักมีความรักใคร่ปรองดองกันก็จะทำให้ครอบครัวมีความสุข ดังนั้นบทบาทหน้าที่สตรีภายในครอบครัวจึงมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าบุรุษ

กล่าวโดยสรุป วรรณกรรมคำสอนในชุมชนลาบลวงพระบางมีบทบาทในการสืบสานจารีตแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติของชาวลาบลวงพระบางในฐานะเป็นเครื่องบ่มเพาะบุคลิกภาพของชายหญิงที่ดั่งตามความเชื่อ ค่านิยมของสังคม วรรณกรรมคำสอนเหล่านี้มีลักษณะเด่นร่วมกันที่น่าสนใจคือ เป็นวรรณกรรมที่หลอมรวมจารีตปฏิบัติตนของคนในสังคมตามเพศสถานะ ชนชั้นในสังคม โดยมีค่านิยมที่หล่อหลอมมาจากกระบวนการทัศน์ทางสังคม และพุทธ

ศาสนาเป็นแนวทางในการวางบรรทัดฐานให้ปฏิบัติตาม เพื่อเป็นเครื่องหมายชี้วัดว่าอะไรคือสิ่งที่ดีงามและต้องปฏิบัติตาม และอะไรคือสิ่งที่เลวร้ายและไม่พึงปรารถนาของคนในสังคม นอกจากนี้วรรณกรรมยังเป็นสิ่งบันทึกสภาพสังคมไว้หลายด้าน โดยเฉพาะการฝึกฝนให้สมาชิกในสังคมรู้จักพึ่งพาตนเองคือ สอนให้ทุกคนสามารถผลิตปัจจัยต่างๆ ในการดำรงชีวิต เช่น ทอผ้าใช้เอง รู้จักปลูกผัก หาปลาตามธรรมชาติไว้บริโภค แม้แต่ข้าวของเครื่องใช้ภายในบ้านเช่น กระด้ง กระบุง ตะกร้า กระลา* นวดข้าว ฝึม คราด โถนา ตุ่ม ไซ ผ้าจัน ผ้าห่ม เป็นต้น เหล่านี้เป็นการผลิตสิ่งของเครื่องใช้เองเพื่อแบ่งเบาปัญหาด้านเศรษฐกิจได้อีกทางหนึ่ง

อย่างไรก็ดีเนื่องจากวรรณกรรมบางเรื่องมีจุดมุ่งหมายเฉพาะในการสอนจึงอาจทำให้เนื้อหาแตกต่างกันไปบ้างเช่น เรื่อง *ชนะศันทะ* จะเน้นการประพฤติปฏิบัติตนตามศีลธรรมจรรยา โดยเฉพาะการดำเนินชีวิตตามหลักศีลห้า การทำนุบำรุงศาสนาอย่างจริงจัง การเอื้อเฟื้อต่อคนอื่น และการสร้างบุญกุศลด้วยการทำทาน สังคมความดีจะทำให้ชีวิตมีความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ด้วยเหตุนี้ภาพนรกแต่ละขุม ซึ่งจะรองรับคนชั่วจึงถูกแจกแจงรายละเอียดและพรรณนาไว้ อย่างน่าหวาดกลัวดังที่ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างมา อันอาจกล่าวได้ว่าเป็นวรรณกรรมเพื่อศาสนามุ่งเน้นสอนศีลธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมเรื่อง *ไตรภูมิ* และ *มัลลย์หมั่นมัลลย์แสน* ซึ่งเน้นการสอนให้ทำบุญสร้างกุศล โดยชี้ให้เห็นผลของกรรมดีกรรมชั่ว มีการนาม โนทัศน์เรื่องนรกสวรรค์มากกล่าวพรรณนาให้เห็นผลของกรรมดีกรรมชั่วอย่างละเอียด ส่วนเรื่อง *แลนมม* เป็นเรื่องที่นักปราชญ์โบราณแต่งไว้เพื่อสอนสตรีโดยเฉพาะ เช่น การครองตน การวางตน การเลือกคู่ครอง และสอนหน้าที่สตรีในฐานะเป็นมารดา เป็นภรรยา และหน้าที่ของลูกสะใภ้ ใว้อย่างละเอียด ทั้งนี้เพื่อให้สตรีมีบุคลิกภาพและการแสดงออกที่ดี เป็นผู้มีจิตใจงดงามรู้จักคิดและตัดสินใจได้ในทางที่เหมาะสมที่ควร ตลอดจนรู้บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น จึงกล่าวได้ว่าเรื่อง *แลนมม* คือคู่มือการอบรมบ่มเพาะความเป็นกุลสตรีที่พึงปรารถนาของคนในสังคมลาวซึ่งยังยึดมั่นอยู่ในหลักจารีตประเพณีและศีลธรรมจรรยา

เช่นเดียวกับ เรื่อง *ปู่สอนหลาน* ซึ่งจัดได้ว่าเป็นคู่มือในการประพฤติปฏิบัติตนในวัยหนุ่มสาวของชาวลาวหลวงพระบาง เช่น ต้องขยันทำงาน สร้างเนื้อสร้างตัว รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองและสังคม รู้กาลเทศะอะไรควรไม่ควร และต้องดำรงตนเป็นพลเมืองที่ดี อุปถัมภ์ค้ำจุนพุทธศาสนา รักษาศีล กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มุ่งสอนแนวประพฤติทั้งของสตรีและบุรุษเรื่องการดำรง

* กระลาจะสานด้วยไม้เอี้ย หรือไม้ไผ่ วิธีการสานจะสานคล้ายๆ กระจาของภาคกลางแต่จะเน้นใช้ไม้ดอกเส้นใหญ่กว่า และสานให้มีขนาดกว้างและยาวให้เพียงพอต่อการรองรับการนวดข้าว ส่วนใหญ่จะมีขนาด 5-10 เมตร

ตนอยู่ในสังคม การสร้างครอบครัว การทำมาหากิน และการยึดมั่นในคุณธรรมความดีตามแนวปรัชญาพุทธศาสนานั้นเอง ส่วนวรรณกรรมเรื่อง *หลานสอนปู่* มีจุดมุ่งเน้นสอนผู้สูงอายุให้ตั้งมั่นอยู่ในจารีตประเพณี เป็นผู้ นำในการประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ดีแก่ลูกหลานคือเป็นผู้หลักผู้ใหญ่สั่งสอนลูกหลานทั้งในทางโลกและทางธรรม เป็นผู้มีความยุติธรรม ซึ่งคำสอนเหล่านี้ก็สอดคล้องกับสภาพสังคมของชาวหลวงพระบาง ซึ่งเคารพนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ในวิถีชีวิตอยู่แล้ว เนื่องจากตระหนักดีว่าความรู้ สีดคองประเพณีต่างๆ จะถูกสืบสานและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นและมักเป็นไปในเชิงมุขปาฐะและการปฏิบัติจริงในสังคม ซึ่งต้องอาศัยผู้เฒ่าผู้แก่เป็นครูในการสั่งสอน ดังนั้นหากบุคคลใดมีความประพฤติผิดนอกรอยอานดิงามของสังคมก็จะถูกประณามและไม่ได้รับความเคารพเชื่อถือจากคนในสังคม

มีข้อสังเกตว่า ลักษณะคำสอนที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมซึ่งนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตนของชาวลาวหลวงพระบางนั้น มีลักษณะการสอนหลากหลายกลุ่มคือ มีทั้งระดับชนชั้นเจ้านาย ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เพศสถานะ และวัย เพื่อให้ตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนเองและรู้วิธีการดำรงตนครองตนให้อยู่ในหลักจริยธรรมและแบบแผนการปฏิบัติตน นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมบางเรื่องมีจุดมุ่งหมายสอนเฉพาะกลุ่มบุคคล เช่น เรื่อง *แลนมม* มุ่งสอนสตรีที่ยังไม่แต่งงานหรือ *หลานสอนปู่* มุ่งสอนชายสูงอายุให้ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นที่พึ่งแก่ลูกหลาน จากการศึกษาพบว่า วรรณกรรมคำสอนเหล่านี้ มีหลักปฏิบัติส่วนใหญ่สอดคล้องกับ “สิดคอง” หรือ “คองสิบลี่” ซึ่งเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติตนของชนชาวลาวมาแต่สมัยโบราณ อันกล่าวได้ว่า วรรณกรรมเหล่านี้ได้รับอิทธิพลมาจากสิดคองซึ่งมีอยู่แล้วของชาวลาวแล้วนำมาผสมผสานหรือเรียบเรียง และสอดแทรกอยู่ในเนื้อหาคำสอน เห็นได้อย่างชัดเจนจากรวมเรื่องปู่สอนหลาน เป็นการหลอมรวมคำสอนของคนทุกระดับชั้น ทุกเพศ และวัย รวมอยู่ในเรื่องนี้

ในสังคมลาวหลักจารีตเกี่ยวกับ “คองสิบลี่” ในการปฏิบัติตนของชาวลาว พบว่ามีอยู่หลายรูปแบบ ได้แก่ สิดเจ้าคองขุน สิดท้าวคองเพี้ย สิดไพร่คองนาย สิดฟัวคองเมีย สิดพ่อคองแม่ สิดลูกคองหลาน สิดไก่คองเขย และสิดเต่าคองแก่⁴⁵ เป็นต้น คองเหล่านี้ถูกนำมากล่าวแทรกอยู่ในหลักปฏิบัติตนของบุรุษและสตรี มากน้อยแตกต่างกันไป แต่เนื่องจากวรรณกรรมลาวหลวงพระบางที่สืบสานและสร้างสรรค์ดังกล่าว เป็นการเรียบเรียงขึ้นใหม่จึงมีการเลือกเอาเฉพาะสิดคองที่จำเป็น

⁴⁵ ดูเพิ่มเติมใน สำลี รักสุทธี, *สิดสิบลี่สอง คองสิบลี่ประเพณีของอีสาน* (กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา, ม.ป.ป.), และ ดูเพิ่มเติมใน สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา, บรรณาธิการ, *สิดบ้านคองเมือง: รวมบทความทางมานุษยวิทยาว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมอีสาน* (นครราชสีมา: โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานมานุษยวิทยาของอีสาน สำนักงานวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2536).

ต่อการประพฤติปฏิบัติในวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบาง ดังนั้นผู้แต่งจึงเลือกเฉพาะฮีตคองที่สำคัญๆ มากกล่าวแทรกไว้ เช่น ในวรรณกรรมเรื่อง *ปู่สอนหลาน* เรียบเรียงขึ้นเพื่อใช้สอนคนหลากหลายกลุ่มจึงกล่าวฮีตคองหลายอย่างไว้ด้วยกัน อย่างไรก็ตาม ไรก็ดีเห็นได้ชัดว่า ฮีตคองผัวเมียหรือสามีภรรยา มีการนำมากล่าวแทรกไว้มากที่สุด โดยเฉพาะ หลักปฏิบัติของสตรีที่พึงปฏิบัติต่อสามี แสดงให้เห็นบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมในการบ่มเพาะคุณลักษณะของสตรีที่มีสามีหรือเน้นการครองเรือนให้เป็นไปตามค่านิยมของสังคมหรือเป็นไปตามความต้องการของบุรุษเป็นสำคัญ ส่วนฮีตคองอื่นๆ มีแทรกบ้างเล็กน้อยเป็นหลักปฏิบัติที่กล่าวสั้นๆ เพื่อชี้ให้เห็นว่าการดำรงอยู่ในสังคมยังต้องสัมพันธ์กับคนอื่นที่มีสถานะบทบาทต่างกันเช่น แทรกหลักปฏิบัติของขุนนางที่ดีต้องดูแลว่าไพร่ราษฎร ไม่ข่มเหง กดขี่ ส่วนผู้ได้ปกครองก็ต้องระวังกิริยามารยาทในการใกล้ชิดขุนนาง โดยเฉพาะเรื่องห้ามแสดงกิริยาหรือแสดงความสนใจนางสรมของเจ้านาย เป็นต้น เช่นเดียวกับที่กล่าวถึงฮีตคองสะใภ้ที่ต้องปฏิบัติตนต่อพ่อแม่และญาติของสามี ส่วนวรรณกรรมเรื่อง *หลานสอนปู่* จะเน้นฮีตคองแก่ของผู้อาวุโส แต่เน้นเฉพาะวัตรปฏิบัติของชายสูงอายุเท่านั้น ดังนั้นจึงพบว่ามีฮีตคองของผู้เฒ่าผู้แก่แทรกอยู่ตลอดทั้งเรื่องเช่นเดียวกับเรื่องชนะสันตะ และเรื่องแลนมม ซึ่งมีการนำจารีตในการปฏิบัติตนของผู้เฒ่าผู้แก่ หลักปฏิบัติของผัวเมีย และหลักปฏิบัติของขุนนางนำมากล่าวไว้เช่นกัน

มีข้อสังเกตว่า ในเรื่อง *แลนมม* พบว่า การสอนหลักการเลือกหรือพิจารณาบุรุษมาเป็นคู่ครอง ซึ่งแสดงให้เห็นผู้ชายในอุดมคติของสังคม สันนิษฐานว่าอาจได้รับอิทธิพลมาจากฮีตผัวคองเมีย ถือเป็นวรรณกรรมที่เป็นคู่มือการในการเลือกคู่ครองอย่างแท้จริง สันนิษฐานว่าเดิมบรรพบุรุษลาวอาจแต่งขึ้นมาเพื่อใช้ควบคุมคู่กับวรรณกรรมเรื่อง *ท้าวคำสอน* ซึ่งว่าด้วยเรื่องโศลกหรือหลักเกณฑ์การดูบุคลิกลักษณะของสตรีดี และร้าย เพื่อคัดเลือกคัดกรองมาเป็นภรรยา ในกรณีของชาวลาวหลวงพระบางการแต่งหรือเรียบเรียงวรรณกรรมเรื่องแลนมมขึ้นมาจึงมุ่งหมายหลักเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมกิริยามารยาท และหลักประพฤติปฏิบัติของสตรีซึ่งนอกจากเสริมสร้างคุณลักษณะอันดีให้แก่สตรีในชุมชนตามคตินิยมของสังคมแล้ว ยังเป็นเครื่องสืบสานและถ่ายทอดที่ทำให้วัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางเข้มแข็งด้วย

นอกจากนี้ยังเน้นปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต พบว่า มีสอดแทรกกล่าวไว้ในวรรณกรรมคำสอน และกลายเป็นเครื่องบ่มเพาะบุคลิกลักษณะมโนทัศน์ความคิด และพฤติกรรมการแสดงออกของชาวลาวหลวงพระบาง หลักศีลธรรมที่เน้นให้ประพฤติปฏิบัติในสังคมลาวหลวงพระบางคือ ให้ยึดศีลห้าเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เช่น ห้ามฆ่าสัตว์และทำลายชีวิตคนอื่น เพราะจะทำให้เกิดการอาฆาตจองเวรไม่มีที่สิ้นสุด ห้ามลักขโมยของคนอื่นเพราะจะเป็นบาปติดตัวไปจนตาย ไม่มั่งมากในกามและผิดลูกเมียคนอื่น ห้ามพูดเท็จ โทก

หลอกลวงคนอื่น และห้ามดื่มสิ่งมีนเมาเพราะจะทำให้เสียสติ เสียมิตร เสียความนับถือตนเองได้ง่าย หลักจริยธรรมนี้ปรากฏอยู่ในเรื่อง *แลนมน* และ *ชนะสันทะสอน* ซึ่งเป็นวรรณกรรมมุ่งเน้นหลักศีลธรรมจริยธรรมทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ เพียงแต่เรื่อง *ชนะสันทะ* มุ่งเน้นโทษของการทำความชั่วโดยพรรณนาให้เห็นภาพนรกอย่างชัดเจนจัดได้ว่าเป็นการโน้มน้าวให้คนมีความเกรงกลัวต่อบาป และมีความศรัทธาในการประกอบกรรมดี นอกจากนี้ยังมีการเน้นให้บุคคลเป็นคนกตัญญูต่อบิดามารดาและผู้มีพระคุณ ตั้งคมล่าวเป็นสังคมาที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนามาแต่สมัยที่ยังเป็นราชอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง ดังนั้นเมื่อชาวหลวงพระบางอพยพย้ายถิ่นมาอยู่ในประเทศไทย คนเหล่านั้นนอกจากจะยึดมั่นในลัทธิพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเทพและผีแล้ว พุทธศาสนาและหลักธรรมคำสอนที่มุ่งหวังให้ทุกคนเป็นคนดีมีคุณธรรมจัดเป็นอีกความเชื่อหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อโลกทัศน์ และการประพฤติปฏิบัติตนของชาวหลวงพระบาง อีกทั้งยังบ่มเพาะเป็นชีวิตคองประเพณี เป็นค่านิยม และเป็นหลักปฏิบัติตนของคนในสังคมาที่ทรงพลังมากที่สุด โดยสรุปการปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรมของชาวหลวงพระบางที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมคำสอนทั้ง 4 เรื่อง ได้แก่ หลักศีล 5 หรือหลักมนุษยธรรมทั่วไป หลักเมตตาธรรม หลักพรหมวิหาร 4 และหลักทศพิธราชธรรม

มีข้อสังเกตว่า วรรณกรรมเรื่อง *ชนะสันทะ* ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดในวรรณกรรมเรื่อง *ไตรภูมิ* และ มาลัยหมื่นมาลัยแสนค่อนข้างมาก โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ และการสร้างบุญบารมี เห็นได้จากมีการพรรณนาถึงภาพนรกและการลงโทษสัตว์นรกไว้อย่างละเอียดลออโดยเชื่อมโยงกับสาเหตุแห่งกรรมที่กระทำเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ อาทิ กล่าวถึงการลักทรัพย์ของคนอื่นเมื่อตายไปจะต้องไปชดใช้กรรมในนรกชื่อ “เวตรณีนรก” ในหนังสือไตรภูมิกล่าวถึง เวตรณีนรกไว้ว่าเป็นนรกป่าของนรกใหญ่ชื่อ สัตยูชีพนรกและพรรณนาสาเหตุ และภาพนรกขุมนี้ไว้อย่างน่าหวาดกลัวว่า

...คนผู้อยู่ในแผ่นดินนี้แล มั่งคั่งเป็นดี มีข้าวของมาก ไพรฟ้าเข้าไปมากหลายมักกระทำร้ายแก่คนอื่น ชิงเอาทรัพย์ข้าวของท่านผู้อื่นด้วยตนมีกำลังกว่า ครั้นตายได้ไปเกิดในนรกอันชื่อเวตรณีนรกนั้น ขมพะบาลอันอยู่เวตรณีนรกนั้นเทียรช่อมถือไม้ ค้อน มีดพร้า หอก ดาบ หลาว แหวน เครื่องฆ่าเครื่องแทง เครื่องยิง เครื่องตีทั้งหลายสูงนั้นเทียรช่อมเหล็กแดง แลมีเปลวพุ่งขึ้นไปดังไฟไหม้ฟ้านั้น ลูกคังนั้นบมิวายฝูงขมพะบาลจึงถือเครื่องพุ่งเครื่องแทงสูงนั้นไล่พุ่งไล่แทงไล่ตีฝูงคนนรกด้วยสิ่งคังนั้น เขาก็เจ็บปวดเวทนานักหนา อตทนบมิได้เลย ในนรกนั้นมีแม่น้ำใหญ่อันชื่อว่าเวตรณี แลน้ำนั้นเค็มนักหนา ครั้นว่าเขาเล่นหนีไป แม่น้ำนั้นมีลำหวายเครือหวายพานไปมา มีหนามอันใหญ่เท่าจอบเทียรช่อมเหล็กแดงเป็นเปลวไฟลุกทุกเมื่อ เล่นลงน้ำช้องหนามหวาย แตนขาดดังท่านเอาเม็ดกรดอันคมแลแสสร้างมาตัดทุกแห่ง ได้เครือหวายนั้นเทียรช่อมขวกใหญ่แลยาวช่อมเหล็กแดง ลูกเป็นเปลวไฟไหม้ตัวเขาดังไฟไหม้ต้นไม้

ในกลางป่า ครั้นตัวเขาตระลोटตกลงจากหนามหาวยนั้น ลงไปยอกขวกเหล็กอันอยู่ใต้นั้น ตนเขานั้นขาดหัวนทุกแห่ง เมื่อขวากนั้นยอกตนเขาอยู่ดั่งท่านเสียบปลานั้นแล บัดเดียวหนึ่งเป็นไฟใหม่ขวากเหล็กนั้นลุกขึ้นไหม้ตนเขาอยู่หึ่งนานนักแล ตนเขานั้นสุกเนาเปื่อยไปสิ้นได้ขวากเหล็กในน้ำเวตรณีนั้นแล มีใบบัวหลวง แลใบบัวนั้นเทียรย้อมเหล็กแดงเป็นคมรอบนั้นดั่งคมมิด แลใบบัวนั้นเป็นเปลวลุกอยู่มีดับเลยสักคอบ ครั้นว่าตนเขานั้นตระลोटจากขวากเหล็กนั้นตกลงเหนือใบบัวเหล็กแดงอันคมดั่งนั้น ใบบัวเหล็กแดงอันคมนั้นก็ขาดขาดหัวนทุกแห่งดั่งท่านกันขวากกันรินนี้ใส่เขาช่องอยู่ในใบบัวเหล็กแดงนั้นช้านานนักหนา แล้วจึงตระลोटตกลงไปในน้ำ น้ำนั้นเค็มนักหนา แลเสบเนื้อเสบตนเขาแสนสาหัส คั้นไปมาดั่งปลาอันคนตีที่บนบกนั้น...⁴⁶

ในวรรณกรรมเรื่อง ชนะสันทะกล่าวถึงสาเหตุ และภาพการลงโทษผู้คนที่อยู่ในนรกขุมนี้ไว้คล้ายคลึงกันแต่มีลักษณะพิเศษที่เพิ่มเข้ามาคือ ผู้แต่งจะกล่าวถึงการเกิดมาชดใช้กรรมในภพชาติใหม่ที่ยังต้องทุกข์ทนอยู่หลังจากชดใช้กรรมในนรกหมด

...คันว่ามรณังเมียนตายไปลดชั่ว ไปนั้น จักได้ลงสู่พื้นอับบายแท้เที่ยงชื่อว่า เวตรณีกว้างโถมลงหม้อใหญ่ จานรกล้อมแฝงเฝ้าอยู่คอบ เขาก็เอาเหล็กแดงทิ่มเกาะลงในปาก สัตว์นรกแส่ฮ้องเขาฆ่าลากไป เขาก็เอาข้งค้อนเหล็กแดงหนนนักหมื่น ดีพลิกปืนหลายแทงคว่าหงาย เขาก็เขนดินขึ้นเมื่อบนโกยอยู่ หัวคั่วป็นลงแท่วทนามากแล้ว ข้าเขายอเอาเหล็กสามง่ามมาแทงตกลงหม้อใหญ่ ...มันก็กินหนองพร้อมทั้งกินน้ำเนา เป็นที่เว้าปได้เนาเจ้าอิดูแท้แล้ว หมาสบเหล็กสบทองเข้ามากินขึ้นเลือด หมากก็ขบแก่ที่นดิงกล่าวลากไป [...] ก็จึงพ้นจากแล้วมาใช้ชาติเวร เลยเลาไปเกิดแท้เป็นเผดอสุรกาย คันตายเกิดเป็นแนวไม้เป็นช้างม้างจวควาย เป็นฝูงสัตว์ชู้ตัวหมดฉ้วน แนวโคตัวไปฆ่าก็น่าเป็นทุกสิ่งจึงแล้ว และสิ่งใดได้ฮ้อยชาติจึงแท้้อหลี ใช้หมู่สัตว์ถ้วนตัวนั้นก็มาเกิดเป็นคน สัพพะโรคาเป็นบวมะเฮ็งคูร้าย ชาติหนึ่งเป็นคนบ้าตาฟาง หูหนวก ชาติหนึ่งปากถึกแท้โถมหน้าดั่งผี ชาติหนึ่งทุกข์ขะมอดไฮ้เท่าชั่วมันตาย ชาติหนึ่งเป็นช้อยข้าเพื่อนฆ่าคำตี ชาติหนึ่งตาบอดแท้ดินมือบพร้อมพ่ากันนั้น ชาติหนึ่งเป็นหน้าเบี้ยวสบข้าแห่วงเสย ชาติหนึ่งมองแท้ใจหน้าสาโหด บัจฉกรรมพระเจ้าสอนแท้สิ่งใด...

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงนรกชื่อ โรรุระนรก เป็นนรกที่ใช้ลงโทษคนที่มีชู้กับเมียคนอื่น ซึ่งพรรณนาไว้อย่างน่ากลัวและเป็นภาพเดียวกับที่กล่าวไว้ในไตรภูมิกถาที่ชื่อว่า โลกสิมพลินรก

มันคณิงแล้วกาสบทองชำกุมตอด กุมพนแทงข่มข้างพื้นแผ่นดินแดง ชื่อว่า โลกสุระวะนรกแท้พันปีจิมอยู่ โพนรกเข้าใหม่ในท้องทั่วคิง กุมพนช้ำเอามาแทงย้า ฟุงหมู่หนึ่งแล้วขึ้นเสยเสยงเปื่อยเพ เป็นดั่งคนไถนาเปื่อยเพเสยเสยง ก็บ่เป็นบ่ตายแท้ดิงคนดินด่าวๆ นายกุมพน

⁴⁶ ไตรภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์ในพญาสิทธิ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2545), หน้า 25-27.

จับสอกได้ประสงค์ฆ่าได้ตี มันก็ปบขึ้นไม้หนีหลีกความตาย ... แต่นั่นฝูงหมูกาแลแข็งตัวใหญ่
สบเหล็ก กับทั้งกาสบทองสับตอคิงกินขึ้น สับหัวพร้อมเจาะตาแตกท้อง เขาก็อยู่ได้เลย
ปีนต่ำลง ถึงดินแล้วเลยเขานั่งอยู่ หมาใหญ่ตัวต่อข้างทะยานเดินเล่นหา ปากหมานั้นเป็นไฟ
เอียงเอื้อ ขบคาบกินหมูชิ้นหนึ่งหลุคเปื่อยเพ...

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า วรรณกรรมคำสอนเรื่อง *ชนะศันทะ* ได้รับอิทธิพลหรือประยุกต์
แนวคิดเรื่องนรกจากวรรณกรรมเรื่อง *ไตรภูมิ* และหรือทั้งจากวรรณกรรมเรื่อง *มาลัยหมื่นมาลัย*
แสน เนื่องจากทั้งสองเรื่องมีการพรรณานรกและสวรรค์ไว้อย่างวิจิตรบรรจง โดยเฉพาะภาพ
การชดใช้กรรมในนรก แม้ว่าบางครั้งจะกล่าวชื่อนรกไม่ตรงกันบ้าง เช่น กล่าวถึง *โรรุวะนรก* แต่
เป็นภาพการพรรณนาโลหิมพลีนรก หรือการกล่าวถึงหญิงมีชู้ต้องตกนรกชื่อ *มิฉานนรก* ซึ่งใน *ไตร*
ภูมิ กล่าวถึงนรกชื่อนี้ว่า เป็นที่ชดใช้กรรมของผู้เห็นผิด ซึ่งไม่ค่อยข้องเกี่ยวกับการมีชู้ แต่เมื่อนำไป
เปรียบเทียบกับนรกชื่อ *โลหิตปูพพนรก* หรือนรกเลือดและหนองนับว่ามีความใกล้เคียงกันมาก
เพียงแต่มีการกล่าวเพิ่มเติมว่ามีกาสบเหล็ก มีหอก หลาว แผลนของขมบาลคอยทิ่มแทง เป็นต้น จึง
กล่าวได้ว่า วรรณกรรมเรื่อง *ชนะศันทะ* ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมเรื่อง *ไตรภูมิ* ก่อนข้างมาก แต่
เป็นลักษณะการประยุกต์ และเลือกกล่าวถึงเฉพาะบางตอน รวมถึงอาจมีความสับสนเรื่องชื่อนรก
บ้างเล็กน้อย อย่างไรก็ดี เป้าหมายหลักของการอ้างอิงภาพนรกเพื่อชี้ให้เห็นผลของบาปทั้งการลัก
ทรัพย์ ข้าวของ การเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น การคิดผิด 5 โดยเฉพาะการผิดลูกเมียผู้อื่น และการลัก
ทรัพย์ จัดเป็นคุณธรรมที่มีการเน้นย้ำเป็นอย่างมาก อันกล่าวได้ว่ามีอิทธิพลต่อการประพฤติปฏิบัติ
ตนของชาวลาวหลวงพระบาง รวมถึงมีผลต่อการควบคุมความสงบเรียบร้อยในสังคมด้วย เห็นได้
จาก วรรณกรรมเรื่อง *ชนะศันทะ* ใจชี้ให้เห็นเฉพาะภาพนรกชื่อ *เวตรณีนรก* ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวข้อง
กับการลักทรัพย์ การเบียดบังคโคง การทำร้ายผู้อื่น โดยเฉพาะผู้มีอำนาจหรือชนชั้นปกครองใช้
อำนาจไปในทางเบียดเบียนผู้อื่น การเน้นหรือเลือกพูดถึงนรกชื่อนี้ นับว่าเป็นการป้องปราม
พฤติกรรมดังกล่าวไม่ให้เกิดขึ้นในสังคม เพราะจะทำให้ชาวบ้านหรือประชาชนส่วนใหญ่
เดือดร้อนและเกิดความไม่สงบสุขในชุมชน

เช่นเดียวกับการเน้นย้ำภาพนรกที่บ่งชี้ให้เห็นภาพถูกไล่แทงด้วยหอก ง้าว ดาบ การปีนต้น
จิวหนาม การดื่มน้ำกระทะทองแดง การอันเนื่องมาจากการมั่วอบายของผู้คน ภาพนรกดังกล่าว
สอดคล้องสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายในการสั่งสอนยึดครองของบรรพบุรุษลาวหลวงพระบางที่ต้องการ
ให้ผู้คนประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา สันนิษฐานว่าใน
สมัยอดีตเรื่องนรกสวรรค์น่าจะมีอิทธิพลสูงมากในการควบคุมหรือจัดระเบียบสังคมเนื่องจากเป็น
การลงโทษทางใจที่ทุกคนต่างเกรงกลัวเพราะมีความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์เป็นทุนเดิม ยิ่งไปกว่านั้น
ภาพนรกดังกล่าวยังแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดเป็นการเฉพาะในวรรณกรรมเรื่อง *มาลัยหมื่นมาลัย*

แสน ดังที่กล่าวมา ซึ่งพระสงฆ์นิยมนำมาสวดให้ชาวบ้านฟังในช่วงเข้าพรรษา นอกจากนี้ยังนิยมนำเรื่องนี้สวดในประเพณีพิเศษ เช่น ประเพณีไหว้ภู่อังลั้ง และภูผาแคด ของชาวหลวงพระบางในตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และประเพณีไหว้เจ้าพ่อผาเมือง ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ซึ่งต้องสวดเรื่องนี้เป็นประจำทุกปี จึงทำให้ชาวบ้านรับรู้เรื่องนรก สวรรค์อยู่เสมอ ฉะนั้นเมื่อมีนักปราชญ์ลาวได้แต่งเรื่อง *ชนะแสน* ขึ้นมาอีกเรื่องหนึ่งเพื่อสั่งสอนให้ผู้คนตั้งมั่นในศีลธรรม โดยเฉพาะการรักษาศีล 5 ซึ่งเป็นศีลขั้นพื้นฐานที่จะทำให้โลกมนุษย์มีความสุขสงบ เมื่อนำวรรณกรรมเรื่องนี้มาสวดหรืออ่านในโอกาสต่างๆ ก็ย่อมช่วยตอกย้ำความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ การเวียนว่ายตายเกิด การสร้างบุญ สัมผัสความดี ไม่เบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกันและทำให้สังคมของชาวหลวงพระบางมีความสุข

โดยสรุป ชาวหลวงพระบาง สืบทอดคตินิยมการดำเนินชีวิต และจารีตปฏิบัติเพื่อใช้เป็นเครื่องกล่อมเกลาสมาชิกในสังคมให้มีแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนที่ดีร่วมกัน ซึ่งนอกจากช่วยสร้างความสุข สงบและความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงการเป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรม เป็นผู้เจริญในฐานะที่มีพื้นฐานปรัชญาทางพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยมีกลวิธีการขัดเกลาสมาชิกในกลุ่มชนผ่านวรรณกรรมคำสอนซึ่งเป็นวรรณกรรมที่หลอมรวมเอาหลักศีลธรรม คุณธรรมจากปรัชญาทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม ในอดีตวรรณกรรมคำสอนมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ความคิดของคนในสังคมเป็นอย่างมาก เปรียบเสมือนเป็นกฎ กติกา มารยาทที่คนในสังคมต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดเสมือนหนึ่งเป็นหลักกฎหมายทางใจ สันนิษฐานว่าวรรณกรรมคำสอนในสังคมดั้งเดิม ซึ่งพัฒนาหรือหลอมรวมองค์ความรู้มาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาผสมผสานกับหลักฮีดคองมีผลสำคัญยิ่งต่อการควบคุมและพัฒนาการทางสังคมของราชอาณาจักรลาวล้านช้างในระยะแรก ทั้งนี้จากการศึกษาของปิยฉัตร สิ้นธุสอาด ซึ่งให้เห็นว่า “ในช่วงที่สังคมล้านช้างยังไม่มีกฎหมายบังคับใช้ ชาวลาว (หลวงพระบาง) จะใช้ฮีด-คองเป็นเครื่องมือหรือกลไกสำคัญในการควบคุมสังคมอย่างหลวมๆ โดยเฉพาะในยุคที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและเผยแผ่ไปสู่ประชาชน ชาวล้านช้างได้นำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาผสมกับพิธีกรรมมาเป็นเครื่องมือในการควบคุมคนในสังคมล้านช้างในขณะนั้น โดยกำหนดขึ้นเป็น “ฮีด-คอง”⁴⁷

⁴⁷ ดูเพิ่มเติมใน ปิยฉัตร สิ้นธุสอาด, “สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 23,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540).

ดังนั้นการปฏิบัติตามหลักคำสอนซึ่งหลอมรวมเป็นหลักประพฤติปฏิบัติตนจึงเป็นการจรโลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่มีลักษณะเฉพาะของชาวลาวหลวงพระบางเอาไว้ โดยเฉพาะจารีตการประพฤติปฏิบัติตนตามเพศ สถานะ ชนชั้น ซึ่งมีศีลธรรมคอยกำกับเชิงหน้าที่ และความรับผิดชอบต่อครอบครัวและต่อสังคม ส่งผลให้สังคมวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางมีความเข้มแข็งและดำรงสืบทอดรูปแบบวิถีชีวิตทางสังคมกันอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าปัจจุบันอาจได้รับผลกระทบจากวัฒนธรรมภายนอก เช่น วัฒนธรรมไทย และวัฒนธรรมต่างประเทศอื่นๆ ทำให้ความเคร่งครัดในจารีตปฏิบัติ ลดน้อยถอยลง อย่างไรก็ตามในท่ามกลางความทันสมัย อุดมการณ์ทางสังคม เช่น แกนคิดหลักธรรม และคำสอนต่างๆ ที่สอดแทรกแฝงฝังอยู่ในรายละเอียดของการดำเนินชีวิต ต่างยังทำหน้าที่โอบอุ้มความเป็นลาวหลวงพระบางไว้ได้ร่มเงาของฮิตคองประเพณี ซึ่งเป็นปฏิบัติการทางวรรณกรรมคำสอน ที่ยังคงสืบสาน ถ่ายทอดกันอยู่ในวิถีชีวิตทั้งในระดับครอบครัวที่ยังคงให้ความสำคัญกับจารีตประเพณี และการอบรมขัดเกลาตามแบบแผนของสังคม ส่วนระดับชุมชน การให้ความสำคัญกับลำดับชั้นอาวุโส เครือญาติ และการยึดถือขนบประเพณีร่วมกันก็ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนได้เช่นกัน ดังนั้น แนวทางปฏิบัติตนตามแบบแผนของสังคม และจริยธรรมที่หลอมรวมอยู่ในวรรณกรรมคำสอนของชาวลาวหลวงพระบาง มีบทบาทสำคัญในการกล่อมเกลา ให้การศึกษาอบรมระเบียบแบบแผนพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มชน ทำหน้าที่ควบคุมมนโธสำนึก ทางกาย และการประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบจารีตประเพณี และศีลธรรมอันดีของชาวลาวหลวงพระบาง

อย่างไรก็ดีในการดำรงอยู่ในโลกปัจจุบันการได้รับผลกระทบจากสังคมสมัยใหม่ทำให้ชาวลาวหลวงพระบางประพฤติปฏิบัติตนตามแบบคำสอนเหล่านี้ค่อยๆ ถูกลดลง หรือปรับเปลี่ยนการปฏิบัติตนตามกระแสสังคมภายใน แต่การให้ความสำคัญกับระบบอาวุโส เครือญาติ และการช่วยเหลือเกื้อกูลในสังคมชนบท และมีหลักคำสอนตามแบบแผนจารีตในการครองตนระหว่างสามีภรรยา ระหว่างลูกกับพ่อแม่ และความสัมพันธ์กับคนอื่นในชุมชนส่วนใหญ่ยังคงมีหลักการหรือแก่นของฮิตคองเป็นสิ่งกำกับความประพฤติอยู่ แม้จะไม่เข้มข้น เกร่งครัดเหมือนสมัยก่อน แต่การที่สตรีประพฤติตนเกินงามตามแนวฮิตคองก็ยังได้รับการติฉินนินทาหรือถึงขั้นประณามจากสังคม นอกจากนี้ระบบพ่อแม่ปู่ย่าตายายทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยอบรมเมื่อเกิดการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา ยังคงมีประสิทธิผลอยู่บ้างในสังคมของชาวลาวหลวงพระบาง ส่วนใหญ่ยังคงรักษาขนบการดำเนินชีวิตตามครรลองของฮิตคองประเพณีที่สืบสานอยู่ในระบบสังคมวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบาง

4.3 วรรณกรรมและพิธีกรรมกับการอยู่ร่วมกันในชุมชน

ในการสืบทอดวิถีชีวิต สังคมวัฒนธรรมในสังคมไทย นอกจากการสืบสานประเพณีที่เกี่ยวข้องทางพระพุทธศาสนาแล้ว ชาวลาวหลวงพระบางยังให้ความสำคัญกับประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี และความเชื่อไสยศาสตร์ด้วย ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตชาวหลวงพระบางสูง ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับผีเมืองหรือผีเจ้านาย ผีอารักษ์ประจำภูเข่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่นิยมปฏิบัติในระดับครอบครัว ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อฤกษ์ยาม ชะตาราตี การแก้เคราะห์ แก้อุบาทว์ และการเรียกขวัญ นับว่ามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวหลวงพระบางอยู่ไม่น้อย หากพิจารณาภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และบริบทของการดำรงอยู่ในดินแดนประเทศไทย การที่ชาวหลวงพระบางประสบกับความทุกข์ยากจากสงคราม และความแปรปรวนทางการเมืองอยู่บ่อยครั้ง ดังนั้นการสืบสานความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงความเชื่อทางพระพุทธศาสนา หล่อหลอมออกมาเป็นรูปแบบประเพณีพิธีกรรมในการดำเนินชีวิตของชาวหลวงพระบางก็น่าจะแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อมั่นในการประกอบพิธีเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งยังปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชน เป็นวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับบริบทของกลุ่มชนอย่างยิ่ง

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ให้เห็นว่า พิธีกรรมที่ปฏิบัติกันในระดับครอบครัว ได้แก่ พิธีกรรมที่จัดทำในยามวิกฤติของชีวิตเป็นพิธีกรรมเพื่อการเยียวยา ส่วนพิธีกรรมที่ปฏิบัติในระดับสังคม หรือชุมชนส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นใหม่ เพื่อเสริมสร้างขวัญกำลังใจในระดับชุมชน มีบทบาทสำคัญในการยึดโยงคนในกลุ่มชนในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเชื่อประเพณีพิธีกรรมหลักร่วมกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางมีบทบาทเป็นเสมือนองค์กรหรือสถาบันหนึ่งในการหล่อหลอม เชื่อมโยงความเป็นลาวหลวงพระบางไว้ด้วยกันผ่านระบบวัฒนธรรมซึ่งแสดงผ่านสัญลักษณ์ร่วมของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย

4.3.1 ตำนานและพิธีกรรมเพื่อการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบาง

ชาวหลวงพระบางที่อพยพเข้ามายังประเทศไทยส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานอยู่กันเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ในบริเวณพื้นที่ชายขอบติดชายแดนไทย-ลาว การตั้งเป็นชุมชนขนาดใหญ่และอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจ รวมทั้งนโยบายการปกครองของไทยในอดีตที่อนุญาตให้ชาวหลวงพระบางปกครองตนเองและดำเนินชีวิตตามแบบแผนดั้งเดิมของตน ส่งผลให้กลุ่มชนลาวหลวงพระบางสามารถสืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมของตนเพื่อให้สอดคล้องกับการ

สภาพแวดล้อมในบริบทของสังคมไทย ในกรณีชุมชนเมืองด่านซ้าย เมืองหล่มเก่า และเมืองหล่มสัก แม้บรรพบุรุษจะแยกย้ายกันตั้งถิ่นฐาน แต่ชุมชนใหญ่ทั้งสามชุมชนนี้ต่างก็มีเครือข่ายทางสังคมผ่านระบบเครือญาติ ความเชื่อ และประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติร่วมกันเป็น โครงสร้างใหญ่ของสังคมลาวหลวงพระบาง โดยเฉพาะพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันในระดับชุมชน นับเป็นหัวใจหลักในการสร้างสรรค์ และสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางไว้ด้วยกัน ส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติในรอบปีได้แก่

4.3.1.1 การบูชาผีเมืองด่านซ้าย: นัยแห่งอำนาจ และการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบาง

หลังจากที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองด่านซ้าย หล่มเก่า และหล่มสัก ชาวลาวหลวงพระบางมีการสร้างความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเมืองด่านซ้ายซึ่งเชื่อมโยงไปถึงการเป็นผีเจ้านายเมืองด่านซ้าย การจัดระเบียบขั้นตอนที่จำลองรูปแบบพิธีทรงเจ้าเข้าผีมาจากราชสำนักลาว โดยแต่งตั้งให้เจ้าเมืองหรือผีเมืองทำหน้าที่ปกครองดูแลชาวเมือง เป็นการแสดงออกที่สัมพันธ์กับเรื่องอำนาจและการสืบสานความเป็นกลุ่มชนลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทย ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ให้เห็นบทบาทของความเชื่อเรื่องตำนาน และความเชื่อเรื่องผีเมืองด่านซ้ายซึ่งผนวกรวมกับความเชื่อเรื่องพระธาตุศรีสองรักไว้ด้วยกัน มีบทบาทหรืออิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบาง รวมถึงมีส่วนในสืบสานความเป็นชุมชนวัฒนธรรมลาวหลวงพระบาง แต่เนื่องจากความเชื่อเรื่องพระธาตุมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีเมืองผู้วิจัยจะกล่าวความเชื่อทั้งสองไปพร้อมๆ กัน โดยจะมุ่งพิจารณาให้เห็นผ่านพื้นที่ทางกายภาพเชื่อมร้อยเข้ากับพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรม เพื่อชี้ให้เห็นบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมในการหลอมรวมชาวลาวหลวงพระบางตามลำดับดังนี้

(1) การบูชาพระธาตุศรีสองรัก

พระธาตุศรีสองรักเป็นพระธาตุที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2103-2106 เพื่อเป็นเครื่องแสดงเขตแดนระหว่างราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรลาวในรัชสมัยพระมหาจักรพรรดิของไทยและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชของลาว สืบเนื่องจากกษัตริย์บุเรงนองของพม่ามีเจตนาผูกพันมากเกรงว่าจะขยายแสนยานุภาพเข้ามารุกรานดินแดนของตนจึงทำให้กษัตริย์ทั้งสองอาณาจักรกระทำสัตย์ปฏิญาณเป็นพันธมิตรกัน โดยมีพระธาตุศรีสองรักเป็นประจักษ์พยาน ดังนั้นเมืองด่านซ้ายจึงมีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยนั้นในฐานะเมืองหน้าด่านหรือเป็นรัฐกันชนของราชอาณาจักรลาว โดยราชอาณาจักรลาวได้ส่งขุนนาง/เชื้อพระวงศ์เข้ามาปกครองเมืองด่านซ้ายหลังจากสร้างพระธาตุศรี

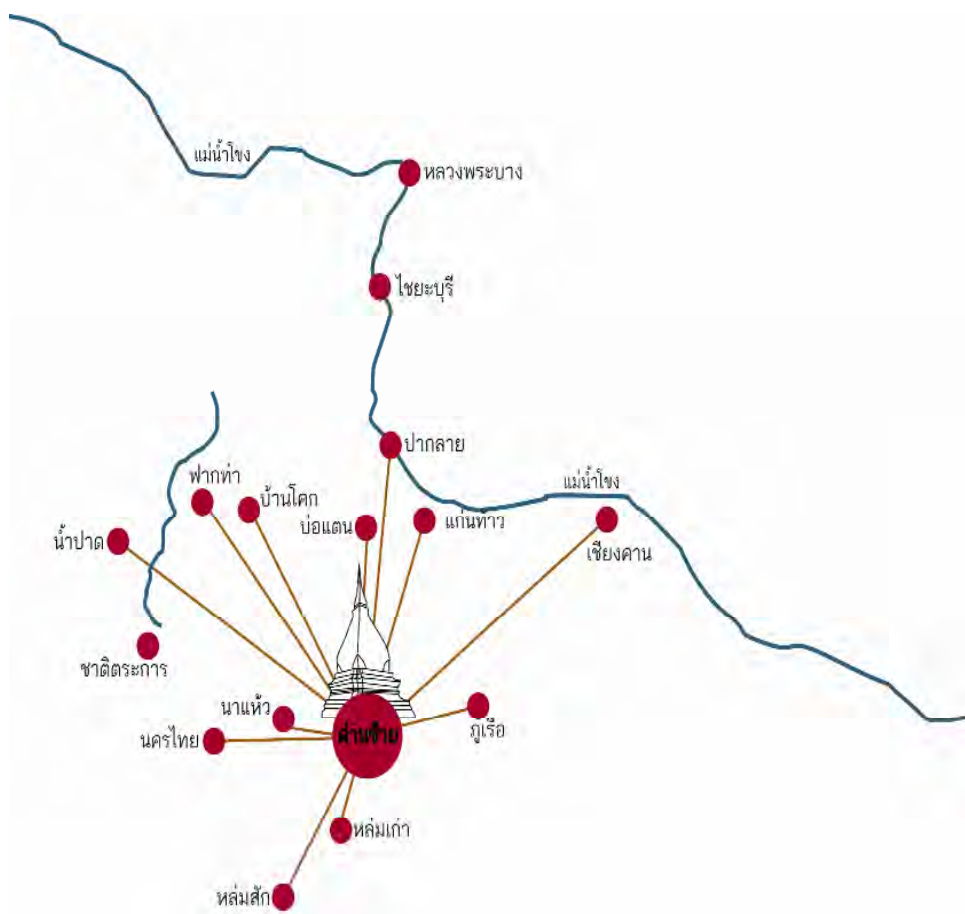
สองรัก สันนิษฐานว่าพระธาตุศรีสองรักน่าจะมีความสำคัญต่อชาวด่านซ้าย รวมทั้งชาวลาวหลวงพระบางเมืองอื่นๆ ในฐานะเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่นและกลุ่มชน*

ด้วยความศักดิ์สิทธิ์และความศรัทธาต่อพระธาตุศรีสองรักนี้เอง จึงทำให้ชาวลาวหลวงพระบางพยายามสร้างความหมายหรือให้ความสำคัญต่อพระธาตุในฐานะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ มีศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองพระธาตุ และก่อให้เกิดการคุ้มครองประชาชนพลเมืองในพื้นที่ด้วย แต่เพื่อให้สำนึกความเป็นชุมชนมีความเข้มแข็งและก่อรูปขึ้นอย่างชัดเจน จึงสร้างตำนานประกอบความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุ โดยกำหนดให้พื้นที่ดังกล่าวเกี่ยวข้องกับ การเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า และความศักดิ์สิทธิ์อันเกิดจากผีเมืองด่านซ้ายซึ่งทำหน้าที่ดูแลพระธาตุศรีสองรักผ่านระบบเจ้าพ่อกวน

ในที่นี้หากกล่าวเฉพาะเรื่องการให้ความสำคัญกับพระธาตุศรีสองรักเพื่อใช้เป็นพลังในการยึดโยงความเป็นชุมชนลาวหลวงพระบาง หากพิจารณาภูมิศาสตร์ที่ตั้ง การให้ความหมาย และการยึดโยงเครือข่ายความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ของชาวลาวหลวงพระบางจะพบว่า มีการเชื่อมโยยความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุเข้ากับแนวคิดเรื่องอำนาจเห็นได้จากเมืองด่านซ้ายคือศูนย์กลางอำนาจของความเป็นชุมชนลาวหลวงพระบางแสดงผ่านสัญลักษณ์คือ พระธาตุศรีสองรัก ซึ่งเป็นการประยุกต์เอาแนวคิด “ระบบมณฑล” (mandala) ซึ่งมีเมืองบริวารคือเมือง หล่มเก่า หล่มสัก เมืองนครไทย เมืองน้ำปาด บ้านโคก ฟากท่า แสนขัน แสนตอ และเมืองเลย นอกจากนี้ยังกินพื้นที่ไปถึงเมืองปากลาย เมืองบ่อแดน และเมืองแก่นท้าว ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งในปัจจุบันยังมีชาวบ้านบางส่วนเดินทางข้ามพรมแดนเข้ามาร่วมงานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก และงานเลี้ยงผีเจ้านายประจำป้ออยู่ในสมัยปัจจุบัน⁴⁸

* อันที่จริงวัตถุประสงค์หลักของการสร้างพระธาตุศรีสองรักคือ ใช้เป็นเครื่องหมายแสดงเขตแดนกันระหว่างราชอาณาจักรลาวและราชอาณาจักรไทยในสมัยอยุธยาซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ตามคติพุทธศาสนาแต่เป็นการให้ความสำคัญกับลัทธิไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเนื่องพิธีกรรมบูชาพระธาตุ ยิ่งไปกว่านั้น ความหมายของพระธาตุยังมีการให้ความหมายในเชิงการเมืองผ่านความศักดิ์สิทธิ์แตกต่างกันไปตามบริบทสังคมแต่ละยุคสมัยด้วย เช่นในปัจจุบันชาวด่านซ้ายให้ความสำคัญกับพระธาตุในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง เป็นพื้นที่ปฏิบัติประเพณีพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวประจำเมือง ขณะที่ในยุคสมัยหนึ่งถูกใช้ในทางการเมืองในฐานะเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ หลอมรวมพลังสามัคคีเพื่อต่อสู้ และตอบโต้อำนาจการปกครองของไทยในช่วงวิกฤตการณ์สงครามเจ้าอนุวงศ์ด้วย

⁴⁸ สัมภาษณ์, ถาวร เชื้อบุญมี, เจ้าพ่อกวนหรือร่างทรงผีเมืองด่านซ้ายคนปัจจุบัน, 20 มิถุนายน 2548.

แผนภูมิที่ 1: แผนภูมิแสดงแนวคิดเรื่อง “ระบบมณฑล” ในจักรวาลทัศน์ที่เชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดเรื่องอำนาจ และการสร้างเครือข่ายชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย

หากพิจารณาโดยภาพรวมเห็นได้ว่าระบบความเชื่อเรื่องพระธาตุศรีสองรักมีบทบาทในการเป็นเครือข่ายกลุ่มชน โดยกำหนดให้เมืองด่านซ้ายเป็นศูนย์กลางอำนาจ และมีระบบเจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียมเป็นผู้นำอำนาจของความเป็นกลุ่มชนไว้ นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อดังกล่าวปฏิบัติร่วมกันอย่างแข็งขัน และเข้มงวด เพื่อหลอมรวมความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ และความเป็นกลุ่มชนภายใต้ฉากและบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุ ถือเป็นบูรณาการทางสังคมภายใต้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีเมืองหรือผีเจ้านาย โดยมีอุดมการณ์เรื่องอำนาจแฝงเร้นอยู่ภายในระบบเครือข่ายทางชาติพันธุ์ เปิดโอกาสให้ผู้คนในท้องถิ่นเดินทางมาสักการะพระธาตุ และผีเมือง เพื่อเสริมสร้างจิตวิญญาณ สร้างขวัญกำลังใจให้เข้มแข็ง ได้ร่วมประกอบพิธีกรรมร่วมกัน อันกล่าวได้ว่าปฏิบัติการทางความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้ถูกผลิตขึ้นมาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่หลอมรวมชาวลาวหลวงพระบางไว้ด้วยกันภายใต้กรอบความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติพิธีกรรมร่วมกัน

ดังนั้น ในมิติการเมืองเรื่องพื้นที่ ความเชื่อเรื่องพระธาตุศรีสองรัก (และการเลี้ยงผีเจ้านายประจำปี) จึงน่าจะสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจได้อย่างหนึ่งของกลุ่มชนลาวหลวงพระบางกับรัฐไทย โดยเฉพาะเจตจำนงในการสืบสานสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางในชุมชนขึ้นมา โดยใช้จินตนาการของความเป็นชุมชนให้เห็นเป็นรูปธรรม โดยการสร้างความหมายให้แก่พระธาตุศรีสองรัก ในฐานะเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ประจำกลุ่มชน บทบาทหน้าที่ของพระธาตุคือ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนไว้ด้วยกันภายใต้ความศักดิ์สิทธิ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งทำให้ความเป็นพวกพ้องเดียวกันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ภาพที่ 12: พระธาตุศรีสองรัก อำเภอคำม่วน จังหวัดเลย

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า นักปราชญ์พื้นบ้านอาจผนวกรวมความรู้ และความเชื่อ ภายใต้จักรวาลทัศน์ของสังคมพระพุทธศาสนาผนวกกับความเชื่อเรื่องผีเจ้านายหรือผีเมืองมาหลอมรวมเป็นความเชื่อ และมีพิธีกรรมที่มีจุดร่วมเดียวกันภายใต้กลุ่มเมืองที่เป็นกลุ่มชนลาวหลวงพระบาง มีการขยาดความเชื่อนี้ไปอย่างกว้างขวางผ่านระบบ “ลูกเพ็งลูกเทียน” หรือ “ลูกช้างลูกม้า” ระบบดังกล่าวหมายถึง ระบบการถือผีที่สืบทอดกันตามสายตระกูลจากรุ่นสู่รุ่น มีแนวทางปฏิบัติที่ต้องกระทำตลอดชีวิต คือ ทุกวันพระ 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ ต้องนำดอกไม้รูปเทียนเช่น ไหว้ผี และหากครอบครัวใดหรือคนใดเป็นร่างทรงหรือเกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อคำม่วนก็ต้องนำเครื่องเช่น ไหว้ดังกล่าวมานำมาถวายที่หิ้งเจ้าเมืองวังและหิ้งเจ้าเมืองกลาง รวมถึงต้องเข้าร่วมพิธีเลี้ยงผีประจำปีอย่างเคร่งครัดอีกด้วยจึงกล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่องผีเมืองคำม่วนที่สถาปนาเป็นความเชื่อผีเมืองของชาวลาวหลวงพระบางเป็นการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบาง ที่ผนึกประสานความเป็นกลุ่มชนอย่างเข้มแข็งผ่านระบบความเชื่อที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับครอบครัว และการปฏิบัติพิธีกรรมที่แสดงออก

ในระดับกลุ่มชน ยิ่งไปกว่านั้นยังกำหนดว่าต้องจำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มชนลาวหลวงพระบาง* ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะดังกล่าวจัดเป็นปฏิบัติการสังคมในการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบาง ในสังคมไทยซึ่งยังทรงอิทธิพลอยู่ในวิถีชุมชนอย่างแท้จริง

(2) การสร้างอำนาจผีเมืองด่านซ้าย

แม้ชาวลาวหลวงพระบางจะแยกย้ายกันตั้งถิ่นฐานแต่ส่วนใหญ่ยังคงสืบสานความเป็นลาว ผ่านระบบเครือญาติ และการแต่งงานกันเองภายในกลุ่มชน นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายความเชื่อเรื่องผีเมืองด่านซ้ายเป็นความเชื่อหลักร่วมกันในท้องถิ่น รวมถึงมีประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อนี้สืบทอดกันอย่างเคร่งครัด กล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องผีเมืองด่านซ้ายมีบทบาทสูงในสังคม ในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีในวาระต่างๆ มีระบบระเบียบขั้นตอนพิธีตามแบบอย่างเจ้านายลาว สันนิษฐานว่า ลักษณะของระบบขั้นตอนของการถือผีเจ้าเมืองด่านซ้าย หรือเรียกกันว่า “ระบบเจ้าพ่อกวน” เป็นการจำลองแบบแผนของพิธีการมาจากราชสำนักลาว ความเป็นเจ้านายลาวที่ต้องมาทำหน้าที่ปกครองราษฎร แบ่งออกเป็นสองฝ่าย ได้แก่ เจ้านายฝ่ายขวา และเจ้านายฝ่ายซ้าย เจ้านายฝ่ายขวามีหิ้งผีเจ้าเมืองวังอยู่ที่บ้าน นายถาวร เชื้อบุญมี ซึ่งเป็นเจ้าพ่อกวนหรือเป็นร่างทรงผีเมืองด่านซ้าย ส่วนเจ้านายฝ่ายซ้าย มีหิ้งผีอยู่ที่บ้านนางคำฝูง เชื้อบุญมี ซึ่งเรียกกันว่า “เจ้าแม่นางเทียม” เจ้านายฝ่ายขวาประกอบด้วย เจ้าองค์หลวง เจ้าเมืองวัง** เจ้าเมืองกลาง*** และเจ้าแสนเมือง†

* เช่นเดียวกับการสร้างความรู้และความเชื่อภายใต้จักรวาลทัศน์ของสังคมพุทธชนวกกับผีเจ้านาย เพื่อตอบโต้การครอบงำของไทยของชาวล้านนาซึ่งก่อตั้งขึ้นในสมัยเจ้าวรวงศ์ไชยกุลเพิ่มเติมใน เขียรราช อักษรดิษฐ์, ชูชาติ: ความเชื่อเรื่อง “พระธาตุประจำปีเกิดในล้านนา” ปรากฏการณ์ทางอำนาจ ศรัทธา มายาคติ, ใน ล้านนา: จักรวาล ตัวตน อำนาจ (กรุงเทพฯ: โครงการอาณานิคมศึกษา 5 กุมภาพันธ์, 2545), หน้า 20-93.

** สันนิษฐานว่าเป็นตำแหน่งเสนาบดีระดับสูงในระบบการปกครองของลาวโบราณ

*** เป็นตำแหน่งเสนาบดีมีด้วยกัน 3 ตำแหน่งคือ เจ้าเมืองขวา เมืองกลาง และเมืองซ้าย จะทำหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการรักษาบัญชีไพร่พล และดูแลนักโทษ คอยรับคำสั่งให้ปล่อยหรือขังนักโทษ คอยซ่อมและดูแลวัดวาอาราม ดังนั้นจึงทำให้ “เจ้าเมืองกลาง” หนึ่งในผีเจ้านายที่มาประทับทรงเจ้าแม่นางเทียม และเจ้าพ่อกวนมีหน้าที่ดูแลรักษาพระธาตุศรีสองรัก อันเป็นศาสนสถานตามคติพุทธศาสนา

† ตำแหน่งอักรมหาเสนาบดี จะทำหน้าที่ออกหนังสือเดินทางให้แก่ประชาชนที่จะไปต่างเขต เป็นผู้แต่งรายงานคือ โบบอกเรื่องราวราชการงานเมือง ที่จะส่งไปเมืองหลวงเป็นตุลาการพิพากษาคดีของราษฎรเกณฑ์ราษฎรไปทำทำเนียบตำแหน่งอักรมหาเสนาบดี จะทำหน้าที่ออกหนังสือเดินทางให้แก่ประชาชนที่จะไปต่างเขต เป็นผู้แต่งรายงานคือ โบบอกเรื่องราวราชการงานเมือง ที่จะส่งไปเมืองหลวงเป็นตุลาการพิพากษาคดีของราษฎรเกณฑ์ราษฎรไปทำทำเนียบสำหรับข้าหลวงที่ไปมาด้วยราชการต่างๆ โดยจะทำหน้าที่ร่วมกับเจ้าเมืองจันทน์

ความเป็นมาของเจ้าพ่อเหล่านี้ในตำนานเจ้าพ่อด่านซ้าย เล่าว่า

“เจ้าองค์หลวง” คือวิญญาณที่เข้ามาประทับทรงเจ้าพ่อกวน เป็นวิญญาณของกษัตริย์อาณาจักรล้านช้างในอดีต นอกจากกษัตริย์ลาวแล้วยังมี “เจ้าองค์ไทย” หรือวิญญาณของกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาในอดีตมาร่วมทรงด้วย ส่วน “เจ้าเมืองวัง” เป็นวิญญาณเจ้านายที่อพยพมาจากอาณาจักรล้านช้างพร้อมกับพ่อขุนผาเมือง และพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และได้รับมอบหมายจากพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ให้ปกครองรักษาเมืองอยู่ที่ด่านซ้าย ท้ายสุด “เจ้าแสนเมือง” เป็นวิญญาณของอุปฮาด (อุปราช) ที่ได้รับมอบหมายเช่นกับเจ้าเมืองวังให้ช่วยบริหารบ้านเมืองคู่กับเจ้าเมืองวัง⁴⁹

มีข้อสังเกตว่าวิญญาณที่เข้ามาประทับทรงเจ้าพ่อกวนนั้น แม้จะมีความสับสนและพยายามเชื่อมโยงเรื่องเล่าให้ไปไกลถึงยุคสุโขทัยซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ นั่น สันนิษฐานว่าการกล่าวอ้างดังกล่าวอาจเป็นเพราะได้รับอิทธิพลจากประวัติศาสตร์ชาติไทย ส่วนเจ้านายฝ่ายซ้าย* หรือฝ่ายหญิงมีตำนานเล่าในลักษณะเดียวกันแต่เน้นว่ามีเจ้าเมืองกลางเป็นผู้นำ และมีเจ้านายฝ่ายหญิงลาวมาประทับทรงร่วม ได้แก่เจ้าเมืองกลาง เจ้านางเค้า นางจวง นางจัน และเจ้านางน้อย ใน *ตำนานเจ้านายฝ่ายซ้าย* เล่าว่า

“วิญญาณที่เข้ามาประทับทรงเจ้าแม่นางเทียมคือ “เจ้าเมืองกลาง” เป็นวิญญาณของเจ้านายที่อพยพมาจากอาณาจักรล้านช้างที่ได้รับมอบหมายให้ปกครองดูแลบ้านเมือง ชุมชนด่านซ้ายแห่งนี้ และ นางเค้า นางจวง นางจัน และนางน้อยคือ วิญญาณเจ้านายที่เป็นชายและนางสนมของเจ้าเมืองที่ติดตามมาจากอาณาจักรล้านช้าง⁵⁰

การกำหนดบทบาทของเจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียม และบริวาร ตลอดจนความหมายของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อัน ได้แก่ องค์พระธาตุศรีสองรัก และหอผีเจ้าเมือง โดยเฉพาะหอผีเจ้าเมืองหรือ

⁴⁹“รายงานผลการศึกษารั้วที่ 7/2547” โครงการอบรมและวิจัยเชิงปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและชาติพันธุ์ชุมชนลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, โดยกลุ่มนักวิจัยท้องถิ่นด่านซ้าย, หน้า 86. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่).

* คำที่ใช้เรียกเจ้านายฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายนี้ น่าจะหมายถึง นัยยะทางเพศสถานะเป็นหลัก กล่าวคือ ฝ่ายขวาเป็นข้างสำคัญเปรียบเสมือนฝ่ายชายซึ่งมีความสำคัญมากกว่าฝ่ายหญิงซึ่งแทนความหมายว่าเป็นฝ่ายซ้าย หรืออีกนัยหนึ่ง คำเรียกเจ้านายฝ่ายซ้ายอาจมาจากการเรียกตามแบบแผนการปกครองของราชอาณาจักรลาวในอดีตก็ได้ซึ่งมีตำแหน่ง “ฝ่ายซ้าย” และ “ฝ่ายขวา” เรื่องระบบการปกครองของราชอาณาจักรล้านช้างยุคโบราณ สามารถดูเพิ่มเติมได้ใน ปิยฉัตร สินธุฮาด, “สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 23”.

⁵⁰“รายงานผลการศึกษารั้วที่ 7/2547”, หน้า 86.

เจ้านายนั้นเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจที่สืบค้นเข้าไปถึงบรรพบุรุษผู้ปกครองกลุ่มชน โดยแสดงออกด้วยการเข้ามาประทับทรงเพื่อสืบทอดอำนาจผู้ปกครองผ่านร่างทรงเจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียม ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเจ้านาย “ฝ่ายลาว” ทั้งหมดที่มาประทับทรงเจ้าพ่อกวน (ยกเว้น “เจ้าองค์ไทย” ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระมหากษัตริย์ กษัตริย์แห่งอยุธยา ซึ่งเข้ามาร่วมประทับทรงด้วยพอเป็นพิธีเท่านั้น) เป็นการกระทำเพื่อต้องการแสดงให้เห็นว่าในดินแดนดังกล่าวเป็นพื้นที่ของกลุ่มชนลาวหลวงพระบาง ดังนั้นระบบเจ้าพ่อกวนที่ทำหน้าที่สืบทอดอำนาจโดยตรงมาจากเจ้านายผู้ครองเมืองด่านซ้ายตั้งแต่สมัยอดีตจึงเป็นเสมือนการพลิกฟื้นบรรพชนผู้ล่วงลับให้กลับมามีชีวิตอีกครั้งผ่านร่างทรงเพื่อแสดงอำนาจและความชอบธรรมในการปกครองเมืองด่านซ้าย ซึ่งเป็นดินแดนที่เคยอยู่ในเขตปกครองของอาณาจักรลาวตั้งแต่สมัยอยุธยา การสร้างความรู้และการอ้างอิงผีเจ้านายซึ่งเป็นวิญญานบรรพบุรุษร่วมกันของกลุ่มชนนี้มีผลต่อการรับรู้ความเป็นลาวหลวงพระบางเนื่องจากประจักษ์ชัดผ่านการแสดงออกทางสัญลักษณ์ทั้งในฐานะราชวงศ์เจ้านายลาว ระบบขุนนาง การแต่งกาย เครื่องประกอบพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งจากบรรยากาศอันศักดิ์สิทธิ์ล้วนมีส่วนช่วยสร้างความเป็นกลุ่มชนลาวหลวงพระบาง

ภาพที่ 13: ลูกพี่ลูกเทียมกำลังเดินเป็นขบวนเข้าสู่มณฑลพิธีเลี้ยงปี* เจ้าพ่อด่านซ้าย ในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

ดังนั้น การเลือกจดจำเฉพาะเรื่อง หรือการให้ความสำคัญกับการส่งเจ้านายมาร่วมก่อสร้างพระธาตุศรีสองรัก และการปกครองเมืองด่านซ้ายในฐานะหัวเมืองลาวที่อยู่ในราชอาณาจักรหลวง

* หมายถึง การเลี้ยงผีประจำปี ซึ่งถูกจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี มีจุดมุ่งหมายหลักคือ แสดงความเคารพเช่นไหว้ต่อผีเมืองที่ได้ทำหน้าที่คุ้มครองครอบครัวและกลุ่มชนมาตลอดทั้งปี

พระบาง* จึงแสดงออกชัดเจนว่า เจ้าพ่อค่านซ้ายคือเสาหลักทางความเชื่อ พิธีกรรม และการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางในชุมชนค่านซ้าย และบริเวณใกล้เคียง เมื่อผนวกเข้ากับความเชื่อเรื่องพระธาตุก็ยิ่งทำให้บริบทของพิธีเลี้ยงผีประจำปีในช่วงเดือน 7** งานประเพณีสมโภชพระธาตุ การเข้าทรงในวาระและโอกาสต่างๆ ของเจ้าพ่อกวน และการบนบานและการแก้บนเป็นปฏิบัติการสังคม อันแสดงให้เห็นวิถีชีวิตและการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางที่ยึดโยงกันด้วยความเชื่อเรื่องผี เรื่องพระธาตุ และการแสดงออกในเชิงพิธีกรรมร่วมกัน กล่าวได้ว่า ความเชื่อพระธาตุ และผีเจ้านายค่านซ้าย เป็นพลังอำนาจทางความเชื่อและพิธีกรรมที่ชาวลาวหลวงพระบางสร้างขึ้นมาโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นเบ้าหลอมทางวัฒนธรรม และสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบาง

* แม้ในการกล่าวอ้างอิงดังกล่าวอาจไม่ได้ระบุว่าเป็นเจ้านายฝ่ายเวียงจันทน์หรือหลวงพระบาง แต่ผู้วิจัยเห็นว่า ในฐานะที่เมืองค่านซ้ายอยู่ในเขตการปกครองของราชอาณาจักรหลวงพระบาง อีกทั้งประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ก็เป็นกลุ่มชนที่อพยพย้ายถิ่นมาจากเมืองหลวงพระบาง หรือส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรหลวงพระบางเช่น เมืองไชยบุรี ก็น่าจะเป็นข้อสนับสนุนได้ว่า เจ้านายที่ถูกส่งมาปกครองเมืองค่านซ้ายในยุคสมัยก่อนที่มีการอพยพเข้ามาในสมัยกรุงธนบุรี น่าจะเป็นเชื้อวงศ์กษัตริย์หรือเจ้านายฝ่ายลาวหลวงพระบางมาครองเมืองค่านซ้าย

** ในพิธีกรรมดังกล่าวจะจัดขึ้นที่บ้านเจ้าพ่อกวนเป็นหลักซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่สถิตของวิญญาณ “เจ้าเมืองวัง” สันนิษฐานว่า “เจ้าเมืองวัง” น่าจะเป็นเจ้าเมืองที่ปกครองเมืองค่านซ้าย ทั้งนี้เพราะตำแหน่งเจ้าเมืองวังคือ ตำแหน่งเสนาบดีระดับสูงในระบบการปกครองของลาว ในฐานะที่เมืองค่านซ้ายเป็นหนึ่งในเขตการปกครองของราชอาณาจักรลาว ดังนั้น ระบบการปกครองเมืองจึงจำลองรูปแบบการปกครองแบบอาญาสี่มาจากราชอาณาจักรลาว เพียงแต่ผู้ปกครองเป็นเพียงข้าราชการระดับสูง เป็นสถานที่สำหรับสิงสถิตของวิญญาณเจ้าเมืองวัง นอกจากร่วมงานประจำปีที่บ้านเจ้าพ่อกวนแล้วในช่วงสงกรานต์จะต้องมาร่วมงานเลี้ยงหอยผีเจ้าเมืองกลางหรือหอน้อย ที่บ้านเจ้าแม่นางเทียม โดยมีสัญลักษณ์คือ หิ้งเจ้าเมืองกลางเป็นสถานที่สิงสถิตของวิญญาณเจ้าเมืองกลางเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ในการเข้าทรงหรือในการปฏิบัติพิธีกรรมพบว่า ทั้งเจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียมต่างก็มีการกำหนดบทบาทกันอย่างชัดเจนคือ นอกจากเป็นร่างทรงของแต่ละฝ่ายแยกกันแล้ว (แม้บางครั้งอาจทรงทั้งสองร่าง เช่น เจ้าองค์ไทย) ในบทบาทของการให้ความคุ้มครองชาวบ้านพบว่า ทั้งเจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียมต่างก็สามารถทำหน้าที่เป็นที่พึ่งทางใจให้แก่ชาวบ้านขึ้นอยู่กับว่าจะให้ใครเป็นผู้คุ้มครอง (แต่เท่าที่สังเกตชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะให้ทั้งเจ้าพ่อกวน และเจ้าแม่นางเทียมเป็นตัวแทนเจ้านายช่วยดูแลตนเองและครอบครัวไปพร้อมๆ กัน)

ภาพที่ 14: ขบวนเจ้าแม่นางเทียมเดิมเข้าสู่มณฑลพิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อด่านซ้ายหลังจากที่ขบวนเจ้าพ่อกวณเดินทางไปถึงเรียบร้อยแล้ว

กล่าวโดยสรุป การเกาะกลุ่มของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ด้วยความเชื่อเรื่องพระธาตุศรีสองรักและผีเจ้านายผ่านระบบเจ้าพ่อกวณเป็นยุทธวิธีสำคัญหนึ่งในการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบาง โดยใช้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นสื่อกลางอำนาจทางวัฒนธรรมที่สามารถเชื่อมโยงความเป็นชาวลาวหลวงพระบางไว้ด้วยกัน ผ่านความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมร่วมกันในยุคปัจจุบัน เครือข่ายความเชื่อและการปฏิบัติพิธีกรรมดังกล่าวยังสืบทอดผ่านระบบครอบครัวและชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นสืบเนื่องกันมาไม่ขาดสาย แต่ความเข้มข้นของความหมายในการแสดงความเป็นลาวหลวงพระบางผ่านลัทธิพิธีอาจลดน้อยลงเนื่องจากถูกหล่อหลอมให้กลายเป็นคนไทยผ่านวาทกรรมชาติไทย อย่างไรก็ตามในฐานะชนพลัดถิ่นซึ่งมีการสืบเนื่องวัฒนธรรมของตนเองมาอย่างต่อเนื่องด้วยการสร้างเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ของความเป็นลาวหลวงพระบางผ่านความเชื่อและผีเจ้านายลาวหลวงพระบาง จึงมีบทบาทในการหล่อหลอมความสามัคคี และความเป็นพวกพ้องเดียวกัน เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเชื่อมโยงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์

4.3.1.2 การบูชาผีภูเขา: ภูมิปัญญาการดำรงอยู่ในดินแดนใหม่

ตำนานไหว้ภู่อั้งลั้งและภูผาแดงของชาวเมืองด่านซ้าย และตำนานไหว้เจ้าพ่อผาแดงของชาวเมืองหล่มสักถือเป็นความพยายามหนึ่งในการหล่อหลอมความสามัคคีปรองดองในกลุ่มชน โดยอาศัยความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติมาเป็นช่องทางในการผนึกกำลังสามัคคีและการสร้างสรรค์ประเพณีพิธีกรรม ภูผาแดงและภู่อั้งลั้งเป็นภูเขาเล็กๆ ตั้งอยู่กลางเมืองด่านซ้าย ในทุกๆ ปี ชาวชุมชนนาหอและบริเวณใกล้เคียงจะนำเครื่องเซ่นสรวงไปไหว้ผีประจำภูผาแดง มีการนิมนต์พระสงฆ์ไปเทศน์เรื่องมาลัยหมื่นมาลัยแสน เลี้ยงพระและอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลภูมิตั้งแห่งนั้น ส่วนชาวบ้านนาเวียง จะปฏิบัติดังเดียวกันนี้เพื่อไหว้ภู่อั้งลั้งซึ่งอยู่

บริเวณใกล้เคียงกัน ชาวบ้านเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาภูมิสถานทั้งสองแห่งนี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันและเดินทางไปเยี่ยมเยือนกันอยู่เป็นประจำ ในการจัดพิธีกรรมของทั้งสองนี้จะจัดขึ้นทุกๆ ปี ในช่วงเดือน 7 หลังจากที่มีการเลี้ยงผีประจำปีเจ้าพ่อด่านซ้าย ส่วนชาวเมืองหล่มสักในชุมชนศาลเตี้ยก็เช่นเดียวกัน มีการจัดเครื่องเช่นไหว้แห่ขบวนขึ้นไปไหว้เจ้าพ่อผาแดงบริเวณผาแดงในอาณาเขตอุทยานแห่งชาติน้ำหนาว พร้อมกับมีพระสงฆ์ไปฉันเพลและเทศน์บนภูเขานั้น

สิ่งที่น่าสนใจคือ การที่ชาวเมืองด่านซ้าย และเมืองหล่มสักสถาปนาความเชื่อเรื่องภู่อังล้าง ภูผาแดง และเจ้าพ่อผาแดงขึ้นมารวมทั้งมีตำนานเล่าขานเพื่อประกอบพิธีกรรม สะท้อนให้เห็นว่าชาวลาวกุ่มนี้มีความลุ่มลึกในการเชื่อมโยงเอาความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของตนเองสอดคล้องกับประวัติศาสตร์การอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในหม้อของตนเองได้เป็นอย่างดี คือ การสร้างตำนานสถานที่ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน สร้างกิจกรรมทางความเชื่อร่วมกัน ซึ่งนอกจากก่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจแล้วยังสร้างความผูกพันสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่เครือญาติและชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากภายในพิธีกรรมจะแวดล้อมไปด้วยสิ่งที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ นั่นคือสัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งต้องมีความหมายและพลังอำนาจในการสั่งการและก่อให้เกิดความเชื่อถือ สิ่งเหล่านี้เป็นผลมาจากการยอมรับและความเคารพร่วมกันภายในสังคม⁵¹ และเมื่อเกิดความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมแล้วก็จะทำให้ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจ มีอัตลักษณ์ความเชื่อและพิธีกรรมซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องราวศักดิ์สิทธิ์เข้ากับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น ทำให้คนได้รับรู้สิ่งที่แวดล้อมมีความผูกพัน คู่เคียง เสมือนได้มีส่วนร่วมในการสร้างประวัติศาสตร์ และส่งต่อเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานและพิธีกรรมนี้ส่งต่อเยาวชนรุ่นใหม่โดยใช้สถานที่เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร

ในบรรดาประเพณีพิธีกรรมที่ประดิษฐ์ขึ้นในดินแดนไทย ส่วนใหญ่เป็นประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะประเพณีเกี่ยวกับผี พบว่ามีบทบาทสำคัญมากต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวหลวงพระบางทั้งในระดับความคิด ความเชื่อ และการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม ประเพณีไหว้ภู่อังล้าง ภูผาแดง และเจ้าพ่อผาแดงเป็นประเพณีที่ทำกันในเขตชุมชนตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย และชุมชนตำบลศาลเตี้ย อำเภอหล่มสัก ซึ่งจัดทำเครื่องเช่นไหว้ไปบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พร้อมทั้งมีการเทศน์ มาลัยหมั้นมาลัยแสน มีการเลี้ยงพระและทำบุญตักบาตรบนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อขออำนาจฝังกล่าวช่วยปกป้องคุ้มครองชุมชนให้มีความสุขความ

⁵¹ ชูตินธรา วัฒนกุล, “กรือเซะ: ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ ปรัมปรานิยายและพิธีกรรม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 102.

เจริญ นับเป็นพิธีกรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาในการดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยซึ่งได้ผสมผสานเอาความเชื่อเรื่องผีภูเขาเชื่อมร้อยเข้ากับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเพื่อสรรค์สร้างเป็นประเพณีพิธีกรรมประจำชุมชนซึ่งเชื่อมโยงกับสถานที่ในชุมชน นอกจากสร้างความคุ้นเคยให้แก่ตนเองในดินแดนใหม่ที่ตนเข้ามาตั้งรกรากอยู่แล้วยังเป็นการเชื่อมร้อยความรักความสามัคคีภายในชุมชนให้มีความเหนียวแน่นมากยิ่งขึ้นซึ่งเป็นกลวิธีในการธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ได้อีกวิธีหนึ่ง

สรุปได้ว่า ประเพณีพิธีกรรมที่สร้างขึ้นใหม่ในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นการอธิบายพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ เช่น ภูอั้งลั้ง ภูผาแดง เจ้าพ่อผาแดง พระธาตุศรีสองรัก ผีเมืองด่านซ้าย เป็นพิธีกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในดินแดนไทย และมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบาง โดยเฉพาะผีเมืองด่านซ้าย พบว่า ผีดังกล่าวมีบทบาทในการคุ้มครองชาวลาวหลวงพระบางในบริเวณเมืองด่านซ้าย และบริเวณใกล้เคียง ส่วนประเพณีไหว้พระธาตุศรีสองรัก เป็นพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อผีเจ้าพ่อด่านซ้ายเพราะเชื่อกันว่าผีดังกล่าวมีหน้าที่ดูแลรักษาพระธาตุ ดังนั้นบทบาทของผีเมืองด่านซ้ายจึงมีอยู่สองประการ คือดูแลคุ้มครองชาวเมือง และดูแลรักษาพระธาตุ เช่นเดียวกับพิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อสิบขุนพลผู้นำลาวหลวงพระบางในเมืองหล่มเก่า และผีเจ้าพ่อตามหมู่บ้านต่างๆ ในช่วงเดือน 7 ส่วนประเพณีไหว้ภูอั้งลั้ง และภูผาแดง และประเพณีเช่นไหว้เจ้าพ่อผาแดง เป็นการเชื่อมโยงสถานที่ในชุมชนให้เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อสร้างความมั่นคงปลอดภัยในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นการปรับใช้ภูมิปัญญาความเชื่อเรื่องผีและพระพุทธศาสนาให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของชีวิตใหม่ และดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน กล่าวได้ว่า ความเชื่อ และการพิธีกรรมเหล่านี้เป็นอุดมการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งในการสืบสานสังคมวัฒนธรรมและสร้างอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นขึ้นมาแม้อาจแตกต่างกันและไม่เป็นหนึ่งเดียวกันทั้งหมด แต่โดยภาพรวมเห็นได้ว่ากลุ่มชนลาวหลวงพระบางยังคงมีความเชื่อ พิธีกรรมหลักๆ เป็นเครื่องช่วยสำคัญในการยึดโยงความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันไว้สืบเนื่องมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

4.3.1.3 ประเพณีงานบุญหลวงฯ และการละเล่นผีตาโขน: สัญลักษณ์ความเป็นลาวหลวงพระบาง

นอกจากพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองด่านซ้ายอันเป็นกิจกรรมหลักในชุมชนที่ชาวลาวหลวงพระบางต้องปฏิบัติร่วมกันเป็นประจำทุกปีแล้ว ยังมีประเพณีงานบุญหลวงเทศน์มหาชาติและการละเล่นผีตาโขน ซึ่งมีนัยสำคัญอย่างมากต่อการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นลาวหลวงพระบาง เนื่องจากเป็นประเพณีหลักสำคัญที่ยังคงรูปแบบ และหลักการปฏิบัติของพิธีกรรมที่สันนิษฐานว่ายังมีนัยสัมพันธ์กับคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีอารักษ์เมืองหลวงพระ

บาง และมีมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระบบลูกเมืองของราชอาณาจักรหลวงพระบางไว้ อย่างน่าสนใจ ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นว่าประเพณีงานบุญหลวงฯ และการละเล่นผีตาโขนที่สืบ สานกันอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบาง เมืองด่านซ้ายมีรูปแบบ และวิธีการแสดงออกอย่างไร มี บทบาทในการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของความเป็นลาวหลวงพระบางอย่างไร และมีนัย แห่งอำนาจที่เกี่ยวข้องกับมิตินี้การปกครองของความเป็นอาณาจักรหลวงพระบาง รวมถึงใน มิติของสังคมปัจจุบันที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ประเพณีและการละเล่นผีตาโขนมีการปรับเปลี่ยน เปลี่ยนแปลงอย่างไรและมีผลต่อการดำรงอยู่ ของความเป็นลาวหลวงพระบางในชุมชนดังกล่าวหรือไม่อย่างไร โดยแบ่งการวิเคราะห์เป็น ประเด็นสำคัญตามลำดับดังนี้

ประเด็นแรก รูปแบบและวิธีการแสดงออกของประเพณีงานบุญหลวงและการละเล่นผีตา โขน ประเพณีงานบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนมีลักษณะพิเศษสำคัญคือ เป็นประเพณีที่ ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา คือ ความเชื่อเรื่องการบำเพ็ญทาน บารมีของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของ กลุ่มชนคือ ความเชื่อเรื่องผีฟ้าพญาแถนซึ่งเป็นผีบันดาลน้ำฝนให้แก่มนุษย์ (แสดงออกในรูปของ บุญบั้งไฟ) และความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษประจำกลุ่มชนหลวงพระบางคือ ปู่เยอย่าเยอ (ซึ่งแปลงรูป เป็นผีตาโขนแล้ว) ความเชื่อดังกล่าวผสมผสานกลายเป็นประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติร่วมกันในรอบ ปี โดยจัดขึ้นในเดือน 8 (ราวเดือนกรกฎาคม) ของทุกปี จากการเก็บข้อมูลภาคสนามที่แขวงหลวง พระบาง และแขวงไซยบุรี ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้ข้อสรุปว่า ประเพณี งานบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนที่สืบสานกันอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยมี ลักษณะร่วมกับประเพณีงานบุญหลวงในแขวงหลวงพระบางและแขวงไซยบุรีอย่างมีนัยสำคัญยิ่ง รวมทั้งยังมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางในวิถีชีวิตในปัจจุบัน โดยเฉพาะใน บริบทของสังคมไทยนั้น ประเพณีงานบุญหลวงมีความสำคัญในฐานะเป็นประเพณีเพื่อการสืบสาน ความเป็นลาวหลวงพระบาง และเป็นพรหมแดนทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในประกาศพื้นที่ของ ความเป็นลาวหลวงพระบาง หรือแสดงการคัดแยกคนชาติพันธุ์อื่นที่ตั้งถิ่นฐานร่วมในชุมชนที่มีใช้ กลุ่มเดียวกับตนเองได้ตระหนักในความแตกต่างทางอัตลักษณ์วัฒนธรรม โดยเฉพาะชาวเขาเผ่าม้ง ซึ่งมีใช้กลุ่มชนที่นับถือพระพุทธศาสนา และคนกลุ่มอื่นเช่นชาวจีน และหรือนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างชาติอื่นๆ ที่มีได้มีประเพณีพิธีกรรมดังกล่าว

ดังนั้นหากพิจารณาในแง่รูปแบบของการนำเสนอประเพณีงานบุญหลวงเพื่อจะเชื่อมโยง ให้เห็นประเด็น การประกาศพื้นที่ ในการแสดงตัวตนของชาวลาวหลวงพระบาง สิ่งที่แสดงให้เห็น อย่างแรกสุดคือ ชื่องาน “ประเพณีงานบุญหลวงเทศน์มหาชาติ และการละเล่นผีตาโขน” ซึ่งเป็น

การรวบรวมเอาความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีดั้งเดิมไว้ด้วยกัน พิจารณาผ่านชื่อ “งานบุญหลวง” หรือประเพณี “บุญหลวงเทศน์มหาชาติ” ชื่อประเพณีดังกล่าวมีนัยที่สำคัญ สื่อความหมายได้เป็น สองความหมายคือ ความหมายแรก หมายถึง งานบุญใหญ่* หรือคำว่า “งานบุญหลวง” อาจสื่อความหมายถึง งานบุญประจำปีของชาวเมืองหลวงพระบางซึ่งจัดโดยชาวลาวหลวงพระบาง โดยมีราชสำนักเป็นผู้ให้การสนับสนุนจึงเป็นประเพณีของหลวง**

ประเด็นที่สอง ประเพณีงานบุญหลวงที่สื่อนัยของการเป็นประเพณีหลวง ซึ่งอุปถัมภ์โดยราชสำนักนี้น่าจะมีความหมายเป็นอย่างมากในบริบทของเมืองหลวงพระบางในอดีตในฐานะที่เป็นศูนย์กลางราชอาณาจักร มีข้อสังเกตว่า ในเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในปัจจุบันยังคงใช้ชื่อว่า ประเพณีงานบุญหลวงเทศน์มหาชาติหรือเรียกสั้นๆ ว่า “งานบุญหลวง” เช่นเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น รูปแบบของงานบุญหลวงแห่งเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ยังมีความเหมือนคล้ายกันเกือบทุกประการกับงานบุญหลวง ในเมืองด่านซ้ายกล่าวคือ ในงานนี้จะผนวกเอาทั้งความเชื่อเรื่องภูญาเถนคือ บุญบั้งไฟ ความเชื่อผีอารักษ์คือ ปู่เยอย่าเยอ และพระเวสสันดรตามความเชื่อของพระพุทธศาสนารวมอยู่ในงานเดียวกัน รูปแบบเช่นนี้น่าจะแพร่หลายและเป็นแบบแผนเดียวกันในกลุ่มชนลาวหลวงพระบางที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยเช่น อำเภอหล่มเก่า โดยแต่ละท้องถิ่นอาจจัดงานบุญหลวงเทศน์มหาชาติเป็นเอกเทศต่างคนต่างจัดเพื่อความสะดวกและเป็นงานเฉพาะของแต่ละพื้นที่ ต่อมาในท้องถิ่นเมืองหล่มเก่าพบว่า ประเพณีการละเล่นผีตาโขนได้สูญหายไปในยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งมีการห้ามแสดงการละเล่นประเพณีพิธีกรรมพื้นบ้านจึงทำให้การละเล่นผีตาโขนของ

* เนื่องจากต้องเตรียมข้าวของเครื่องใช้ในการทำบุญค่อนข้างมาก ต้องร่วมแรงร่วมใจกันอย่างแข็งขันภายในชุมชน และเป็นงานบุญใหญ่ประจำปีจึงใช้ชื่อว่า “งานบุญหลวง” หรืออาจเป็นสัญลักษณ์แทนความยิ่งใหญ่ในเชิงรูปแบบพิธี และเรื่องราวสำคัญของพระเวสสันดรซึ่งเป็นพระชาติยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า จึงต้องมีการจัดประเพณีการเทศน์ขึ้นอย่างยิ่งใหญ่เพื่อเป็นการสร้างกุศลบุญบารมีแก่ชนพระเวสสันดร

** เนื่องจากในสมัยก่อนการจัดงานบุญหลวงจะอุปถัมภ์ โดยเจ้ามหาชีวิตซึ่งทำหน้าที่อุปถัมภ์คำชูพุทธศาสนาตามจารีตประเพณีของกษัตริย์ลาว ดังนั้นเนื่องจากประเพณีนี้ได้จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์จึงได้ชื่อว่าเป็น “งานบุญหลวง” ซึ่งมีความหมายในแง่เป็นงานหลวงที่จัดโดยราชสำนักหรือเจ้ามหาชีวิตของชาวหลวงพระบาง แห่งราชอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ลักษณะความหมายประการหลังนี้ดูจะมีน้ำหนักและเป็นไปได้อย่างยิ่งในกรณีของชาวลาว “เมืองหลวง + พระบาง” ดูรายละเอียดของประเพณีงานบุญหลวงของเมืองหลวงพระบาง ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวใน กัทรพงศ์ คงวิจิตร, “พื้นที่และความหมายของการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543).

ชาวหล่มเก่าหายไป อย่างไรก็ตามก็ดีหากเราพิจารณาโครงสร้างหลัก และดูเครือข่ายทางวัฒนธรรม จะเห็นได้ว่า ประเพณีงานบุญเทศน์มหาชาติคือ การสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางในบริบทของสังคมไทยในฐานะเครื่องแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมลาวหลวงพระบาง

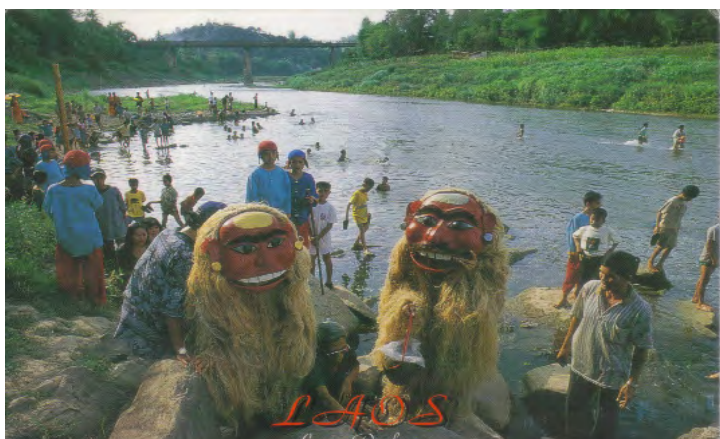
ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ในการสืบสานประเพณีงานบุญหลวงฯ และการละเล่นผีโขนเป็นการผนวกรวมเอาความเชื่อพุทธศาสนา ได้แก่ คติความเชื่อเรื่องพระเวสสันดร ซึ่งเป็นพระชาติบำเพ็ญทานยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า ผนวกความเชื่อดั้งเดิมคือ ศาสนาผียังคงมีอิทธิพลอยู่ในวิถีชีวิตชาวหลวงพระบางมาแต่ยุคดั้งเดิม ได้แก่ ความเชื่อเรื่องแถน และความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าเออ ซึ่งเป็นอารักษ์เมืองหลวงพระบางมารวมอยู่ในประเพณีเดียวกันอย่างประสานกลมกลืนกล่าวคือ ในการประกอบพิธีเทศน์มหาชาติจะมีการจุดบั้งไฟบูชาแถนเพื่อขอฝน มีการแห่ขบวนการเล่นผีตาโขนตอนแห่พระเวสสันดรเข้าเมืองรวมอยู่ด้วย ส่วนใหญ่ให้เหตุผลหรืออธิบายการเทศน์มหาชาติว่าเป็นการปฏิบัติตามฮีตคองเพื่อรำลึกถึงพระชาติอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า โดยเล่าว่า

สมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าเกิดเป็นพระเวสสันดร มีเมียชื่อนางมัทรี มีลูกหญิงชายชื่อกันหาชาติ แต่ท่านเบื่อหน่ายในโลกมนุษย์จึงหนีไปบวชอยู่ในป่าลูกเมียก็ตามไป แต่ก็มีพราหมณ์ชุกมาขอลูกไปเป็นทาส ส่วนนางมัทรีก็มีคนมาขอไปเป็นเมีย ผลจากการบริจาคทานทำให้พระองค์ได้บุญมหาศาล เราจึงต้องมาทำบุญฟังเทศน์เรื่องของพระองค์เราจึงจะได้บุญ และได้ขึ้นสวรรค์⁵²

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าผีตาโขนอาจหมายถึงผีปู่ย่าเออ ซึ่งเป็นผีอารักษ์เมืองหลวงพระบางที่สืบทอดความเชื่อกันมาแต่โบราณ เมื่อนับถือพระพุทธศาสนาจึงปรับเอาผีโขนซึ่งเป็นผีป่าให้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา โดยแสดงออกเป็นเชิงสัญลักษณ์ให้ผีโขนเดินทางมาจากป่าเพื่อแห่ส่งพระเวสสันดรเข้าเมือง*

⁵² สัมภาษณ์, สุกง พันธุ์โสดา, 27 มิถุนายน 2550.

* ผีปู่ย่าเออ เทวดาหลวง ผีโขน และผีขน เป็นชื่อเรียกผีบรรพบุรุษดั้งเดิมของชาวลาวหลวงพระบาง ในราชอาณาจักรล้านช้าง คนทั่วโลกส่วนใหญ่จะรู้จักในชื่อ “ปู่ย่าเออ” ส่วนในชุมชนหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยและคนไทยส่วนใหญ่จะรู้จักในนาม “ผีตาโขน” ความเชื่อเรื่องปู่ย่าเออนี้เป็นความเชื่อเก่าแก่ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยก่อตั้งอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง ปรากฏอยู่ในพงศาวดารเมืองหลวงพระบางว่า “อยู่มาบ่านานเรือเขากาดอันเป็นอุบาทว์เกิดขึ้นมาในหนองภูแต่ดินสูงขึ้นได้แสนโยชน์ มีคนแผ่ร่มเมืองแถนร่มเงาสอดเมืองแมนพื้นแลคอยฟ้าก็บ่เห็นเป็นอันหนาวเย็นนัก ขุนบรมบอกผู้ใดไปปล้ำก็ว่าปล้ำบ่ได้กั้วเข็ดขาม เมื่อนั้นยังมีคนเฒ่าสองคนชื่อเฒ่าเออและเฒ่าข่างม เขาสองคนจึงหาญปล้ำเรือเขากาดนั้นแต่ว่าหากตายช้อน ดั่งนั้นแล้วให้คนทั้งหลายนับถือเอาชื่อเสียงเป็นหมั่นแก่นไว้ แลก่อนจะกินอันใดแล้วจึงเรียกหาคุณเฒ่าทั้งสองนั้นก่อน” จารุวรรณ

ภาพที่ 15: ฝิปปูเยอย่าเยอ เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ที่มา: Photography by Jatuporn Rutnin

ภาพที่ 16: ฝิตาโจนใหญ่สองฝั้วเมีย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

ประเด็นที่สาม ประเพณีงานบุญหลวงและการละเล่นฝิตาโจนมีนัยแห่งอำนาจในเชิงการเมืองการปกครองของอาณาจักรหลวงพระบาง แสดงให้เห็นจากรูปแบบของการแสดงประเพณีการละเล่นฝิตาโจนดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วว่ามีการผนวกรวมความเชื่อในพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องแถบบันดาลน้ำฝน และความเชื่อเรื่องฝิบรรพบุรุษฝิปปูเยอย่าเยอรวมไว้ด้วยกัน อันเป็นรูปแบบประเพณีที่แสดงอัตลักษณ์เฉพาะของความเป็นลาวหลวงพระบาง จากการสำรวจและเก็บ

ธรรมเนียม และคณะ, “พงสาวดารเมืองหลวงพระบาง,” ใน *ตำนานและพงสาวดารพวน: อุดมการณ์สมานฉันท์ระหว่างเผ่าพันธุ์* (รายงานการวิจัยตามโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว., 2540), หน้า 23.

รวบรวมข้อมูลภาคสนามในกลุ่มวัฒนธรรมลาวหลวงพระบางในประเทศไทย และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวพบข้อมูลที่น่าสนใจว่า กลุ่มเมืองที่เป็นลูกเมืองหรืออยู่ในเขตการปกครองของอาณาจักรหลวงพระบางในอดีตนั้นพบว่ามีการจัดประเพณีงานบุญหลวงที่มีรูปแบบร่วมกันดังกล่าวนี้พบเฉพาะในเมืองไชยบุรี เมืองปากลาย และเมืองแก่นท้าวเท่านั้น ส่วนในกลุ่มชนลาวหลวงพระบางในประเทศไทยพบเฉพาะเมืองด่านซ้ายเท่านั้น ส่วนที่พบว่ามีการจัดประเพณีนี้ในชุมชนตำบลศิลาแต่ได้เลิกปฏิบัติไปตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นพบว่าชุมชนดังกล่าวส่วนใหญ่อพยพเคลื่อนย้ายมาจากชุมชนด่านซ้าย และไม่ปรากฏการจัดรูปแบบประเพณีงานบุญหลวงที่ผนวกเอาทั้งความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าเฒ่าหรือผีตาโขนไว้ในพิธีกรรม และไม่ได้ใช้ชื่อว่าประเพณีงานบุญหลวง

ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ว่า รูปแบบประเพณีงานบุญหลวงที่สื่อนัยถึงการเป็นประเพณีบุญเทศน์มหาชาติที่ผนวกรวมเอาทั้งความหมายในมิติของการเป็นงานบุญใหญ่ และอุปถัมภ์โดยราชสำนักหลวงพระบางในอดีต การแห่บั้งไฟจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนจากพญาแถน และการละเล่นผีตาโขนซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการจำลองสัญลักษณ์มาจากปู่ย่าเฒ่าเทวดาหลวงหรือผีอารักษ์ประจำเมืองหลวงพระบาง เป็นการสงวนไว้หรือมีการจัดขึ้นเฉพาะในหัวเมืองหลักสำคัญของอาณาจักรหลวงพระบางเท่านั้น หากเป็นไปได้ข้อสันนิษฐานนี้อาจเป็นไปได้ว่าประเพณีงานบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนมีนัยเกี่ยวข้องกับมิติการเมืองการปกครองซึ่งหมายถึง อำนาจของเมืองที่ถ่ายเทอำนาจจากราชสำนักหลวงพระบางก็เป็นได้ โดยเฉพาะเมืองที่ถูกสถาปนาให้เป็นศูนย์กลางหลักในการแสดงสัญลักษณ์แห่งอำนาจของเมืองหลวงพระบาง เห็นได้ชัดว่าเมืองด่านซ้ายคือศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรหลวงพระบางในดินแดนไทยหรือในบริเวณพื้นที่ชายขอบของอาณาจักรหลวงพระบางกับอาณาจักรไทย

ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวแล้วว่า เมืองด่านซ้ายคือตัวแทนแห่งอำนาจของราชสำนักหลวงพระบางแสดงผ่านระบบเจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียมซึ่งเป็นวิธีการถ่ายเทอำนาจจากเจ้าผู้ครองเมืองด่านซ้ายมาสู่ร่างทรงผู้สืบทอดอำนาจจากบรรพบุรุษผู้ปกครองเมืองด่านซ้ายหรือผู้ที่เป็นข้าบาทรับใช้เจ้านายในอดีต ระบบความเชื่อเรื่องผีเมืองด่านซ้าย และความเชื่อเรื่องพระธาตุศรีสองรักที่ยึดโยงความเป็นชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบางหรือคนกลุ่มวัฒนธรรมลาวหลวงพระบางที่กินวงกว้างไปถึงเมืองน้ำปาด (รวมถึงเมืองเล็กๆ ที่เคยอยู่ในเขตปกครองของเมืองน้ำปาดเช่น เมืองปากท่า บ้านโคกแสนขัน หรือลาวลุ่มน้ำปาดทั้งหมด) เมืองนครไทย เมืองหล่ม เมืองเลย และเมืองบ่อแดน แก่นท้าว และเมืองปากลายที่ทรงอิทธิพลอยู่ในสมัยอดีตน่าจะมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเป็นศูนย์กลางอำนาจหรือเป็นตัวแทนของอำนาจเมืองในสายตระกูลของราชสำนักหรืออาณาจักรหลวงพระบางอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะในมิติเป็นตัวแทนอำนาจของอาณาจักรหลวงพระบางในบริบทของ

ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรหลวงพระบางซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยอดีตพบว่ามีทั้งความขัดแย้งและประนีประนอมกันเช่นกรณีพระมหากษัตริย์พรดิและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ทรงกระทำสัมพันธไมตรีต่อกันรวมถึงความเกี่ยวข้องกันทางเครือญาติเช่นการแต่งงาน ดังนั้นพื้นที่กันชนเช่นเมืองค่านซ้ายจึงจำเป็นต้องมีเชื้อวงศ์ของอาณาจักรลาว (หลวงพระบาง) ปกครองดูแล

ดังนั้นการจำลองสิ่งที่เป็นรูปแบบสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบางเช่น ประเพณีงานบุญหลวง การสถาปนาอำนาจผีเมืองค่านซ้าย และการให้ความสำคัญกับพระธาตุศรีสองรักในฐานะพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองและประจำกลุ่มชน รวมถึงการเป็นเมืองศูนย์กลางอำนาจของราชอาณาจักรหลวงพระบางในพื้นที่กันชน และหรือในอาณาบริเวณของดินแดนไทยในเวลาต่อมา เป็นสิ่งที่แสดงร่องรอยความสำคัญของเมืองค่านซ้ายที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเมืองหลวงพระบางอย่างลึกซึ้ง แต่น่าเสียดายที่มิตินิจอำนาจแสดงความเกี่ยวข้องดังกล่าวได้เลือนหายไปแล้วจึงมีหลงเหลืออยู่เฉพาะรูปแบบประเพณีงานบุญหลวง และการละเล่นผีตาโขนที่ไม่อาจเชื่อมโยงหรือแสดงนัยถึงอำนาจทางการเมือง และความเป็นอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางที่เคยดำรงอยู่อย่างเข้มข้นผ่านทั้งสัญลักษณ์เมืองหลวงพระบาง และมิติทางชาติพันธุ์ กล่าวให้ถึงที่สุดคือในบริบทของยุคปัจจุบันรูปแบบประเพณีของงานบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนได้หลุดลอยจากรากเหง้าของความเป็นลาวหลวงพระบาง และขาดมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับเมืองศูนย์กลางหลวงพระบางอย่างสิ้นเชิง

ประเด็นสุดท้าย ในบริบทของการท่องเที่ยวในปัจจุบันซึ่งมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบทำให้ชาวหลวงพระบางเมืองค่านซ้ายมีการนำเสนอภาพของผีตาโขนที่ผิดแปลกไปจากอดีตและทิ้งคติความเชื่อดั้งเดิมกล่าวคือ ปัจจุบันนิยมประดิษฐ์ตกแต่งหน้ากากผีตาโขนและเสื้อผ้าต่างๆ ให้สวยงามเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวส่งผลให้ความเชื่อต่อทางความหมายที่อาจมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผีปู่ย่าเฒ่าเฒ่าเลือนความหมายไป รวมถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับผีตาโขนแบบเดิมที่เชื่อว่าเมื่อแสดงการละเล่นแล้วเสร็จต้องนำเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายนำไปทิ้งแม่น้ำเพราะเชื่อว่าผีตาโขนคือผีป่า เป็นผีร้าย เป็นสิ่งอัปมงคลที่อาจเก็บรักษาไว้ในบ้าน ปัจจุบันการลงทุนตกแต่งประดับประดาหัวโขน การตัดแต่งเสื้อผ้าใหม่ที่เน้นสีสันแปลกตาสวยงาม รวมถึงการนำผ้าลายไทยมาตัดแต่งล้วนเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมไทยลาวไว้ด้วยกัน ด้วยเม็ดเงินที่ลงทุนสูงจึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่เก็บรักษาเครื่องแต่งกายของผีตาโขนไว้ใช้ในปีต่อไป ซึ่งขัดกับคติความเชื่อดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติมา

นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่าในบริบทของการขายวัฒนธรรมดังกล่าวทำให้ประเพณีงานบุญหลวงและผีตาโขนขาดมิติของการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นกลุ่มชนลาวหลวงพระบางอย่างเห็นได้ชัดทั้งนี้อาจสืบเนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐส่วนใหญ่ต่างนำเสนอความเป็นลาวเมืองด่านซ้ายและเมืองหล่มในฐานะที่เป็นกลุ่มวัฒนธรรมลาวอีสานซึ่งเป็นการมองแบบเหมารวมและขาดความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และชาติพันธุ์ความเป็นลาวหลวงพระบางจึงทำให้การส่งเสริมการท่องเที่ยวบางครั้งมีทั้งการบ่อนเซาะทำลายอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางผ่านการแปลวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าเฒ่าในบริบทของสังคมไทย ส่งผลให้ความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ย่าเฒ่าในฐานะผีเทวดา หรืออารักษ์ประจำกลุ่มชน ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นผีชน ผีโชน ถูกแปรสภาพเป็นผีที่ไร้มิติทางชาติพันธุ์ และขาดพลังในการสืบสานความหมายในฐานะที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับชาวลาวหลวงพระบาง โดยเฉพาะในบริบทของการท่องเที่ยว และกระแสท้องถิ่นนิยมส่งผลให้ชุมชนลาวหลวงพระบางเมืองด่านซ้ายกลายเป็นชุมชนที่ถูกนำเสนอภาพแทนเกี่ยวกับการละเล่นผีตาโขน ซึ่งขาดมิติทางอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมลาวหลวงพระบางอย่างน่าเสียดาย*

ภาพที่ 17: ผีตาโขนเล็ก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ในยุคโลกาภิวัตน์

กล่าวโดยสรุป ในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมไทย ชาวลาวหลวงพระบางได้สืบสานและสร้างสรรค์ประเพณีพิธีกรรมขึ้นมาใหม่เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และสร้างความสามัคคีกลมเกลียวกันในชุมชนซึ่งเป็นลักษณะการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของการดำรงอยู่ในสังคมไทย

* ในบริบทของการท่องเที่ยวและกระแสท้องถิ่นนิยมส่งผลให้ชุมชนลาวหลวงพระบางเมืองด่านซ้ายกลายเป็นชุมชนที่ถูกขาดการนำเสนอภาพแทนเกี่ยวกับผีตาโขนซึ่งคนส่วนใหญ่รวมทั้งแม้แต่ชาวลาวหลวงพระบางทุกชุมชนยังเข้าใจเช่นเดียวกัน

พิธีกรรมหลักสำคัญที่แสดงความเป็นลาวหลวงพระบาง และสามารถใช้เป็นเครื่องยึดโยงความเป็นชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบาง ไว้ด้วยกันได้แก่ พิธีกรรมบูชาผีเมืองค่านซ้าย พิธีกรรมบูชาผีภูเขา และประเพณีงานบุญหลวงๆ และการละเล่นผีตาโขน ในปัจจุบันประเพณีพิธีกรรมเหล่านี้ยังคงมีบทบาทสูงในชุมชนพื้นที่วิจัยในระดับชุมชน และได้รับการสืบสานอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันในระดับชุมชนแล้ว ยังมีพิธีกรรมที่นิยมปฏิบัติกันเป็นส่วนตัวในระดับครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่จะปฏิบัติเมื่อเกิดภาวะวิกฤติของชีวิต เป็นพิธีกรรมที่มีบทบาทในการสร้างความรักความเอื้ออาทรภายในครอบครัวรวมทั้งเป็นสิ่งเชื่อมโยงความสัมพันธ์อันดีทางเครือญาติ และสมาชิกบ้านใกล้เรือนเคียงซึ่งบางครั้งจะมาร่วมในพิธีสำคัญ

4.3.2 พิธีกรรมเพื่อการเยียวยา

ธรรมชาติของมนุษย์หากประสบเคราะห์กรรม หรือมีความทุกข์กังวลใจก็มักจะแสวงหาเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ หรือแสวงหาวิธีสร้างความสมดุลให้แก่จิตใจของคนแตกต่างกันไปตามภูมิปัญญาสังคม ชาวลาวหลวงพระบางแม้จะมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักในการดำเนินชีวิต แต่ยังมี ความผูกพันกับความเชื่อเรื่องผี สิ่งเหนือธรรมชาติ และไสยศาสตร์แบบพราหมณ์ รวมทั้งผสมผสานความเชื่อเหล่านี้ไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน และหล่อหลอมเป็นพิธีกรรมที่มุ่งความเจริญต่อชีวิตโดยตรง หรือพิธีกรรมที่จัดทำในยามวิกฤติของชีวิต ได้แก่ พิธีแก้แม่กำเนิด แก่พรหมชาติ ซาตา สืบชะตา ส่งตัวเสวย สะเดาะเคราะห์ แก่อุบาทว์อุปัทวะเหตุ เสียดเคราะห์ปิดพื้น และสู่ขวัญคนป่วย เป็นต้น

ปัจจุบันชาวลาวหลวงพระบางยังนิยมปฏิบัติพิธีกรรมดังกล่าวให้แก่สมาชิกในครอบครัวเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในชีวิต เช่น เจ็บป่วยเรื้อรัง ตกรถ ตกเรือ ไฟฟ้า เป็นต้น นอกจากนี้หากเกิดอุบาทว์หรือกลางบอกเหตุต่างๆ ขึ้นภายในครัวเรือน เช่น ภูทำทาน (งูสามเหลี่ยม) นกเค้าแมว เข้ามาในตัวเรือน เห็ดออกบนเตาไฟ หม้อนึ่งข้าวร้อง นิ่งข้าวเป็นเลือด (ข้าวสีแดง) ฯลฯ เชื่อกันว่าเป็นอุบาทว์ที่เทวดาแสดงให้เห็นเป็นกลางบอกเหตุว่าจะเกิดเหตุการณ์เลวร้ายขึ้นกับคนในครอบครัว ดังนั้น จึงต้องทำพิธีแก้อุบาทว์ แก่เคราะห์ เป็นต้น โดยนัยนี้พิธีกรรมจึงมีบทบาทในการ “เยียวยา” จิตใจของชาวลาวหลวงพระบางให้หายจากความกังวล ทุกข์ใจ และเป็นเครื่องปลอบประโลมให้มีกำลังใจในการดำเนินชีวิตต่อไป ดังนั้น พิธีกรรมเพื่อการเยียวยา ในที่นี้ผู้วิจัยจะใช้ในการความหมายว่า พิธีกรรมที่จัดทำในช่วงวิกฤติของชีวิตมีบทบาทช่วยลดความกังวล คับข้องใจ ความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย และช่วยสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิตให้แก่ชาวลาวหลวงพระบาง โดยมีพื้นฐานความคิดว่า พิธีกรรมมีหน้าที่สำคัญในการสร้างความมั่นใจและให้กำลังใจแก่บุคคลในสังคม ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรมในการเยียวยาจิตใจ พิจารณาผ่านจุดมุ่งหมายและ

ผลลัพธ์ของการประกอบพิธีกรรม แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ การปลอบประโลมให้กำลังใจ และการกำจัดเคราะห์

4.3.2.1 การปลอบประโลมให้กำลังใจ

ในการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ชาวลาวหลวงพระบางไม่ถูกจัดให้เป็นชนกลุ่มน้อยหรือสร้างปัญหาต่อความวุ่นวายให้แก่รัฐไทยจึงทำให้การสืบสานความเชื่อและพิธีกรรมปฏิบัติกันดำเนินอย่างต่อเนื่อง พิธีกรรมจึงมีความหมายในชีวิตเป็นอย่างยิ่ง พิธีกรรมที่มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อปลอบประโลมให้กำลังใจแก่ผู้พลีกรรมซึ่งเป็นสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ พิธีสู่วัณคนป่วย พิธีสืบชะตา และพิธีแก้แม่กำเนิด ซึ่งพิธีดังกล่าวแม้จะมีความหมาย มูลเหตุ และจุดมุ่งหมายในการประกอบพิธีกรรมแตกต่างกันบ้าง แต่ก็มีลักษณะร่วมสำคัญคือ เป็นพิธีกรรมเพื่อปลอบประโลมและให้กำลังใจเป็นสำคัญ ซึ่งเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ภายในของพิธีกรรม เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อัญเชิญมา มีความสัมพันธ์กับมูลเหตุ และจุดมุ่งหมายในการประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมที่ใช้อัญเชิญมา มีความสัมพันธ์กับมูลเหตุ และจุดมุ่งหมายในการประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมที่ใช้อัญเชิญมา ภาษาที่ใช้ในพิธี และคูบริบทแวดล้อมของการประกอบพิธี ได้แก่ จากบรรยากาศและผู้เข้าร่วมพิธีกรรม พบว่าล้วนเป็นสิ่งหล่อหลอมส่งเสริมทำให้ผู้ป่วยหรือผู้พลีกรรมมีขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิตเช่น

การประกอบพิธีสู่วัณคนป่วย หากพิจารณาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อัญเชิญมาในพิธี เห็นได้ว่าส่วนใหญ่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อัญเชิญมาในพิธีมีความสัมพันธ์กับมูลเหตุ และจุดมุ่งหมายในการประกอบพิธี คือจัดพิธีสู่วัณคนป่วยเนื่องจากมีความเชื่อว่ามีขวัญประจำอยู่ร่างกายของมนุษย์ และขวัญเป็นเครื่องหมายแสดงการมีชีวิตของมนุษย์หากขวัญประจำอยู่อย่างครบถ้วน ก็จะทำให้มีสุขภาพกายและใจดีมีความสุข แต่หากขวัญออกจากร่างกาย เชื่อว่าจะก่อเกิดความเจ็บป่วย กังวล ไม่มีความสุข จึงต้องทำพิธีเรียกขวัญให้กลับคืนมาประจำร่างกายดังเดิม ดังนั้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ขอร้องอ้อนวอนให้ติดตามหาขวัญได้แก่ แถน หรือพญาแถนซึ่งตามความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบางเชื่อว่า แถนคือเทพผู้สร้างโลก จักรวาล และมนุษย์ ดังนั้นจึงเมื่อจะติดตามเอาขวัญกลับมาอยู่กับเจ้าของขวัญโดยกำหนดให้แถนนำขวัญมาให้อัญเชิญมาจึงเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ความน่าเชื่อถือในการติดตามเอาขวัญมาโดยง่าย ในวรรณกรรมประกอบพิธีสู่วัณ กล่าวไว้ว่า

...บัดนี้ข่อยจักเชิญเอาแถนใจกล้า ผู้เยี่ยมของจักรวาล ขวัญลูกหลาน ไปตกที่ใด ให้ไป
 ทันทันมาทุกหมู่ [...] ขวัญหัวตกป่าไรก็ให้มาเมื่อวันนี้ ขวัญหัวเจ้าไปเข้าช่องแถนนั่งก็ให้มา
 มื่อนี้วันนี้ ขวัญหัวเจ้าไปเข้าตั่งแถนเซาก็ให้มาเมื่อวันนี้...

(วรรณกรรมประกอบพิธีสู่วัณคนป่วย)

ด้านการใช้ภาษาพบว่า วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมมีการใช้ภาษาที่ไพเราะอ่อนหวาน ปลอดภัยให้ผู้พลีกรรม ซึ่งส่วนใหญ่มีความทุกข์ ความกังวลอยู่นั้น รู้สึกอบอุ่นใจ และมีกำลังใจในการดำเนินชีวิต ยิ่งไปกว่านั้นในตอนท้ายของวรรณกรรมประกอบพิธีกรรม จะกล่าวให้พรอันเป็นมงคลทั้งการมีอายุยืน และมั่งคั่งร่ำรวยก็ยังสร้างความสบายใจ มีกำลังใจในการดำเนินชีวิต

...ว่ามาขอขวัญเอช ขวัญหัวพร้อมขวัญตีน ย้าย่างมาขอ สุนสุนพร้อมเป็นแถว แสว แสวย้าย่างมาขอ ลีลามมาขอขวัญเอช มาสู่ต้นไม้จันทร์ มาสู่ต้นไม้แก้ว ข้อยแต่งแล้วจึงได้นำมา มาขอขวัญเอช อ้อนแอ้นให้เจ้าไต่เพลงมาขอ เชื่อมเชื่อม ไต่ข้าวไม่ลงมาขอ ขวัญหัวเจ้าอย่าได้ชักเมืองฟ้ายิ่งกว่าเมืองคน [...] มาขอขวัญเอช มาชมข้าวปั้นหนามาชมปลาบั้งใหญ่ มาชมจีนจีนมัน สัพพะสันมีทุกอย่างเครื่องกินมีชูอัน [...] มากินแล้วให้เจ้ายาวยืนยิ่งได้สามสิบช้วนางเขา เก้าชั่วฮ้อยนางหอม หอมค่านับหมื่นฮ้อย ข้อยข้าให้มาเกิดเหลือหลาย จัวควายเกิดเต็มล่าง ช้างม้าเกิดเนืองนอง เงินค่างองเต็มส้วม...

(วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญคนป่วย)

ดังนั้น พิธีสู่ขวัญที่จัดทำขึ้นเพื่อมุ่งสร้างขวัญกำลังใจ ปลอดภัยให้แก่ผู้พลีกรรม ซึ่งมีการใช้ถ้อยคำภาษาที่ละเมียดละไม ไพเราะ แสดงความเอื้ออาทรห่วงใย เอาอกเอาใจ เป็นสิ่งช่วยสร้างความมั่นคงปลอดภัยและผ่อนคลายความกังวลหรือความทุกข์อันเกิดจากการเจ็บป่วยได้ นอกจากนี้หากพิจารณาบริบทแวดล้อมของการประกอบพิธีเห็นได้ว่า องค์ประกอบของพิธีกรรม เช่น การจัดทำบายศรีสู่ขวัญประณีตสวยงาม การเชิญพี่น้องญาติมิตร และเพื่อนบ้านที่อยู่ร่วมกันในชุมชนมาร่วมพิธีช้อนขวัญ และเรียกขานขวัญร่วมกัน การผูกข้อมือด้วยด้ายศักดิ์สิทธิ์จากพวงขวัญ และการร่วมรับประทานอาหารร่วมกันหลังเสร็จพิธีกรรม นอกจากสร้างสุข อบอุ่นใจ และมีกำลังใจแก่ผู้พลีกรรมหรือเจ้าของขวัญแล้ว ยังสร้างความรักความสามัคคีในครอบครัว เครือญาติ และคนในชุมชน รวมถึงสามารถลดความขัดแย้งในสังคมได้

ภาพที่ 18: การประกอบพิธีสู่ขวัญบายศรีคนป่วย เพื่อให้มีกำลังใจในการดำเนินชีวิต

การประกอบพิธีแก้แม่กำเนิด แม่กำเนิดหมายถึง แม่เก่าแม่หลังหรือแม่ในอดีตชาติที่คอยติดตามตัวเด็ก หยอกเย้า หรือหลอกหลอนในเวลาเจ็บป่วย ชาวลาวหลวงพระบางมีความเชื่อว่า แม่กำเนิดหรือแม่กำเนิด คือ แถน ซึ่งเป็นผู้สร้าง โลกและมนุษย์ การแก้แม่กำเนิดในที่นี้ หมายถึง การแก้หรือการทำให้แม่กำเนิดหายไปจากชีวิตของเด็ก คติเรื่องแม่กำเนิดนี้เป็นคติเก่าแก่ที่สืบทอดกันมานานในสังคมลาวหลวงพระบางสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการผสมผสานระหว่างลัทธิการถือผีฟ้าพญา แทนกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เห็นได้จากพิธีกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อตัดหรือแก้แม่เก่าแม่หลังออกไปจากชีวิตของเด็ก ซึ่งตามหลักของพระพุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์มีการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารและการที่เราเกิดในภพนี้ ชาตินี้ก็ย่อมผ่านภพอื่นหรือชาติที่แล้วมา ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านในท้องถิ่นชนบทที่ยังยึดมั่นในลัทธิผีสงเทวดาก็จะเชื่อว่าเด็กทุกคนที่เกิดมาจะมีแม่เก่าแม่หลังเมื่อชาติปางก่อนติดตามมารบกวนให้เด็กเจ็บไข้ได้ป่วย โดยเฉพาะเวลาเด็กไม่สบายนอนไม่หลับ เพื่อและร้องไห้เวลากลางคืนหรือหวาดผวาทือว่าเป็นการกระทำของแม่กำเนิดที่มาหลอกหลอนเพื่อเอาชีวิตเด็กคืนไป ดังนั้นเพื่อเป็นการรักษาอาการเจ็บป่วยหรือรักษาชีวิตเด็กเอาไว้ก็ต้องจัดทำพิธีขับไล่หรือตัดขาดจากแม่กำเนิด พิธีแก้แม่กำเนิดสามารถทำได้บ่อยครั้งขึ้นอยู่กับโอกาส และการเจ็บป่วยของเด็กแต่หากเด็กอายุเกิน 10 ปีขึ้นไปจะทำพิธีอื่นแทนแก้แม่กำเนิด เช่นพิธีแก้พรหมชาติชาตา เป็นต้น ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมแก้แม่กำเนิดให้แก่เด็กแรกเกิดจนถึง 10 ปี จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดและการตัดขาดแม่เก่าแม่หลังออกจากชีวิตของเด็กเพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่พ่อแม่และตัวเด็ก

ในการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะมาขับไล่ทำลายแม่กำเนิดมีทั้งเทพทางศาสนาพราหมณ์ พุทธ และผีในความเชื่อดั้งเดิม เช่น

...ขออัญเชิญแกนหลวงผู้ลงมากล้องข้าง ลงมาพินแม่กำเนิดให้หาย ลงมาพินแม่ผี
พรายก็ให้ขาด พินทั้งเข้าเชื้อเงาคองคอยหา พินทั้งแม่สะภางำหน้า พินทั้งแม่ผีบ้านผู้ให้
กลางคืน [...] สูเหลียวมาให้ตาสูแตก ให้สูหนีไปสูไปอยู่นอกฟ้าแดนดิน ให้สูไปกินหมากฮวย
อำอ่อนพูนเนอ พระอาทิตย์ผู้ใจหาญให้ปิดเขาหนี พระจันทร์ผู้ใจกล้าให้ปิดเขาหนี พระอังคาร
ผู้เคยฆ่าพินแทง พระพุทธให้ปิดเขาออก พระพหัสให้ปิดเขาไป พระศุกรดีไล่ พระเสาร์ไล่
ขวานฟ้าให้พินแทงแม่กำเนิดทั้งห้า กูจักฆ่าแม่กำเนิดทั้งหก...

(วรรณกรรมประกอบพิธีแก้แม่กำเนิด)

หลังจากนั้นก็กล่าวด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน เพื่ออัญเชิญเทวดาให้มารับเครื่องเซ่น เพื่อให้เด็ก
และพ่อแม่ของเด็กมีความมั่นใจในการแก้แม่กำเนิด

...เข้าทั้งหลายจงลงมาเอาเครื่องกัญญาบูชาทั้งหลายฝูงนี้ มีข้อยปิดคนมีคนปิดเสื้อ มีทั้ง
รูปม้ารูปช้าง รูปงัว และรูปควาย รูปเป็ดและรูปไก่ มีทั้งรูปแฉิ่งและรูปกา ฝูงข้าทั้งหลายจึงขอ
ไล่เอาอ่อนน้อย มีทั้งกล้วยอ้อยหมากพลูเครื่องพอใจเจ้าแม่ ขอให้แผ่ใจหอมหวาน ซ้องหวิ
ทั้งหลายไล่พร้อม...

(วรรณกรรมประกอบพิธีแก้แม่กำเนิด)

ส่วน *พิธีสืบชะตา* เป็นการสวดเพื่อสืบชะตาให้ยืนยาวออกไปทั้งนี้เนื่องจากเชื่อกันว่า
มนุษย์ที่เกิดมามีเวลาที่เป็นการกำเนิดของตน เมื่อมนุษย์ยึดถือชะตาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและ
เชื่อว่าทุกคนมีชะตาประจำตัวของแต่ละบุคคลหรือเรียกว่า “ดวงชะตา” ดวงชะตานี้สามารถบันดาล
หรือกำกับชีวิตให้เป็นไปในทางที่ดีหรือร้ายเชื่อกันว่าการดลบันดาลดังกล่าวเกิดจากเทพเจ้าหรือ
เทวดาประจำอยู่บนดาวนพเคราะห์นั้น ดังนั้นเมื่อถึงวาระที่มีการเปลี่ยนแปลงของชีวิตเช่น ประสบ
ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตก็ต้องสืบชะตาบูชาดาวศุกรเคราะห์ที่อุปการะและส่งผลดีแก่ตนเองหรือ
เมื่อได้รับภัยพิบัติอุปัทวเหตุเกิดความทุกข์เวทนาจิตใจไม่สบายหงุดหงิดเข้าลักษณะ “เดือนบ่ฮีปีบ
กว้าง” อันแสดงถึงชะตาขาดก็ต้องจัดพิธีสืบชะตาเพื่อเสริมดวงชะตาต่ออายุของตนเองให้ยืนยาว
กว่าเดิมโดยมุ่งหวังให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต พิธีสืบชะตาจัดเป็นประเพณีที่ผสมผสาน
ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในบทโองการสวดประกอบ
พิธีจะนำบทพระสูตรหรือบทพระปริตรมาสวดโดยไม่มีคำแปล การสวดเพื่อความศักดิ์สิทธิ์นี้จะ
สวดเวลาตีกสังข์เป็นเวลา 3 คืน เชื่อกันว่าการสวดจะเกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์

ภาพที่19: เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาที่หมอปราหมณ์จะนำไปสวดเป็นเวลา 3 วัน 3 คืนให้แก่ผู้พิธีกรรม

หลังจากได้ประกอบพิธีสืบชะตาคนที่พิธีกรรมจะเชื่อว่าตนเองจะมีชีวิตเจริญรุ่งเรืองและมีความสุข รวมทั้งมีความมั่นใจในการดำเนินชีวิตมากยิ่งขึ้น ดังนั้น พิธีกรรมที่เน้นการปลอบประโลมใจ ผ่านภาษาที่สื่อความหมายในทางที่ดีจัดเป็นพิธีกรรมที่สามารถสร้างความสุข ความสมดุลให้แก่ชีวิต และลดความวิตกกังวล ความไม่มั่นใจในการดำเนินชีวิตได้ รวมถึงให้กำลังใจในการดำเนินชีวิตต่อไป

4.3.2.2 การกำจัดเคราะห์

นอกจากชาวดาวหลวงพระบางจะเชื่อว่ามิสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองแล้ว ยังเชื่อว่ามิสิ่งไม่ดีที่เรียกว่าเคราะห์ เป็นสิ่งที่ทำให้การดำเนินชีวิตไม่ราบรื่นอีกด้วย ดังนั้นจึงมีการประกอบพิธีสะเดาะเคราะห์ แก้อุบาทว์อุปัทวเหตุ เสียเคราะห์ปิดพื้น และส่งตัวเสวย ซึ่งเชื่อกันว่าเมื่อประกอบพิธีเช่น สรวงบวงพาสักดิ์สิทธิ์ที่ส่งผลร้ายให้เกิดเคราะห์แล้วเชื่อกันว่าชีวิตจะปลอดภัยจากเคราะห์ต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น เคราะห์มีหลายประเภทและในแต่ละพิธีก็มีความแตกต่างกันแต่ผลลัพธ์ส่วนใหญ่มีร่วมกันคือ เชื่อว่าเมื่อประกอบพิธีไล่เคราะห์ออกไปแล้วจะมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต จิตใจผ่อนคลายและมีความสุขดังนี้

พิธีสะเดาะเคราะห์ เชื่อว่าเคราะห์ หมายถึงสิ่งที่นำผลมาให้โดยไม่ได้คาดหมายเช่นเคราะห์ดี เคราะห์ร้ายมักนิยมในทางไม่ดี เช่นมีเคราะห์ ฟาดเคราะห์ การสะเดาะเคราะห์จึงเป็นการสะเดาะเคราะห์ที่ไม่ดีให้ออกไปจากชีวิตโดยใช้คาถาอาคมสะเดาะให้หลุดออกไป เชื่อกันว่าเวลาที่เคราะห์จะเกิดแก่บุคคลใดหากมีเทวดาที่ปกป้องบันดาลให้ผู้นั้นเห็นลางบอกเหตุเช่น เห็นงูทำทาน

(วุธสามเหลี่ยม) บั้งเปลือย ตุ่นเปลือย* หรือตุนแสดงกิริยาต่อผู้กับคนที่พบเห็นบุคคลนั้นต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์เพื่อขับไล่เคราะห์ที่จักบังเกิดขึ้นในภายหน้าให้ออกไปจากชีวิต ดังนั้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อัญเชิญหรือกล่าวอ้างช่วยกำจัดเคราะห์จะขึ้นต้นคำว่า “โอม” ซึ่งเป็นคำศักดิ์สิทธิ์รวมความหมายถึงเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ฮินดู คือ พระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหม มาเป็นเครื่องกำจัดเคราะห์ ภาษาที่ใช้ คำว่า “สะเดาะ” ซึ่งแปลว่าทำให้หลุด และหายไป จึงทำให้ผู้พลีกรรมมีความเชื่อว่าเคราะห์นั้นได้ถูกกำจัดออกไปจากชีวิต

...เคราะห์อันมาแต่เมืองฟ้าและเมืองผี กุจะสะเดาะเสียในวันนี้ เคราะห์เจ็บหัวและปวดท้อง กุจะสะเดาะเสียในวันนี้ เคราะห์ฟ้าส่องถ้ำอย่างม กุจะสะเดาะเสียในวันนี้ เคราะห์มีนตามานั่งโองเมื่อตื่นมือ กุจะสะเดาะเสียในวันนี้ เคราะห์อันฮ้ายลักไขลักตาย กุจะสะเดาะเสียในวันนี้...

(วรรณกรรมประกอบพิธีสะเดาะเคราะห์)

หลังจากกล่าวถึงเคราะห์ต่างๆ แล้วยังมีการ “เบิกเคราะห์” ด้วย การเบิกเคราะห์เป็นการกล่าวเพื่อนำเคราะห์สิ่งอัปมงคลออกไป มีการใช้คำศักดิ์สิทธิ์เช่นคำว่า “โอมสิทธิการ” และมนตราขับไล่เคราะห์เป็นสิ่งที่สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้มีเคราะห์นั้นว่าตนเองจะปลอดภัยจากเคราะห์ดังกล่าวเช่น

...โอมสิทธิการ ครุบาอาจารย์ พ่อหมอ ให้กุสะเดาะเคราะห์เชิญทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก กุจักเบิกข้างตัวเพ็งมัน กุจักเบิกเสือดัวเก้า กุจักเบิกทั้งหน้าดำหน้าแดงแ่งกินเลือด กุจักเบิกเสียววันนี้ [...] กุจักเบิกวันนี้หนีเนอหนีไปอยู่ป่าไม้ที่ลับผาพุนเนอ หนีไปกินเก้าสุพุนเนอ สิบป้อขามาเค้า เก้าป้อขามาโสม ให้สุหนีเมื่อบนดั่งฟ้า ให้สุหนีเมื่อฟ้าดั่งควนไฟ พุนเนอ โอมสิทธิ สะวะหาย สะวะหาย สิทธิไชยะ โอมเกล้าตัวล้าน กุจักเอาสามมนตร์มาเฮ็ด กุจักเอาเจ็ดมนต์มาพาด ให้สุหนีมือนี้วันนี้ โอมสิทธิการ สะวะหะ สะวะหาย

(วรรณกรรมประกอบพิธีสะเดาะเคราะห์)

ส่วน พิธีแก้อุบาทว์อุปีทวะเหตุ อุบาทว์ หมายถึง อัปรีช จัญไร ไม่เป็นมงคล เป็นสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นแต่ก็เกิดขึ้นมาสิ่งที่ไม่เคยมีก็ได้มีขึ้นมาผิดแปลกแตกต่างกว่าธรรมชาติทั่วไป เชื่อกันว่าอุบาทว์เป็นปรากฏการณ์อันเกิดจากการอำนาจบันดาลของเทวดาคล้ำกับกลางบอกเหตุเรื่องเคราะห์ แต่อุบาทว์อาจมีความรุนแรงกว่าและเชื่อกันว่าอุบาทว์ที่เกิดมีหลายระดับที่รุนแรงต่างกัน ถ้าเป็นอุบาทว์ที่รุนแรงอาจส่งผลถึงแก่ชีวิตเรียกว่า “อุบาทว์หลวง” เช่น ฟ้าผ่า ต้นไม้หัก โคนทับคน ส่วน

* โดยปกติสัตว์ดังกล่าวจะอาศัยอยู่ในรูแต่ถ้าเห็นสัตว์เหล่านี้ออกมาเพ่นพ่านอยู่นอกที่อาศัยเชื่อกันว่าเป็นการบันดาลให้เห็นเคราะห์ก่อนที่เคราะห์จะเกิดขึ้นจริง ดังนั้นผู้พบเห็นต้องรีบสะเดาะเคราะห์ทันที

อุบาทว์เล็กน้อยใหญ่มักเกิดจากสัตว์ป่าเข้ามาในบริเวณหมู่บ้านหรือเรือนที่อาศัยเช่น มีตัวแตน ลิง ป่า แมวดำป่า นกเค้าแมว นกแสก เป็นต้น สัตว์เหล่านี้ปกติจะอยู่ในป่าหากเข้ามาข้องแวะกับมนุษย์ เชื่อว่าจะเป็นการเตือนภัยเกี่ยวกับเคราะห์เชิงดู ดังนั้นต้องทำพิธีแก้อุบาทว์ภายใน 7 วันเพื่อป้องกัน สิ่งชั่วร้ายที่อาจเกิดขึ้น* เมื่อเกิดอุบาทว์ขึ้นในครัวเรือนจะทำพิธีแก้หรือขับเคราะห์อุบาทว์อุปัทวะ เหตุนั้นออกไป ซึ่งอุบาทว์ที่เกิดส่วนใหญ่เป็นอุบาทว์ที่เกิดจากเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์บันดาล ให้เกิด เช่น

... อินทราอุบาทว์ก็ดี อคคีอุบาทว์ ยมอุบาทว์ พระนารายณ์อุบาทว์ก็ดี พระกฤษณะ อุบาทว์ก็ดี พระพายอุบาทว์ [...] บัดนี้จึงให้เจ้าข้าเจ้าเสือนหลังนี้ ให้มีเดชะอานุภาพ ผาบแพ้ ข้าศึกศัตรูทั้งมวล จงให้มันยืนอย่าได้น้อย จงได้หัวฮ้อยสู่แสนปี จงให้มันมีเงินเฒ่า อย่าได้เศร้า โหຍแอง [...] สุนันดู โภณโค เทวา สังฆามะตา ดูราหุมุเทวดาเจ้าทั้งหลาย ผุงมาให้เป็นอุบาทว์ มีโชคมีลาภแก่เจ้าเสือนหลังนี้ บัดนี้ข้าพเจ้าหากได้กระทำตกแต่งเครื่องสักการบูชา เทวบุตร เทวดาเจ้าทั้งหลายทุกอันแล้ว ขอแก้เทวบุตรเทวดาเจ้าทั้งหลาย จงเสด็จลงมาเอาเครื่อง สักการบูชาอันผู้ข้าถวายแก้เทวบุตรเทวดาเจ้าทั้งหลายนี้ ทุกคนทุกองค์ ก็ข้าเทอญ...

(วรรณกรรมประกอบพิธีแก้อุบาทว์อุปัทวะเหตุ)

พิธีเสียดเคราะห์ปิดพื้น เป็นพิธีกรรมที่จะปฏิบัติเมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งเห็นเคราะห์เชิงดูอัน เกิดจากสัตว์บางชนิดที่เชื่อกันว่ามีอำนาจบันดาลให้เป็นไปในทางที่ไม่ดี ผู้เห็นจะต้องทำพิธีเสียดเคราะห์คือ ส่งเครื่องเช่นสังเวชไปให้เจ้าเคราะห์นั้นๆ เชื่อว่าเจ้าเคราะห์เมื่อได้รับเครื่องเช่นแล้วจะ พึงพอใจและไม่นำเคราะห์มาสู่ผู้พลีกรรม ส่วนใหญ่พิธีกรรมนี้จะจัดขึ้นที่เรือนของผู้มีลาภบอกเหตุ เพราะคำว่า “ปิดพื้น” เป็นการปิดกวาดสิ่งรังควานหรือสิ่งไม่ดีให้ออกไปจากบ้านเรือนเนื่องจาก คราะห์ที่เกิดขึ้นนั้นจะเกิดที่ตัวเรือนจึงต้องปิดเคราะห์ออกไปจากตัวเรือน ดังนั้นการเสียดเคราะห์จึง เป็นการเสียดเครื่องเช่นให้แก่เจ้าเคราะห์ที่บังเกิดเป็นลาภบอกเหตุ* เชื่อว่าเมื่อประกอบพิธีกรรมแล้ว สมาชิกในครอบครัวจะอยู่ดีมีสุขกันถ้วนหน้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อัญเชิญลงมากินเครื่องบูชาจึงเป็น

* ตามคติโบราณเมื่อสัตว์มาปรากฏตัวให้เห็นจะห้ามฆ่าสัตว์ที่มาบอกเหตุและหากนำข้าวดอกดอกไม้ขอรอาหารนา ด้วยถ้อยคำสุภาพอ่อน โยนก็จะเกิดผลดีต่อตนและคนในครอบครัว ดูเพิ่มเติมใน พิษณุเพทวงศ์, รวบรวมสอบชำระและเรียบเรียง, ตำราพรหมชาติฉบับชาวบ้าน (กรุงเทพฯ: สำนักงานหอสมุดกลาง, 2527), หน้า 436.

* คราะห์ที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นลาภบอกเหตุแก่เจ้าเคราะห์เช่น หนอนดกกลางเรือน นิ่งข้าวเป็นเลือด (เป็นสีแดง) เลือด ตกกลางเรือนโดยไม่ทราบที่มา หมอหนึ่งข้าวร้อง (มีเสียงเหมือนคนครวญคราง) เห็ดดอกบนเตาไฟ ไก่ร้องด้วยความตกใจตอนกลางคืน ไก่ฟักไข่ตายขณะที่ฟักไข่ เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวนี้ชาวลาวหลวงพระบางเชื่อว่าเป็น ลาภบอกเหตุร้ายที่จักเกิดขึ้นกับคนในครัวเรือนจึงต้องทำพิธีขจัดปิดเป่าเหตุเภทภัยที่อาจเกิดขึ้น

เทวดาที่เชื่อว่าเป็นผู้บันดาลเคราะห์ได้แก่ เทวดาพระเคราะห์ ท้าวจตุบาลทั้งสี่ และเทวดาประจำอยู่ตามภูมิสถานวัดวา อาราม ป่าเขาต่างๆ เชื่อว่าเทวดาเหล่านี้เป็นผู้ดูแลคุ้มครองมนุษย์เมื่อเกิดลาภบอกเหตุ หมายถึงเทวดาเหล่านี้บันดาลให้เห็นจึงต้องทำพิธีเสียดเคราะห์เพื่อรับโชคและทำให้สมาชิกในครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข

...ศุภันตุ โภณ โธ เทวา สังคา สังคะตา ดูราเทวดาเจ้าทั้งหลาย อันรักษาภูมิสถานวัดวา ศาสนาภูผาป่าไม้บ้านเมืองที่ชาวเขื่อนที่นี้ จงเสด็จลงมาเยี่ยมข้อม่อคอยยังฝูงข้าทั้งหลาย รวมทั้ง เจ้าข้าว เจ้าเฮือน เจ้าเสื่อ เจ้าผ้า เจ้าฝั้ว เจ้าเทียน เจ้าสัตตา และอุปัชฌาย์อนตาย [...] เจ้าทั้งหลาย จงมาเสวยยังเครื่องสักการบูชาอันนี้แล้ว จงให้หายเสียแก่เจ้าข้าว เจ้าเฮือน เจ้าเสื่อ เจ้าผ้า เจ้าฝั้ว เจ้าเทียน เจ้าสัตตาไทเฮือนหลังนี้ ให้เขาอยู่สวัสดิ ให้เขามีเงินค่าและช้างม้า ข้อยช้างจวักบายบ่ขาด [...] จงนำเคราะห์เจ้าสัตตาไทเฮือนหลังนี้ หนีไปเสียมือนี่วันนี้ คือว่า เคราะห์ปี เคราะห์เดือน เคราะห์ยาม และสัพพะเคราะห์ทั้งหลายฝูงนี้ ขอให้ระงับกลับหายเสียแก่เจ้าผ้า เจ้าเฮือน เจ้าเสื่อ เจ้าฝั้วเจ้าเทียน เจ้าสัตตาไทเฮือนหลังนี้ ให้อยู่ดีกินดี อย่าให้มีพยาธิ ทุกข์คัดข้องเต็งตน ขอให้มียาอายุยืนยาวอย่าได้น้อย ขอให้ได้ห้าร้อยคู่แสนปี ชุคนชุกน ก็ข้าเทอญ

(วรรณกรรมประกอบพิธีเสียดเคราะห์ปิดพื้น)

ส่วนพิธีแก้พรหมชาติชาตา และพิธีส่งตัวเสวย แม้ว่าจะไม่ใช่พิธีกรรมที่เน้นการแก้เคราะห์หรือขับเคราะห์ที่เป็นอุปาทวีที่เกิดขึ้นโดยตรง แต่การพยายามแก้สิ่งที่ไม่ดีที่เป็นต้นตอของความเจ็บป่วยหรือความทุกข์กังวลใจซึ่งเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นพญาแถนบันดาลให้เป็นไปในพิธีแก้พรหมชาติชาตา หรือมีเทวดาประจำทิศ และเทวดานพเคราะห์บันดาลให้เจ็บป่วยเช่นในพิธีส่งตัวเสวยก็นับว่าเป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อขับไล่ ขจัดเคราะห์อันช่วยสร้างความมั่นใจในการดำเนินชีวิต

พิธีแก้พรหมชาติชาตา มีความหมายในการประกอบพิธีว่า มนุษย์เกิดมาจะมีพรหมชาติชาตา หมายถึงเวลามาเกิดครั้งแรก การเกิดมาครั้งแรกนั้น โบราณถือว่ามิใช่ให้กำเนิดส่งให้ลงมาเกิดบุคคลผู้นั้นคือพญาแถนหรือที่พูดกันติดปากว่าฟ้าแถนแนแนแต่่ง เมื่อเวลาเจ็บป่วยอาการหนักก็แต่งเครื่องสักการบูชาพญาแถนเพื่อขอชีวิตไว้* ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมแก้พรหมชาติชาตาจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อบูชาพญาแถนให้แก่เส้นพรหมชาติชาตาหรือแก้กมิ่งกนแน ซึ่งปลุกหรือเก็บไว้ อยู่ในสวนมิ่งสวนแนบนสวรรค์ ให้ดียิ่งขึ้นซึ่งความเชื่อเรื่องสายมิ่งสายแน หรือเส้นสายพรหมชาติชาตาของมนุษย์ดังกล่าวนี้หากได้รับการกระทบกระเทือนหรือพญาแถนจิดเจียนชาตาชีวิตไว้

* ในคติฮินดูมีคำว่า “พรหมลิขิต” หมายถึงอำนาจที่กำหนดความเป็นไปของชีวิตโดยถือกันว่าพระพรหมเขียนไว้ที่หน้าผากของเด็กซึ่งเกิดได้ 6 วัน

ไม่ดีทำให้บางช่วงตอนของชีวิตผู้นั้นประสบเคราะห์กรรมหรือมีเหตุภัยต่างๆ หากได้กระทำเช่น
 สรวงบวงพลีถวายแก่พญาแถน เชื่อกันว่าพญาแถนจะเมตตาปรับเปลี่ยนเส้นพรหมชาติให้มีสภาพดี
 ขึ้นได้ เช่น

...แถนหล່อวางผู้เป็นเจ้า แถนเฒ่าเจ้าผู้ก่อกนแนน แถนเลิงเจ้าผู้อยู่เมืองบน เจ้าใหญ่
 หน้าเมื่อฟ้าเจ้าอย่าลืมหลับ กกมิ่งเจ้าไปแขน กกแนนเจ้าอย่าไปซ่าย เมื่อเมืองฟ้าเจ้าว่าบดี เจ้าจึง
 หนีมาเกิดเมืองคนให้ใหญ่หน้า เมืองฟ้าท่านคองหาเจ้านา หากได้มาเกิดในเมืองคนใหญ่หน้า
 เลียงจัวควายเต็มคอก ไก่กะต๋ากเทิงเฮือน [...] โอมอัญเชิญแถนหลวงเจ้าจงลงมาแก้แฮให้ตก จง
 ลงมาแก้ฮกให้หลุด แถนเจ้าทั้งหลายจงจับหนีเสียดี เคราะห์หลวงให้หนีพ้อฮ้อย เคราะห์น้อยให้
 หนีพ้อพัน เชิญอันให้ใช้ เคราะห์ฮ้ายอันจักให้ตาย เคราะห์จัวควายและลูกเต้า เคราะห์ปูดเกล้า
 และเจ็บหัว [...] ขอให้ระงับกลับหายเสียดี อยู่ให้มีชัย ไปให้มีโชค เคราะห์อย่าให้เห็น เชิญอย่าให้
 ฮู้ [...] ถ้าซ่ายให้พื้นมาช่วยเจ้านอ ถ้าขวาให้พื้นมาช่วยซ้างเจ้านอ [...] ขอให้มิว่าสนาสมควร
 แก่เกล้า ทุกแหล่งหล้า ขอให้ฝูงหมู่เทวดา มาอนุโมทนารักษาดนเจ้า トラบต่อเฒ่าเทียรระฆา ก็ข้า
 เทอญ

(วรรณกรรมประกอบพิธีแก้พรหมชาติซาตา)

ภาพที่ 20: หมอพรหมณ์กำลังเริ่มประกอบพิธีแก้พรหมชาติซาตา

ส่วน *พิธีส่งตัวเสวย* คำว่า “ตัวเสวย” หรือภาษาชาวบ้านเรียกว่า “ตัวเพ็ง” หมายถึงตัวเพ็งพา
 อาศัยหรือตัวที่เป็นปีเกิดของเราเวียน ไปถึง ในภาษาล้านนาเรียกว่า “ตัวเป็งตัวจน” ถ้าปีเกิดของเรา
 เวียนไปบรรจบกับตัวเพ็งที่ให้คุณ สามารถคุ้มครองพองภัยและส่งผลดีต่อชีวิตเราจะเรียกว่าตัวเพ็ง
 แต่ถ้าเวียนไปบรรจบกับตัวเพ็งที่ให้โทษเรียกว่า “ตัวเสวย” คือ เสวยอายุ* ดังนั้นเมื่อดวงประจำปี

* ตามตำราโหราศาสตร์พื้นบ้านลาวหลวงพระบางเชื่อว่าตัวเพ็งมีอยู่ 8 ตัว ประจำอยู่ในทิศทั้ง 8 คือทิศบูรพาครุฑ
 อากเนย์แมว ทักษิณราชสีห์ หรดีเสื่อ ปัจจิมนาค พายัพหนู อูครซ้าง และอีสานวัว ในภาคกลางปรากฏความเชื่อ

เกิดของบุคคลใดเวียนไปบรรจบตัวเพ็งที่ไม่สามารถคุ้มครองได้เช่น เพ็งหนู เพ็งแมว เพ็งครุฑ เป็นต้น ก็จะประกอบพิธีส่งตัวเสวยเพื่อบูชาเทวดาให้ท่านเมตตาและคุ้มครองดูแลชีวิตให้ดียิ่งขึ้นแต่ถ้าบุคคลใดเพ็งพาสัตว์ใหญ่ เช่น ราชสีห์ เสือ ช้าง นาคเชื่อว่าชะตาชีวิตจะเจริญรุ่งเรืองเนื่องจากสัตว์เหล่านี้มีอำนาจและกำลังยิ่งใหญ่ในการคุ้มครองชะตาชีวิต ดังนั้นเทวดาที่อัญเชิญลงมาเสวยเครื่องเช่นเป็นเทวดาพระเคราะห์ ได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ พระราหู พระลัคนา พระเกตุนอกจากนี้ยังมีการกล่าวมนตร์คาถาในพระพุทธศาสนาประกอบแทรกเป็นช่วงตอน เช่น

...อติ อุนหิสสะ วิชะโย ชัมโมโลเก อะนุตตะโร สัพพะสัตตตะหิตตถายะ ตัง ตวัง
กัณหาหิ เทวะเต ปรีวัชเช ราชะทัมเท อะมะนุสเสหิ ปะวะเเก [...] สุณันตุ โภณโต เย เทวา สังคา
สัมมาคะตา คูราเทวดาเจ้าทั้งหลาย หมายมีพระอาทิตย์เป็นเค้า เจ้ากุเสด็จอยู่แห่งกำอีสาน จง
เสด็จลงมาด้วยบริวารเข้าเป็นหมู่ มาเสวยข้าวน้ำโภชนะเครื่องมาก บูชาข้าวแก้วพา ตูแต่งทำ
เป็นพัทธูระ ลงมาเอยกับพระจันทร์ผิวเหลืองอ่อน สะอื้นหน้าอยู่เบื้องบูรพา เจ้าจุงขักรุฑเข้า
มากับพร้อมด้วยบริวารมาอย่าช้า ข้าตักแต่งถ้ำมีนนา กับทั้งพระอังคารสะภู เจ้ากุสถิตอยู่แจ้งกำ
อาคะนย์แสงเสียงมาส...

(วรรณกรรมประกอบพิธีส่งตัวเสวย)

โดยสรุป การประกอบพิธีกรรมบนพื้นฐานของความเชื่อเกี่ยวกับมูลเหตุของพิธีกรรม
จุดมุ่งหมายในพิธี และอนุภาพของการประกอบพิธีกรรมซึ่งมีเครื่องเช่น ไข่ มีบทสวดโองการ
ประกอบพิธีเพื่ออัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาช่วยขจัดปัดเป่าเคราะห์และความไม่ดีที่ง่วงให้ออกไป
จากชีวิตก็จะเกิดความสบายใจและมีกำลังใจในการดำเนินชีวิตมากขึ้นเนื่องจากเชื่อว่าเคราะห์ร้าย
ต่างๆ ได้ถูกกำจัดแล้ว นอกจากนี้ในตอนท้ายของการประกอบพิธีกรรมทุกพิธีจะมีการกล่าวบท
กวาดเคราะห์ และบทให้พรปิดท้ายพิธีกรรมอีกครั้งก็สามารถสร้างความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย มี
ความสุขสบายใจได้มากยิ่งขึ้น ในบทกวาดเคราะห์จะกล่าวถึงการกวาดเอาเคราะห์อันเกิดจากผีที่อยู่
ตามธรรมชาติป่าเขา ผีแดนผีแม่กำลิดขับไล่ออกไปจากชีวิตของผู้พลีกรรมพร้อมกล่าวมนต์กำกับ

และพิธีกรรมการรับและส่งพระเคราะห์เสวยอายุเช่นเดียวกัน ซึ่งเชื่อว่าเทวดาที่จะบันดาลเคราะห์นั้นอยู่ในจำพวก
บาปเคราะห์ที่มีอำนาจในทางให้ร้ายมากกว่าดี เช่น พระเสาร์ พระราหู เป็นต้น และเชื่อว่าเทวดาพระเคราะห์แต่ละ
องค์นั้นมีกำลังไม่เท่ากันคือ พระอาทิตย์มีกำลังเป็น 6 พระจันทร์มีกำลังเป็น 15 พระอังคารมีกำลังเป็น 8 พระพุธมี
กำลังเป็น 17 พระพฤหัสบดีมีกำลังเป็น 19 พระศุกร์มีกำลังเป็น 21 พระเสาร์มีกำลังเป็น 10 และพระราหูมีกำลังเป็น
12 ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่าการทำพิธีรับส่งพระเคราะห์เสวยอายุของภาคกลางนั้นจะนิมนต์พระมาสวดด้วย ซึ่งจะ
แตกต่างจากการทำพิธีส่งตัวเสวยของชาวลาวหลวงพระบางซึ่งไม่มีการนิมนต์พระมาสวดอันถือได้ว่าเป็น
พิธีกรรมทางไสยศาสตร์อย่างแท้จริง

ส่วนบทให้พรหรือบทผูกแขน หมอพรหมณ์ที่ประกอบพิธีจะกล่าวขณะที่ผูกข้อมือให้แก่ผู้ปลีกรรม ส่วนใหญ่จะกล่าวในทำนองเดียวกัน คือ อวยพรให้ผู้ปลีกรรมมีสุขภาพแข็งแรง อายุมั่นขวัญขึ้น มั่งคั่งร่ำรวย หายเคราะห์หายโศกจากเหตุเภทภัยต่างๆ ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 3

ดังนั้นพิธีกรรมทั้ง 8 พิธีดังที่กล่าวมาล้วนมีความหมายหรือความสำคัญแตกต่างกัน รวมทั้งมีจุดมุ่งหมายในการปลีกรรมเฉพาะพิธีแตกต่างกันด้วย ส่วนใหญ่เป็นการจัดขึ้นเมื่อมีลางบอกเหตุ หรือมีเหตุเภทภัยหรือมีความทุกข์กายทุกข์ใจ เจ็บไข้ได้ป่วยเกิดขึ้นกับบุคคลเป็นการเฉพาะหรือเกิดขึ้นในครอบครัวก็จะจัดทำพิธีกรรมแต่ละพิธีตามเห็นสมควรแก่เหตุแตกต่างกันไป แต่ทุกพิธีที่ทำล้วนมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ปลีกรรมให้มีความมั่นใจในการดำเนินชีวิต จึงกล่าวได้ว่าพิธีกรรมดังกล่าวนอกจากเป็นการ “เยียวยา” ชีวิตและจิตใจอันเกิดจากความทุกข์ ความไม่สบายทางกาย และใจอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นความซาบซึ้งในการดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระบางในการแสวงหาวิถีสร้างขวัญ กำลังใจให้แก่ตนเอง ตลอดจนเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งความรักความสามัคคีภายในครอบครัว เครือญาติ และคนในชุมชน ดังนั้นพิธีกรรมที่ประกอบในยามวิกฤติของชีวิตจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นเครื่องบำบัดเยียวยาจิตใจให้แก่ผู้ปลีกรรม และคนในครอบครัวแล้ว ยังเป็นเครื่องยึดโยงความเป็นกลุ่มชนลาวหลวงพระบางไว้ด้วยกันผ่าน โครงสร้างทางเครือญาติ และชาติพันธุ์ด้วย

4.4 วรรณกรรมกับความสุขทางใจ

มนุษย์ทุกเชื้อชาติ ทุกสังคมในโลกต่างก็มีวิธีการผ่อนคลายอารมณ์ความกดดัน คับข้องหรือมีวิธีการสร้างความบันเทิงใจให้แก่ตนเองแตกต่างกันออกไป แต่สิ่งหนึ่งซึ่งน่าจะเป็นวิธีการแสดงออกเหมือนกันทุกสังคมคือ การใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องบันเทิงใจ ทั้งนี้เนื่องจากวรรณกรรมส่วนใหญ่มีคุณสมบัติพื้นฐานเหมือนกันคือ เพื่อสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้อ่าน ผู้ฟัง ในกรณีของชาวลาวหลวงพระบาง ไม่ว่าจะอพยพย้ายถิ่นไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ใดส่วนใหญ่จะมีการใช้วรรณกรรมเพื่อความบันเทิงและผ่อนคลายอารมณ์ความตึงเครียดเป็นเฉพาะกลุ่มชนได้แก่ นิยมใช้วรรณกรรมมุขตลก และวรรณกรรมมหัศจรรย์เป็นเครื่องเติมเต็มความสุขในชีวิต กรณีการเล่านิทานมุขตลกต่างๆ ทั้งที่มีนัยทางเพศ และเป็นเรื่องตลกไปกษาทั่วไป ล้วนเป็นการระบายอารมณ์ความรู้สึกที่อัดอั้นตันใจจากเรื่องบางเรื่องหรือกฎเกณฑ์บางอย่างซึ่งไม่อาจแสดงออกได้อย่างโจ่งแจ้ง จัดได้ว่าเป็นการสร้างความสุขใจได้ทางหนึ่ง ส่วนการเล่านิทานมหัศจรรย์ ซึ่งเน้นการผจญภัย โลกไซเบอร์ เติมเต็มความฝัน และจินตนาการ ด้วยเนื้อหาของวรรณกรรมเองที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายในการเล่าเพื่อความบันเทิงเป็นหลักจึงทำให้วรรณกรรมทั้งสองประเภทมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางในฐานะเป็นวรรณกรรมเพื่อความบันเทิง

นอกจากนี้หากพิจารณาเชื่อมโยงเข้ากับบริบทภายในชุมชนในฐานะคนพลัดถิ่นที่ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่ใหม่นั้นน่ามีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในมิติที่ว่า วรรณกรรมคือเครื่องมือบำบัดความทุกข์ บำรุงความสุขใจให้แก่ชาวลาวหลวงพระบาง วรรณกรรมมหัศจรรย์จึงมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางอย่างเด่นชัดเห็นได้จาก นอกจากจะเล่าและอ่านวรรณกรรมนิทานนิยายในกาลโอกาสต่างๆ แล้ว ยังมีการนำวรรณกรรมไปดัดแปลงเป็นบทละครเพื่อนำไปแสดงเรียกว่า “ละครดัดเต่า” อีกด้วย

4.4.1 มุขตลกกับการระบายความคับข้องใจจากกฎเกณฑ์ทางสังคม

วรรณกรรมมุขตลกที่เล่ากันอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางผู้วิจัยเก็บรวบรวมได้จำนวน 45 เรื่องจำแนกเป็น 2 ประเภทได้แก่ นิทานมุขตลกหยาบโตน และนิทานมุขตลกไม่หยาบโตน นิทานมุขตลกหยาบโตนส่วนใหญ่แสดงให้เห็นปัญหาทางเพศ และความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเป็นหลัก ขณะที่นิทานมุขตลกไม่หยาบโตนจะมุ่งแสดงความขัดแย้งความสัมพันธ์ของคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน ระหว่างครูกับศิษย์ ระหว่างชาติพันธุ์ เป็นต้น มีข้อสังเกตว่าในการเล่านิทานมุขตลกแต่ละประเภทจะมีบริบทของผู้เล่า สถานการณ์ในการเล่า และจุดมุ่งหมายในการเล่าเป็นสิ่งกำกับความตลกระหว่างผู้เล่ากับผู้ฟังอย่างมีนัยสำคัญทีเดียว

4.4.1.1 อารมณ์ขันจากวรรณกรรมมุขตลก

นิทานมุขตลกที่เล่าอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางมีจุดหลักของความตลก หรือมีประเด็นการยั่วล้อเพื่อให้เกิดความตลกแตกต่างกันคือ อารมณ์ขันจากเรื่องหยาบโตน ส่วนใหญ่มีลักษณะร่วมเดียวกันคือ การนำประเด็นเรื่องเพศมาล้อเลียนชนิดผิดฝาดผิดตัว กลวิธีสร้างความตลกคือ มีการใช้อุปลักษณ์ เช่น เรื่อง *สามสหาย* ซึ่งกำหนดให้แคด แคม และหมอยร่วมมือกันต่อต้านการปฏิบัติกำของอวัยวะเพศชายเพื่อแสดงการไม่ยอมจำนนต่อการร่วมเพศ แต่ท้ายที่สุดเมื่อถูกจู๋โจมสามสหายก็ได้แสดงการขัดขืนแต่อย่างใด โดยต่างก็หาข้ออ้างว่าตนเองไม่ทันตั้งตัวเมื่อถูกจู๋โจมจึงปล่อยเลยตามเลย ส่วนเรื่อง *หอยเข้าหีน้องเมีย* เป็นเรื่องแสดงถึงการล่วงละเมิดทางเพศของพี่เขยที่กระทำต่อน้องเมีย เรื่องมีอยู่ว่าพี่เขยออกบวชเรื่องหอยเข้าอวัยวะเพศน้องเมีย และบุคคลที่จะเกี่ยวหอยออกจากอวัยวะเพศน้องเมียต้องเป็นผู้ชายที่มีอวัยวะเพศคุดไปทางด้านซ้าย เมื่อคิดอุปมาดังกล่าวกว่าแล้วจึงจัดฉากต่างๆ ตามแผน สุดท้ายพี่เขยก็ได้สิทธิ์ในการใช้อวัยวะเพศเกี่ยวหอยออกจากอวัยวะเพศของน้องเมียอันหมายถึงได้ร่วมเพศกับน้องเมียโดยได้รับความยินยอมจากแม่ยาย เห็นได้ว่าลักษณะเหล่านี้เป็นเรื่องที่ไม่น่าเป็นไปได้ในชีวิตจริง ผู้ฟังจะเกิดความขบขันจากความ “เป็นไปได้ไม่ได้” แต่สามารถบันดลให้เกิดขึ้นได้ในโลกนิทาน

นอกจากนี้ในเรื่อง *กินแซบกินนัว* พี่เขยใช้ปัญญาหลอกล่อน้องเมียที่ไร้เดียงสาเพื่อขอร่วมเพศกับน้องเมียกลางแม่น้ำโดยหลอกว่าปลาช่อนกำลังเข้าถ้ำของน้องเมียให้น้องเมียอยู่นิ่งๆ แล้วตนเองจะล้วงเอาปลาออก เป็นต้น ส่วนเรื่อง *ครูสาวมักย่อง* และ *เด็กน้อยขโมยมะม่วงครูบา* ก็เช่นกัน เป็นการนำประเด็นเรื่องเพศมาล้อโดยจับคู่ตรงข้ามที่ไม่น่าเชื่อว่าจะมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับเพศมากแล้วอ้าง ครูสาวต้องให้คะแนนเด็กนักเรียนชายเพียงเพราะติดใจรสทางเพศ ส่วนพระสงฆ์ก็แสดงความอ่อนด้อยเรื่องเพศอาทิ คิดว่าอวัยวะเพศหญิงมีรอยบาดแผลอยู่ตรงกลางจึงต้องหาพาสเตอร์มาปิดปากแผล ดังนั้นมุขตลกที่นำปมเรื่องเพศ ซึ่งเป็นเรื่องลับเฉพาะของคนนำมากล่าวอย่างโจ่งแจ้งในลักษณะที่ล้อเล่นกับกฎเกณฑ์ทางสังคม เป็นการตีแผ่อารมณ์ความคิด และจินตนาการเกี่ยวกับเรื่องเพศ เป็นที่น่าสังเกตว่านิทานเกี่ยวกับความหยาบโลนได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยรวมถึงลาวหลวงพระบางในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวด้วย ทั้งนี้อาจสืบเนื่องจากเป็นสังคมที่เคร่งครัดในระบบจารีตประเพณีและศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาส่งผลให้มีกฎเกณฑ์ควบคุมพฤติกรรมทางเพศของผู้คนค่อนข้างมาก ดังนั้นจึงมีความคับข้องจึงระบายออกโดยกำหนดให้เป็นการแหวกกฎสังคม ผ่านมุขตลกเรื่องเพศ โดยนัยนี้ วรรณกรรมมุขตลกจึงเป็นเครื่องระบายความคับข้องใจอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทประการหนึ่งของนิทานมุขตลกที่กล่าวว่า นิทานมุขตลกเป็นทางออกของความกดดันเนื่องจากในโลกของนิทานสามารถกระทำสิ่งใดก็ได้ตามที่ต้องการ โดยไม่ต้องคำนึงถึงข้อห้ามในชีวิตจริง⁵³

ส่วนอารมณ์ขันจากเรื่องไม่หยาบโลนจะเกิดจากการนำข้อบกพร่องของตัวละครมาล้อเลียน เช่น เรื่อง *ไอ้ตาบอดตาใส* *ไอ้ขาดิดกับไอ้ตาบอด* ตัวละครเหล่านี้จะแสดงพฤติกรรมที่ชวนขบขันและไม่น่าเป็นไปไม่ได้ เช่น ไอ้ตาบอดตาใสไถนา ไอ้ตาบอดกับติดอ่างลักไก่ โดยให้ไอ้ตาบอดเป็นคนจับไก่ตามคำบอกของไอ้ติดอ่าง ซึ่งเกิดความผิดพลาดโกลาหลในการลักไก่เนื่องจากคนหนึ่งมองไม่เห็นอีกคนหนึ่งก็พูดซ้ำไม่ทันการณ์ เป็นต้น ส่วนเรื่อง *เชียงเมียง* ความขบขันจะเกิดจากการใช้คำอย่างคลุมเครือ เช่น *มาก่อนไก่* และ *เก็บพริก* ในตอนเชียงเมียงมาก่อนไก่ เล่าว่า เชียงเมียงถูกพระราชาสั่งให้มาเข้าเฝ้าก่อนไก่ โดยออกคำสั่งว่า พงู่นี้ให้เชียงเมียงเดินทางมาเฝ้าก่อนไก่ ฝ่ายเชียงเมียงก็มาถึงตะวันสายโแดงแต่ให้ไก่ออกเดินนำหน้าตน ลักษณะการกระทำดังกล่าวทำให้พระราชามีความไม่สามารถเอาผิดเชียงเมียงได้ที่มาเฝ้าช้าเนื่องจากเชียงเมียงใช้หลักการตีความตามความหมายของคำนั่นเอง เช่นเดียวกับตอนข้ามน้ำ ซึ่งเล่นกับคำว่า “ข้าม” หมายถึงก้าวข้ามกับ

⁵³ Alan Dundes, *The Study of Folklore*, (United States of America: Prentice Hall, 1965), pp.278-279 อ้างถึงใน ศิริพร ศรีวรกานต์, *ศรีธนญชัยไทย-เยอรมันการศึกษาเปรียบเทียบนิทานมุขตลก: ศรีธนญชัยกับทิลส์ ออยเลนชเชปีเกิล* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 76.

สามารถเดินลุยน้ำข้ามได้จริงๆ เป็นผลให้เชียงใหม่ขณะพเนียดดังกล่าวโดยได้เมืองของพ่อค้าเป็นรางวัลตอบแทนจึงทำให้มีชื่อว่า เชียงเมียง อารมณ์ยังเกิดจากการใช้ไหวพริบเพื่อเล่นกับอุบายทางจิต คือ การใช้อุบายทางจิตวิทยาเข้าจับธรรมชาติของคนและสัตว์มาใช้ให้เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะเรื่องการอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์เช่นเรื่อง *เชียงใหม่ ตอน ตศไต้บั้ง* เชียงเมียงหลอกล่อให้ทหารคมตคพระราชซึ่งตศไต้บั้งมาให้เชียงใหม่คมโดยหลอกล่อว่าตนไม่แน่ใจว่ากลืนตศยังอยู่หรือไม่จึงให้ทหารลองคมก่อนเชียงใหม่คิดแกล้งพระราชบ้าง จึงตศไต้บั้งส่งให้ทหารนำไปให้พระราชทำให้พระราชเสียรู้เชียงใหม่ จึงคมตคเชียงใหม่ในที่สุด ส่วนเรื่อง *ขันตาปา* ขันตาปาใช้ไหวพริบหลอกให้เจ้าหัวตาดอกบิณฑบาตแต่เข่าครูโดยการนำตะเกียงไปจุดไว้ปลายตาล หลอกให้เจ้าหัวฉันจีไก่ จีหมา หาบเกลือ และเดินทางกลับวัดเองโดยที่ขันตาปาไม่ได้ช่วยเหลืออะไรเลย

วรรณกรรมมุขตลกจึงเป็นเครื่องมือสร้างความสนุกสนานผ่อนคลายอารมณ์ของชาวลาวหลวงพระบาง มีข้อสังเกตว่าเนื่องจากชาวลาวหลวงพระบางเคยอาศัยอยู่ในดินแดนที่เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนามาก่อนเช่นเมืองหลวงพระบางจึงสะท้อนให้เห็นว่า มีวรรณกรรมมุขตลกหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องพฤติกรรมของพระสงฆ์ โดยเฉพาะเรื่องความมีปัญญาหรือผู้ทรงภูมิทั้งนี้เป็นเพราะชาวลาวหลวงพระบางเชื่อกันว่า พระสงฆ์คือผู้มีศีล มีปัญญาและเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวเมือง พระสงฆ์จึงเป็นผู้ได้รับความเคารพศรัทธาจากประชาชน ดังนั้นเมื่อพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและพระสงฆ์คือผู้มีอำนาจจึงเกิดวรรณกรรมโต้กลับเพื่อหักล้างความน่าเชื่อถือของพระสงฆ์ในรูปของเสียงหัวเราะ จึงกล่าวได้ว่านอกจากวรรณกรรมมุขตลกมีบทบาทหน้าที่หลักในการให้ความบันเทิงแล้ว ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการระบายความคับข้องใจอันเกิดจากกฎเกณฑ์ข้อบังคับของสังคมอันเป็นการตอบสนองทางจิตวิทยา และสะท้อนความขัดแย้งในสังคมลาวหลวงพระบาง

4.4.1.2 ความขัดแย้งในสังคม

จากการศึกษาพบว่า วรรณกรรมมุขตลกทั้งสองประเภทไม่อาจพิจารณาได้เพียงมิติเรื่องความสนุกสนานแต่เพียงอย่างเดียวทั้งนี้เพราะความตลกดังกล่าวเป็นกลวิธีระบายอารมณ์ความรู้สึกกดดันคับข้องใจจากกฎเกณฑ์ในสังคม หรือความสัมพันธ์ตึงเครียดระหว่างคนในครอบครัว และสังคม ดังนั้นสิ่งที่สะท้อนผ่านความขบขันจึงมิใช่เพียงสนองอารมณ์ หรือจิตใจแต่เพียงอย่างเดียวแต่สามารถสะท้อนปัญหา ความขัดแย้งต่างๆ ในสังคมด้วย ในกรณีวรรณกรรมมุขตลกประเภทหยาบโลน พบว่าการที่นิทานมุขตลกหยาบโลนสามารถดำรงอยู่ได้ในระบบสังคมวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางมาเป็นเวลานาน เป็นเพราะนิทานมุขตลกดังกล่าวมีบทบาทในสังคมด้านจิตวิทยาเป็นประการสำคัญโดยเฉพาะเป็นเครื่องระบายความอัดอั้นคับข้องใจอันเนื่องมาจาก

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวของชาวลาวเอง ซึ่งมีความเคร่งครัดด้านความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างคนสองคนเช่น ระหว่างสามีภรรยา และความสัมพันธ์ของคนภายในครอบครัว ความเข้มงวดด้านมาตรฐานทางเพศและศีลธรรม ส่งผลให้นิทานมุขตลกหยาบ โปนเป็นที่ชื่นชอบของทั้งผู้เล่าและผู้ฟังนิทาน โดยเฉพาะการเล่าในวงเหล้าของกลุ่มผู้ชายเมื่อมาพบปะสังสรรค์ในยามว่างจากการทำงาน หรือเล่าขณะที่ทำงานในไร่ในนาเช่น การเอาแสงกัน (ลงแขก) เก็บข้าว หยอดข้าว โปดเก็บข้าวโปด และเก็บถั่วเขียว โดยนัยนี้วรรณกรรมมุขตลกจึงมีความสัมพันธ์กับสังคมลาวหลวงพระบางทั้งในมิติทางจิตวิทยา ขณะเดียวกันก็สะท้อนปัญหาและความขัดแย้งภายในครอบครัว และสังคมลาวหลวงพระบาง

(1) ความขัดแย้งระหว่างพี่เขย-น้องเมีย

สังคมสมัยก่อนเป็นสังคมเกษตรกรรมและต้องใช้แรงงานด้วยเหตุนี้ธรรมเนียมของคนลาวจึงนิยมแต่งงานลูกเขยเข้าบ้านเพื่อเพิ่มแรงงานภายในบ้าน แต่เมื่อลูกเขยเข้ามาอยู่ชายคาเดียวกับพ่อตาแม่ยายรวมถึงน้องเมียมักจะมีปัญหาขัดแย้งกันอยู่ลิเกๆ ทั้งที่แสดงออกด้วยคำพูดและพฤติกรรมและทั้งที่เก็บงำไว้ในจิตใจระดับลึก โดยเฉพาะความขัดแย้งระหว่างพี่เขยกับน้องเมียนั้น ส่วนใหญ่ปมปัญหาจะเกิดจากน้องเมียส่วนใหญ่ยังเป็นสาวรุ่นไม่ค่อยประสีประสาหรือมีประสบการณ์ทางเพศเพราะยังไม่แต่งงาน ส่วนตัวพี่เขยเองก็มีนิสัยเจ้าชู้เห็นน้องเมียยังเป็นสาวรุ่นหน้าตาน่ารักจึงมักคิดอกุศลกับน้องเมียอยู่เนืองๆ เมื่อสบโอกาสจึงมักใช้เล่ห์กลหรือความเจนจัดในเรื่องเพศหลอกล่อให้น้องเมียเสียตัวให้แก่ตน เช่น *กินแซบกินนัว**

นอกจากนี้ยังมีเรื่อง *หอยเข้าหีน้องเมีย* ซึ่งเล่าว่า พี่เขยกับน้องเมียไปทำนาด้วยกันเนื่องจากเมียท้องแก่จึงอยู่เฝ้าบ้านกับแม่ยาย ด้วยความเหน็ดเหนื่อยจากการทำนา น้องเมียจึงนอนพักผ่อนอยู่ในกระท่อม ฝ่ายพี่เขยเห็นน้องเมียหลับจึงออกอุบายที่จะนอกกับนางเมีย จึงนำหอยมาวางต่อกันตั้งแต่คันทันจนถึงบริเวณที่น้องเมียนอนอยู่ หลังจากนั้นกลับไปแจ้งข่าวแก่แม่ยาย และเมียของตนเองว่าหอยเข้าอวัยวะเพศของน้องเมีย ฝ่ายแม่ยายเป็นห่วงลูกสาวมากจึงคิดหาวิธีช่วยลูกสาว ส่วนลูกเขยได้ทีจึงหลอกว่าต้องหาต้อหาชายที่มีอวัยวะชวยคชช่ายมาเกี่ยวเอาหอยออก หลังจากนั้นก็นำเชือกมามัดอวัยวะเพศของตนเองให้หันไปด้านหลังแล้วลงไปอาบน้ำ โดยแกล้งให้แม่ยายเห็นอวัยวะเพศของตน เมื่อแม่ยายเห็นดังนั้นก็อนุญาตให้ลูกเขยเอาหอยออกจากอวัยวะเพศของลูกสาวโดยรออยู่ใต้ถุนกระท่อม ส่วนลูกเขยก็ขึ้นไปนอนกับน้องเมียบนกระท่อมและหยอดหอยลงมา

* เป็นสำนวนเปรียบเทียบ หมายถึง การร่วมเพศ เป็นเรื่องที่สร้างความสุขสมให้แก่มนุษย์ จึงเปรียบเหมือนได้กินของอร่อยถูกใจ

ทีละตัวจนหมด ฝ่ายแม่ยายก็คว่ำท่อนไม้มาตีหอยจนแหลกละเอียดด้วยความโกรธที่เข้าอวัยวะเพศลูกสาวตน⁵⁴

จากมุขตลกหยาบ โหลนสองเรื่องนี้สังเกตได้ว่าปัญหาที่เป็นปมขัดแย้งมีสาเหตุจากธรรมเนียมแต่งงานลูกเขยเข้าบ้าน เมียตั้งท้องใกล้คลอดและมีน้องเมียที่ยังไม่แต่งงาน จึงไม่มีประสบการณ์ทางเพศ ปมทั้งสามนี้เป็นสาเหตุของการเกิดเรื่องและมีลำดับขั้นตอนชัดเจนสัมพันธ์กับธรรมเนียมปฏิบัติกันในสังคม กล่าวคือ ธรรมเนียมของชาวลาวหลวงพระบางเป็นสังคมเกษตรกรรม ความต้องการแรงงานในครอบครัวจึงมีสูงและวิธีเพิ่มผลผลิตคือ การแต่งงานเพื่อนำลูกเขยเข้ามาอยู่ภายในบ้านของภรรยาซึ่งสัมพันธ์กับธรรมเนียมการแต่งงานของสังคมที่นิยมลูกสาวคนโตแต่งงานก่อน หลังจากสร้างเนื้อสร้างตัวและอยู่ร่วมกันสักพักจนกระทั่งน้องสาวจะแต่งงานหรือแต่งงานแล้วที่คนโตก็จะแยกไปสร้างครอบครัวต่างหาก ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมเรื่องการแต่งงานเป็นเช่นนี้จึงส่งผลให้พี่เขยน้องเมียอยู่ร่วมชายคาเดียวกันเป็นเวลานานพอสมควร จึงได้มีโอกาสใกล้ชิดและเห็นความเป็นไปของฝ่ายตรงข้าม โดยเฉพาะพี่เขยที่คิดไม่ซื่อกับน้องเมีย ยิ่งรู้ว่าน้องเมียไม่มีประสบการณ์ทางเพศด้วยแล้วก็ยังชวนให้พี่เขยเฝ้ามองและหาโอกาสอันเหมาะสมเข้าหาน้องเมีย

ปัญหานี้จะสัมพันธ์ต่อเนื่องไปสู่ปมปัญหาที่สองคือ เรื่องส่วนใหญ่เกิดขึ้นขณะที่เมียตั้งท้องแก่ใกล้คลอด ซึ่งการตั้งท้องแก่ใกล้คลอดนี้แสดงให้เห็นว่าฝ่ายพี่เขยว่างเว้นจากการมีเพศสัมพันธ์มานานหลายเดือน ส่งผลให้ความต้องการทางเพศซึ่งเป็นธรรมชาติของผู้ชายมีสูงและต้องการระบายออกด้วย เมื่อสบโอกาสจึงต้องหาทางหลอกล่อหรือใช้เล่ห์เหลี่ยมบางอย่างหาทางใกล้ชิดกับน้องเมียจนทำให้น้องเมียเปลอไพลในที่สุด นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับปัญหาที่สาม คือน้องเมียส่วนใหญ่ยังไม่แต่งงานและไม่เคยมีประสบการณ์ทางเพศ ประกอบกับความอยากรู้อยากลองเกี่ยวกับเรื่องเพศจึงทำให้กลายเป็นการเสียรู้พี่เขยได้ เช่นเรื่อง *กินแซบกินนัว* ลูกสาวจะถามแม่เสมอว่าการมีเพศสัมพันธ์เป็นอย่างไร จนฝ่ายแม่ต้องโกหกว่ามันเจ็บปวดไม่ควรไปอยากลองหรือเกี่ยวข้อง แท้จริงแล้วการที่แม่หลอกนั้นเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการปกป้องดูแลลูกสาวไม่ให้มีว่มาเรื่องเพศในขณะที่ยังน้อยไม่ถึงวัยมีครอบครัว แต่โดยธรรมชาติของมนุษย์ยิ่งห้ามก็เหมือนยิ่งยุดังนั้นการถูกห้ามปรามผนวกกับความอยากรู้อยากลองก็อาจเป็นแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ได้ดังแสดงให้เห็นผ่านนิทานทั้งสองเรื่องซึ่งสุดท้ายก็ลงเอยด้วยการเสียตัวให้แก่พี่เขย

⁵⁴ สัมภาษณ์, เจริญ วงศ์ศิริ, 18 ตุลาคม 2546.

สรุปได้ว่านิทานมุขตลกหยาบ โลอนทางเพศนอกจากจะเป็นเรื่องเล่าตลก โปกฮาที่เน้นความสนุกสนานเพื่อความบันเทิงแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นเครื่องระบายความกดดันคับข้องใจระหว่างพี่เขยน้องเมีย และคนในสังคมอันเนื่องมาจากกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ หรือบรรทัดฐานของสังคมวัฒนธรรมซึ่งตีกรอบให้ต้องประพฤติปฏิบัติจนเกิดความกดดัน ขัดแย้งขึ้นในจิตใจของแต่ละคน โดยเฉพาะคู่ตรงข้ามที่เป็นพี่เขยกับน้องเมีย ซึ่งโดยปกติเรื่องทำนองนี้จะไม่ค่อยเกิดขึ้นจริงในชีวิตจริงในสังคม เพราะจากพฤติกรรมของตัวละครในนิทานหากพิจารณาตามความเป็นจริงอาจเป็นไปได้ในสังคมจริง เช่น การหลอกว่าหอยเข้าอวัยวะเพศน้องเมีย โดยนำหอยไปวางเรียงไว้ตั้งแต่คันทันจนถึงบริเวณที่น้องเมียนอนอยู่เสมือนหนึ่งว่าหอยเดินเข้ามาสู่อวัยวะเพศน้องเมีย หรือตอนลูกเขยบอกแม่ยายให้หาคันอวัยวะคชช้ายมาเกี่ยวหอยออก และตอนลูกเขยไปอาบน้ำแก๊งมดอวัยวะเพศของตนให้คชช้ายเพื่อให้แม่ยายเห็น ตลอดจนการหย่อนหอยลงมาได้ถูกระท่อมทีละตัวเพื่อแสดงการเกี่ยวเอาหอยออกจากอวัยวะเพศน้องเมีย สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นไปได้ในโลกแห่งความจริง หรือกรณีพี่เขยพยายามเอาอวัยวะของตนสอดใส่เข้าไปในอวัยวะของน้องเมียในเรื่อง *กินแซบกินนัว* ก็ไม่น่าจะเป็นได้ที่น้องเมียจะไร้เดียงสาไม่รู้เรื่องว่าอวัยวะนั้นคืออะไร และพี่เขยกำลังมีพฤติกรรมอะไรเพราะโดยสัญชาตญาณของมนุษย์แล้วน่าจะรู้ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นมีวัตถุประสงค์อะไร

ดังนั้นโลกของนิทาน จึงเป็นโลกแห่งจินตนาการและการสมมุติให้เรื่องราวเป็นไปตามความต้องการปรารถนาเล็กๆ ของผู้เล่า ผู้คิด และของคนทั่วไปในสังคมที่พยายามแหวกกฎระเบียบของสังคม มีข้อสังเกตว่า ผู้เล่านิทานมุขตลกหยาบ โลอนส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย และนิยมเล่าเรื่องตลกหยาบ โลอนในวงเหล้า หรือในวงผิงไฟช่วงฤดูหนาวซึ่งมีอากาศหนาวจัดจึงทำให้มีการชุมนุมกันในช่วงเวลาดังกล่าว ด้วยบริบทของเรื่องเล่าจึงทำให้การเล่า และการฟังนิทานมีความสนุกสนานรื่นเริง นอกจากนี้อาจพิจารณาอีกแง่หนึ่งว่า ผู้เล่าที่เป็นผู้ชายล้วนมีประสบการณ์การมีสถานะเป็นพี่เขยอยู่แล้ว แต่เนื่องจากไม่สามารถมีพฤติกรรมเหมือนตัวละครในนิทานจะด้วยเหตุผลเรื่องศีลธรรมหรือระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมย่อมบ่งชี้ให้เห็นว่าการเล่านิทานเป็นทางออกที่ดีที่สุดในการเสริมสร้างจินตนาการอันเหลือเชื่อ เกินจริงเพื่อระบายความคับข้องใจของตนออกมาอย่างสุดโต่ง

(2) ความขัดแย้งระหว่างเมียน้อย-เมียหลวง

เรื่องเมียน้อยเมียหลวงเป็นปัญหาสังคมไทย-ลาว มาช้านานแล้วเพราะผู้ชายลาว โดยเฉพาะชนชั้นปกครองในสมัยก่อนนิยมมีเมียหลายคน ในวรรณกรรมพื้นบ้านทั้งของลาวและของไทยต่างก็มีเรื่องทำนองอิจฉาริษากันระหว่างเมียน้อยเมียหลวง บางครั้งนางเอกเป็นเมียน้อย บางเรื่องนางเอกเป็นเมียหลวง อย่างไรก็ดี นิทานเกี่ยวกับเมียน้อยเมียหลวงได้สะท้อนให้เห็นความขัดแย้ง

ระหว่างเมียหลวง เมียน้อยและค่านิยมของชายในการมีภรรยาหลายคนจึงเกิดปัญหาครอบครัว ปัญหานี้อาจเชื่อมโยงไปสู่ครอบครัวข้างใกล้ชิด และลูกหลานได้ นิทานมุขตลกหยาบ โultonที่เล่าเกี่ยวกับเมียหลวงเมียน้อยในชุมชนลาวหลวงพระบางจะเน้นความสนุกสนานเพื่อเสียดสีเมียน้อยเป็นหลัก* เนื่องจากบรรดาเมียน้อยทั้งหลายเป็นคนกลุ่มน้อยในสังคมและมักถูกมองว่าเป็นผู้มาทีหลังและมีภาพลักษณ์ในทางลบทำนองว่าเป็นผู้หญิงที่เต็มไปด้วยเล่ห์มาษา กล้าได้กล้าเสีย และเก่งเรื่องเพศเป็นเหตุให้สามีรักสามีหลง เป็นต้น ดังนั้นเรื่องเล่าที่พาดพิงถึงเมียน้อยซึ่งเป็นผู้มาทีหลังก็หนีไม่พ้นเรื่องทางเพศ ซึ่งแสดงความเจนจัดไม่กระดากอาย เช่นเรื่อง *เมียน้อยเมียหลวง* ซึ่งเป็นการเล่าเชิงอธิบายเหตุว่า เพราะเหตุใดผู้ชายจึงรักเมียน้อยมากกว่าเมียหลวง ซึ่งได้คำตอบว่า เป็นเพราะเมียน้อยมีความกล้าได้กล้าเสีย ไม่กระดากอาย สามารถสนองตัณหาอารมณ์ของสามีได้ดีกว่าเมียหลวงซึ่งมักสุภาพเรียบร้อย และกระดากอายในเรื่องเพศ เป็นต้น ในนิทานเล่าว่า

มีกษัตริย์เมืองหนึ่งมีภรรยาสองคนๆ หนึ่งเป็นเมียหลวงคนหนึ่งเป็นเมียน้อยอยู่มาวันหนึ่งกษัตริย์มีความประสงค์ออกไปหาปูตามลำห้วยมากินเดินทางไปพร้อมเหล่าเสนา เมื่อถึงลำห้วยกษัตริย์ก็ลี้ว่งเข้าไปหาปูในถ้ำเล็กๆ ทันใดนั้นถ้ำก็จับมือไว้ด้วยความเจ็บปวดและเกรงว่าตนเองจะเสียชีวิต จึงสั่งให้หมู่เสนาอำมาตย์ไปเชิญภรรยาหลวงมาหาและขอร้องให้นางเปลื้องผ้าให้ดูก่อนที่ตนเองจะเสียชีวิต ภรรยาหลวงไม่ยอมเพราะอับอายผู้คน กษัตริย์จึงให้ไปเชิญภรรยาผู้น้อยมาและขอร้องให้ทำเช่นเดียวกัน เมียน้อยจึงเปลื้องผ้าเพื่อสนองอารมณ์อยากเห็นของสามีเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อนางเปลื้องผ้า ถ้ำก็จับมืออยู่ก็เปิดออกด้วยความตกตะลึงที่เห็นภาพผู้หญิงเปลื้องผ้าอยู่ต่อหน้าจึงทำให้กษัตริย์รอดพ้นจากความตายเป็นเหตุให้สามีทั้งหลายรักภรรยาผู้น้อยมากกว่าเมียหลวงเพราะเขามีบุญคุณกันมาแต่ปางก่อนนั่นเอง⁵⁵

มีข้อสังเกตว่านิทานเรื่องนี้มีการใช้สัญลักษณ์ทางเพศเพื่อบ่งชี้ให้เห็นว่า ถ้าเป็นสัญลักษณ์หมายถึง อวัยวะเพศของผู้หญิง ส่วนการใช้มือลี้ว่งเข้าไปหาปูในถ้ำเป็นสัญลักษณ์แทนอวัยวะเพศชาย การกำหนดให้ผู้หญิงคือภรรยาผู้น้อยต้องเปลื้องผ้าให้สามีดูต่อหน้าประชาชนจำนวนมากเพื่อสนองตัณหาความอยากหรือความมัวเมาทางเพศของสามีเป็นการแสดงออกถึงความรุนแรงทางเพศในมิติที่ว่า ผู้หญิงคือ เพศที่ต้องตอบสนองต่อความต้องการทางเพศของชาย โดยที่ผู้หญิงไม่มีอำนาจต่อรองทางเพศ กล่าวอีกนัยหนึ่งในสังคมลาวหลวงพระบางซึ่งเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับ

* พบว่าในภาคกลางมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับเมียน้อยเมียหลวงทำนองเดียวกันนี้ และในชนชาติพันธุ์ไทต่างๆ เช่น ไทย ล้านนา ไทยอีสาน ไทใหญ่ ไทจีน ไทลื้อ ไทขาว ไทดำ ไทใต้คง เป็นต้น โปรดดูเปรียบเทียบใน เวาน์ เพลงเออ, ด้วยปัญญาและความรัก นิทานชาวเมืองเหนือ. นิทานเรื่องนี้บางครั้งมีการนำไปเล่าเป็นนิทานคติ และนิทานอธิบายขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของผู้เล่าในแต่ละโอกาส

⁵⁵ สัมภาษณ์, บุญคำ มีบัวทอง, 22 พฤษภาคม 2548.

ผู้ชาย ดังนั้นผู้หญิงจึงกลายเป็นเพศที่ต้องเคารพเชื่อฟังบุรุษ แม้แต่ในการจินตนาการเรื่องทางเพศ ซึ่งแม้เป็นเพียงโลกจินตนาการแต่ผู้หญิงก็กลายเป็นวัตถุทางเพศที่มักได้รับการกระทำอันรุนแรงจากฝ่ายชายเสมอ จนบางครั้งการแสดงออกในเรื่องเพศที่ชายเป็นฝ่ายกำหนดดังกล่าวกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่สังคมรับรู้ว่าเป็นไปไม่ได้ มิใช่เรื่องจริง แต่ทว่าความมิใช่เรื่องจริงนั้นก็เป็นการแสดงอยู่บนพื้นฐานของฝ่ายหญิงเป็นผู้ถูกระทำทางเพศ

จากการสังเกตบริบทของการเล่านิทาน นิทานเรื่องนี้นิยมเล่าในหมู่หญิงสูงอายุส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเพื่ออธิบายเหตุว่าเพราะเหตุใดสามีซึ่งมีภรรยาสองคนจึงรักและหลงภรรยา น้อยมากกว่าภรรยาหลวง ซึ่งส่วนใหญ่จะกล่าวในตอนจบเรื่องไว้ว่าเพราะภรณาน้อยเคยช่วยชีวิตภรรยาหลวงไว้ นอกจากนี้บางคนยังอธิบายว่าเพราะภรณาน้อยเป็นคนใจกล้าหน้าด้านไม่อายที่จะแสดงออกในทางเรื่องเพศ บางครั้งก็แย่งชิงสามีของคนอื่นหรือมีความชัดเจนในเรื่องเพศจึงทำให้สามีรักและหลงหรือมัวเมาในกิเลสตัณหาที่ภรณาน้อยปรนเปรอ เป็นต้น อนึ่งผู้วิจัยพบว่าผู้เล่านิทานส่วนใหญ่เป็นหญิงสูงอายุและรับรู้เรื่องนี้มาจากการฟังเทศน์ในช่วงเข้าพรรษา โดยพระสงฆ์ได้นำมาเทศเป็นคติหรืออุทาหรณ์มิให้ผู้คนหลงมัวเมาในตัณหาเพราะจะเป็นบาปติดตัว มนุษย์จึงควรรักษาศีล ภาวนา และทำจิตใจ และร่างกายให้บริสุทธิ์โดยเฉพาะวันพระที่ต้องละเว้นจากอบายทั้งหมดรวมถึงเรื่องกามตัณหาด้วย ดังนั้นในบริบทของการเล่านิทานในฐานะที่เป็นนิทานธรรมะหรือนิทานให้คติในการรักษาศีลจึงทำให้ภาพของภรณาน้อยกลายเป็นภาพของหญิงที่แสดงออกในเชิงความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์เพื่อขบขันให้การสั่งสอนเห็นภาพดี และชั่วตรงข้ามกันอย่างเด่นชัด โดยนัยนี้ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ทางเพศบางครั้งก็มีความเกี่ยวข้องกับจุดมุ่งหมายของเรื่องเล่าและเทคนิคการนำเสนอเรื่อง และเกี่ยวพันกับเรื่องหลักธรรมคำสอนทางศาสนาด้วยเช่นกัน

(3) ขัดแย้งระหว่างสามี-ภรรยา

นิทานมุขตลกแสดงความขัดแย้งระหว่างสามีภรรยาเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งที่ซ่อนอยู่ในใจลึกๆ ของทั้งสามีและภรรยา ซึ่งไม่อาจเปิดเผยหรือพูดตรงๆ ได้ในยามปกติ ดังนั้นเมื่อมีโอกาสระบายความในใจก็มักจะระบายออกมาเป็นนิทานกึ่งที่เล่นที่จริง เพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์ จะไม่ค่อยพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ เมื่อมีโอกาสร้องขอหรือเปลี่ยนแปลงได้ก็จะแสดงจิตได้สำนึกลึกๆ นั้นออกมา เช่น เรื่อง *น้องสามขาดดีได้แต่ควยยาว*⁵⁶ เป็นเรื่องสองสามีภรรยาที่มีความทุกข์ยากลำบากในการดำเนินชีวิต จึงชวนกันไปกระโดดน้ำตาย แต่บังเอิญไปกระโดดลงในบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ของพระอินทร์ เมื่อพระอินทร์เสด็จลงมาทรงนำจึงพบสองสามีภรรยา ด้วยความเมตตาจึง

⁵⁶ สัมภาษณ์, เกียง วงศ์วี, 27 มีนาคม 2547.

ได้มอบฆ้องวิเศษให้ แต่มีข้อแม้ว่าฆ้องนี้ใช้ได้เพียงสามครั้งเท่านั้น หากอธิบายสิ่งใดจะเป็นจริงได้ สองสามภรรยาจึงปรึกษากันว่าจะขออะไรบ้าง ฝ่ายภรรยาจึงขอให้อวัยวะเพศของสามีมีขนาดยาวขึ้น แต่เนื่องจากไม่บอกให้ชัดเจนว่าต้องการขนาดยาวเพียงใด จึงทำให้อวัยวะเพศของสามีขนาดยาวหนึ่งกิโลเมตร ต่อมาจึงขอให้อวัยวะเพศของสามีสั้นลง แต่ไม่บอกให้ชัดว่าให้มีขนาดสั้นเพียงใด ส่งผลให้อวัยวะเพศของสามีถูกตัดหายไป สุดท้ายจึงต้องขอให้อวัยวะเพศของสามีมีขนาดเท่าเดิม หมายความว่า พรสามประการดังกล่าวถูกใช้ไปในสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์ใดต่อสามีภรรยาคู่นี้ นิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นความคับข้องใจของภรรยาที่ไม่พึงพอใจในอวัยวะเพศของสามี ซึ่งเป็นปัญหาที่ไม่อาจพูดหรือบอกกับใครได้เนื่องจากสังคมมีความเคร่งครัดในเรื่องการแสดงออกทางเพศทั้งในแง่พฤติกรรมและวาจา นิทานจึงตีแผ่หรือสะท้อนปัญหาเรื่องเพศระหว่างสามีภรรยาให้เห็นอย่างเด่นชัด

หากพิจารณาในมิติความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงอาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้แสดงการต่อรองอำนาจของสตรี โดยแสดงออกในเรื่องเพศอย่างเด่นชัดเห็นได้จากเมื่อได้พรมาสามประการแล้วฝ่ายหญิงเป็นผู้กำหนดว่าควรจะใช้พรขอสิ่งใด การแสดงความไม่พึงพอใจเรื่องอวัยวะเพศของสามีจึงเป็นสิ่งที่แสดงออกอย่างโจ่งแจ้ง มีข้อสังเกตว่านิทานเรื่องนี้จะนิยมเล่าในผู้ชายเป็นหลักและมักเล่าผ่านมุมมองของผู้ชายจึงอาจแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงยังเป็นประเด็นทางเพศที่ผู้ชายมักนำมาระบายอารมณ์หรือเป็นทางออกจากความเคร่งครัดในการแสดงออกทางเพศที่ต้องสำรวมทั้งวาจา และใจอันเกิดจากความเคร่งครัดด้านจารีตประเพณี ดังนั้นการแสดงออกในเชิงตลกขบขันซึ่งรับรู้กันว่าไม่อาจเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ในชีวิตจริงดังเช่นเรื่องนี้ นอกจากเป็นการระบายอารมณ์ของชาวลาวหลวงพระบางแสดงผ่านนิทานแล้ว ยังสะท้อนปัญหาทางเพศสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยาอันเป็นเรื่องลับเฉพาะที่ไม่ควรพูดแต่ได้รับการปลดปล่อยออกมาผ่านอารมณ์ขันด้วย

(4) ขัดแย้งระหว่างหญิง-ชาย

เป็นความขัดแย้งทำนองชายหญิงมีเพศสัมพันธ์กัน โดยฝ่ายชายใช้เล่ห์เหลี่ยมหลอกฝ่ายหญิงให้หลงกลจนมีเพศสัมพันธ์กันสุดท้ายฝ่ายหญิงซึ่งมักเป็นหญิงสาวบริสุทธิ์เมื่อได้ลิ้มรสของการมีเพศสัมพันธ์ก็จะติดอกติดใจ เช่นเรื่อง *สาวน้อยไปเลี้ยงควาย*⁵⁷ ส่วนเรื่อง *อ้ายควยคันควยเกี้ยว*⁵⁸ เป็นเรื่องแสดงความต้องการทางเพศเล็กๆ ของคนที่ห่างหาย หรือเป็นบุคคลต้องห้ามด้านเพศสัมพันธ์ เช่น พระสงฆ์ และแม่หม้าย แต่เนื่องจากความต้องการทางเพศเป็นเรื่องธรรมชาติของ

⁵⁷ สัมภาษณ์, สาย วัจศิริ, 19 เมษายน 2548.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน.

มนุษย์ การมีข้อห้ามหรือตั้งกฎระเบียบทางสังคมเพื่อกำหนดพฤติกรรมของคนจึงทำให้เกิดความคับข้องใจจึงต้องระบายออกมาผ่านมุขตลก ในเรื่องนี้มีกำหนดให้อวัยวะเพศชายกระโดดโลดเต้นเข้าไปอยู่ในอวัยวะเพศของแม่หม้ายซึ่งกำลังอาบน้ำ ทำให้แม่หม้ายได้สุขสมอารมณ์ทางเพศ หลังจากนั้นก็เคลื่อนย้ายไปอยู่ในร่างกายพระสงฆ์ทำให้พระเกิดอารมณ์ทางเพศ เป็นต้น เห็นได้ว่าอวัยวะเพศที่กระโดดโลดเต้นดังกล่าว เป็นสัญลักษณ์แทนความอยากทางตันหาทางเพศของมนุษย์ ซึ่งเชื่อมร้อยเข้ากับการล้อเลียนเสียดสีบุคคลที่ต้องห้ามทางเพศ เช่น พระสงฆ์ และแม่หม้ายในหมู่บ้านซึ่งเป็นบุคคลที่ห่างหายจากการมีเพศสัมพันธ์ เพราะสามีเสียชีวิต* สร้างให้มีความเกี่ยวข้องกับเพศ ดังนั้นความขบขันจึงเกิดจากการเสียดสีล้อเลียน และการเล่นกับอุบายทางจิตวิทยากับคนฟัง เนื่องจากทุกคนรู้ว่าพระสงฆ์และแม่หม้ายมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไรแต่เมื่อถูกจัดวางให้มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องทางเพศจึงขัดแย้งกับสถานภาพทางสังคมตามจารีตปฏิบัติของของสังคม

ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องหยาบ โลอนที่ควรพิจารณาในฐานะที่เป็นวรรณกรรมมุขตลก คือมีบทบาทในการระบายความคับข้องใจอันเกิดจากระเบียบแบบแผนทางสังคมโดยใช้กลวิธีมุขตลกอารมณ์ขันมาเป็นกลไกหลักในการสื่ออารมณ์สนุกสนาน ประเด็นแรก การใช้มุขตลกเป็นรูปแบบในการนำเสนอเนื้อหาสาระเพื่อระบายอารมณ์อาจเป็นเพราะอารมณ์ขันเป็นวิธีการระบายความกดดันคับข้องใจได้ดีที่สุด โดยเฉพาะความตลกที่เกิดจากเรื่องที่เป็นไปไม่ได้เกี่ยวกับประเด็นทางเพศในโลกของความจริง แต่สามารถเป็นไปได้ในโลกของจินตนาการ เช่น กรณีหอยเข้าอวัยวะเพศของน้องเมียนั้นเป็นเรื่องเหลือเชื่อและเป็นไปไม่ได้ที่แม่ยาย ภรรยา และแม้แต่ตนเองจะไม่รู้เท่าทันเล่ห์กลของพี่เขย เช่นเดียวกับเรื่องกินแซบกินนัวที่น้องเมียนจะรู้เพียงสาจนไม่รู้ว่าพี่เขยกำลังร่วมเพศกับตนเอง หรือเป็นไปได้ที่พระสงฆ์จะไม่รู้ว่าเด็กสาวที่ป็นต้นมะม่วงโดยไม่ใส่กางเกงชั้นในนั้นจะมีบาดแผลตรงกลางหว่างขา ดังนั้นอารมณ์ขันจึงเกิดขึ้นจากสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ในชีวิตจริงแต่เกิดขึ้นได้ในอาณาจักรของเรื่องเล่า

อย่างไรก็ดีมีข้อสังเกตว่า ในการสร้างอารมณ์ขันของนิทานตลกหยาบ โลอน ส่วนใหญ่จะนำประเด็นเรื่องผู้หญิงเป็นฝ่ายถูกกระทำมาเป็นเป้าหมายในการล้อ เช่น เรื่อง *กินแซบกินนัว หอยเข้าที่น้องเมียน สามสหาย ครูสาวมัธยม เด็กน้อยลักหมากม่วงครุบา* นิทานเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าผู้ชายคือผู้มีอำนาจเหนือกว่าผู้หญิง ผู้หญิงคือกลุ่มคนที่ต้องยอมรับอำนาจหรือรองรับความต้องการทางเพศของ

* คำว่า แม่หม้าย ในความหมายของภรรยาหลวงพระบาง หมายถึง สถานภาพของผู้หญิงที่สามีเสียชีวิต ส่วนแม่ฮ้างจะใช้ในความหมายว่า ผู้หญิงที่ถูกสามีทอดทิ้ง กล่าวอีกนัยหนึ่ง แม่หม้ายเกิดจากสามีเสียชีวิตหรือ จากตาย ส่วนแม่ฮ้างเกิดจากสามีละทิ้ง หรือหย่า เป็นการจากเป็น มิใช่จากตาย

ชาย แม้กระทั่งการปลดปล่อยอารมณ์คับข้องใจอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคม การใช้ผู้หญิงเป็นเป้าหมายทางเพศซึ่งเป็นวิถีคิดที่อยู่บนพื้นฐานของสังคมชายเป็นใหญ่ ยิ่งไปกว่านั้นมิใช่ข้อสังเกตว่านิทานมุขตลกหยาบโหลนดังกล่าวจะนิยมเล่าในกลุ่มผู้ชาย โดยเฉพาะเวลาที่มีการพบปะสังสรรค์และดื่มเหล้าในช่วงว่างจากการทำงานในไร่นา หรือในช่วงเทศกาลงานบุญ และงานปีใหม่ เป็นต้น เรื่องเพศที่มักเกี่ยวพันกับผู้หญิงที่เป็นฝ่ายถูกกระทำจึงกลายเป็นประเด็นหลักในการนำมาเล่าในนิทานมุขตลกประเภทหยาบโหลน ดังนั้นในบริบทของการเล่าที่มีการดื่มสุราการเน้นความครื้นเครงสนุกสนานจึงทำให้เรื่องที่เล่าเป็นการแสดงอารมณ์ความรู้สึกของผู้เล่าและผู้ฟังและมีการแต่งเติมเพื่อชี้ให้เห็นความรุนแรงทางเพศที่แสดงผ่านสัญลักษณ์ของความอ่อนแอ อ่อนด้อย และความโง่ของฝ่ายหญิง เช่น การกำหนดให้ผู้หญิงเป็นคนโง่ไร้เดียงสา และรู้ไม่เท่าทันเล่ห์เหลี่ยมของผู้ชาย เช่น เรื่องกินแซบกินนัว และหอยเข้าที่น้องเมียซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงโง่ถึงสามคนคือ แม่ยาย ภรรยา และน้องเมียซึ่งต่างก็ยินยอมให้มีการร่วมเพศขึ้นแสดงผ่านการใช้อวัยวะเพศเกี่ยวเอาหอยออกจากอวัยวะเพศของน้องเมีย อาจกล่าวได้ว่าเรื่องเล่าเหล่านี้มีนัยของการแสดงออกถึงความรุนแรงทางเพศที่แสดงให้เห็นอำนาจของผู้ชายผ่านเรื่องเล่ามุขตลกประเภทหยาบโหลน

ส่วนวรรณกรรมมุขตลกไม่หยาบโหลน ซึ่งเก็บรวบรวมได้ 28 เรื่อง พบว่านอกจากให้ความบันเทิงและผ่อนคลายความตึงเครียดจากกฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ในสังคมแล้วยังสะท้อนความขัดแย้งของคนในสังคม ซึ่งมีประเด็นหลักอยู่ที่เรื่อง “ศักดิ์ศรี” และ “ความโง่” อีกด้วย ชาวหลวงพระบางให้ความสำคัญกับเรื่องศักดิ์ศรีค่อนข้างมาก เนื่องจากศักดิ์ศรีเป็นสิ่งสำคัญที่แสดงออกถึงเกียรติภูมิ ความรู้ ความนับถือตนเองแต่หากใครจำต้องมาเสียรู้คนอื่นเพราะความโง่เขลา หรือความรู้ไม่เท่าทันเล่ห์เหลี่ยมของอีกฝ่ายหนึ่งก็ยิ่งสร้างความคับแค้นใจกลายเป็นชนวนความขัดแย้งในสังคมดังแสดงออกมาในวรรณกรรมมุขตลกหลายเรื่อง จากการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งดังกล่าวมีทั้งความขัดแย้งในครอบครัวและระดับสังคม โดยมีคู่ขัดแย้งหลักๆ ได้แก่ พ่อเมียบกับลูกเขย สามีกับภรรยา พระกับเณร และเจ้าเมืองกับประชาชน นอกจากนี้ยังมีความขัดแย้งระหว่างคนต่างกลุ่มต่างชาติพันธุ์ด้วย

(1) พ่อเมียบ - ลูกเขย

คู่ตรงข้ามระหว่างพ่อเมียบกับลูกเขย ส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องการเอาชนะคะคานากัน หรือการไม่ลงรอยกัน เพื่อรักษาศักดิ์ศรีของแต่ละฝ่ายส่งผลให้ต้องพยายามหาวิธีมาขัดข้องกันเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งยอมแพ้ ได้แก่เรื่อง *พ่อเมียบกับลูกเขย* ทั้งสองไปล่าสัตว์ในป่าแต่เพื่อต้องการแก้งอีกฝ่ายวันแรกลูกเขยแก้งเจ็บขาต้องให้พ่อตาหามกลับบ้านพ่อตารู้สึกแค้นใจมากต่อมาพ่อตาจึงแก้งเจ็บขาบ้างเพื่อหวังให้ลูกเขยแบกกลับบ้าน แต่ลูกเขยรู้ทันจึงสานตะกร้าใบใหญ่ให้พ่อตานั่งและแบกกลับ

บ้าน ระหว่างทางแกลังแบกเดินมาสักพักจึงวางพ้อตาไว้บริเวณหัวภู และแกลังตะโกนว่าข้างป่ากำลังมาทางนี้ให้พ้อตาหนีเร็ว ฝ่ายพ้อตากลับข้างมากจึงลี้ลงข้างล่างภูเขาและวิ่งกลับบ้านในที่สุด การขัดแย้งระหว่างพ้อตา ลูกเขย สะท้อนออกมาในนิทานมุขตลกค่อนข้างมากและส่วนใหญ่ลูกเขยจะเป็นฝ่ายชนะพ้อตา ลักษณะเช่นนี้เป็นการสื่อความหมายว่า ในท้ายที่สุดแล้วพ้อตาต้องยอมรับลูกเขยในที่สุดเพื่อเห็นแก่ลูกสาว และบรรดาหลานที่เกิดมา นอกจากนี้อาจตีความได้ว่า เป็นเพราะพ้อตา มีอายุมากขึ้นต้องยกตำแหน่งหัวหน้าครอบครัวให้แก่ลูกเขยต่อไป การสะท้อนว่าลูกเขยมักเป็นฝ่ายแก้เผ็ดพ้อตาได้และชนะในที่สุดอาจสอดคล้องกับความเป็นจริงในวิถีชีวิตดังที่กล่าวมา

นอกจากนี้อาจตีความได้ว่า การที่ลูกเขยสามารถเอาชนะหรือแก้เผ็ดพ้อตาดังปรากฏในนิทานถือเป็นการตอบโต้ ลดทอน ทำลายอำนาจของพ้อตา เนื่องจากในสังคมลาวหลวงพระบางมีธรรมเนียมแต่งลูกเขยเข้าบ้าน ดังนั้นเมื่อลูกเขยเข้ามาอยู่ในครอบครัวอันหมายถึงอยู่ภายใต้การปกครองของพ้อตา ซึ่งมีอำนาจมากที่สุดในครอบครัว สถานภาพของลูกเขยจึงเป็นเพียงผู้อาศัยและไม่มีอำนาจหรือสิทธิใด และต้องทำตามคำสั่งของผู้ใหญ่คือพ้อตาลักษณะของความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้เกิดความขัดแย้งภายในครอบครัว ดังนั้นนิทานมุขตลกที่มีแนวเรื่องลูกเขยแสดงชัยชนะเหนือพ้อตาซึ่งเป็นการแฝงนัยแห่งการต่อต้าน ตอบโต้ และลดทอนทำลายอำนาจของพ้อตา จึงย่อมชี้ให้เห็นความปรารถนาของลูกเขยรวมถึงเป็นการระบายความคับข้องใจของกลุ่มลูกเขยอันสัมพันธ์กับมิติทางจิตวิทยาอย่างเด่นชัด ดังที่ศิริพร จูตะฐาน ณ ถลาง ได้ศึกษาเรื่องสังข์ทอง โดยให้บุคคลต่างสถานภาพในครอบครัวคือ พ้อตากับลูกเขยเป็นผู้ตีความวรรณกรรมเรื่องนี้พบว่า คนต่างสถานภาพกันก็ย่อมตีความวรรณกรรมแตกต่างกันกล่าวคือ หากลูกเขยเป็นผู้ตีความถึงการกระทำของท้าวสามนต์จะแสดงทัศนคติเข้าข้างฝ่ายลูกเขย ขณะที่พ้อตาก็มักตีความเข้าข้างท้าวสามนต์ โดยนัยนี้ทั้งลูกเขยและพ้อตาต่างก็เห็นอกเห็นใจหรือตีความวรรณกรรมเข้าข้างสถานภาพของตนเอง ดังนั้นศิริพร จูตะฐาน ณ ถลาง จึงสรุปว่า

“ข้อมูลที่ว่าสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวตีความนิทานต่างกันแสดงให้เห็นว่า เวลาคนฟังนิทาน จะเปรียบเทียบตัวเองกับตัวละครที่มีสถานภาพในครอบครัวเช่นเดียวกับตัวเอง และจะตีความหรือวินิจฉัยพฤติกรรมตัวละครโดยใช้สถานภาพและบทบาทในครอบครัวที่ตนดำรงอยู่เป็นบรรทัดฐาน ในขณะที่เดียวกันก็ใช้พฤติกรรมตัวละครในนิทานมาสนับสนุนพฤติกรรมของตนในครอบครัว ในเมื่อพ้อตาเข้าข้างท้าวสามนต์ เห็นใจท้าวสามนต์ คิดว่าท้าวสามนต์ทำถูกก็เอาการกระทำของท้าวสามนต์มายืนยัน (validate) ว่าสิ่งที่ตนกระทำอยู่ในครอบครัวเป็นสิ่งที่ถูกในทำนองเดียวกันลูกเขยผู้ซึ่งคิดว่าท้าวสามนต์ผิดและควรจะถูกประณาม ก็ใช้จุดนี้มาปลอบใจตัวเองว่าพ้อตาของตนทำผิดเช่นเดียวกับท้าวสามนต์ พูดย่างๆ ก็

คือ ทั้งพ่อตาและลูกเขยต่างก็ใช้พฤติกรรมตัวละครในนิทานมาเป็นเหตุผลที่จะสนับสนุน (justify) การกระทำของตนต่อไป⁵⁹

(2) สามี - ภรรยา

ส่วนใหญ่จะแสดงความสัมพันธ์และการช่วยเหลือเกื้อกูลสามัคคีปรองดองกันระหว่างสามี ภรรยา ซึ่งหากสามีและภรรยาไม่สามัคคีกันย่อมเกิดปัญหาในการดำเนินชีวิต สะท้อนให้เห็นกรณี สามีภรรยาขาดความสามัคคีกัน ในเรื่อง *หมาจิ้งเหียน* (หมาจิ้งเรื้อน) สองสามีภรรยาไปทำไร่พบหมาจิ้งเรื้อนเห่าจอมปลวกอยู่จึงไปลอบขุดจอมปลวกพร้อมกับกล่าวรับโชคลาภด้วยความสามัคคี ปรากฏว่าพบไหเงินไหทองจำนวนมากจึงกลายเป็นเศรษฐีร่ำรวย ทำให้สามีภรรยาอีกคู่หนึ่งอยากร่ำรวยบ้างจึงทำตามบ้าง แต่ภรรยาไม่เชื่อและกล่าววาจาไม่ดีต่อจอมปลวกและพฤติกรรมของสามี เมื่อขุดจอมปลวกจึงไม่พบไหเงินไหทอง แง่คิดหลักของนิทานเรื่องนี้คือ มุ่งเตือนสติคู่แต่งงานว่าหากจะประกอบกิจการใดต้องมีความสามัคคีปรองดองการทำงานจึงจะสำเร็จลุล่วง

ในเรื่อง *อ้ายน้อยหาญหมี* สะท้อนให้เห็นว่าในบางครั้งผู้ชายก็ต้องพึ่งพาปัญญาและความสามารถของผู้หญิงหรือเมียของตนเองด้วย เพราะบางสถานการณ์ผู้หญิงอาจมีสติปัญญาและเอาตัวรอดได้ดีกว่า เช่น อ้ายน้อยกับภรรยาเดินทางไปค้าขายระหว่างทางได้พบกับหมีด้วยความกลัวอ้ายน้อยจึงวิ่งขึ้นต้นไม้ ปล่อยให้ภรรยาเผชิญหน้ากับหมี ฝ่ายภรรยาหนีไม่ทันจึงใช้ไม้ฟาดหมีจนถึงแก่ความตาย แต่เกรงว่าสามีของตนจะเสื่อมเสียเกียรติภูมิ จึงตกลงกันว่าจะบอกคนอื่นว่าสามีเป็นคนฆ่าหมี ทำให้ทุกคนชื่นชมความกล้าหาญของอ้ายน้อย ต่อมาอ้ายน้อยได้รับราชการรับใช้พระเจ้าแผ่นดินและล่าจระเข้ที่ฆ่าทำร้ายชาวบ้านได้สำเร็จจากการช่วยเหลือของภรรยา เห็นได้ว่าเรื่องนี้มีนัยแห่งการเสียสละ บ่อนเซาะอำนาจของผู้ชายซึ่งได้รับการยกย่องจากสังคมว่าเป็นผู้นำครอบครัว เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด ปกป้องภรรยา และลูกหลาน เป็นผู้เข้มแข็งห้าวหาญ แต่นิทานเรื่องนี้ น่าจะมีนัยของการโต้กลับหรือย้อนแย้งให้เห็นว่า แท้จริงแล้วผู้ชายก็ได้แตกต่างจากผู้หญิงมากนัก บางครั้งผู้ชายมีความอ่อนด้อย ขี้ลาดหวาดกลัว ไม่มีความเป็นผู้นำ เห็นได้จากเมื่อเห็นหมีก็วิ่งหนีขึ้นต้นไม้ทิ้งภรรยาไว้เผชิญหน้ากับหมี และฆ่าหมีได้ในที่สุด ซึ่งชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงมีความกล้าหาญ เฉลียวฉลาด เป็นผู้นำหรือผู้สนับสนุนช่วยเหลือเกื้อกูลสามี ให้เกียรติสามี อันเป็นคุณสมบัติของสตรีที่บุรุษส่วนใหญ่ต้องการ

⁵⁹ศิริพร จิตะฐาน ฅ ฉกลาง, ใน *ท้องถิ่นนิทานและการละเล่น...การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2539), หน้า 190.

(3) พระ - เณร

เป็นความขัดแย้งระหว่างเจ้าอาวาสกับลูกวัดหรือหลวงตากับลูกศิษย์ โดยลูกศิษย์เป็นฝ่ายแก้เผ็ดพระ ได้แก้เรื่อง หลวงพ่อฉันทน์จีโก่ หลวงพ่อถูกลูกวัดหลอกให้กินจีโก่โดยโกหกว่าเป็นน้ำอ้อย ส่วนเรื่อง *ขันตาปากับเจ้าหัวตา* (สองตำนาน) เป็นการแก้เผ็ดของขันตาปาซึ่งเป็นลูกวัด หลอกให้หลวงตาถูกปลาคุกใช้เงี่ยงขวิด หลอกให้หลวงตาวิ่งกลับวัด หลอกให้หลวงตาออกบิณฑบาตตอนกลางคืน หลอกให้หลวงตาฉันทน์จีโก่ และจีหมาเป็นต้น มีข้อสังเกตว่า มุขตลกดังกล่าวยังนำความโง่ ความฉลาด มาเสียดสีล้อเลียนเพื่อให้เกิดความสนุกสนานด้วย โดยผู้ฟังจะสนุกไปกับผู้เล่าตรงที่ผู้มีอำนาจหรือผู้หลักผู้ใหญ่ในสังคมถูกโต้กลับ หรือถูกกระทำจากคนที่ด้อยกว่า ซึ่งสามารถชดเชยอารมณ์ความรู้สึกของความกดดันอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ควบคุมความประพฤติและการปฏิบัติของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี ยกตัวอย่างเช่น เจ้าหัวตาหรือหลวงพ่อ ซึ่งเป็นพระผู้ใหญ่จะมีความรู้เท่าทันขันตาปาซึ่งเป็นเพียงเด็กวัด แต่ทว่าหลวงพ่อก็ถูกขันตาปาใช้ความฉลาด เจ้าเล่ห์ หลอกให้หลงกลด้วยอุบายตื้นๆ คือ หลอกให้กินจีโก่ จีหมาเป็นต้น บิณฑบาต หลอกให้ได้รับความบาดเจ็บ และอับอาย เป็นต้น จัดเป็นการตอบโต้อำนาจของพระสงฆ์ ด้วยการกลับหัวอำนาจอย่างเด่นชัด ซึ่งเป็นคุณลักษณะของการโต้กลับบุคคลที่มีอำนาจในสังคมเพื่อลดความกดดันทางจิตใจอันเกิดจากจารีตในสังคมที่เคารพนับถือผู้อาวุโส และพระสงฆ์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการหลอกให้พระฉันทน์จีโก่ และจีหมานั้น เป็นลักษณะการโต้กลับแบบรุนแรงที่เน้นการลดคุณค่าของความเป็นพระสงฆ์ที่เคร่งครัดศาสนาหรือเป็นบุคคลที่ควรเคารพเลื่อมใส ซึ่งเป็นยุทธวิธีหนึ่งของการตอบโต้อำนาจของผู้ด้อยอำนาจเช่น “เด็กวัด” อย่างขันตาปา

(4) เจ้าเมือง - ประชาชน

เป็นความขัดแย้งต่างชนชั้นวรรณะกันอย่างชัดเจนระหว่างชนชั้นปกครองคือ กษัตริย์ และผู้ใต้ปกครองคือ ไพร่ราษฎร โดยปกติกษัตริย์หรือผู้ปกครองจะมีอำนาจสูงสุดในการปกครองและกำหนดความถูกต้องของราษฎร ส่งผลให้ราษฎรไม่กล้าต่อต้านหรือแสดงออกซึ่งความไม่พอใจแม้บางครั้งผู้ปกครองอาจจะทำความผิด ดังนั้นนิทานพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งระบายออกของความคับข้องใจและความขัดแย้งดังกล่าวได้เป็นอย่างดี พบในนิทานเรื่อง *เชียงเมี่ยง* ซึ่งมีหลายตอนด้วยกัน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเลือกเล่าตอนที่สนุกสนาน และเป็นการแก้เผ็ดกษัตริย์ให้อับอายและพ่ายแพ้แก่เชียงเมี่ยง เช่น ตอน *เชียงเมี่ยงเอาเมียพญา* ซึ่งเล่าว่าพญาไปรบศึกฝากเมียไว้ให้เชียงเมี่ยงดูแล ฝ่ายเชียงเมี่ยงก็รับปากและดูแลอย่างดี เมื่อพญากลับมาพบว่าเมียตนเองท้องจึงสืบสวนหาคนที่ทำให้เมียตนเองท้องด้วยการให้ผู้ชายทุกคนยื่นเข้าแถวและเปิดอวัยวะเพศให้ดู หากใครอวัยวะเพศ

เกลี้ยกล่อมแสดงว่าต้องเป็นคนที่ทำให้เมียดตนเอง เชียงเมียงจึงนำปลาเข้ามาพอกไว้ที่ปลายอวัยวะเพศทำให้พญาถูกเชียงเมียงว่า ไม่เคยนอนกับผู้หญิงเพราะอวัยวะเพศขึ้นราแสดงถึงการไม่เคยถูกใช้งาน ทำให้เชียงเมียงรอดตัวจากการจับผิดของพญาเจ้าเมือง การนำสิ่งสำคัญที่สุดคือ มเหสีของกษัตริย์หรือพญานำมาล่อเลียนด้วยการตกเป็นภรรยาของเชียงเมียงนั้น เป็นการกระทำที่อุกอาจ ไม่อาจกระทำได้ในโลกของความจริง แต่เชียงเมียงได้ลืมนองจนทำให้มเหสีของพญาท้อง ซึ่งเป็นวิธีการโต้กลับอำนาจของกษัตริย์ที่รุนแรงเป็นอย่างมากในเยาะหยัน ทำให้อับอาย เสียรู้ และเสียของรักของหวงให้แก่สามัญชน

เช่นเดียวกับตอนเชียงเมียงเห็นหน้าพญาหน้าหมา เป็นการแสดงการขัดขืนคำสั่งของกษัตริย์โดยใช้เล่ห์กล กล่าวคือ เชียงเมียงได้รับมอบหมายให้ไปเฝ้าเจ้าเมืองจีนซึ่งมีใบหน้าเป็นสุนัข เจ้าเมืองจีนมีคำสั่งห้ามทุกคนแหงนมองดูใบหน้าของตนเอง เชียงเมียงก็ขัดคำสั่งโดยการใช้อุบายรับประทานอาหารที่ผักที่เป็นเครือ ผักตำลึง เมื่อต้องเล็มกินใบผักตามเครือซึ่งด้านหนึ่งผูกไว้ที่ปลายข้อเท้าจึงได้แหงนหน้าขึ้นไปเล็มใบตำลึงที่มีมืออีกด้านหนึ่งชูขึ้น ส่งผลให้เห็นหน้าพญาหน้าหมาได้โดยไม่มีความคิด การกระทำของเชียงเมียงดังกล่าวเป็นการทำทนาย และขัดคำสั่งของพญาหรือกษัตริย์โดยใช้ปัญญาเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในแต่ละสถานการณ์ทั้งยังสามารถประสบความสำเร็จกลับมาทุกครั้ง โดยที่กษัตริย์หรือผู้กระหน่ำต่างๆ ไม่อาจเอาผิดได้ ส่วนตอนอื่นๆ ก็มีความสนุกสนานไม่แพ้กัน ส่วนใหญ่เป็นการเอาชนะด้วยปัญญาแต่เป็นปัญญาตื้นๆ ที่ทำให้เกิดความขบขันแต่ซึ่งในความเป็นจริงเรื่องราวเหล่านั้น ไม่อาจเป็นความจริงได้ เช่น ตอนเชียงเมียงมาก่อนไก่ ตอนทำดีไต่กับพญา เชียงเมียงเก็บพริก เชียงเมียงหลอกคนอื่นข้ามแม่น้ำ เชียงเมียงอ่านหนังสือแข่งกับศัตรู และเชียงเมียงกินยาเบื่อ เป็นต้น

(5) คนต่างกลุ่มต่างชาติพันธุ์

ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ค่อนข้างเป็นเอกเทศคือ ไม่มีคนนอกกลุ่มหรือคนชนชาติพันธุ์อื่นเข้าไปปะปนมากนัก จึงทำให้วัฒนธรรมมีความเข้มแข็ง ต่อมาได้มีชนกลุ่มอื่นเข้ามาอยู่ปะปนอยู่ด้วยในชั้นหลัง เช่น กลุ่มชาวจีนซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองหล่มสักตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แล้วก่อนที่จะขยายต่อไปค้าขายอยู่ในเมืองหล่มเก่า และเมืองด่านซ้ายช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ผ่านการแต่งงาน ได้แก่ ชาวลาวอีสาน และชาวล้านนาซึ่งส่วนใหญ่เข้ามาอยู่ในยุค 2500 ส่วนชาวเขาเผ่าม้ง เข้าไปอยู่ร่วมในเมืองหล่มเก่า และเมืองด่านซ้าย เพียงสองสามหมู่บ้านซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังจากยุคปราบปรามคอมมิวนิสต์ ส่วนคนไทยนั้นพบว่าไม่ค่อยมีการเข้ามาปะปนหรือผสมกลมกลืนกันทางชาติพันธุ์มากนัก ดังนั้นเมื่อมีชนกลุ่มอื่นเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ซึ่งกลุ่มชนของ

ตนเองครอบครองสิทธิมาเป็นเวลานานจึงก่อให้เกิดการจำแนกแยกแยะคนกลุ่มอื่นออกจากวัฒนธรรมของตนเอง ผ่านกลวิธีการสร้างมุขตลกเกี่ยวกับคนต่างกลุ่มนี้ โดยนัยนี้นิทานมุขตลกจึงมีความสำคัญนอกเหนือจากเล่าเพื่อความบันเทิง คือ มีนัยสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือเสียดสีล้อเลียน เบียดขับให้เป็นคนต่างกลุ่ม ต่างชาติพันธุ์ อย่างเห็นได้ชัด เช่น เรื่อง *บักเชียงจิบ*⁶⁰ สะท้อนการเสียดสีคนจีนที่มุ่งทำงานหนักค้าขายเพื่อความร่ำรวยจนขาดการดูแลเอาใจใส่เมียของตน สุดท้ายเมียจึงไปมีชู้กับชายอื่น ส่งผลให้คนจีนกลายเป็นคนโง่ และไร้ศักดิ์ศรีในสายตาของชาวหลวงพระบาง เช่นเดียวกับเรื่อง *บักหลักบักแหลม* ที่เสียดสีคนจีนเรื่องการค้าขายแต่ต้องเสียรู้คนลาว

ส่วนเรื่อง *ยวนกับเปรตวัดศรีภูมิ* เป็นการสะท้อนให้เห็นการติดต่อสัมพันธ์กับชาวล้านนาที่ส่วนหนึ่งเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนแต่ความเป็นคนล้านนายังคงเป็นสิ่งแปลก คนละกลุ่มกับชาวหลวงพระบาง เช่นเดียวกับชาวลาวอีสานที่ถูกสร้างให้เป็นคนอื่นด้วยวาทกรรมนิทานเรื่อง *ไทใต้กิ่งจีหมากพร้าว* ส่วนชาวม้งในฐานะชนกลุ่มน้อย กลุ่มใหม่ที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ต่างถูกสร้างให้เป็นชนกลุ่มอื่นที่ต่ำต้อยที่สุดในสายตาของชาวหลวงพระบาง โดยผ่านนิทานเรื่อง *ไปกินข้าวบ้านแม่* และ *อยากได้เมียแม่* ส่วนกลุ่มชนชาวไทยซึ่งชาวลาวหลวงพระบางรับรู้มาโดยตลอดว่าเป็นคนละกลุ่มกับตนแต่มีอำนาจในการปกครองเหนือตน การสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับชาวไทยจึงมีทั้งการสะท้อนสำนึกแห่งการถูกกดขี่จากไทย และการผสมกลมกลืนกับไทยผ่านกลวิธีการแต่งงาน และการแสดงจิตสำนึกไทย เป็นต้น กล่าวได้ว่านิทานมุขตลกที่สะท้อนความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ซึ่งเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกันซึ่งสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ การเมือง และประวัติศาสตร์ทำให้ชาวลาวหลวงพระบาง ในฐานะผู้ผลิตเรื่องเล่าสามารถสร้างสรรค์อำนาจของตนให้เหนือชนกลุ่มอื่นผ่านเรื่องเล่าที่แฝงมายาคติและอำนาจของเรื่องเล่าไว้อย่างน่าสนใจเพื่อธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และสืบสานสำนึกของความเป็นลาวหลวงพระบางให้เข้มข้นขึ้น (ดังที่จะอภิปรายอย่างละเอียดในบทที่ 5)

โดยสรุป มุขตลกที่เล่ากันอยู่ในชุมชนหลวงพระบางมีทั้งประเภทหยาบโลนทางเพศและไม่หยาบโลนทางเพศ นิทานเหล่านี้มีความสำคัญต่อชาวลาวหลวงพระบางในฐานะเป็นเครื่องสะท้อนปัญหา ความขัดแย้งในสังคมทั้งในระดับครอบครัวและระดับสังคม ในระดับครอบครัวมักนำเรื่องเพศมาเป็นเป้าหมายในการล้อเนื่องจากสังคมเคร่งครัดเรื่องเพศและการลำดับญาติ ตลอดจนมีจารีตทางสังคมมากมายเป็นสิ่งกำหนดคกกฎเกณฑ์ต่างๆ ในสังคม จึงทำให้ผู้คนมีความกดดันกับข้อใจจึงระบายออกมาในรูปของนิทานหยาบโลนทางเพศ และนิทานเกี่ยวกับการต่อต้านหรือการ

⁶⁰ สัมภาษณ์, อ่อน คำเลิศ, 26 พฤษภาคม 2547.

ขัดแย้งกันระหว่างคู่ตรงข้ามในสังคมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนที่มีชีวิตชีวา อีกทั้งยังสะท้อนความสัมพันธ์ในเชิงชาติพันธุ์ของกลุ่มชนลาวหลวงพระบางกับชนกลุ่มอื่นที่เข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์ด้วย สิ่งสำคัญคือเพราะเหตุใดในการต่อสู้ขัดขืนและไม่ยอมจำนนต่ออำนาจหรือความเป็นใหญ่ของผู้ชายผ่านเรื่องเพศ หรือการตอบโต้อำนาจของผู้ปกครอง พระสงฆ์ จำเป็นต้องอาศัยความตกลงกันเป็นเครื่องมือในการแสดงออกเป็นกลวิธีแห่งการตอบโต้อำนาจผ่านเสียงหัวเราะ ทั้งนี้หากมองผิวเผินอาจเห็นเพียงว่าเป็นนิทานมุขตลกปลดปล่อยอารมณ์แต่หากพิจารณาเชื่อมโยงกับบริบทการเล่านิทาน จุดมุ่งหมายในการเล่า กลุ่มผู้ฟัง และสาระหลักของเรื่องเล่าเห็นได้ว่านิทานมุขตลกคือนิทานเพื่อชีวิตที่มีบทบาทหน้าที่หลักในการชี้ให้เห็นความขัดแย้งภายในครอบครัวและสังคมอันเกิดจากระบบระบบโครงสร้างสังคม กฎเกณฑ์จารีตประเพณี ความเชื่อและศาสนาซึ่งพัฒนาหล่อหลอมเป็นระเบียบแบบแผนจนทำให้มนุษย์ซึ่งเป็นผู้สร้างกฎเกณฑ์เหล่านั้นขึ้นมาเกิดความกดดันคับข้องใจ

ดังนั้นจึงต้องแสวงหากลไกในการระบายหรือลดความกดดันคับข้องใจจากกฎระเบียบดังกล่าวเพื่อสร้างความสมดุลให้แก่ชีวิตและจิตใจแม้ว่าบางครั้งลักษณะการปลดปล่อยความคับข้องใจดังกล่าวอาจแสดงให้เห็นถึงการกระทำที่แฝงนัยเรื่องความรุนแรงทางเพศที่ฝ่ายชายกระทำต่อฝ่ายหญิงก็ตาม กล่าวได้ว่านิทานมุขตลกมีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางซึ่งไม่อาจพิจารณาได้เพียงเป็นวรรณกรรมเพื่อความสุระบายความกดดันในจิตใจแต่เพียงอย่างเดียวแต่มีนัยแสดงปัญหาและความขัดแย้งในมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายหญิงระหว่างผู้ปกครองผู้ใต้ปกครอง ระหว่างผู้มีอำนาจในสังคมกับผู้ด้อยอำนาจ และระหว่างชาติพันธุ์ซึ่งแสดงผ่าน “เสียงหัวเราะ” อาจกล่าวได้ว่าเสียงหัวเราะคือกลวิธีต่อสู้ของผู้ด้อยกว่าในการรื้อถอนอำนาจของกลุ่มตรงข้ามนั่นเอง นอกจากนี้ยังพบว่าเรื่องมหัศจรรย์ก็มีความสำคัญในการเติมเต็มความสุขให้แก่ชาวลาวหลวงพระบางในฐานะชนพลัดถิ่นได้เป็นอย่างดีเช่นกัน

4.4.2 เรื่องมหัศจรรย์ในฐานะวรรณกรรมหลักหนี่

วรรณกรรมมหัศจรรย์ ในที่นี้ผู้วิจัยใช้ในความหมายร่วมกับวรรณกรรมนิทานนิยาย และวรรณกรรมที่มีแนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน กล่าวคือ วรรณกรรมมหัศจรรย์ หรือเรื่องมหัศจรรย์ เป็นวรรณกรรมที่เน้นอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ในการดำเนินเรื่องเป็นสำคัญ แต่เนื่องจากวรรณกรรมดังกล่าวมีลักษณะของการทำให้เป็นวรรณกรรมชาดก จึงทำให้มีลักษณะเฉพาะของการเป็นวรรณกรรมมหัศจรรย์ วรรณกรรมมหัศจรรย์นิทานนิยาย จัดได้ว่าเป็นวรรณกรรมเพื่อความบันเทิงในชุมชนลาวหลวงพระบาง ซึ่งส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายหลักในการเล่าอ่าน หรือฟังเพื่อความบันเทิงผ่อนคลายอารมณ์เป็นสำคัญ จัดเป็นวรรณกรรมที่เติมเต็มความฝัน

และจินตนาการของชาวลาวหลวงพระบางได้เป็นอย่างดี ความนิยมในฐานะที่เป็นวรรณกรรมบันเทิงที่เน้นความมหัศจรรย์มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เน้นความรัก การพลัดพราก การต่อสู้กับฝ่ายอธรรม และจบลงด้วยความสุขสมหวังของตัวละครเป็นลักษณะเด่นที่ทำให้ความสุขและหลีกเลี่ยงจากโลกความจริง

วรรณกรรมหลักหนีในที่นี้ผู้วิจัยใช้หมายถึง วรรณกรรมที่ช่วยเติมเต็มจินตนาการ ความหวังความฝันของชาวลาวหลวงพระบางที่ไม่อาจมีหรือเกิดขึ้นได้ในชีวิตจริง การหลักหนีจึงเป็นการหลักหนีชีวิตจริงในโลกของความจริงที่ต้องเผชิญกับความทุกข์ยากลำบากในการดำเนินชีวิต ปัญหาด้านเชื้อชาติ สถานภาพทางสังคม และการได้รับความกดดันจากการเมืองการปกครองของไทยในหลากหลายรูปแบบตลอดระยะเวลาที่สืบทอดเชื้อสายกันอยู่ในบริบทของสังคมไทย จึงทำให้วรรณกรรมประเภทมหัศจรรย์ ซึ่งมีคุณลักษณะพิเศษคือ เป็นเรื่องเหนือจริงเกินกว่าวิสัยที่มนุษย์ปุถุชนธรรมดาจะกระทำได้ แต่ก็สามารถบังเกิดหรือเกิดขึ้นได้ในโลกของจินตนาการ ประหนึ่งว่าเรื่องเล่าเหล่านั้นคือภาพแทน ความฝันของชีวิตที่มีเจ้าหญิงเจ้าชาย การพลัดพราก การฟันฝ่าอุปสรรค และการกลับมาพบกันใหม่ในตอนจบอย่างมีความสุขความสมบูรณ์ในชีวิต เหล่านี้คือสิ่งที่สร้างความสุขให้แก่ผู้อ่านผู้ฟัง หรือผู้ดูให้มีความรู้สึกร่วมไปกับตัวละครได้เป็นอย่างดีผ่านฉากบรรยากาศธรรมชาติและถ้อยคำอันงดงาม ซึ่งส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางมีความสุขและหลักหนีชีวิตจริงที่ประสบกับความทุกข์ยากนานปีการเข้าไปสู่ในโลกของความฝัน และจินตนาการ ดังนั้นการพิจารณาวรรณกรรมมหัศจรรย์ในมิติการเติมเต็มจินตนาการจึงเชื่อมโยงเข้ากับบทบาทของวรรณกรรมมหัศจรรย์ในลักษณะที่เป็นวรรณกรรมหลักหนีได้อย่างมีนัยสำคัญต่อความเป็นกลุ่มชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย

ลักษณะโครงเรื่องส่วนใหญ่จะมีการผูกปมขัดแย้งเกี่ยวกับเรื่องความรักอันก่อให้เกิดความรัก ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความโศกเศร้าเสียใจ มีความขัดแย้งระหว่างตัวละครเอกกับฝ่ายตรงข้าม การต่อสู้เอาชนะอุปสรรค และจบแบบมีความสุข ความสมหวังของตัวละครเอก หลังจากที่ต้องเผชิญกับความทุกข์ยากลำบากในชีวิต ลักษณะโครงเรื่องดังกล่าวมีพลังในการปลุกเร้าอารมณ์ความรู้สึกของผู้ฟังผู้อ่านให้มีส่วนร่วมไปกับตัวละครได้อย่างไม่ยากนัก จากการศึกษาของศิริพร ณ ถลาง เกี่ยวกับวรรณกรรมแนวจักรๆ วงศ์ๆ ของไทยพบว่า ส่วนใหญ่มีโครงเรื่องแบบ “ลักลุกสาวยักษ์พาทั้งจรแล้วย้อนกลับมาฆ่าพ่อตาตาย” ลักษณะโครงเรื่อง หรือแนวเรื่องแบบนี้ส่งผลให้วรรณกรรมจักรๆ วงศ์ๆ ของไทยได้รับความนิยมเป็นอย่างมากและแพร่หลายอยู่ในระบบวัฒนธรรมของสังคมไทยของไทย มีการผลิตซ้ำอย่างแพร่หลายในรูปแบบของนิทานวัดเกาะและ

วรรณกรรมกลอนสวด⁶¹ ซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยเฉพาะในระดับชาวบ้านที่สามารถรับฟังรับชม หรือซึมซับรับรู้เอาความสุขจากตัวเรื่องวรรณกรรมเชื่อมโยงเข้ากับจินตนาการความฝันของตนเองได้อย่างเต็มที่⁶²

ในกรณีของชาวลาวหลวงพระบางพบว่า วรรณกรรมมหัศจรรย์แนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ มีลักษณะร่วมกับวรรณกรรมแนวจักรๆ วงศ์ๆ ของไทย จึงอาจทำให้วรรณกรรมพื้นบ้านไทย และลาวหลวงพระบางมีลักษณะร่วมกัน เป็นที่น่าสังเกตว่าวรรณกรรมที่มีแนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากทั้งในสังคมไทยและสังคมลาวหลวงพระบางทั้งที่วรรณกรรมดังกล่าวแสดงแนวเรื่องของชนชั้นสูงที่มีชาติตระกูลสูง เป็นผู้มั่งอานาจ และมีภรรยาหลายคนจนก่อให้เกิดความขัดแย้งในครอบครัว ทำให้ตัวละครเอกต้องระหกระเหินตระกำลำบาก แต่ในที่สุดก็สามารถกอบกู้ศักดิ์ศรีและเป็นฝ่ายชนะธรรมในที่สุด อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาด้วยทฤษฎีวรรณกรรมกับบริบททางสังคมของชาวลาวหลวงพระบาง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมพื้นบ้านของคนอย่างใกล้ชิด ในฐานะที่วรรณกรรมเหล่านี้อยู่ในประเพณีชีวิตย่อมแสดงให้เห็นบทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อกลุ่มชนซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับกลุ่มชน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ในฐานะวรรณกรรมหลักหนี่ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับกลุ่มชนในมิติทางจิตวิทยา คือ เป็นเครื่องเติมเต็มความสุข ความฝัน และจินตนาการ โดยผู้เสพจะมีความสุขจากความประทับใจในบทบาทของตัวละครเป็นสำคัญ และความรู้อีกตื่นตื่น ใฝ่ใจจากฉากการผจญภัย และการสู้รบของตัวละครเอกกับเหล่าอธรรม ตลอดจนมีความสุขกับการบรรยายฉากธรรมชาติอันสวยงาม และการจบเรื่องแบบสุขสมหวัง จึงจัดเป็นวรรณกรรมความสุขที่ใช้หลักหนี่ความทุกข์จากการดำเนินชีวิตในโลกความจริงได้

4.4.2.1 เรื่องมหัศจรรย์กับการเติมเต็มจินตนาการ

ความฝันและจินตนาการเป็นสิ่งที่อยู่ในระดับลึกของจิตวิญญาณมนุษย์ โดยปกติมนุษย์มักฝันและจินตนาการถึงความสุข ความสมหวังซึ่งเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตและจิตใจ รวมทั้งเป็นเครื่องค้ำจุนให้มีกำลังใจในการต่อสู้ชีวิตต่อไปแม้ว่าในโลกแห่งชีวิตจริงจะทุกข์ยากลำบากหรือผจญกับความโหดร้ายก็ตาม ความหวังและความฝันส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ในโลกสมมุติเช่นวรรณกรรม ซึ่งมีเจ้าหญิง เจ้าชาย ที่ครองรักกัน แม้จะประสบความทุกข์ยาก พลัดพราก แต่ในท้ายที่สุดก็จะฝันฝ่า

⁶¹ดูเพิ่มเติมใน ศรีศิลป์ บุญขจร, วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

⁶²ดูเพิ่มเติมใน ศิราพร ณ ถลาง, ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น...: การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย.

อุปสรรค และมีความสุขสมหวังในที่สุด ดังนั้น ความสุขความสมหวังอิมเมจของผู้เสพวรรณกรรมส่วนใหญ่จึงได้จากตัวเรื่องวรรณกรรมที่สุขสมหวังในตอนจบเช่นกัน วรรณกรรมจึงเป็นเสมือนภาพแทน (representation) ชีวิตของมนุษย์หรือของผู้ใช้วรรณกรรมด้วย

ในวรรณกรรมมหัศจรรย์ของชาวลาวหลวงพระบางแทบทุกเรื่องจะดำเนินเรื่องโดยเริ่มจากตัวละครเอกชาย เกิดเป็นลูกกษัตริย์ต้องออกเดินทางจากเมืองเพื่อแสวงหาความรู้ด้านการรบและการปกครอง เมื่อเรียนสำเร็จแล้วก็ต้องเดินทางกลับบ้านเมือง ระหว่างการเดินทางกลับเมืองมักพบรักกับนางเอก ต้องฟันฝ่าอุปสรรคต่อสู้กับตัวละครฝ่ายร้าย อาจพลัดพรากจากหญิงคนรัก แต่สุดท้ายได้กลับมาพบกันและจบอย่างมีความสุขเช่น เรื่อง *สินไช สุลิวังค์ ผมหอม แดงอ่อน พญาคนคาก ท้าวยี ผีน้อย หมาหุย และบัวเหียว* ในเรื่อง *สินไช* ท้าวสินไชต้องฟันฝ่าอุปสรรคผจญภัยสู้รบกับภูโหล (ภูซวง) ยักษ์ วิทยาธร และยักษ์กุมพันเพื่อติดตามไปช่วยเหลือนางสุมนทากลับมายังบ้านเมืองของตน ขณะเดียวกันก็ต้องผจญกับความเลวร้ายของท้าวทั้งหกคน ซึ่งคิดทำร้ายสินไชจนได้รับบาดเจ็บสาหัส แต่ในที่สุดท้าวสุรราช ซึ่งรู้ความจริงว่าแท้จริงแล้วสินไชคือคนที่ติดตามไปช่วยนางสุมนทากลับมาอย่างปลอดภัยจึงออกติดตามช่วยเหลือสินไชและลงโทษลูกชายทั้งหกคนที่กลั่นแกล้งทำร้ายสินไช ส่วนเรื่อง *สุลิวัง* ผู้ฟังจะรู้สึกสงสารนางพิมพาจับใจที่ถูกพระสวามีคือท้าวพรหมทัตขับไล่ออกจากเมืองพร้อมลูกชายคือท้าวสุลิวังซึ่งยังเล็ก แต่เมื่อออกเดินทางกลางป่าท้าวสุลิวังค์ต้องพลัดพรากจากแม่เนื่องจากนางพิมพาถูกยักษ์ลักพาไป ทำให้สุลิวังค์ต้องระหกระเหินตามลำพังและได้เรียนเวทมนตร์ความรู้กับฤาษี หลังจากนั้นจึงออกติดตามช่วยเหลือแม่จนพบและได้ฆ่ายักษ์ทศกัณฐ์ซึ่งเป็นคนลักพานางพิมพาสุดท้ายท้าวสุลิวังค์ได้พบแม่และพ่อและจบลงด้วยความสุขสมหวังของตัวละคร

ส่วนเรื่อง *แดงอ่อน* การที่นางแดงอ่อนถูกใส่ร้ายว่าคลอดลูกเป็นจระเข้และถูกขับไล่ออกจากเมืองทำให้ต้องพลัดพรากจากลูกและสามี แต่ด้วยความช่วยเหลือของพระฤาษีจึงทำให้นางได้พบกับลูกชายคือ ท้าวมหาจักรอีกครั้งเพราะเมื่อมหาจักรเติบโตเป็นหนุ่มก็ออกติดตามหาแม่ ในระหว่างทางก็ผจญกับอุปสรรคนานาประการจนในที่สุดก็ผ่านพ้นทุกอย่างมาได้ วรรณกรรมเรื่อง *ผีน้อย* แม้ว่าจะมีเค้าเงื่อนคล้ายวรรณกรรมนิทานกำพร้าวซึ่งตัวละครเอกเป็นกำพร้าวทุดตะ แต่ต่อมาด้วยบุญบารมีและการตั้งมั่นอยู่ในความดีก็ทำให้ท้าวกำพร้าวได้นางงาเป็นภรรยา นอกจากนี้การที่ท้าวผีน้อยสามารถเอาชนะอุปสรรคจากการคิดร้ายทำลายของกษัตริย์ผู้ทุศีลโดยมีตัวละครผีน้อยคอยช่วยเหลือก็สามารถผ่านพ้นอุปสรรคและกลายเป็นกษัตริย์เจ้าเมืองปกครองไพร่ฟ้าประชาชนสืบต่ออย่างมีความสุข เหล่านี้ล้วนเป็นความสุขใจ บันเทิงใจจากตัวเรื่องวรรณกรรมมหัศจรรย์หรือนิทานนิยายของชาวลาวหลวงพระบาง

ในเรื่อง *พญาคันคาก* ก็เช่นเดียวกันการที่ตัวละครเอกเกิดมาเป็นอมมนุษย์คือ เป็นพญาคันคากแต่เมื่อได้สร้างสมบุญบารมีช่วยเหลือมนุษย์ในการสู้รบกับแถน ซึ่งเป็นเทพฝ่ายร้ายที่มีความอิจฉาริษยาทำคั่นคากจึงไม่บันดาลน้ำฝนให้แก่โลกมนุษย์ เมื่อพญาคันคากยกกองทัพสัตว์ไปสู้รบและเอาชนะพญาแถนรวมทั้งสั่งสอนพญาแถนให้มีคุณธรรมและตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตน การจบเรื่องลงด้วยการกลายร่างเป็นมนุษย์ของพญาคันคาก เพราะได้ประกอบคุณงามความดีช่วยเหลือชาวมนุษย์ จึงเป็นตัวอย่างในการทำความดีของมนุษย์ เช่นเดียวกับเรื่อง *ท้าวหมาหุย* ซึ่งแม้ท้าวหมาหุยจะเกิดเป็นสุนัขแต่ด้วยความพากเพียรในการเรียนเวทย์มนตร์และคอยปกป้องคุ้มครองน้องชายคือท้าวจันทร์แดงจนสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ และสามารถช่วยฆ่ายักษ์ตนที่ทำลายชาวเมืองได้สำเร็จเมื่อหมดเวรหมดกรรมท้าวหมาหุยก็กลายร่างเป็นมนุษย์และปกครองบ้านเมืองสืบต่อไปอย่างสุขสงบ หนึ่งมีข้อสังเกตว่า วรรณกรรมมหัศจรรย์ทั้งสองเรื่องดังกล่าวแม้จะมีลักษณะเป็นวรรณกรรมชาดกแล้ว (กำหนดให้พญาคันคากคือพระพุทธรเจ้า และท้าวหมาหุยคือ พระโมคคัลลานะ) แต่ก็มิบทบาทในการให้ความบันเทิงด้วย

ในเรื่อง *นางम्मหอม บัวเขียว* และเรื่อง *ท้าวยี* แม้ว่าทั้งสามเรื่องจะไม่มีฉากสู้รบแต่ความสนุกสนานจากตัวเรื่องโดยรวมไม่ว่าจะเป็นการมีชีวิตกำพร้าที่ถูกตั้งข้อรังเกียจจากชาวบ้าน การออกติดตามหาพ่อช่างสารจนพบและอยู่ปราสาทยอดดงด่วนของนางम्मหอมในเรื่อง *นางम्मหอม* ก็ล้วนสร้างความตื่นตาตื่นใจให้แก่ผู้ฟัง ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อนางต้องการแสวงหาคู่ครองนางจึงนำम्मหอมใส่ผอบลอยน้ำพร้อมอธิษฐานหาคู่เป็นผลให้ได้พบกับขุนไทย ต่อมาได้ลักลอบอยู่กินด้วยกันจนมีลูกถึงสองคน นางก็ตัดสินใจหลบหนีพ่อช่างโงงกลับบ้านเมืองของขุนไทยเป็นเหตุให้พ่อช่างเสียใจจนเสียชีวิต นอกจากนี้เรื่องยังเน้นความสนุกสนานต่อไปเมื่อนางต้องพบอุปสรรคครั้งสำคัญเมื่อนางโงงแปลงกายเป็นนางम्मหอมทำให้นางต้องพลัดพรากจากลูกสาวและลูกชายทั้งสองซึ่งเป็นการผูกปมเรื่องให้ผู้ฟังต้องคอยเอาใจช่วยนางम्मหอมเอาชนะอุปสรรคในชีวิต สุดท้ายทุกอย่างก็ลงเอยด้วยดีอย่างมีความสุข ส่วนเรื่อง *บัวเขียว* หรือบัวสม บัวสอง บัวเขียว การที่ลูกชายทั้งสามคือ ท้าวบัวสม ท้าวบัวสอง ท้าวบัวเขียวถูกพ่อขับไล่ออกจากเมืองเพราะชอบเล่นสกา จึงไปเรียนวิชาเวทย์มนตร์อยู่กับยักษ์สองผัวเมีย เมื่อเติบโตเป็นหนุ่มจึงเดินทางท่องเที่ยวผจญภัยในที่สุดทั้งสามคนพี่น้องก็พบรักและได้ปกครองบ้านเมืองของพ่อตา ส่วนเรื่อง *ท้าวยี* หรือท้าวยีควายเงินเห็นได้ชัดว่าวรรณกรรมเรื่องนี้เน้นให้เห็นความมีบุญบารมีของคน ซึ่งแม้ตอนแรกจะเป็นชายทุกตะยากแค้นแต่เพราะบุญบารมีจึงทำให้มีโอกาสนำควายเงินที่เลี้ยงไว้แลกกับไก่อแก้ววิเศษของกษัตริย์เมืองหล้า น้ำ ไก่อแก้วมีความวิเศษก็จะขันทุก 3 ปีเพื่อเนรมิตบ้านเมือง ไพร่ฟ้าประชาชน และทรัพย์ศฤงคารให้แก่ท้าวยีทำให้ท้าวยีสามารถสร้างบุญสร้างกุศลและปกครองไพร่ฟ้าร่วมกับนางบัวไข้อย่างมีความสุข

ดังนั้นเนื้อหาของวาระของวรรณกรรมทั้งเรื่องนางผมหอม และท้าวยี่สิบน้อย สามารถสร้างความสุขความบันเทิงใจให้แก่ผู้ฟังได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะเรื่องท้าวยี่สิบจัดเป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงสังคมอุดมคติที่ชาวหลวงพระบางใฝ่ฝันหรือแสวง เนื่องจากในชีวิตจริงต้องผจญกับความทุกข์ยากในการดำเนินชีวิต วรรณกรรมมหัศจรรย์จึงเติมเต็มความสุขของชาวลาวหลวงพระบางให้เกิดขึ้นในโลกของจินตนาการ การจินตนาการหรือการสร้างความสุขในโลกสมมุติถือเป็นการหลีกเลี่ยงชีวิตจริง เนื่องจากชีวิตจริงของชาวลาวหลวงพระบางอาจต้องประสบกับปัญหาอุปสรรค หรือมีความกดดันคับข้องใจจากภาวะแวดล้อมของการดำเนินชีวิต การถูกบังคับ หรืออพยพเคลื่อนย้ายมาด้วยเหตุผลทางสงคราม การเข้ามาสร้างชีวิต สร้างชุมชนใหม่ในภาวะสงคราม และท่ามกลางความขัดแย้งต่างๆ ย่อมทำให้เกิดความทุกข์ในการดำเนินชีวิต การหลีกเลี่ยงชีวิตจริงที่ประสบกับภาวะกดดันต่างๆ ด้วยการหลบ หลีก หรือหันไปให้ความสนใจกับโลกสมมุติที่ให้ความบันเทิง ความสุข และความสมหวัง ซึ่งแม้จะผจญกับปัญหาและอุปสรรคในตอนแรก หากในท้ายที่สุดตัวละครเหล่านั้นก็ผ่านพ้นอุปสรรคต่างๆ และมีความสุขในชีวิต ภาพความสุข ความเพียบพร้อมของตัวละครเอกในลักษณะที่เป็นอุดมคติเหล่านี้ เป็นภาพแห่งความปรารถนาของชาวลาวหลวงพระบาง แม้ไม่อาจเกิดขึ้นในชีวิตจริงแต่การหลีกเลี่ยงชีวิตชั่วคราวเพื่อดื่มด่ำความสุขในโลกจินตนาการจึงเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิต จิตใจในฐานะคนพลัดถิ่นของชาวลาวหลวงพระบาง และเป็นเหตุผลที่แสดงให้เห็นว่าเหตุใดชาวลาวหลวงพระบางจึงนิยมอ่านหนังสือ* ในประเพณีวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง เช่น ในพิธีอยู่กรรมเดือนของแม่ลูกอ่อนซึ่งสมัยก่อนต้องอยู่ไฟเป็นเวลานานร่วมเดือน การอ่านหนังสือจึงช่วยผ่อนคลายความเครียดของแม่ และสร้างความสัมพันธ์อันดีในหมู่เครือ

* ประเพณีการอ่านหนังสือ ของชาวลาวหลวงพระบาง หมายถึง การนำวรรณกรรมเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ มาอ่านหรือขับเป็นท่วงทำนองอันไพเราะตามท้องเรื่องในวรรณกรรม ลักษณะคล้ายๆ การขับคำหรือขับอ้อยของทางล้านนา ผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะการอ่านหนังสือ หรือแม้แต่การขับท่อมหลวงพระบางคือ อัตลักษณ์วัฒนธรรมอันสำคัญของลาวเหนือซึ่งมีความละม้ายใกล้เคียงกับภาคเหนือของไทยมาก ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากความใกล้ชิดทางวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านนาและล้านช้างหลวงพระบางในอดีต จึงทำให้ชาวลาวหลวงพระบางนิยมและเชี่ยวชาญการขับ หรือการอ่านหนังสือมากเป็นพิเศษ เช่นเดียวกับที่ชาวพวนเชียงขวางถนัด “ขับจิม” และ “ขับพวน” ซึ่งเป็นอัตลักษณ์การขับร้องของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวพวน ในขณะที่ลาวทางใต้เช่น จำปาศักดิ์ หรือลาวกลางเช่น เวียงจันทน์ รวมทั้งลาวในภาคอีสานของไทยทั้งหมดมีความเชี่ยวชาญในการร้องหมอลำ การลำเรื่องต่อกลอนซึ่งเป็นศิลปะการร้อง และการแสดงอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องการอ่านหนังสือหลวงพระบางไว้ได้แก่ หุมพัน รัตตะนะวง ผู้ที่สนใจสามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน หุมพัน รัตตะนะวง, *อ่านหนังสือหลวงพระบาง* (กะซวงกะแหงลข่าว และวัดทะนะท่า สะถาบันคั่นคว้าวัดทะนะท่า พะแนกกะแหงลข่าววัดทะนะท่า แขวงหลวงพระบาง, 1998).

ญาติที่มาให้กำลังใจแม่ลูกอ่อน เรื่องที่นิยมนำมาอ่าน ได้แก่ เรื่องสุลวิงศ์ กาละเกิด จำปาสี่ต้น สีชนมโนรา นางแดงอ่อน และนางพมพอม เป็นต้น

ในประเพณีงานศพหรืองานเจี๊ยนเจี๊ยนก็นิยมนำวรรณกรรมเรื่องสำคัญอดนิยมนำมาอ่านเป็นทำนองเช่นเดียวกับพิธีอยู่กรรมเดือนของแม่ลูกอ่อน แต่ในพิธีงานศพจะนิยมนำเรื่อง ลินไซ จันทะภาค พระลักพระลาม และจำปาสี่ต้นมาอ่านเพื่อผ่อนคลายความโศกเศร้า ความอาลัยของญาติพี่น้อง ตลอดจนเป็นการสร้างบรรยากาศโดยรวมให้เกิดความสนุกสนานแก่ชาวบ้านที่มาร่วมงานศพด้วย กล่าวได้ว่าการอ่านหนังสือในงานเจี๊ยนเจี๊ยนนอกจากเป็นการผ่อนคลายอารมณ์ความเศร้าหมอง ลดความทุกข์โศกของบรรดาญาติพี่น้องของผู้ตายแล้ว ยังเป็นการสร้างความสามัคคีในชุมชนในการมาช่วยงานศพและได้ฟังวรรณกรรมเรื่องสำคัญๆ อันเป็นการสืบสานวัฒนธรรมการอ่านหนังสือและสืบสานประเพณีงานศพของกลุ่มชนด้วย ดังนั้น ประเพณีอ่านหนังสือจึงเป็นกุศโลบายและภูมิปัญญาพื้นบ้านลาวหลวงพระบางในการธำรงอัตลักษณ์วิถีชีวิตวัฒนธรรมของตนเอง ทั้งนี้ผู้ที่ทำหน้าที่อ่านหนังสือจะต้องเป็นผู้ที่มีน้ำเสียงดี มีท่วงทำนองการอ่านที่ไพเราะมีลูกเอื้อน ลูกโศก ตามท้องเรื่องด้วยจึงจะทำให้ผู้ฟังประทับใจและมีความสนุกสนานอยู่ร่วมฟังจนรุ่งสาง บางครั้งก็สลับสับเปลี่ยนกันอ่านในแต่ละช่วงตอนเพื่อผู้ฟังจะได้ฟังหลากหลายสำเนียง และสำนวนแตกต่างกันไป*

นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวลาวหลวงพระบางยังใช้วรรณกรรมนิทานนิยายเป็นเครื่องให้ความบันเทิงในรูปแบบอื่นนอกเหนือจากการฟัง และการอ่านกันในพิธีอยู่กรรมและในงานเจี๊ยนเจี๊ยน กล่าวคือมีการนำวรรณกรรมไปดัดแปลงเป็นบทละคร เพื่อนำไปแสดงละครดัดแปลงเป็นมหรสพเดียวที่มีอยู่ในวิถีชีวิตลาวหลวงพระบางในสมัยก่อน สันนิษฐานว่า การแสดงละครดัดแปลงของชาวหลวงพระบาง เป็นการประยุกต์หรือได้รับอิทธิพลมาจากการแสดงละครนอกของไทยซึ่งการ

* สัมภาษณ์, สิ้นรอง วงศ์ศิริ, 4 พฤษภาคม 2547. นายสิ้นรองเป็นนักอ่านหนังสือในชุมชนบ้านหิน โง้ง และบ้านวังกั้นหอดกลาง เนื่องจากเคยบวชเป็นพระอยู่นาน สามารถอ่านหนังสือธรรมและหนังสือสนุกได้อย่างดี เป็นผู้ที่มีน้ำเสียงไพเราะ เป็นนักเทศน์และนักอ่านหนังสือ ตลอดจนเป็นหมอพราหมณ์ในการประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์พื้นบ้านประจำชุมชนจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต นายสิ้นรอง วงศ์ศิริ ได้เสียชีวิตไปเมื่อต้นปี 2550 รวมอายุได้ 76 ปี ในการนี้ผู้วิจัยขออนุญาตถึงนายสิ้นรอง วงศ์ศิริเป็นอย่างยิ่งที่ท่านได้กรุณาสละเวลาในการสอนให้ผู้วิจัยอ่านอักษรลาวเดิม (อักษรไทยน้อย) ได้เป็นครั้งแรก รวมทั้งให้ที่พักอาศัยเป็นเวลาหลายวันในขณะที่เก็บรวบรวมข้อมูลอยู่บ้าน โนนตุม ตำบลท่าตะโก อำเภอวังโป่ง จังหวัดเพชรบูรณ์ (เนื่องจากนายสิ้นรอง ได้ย้ายถิ่นฐานไปตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว) นอกจากนี้ยังเป็นครูที่ถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมลาวอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ผู้วิจัยจึงขออนุญาตในบุญคุณไว้ ณ โอกาสนี้ และขอให้ดวงวิญญาณของท่านไปสู่สุคติในภพภูมิที่ดีด้วยเทอญ

แสดงละครนอกดังกล่าวนี้ได้รับความนิยมสูงสุดในสมัยอยุธยาตอนปลาย และมีการรื้อฟื้นสืบสานกันอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 2 อาจเป็นไปได้ว่าชาวลาวหลวงพระบางอาจได้รับอิทธิพลละครนอกของไทยมาตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยาตอนปลาย และเป็นที่รู้จักแพร่หลายในเมืองหลวงพระบาง เห็นได้จากเมื่อชาวลาวหลวงพระบางอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมืองชายขอบติดชายแดนของไทย ทุกชุมชนต่างก็มีการแสดงละครดัดแปลงเป็นมหรสพหลักสำคัญประจำกลุ่มชน เช่น ในอำเภอป่าด อำเภอปากท่า และอำเภอบ้านโคก จังหวัดอุดรธานี อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก อำเภอหล่มเก่า และอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยต่างก็มีการแสดงละครดัดแปลงด้วยกันทั้งสิ้น จนกล่าวได้ว่า ละครดัดแปลงเป็นสัญลักษณ์การแสดงของกลุ่มชนลาวหลวงพระบาง*

วรรณกรรมที่นิยมนำมาแสดงเป็นละครดัดแปลงได้แก่ เรื่องสุลิว ซึ่งเป็นเรื่องยอดนิยายที่สุดในพื้นที่วิจัย เห็นได้จากในวงละครดัดแปลงแทบทุกวงจะนำเรื่องสุลิวไปดัดแปลงเป็นบทละครเพื่อใช้แสดงกันอย่างแพร่หลาย เช่น วงละครดัดแปลงของนายสุบิน แก้วไขแสงซึ่งเป็นวงดัดแปลงที่มีชื่อเสียงที่สุดในพื้นที่อำเภอหล่มสักจะจัดแสดงเรื่องสุลิวซึ่งเป็นเรื่องเอกของวง ส่วนเรื่องอื่นๆ อาจแสดงบ้างแต่ไม่ค่อยเป็นที่นิยมเท่ากับเรื่องสุลิว อาทิ เรื่องนางพม่อม นางหอมสุ สิ้นไซ และจำปาสีตัน เป็นต้น โดยนัยนี้วรรณกรรมหัตถ์หรือเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ จึงมีบทบาทหน้าที่ในสังคมลาวหลวงพระบางในแง่ให้ความบันเทิง โดยเฉพาะมิติด้านเติมเต็มความฝัน และจินตนาการ

* การที่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การแสดงละครดัดแปลงของชาวลาวหลวงพระบางเป็นการจำลองหรือได้รับอิทธิพลมาจากละครนอกของไทย เห็นได้จากในการแสดงดัดแปลงจะใช้ตัวละครที่เป็นผู้ชายล้วน มีการแต่งกายตามแบบละครนอก มีการทำรูปหัวโจกเช่น หัวยักษ์ หัวลิง หัวกวาง หัวนก หัวจระเข้ ในกรณีที่ต้องแสดงเป็นสัตว์ตามท้องเรื่อง นอกจากนี้ยังมีเครื่องดนตรีบรรเลงประกอบการเล่น มีเพลงร้องประกอบ มีการฟ้อนรำ และมีบทเจรจา เป็นต้น ดังนั้นการแสดงดัดแปลงจึงเป็นการแสดงที่สามารถสร้างความสุขความบันเทิงให้แก่ชาวลาวหลวงพระบาง เนื่องจากการแสดงดังกล่าวเป็นศิลปะพื้นบ้านที่ผสมผสานระหว่างนาฏศิลป์ วรรณศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และคีตศิลป์ไว้ด้วยกันอย่างลงตัวจึงทำให้วรรณกรรมที่ถูกแปลงมาจากลายลักษณ์มาเป็นการแสดงนั้นสามารถสร้างสีสันและความสนุกสนานให้แก่ชาวลาวหลวงพระบางเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการมีบทร้อง และบทเจรจา ตลอดจนการแสดงลีลาท่าทาง หรือการรำราชของตัวละครในเรื่องที่สามารถประคองประคองและแสดงความสามารถด้านศิลปะการแสดงได้อย่างเต็มที่ทั้งทั้งแสง สี ภาพ และเสียงประกอบอย่างเด่นชัดเป็นรูปธรรมก็ย่อมทำให้เรื่องราววรรณกรรมนั้นๆ มีความสนุก เข้มข้น ได้รสได้อารมณ์มากกว่าการฟัง หรือจากการอ่านหนังสือธรรมดา ุรรายละเอียดของการเล่นดัดแปลงของชาวลาวหลวงพระบางได้ใน อานาจ บุญอนันต์, “ดนตรีดัดแปลง จังหวัดอุดรธานี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรี วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2545)

ของชาวลาวหลวงพระบางเป็นสำคัญ ความบันเทิงใจหรือความสุข ส่วนใหญ่มักเกิดจากเนื้อเรื่อง
ของวรรณกรรมเองซึ่งมีโครงเรื่องที่ผูกปมปัญหาในตอนต้นเรื่องเพื่อให้ตัวละครได้แสดงความ
ขัดแย้ง การพลัดพราก การต่อสู้กับอุปสรรคและความเลวร้ายของฝ่ายอธรรม การได้รับชัยชนะ
และมักจบลงด้วยความสุขสมหวังของตัวละครซึ่งความสุขและความสมหวังของตัวละครเอก
ดังกล่าวเปรียบเสมือนความสุข ความสมหวังของผู้ฟัง ผู้อ่าน หรือผู้ดูด้วยเช่นกัน จึงกล่าวได้ว่า
ความบันเทิงใจที่ได้รับจากวรรณกรรมส่วนใหญ่จะเกิดจากความบันเทิงใจจากตัวเรื่องวรรณกรรมที่
สร้างความอึดอ้อมใจให้แก่กลุ่มชน รวมทั้งสร้างจินตนาการเกี่ยวกับฉากบรรยากาศ การพรรณนา
ธรรมชาติที่สวยงาม และฉากการสู้รบที่อุดมด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เวทย์มนตร์ไสยศาสตร์ล้วน
เป็นสิ่งที่สร้างความสุขใจให้แก่ผู้ฟัง ผู้อ่านถือเป็นวรรณกรรมหลักหนึ่งของชาวลาวหลวงพระบาง

สรุปได้ว่าวรรณกรรมหัตถ์อักษรย์แนวเรื่องจักรๆ วงศ์ มีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของชาว
ลาวหลวงพระบางในฐานะวรรณกรรมบันเทิงที่สร้างความสุขแก่ชาวลาวหลวงพระบางในฐานะ
เป็นเครื่องเติมเต็มความฝันและจินตนาการของชาวลาวหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังเห็นได้ว่า
วรรณกรรมดังกล่าวยังมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับวิถีชีวิตที่ยังคงเน้นให้มีความสุขความบันเทิงเช่น
การอ่านการฟังในประเพณีชีวิตในโอกาสต่างๆ และการเสพวรรณกรรมในรูปแบบการแสดง
ดังนั้นวรรณกรรมจึงไม่เพียงแต่ให้ความสุขความบันเทิง หากยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างความ
มั่นคงให้แก่ระบบวัฒนธรรม และวิถีการดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทยด้วย
กล่าวอีกนัยหนึ่ง วรรณกรรมเพื่อความสุขจัดเป็นกลไกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในการเสริมสร้าง
กำลังใจ เป็นเครื่องระบายความกดดันคับข้องใจ หรือความทุกข์ยากด้วยการ ปลดปล่อยอยู่ในโลกแห่ง
จินตนาการก่อนจะกลับออกมาเผชิญโลกแห่งความจริงด้วยความอึดอ้อมใจ ดังนั้น ในบริบทของ
ชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย วรรณกรรมมีบทบาทต่อกลุ่มชน และสนับสนุนแนวคิดที่ว่า
วรรณกรรมจะเป่าตายและรู้คุณค่าหากปราศจากบทบาทต่อผู้คนในสังคม ดังที่มาลินอฟสกี
(Bronislaw Malinowski) กล่าวประโยคสำคัญที่สะท้อนบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรม (รวมทั้งคติ
ชนประเภทต่างๆ) ไว้ว่า “ตัวบท (ของเรื่องเล่า) ก็เป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก แต่ถ้าปราศจากบริบท ตัว
บทนั้นก็จะเป็นสิ่งที่ไม่มี “ชีวิต” และอีกประโยคหนึ่งที่ว่า “เรื่องเล่าทั้งหลาย “มีชีวิตอยู่” ในสังคม
ของชาวบ้าน ไม่ได้มีชีวิตอยู่บน “กระดาษ”⁶⁴

⁶⁴อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิทยวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน (กรุงเทพฯ:
โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 318. การเน้น
ข้อความนี้เป็นของผู้วิจัย

4.4.2.2 เรื่องมหัศจรรย์กับคติธรรมในการดำเนินชีวิต

นอกจากความสุขความอิ่มเอมใจจากตัวเรื่องวรรณกรรมที่เต็มเต็มความฝัน และจินตนาการ ในฐานะวรรณกรรมหลักหนีแล้ว ความสุขอีกอย่างหนึ่งของผู้ฟังได้จากการอ่าน การฟังวรรณกรรม นิทานนิยายที่มีแนวเรื่องมหัศจรรย์จรรๆ วงศ์ๆ คือ ความสุขจากแง่คิดในการดำเนินชีวิตที่แฝงมากับความสุขจากตัวเรื่องนิทาน แง่คิดที่แฝงอยู่ในวรรณกรรมส่วนใหญ่เป็นแง่คิดที่หล่อหลอมมาจากปรัชญาทางพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งยังมีอยู่ในโลกทัศน์ความเชื่อของชาว ลาวหลวงพระบาง วรรณกรรมมหัศจรรย์จึงมิใช่วรรณกรรมที่เน้นความสนุกสนานแต่เพียงอย่างเดียว แต่แฝงแง่คิดคติธรรมไว้อย่างแนบเนียนอีกด้วย แนวคิดวรรณกรรมมหัศจรรย์หลักๆ ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ได้แก่

(1) แนวคิดบูรพกรรม

แนวคิดเรื่องบูรพกรรมหรือกรรมแต่ชาติปางก่อนเป็นปรัชญาความเชื่อซึ่งถูกเน้นย้ำอยู่เสมอ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารของสรรพสัตว์ ตรีบาใดที่ยังไม่หลุดพ้นเข้าสู่พระนิพพานมนุษย์จะเวียนว่ายตายเกิดไม่มีที่สิ้นสุด หากมนุษย์ประกอบกรรมดี ก็จะส่งผลบุญกุศลในชาติต่อไป หากประกอบกรรมชั่วก็ต้องชดใช้กรรมในชาติต่อไปเช่นกัน กรรมเก่าหรือบูรพกรรมของแต่ละคนจึงเป็นสิ่งที่ส่งผลมาแต่อดีตชาตินั่นเอง ดังนั้นวรรณกรรม ลาวหลวงพระบางจึงมุ่งเน้นการประกอบกรรมดีเพื่อจะได้ส่งผลดีต่อชาติหน้าหรือชาติต่อๆ ไป ชาวหลวงพระบางเชื่อว่า กรรมดีแต่ชาติปางก่อนเป็นสิ่งสำคัญที่นำมาอธิบายเรื่องอำนาจวาสนาของผู้คนได้ ปรากฏอย่างชัดเจนในวรรณกรรมเรื่อง *พญาคันคาก* เนื่องจากพญาคันคากหรือพระโพธิสัตว์เกิดมาต้องชดใช้กรรมในอดีตชาติ จึงเกิดเป็นคางคกซึ่งเป็นสัตว์เดรัจฉานต่ำต้อยเพื่อชดใช้กรรมเมื่อชดใช้กรรมหมดสิ้นแล้วก็สร้างสมบุญบารมีช่วยเหลือชาวมนุษย์สู้รบกับพญาแถนจนได้รับชัยชนะทำให้มนุษย์โลกรอดพ้นจากความอดอยากแห้งแล้ง แนวคิดบูรพกรรมถูกเน้นย้ำอยู่บ่อยครั้งในวรรณกรรมเรื่องนี้

นอกจากนี้แนวคิดเรื่องบูรพกรรมยังเน้นย้ำอย่างชัดเจนในเรื่อง *ท้าวหมาหุຍ* ซึ่งเป็นกรรมเก่าไม่ดีส่งผลสืบต่อมาถึงชาติปัจจุบันจึงเป็นเหตุให้เกิดเป็นสุนัขขนปุยเพื่อชดใช้กรรม เมื่อกรรมเก่าหมดสิ้นแล้วก็จะกลับกลายร่างเป็นมนุษย์เพื่อสร้างกุศลกรรมช่วยเหลือมนุษย์ต่อไป มีข้อสังเกตว่าเมื่อท้าวหมาหุຍและพญาคันคากชดใช้กรรมหมดสิ้นแล้วเมื่อจะกลายเป็นมนุษย์จะมีผู้ช่วยให้กลายเป็นมนุษย์ เช่น พญาคันคากจะมีพระอินทร์แปลงร่างให้พญาคันคากกลายเป็นมนุษย์ ส่วนท้าวหมาหุຍ มีพระฤาษีเป็นผู้ตัดจุกขวัณหัวออกจึงกลายเป็นมนุษย์ ลักษณะการเปลี่ยนผ่านจากสัตว์

เดรัจฉานมาเป็นมนุษย์นี่อธิบายให้เห็นเป็นรูปธรรมด้วยการให้ผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์หรือผู้มีเวทย์มนตร์คาถาเป็นผู้กระทำ หมายความว่าบุคคลผู้นั้นได้พ้นหรือได้ชดใช้กรรมเก่าหมดสิ้นแล้ว ต่อไปจึงเป็นการเร่งสร้างสมบุญบารมีเพื่อจะได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีในชาติต่อไป

ดังนั้นบรรพกรรมซึ่งมีผลต่อการกำเนิด การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในชาติปัจจุบันมีทั้งกรรมดีและไม่ดี หากเป็นกรรมไม่ดีบุคคลผู้นั้นต้องชดใช้กรรมเก่าให้หมดสิ้นก่อนจึงจะพบความสุข ความเจริญ ส่วนคนที่สร้างสมบารมีประกอบกรรมดีมาแต่ชาติปางก่อนย่อมได้เสวยสุขมีความสุข เจริญรุ่งเรืองในชาติต่อมา แนวคิดบรรพกรรมนี้เป็นความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและการรับผลจากการกระทำของตนเอง จัดเป็นแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติของชาวหลวงพระบาง หล่อหลอมเป็นกระบวนทัศน์ของชาวหลวงพระบาง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า เรื่องท้าวหมาหุย และพญาคันคากเดิมที่นำจะเป็นนิทานพื้นบ้านมาก่อนต่อมา นักปราชญ์ได้ปรับแต่งให้เป็นนิทานชาดกนอกนิบาต เพื่อให้สอดคล้องกับปรัชญาทางพระพุทธศาสนา และผสมผสานกับประเพณีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการขอฝนเพื่อความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร เช่น การจุดบั้งไฟพญานาคอันเป็นประเพณีปฏิบัติกันมาแต่โบราณ

(2) แนวคิดเรื่องทานบารมี การทำบุญสร้างกุศลไว้สำหรับภพหน้า

ในความเชื่อดั้งเดิมชาวหลวงพระบางเชื่อว่าชะตาชีวิตมนุษย์ทุกคนมีแกนเป็นผู้กำหนดไว้ อย่างเบ็ดเสร็จตายตัวแต่หากผู้ใดต้องการปรับเปลี่ยนชะตาชีวิตให้ดีขึ้นต้องเช่นสรวงบวงพาลีและอ้อนวอนพญาแกนเป็นการส่วนตัวดังปรากฏเป็นการปฏิบัติพิธีกรรมในยามวิกฤตของชีวิตดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วเช่น พิธีแก้แม่กำเลิด แก้พรหมชาติชาตา หรือพิธีส่งแกนแบบล้านนา แต่สมัยต่อมาเมื่อพุทธศาสนาแผ่ขยายเข้ามาในดินแดนแถบนี้ทำให้ความคิดความเชื่อเรื่องชาตินี้ชาติหน้า และการสร้างสมบุญบารมีเพื่อชีวิตที่ดียิ่งขึ้น ในภพหน้ามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวบ้าน โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาจะถูกกำหนดด้วยบรรพกรรมเข้ามาแทนที่การกำหนดด้วยอำนาจของแกน ดังนั้นในการดำรงชีวิตในสังคมจึงมีความจำเป็นต้องมีการสร้างบุญสร้างกุศลเพื่อให้เกิดผลดีต่อชีวิตในปัจจุบันและมุ่งหวังเพื่อแผ่ไปถึงชาติหน้า บุญกุศลดังกล่าวนี้สามารถสร้างสมได้ด้วยการสร้างกุศล ฟังธรรม และรักษาศีล 5 ดังนั้นชีวิตของผู้คนจึงผูกพันอยู่กับการทำบุญตักบาตร การฟังเทศน์ฟังธรรม การรักษาศีล 5 ศีล 8 และการประพาศิตนเป็นคนดีมีคุณธรรม

วรรณกรรมมหัศจรรย์ของชาวลาวหลวงพระบางซึ่งส่วนใหญ่ถูกตัดแปลงให้เป็นวรรณกรรมชาดก ตัวละครเอกมักจะต้องประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในทำนองคลองธรรม บำเพ็ญทานบารมี สร้างบุญกุศลเพื่อเป็นแบบอย่างในการปลูกฝังทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยมให้แก่สังคม เช่น เรื่อง พญาคันคาก หลังจากที่พญาคันคากได้แต่งงานกับนางแก้วซึ่งพระอินทร์ส่งมาให้ก็มุ่งสร้างสม

บารมีด้วยการทำบุญทำทานสร้างกุศลอยู่ตลอดเวลาไม่ได้ขาดตลอดจนเป็นผู้อุปถัมภ์ พระพุทธศาสนาด้วยความศรัทธาเลื่อมใส ปกครองบ้านเมืองด้วยความผาสุกส่งผลให้ไพร่ฟ้า ประชาชนยกย่องสรรเสริญทำให้พญาเถนอิจฉาในบุญบารมีของพญาคันคาก ในเรื่อง *ผีน้อย* หลังจากท้าวกำพริสามารถชนะพนันเจ้าเมืองแล้วและเจ้าเมืองได้เสียชีวิตลง ชาวเมืองต่างเห็นพ้อง ต้องกันให้ท้าวกำพริเป็นผู้ปกครองเมือง ท้าวกำพริได้ทำบุญสร้างกุศลและนำทรัพย์บริจาคแก่ ชาวเมืองเป็นอย่างมาก ในเรื่อง *ท้าวยี* ก็เช่นเดียวกันหลังจากท้าวยีได้ไถ่พิเศษมาสร้างบ้านแปงเมือง หลังจากนั้นได้ทำบุญทำทานให้แก่ชาวเมืองเพื่อสั่งสมบุญบารมีต่อไป

แนวคิดการสร้างบุญกุศลเพื่อชาติหน้านับเป็นแนวคิดหลักทางพุทธศาสนาที่ต้องการให้ ผู้คนในสังคมยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ซึ่งนอกจากจะเป็นแรงจูงใจให้คนหมั่นทำความดีสร้างบุญ สร้างกุศลแล้ว ยังเป็นการสอนให้คนรู้จักเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนรอบข้างด้วยซึ่งการได้ ช่วยเหลือผู้อื่นดังกล่าวนี้นอกจากเป็นการได้บุญกุศลแล้วยังส่งผลต่อชีวิตปัจจุบันด้วยนั่นคือ ได้รับความรัก ศรัทธา และการยอมรับของคนในสังคม ซึ่งเป็นผลตอบแทนในชาติภพปัจจุบัน โดยไม่ต้องรอไปรับผลจากบุญกุศลในชาติหน้า แนวคิด ความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติที่เน้นย้ำใน วรรณกรรมผ่านพฤติกรรมของตัวละครเอกฝ่ายดีจึงมีบทบาทต่อโลกทัศน์ ความเชื่อ และการปฏิบัติ ตนของชาวหลวงพระบาง

(3) แนวคิดเรื่องนรกสวรรค์

ความเชื่อหนึ่งซึ่งฝังแน่นอยู่ในจิตวิญญาณชาวพุทธและอาจเป็นสิ่งสำคัญที่สุดตามการรับรู้ ของผู้คนมากกว่าพระนิพพานคือ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ เป็นที่สังเกตว่าชาวพุทธส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชาวบ้านจะยึดมั่นและศรัทธาการทำบุญสร้างกุศลแต่มักปรารถนาเพียงนรกสวรรค์ เท่านั้น ไม่ค่อยมีใครปรารถนาพระนิพพานทั้งนี้อาจเป็นเพราะแนวคิดเรื่องนรกสวรรค์นี้ถูกเน้นย้ำ ผ่านวรรณกรรมพุทธศาสนาามาแต่สมัยโบราณ เช่น ผ่านวรรณกรรมเรื่องมาลัยหมื่นมาลัยแสน เวสสันดรชาดก วรรณกรรมคำสอน เช่น ชนะสันตะ กาละนับมือส้าย เป็นต้น และวรรณกรรม นิทานนิยายที่กล่าวถึงนรกสวรรค์ วรรณกรรมนิทานนิยายที่กล่าวถึงนรกสวรรค์ ได้แก่ เรื่องขุนทิ้ง ผีน้อย พญาคันคาก เป็นต้น

(4) แนวคิดเรื่องความรักและการพลัดพราก

มนุษย์เกิดมาล้วนเป็นไปตามบุญกรรมที่ได้กระทำมาแต่ชาติปางก่อนบางคนอาจมีความสุข ความเจริญ และสมหวังในชีวิต บางคนอาจทุกข์ยากลำบากจากบุญกรรม แต่เมื่อชีวิตยังต้องดำเนิน ต่อไป แต่หากเผชิญเคราะห์กรรมหรือความยากลำบากหรือไม่สมหวังในเรื่องความรัก มนุษย์จึง

ปลอบโยนตนเองและคนใกล้ตัวว่าเป็นเพราะกรรมจึงทำให้เกิดสิ่งไม่ดีขึ้น ในวรรณกรรมของชาวหลวงพระบางหลายเรื่องแสดงให้เห็นแง่คิดเรื่องความรักและการพลัดพราก ซึ่งส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และสภาพสังคมของชาวหลวงพระบาง กล่าวคือเนื่องจากในอดีตชาวหลวงพระบางประสบกับความสูญเสีย และการพลัดพรากจากเครือญาติเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย วรรณกรรมที่มีแง่คิดและแนวเรื่องของการพลัดพรากจึงได้รับความนิยมจากชาวหลวงพระบาง เห็นได้จากมีวรรณกรรมหลายเรื่องถูกเลือกเพื่อนำมาแสดงเป็นละครดัดแปลงเป็นการแสดงเก่าแก่ของชาวหลวงพระบาง

การสูญเสียและการพลัดพรากจากสิ่งที่รัก และผูกพันนับเป็นความเจ็บปวดทรมาน ซึ่งสามารถเห็นภาพสะท้อนนี้ได้จากวรรณกรรมซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นจริงของสังคมชาวหลวงพระบาง แต่ในโลกของจินตนาการและความฝันที่มนุษย์ได้พลัดพรากจากกันแต่ในที่สุดก็ได้กลับมาพบกันและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในตอนจบจะเป็นสิ่งที่มาเติมเต็มความปรารถนา ความฝันของชาวหลวงพระบางได้อย่างแยกแยะจึงไม่แปลกใจเลยว่าเหตุใดวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีแนวคิดเรื่องความรักและการพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์แต่ก็สมหวังได้ในตอนจบเรื่องจึงได้รับความนิยมสูงสุดในชาวหลวงพระบาง วรรณกรรมลาวหลวงพระบางที่เสนอแง่คิดเรื่องความรักและการพลัดพรากนี้มีการนำเสนอในหลายลักษณะ คือ มีทั้งการพลัดพรากจากกันชั่วคราวและพลัดพรากจากกันอย่างไม่มีวันกลับ หรือเป็นการพลัดพรากระหว่างญาติพี่น้อง สามภรรยา และลูก ซึ่งปรากฏอยู่ในวรรณกรรมหลายเรื่อง ได้แก่ เรื่องนางมอม ขุนทิง สิ้นไซ แดงอ่อน กำพร้าฝิ่นน้อย บัวเขียว สุลิน เป็นต้น โดยเฉพาะเรื่องความรักและการพลัดพรากภายในครอบครัวเป็นประเด็นหลักที่กล่าวไว้ในวรรณกรรมแทบทุกเรื่อง ความรักในระดับครอบครัวคือ ความรักความผูกพันระหว่างสามีกับภรรยา พ่อแม่กับลูกและปู่ย่าตายายกับหลาน

ความรักความผูกพันและการพลัดพรากระหว่างสามีภรรยา ความรักระหว่างสามีภรรยาเป็นความรักระหว่างชายหญิงที่เจอไว้ด้วยความเสน่หามีเรื่องเพศเรื่องความสุขทางเพศเข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งเมื่อมีการพลัดพรากจากกันด้วยเหตุผลต่างๆ ก็มักจะคร่ำครวญ โหยหาซึ่งกันและกัน บางครั้งฝ่ายชายเป็นฝ่ายโหยหาหญิง หรือฝ่ายหญิงโหยหาฝ่ายชาย หรือต่างฝ่ายต่างแสดงความรัก ความคิดถึงถึงกันและกันก็ได้ ในเรื่อง นางแดงอ่อน หลังจากที่ท้าวมหางศอกภิเษกสมรสกับนางแดงอ่อนด้วยความรักแต่ท้าวมหางศอกเป็นคนหุนหา เชื่อคนง่ายจึงเป็นเหตุให้ต้องเนรเทศนางแดงอ่อนออกไปจากเมือง ส่วนนางแดงอ่อนเองก็ได้แต่คร่ำครวญด้วยความเจ็บช้ำและก้มหน้ารับชะตากรรมที่ตนไม่ได้ก่อ เช่นเดียวกับเรื่อง สุลิน ชะตากรรมของนางพิมพาที่ไม่แตกต่างจากนางแดงอ่อนนัก กล่าวคือ หลังจากเสด็จประพาสป่าและต้องมนตร์เสน่ห์นางยักษ์แปลง ท้าวพรหมทัตเนรเทศนางพิมพากับพระโอรสคือ สุลินก็ออกไปจากเมืองทั้งที่สุลินยังอายุน้อยและนางพิมพา

เองก็ไม่ได้มีความผิดแต่อย่างใด สังกัดได้ว่าการพลัดพรากจากคนรักส่วนใหญ่เกิดจากความบกพร่องของฝ่ายชายเป็นสำคัญแต่ผู้รับผลกระทบหรือเป็นฝ่ายถูกกระทำได้แก่ฝ่ายหญิงและลูก นอกจากนี้การพลัดพรากลักษณะดังกล่าวมักจะปรากฏอยู่ในรุ่นพ่อแม่ของตัวละครเอกฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงอันนำไปสู่ปมขัดแย้งของเรื่องและเป็นเหตุให้ตัวละครเอกได้ร่ำเรียนวิชาการต่างๆ เพื่อกลับมาแก้ไขปัญหาและชำระคดีกับฝ่ายที่ก่อปัญหาในตอนจบของเรื่อง

ในเรื่อง *ขุนทิง* นางนี้ต้องพลัดพรากจากขุนทิง และเฝ้าตั้งหน้าตั้งตาคอยให้ท้าวขุนทิงกลับมาต้อนรับไปอยู่ด้วย เช่นเดียวกับนางบุษดีที่ตั้งหน้าตั้งตารอคอยท้าวขุนทิงเมื่อครั้งที่ท้าวขุนทิงไปใช้ชีวิตอยู่กับนางนาคเอี้ยกไค้ในเมืองบาดาล สุดท้ายนางต้องทำพิธีส่งผีเสื่อน้ำไปติดตามตามข่าวให้ท้าวขุนทิงกลับบ้านเมืองของตน ในเรื่อง *สินไซ* การที่นางสุมณฑาร่องให้คร่ำครวญเมื่อรู้ว่ายักษ์กุมพลผู้เป็นสามีถูกสินไซผู้เป็นหลานฆ่าตาย นางก็เศร้าโศกเสียใจตั้งหน้าตาเป็นสายเลือดเนื่องจากการพลัดพรากกันด้วยความตาย ซึ่งไม่มีวันจะได้กลับมาพบกันอีกในชาตินี้จึงทำให้ความทุกข์ ความโศกท่วมท้นหัวใจ ลักษณะของนางสุมณฑาร่องก็ไม่ต่างจากท้าวกำพริที่ที่ต้องกอดร่างอันไร้วิญญาณของนางงาซึ่งได้สิ้นลมหายใจไปต่อหน้าต่อตาและในอ้อมกอดของท้าวกำพริเหล่านี้เป็นความรักความผูกพันระหว่างสามีภรรยาซึ่งปรากฏเป็นอุทาหรณ์ให้แก่ชาวหลวงพระบาง ฟังตระหนักว่าความรักก่อให้เกิดความทุกข์จากการพลัดพรากซึ่งแทรกแถมอยู่ในวรรณกรรมลาวหลวงพระบาง

ความรักความผูกพันและการพลัดพรากระหว่างพ่อแม่และลูก นอกจากความรักความผูกพันระหว่างสามีภรรยาแล้ว ความรักความผูกพันระหว่างพ่อแม่ลูกและปู่ย่าตายายคือ สายใยสำคัญในการสร้างความรักความอบอุ่นภายในครอบครัว ในบริบทของสังคมชาวหลวงพระบางจะนิยมอยู่ด้วยกันแบบครอบครัวใหญ่คือ มีพ่อแม่ลูกตายายหรือปู่ย่า และลูกหลานซึ่งจะอาศัยอยู่ในครอบครัวเดียวกัน มีความรักความผูกพันและความเอาใจใส่กันอย่างลึกซึ้ง รวมไปถึงผู้ที่จะเข้ามาเป็นเขยหรือสะใภ้ในครอบครัวด้วย ดังนั้นภาพสะท้อนความรักความผูกพันของบุคคลภายในครอบครัวจากรรณกรรมที่อ่านเล่า และฟังคือ ภาพสะท้อนของวิถีชีวิตทางสังคมครอบครัวของชาวหลวงพระบางนั่นเอง ในเรื่อง *บัวเสียว* หลังจากที่ท้าวผาลาได้สั่งให้เสนาอำมาตย์เนรเทศโอรสทั้งสามคนเนื่องจากทั้งสามประพฤติตนไม่เป็นแก่นสารคือ ไม่ปฏิบัติตามฮึดครองของชนชั้นกษัตริย์ ส่งผลให้ผู้เป็นแม่ต้องโศกเศร้าเสียใจอย่างใหญ่หลวงเพราะไม่สามารถหัดทานท้าวผาลาได้ในเรื่อง *ขุนทิง* ตอนที่ท้าวอำคาต้องเดินทางจากป่าใหญ่เพื่อไปอยู่กับท้าวขุนทิงผู้เป็นพ่อโดยลำพังหัวใจของผู้เป็นแม่เช่นนางนี้ก็แทบสลายด้วยความเป็นห่วงลูก ภาพของการผวาเข้ากอดกันและการร่ำไห้ของนางนี้หลายต่อหลายครั้งเป็นสิ่งที่แม่ทุกคนแทบจะกลืนน้ำตาไว้ไม่ได้ด้วยความสะเทือนใจและรับรู้ได้ถึงความรักความผูกพันที่จำต้องพลัดพรากจากกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความรักความผูกพันระหว่างพี่น้อง นอกจากความรักความผูกพันระหว่างสามีภรรยาและระหว่างพ่อแม่และลูกแล้ว ยังมีความรักความผูกพันระหว่างพี่น้องซึ่งอาจเป็นระหว่างพี่สาวน้องสาว หรือระหว่างพี่ชายน้องชาย มีทั้งการพลัดพรากจากเป็นและจากตาย ในกรณีที่เป็นการพลัดพรากโดยไม่มีใครเสียชีวิตซึ่งเรียกว่าการจากเป็นนั้นแม้จะเป็นการพลัดพรากจากกันเพียงชั่วคราวแต่การที่รู้ว่าอีกฝ่ายหนึ่งได้รับอันตรายก็ต้องรีบไปช่วยเหลือ ดังปรากฏในเรื่อง *ท้าวหมาหุย* หลังจากที่มเหสีฝ่ายซ้ายของท้าวจันทได้หลอกล่อพาท้าวจันทน์แดงไปฆ่าด้วยการปลัดตกเหว เพื่อป้องกันไม่ให้ท้าวจันทน์แดงครองเมือง แต่ยังมีโชคที่ท้าวหมาหุยพี่ชายสามารถช่วยชีวิตน้องชายไว้ได้ทันที่ ในฉากนี้เราจะเห็นความรักความผูกพันที่พี่ชายมีต่อน้องชายและความพยายามในการดูแลปกป้องคุ้มครองน้องให้ปลอดภัยจากอันตราย ส่วนในเรื่อง *สินไช* สีโหและสังข์ทองก็เฝ้าติดตามหาท้าวสินไชด้วยความเป็นห่วงเนื่องจากกลัวว่าจะถูกทำร้ายจากศัตรู ส่วนเรื่อง *บัวเหียว* เราจะเห็นความรักความผูกพันระหว่างพี่น้องสามคนซึ่งต้องผจญภัยไปอยู่กับนางยักษ์หลังจากสำเร็จวิชาเวทย์มนตร์ไสยศาสตร์สำเร็จได้หลบหนีนางยักษ์เพื่อไปแสวงหาชีวิตใหม่ การไปผจญภัยในดินแดนใหม่ผู้อ่านจะเห็นความรักความปรารถนาดีระหว่างสามพี่น้องนี้ ส่วนการพลัดพรากที่เป็นการจากกันชั่วคราวหรือ จากตายนั้นเป็นสิ่งที่กระทบอารมณ์ของผู้อ่าน ผู้ฟังมากกว่าการพลัดพรากในตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น เรื่อง *นางผมหอม* เมื่อนางผมหอมรู้ว่านางลุนไม่ใช่ลูกของพญาช้างสารผู้พ่อจึงได้พยายามอ่อนวอนเพื่อขอชีวิตให้แก่น้องแต่พญาช้างสารก็ยังกระที่บรวงนางลุนและใช้วงม้วนรวงนางลุนกินเป็นอาหารต่อหน้าต่อตานางผมหอม ทำให้นางผมหอมเสียขวัญเศร้าโศกเสียใจกับการจากไปของน้องสาว

(5) แนวคิดเรื่องชนชั้นและคนต่างชาติพันธุ์

สังคมทุกสังคมย่อมมีชนชั้นลดหลั่นกันไปตามระบบการปกครองของแต่ละถิ่นที่ โดยส่วนใหญ่อาจแบ่งอย่างคร่าวๆ เป็น 2 ชั้น ได้แก่ ชั้นปกครองหรือชนชั้นเจ้านายกับชนชั้นได้ปกครอง ชนชั้นเจ้านายทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองลดหลั่นกันไปตามลำดับชั้น ส่วนชนชั้นได้ปกครองหรือชนชั้นไพร่เป็นผู้ที่ประกอบอาชีพทำมาหากิน โดยได้รับการคุ้มครองดูแลหรือสนับสนุนจากชนชั้นปกครอง ยิ่งไปกว่านั้นหากสังคมใดมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์อยู่ร่วมกันหลายชนเผ่าก็ยังมี การจัดลำดับชั้นในสังคมแยกย่อยไปอีกขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบต่างๆ ชนชาติพันธุ์ลาวเองมีความคิดเรื่องชนชั้นตั้งแต่สมัยโบราณและจะเป็นอุดมการณ์อันสำคัญประการหนึ่งของชนชาวลาวที่ส่งทอดมาจนถึงปัจจุบัน ในพงศาวดารล้านช้างได้แบ่งแยกชนชั้นและชาติพันธุ์ไว้อย่างชัดเจนเพื่อกำหนดบทบาทของแต่ละกลุ่มชน โดยยกตนเองเป็นชนชั้นผู้นำหรือชนชั้นปกครองขณะที่ชาวข่าต้องเป็นข้าทาสรับใช้หรืออยู่ภายใต้อำนาจและการปกครอง

ของลาว นอกจากพงศาวดารล้านช้างแล้วแนวคิดดังกล่าวยังส่งทอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมลายลักษณ์ของชาวหลวงพระบางแทบทุกเรื่องซึ่งจะมีแนวคิดเรื่องชนชั้นแทรกอยู่เสมอเช่น ในวรรณกรรมเรื่อง *สินไช* จะแสดงผ่านพฤติกรรมของตัวละครอย่างชัดเจนในการแบ่งแยกทางชนชั้นและชาติพันธุ์ เช่น ยักษ์กุมพลไม่คู่ควรกับนางสุมณฑาเนื่องจากเป็นคนละชาติพันธุ์ เช่นเดียวกับนางสีดาจันทร์ลูกสาวของสุมณฑาซึ่งมีความรักกับคนต่างเผ่าพันธุ์คือ พญานาคทำให้ท้าวสินไชต้องลงไปสู้รบเพื่อนำเอาตัวนางกลับมาอยู่กับนางสุมณฑา กล่าวได้ว่า ทั้งยักษ์กุมพลและพญานาคต่างเป็นสัญลักษณ์แทนคนต่างกลุ่มต่างชาติพันธุ์ที่ชาวลาวไม่ยอมรับและพยายามกีดกันคัดแยกให้ออกไปจากกลุ่มชน

มีข้อสังเกตว่าวิธีการแสดงออกถึงการไม่ยอมรับคือ กำหนดให้ตัวละครอยู่กินด้วยกันแบบไม่ถูกต้องตามประเพณีซึ่งลักลอบมาลักพาตัวฝ่ายหญิงไป เช่น ยักษ์กุมพลลักพาตัวนางสุมณฑาไป ส่วนพญานาคก็ลักพาตัวนางสีดาจันทร์ไป พฤติกรรมดังกล่าว เป็นสัญลักษณ์ของการไม่ยอมรับคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์มาเกี่ยวข้องและเป็นเครื่องญาติกันจึงก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างครอบครัวระหว่างฝ่ายชายและฝ่ายหญิง เช่นเดียวกับการที่นางนี้ต้องทุกข์ทรมานจากการพลัดพรากจากท้าวขุนทิ้ง และลูกชายคือท้าวอำคา เพียงเพราะตนเองเป็นสัตว์เดรัจฉานไม่สามารถอยู่ร่วมกับมนุษย์ได้แม้นางจะใช้อิทธิฤทธิ์แปลงกายเป็นหญิงสาวรูปร่างงามก็ตาม เหล่านี้เป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงอุดมการณ์ความคิดเรื่องชนชั้นวรรณะและการแบ่งแยกคนระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์โดยใช้สัญลักษณ์ผ่านยักษ์ นาค ะนีในการสื่อความหมาย ความแตกต่างระหว่างชนชั้นและต่างชาติพันธุ์นี้ สังเกตได้ว่าชาวลาวจะให้ความสำคัญค่อนข้างมากเนื่องจากเชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนจะมีกำเนิดและมีฐานะทางสังคมแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบุญบารมีที่เกื้อหนุนมาแต่อดีตชาติและเป็นสิ่งที่ทุกคนควรยอมรับผลกรรมจากอดีตชาตินี้ด้วยซึ่งส่งผลให้แต่ละคนมุ่งสร้างสมบุญบารมีด้วยการทำบุญทำทาน รักษาศีลเพื่อชาติหน้าจะได้เกิดในภพภูมิที่ดีต่อไป แต่ในขณะที่ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกปัจจุบันก็จำเป็นต้องยึดมั่นในคุณธรรมและประพฤติตนเป็นคนดีตามหน้าที่ของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะหน้าที่ทางสังคมให้เหมาะสมตามฐานะ เช่น ชนชั้นไพร่หรือทาสก็ต้องปฏิบัติตนตามศีลคองประเพณีของการเป็นพลเมืองไพร่ฟ้าที่ดี ห้ามทำตนเสมอเจ้านายหรือชนชั้นกษัตริย์ ในเรื่อง *บัวเสียว* ด้วยเหตุที่โอรสทั้งสามคือ บัวสม บัวสอง บัวเสียว นอกจากนิยมความบันเทิงสนุกเล่นไปวันๆ แล้วสิ่งหนึ่งที่เป็นปัจจัยหลักให้ถูกเนรเทศออกจากเมืองคือ การไปเล่นคลุกคลีกับลูกชาวบ้านซึ่งเป็นคนต่างชนชั้นกันถือเป็นสิ่งอัปมงคลแก่เชื้อวงศ์กษัตริย์ เมื่อกษัตริย์เจ้าเมืองถูกเหล่าขุนนางราชมนตรียุแหย่และชี้มูลความผิดอย่างหนักแน่นทำให้พระองค์จำเป็นต้องเนรเทศลูกของตนเองในเรื่อง *นางम्मหอม* แม้จะไม่ใช้การตั้งข้อรังเกียจโดยตรงเกี่ยวกับชนชั้นวรรณะในสังคมแต่การที่เล็กๆ ในเมืองไม่ยอมรับนางम्मหอมและนางลุนน้องสาวเป็นเพื่อน เพราะมีพ่อเป็นช่างป่า (หมายถึง

เป็นคนต่างกลุ่ม ต่างชาติพันธุ์กับตน) ย่อมเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าการยอมรับซึ่งกันและกันหรือการจะรวมตัวเป็นกลุ่มเดียวกันนั้นชาติกำเนิดก็เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้เกิดการยอมรับหรือปฏิเสธ

แนวคิดหลักของวรรณกรรมลาวหลวงพระบางมีรากฐานความเชื่อมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งเน้นให้มนุษย์ทำความดีละเว้นความชั่ว ขณะที่ยังมีชีวิตต้องหมั่นทำบุญสร้างสมบารมีเพื่อเกิดชาติหน้าในภพภูมิใหม่จะได้มีชีวิตที่ดีกว่าในชาติปัจจุบัน ด้วยปรัชญาแนวคิดนี้เองทำให้วรรณกรรมได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เนื่องจากสอดคล้องกับบริบทการดำเนินชีวิตของชาวหลวงพระบางซึ่งย้ายถิ่นมาอยู่ในดินแดนไทยในฐานะชนอพยพจึงทำให้ชาวหลวงพระบางมุ่งสร้างขวัญและกำลังใจ ตลอดจนความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต ในภาวะกดดันทั้งทางสังคม การเมือง สภาพแวดล้อมใหม่ วรรณกรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการปลอบประโลมจิตใจ และให้แง่คิดในการยอมรับความเป็นจริงของชีวิต อดทนอดกลั้น และหมั่นทำความดี สร้างบุญกุศลเพื่อชีวิตที่ดีในภพภูมิใหม่

กล่าวได้ว่า แนวคิดที่ปรากฏในวรรณกรรมเชื่อมโยงเข้ากับโลกทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตนของชาวหลวงพระบาง แสดงออกให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมในชีวิตจริงสะท้อนให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรม ปรัชญาพระพุทธศาสนา ฮีตคองประเพณี และการดำเนินชีวิตของชาวหลวงพระบางนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างเด่นชัด และต่างก็ส่งอิทธิพลซึ่งกันและกันและสืบสานถ่ายทอดอยู่ในวรรณกรรมหัตถ์จารย์ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเรื่องบุรพกรรม ความเชื่อเรื่องการพลัดพราก ภพชาติ และการสร้างสมบุญบารมีเพื่อภพภูมิที่ดีกว่าในชาติต่อไป ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ล้วนเป็นหลักปรัชญาอันสำคัญในการดำเนินชีวิตของชาวหลวงพระบาง ตลอดจนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในยามที่ต้องประสบกับปัญหาชีวิตทั้งในระดับสังคมและระดับครอบครัวในฐานะชนพลัดถิ่นซึ่งประสบกับความทุกข์ยากในการดำรงชีวิตจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ชาวหลวงพระบางต้องพยายามเข้าใจสภาวะความเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมและอดทนกับความสูญเสีย การพลัดพราก และความทุกข์ยากลำบากซึ่งหากสามารถเข้าใจสภาวะความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ก็สามารถดำเนินชีวิตต่อไปในสังคมไทย ดังนั้นวรรณกรรมหัตถ์จารย์จึงได้รับความนิยมเป็นอย่างมากจากชาวหลวงพระบาง โดยเฉพาะเรื่องที่สะท้อนแง่คิดเรื่องความรัก การพลัดพราก และการกลับมาพบกันในตอนจบของเรื่อง เช่นเรื่อง สุลิงศ์ ลินไซ แดงอ่อน หมาหุย บัวเสียว เป็นต้น จึงได้รับความนิยมแพร่หลายและถูกดัดแปลงเป็นบทละครเพื่อนำไปแสดงละครดึกดำบรรพ์ ซึ่งเป็นการละเล่นพื้นบ้านที่เก่าแก่ที่สุดของชาวหลวงพระบาง

เช่นเดียวกับวรรณกรรมหัตถ์จารย์ประเภทมุขปาฐะ ผู้เล่าและผู้ฟังจะมีความสุขใจจากการรับฟังนิทานไม่แตกต่างจากฉบับลายลักษณ์ เนื่องจากต่างก็มีลักษณะ โครงเรื่องเดียวกัน ทั้งนี้เพราะ

ผู้เล่าส่วนใหญ่จะจดจำเรื่องราวจากฉบับลายลักษณ์ที่เคยได้ยินได้ฟังมาจากโอกาสต่างๆ รวมทั้งจากการชมการแสดงละครดัดแปลงซึ่งนิยมนำวรรณกรรมนิทานนิยายนี้ไปแสดง แต่การเล่าฉบับมุขปาฐะเป็นการเล่าเรื่องอย่างย่อๆ สั้นๆ เพื่อเน้นเฉพาะฉากหลักๆ อันเป็นหัวใจของเรื่อง เช่น ฉากการพลัดพราก ผู้รับ การตื่นตื่นผจญภัย และการจบเรื่องอย่างมีความสุขสมหวังของตัวละคร มีข้อสังเกตว่าแนวคิดในวรรณกรรมมหัศจรรย์เป็นแนวคิดที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตจริง เช่น เรื่องการพลัดพรากซึ่งแน่นอนว่าทุกคนต้องประสบกับตัวเองอย่างแน่นอนเพียงแต่จะเกิดช้าหรือเร็วหรือจะพลัดพรากในรูปแบบใดเท่านั้น มนุษย์จึงต้องทำใจ เข้าใจในความพลัดพรากและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้น ส่วนในการดำเนินชีวิตแต่ละวันต้องหมั่นสร้างบุญกุศล เพื่อชาติหน้าที่ดีกว่าส่วนชาตินี้หากประพฤตินเป็นคนดีมีคุณธรรมเทพยดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะคุ้มครองให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ ได้ นอกจากนี้ยังเน้นให้คนหมั่นทำความดีและยอมรับผลบุญหรือกรรมที่ทำมาแต่อดีตชาติอาจส่งผลให้เกิดความทุกข์ ความสุขในชาตินี้เพื่อจะได้มีแรงกำลังใจในการทำดีต่อไป

กล่าวโดยสรุปในการฟังวรรณกรรมมหัศจรรย์ นอกจากผู้ฟังจะได้รับความสุขความบันเทิงใจจากตัวเรื่องราวและพฤติกรรมของตัวละครตัวหลักๆ และฉากเด่นๆ ที่ผู้เล่ามีความประทับใจเป็นพิเศษแล้ว ยังได้แง่คิดในการดำเนินชีวิตไปพร้อมกันด้วย นอกจากนี้ยังมีความสนุกสนานจากลีลาของผู้เล่านิทานซึ่งแต่ละคนจะมีเทคนิคการเล่าแตกต่างกันไป บางครั้งผู้เล่าอาจแต่งเติมรายละเอียดปลีกย่อยของเรื่องเองตามความชื่นชอบจนทำให้วรรณกรรมบางเรื่องอาจแตกต่างจากฉบับลายลักษณ์เช่น การเล่าวรรณกรรมเรื่อง *ท้าวหมาหุย* พบว่าการเล่าฉบับมุขปาฐะกับฉบับลายลักษณ์มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ ฉบับมุขปาฐะจะเล่าเรื่องท้าวหมาหุยคล้ายคลึงกับเรื่อง *แม่ย่าหมาลาย* ของชาวไทยลื้อ* ในขณะที่ฉบับลายลักษณ์จะมีเนื้อหาสาระดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปคือ ตัวละครเอกเกิดมาเป็นสัตว์คือ เป็นสุนัขขนฟูจึงได้ชื่อว่า *ท้าวหมาหุย* *ท้าวหมาหุย* มีน้องชายเกิดเป็นมนุษย์ชื่อ *ท้าวจันทร์แดง* ต่อมามารดาของทั้งสองเสียชีวิตจึงทำให้แม่เหสีฝ่ายซ้ายของบิดาคิดกำจัด *ท้าวจันทร์แดง* เพื่อแย่งราชสมบัติมาให้นางกำพองลูกสาวของตนซึ่งเป็นการผูกปมเรื่องให้ *ท้าวหมาหุย* และน้องชายต้องระหกระเหินเดินป่าและไปจำเรียนวิชาจากพระฤาษี และในตอนจบเรื่องก็กลับมาช่วยบิดาม่ายักษ์ที่ทำร้ายชาวเมืองได้สำเร็จ ผู้เล่าเองอาจเกิดการสับสนในการเล่าวรรณกรรมฉบับมุขปาฐะจนกลายเป็นคนละเรื่องกัน แต่ทว่าการเล่าที่มีลีลาหลากหลายและแตกต่างเป็นเฉพาะตนก็สามารถสร้างความบันเทิงใจให้แก่ผู้ฟังไปพร้อมๆ กับความบันเทิงใจจากตัวเรื่องวรรณกรรม*

*โปรดดูรายละเอียดเนื้อเรื่องในบทที่ 3 ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้ว

* เช่น นายเกียง วังศิริ เล่าเรื่อง *ท้าวหมาหุย*

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ในการนำวรรณกรรมลายลักษณ์มาเล่าใหม่ในรูปแบบของวรรณกรรมมุขปาฐะ จะมีลักษณะการนำเนื้อเรื่องจากฉบับวรรณกรรมลายลักษณ์ที่ได้ยินได้ฟังมาจากประเพณีต่างๆ ในวิถีชีวิต เช่น ประเพณีงันเฮือนดี และประเพณีอยู่กรรมของสตรีชาวลาวหลวงพระบาง ซึ่งส่วนใหญ่จะนำมาเล่าต่อในลักษณะที่คงตัวเรื่องเหมือนเดิมเพียงแต่เล่าให้สั้นกระชับ หรือเล่าเป็นฉบับย่อของฉบับลายลักษณ์แล้ว ยังพบว่าชาวลาวหลวงพระบางมีการนำวรรณกรรมลายลักษณ์มาเล่าใหม่ โดยตีความหมายของเรื่องเล่าใหม่ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่หรือสภาพแวดล้อมในสังคมไทยด้วย กล่าวคือ มีการนำวรรณกรรมเรื่อง *ขุนทิง* มาตีความหมายใหม่ให้สอดคล้องกับพิธีกรรมถือผีเจ้าพ่อด่านซ้าย การนำเรื่องสุลิวมาเล่าใหม่ให้สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษผู้นำลาวหลวงพระบาง และนำเรื่องนางผมหอมมาอธิบายภูมิศาสตร์สถานที่ในชุมชน เป็นต้น

ในกรณีนำเรื่อง *ขุนทิง* มาเล่าใหม่ให้สอดคล้องกับความเชื่อและพิธีกรรมนับถือผีเจ้าพ่อด่านซ้ายมีการแสดงออกในลักษณะนำตัวละครเอกในเรื่องนี้ได้แก่ นางเงือกเอี้ยกไค้ ท้าวขุนเทือง และท้าวขุนทิงให้มีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนคือ กำหนดให้ตัวละครเหล่านั้นมาประทับทรงร่างของชาวลาวหลวงพระบางในเมืองด่านซ้ายคือ วิญญาณนางเงือกเอี้ยกไค้มาประทับทรงร่างนางสมปอง ชามนตรี ส่วนท้าวขุนเทืองมาประทับทรงเจ้าพ่อสามดาว และท้าวขุนทิงมาประทับทรงร่างนายเทียมตา นนทะ โคตร ซึ่งทุกวันพระ 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ และในงานเลี้ยงผีประจำปีเจ้าพ่อด่านซ้าย ซึ่งจัดขึ้นในช่วงเดือน 7 ของทุกปีร่างทรงเหล่านี้ก็ต้องเดินทางมาร่วมงานอย่างเคร่งครัด⁶⁵ ส่วนเรื่องสุลิว ชาวลาวหลวงพระบางในเมืองหล่มเก่าจะนำตัวละครเอกคือท้าวสุลิวนำมาเชื่อมโยงเข้ากับกลุ่มชนคือ กำหนดให้ท้าวสุลิวเป็นหนึ่งในวีรบุรุษผู้นำอพยพชาวลาวหลวงพระบางเข้ามาอยู่ในพื้นที่เมืองหล่มเก่า โดยปกครองชุมชนน้ำครั้ง โดยปรุงแต่งเรื่องให้มีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างออกไปคือ ท้าวสุลิวอพยพย้ายถิ่นมาจากเมืองเป็งงานหนีโรคระบาดและความแห้งแล้งมา เมื่อพบดินแดนอุดมสมบูรณ์ทั้งดิน น้ำ และอาหารการกินจึงตั้งหลักปักฐานขึ้น ต่อมาได้แต่งงานกับนางปทุมมาและมีลูกชายคือท้าววรจิต ท้าวสุลิวปกครองชุมชนน้ำครั้งสืบทอดมาอย่างสุขสงบ เมื่อเสียชีวิตชาวบ้านจึงยกย่องให้เป็นผีเจ้าพ่อสุลิวคอยปกป้องคุ้มครองกลุ่มชน⁶⁶ เห็นได้ว่าเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าพ่อสุลิวเป็นการนำตัวละครจากเรื่องสุลิวมาเชื่อมโยงเข้ากับความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนอันแสดงให้เห็นว่า ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่ชุมชนหล่มเก่าไม่ใช่คนพื้นถิ่นดั้งเดิมของเมืองหล่ม

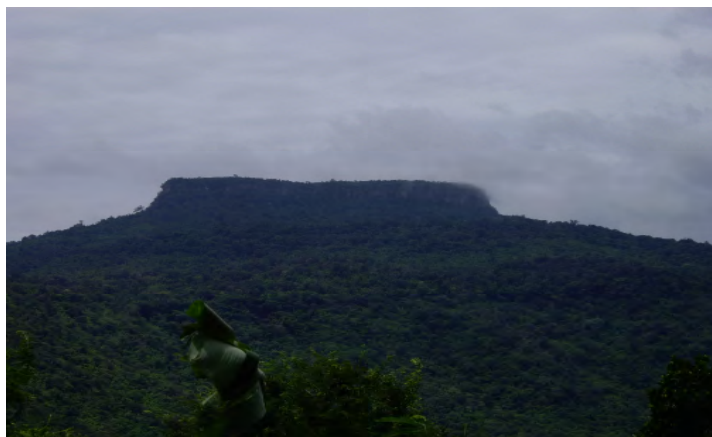
⁶⁵ สัมภาษณ์, สมปอง ชามนตรี, ร่างทรงเจ้าแม่เงือกเอี้ยกไค้, 21 กรกฎาคม 2548

⁶⁶ สัมภาษณ์, เค้น ทองอึ้ง, 5 มกราคม 2550.

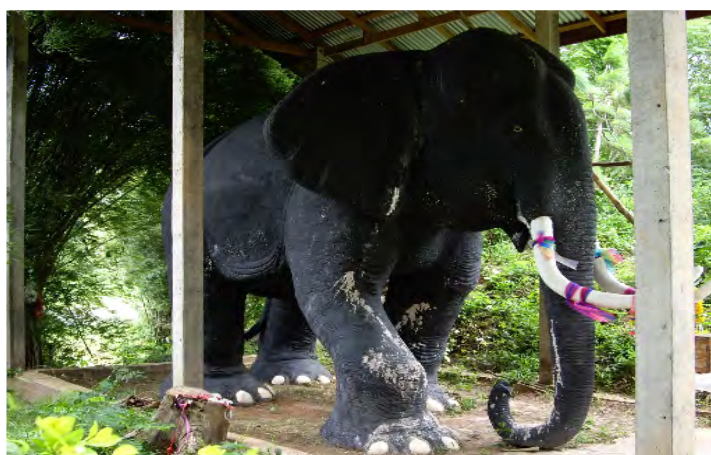

ภาพที่ 21: นางสมปอง ชามนตรี กำลังอัญเชิญวิญญาณเจ้าแม่เงือกเอี้ยกั๊กมาประทับทรง
ในงานเลี้ยงผีเมืองค่านซ้าย อำเภอค่านซ้าย จังหวัดเลย

กล่าวได้ว่า ชาวลาวหลวงพระบางหิบบกเอาวรรณกรรมที่ได้รับนิยมนำมาประพันธ์ในกลุ่มชน เช่นเรื่องสุลิวงนำมาประกอบสร้างอัตลักษณ์ผ่านการสร้างประวัติศาสตร์ให้กลุ่มชนนั่นเอง เช่นเดียวกับกรณีการนำเรื่อง *นางम्मหอม* นำมาอธิบายภูมิศาสตร์สถานที่ในเขตเมืองเลย เมืองวังสะพุง เมืองภูหลวง และเมืองหล่มเก่า - น้ำหนาว โดยชาวบ้านเชื่อกันว่าเรื่อง *นางम्मหอม* เป็นเรื่องจริงที่เคยเกิดขึ้นในอดีตแสดงให้เห็นผ่านชื่อภูมินามในชุมชนเช่น มีภูหอ ภูโอง แม่น้ำหอม อยู่ในอำเภอภูหลวง จังหวัดเลย และมีซากเรือที่เกิดจากงาช้างสารอยู่บริเวณวัดบ้านทรายขาว ปัจจุบันอยู่อำเภอวังสะพุง และเกิดน้ำเล็ดันจากพญาช้างสารไช้่วงขุดค้ำหานางम्मหอม น้ำเล็ดันไหลจากบริเวณภูหอภูโองไหลข้ามเขากลายเป็นน้ำได้คินไหลมาถึงบริเวณอำเภอลหล่มเก่า และอำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ นอกจากวรรณกรรมมหัศจรรย์จะให้ความสนุกสนานบันเทิงใจแล้ว ยังมีบทบาทต่อชาวลาวหลวงพระบางในฐานะที่เป็นเครื่องอธิบายความเชื่อ และพิธีกรรมในวิถีชีวิตที่นับถือผีในชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของกลุ่มชน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในรูปของตำนานประจำถิ่นด้วยดั่งกรณีเรื่องนางम्मหอม ดังนั้นวรรณกรรมเพื่อความบันเทิงในชุมชนลาวหลวงพระบาง จึงให้ทั้งความบันเทิงเริงรมย์ขณะเดียวกันก็มีความหมายต่อการดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระบาง ซึ่งมีการใช้ประโยชน์จากวรรณกรรมพื้นบ้านด้วยการนำมาตีความใหม่ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต และการดำรงอยู่ในสังคมไทยได้อย่างดียิ่ง

ภาพที่ 22: ภูหอ ภูโอง ซึ่งเป็นปราสาทที่อยู่อาศัยของนางम्मหอมตามความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบางในบริเวณพื้นที่วิจัย

ภาพที่ 23: พญาช้างสารบิดาของนางम्मหอม สร้างเป็นอนุสรณ์สถานอยู่ที่วัดโพธิ์บัง ตำบลภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย

วรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยมีบทบาทสำคัญต่อกลุ่มชนในฐานะที่เป็นเครื่องมือสืบสานวัฒนธรรมลาวหลวงพระบางในสังคมไทย วัฒนธรรมดังกล่าวเห็นได้ว่า ส่วนหนึ่งได้รับการสืบสานและถ่ายทอดมาจากอดีตเช่น ความเชื่อเรื่องจักรวาลทัศน์ และผีซึ่งแสดงให้เห็นว่า โนทัศน์ดังกล่าวคือ “ลักษณะร่วม” ของความเป็นลาวหลวงพระบางที่สืบสานผ่านเรื่องเล่าที่เป็นแกนความเชื่อหลักของกลุ่มชน อย่างไรก็ตาม ชาวลาวหลวงพระบางก็ได้สืบทอดความเชื่อที่มีมาแต่เดิมแต่เพียงอย่างเดียวแต่มีการนำมาผลิตซ้ำด้วยการตีความหมายใหม่ให้สอดคล้องกับภูมิศาสตร์สถานที่ และแสดงการยึดโยงความเป็นลาวหลวงพระบางไว้ด้วยกันเช่น การตีความความเชื่อในพระพุทธศาสนาใหม่ผ่านความเชื่อเรื่องพระธาตุ และพระพุทธรูป นอกจากนี้การดำเนินชีวิตตามรอยจารีตและจริยธรรม ซึ่งเป็นแบบแผนชีวิตของความเป็นลาวหลวงพระบาง ที่ให้ความสำคัญกับระบบศีลธรรมจริยธรรมเป็นเครื่องชี้นำชีวิต และการปฏิบัติตามจารีตแบบแผนด้าน

พฤติกรรม และการปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามบทบาทหน้าที่ในมิติที่สอดคล้องกับเพศ สถานภาพ ชนชั้น ถือเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมอย่างหนึ่งที่ใช้วรรณกรรมเป็นสื่อถ่ายทอด บ่มเพาะ หรือเรียนรู้ นอกจากนี้การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในวิถีชีวิตทั้งพิธีกรรมในยามวิกฤติของชีวิต และระดับชุมชนที่ให้ความสำคัญเรื่องผีเมือง ผีภูเขา และการประกอบพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากราก วัฒนธรรมเดิมเช่น ประเพณีงานบุญหลวงฯ ตลอดจนการแสดงออกด้านความบันเทิงที่ให้ความสำคัญกับวรรณกรรมในฐานะวรรณกรรมแห่งการปลดปล่อยระบายความคับข้องใจจากระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคม และในฐานะวรรณกรรมหลักหนีเพื่อเติมเต็มความฝัน จินตนาการของ ผู้คนในสังคม เหล่านี้คือบทบาท หรือปฏิบัติการของวรรณกรรม (และคติชน) ในการสืบสาน วัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางให้คงอยู่ในบริบทของสังคมไทย

อย่างไรก็ดี ในการดำเนินชีวิตใหม่ ในดินแดนใหม่ที่บรรพบุรุษได้มาตั้งหลักปักฐานตั้งแต่ เริ่มแรกนั้น ก็มีใช้เรื่องง่ายและราบรื่น เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าว ถือเป็นบริเวณชายขอบของอำนาจ ศูนย์กลางราชอาณาจักรไทย ตลอดจนเป็นรัฐกันชนในอดีตของราชอาณาจักรไทยและ ราชอาณาจักรลาว ดังนั้นในฐานะหัวเมืองลาวแต่อยู่ภายใต้การปกครองของอำนาจรัฐไทยจึงส่งผล ให้ได้รับผลกระทบจากการกระทบกระทั่งทางการเมืองระหว่างราชอาณาจักรไทยและ ราชอาณาจักรลาวมาเป็นระยะ เรื่องเล่าแห่งอดีตที่พรุ่งมาจากประวัติศาสตร์ความทรงจำอัน เจ็บปวดจากการถูกกระทำของกลุ่มคนที่มีอำนาจเหนือกว่าเช่น ไทย ถูกถ่ายทอดสืบทอดกันมาอย่าง ต่อเนื่องตลอดระยะเวลากว่า 200 ปี ถึงแม้ในปัจจุบันเรื่องเล่าเหล่านี้จะอ่อนแรงในการส่งพลังแห่ง อารมณ์ และอุดมการณ์ทางชาติพันธุ์ก็ตาม

กล่าวโดยสรุป จากที่กล่าวมาทั้งหมดเห็นได้ว่า วรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวง พระบางมีบทบาทต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวลาวหลวงพระบาง ทำให้ความเป็นสังคมลาว หลวงพระบางที่ก่อรูปขึ้นในดินแดนประเทศไทยเด่นชัดขึ้น เห็นได้จากการสืบทอดกระบวนการทัศน์ เกี่ยวกับการสร้างโลกและจักรวาลหรือที่เรียกว่า จักรวาลทัศน์ ซึ่งนอกจากช่วยให้ชาวลาวหลวง พระบางมีวิธีการอธิบายความเป็นมาของโลก ชีวิต และปรากฏการณ์ในธรรมชาติแวดล้อม แล้วยัง แสดงให้เห็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับความพยายามที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืนด้วยการ สร้างสรรค์ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตที่ผูกพันกับการเกษตร ในการดำเนินชีวิตที่อยู่ ร่วมกัน ในสังคมจำเป็นต้องมีแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกัน จริยธรรม และระเบียบแบบ แผนการประพฤติปฏิบัติตนในสังคมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข วรรณกรรมหลายเรื่องจึงมุ่งเสนอคติแง่คิดที่เกี่ยวเนื่องกับจริยธรรม ซึ่งชาวลาวหลวงพระบางนำมา เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และวรรณกรรมหลายเรื่องโดยเฉพาะวรรณกรรมคำสอนมีหน้าที่

หลักในการสืบสานแนวทางปฏิบัติตนให้แก่บุรุษ และสตรีในการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับเพศ สถานภาพ และวัยของตนเอง

ส่วนประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติร่วมกันในสังคมก็มีบทบาทในการยึดโยงความเป็นกลุ่มชน ลาวหลวงพระบางไว้ด้วยกันเช่น พิธีกรรมบูชาผีเมืองด่านซ้าย ประเพณีบูชาผีภูเขา ประเพณีงานบุญ หลวง รวมถึงประเพณีที่ปฏิบัติในครอบครัว ซึ่งนิยมจัดขึ้นในยามเกิดวิกฤตชีวิตต่างมีส่วนทำให้ สังคมวัฒนธรรมและความเป็นลาวหลวงพระบางมีความเข้มแข็ง และสามารถเชื่อมโยงความเป็น กลุ่มชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบางไว้ได้ ส่วนวรรณกรรมที่ให้ความบันเทิงเช่นนิทานมุขตลกและ วรรณกรรมหัตถ์จารย์ต่างก็มีบทบาทในการสร้างความสุขใจคือ เป็นเครื่องระบายความกดดันกับ ข้องใจอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมของชาวลาวหลวงพระบางเอง และเป็นเครื่องเติมเต็มความฝัน จินตนาการในยามพลัดถิ่น อันกล่าวได้ว่านอกจากวรรณกรรมจะมีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวลาว หลวงพระบางอย่างแท้จริงแล้ว ยังเป็นเครื่องสืบสานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และเชื่อมโยงความ เป็นลาวหลวงพระบางในสังคมไทยไว้ด้วยกันไว้อย่างเหนียวแน่นอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เนื่องจากความเป็นชนกลุ่มลาวหลวงพระบางเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชน เผ่าไทจึงทำให้วิถีชีวิตวัฒนธรรมบางอย่างมีลักษณะร่วมกับความเป็นชนเผ่าไทเช่น มีแนวคิด จักรวาลวิทยา วิถีชีวิตที่ผูกพันกับวัฒนธรรมข้าว และมีวัฒนธรรมบันเทิงใกล้เคียงกันจึงทำให้วิถี ชีวิตสังคมนิยมวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางใกล้เคียงกับชนเผ่าไท นอกจากนี้ยังมีลักษณะร่วม หลายประการกับชาวลาวที่อยู่ในวัฒนธรรมล้านช้างด้วย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวลาวหลวงพระ บางมีพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมมาเป็นเวลานานจึงมีการพัฒนาความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม และมีระเบียบแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติตนเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตนขึ้นมาเมื่ออพยพย้ายถิ่น เข้ามาอยู่ในประเทศไทย ชาวลาวหลวงพระบางกลุ่มนี้ได้สรรค์สร้างประเพณีพิธีกรรมบางอย่าง ขึ้นมา เพื่อการดำรงอยู่ในถิ่นใหม่เช่น มีประเพณีพิธีกรรมถือผีเจ้าพ่อด่านซ้าย และถือผีภูเขาที่ ประจำอยู่ในชุมชน การสร้างความเชื่อเรื่องพระธาตุศรีสองรัก และพระรอยพุทธบาทเพื่อสร้าง ความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งนอกจากสืบทอดความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา แล้ว ยังเป็นเครื่องข่ายเกี่ยวโยงชาวลาวหลวงพระบางไว้ด้วยกัน และดำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์กันอยู่ อย่างเข้มข้นในสังคมไทย ในบทต่อไปผู้วิจัยจะนำเสนอการวิเคราะห์กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ ลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทยเพื่อชี้ให้เห็นว่าในแต่ละยุคสมัยที่ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมไทย ชาวลาวหลวงพระบางมีการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองอย่างไร อัตลักษณ์ในแต่ละช่วงเวลาเหมือนหรือ แตกต่าง หรือมีลักษณะเป็นพลวัตที่คลี่คลายมาถึงปัจจุบันอย่างไร โดยคาดหมายว่าการศึกษา วิเคราะห์ดังกล่าวจะช่วยทำให้เข้าใจกลุ่มชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบางที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย กระทั่งชัดเจนมากยิ่งขึ้น

บทที่ 5

วรรณกรรมลาวหลวงพระบางกับการสร้างอัตลักษณ์ในบริบทของสังคมไทย

อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่เกิดจากการนิยามตัวตนว่าตนเองคือใคร สังกัดกลุ่มชาติพันธุ์ใดเมื่อมีการปะทะสังสรรค์กับชนต่างชาติพันธุ์ ในกรณีของชาวลาวหลวงพระบาง เมื่ออพยพย้ายถิ่นมาอยู่ในดินแดนประเทศไทยได้พยายามสืบสานอัตลักษณ์ความเป็นลาวหลวงพระบางให้คงอยู่แต่ในบริบทของการเมืองและสังคมวัฒนธรรมไทยที่มีทั้งการปะทะ ตอบโต้ ประนีประนอม และต่อรองเชิงอำนาจ จึงทำให้อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางมีการปรับเปลี่ยน เลื่อนไหล เป็นพลวัต ในบทนี้ผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์ให้เห็นว่า ชาวลาวหลวงพระบางที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยมีการสร้าง และปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์อย่างไรในบริบทของสังคมไทย โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรก อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางกับจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ ช่วงที่สอง อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางกับจิตสำนึกตอบโต้อำนาจรัฐไทย และช่วงที่สาม อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางกับการปรับเปลี่ยนให้เป็นไทย

5.1 ช่วงแรก: อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางกับจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์

ชาวลาวหลวงพระบางมีการรับรู้อัตลักษณ์ผ่านการเชื่อมโยงตนเองเข้ากับประวัติศาสตร์การอพยพย้ายถิ่น และการสร้างบ้านแปงเมืองของบรรพบุรุษลาวหลวงพระบางเล่าผ่าน ตำนานเมือง ตำนานภูมิศาสตร์สถานที่ และตำนานวีรบุรุษอันรวมเรียกว่าตำนานประจำถิ่น ตำนานเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดจนแยกประเภทกันได้ยาก แต่อย่างไรก็ดีประเด็นหลักของการเล่าเรื่องเกี่ยวกับตำนานเหล่านี้คือ ต้องการชี้ให้เห็นประวัติศาสตร์ความเป็นมาของกลุ่มชนซึ่งได้อพยพมาจากเมืองหลวงพระบางเข้ามาสร้างบ้านแปงเมืองอยู่ในพื้นที่ทั้งในเมืองด่านซ้าย เมืองหล่มเก่า และเมืองหล่มสัก ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอพยพอันเนื่องมาจากสงครามเป็นหลัก*

* เมื่อสอบเทียบกับลาวหลวงพระบางในพื้นที่อื่นซึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเมืองชายขอบติดพรมแดนของประเทศไทย และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้ข้อสรุปใกล้เคียงกันว่า สงครามและความขัดแย้งภายในราชอาณาจักรลาวเอง และสงครามระหว่างราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรลาวในสมัยกรุงธนบุรีต่อเนื่องรัตนโกสินทร์ เป็นสาเหตุหลักสำคัญที่ทำให้ชาวลาวหลวงพระบางต้องละทิ้งถิ่นฐานเข้ามาสร้างบ้านแปงเมืองอยู่ในพื้นที่เมืองด่านซ้าย เมืองหล่มเก่า และเมืองหล่มสัก โดยเฉพาะความขัดแย้งประการหลังสันนิษฐานว่าน่าจะมีอิทธิพลโดยตรงต่อการย้ายถิ่นฐานของชาวลาวหลวงพระบาง

ดังนั้น เรื่องเล่าเกี่ยวกับการสร้างบ้านแปงเมือง ภูมิศาสตร์สถานที่ และเรื่องวีรบุรุษที่เน้นย้ำว่าอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง นอกจากชี้ให้เห็นการผลิตซ้ำความทรงจำในอดีตให้สมาชิกในกลุ่มได้รับรู้ร่วมกันเกี่ยวกับรากเหง้าของตนเองแล้ว ยังเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางซึ่งสร้างผ่านสำนักทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมร้อยระหว่างเมืองหลวงพระบางเข้ากับเมืองใหม่หรือพื้นที่ใหม่ที่ตนเองตั้งถิ่นฐานอยู่ ดังนั้นความทรงจำร่วมทางประวัติศาสตร์จึงเป็นการประกอบสร้าง (construction) อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในสังคมไทย

5.1.1 เมืองกับจุดแรกเริ่มของความเป็นลาวหลวงพระบางในเมืองไทย

การเล่าตำนานเมือง และสถานที่ในชุมชนของชาวลาวหลวงพระบางมีจุดเน้นย้ำที่สำคัญคือเป็นการเชื่อมระหว่างเมืองเก่าที่ตนจากมาก็คือ เมืองหลวงพระบางเชื่อมเข้ากับเมืองใหม่ที่ตนอาศัยอยู่ในประเทศไทย ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการสร้างตำนานเชิงประวัติศาสตร์เพื่อแต่งเติม หรือสร้างภาพอดีตให้มีความหมายต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มชนในปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบาง ส่วนหนึ่งถูกผลิตสร้างหรือก่อรูปใหม่ในพื้นที่ใหม่ผ่านการชี้ให้เห็นอดีตหรืออ้างถึงอดีตอันเคยรุ่งเรืองของกลุ่มชนผ่านการอ้างถึงชื่อเมืองหลวงพระบางเพื่อเชื่อมโยงเข้ากับการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใหม่ เป็นการชี้ให้เห็นรากเหง้าความเป็นมาของตน เช่น *ตำนานเมืองหล่ม* (สำนวนที่ 1 ตำนานหนองเกาะ) เล่าถึงการอพยพย้ายถิ่น และการตั้งบ้านแปงเมืองของบรรพบุรุษลาวหลวงพระบางไว้ว่า

มีผู้เมื่อก่อนชื่อตาบ้วยขันธ์ เป็นคนเมืองหลวงพระบางอพยพเข้ามาตั้งบ้านเมืองอยู่ในบริเวณที่เป็นเมืองหล่มเก่าในปัจจุบัน เมื่อสร้างบ้านแปงเมืองแล้วก็ได้สืบลูกสืบหลานสืบมา ต่อมาเมืองได้ล่มสลายลงเนื่องจากชาวบ้านได้ฆ่ากระรอกค่อนเป็นพญานาคแปลงกายมาเที่ยวเมืองมนุษย์ ส่งผลให้พ่อของพญานาคคนนั้นยกทัพมาทำลายเมืองจนล่มจมลงได้พื้นดินกลายเป็นเมืองหล่มหรือ เมืองหล่มซึ่งเป็นชื่อเมืองในปัจจุบันลักษณะการเป็นเมืองหล่มนี้เห็นได้จากร่องรอยการเป็นหนองเกาะซึ่งเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ในชุมชน¹

มีข้อสังเกตว่า ตำนานเมืองหล่มสำนวนนี้ มีการเล่าในเชิงปรัมปราคือ มีอภินิหารเหนือธรรมชาติกล่าวแทรกไว้คือ กล่าวถึงพญานาคล่มเมืองซึ่งเป็นอนุภาคเมืองล่มที่รับรู้กันทั่วไปในกลุ่มชนเผ่าไท ชาวลาวหลวงพระบางมีความคุ้นเคยจึงนำอนุภาคดังกล่าวมาอธิบายเหตุชื่อเมือง “หล่ม” หรือเมือง “ลุ่ม” ซึ่งมีความหมายว่า เป็นเมืองหรือพื้นที่ที่ยุบตัวกลายเป็นหนองน้ำ ซึ่งเป็นการอธิบายชื่อเมืองหรือสร้างเรื่องให้สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์สถานที่ ประเด็นสำคัญคือ

¹สัมภาษณ์, หล้า นวลจอน, 25 เมษายน 2548.

ตำนานที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์การอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมืองหล่มเก่าดังกล่าว เป็นการอธิบายสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างตัวคนลาวหลวงพระบางกับดินแดนหรือพื้นที่อันว่างเปล่านั้นให้มีความหมายต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มตนเองในลักษณะที่เป็น การอ้างสิทธิเหนือพื้นที่ของชาวลาวหลวงพระบาง กล่าวคือการระบุว่าตนเองอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง แล้วมาสร้างบ้านแปงเมืองอยู่ในพื้นที่ใหม่คือ เมืองหล่ม เป็นลักษณะการเชื่อมร้อยระหว่างความเป็นคนลาวเมืองหลวงพระบางกับความเป็นคนลาวหลวงพระบางแห่งเมืองหล่มเก่า จึงมีนัยสำคัญแสดงให้เห็นว่า กลุ่มชนของตนมีรากเหง้าความเป็นมาจากราชอาณาจักรหลวงเก่าแก่ เช่นเมืองหลวงพระบางแต่มีเหตุให้ต้องมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ใหม่ ดังนั้นสิ่งที่แสดงให้เห็นผ่านเรื่องเล่าคือ การก่อร่างสร้างชุมชนใหม่ในพื้นที่ใหม่ของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นการอ้างสิทธิอันชอบธรรมในการสืบทอดมรดกเมืองหรือเป็นเจ้าของดินแดนหรือชุมชนคือ เมืองหล่มนั่นเอง นอกจากนี้ อาจพิจารณาได้ว่า การอ้างอิงหรือระบุว่ามาจากเมืองหลวงพระบางเป็นการสื่อให้เห็นว่า คนลาวหลวงพระบางในเมืองหล่มเป็นพวกเดียวกับคนลาวหลวงพระบางในราชอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง การเชื่อมโยงความเป็นลาวในดินแดนใหม่กับความเป็นลาวในเมืองหลวงพระบางเป็นสิ่งที่มีความหมายและความสำคัญต่อการนิยามอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทยทั้งในมิติเรื่องรากเหง้าวัฒนธรรม และมิติของการดำรงอยู่ในดินแดนใหม่ที่ต้องแสวงหาคำแห่งแห่งที่หรือสร้างประวัติศาสตร์ให้แก่ตนเอง

เช่นเดียวกับ *ตำนานชุมชนห้วยมะเขือ* ซึ่งเล่าถึงการอพยพย้ายถิ่นของบรรพบุรุษว่ามาจากเมืองหลวงพระบาง โดยเล่าว่าเกิดสงครามภายในลาวเองทำให้ประชาชนต้องอพยพหลบหนีภัยสงครามเข้ามายังเมืองหล่มเก่า

เกิดศึกสู้รบกันสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชพระนักปราชญ์สององค์จึงนำชาวบ้านอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง น้ำลี้ แสนหวิเข้ามาในดินแดนไทย เดินทางมาจนถึงเมืองหล่มเก่าก็พบพื้นที่แห่งหนึ่งซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ดินดำน้ำชุ่ม มีแม่น้ำไหลผ่านและเหมาะแก่การทำไร่นาจึงตั้งหมู่บ้านขึ้นบริเวณที่ราบลุ่มซึ่งมีต้นมะเขือขึ้นเป็นจำนวนมากตามร่องน้ำ จึงเรียกว่า “บ้านร่องมะเขือ” ต่อมาเพี้ยนเป็น “บ้านห้วยมะเขือ” หลังจากนั้นได้สร้างวัดขึ้นบริเวณหาดทรายขาวสะอาดริมแม่น้ำพุ่งจึงเรียกว่า “วัดทรายงาม” และสืบทอดลูกหลานกันต่อมาจนถึงปัจจุบัน²

การเล่าอดีตของตนเองผ่านประวัติศาสตร์ความทรงจำเชื่อมโยงระหว่างเมืองหลวงพระบางเข้ากับเมืองใหม่คือ เมืองหล่ม หมายถึงการอ้างอิงชื่อ “เมืองหลวงพระบาง” แทรกไว้ใน

² สัมภาษณ์, แผลง จันท์แสะ, 19 เมษายน 2547.

ประวัติศาสตร์ของชุมชน น่าจะมีนัยของการสืบทอดจิตสำนึกและความทรงจำของบรรพบุรุษ แม้ว่าในตำนานจะมุ่งอธิบายสถานที่ในการตั้งถิ่นฐานใหม่คือ เมืองหล่มซึ่งมีชัยภูมิเหมาะแก่การเพาะปลูก มีลำน้ำไหลผ่าน รวมถึงตั้งชื่อว่า “บ้านห้วยมะเจือ” ก็ตามแต่การอ้างอิงความเป็นคนลาวหลวงพระบางมีความสำคัญมากในมิติของการเชื่อมโยงระหว่างความเป็นเมืองหลวงพระบางและความเป็นเมืองหล่มไว้ด้วยกันอันหมายถึง เป็นการตอกย้ำจิตสำนึกให้คนในกลุ่มชนรับรู้รากเหง้าความเป็นมาของตนว่าเป็นใครมาจากไหน

นอกจากนี้ยังพบว่าในชุมชนลาวหลวงพระบาง โดยเฉพาะในชุมชนหล่มเก่ายังรำลึกถึงเมืองหลวงพระบาง หรือนำอัตลักษณ์ของความเป็นเมืองหลวงพระบางนำมาผลิตซ้ำอยู่ในพื้นที่ใหม่ เช่น จำลองชื่อสถานที่หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญๆ หรือภูมินามอื่นๆ ที่ปัจจุบันยังปรากฏอยู่ในเมืองหลวงพระบางนำมาตั้งชื่อสถานที่ ชื่อหมู่บ้าน อาทิ ตั้งชื่อวัดจอมศรี และพระธาตุจอมศรี ในชุมชนวังบาล ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ชุมชนวังบาลเป็นชุมชนหลักของชาวลาวหลวงพระบางในเมืองหล่มเก่า ดังนั้นในฐานะชุมชนเก่าแก่และเป็นศูนย์กลางในการสร้างบ้านแปงเมืองในเมืองหล่มเก่าจึงมีการจำลองสัญลักษณ์สำคัญของเมืองหลวงพระบางคือ “พระธาตุจอมศรี” หรือ “พระธาตุภูศรี” มาไว้บนภูสูงใกล้เคียง ชุมชนถือเป็นประจักษ์พยานของการประกาศความเป็นชาวลาวเมืองหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังมีชื่อ “ภูซาง” ซึ่งเป็นภูเขาลูกสำคัญอยู่บริเวณรอยต่อตำบลตาดคloy อำเภอหล่มเก่ากับตำบลเลยวังไส อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย ภูซางเป็นภูเขาลูกหนึ่งที่ตั้งโอบล้อมเมืองหลวงพระบางไว้ หากมองจากฝั่งเมืองจอมเพ็ดจะเห็นได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ในวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมแก้พรหมชาติชาตยั้งกล่าวอัญเชิญเทวดาที่รักษา “ภูซาง” ซึ่งเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์อีกลูกหนึ่งประจำเมืองหลวงพระบางให้มาร่วมปกป้องคุ้มครองผู้พลีกรรม หรือแม้แต่การตั้งชื่อ “ภูหลวง” ในอำเภอภูหลวง จังหวัดเลยก็น่าจะมีความหมายสื่อถึงความเป็นชาวลาวหลวงพระบางด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 24: พระธาตุจอมศรี ตั้งเด่นเป็นสง่าอยู่บริเวณวัดจอมศรี (วัดคอยสะเก็ด)
บ้านเหมืองแบ่ง ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์
ที่มา: หนังสือชุมชนตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ (จัดพิมพ์โดย
สำนักงานเลขาธิการสภาวัฒนธรรมอำเภอหล่มเก่า, 2547).

นอกจากนี้ยังพบว่ามีชื่อหมู่บ้านสำคัญๆ ที่มีประวัติศาสตร์เก่าแก่ในเมืองหลวงพระบางยังปรากฏชื่ออยู่ในชุมชนหลวงพระบางในประเทศไทยด้วย ได้แก่ หมู่บ้าน “นาหลวง” พบทั้งในเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ในเมืองหลวงพระบาง หมู่บ้านนาหลวงมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับกษัตริย์ลาวอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ เป็นสถานที่ในการเสด็จมาประกอบพระราชพิธีแรกนาเพื่อสร้างขวัญกำลังใจ และเป็นสิริมงคลแก่บ่าวไพร่ราษฎรในการเริ่มต้นฤดูทำนา จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน “นาหลวง” หมายถึง สถานที่ทำนาของเจ้ามหาชีวิตนั่นเอง ปัจจุบันบ้านนาหลวงยังมีชื่อพระวงศ์อาศัยอยู่³ นอกจากนี้ยังมีชื่อหมู่บ้านอื่นๆ เช่น บ้านไฮหย่อง หรือท่าไฮหย่องพบทั้งในอำเภอหล่มเก่า และอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และในแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

³ สัมภาษณ์, หม่อมแห้ว หรือนางมะนิยา ภริยาของเชื้อพระวงศ์ในสายตระกูลของเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ กษัตริย์พระองค์สุดท้ายของอาณาจักรหลวงพระบาง, 25 กันยายน 2550.

ภาพที่ 25: พระธาตุภูศรี หรือพระธาตุจอมศรี ในยามพลบค่ำ สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของเมืองหลวงพระบาง ราชอาณาจักรล้านช้าง

ภาพที่ 26: ภูซาง หนึ่งในภูเขาที่โอบล้อมเมืองหลวงพระบางไว้ในอ้อมกอดของธรรมชาติ มุมมองจากฝั่งเมืองจอมเพ็ด

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การนำชื่อภูเขาสำคัญๆ หมู่บ้านอันเป็นที่อยู่เดิม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองหลวงพระบาง ซึ่งยังอยู่ในความทรงจำของบรรพบุรุษลาวหลวงพระบางในยุคแรกอพยพนำมาสร้าง หรือจำลองไว้ในชุมชนใหม่ในประเทศไทย นอกจากแสดงให้เห็นความทรงจำร่วมของบรรพบุรุษเกี่ยวกับเมืองหลวงพระบางแล้ว ยังเป็นการสร้างประวัติศาสตร์ใหม่ให้แก่ตนเองในบริบทของสังคมไทยด้วย ทั้งนี้เพราะเรื่องเล่าเกี่ยวกับโบราณสถาน ลักษณะทางกายภาพ และชื่อบ้านนามเมืองต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในท้องถิ่นเป็นสิ่งบ่งชี้อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบาง ซึ่งก่อรูปขึ้นมาพร้อมๆ กับเรื่องเล่าทั้งในรูปของตำนานเมือง ตำนานหมู่บ้าน และความเป็นมาของชื่อโบราณสถานและสถานที่ต่างๆ จะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม แต่สิ่งที่สืบทอดกันเล่าขานกันอยู่ในชุมชนล้วนแสดงความเกี่ยวโยงถึงการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาของบรรพบุรุษลาวหลวงพระบางอย่างเด่นชัด จึง

กล่าวได้ว่า การจำลองชื่อบ้านนามเมือง ชื่อภูมิศาสตร์สถานที่ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กลุ่มชนยังรำลึกถึง นำมาจำลองไว้ในพื้นที่ใหม่เป็นการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์ความทรงจำเพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบาง โดยเชื่อมโยงเข้ากับราชอาณาจักรหลวงพระบาง ซึ่งเป็นราชอาณาจักรเก่าแก่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางสังคมวัฒนธรรมมาหลายศตวรรษ ลักษณะการเชื่อมโยงหรืออ้างอิงความเป็นเมืองหลวงพระบาง สันนิษฐานว่าเป็นการเชื่อมโยงเอาสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง ซึ่งมีความหมายถึงเมืองเก่าแก่ เป็นศูนย์กลางอาณาจักรลาวจึงทำให้ชาวหลวงพระบางจดจำภาพหรือมายาคติของเมืองหลวงพระบางมาเชื่อมโยงผ่านความหมายของเมืองหลวงพระบาง การนำความประทับใจของราชอาณาจักรหลวงพระบางมาเป็นภาพแทนอัตลักษณ์ความเป็นลาวหลวงพระบางผ่านประวัติศาสตร์ความทรงจำจัดเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในพื้นที่ใหม่แน่นอนว่าจิตสำนึกของความเป็นลาวหลวงพระบางย่อมเกิดขึ้นจากความทรงจำทางประวัติศาสตร์ซึ่งชาวหลวงพระบางสร้างขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นอดีตอันเคยรุ่งเรืองของตน สันนิษฐานว่าความภาคภูมิใจดังกล่าวมีการสืบทอดกันในยุคแรกของการสร้างบ้านแปงเมือง เฉกเช่นเดียวกับที่ชาวหลวงพระบางในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวยังคงมีความภาคภูมิใจในความเป็นลาวเมืองหลวงพระบางของตนเองดังที่ ภัทรพงศ์ คงวิจิตร แสดงทัศนะไว้ว่า

“เมืองหลวงพระบางเป็นดินแดนวัฒนธรรม เป็นเมืองหลวงเก่าแก่ เคยเป็นที่ประทับของเจ้าชีวิตและเป็นเมืองที่มีวัดอารามตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากมายถูกสร้างขึ้นในหลายยุคหลายสมัยอย่างต่อเนื่อง ภาพของหลวงพระบางในจิตใจของคนลาวยังคงเป็นเมืองวัฒนธรรม เมืองวัดอารามอันศักดิ์สิทธิ์ สำหรับชาวหลวงพระบางหรือคนเมืองหลวงเองยังมีการเชื่อมโยงเอาพิธีกรรมบุญประเพณี และฮัตคองต่างๆ อันเป็นการแสดงระบบการรับรู้ของคนเมืองหลวงต่อความเป็นมรดกเมืองของตนเอง”⁴

ดังนั้น เรื่องเล่าและความทรงจำเกี่ยวกับเมืองหลวงพระบางที่ถูกสืบสร้าง ผลิตซ้ำ และส่งทอดสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางผ่านการ “ปรุงแต่ง” อดีตของบรรพบุรุษยุคอพยพให้มีความเกี่ยวเนื่องกับราชอาณาจักรหลวงพระบาง จึงเป็นการประกาศตัวตนของชาวหลวงพระบางโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางในชุมชนใหม่ โดยเฉพาะสำนึกของผู้มีอารยธรรมสูง มีมรดกเมืองเก่าแก่ เป็นศูนย์กลางความรุ่งเรืองของอาณาจักรลาวให้คงอยู่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง จิตสำนึกหลวงพระบาง ซึ่งสืบสร้างผ่านเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ในลักษณะเชื่อมโยงเอาสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง ในฐานะเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ มี

⁴ เก็บความจากภัทรพงศ์ คงวิจิตร, พื้นที่และความหมายของการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 78.

วัฒนธรรมประณีต เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ และเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาของราชอาณาจักรลาว เป็นเครื่องหมายสำคัญที่ทำให้ชาวลาบลวงพระบางยังจดจำตัวตนในเชิงมายาคติเห็นได้จากใน จิตรกรรมฝาผนัง โบสถ์วัดศรีมงคล บ้านนาทราย อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ยังจำลองภาพ ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจที่มีชาวต่างชาติเช่น พ่อค้าชาวจีน ชาวฝรั่ง โปรตุเกสเข้ามาค้าขายยังเมือง หลวงพระบางนำมาเขียนหรือมารำลึกถึงไว้ในดินแดนใหม่ด้วย

นอกจากนี้การยังสืบทอดเรื่องเล่าเกี่ยวกับ *ตำนานพระบาง* พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำ เมืองหลวงพระบาง และการสร้างพระพุทธรูปจำลองคือ *พระเจ้าองค์แสน* ซึ่งปัจจุบันประดิษฐานอยู่ใน โบสถ์วัดหนองสีกุงเมือง เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นั้น บรรพบุรุษชาวลาบลวงพระบางในชุมชนบ้านนาพึ่ง อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย ได้จำลองพระเจ้าองค์แสนมาประดิษฐานไว้ที่วัด “โพธิ์ศรี” จึงเป็นประจักษ์พยานของการจำลองความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา การเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์อันเกิดจากมีพระเจ้าศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครอง นับเป็นการเชื่อมโยงจิตสำนึกร่วมของความเป็นลาวหลวงพระบางผ่านสัญลักษณ์สำคัญๆ ประจำเมืองไม่ว่าจะเป็นชื่อบ้านนามเมือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และชื่อของเมืองหลวงพระบางซึ่งสันนิษฐานว่า น่าจะอยู่ในจิตสำนึกของบรรพบุรุษลาวหลวงพระบางในยุคแรกตั้งบ้านเมืองและพยายามสืบทอด ต่อมาให้ชนรุ่นหลังได้รับรู้พร้อมๆ กับการมีอยู่ของชื่อบ้านนามเมือง ตำนาน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เหล่านี้ยังมีนัยสำนึกต่อการเชื่อมโยงถึงรากเหง้าของตนเองเชื่อมร้อยเข้ากับการตั้งชุมชนใหม่ใน ดินแดนประเทศไทย

ภาพที่ 27: พระเจ้าองค์แสน สันนิษฐานว่าจำลองมาจากวัดหนองสีกุงเมือง เมืองหลวงพระบาง ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัด โพธิ์ศรี อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การนำชื่อบ้านนามเมืองหรือชื่อสถานที่ในเมืองหลวงพระบางมาเป็นชื่อสถานที่หรือชื่อหมู่บ้าน เป็นการสร้างความคุ้นเคยกับถิ่นที่อยู่ใหม่ รวมถึงเป็นการรำลึกถึงถิ่นฐานเดิมที่เคยอยู่เดิมนั่นเอง ดังนั้น จิตสำนึกทางชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับมิติทางประวัติศาสตร์ และสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง รวมถึงการนำชื่อบ้านนามเมืองและชื่อสถานที่ในเมืองหลวงพระบางมาตั้งชื่อในดินแดนไทยเป็นการผลิตซ้ำจิตสำนึกของความเป็นลาวหลวงพระบางของคนรุ่นอพยพ ซึ่งน่าจะสืบทอดสำนึกกันอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางในประเทศไทยอย่างเข้มข้นจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นอย่างน้อย เห็นได้จากในยุคก่อตั้งบ้านเมือง ชาวลาวหลวงพระบางยังคงจำลองความสุขสมบูรณ์ของความเป็นเมืองลาวหลวงพระบางผ่านศิลปกรรมสกุลช่างหลวงพระบาง นอกจากนี้การเข้าร่วมก่อภพหรือต่อสู้ภูชาติร่วมกับเจ้าอนุวงศ์ของชาวเมืองหล่ม และเมืองด่านซ้าย ยังสะท้อนให้เห็นว่าพวกเขามีความนิยมลาวหลวงพระบางมากกว่าความนิยมไทย หรือยังคงมีจิตสำนึกลาวหลวงพระบางมากกว่ามีจิตสำนึกของความเป็นไทย ถึงแม้ว่าเจ้าอนุวงศ์จะเป็นกษัตริย์ลาวแห่งเวียงจันทน์ แต่ในสถานการณ์คับขันดังกล่าว เชื้อชาติลาวที่มีอยู่ร่วมกันน่าจะเข้มข้นกว่าความเป็นไทยซึ่งสันนิษฐานว่ายังไม่เกิดขึ้นในยุคนั้น

5.1.2 วิรบุรุษกับเลือดลาวหลวงพระบาง

ก่อนจะวิเคราะห์หัวข้อนี้ ผู้วิจัยขอจำกัดความหมายของคำว่า “วิรบุรุษเลือดลาวหลวงพระบาง” ก่อนว่าในที่นี้ผู้วิจัยใช้ในความหมายว่า เป็นบรรพบุรุษของกลุ่มชนลาวหลวงพระบาง ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้นำที่เคยมีชีวิตอยู่จริง และมีบทบาทสำคัญในชุมชนมาก่อน เช่น เป็นผู้นำในการอพยพย้ายถิ่นมาจากเมืองหลวงพระบาง หรือเป็นผู้นำในการสร้างบ้านแปงเมืองในชุมชนลาวหลวงพระบาง ดังนั้น ลักษณะของวิรบุรุษลาวหลวงพระบางดังกล่าว นอกจากมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนในฐานะเป็นผู้ก่อร่างสร้างชุมชนแล้ว ยังต้องเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายโดยตรงมาจากชาวลาวหลวงพระบางด้วย โดยนัยนี้การกล่าวถึงวิรบุรุษผู้นำเลือดลาวหลวงพระบางจึงมีความหมายในการตอกย้ำจิตสำนึกลาวหลวงพระบางได้อย่างเข้มข้น จิตสำนึกลาวหลวงพระบางผ่านวิรบุรุษ “เลือดลาวหลวงพระบาง” จึงเป็นเครื่องหมายในการจดจำตัวตนร่วมกันของกลุ่มลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย

มีข้อสังเกตว่า การกล่าวอ้างเพื่อสืบเนื่องอดีตผ่านวิรบุรุษ “เลือดลาวหลวงพระบาง” ดังกล่าว ปรากฏอยู่เฉพาะในชุมชนเมืองหล่มเก่าเพียงชุมชนเดียวส่วนชุมชนอื่น เช่นเมืองหล่มสัก ส่วนใหญ่จะอ้างแต่เพียงว่า บรรพชนอพยพมาจากเมืองหลวงพระบางแต่ไม่ปรากฏเป็นเรื่องเล่า

ทำนองเชิดชูหรือชี้ให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมมากนัก* แสดงให้เห็นว่าชุมชนหล่มเก่า เป็นชุมชนเก่าแก่ และมีความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์สืบทอดกันมาอย่างเข้มข้น นอกจากนี้เรื่องเล่าที่เป็นตำนานวีรบุรุษแล้วยังมีการยกย่องให้ผู้นำเหล่านี้เป็นฝึคอยคุ้มครองกลุ่มชนรวมถึงการจัดพิธีเลี้ยงผีประจำปีด้วย วีรบุรุษหรือผีผู้นำจึงมีบทบาทและมีอิทธิพลอย่างมากต่อวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบางในชุมชนหล่มเก่าสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วีรบุรุษเลียดลาวหลวงพระบางที่ได้รับการยกย่องเชิดชูได้แก่ เจ้าพ่อขุนจก เจ้าพ่อขุนศรี ขุนไกร ขุนไชย ขุนเดชะรักษา เจ้าพ่ออู่คำ เจ้าพ่อเหล็กชีดำแตก เจ้าพ่อสุลิว เจ้าพ่อพรหมทัต และเจ้าพ่อคำแดง ดังปรากฏใน ตำนานสิบขุนพล ผู้นำลาวหลวงพระบาง ว่า

ในสมัยก่อนเมืองไทยกับเมืองลาวไม่ถูกกันจึงมีสงครามสู้รบกัน ผู้นำลาวเห็นว่ามิแต่คนล้มตายก็เลยนำพาผู้คนอพยพจากเมืองหลวงพระบางเข้ามาอยู่ในเมืองหล่มเก่าโดยตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ บ้านหินกลิ้ง บ้านวังบาด หนองขาม น้ำครั่ง นาทราย โฉะโหวะ ฯลฯ ผู้นำคนสำคัญที่ร่วมกันก่อตั้งบ้านเมือง ได้แก่ เจ้าพ่อขุนจก พ่อขุนศรี ขุนไกร ขุนไชย ขุนเดชะรักษา เจ้าพ่ออู่คำ เจ้าพ่อเหล็กชี เจ้าพ่อสุลิว เจ้าพ่อพรหมทัต และเจ้าพ่อคำแดง เจ้าพ่อเหล่านี้เพ่งเก่ง การรบ และเป็นผู้นำที่ดีมีคุณธรรม ต่อมาเมื่อมีคำสั่งจากเมืองนครเดิดให้เจ้าพ่อเหล่านี้ตัดไม้มาตย์ส่งไปกรุงเทพฯ เพื่อทำเสาหลักเมือง ** เมื่อเสียชีวิตลงก็กลายเป็น “ผีเจ้านาย” คอยปกป้องรักษาชาวบ้านสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน⁵

การกล่าวอ้างถึงเมืองหลวงพระบาง และการสร้างชุมชนในเมืองหล่มเก่าของผู้นำเลียดหลวงพระบาง เป็นสิ่งที่บ่งชี้ให้เห็นถึงจิตสำนึกรับรู้เกี่ยวกับรากเหง้าของชาวลาวหลวงพระบางอย่างเด่นชัด ลักษณะการเล่าที่มีการเชื่อมโยงอดีตกับกับชีวิตปัจจุบันว่าพื้นที่ที่กลุ่มชนตั้งรกรากอยู่นั้นบรรพบุรุษของตนได้มาสร้างหลักปักฐานไว้ การประกอบสร้างดังกล่าวนอกจากเป็นการผลิตซ้ำจิตสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางแล้ว ยังเป็นการอ้างสิทธิเหนือพื้นที่และสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาจากรื่องเล่า รวมทั้งการมีพิธีกรรมบูชาผีวีรบุรุษรองรับความเชื่อซึ่งกลายเป็นฝึคคุ้มครองนั้นนับได้ว่าเป็นองค์ประกอบของเรื่องเล่าที่ตอกย้ำความเป็นลาวหลวงพระบางของคนในชุมชน นอกจากนี้ตำนานดังกล่าวยังแสดงให้เห็นพัฒนาการทางสังคมของชาวลาวหลวงพระบางในเมืองหล่ม

* ทั้งนี้อาจเป็นเพราะคนในเมืองหล่มสักส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนจากเมืองหล่มเก่าและเมืองด่านเคลื่อนย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ส่วนชุมชนเมืองด่านซ้ายจะให้ความสำคัญกับวีรกรรมของเจ้าแก้วอาสา ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และอยู่นอกบริบทของการเป็นวีรบุรุษเลียดหลวงพระบางในความหมายของผู้วิจัย ถือเป็นวีรบุรุษในยุคแรก

** บางตำนานกล่าวว่านำไปสร้างเรือพระที่นั่งให้แก่กษัตริย์ไทยในสมัยอยุธยา

⁵ สัมภาษณ์, บุญกล้า มีบัวทอง, 23 เมษายน 2548.

เก่าด้วยเนื่องจากคุ่มต่างๆ ที่ผู้นำได้แยกย้ายกันไปปกครองนั้น ปัจจุบันกลายเป็นชุมชนหลักของอำเภอเมืองหล่มเก่า ซึ่งยังมีความเกี่ยวข้องกันอย่างแน่นแฟ้นผ่านพิธีกรรมบูชาผีบรรพบุรุษผู้นำลาวหลวงพระบางร่วมกัน*

นอกจากตำนานสิบขุนพลผู้นำลาวหลวงพระบางแล้ว ยังมีตำนานเจ้าพ่อตอมาตย์ ซึ่งมีเนื้อเรื่องส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน แต่มีจุดเด่นสำคัญคือนอกจากแสดงให้เห็นถึงการก่อสร้างเมืองของบรรพบุรุษลาวหลวงพระบางแล้ว ยังแสดงให้เห็นนัยแฝงของการต่อต้าน ชัดขึ้นอำนาจการปกครองของไทยในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานด้วย *ตำนานเจ้าพ่อตอมาตย์* เล่าว่า

ในสมัยก่อนเมืองคอนเดิด (หมายถึง เมืองหล่ม) ได้รับคำสั่งจากเมืองหลวงกรุงเทพฯ ให้หาไม้ตะเคียนหรือ ไม้มาตย์ชั้นดีไปสร้างเสาหลักเมืองกรุงเทพฯ เจ้าเมืองคอนเดิด ได้ยินเสียงนกโตโวร้องเสียงดังไพเราะมากจึงสอบสวนหาแหล่งที่มา ได้ความว่านกโตโวร้องมาจากเมืองหล่มซึ่งมีต้นไม้มาตย์ใหญ่ต้นหนึ่งเป็นที่อาศัย ดังนั้นเจ้าเมืองคอนเดิดจึงนำเสนาอำมาตย์มายังเมืองหล่มเพื่อมาตัดต้นไม้มาตย์ซึ่งมีขนาดใหญ่มาก เมื่อตัดโคนต้นแล้วสามารถวางพาข้าว (สำหรับข้าว) ได้ถึง 100 พา แล้วพากันชักลากต้นไม้ลงไปกรุงเทพฯ แต่พอลงไปถึงเมืองเสาให้ในจังหวัดสระบุรี ต้นมาตย์คิดถึงบ้านจึงไม่ยอมเคลื่อนไป ตอนกลางคืนก็รำครวญร้องให้กลับบ้านที่เมืองหล่ม จึงเป็นเหตุให้เมืองนั้นได้ชื่อว่า เมืองเสาให้ ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดสระบุรี⁶

การแสดงนัยการต่อสู้ขัดขึ้นอำนาจของไทยในยุคแรกของการตั้งถิ่นฐานแสดงให้เห็นว่าในจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชาวลาวหลวงพระบาง ในอดีตโดยเฉพาะการตั้งบ้านแปงเมืองอยู่ในพื้นที่ชายขอบติดชายแดน ชาวลาวหลวงพระบางยังมีจิตสำนึกของความเป็นชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบางอยู่อย่างเข้มข้น และไม่ยอมจำนนต่ออำนาจหรือการปกครองของไทยแสดงผ่านสัญลักษณ์คือ “ไม้มาตย์” ซึ่งถือว่าเป็นไม้งามที่จะนำไปทำเสาหลักเมืองนครหลวงกรุงเทพฯ การแสดงการขัดขึ้นของไม้มาตย์ ซึ่งถูกบังคับชักลากไปไกลจนถึงเมืองเสาให้ จังหวัดสระบุรี หลังจากนั้นไม้มาตย์ไม่ยอมให้ถูกชักลากไปจึงทำให้ด้วยความคิดถึงบ้านคือ เมืองหล่มน่าจะมึนยะแสดงหรือสื่อให้เห็นว่าชาวลาวหลวงพระบางเองนั้นครั้งหนึ่งเคยปกครองอยู่อย่างอิสระ ไม่ยอมอยู่ภายใต้อำนาจและการปกครองของไทยอย่างเบ็ดเสร็จ ดังนั้นการเล่าตำนานเจ้าพ่อตอมาตย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของไม้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นของดีคู่เมืองหล่มเก่าไม่ยอมไปเป็นของศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ไทย นอกจากมีนัยแห่งการตอกย้ำการดำรงอยู่ในฐานะบรรพบุรุษผู้สร้างบ้านแปงเมืองแล้ว ยังมีนัยแห่งการต่อสู้ ขัดขึ้นอำนาจ

* จัดพิธีเช่นไหว้ประจำปีในช่วงเดือน 7 ของทุกปี (เดือนมิถุนายน)

⁶ สัมภาษณ์, วิทยาลัย อุ่นคำยี่, 25 พฤษภาคม 2548.

การปกครองของไทยในยุคแรกของการตั้งถิ่นฐาน อันอาจสันนิษฐานได้ว่าในยุคนั้นน่าจะมีบทบาทในการตอกย้ำจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ และจิตสำนึกของความเป็นลาวหลวงพระบาง ได้อย่างดียิ่ง

ภาพที่ 28: พิธีเลี้ยงผีประจำปีสิบขุนพลผู้นำลาวหลวงพระบางจัดรวมอยู่ในพิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อตอมาศ์

เช่นเดียวกับ *ตำนานเจ้าพ่ออู่มวกะทาด* ซึ่งเป็นชุมชนย่อยชุมชนหนึ่งใน อำเภอหล่มเก่า ซึ่งกล่าวถึงบรรพบุรุษของตนว่า ได้อพยพเคลื่อนย้ายมาจากเมืองหลวงพระบาง โดยเล่าว่า *

สมัยก่อนเจ้าพ่อเหล่านี้เคยมีชีวิตมาก่อน คือ เป็นผู้นำชาวบ้านอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง เพื่อหนีศึกสงครามเข้ามาตั้งบ้านเมืองอยู่ในที่นี้ นำโดยเจ้าพ่อศรีมาลา และเจ้าพ่อบัวไข แต่ก่อนเป็นเรียกว่าตาแสง หรือนายบ้านเป็นผู้ปกครองชุมชน เมื่อเสียชีวิตลูกหลานก็ยกย่องให้เป็นผีเจ้าบ้าน เจ้านาย คุ่มครองชุมชนสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และต้องมีพิธีกรรมเช่นไหว้ทุกปี ในสมัยก่อนเวลาเจ้านายมาเยี่ยมร้าง จะนำกล้วยมาก มีการฟ้อนดาบ แสดงการสู้รบ กระทั่งเท้า ส่งเสียงดัง การแต่งกายก็จะแต่งเต็มยศแบบเจ้านายคือ นุ่งโจงกระเบนใส่กำไลแขน กำไลขา มีผ้าโพกศีรษะ เอาผ้าขาวม้ามัดเอว มีการรำยรำ เคี้ยวหมาก ดืมเหล้า และสูบบุหรี่⁷

ในการแสดงออกทางพิธีกรรมเลี้ยงผี เช่น การแต่งกายของเจ้าพ่อจะแต่งแบบเจ้านายลาวยุคโบราณ เช่น นุ่งโจงกระเบน ใส่กำไลข้อเท้า กำไลแขน มีผ้าโพกศีรษะ ผ้าขาวม้าคาดเอว ฟ้อนดาบ เคี้ยวหมาก ดืมเหล้า และสูบบุหรี่ ซึ่งเป็นพฤติกรรมการแสดงที่บ่งชี้รัสนิยมหรือแบบแผนการประพฤติปฏิบัติของเจ้านายในยามมีงานเลี้ยงเฉลิมฉลอง ดังนั้น การอธิบายความเป็นมาทางประวัติศาสตร์

* เช่นเดียวกับชุมชนย่อยอื่นๆ เช่นในเมืองหล่มสักและเมืองด่านซ้ายบางส่วนพบว่า ในระดับหมู่บ้านหรือตำบลมีการเล่าตำนานผีเจ้านายหรือผีวีรบุรุษประจำถิ่นย่อยของตน ส่วนใหญ่ก็เล่าในทำนองเดียวกันคือ มีศึกสงครามสู้รบต้องอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง และตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวหลังจากนั้นผู้นำได้ปกครองดูแลกลุ่มชนสืบต่อมาเมื่อเสียชีวิตก็ถูกยกย่องให้เป็นผีวีรบุรุษผู้นำกลุ่มชน และต้องมีพิธีกรรมเช่นไหว้เป็นประจำทุกปี

⁷ สัมภาษณ์, ลัดดา มหาวัน, 14 เมษายน 2547.

ของตนเองซึ่งมีการเชื่อมโยงระหว่างเมืองหลวงพระบาง วิจารณ์บุษยเถิดหลวงพระบาง การตั้งชุมชน และพิธีกรรมบูชาผีบรรพบุรุษในฐานะผีคุ้มครองชุมชนหรือกลุ่มชนจัดเป็นกระบวนการสร้าง อัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบาง ตำนานทุกเรื่องสามารถสรุปเป็น โครงเรื่องหลักได้ดังนี้

เกิดศึกสงครามสู้รบกัน (ระหว่างไทย-ลาว, ภายในอาณาจักรลาว)----- ประชาชนได้รับความเดือดร้อน ผู้คนล้มตาย----- วิจารณ์บุษยนำชาวบ้านอพยพหนีสงครามมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชน/ ถูกกวาดต้อนเข้ามา -----สร้างชุมชนเพื่อเป็นแหล่งพักพิงใหม่----- ผู้นำแยกย้ายกันปกครองตาม ชุมชนย่อยต่างๆ -----ผู้นำเสียชีวิตกลายเป็นผีเจ้านาย/ผีเมืองคุ้มครองชุมชน -----มีพิธีกรรมเช่น ไหว้ผีเป็นประจำทุกปี/ทุกวันพระ 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ

ลักษณะโครงสร้างของตำนานดังกล่าวแสดงให้เห็นความทรงจำร่วมของชาวลาวหลวงพระบางซึ่งมีเหตุการณ์หลักคือ มีศึกสงคราม จึงมีการอพยพย้ายถิ่นมาจากหลวงพระบาง เมื่อพบดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ตั้งบ้านแปงเมือง ผู้นำเสียชีวิตก็ยกย่องให้เป็นผีคุ้มครอง มีประเพณีเช่น ไหว้ผีทุกวันพระ 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ และมีพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีโดยจัดปีละครั้งในช่วงเดือน 6-7 ของทุกปี ดังนั้นเรื่องเล่าเกี่ยวกับวิจารณ์บุษยเถิดลาวหลวงพระบางถูกประกอบสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับการมีอยู่ของพิธีกรรมบูชาผีบรรพบุรุษยุคสร้างบ้านแปงเมือง ซึ่งถูกยกย่องให้เป็นผีประจำกลุ่มชนหรือชุมชน ดังนั้นการที่มีบรรพบุรุษเป็นชาวลาวหลวงพระบาง มีบทบาทในฐานะผู้ปกครองที่มีความสามารถ เป็นผู้สร้างบ้านแปงเมือง รวมถึงเป็นผีเจ้านายคุ้มครองกลุ่มชน ดังนั้นการเล่าตำนานหรือที่มาของการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้านายประจำปี หรือการอธิบายการมีอยู่ของผีที่ชาวลาวหลวงพระบางต้องเคารพเช่น ไหว้อยู่ในวิถีชีวิตประจำวันทั้งในระดับครอบครัวและระดับชุมชน จึงเป็นการผลิตซ้ำและต่อยอดจินตนาการทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบาง ตลอดจนใช้เป็นเครื่องหมายในการจดจำตัวตน หรือแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชนได้อย่างเข้มแข็งในบริบทของท้องถิ่นที่นับถือผีตัวเดียวกัน

อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางจึงประกอบสร้างหรือเกิดขึ้นพร้อมๆ กับเรื่องเล่า และปฏิบัติการสังคมดังที่กล่าวมา มีข้อสังเกตว่าวิจารณ์บุษยในความหมายของชาวลาวหลวงพระบางมิใช่วิจารณ์บุษยในฐานะผู้ต่อสู้กษัตริย์ หรือมีความยิ่งใหญ่ หากแต่เป็นบุคคลธรรมดาที่มีความสามารถและกล้าหาญในการนำพาผู้คนทีเดือดร้อนมาแสวงหาถิ่นที่อยู่ใหม่ในดินแดนอื่น ดังนั้นความสำคัญหรือความหมายของวิจารณ์บุษยในบริบทของชาวลาวหลวงพระบางจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ด้านการเมืองการปกครอง มีความกล้าหาญในการนำพากลุ่มชนฝ่าฟันอุปสรรค และผ่านวิกฤตการณ์ต่างๆ ความสำนึกในบุญคุณต่อผีบรรพบุรุษดังกล่าวได้รับการสืบทอดเป็นตำนานประจำถิ่น มีการประกอบพิธีกรรมยกย่องเพื่อรำลึกถึง เหล่านี้เป็นปฏิบัติการทางสังคมที่มี

ความสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำเนินชีวิตของชาวลาหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องแสดงอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในสังคมไทยด้วยการที่มีบรรพบุรุษเป็นชาวลาหลวงพระบาง มีบทบาทในฐานะผู้ปกครองที่มีความสามารถ เป็นผู้สร้างบ้านแปงเมือง รวมถึงเป็นศิ่เจ้านายคุ้มครองกลุ่มชน ต่างเป็นเครื่องหมายในการจดจำตัวตนหรือแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชนได้อย่างเข้มแข็ง ดังนั้นในการเล่าตำนานหรือที่มาของการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้านายประจำปี หรือการอธิบายการมีอยู่ของผีที่ชาวลาหลวงพระบางต้องการพบ เช่นไหว้อยู่ในวิถีชีวิตประจำวันทั้งในระดับครอบครัวและระดับชุมชนล้วนเป็นการผลิตซ้ำความเป็นลาวหลวงพระบาง ซึ่งมีนัยแห่งการตอกย้ำจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์และความเป็นชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบางของตน

ตำนานวีรบุรุษและปฏิบัติการทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษเล็ดลาวหลวงพระบาง ถือเป็นเครื่องมือสืบเนื่องความทรงจำร่วมของกลุ่มชนชาวลาหลวงพระบาง และเป็นเครื่องแสดงอัตลักษณ์ของชาวลาหลวงพระบาง ซึ่งมีการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จึงทำให้จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ และจิตสำนึกลาวหลวงพระบางได้รับการสืบสานมาอย่างเข้มข้นทั้งที่ถ่ายทอดโดยมุขปาฐะและสืบทอดผ่านพิธีกรรมซึ่งมีพลังในการตอกย้ำความเป็นลาวหลวงพระบาง โดยเฉพาะการเชื่อมโยงเข้ากับความเป็นลาวหลวงพระบาง หรือลาวที่อพยพมาจากเมืองหลวงซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางอันรุ่งเรืองของอาณาจักรลาวน่าจะมียุทธศาสตร์ของการเชื่อมสัญลักษณ์ของความเป็นคนเมืองหลวงคือ เป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมสูง มีความเจริญรุ่งเรือง เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ความสำคัญดังกล่าวนี้พบว่า ยังมีส่วนสำคัญทำให้ชาวลาหลวงพระบางมีทัศนคติว่าตนเป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมดีกว่าชาวลาหลวงพระบางอื่นที่มีใช้คนเมืองหลวงพระบาง (ผู้วิจัยจะอภิปรายในหัวข้อต่อไป)

การเลือกสรรเรื่องเล่าเพื่อตอกย้ำจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชาวลาหลวงพระบางดังกล่าวส่งผลให้อัตลักษณ์ของชาวลาหลวงพระบางมีความเด่นชัดขึ้นเพราะจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญต่อการนำมานิยามความเป็นชาติพันธุ์ ดังที่ นิโคลัส แทป (Nicholas Tapp) แสดงทัศนะไว้ว่า “จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ (historical consciousness) เป็นสิ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์จะเลือกสรร หยิบยกเรื่องราวต่างๆ ที่มีนัยสำคัญของชีวิตทางสังคมมาสร้างเป็นประวัติศาสตร์จริง (real history) ของตนขึ้นมา”⁸ การจดจำประวัติศาสตร์ของชาวลาหลวงพระบางที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้น เป็นสิ่งที่ชาวลาหลวงพระบางได้เลือกหยิบยกมาบอกเล่าประวัติศาสตร์ของตนเองสืบทอดกันมาร่วม 200 กว่าปี ในรูปของตำนานเมือง และตำนานวีรบุรุษเล็ดลาวหลวงพระบาง และมี

⁸Nicholas Tapp, *Sovereignty and Rebellion: The White Hmong of Northern Thailand*. Singapore: Oxford University Press, 1989.

พิธีกรรมบูชาผีบรรพบุรุษเป็นสิ่งรองรับการมีอยู่ของบรรพบุรุษ รวมถึงการนำชื่อบ้านนามเมือง ชื่อภูเขา และการจำลองสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ความเป็นลาวหลวงพระบางนำมาแสดงถึงอดีตของตนในรูปของตำนานถึงประวัติศาสตร์ และสืบทอดกันอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นประวัติศาสตร์ของกลุ่มชน อันมีส่วนในการตอกย้ำจิตสำนึกรับรู้ความเป็นลาวหลวงพระบางให้กลุ่มชนได้ตระหนัก สันนิษฐานว่ามีการสืบทอดกันมานานแล้ว สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงความเชื่อและลัทธิผีของชาวลาวหลวงพระบางในเมืองหล่มเก่าเมื่อครั้งเสด็จมาหัวเมืองเพชรบูรณ์ว่า

ชนพื้นเมืองหล่มเก่า [...] เป็นผู้คนที่อพยพมาจากหลวงพระบางอาจเคลื่อนย้ายมาตามลำน้ำโขงแล้วเข้ามาทางน้ำปาด (อุตรดิตถ์) ทำสัก เข้าสู่นครไทย และบางพวกอาจเข้ามาทางจังหวัดเลยและเข้ามาทางบ้านแก่งท้าวเมืองแพร่ ด้านซ้าย สมทบกับสายนครไทยเข้าสู่หล่มเก่า หล่มสัก เมื่อพบดินแดนอุดมสมบูรณ์จึงตั้งบ้านเรือนอยู่ และรักษาขนบประเพณีดั้งเดิมไว้ โดยเฉพาะภาษาพูด การแต่งกายและความเชื่อต่างๆ ยังแฝงและฝังอยู่ในวิถีชีวิตพื้นบ้าน เช่น ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อ นางเทียม (เสื้อเมืองทรงเมือง) ความเชื่อในผีसांगเทวดา และรับอิทธิพลศาสนาพราหมณ์อย่างเต็มที่⁹

เจ้าพ่อนางเทียมหรือผีเสื้อเมืองทรงเมืองดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึงผีบรรพบุรุษในยุคอพยพที่ร่วมกันสร้างบ้านแปงเมือง ซึ่งชาวลาวหล่มเก่าประกอบพิธีเลี้ยงผีอยู่เป็นประจำนั่นเอง อย่างไรก็ตามแม้ว่าชาวลาวหลวงพระบางจะพยายามสร้างจิตสำนึกลาวหลวงพระบางให้ดำรงอยู่ผ่านการเชื่อมโยงจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ สันนิษฐานว่าน่าจะสืบทอดกันอย่างเข้มข้น ต่อมาเมื่อมีความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างราชอาณาจักรไทยและอาณาจักรลาวเวียงจันทน์ เป็นความขัดแย้งระหว่างสองอาณาจักรส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่พื้นที่ชายขอบติดชายแดนของทั้งสองอาณาจักรจำเป็นต้องเข้าร่วมกับฝ่ายอาณาจักรลาวเวียงจันทน์เพื่อตอบโต้อำนาจไทย สะท้อนให้เห็นว่า อัตลักษณ์และจิตสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางนั้นยังสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงแรกอพยพถึงช่วงที่สอง

5.2 ช่วงที่สอง: อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางกับจิตสำนึกตอบโต้อำนาจรัฐไทย

การตอบโต้อำนาจการปกครองของรัฐไทยเท่าที่ปรากฏความรุนแรงมากที่สุด ในประวัติศาสตร์ของชาวลาวหลวงพระบางได้แก่ การเข้าร่วมกับเจ้าอนุวงศ์ต่อสู้กษัตริย์จากไทย

⁹สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เล่าเรื่องเกี่ยวมณฑลเพชรบูรณ์ (มปท., มปป.), หน้า 32. การเน้นข้อความของผู้วิจัย

เหตุการณ์ในครั้งนั้นฝ่ายไทยมองว่าเจ้านองศ์ และชาวลาวที่ให้ความช่วยเหลือเจ้านองศ์คือ “กบฏ” แผ่นดิน ดังนั้น ชาวลาวหลวงพระบางเมืองด่านซ้าย และเมืองหล่มจึงกลายเป็นกบฏด้วยผลกระทบจากสงครามในครั้งนั้นยังอยู่ในความทรงจำของชาวลาวหลวงพระบางโดยได้รับการสืบทอดเป็น “ตำนานตลกตลกแตกเสื่อ” อันเป็นสัญลักษณ์ของการตอบโต้อำนาจของรัฐไทยอย่างโจ่งแจ้ง นอกจากนี้การกลับไปอัญเชิญศิบรรพบุรุษลาวหลวงพระบางมาจากราชอาณาจักรหลวงพระบางหลังยุคสงคราม การแสดงออกถึงการปฏิเสธอำนาจรัฐไทยของเจ้าเมืองด่านซ้ายผ่านการส่งส่วยและการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และการสืบทอดวรรณกรรมเกี่ยวกับชีวิตคนทุกข์เช่น วรรณกรรมมหัศจรรย์แนวเรื่องกำพร้าวซึ่งมีนัยของการตอบโต้อำนาจการปกครองของไทยต่างเป็นยุทธวิธีการแสดงออกถึงการต่อต้านอำนาจรัฐไทยอย่างแยบคายและเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบาง สันนิษฐานว่าในสมัยดังกล่าว สำนึกความเป็นลาวหลวงพระบาง น่าจะดำรงอยู่อย่างเข้มข้น และสำนึก “ความเป็นไทย” อาจยังไม่เกิดขึ้น นอกจากนี้การมีสำนึกว่าตนเองเป็นกลุ่มคนที่ถูกบังคับกวาดต้อนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนของไทย และการถูกกดขี่ขัดแย้งจากระบบการปกครองของไทยอาจผลักดันให้ชาวลาวหลวงพระบางลุกขึ้นมาต่อต้านอำนาจของไทย

5.2.1 สงครามกู่ชาติกับการนิยามความเป็นลาวหลวงพระบาง

ในสมัยรัชกาลที่ 3 เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างราชอาณาจักรไทย และราชอาณาจักรลาวจนนำไปสู่สงครามดังที่รู้จักกันดีคือสงครามเจ้านองศ์แต่สำหรับชาวลาวหลวงพระบางในเมืองด่านซ้าย หล่มเก่า และหล่มสักจะเรียกสงครามในครั้งนั้นว่ายุค “แตกเสื่อแตกเสื่อ” หรือ “แตกสุขแตกเสื่อ” หมายถึง สงครามที่สร้างความโกลาหลเดือดร้อน พลัดพราก สูญเสีย แร่นแค้น และการหลบหนีการถูกกวาดต้อนจากสงคราม สิ่งเหล่านี้คือความทรงจำอันเลวร้ายที่ยังเล่าสืบทอดกันอยู่ในหมู่ผู้สูงอายุในชุมชนลาวหลวงพระบางสืบทอดให้แก่ลูกหลานฟังจนถึงสมัยปัจจุบัน หากพิจารณาตำนาน “แตกเสื่อแตกเสื่อ” ซึ่งมีหลายสำนวนหลายเนื้อเรื่องขึ้นอยู่กับการหยิบยกประเด็นหรือประสบการณ์ความทุกข์ยากที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษนำมาเล่าไว้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นวาทกรรมชุดหนึ่งซึ่งมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการตอกย้ำความทรงจำเกี่ยวกับสงครามที่กลุ่มชนชาวลาวเป็นผู้ “ถูกระทำ” จากไทย ดังนั้นศัตรูหรือผู้ร้ายในการรับรู้ผ่านความหมายของเรื่องเล่าแตกเสื่อแตกเสื่อคือ ชาวไทย

สาเหตุที่ชาวลาวหลวงพระบางยังจดจำความเลวร้ายของสงครามได้เป็นอย่างดี และสืบทอดตำนานกันมาอย่างต่อเนื่องเป็นเพราะได้รับผลกระทบโดยตรงจากสงคราม เนื่องจากเป็นพื้นที่ซึ่งเคยเป็นสมรภูมिरบหรือเป็นฐานที่มั่นอีกแห่งหนึ่งของฝ่ายลาวในการตั้งค่ายเพื่อต่อสู้กับไทย

โดยเฉพาะเจ้าเมืองหล่ม (เก่า) ในขณะนั้นคือ เจ้าสุริยวงษาให้การสนับสนุนเจ้าอนุวงศ์ในการกอบกู้เอกราชคืนจากไทย หลังจากไทยปราบปรามสงครามได้สำเร็จ รัชกาลที่ 3 ทรงมีรับสั่งให้ยุบเมืองหล่ม (เก่า) ไปสร้างเมืองใหม่อยู่บริเวณริมแม่น้ำป่าสักบริเวณบ้านท่ากอกโพธิ์ เรียกว่า “เมืองหล่มสัก” โดยแต่งตั้งบุคคลที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือไทยในการติดตามการสู้รบทำให้กองทัพลาวแตกกระจาย และถอยร่นไปตั้งค่ายอยู่เมืองเลยเป็นเจ้าเมืองหล่มสักแทนคนก่อน ซึ่งเสียชีวิตจากสงคราม* สันนิษฐานว่าหลังจากสงครามผ่านพ้นไปทั้งเมืองหล่ม และเมืองด่านซ้ายถูกควบคุมอย่างเข้มงวดจากไทย เนื่องจากเป็นหัวเมืองที่แสดงออกอย่างโจ่งแจ้งถึงการเข้าร่วมก่อกบฏในครั้งนั้น**

ดังนั้น *ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ* จึงเป็นผลิตผลของสงครามสมัยเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งชาวลาวหลวงพระบางนำมาเล่าสืบทอดให้ลูกหลานฟังตามความทรงจำที่แต่ละคนได้รับรู้มาจึงทำให้มีหลายสำนวนขึ้นอยู่กับความรับรู้ของแต่ละคน แต่ที่ตำนานเหล่านี้มีลักษณะร่วมกันคือ การชี้ให้เห็นผลของสงคราม ซึ่งทำให้ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิชัยคอดอยากแร้นแค้น ผู้คนล้มตาย พลัดพราก และถูกกวาดต้อนจากไทยโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อตอกย้ำความเลวร้ายของสงครามซึ่งส่วนใหญ่พุ่งเป้าไปที่ไทยคือ “ผู้ร้าย” ที่ข่มเหงรังแกชาวลาว เห็นได้จากผู้เล่าบางคนแสดงทัศนคติส่วนตัววิพากษ์วิจารณ์ไทยที่สร้างความทุกข์ยากลำบากให้แก่ชาวลาวหลวงพระบาง อันแสดงให้เห็นว่าไทย

*ใน *จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3* กล่าวถึงเจ้าราชบุตรเมืองหล่มสักได้เดินทางไปเฝ้าเจ้าอนุวงศ์ที่เมืองโคราช หลังจากนั้นจึงกลับมาช่วยเจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์กวาดต้อนคนลาวที่เมืองสระบุรีไปไว้ที่เมืองโคราช ส่วนครัวเมืองหล่มเมืองด่านซ้าย ได้นำไปพักไว้ที่เมืองเชียงคานรอข้ามฟากไปยังฝั่งลาว และได้สู้รบกับกองทัพไทยร่วมกับเจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์ที่ค่ายเมืองเพชรบูรณ์บริเวณทุ่งนาเสียดียง และเมืองหล่มเก่า สันนิษฐานว่าเจ้าเจ้าสุริยวงษา เจ้าเมืองหล่มเสียชีวิตในคราวศึกสงครามครั้งนั้น บ้างก็ว่าถูกเจ้าอนุวงศ์ฆ่าตาย บ้างก็ว่าตายในสนามรบ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน *จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 3* (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระบรมราชสมภพ ครบ 200 ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2530), หน้า 13-87. และดูเพิ่มเติมใน *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2547), หน้า 17-37.

**ในกรณีเมืองหล่มเก่า รัชกาลที่ 3 โปรดให้แต่งตั้งบุคคลที่จงรักภักดีต่อไทยเป็นเจ้าเมืองแทนเจ้าเมืองคนก่อน และให้ย้ายศูนย์กลางอำนาจการปกครองมาไว้ในเมืองใหม่ (คือ เมืองหล่มสัก) ส่งผลให้เมืองหล่มเก่าหมดความสำคัญลงในที่สุด นอกจากเมืองหล่มแล้ว เมืองที่เข้าร่วมกับฝ่ายเจ้าอนุวงศ์ต่อสู้กับไทยอย่างเด่นชัดได้แก่เมืองเชียงคาน ส่วนเมืองอื่นๆ เช่น เมืองด่านซ้าย เมืองนครไทย เมืองน้ำปาด ได้สงวนที่ทำสองฝั่งสองฝ่ายจึงทำให้ไทยมองว่าอาจไม่เต็มใจเข้าร่วมสงครามแต่ถูกเจ้าอนุวงศ์ และเจ้าราชวงศ์บังคับจึงไม่ค่อยเอาคิดกับหัวเมืองดังกล่าวนี้ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน *จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3* และ เอเจียน แอมอนิเย, *บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438*, หน้า 187-201.

คือผู้สร้างปัญหาหรือเป็นผู้ก่อสงครามทำให้ชาวลาวเดือนร้อนล้มตาย เช่น *ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ (สำนวนที่ 1 หนีให้ถึงทุ่งหลวง)* เล่าถึงความอดอยาก แร้นแค้นของการใช้ชีวิตในช่วงสงคราม การละทิ้งบ้านเรือน หอบลูกจูงหลานเพื่อหนีเข้าป่าใหญ่หลวงซ่อนกายอยู่ตามหลุม และถ้าเพื่อหลบหนีการจับกุมกวาดต้อนของทหารไทย ล้วนเป็นภาพที่ตอกย้ำความเป็นไทยในมิติของศัตรูได้อย่างแจ่มชัด

สมัยแตกศึกแตกเสื่อสงครามไทยกับลาว ทำให้คนลาวอดอยากล้มตายกันมาก บ้างก็หลบหนีเข้าป่าหอบลูกจูงเมียไปหลบซ่อนอยู่ตามป่าเขา ต้องนอนอยู่ในขุม ในถ้ำ ในรู ไม่เห็นเดือนเห็นตะวัน บางทีได้แต่ข้าวแห้งอมไว้ในปากเพื่อให้ข้าวบานกินรองท้องกันตาย หากใครหนีไม่ทันก็จะถูกฆ่าตายหรือไม่ก็ถูกจับไปเป็นเชลย ส่วนใหญ่จะหลบหนีไปซ่อนตัวอยู่ทุ่งหลวง (ภูหลวง) เพราะเป็นป่าทึบมีต้นไม้และภูเขาสลับซับซ้อน คนไทยไม่รู้ทางก็จะติดตามไปไม่ได้ เมื่อศึกเลิกแล้วก็กลับคืนมาอยู่บ้านเก่าของตน¹⁰

เช่นเดียวกับ *ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ (สำนวนที่ 2)* ซึ่งเล่าเกี่ยวกับความโกลาหล ความหวาดกลัวต้องคอยสอดส่องระวังภัย และต้องเตรียมพร้อมที่จะหลบหนีเข้าป่าอยู่ตลอดเวลาจึงทำให้ชาวบ้านไม่เป็นอันกินอันนอน ยิ่งไปกว่านั้นผลของสงครามในครั้งนี้นี้ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวลาวหลวงพระบาง จนกลายเป็นแนวทางในการสั่งสอนลูกหลานสืบต่อมาว่า “ห้ามแต่งกินมีดคำ เพราะเกิดแตกศึกแตกเสื่อจะหนีไม่ทัน”¹¹ ใน *ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ (สำนวนที่ 3)* เล่าว่า

ในตำนานแตกศึกแตกเสื่อพื้นเล่าสืบกันมาว่า เป็นศึกสู้กันระหว่างไทยกับลาว ไทยเก่งหลายซ็อนมีกองกำลังใหญ่ มีทหารหลาย เวลาเมื่อศึกมาชาวบ้านจะตะโกนบอกต่อๆ กัน เพื่อให้ทุกคนหนีเข้าป่า คือ บอกว่า “ศึกมาแล้ว” คนก็แตกชะนะโมพากันเข้าป่าหนีศึก หากใครหนีไม่ทันก็ถูกฆ่าตายหรือไม่ก็ถูกจับไป สมัยนั้นทุกข์หลาย ไม่มีข้าวกินต้องขุดหัวเผือกหัวมัน หัวกลอยกินต่างข้าว¹²

เป็นที่น่าสังเกตว่า *ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ* ส่วนใหญ่เป็นการให้ภาพแทนของชาวลาวหลวงพระบาง ซึ่งได้รับความทุกข์ยากลำบากจากสงครามในครั้งนี้ โดยมีแก่นของเรื่องเล่าอยู่ที่

¹⁰ สัมภาษณ์, ดี กันนระราช, 21 เมษายน 2548.

¹¹ สัมภาษณ์, สิมมา วงศ์ศิริ, 5 กรกฎาคม 2550. ข้อความดังกล่าวนี้ มีความหมายถึง ไม่ควรประกอบอาหารหรือรับประทานอาหารตักเพราะหากเกิดศึกสงครามจะทำให้ไม่ได้กินข้าวหรือเตรียมตัวหนีไม่ทัน ลักษณะคำกล่าวเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าชาวลาวหลวงพระบางยังจดจำเหตุการณ์แตกศึกแตกเสื่อ และสืบทอดเรื่องเล่ากันอยู่อย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นสำนึกทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนที่มักเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สงครามอันหมายถึง การดำเนินชีวิตอยู่ในดินแดนไทยนั้นมีความผันผวน และไม่มั่นคงปลอดภัยในชีวิต

¹² เรื่องเดียวกัน.

สงครามก่อให้เกิดความทุกข์ และการสูญเสีย ความทุกข์และความสูญเสียนี้เกิดจากไทยใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงลาว ซึ่งคืออำนาจกว่า ทำให้ชาวลาวเป็นฝ่ายถูกกระทำหรือได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของไทยอยู่เสมอ โดยเฉพาะการถูกจับกุมหรือกวาดต้อนในฐานะเชลยศึกทำให้ชาวบ้านหลบหนีกันอย่างโกลาหลวุ่นวายเนื่องจากไม่สมัครใจที่จะเข้าไปอยู่ในหัวเมืองชั้นในร่วมกับชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง หรือเวียงจันทน์ ในการหลบหนีการกวาดต้อนนี้ทำให้ชาวลาวหลวงพระบาง บางส่วนล้มตายจนกลายเป็นตำนานประจำถิ่นที่ยังรำลึกกันในหมู่ผู้สูงอายุ เนื่องจากเป็นตำนานที่เศร้าสลด สะเทือนใจในชะตากรรมการพลัดพรากของสองสามีภรรยาคนหนึ่ง ดังปรากฏใน *ตำนานนางเพ็ญ (หรือตำนานแตกศึกแตกเสื่อสำนวนที่ 4)*

ยามแตกศึกแตกเสื่อคนลาวแพ้งจึงถูกไทยกวาดต้อนไปอยู่กรุงเทพฯ นางเพ็ญกับผัวไม่
อยากไปจึงพากันหนี แต่ระหว่างหนีได้พลัดพรากจากกัน ฝ่ายนางเพ็ญจึงติดตามหาผัวอด
ข้าวอดน้ำเป็นเวลาสามวันวันคืน ก็หาผัวไม่พบ ต่อมาเดินมาพบหนองน้ำแห่งหนึ่ง ด้วยความ
หิวจึงคืบน้ำไปดื่มที่ทำให้สำลักน้ำตายจึงเรียกว่า “หนองนางเพ็ญ” หรือ “หนองสะเดิด” เพราะ
ก่อนตายนางได้พยายามสะเดิด (โผล่) ขึ้นมาจากน้ำเป็นเฮือกสุดท้าย¹³

นอกจากนี้ใน *ตำนานวังสองห้อง* หรือ *วังอาวูช* * ซึ่งเป็นตำนานเกี่ยวกับแตกศึกแตกเสื่ออีก
สำนวนหนึ่งซึ่งเล่ากันอยู่ในเมืองด่านซ้าย ในตำนานนี้สะท้อนให้เห็นว่า เมืองด่านซ้าย (รอยต่อเมือง
เลย) คือจุดยุทธศาสตร์หลักอีกแห่งหนึ่งของฝ่ายลาวในการใช้เป็นสมรภูมิสู้รบกับไทย เมื่อสงคราม
สิ้นสุดและลาวเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ จึงทำให้ชาวบ้านนำอาวูช เช่น หอก ง้าว และดาบ นำมาโยนทิ้งลงใน
บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งตามคำบัญชาของไทยในการแสดงออกถึงความจงรักภักดี หลังสงครามยุติ
ลง ชาวลาวหลวงพระบาง ส่วนใหญ่ได้กลับมาอยู่ในพื้นที่เดิมของตน แต่ความทุกข์ยากและความ
ทรงจำอันเลวร้ายจากสงครามไม่อาจลบเลือนไปโดยง่าย จึงยังคงสืบทอดเป็นเรื่องเล่าชุด *แตกศึก
แตกเสื่อ* ซึ่งมีจุดเน้นย้ำเรื่องการได้รับความทุกข์ยากลำบากจากสงคราม โดยเฉพาะการกระทำอัน
โหดร้ายของไทยที่กวาดต้อน หรือกระทำต่อชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่ดังกล่าว ทำให้
ภาพลักษณ์ของชาวไทยกลายเป็นตัวละครฝ่ายร้ายที่รุกราน และกดขี่ข่มเหงชาวลาวได้รับความ
เดือดร้อน สูญเสีย และล้มตาย กล่าวได้ว่าเรื่องเล่าที่แฝงมาyacติอันเป็นความทรงจำร่วมของกลุ่มชน
ในฐานะผู้ถูกกระทำจากไทยอันเกิดจากสงครามถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นวาทกรรมแตก
ศึกแตกเสื่อที่ส่งอิทธิพลต่อจิตสำนึกของชาวลาวหลวงพระบางที่มีต่อไทย

¹³ สัมภาษณ์, สีดา เสนานุช, 7 มกราคม 2549.

* ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ สำนวนที่ 3

โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ 60 ขึ้นไปยังคงจินตนาการถึงเหตุการณ์ดังกล่าวได้อย่างแจ่มชัด เนื่องจากถูกสังขมบ่มเพาะมาเป็นเวลานาน ประกอบกับในท้องถิ่นเองมีสถานที่ และภูมินามต่างๆ เป็นสิ่งรองรับการมีอยู่ของตำนาน ได้แก่ *วังอาวูฐ/วังสองห้อง หนองนางเพ็ญ* หรือการอ้างอิงถึง *ภูหลวง ภูทุ่งแทน ภูกระดิง* ซึ่งเป็นภูเขาที่มีอยู่จริงในเขตพื้นที่บริเวณเมืองเลย หรือการพูดถึง *ทุ่งธงชัย* บริเวณอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์ร่วมกับเจ้าเมืองหล่มตั้งค่ายขึ้นเพื่อต่อสู้กับไทย เมื่อไทยตีค่ายนี้แตกกระเจิงก็ได้ปักธงชัยในบริเวณสมรภูมิตั้งค่ายดังกล่าว จึงทำให้บริเวณดังกล่าวถูกจดจำและเรียกขานว่าเป็น “ทุ่งธงชัย” บ้าน “ทุ่งธงชัย” และวัด “ทุ่งธงชัย” ในปัจจุบัน จึงสนับสนุนให้เชื่อได้ว่าสงครามดังกล่าวเคยเกิดขึ้นจริง กล่าวได้ว่า การผลิตซ้ำเพื่อย้ำความหมายของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสงครามในลักษณะเน้น หรือฉายให้เห็นภาพความทุกข์ยากลำบากของชาวลาวหลวงพระบางอันได้รับผลกระทบอย่างใหญ่หลวงจากสงคราม เป็นการตอกย้ำความโหดร้ายทารุณของสงครามที่เชื่อมโยงไปถึงการกระทำของไทยที่ปฏิบัติต่อชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยในมิติความโหดร้ายด้วยเช่นกัน

การสืบทอดเรื่องเล่าที่แสดงออกถึงการรับรู้เกี่ยวกับสงครามดังกล่าวมีผลต่อการสร้างสมทัศนคติในแง่ลบที่ชาวลาวหลวงพระบางมีต่อไทย สันนิษฐานว่าผลของการผลิตซ้ำวาทกรรมดังกล่าวอาจมีส่วนทำให้ชาวลาวหลวงพระบาง (และลาวในที่อื่นๆ) หันกลับไปนิยมความเป็นลาวมากยิ่งขึ้น เพราะนัยสำคัญที่ชาวลาวหลวงพระบางสอดแทรกอยู่ในตำนานแตกศึกแตกเสื่อ เป็นการสร้างคู่ตรงข้ามหรือศัตรูของกลุ่มชนให้มีความเด่นชัดยิ่งขึ้น ความรู้ดังกล่าวแทรกซึมอยู่ในเรื่องเล่าและบ่มเพาะความคิดให้แก่สมาชิกในสังคมจนเกิดความรู้สึกไม่ไว้วางใจคนไทย หรือไม่คอยคบหาสมาคมกับคนไทย แม้ว่าในชั้นหลังจะมีความคลี่คลายบ้างแล้วก็ตาม จากการสัมภาษณ์พบว่าตำนานชุดแตกศึกแตกเสื่อนี้นิยมเล่ากันในชุมชนลาวหลวงพระบางหลากหลายโอกาส และนิยมเล่าในกลุ่มผู้ชายสูงอายุในชุมชน เช่น หลังจากฤดูเก็บเกี่ยวซึ่งเป็นช่วงฤดูหนาวผู้เฒ่าผู้แก่จะนั่งผิงไฟร่วมกัน และเล่าเรื่องราวต่างๆ แลกเปลี่ยนความคิดกัน และตำนานแตกศึกแตกเสื่อก็เป็นหนึ่งในเรื่องเล่าที่นิยมเล่ากันในที่ชุมชน

กล่าวโดยสรุป *ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ* เป็นวาทกรรมชุดหนึ่งซึ่งมีที่มาจากเหตุการณ์จริงในประวัติศาสตร์ไทยและลาว ชาวลาวหลวงพระบางเป็นกลุ่มชนที่ได้รับผลกระทบจากสงครามโดยตรงจึงทำให้มีการเล่าถ่ายทอดความเลวร้ายของสงครามที่บรรพบุรุษประสบสืบทอดเป็น “ตำนานประจำถิ่น” และแฝงทัศนคติว่าศัตรูที่ข่มเหงรังแกชาวลาวหลวงพระบางผ่านสงครามครั้งนี้คือชาวไทย ยิ่งไปกว่านั้นในการผลิตเรื่องเล่าเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นการหยิบยกเฉพาะประเด็นความเดือดร้อนอันเกิดจากสงครามมาเป็นประเด็นหลักจึงทำให้ภาพความทุกข์ยาก แค้นแค้น หวาดกลัว และความสูญเสียในอดีตแจ่มชัดขึ้นและภาพของไทยก็แจ่มชัดขึ้นด้วย ดังนั้นตำนานแตกศึกแตก

เสียจึงเป็นการรับรู้ตัวตนของชาวลาวหลวงพระบางในอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งได้รับผลกระทบจากสงครามอันเนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่างผู้นำของไทย และลาวสันนิษฐานว่าสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางในยุคนี้ยังคงดำรงอยู่อย่างเข้มข้นจึงสนับสนุนฝ่ายเจ้าอนุวงศ์เพื่อปลดแอกชาติลาวจากการปกครองของไทย แต่ทว่าสงครามดังกล่าวส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของตนอย่างเลวร้ายจึงทำให้เรื่องเล่าที่สะท้อนตัวตนของชาวลาวหลวงพระบางแฝงอคติทางชาติพันธุ์ มีการจัดวาง เลือกลำ เลือกลำอย่างจงใจเพื่อใช้เป็นภาพแทนของอารมณ์ ความรู้สึก และความจริงที่ถูกกระทำจากไทยให้ลูกหลานได้รับรู้ ลักษณะดังกล่าวนี้น่าจะบ่งชี้หรือสนับสนุนให้เห็นว่าสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางในยุคนี้น่าจะมีความเข้มข้นกว่ายุคแรกตั้งถิ่นฐานเนื่องจากเชื่อมโยงเข้ากับสงครามและการถูกกระทำจากไทยซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงความแตกต่าง ขัดแย้ง และการเป็นคนละกลุ่ม คนละพวกกับไทยอย่างเด่นชัด หลังสงครามเจ้าอนุวงศ์ผ่านพ้นไปรัฐบาลไทยดำเนินนโยบายกับหัวเมืองเหล่านี้อย่างเข้มงวดทั้งด้านการควบคุมกำลังคน และการส่งส่วยอากรที่หนักหนาสาหัสอันเป็นชนวนขัดแย้งในยุคต่อไปที่มีการลิดรอนสิทธิ อำนาจและผลประโยชน์ของเจ้าเมืองลาวหลวงพระบาง

ในเอกสารท้องถิ่นไม่มีหลักฐานบันทึกถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครองของหัวเมืองค่านซ้ายและหัวเมืองหล่ม ส่วนฝ่ายไทยเองก็ไม่ปรากฏเอกสารที่จะชี้ให้เห็นความขัดแย้งระหว่างไทย - ลาวในหัวเมืองดังกล่าวมากนัก นอกจากนี้ให้รายละเอียดว่าเมืองหล่มเมืองเลยเป็นพื้นที่หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับสงครามเจ้าอนุวงศ์¹⁴ อย่างไรก็ดี การสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางเชื่อบริยายเข้ากับการตอบโต้อำนาจไทยสามารถแสดงให้เห็นสำนึกของชาวลาวหลวงพระบางในยุคที่สองหรือยุคสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งน่าจะสืบทอดสำนึกมาอย่างต่อเนื่องและเข้มข้น เห็นได้จากพวกเขายังมีสำนึกว่า ชาวไทยคือคนต่างกลุ่มกับตนเองเช่นเดียวกับปราณี วงษ์เทศ พบว่าชาวลาวพวนที่ถูกกวาดต้อนไปอยู่ในหัวเมืองชั้นในก็มีความรู้สึกกดดันขัดแย้งจากการกระทำของไทย “คนลาวกลัวคนไทยมาปล้น การปลูกบ้านจะปลูกบ้านล้อมวัดให้วัดอยู่กลางบ้าน พวกพวนมีกำลังน้อยสู้คนไทยไม่ได้ที่มักจะมีมาจับไล่เอา คนพวนกับคนไทยสมัยก่อนจะเข้ากันไม่ได้ ไม่ถูกกัน คนไทยดูถูกคนลาวมาก ส่วนคนเขมรก็มีคาถาอาคมมากแม้คนลาวจะมีวิชาก็ไม่กล้าใช้เพราะเป็นเชลยเขา”¹⁵

ในกรณีของชาวลาวหลวงพระบาง เนื่องจากอยู่ในพื้นที่ชายขอบห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจจึงอาจได้รับแรงกดดันน้อยกว่า อย่างไรก็ดีในแง่ นโยบายที่ไทยปฏิบัติต่อหัวเมืองหรือชุมชน

¹⁴ดูเพิ่มเติมใน พระราชพงศาวดารสมัยรัชกาลที่ 3.

¹⁵ปราณี วงษ์เทศ, “นิทานชาดกกับโลกทัศน์ของลาวพวน,” ใน *พื้นถิ่นพื้นฐาน* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2531), หน้า 134.

ลาวคงไม่แตกต่างกันในเรื่องการเกณฑ์แรงงาน การส่งส่วย ซึ่งค่อนข้างเข้มงวด และสร้างความขัดแย้งขึ้นได้จนกระทั่งสั่งสมเป็นความไม่พอใจ และนำไปสู่การปฏิเสศการครอบงำของไทย รูปแบบต่างๆ ดังเช่น การเข้าร่วมกับเจ้าอนุวงศ์ปลดแอกชนชาติลาวให้เป็นอิสระจากไทย เป็นการบ่งชี้ถึงสำนึกของความเป็นลาวของชาวหลวงพระบาง ผลกระทบจากสงครามในครั้งนั้นทำให้ชาวหลวงพระบาง บางส่วนสูญเสียครอบครัว ญาติมิตร ทรัพย์สินเงินทอง บ้านเรือนที่อาศัย ตลอดจนผจญกับความแร้นแค้นอดอยากอย่างแสนสาหัสจนกลายเป็นความทรงจำอันเลวร้ายที่สืบทอดเรื่องเล่าในรูป *ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ** สืบทอดกันจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นตำนานประจำถิ่นในชุมชนลาวหลวงพระบาง¹⁶

ตำนานเหล่านี้แม้มีรายละเอียดของเรื่องแตกต่างกันไปตามความรับรู้ของแต่ละบุคคลแต่ส่วนใหญ่จะมีลักษณะร่วมกันคือ เป็นการฉายให้เห็นสภาพชีวิตของชาวหลวงพระบางที่ประสบวิกฤตอันเลวร้ายจากสงคราม ดังเช่นปรากฏใน *ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ (ตำนานที่ 1)* นอกจากนี้ในยังมีตำนานที่สะท้อนถึงการพลัดพรากจากคนรักด้วยการจากตายของสามีภรรยาคนหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในช่วงที่มีการกวาดต้อนชนชาวลาวในพื้นที่นี้ลงไปยังกรุงเทพฯ หรือหัวเมืองชั้นใน ดังปรากฏในตำนาน *หนองสะเดิด* หรือตำนาน *นางเพ็ญ* ส่วนตำนาน *วังอาวูช* หรือ *วังสองห้อง* ก็สะท้อนให้เห็นว่าหลังจากที่ฝ่ายไทยปราบปรามการก่อกบฏของเจ้าอนุวงศ์ได้สำเร็จ ก็ดำเนินนโยบายปกครองต่อหัวเมืองลาวเหล่านี้อย่างเคร่งครัดเพื่อเฝ้าระวังมิให้มีการชองสุ่มผู้คนหรือสะสมอาวุธต่างๆ ขึ้นมาก่อนการกบฏได้อีก จึงมีคำสั่งให้พลเมืองลาวทั้งหมดนำอาวุธยุทธโปกรณ์ต่างๆ อาทิ จอบ เสียม ง้าว ดาบ ที่มีอยู่นำไปทิ้งที่หนองน้ำแห่งหนึ่งในเขตเมืองด่านซ้าย จึงได้ชื่อว่า “วังอาวูช” หรือ “วังสองห้อง” ตามความเชื่อของชาวลาวหลวงพระบางในเมืองด่านซ้าย¹⁷

มีข้อสังเกตว่า ในการรับรู้ของสังคมไทยกับการรับรู้ของชาวลาวหลวงพระบางเกี่ยวกับสงครามในครั้งนั้นมีการรับรู้แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ ในสังคมไทยจะรับรู้ประวัติศาสตร์ดังกล่าวผ่านพระราชพงศาวดารในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นทัศนะของชนชั้นปกครองของไทย ดังนั้น

* เรื่องแตกศึกแตกเสื่อนี้ ยังรับรู้กันอยู่ในกลุ่มชนลาวแทบทุกกลุ่มที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่ในประเทศไทย เช่นกลุ่มชาวลาวครั้งในชุมชนโพรงมะเดื่อ อ.เมือง จ.นครปฐม ก็ยังเล่าเรื่องราวแตกศึกแตกเสื่อนี้อย่างแพร่หลายในผู้สูงอายุ เช่นเดียวกับชาวลาวเวียง ในอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ยังรับรู้เกี่ยวกับสำนึกเรื่อง “แตกศึกแตกเสื่อ” นี้เช่นกัน

¹⁶ สัมภาษณ์, สิมมา วงศ์ศิริ, 10 กรกฎาคม, 2550.นางสิมมาเล่าว่า นางได้ฟังเรื่องแตกศึกแตกเสื่อมาจากพ่อของนาง ส่วนพ่อของนางก็ได้ยินได้ฟังมาจากพ่อของท่านอีกทอดหนึ่ง จากข้อมูลนี้เมื่อเทียบกับช่วงเกิดสงครามเจ้าอนุวงศ์ซึ่งเกิดในปี พ.ศ. 2369-2370 นับว่ามีความใกล้เคียงกันมากจึงน่าจะเป็นข้อมูลที่นำเชื่อถือได้

¹⁷ สัมภาษณ์, คำภา พรหมวัน, 21 เมษายน 2548.

ในสายตาของสังคมไทยภาพของเจ้าอนุวงศ์ก็คือ กบฏที่สร้างความปั่นป่วน กระด้างกระเดื่องต่ออำนาจของไทย ขณะที่ชาวลาบลวงพระบาง ส่วนใหญ่มีความรับรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ในรูปของตำนานประจำถิ่นที่ให้ภาพความทุกข์ยาก แร้นแค้น และสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินจนกลายเป็นความทรงจำร่วมอันเลวร้ายผู้คน โดยอธิบายว่า “แตกสุข” (น่าจะเพี้ยนมาจากแตกศึก) คือ ความสุขที่มีอยู่ได้แตกกระจายมลายหายไปต้องใช้ชีวิตหลบๆ ซ่อนๆ อยู่ตามป่าเขา อดมือกินมือ ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยข้าวแห้งและหัวเผือกหัวมันและอาหารอื่นๆ ที่มีอยู่ตามป่า¹⁸ นอกจากนี้ยังปรากฏภาพซ้อนขึ้นมาว่าไทย คือกลุ่มชนที่มีความโหดร้าย กระจายสงครามและมักเป็นฝ่ายทำร้ายชาวลาบลวงก่อนเสมอ ส่วนผู้นำลาวเช่น เจ้าอนุวงศ์กลับได้รับคำยกย่องในฐานะวีรบุรุษของชาติลาวซึ่งได้แสดงความกล้าหาญต่อสู้ชาติคตินจากไทย

สมัยแตกศึกแตกเสื่อ เจ้าอนุวงศ์เป็นผู้นำในการต่อสู้ชาติคตินจากไทย โดยได้มาตั้งทัพอยู่ที่วัดทุ่งธงไชย เมืองหล่มเก่า แต่สุดท้ายก็ถูกจับได้จึงพ่ายแพ้สงคราม และตายในที่สุด ตอนเกิดศึกอยู่ที่เมืองหล่มเก่าชาวบ้านเดือดร้อนหลายต้องหลบหนีไปอยู่ในป่า บ้างก็หนีไปฝั่งลาว แล้วค่อยกลับมาอยู่ใหม่ แต่ก่อนเขาเป็นคนลาวเขาก็ต่อสู้ร่วมกับคนลาว แต่เดี๋ยวนี้เขาเป็นคนไทยแล้ว ในสมัยนั้นการที่เจ้าอนุวงศ์ลุกขึ้นมาทำสงครามก็นับว่าเก่งมากเพราะต้องรวบรวมไพร่พลยกทัพข้ามโขงมาก็ทำเพื่อประเทศชาติบ้านเมืองของคนนั่นแหละ¹⁹

อันที่จริงยุคที่เจ้าอนุวงศ์ยกทัพเข้ามากวาดต้อนผู้คนและตั้งค่ายขึ้นในเมืองหล่มเพื่อต่อสู้กับไทยนั้นคือ เจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์ แต่ชาวบ้านจะจดจำเป็นเจ้าอนุวงศ์ สันนิษฐานว่าเป็นการจดจำเมื่อครั้งสงครามสมัยเจ้าอนุวงศ์นั่นเอง ลักษณะการรับรู้เช่นนี้ไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นถึงสำนึกของความเป็นลาวลวงพระบาง ซึ่งมีมากกว่าการสำนึกของความเป็นไทย ซึ่งอาจยังไม่เกิดขึ้นในช่วงนั้นแล้ว ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึง การเมืองของเรื่องเล่าในความทรงจำเชิงประวัติศาสตร์ของชาวลาบลวงพระบางอีกด้วย เห็นได้จากมีการเลือกเล่า หรือย้อนอดีตให้เห็นเฉพาะบางแง่มุมจากสงครามคือ เล่าเฉพาะความทุกข์ยากอันเกิดจากความเลวร้ายของสงครามที่ส่งผลกระทบต่อชาวลาว โดยไทยเป็นผู้กระทำ ลักษณะการเลือกเล่าเลือกจำดังกล่าวมีผลต่อจิตสำนึกชาวลาวลวงพระบางคือทำให้สำนึกความเป็นลาวลวงพระบางมีความเข้มข้นยิ่งขึ้น เนื่องจากเกิดการเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของไทย ซึ่งถูกมองว่าเป็นฝ่ายที่ทำลายความสุขสงบสุข และคุกคามอำนาจธิปไตยของชนชาวลาวมาโดยตลอด ดังนั้นการสร้างให้ไทยเป็นผู้ร้ายทำลายชาวลาวเวียงจันทน์ และกลุ่มชนของตนจึงเป็นการตอกย้ำภาพความเป็นไทยในเชิงลบอย่างรุนแรง ขณะเดียวกันการเลือกที่จะไม่เล่าว่ากลุ่มชนตนเองเป็นฝ่ายกบฏ แต่กลับยกย่องเชิดชูเจ้าอนุวงศ์ว่าเป็น วีรบุรุษที่มีวีรกรรมกอบกู้ชาติ

¹⁸ สัมภาษณ์, ดี กันนะระราช, 21 เมษายน 2548.

¹⁹ สัมภาษณ์, เต๋น ทองยิ่ง, 5 มกราคม, 2550.

จากการปกครองของไทย ก็ยิ่งทำให้ภาพผู้รุกราน หรือผู้ทำลายชาวลาวมีความเด่นชัดยิ่งขึ้น รวมทั้งเป็นการแสดงออกถึงการบดบังความผิดของกลุ่มชนที่ไม่ยอมจำนนต่ออำนาจการปกครองของไทย ด้วย มีข้อสังเกตว่า ตำนานแตกศึกแตกเสื่อมีการสืบทอดเรื่องเล่ากันอย่างกว้างขวางในเมืองหล่มสัก และเมืองหล่มเก่า มากกว่าเมืองด่านซ้าย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในเมืองหล่มสัก และเมืองหล่มเก่ามีชาวลาวเวียงจันทน์ตั้งถิ่นฐานอยู่มากกว่าเมืองด่านซ้าย จึงทำให้มีความผูกพันกับทางเวียงจันทน์ ซึ่งไม่พบการเชื่อมโยงในลักษณะนี้ในเมืองด่านซ้าย

กล่าวได้ว่า ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ สะท้อนจิตสำนึกของความเป็นลาวหลวงพระบางได้อย่างเด่นชัด ยิ่งไปกว่านั้นสำนึกดังกล่าวยังแสดงออกอย่างโจ่งแจ้งด้วยการเข้าร่วมต่อสู้ชาติกับกษัตริย์นักรบของราชอาณาจักรลาวเวียงจันทน์ แม้ว่าการเข้าร่วมดังกล่าวอาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนแสนสาหัสเมื่อกลายเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงคราม แต่ทว่าการสืบทอดวาทกรรมเรื่องเล่าเกี่ยวกับสงครามดังกล่าวกลับมีส่วนในการผลิตซ้ำภาพผู้ร้ายของไทยที่กระทำการกดขี่ชาวลาวหลวงพระบาง (และลาวเวียงจันทน์) จนกลายเป็นซากเดนแห่งความทรงจำที่เล่าขานอย่างต่อเนื่อง เพื่อตอบโต้อำนาจการปกครองของไทย ชาวลาวหลวงพระบางยังแสดงการตอบโต้ด้วยการกลับไปอัญเชิญวิญญาณผีบรรพบุรุษมาจากราชอาณาจักรหลวงพระบางด้วย

5.2.2 การปลุกสำนึกตอบโต้ไทยผ่านผีบรรพบุรุษลาวหลวงพระบาง

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยบางส่วนบางพื้นที่ได้เดินทางกลับไปอัญเชิญผีบรรพบุรุษมาจากราชอาณาจักรหลวงพระบาง นำมาประดิษฐานในชุมชนใหม่ ในประเทศไทยหลังจากสงครามเจ้าอนุวงศ์ผ่านพ้นไป ประเด็นสำคัญคือเหตุใดพวกเขาจึงกลับไปอัญเชิญวิญญาณบรรพบุรุษมาจากราชอาณาจักรหลวงพระบาง หากมองในมิติทางประวัติศาสตร์ การเมือง สังคมเชื่อมโยงเข้ากับเหตุผลในการกลับไปอัญเชิญวิญญาณบรรพบุรุษ น่าจะมีความเชื่อมโยงกับการตอบโต้อำนาจการครอบงำของไทย โดยใช้วิธียื่นหยัดความเป็นลาวหลวงพระบางผ่านความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของตนเองอันเป็นความพยายามในการแสวงหายุทธวิธีในการดำรงอยู่และตอบโต้อำนาจการครอบงำของรัฐไทย

สาเหตุที่ชาวลาวหลวงพระบางเดินทางกลับไปอัญเชิญวิญญาณบรรพบุรุษมาจากเมืองลาว เช่น เมืองหลวงพระบาง เมืองปากลาย และเมืองแก่นท้าว เมื่อประมาณ 150 ปี มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกันในดินแดนใหม่เนื่องจากได้รับผลกระทบจากสงครามจึงจำเป็นต้องพึ่งพิงสิ่งศักดิ์เพื่อปกป้องคุ้มครอง²⁰ การกลับไปอัญเชิญผีบรรพบุรุษจึงมีความหมายต่อ

²⁰ สัมภาษณ์, สาลี วงศ์ศิริ, 22 เมษายน 2547.

รัฐไทย การถูกควบคุม และกำหนดพื้นที่ให้อยู่ในแถบหัวเมืองชายขอบห่างไกลจากศูนย์กลาง และความเจริญ จึงจำเป็นต้องสร้างเทคโนโลยีของอำนาจผ่านวิญญานผีบรรพบุรุษขึ้นมาเพื่อยื่นหยัดอัตลักษณ์ความเป็นลาวหลวงพระบางซึ่งถือเป็นการตอบโต้การปกครองของไทยผ่านมิติทางจิตวิญญาน

ภาพที่ 29: หอผีบรรพบุรุษหรือผีเจ้านาย ซึ่งเชื่อกันว่าอัญเชิญมาจากแขวงหลวงพระบาง และแขวงไชยบุรี ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หลังสงครามเจ้าอนุวงศ์ผ่านพ้นไป

อนึ่งมีข้อสังเกตว่าชื่อของผีบรรพบุรุษที่เป็นวิญญานดังกล่าวมีบางชื่อที่ปรากฏอยู่ในตำนานพงศาวดารลาวยุคดั้งเดิม เช่น เจ้าพ่ออินสามขวย นางเก็งแก้ว พญาคำแดง เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าชาวหลวงพระบางในประเทศไทยยังคงสืบทอดความเชื่อผีดั้งเดิมที่เป็นผีบรรพชนยุคแรกเริ่มในการก่อตั้งราชอาณาจักรลาวล้านช้าง เห็นได้ว่านอกจากผีจะมีบทบาทในเชิงบำบัดจิตวิญญาน สร้างความเชื่อมั่น ศรัทธา สร้างขวัญ และกำลังใจให้แก่กลุ่มชนหลวงพระบางที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวแล้ว ยังมีบทบาทในการธำรงรักษาอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบางในระบบความเชื่อและการถือผีเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นเครื่องมือในการตอบโต้อำนาจการครอบงำของรัฐไทยโดยอาศัย “แรงผี” ในการปลุกดัน หรือคานอำนาจการครอบงำทางสังคมวัฒนธรรมและการเมืองการปกครองของรัฐไทยได้อีกทางหนึ่ง

นอกจากผีบรรพบุรุษที่เป็นวิญญานเก่าแก่ดั้งเดิมแล้วยังพบว่ายังมีผีบรรพบุรุษที่เชื่อกันว่าเป็นเจ้านายผู้นำลาวในการอพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว เช่น เจ้าเมืองกลาง และเจ้าแสนเมือง รายชื่อผีดังกล่าวเป็นตำแหน่งขุนนางระดับสูงตามระบบการปกครองของชาวลาวยุคก่อนหน้านี้อีก ยังมีเจ้าพ่อขุนจก ขุนศรี ขุนไกร ขุนไชย ขุนเดช เจ้าพ่อสุลิวง เป็นต้น รายชื่อเจ้าพ่อเหล่านี้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชนชั้นเจ้านายเดิม และขุนนางข้าราชการลดหลั่นกันลงมาตามความเชื่อของชาวบ้าน ซึ่งเชื่อกันว่าผีเหล่านี้คือบรรพบุรุษผู้นำลาวที่เคยมีชีวิตอยู่จริงในยุคสร้างก่อตั้งชุมชน เมื่อ

เสียชีวิตลงจึงถูกยกย่องให้เป็นผีเจ้านายคอยคุ้มครองกลุ่มชนสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ผีในลักษณะนี้ พบว่ามีจำนวนมากกว่าผีที่เป็นวิญญาณดั้งเดิมที่อพยพย้ายถิ่นติดตามลูกหลานเข้ามาในประเทศไทย

โดยสรุป ผีบรรพบุรุษคือลัทธิความเชื่อดั้งเดิมที่มีอิทธิพลต่อ โลกทัศน์ความคิดและการดำเนินชีวิตของชาวลาวหลวงพระบาง ซึ่งได้อพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ของประเทศไทย ในฐานะชนพลัดถิ่นที่ถูกตัดขาดจากประวัติศาสตร์และถิ่นที่อยู่เดิม จึงทำให้พวกเขาขาดความมั่นใจในการดำเนินชีวิต วิธีการที่เติมเต็มจิตวิญญาณให้มีขวัญและกำลังใจในการดำรงอยู่คือการกลับไปหา รากเหง้าเดิม เช่น การอัญเชิญวิญญาณบรรพบุรุษมาจากราชอาณาจักรหลวงพระบางเพื่อใช้ย้า จิตสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางให้เข้มแข็ง ภายใต้การคุ้มครองของผีบรรพบุรุษ และมีนัยของการตอบโต้อำนาจการครอบงำของรัฐไทย การแสดงการปฏิเสธอำนาจของรัฐไทยของชาวลาวหลวงพระบางแสดงผ่านการส่งส่วยและการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของเจ้าเมืองค่านซ้ายในสมัย รัชกาลที่ 5 อีกด้วย

5.2.3 การปฏิเสธอำนาจรัฐไทยผ่านการส่งส่วย และการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

หลังจากสงครามเจ้าอนุวงศ์ผ่านพ้นไป ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิชัยรวมทั้งเมือง บริเวณใกล้เคียง เช่น เมืองเชียงคาน เมืองเลย ต่างก็ถูกควบคุมอย่างเข้มงวดจากรัฐไทย โดยเฉพาะ เมืองเชียงคานจัดได้ว่าได้รับผลกระทบจากสงครามมากที่สุดเนื่องจากเป็นเมืองหลักที่เจ้าราชวงศ์ เวียงจันทน์ใช้เป็นที่พักครัวเพื่ออพยพข้ามพากไปยังเมืองหลวงเวียงจันทน์ ดังนั้นจึงลงโทษเจ้าเมือง ที่กระด้างกระเดื่องต่ออำนาจรัฐไทยด้วยการตั้งปลดมิให้มีเจ้าเมืองหรือเชื้อวงศ์ลาวปกครองเมือง เฉกเช่นเดียวกับกรุงเวียงจันทน์ การถูกควบคุมการเก็บส่วยอากรอย่างเข้มงวด และค่อนข้าง หนักส่งผลให้สภาพเมืองย่ำแย่ ผู้คนได้รับความเดือดร้อน แม้กระทั่งหัวเมืองลาวอื่นๆ ด้วย กันเองไม่อาจยื่นมือมาช่วยได้ ในบันทึกของเอเจียน แอมอนิเย กล่าวถึงสภาวะการณีย่ำแย่ของเมือง เชียงคานไว้ว่า

... ค่าอากรเมืองเชียงคานนั้นหนักที่สุด เพราะเมืองดังกล่าวได้ก่อการกบฏเข้าข้างเจ้า อนุ เจ้าผู้ครองเมืองเวียงจันทน์ หลังจากได้ทำลายนครเวียงจันทน์ลงราบเรียบแล้ว เจ้าคุณ บดินทร์ (Chau Khun Bodin) ได้ตรัสว่า ไม่ให้มีเจ้าอยู่ที่เชียงคานอีกต่อไป แต่ว่ามีชายคนหนึ่ง จากครอบครัวของเจ้าจากเมืองเชียงคาน ได้ลงไปที่ยางกอก จึงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ใหม่ โดยได้ให้สัญญาว่าจะส่งกำยานอากรเป็นทองคำ 3 สลึง หรือเงิน 12 บาทจากแต่ละ ครอบครัวให้* คนดังกล่าวชื่อเจ้าอนุพิมาศ (Chau Anuh Phimat) ...เจ้าเมืองได้ขอให้พระยา

* การเน้นข้อความนี้ของผู้วิจัย

อำมาตย์ลดค่าเสียภาษีอากรที่หนักเกินไปสำหรับรายได้ของจังหวัด พระยาอำมาตย์ได้ลดลงให้เป็น 2 สติง แต่ว่าปัจจุบันประชาชนยังเห็นว่าหนักเกินไปอยู่อีก และได้ร่วมกันร้องทุกข์ไปอย่างแข็งขัน ชาวเมืองเชียงคานตกอยู่ในสภาพของคนที่อยู่บนเกาะ เมื่อเทียบกับคนลาวอื่นๆ พวกเจ้าเมืองอื่นๆ ปฏิเสธที่จะรับเอาพวกเขาเข้าเป็นพลเมือง หลังจากที่มีการตกลงกันแบบเงียบๆ กับเจ้าเมืองเชียงคาน ซึ่งตัวเขาเองก็มีความจำเป็นที่จะไม่รับเอาพวกคนลาว ซึ่งมาจากเมืองอื่นเข้าเป็นคนที่อยู่ในความคุ้มครองเพื่อเป็นการตอบแทน ผลที่ตามมาอันเนื่องมาจากสภาพดังกล่าว ก็คือประชาชนเมืองเชียงคานได้พูดอย่างเปิดเผยว่า **“อยากจะไปขึ้นกับต่างด้าว * ที่ประเทศลาว “รับได้หมดทุกอย่างแทนการครอบงำของสยาม”** พวกเขากล่าวอย่างไม่เกรงกลัว ...”²³

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวลาวหลวงพระบางในเมืองเชียงคานต่างได้รับความเดือดร้อนอย่างหนักจากการเก็บภาษีอากร ซึ่งเป็นการลงโทษอย่างรุนแรงประการหนึ่งเพื่อมิให้ชาวลาวกระด้างกระเดื่องหรือต่อต้านอำนาจของไทย เช่นเดียวกับเมืองหล่มเก่า ซึ่งถูกยุบเมืองแล้วไปสร้างเมืองใหม่ขึ้นบริเวณริมแม่น้ำป่าสักคือ เมืองหล่มสักในปัจจุบันเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางอำนาจแห่งใหม่ และอยู่ภายใต้การปกครองของไทยอย่างเคร่งครัด สมัยต่อมาเมืองหล่มสักถูกสถาปนาเป็น “จังหวัดหล่มสัก” คอยควบคุมหัวเมืองด่านซ้าย เมืองเลย เมืองเพชรบูรณ์ ก่อนที่จะยุบไปขึ้นกับมณฑลพิษณุโลก และกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดเพชรบูรณ์ในปัจจุบัน สันนิษฐานว่าเมืองหล่ม (รวมหล่มเก่าและหล่มสัก) อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของไทยอย่างเคร่งครัดตั้งแต่นั้นมา เห็นได้จากในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการปฏิรูปการปกครองเป็นแบบระบบเทศาภิบาล เมืองหล่มมิได้แสดงกิริยาขัดขึ้นหรือต่อต้านแต่อย่างใด

ส่วนเมืองด่านซ้ายไม่ปรากฏว่าได้รับผลกระทบจากสงครามสมัยเจ้าอนุวงศ์ดังเช่นเมืองหล่ม และเมืองเชียงคาน เนื่องจากพระแก้วอาสา ซึ่งเป็นเจ้าเมืองด่านซ้ายในขณะนั้นแสดงท่าทีเข้ากับฝ่ายไทย ** การไม่ได้รับผลกระทบจากสงครามมากนักจึงทำให้เรื่องเล่าเกี่ยวกับสงครามเจ้าอนุวงศ์ หรือ *ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ* ไม่ค่อยเป็นที่แพร่หลายในเมืองด่านซ้ายดังเช่นเมืองหล่มสัก

* ต่างด้าว หมายถึง ฝรั่งเศสซึ่งเข้ามายึดครองราชอาณาจักรลาวแล้วในขณะนั้น

²³ เอเจียน แอมอนิเย, บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438 ทองสมุทรร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์ แปล (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539), หน้า 194. การเน้นข้อความเป็นผู้วิจัย

** เห็นได้จากมีการส่งข่าวให้แก่ไทยทราบเป็นระยะๆ ว่ากองกำลังของลาวมีเท่าใด มีการกวาดต้อนครัวลาวไปจากที่ใดและนำไปไว้ที่ใดบ้างซึ่งเป็นการรายงานสถานการณ์ให้แก่แม่ทัพไทยที่เดินทัพขึ้นไปปราบเจ้าอนุวงศ์ในยุคนั้น เป็นผลให้ไทยมองว่าเมืองด่านซ้ายยังมีความจงรักภักดีต่อไทย ดังที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวอ้างอิงไว้ก่อนหน้านี้อีกแล้ว

และเมืองหล่มเก่า อย่างไรก็ตามก็คิดต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 เมืองด่านซ้ายได้รับผลกระทบจากการลดทอนอำนาจการปกครอง และสูญเสียรายได้ของเจ้าเมืองจึงเกิดความขัดแย้ง ซึ่งแสดงออกถึงการต่อต้านขัดขืนอำนาจของไทย เห็นได้จาก *ตำนานพระแก้วอาสา* พระแก้วอาสาเป็นเจ้าเมืองด่านซ้ายในขณะนั้น มีความขัดแย้งกับอำนาจรัฐไทยอย่างรุนแรงจนทำให้เรื่องดังกล่าวยังอยู่ในความทรงจำของชาวเมืองด่านซ้ายในฐานะที่พระแก้วอาสาคือวีรบุรุษผู้ไม่ยอมจำนนต่ออำนาจสยามหรือรัฐไทยในสมัยรัชกาลที่ 5

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยพบว่า ความทรงจำเกี่ยวกับพระแก้วอาสา (ท้าวทองแสง) เจ้าเมืองคนสุดท้ายของเมืองด่านซ้าย ได้รับการสืบทอดกันมาอย่างแพร่หลาย เนื่องจากยังผ่านเวลามาไม่นาน รวมทั้งเป็นปมขัดแย้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสถานภาพ และอำนาจของหัวเมืองลาว โดยเฉพาะเรื่องสถานภาพ และอำนาจของเจ้าเมืองที่ถูกลดทอน จึงย่อมส่งผลโดยตรงต่ออารมณ์ความรู้สึก และความมั่นคงปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของชาวลาวหลวงพระบาง ซึ่งมีระบบธรรมเนียมการปกครองโดยเจ้านายลาวที่นับถือกันแบบ “ปู่บ้านปู่เมือง” แต่หากต้องเปลี่ยนผ่านอำนาจจากการอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้านายลาวด้วยตนเองมาอยู่ภายใต้การปกครองของไทยเต็มรูปแบบ โดยส่งคนไทยจากศูนย์กลางมาปกครองก็ย่อมสร้างความหวาดหวั่นต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวเมืองด่านซ้ายจดจำเรื่องราวของพระแก้วอาสา (ท้าวทองแสง) ที่แสดงความขัดแย้งกับอำนาจรัฐไทยได้อย่างแจ่มชัด โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการส่งส่วยอากรให้แก่รัฐไทยผ่านหัวเมืองพิษณุโลก ซึ่งกำกับดูแลหัวเมืองด่านซ้าย และเมืองหล่มแทนกรุงเทพฯ ความขัดแย้งเกี่ยวกับส่งส่วยนี้ดูประหนึ่งว่า เป็นความขัดแย้งส่วนตัวของเจ้าเมืองด่านซ้ายกับมณฑลพิษณุโลก แต่หากพิจารณาในมิติการเมืองและความขัดแย้งเห็นได้ชัดว่าเหตุการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนความกดดัน คับข้องใจจากการถูกกดขี่ข่มเหงภายใต้ระบบการเมืองการปกครองของไทย *ตำนานพระแก้วอาสา (ส่วนวันที่ 1)* แสดงให้เห็นถึงการส่งส่วยไม่ครบตามจำนวนให้แก่กรุงเทพฯ ผ่านหัวเมืองพิษณุโลก จึงเกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงถึงขั้นที่ไทยมองว่าพระแก้วอาสาเป็นกบฏ และนอราชฎ์บังหลวง ซึ่งเป็นคดีร้ายแรงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องสั่งปลดเจ้าเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

พระแก้วอาสา (ทองแสง) เป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองด่านซ้ายด้วยความผาสุก อยู่มาปีหนึ่งพระแก้วอาสามอบหมายให้หลานชายคือ ท้าวทองดี เป็นผู้นำส่วยไปส่งให้แก่ไทยเป็นจำนวนเงิน 50 ชั่ง แต่ปรากฏว่าทางเมืองพิษณุโลกแจ้งมาว่าพระแก้วอาสาส่งส่วยไม่ครบตามจำนวน จึงเข้าขำยักขอกทรรพ์หรือนอราชฎ์บังหลวง จึงแจ้งความไปยังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีรับสั่งให้พระแก้วอาสาเดินทางไปชำระความกัน

ที่กรุงเทพฯ แต่ด้วยความอับอายและเกรงว่าลูกเมียจะได้รับความเดือดร้อน พระแก้วอาสาจึงอพยพครอบครัวและบริวารหลบหนีไปอยู่เมืองแก่นท้าว แขวงไชยบุรีและเสียชีวิตที่นั่น²⁴

คติความระหว่างเจ้าเมืองด่านซ้ายกับเมืองพิษณุโลกมิใช่เป็นปัญหาขัดแย้งส่วนตัว แต่เชื่อมโยงไปสู่ประเด็นการเมืองที่ว่า พระแก้วอาสาเป็นบุคคลที่คิดคดทรยศต่อแผ่นดินไทยด้วยการนอราชูร์บังหลวง ส่งผลให้พระแก้วอาสาต้องเดินทางไปต่อสู้อคติความกันที่กรุงเทพฯ สันนิษฐานว่าพระแก้วอาสาไม่อาจชำระคดีหรือแก้ต่างให้แก่เอง หรือเป็นความขัดแย้งรุนแรงเกินกว่าจะประนีประนอมได้จึงทำให้ต้องหลบหนีพระราชอาญาแผ่นดินโดยการพาลูกเมียและบริวารหนีไปลี้ภัยอยู่ในความคุ้มครองของลาว ซึ่งมีฝรั่งเศสปกครองดูแลอยู่ในขณะนั้น ในบันทึกของเอเจียน แอมอนิเย กล่าวถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างพระแก้วอาสากับเจ้าเมืองพิษณุโลกไว้เมื่อครั้งที่เดินทางสำรวจหลักฐาน โบราณคดีและจารึกในเมืองด่านซ้ายเมื่อพ.ศ. 2438 ไว้ว่า

... เจ้าเมืองด่านซ้ายเข้าไปบางกอก เพื่อสู้คดีต่อต้านกับหัวหน้าซึ่งเป็นเจ้าเมืองพิษณุโลก (Chau de Phit Sanulok) เจ้าเมืองพิษณุโลกได้ส่งคำอากรเมืองด่านซ้ายไปที่บางกอกเพียงส่วนเดียว และเมื่อถูกสอบถามก็ตอบว่าได้ส่ง 2 ถึง 3 ปีมาแล้ว อำเภอด่านซ้ายจ่ายคำอากรไม่ครบจำนวน ดังนั้นจึงมีสาส์นจากบางกอก สั่งให้เจ้าเมืองด่านซ้ายจ่าย เจ้าเมืองด่านซ้ายตอบว่าผมได้จ่ายครบหมดแล้ว และเขามีใบรับของตามกฎระเบียบ แต่เมื่อเข้าไปที่พิษณุโลก เจ้าเมืองพิษณุโลกก็สั่งให้จับเขาล่ามโซ่ ทวงเอาเงินที่ค้างอยู่ เจ้าเมืองด่านซ้ายได้หลุดพ้นออกมาด้วยการจ่ายเงิน แต่เมื่อได้รับอิสรภาพก็จะเข้าไปฟ้องร้องที่บางกอก ซึ่งสำหรับเหตุการณ์ดังกล่าวหรือในเวลาที่มีเหตุการณ์คล้ายๆ กันนี้ ก็จำเป็นต้องปลดเจ้าเมืองออกจากตำแหน่ง ...²⁵

ปัญหาเรื่องช่วย และการส่งช่วยให้แก่ไทยในยุคสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ควบคุมอย่างเข้มงวดนี้เป็นผลมาจากปัญหาภายในของราชอาณาจักรไทยเอง ซึ่งตอนนั้นได้รับแรงกดดันจากการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตกที่เข้ามาคุกคามดินแดนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้รัชกาลที่ 5 ต้องปฏิรูปการปกครองให้เป็นระบบเทศาภิบาลเพื่อรวบอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลาง นอกจากนี้มีวัตถุประสงค์หลักสำคัญอีกประการหนึ่งคือต้องการเก็บช่วยที่เป็นรายได้ของแผ่นดินได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเพื่อนำเงินมาพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ดังนั้นการรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางจึงส่งผลให้เจ้าเมืองในหัวเมืองต่างๆ ในความปกครองของไทยถูกลดทอนอำนาจและสูญเสียผลประโยชน์ในการเก็บช่วยอากรในกรณีของหัวเมืองด่านซ้าย เจ้าเมืองด่านซ้ายในขณะนั้นคือ พระแก้วอาสาอาจแสดงปฏิกิริยาตอบโต้อำนาจการปกครองของไทยที่ปรับเปลี่ยนในช่วงนั้นแสดงผ่านความขัดแย้งกับหัวเมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นผู้ฟ้องร้องต่อราชสำนักไทยที่กรุงเทพฯ เรื่องราวของพระ

²⁴ สัมภาษณ์, วิลาวัลย์ ยศสุน, 5 มิถุนายน 2548.

²⁵ เอเจียน แอมอนิเย, บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438, หน้า 209.

แก้วอาสาจึงน่าจะเป็นที่โจทก์ขานกันทั่วไปในหมู่ชนลาวหลวงพระบาง เนื่องจากเกี่ยวข้องกับ การเก็บส่วยอากร ซึ่งสัมพันธ์กับราษฎรเมืองด่านซ้ายโดยตรงที่ถูกจัดเก็บค่อนข้างแพงเช่นเดียวกับเมือง เชียงคาน จึงส่งผลให้ราษฎรลาวหลวงพระบางไม่พอใจเป็นอย่างมาก * เนื่องจากต้องลำบากในการ ทำมาหาเลี้ยงชีพแล้ว ยังต้องเร่งหาเงินจำนวนมากมาเป็นค่าภาษีอากรให้แก่รัฐ ยิ่งไปกว่านั้นผู้ชาย ส่วนใหญ่ยังถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อทำงานให้รัฐตามระบบเข้าเดือนออกเดือนด้วยแล้ว ก็ยังทำให้เกิด ความทุกข์ยากในการหาเงิน หรือหาสิ่งของอื่นๆ มาเป็นส่วยแก่รัฐไทย การกดขี่ลาวด้วยการเก็บส่วย อากรนี้ น่าจะเป็นชนวนของความขัดแย้งกับไทยส่วนหนึ่งแสดงผลผ่านความขัดแย้งระดับเมืองของ เจ้าเมืองด่านซ้ายกับเจ้าเมืองพิบูลโลก สภาพความเป็นอยู่ที่ถูกกดขี่ทั้งจากระบบการเมือง การ ปกครอง และเศรษฐกิจสังคม การจดจำเรื่องเล่าที่บ่งชี้ให้เห็นว่าคนฝ่ายของตนเองเป็นผู้ถูกระทำ น่าจะส่งผลให้ชาวหลวงพระบางมีความตระหนักถึงความเป็นลาวของตนเองซึ่งถูกไทยดกย่ำ อยู่ตลอดเวลา ขณะเดียวกันภาพความเป็นอื่นของไทยในฐานะผู้ร้ายก็ถูกดกย่ำผ่านกระบวนการ ของเรื่องเล่าได้อย่างเด่นชัด

นอกจากความกระด้างกระเดื่องที่พระแก้วอาสาแสดงออกผ่านความขัดแย้งกับเมือง พิบูลโลกแล้ว ยังพบว่ามี การแสดงออกอย่างรุนแรงสื่อความหมายถึงการไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของ ราชอาณาจักรไทยผ่านพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาด้วยเห็นได้จากตำนานพระแก้วอาสาสำนวนของ นายสงเคราะห์ กาญจนโกมล ทายาทรุ่นสุดท้ายของพระแก้วอาสา ได้เล่าถึงการที่พระแก้วอาสาได้ เดินทางไปเข้าร่วมพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่จัดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่พระแก้วอาสา เดินทางไปล่าช้าเป็นเวลาหนึ่งชั่วโมง จึงเป็นเหตุให้เกิดข้อพิพาทกับไทยในฐานะที่แสดงให้เห็นถึง การเป็นคนคิดคดทรยศ หรือการแสดงเอาใจออกห่างของพระแก้วอาสาจนทำให้ต้องหนีราชภัยไป อยู่เมืองแก่นท้าว

พระแก้วอาสาซึ่งปกครองเมืองด่านซ้ายในขณะนั้นได้เดินทางไปร่วมพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในเมืองหลวงกรุงเทพ แต่เดินทางไปถึงล่าช้ากว่าเมืองอื่นเป็นเวลา 1 ชั่วโมงจึงเป็นเหตุให้เจ้าเมืองพิบูลโลกซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาไม่พอใจอย่างยิ่งเพราะแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองไม่เต็มใจที่จะเข้าร่วมพิธีกรรมหรือแสดงความกระด้างกระเดื่องต่อไทย ในที่สุด ก็กลายเป็นชนวนความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองด่านซ้ายกับเจ้าเมืองพิบูลโลกอย่างรุนแรงถึงขั้น

* ส่วยอากรที่เก็บในเมืองด่านซ้ายในสมัยนั้นคือ “คนที่มีครอบครัวจะต้องจ่ายภาษีเป็นครั้ง 1 หมั้น หรือเงิน 4 บาท ต่อปี (ราคาครั้งหมั้นละ 2 บาท หรือหาบละ 10 บาท) ชายหนุ่มโสดอายุ 20 ปีขึ้นไป จ่ายคนละ 6 สลึง คนเฒ่าคนแก่อายุ 50 ปีขึ้นไป จ่ายคนละ 1 บาท หรือเทียบเท่าราคาครั้ง 1 หมั้น ค่าอากรของจังหวัดตกเป็นครั้ง 90 หาบต่อปี” อ้างถึงใน เอเจียน แอมอนิเย, เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

แตกหัก ประกอบกับมีคดีเรื่องลัทธิราชบุรุษบังหลวงเมื่อทางการไทยจะนำตัวพระแก้วอาสาไปสอบสวนที่กรุงเทพฯ พระแก้วอาสากลัวผู้คดีไม่ได้จึงอพยพลูกเมียหนีไปอยู่เมืองแก่นท้าวประเทศลาว²⁶

ตำนานพระแก้วอาสา ทั้งสองสำนวนต่างชี้ให้เห็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าเมืองด่านซ้ายกับรัฐไทย ซึ่งมีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่พระมหากษัตริย์ การเล่าตำนานวีรบุรุษพระแก้วอาสา ซึ่งถูกยกย่องเชิดชูในฐานะวีรบุรุษหรือเจ้าเมืองที่มีความเก่งกล้าสามารถทั้งด้านการรบและการปกครองแต่ต้องไปเสียชีวิตอยู่ในเมืองลาว เป็นลักษณะการเลือกจดจำประวัติศาสตร์ผู้นำของตนว่าถูกใส่ร้ายจากคนไทยนั่นเอง (รวมไทยพิษณุโลกและไทยกรุงเทพฯ) นอกจากจดจำภาพวีรบุรุษของพระแก้วอาสาในฐานะผู้ต่อสู้อำนาจของรัฐไทยที่กดขี่ข่มเหงแล้ว ชาวเมืองด่านซ้ายยังจดจำพระแก้วอาสาในฐานะวีรบุรุษผู้ช่วยไทยในการปราบศึกฮ่อด้วย ในตำนานพระแก้วอาสาสำนวนหนึ่งเล่าว่าพระแก้วอาสาคือวีรบุรุษจอมขมังเวทย์ รักลูกน้อง กล้าหาญ และให้ขวัญกำลังใจแก่ลูกน้องก่อนที่จะออกศึกรบ โดยเล่าว่า

พระแก้วอาสาเป็นคนดีมีความรู้เก่งด้านเวทย์มนตร์ไสยศาสตร์ ในการเกณฑ์กำลังทหารไปสู้กับฮ่อร่วมกับกองทัพไทย พระแก้วอาสาให้ลูกน้องใช้หอกแทงตามร่างกายแล้วเดินขึ้นหลังช้าง ปรากฏว่าคมหอกไม่ระคายผิวของพระแก้วอาสาเลย แสดงให้เห็นว่าพื้นเป็นคนมีวิชาอาคมอยู่ยงคงกระพัน ลูกน้องทหารทั้งหลายจึงชื่นชมศรัทธาพระแก้วอาสาเป็นอย่างมาก และมีกำลังใจที่จะสู้กับพวกฮ่อ²⁷

ลักษณะการแสดงออกในเชิงอยู่ยงคงกระพันนี้เป็นวิธีการแสดงออกตามจารีตของความเป็นผู้วิเศษหรือเป็นวีรบุรุษตามความเชื่อพื้นบ้านเช่นเดียวกับกรณีพญาปราบสงครามของล้านนา ซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องอยู่ยงคงกระพันและการแสดงอำนาจทางไสยศาสตร์เพื่อให้ชาวบ้านที่ร่วมขบวนการต่อต้านไทยในล้านนาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความมั่นใจมากยิ่งขึ้นแม้ลักษณะดังกล่าวไม่ถึงขั้นของการอ้างว่าเป็นพวกผู้มีบุญดังเช่นกรณีของหัวเมืองอีสาน แต่ลักษณะดังกล่าวก็เป็นลักษณะร่วมของการแสดงออกในการต่อสู้กับอำนาจอย่างใดอย่างหนึ่งของสังคมชนชาติไทย²⁸

อนึ่งมีข้อสังเกตว่านอกจากเรื่องเล่าดังกล่าวจะสร้างภาพให้พระแก้วอาสาเป็นวีรบุรุษแล้วยังพบว่า ผลของเรื่องเล่ายังเป็นการสร้างภาพหรือนำเสนอความเป็นไทยในลักษณะเป็นคนเจ้าเล่ห์ไม่ซื่อสัตย์ และขาดความจริงใจผ่านการแสดงออกของเจ้าเมืองพิษณุโลกอีกด้วย กล่าวคือสร้างให้

²⁶ สัมภาษณ์, สงเคราะห์ กาญจนโกมล, 27 มิถุนายน 2550.

²⁷ สัมภาษณ์, วิลาวัลย์ ชยขุน, 5 มิถุนายน 2548.

²⁸ ดูเพิ่มเติมใน สรัสวดี อ๋องสกุล, วัฒนธรรมและการเมืองล้านนา (กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี่, 2539).

เจ้าเมืองพิษณุโลกเป็นคนน้อโง การกลั่นแกล้ง และหลอกลวง ดังนั้นการแต่งตั้งท้าวทองดี (มีศักดิ์เป็นหลานพระแก้วอาสา) เป็นเจ้าเมืองด่านซ้ายแทนท้าวทองแสงซึ่งต่อมาท้าวทองดีได้เป็นนายอำเภอคนแรกของอำเภอด่านซ้ายนั้น แสดงให้เห็นการเลือกเฟ้นผู้ที่มีความภักดีต่อไทยเป็นผู้ปกครองเมืองด่านซ้าย แต่ในมโนทัศน์ของชาวลาวหลวงพระบางส่วนใหญ่ยังคงเชื่อมั่น ศรัทธาในตัวของพระแก้วอาสาว่าเป็น “วีรบุรุษ” ของตนเห็นได้จากชาวเมืองด่านซ้ายยังคงให้ความเคารพและชื่นชมในวีรกรรมของพระแก้วอาสา ผู้วิจัยเห็นว่า การเลือกเฟ้นความทรงจำในฐานะพระแก้วอาสา คือวีรบุรุษที่แสดงพฤติกรรมตอบโต้อำนาจรัฐไทยนี้มีนัยของการเมืองเรื่องประวัติศาสตร์ความทรงจำหรือเป็นการแข่งขันชิงความทรงจำเกี่ยวกับพระแก้วอาสา โดยชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่ได้ประกอบสร้างเรื่องเล่าเพื่อมุ่งเน้นให้เห็นภาพของพระแก้วอาสาในฐานะวีรบุรุษ และสร้างภาพให้ไทยเป็นเสมือนคนที่คอยกลั่นแกล้งพระแก้วอาสาผ่านบทบาทของเจ้าเมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นฝ่ายร้าย โดยไม่ได้สนใจมุมมองของฝ่ายไทยที่แสดงให้เห็นว่า พระแก้วอาสา คือ กบฏของแผ่นดินไทย การจดจำเรื่องดีๆ และสิ่งดีๆ นำชื่นชมของเจ้าเมืองด่านซ้ายจึงมีนัยการเมืองของเรื่องเล่าอย่างเด่นชัด

สรุปได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 ภาพความขัดแย้งระหว่างเมืองด่านซ้ายกับรัฐไทย มีสาเหตุหลักด้วยกัน 2 ประการได้แก่ ประการแรก เป็นความขัดแย้งจากการส่งส่วยอากรที่ทางพิษณุโลกกล่าวหาว่าพระแก้วอาสาถือโงเงินหลวง ประการต่อมา เป็นความขัดแย้งทางการเมืองการปกครอง อันเกิดจากการเข้าร่วมถือน้ำ “พระพิพัฒน์สัตยา” ซึ่งพระแก้วอาสาเดินทางไปร่วมพิธีล่าช้าจึงถูกเพ่งเล็งว่าเป็น “กบฏ” ความขัดแย้งดังกล่าวเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการปฏิรูปการปกครองเพื่อรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ส่งผลให้หัวเมืองลาวเช่น เมืองด่านซ้ายต่อต้านอำนาจรัฐไทยผ่านการส่งส่วย และการเข้าร่วมพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา * เห็นได้จากในช่วงสมัย

* ในกฎหมายตราสามดวงว่าด้วยเรื่องกฎหมายเทียรบาล และพระไอยการลักษณะกบฏศึกกล่าวถึงโทษของการเป็นกบฏแผ่นดินว่ามีโทษถึงประหารชีวิตเจ็ดชั่วโคตร และเสียบประมาณ ดูเพิ่มเติมใน กฎมณเฑียรบาล และพระไอยการลักษณะกบฏศึก ใน **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 1-3** (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2529).

* ฉันทนา จันทร์บรรจง ตั้งข้อสังเกตว่า ผลจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่งผลให้เจ้านายหรือผู้ปกครองในท้องถิ่นขาดความมั่นคงและรู้สึกสูญเสียอำนาจในการปกครอง ประชาชนเองก็ขาดขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิต ทั้งนี้สิ่งที่สั่นคลอนความรู้สึกของชาวพื้นเมืองเหล่านี้หลังการปฏิรูปเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล น่าจะเป็นการลดฐานะจาก “เมือง” ในทำเนียบศักดินา เป็นอำเภอ และการส่ง “นายอำเภอ” จากฝ่ายไทยมาปกครองแทนเจ้าเมืองเดิมซึ่งชาวบ้านมีความรู้สึกว่าเป็นญาติผู้ใหญ่ที่เคารพ เสมือน “ปู่บ้านปู่เมือง” เมื่อเจ้านายเองก็สูญเสียอำนาจการปกครอง ประชาชนเองก็ขาดความมั่นคงปลอดภัยในการดำเนินชีวิตภายใต้การปกครองของ “คนอื่น” จึงเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง ทำให้ชาวลาวหลวงพระบางต่อต้านการถูกลิดรอนสิทธิทาง

เดียวกันการต่อต้านอำนาจไทยไม่ใช่เกิดเฉพาะในชุมชนเมืองด่านซ้าย ในหัวเมืองใหญ่อื่นๆ ที่อยู่ในความปกครองของไทยเช่น หัวเมืองทางภาคอีสาน และลาว และหัวเมืองล้านนาต่างแสดงการต่อต้านชัดเจนในหลากหลายรูปแบบแตกต่างกันไปตามจารีต เช่น เกิด “กบฏผีบุญ” ในหัวเมืองอีสานและลาวเกิด “กบฏผญาผาบ” ในล้านนา ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการประดิษฐ์ คติ “ซุธาตุ” ขึ้นในล้านนา เพื่อให้ประกาศ “พื้นที่” มณฑลของความเป็นล้านนาได้อย่างลุ่มลึกและทรงพลัง²⁹ ตลอดจนการหันกลับมานิยามตัวตนด้วยคำว่า “คนเมือง” ซึ่งเพิ่งจะปรากฏเป็นครั้งแรกในรายงานของกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ข้าหลวงพิเศษฝ่ายลาวเฉียง (ดูแลเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง ระหว่าง พ.ศ. 2427-2428) ดังนั้นคำว่า “คนเมือง” คงจะเป็นคำที่เพิ่งจะเกิดขึ้นมาในสมัยหลังการปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ 5 นี้เอง³⁰

ภาพที่ 30: บริเวณจวนพระแก้วอาสา (ทองแสง) เจ้าเมืองด่านซ้ายคนสุดท้าย ปัจจุบันเป็นหอพิพิธภัณฑสถานบ้านเก็บรักษาเครื่องใช้ส่วนตัวของพระแก้วอาสา และเก็บโบราณของวัดศรีภูมิ ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

การเมืองของฝ่ายเจ้านายลาว ดูเพิ่มเติมใน ถิ่นหนา จันทร์บรรจง, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิจัยการพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชนพื้นเมืองเชื้อสายไทย-ลาวซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่แถบพื้นที่ชายขอบประเทศไทย ในจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดเพชรบูรณ์ และจังหวัดเลย (โดยการสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2543).

²⁹ดูเพิ่มเติมใน เรียรชัช อักษรดิษฐ์, “ซุธาตุ: ความเชื่อเรื่อง “พระธาตุประจำปีเกิดในล้านนา” ปรากฏการณ์ทางอำนาจ ศรัทธา มาหากติ,” ใน ล้านนา: จักรवाल ตัวตน อำนาจ และ Hans Pentz, *A Brief History of Lan Na* (Chiang Mai: Silkworm Books, 1994). และ วสันต์ ปัญญาแก้ว, “ชาร์ลส์ เอฟ คายส์กับทิศทางใหม่ในไทศึกษา,” ใน *วารสารสังคมศาสตร์* (ปีที่ 19 ฉบับที่ 1/2550), หน้า 231-275.

³⁰สุเทพ สุนทรเกษม, *ชาติพันธุ์สัมพันธ์: แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์ กลุ่มชาติพันธุ์ ประชาชาติ และการจัดองค์รวมความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548), หน้า 210.

นอกจากชาวลาวหลวงพระบางจะปฏิเสธอำนาจหรือการครอบงำของประเทศไทย ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพมหานครในสมัยรัตนโกสินทร์แล้ว ยังพยายามตอบโต้อำนาจของไทยผ่านการปฏิเสธหัวเมืองพิษณุโลกซึ่งเป็นตัวแทนของศูนย์กลางในการกำกับดูแลหัวเมืองลาวหลวงพระบางอีกด้วย ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างแล้ว ความขัดแย้งของหัวเมืองลาวหลวงพระบางกับเมืองพิษณุโลกเกิดขึ้นเนื่องจากในสมัยก่อนการปฏิรูปการปกครองเป็นระบบเทศาภิบาลนั้น เมืองด่านซ้าย เมืองหล่มเก่า และเมืองหล่มสัก เคยถูกจัดให้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของหัวเมืองฝ่ายเหนือคือ มณฑลพิษณุโลก ซึ่งเป็นเมืองหลักสำคัญในการเป็นหูเป็นตาแทนกษัตริย์ไทยในการควบคุมหัวเมืองชายขอบลาวโดยมีหน้าที่หลักคือเก็บส่วย เกณฑ์ราษฎรเข้าร่วมสู้รบในยามมีศึกสงคราม หรือในยามมีภารกิจหลักสำคัญๆ ของบ้านเมืองโดยเฉพาะหน้าที่ในการรวบรวมส่วยจากเมืองหล่มเก่า หล่มสัก และด่านซ้าย ส่งต่อไปยังกรุงเทพฯ นั่นถือได้ว่าเป็นหน้าที่หลักของเมืองพิษณุโลก ในการเก็บส่วยนี้เองได้สร้างความกดดันคับแค้นใจให้แก่ชาวลาวหลวงพระบางอย่างยิ่ง ในการรับรู้ของชาวลาวหลวงพระบาง เมืองพิษณุโลกถือเป็นเมืองของชาวไทย (หมายถึง คนไทยที่พูดภาษาไทยซึ่งเป็นคนละกลุ่มกับชาวลาว) โดยนัยนี้ การที่ชาวลาวหลวงพระบางพยายามปฏิเสธอำนาจของเมืองพิษณุโลกจึงเป็นการปฏิเสธอำนาจการปกครองของไทยด้วย เห็นได้จากใน *ตำนานแม่น้ำโขงแม่น้ำน่านทะเลาะกัน* มีการใช้แม่น้ำสำคัญได้แก่ แม่น้ำน่าน และแม่น้ำโขง เป็นสัญลักษณ์แทนกลุ่มชาติพันธุ์ไทย และลาวตามลำดับ การกำหนดให้แม่น้ำโขงใช้ปัญญาและแสดงศักยภาพสามารถเอาชนะแม่น้ำน่าน โดยการไหลลงสู่ทะเลได้แรง และเร็วกว่าแม่น้ำน่านนั้นแฝงนัยแห่งการต่อต้าน และได้กลับอำนาจของไทยอย่างเห็นได้ชัดโดยเล่าว่า

แม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่านพนันกันว่าหากใครไหลลงสู่ทะเลได้เร็วกว่าคนนั้นจะเป็นฝ่ายชนะและจะได้ปลาใหญ่เป็นของกำนัล แม่น้ำโขงมีความฉลาดจึงไหลลงอย่างรวดเร็วไม่ดันคอนผ่านเทือกเขามากนักจึงถึงทะเลก่อน ส่วนแม่น้ำน่านไม่ค่อยฉลาดจึงไหลผ่านเทือกเขาต่างๆ จึงไหลได้ช้าและเนื่องจากไหลผ่านเทือกเขาจึงทำให้แม่น้ำน่านมีสีแดง แม่น้ำน่านแพ้พนันจึงทำให้มีแต่ปลาเล็กปลาน้อย ส่วนแม่น้ำโขงชนะจึงมีปลาใหญ่เช่น ปลาบึก ปลากด ปลาคัง เป็นต้น ตั้งแต่บัดนั้นมาแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่านจึงเป็นศัตรูกันตลอดมา หากน้ำโขงและน้ำน่านมาใส่ขวดเดียวกันจะทำให้ขวดแตก เนื่องจากแม่น้ำทั้งสองไม่ถูกกัน³¹

การใช้สัญลักษณ์แม่น้ำสำคัญเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นชาติพันธุ์นี้มีนัยทางการเมืองเรื่องชาติพันธุ์เป็นอย่างยิ่ง เห็นได้จากแม่น้ำโขงซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนชาวลาวหลวงพระบางสามารถเอาชนะแม่น้ำน่านซึ่งพ่ายแพ้ในเกมการไหลลงสู่ทะเลอย่างราบคาบ หมายความว่า “ไทย” พ่ายแพ้ “ชาวลาว” นั่นเอง สัญลักษณ์ผ่านตำนานดังกล่าวนี้ว่าเป็นเครื่องแสดงอุดมการณ์ จิตสำนึก

³¹ สัมภาษณ์, สีดา เสนานุช, 8 เมษายน 2548.

และความปรารถนาที่จะมีชัยชนะเหนือคนที่มีอำนาจ และรังเกียดใจตนเองมาโดยตลอด การนำเอา มโนทัศน์เรื่อง “ความโง่” และ “ความฉลาด” มาเป็นประเด็นตอบโต้ นับได้ว่ามีความหมายอย่างยิ่ง ต่อชาวลาวหลวงพระบาง (รวมทั้งคนลาวทั้งหมด) เนื่องจากตามความรับรู้ของชาวลาวหลวงพระบาง (รวมทั้งลาวกลุ่มอื่นๆ) จะมีมโนทัศน์เกี่ยวกับคนไทยว่าคนไทยเป็นกลุ่มชนที่มีความฉลาดหลักแหลม เจ้าเล่ห์เพทุบาย ไม่ซื่อสัตย์ ดังปรากฏในเรื่องเชียงเมียง ซึ่งมักนำมาเป็นเครื่องอธิบายว่า การที่คนไทยฉลาดหลักแหลมเป็นเพราะได้ห้วยกะโหลกเชียงเมียงไปเก็บรักษาไว้ที่กรุงเทพฯ ขณะที่ ชาวลาวเป็นคนจิตใจดีซื่อสัตย์เพราะได้กระดุกส่วนนอกของเชียงเมียงเก็บไว้ที่เวียงจันทน์ เป็นต้น

ในกรณีของตำนานแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่าน การกำหนดให้แม่น้ำโขงเป็นฝ่ายชนะแม่น้ำน่านในการแข่งขันกันไหลลงสู่ทะเล โดยกำหนดให้แม่น้ำโขงมีความฉลาดหลักแหลมกว่าแม่น้ำน่านนับเป็นกลวิธีสร้าง “ความเหนือกว่า” ที่น่าสนใจยิ่ง เนื่องจากการนำเอาความฉลาดหลักแหลม มาเป็นประเด็นหลักของการโต้กลับอำนาจของไทยผ่านสัญลักษณ์ดังกล่าวเป็นยุทธวิธีกลับขั้วอำนาจหรือเป็นการรื้อโครงสร้างความรู้ของชาวลาวเองที่รับรู้ว่าคุณไทยมีความฉลาด เจ้าเล่ห์ และมักใช้ความฉลาดแกมโกงนี้กดขี่ข่มเหงชาวลาวมาโดยตลอด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างอำนาจขึ้นมาใหม่ผ่านการกลับหัวกลับหางให้ไทยเป็น “คนโง่” ที่ต้องพ่ายแพ้ปัญญาของชาวลาว นอกจากนี้ตำนานดังกล่าวยังเป็นเครื่องจำแนกแยกแยะ “ความเป็นเขา” ชาวไทย กับ “ความเป็นเรา” ชาวลาวหลวงพระบางได้อย่างเด่นชัดอีกด้วย ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ตำนานดังกล่าวแสดงให้เห็นการรับรู้ตัวตนของความเป็นลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยได้เป็นอย่างดีในมิติทางชาติพันธุ์ กล่าวคือ รับรู้ว่าตนเองเป็นคนละพวกคนละกลุ่มกับคนไทย ยิ่งไปกว่านั้นยังรับรู้มาโดยตลอดว่าถูกไทย คุกคาม กดขี่ข่มเหงอยู่ตลอดเวลา

ดังนั้น การปฏิเสธอำนาจรัฐไทยที่แสดงผ่านเรื่องเล่าของเจ้าเมืองด่านซ้าย ซึ่งมีความขัดแย้ง เรื่องการส่งส่วย และการเข้าร่วมในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในสมัยรัชกาลที่ 5 รวมถึง การนิยมนำตำนานแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่านทะเลาะกันสู้บดกันอยู่ในชุมชน นอกจากแสดงถึงความขัดแย้งทางการเมือง และสภาพสังคมของชาวลาวหลวงพระบางที่ถูกกดขี่แล้ว ยังแสดงให้เห็นมโนทัศน์ของกลุ่มชนที่มีต่อชาวไทยสะท้อนย้อนกลับเป็นความตระหนักรู้อัตลักษณ์ของตน หากพิจารณาบริบทแวดล้อมและสถานการณ์การเมืองในขณะนั้นเห็นได้ว่าความขัดแย้งดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับอำนาจ และผลประโยชน์โดยตรงของเจ้าเมืองด่านซ้ายกับศูนย์กลางอำนาจรัฐไทย การแสดงถึงการ “ปฏิเสธอำนาจ” ของไทย จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่แสดงให้เห็นให้รัฐไทยรู้ว่าชาวลาวหลวงพระบางไม่เห็นด้วยการกระทำของผู้นำไทย กล่าวโดยสรุป การพยายามตอบโต้อำนาจรัฐไทยผ่านทั้งวิธีการรุนแรงเช่นสงคราม การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ผ่านการนับถือผีบรรพบุรุษ และการแสดงออกเชิงการเมืองต่างเป็นกลวิธีการต่อสู้ที่บ่งชี้ความเป็นชาวลาวหลวงพระบางอย่างเด่นชัด

อย่างไรก็ดี การพิจารณาเชื่อมโยงเข้ากับค่านิยมวรรณกรรมนิทานที่มีจุดเน้นเกี่ยวกับการต่อสู้ของกลุ่มชนผู้ด้อยโอกาส ไร้อำนาจ เช่นวรรณกรรมนิทานมหัศจรรย์แนวเรื่องกำพริ้วเชื่อมโยงเข้ากับจิตวิญญาณของผู้สืบทอดวรรณกรรมคือชาวลาวหลวงพระบางก็อาจแสดงให้เห็นได้ว่าวรรณกรรมเป็นเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งในการต่อสู้และใช้ยื่นหยัดอัตรัดลักษณะความเป็นลาวหลวงพระบางที่ต่อต้านหรือตอบโต้อำนาจรัฐไทยได้อีกวิธีหนึ่ง

5.2.4 การสืบสานจิตวิญญาณกำพริ้วกับการสร้างพลังใหม่

นิทานกำพริ้วถือเป็นนิทานมหัศจรรย์ประเภทหนึ่งซึ่งมีแนวเรื่องกำพริ้ว ในชุมชนลาวหลวงพระบางพบว่า นิทานกำพริ้วได้รับความนิยมนิยมอย่างแพร่หลายและมีบทบาทในสังคมค่อนข้างสูงทั้งในมิติของการเติมเต็มความหวังและให้คติสอนใจในการดำเนินชีวิต ลักษณะพิเศษของแนวเรื่องนิทานกำพริ้วคือ เป็นเรื่องมีแนวเรื่องหลักคือ เป็นการแสดงภาพชีวิตของคนต่ำด้อยด้อยโอกาสหรือชนชั้นล่างสามารถเลื่อนสถานะทางสังคมไปสู่ชนชั้นปกครองได้หากเป็นคนดีมีคุณธรรม ผู้วิจัยเก็บรวบรวมนิทานกำพริ้วในชุมชนลาวหลวงพระบางได้จำนวน 26 เรื่อง สามารถจำแนกแบบเรื่องของนิทานได้ 13 แบบเรื่อง ได้แก่ แบบเรื่องเจ้าเมืองไม่ยอมรับลูกเขยผู้ยากจน เจ้าเมืองไม่ยอมรับลูกเขยอัปลักษณ์ เจ้าเมืองไม่ยอมรับลูกเขยที่แปลกประหลาด เจ้าเมืองไม่ยอมรับลูกเขยขี้เกียจ เจ้าเมืองยอมรับลูกเขยที่มีคุณธรรม สัตว์ตอบแทนคนที่มิเมตตา สองพี่น้องแข่งกันตำหูก ลูกกำพริ้วตามหาพ่อที่เป็นช่าง พบรักพบนางเพราะตามไก่อหอม เลือกลุ่มตาม โสลก เจ้าเมืองพ่ายแพ้เพราะผิคลือซ้อสาม และพบรักพบนางเพราะเลือกแบ่น* แบบเรื่องทั้ง 13 ดังกล่าวมีลักษณะ โครงเรื่องหลักร่วมกันคือ “ท้าวกำพริ้วเกิดมาขาดพ่อขาดแม่ จึงอยู่ในความอุปถัมภ์ของผู้อื่นหรืออาศัยวัด หรือดำรงชีพด้วยตนเองด้วยการขอทานหรือเป็นแรงงานรับจ้าง** เด็บโตขึ้นจะประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง มักมีความสามารถพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่งเช่น ปลูกพืชผักงาม เล่นดนตรีเก่ง เชี่ยวชาญการหาปลา เป็นต้น มีความขยันอดทนเป็นคนดีมีคุณธรรม ได้คู่ครองที่ดี และเลื่อนสถานะเป็นชนชั้นปกครองหรือมีความสุขสมบูรณ์ในชีวิต”***

* คูตารางแสดงแบบเรื่องนิทานกำพริ้วประกอบได้ในภาคผนวก

** เกิดมาต่ำด้อยด้อยค่า ด้อยโอกาส หรือมีสถานภาพต่ำในสังคม ความต่ำด้อยด้อยค่าดังกล่าวนำไปสู่ภาพรวมของแนวคิดเรื่องของการเป็นผู้มีสถานะขาดแคลนในทุกด้านของชีวิต เช่น ขาดพ่อแม่ หรือขาดพ่อหรือแม่อย่างใดอย่างหนึ่ง ขาดญาติมิตร (หมายถึง ขาดผู้อุปถัมภ์สั่งสอน ขาดที่พึ่งทางสังคมและจิตใจ) ขาดที่ดินทำกิน (หมายถึง ขาดมรดก) ต้องต่อสู้ชีวิตตามลำพัง (อาจมีผู้ดูแล ชี้นำเช่น พระสงฆ์ ข่า/ชาย) เป็นต้น

*** แสดงถึงการเปลี่ยนสถานะทางสังคมจากการเป็น “ผู้ขาดแคลนด้อยโอกาส” กลายเป็น “ผู้สุขสมบูรณ์” ในทุกๆ ด้าน เช่น ด้านครอบครัว (ได้ภรรยา) ลาภยศสรรเสริญ ความมั่งคั่งร่ำรวย ตลอดจนมีอำนาจการปกครอง

จุดเด่นของโครงเรื่องดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็น “จิตวิญญาณกำพร้าว้า” หมายถึง เกิดมาต่ำ ต้อย ชาติโอกาสในสังคม แต่สามารถเลื่อนสถานะจากผู้ต่ำต้อยกลายเป็นผู้สุขสมบูรณ์และหรือเป็นผู้ปกครองสูงสุดในสังคม จิตวิญญาณกำพร้าว้าดังกล่าวเมื่อนำมาพิจารณาในบริบททางสังคม วัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทยในฐานะชนพลัดถิ่น และในบริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับไทย เห็นได้ว่า ลักษณะจิตวิญญาณกำพร้าว้าที่เป็นแก่นของความเป็นนิทานกำพร้าว้าที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับลักษณะการดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระบาง จากการวิเคราะห์นิทานกำพร้าว้าพบว่านิทานกำพร้าว้ามีความหมายต่อชาวลาวหลวงพระบางในมิติทางจิตวิทยา และการเมืองซึ่งสามารถแสดงอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางได้ 2 ประการ ได้แก่ การเติมเต็มสภาพที่ขาดของชุมชน และการตอบโต้อุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดของผู้ปกครองในสังคมไทย

ประการแรก การเติมเต็มสภาพที่ขาดของชุมชน ชาวลาวหลวงพระบางที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในประเทศไทยส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบจากสงคราม ดังนั้นความนิยมนิทานกำพร้าว้าอาจมีความสัมพันธ์กับอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางในสังคมไทยซึ่งเป็นชนกลุ่มที่อยู่ในความปกครองของไทย อีกทั้งยังได้รับผลกระทบจากสงครามโดยนัยนี้ นิทานกำพร้าว้าจึงมีบทบาทสำคัญในการเติมเต็มชีวิตจิตใจ และสืบทอดอุดมการณ์ทางสังคมและการดำรงอยู่ของกลุ่มชนเห็นได้จากนิทานกำพร้าว้าทุกเรื่องจะนำเสนอชุดความคิดหรืออุดมการณ์เดียวกันคือ การให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนสถานะทางสังคมจากผู้ขาดแคลนต้อยโอกาส หรือเป็นชายขอบของสังคม* กลายเป็น ผู้สุข

สูงสุด เช่น การเป็นเจ้าเมืองหรือกษัตริย์ โดยมีเงื่อนไขอยู่ว่า การเปลี่ยนผ่านสถานะดังกล่าวต้องเป็นผลมาจากการเป็นคนดี มีคุณธรรม ขยัน อดทน ประกอบสัมมาอาชีพ มีเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หมายความว่า การเปลี่ยนผ่านสถานะดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องจากการกระทำของตัวกำพร้าว้าเองเป็นสำคัญ ผู้สนใจสามารถดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับการศึกษาวรรณกรรมกำพร้าว้าใน จารุวรรณ ธรรมวัตร, นิทานกำพร้าว้า : ภาพสะท้อนชีวิตผู้ต้อยโอกาสและชาติพันธุ์สัมพันธ์ในเขตอุษาคเนย์ตอนกลาง (อุบลราชธานี: สิริธรรมออฟเซต, 2542).

* ความเป็นชายขอบในพื้นที่ฐานกว้างๆ มีสองความหมายคือ เป็นชายขอบในเชิงภูมิศาสตร์คือ อาจเหมือนอยู่กับขอบๆ ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง และความเป็นชายขอบในเชิงสังคม/ทางสังคมนั้นจะเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซับซ้อนทับซึ่งมักผลักดันให้คนส่วนหนึ่งต้องไร้อำนาจ จนตกไปอยู่ชายขอบของสังคม แม้จะมีชีวิตอยู่ตรงศูนย์กลางของพื้นที่ในเชิงภูมิศาสตร์ ในที่นี้ผู้วิจัยใช้คำว่า ชายขอบ/ความเป็นชายขอบ ในความหมายที่สองคือ เป็นชายขอบในเชิงสังคมซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันอันหมายถึง การถูกกีดกัน และถูกลดทอนอำนาจ หรือการถูกตีตราว่าเป็นชายกำพร้าว้าผู้ต้อยโอกาส นำรังเกียจ จึงถูกสังคมกีดกันหรือถูกทำให้แปลกแยกจากสังคม หรือถูกผลักดันให้กลายเป็นชายขอบในลักษณะที่เรียกว่าคนในสังคมไม่ยอมรับ จนกระทั่งสร้างเนื้อสร้างตัว พิสูจน์ความขยันอดทน และการเป็นคนดี (อาจอธิบายด้วยบุญบารมี) อย่างชัดเจนแล้วสังคมจึงยอมรับในระดับสูงสุดคือ การลงมติ/เชื้อเชิญให้มาเป็นกษัตริย์ครองเมือง ลักษณะการเป็นชายขอบของสังคมนี้อาจเพิ่มเติมใน

สมบูรณ์ในทุกด้าน ด้วยลักษณะของโครงเรื่องและอุดมการณ์ที่หลอมรวมเป็นจิตวิญญาณกำพรวนี้เองน่าจะเป็นส่วนเติมเต็มสภาพที่ขาดของชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทยในมิติทางจิตวิทยา คือ ให้ความหวังและกำลังใจในการดำเนินชีวิตเนื่องจากการดำรงอยู่ในสังคมไทย ชาวลาวหลวงพระบางต้องประสบกับความกดดันหลากหลายลักษณะทั้งด้านการเมือง การสงครามที่ทำให้ต้องอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในดินแดนไทยในฐานะเชลยสงคราม การละทิ้งบ้านเมือง การขาดความเชื่อมต่อทางประวัติศาสตร์ ขาดขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิต ขาดสวัสดิการ และความมั่นคงปลอดภัย ขาดผู้นำที่เข้มแข็ง และขาดที่พึ่งหรือศูนย์รวมทางจิตวิญญาณของกลุ่มชน ดังนั้นการเติมเต็มสภาพที่ขาดด้วยการจินตนาการถึงความสุขความสมหวังผ่านจิตวิญญาณกำพรวนี้ จึงเป็นการเยียวยาจิตใจหรือปลอบประโลมให้มีกำลังใจในการดำรงอยู่ต่อไป ภาพแทนชีวิตของท้าวกำพรวนี้ที่ต่ำต้อยค้อย โอกาส ขาดแคลนทั้งขาดพ่อแม่ ไร้ญาติมิตร ยากจน ขาดที่ดินทำกิน และไร้อำนาจในสังคม แต่ด้วยพลังแห่งความมุ่งมั่น ขยัน อดทน เป็นคนดีก็สามารถพลิกชะตาชีวิตเปลี่ยนสถานะจากผู้ต่ำต้อยเป็นผู้สูงส่งทางสังคมหรือเปลี่ยนสถานะจากผู้ค้อยโอกาสขาดแคลน กลายเป็นบุคคลผู้สุขสมบูรณ์ และมีอำนาจสูงสุดในการปกครอง จึงสอดคล้องกับความปรารถนาของชาวลาวหลวงพระบาง อันอาจเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจไม่ยอมจำนนต่อชะตาชีวิตหล่อหลอมเป็นพลังในการขับเคลื่อนเพื่อต่อสู้ ขจัดขึ้นอำนาจรัฐไทยก็เป็นได้

นิทานกำพรวนี้ในมิติทางสังคมของชาวลาวหลวงพระบางจึงมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนในระดับลึกซึ้งในแง่ที่เป็นเครื่องแสดงตัวตนทางสังคมและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ชาวลาวหลวงพระบางตลอดจนอาจมีความหมายในฐานะเป็นเครื่องตอบโต้อำนาจ อุดมการณ์เรื่องผู้นำของไทยได้อีกด้วย เห็นได้จากในตอนจบทุกเรื่องของนิทานกำพรวนี้จะมีจุดร่วมเดียวกันคือ นอกจากเป็นการสืบทอดตัวตน และการตอบสนองภาวะที่ขาดของกลุ่มชนแล้ว ยังเป็นการตอบโต้อุดมการณ์ของไทยเรื่องชาติกำเนิดสำคัญว่าคุณธรรมเป็นวิธีการสืบทอดอำนาจของผู้ปกครองตามสายตระกูลของไทย (ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ในหัวข้อต่อไป) อย่างไรก็ตามที่กล่าวมาทั้งหมดอาจแสดงให้เห็นว่าแม้ในโลกแห่งความจริง ชาวลาวหลวงพระบางไม่อาจบรรลุเป้าหมายสูงสุดดังปรากฏในนิทานแต่ความปรารถนาที่จะมีสังคมอุดมคติเฉกเช่นในนิทานกำพรวนี้ หรือการเปลี่ยนผ่านสถานะจากชนชั้นล่าง พลเมืองชั้นสอง หรือชนชายขอบกลุ่มน้อยในสังคมไปสู่การมีสถานภาพที่ดีกว่า มีความทัดเทียมกับชาวไทย มีสิทธิเสรีภาพ ในการสืบทอดอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีการยอมรับซึ่งกันและกัน ไม่ดู

อานันท์ กาญจนพันธุ์, “การต่อสู้เพื่อความเป็นคนของคนชายขอบในสังคมไทย,” ใน *อยู่ชายขอบมองตลอดความสู้*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 3-31.

ถูกดูแลทางชาติพันธุ์ถือเป็นอุดมคติที่สามารถสร้างสรรค์ได้ในชีวิตจริงมิใช่ในโลกแห่งจินตนาการเพียงอย่างเดียว

ประการที่สอง การตอบโต้อำนาจปกครองของไทย นอกจากนิทานกำพร้าว้าจะสามารถเชื่อมโยงและตอบสนองจิตวิญญาณพลัดถิ่นของชาวหลวงพระบางแล้ว ยังเป็นเครื่องสืบทอดอุดมการณ์ของผู้ค้าด้วยได้แก่ อุดมการณ์เชิดชูคุณธรรมเหนือชาติกำเนิด และอุดมการณ์เรื่องปรัชญาคนทุกข์ อุดมการณ์เหล่านี้ส่วนใหญ่จะสอดแทรกผ่านพฤติกรรมของตัวละครเอกกำพร้าว้าเป็นหลักซึ่งหากพิจารณาในเชิงรูปการจิตสำนึกแล้วอาจกล่าวได้ว่าอุดมการณ์ดังกล่าวเปรียบเสมือนสิ่งที่เป็นอุดมคติที่ชาวหลวงพระบางต้องการเน้นย้ำเพื่อให้คนได้ตระหนัก และเป็นพลังตอบโต้อำนาจรัฐไทยสืบทอดผ่านนิทานกำพร้าว้าดังนี้

1) *อุดมการณ์เชิดชูคุณธรรมเหนือชาติกำเนิด* สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องและรับแบบอย่างทางอุดมการณ์และราชพิธี ประเพณีต่างๆ มาจากอินเดียผ่านทางอาณาจักรเขมรหล่อหลอมเป็นแนวปฏิบัติ อุดมการณ์ ความคิดของไทย โดยเฉพาะประเด็นเรื่องชนชั้นและระบบอุปถัมภ์นับว่าเป็นหัวใจหลักของสังคมไทยมาแต่เดิม ดังนั้นเมื่อมีชนกลุ่มอื่นอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในประเทศไทยเช่น ชาวหลวงพระบางจึงอาจถูกมองว่าเป็นคนอื่นที่มีสถานภาพต่ำต้อยกว่าตนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ นอกจากนี้การเผชิญกับความทุกข์ยากจากสงครามไทย-ลาวอยู่เป็นระยะ * การประสบความยากลำบากอันเนื่องมาจากภาวะสงคราม และการได้รับความกดดันจากปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ** ทำให้ชาวหลวงพระบางพยายามแสวงหาลี้ภัยหนีขี้

* เช่น เกิดกรณีสงครามระหว่างไทย-ลาว เช่น กบฏเจ้าอนุวงศ์ หรือได้รับความเดือนร้อนจากสงครามปราบปรามฮ่อที่ล่วงล้ำเข้ามาสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่เมืองด่านซ้ายและเมืองหล่มเก่าในสมัยรัชกาลที่ 5 การประสบความยากลำบากอันเนื่องมาจากภาวะสงคราม และการได้รับความกดดันจากปัจจัยแวดล้อมต่างๆ

** เจกเช่นเดียวกับชาวลาวกลุ่มอื่นเช่น ลาวพวนซึ่งถูกกวาดต้อนไปตั้งรกรากอยู่ในหัวเมืองชั้นในในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น เมืองโคกปีบหรือศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี ก็ถูกไทยมองในแง่ลบดังที่ปราณี วงษ์เทศ พบว่า ชาวลาวพวนได้รับความเดือดร้อน และถูกกดดันเป็นอย่างมากจากการปกครองและการกระทำของคนไทย ซึ่งเป็นความทรงจำร่วมที่ชาวพวนยังคงสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันว่า “คนพวนมีกำลังน้อย สู้คนไทยไม่ได้ที่มักขี่ม้ามาขับไล่เอา คนพวนกับคนไทยสมัยก่อนจะเข้ากันไม่ได้ ไม่ถูกกัน คนไทยดูถูกคนลาวมาก³² โดยเฉพาะในระยะแรกที่เข้ามาตั้งรกรากในประเทศไทยคนพวนย่อมได้รับความเจ็บช้ำน้ำใจต่อการกดขี่ รังแกจากฝ่ายไทยที่เหยียดว่าเป็นเชลยศึก เป็นคนลาวไม่มีแผ่นดิน ดังปรากฏในคำพูดเพลงกล่อมเด็กและในคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ ในสภาพที่ต้องเจียมตน ออดทน และยึดมั่นในเผ่าพันธุ์ของตนเองเพื่อดำรงเอกลักษณ์ของกลุ่มชนให้ยืนยาวอยู่ได้ในแผ่นดินใหม่ ปราณี วงษ์เทศ, “นิทานชาดกกับโลกทัศน์ของลาวพวน,” ใน *พื้นถิ่นพื้นฐาน*, หน้า 134. แต่ในกรณีลาวหลวงพระบางซึ่งเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ชายขอบเช่น เมืองหล่มเก่า หล่มสักและด่านซ้ายอาจถูก

จิตใจในการดำเนินชีวิต และเป็นพลังต่อสู้กับอำนาจการปกครองของไทย ดังนั้นการพยายามนำเสนออุดมการณ์แนวคิดเรื่องการเชิดชูคุณธรรมเหนือชาติกำเนิด ซึ่งแฝงอยู่ในวรรณกรรมนิทานกำพรว้าโดยนำมาผลิตซ้ำในวิถีชีวิตชุมชนอย่างแพร่หลายน่าจะมีนัยของการตอบโต้ไทยในเชิงอุดมการณ์ที่มีหลักการขัดแย้งกันกล่าวคือ ในทัศนะของชาวลาวหลวงพระบางที่ถูกปกครองโดยไทยและได้รับผลกระทบจากทั้งการเมืองและความขัดแย้งกดดันจากนโยบายการปกครองของไทย เช่นการเกณฑ์แรงงานเข้าเดือนออกเดือน รวมถึงการเข้มงวดในเรื่องการเก็บส่วยอากรที่ค่อนข้างแพงหลังสงครามเจ้าอนุวงศ์ เหล่านี้น่าจะเป็นปัจจัยแวดล้อมที่หลอมรวมให้ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยสร้างทัศนคติไม่ดีต่อคนไทย

ดังนั้นในท่ามกลางชีวิตที่ยากลำบากในการดำรงอยู่ในสังคมไทย ความปรารถนาสังคมอุดมคติซึ่งมีผู้นำที่มีคุณธรรมสูง ไม่เบียดเบียนทำร้ายหรือสร้างความเดือดร้อนให้แก่ราษฎร จึงน่าจะเป็นความปรารถนาสูงสุดของคนพลัดถิ่นเช่นชาวลาวหลวงพระบาง ด้วยเหตุนี้การเชิดชูผู้นำที่มีคุณธรรมเหนือชาติกำเนิดจึงถูกผลิตซ้ำเพื่อย้ำความหมายผ่านพฤติกรรมของตัวละครเอกคือท้าวกำพรว้า การเชิดชูอุดมการณ์ขึ้นมายังสะท้อนให้เห็นความพยายามในการเชื่อมโยงอุดมการณ์ไปสู่มิติการเมืองในประเด็นเรื่อง การตอบโต้อุดมการณ์เรื่องการสืบทอดอำนาจกันตามสายตระกูลของไทยที่ให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดที่สูงส่งดังที่กล่าวมา เห็นได้จากนิทานกำพรว้าทุกเรื่องจะเสนอความขัดแย้งระหว่างท้าวกำพรว้ากับฝ่ายตรงข้ามซึ่งมักเป็นพ่อตาหรือกษัตริย์ผู้ขาดคุณธรรม ซึ่งเป็นภาพแทนของกษัตริย์ที่ขาดคุณธรรม จริยธรรมโดยเฉพาะเรื่องการผิดลูกเมียผู้อื่น และการใช้อำนาจก่อกวนแกล้งราษฎร (เช่นท้าวกำพรว้า) ซึ่งเป็นปัญหาหรือความบกพร่องของชนชั้นปกครอง ดังนั้นชาวลาวหลวงพระบางจึงให้ความสำคัญกับแนวคิดที่เน้นคุณสมบัติของผู้ปกครองที่มี “คุณธรรมเหนือชาติกำเนิด” ดังปรากฏในนิทานเรื่อง *กำพรว้าผีน้อย* *กำพรว้าหมอยหิ่ย่างง่าม* *นางพังกา* และ *นางไขฟ้า* นิทานดังกล่าวส่วนใหญ่มีเนื้อหาเหมือนกันและต่างก็เสนอภาพกษัตริย์ทุศีลที่ต้องการแย่งชิงภรรยาของท้าวกำพรว้าซึ่งนอกจากเป็นการกระทำที่ไร้คุณธรรมแล้ว ยังใช้อำนาจที่ตนมีอยู่ในทางที่ผิดคือ บังคับให้ท้าวกำพรว้าทำพนันกับตนเองทั้งที่รู้ว่าท้าวกำพรว้าไม่มีทางจะชนะตนเองได้ รวมถึงเมื่อตนเองเป็นฝ่ายพ่ายแพ้แต่กลับไม่ยอมรับภักดีที่ตนเองตั้งขึ้นแต่ในที่สุดพระราชาก็แพ้กษัตริย์ตนเองจนถึงแก่ความตาย เป็นผลให้ท้าวกำพรว้าได้ครองราชย์สมบัติสืบต่อมา

กดดัน ข่มเหงน้อยกว่าเนื่องจากตั้งรกรากอยู่เป็นชุมชนใหญ่ไม่ปะปนกับชนกลุ่มอื่นอีกทั้งยังมีอิสระในการดำรงชีวิตมากกว่าและอยู่ห่างไกลศูนย์กลางอำนาจ

เช่นในนิทานเรื่อง *กำพร้าว้าคีน้อย* ซึ่งให้เห็นความคดโกง ไร้คุณธรรม และการใช้อำนาจข่มเหงท้าวกำพร้าว้าแต่ในที่สุดก็แพ้ยตัวเองต้องตกเรือตายในที่สุด

...หลังจากแข่งขันไก่ ชนช้าง ชนเสือ ชนควายแล้วก็บ่นชนะมันจักเทือสุดท้ายเลยชวนมันแข่งเหือหวังจะชนะเพราะตนมีเหือดีมีฝีพายหลาย ท้าวกำพร้าว้าก็เลยขอให้พญานาคที่ตนเคยช่วยชีวิตไว้กลับเทศมาเป็นเหือแข่งกัน เหือพญานาคก็แล่นไวก็ชนะ ส่วนพญาฟ้าวนำฮือท้าวกำพร้าว้าเหือคว่ำตักน้ำ พญานาคเลยกินฮ้ำ [...] พวกเสนาอำมาตย์ ชาวบ้านชาวเมืองเห็นว่าท้าวกำพร้าว้าเป็นคนดีมีคุณธรรมเหมาะเป็นเจ้าคนนายคนจึงมาเชิญไปเป็นพญา...³³

ส่วนเรื่องนาง *ไข่ฟ้า* ก็แสดงอุดมการณ์เดียวกันนี้ เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่า นางไข่ฟ้าเกิดจากไข่ที่ตกมาจากฟากฟ้าแล้วท้าวกำพร้าว้านำมาเก็บไว้ ต่อมาไข่ได้แตกกระจายกลายเป็นนางไข่ฟ้าซึ่งเป็นหญิงรูปงาม ขณะที่นางพังงาเกิดจากงาของพญาช้างสารที่ได้ถอดให้ท้าวกำพร้าว้าเก็บไว้และนางงาก็ออกมาจากงาช้าง ซึ่งเรื่องทั้งหมดจะนำเสนอความคิดที่ว่า พระราชาที่ทุศีลคือ ผิดลูกเมียผู้อื่น และพยายามใช้อำนาจเบียดเบียนรังแกประชาชนเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำอย่างยิ่ง

การกำหนดให้กษัตริย์เป็นคนไร้ศีลธรรม และประพฤตินเบียดเบียนประชาชน เป็นตัวอย่างพฤติกรรมที่ผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองไม่ควรปฏิบัติ รวมถึงชี้ให้เห็นว่าผู้มีอำนาจหรือมีชาติตระกูลสูงส่งก็ไม่ได้มีคุณธรรมเสมอไป และหากผู้ปกครองซึ่งมีอำนาจมากอยู่แล้วแต่ไร้คุณธรรมก็จะเป็นผู้ทำร้ายคนอื่นได้มากขึ้นด้วย เช่น นิทานกำพร้าว้าเรื่อง *นางหอมฮู* หลังจากที่ท้าวกำพร้าว้าติดตามกลิ่นหอมของนางไปจนถึงเมืองบาดาลก็ได้พบกันนาง ซึ่งเป็นลูกสาวพญานาค หลังจากนั้นทั้งคู่ได้แต่งงานเป็นสามีภรรยากันแต่เมื่อถูกกษัตริย์ที่ทุศีลแย่งภรรยาของตนไป ในที่สุดกษัตริย์นั้นก็แพ้ยตัวเองต้องจบชีวิตลงในที่สุด

...พระราชาเห็นว่าท้าวกำพร้าว้าได้เมียเป็นสาวงามและมั่งคั่งร่ำรวยมากจึงคิดแย่งเมียท้าวกำพร้าว้าจึงสั่งให้ทหารไปขโมยเมียของท้าวกำพร้าว้าและฆ่าท้าวกำพร้าว้า แต่ด้วยบุญพระอินทร์ก็มาช่วยชีวิตท้าวกำพร้าว้าได้ จนในที่สุดท้าวกำพร้าว้าก็ฆ่าพระราชาและชาวเมืองก็อัญเชิญให้ท้าวกำพร้าว้าเป็นพระราชาปกครองเมืองของตน...³⁴

ดังนั้นการยกย่องบุคคลที่มีชาติกำเนิดต่ำต้อย แต่เป็นคนดีมีคุณธรรม และเห็นอกเห็นใจผู้อื่นเป็นผู้ปกครองก็จะทำให้สังคมมีความสันติสุข และเจริญรุ่งเรือง ผู้วิจัยเห็นว่า อุดมคติเกี่ยวกับผู้นำที่เน้นคุณธรรมเหนือชาติกำเนิดผลิตซ้ำผ่านนิทานกำพร้าว้าในชุมชนลาวหลวงพระบางมีนัยของ

³³ สัมภาษณ์, กัน คำเต็ม, 23 เมษายน 2548.

³⁴ สัมภาษณ์, ทวีศักดิ์ ประมาณเมือง, 22 พฤศจิกายน 2548.

การตอกย้ำอุดมการณ์คุณธรรมเหนือชาติกำเนิดอย่างเห็นได้ชัด สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นอุดมการณ์ที่สอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องการตอบโต้ อุดมการณ์เกี่ยวกับ “ผู้ปกครอง” ของสังคมไทย ซึ่งให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดของกษัตริย์/ผู้ปกครองมากกว่าสิ่งอื่นใด เห็นได้จากการสืบทอดราชบัลลังก์ส่วนใหญ่ก็ส่งวนไว้เฉพาะในสายตระกูลของชนชั้นกษัตริย์ หรือชนชั้นเจ้า และชนชั้นปกครองเช่น ชุนนางระดับสูงเท่านั้น ซึ่งสถานภาพสูงส่งของคนชั้นสูงไม่ได้เป็นเครื่องแสดงหรือรองรับว่าจะปกครองบ้านเมือง ซึ่งต่างจากแนวคิดคุณธรรมเหนือชาติกำเนิดที่ชี้ให้เห็นว่าที่มา หรือกำเนิดของคนไม่สำคัญแต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการเป็นคนดี มีคุณธรรมต่างหากคือคุณสมบัติสำคัญที่จะทำให้สังคมมีความสุข ดังเช่นแสดงผ่านนิทานท้าวกำพร้าวที่แม้ว่าจะเกิดมาเป็นคนต่ำต้อย ไร้พ่อแม่ญาติมิตร มีความเป็นอยู่แร้นแค้น แต่เป็นคนดีมีคุณธรรมก็สามารถเป็นผู้ปกครองที่ดีได้

อาจกล่าวได้ว่าความนิยมนิทานกำพร้าวที่มีแก่นอุดมการณ์อยู่ที่ การชูประเด็นเรื่องอุดมการณ์คุณธรรมเหนือชาติกำเนิดได้รับการสืบทอด เล่าขานกันอย่างแพร่หลายในชุมชน รวมถึงมีการนำวรรณกรรมกำพร้าวไปอบรมสั่งสอนเยาวชนในครอบครัวตามประเพณีการสอนแบบดั้งเดิมในบริบทสังคมวัฒนธรรมและการเมืองของชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทย จึงมีนัยยะต่อต้านแนวคิดการให้ความสำคัญกับสายตระกูลหรือชาติกำเนิดของผู้ปกครอง แม้ว่าอุดมการณ์ดังกล่าวอาจเป็นเพียงความนึกคิด จินตนาการที่ไม่อาจเป็นจริงได้ในชีวิตจริงของชาวลาวหลวงพระบาง แต่ “ชัยชนะ” ในเรื่องเล่าที่แสดงความเหนือกว่าชาวไทย ผ่านเรื่องเล่าที่สามารถเชื่อมโยงอุดมการณ์และส่งผ่านจิตวิญญาณของกลุ่มชนเข้ากับจิตวิญญาณกำพร้าวก็สามารถสร้างความสุขให้แก่ชาวลาวหลวงพระบางในอาณาจักรของเรื่องเล่า

นอกจากประเด็นการขาดศีลธรรมข้อสาม ผิดลูกเมียผู้อื่นแล้ว ยังแสดงให้เห็นการขาดคุณธรรมของกษัตริย์เรื่องการไร้มนุษยธรรมอีกด้วย เห็นได้จากแบบเรื่อง ไม่ยอมรับลูกเขยผู้ยากจน เช่น เรื่องกำพร้าวหมากชาน กำพร้าวมนตร์ดด กำพร้าวชี้หา กำพร้าวข้าวเจ็ดเม็ด กำพร้าวหมากเคื่อ เป็นต้น ไม่ยอมรับลูกเขยอัปถักษณ์เช่น ชีหุดสามเปา กำพร้าวชี้หิด ไม่ยอมรับลูกเขยที่ขี้เกียจ เช่น กำพร้าวหมอนกั่ว บักหมอนกั่ว และ ไม่ยอมรับลูกเขยที่มีลักษณะแปลกประหลาด แบบเรื่องดังกล่าวเป็นภาพตัวแทนของความต่ำต้อยที่ไม่เป็นที่ยอมรับ ไม่ว่าจะป็นสถานะที่ยากจน อัปถักษณ์ ขี้เกียจ และมีลักษณะแปลกประหลาด การไม่ยอมรับลูกเขยกำพร้าวที่มีลักษณะต่างๆ เหล่านี้ เป็นการแสดงให้เห็นคุณสมบัติที่ดีของกษัตริย์หรือผู้ปกครองว่า ผู้ปกครองที่ดีควรมีมุขยธรรม และให้โอกาสแก่ผู้ต่ำต้อยเหล่านี้มากกว่าที่จะตั้งข้อรังเกียจหรือขับไล่ แม้ในบริบทของตัวเรื่องกษัตริย์จะเป็นตัวละครที่เป็นพ่อของตัวเอกหญิง และอาจแสดงบทบาทไปตามเหตุและผลของเรื่องแต่การเป็นกษัตริย์ที่ทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรมอันหมายถึงมีความเมตตา ปราณี มีมนุษยธรรมต่อบุคคลผู้ต่ำต้อยด้อยโอกาสนั้นน่าจะเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของนักปกครองถึงจะสามารถปกครองผู้คนด้วยความเป็น

ธรรมและสงบสุข ภาพสะท้อนของกษัตริย์ที่ขาดมนุษยธรรมจึงก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ไพร่ฟ้า
ประชาราษฎร์ ดังนั้นนิทานกำพร้าจึงเสนออุดมการณ์คุณธรรมเหนือชาติกำเนิดมากกว่าการยกย่อง
ผู้นำที่มีชาติกำเนิดสูงส่งแต่ไร้คุณธรรมดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมไทยแนวจักรๆ วงศ์ๆ หรือ
วรรณกรรมที่ผลิตโดยราชสำนัก ซึ่งเน้นกระบวนทัศน์ชุดนี้อยู่ตลอดเวลาจนหล่อหลอมสั่งสมเป็น
อุดมการณ์เรื่องชาติกำเนิดของผู้นำหรือกษัตริย์ว่าต้องสูงส่ง มีความเป็นเทพเป็นเจ้าอยู่ในสายพระ
โลหิตและสืบทอดอำนาจราชบัลลังก์กันอย่างเป็นระบบจากพ่อสู่ลูกจึงทำให้อุดมการณ์นี้ถูกผลิตซ้ำ
อย่างต่อเนื่องในระบบสังคมวัฒนธรรมของไทย

ชาวหลวงพระบางเองก็รับรู้แนวคิดและการสืบทอดอุดมการณ์นี้ของไทย เช่นเดียวกับที่
ในสังคมาวเองก็ยึดถือหรือสืบทอดสันตติวงศ์ด้วยรูปแบบเดียวกันนี้อันเป็นลักษณะเฉพาะเชิง
โครงสร้างของกลุ่มชาติพันธุ์ไทซึ่งมีโครงสร้างทางสังคมแบบมีชนชั้น และเป็นกลุ่มชนที่ผูกขาด
อำนาจเหนือชนชาติพันธุ์อื่น (เช่น ลัวะ ข่า มอญ ยางแฉง ซึ่งมีหลักฐานประวัติศาสตร์ว่าอยู่มาก่อนที่
กลุ่มไทยวนจะเข้ามาตั้งอาณาจักรล้านนา) ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในสายธารประวัติศาสตร์ชาติ
ไท เช่น ไทยวน³⁵ ไทดำ³⁶ และไทลาว แต่ในกรณีของชาวหลวงพระบาง ซึ่งมีบริบททาง
ประวัติศาสตร์สังคม การเมืองในฐานะเป็นชนกลุ่มน้อยพลัดถิ่นที่อยู่ภายใต้การปกครองของไทย
ดังนั้นการต่อต้านอำนาจการปกครองของไทยในเชิงอุดมคติที่แสดงผ่านการยกย่องเชิดชูผู้นำที่มี
คุณธรรมอยู่เหนือชาติกำเนิดจึงเป็นการเลือกใช้วรรณกรรมที่มีอุดมการณ์สอดคล้องกับบริบทของ
การดำเนินชีวิตในสังคมไทยนั่นคือ การเป็นชนพลัดถิ่นที่ต้องการแสดงการขัดขืนหรือตอบโต้การ
ปกครองของไทยที่ให้ความสำคัญหรือยกย่องเชิดชูผู้นำที่เน้นชาติกำเนิดอยู่เหนือคุณธรรมอย่าง
เด่นชัด ดังนั้น การเน้นย้ำอุดมการณ์ดังกล่าวผ่านนิทานกำพร้าจึงมีนัยสำคัญเชื่อมโยงเข้ากับชีวิต
ตัวตนของชาวหลวงพระบางซึ่งโหยหาหรือต้องการผู้นำที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมเป็นผู้ปกครอง หรืออีก
นัยหนึ่งแสดงให้เห็นว่า กลุ่มชนที่ต่ำต้อยไร้อำนาจเช่นตนเองสักวันหนึ่งอาจเปลี่ยนสถานะทาง
สังคมจากผู้ต่ำต้อย ขายขอบกลายเป็นชนชั้นปกครองหรือได้รับการยอมรับจากสังคมส่วนใหญ่ของ

³⁵ดูเพิ่มเติมใน ชัยนันทน์ วรรณระภูติ, “คนเมือง”: ตัวตน การผลิตซ้ำสร้างใหม่และพื้นที่ทางสังคมของคนเมือง,” ใน
อยู่ชายขอบมองตลอดความรู้, หน้า 33-73.

³⁶ดูเพิ่มเติมใน สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ, ลาวโซ่ง: พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบสอง
ศตวรรษ (รายงานวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2540). ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ให้
รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และโครงสร้างสังคมของชาวไทดำหรือลาวโซ่งที่แบ่งคนเป็นชนชั้นภายใต้
ระบบการปกครองแบบศักดินา วัฒนธรรมแบบศักดินาของไทดำเป็นวัฒนธรรมของผู้ปกครอง มีโครงสร้าง
ภายในเข้มแข็ง และมีแนวโน้มที่จะกลืนวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อนบ้านอื่นๆ ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมต่ำ
กว่าให้เข้ามาอยู่ภายในพรมแดนทางชาติพันธุ์ของพวกเขา

ประเทศ จึงกล่าวได้ว่า อุดมการณ์เรื่องผู้นำที่เน้นคุณธรรมเหนือชาติกำเนิดในนิทานกำพรว้าถือเป็นวาทกรรมเชิงอำนาจในวรรณกรรมนิทานกำพรว้าเพื่อตอบโต้อุดมการณ์ของไทย

มีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งว่า ในระบบอุดมการณ์การยกย่องคุณธรรมเหนือชาติกำเนิดยังให้ความสำคัญกับอำนาจประชาชนในการมีสิทธิมีเสียงลงประชามติเพื่อถอดถอนผู้นำหรือขับไล่กษัตริย์ที่ขาดคุณธรรมออกจากเมือง ซึ่งสะท้อนความเป็นสังคมอุดมปัญญา การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบพฤติกรรมและการทำงานของกษัตริย์ว่าเป็นไปโดยชอบธรรมหรือไม่ หากกษัตริย์มีความบกพร่องทางจริยธรรม ใช้อำนาจไปในทางมิชอบก็สามารถรวมพลังอำนาจถอดถอนกษัตริย์ได้ดังเช่นในนิทานเรื่อง *กำพรว้าหอมสุ* ซึ่งมีการถอดถอนขับไล่กษัตริย์ที่แย่งเมียท้าวกำพรว้าออกจากเมืองไป หรือกรณีเรื่อง *กำพรว้าผีน้อย* แม้ว่ากษัตริย์ผู้ประพฤตินิชอบจะแพ้ยศตนเองด้วยการเสียชีวิตไปก่อน แต่การที่ประชาชนลงมติให้ท้าวกำพรว้ามาเป็นกษัตริย์ผู้นำของตนก็สะท้อนให้เห็นถึงระบบการเมือง การปกครองที่ให้ความสำคัญแก่ประชาชนได้มีสิทธิ์ตรวจสอบคุณสมบัติและจริยธรรมของผู้ปกครองอันเป็นการควบคุมชนชั้นปกครองอย่างมีพลัง*

*ในตำนาน และพงศาวดารชาติลาว เช่น พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง พงศาวดารพวนได้สะท้อนสาระสำคัญของการตรวจสอบ ถอดถอนกษัตริย์ และเจ้านายเชื้อพระวงศ์ต่างๆ ที่มีพฤติกรรมบกพร่องเรื่องคุณธรรม โดยเฉพาะการคิดลูกเมียผู้อื่น (เช่นลักลอบเป็นชู้กับนางสนมของพ่อ) ก็จะถูกถอดยศและเนรเทศออกจากเมือง เช่นพงศาวดารพวนกล่าวไว้ว่า “เจ้าคำผิงมีพระราชโอรสองค์หนึ่งพระนามว่าเจ้าคำยอก เจ้าคำยอกไปเป็นชู้กับนางสนมของพระราชบิดาถูกขับหนีออกจากเมือง” (พงศาวดารพวน, หน้า 4 และปรากฏใน พงศาวดารหลวงพระบาง, หน้า 25-26) นอกจากนี้การขาดความรู้และศีลธรรม จริยธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม และฮึดสู้สองคลองสิบสี่ มีจิตใจเหี้ยมโหด เอารัดเอาเปรียบราษฎรก็จะถูกขุนนางราชมนตรี พระเถระผู้ใหญ่ และประชาชนร่วมกันถอดถอนขับไล่ หรือนำไปสำเร็จโทษได้ ดังเช่น กรณีท้าวพรหมทัต และเจ้าองค์อื่นๆ ของราชสำนักหลวงพระบางที่ต้องรับวิบากกรรมของตน ในพงศาวดารหลวงพระบางกล่าวว่า “เมื่อพระยาล้านคำแดงสวรรคตแล้วท้าวพรหมทัตได้ขึ้นเสวยราชแทน ครั้นเป็นพระยาแล้วก็นับถือฮึดคลองแกลกระทำให้ผัดใจราษฎร ดังนั้นเสวยราชได้แต่สิบเดือน ได้ถึกไล่หนีแล้วนางแก้วพิมพาผู้เป็นป้าจึงพาราษฎรเอาพระยาพรหมทัตไปฆ่าที่ผาเดีว ราษฎรเลยอุปภิเชกท้าวคำเต็มซึ่งเป็นลูกพระยาสามแสนไทยแลเป็นอวพระยาพรหมทัตขึ้นเสวยราชแทนแลใส่ชื่อพระยาห้วยหลวงด้วยเหตุว่าเมื่อแต่ก่อนท้าวคำเต็มได้เป็นผู้ปกครองแขวงปากห้วยหลวง ขึ้นเสวยราชได้ห้าเดือนเลยถึราษฎรไล่หนี ราษฎรจึงมาอุปภิเชกเอาน้องท้าวคำเต็มขึ้นแทนเมื่อเสวยราชได้หกเดือนแล้วผูกพระศอในท้องสร้งด้วยเหตุว่าราษฎรจะเอาไปฆ่าเสีย ราษฎรเลยอุปภิเชกเอาลูกพระยาล้านคำแดงขึ้นเสวยราชแทนแลใส่ชื่อว่าพระยาไคเพราะกษัตริย์องค์นี้แต่ก่อนได้ปกครองเมืองเชียงไค เสวยราชได้สามปีนางแก้วพิมพาเลยพาราษฎรปลดจากพระยาเสียแลเอาไปฆ่า ลูกพระยาล้านคำแดงได้ขึ้นเป็นพระแทนเสวยราชได้แปดเดือนก็พบว่าไพร่ลักหนีมาจากเมืองไป ด้วยกลัวราษฎรจะฆ่าเสีย...(พงศาวดารหลวงพระบาง, หน้า 29-30) เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าสังคมลาวโบราณให้

ลักษณะดังกล่าวนี้จะไม่เกิดขึ้นในระบบการปกครองของไทยซึ่งมีกษัตริย์เป็นเสมือนสมมุติเทพและมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียว การกำหนดให้ประชาชนมีอำนาจตรวจสอบการบริหารราชการแผ่นดินของกษัตริย์ซึ่งเป็นอุดมการณ์ของชนชาวลาวมาแต่อดีตและถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในนิทานกำพร้าวซึ่งเปรียบเสมือนพื้นที่ในการแสวงหาสังคมอุดมคติของชาวลาวหลวงพระบางถือเป็นการโต้กลับอุดมการณ์ปกครองของไทยซึ่งให้ความสำคัญแก่กษัตริย์ในฐานะสมมุติเทพที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการปกครองประเทศและเป็นเจ้าชีวิตของอาณาประชาราษฎร์ ผู้วิจัยเห็นว่า แม้นิทานกำพร้าวจะมีลักษณะร่วมเดียวกันในกลุ่มชนต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่สิ่งที่น่าจะทำให้นิทานกำพร้าวในแต่ละกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์แตกต่างกันคือ บทบาทหน้าที่ของนิทานภายในสังคมซึ่งมีลักษณะเฉพาะหรือมีจุดเน้นย้ำพิเศษ หรือการสอดแทรกตัวตนประวัติศาสตร์และสังคมของผู้เล่าเข้าไปในนิทานหรือขณะที่เล่าแตกต่างกันไป

โดยนัยนี้วรรณกรรมนิทานกำพร้าวที่สืบสานกันอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางจึงแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบาง ซึ่งเป็นเจ้าของเรื่องเล่าได้เช่นกัน คือ ชาวลาวหลวงพระบางมีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรม และมีสถานะด้อยกว่าไทย จึงอาจมีความคับข้องใจ และถูกกดขี่จากการเมือง การปกครองบางครั้งมีการดัดจริตขึ้นอำนาจการปกครองของไทยด้วยการพยายามสร้างตัวตนขึ้นมาผ่านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวรรณกรรม เพื่อแสวงหาตำแหน่งแห่งที่ให้แก่ตนเองในสังคมไทย การนิยมนิทานกำพร้าวในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีนัยเพื่อตอบโต้อำนาจการปกครองของไทย ผ่านการเชื่อมโยงอุดมการณ์ “คุณธรรม” เหนือ “ชาติกำเนิด” และการให้สิทธิอำนาจแก่ประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง เช่น คอยตรวจสอบการบริหารราชการแผ่นดินและความประพฤติของกษัตริย์ผลิตซ้ำข้อความผ่านนิทานกำพร้าว น่าจะมีนัยการเมืองของเรื่องเล่าซึ่งท้าทายอำนาจหรืออุดมการณ์ของชนชั้นปกครองของไทยที่ให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดเป็นสำคัญ ซึ่งแสดงออกเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของวรรณกรรมไทย โดยเฉพาะวรรณกรรมราชสำนักและแนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ซึ่งมีลักษณะเด่นในการสอดแทรก

ความสำคัญกับคุณสมบัติของผู้นำว่าต้องมีความรู้ด้านฮีดคองประเพณี และมีคุณธรรมสูงมากกว่าเรื่อง “ชาติกำเนิด” เพราะแสดงให้เห็นแล้วว่ากษัตริย์แม้จะมีชาติกำเนิดที่สูงแต่หากขาดคุณธรรมอันเป็นหัวใจของผู้นำแล้วย่อมถูกล้มล้างได้เสมอจากพลังมวลชน ดูเพิ่มเติมใน จารุวรรณ ธรรมวัตร, ตำนานและพงศาวดารพวน: อุดมการณ์สมานฉันท์ระหว่างเผ่าพันธุ์ (มหาสารคาม: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540) ดังนั้นการผลิตซ้ำอุดมการณ์ “คุณธรรมเหนือชาติกำเนิด” ในนิทานกำพร้าวในชุมชนลาวหลวงพระบางจึงเป็นการสืบทอด และผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่มีมาแต่เดิมในสังคมลาวโบราณ ผลิตผ่าน “จิตวิญญาณกำพร้าว” เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของวิถีชีวิต สังคม ในยุคปัจจุบันของกลุ่มชน โดยมีเป้าหมายเพื่อตอบโต้อำนาจและอุดมการณ์เกี่ยวกับผู้ปกครองของไทยซึ่งยึดถือชาติกำเนิดเป็นสำคัญ

อุดมการณ์ “ชาติกำเนิดสูงส่ง” ของผู้ปกครองอันหล่อหลอมกลายเป็นรสนิยมวรรณกรรมที่แสดงนัยสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรม และอุดมการณ์ทางการเมืองของไทยแตกต่างจากกลุ่มชนลาวหลวงพระบางในมิติของนิทานกำพร้าวอย่างเห็นได้ชัด

ในบริบทของการเล่านิทานที่มีอุดมการณ์เหนือชาติกำเนิดผ่านนิทานกำพร้าวนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีนักเล่านิทานบางคนแสดงออกอย่างชัดเจนถึงการยกย่องอุดมการณ์เรื่องคุณธรรมของกษัตริย์ว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก บ้านเมืองจะสงบสุขร่มเย็น ราษฎรหน้าตาเบ่งบานก็เพราะได้พึ่งบุญกษัตริย์ที่จำเป็นต้องมีคุณธรรมเหนือชาติกำเนิด เช่น กรณีนายกันคำเต็ม แสดงทัศนนะว่า “คนดีตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ หากได้คนดีมาเป็นผู้นำบ้านเมืองก็จะสงบร่มเย็นไปด้วย เห็นได้จากท้าวกำพร้าวเกิดมาต่ำต้อยทุกซี่ยากแต่เพราะเป็นคนดี มีคุณธรรม ขยันอดทนก็สามารถเลื่อนฐานะเป็นพญาปกครองบ้านเมืองได้ และทำได้ดีกว่าพญาที่เกิดมาเป็นกษัตริย์แต่เบียดเบียนราษฎรก็ต้องได้รับกรรมกันไป ดังที่ปรากฏอยู่ในนิทานกำพร้าวทั้งหลาย พญาเจ้าเมืองที่ไม่ดีสุดท้ายก็ตายหมด หรือไม่ก็ต้องถูกเนรเทศออกจากเมือง”³⁷

ภาพที่ 31: นายกัน คำเต็ม นักเล่านิทานประจำชุมชนตำบลศิลา อติตพระเอกละครดึกดำบรรพ์ประจำคณะบ้านวังกันหวัด อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

ส่วนความขัดแย้งประเภทพ่อตา (ซึ่งเป็นกษัตริย์หรือเศรษฐี) ไม่ยอมรับลูกเขยที่มีฐานะยากจนจนต้องพิสูจน์ความรู้ความสามารถหรือบุญบารมีของลูกเขยเสียก่อนเช่น การตั้งเงื่อนไขให้สร้างสะพานเงินสะพานทอง หรือการเรียกสินสอดทองหมั้นที่เกินจริงเพื่อป้องกันไม่ให้ท้าวกำพร้าวสามารถสรรหามาได้ปรากฏในนิทานเรื่อง *ชีหุดสามเปา ท้าวเต่า กำพร้าวชี้หา กำพร้าวชี้หัด กำพร้าว*

³⁷ สัมภาษณ์, กัน คำเต็ม, 23 เมษายน 2548.

หมากเคี้ยว กำพรว้าหมากชาน* และท้าวเต่าคำ ต่างก็มีอนุภาคร่วมเดียวกันในการพิสูจน์ตัวเองด้วยการสร้างสะพานเงินสะพานทอง หรือหาทรัพย์สินเงินทองมาให้พ่อตา ยกตัวอย่างเช่นในนิทานเรื่องขี้หูดสามเปา ท้าวขี้หูดสามเปาสามารถพิสูจน์ความมั่งคั่งและบารมีของตนด้วยการสร้างสะพานเงินสะพานทองถวายว่าที่พ่อตาโดยสร้างเสร็จภายในคืนเดียว

...คืนนั้นท้าวขี้หูดสามเปาก็เอาของวิเศษที่พญาลิงให้ตีเอาสะพานเงินสะพานคำให้พญา พ่อมือเข้าพญาเห็นก็ปากบ่อกก็ตมมอบลูกสาวกับเมืองให้ท้าวกำพรว้านี้ เพราะว่าได้เร็วไว้แล้วนะ...³⁸

เช่นเดียวกับเรื่อง ท้าวปอม ท้าวปอมได้ขอให้ย้ายไปอยู่ขอลูกสาวกษัตริย์ซึ่งตนเองหลงรักทำให้กษัตริย์เจ้าเมืองโกรธมากที่คนยากจนเช่นยายจำสวนบังอาจมาสู่ขอลูกสาวของตนจึงเรียกร้องคำสินสอดแพงลิบลิวเพราะคิดว่ายายจำสวนไม่สามารถแสวงหาได้

...คนแต่ยากจนอย่างแจะมาขอลูกสาวข้าให้ลูกชายกะปอมได้อย่างไร แต่ช่างเถะไหนๆ ก็มาพูดแล้วถ้าแกมีปัญญาสร้างข้าวคำจากบ้านแกพาดมาถึงสวนอุทยานของข้าได้ ข้าก็จะยกลูกสาวให้...ท้าวปอมจึงขอให้แม่คำผางซึ่งตนเองไปจับมาได้ขี้ใส่ขุมใหญ่ๆ ได้ 8 ขุม หลังจากนั้นจึงขนคำใส่หลังช้างมาสร้างข้าวคำ แต่หาผู้สร้างไม่ได้ร้อนถึงพระอินทร์ต้องลงมาช่วยสร้างข้าวคำให้จนแล้วเสร็จในหนึ่งคืน...³⁹

นิทานกำพรว้าดังกล่าวต่างสนับสนุนแนวคิด อุดมการณ์เดียวกันคือ การเปิดโอกาสให้คนต่ำต้อยได้เปลี่ยนสถานะจากคนต่ำต้อยซึ่งมีสถานะต่ำในสังคมสามารถเลื่อนขั้นเป็นผู้ปกครอง ชาวลาวหลวงพระบางซึ่งมีสถานะเป็นชนพลัดถิ่น และมีสถานภาพทางสังคมด้อยกว่าไทยจึงซึมซับรับเอาอุดมการณ์ดังกล่าวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตได้อย่างกลมกลืนเห็นได้จากผู้เล่านิทานกำพรว้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้อาวุโสในชุมชนที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมีประสบการณ์ชีวิตมาอย่างโชกโชนจะแทรกมโนทัศน์ อุดมการณ์จิตวิญญาณกำพรว้าให้แก่ลูกหลานในตอนท้ายของเรื่อง เช่น นายท่อน ทองสร้าง แสดงทัศนะไว้ว่า

ชีวิตเราก็เหมือนท้าวกำพรว้านั่นแหละ เกิดมาทุกข์ยากลำบากต้องทำอะไรทำนาหลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน ไม่ทำก็ไม่มียิน เพราะเราเลือกเกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้นต้องขยัน อดทนและสร้างเนื้อสร้างตัว สร้างคุณงามความดีเป็นที่ตั้ง สักวันหนึ่งคงได้ดีเหมือนท้าวกำพรว้านั่นแหละ แม้มันเกิดมาทุกข์ยากต่ำต้อยไม่มีพ่อแม่ ต้องขอทานเขากินแต่ในที่สุดมันก็ได้ดิบได้ดีเป็นเจ้าของคน

*ไม่มีการสร้างสะพานทองแต่มีการนำเงินทองใส่กระบุงบรรทุกช้างนำไปถวายให้พ่อตาซึ่งเป็นพญาเจ้าเมือง

³⁸ สัมภาษณ์, กัน คำเต็ม, 23 เมษายน 2548.

³⁹ สัมภาษณ์, เกียง วังศิริ, 20 ตุลาคม 2547.

มั่งคั่งร่ำรวยเพราะมันเป็นคนดีมีคุณธรรม คนดีมันตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้หรืออก เวลาสอน ลูกสอนหลานก็จะยกนิทานที่ว่ากำพร้าวั้นแหละมาเป็นแบบอย่างให้ลูกหลานฟังซึ่งส่วนใหญ่ก็ ตั้งใจฟังและนำแนวคิดไปใช้⁴⁰

เห็นได้ว่าชาวลาวหลวงพระบางให้คุณค่าของมนุษย์อยู่ที่คุณงามความดีมากกว่าชาติกำเนิด ซึ่งจัดเป็นแนวคิดเชิงอุดมคติของชาวลาวหลวงพระบางสืบสานผ่านนิทานกำพร้าวและเป็นวิธีการเล่า เรื่องอีกรูปแบบหนึ่งในกระบวนการสร้างตัวตนขึ้นมาใหม่ในบริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่ เท่าเทียมกับไทย การแสวงหาหรือจินตนาการถึงสังคมอุดมคติ* หรือชุมชนจินตนาการที่เปี่ยมด้วยความ สุขนั้นเป็นวิธีการหนึ่งซึ่งคนพลัดถิ่นเช่นชาวลาวหลวงพระบางแสดงออกผ่านนิทานชุด กำพร้าว ดังนั้นการสร้างตัวตนผ่านเรื่องเล่าซึ่งมีแก่นเรื่อง “จิตวิญญาณกำพร้าว” ข่อมสร้างความสำเร็จ เกี่ยวกับตัวตนและวิถีการดำรงอยู่ของตนเองในสังคมไทยได้แจ่มชัดขึ้น เนื่องจากวิธีการที่จะนิยาม ตัวตนจำเป็นต้องสร้างผ่านเรื่องเล่าที่สะท้อนหรือสัมพันธ์กับโลกทัศน์ ความคิด อุดมการณ์ และ ลักษณะการดำรงอยู่ของตนเองในปัจจุบันเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์อนาคตที่ดีกว่า

2) *อุดมการณ์ปรัชญาคนทุกข์* ผลจากการวิเคราะห์นิทานกำพร้าวจำนวน 26 เรื่อง พบว่า มี ปรัชญาชีวิตของคนทุกข์ที่เน้นให้คนในสังคมได้ตระหนัก เอาใจใส่ หรือนำไปเป็นแนวทางในการ ดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดความสุขได้แก่ ความมุ่งมั่น ขยันอดทน และไม่ยอมแพ้ต่อโชคชะตา เหล่านี้ คือคุณงามความดีที่ชาวลาวหลวงพระบางเชื่อมั่นว่าจะนำพาชีวิตไปสู่ความสำเร็จตามที่มุ่งหวัง โดยเฉพาะการ ไม่ยอมแพ้ต่อโชคชะตา เป็นสิ่งที่ชาวลาวหลวงพระบางให้ความสำคัญไม่น้อยไปกว่า คุณธรรมเหนือชาติกำเนิดถึงแม้ว่าโชคชะตาจะเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนืออำนาจการควบคุมของมนุษย์ ** แต่หากเราไม่ย่อท้อต่อโชคชะตา และยึดมั่นในคุณธรรมก็อาจลดหย่อนผ่อนเบาความเลวร้ายอัน เกิดจากโชคชะตาที่ถูกลำหนดไว้ได้ ดังนั้นสิ่งสำคัญที่กลุ่มชนต้องตระหนักคือ การยอมรับชะตา

⁴⁰ สัมภาษณ์, ท่อน ทองสร้าง, 8 มกราคม 2547.

* สังคมอุดมคติ หมายถึง สังคมที่ไม่ใช่สังคมที่มีอยู่ในขณะนี้ แต่เป็นสังคมที่เรามุ่งหวังจะให้เกิดขึ้น เป็นสังคมที่ไม่ เพียงแต่ดีกว่าสังคมในปัจจุบันเท่านั้น แต่เป็นสังคมที่ดีที่สุดและสมบูรณ์ที่สุด

** ชาวลาวหลวงพระบางมีความเชื่อว่าพญาแถนคือ ผู้กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์แต่ละคนไว้ตั้งแต่อยู่เมืองฟ้า เมื่อ ชะตาตกหรือชะตาขาดมักแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านการเจ็บป่วยก็จะต้องทำพิธีแก้กรรมชดเชยซึ่งเป็น วิธีการทางศาสนาพราหมณ์ และหรือทำพิธีสืบทอดชะตาเพื่อต่ออายุให้ยืนยาวออกไปจากที่ถูกกำหนดไว้⁴¹ ความเชื่อ ดังเดิมของชาวลาวหลวงพระบางดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าแม้ชีวิตจะถูกกำหนดมาตายตัวโดยผู้มีอำนาจคือ แถน แต่หาก มนุษย์ทำพิธีเช่นสรวงบวงสรวง วิงวอนร้องขอด้วยบทสวดอันไพเราะก็สามารถต่อรองให้แถนปรับเปลี่ยนชะตา ชีวิตที่ถูกขีดเส้นไว้ปรับเปลี่ยนไปในทิศทางที่ดีขึ้นได้ มโนทัศน์ดังกล่าวถูกนำมาผลิตซ้ำ/ตอกย้ำอีกครั้งในนิทาน กำพร้าว

กรรมหรือภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความอดทนอดกลั้น ไม่ยอมแพ้ต่อ โศกชะตาลักษณะดังกล่าว เรียกว่าเป็น ปรัชญาคนทุกข์ ของคนพลัดถิ่นเช่นชาวลาวหลวงพระบาง เลขที่ว่าได้ เห็นได้จากชาวลาวหลวงพระบางจะอบรมสั่งสอนลูกหลานให้เข้าใจโลกและชีวิต โดยเฉพาะการเรียนรู้ปรัชญาชีวิตจากตัวอย่างชีวิตของท้าวคำพริ้ว ซึ่งมักถูกหยิบยกมาเป็นตัวอย่างในเรื่องความขยันอดทน ความมุ่งมั่นในสิ่งที่ทำ การไม่ยอมแพ้ต่อ โศกชะตาที่เกิดขึ้นมาทุกข์ยาก เช่น เรื่อง *คำพริ้วปลาหลด* ท้าวคำพริ้วเติบโตขึ้นมาอย่างเดียวดาย แต่เนื่องจากเป็นคนดีมีคุณธรรม รู้จักประกอบสัมมาอาชีพอย่างสุจริต ไม่มักใหญ่ใฝ่สูง ไม่เรียกร้องค่าตอบแทนหรือเอาเปรียบคนอื่น ในที่สุดก็จะได้รับผลกรรมดีตอบแทนคือ ได้แต่งงานกับลูกสาวเจ้าเมืองและครองเมืองสืบต่อจากพ่อตา

...พญาเจ้าเมืองเห็นว่าท้าวคำพริ้วเรียกร้องเอาหยังเป็นค่าตอบแทนไหปลาร้าทิพย์ก็
เลขเอาลูกสาวใส่ในกลองฝากนายสำเภาไปให้ท้าวคำพริ้วเป็นเครื่องตอบแทน [...] ท้าวคำพริ้ว
เปิดกลองเบ็งก็เห็นลูกสาวพญาอยู่ในกลอง ...⁴²

ในเรื่อง *คำพริ้วหมากชาน* เจ้าเมืองไม่ยอมรับลูกเขยที่ยากจนจึงขับไล่ท้าวคำพริ้วและภรรยา ซึ่งเป็นลูกสาวของตน ไปอยู่ชายป่า แต่ท้าวคำพริ้วก็สามารถสร้างฐานะจนมั่งคั่งร่ำรวย เป็นคนดีมีคุณธรรมเอื้อเฟื้อให้ทานแก่คนอื่นจึงเป็นที่ยอมรับของพ่อตาในที่สุด

...ท้าวคำพริ้วหมากชาน ไปป่าก็ซุดเอาไหเงินไหคำมาหลวงหลาย ได้เงินมาก็เอามา
แจกชาวบ้าน พอเจ้าเมืองรู้ก็อยากได้สมบัติจึงให้ท้าวคำพริ้วเอาสมบัติมาให้ ท้าวคำพริ้วก็เลยเข้า
ป่าไปอีกไปซุดเอาสมบัติใส่กระบะบอกไม้ไผ่มาเต็มแล้วก็เอาไปให้พญา พญาดีใจว่าท้าวคำพริ้ว
เก่งจึงฮักท้าวคำพริ้วขึ้นมา...⁴³

ดังนั้น ความขยันอดทน การประพฤติตนเป็นคนดี ไม่เบียดเบียนหรือสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นถือเป็นคุณสมบัติที่ดีของมนุษย์ที่ไม่ยอมแพ้ต่อ โศกชะตาเพราะแม้เกิดมาจะด้อยและยากจน นิทานคำพริ้วจึงเป็นพื้นที่หรือเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด “ปรัชญาคนทุกข์” เช่นชาวลาวหลวงพระบางให้มีกำลังใจในการดำเนินชีวิตคนไทย นอกจากนี้แนวคิดเรื่อง “ความมุ่งมั่นในสิ่งที่ทำ” ก็เป็นปรัชญาคนทุกข์อีกประการหนึ่งซึ่งถูกเน้นย้ำอยู่เสมอผ่านนิทานหลายเรื่อง โดยเชื่อว่าหากคนเรามีความมุ่งมั่นตั้งใจในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมประสบความสำเร็จอย่างแน่นอน เพราะความมุ่งมั่นเป็นแรงผลักดันทำให้เกิดพฤติกรรมต่อเนื่องและพฤติกรรมที่กระทำอย่างต่อเนื่องส่งผลให้เกิดประโยชน์ไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง ดังตัวอย่างในนิทานเรื่อง *คำพริ้วนัตต์ด* *คำพริ้วเสือกแบน* *คำพริ้วหมอนกิว* *บักเสากิว* และ *บักหล้าหมอนกิว*

⁴² สัมภาษณ์, กัน คำเต็ม, 23 เมษายน 2548.

⁴³ สัมภาษณ์, ท่อน ทองสร้าง, 8 มกราคม 2547.

ในเรื่อง*กำพร้าวามนตร์ตด* แสดงให้เห็นว่าการที่ท้าวกำพร้าวามีความมุ่งมั่นที่จะเรียนมนตร์ตดจนกลายเป็นเรื่องขบขันและถูกเยาะหยันว่าเป็นคนโง่เขลาไร้สาระ แต่เมื่อท้าวกำพร้าวีสืบเสาะหาครูสอนมนตร์ตดจนสามารถร่ำเรียนสำเร็จก็ได้ใช้มนตร์ตดให้เป็นประโยชน์คือ มีเรือสำเภของพ่อค้าชาวจีนแล่นมาเกยตื้น ท้าวกำพร้าว้าขันอาสาที่จะตดให้สำเภแล่นออกไปโดยมีข้อแม้ว่าหากท้าวกำพร้าว้าทำได้นายสำเภจะยกสำเภให้กึ่งหนึ่ง ซึ่งท้าวกำพร้าว้าก็สามารถกระทำดังที่พูด

...ท้าวกำพร้าว้าก็ว่ามันซียากหยั่ง หลังจากนั้นก็ร่ำมนตร์แล้วก็ตดใส่เรือสำเภบ้างหนึ่งเรือสำเภก็แล่นลงวังน้ำพุ้นเป็นที่อัศจรรย์ นายสำเภเลยต้องยกสมบัติในเรือให้ท้าวกำพร้าว้าครึ่งหนึ่ง ...⁴⁴

ในตอนจบของเรื่องท้าวกำพร้าว้าสามารถเลื่อนสถานะเป็นกษัตริย์ครองเมืองแทนพ่อตา เช่นเดียวกับเรื่อง *กำพร้าวามอนแก้ว บักเสากแก้ว และบักหล้าหมอนแก้ว* แสดงสะท้อนปรัชญาเดียวกันคือ มุ่งชี้ให้เห็นว่าความมุ่งมั่นตั้งใจในการจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างจริงจังย่อมนำไปสู่ความสำเร็จในที่สุด ในเนื้อเรื่องเล่าถึงท้าวกำพร้าว้าหมอนแก้วซึ่งตั้งใจนอนจนหมอนแก้วโดยไม่ยอมทำอะไรนอกเหนือจากการนอน ต่อมาเมื่อมีคนนำเงินมาให้ลงทุนค้าขาย ท้าวกำพร้าว้าก็เบี่ยงเบนความมุ่งมั่นไปค้าขายอย่างจริงจังจนทำให้ร่ำรวยขึ้นมา ท้าวกำพร้าว้าได้แต่งงานกับลูกสาวเจ้าเมือง รวมถึงได้ครองเมืองสืบต่อจากพ่อตา ส่วนเรื่อง *กำพร้าว้าเลือกแบ้น* ก็มีแก่นเรื่องทำนองเดียวกันกล่าวคือ ท้าวกำพร้าว้ารับปากกับพ่อซึ่งกำลังใกล้จะเสียชีวิตว่าตนเองจะมุ่งมั่นในสิ่งที่ทำให้สำเร็จคือ ตั้งใจจะนอนเลือกแบ้น*

... พ่อของท้าวกำพร้าว้ากำลังจะตายก็เรียกท้าวกำพร้าว้าไปสั่งเสียว่า ขอให้ลูกเป็นคนดี ขยันขันแข็ง เฮ็ดหยั่งก็ให้มุ่งมั่นตั้งใจ ท้าวกำพร้าว้าก็รับปากพ่อว่าสิเฮ็ดตามคำขอของพ่อ [...] พ่อพ่อตายแล้วก็เลยนอนเลือกแบ้นตลอดมื่อตลอดคืนบ่เฮ็ดหยั่ง เพราะคิดว่าการนอนเลือกแบ้นคืองานที่ตนเองตั้งใจทำชนิดหนึ่ง...⁴⁵

การนอนเลือกแบ้นทั้งวันทั้งคืนของท้าวกำพร้าว้า เป็นสิ่งที่ท้าวกำพร้าว้ามุ่งมั่นตั้งใจทำตามคำที่รับปากกับพ่อของตน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่สุดโต่งและไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นเรื่องจริงได้ แต่ต่อมาจะเห็นได้ว่า มีลูกสาวเศรษฐีเดินทางลงปามาพบท้าวกำพร้าว้าซึ่งกำลังนอนเลือกแบ้นอยู่และได้ตกลงเป็นสามีภรรยากันอันเป็นจุดพลิกผันให้ท้าวกำพร้าว้าตดถึงข้าวสาร ได้เป็นลูกเขยของเศรษฐีอย่างไม่

⁴⁴ สัมภาษณ์, ก้น คำเต็ม, 23 เมษายน 2548.

* คำว่า “แบ้น” เป็นศัพท์พื้นบ้านลาวหลวงพระบางหมายถึง อวัยวะเพศชาย

⁴⁵ สัมภาษณ์, สาย วงศ์ศิริ, 18 เมษายน 2548.

น่าเชื่อ เห็นได้ว่าชาวลาวหลวงพระบางให้ความสำคัญกับเรื่องความมุ่งมั่นในสิ่งที่ทำ เพราะความมุ่งมั่นเป็นบันไดขั้นแรกที่จะก่อให้เกิดการกระทำต่อเนื่องกันไปจนทำให้สิ่งที่ทำนั้นสำเร็จขึ้นมาได้ นิทานชุดดังกล่าวมีการใช้กลวิธีการนำเสนอที่น่าสนใจคือ ใช้พฤติกรรมของตัวละครที่แสดงออกอย่างสุดโต่งเป็นเครื่องแสดงความมุ่งมั่นในสิ่งที่ต้องปฏิบัติ/กระทำซึ่งคู่หนึ่งเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระหรือเป็นไปไม่ได้ในโลกแห่งความจริง เช่น การเรียนมนตร์ตด การเลือกแบ่น การนอนเป็นเวลานานจนทำให้หมอนกิว อันเป็นพฤติกรรมสุดโต่งของมนุษย์ แต่ในโลกของจินตนาการการกระทำที่สุดโต่งหรือเป็นไปไม่ได้ สามารถทำให้มนุษย์ประสบความสำเร็จในชีวิตได้อย่างไม่น่าเชื่อ ผู้วิจัยเห็นว่า หากเราพิจารณาปรัชญาที่แฝงอยู่ในเรื่องสื่อผ่านพฤติกรรมสุดโต่งของตัวละครเห็นได้ว่า ความมุ่งมั่นตั้งใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างแน่วแน่จะเป็นปรัชญาชีวิตที่ผู้อาวุโส ผู้เฒ่า และหรือผู้แต่งเรื่องพยายามเสนอผ่านนิทานชุดนี้ ซึ่งต้องใช้การวิเคราะห์ตีความอย่างถี่ถ้วนถึงจะเข้าใจสาระหลักของเรื่อง ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้เล่านิทานที่ต้องพยายามกล่าวขำหรือแปลสารนี้เพื่ออบรมขัดเกลาเยาวชนดังที่นาย เกียง วังคีรี นักเล่านิทานประจำตำบลศิลา อำเภอหล่มเก่า แสดงทัศนะเกี่ยวกับนิทานเรื่อง *กำพร้าวหมอนกิว* และ *กำพร้าวเลือกแบ่น* ไว้ว่า

คนโบราณเป็นผู้มีความลุ่มลึกและละเอียดมากในการสั่งสอนให้คนทำความดีหรือสั่งสอนเรื่องอะไรก็แล้วแต่ เขาจะไม่สอนตรงๆ แต่จะแฝงคติธรรมไว้ในนิทาน สำหรับนิทานตัวมันเองดูเหมือนเป็นเรื่องตลกโปกฮา ไร้สาระ เป็นไปไม่ได้ แต่ทว่ามีสาระสำคัญซ่อนอยู่แต่ต้องมองทะลุเปลือกของพฤติกรรมตัวละครเข้าไปก็จะพบสาระที่แท้จริงเช่น เรื่องท้าวเลือกแบ่น และกำพร้าวหมอนกิว สาระหลักไม่ได้อยู่ที่ความสนุกสนานแบบนิทาน แต่มีสาระสำคัญคือต้องการสอนว่าหากเรามีความมุ่งมั่นตั้งใจจะทำอะไรขอให้ทำอย่างจริงจัง อย่าท้อถอย แล้วจะประสบความสำเร็จ แม้ท้าวกำพร้าวจะทำอะไรบ้าๆ บอๆ แต่หากทำด้วยความตั้งใจแล้วย่อมเกิดประโยชน์เสมอ⁴⁶

ความมุ่งมั่นตั้งใจ ความขยันอดทนไม่ยอมแพ้ต่อโชคชะตาแสดงผ่านนิทานกำพร้าวถือเป็นอุดมการณ์เชิงปรัชญาที่ชาวลาวหลวงพระบางสร้างสรรค์และสืบทอดในนิทานเพื่อปลูกฝังอุดมการณ์ดังกล่าวให้แก่สมาชิกในกลุ่มชนได้ตระหนักและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงซึ่งนอกจากเป็นการสร้างกำลังใจ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตแล้วยังเป็นการตอบโต้อุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองของไทยเกี่ยวกับการให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดอันสูงส่งของผู้นำไทย กล่าวโดยสรุป ชาวลาวหลวงพระบางใช้นิทานกำพร้าวเป็นสื่อในการถ่ายทอดอุดมการณ์ของสังคมสัมพันธ์กับความป็นลาวหลวงพระบางผ่าน “จิตวิญญาณกำพร้าว” ที่มีสภาวะขาดแคลนหลากหลายลักษณะเฉกเช่นเดียวกับท้าวกำพร้าวคือ ชาวลาวหลวงพระบางขาดรอยต่อทางประวัติศาสตร์ ขาดสภาพชีวิตที่สุข

⁴⁶ สัมภาษณ์, เกียง วังคีรี, 27 มีนาคม 2547.

สภายุทธศาสตร์ยอมรับจากสังคมส่วนใหญ่ของประเทศ และขาดอำนาจในสังคมด้วยความเหมือนในมิติของความขาดแคลนที่สอดคล้องกับชีวิตของท้าวกำพร้าว้า จึงทำให้วรรณกรรมดังกล่าวสามารถ “เติมเต็ม” สภาพขาดแคลนของกลุ่มชนได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับจิตวิญญาณกำพร้าว้าอันเป็นลักษณะเด่นของนิทานกำพร้าว้า จิตวิญญาณกำพร้าว้าในนิทานและจิตวิญญาณกำพร้าว้าของชาวลาวหลวงพระบาง จึงอาจเป็นสิ่งเดียวกันหรือเหมือนคล้ายกันที่สืบสานอุดมการณ์เชิดชูคุณธรรมเหนือชาติกำเนิด และการให้ความสำคัญกับประชาชนทุกชั้นเพื่อมิให้สิ้นหวัง เป็นการหล่อหลอมวิถีคิดที่ต่อยอดข้ามบรรทัดฐานของสังคมและแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบาง แม้นิทานกำพร้าว้าจะเป็นโลกจินตนาการ แต่ก็สามารถเติมเต็มความหวัง ความฝัน และความปรารถนาสังคมอุดมคติของชาวลาวหลวงพระบางในอาณาจักรของเรื่องเล่าได้อย่างดียิ่ง รวมทั้งยังเป็นการปลดปล่อยจิตวิญญาณที่ถูกกดทับจากอำนาจการปกครองของไทย และเป็นเครื่องมือแสดงถึงการดิ้นรน ขัดขืนการปกครองของไทยผ่านกลวิธีที่ละมุนละม่อมเช่นนิทานกำพร้าว้า

ภาพที่ 32: นายเกียง วังศิริ นักเล่านิทานประจำบ้านหินโง่น ตำบลศิลา อำเภอห่มเกล้า จังหวัดเพชรบูรณ์

กล่าวได้ว่า การสร้างจิตสำนึกลาวหลวงพระบางในบริบทของสังคมไทยมีการสร้างผ่านจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์เพื่อชี้ให้เห็นรากเหง้าความเป็นมาของตนเองสืบสานผ่านตำนานเมืองและตำนานวีรบุรุษเลือดลาวหลวงพระบาง ที่ยังคงเชื่อมโยงความเป็นชุมชนใหม่เข้ากับมายาคติของความเป็นเมืองหลวงพระบางเพื่อต่อยอดสำนึกทางชาติพันธุ์ของตนเอง ในช่วงต่อมาสำนึกลาวหลวงพระบางถูกเชื่อมโยงหรือสร้างผ่านสำนึกการตอบโต้อำนาจรัฐไทย การตอบโต้ดังกล่าวมีทั้งการใช้ความรุนแรงและการใช้ยุทธวิธีละมุนละม่อม ได้แก่ การเข้าร่วมสงครามกู้ชาติร่วมกับเจ้าอนุวงศ์ การปลุกจิตสำนึกการตอบโต้ผ่านการอัญเชิญผีบรรพบุรุษลาวหลวงพระบาง การปฏิเสธอำนาจรัฐผ่านการส่งส่วยและการถือน้ำพิพัฒน์สัตยา และการสืบสานจิตวิญญาณกำพร้าว้าในฐานะตัวแทนของจิตวิญญาณลาวหลวงพระบาง อุดมการณ์ของการต่อสู้เหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายาม

ในการสร้างจิตสำนึกลาวหลวงพระบางผ่านปฏิบัติการวรรณกรรมที่ถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องจนถึงยุคปัจจุบัน อย่างไรก็ดี การสืบสาน และธำรงอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางไว้อย่างเข้มแข็งไม่อาจสนองต่อการดำเนินชีวิตในบริบทของสังคมไทยได้ จึงเริ่มมีการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้สอดคล้องกับความเป็นไทย และส่งผลต่อการนิยามอัตลักษณ์ และการดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระบางแสดงให้เห็นอย่างเป็นพลวัต

5.3 ช่วงที่ 3: อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางกับการปรับเปลี่ยนให้เป็นไทย

ดังที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์แล้วว่า การสร้างอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางในบริบทของสังคมไทย มีทั้งการใช้วิธีเลือกสรรสำนึกทางประวัติศาสตร์ และการตอบโต้อำนาจรัฐไทยเพื่อสร้างสำนึกลาวหลวงพระบาง อย่างไรก็ดี การได้รับผลกระทบจากการเมืองไทยที่เริ่มปรับเปลี่ยนมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ที่รวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ต่อมาในยุครัฐนิยมซึ่งมุ่งสร้างชาติไทยให้เป็นหนึ่งเดียว สืบเนื่องจนถึงยุคการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยส่งผลให้ชาวหลวงพระบางที่สืบทอดเชื้อสายกันอยู่ในช่วงที่ 3 เริ่มปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตนเองให้เป็นไทยโดยแสดงความเป็นไทยผ่านการมีสัญชาติไทย เชื้อชาติไทยและเป็นพลเมืองของประเทศไทย ดังนั้นอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางที่ปรับเปลี่ยนแล้ว จึงมีทั้งความเป็นไทยและความเป็นลาวอยู่ด้วยกันในลักษณะเป็นคนเดียวแต่สองจิตสำนึกหรือมีจิตสำนึกทวิลักษณ์ (double consciousness) และอัตลักษณ์ทับซ้อน* (double identity) ซึ่งมีทั้งความผสมกลมกลืนขณะเดียวกันก็มีความข้อยแย้งกันอยู่ในตัวสืบทอดมาจนถึงสมัยปัจจุบัน หนึ่งในช่วงเวลาใกล้เคียงกับการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เป็นไทย ชาวหลวงพระบางยังพยายามรักษาอำนาจและผลประโยชน์ของกลุ่มชนด้วยการสร้างอคติทางชาติพันธุ์ให้แก่คนกลุ่มอื่นที่เข้ามาผสมผสานกับกลุ่มชนของตนรวมถึงการได้รับผลกระทบจากวาทกรรมการพัฒนาที่มุ่งพัฒนาของประเทศไทยให้ทันสมัยส่งผลให้ชาวหลวงพระบางมีอัตลักษณ์ปลีกย่อยที่แบ่งแยกระหว่างความเป็นไทหล่มและไทค่านเกิดขึ้นในท้องถิ่น ดังนั้นจึงแบ่งหัวข้อการวิเคราะห์ออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ ไทย-ลาวหลวงพระบางกับกระบวนการแปลงผ่านความเป็นไทย ไทย-ลาวหลวงพระบางกับความข้อยแย้งความเป็นไทย ไทย-ลาวหลวงพระบางกับการสร้างอคติทางชาติพันธุ์ และไทหล่ม-ไทค่านกับการจัดลำดับชั้นในท้องถิ่น

* อัตลักษณ์ทับซ้อน หมายถึง การมีอัตลักษณ์หลายอัตลักษณ์อยู่ในคนเดียวกัน ในกรณีชาวหลวงพระบาง อัตลักษณ์ทับซ้อนของความเป็นคนลาวหลวงพระบางคือ การเป็นทั้งคนไทยและคนลาวอยู่ในตัวเอง รวมทั้งยังมีความเป็นไทหล่ม และไทค่านทับซ้อนอยู่ในตัวอีกชั้นหนึ่งด้วย ดังนั้นการจะแสดงตนว่าจะสังกัดอัตลักษณ์ใดก็ขึ้นอยู่กับบริบทในแต่ละสถานการณ์ซึ่งส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับอำนาจและผลประโยชน์ในการปฏิสัมพันธ์เป็นหลัก

5.3.1 ไทย-ลาวหลวงพระบางกับกระบวนการแปลงผ่านความเป็นไทย

ในบริบทของสังคมไทยที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และกลุ่มชนที่ไม่ใช่คนไทยส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณหัวเมืองท่าไกลศูนย์กลางอำนาจ เช่น หัวเมืองอีสาน หัวเมืองล้านนา หัวเมืองปักษ์ใต้ และกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในเมืองเล็กต่างมีอิสระในการดำรงวิถีชีวิตตามแบบแผนวัฒนธรรมของตนเอง แต่เมื่อประเทศไทยต้องเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคล่าอาณานิคมตะวันตก สืบต่อมาถึงสร้างความเป็นไทยซึ่งมุ่งหมายให้ชนกลุ่มต่างๆ ที่อยู่ภายใต้ขอบเขตอิทธิพลของราชอาณาจักรไทย “กลายเป็นคนไทย” ดังนั้นกระบวนการกลายเป็นคนไทย หรือการแปลงผ่านความเป็นไทยของชาวลาวหลวงพระบางจึงเกิดขึ้นในยุคนี้ เนื่องจากการดำรงอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางแบบเดิมที่สืบทอดกันมายาวนานไม่อาจสนองตอบต่อความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้สอดคล้องกับความเป็นไทย แสดงผ่านการมี “สำนึกไทย” และเป็น “พลเมืองของรัฐไทย”

สันนิษฐานว่า กระบวนการแปลงผ่านความเป็นไทยเกิดขึ้นในยุคสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีพระบรมราชโองการให้คนทุกกลุ่มลงสำมะโนครัวเป็นคนไทย จากเดิมที่ระบุว่าเป็นคนลาว คนจีน คนเขมร คนพม่า คนมลายู ฯลฯ ให้กลายเป็นคนสัญชาติไทย เชื้อชาติไทย ดังนั้นการเริ่มปรับเปลี่ยนให้เป็นไทยของชาวลาวหลวงพระบางน่าจะเริ่มมีขึ้นแต่ครั้งนั้นซึ่งเป็นในเชิงกฎหมาย ในแง่ของวรรณกรรมซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นพลวัตการปรับเปลี่ยน หรือการแปลงผ่านความเป็นไทย ปรากฏให้เห็นในเชิงสัญลักษณ์ คือผ่านการเชื่อมโยงเอาผู้นำที่เป็นวีรบุรุษของไทยมาเป็นผู้นำของตนเองคือ การเชื่อมโยงเอา “พ่อขุนบางกลางหาว” และ “พ่อขุนผาเมือง” มาเป็นวีรบุรุษของตน ในตำนานพ่อขุนบางกลางหาว เล่าว่า

สมัยก่อนนานมาแล้วพ่อขุนบางกลางหาวได้พบว่าไพร่ราษฎรอพยพมาจากฝั่งลาว (บางสำนวนระบุว่ามาจากหลวงพระบาง) มาสร้างเมืองด่านซ้ายอยู่ริมแม่น้ำเหืองปัจจุบันคือ หมู่บ้านเก่า หรือเมืองเก่า ใน ตำบลนาหอ ต่อมาเขาว่ามีคนเยอะขึ้นที่อยู่คับแคบไม่เพียงพอจึงย้ายไปสร้างเมือง “ด่านซ้ายใหม่” ขึ้นที่ริมแม่น้ำหมัน ปัจจุบันคือ บริเวณบ้านเดิ่นซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองด่านซ้ายในปัจจุบัน * เมื่อย้ายเมืองใหม่แล้วก็เรียกเมืองด่านซ้ายเดิมว่า “เมืองด่านซ้าย

* ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การสร้างเมืองด่านซ้ายใหม่ดังที่กล่าวอ้างในตำนาน น่าจะสร้างขึ้นในบริเวณบ้านนาหอ ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้ายมากกว่า เนื่องจากเป็นชุมชนเก่าแก่ที่สุดของอำเภอด่านซ้ายในปัจจุบัน เห็นได้จากบริเวณบ้านนาหอมี “วัดศรีภูมิ” เป็นศูนย์กลางของชุมชนซึ่งมีสถาปัตยกรรมเก่าแก่ ได้แก่ เจดีย์ธาตุ โบสถ์ หรือสิม และมีศาลาการเปรียญที่เก่าแก่โบราณ ยิ่งไปกว่านั้นจวนเจ้าเมืองด่านซ้ายในสมัยก่อนก็สร้างอยู่บริเวณวัดไตรภูมิ นั่นเอง ปัจจุบันวัดไตรภูมียังคงเก็บข้าวของเครื่องใช้ของพระเจ้าอาสารเจ้าเมืองคนสุดท้ายของเมืองด่านซ้ายก่อนที่

เก่า” ส่วนเมืองใหม่ที่สร้างขึ้นใหม่ เรียกว่า “เมืองด่านซ้ายใหม่” ต่อมาลดคำให้สั้นลงจึงเหลือเพียง “เมืองด่านซ้าย” และ “เมืองเก่า” ดังเช่นที่เรียกกันอยู่ในปัจจุบัน *

ตำนานพ่อขุนบางกลางหาว เป็นตำนานประจำถิ่นที่เล่ากันในชุมชนเมืองด่านซ้าย ลักษณะการเล่าเห็นได้ว่าเป็นการเชื่อมโยงพ่อขุนบางกลางหาวเข้ากับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองด่านซ้าย โดยนัยนี้พ่อขุนบางกลางหาวจึงมีความสำคัญต่อชาวลาวหลวงพระบางในชุมชนด่านซ้าย ในฐานะบรรพบุรุษผู้สร้างเมืองอันหมายถึงเป็นบรรพบุรุษของกลุ่มชนด้วยเช่นเดียวกับชาวลาวหลวงพระบางในชุมชนเมืองหล่มสัก ซึ่งเชื่อมโยงเอาพ่อขุนผาเมืองเป็นวีรบุรุษผู้สร้างเมืองราดซึ่งเชื่อกันว่า เมืองราดอยู่ในพื้นที่เมืองหล่มสัก ** โดยนัยนี้พ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดจึงกลายเป็นวีรบุรุษผู้นำของชาวลาวหลวงพระบาง ใน *ตำนานเมืองราด* ที่เล่ากันในชุมชนนี้มีเนื้อหาส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับฉบับที่รู้จักกันดีในวงการประวัติศาสตร์ไทย

พ่อขุนผาเมืองเป็นสหภาพกับพ่อขุนบางกลางหาว ย้ายมาจากเมืองด่านขวาในเมืองด่านซ้ายมาสร้างเมืองราดขึ้นในบริเวณเมืองหล่มสัก พ่อขุนผาเมืองมีความเก่งกล้าด้านการรบทัพจับศึกและสร้างเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบมาจนมีชื่อเสียงร่ำลือไปถึงพญาขอม พญาขอมชอบใจจึงมอบลูกสาวคือ นางสิงขรเทวีให้เป็นเมียพร้อมให้พระขรรค์ชัยศรีด้วย พ่อขุนผาเมืองปกครองเมืองราดต่อมาอย่างมีความสุข แต่ต่อมาได้เข้าร่วมกับพ่อขุนบางกลางหาวตีเมืองสุโขทัยคืนจากพญาขอม ทำให้นางสิงขรเทวีโกรธมากที่พ่อขุนผาเมืองทรยศต่อพ่อของนาง

จะมีการปฏิรูปการปกครองเป็นระบบเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ในเรื่องเล่าความทรงจำเกี่ยวกับการสร้างเมืองด่านซ้ายใหม่ว่า คือบริเวณบ้านเดิ่นซึ่งคือ ตัวอำเภอด่านซ้ายในปัจจุบันนั้น เป็นการเชื่อมโยงเข้ากับยุคสมัยปัจจุบันมากกว่า เห็นได้จากในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งที่ฝรั่งเศสเข้ามาล่าอาณานิคม และยึดได้เมืองลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงทั้งหมด แต่เนื่องจากฝรั่งเศสคิดไม่ซื่อเมื่อยึดลำน้ำโขงเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างเขตแดนเมืองลาวกับเมืองไทยในขณะนั้น ฝรั่งเศสยังอ้างสิทธิเหนือเมืองด่านซ้ายด้วยการยึดเอาแม่น้ำเหือง ซึ่งเป็นสาขาย่อยของแม่น้ำโขงว่าเป็นดินแดนของลาว เนื่องจากแม่น้ำหมันไหลไปตกแม่น้ำเหือง ดังนั้นฝรั่งเศสจึงตีรวนว่าแม่น้ำหมันเป็นสาขาย่อยของแม่น้ำเหือง จึงต้องเป็นดินแดนลาวด้วย จึงทำให้เจ้าเมืองด่านซ้ายย้ายเมือง (หมายถึงย้ายเมืองด่านซ้ายใหม่ซึ่งอยู่บ้านนาหอ ตำบลนาหอ) และผู้คนซึ่งไม่ต้องการตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสมาตั้งรกรากใหม่ริมฝั่งขวาแม่น้ำหมันซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่บ้านเดิ่นในตัวเมืองด่านซ้ายในปัจจุบัน

* ประมวลจากให้สัมภาษณ์ของชาวบ้าน ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นในตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เรื่องเล่าของพ่อขุนบางกลางหาวมีหลายสำนวนขึ้นอยู่กับการจดจำมาเล่าของแต่ละคน แต่ทุกสำนวนจะมีลักษณะร่วมกันและคล้ายคลึงกัน

** ปัจจุบันเชื่อกันว่าเมืองราดตั้งอยู่ในบริเวณบ้านโป่ง ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์.

นางจิ่งผางนางข้าว ทำลายเมือง และฆ่าตัวตายในที่สุด การเผาเมืองผางนางข้าวทำให้มีข้าวสารดำ
หลงเหลือให้เห็นเป็นจำนวนมากในบริเวณเมืองราด*

การอ้างหรือเชื่อมโยงเอาพ่อขุนบางกลางหาวหรือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และพ่อขุนผาเมือง
เจ้าเมืองราด ถือเป็นบรรพบุรุษของตนถือเป็นการตีความทางประวัติศาสตร์ให้สอดคล้องหรือเป็น
ประโยชน์ต่อกลุ่มชนในสถานการณ์ปัจจุบัน คือในยุคที่กระแสการสร้างชาติไทยและความเป็นไทย
กำลังได้รับความนิยมหรือตอบรับกันอย่างกว้างขวางในสังคมไทย ดังนั้น วิธีการแปลงผ่านความ
เป็นลาวหลวงพระบางไปสู่ความเป็นไทยจึงใช้กลวิธีย้อนรอยอดีตอันไกลโพ้นเพื่อต้องการชี้ให้เห็น
ว่าตนเองมีบรรพบุรุษร่วมกับชาวไทย การมีบรรพบุรุษร่วมกันหมายความว่า ชาวลาวหลวงพระบาง
มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับไทย** ดังนั้นการตีความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชาวลาวหลวงพระ
บางพยายามสร้างความเป็นไทยหรือกำลังแปลงผ่านอัตลักษณ์ให้กลายเป็นคนไทยอย่างเห็นได้ชัด
ซึ่งแน่นอนว่าการเป็นกลายเป็นคนไทยเป็นวิธีการยกระดับสถานภาพของตนเองจากชนพลัดถิ่นที่
อยู่ชายขอบห่างไกลศูนย์อำนาจ และเป็นคนต่างกลุ่มกับคนไทย ซึ่งเป็นเหตุให้ถูกดูถูกเหยียดหยาม
และมีศักดิ์ศรีต่ำต่อยกกว่าไทย ดังนั้น การประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทยจึงมีความหมายต่อ
การดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระบางในสถานการณ์ปัจจุบัน

* สัมภาษณ์, สนม สิงห์สวัสดิ์, 24 ตุลาคม 2547. นอกจากนี้ยังมีสำนวนของนางจ่าปี แสนประสิทธิ์ซึ่งเล่าในทำนอง
เดียวกันว่า “พ่อขุนผาเมืองซึ่งเป็นผู้นำของชนเผ่าไท เป็นเพื่อนสนิทของพ่อขุนบางกลางหาวทั้งสองพระองค์ได้
อพยพผู้คนมาจากตอนใต้ของจีนผ่านลุ่มน้ำโขงเข้าสู่ลุ่มน้ำเหือง โดยพ่อขุนบางกลางหาวสร้างเมืองด่านซ้าย (เก่า)
ส่วนพ่อขุนผาเมืองได้แยกพาผู้คนไปสร้างเมือง “ด่านขวา” ริมแม่น้ำเหืองอีกฝั่งหนึ่งตรงข้ามกับเมืองด่านซ้ายเก่า
ปัจจุบันเมืองที่เชื่อว่าเคยเป็นเมืองด่านขวาคือ บริเวณบ้านนาเบี้ยต่อกับบ้านนาหัวแหลม ตำบลนาหอ อำเภอด่าน
ซ้าย แต่เมื่อผู้คนมีจำนวนมากขึ้น พ่อขุนผาเมืองจึงอพยพไปสร้างบ้านแปงเมืองอยู่บริเวณริมแม่น้ำป่าสัก เรียกชื่อ
ว่า “เมืองราด” บ้างก็ว่า “เมืองคอนเดด” ซึ่งปัจจุบันสันนิษฐานว่าคือบริเวณบ้านโป่ง ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่ม
สัก จังหวัดเพชรบูรณ์”

** ยังอาจตีความหมายได้ว่าเป็นการชี้ให้เห็นว่า ตนเองมีสถานะเป็นชนพื้นเมือง (native) ของประเทศไทยก็ได้
เพื่อแสดงหรือยืนยันถึงความเก่าแก่ด้านประวัติศาสตร์และการมีอยู่ของกลุ่มชนตั้งแต่ก่อนยุคสุโขทัย อย่างไรก็ตาม
ไม่ว่าจะตีความอย่างไรจะเห็นได้ว่าการที่ชาวลาวหลวงพระบางพยายามอ้างความเป็นชนพื้นเมืองในดินแดนไทย
หรืออ้างความเป็นเครือญาติชาติภาษาร่วมกับคนไทยผ่านผู้นำทั้งสองน่าจะมีเป้าหมายเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นพี่
เป็นน้องร่วมเชื้อสายกับคนไทยซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ มีอำนาจ และสถานะทางสังคมเหนือกว่าตน

ภาพที่ 33: อนุสาวรีย์พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด ตั้งตระหง่านอยู่บริเวณ ลีแยกพ่อขุนผาเมือง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเชื่อมโยงผู้นำชาติไทยเข้ามาเป็นวีรบุรุษสร้างเมืองด่านซ้าย และเมืองราด เป็นการขยับขยายอัตลักษณ์หรือสร้างอัตลักษณ์ใหม่เพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างเชิงอำนาจที่ไทยมีเหนือกว่าตนเองผ่านการสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ เพื่อยืนยันการสืบเนื่องวัฒนธรรมมาจากพื้นที่หรือดินแดนเก่าแก่ที่มีความเป็นมายาวนานตั้งแต่ก่อนการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย ลักษณะดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นการปิดบังอำพรางสถานภาพไร้อำนาจของตน ดังนั้นความพยายามสร้างรากเหง้าใหม่ให้แก่ตนเองผ่านการเชื่อมโยงเอาวีรบุรุษของไทยมาเป็นวีรบุรุษของตนเองจึงสอดคล้องกับความต้องการในฐานะคนพลัดถิ่นได้เป็นอย่างดีทั้งในมิติเพื่อใช้เป็นเครื่องปลอบประโลมใจตนเอง แสดงการต่อสู้ดิ้นรน และการขยับขยายอัตลักษณ์ของตน ลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในกลุ่มชนที่ด้อยกว่าอีกกลุ่มชนหนึ่งเสมอไม่เฉพาะแต่ในกรณีของชาวลาวหลวงพระบาง ดังที่ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร แสดงทัศนะว่า

การอ้างอิงเอาวีรบุรุษของอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเหนือกว่ามาเป็นของตนเองเป็นปรากฏการณ์ที่พบได้บ่อยในชนกลุ่มน้อยหรือพวกพลัดถิ่นที่ต้องการแสวงหาจุดหลักทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเฉพาะประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการสร้างบ้านแปงเมืองให้แก่ตนเอง กลวิธีหนึ่งที่นิยมเลือกใช้คือ การรับเอาวัฒนธรรมหรือเรื่องราวของกลุ่มชนที่มีอำนาจมากกว่านำมาเป็นเรื่องเล่าของกลุ่มชนทำนองต้องการให้มีฐานะ หรือมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันหรือให้เกิดการยอมรับและเป็นการประนีประนอมกันทางชาติพันธุ์⁴⁷

⁴⁷ สัมภาษณ์, ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร, 24 กุมภาพันธ์ 2550.

เช่นเดียวกับกรณีชนกลุ่มน้อยพลัดถิ่นชาวไทยใหญ่ที่หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งจากการศึกษาของวันดี สันติวุฒิเมธีพบว่า มีการอ้างอิงพระนเรศวรมาเป็นวีรบุรุษที่กลุ่มชนควรเคารพนับถือ เนื่องจากเป็นกษัตริย์ที่มีความเก่งกล้าสามารถ รบชนะพม่าซึ่งเป็นศัตรูของไทยใหญ่ การสร้างแนวร่วมทั้งในแง่กษัตริย์ผู้มีความสามารถ การสู้รบกับพม่า และการสิ้นพระชนม์ของพระองค์ในฐานะที่ยกทัพไปช่วยไทยใหญ่ที่พม่าเข้ามารุกราน ล้วนเป็นจุดร่วมทางประวัติศาสตร์ การเมือง ที่ชาวไทใหญ่พึงยึดโยงเอามาเป็นหมุดหมายสำคัญในการต่อต้านพม่าร่วมกับไทย จึงไม่แปลกใจที่ชาวไทใหญ่จะรับเอาสมเด็จพระนเรศวรเป็นวีรบุรุษของกลุ่มชนไปด้วย เพราะนอกจากผลทางประวัติศาสตร์ การเมืองแล้ว ยังมีความรู้สึกผูกพันมั่นใจในการใช้ชีวิตอยู่ในเมืองไทย ในฐานะที่ไม่แปลกแยกกับคนไทยมากจนเกินไปนั่นเอง⁴⁸

ในกรณีของชาวลาวหลวงพระบาง การยอมรับและเชื่อมโยงเอาพ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมืองมาเป็นวีรบุรุษของตนจึงน่าจะมีความหมายทั้งในแง่การเมือง ประวัติศาสตร์ และการต่อรอง ประนีประนอมกับไทย โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการสร้างความทรงจำทางประวัติศาสตร์ให้มีสายสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปวงชนชาวไทยในบริบทของท้องถิ่นที่ต้องการบ่งบอกสถานะของความเป็นพลเมืองไทยอย่างเท่าเทียมกัน ทำให้เราต้องตระหนักว่าประวัติศาสตร์ และหรือกลุ่มชาติพันธุ์

⁴⁸ เก็บความจาก วันดี สันติวุฒิเมธี, กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษา หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขา ศึกษามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 118-125. นอกจากนี้จากการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติพบว่า มีชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งมีความขัดแย้งกันระหว่างพวกไตเก่ากับไตใหม่หรือ ไตนอกภายในกลุ่มชนอื่นเนื่องมาจากการกีดกัน “พื้นที่” ที่เกี่ยวเนื่องประโยชน์ทางเศรษฐกิจในด้านการเป็นแรงงานรับจ้างในพื้นที่ แต่ท่ามกลางความขัดแย้งทางเศรษฐกิจนี้ พรหมแดนทางชาติพันธุ์ก็ยังคงได้รับการผลิตซ้ำและสร้างใหม่อยู่ตลอดเวลา โดยผ่านพิธีกรรมและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความพยายามของแรงงานพลัดถิ่นไทใหญ่ที่จะนำเสนอตนเองในฐานะเป็น “คนไท” ที่มีรากเหง้าและบรรพบุรุษร่วมกับคนไทยในประเทศไทย โดยผ่านการนับถือพระนเรศวรและการสร้างพระธาตุที่บ้านต้นสูง [...] ดังนั้นสำหรับชาวไทยใหญ่ “บ้าน” หรือที่อยู่ใหม่จึงเป็นบ้านที่ต้องการสร้างร่วมกับพี่น้องคนไทย พระธาตุของสมเด็จพระนเรศวรกลายเป็นสัญลักษณ์ของความหวังและความรุ่งโรจน์ เป็นความพยายามของผู้อพยพที่ไร้รากในการสร้างความเชื่อมโยงกับแผ่นดินใหม่ และความพยายามค้นหาพื้นที่และของตนเองโดยสร้างความผูกพันกับพื้นที่ใหม่ และสร้างรากเหง้าของตนเองผ่านจินตนาการของบ้านเกิดที่ตนจากมาว่ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับแผ่นดินไทย ดูเพิ่มเติมใน ยศ สันตสมบัติ, อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย 1 (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551), หน้า 70-71.

เป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคม และก่อปรูปรูขึ้นจากความทรงจำเกี่ยวกับอดีตที่ปัจเจกหรือกลุ่มชนพยายามแสดงตัวตนว่าพวกเขาคือชาวไทยที่สืบเนื่องวัฒนธรรมกันมาตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัยนับว่าเป็นยุทธวิธีหนึ่งในการจัดวางตัวตนทางประวัติศาสตร์ให้เชื่อมโยงกับคนไทยและความเป็นไทย แม้ว่าข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์จะเป็นเช่นไร หรือคนไทยจะยอมรับหรือไม่ ไม่ใช่ประเด็นที่ชาวลาวหลวงพระบางให้ความสำคัญ แต่สิ่งที่สำคัญกว่าคือ การประกอบสร้างและยึดถือ ครอบครองพื้นที่แห่งความทรงจำของกลุ่มชนในลักษณะดังกล่าว จัดเป็นวาทกรรมหนึ่งซึ่งสร้างความผูกพันเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบันเข้าด้วยกันได้อย่างคึกคัก แม้จะขัดแย้งแตกหักหรือลดทอนความเป็นลาวหลวงพระบางที่สืบทอดกันมาเป็นประวัติศาสตร์กระแสหลักของกลุ่มชนมาช้านาน แต่การวิวาทะกันระหว่างความทรงจำหลักเรื่องการเมืองมาแต่เมืองหลวงพระบาง ซึ่งรับรู้กันทั่วไปผ่านตำนาน และเรื่องเล่าในวิถีชีวิตที่ผู้เฒ่าผู้แก่มักเล่าให้ลูกหลานฟังกับสำนึกความเป็นไทยที่เบียดแทรกเข้ามาในพื้นที่ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ เป็นบทสะท้อนอัตลักษณ์ที่ดำรงอยู่อย่างขัดแย้ง แตกหัก และไร้เอกภาพของชาวลาวหลวงพระบางในสังคมร่วมสมัย

การแปลงผ่านความเป็นไทยเชื่อมโยงผ่านวาทกรรมประวัติศาสตร์ชาติดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องอย่างมากกับบริบทภายในรัฐชาติไทยทั้งเรื่อง การสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทยในยุครัฐนิยม ผลกระทบจากวาทกรรมการพัฒนา (และความสับสนวุ่นวายของกระแสบริโภคนิยม โลกาภิวัตน์ การท่องเที่ยว และท้องถิ่นนิยม) ซึ่งแผ่ขยายเข้าสู่ชุมชนจนทำให้ต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการดำเนินชีวิต รวมทั้งปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้สอดคล้องกับกระแสโลกที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เป็นไทย ผู้วิจัยพบว่า ส่วนหนึ่งเกิดจากนักวิชาการท้องถิ่นนิยม นักปกครองท้องถิ่นที่ขานรับนโยบายการผลิตท้องถิ่นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงมีความพยายามสืบสร้าง “อดีต” ของตนเองขึ้นมาให้ดูเก่าแก่ ล้ำค่า และอลังการจึงมีการเชื่อมโยงพื้นที่ในชุมชนเข้ากับเรื่องราวของพ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมือง รวมทั้งมีการเรียกร้อยเอาพื้นที่เมืองหล่มเก่าให้มีความเชื่อมโยงกับเจ้าแม่เข็มทอง* ซึ่งเชื่อว่าเป็นมเหสีของพ่อขุนผาเมือง ก่อนที่พระองค์จะอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเขมร ใน *ตำนานเจ้าแม่เข็มทอง* เล่าว่า

* กล่าวคือ ทั้งสามชุมชนมีการรื้อฟื้น โบราณสถานในชุมชนเพื่อสร้างความสอดคล้องต้องกันกับความเชื่อที่ผลิตขึ้นใหม่เช่น ในเมืองด่านซ้ายมีความพยายามสืบสร้างโบราณสถานเก่าแก่ในตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย ซึ่งถูกทำให้เชื่อว่าเป็นเมืองด่านซ้ายเก่าก่อนที่พ่อขุนบางกลางหาวจะย้ายมาตั้งเมืองใหม่ในบริเวณเมืองด่านซ้ายใหม่⁴⁹ ส่วนกรณีพ่อขุนผาเมืองก็เชื่อมร้อยเข้ากับพื้นที่บริเวณตำบลโป่ง อำเภอล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ซึ่งมีเจดีย์ข้าวสารคำ และข้าวสารคำซึ่งเชื่อว่าการเผาเมืองของพระนางสิงขรเทวี ส่วนเมืองหล่มเก่าเชื่อว่าบริเวณวัดตาล ในอำเภอล่มเก่าคืออดีตวังตาลของเจ้านางเข็มทองซึ่งแยกตัวออกมาสร้างราชวังใหม่หลังจากที่พ่อขุนผาเมืองอภิเษกสมรสใหม่

เจ้าแม่เข้มทองเป็นธิดาเจ้าเมืองหล่ม เป็นมเหสีเอกของพ่อขุนผาเมืองอาศัยอยู่ที่เมือง
 ราวแต่ต่อมาพ่อขุนผาเมืองแต่งงานกับนางสิงขรเทวีธิดาพญาขอมเป็นเหตุให้นางเข้มทองโกรธ
 และน้อยใจจึงขอแยกตัวกลับมาอยู่ที่เมืองหล่ม นางได้สร้างวังตาลขึ้นใหม่นอกจากนี้ยังสร้างวัด
 ตาลขึ้นเพื่อให้เป็นสิริมงคลภายในวัง ปัจจุบันคือวัดตาล ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองหล่มเก่า⁵⁰

การสร้างตำนานเจ้าแม่เข้มทองน่าจะเป็นความพยายามสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นใน
 ชุมชนทั้งสามอำเภอในการปรับเปลี่ยนหรือสร้างอำนาจทางวัฒนธรรมขึ้นมา เนื่องจากในชุมชน
 ด้านซ้ายมีพ่อขุนบางกลางหาวเป็นปฐมกษัตริย์ในการสร้างบ้านแปงเมือง ส่วนชุมชนหล่มสักเองก็มี
 พ่อขุนผาเมืองซึ่งเชื่อว่าเป็นเจ้าเมืองราวตามที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ชาติไทย แต่ทว่าในชุมชน
 เมืองหล่มเก่าซึ่งเป็นเมืองเก่าแก่และมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาควบคู่กับเมืองด้านซ้ายและเมือง
 หล่มสัก (หมายถึงเมืองราว) แต่ทว่าไม่มีสิ่งใดที่จะเชื่อมโยงความเป็นเมืองเก่าแก่ให้อยู่ร่วมสมัยกับ
 พ่อขุนทั้งสองจึงจำเป็นต้องสร้างตำแหน่งแห่งที่ให้แก่เจ้าแม่เข้มทองเป็นธิดาเจ้าเมืองหล่มและถูกจัด
 วางให้เป็นมเหสีเอกของพ่อขุนผาเมืองก่อนที่จะแต่งงานใหม่กับเจ้าหญิงเขมร ซึ่ง
 สอดคล้องกับโบราณสถานที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่นได้แก่ วังตาลและวัดตาลซึ่งกำลังจะถูกทำให้เชื่อว่า
 น่าจะเป็นร่องรอยการมีตัวตนของเจ้าแม่เข้มทองผ่านการสร้างตำแหน่งเจ้าแม่เข้มทองในยุคปัจจุบัน

อนึ่งการนำเสนอเรื่องเจ้าแม่เข้มทอง นอกจากเป็นการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชาวลาว
 หลวงพระบางเมืองหล่มเก่าให้กลายเป็นไทยแล้วยังสามารถพิจารณาเชื่อมโยงเข้ากับสัญลักษณ์ของ
 การสร้างชุมชนใหม่ของชาวลาวหลวงพระบาง กล่าวคือ มีการยกย่องเจ้าแม่เข้มทองให้เป็นวีรกษัตริ
 ย์เคียงคู่กับวีรบุรุษเช่นพ่อขุนผาเมืองผ่านการสร้างบ้านแปงเมืองของเจ้านางเข้มทอง ซึ่งมีความ
 สอดคล้องกับความเป็นมาของกลุ่มชนอพยพย้ายถิ่นมาจากที่อื่น ดังนั้นความหวังความปรารถนาที่
 จะสร้างบ้านแปงเมืองให้เข้มแข็งมั่นคงด้วยการกำหนดให้เจ้าแม่เข้มทองต้องแยกตัวออกมาสร้าง
 บ้านเมืองจึงอาจเป็นสัญลักษณ์เชื่อมโยงไปสู่สำนักของชาวลาวหลวงพระบางในการพยายามจะ
 สร้างเมืองใหม่เพื่อให้เป็น “แผ่นดินแม่” แทนถิ่นเดิมคือ เมืองหลวงพระบาง ราชอาณาจักรล้านช้าง
 ก็เป็นได้ นอกจากนี้หากพิจารณาในเชิงสัญลักษณ์ อาจพิจารณาได้ว่าการสร้างเมืองเพื่อให้เป็น
 “แผ่นดินแม่” มีความสัมพันธ์กับ “ความเป็นแม่” หรือความเป็นเพศหญิงหรือเพศแม่ของพระนาง
 เข้มทอง (ซึ่งถูกใช้เป็นสัญลักษณ์แทนอุดมการณ์ดังกล่าว) เพราะตามข้อเท็จจริงแล้วใน
 ประวัติศาสตร์ไทยไม่เคยปรากฏเรื่องราวของเจ้าแม่เข้มทองว่าเป็นธิดาเจ้าเมืองหล่มหรือเป็น “มเหสี
 เอก” ของพ่อขุนผาเมืองแต่อย่างใด แต่ทว่าในการรับรู้ของชาวลาวหลวงพระบางในเมืองหล่มเก่ากลับมี
 การประดิษฐ์เรื่องราวของเจ้าแม่เข้มทองขึ้นอย่างเป็นระบบ มีการจัดวางตำแหน่งเจ้าแม่เข้มทองให้

⁵⁰ สัมภาษณ์, ล้วน คำมุง, 5 ตุลาคม 2547.

เป็นมเหสีเอกของพ่อขุนผาเมืองและเชื่อมโยงให้เข้ากับกลุ่มชนด้วยการกำหนดให้นางแยกตัวออกมาสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่เมืองหล่มซึ่งเป็นเมืองของชาวหลวงพระบาง (แม้ว่าจะอพยพมาอยู่ภายหลังก็ตาม) จึงเป็นการสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยุคใหม่ขึ้นมาอย่างเป็นระบบ อีกทั้งเชื่อมโยงเข้ากับสัญลักษณ์แห่งความเป็นเพศหญิงได้อย่างลึกซึ้ง

ภาพที่ 34: ศาลเจ้าแม่เข็มทอง มเหสีเอกของพ่อขุนผาเมือง ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดศาล ตำบลหล่มเก่า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

มีข้อสังเกตว่าทั้งเรื่องราวของเจ้าแม่เข็มทอง พ่อขุนผาเมือง และพ่อขุนบางกลางหาวซึ่งประกอบสร้างขึ้นมา ก็มีได้มีความหมายตายตัวหรือเป็นไปในลักษณะเบ็ดเสร็จเด็ดขาด หรือเข้ามาแทนที่ความทรงจำเกี่ยวกับอดีตของกลุ่มชนเกี่ยวกับการอพยพมาจากราชอาณาจักรหลวงพระบางในยุคสมัยปัจจุบัน เนื่องจากคนในท้องถิ่นเองก็เกิดความคลางแคลงใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบุคคลเหล่านี้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณสถาน โบราณวัตถุเก่าแก่ที่มีอยู่ภายในชุมชน เช่น ในวัดศาลมีสถาปัตยกรรม และพุทธศิลป์เป็นศิลปะล้านช้างหลวงพระบางเป็นสิ่งที่ยืนยันอัตลักษณ์วัฒนธรรมว่ามีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับชนชาวลาวหลวงพระบางอย่างเด่นชัด (รวมทั้งวัดอื่นๆ ภายในชุมชนทั้งสามเป็นศิลปะสกุลช่างหลวงพระบาง ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้ว) มีพิกัดต้องกล่าวถึงความป็นจริงทางสังคมวัฒนธรรมและภาษาของกลุ่มชน ซึ่งเป็นอัตลักษณ์บ่งบอกอย่างเด่นชัดก็คือ กลุ่มชนลาวหลวงพระบาง แต่ในที่นี้ผู้วิจัยมิได้ต้องการชี้ว่าความเป็นจริงคืออะไร แต่ต้องการอธิบายให้เห็นว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับวีรบุรุษ วีรสตรีในจินตนาการของชาวหลวงพระบางเมืองด่านซ้าย เมืองหล่มสัก และเมืองหล่มเก่า นั้นเกิดจากการตีความประวัติศาสตร์ และตำนานในลักษณะการสร้างความรู้ขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อเชื่อมโยงความเป็นลาวหลวงพระบางเข้ากับความเป็น

ไทย ตำนาน โบราณสถาน และอนุสาวรีย์ รวมทั้งสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ซึ่งอยู่ในช่วงดำเนินการเพื่อ
 ประกอบส่วนให้เรื่องเล่าเหล่านี้ดูสมจริงมากยิ่งขึ้น *

ยิ่งไปกว่านั้น หากสอบถามชาวบ้านทั้งในเมืองค่านซ้าย เมืองหล่มสัก และเมืองหล่มเก่า
 เกี่ยวกับพ่อขุนทั้งสองและเจ้านางเข้มทอง คนในพื้นที่ส่วนใหญ่แทบจะไม่รู้จักหรือรับรู้เกี่ยวกับ
 ความเป็นมาของบุคคลเหล่านี้ เพียงแต่แนะนำให้ไปดูโบราณสถานที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในชุมชน
 เท่านั้น รวมทั้งความรู้สึกที่มีความขัดแย้งกับประวัติศาสตร์ความทรงจำของตนเองที่สืบทอดมาจาก
 บรรพบุรุษว่ากลุ่มชนของตนเองเป็นลาวหลวงพระบาง (และลาวเวียงจันทน์ในเขตอำเภอหล่มสัก
 บางส่วน) พอพย่ายถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้เมื่อ 200 กว่าปีที่แล้ว ดังนั้นความเชื่อเรื่องพ่อขุนทั้งสอง
 รวมทั้งเจ้าแม่เข้มทองน่าจะเป็นสิ่งแปลกปลอมที่แทรกอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้าน เพราะนอกจาก
 ชาวบ้านมิได้รับรู้อย่างแพร่หลายหรือไม่รู้ว่ามี ความเกี่ยวข้องกับตนเองอย่างไรแล้ว ยังไม่มีบทบาท
 ต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน รวมทั้งไม่มีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อรองรับแต่อย่างใด
 ในทางตรงกันข้ามชาวบ้านกลับให้ความสำคัญและเคารพศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ เช่น ในเมือง
 หล่มเก่ามีความเลื่อมใสศรัทธาในพระเจ้าใหญ่ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง-เชียงแสน พระ

* เช่น เมืองหล่มสักมีการสร้างอนุสรณ์สถานพ่อขุนผาเมืองขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2546 โดยอ้างว่าเป็นเมืองโบราณของพ่อ
 ขุนผาเมือง (ผู้นำในกระบวนการสร้าง ได้แก่ นายดิเรก ถึงฝั่ง ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์และคนในตระกูลเพชร
 บูรณ์ ซึ่งเป็นครกูลผู้ปกครองเก่าของเมืองเพชรบูรณ์) ผู้วิจัยพบว่า บนฐานอนุสาวรีย์ของพ่อขุนผาเมือง บริเวณ
 อนุสรณ์สถานดังกล่าว มีการจารึกบทประพันธ์ไว้ว่า “แผ่นดินนี้ของกูผู้สร้างชาติ ใครบังอาจคิดร้ายทำลายหลอน
 ลูกหลานกูจะไม่ยอมให้บันทอน แผ่นดินนอนแห่งนี้มีชื่อไทย” หรืออีกด้านหนึ่งจารึกไว้ว่า “บริเวณที่ตั้งอนุสรณ์
 สถานแห่งนี้คือ แผ่นดินของเมืองราด เมืองของพ่อขุนผาเมืองที่เป็นแหล่งรวมนักรบผู้กล้าหาญจนสามารถขับไล่
 ขอมออกจากกรุงสุโขทัย และสถาปนาเป็นอาณาจักรไทยที่มั่นคงมาจนทุกวันนี้ จึงสามารถกล่าวได้ว่า ไม่มีพ่อขุน
 ผาเมือง ไม่มีประเทศไทย” ลักษณะดังกล่าวเป็นการพยายามเชื่อมโยงให้เห็นว่ากลุ่มชนของตนเองมีความเกี่ยวข้องกับ
 พ่อขุนผาเมืองและประเทศไทย ดังนั้นตนเองที่อาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ในฐานะลูกหลานของพ่อขุนจึงเป็น “คน
 ไทย” โดยสายเลือด เพื่อพยายามปิดบังซ่อนเร้นความเป็น “ลาว” โดยเชื้อสายอย่างเห็นได้ชัดและสอดคล้องกับ
 แนวคิดสลายความเป็นลาว หลอมรวมความเป็นไทยในสมัยนิยมไทย เพียงแต่บริบทที่เกิดขึ้น ณ ปัจจุบันเป็นการ
 สืบเนื่องความคิดดังกล่าวแต่ถูกนำมาผลิตซ้ำสร้างใหม่ในบริบทของการท่องเที่ยว และกระแสท้องถิ่นนิยมในยุค
 โลกาภิวัตน์ ส่งผลให้เกิดการปะทะประสานกันระหว่าง ความเป็นไทยกับความเป็นลาวจนทำให้ชนท้องถิ่นเกิด
 ความสับสนในอัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ของตนเอง และเลือกที่จะอยู่อย่างประนีประนอม ในลักษณะ “หนึ่งคนสอง
 ร่าง” หมายถึง เป็นคนไทยเชื้อสายลาว หรือเป็นทั้งคนไทยและคนลาวที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นหนึ่ง ในดินแดน
 ประเทศไทย นอกจากนี้ในปี 2547 ยังมีการสร้างหอผีหรือค้ำหลักของเจ้าแม่เข้มทองขึ้นมาใหม่เพื่อเชิดชูเกียรติ
 หรือชี้ให้เห็นว่าดินแดนบริเวณนี้คือถิ่นที่อยู่เดิมของเจ้าแม่เข้มทองและมีข้อความจารึกไว้ในทำนองเดียวกันดัง
 ภาพที่ 34 และ 35.

หมู่บ้านคูเมืองของชาวหล่มเก่ามาแต่โบราณ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับผีวีรบุรุษผู้นำลาวหลวงพระบางในยุคอพยพย้ายถิ่นเพื่อสร้างบ้านแปงเมืองในท้องถิ่นหล่มเก่า ส่วนเมืองด่านซ้ายก็ให้ความสำคัญกับพระธาตุศรีสองรัก และผีเมืองเจ้าพ่อด่านซ้ายซึ่งมีบทบาทสูงสุดในวิถีชีวิตโดยมิได้มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธหรือมีการแสดงออกใดชี้ให้เห็นความสำคัญหรือสัมพันธกับพ่อขุนบางกลางหาวแต่อย่างใด

ภาพที่ 35: อนุสรณ์สถานพ่อขุนผาเมือง ถูกสร้างขึ้นใหม่บริเวณ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ในบริบทของการท่องเที่ยว โลกาภิวัตน์ และท้องถิ่นนิยม

ในแง่วิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมและในมิติทางชาติพันธุ์ พ่อขุนผาเมือง พ่อขุนบางกลางหาว และเจ้าแม่เข้มทองคือสิ่งแปลกปลอมที่ทางการหรือผู้นำท้องถิ่น (หมายถึงข้าราชการไทย เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ผู้นำส่วนท้องถิ่น ฯลฯ) พยายามอุปโลกน์ขึ้นมาภายใต้แนวคิดกระบวนการกลายเป็นไทยหรือการทำให้คนลาวพื้นถิ่นมีสำนึกแห่งความเป็นไทยโดยสมบูรณ์ ซึ่งดูเหมือนชาวลาวหลวงพระบางจะน้อมรับเอาเรื่องเล่าดังกล่าวประสมประสานเป็นความทรงจำเกี่ยวกับอดีตของตนเอง แม้ยังไม่อาจเบียดขับหรือแทรกแซงความทรงจำว่าด้วยการอพยพย้ายถิ่นมาจากราชอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางได้สำเร็จก็ตาม แต่ชาวลาวหลวงพระบางก็ใช้เรื่องเล่าดังกล่าวแสดงออกให้รู้ว่าตนเองเป็นชาวไทย-ลาวหลวงพระบาง หรือเป็นคนไทยแต่มีเชื้อสายลาวหลวงพระบาง ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ผสมระหว่างไทยและลาว ดังนั้นอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางพิจารณาในบริบทของคนพลัดถิ่นเห็นได้ชัดว่ามีความเลื่อนไหลทั้งขัดแย้ง ไร้เอกภาพ และมีลักษณะประนีประนอม รวมถึงสามารถที่จะปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจและปัจจัยแวดล้อมภายนอกที่ผันแปรไปตามกระแส ทั้งนี้เพราะอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นจากความทรงจำเกี่ยวกับอดีตของตนเอง ซึ่งยังไม่อาจเสร็จสมบูรณ์และยังอยู่ในกระบวนการสร้างต่อไป

การสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่ผ่านการนิยามประวัติศาสตร์บนพื้นที่ซึ่งมีความซับซ้อนทางความหมาย และบนความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับไทยทำให้อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางมีความไม่แน่นอน เนื่องจากการจดจำตัวตนผ่านอดีตนั้นมีความขัดแย้ง ข้อนแย้งกันอย่างเด่นชัดระหว่างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางกับอัตลักษณ์ใหม่ที่กำลังประกอบสร้าง อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ของการสร้างอัตลักษณ์ผ่านประวัติศาสตร์ชุดพ่อนั้นมิใช่สิ่งเลวร้ายแต่ประการใด ในทางตรงกันข้าม กลับส่องสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตและการปรับตัวของชาวลาวหลวงพระบางในยุคปัจจุบันซึ่งจำเป็นต้องแสวงหาแหล่งอ้างอิงใหม่ๆ ให้แก่กลุ่มชน เพื่อใช้เป็นเครื่องแสดงตำแหน่งแห่งที่ แสดงตัวตนในโลกสมัยใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทกระแสโลกาภิวัตน์ ท้องถิ่นนิยม และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กล่าวให้ถึงที่สุด การสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่ให้มีรากเหง้าที่สืบสาวได้อย่างยาวไกล เป็นความพยายามในการหาพื้นที่และการจัดวางตัวตนลาวหลวงพระบางในพื้นที่ของอำนาจเพื่อทำให้คนลาวหลวงพระบางมีอำนาจมากขึ้นในการต่อรองและประนีประนอมกับไทยซึ่งครอบงำวัฒนธรรม ตลอดระยะเวลาที่ชาวลาวหลวงพระบางตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว

ดังนั้น ดำเนินในบริบทของสังคมชาวลาวหลวงพระบางจึงมีคุณค่าในฐานะเป็นเครื่องสะท้อนจารีตทางความคิด วิธีชีวิตและการดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระบางได้อย่างน่าสนใจ ดังที่ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ กล่าวไว้ว่า “จุดแข็งที่สุดอย่างหนึ่งของตำนาน ที่ทำให้มันสามารถอยู่รอดและดำรงบทบาทได้ยาวนาน ในระบบวัฒนธรรม ก็คือการที่ตำนานมีความคลาดเคลื่อนและลื่นไหลอยู่เป็นธรรมชาติ คล้ายๆ กับว่าจะมีตัวตน แต่ไม่มีตัวตน คล้ายๆ กับว่าจะจับต้องได้ แต่ก็จับต้องไม่ได้ คุณสมบัติเหล่านี้ ได้เอื้ออำนวยให้ตำนานสามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างหลากหลาย ภายใต้กระแสวัฒนธรรมที่มีพลวัตเลื่อนไหล”⁵¹

การสร้างความทรงจำเกี่ยวกับอดีตผ่านตำนานเมือง และตำนานวีรบุรุษของชาวลาวหลวงพระบางจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างอัตลักษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ แสดงทัศนะว่า “ความทรงจำเกี่ยวกับอดีตของคนเรานั้นมีความสำคัญ เพราะอาศัยความทรงจำนี้แหละที่เราใช้เป็นฐานในการสร้างตัวตนของเราเองขึ้นในปัจจุบัน และสร้างความคาดหวังของเราขึ้นสำหรับอนาคต ฉะนั้น ถ้าเราสามารถกำหนดความทรงจำของใครได้ เราก็กำหนดปัจจุบันและอนาคตของเขาได้ด้วย อำนาจในสมัยไหนก็ตาม เกี่ยวพันกับการกำหนดความทรงจำของผู้คนทั้งสิ้น เพียงแต่ว่าอาจไม่ได้กำหนดด้วยแบบเรียนทางประวัติศาสตร์ หากกำหนดด้วยตำนาน, นิทาน

⁵¹เสมอชัย พูลสุวรรณ, “ชุมชนไตใหญ่ร่วมสมัยกับกระบวนการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์: กรณีเมื่อน้ำคำ รัฐไตใหญ่,” ใน วิทยาศาสตร์กับความจริงในวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2544), หน้า 152.

, พิธีกรรม, ภาพเขียนฝาผนัง, ความเชื่อ, คัมภีร์ศาสนา ฯลฯ”⁵² จึงไม่แปลกที่ชาวลาวหลวงพระบาง จะถูกขี้นมานิยม หรือสร้างความทรงจำเกี่ยวกับอดีตของตนเองขึ้นมาใหม่เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับไทยให้ตนเองมีอำนาจและการต่อรองมากขึ้น เพื่อใช้เป็นฐานในการสร้างอัตลักษณ์ในปัจจุบันให้เลื่อนไหลในบริบทของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่เปิดกว้างขึ้น โดยคาดหวังว่าสิ่งที่ผลิตขึ้นใหม่จะทำให้ตนเองมีสถานะทัดเทียมกับไทย ตลอดจนการยอมรับในความแตกต่าง หลากหลาย และเท่าเทียมกันในมิติความเป็นมนุษย์

กล่าวโดยสรุป *ตำนานเมืองค่านซ้าย* และ *เมืองรัต* กับความเป็นมาของพ่อขุนบางกลางหาว และพ่อขุนผาเมือง รวมทั้งการแสวงหาดำแหน่งแห่งที่ให้เจ้าแม่เข้มทองนั้น น่าจะมีเป้าหมายหลักสำคัญคือ ต้องการแสดงอัตลักษณ์ว่าตนเองเป็นคนไทย การเป็นคนไทยเป็นได้โดยผ่านการมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติคือการมีวีรบุรุษร่วมกับไทย เพื่อให้ไทยยอมรับในความเป็นคนไทยของตนเอง หรือกล่าวให้ถึงที่สุดคือ ต้องการให้ไทยยอมรับในความเป็นคนลาวหรือยอมรับในความแตกต่างทางวัฒนธรรมของตน ไม่ว่าจะตีความอย่างไรก็ล้วนนำไปสู่ข้อเท็จจริงที่ว่า ชาวลาวหลวงพระบางต้องการยกหรือเลื่อนสถานภาพจากคนที่ดูประหนึ่งว่าต่ำต้อยกว่าไทยให้มีศักดิ์ศรีของความเป็นคน (ไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือคนลาวหลวงพระบาง) ทัดเทียมกับคนไทย (ภาคกลาง) ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศผ่านการพยายามผนวกรวมความเป็นไทยและความเป็นลาวไว้ด้วยกัน นอกจากนี้ยังแสดงออกผ่านเรื่องเล่าอื่นๆ เช่น พบใน *ตำนานเจ้าพ่อสุลิว* ซึ่งเป็นเจ้าพ่อประจำชุมชนบ้านน้ำครั่ง ตำนานนี้แสดงถึงการยอมรับอำนาจการปกครองของไทย และการผนวกตนเองเข้ากับความเป็นไทย โดยเล่าว่า

เจ้าพ่อสุลิวอพยพมาจากเมืองเป็งจานเนื่องจากเกิดศึกสงครามและโรคระบาด จึงได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาเรื่อยๆ จนถึงหนองขาม ได้อยู่อาศัยที่หนองขามประมาณ 7 ปี หลังจากนั้นจึงได้อพยพไปอยู่ที่บ้านนาทรายเป็นเวลาหลายปี ต่อมาเมื่อคำสั่งจากเจ้าเมืองนครเด็ดให้ไปตัดไม้มาดัดที่วังบาลเพื่อส่งไปสร้างเสาหลักเมืองหลวงกรุงเทพฯ จึงนำลูกน้องจำนวนหนึ่ง ได้แก่ เจ้าพ่ออู่คำ ขุนจก ขุนศรี ขุนเหล็กซี ขุนไกร ขุนไชย ขุนเดชรักษา เจ้าพ่อพรหมทัต และท้าวคำแดง ไปตัดต้นไม้มาดัด เมื่อตัดไม้มาดัดซึ่งต้นไม้ใหญ่มากสามารถวางพาข้าวได้ 100 พาและจัดส่งต้นไม้ไปแล้ว เจ้าพ่อสุลิวก็กลับมาปกครองบ้านน้ำครั่งซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มากผู้คนอยู่ดีกินดี ทำให้เจ้าพ่อขามแดงยกลูกสาวชื่อ นางปัทมาวดีให้และมีลูกด้วยกันหนึ่งคนคือ ท้าววรบุตรและปกครองบ้านเมืองสืบต่อมาอย่างมีความสุข เมื่อตายลงก็ถูกยกย่องให้เป็นผีเจ้านายคุ้มครอง

⁵² นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ประวัติศาสตร์ ชาติ ปัญญาชน* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), หน้า 101. การเน้นข้อความนี้เป็นของผู้วิจัย.

ชุมชนน้ำครั่งสืบมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีศาลเจ้าพ่อสุลึงเป็นสถานที่สิงสถิตวิญญาณอยู่กลาง หมู่บ้านน้ำครั่ง⁵³

ตำนานดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับตำนานสิบขุนพลผู้นำลาวหลวงพระบาง เพียงแต่เล่าเรื่องให้แตกต่างออกไป คือ กล่าวถึงการอพยพย้ายถิ่นมาจากเมืองเป็งจานเนื่องจากเกิดโรคระบาด และภัยแล้ง เมื่อพบดินแดนอุดมสมบูรณ์จึงตั้งถิ่นฐานอยู่ในบ้านน้ำครั่ง ลักษณะร่วมของตำนานทั้งสองคือ แสดงให้เห็นว่าชนกลุ่มนี้มีใช้กลุ่มชนดั้งเดิมในดินแดนนี้ และเห็นประสบการณ์ร่วมของชาวลาวหลวงพระบางเกี่ยวกับการได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติทั้งจากมนุษย์เป็นผู้กระทำเช่น สงคราม และจากภัยธรรมชาติเช่น ภัยแล้ง และโรคระบาด เป็นต้น * อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญของตำนานคือ การแสดงให้เห็นว่า การที่ผู้นำชุมชนคือ เจ้าพ่อสุลึงร่วมกับผู้นำคนอื่น ๆ ตัดไม้มาดัด ซึ่งเป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองส่งไปสร้างเสาหลักเมืองกรุงเทพฯ เป็นการแสดงออกโดยนัยว่า ชาวลาวหลวงพระบางแสดงการยอมรับอำนาจการปกครองของไทย และเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างประวัติศาสตร์ชาติไทยในการก่อตั้งกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 1 กล่าวได้ว่า ลักษณะการสร้างเรื่องเล่าดังกล่าวเป็นการประกอบสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบาง แสดงผ่านการมีส่วนร่วมในการสร้างประวัติศาสตร์ชาติร่วมกับไทยซึ่งเป็นกลวิธีช่วงชิงพื้นที่ในหน้าประวัติศาสตร์ชาติไทยเพื่อสอดแทรกตัวตนของกลุ่มชนเข้าไป สันนิษฐานว่ามีจุดมุ่งหมายเพื่อต่อรองอำนาจในมิติทางการเมือง และประวัติศาสตร์อย่างหนึ่งของชาวลาวหลวงพระบาง ทั้งนี้เพราะประวัติศาสตร์ชาติที่มุ่งสร้างความเป็นไทยนั้นได้ละเลยความแตกต่างหลากหลายและไม่ยินยอมให้ชนกลุ่มน้อยต่างเชื้อชาติเข้าร่วมอยู่ในประวัติศาสตร์ชาตินั้นเอง

มีข้อสังเกตว่า การยอมรับอำนาจการปกครองของไทยหรือ การผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งของไทยผ่านการเชื่อมโยงตนเองเข้ากับประวัติศาสตร์ชาติในการสร้างเมืองหลวงกรุงเทพฯ นี้ มิได้ปรากฏอยู่เฉพาะในกลุ่มชาวลาวหลวงพระบางเท่านั้น ชนกลุ่มน้อยกลุ่มอื่นที่อยู่ภายใต้การปกครองของไทย เช่น ชาวไทยยวน ซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากเชียงแสนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมือง

⁵³ สัมภาษณ์, เดือน ทองยิ่ง, 5 มกราคม 2550.

* สังเกตชื่อตัวละคร ลูก และเมีย ของท้าวสุลึงเห็นได้ว่า มีชื่อสอดคล้องกับตัวละครในวรรณกรรมเรื่องสุลึง ซึ่งเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมสูงสุดในท้องถิ่น จึงเป็นไปได้ว่าบรรพบุรุษลาวหลวงพระบางในชุมชนนำตัวละครในนิทานมาผูกเรื่องเชื่อมโยงเข้ากับประวัติศาสตร์การอพยพ หรือความเป็นมาของกลุ่มตนเองซึ่งเป็นกลวิธีหนึ่งที่ได้รับคามนิยม เช่นเดียวกับชาวลาวพวน จังหวัดนครนายกที่เชื่อมโยงเอาตัวละครเรื่องกาละเกดมาเป็นเจ้าพ่อเจ้าแม่ของตนเพื่อเป็นข้ออ้างในการหยุดงานของตน ดูรายละเอียดใน ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์, “วรรณกรรมไทพวน: ความสัมพันธ์กับกลุ่มชน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

สระบุรีในสมัยรัชกาลที่ 1 ก็มีลักษณะการแสดงออกในลักษณะเดียวกันคือ พยายามเบียดแทรกกลุ่มชนของตนเองเข้าไปในประวัติศาสตร์รัฐชาติด้วยการมีส่วนร่วมในการสร้างเมืองหลวงกรุงเทพฯ เช่นกัน คือมีการสรรหาไม้ตะเคียนชั้นดีนำไปถวายรัชกาลที่ 1 เพื่อทำเป็นเสาหลักเมืองกรุงเทพฯ

ประเด็นสำคัญคือ เพราะเหตุใดชาวไทยวนและชาวลาวหลวงพระบางจึงมีเรื่องเล่าที่แสดงถึงการเชื่อมโยงตนเองเข้ากับประวัติศาสตร์การสร้างกรุงเทพฯ ในลักษณะเดียวกัน ผ่านโครงเรื่องเดียวกันนั้นคือกำหนดให้กลุ่มชนของตนยอมรับคำสั่งจากพระมหากษัตริย์ไทยในการสรรหาต้นไม้ชั้นดีเพื่อนำไปสร้างเสาหลักเมืองกรุงเทพฯ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะการสร้างเมืองหลวงกรุงเทพฯ และการเฉลิมฉลองชื่นชมความงดงามและความภาคภูมิใจในเมืองหลวงแห่งใหม่นี้ น่าจะยังอยู่ในความทรงจำของชาวไทยอย่างน้อยที่สุดสืบเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ 3* เป็นไปได้ว่าชนกลุ่มน้อยชายขอบทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นชาวไทยวนหรือชาวลาวหลวงพระบาง (รวมถึงกลุ่มชนอื่นแต่ผู้วิจัยยังไม่พบเรื่องเล่าในลักษณะนี้) ได้พยายามปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เป็นไทย โดยนำเหตุการณ์สำคัญ เช่น การสร้างเมืองหลวงกรุงเทพฯ มาผลิตใหม่เพื่อจัดวาง หรือสอดแทรกตัวตนของกลุ่มชนให้มีส่วนร่วมในประวัติศาสตร์รัฐชาติไทย เช่นการจัดส่งไม้ชั้นดีเพื่อนำไปสร้างเสาหลักเมืองกรุงเทพฯ** ลักษณะเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นการผลิตซ้ำเรื่องเล่าของไทยโดยนำมาตีความหมายใหม่ให้เชื่อมโยงเข้ากับการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตนให้กลายเป็นไทยหรือใช้เป็นเครื่องมือในการแปลงผ่านความเป็นไทยให้แก่ตนเอง

5.3.2 ไทย-ลาวหลวงพระบางกับความย้อนแย้งความเป็นไทย

การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เป็นไทยของชาวลาวหลวงพระบางนอกจากปรับเปลี่ยนหรือปรับตัวให้กลมกลืนแล้ว ยังพบว่าบางครั้งชาวลาวหลวงพระบางยังมีความย้อนแย้งในความเป็นไทย อันเกิดจากความไม่เข้ากันระหว่างความเป็นไทย และความเป็นลาว แสดงผ่านวรรณกรรมในยุคแรกที่เริ่มมีการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ ซึ่งส่วนใหญ่ถูกทำให้เป็นไทยผ่านระบบการศึกษา ระบบ

* ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร แสดงทัศนะว่า ความภาคภูมิใจของชาวไทยที่มีต่อนครหลวงกรุงเทพฯ น่าจะสืบทอดมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นอย่างน้อยจึงเป็นไปได้ที่ชนกลุ่มต่างๆ ในไทยจะพยายามแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมในการสร้างกรุงเทพฯ, สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2548.

** สันนิษฐานว่าเรื่องเล่าเกี่ยวกับการสรรหาเสาหลักเมืองกรุงเทพฯ นี้ น่าจะเกิดขึ้นอย่างใหญ่โตมโหฬารจึงทำให้ชาวบ้านท้องถิ่น และชนกลุ่มน้อยหลายท้องถิ่นนำเรื่องเล่าดังกล่าวมาสร้างใหม่ให้เกิดคุณประโยชน์ต่อตนเอง

การเมือง และระบบการปกครอง โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนผ่านระบบภาษาซึ่งมีการบังคับให้เรียนประวัติศาสตร์ไทย และเรียนรู้เรื่องราวของความเป็นไทยในแง่ต่างๆ ทั้งในมิติอาณาเขต ประชากร การเป็นพลเมืองของรัฐ การมีชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงเปี่ยมด้วยพระเมตตา ตลอดจนการบังคับให้เด็กนักเรียนพูดภาษาไทยในโรงเรียน ครูซึ่งเป็นคนที่ถนัดกลับต้องเข้มงวดด้านการเป็นแบบอย่างของผู้ใช้ภาษาไทย เหล่านี้น่าจะส่งผลให้เกิดความกดดัน คับข้องใจในยุคนั้น จึงพยายามตอบโต้ ต่อต้านการครอบงำทางวัฒนธรรมของไทยผ่านนิทานมุขตลกล้อเลียนเสียดสีคนลาวหลวงพระบางด้วยกันเองที่แสดงอาการอยากเป็นคนไทย โดยเฉพาะการพุ่งเป้าโจมตีไปที่เรื่อง ภาษา และการปรับเปลี่ยนตนเองให้ทันสมัยเลียนแบบคนไทยปรากฏอยู่ในนิทานมุขตลกเชิงชาติพันธุ์

ในเรื่อง *ไม่แซบแต่อร่อย* แสดงออกอย่างเด่นชัดในความสามารถเข้ากันได้ทางภาษาลาวกับภาษาไทย แม้ว่าชาวลาวหลวงพระบางจะปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เป็นไทย แต่ความเป็นลาวที่อยู่ในสายเลือดและภาษาลาวที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันยังคงเป็นปรากฏการณ์สำคัญในการปิดกั้นหรือถ่วงดุลสำนึกทางชาติพันธุ์ลาวหลวงพระบางให้ตระหนักในความเป็นลาวหลวงพระบาง แม้ว่าชาวลาวหลวงพระบางบางส่วนได้ผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์กับไทยด้วยการแต่งงานแล้วก็ตามแต่เพราะเป็นวัฒนธรรมแต่งงานผู้ชายเข้าบ้าน จึงทำให้ฝ่ายชายย้ายเข้าไปอยู่ในครอบครัวของฝ่ายหญิงภายใต้วัฒนธรรมของความเป็นลาวหลวงพระบาง จึงยังคงทำให้อัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวลาวดำรงอยู่อย่างเข้มข้น เห็นได้จาก แม่ยายจะไม่ยอมพูดภาษาไทยกับลูกเขย ขณะที่ลูกเขยก็พูดเฉพาะภาษาไทยจึงเกิดการสื่อสารที่ทำให้เกิดความเข้าใจผิด

มีแม่เต่าคนหนึ่งมีลูกสาวงามมากเป็นที่หมายปองของหนุ่มๆ แต่นางไม่ยอมยกลูกสาวให้ใครสักที สุดท้ายได้ยกลูกสาวให้คนไทยเพราะมันรวย อยู่มาวันหนึ่งแม่ยายเห็นลูกเขยกินข้าวสวยมากจึงถามว่า “ไปเสียดังอยู่ได้หยังมากินข้าวสวย (ส่าย) เท้” ลูกเขยได้ยินก็ตอบทันทีด้วยความโมโหคิดว่า “กินข้าวสวยที่ไหนมีแต่ข้าวเหนียวทั้งนั้น” แม่ยายแสดงอาการงงๆ แต่ก็ถามต่อไปว่า “แล้วแซบบ่ล้า” ลูกเขยตอบกลับมาว่า “ไม่แซบแต่อร่อย” แม่ยายได้ยินไม่ชัด ได้ยินแต่คำ “ไม่แซบ” และไม่เข้าใจคำว่า “อร่อย” จึงคิดว่าลูกเขยถูกผีมือทำอาหาร ด้วยความโกรธจึงนำกับข้าวไปเททิ้งไม่ให้ลูกเขยกิน⁵⁴

ความเข้าใจผิดอันเกิดจากความแตกต่างด้านคำ และความหมายของภาษาไทยและลาวนี้มักเกิดขึ้นในครอบครัวที่มีการแต่งงานข้ามกลุ่มกันระหว่างไทย-ลาว ความแตกต่างดังกล่าวสะท้อนถึงความแตกต่างหรือความเป็นอื่นระหว่างไทย และลาวด้วย เนื่องจากภาษาคือวัฒนธรรมหลักของแต่ละ

⁵⁴ สัมภาษณ์, บุญ แก้วครอง, 5 กันยายน 2547.

ละชาติพันธุ์ (แม้จะอยู่ในตระกูลภาษาไตเดียวกัน) แต่ในบริบททางสังคมการเมืองซึ่งพยายามชำระอัตลักษณ์วัฒนธรรมของตนเอง ภาษาจึงมีความหมายอย่างยิ่งในการแสดงความเป็นไทยหรือความเป็นลาว ซึ่งบ่งชี้ชัดเจนว่าภาษาไทย และภาษาลาวมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อไทยดำเนินนโยบายบังคับให้ชาวลาวพูดภาษาไทย เรียนภาษาไทยผ่านระบบโรงเรียนและระบบราชการ ส่งผลให้ประเด็นเรื่องภาษาเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและถูกนำมาหยิบยกใช้ในมิติทางการเมืองเรื่องชาติพันธุ์อย่างชัดเจนดังเห็นจากเรื่อง *ไม่แซบแต่ร่อย*

นอกจากนี้ การเสียดสี ล้อเลียนหรือสะท้อนความซับซ้อน ยอกย้อนของภาษา และความ เป็นชาติพันธุ์ระหว่างไทยและลาวยังถูกนำเสนอผ่านนิทานเรื่อง *คนไทยไม่พอข้าวเจ้า* ซึ่งเสียดสีคนลาวที่พยายามเป็นไทยหรือ “นิยมไทย” ผ่านการพูดภาษาไทยจนกลายเป็นพวก “ลืมหูลืมตา” ซึ่งแม้ไม่ใช่การเสียดสีคนไทยโดยตรงแต่ทว่ากลับมีพลังในการสะท้อนตัวตน สำนึกแห่งเผ่าพันธุ์ และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ผ่านการปรับเปลี่ยนตนเองให้เป็นไทยของชาวหลวงพระบางจากการเสียดสีพวกเดียวกันอย่างออกรส

มีอิสาวบ้านนอกไปทำงานในเมืองกรุงเป็นเวลาหลายปีจึงกลับมาเยี่ยมบ้าน หนุมๆ บ้านนอกเห็นว่าสาวนั้นสวยงามและทันสมัยจึงรุมจีบ วันหนึ่งอิสาวเดินผ่านมาหนุมๆ จึงแซวว่า “ไอ้ สาวผู้ดีเอ๊ย กินข้าวกับหยิ่งสังฆามแทนน้อ” อิสาวได้ยื่นมือตอบกลับไปเป็นสำเนียงไทยแปร่งๆ ว่า “ไม่ต้องมาชมสั้น สั้นไม่ห้าวชาหรือกะ” ผู้บ่าวจึงหยอกตอบไปอีกว่า “ไอ้ สาวผู้ดีเอ๊ย ใต้กบีสันสูงแท้สังข์ข้านลุ่มดี” อิสาวก็ตอบว่า “ไม่ลุ่มหรือถึงลุ่มสั้นก็จ้องเอา” ตอบยังไม่ทันขาดคำอิสาวคนงามก็เดินสะอึกลั่นลุ่มอย่างไม่เป็นท่าพร้อมกับอุทานดังๆ อย่างลืมหูลืมตาว่า “ไอ้! หมั่นจัง! เกือบเกือบหลุดคืน!”⁵⁵

นิทานเรื่องนี้มีจุดเด่นอยู่ที่การมุ่งเสนอความแตกต่างระหว่างความเป็นไทยและความเป็นลาวผ่านภาษาและวัฒนธรรมการครองใจของไทยไปพร้อมๆ กัน โดยเฉพาะการหยิบยกเอาวัฒนธรรมการกินข้าวของไทยและลาวมาเป็นตัวบ่งชี้ความแตกต่าง กล่าวคือ ในขณะที่ไทยกิน “ข้าวเจ้า” ลาวกิน “ข้าวเหนียว” เมื่อคนลาวต้องการเป็นคนไทยจึงต้องกินข้าวเจ้า และพูดภาษาไทยให้ชัดเจน ดังนั้นลักษณะอาการ “พูดไทย” สำเนียง “ลาวหลวงพระบาง” จึงเป็นอาการที่เรียกว่า “คนไทยไม่พอข้าวเจ้า” ซึ่งเป็นการเสียดสีในเชิงลึกว่า หากอยากเป็นไทยก็ต้องกินข้าวเจ้าให้มากๆ กินทุกวันจนกลายเป็นวัฒนธรรม ซึ่งในแง่ความเป็นจริงเป็นไปได้ยากเนื่องจากชาวลาวยังคงกินข้าวเหนียวอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน หมายความว่า ในมิติทางเชื้อชาติวัฒนธรรม ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายระหว่างไทยกับลาวหลวงพระบางจึงไม่อาจผสมกลมกลืนกันได้สนิท หรือความเป็นไทยที่พยายาม

⁵⁵ สัมภาษณ์, เจริญ วงศ์ศิริ, 6 ธันวาคม 2547.

เป็นหรือถูกรอปรจำ สนับสนุนพยายามให้เป็นไม่อาจลบเลือนความเป็นลาวได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เนื่องจากตัวตนน้อยดั้งเดิมที่ตอกย้ำและผลิตซ้ำกันมาอย่างต่อเนื่องในสายธารความเป็นลาว หลวงพระบางสืบเนื่องถึงปัจจุบันยังคงเป็นพรมแดนแห่งความแตกต่างระหว่างชาติพันธุ์ การพยายามเป็นคนไทยจึงเป็นไปได้เพียงภายนอกหรือเป็นได้แค่บางส่วน แต่ในส่วนลึกความตระหนักรู้เกี่ยวกับตัวตนลาวยังคงซึมซับรับรู้อยู่เสมอแม้จะถูกกดทับด้วยความเป็นไทยก็ตาม*

ดังนั้น การกลายเป็นส่วนหนึ่งในสังคมไทยผ่านการเป็นพลเมืองไทยจึงเป็นการเลื่อนสถานะทางสังคมให้ทัดเทียมกับคนไทย และมีสิทธิต่างๆ ทางสังคมจากการเป็นคนไทย ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้ความเป็นไทยและสำนึกไทยก่อเกิดและผนึกผสานอยู่กับสำนึกแห่งความเป็นลาว

* เช่นเดียวกับที่คนลาวอีสานตระหนักรู้อยู่ว่า ตนเองเป็นคนเชื้อสายลาวแต่มีสัญชาติไทยเพราะเป็นพลเมืองของประเทศไทย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น การที่คนลาวอีสานจะนิยามว่าตนเองเป็นคนไทย หรือเป็นคนลาวก็ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่กำลังปะทะสังสรรค์อยู่ ดังที่ Charles Keyes กล่าวไว้ว่า ชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะถือว่าตนเองเป็น “คนลาว” เมื่อมีการปฏิสังสรรค์กับข้าราชการไทยหรือคนจากภาคกลางของประเทศไทยโดยจะอ้างถึงข้อมูลทางภูมิหลังและประวัติพื้นบ้านของพวกเขาว่าเป็นคนลาวเหมือนกับคนลาวในประเทศลาว โดยมีความเชื่อว่าเขามีองค์ประกอบทางวัฒนธรรม (Cultural Traits) ร่วมกับคนลาว เช่น พิธีสู่ขวัญ หรือในความเชื่อจากนิทานพื้นบ้านในภูมิภาคที่แสดงความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และการมีวัฒนธรรมร่วมกับคนลาวในประเทศลาวเป็นหลักในการแบ่งแยกให้เห็นความแตกต่างว่าเขาไม่ใช่กลุ่มคนพวกเดียวกับคนไทยในภาคกลาง เพื่อแสดงให้คนไทยในภาคกลาง โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐเห็นว่าตนถูกทอดทิ้งในทางเศรษฐกิจและไม่ได้ได้รับความเอาใจใส่เท่าที่ควร แต่เมื่อไปเยี่ยมญาติหรือไปทำงานในประเทศลาว กลับนิยามว่าตนเป็น “คนลาวแต่เป็นพลเมืองไทย” (หรือเป็นคนไทย- ผู้วิจัย) เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างกันว่าเป็น “พลเมือง” ของประเทศใด ในระหว่างตนเองที่เป็น “คนลาวที่อยู่ฝั่งประเทศไทย” และไม่เป็นพลเมืองลาวเหมือนกับ “คนลาวที่อยู่ฝั่งประเทศลาว” ดูเพิ่มเติมใน Charles F. Keyes, (ed.). *Ethnic Adaptation and Identity the Karen on the Thai Frontier with Burma*. Institution for the Study of Human Issues Philadelphia, 1979, p. 4-5. เช่นเดียวกับการนิยามความเป็น “คนเมือง” ของชาวล้านนาปัจจุบันซึ่งได้ผลิต/สร้างตัวตนขึ้นมาในความหมายที่ถูกใช้ในความหมายเดียวกับคำว่า “คนท้องถิ่นในภาคเหนือ” ที่รวมถึงคนกลุ่มต่างๆ ที่พูดภาษาท้องถิ่น “คำเมือง” ไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มไทยวนเพื่อต้องการจะแสดงให้เห็นเอกภาพของคนในพื้นที่ที่มีความแตกต่างใน “ลักษณะตรงกันข้ามเชิงโครงสร้าง” กับคนในภูมิภาคอื่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การนิยามตัวตนเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญกับการรุกรานของอำนาจจากส่วนกลางซึ่งจำเป็นต้องหยิบยกเอาตัวตนที่บ่งบอกตำแหน่งแห่งที่ สร้างความหมายของตัวตนใหม่ที่สะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างท้องถิ่นกับการปกครองส่วนกลาง เพื่อชี้ให้เห็นว่าตัวตน “คนเมือง” ไม่ได้ถูกหยิบมาใช้เพราะไม่มีความหมายที่สะท้อนสภาพปัญหา แต่กลับเลือกใช้ตัวตนของคนใน “พื้นที่ท้องถิ่น” ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ถูกมองข้าม ละเลย ไม่มีอำนาจ ไม่มีความหมายเพื่อทำให้กลายเป็นสิ่งที่มีความหมายนั่นเอง ดูเพิ่มเติมใน ชัยนต์ วรรณระภูติ, “คนเมือง”: ตัวตน การผลิตซ้ำสร้างใหม่และพื้นที่ทางสังคมของคนเมือง ;” ใน *อยู่ชายขอบมองลวดความรัฐ*, หน้า 58.

หลวงพระบางที่ยังติดแน่นอยู่ในสายเลือด เชื้อชาติ และรูปแบบสังคมวัฒนธรรมที่ยังสืบทอดกันอยู่ในรายละเอียดของวิถีชีวิต การอยู่ก้ำกึ่งระหว่างความเป็นไทยและความเป็นลาว จึงเป็นสิ่งซ้อนแย้งกัน เนื่องจากด้านหนึ่งก็ปรารถนาที่จะเป็นไทยเพื่อให้คนส่วนใหญ่ยอมรับ แต่อีกด้านหนึ่ง ความเป็นลาวยังสืบทอดกันอยู่ในวิถีชีวิต ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นจากการปะทะกับวัฒนธรรมไทยและความเป็นไทยจึงทำให้ชาวลาวหลวงพระบางพยายามแสวงหาจุดยืนที่มีความสมดุลเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตไปได้เป็นอย่างดีโดยไม่ขัดแย้งในใจ กระนั้นในการพยายามสร้างเอกภาพให้แก่ตนเอง เห็นได้ว่าส่วนใหญ่มีแนวโน้มเลือกเป็นคนไทยมากกว่าการเป็นคนลาว จึงพยายามประพฤติตนให้ทันสมัย เช่น การเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ และพยายามพูดภาษาไทย ดังปรากฏในเรื่อง *คนไทยไม่พอข้าวเจ้า* แต่ทว่าก็ไม่ได้รับการยอมรับจากคนไทยอย่างแท้จริง ทำให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกจากความเป็นไทยขณะเดียวกันก็เกิดอาการรังเกียจเดียดฉันท์จากคนลาวด้วยกันเองที่กล่าวหาว่าการเลียนแบบคนไทย หรือแสดงความเป็นคนไทยในบริบทของชุมชนและครอบครัวจะถูกจัดให้กลายเป็นพวก “ลืมชาติ” หรือลืม “กำพืด” ของตนเอง จึงทำให้ชาวลาวหลวงพระบางมีสำนึกเกี่ยวกับตัวตนที่เป็นทั้งไทย และลาวหลวงพระบางและเกิดความแปลกแยกซ้อนแย้งอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งมีลักษณะแยกย่อยเป็นสองลักษณะดังนี้

ลักษณะแรก มี “ร่างไทยแต่ใจลาว” คือ เป็นพลเมืองไทย มีวัฒนธรรมที่ผสมกับไทยในฐานะวัฒนธรรมชาติร่วมกัน แต่ภายใต้สำนึกในเบื้องลึกยังรู้สึกว่าคุณเป็นคนลาวมากกว่าเป็นคนไทยซึ่งมักเกิดขึ้นในกรณีของผู้สูงอายุ 60 ขึ้นไป ส่วนกรณีที่สอง มี “ร่างลาวแต่ใจไทย” คือตระหนักรู้ว่ารายละเอียดในวิถีชีวิตต่างๆ ยังเป็นเครื่องบ่งชี้หรือเป็นพรมแดนทางชาติพันธุ์ให้ตระหนักรู้ว่าตนเองเป็นคนลาว ไม่ว่าจะ เป็น ภาษา อาหารการกิน ประเพณีพิธีกรรม และวาทกรรมเรื่องเล่าต่างๆ ซึ่งบอกรากเหง้าความเป็นมาของตนเอง แต่กลับมีความปรารถนาเลือกนำเสนอว่าตนเป็นคนไทยลักษณะเช่นนี้จะเกิดขึ้นกับเยาวชนรุ่นใหม่ในยุคปัจจุบัน* ลักษณะดังที่กล่าวมาทั้งสอง

* เพื่อให้กระจ่างชัด ผู้วิจัยขอขยายความเพิ่มเติม หรือกล่าวอีกอย่างได้ว่า การมี “ร่างไทยแต่ใจลาว” ในที่นี้หมายถึง การที่ชาวลาวหลวงพระบางสืบทอดเชื้อสายกันอยู่ในประเทศไทย มีฐานะเป็นพลเมืองของประเทศไทย และเป็นคนไทยโดยสัญชาติ และเชื้อชาติ (ดังระบุไว้ในสูจิบัตรและบัตรประจำตัวประชาชน) อันรวมเรียกว่า “ความเป็นไทย” ซึ่งสามารถสัมผัสได้ทางภายนอกมิใช่ภายในเช่นสำนึก แต่ชาวลาวหลวงพระบางกลุ่มนี้ยังมีสำนึกรับรู้ถึง “ความเป็นลาว” ของตนเองอยู่จึงเรียกได้ว่า “มีร่างไทยแต่ใจลาว” ส่วนพวกที่มี “ร่างลาวแต่ใจไทย” หมายถึง คนกลุ่มนี้ยังมีสำนึกรับรู้ความเป็นลาวหลวงพระบางผ่านอัตลักษณ์วัฒนธรรมเช่น สำนึกทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และหรือในรายละเอียดของวิถีชีวิตที่ยังสืบทอดหรือแสดงความเป็นลาวหลวงพระบาง อาทิ มีความเชื่อ และประเพณีพิธีกรรม มีวัฒนธรรมการกิน และการพูดแบบลาวหลวงพระบาง ตลอดจนมีเครือข่ายทางเครือญาติและวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ เช่น ผ่านระบบเจ้าพ่อกวน ระบบลูกพี่ลูกเทียม ฯลฯ เป็นเครื่องบ่งชี้ถึง

กรณีของชาวลาวหลวงพระบาง ผู้วิจัยมีความเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกับกลุ่มพลัดถิ่นในมุมอื่นๆ ของโลก ซึ่งส่วนใหญ่ต่างเผชิญหน้ากับความรู้สึกแปลกแยกหรือขัดแย้งในใจกับตัวตนดั้งเดิมที่สืบทอดผ่านชาติพันธุ์ (คือ เชื้อชาติ พันธุกรรม) กับอัตลักษณ์ตัวตนใหม่ที่ก่อร่างสร้างขึ้นในบริบทแผ่นดินใหม่ของตน ลักษณะเช่นนี้เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดในกรณีของกลุ่มฝรั่งเศสเชื้อสายแอฟริกัน ปรากฏในงานเขียนของ Frantz Fanon เรื่อง *Black Skin White Masks*⁵⁶ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ในที่สุดการผนวกรวมความเป็นลาว ซึ่งอาจมีการคืนชนชาติขึ้นในช่วงแรกๆ แต่เมื่อถูกบ่มเพาะให้ยอมรับความเป็นไทยเป็นเวลายาวนาน ผ่านกลไกทางอำนาจของรัฐอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนถูกคลื่นกระแสของวาทกรรมการพัฒนาซึ่งตอบสนองความต้องการทางสังคม และตอกย้ำสิทธิในการเป็นพลเมืองของชาติ ก็ส่งผลให้การผนวกรวมความเป็นไทย และความเป็นลาวหลวงพระบางบรรลุเป้าประสงค์ เจกเช่นเดียวกับกรณีกลุ่มชนอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐชาติไทย เช่น ชาวล้านนา ชาวอีสาน ชาวปักษ์ใต้ และชนเผ่าต่างๆ ที่มีอยู่อย่างคายนึนในสังคมไทย ในปัจจุบันผู้วิจัยพบว่า ชาวลาวหลวงพระบางได้ซึมซับสำนึกที่ว่าตนเองเป็นคนไทย หรือเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติไทยอย่างชัดเจน แม้ว่าความเป็นไทยหรือรัฐชาติไทยจะมีสถานะเป็นเพียงวัฒนธรรมประดิษฐ์ตั้งที่นักวิชาการสมัยใหม่ได้ตีความ และวิพากษ์อย่างลุ่มลึก แต่ความเป็นรัฐชาติไทยที่สั่งสมผ่านกระบวนการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นการเรียน และประสบการณ์จากเนื้อหาในตำราเรียน สภาพแวดล้อมของโรงเรียนที่เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ รวมทั้งกิจกรรมในวันสำคัญของชาติที่พยายามเชื่อมเข้ากับสามสถาบันหลักดังกล่าวกับทั้งเชื่อมกับประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องของอาณาจักรต่างๆ การพัฒนาขึ้นมาเป็นรัฐชาติไทยสมัยใหม่อย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน *

ความเป็นลาวหลวงพระบางซึ่งเป็นรูปธรรม จับต้องได้ และแสดงรากเหง้าของตนเองอย่างเด่นชัด แต่กลับมีสำนึกหรือนิยาม หรือนำเสนอว่า ตนเองเป็น “คนไทย” จึงเรียกได้ว่าเป็นพวก “ร่างลาวแต่ใจไทย”

⁵⁶ดูเพิ่มเติมใน Fanon, F. *Black Skin: White Masks*, translated by Charles Lam Markmann, (London: MacGibbon and Kee, 1968). และ *The Wretched of the Earth*, translated by Constance Farrington, (New York: Grove. Cited in Ashcroft et al., 1995).

* ดูงานเขียนที่เสนอประเด็นเกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในบริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐชาติไทย อาทิ ประสิทธิ์ ลิปรีชา, “ระบบการศึกษาและภาษาในกระบวนการสร้างรัฐชาติไทย,” ใน *วารสารสังคมศาสตร์* (ปีที่ 19 ฉบับที่ 1/ 2550), หน้า 277-309., Charls F. Keyes, “State Schools in Rural Communities: Reflections on Rural Education and Cultural Change in Southeast Asia,” in Charles F. Keyes (ed.) *Reshaping Local Words: Formal Education and Cultural Change in Rural Southeast Asia*,

ด้วยเหตุนี้ความเป็นไทย และความเป็นลาวจึงเปรียบเสมือนคู่แข่งที่ติดตัวชาวลาวหลวงพระบางไปทุกที่ และกลายเป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยให้ชาวหลวงพระบางมีทางเลือกในการแสดงอัตลักษณ์ของตนเองได้อย่างหลากหลายในสังคมไทยขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ สถานะ และผลประโยชน์ เห็นได้จาก หากรวมกลุ่มอยู่ในชุมชนของตนเอง หรืออยู่ในบริบทของการแสดงโชว์วัฒนธรรมให้คนต่างชาติหรือนักท่องเที่ยวดูก็จะกล่าวอ้างถึงความเป็นลาวพื้นบ้าน หรืออัตลักษณ์ของวัฒนธรรมหลวงพระบางซึ่งสืบเนื่องวัฒนธรรมกันมาเป็นเวลานาน แต่บางกรณีก็บ่งชี้ว่าตนเองเป็นคนไทยคนหนึ่งมีสิทธิเสรีภาพและความเป็นคนทัดเทียมกับคนไทยและคนกลุ่มอื่นๆ ของประเทศ* หรือในบางสถานการณ์ก็จะยอมรับว่าตนเองเป็นทั้งคนไทย และคนลาวในเวลาเดียวกันเพื่อต่อรอง และประนีประนอมอัตลักษณ์ในยามสนทนาหรือปะทะ ประสานกันทางอุดมการณ์ ความคิดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมือง วัฒนธรรม อัตลักษณ์ และชาติพันธุ์ ชาวหลวงพระบางจึงแสดงออกในเชิง “บางครั้ง” เป็นคนไทย “บางครั้ง” เป็นคนหลวงพระบาง หรือมีสำนึกว่าตนเองมีทั้งความเป็นไทยและความเป็นลาวอยู่ด้วยกัน อันเกิดจากการซ้อนทับกันระหว่าง “เชื้อชาติ” (ลาว)** กับความเป็น “พลเมือง” ของไทย (สัญชาติไทย) ซึ่งบางครั้งมีความย้อนแย้งกัน อย่างเห็นได้ชัด***

อย่างไรก็ดีในมิติของความทันสมัยและในยุคของการบริโภคนิยมชาวหลวงพระบางมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสนิยมดังกล่าว โดยที่มิได้ต่อต้านมากนักเนื่องจากจำเป็นต้องหาอยู่หากิน จึงมีชาวหลวงพระบางในท้องถิ่นชนบทจำนวนหนึ่งเดินทางเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะเป็นแรงงานก่อสร้าง นอกจากนี้ในยามว่างจากงาน ไร่นาก็นิยมเดินทางเข้ามาขายสลากกินแบ่งรัฐบาลเดือนละ 2 ครั้ง เหล่านี้เป็นกระบวนการปรับตัวให้เข้ากับสถานะสังคมสมัยใหม่ในยุค

(New Haven, Connecticut: Yale University Southeast Asia Studies), pp. 1-18., Thongchai Winichakul, **Siam Mapped** (Chiang Mai: Silkworm Books, 1994). เป็นต้น

* เช่นกรณีชาวอำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก และอำเภอด่านซ้าย (รวมทั้งชาวอำเภอวังสะพุง อำเภอภูเรือ เป็นต้น) เดินทางมาขายลอตเตอรี่ในกรุงเทพฯ เดือนละสองครั้ง ส่วนใหญ่จะใช้ภาษาไทยในการสื่อสารกับคนทั่วไป แต่ถ้ามีคนทักว่าเป็นคนลาวก็มักจะโน้มหน้าใจหรือพูดให้เห็นว่าตนเองคือ คนไทยเหมือนกัน แต่หากอยู่กับกลุ่มชนลาวหลวงพระบางด้วยกัน หรือพบปะชาวลาวยีสานก็จะใช้ภาษาลาวพูดกัน และนิยามว่าตนเองเป็นคนลาวเหมือนกัน มิใช่คนไทย, สัมภาษณ์, สลิด บุญชู, 11 ตุลาคม 2549.

** แม้ว่าในปัจจุบันจะถูกจัดระบบให้มี “เชื้อชาติไทย” แล้วก็ตาม

*** ประเด็นเรื่องความเป็นไทยของชนกลุ่มน้อยในสังคมไทยสามารถดูเพิ่มเติมใน นิติ ภัวกรพันธุ์, “บางครั้งเป็นไทย บางครั้งไม่ใช่” อัตลักษณ์แห่งตัวตนที่ผันแปรได้,” ใน รัฐศาสตร์สาร (ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 (2541), หน้า 215-251.

บริโภคนิยม และโลกาภิวัตน์เป็นผลให้ชาวบ้านที่เคยอยู่เฉพาะในชุมชนเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกมากยิ่งขึ้น และเลือกนิยามตัวตนได้อย่างเลื่อนไหลคือ เมื่อต้องปฏิสัมพันธ์กับลูกค้าสากลกับแบ่งรัฐบาล หรือคนอื่นที่มีใช้กลุ่มเดียวกับตนก็จะนิยามว่าตนเองเป็นคนไทยคนหนึ่ง แต่หากอยู่ในพื้นที่ภายในของกลุ่มตนเองคือ อยู่ในชุมชนหรือแม้แต่อยู่ในแคมป์ที่พักคนงานที่เป็นกลุ่มชนบ้านเดียวกันอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากก็จะนิยามว่าตนเองเป็นคนลาวมิใช่คนไทย จึงทำให้เป็นคนที่มีจิตสำนึกทวิลักษณ์ และอัตลักษณ์เลื่อนไหลในบริบทของสังคมไทย

โดยสรุป ในโลกแห่งความจริงของยุคสมัยของการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ แม้ในช่วงที่ 3 ชาวลาบลวงพระบางจะเรียกตัวเองว่าเป็นคนไทยเชื้อสายลาบลวงพระบาง แต่ก็ยังคงเป็นกลุ่มชนที่มีสภาวะการมี “จิตคั่นกลาง” คือเป็น “คนไทย-ลาบลวงพระบาง” * ด้วยเหตุนี้อัตลักษณ์ ซึ่งมีจิตคั่นกลางดังกล่าวจึงเปรียบเสมือนพันธนาการที่ไม่อาจทำให้ชาวลาบลวงพระบางเป็นไทยได้อย่างสมบูรณ์ ถึงกระนั้นก็ตามดูเหมือนว่าชาวลาบลวงพระบางยินดีที่จะเลือก หรือโน้มเอียงที่จะนิยามตนเองว่าเป็นคนไทยมากกว่าเพราะถูกผสมกลมกลืนไปกับวัฒนธรรมไทย และแม้ในตอนแรกของการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เป็นไทยอาจมีความข้อนแย้ง หรือขัดแย้งกับความเป็นไทย แต่ต่อมาเมื่อสังคมเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมบริโภคนิยม รวมถึงกระแสโลกาภิวัตน์ และการท่องเที่ยว ความเป็นไทยและความเป็นลาวต่างก็เอื้อให้ชาวลาบลวงพระบางมีความยืดหยุ่นเลื่อนไหลในการนิยามอัตลักษณ์ของตนมากยิ่งขึ้น บางครั้งในความกำกึ่งระหว่างความเป็นไทยและความเป็นลาว ลวงพระบาง โดยเฉพาะในยุคสังคมบริโภคนิยม โลกาภิวัตน์ และการท่องเที่ยว ดูเหมือนชาวลาบลวงพระบางมีการปรับตัวในการปะทะประสานกับกระแสเหล่านี้ด้วยการนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมหรือความเป็นลาวลวงพระบางของตนมาชูประเด็นหรือนำมาประดิษฐ์ให้ดูถึงการ

* ในบริบทอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นที่มีจิตคั่นกลางนี้ Steven Vertovec แสดงทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า วัฒนธรรมและอัตลักษณ์คนพลัดถิ่นคือ อัตลักษณ์/วัฒนธรรมพันธุ์ทาง คนพลัดถิ่นคือกลุ่มที่อัตลักษณ์มีจิตคั่นกลาง (hyphenated identities) เช่น อินเดีย - อเมริกัน เม็กซิกัน - อเมริกัน แอฟริกัน - ฝรั่งเศส เป็นต้น การมีจิต (-) คั่นกลาง หมายถึงการไม่เป็นหนึ่งเดียว การแตกหัก การไม่อยู่ที่ใดที่หนึ่ง แต่ดำรงอยู่ตรงกลาง ที่ไม่อาจลดทอนลงสู่ด้านใดด้านหนึ่ง ดังนั้น วัฒนธรรม/อัตลักษณ์/สัญชาติของกลุ่มคนดังกล่าวจึงมิใช่สิ่งที่มีรากกำเนิดจากแห่งใดแห่งหนึ่ง มิได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่แตกต่างและแตกหัก (rupture) และดูเพิ่มเติมใน Steven Vertovec, *The Hindu Diaspora* (London : Routledge, 2000), pp. 142 – 156, และ Steven Vertovec, “Three Meaning of Diaspora : Exemplified among South Asian Religions,” in *Diaspora* (vol. 6 no 3 1997 : 277 – 299). และหรืออ่านรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมของคนพลัดถิ่นได้ใน Gabriel Sheffer, *Diaspora Politics At Home Abroad* (Cambridge University Press, 2003). และ *Diaspora, Identity and Religion* (ed.) Waltraud Kokot, Khachig Tölölyan and Carolin Alfonso (London and New York: Routledge, 2004).

นำเสนอเพื่อนำเสนอผู้สายตาประชาคมโลก เช่น การประดิษฐ์ประดิษฐ์เสื้อผ้า การแต่งกาย และของ
ที่ระลึกต่างๆ นำมาขาย และแสดงโชว์ในงานประเพณีการละเล่นผีตาโขน และการละเล่นผีตาโม่
แม้แต่การจัดงานเลี้ยงผีเมืองด่านซ้ายซึ่งเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์และสงวนไว้เฉพาะสมาชิกภายใน
กลุ่มชนในการเข้าร่วมพิธี แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันดูเหมือนจะเริ่มเปิดกว้าง และอนุญาตให้
นักท่องเที่ยว และนักศึกษาเข้าไปศึกษาและสังเกตการณ์การประกอบพิธีมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ความ
เป็นลาวหลวงพระบางก็ดูเหมือนจะถูกคัดสรร ขับเน้น และแสดงออกมากยิ่งขึ้นในบริบทของการ
ท่องเที่ยวและการขายวัฒนธรรม

5.3.3 ไทย-ลาวหลวงพระบางกับการสร้างอคติทางชาติพันธุ์

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ชาวลาวหลวงพระบางตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเมืองชายขอบห่างไกลจาก
ศูนย์กลางอำนาจ จึงทำให้ชาวหลวงพระบางสืบสานวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตนมาอย่างต่อเนื่อง
แต่ต่อมาเริ่มมีชนชาติพันธุ์อื่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชน ได้แก่ ชนชาวจีน ชาวลาวอีสาน ชาว
ล้านนา ชาวไทย และชาวเขมรเผ่าม้ง จึงเกิดความหลากหลายทางชาติพันธุ์ขึ้นในชุมชน รวมทั้งมี
ความขัดแย้งเกิดขึ้นในสังคม ดังนั้นเพื่อรักษาอำนาจและผลประโยชน์ของกลุ่มชนและเพื่อดำรง
อัตลักษณ์ความเป็นลาวหลวงพระบางให้คงอยู่ จึงสร้างอคติทางชาติพันธุ์ให้แก่ชนชาติพันธุ์อื่นผ่าน
วรรณกรรมนิทาน ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า การสร้างอคติทางชาติพันธุ์มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับมิติ
ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เห็นได้จากวรรณกรรมดังกล่าวถูกประกอบสร้างขึ้นมาในยุคที่
ชุมชนลาวหลวงพระบางเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับคนต่างชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาในช่วงหลัง
สงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อเนื่องยุคพัฒนาประเทศให้ทันสมัย (ยกเว้นชาวจีนซึ่งสันนิษฐานว่าเข้ามาตั้ง
ถิ่นฐานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5) เมื่อคนต่างชาติพันธุ์หลั่งไหลเข้ามาอยู่ในชุมชนมากยิ่งขึ้นทำให้ชาว
ลาวหลวงพระบางพยายามรักษาฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของตนไว้จึงมีการ
สร้างอคติทางชาติพันธุ์ให้แก่คนกลุ่มอื่นขึ้นมา

การสร้างอคติทางชาติพันธุ์ จัดเป็นการจำแนกแยกแยะคนกลุ่มอื่นให้มีความแตกต่างจาก
ตนเองถือเป็นการสร้างความเป็นอื่นในรูปแบบหนึ่งที่แฝงอคติทางชาติพันธุ์ มีความเกี่ยวข้อง
สัมพันธ์กับอำนาจและผลประโยชน์ จนทำให้คนบางกลุ่มถูกกระทำให้กลายเป็นคนนอกกลุ่มนอก
สังคม ดังที่ ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์ แสดงทัศนะว่า นอกจากอัตลักษณ์จะเป็นกระบวนการจำแนก
แยกแยะคนอื่นแล้วอัตลักษณ์ยังเป็นระบบของการเก็บกดปิดกั้นแบบหนึ่งอีกด้วยกล่าวคือ ทันทที่มี
การสร้างอัตลักษณ์ก็จะต้องมีการสร้างความเป็นอื่นควบคู่กันไปด้วยเสมอ โดยสรุปคือ อัตลักษณ์
ดำรงอยู่ได้ก็ด้วยความเป็นอื่น ยิ่งไปกว่านั้น ในทุกสังคมกลุ่มคนที่มีอำนาจสร้างความเป็นอื่นขึ้นมา

มักจะเป็นกลุ่มคนเดียวกับที่มีอำนาจในการสร้างความรู้/ความจริงเพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นอื่นที่ถูกสร้างขึ้นมาด้วย⁵⁷

ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางซึ่งมีกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาจากการสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่นที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมในชุมชน จึงจำเป็นต้องมองความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นมุมมองที่สะท้อนจากสำนึกเกี่ยวกับตัวตนของชาวลาวหลวงพระบางโดยตรง ผู้วิจัยพบว่าในการสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางผ่านคนกลุ่มอื่นที่มีความแตกต่างจากตน มีความซับซ้อนในการจัดวางสถานะของคนกลุ่มอื่น ทั้งนี้สืบเนื่องจากการจัดลำดับชั้นของคนกลุ่มอื่น ไม่ได้มองจากศูนย์กลางอำนาจรัฐ แต่เป็นมุมมองของชนชายขอบด้วยกันเอง ดังนั้นในบริบทของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งชาวลาวหลวงพระบางคือกลุ่มชนที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด เป็นเจ้าของพื้นที่ และสืบเนื่องประวัติศาสตร์มายาวนานกว่าใครและมีอำนาจทางสังคมเหนือชนกลุ่มอื่นซึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภายหลัง ดังนั้นเมื่อคนกลุ่มอื่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานปะปนกับตนเอง ได้แก่ กลุ่มชาวจีน ชาวอีสาน ชาวล้านนา และชาวเขาเผ่าม้ง จึงทำให้ชาวลาวหลวงพระบางสร้างพรมแดนทางวัฒนธรรม และพยายามรักษาอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของตนเอง จึงมีการคัดแยกคนต่างชาติพันธุ์ให้เห็นเด่นชัดขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง ชาวลาวหลวงพระบางพยายามแย่งชิงพื้นที่ในมิติทางสังคมวัฒนธรรม และดำรงอำนาจ ชาติพันธุ์ของตน ไว้ด้วยการสร้างให้ผู้อื่นมีลักษณะต่ำต้อย แปลกแตกต่างจากตนเองผ่านวรรณกรรมพื้นบ้าน โดยเฉพาะวรรณกรรมมุขตลกที่มีลักษณะล้อเลียน (parody) เสียดสี (satire) ชาติพันธุ์อื่นพบว่ามีการแฝงอำนาจ (ผ่านเรื่องเล่า) ในฐานะผู้จัดวางตำแหน่งแห่งที่ หรือสถานะของคนอื่นเป็นคนนอกกลุ่มชน โดยนัยนี้ คนนอกสังคมดังกล่าวจึงกลายเป็นคู่ตรงข้ามทางชาติพันธุ์ที่ชาวลาวหลวงพระบางสร้างขึ้นในลักษณะที่เป็น การลดทอนอำนาจ และความเป็นมนุษย์ของชาติพันธุ์นั้นๆ อย่างมีอคติทางชาติพันธุ์

ในวรรณกรรมลาวหลวงพระบางที่เล่าถึงชาติพันธุ์อื่น มักสร้างตัวละครที่เป็นเน้นให้เห็นลักษณะเฉพาะของชนกลุ่มอื่น โดยนำบุคลิกลักษณะหรืออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และชาติพันธุ์ของคนกลุ่มนั้นมาเป็นเป้าหมายในการล้อเลียนเสียดสี เพื่อแสดงให้เห็นถึงการกีดกันหรือคัดแยกคนกลุ่มนั้นออกจากตนเอง* ผ่านอาณาจักรของเรื่องเล่าซึ่งเป็นโลกแห่งสมมุติในการจินตนาการถึง

⁵⁷สรุปเรียบเรียงจาก ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร, วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น (กรุงเทพฯ: วิทยา, 2543), หน้า 327-328.

*ในมโนทัศน์ของชาวลาวหลวงพระบางเห็นว่า ชนกลุ่มอื่นที่มีสถานะเหนือกว่าตนเองได้แก่ ชาวจีนและชาวไทย ความเหนือกว่าในที่นี้ ใช้ในความหมายว่าเป็นกลุ่มชนที่อยู่ในสถานะสูงกว่าในเชิงเศรษฐกิจเช่น ชาติพันธุ์จีน และสูงกว่าในเชิงอำนาจการปกครองเช่น ชนชาวไทย เป็นต้น ทั้งนี้ตลอดระยะเวลาที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยใน

ความเหนือกว่าของตน หรือการขัดเยียดความต่ำด้อย นำรังเกียจ ความไม่ไว้วางใจ ความไม่ชอบใจ ให้แก่คนกลุ่มอื่นในมิติของเรื่องเล่า ซึ่งดูประหนึ่งว่าเป็นเรื่องตลก ไร้สาระ แต่กลับเคลือบแฝงอำนาจในการจัดวางตำแหน่งแห่งที่เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจบนพื้นฐานการสร้างสรรค์ทิศทางชาติพันธุ์

5.3.3.1 จีน: ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ

ชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่นที่สุดในอำเภอหล่มสักตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ปัจจุบันมีสิ่ง que แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมจีน อาทิ ศาลเจ้า สมาคมชาวจีน และโรงเรียนสอนภาษาจีน (ปัจจุบันคือ โรงเรียนหยกฟ้า) ต่อมาชาวจีนบางส่วนย้ายไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในอำเภอหล่มเก่า และอำเภอด่านซ้ายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อาชีพหลักของชาวจีนคือ ประกอบกิจการค้าต่างๆ เช่น เปิดร้านขายยาแผนโบราณ/แผนปัจจุบัน ขายของ โชว์ห่วย ขายเสื้อผ้า เครื่องอุปโภคบริโภค ต่างๆ ร้านถ่ายรูป ทองคำ อยู่ซ่อมรถ ขายอาหาร และรับซื้อพืชผลการเกษตร เป็นต้น ดังนั้นชาวลาวหลวงพระบางกับชาวจีน จึงมีความสัมพันธ์กันในเรื่องการค้าเป็นหลัก แต่ด้วยอำนาจทางเศรษฐกิจที่ชาวจีนมีอยู่เหนือชนชาวลาวหลวงพระบาง ในฐานะผู้รับซื้อพืชผลการเกษตร ขายอุปกรณ์เกี่ยวกับการเกษตร และเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ตลอดจนการออกเงินกู้ยืมระบบให้แก่ชาวลาวในอัตราดอกเบี้ยค่อนข้างสูง จึงกลายเป็นชนวนขัดแย้งระหว่างชาวจีนกับชาวลาวหลวงพระบาง ดังนั้นการพยายามตอบโต้อำนาจการครอบงำทางเศรษฐกิจของชาวจีนจึงประกอบขึ้นมา โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อบั่นทอน รื้อถอน โครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจของชาวจีน เห็นได้จากแก่นเรื่องหลักของวรรณกรรมมุขตลกเกี่ยวกับชาวจีนมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การมี “ชัยชนะ”เหนือชาวจีนในเรื่องการค้า โดยกำหนดให้ชาวจีนเสียรู้เชิงการค้าแก่ชาวลาวหลวงพระบางเพื่อสร้างความอับอาย ไร้ศักดิ์ศรี และลดทอนความเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องการค้าการลงทุน ตลอดจนลดทอน

พื้นที่ดังกล่าวชาวลาวหลวงพระบางมีทั้งความขัดแย้งและประนีประนอมทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองกับกลุ่มชนทั้งสองอันเป็นปัจจัยพื้นฐานนำไปสู่การสร้างเรื่องเล่าเชิงชาติพันธุ์เพื่อสร้างพรมแดนทางชาติพันธุ์ผ่านนิทานมุขตลก ส่วนการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นอื่นให้แก่ชาติพันธุ์อื่นในฐานะ “ผู้ด้อยกว่าตน” ตามกระบวนการทัศน์ของชาวลาวหลวงพระบางในที่นี้หมายถึง ความด้อยกว่าในเชิงเศรษฐกิจและวัฒนธรรมเป็นประการสำคัญ การที่ชาวลาวหลวงพระบางมีความรู้สึกว่ามีอำนาจหรือมีสถานะสูงกว่าหรือต่ำกว่าเป็นผลมาจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจซึ่งมีพื้นฐานประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างชาวลาวหลวงพระบางกับกลุ่มชนอื่นๆ หล่อหลอมให้ชาวลาวหลวงพระบางมีทัศนคติต่อกลุ่มชนนั้นว่า “สูงกว่าตน” หรือ “ต่ำด้อยกว่าตน” สะท้อนผ่านวรรณกรรมมุขตลก ทั้งนี้กลุ่มชนที่ชาวลาวหลวงพระบางเชื่อว่าน่าจะมีสถานะภาพต่ำด้อยกว่าตนเอง ได้แก่ ชนชาติพันธุ์ม้ง และกลุ่มชนชาวอีสาน

ความเป็นมนุษย์ของชาวจีน เห็นได้จากในเรื่อง *บั๊กหลักบั๊กแหลม* มีการสร้างภาพให้ชาวจีนเสียรู้เชิงการค้าแก่ชาวลาวหลวงพระบาง

มีเพื่อนสนิทสองคนคือ บั๊กหลักบั๊กแหลมได้ตกลงทำการค้าร่วมกัน โดยมีเงื่อนไขให้บั๊กหลักออกเงินทุนส่วนบั๊กแหลมจะใช้ปัญญาค้าขายให้ได้กำไร วันหนึ่งบั๊กแหลมออกอุบายว่าจะไปซื้อผ้าเพื่อนำมาหลอกขายให้แก่เจ๊กในตลาด โดยหลอกว่าเป็นผ้าวิเศษสามารถถ่ายอุจจาระเป็นเงิน เจ๊กรู้สึกเกิดความโลภอยากได้ผ้ามาไว้ถ่ายอุจจาระเป็นเงินได้ทุกวันแต่ก่อนซื้อขอพิสูจน์ก่อนว่าเรื่องดังกล่าวเป็นจริงหรือไม่ จึงตกลงกันว่าหากพรุ่งนี้เข้าผ้าสามารถถ่ายอุจจาระออกมาเป็นเงินได้จริง เจ๊กก็จะซื้อผ้าในราคาสูงตามที่บั๊กหลักบั๊กแหลมเรียกร้อง พอตกลงกันบั๊กแหลมจึงนำเงินไปอ้อมมาผสมหญ้าป้อนให้ม้ากิน พรุ่งเช้าเจ๊กมาดูพบว่าผ้าสามารถถ่ายอุจจาระเป็นเงินได้จริง ด้วยความละโมภจึงยอมซื้อผ้าในราคาสูงลิบล็วเป็นผลให้ต้องเสียรู้คนลาวในที่สุด⁵⁸

นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมมุขตลกทำนองเดียวกันที่มุ่งเสียดสีภาพของชาวจีนในประเด็นเรื่องการค้าขายเชื่อมเข้ากับการเสียดสีศีลธรรมของชนชาวจีนได้แก่นิทานเรื่อง *บั๊กเซียงจิบ*

มีเจ๊กคนหนึ่งมีภรรยาอยู่กับการค้าขายจนไม่มีเวลาร่วมหลับนอนกับเมียซึ่งเป็นคนลาว กลางวันเอาแต่ค้าขาย กลางคืนก็มัวแต่คิดว่าทำอะไรถึงจะรวย ถึงจะได้กำไร จึงเป็นเหตุให้เมียแอบมีชู้กับคนข้างบ้าน โดยที่ผิวเจ๊กไม่รู้ บังเอิญวันนั้นอ้ายเซียงจิบเดินผ่านหน้าบ้านจึงแอบเห็นเมียเจ๊กกำลังร่วมหลับนอนอยู่กับชายชู้ จึงแกล้งพูดว่าจะนำเรื่องนี้ไปฟ้องเจ๊ก ฝ่ายเมียเจ๊กกลัวความลับจะรั่วไหลจึงยอมจ่ายเงินให้อ้ายเซียงจิบเป็นจำนวนมากเพื่อปิดปาก⁵⁹

วรรณกรรมมุขตลกทั้งสองเรื่องต่างมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือ เพื่อเสียดสีเยาะหยันชาวจีนเรื่องการ “เสียรู้” เชิงการค้าให้แก่ชาวลาวหลวงพระบาง โดยเปลี่ยนโครงสร้างให้ชาวจีน ซึ่งเป็นที่รับรู้กันทั่วไปว่าเป็นกลุ่มชนที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องการค้าแต่กลับต้องเสียรู้ชาวลาวอย่างเจ็บปวดเพราะความโง่เขลา และ โลกมาก นอกจากนี้ยังสร้างความอับอายให้แก่ชาวจีน โดยกำหนดให้ภรรยา มีชู้ เนื่องจากสามีมีภรรยาอยู่กับการค้าขาย ดังนั้นจุดร่วมของเรื่องการค้า ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ความเป็นจีนในรูปแบบหนึ่งถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นขั้วล้อ ด้วยการกำหนดให้ชาวจีน “เสียรู้” เชิงการค้าให้แก่ชาวลาวหลวงพระบาง เป็นเป้าหมายหลักที่ชาวลาวหลวงพระบางให้ความสำคัญและนำมาตีแผ่เพื่อเป็นยุทธวิธีตอบโต้อำนาจของชาวจีนผ่านโลกสมมุติ เนื่องจากในโลกแห่งความจริงชาวจีนคือกลุ่มชนที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจสูงสุดในชุมชนกล่าวคือ เป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อผลิตผลทางการเกษตรเช่น ข้าวโพดอาหารสัตว์ ข้าว ถั่ว ฯลฯ จากชาวลาวหลวงพระบาง ในฐานะผู้มี

⁵⁸ สัมภาษณ์, อ่อน คำเลิศ, 15 มีนาคม 2547.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน.

อำนาจในการกำหนดราคารับซื้อซึ่งส่วนใหญ่ไม่เป็นธรรมแก่ชาวลาวหลวงพระบางจึงก่อให้เกิดความขัดแย้งกัน

ความปรารถนาในการมีชัยชนะเหนือชนชาวจีนในทางเศรษฐกิจเป็นแรงผลักดันให้ชาวลาวหลวงพระบางสร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาเพื่อต่อรอง และลดทอนอำนาจด้านเศรษฐกิจของชาวจีนซึ่งหากพิจารณาโลกแห่งความจริง เห็นได้ว่าความปรารถนาดังกล่าวไม่อาจเป็นจริงได้เพราะชาวจีนกุมอำนาจทางเศรษฐกิจมาเป็นเวลานาน จึงกินกำลังที่ชาวลาวหลวงพระบางจะถูกขืนมาต่อผู้หรือเข้ามาแข่งขันด้านธุรกิจ ดังนั้นการสร้างสรรค์ชัยชนะหรือแสดงความเหนือกว่าชาวจีนผ่านเรื่องเล่าจึงถูกแต่งแต้มความปรารถนาไว้อย่างสุดโต่ง เพื่อ “ระเบิด” เสียงหัวเราะอันเกิดจากการถูกกดทับ ความคับข้องใจที่สั่งสมมานานได้ระบายออกเต็มที่ แม้ว่าอำนาจหรือพลังเสียงหัวเราะในเรื่องเล่านั้นไม่อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจได้ แต่กลวิธีการกลับหัวกลับหางให้ชาวจีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ และเสียรู้เชิงการค้าแก่ชาวลาวหลวงพระบางถือเป็นการรื้อโครงสร้างอำนาจที่ชาวจีนมีเหนือกว่าตนให้มลายลงกลายเป็นผู้ด้อยกว่าในเชิงกลยุทธ์การค้า หรือแสดงความโง่เขลาไม่รู้ไม่เท่าทันชาวลาวหลวงพระบาง เป็นต้น

นอกจากนี้การนำเสนอภาพของชาวจีนเป็นกลุ่มคนที่เอารัดเอาเปรียบมุ่งผลประโยชน์ด้านค้า และการเก็งกำไรเป็นสิ่งสำคัญ ยังชี้ให้เห็นผ่านพฤติกรรมหลอกเอามาไปขายให้แก่ชาวจีนซึ่งที่มุ่งผลกำไรในวันข้างหน้า หรือการที่ภรรยาที่มีฐานะสามีหมกมุ่นอยู่กับการค้า การเก็งกำไรจนไม่มีเวลาร่วมหลับนอนกับภรรยา ถือเป็นการเสียดเย้ยที่รุนแรงและนำไปมขัดแย้งที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคมลาวหลวงพระบาง ซึ่งรับรู้ร่วมกันในสังคมว่า ชาวจีนมีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่าชาวลาวหลวงพระบาง และชาวจีนมักแสดงให้เห็นถึงการเอารัดเอาเปรียบในทางการค้าอยู่เสมอ ชัยชนะในเรื่องเล่าซึ่งดูเหมือนจะเป็นวาทกรรมของผู้แพ้ แต่หากพิจารณาในมิติจิตวิทยา และการชำระอัตลักษณ์ เห็นได้ว่าเรื่องเล่าดังกล่าวสามารถเติมเต็มความหวังความปรารถนา ช่วยลดความคับข้องใจ รวมถึงสร้างความเป็นอื่นให้แก่ชาวจีนให้เด่นชัดขึ้นในมิติชาติพันธุ์

ในเรื่อง *บัก โป้จี้ดัวะ* แม้จะมีใช้การเสียดสีชาวจีนที่มีความขัดแย้งกับชาวลาวหลวงพระบางโดยตรง แต่การสร้างภาพพ่อค้าสำเภามาชาวจีนต้องเสียรู้บัก โป้ ถือเป็นภาพแทนของความเป็นจีนที่ชาวลาวหลวงพระบางจงใจสร้างขึ้นมาเพื่อบ่งชี้ความโง่เขลา ความรู้ไม่เท่าทันชาวลาวหลวงพระบางในเชิงปัญญาและเกี่ยวพันกับการค้า

บัก โป้เป็นชายจี๊เกียดแต่มีปัญญาเฉียบแหลมในการค้าขาย วันหนึ่งได้หลอกเอาเงินตาขายไปค้าเมื่อเดินทางสักพักก็พบควายนอนตายอยู่ในปลัก จึงนำปลาตุ้มมัดไว้บริเวณหางควาย บังเอิญมีพ่อค้าซื้อควายเดินผ่านมาบัก โป้จึงหลอกขายซากควายตายได้สำเร็จ ต่อมาเดินทางมา

พบซากช้างตายที่ทำในทำนองเดียวกันคือ จีบอีแรงใส่ท้องช้างนำหญ้าปัดรูดาวช้างจึงทำให้ อีแรงบินขึ้นพร้อมกันดูไกลๆ จึงเหมือนช้างเดินโคลงเคลงจึงหลอกขายให้แก่พ่อค้าที่เดินทางมาซื้อช้าง ต่อมาพบผู้หญิงนอนตายอยู่จึงขอซื้อศพจากญาติแล้วนำผู้หญิงไปมัดนั่งอยู่บนกิ่งไม้ เมื่อมีพ่อค้าเดินทางมาจึงหลอกขายผู้หญิงให้พ่อค้าดังนั้นก็ทำให้บักโป้มีฐานะร่ำรวยขึ้น จึงคิดไปขอลูกสาวพญาเจ้าเมืองและขอเป็นพญาแทน เจ้าเมืองโกรธมากจึงสั่งประหารชีวิตด้วยการนำบักโป้ไปมัดไว้บนกิ่งไม้ริมแม่น้ำ รอเวลาสามวันจึงจะตัดต้นไม้ทิ้ง บักโป้จึงขอเครื่องทรงกษัตริย์ไปดูเป็นสิริมงคลก่อนตาย พญาเจ้าเมืองเสียวู้ก็ให้ขี้ม ต่อมาเมื่อพ่อค้าสำเภาริเดินทางมาค้าขาย บักโป้จึงหลอกพ่อค้าจีนให้เป็นพญาเจ้าเมืองแทนคนส่วนตนจะขอแลกกับเรือสำเภาของชาวจีน พ่อค้าสำเภาริหลงกลจึงยอมแลกสำเภาริกับบักโป้เพื่อหวังเป็นเจ้าเมืองแทน เมื่อขึ้นไปอยู่บนต้นไม้แทนบักโป้ครบสามวันก็มีคนมาตัดต้นไม้หล่นลงแม่น้ำเป็นผลให้พ่อค้าสำเภาริตาย⁶⁰

การสร้างภาพให้แก่ชาวจีนเสียวู้การค้าแก่ชาวลาวหลวงพระบางซึ่งแสดงผ่านตัวละครเอกคือ อ้ายโป้ หากพิจารณาอย่างผิวเผินอาจเห็นว่านิทานเรื่องนี้ไม่ได้สะท้อนความขัดแย้งที่เป็นคู่ตรงข้ามระหว่างชาวจีนและชาวลาวโดยตรง แต่การกำหนดให้บักโป้เป็นคนมีปัญหาเฉียบแหลมสามารถแปรสภาพที่ดูไม่มีราคากลายเป็นสินค้าชนิดหนึ่ง ซึ่งทำเงินได้อย่างงามน่าจะเสียดเย้ยชาวจีน ยิ่งไปกว่านั้นชาวจีนยังเป็นหนึ่งในบรรดาตัวละครที่ถูกบักโป้หลอกล่อจนเสียวู้ถึงแก่ความตายก็ยิ่งชี้ให้เห็นภาพผู้โง่เขลาเชิงการค้าของชาวจีน ดังนั้นวรรณกรรมนิทานมุขตลก จึงมิใช่เพียงเล่าเพื่อความสนุกสนานแต่เพียงอย่างเดียว แต่มีมิติของการสร้างความเป็นอื่นให้แก่ชาวจีนเพื่อลดทอนอำนาจทางเศรษฐกิจ และปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจคือ ปรับให้กลุ่มของตนมีอำนาจเหนือกว่าแสดงผ่านวรรณกรรม ซึ่งสัมพันธ์กับปมขัดแย้งที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนตลอดระยะเวลาที่มีการปะทะสังสรรค์กันระหว่างชาวลาวหลวงพระบางกับชาวจีนในชุมชน

นอกจากวรรณกรรมมุขตลกเสียดเย้ยหยันที่เน้นประเด็นการค้า ซึ่งสะท้อนความขัดแย้งทางเศรษฐกิจที่ชาวลาวหลวงพระบางต้องการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีวรรณกรรมมุขตลกจำนวนหนึ่งซึ่งแสดงความแตกต่างทางวัฒนธรรมอันเป็นการตอกย้ำความเป็นอื่นของชาวจีนให้ชาวลาวหลวงพระบางได้สำนึกรับรู้ในความแตกต่างนั้น ซึ่งควรแก่การนำเสนอเพื่อชี้ให้เห็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางผ่านความเป็นจีนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในวรรณกรรมมุขตลกเรื่อง *เย็นตาโฟ* ซึ่งแม้ไม่ใช่การเสียดเย้ยโดยตรง แต่การแสดงให้เห็นความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชาวจีนผ่านวัฒนธรรมการกินสามารถช่วยขบเน้นความแตกต่างทางชาติพันธุ์ได้ดีอีกวิธีหนึ่ง

⁶⁰ สัมภาษณ์, สุก พันธ์โสดา, 27 มิถุนายน 2550.

มีตาสีบ้านนอกคนหนึ่งเดินทางไปซื้อข้าวของเครื่องใช้ในเมือง เมื่อไปถึงตลาดเห็นเจ๊กกำลังขายก้วยเตี้ยวและเย็นตาโฟอยู่ ด้วยความหิวน้ำจึงอยากสั่งอะไรเย็นๆ มาคิม แต่ไม่รู้จักเย็นตาโฟซึ่งเขียนป้ายติดไว้จึงสั่ง “เย็นตาโฟ” มากินเพราะคิดว่าน่าจะเป็นของกินที่มีรสหวานๆ เย็นๆ แต่เมื่อเจ๊กยกมาเสิร์ฟกลับเป็นอาหารประเภทร้อนจึงจำยอมกินแม้จะไม่ถูกปากก็ตาม ต่อมาจึงคิดว่าน่าจะสั่งเหมือนคนอื่นซึ่งน่าจะรู้ดีกว่าตน บังเอิญมีโต๊ะข้างๆ สั่ง “เหมือนเดิม” อีกชามหนึ่ง ตาสีจึงสั่งตามว่า เอา “เหมือนเดิม” ที่หนึ่ง จึงกลายเป็นว่าตาสีต้องกินเย็นตาโฟสองชามเหมือนที่ชายคนนั้นกินก้วยเตี้ยวสองชาม⁶¹

นิทานเรื่องนี้ใจเล่าเพื่อชี้ให้เห็นวัฒนธรรมการกินของชาวจีน ซึ่งแตกต่างจากตนแม้จะผ่านความเป็น ความไม่รู้ของชาวลาวหลวงพระบาง แต่ก็แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมการกินเย็นตาโฟและก้วยเตี้ยวของชาวจีนคือ สิ่งที่แปลกแตกต่างจากการกินข้าวเหนียวของตน การที่ชาวลาวหลวงพระบางพยายามเลียนแบบวัฒนธรรมการกินของชาวจีน เป็นเหตุให้เกิดการล้อเลียนกันเองขึ้นในสังคม ความแตกต่างเรื่องวัฒนธรรมการกินนี้ปัจจุบันยังเห็นได้จากในผู้สูงอายุของชาวลาวหลวงพระบางจะไม่นิยมกินก้วยเตี้ยว และเย็นตาโฟเช่นเดียวกับที่ชาวจีนเองยังไม่นิยมกินข้าวเหนียวและปลาร้า ซึ่งเป็นอาหารหลักของชาวลาว ดังนั้นทั้ง “เย็นตาโฟ” “ก้วยเตี้ยว” “ข้าวเหนียว” และ “ปลาร้า” จัดเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวจีน และชาวลาวหลวงพระบางที่ยังเป็นพรมแดนวัฒนธรรมที่ใช้เป็นเครื่องแบ่งแยกทางชาติพันธุ์ระหว่างความเป็นจีนกับความเป็นลาวหลวงพระบาง ในวรรณกรรมเรื่อง *กินตะเกียบ* เป็นมุขตลกอีกเรื่องหนึ่งที่ทำหน้าที่แบ่งแยกความเป็นจีนความเป็นลาวผ่านวัฒนธรรมการกิน

มีพ่อเฒ่าบ้านนอกเดินทางไปติดต่อราชการที่ว่าการอำเภอ เห็นอาแปะคนหนึ่งยืนขายก้วยเตี้ยวก็อยากลองกินว่ามันอร่อยไหม จึงร้องสั่งไปว่า “อาแปะ ก้วยเตี้ยวชามหนึ่ง” อาแปะเห็นว่าเป็นลาวบ้านนอกคงไม่เคยใช้ตะเกียบจึงแกล้งร้องถามว่า “ลื้อจะเอาตะเกียบลื้ออะป่าว” พ่อเฒ่าตอบกลับมาทันใจว่า “ถ้ามันแซบก็ซอฮัใส่โลด”⁶²

การนำเสนอความเป็นลาวความเป็นจีนผ่านวัฒนธรรมการกิน ซึ่งแม้เป็นวิธีการมองที่ตายตัวขาดมิติแห่งพลวัต และการดำรงอยู่ แต่ในกรณีนี้ผู้วิจัยเห็นว่า การชี้ให้เห็นความแตกต่างทางชาติพันธุ์ผ่านวัฒนธรรมการกินน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางผ่านการคัดแยกทางชาติพันธุ์ได้ดีวิธีหนึ่ง แม้จะมีน้ำเสียงเสียดสีชาวลาวหลวงพระบางด้วยกันเองที่พยายามปรับตัวหรือพยายามแสดงความกลมกลืนกับชาวจีนผ่านการกินอาหารของชาวจีน สิ่งสำคัญที่สุดของเป้าหมายการล้อเลียนเสียดสีคือ การสร้างให้ชาวจีนมีความแตกต่างกับตนเองแต่

⁶¹ สัมภาษณ์, เจริญ วงศ์ศิริ, 6 ธันวาคม 2547.

⁶² สัมภาษณ์, กองเมือง แสงจันทร์, 27 สิงหาคม 2549.

มิได้หมายความว่ากลุ่มชนทั้งสองไม่อาจผสมกลมกลืนกันได้ ในนิทานเรื่อง *รหัสของเตี้ย* แสดงให้เห็นว่ามีชาวจีนและชาวลาวหลวงพระบาง บางส่วนมีการผสมกลมกลืนกันผ่านการแต่งงาน

มีเด็กคนหนึ่งแหวงลูกสาวมาก หนุ่มๆบ้านเหนือบ้านได้มาจับแกก็ตะเพิดหนีไปหมดจนลูกสาวโกธจะขึ้นคาน พอดีมีหนุ่มลาวมาจับทั้งสองก็รักกัน ลูกสาวจึงอ่อนวอนให้เตี้ยตกลง ด้วยความรักลูกเตี้ยจึงขอลูกสาวให้ แต่ในคืนวันแต่งงานก็กำชับกำชาลูกสาวเป็นรหัสลับว่า “อาหมวย ถ้าลื้อเจ็บ ลื้อต้องร้องลั้งๆ เรียกอ๊วะนะ อ๊วะจะมาช่วย แต่ถ้าลื้อมีความสุขให้ลื้อร้องเป็งทำนองเพลงชาติ ก็แล้วกัน” ลั้งลูกสาวเสร็จเตี้ยก็คอยเงี่ยหูฟังไม่หลับ ไม่นอนทั้งคืน สักพักก็รีบวิ่งเพราะได้ยินเสียงเรียก “อ๊ย! เตี้ย! แต่พอเข้าไปก็ลั้งกลับได้ยิน “เตี้ยเตี้ยเตี้ย เตี้ยเตี้ยเตี้ย เตี้ยเตี้ยเตี้ย”⁶³

นิทานเรื่องนี้มีประเด็นที่น่าสนใจอยู่สองประการคือ *ประการแรก* เป็นนิทานที่สะท้อนการผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์ระหว่างชาวจีนกับชาวลาวหลวงพระบาง โดยมีข้อสังเกตว่า สาเหตุที่ชาวจีนแต่งงานกับชาวลาวหลวงพระบางส่วนใหญ่มักมีผลประโยชน์ทางการค้าแอบแฝง เช่น ชาวจีนที่มาตั้งรกรากอยู่ในอำเภอหล่มเก่าและหล่มสักส่วนใหญ่จะแต่งงานกับผู้หญิงลาวหลวงพระบางเพื่อต้องการสิทธิในการซื้อขายที่ดิน และเพื่อการค้าการลงทุนเป็นหลัก ส่วนมากนิยมแต่งงานกับหญิงลาวที่มีฐานะค่อนข้างดีหรือครอบครัวของฝ่ายหญิงมีสถานะในชุมชนสูงกว่าคนอื่นเช่น เป็นผู้นำชุมชน⁶⁴

ประการที่สอง การผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์ระหว่างชาวจีนกับชาวลาวหลวงพระบางถูกเสียดสีล้อเลียนผ่านมุมมองเรื่องเพศ ซึ่งเป็นเรื่องลับแต่มีพลังในการขบขันเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากเสียดสีในสิ่งที่ซ่อนเร้นที่สุดของมนุษย์ ไม่เพียงเท่านั้นยังพบว่าเรื่องเพศนี้ยังเชื่อมโยงไปสู่การเสียดสีกระทบกระทั่งไปถึงชาวไทยโดยอ้อมผ่านรหัสลับของเตี้ย ซึ่งให้ลูกสาวร้องเป็นทำนองเพลงชาติไทย สันนิษฐานว่าวรรณกรรมนิทานเรื่องนี้ น่าจะเกิดขึ้นในช่วงที่ไทยดำเนินนโยบายสร้างชาติไทย ซึ่งพยายามให้คนทุกกลุ่ม ทุกชาติพันธุ์แสดงความเป็นไทย หรือสร้างความเป็นไทยผ่านการใช้ภาษาไทย และเพลงชาติไทย ชาวลาวหลวงพระบางจึงนำประเด็นดังกล่าวนี้มาเสียดสี ล้อเลียนผ่านการล้อเลียนชาวจีนอีกชั้นหนึ่ง กล่าวได้ว่า นิทานเรื่องนี้ นอกจากแสดงการเสียดสีการผสมผสานกันระหว่างชาวจีนกับชาวลาวหลวงพระบางแล้ว ยังมีนัยเสียดสีชาวจีนที่อยากเป็นไทยหรืออีกนัย

⁶³ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁴ สัมภาษณ์, ล้วน คำมุง, 30 มิถุนายน 2550. นางล้วน เล่าว่าเจ๊กที่เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในเมืองหล่มเก่าในรุ่นแรกๆ ได้แก่ เจ๊กตอง เจ๊กหลี เจ๊กเต่ง ซึ่งส่วนใหญ่แต่งงานกับคนมีฐานะร่ำรวยในเมือง และบางส่วนเป็นลูกสาวกำนันผู้ใหญ่บ้าน

หนึ่งเป็นการโต้กลับว่าททกรรมชาติไทย ความเป็นไทยผ่านการร้องเพลงประจำชาติไทยของชาวลาว หลวงพระบาง

กล่าวโดยสรุป ในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเศรษฐกิจที่ชาวจีนมีเหนือชาวลาว หลวงพระบางมาตั้งแต่สมัยอดีต ส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางพยายามต่อสู้ คัดค้าน ตอบโต้ ต่อรอง และประนีประนอมอำนาจกับชาวจีน เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้กลุ่มของตนถูกเอารัดเอาเปรียบน้อยลง โดยแสดงผ่านวรรณกรรมนิทานที่นิยมเล่ากันในชุมชน แม้เป็นเพียงชัยชนะในเรื่องเล่า ซึ่งเป็นเพียงจินตนาการแต่ก็สามารถแสดงให้เห็นความขัดแย้ง ต่อสู้ ต่อรอง และประนีประนอมกันระหว่างชาวจีนกับชาวลาวหลวงพระบางในชุมชน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางผ่านการสร้างความเป็นอื่นให้แก่ชาวจีนในลักษณะคนโง่ที่ต้องเสิร์ชชาวลาวหลวงพระบาง แม้ไม่อาจยืนยันได้ว่าวรรณกรรมนิทานต่างๆ เหล่านี้นำไปสู่การปรับเปลี่ยนโครงสร้าง หรือลดทอนอำนาจการครอบงำทางเศรษฐกิจของชาวจีนได้ แต่ความพยายามขึ้นมาอำนาจทางเศรษฐกิจในสมัยปัจจุบันของชาวลาว เพื่อลดทอนอำนาจการผูกขาดการค้าของชาวจีนในชุมชน เช่น การค้าขายกับชาวจีน การรับซื้อสินค้าการเกษตรจากชาวลาวด้วยตัวเอง และจากชาวม้ง การแข่งขันพื้นที่ในตลาดเพื่อค้าขายอาหาร พืชผัก ผลไม้ และอื่นๆ ล้วนเป็นการขยับเขยื้อน ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ หรือสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจขึ้นมาถ่วงดุลอำนาจกับชาวจีนอย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ดี เนื่องจากทัศนคติและการบ่มเพาะอารมณ์ความรู้สึกที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากชาวจีนในเรื่องการค้า ซึ่งมีมายาวนานทำให้ความเป็นจีนที่ยังรัดเอาเปรียบเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชาวจีนที่ยังสืบทอดกันอยู่ในจิตสำนึกของชาวลาวหลวงพระบาง ในปัจจุบันความรู้สึกนี้อาจลดความเข้มข้นลงมากแล้ว เนื่องจากชาวลาวและชาวจีนมีการศึกษา มีความเข้าใจในวิถีชีวิตและยอมรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกันมากขึ้น มีการแต่งงานกันระหว่างคนจีนและคนลาวมากขึ้น⁶⁵ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมของชาวจีนที่พบเห็นในชีวิตประจำวันยังคงเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความแตกต่างระหว่างความเป็นจีน และความเป็นลาวหลวงพระบางแม้จะเข้าใจ และยอมรับในความแตกต่างซึ่งกันและกันมากแล้วก็ตาม นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่า ชาวลาวหลวงพระบางประกอบสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับชนชาวจีนมีจำนวนมากที่สุดในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมในสังคม แสดงให้เห็นว่าชาวลาวหลวงพระบางมีความขัดแย้งกับชาวจีนมากที่สุด ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นความขัดแย้งที่อยู่บนพื้นฐานทางเศรษฐกิจในชุมชนซึ่งเป็นเรื่องหลักสำคัญ

⁶⁵ สัมภาษณ์, บุญชัย กิตติธราทรทรัพย์, ชาวไทยเชื้อสายจีนที่บรรพบุรุษเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในตลาดอำเภอหล่มเก่าได้ประมาณ 50 ปีแล้ว, 30 มิถุนายน 2550.

เกี่ยวกับปากท้องความเป็นอยู่ การถูกเอาเปรียบจากการค้าที่ไม่อาจต่อรองในราคาที่เป็นธรรม เช่น ในฐานะผู้ขายพืชผลการเกษตรให้แก่เจ้าแก้วชาวจีนที่ไม่อาจต่อรองหรือเรียกร้อยราคาที่เป็นธรรม หรือในฐานะผู้ซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในชีวิตในราคาแพง ดังนั้นในความสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจดังกล่าวแสดงให้เห็นพลวัตของความขัดแย้งของชาวลาวหลวงพระบางในการดำรงอยู่ในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ เดิมทีชาวลาวหลวงพระบางมีความขัดแย้งกับไทย ตั้งแต่ยุคแรกเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานสืบเนื่องมาจนถึงช่วงที่สองที่มีการขัดแย้งตอบโต้อำนาจรัฐไทย แต่ต่อมาในช่วงที่สามที่ชาวลาวหลวงพระบางมีการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เป็นไทยแล้ว พบว่าคู่ตรงข้ามที่มีความขัดแย้งหลักกับกลุ่มชนกลับกลายเป็นชาวจีน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า นอกจากอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางมีการปรับเปลี่ยนเลื่อนไหลอย่างมีพลวัตแล้ว คู่ขัดแย้งของความเป็นลาวหลวงพระบางก็มีลักษณะเลื่อนไหลขึ้นอยู่กับการบริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน

5.3.3.2 ลาวอีสาน: ความเหลื่อมล้ำทางสังคม

อันที่จริงชาวลาวหลวงพระบางและชาวลาวอีสานหรือแม้แต่ชาวลาวในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวคือ กลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวเดียวกัน แต่เนื่องจากมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และผลกระทบจากปัจจัยแวดล้อมในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันจึงทำให้สำนึกแห่งท้องถิ่น เฉพาะถิ่น หรือเฉพาะกลุ่มชนเกิดขึ้นตามไป การอพยพย้ายถิ่นมาจากเมืองหลวงพระบาง ซึ่งเป็นเมืองเก่าแก่ เคยเป็นศูนย์กลางอาณาจักรลาวมาก่อน จึงสืบทอดมายาคติที่ว่ากลุ่มของตนมีความสูงส่งทางวัฒนธรรมเหนือชาวลาวกลุ่มอื่นๆ ดังนั้นเมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่วิจัย จึงทำให้ชาวลาวหลวงพระบางมีสำนึกว่าตนเองมีวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ดีกว่าชาวลาวอีสาน เมื่อชาวลาวอีสานเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนจึงมีการแบ่งแยกชาวลาวอีสานเป็นลาวอีกกลุ่มหนึ่งที่แตกต่างจากตนเอง ความสำนึกว่าลาวอีสานเป็นคนต่างกลุ่มมิใช่เกิดจากการสืบทอดมายาคติมาแต่อดีตเท่านั้น แต่ยังมีปัจจัยแวดล้อมทางเศรษฐกิจคือ ชาวลาวหลวงพระบางตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ เหมาะแก่การเกษตรกรรม และเลี้ยงโคกระบือ จึงทำให้ชาวลาวหลวงพระบาง โดยเฉพาะในเมืองหล่มสัก และหล่มเก่ามีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี ความอยู่ดีกินดี และอุดมสมบูรณ์มีพื้นที่ทำการเกษตรจำนวนมากจึงเป็นแรงดึงดูดให้ชาวลาวอีสาน (เช่น อำเภอกอนสาร หนองบัวแดง หนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ) เดินทางเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในชุมชน และบางกลุ่มก็เข้ามาเร่ขายสินค้าในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชาวลาวหลวงพระบางกับชาวลาวอีสานจึงเกี่ยวข้องกันด้านแรงงาน และการค้าขายเป็นส่วนใหญ่

ในด้านการค้าขาย ชาวหลวงพระบางบางส่วนประกอบอาชีพพ่อค้าวัวต่าง และค้าขายสัตว์ เลี้ยงเช่น วัว ควาย ส่วนใหญ่นิยมเดินทางไปซื้อขายนวัวควายกับชาวอีสานจึงทำให้รู้จักคุ้นเคยกับชาว อีสานมาแต่โบราณ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อเนื่องถึงยุค 2500 ชาวอีสานนิยมเดินทางเข้ามา ค้าขายกับชาวหลวงพระบางมากขึ้นและมีสินค้าหลากหลายชนิด เช่น เสื้อผ้าจากโรงงาน มุ้ง แห และของใช้ภายในบ้านอื่นๆ เช่น มีด กรรไกร แวนตา แหนบ ลีว ขวาน ฯลฯ ในลักษณะเร่ขายไป ตามหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมือง โดยจะเดินทางเข้ามาค้าขายในช่วงปลายฤดูหนาวซึ่งส่วนใหญ่ ชาวหลวงพระบางได้ขายผลผลิตทางการเกษตรแล้วจึงมีกำลังทรัพย์ที่จะซื้อข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ เหล่านี้โดยมีต้องเดินทางเข้าไปในตัวเมืองเนื่องจากการคมนาคมในสมัยก่อนมีความยากลำบาก ส่วนด้านแรงงานพบว่า ชาวลาวหลวงพระบางนิยมใช้แรงงานชาวลาวอีสานในการทำไร่ทำนาและ ทำสวน ซึ่งมักเดินทางเข้ามารับจ้างในเมืองหล่มเก่า และเมืองหล่มสัก ดังนั้นในฐานะนายจ้างกับ ลูกจ้างซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันจึงทำให้เกิดนิทานมุขตลกคือเลียนชาวลาว อีสานคือเรื่อง *ไทได้กินจี๋หมากพร้าว*

มีไทได้คนหนึ่งเข้ามารับจ้างทำไร่ทำนาในเมืองหล่มอยู่มาวันหนึ่งเห็นพื้นที่จี๋หมาก พรวัวที่คั้นน้ำออกแล้ว ไทได้เสียดายจึงขอจี๋หมากพร้าวไปกินต่อ เพราะที่อีสานแห้งแล้งปลูก มะพร้าว มะพร้าวก็ตายหมดจึงไม่ค่อยได้กิน ชีวิตเป็นทุกข์ยากกว่าเฮาหลายก็เลยต้องกินจี๋หมาก พรวัวที่ไทเฮาทิ้งแล้ว ดังนั้นเฮาจึงเรียกพวกเขาว่า ไทได้กินจี๋หมากพร้าวมาเท่าชู้มือนี้⁶⁶

จากบริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันเป็นพื้นฐานรองรับความเหนือกว่าของ ชาวลาวหลวงพระบางทั้งในฐานะเป็นนายจ้าง เป็นเจ้าของกิจการ และในฐานะผู้มีอำนาจในการ เลือซื้อสินค้าที่ชาวอีสานนำมาเสนอเหล่านี้สะท้อนสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวลาว หลวงพระบางที่มีเหนือกว่าชาวลาวอีสานซึ่งเป็นเพียงคนงานรับจ้าง เป็นแรงงานต่างถิ่น ต่างกลุ่ม ชนกับตน การสร้างเรื่องเล่าจากบริบทดังกล่าวจึงสะท้อนความพยายามในการรักษาอำนาจ อัตลักษณ์ และตอกย้ำสำนึกของความเป็นชาวลาวหลวงพระบาง โดยสร้างภาพชาวลาวอีสานให้มี สถานภาพต่ำด้อยกว่าเป็นลูกจ้างต่างถิ่น และต่างกลุ่มชน (แม้จะเป็นชนชาวลาวเหมือนกันก็ตาม) มีความยากจน และขาดแคลน โดยเฉพาะความยากจน และขาดแคลนเรื่องอาหารการกินที่ชาวลาว อีสานต้องประสบจนหล่อหลอมให้ชาวอีสานมีบุคลิกภาพเฉพาะคือ มีความขยัน อดทน อดออม ไม่ พุ่มเฟิย และเห็นคุณค่าของข้าวปลาอาหาร * นั้นถูกชาวลาวหลวงพระบางนำมาผลิตซ้ำเป็นเครื่อง

⁶⁶ สัมภาษณ์, สิมมา วงศิริ, 5 มกราคม 2548.

* เห็นได้จากมีการสะท้อนเป็นสุภาษิตพื้นบ้านว่า “ทุกขบมีเสื้อผ้าใส่มีฝ้ายเอือนนอนนอนคืออยู่ ทุกขบมีข้าวใส่ท้องนอนคือ อยู่บ่เป็น” หมายความว่า อาหารการกินคือสิ่งสำคัญที่สุดในการหล่อเลี้ยงชีวิตมากกว่าปัจจัยสิ่งอื่นๆ ซึ่งเป็นทักษะ ของชาวอีสานที่ให้ความสำคัญกับเรื่องปากท้องและการหาอยู่หากินเป็นหลัก

แสดงความแตกต่างทางชาติพันธุ์ การสร้างให้ชาวอีสานเดินทางเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างที่ต้องกิน “ข้าวหมากพร้าว” ที่ตนเองทำแล้วเป็นการสร้างความต่ำต้อยให้แก่ชาวลาวอีสานอย่างเด่นชัด

กล่าวได้ว่า นอกจากนิทานมุขตลกเรื่อง ไทได้กินข้าวหมากพร้าวจะมีนัยของการสร้างความ เป็นอื่นให้แก่ชาวลาวอีสานแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดขึ้นในบริบท ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ชาวลาวหลวงพระบางแสดงความเหนือกว่าในเชิงเศรษฐกิจ และกดขี่ ความเป็นลาวอีสานด้วยการเหยียดขบถประเด็นเรื่องความยากจน ขาดแคลนของชาวลาวอีสานมาเป็น ประเด็นล้อ มีข้อสังเกตว่านิทานที่มีทำนองเรื่อง ไทได้กินข้าวหมากพร้าวน่าจะแพร่หลายอยู่ในชุมชน เห็นได้จากชาวบ้านส่วนใหญ่ยังรับรู้และเล่านิทานเรื่องนี้คล้ายคลึงกัน และยังเรียกกลุ่มชนลาว อีสานว่า “ไทได้” หรือ “ไทได้กินข้าวหมากพร้าว” เป็นสำนวนติดปากมาจนถึงสมัยปัจจุบัน แม้ว่าใน ความเป็นจริงชาวอีสานจะมีความใกล้ชิดทางวัฒนธรรม และจัดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวด้วยกัน แต่ ในบริบทของการประกอบสร้างอัตลักษณ์ที่ต้องคัดแยกความแตกต่างระหว่างตนเองกับคนกลุ่มอื่น ที่เข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์จึงทำให้ชาวลาวอีสานกลายเป็น “ลาวอื่น” ที่แตกต่างจากกลุ่มชนของตน

อนึ่งนอกจากชาวลาวหลวงพระบางจะสร้างภาพผู้ยากจนให้แก่ชาวลาวอีสานผ่านสำนึกว่า ตนเองมีสถานะทางสังคมดีกว่า มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจกว่าแล้ว ยังสร้างสำนึกว่าตนเองเป็นกลุ่ม ชนที่มีวัฒนธรรมสูงกว่าชาวลาวอีสานอีกด้วย เห็นได้จากมีการเชื่อมโยงเรื่องบุคลิกภาพ ลักษณะ นิสัย ของชาวลาวอีสานมาเป็นเครื่องบ่งชี้ความแตกต่างระหว่างความเป็นลาวหลวงพระบางกับ ความเป็นลาวอีสานแสดงผ่านการเปรียบเทียบในลักษณะคู่ตรงข้ามกันคือ เห็นว่าชาวลาวอีสานเป็น กลุ่มชนที่รักความสนุกสนานรื่นเริง นิยมดื่มเหล้า ทะเลาะวิวาท และเอะอะ โวยวาย ในขณะที่ตนเอง เป็นกลุ่มชนที่รักสงบ สุภาพเรียบร้อย และมีวัฒนธรรมสูงส่งกว่าชาวลาวอีสาน จึงไม่นิยมแต่งงาน กับชาวลาวอีสาน ดังนั้นคำเรียกชื่อกลุ่มชนลาวอีสานว่า “ไทได้”^{*} นอกจากจะมีความหมายถึง กลุ่ม คน (ไท = คน) แล้ว ยังหมายถึงกลุ่มชนที่มีสถานะทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมดีต่อกว่ากลุ่ม ของตนเอง สันนิษฐานว่า ความรู้สึกหรือสำนึกว่าตนเองมีวัฒนธรรมสูงกว่าชาวลาวกลุ่มอื่นน่าจะ สืบทอดกันมาแต่อดีตเมื่อครั้งอยู่เมืองหลวงพระบางซึ่งเป็นราชอาณาจักรเก่าแก่และเคยเป็นเมือง

^{*} สืบเนื่องมาจากในสมัยก่อนชาวลาวหลวงพระบางเป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศลาวจึง เรียกคนทางภาคใต้ว่า “ไทได้” หมายถึง คนที่อยู่ทิศใต้ตัวเองโดยกินความถึงชนชาวเวียงจันทน์ จำปาสัก และใน ภาคพื้นอีสานทั้งหมดว่า คือ “ไทได้” เมื่อชาวลาวหลวงพระบางอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่เมืองหล่มเก่า หล่มสัก และด่านซ้ายจึงยังคงเรียกชาวอีสานว่าไทได้ตามความเคยชินและแฝงอคติทางชาติพันธุ์ว่าตนเองมีสถานภาพสูง กว่าชาวลาวอีสานทั้งในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่า อุดมสมบูรณ์กว่า มีวัฒนธรรมสูงกว่าเพราะกลุ่มตนสืบ เชื้อสายมาจากลาวเมืองหลวงของอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางและสำนึกนี้ยังคงสืบทอดอยู่ในประเทศไทย

หลวงของลาวมาก่อน เมื่ออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองหล่มเก่า หล่มสัก และเมืองด่านซ้าย ชาวลาวหลวงพระบางยังคงสืบทอดตำนานดังกล่าวในฐานะคนเมืองหลวงแห่งอาณาจักรเก่าแก่ จึงอาจสืบทอดตำนานกว่าตนเองมีวัฒนธรรมสูงกว่า เจริญกว่าหัวเมืองลาวอื่นๆ เช่น ลาวอีสานซึ่งเป็นความสำนึกร่วมของชาวลาวหลวงพระบาง*

ดังนั้นการสร้างภาพที่เจือออกติทางชาติพันธุ์ให้แก่ชาวอีสานจึงมีความสัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมแม้ว่าชาวอีสานที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชน (ผ่านการแต่งงานแต่มีเป็นส่วนน้อย) จะไม่ชื่นชอบกับคำเรียก “ไทได้” เนื่องจากมีน้ำเสียงเชิงดูถูกดูแคลนอยู่ในที แต่ในฐานะผู้ประกอบการสร้างนิทาน ซึ่งมีอำนาจในการเล่า การกำหนดจิตตภาพความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เอื้อให้กลุ่มชนของตนมีอำนาจเหนือชาวลาวอีสานในทุกๆ ด้าน จึงเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางบนความเป็นลาวอีสานผ่านนิทานมุขตลก *ไทได้กินชีหมากพร้าว*

5.3.3.3 ล้านนา: พันธมิตรหรือศัตรู

ในอดีตราชาอาณาจักรล้านนา และราชาอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางมีความใกล้ชิดกันทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครอง และวัฒนธรรม เห็นได้จากในสมัยที่ราชาอาณาจักรล้านนาขาดกษัตริย์ครองเมือง ราษฎรในล้านนาได้รวมใจกันทูลเชิญเจ้าไชยเชษฐาธิราช เสด็จขึ้นปกครองล้านนาอยู่ถึง 2 ปี เพราะพระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของเจ้าหญิงล้านนา ในสมัยนี้เองที่เชื่อกันว่าพระองค์ทรงถ่ายเทพวัฒนธรรมบางส่วนไปจากล้านนาเพื่อนำไปเผยแพร่ปรับเปลี่ยน พัฒนาเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของชาวล้านช้างจึงทำให้วัฒนธรรมล้านนาและล้านช้างส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน อย่างไรก็ดีในการรับรู้ของชาวลาวหลวงพระบางที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอำเภอด่านซ้าย อำเภอหล่มเก่า และอำเภอหล่มสัก ส่วนใหญ่ยังคงรับรู้ว่ามีชาวยวนหรือชาวล้านนามีวิถีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับตนเอง โดยเฉพาะเรื่องอาหารการกิน ประเพณีพิธีกรรม แต่ในรายละเอียดบางเรื่องเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก เช่น เรื่องสำเนียงภาษา ชาวลาวหลวงพระบางค่อนข้างแบ่งแยกชาวล้านนาออกจากกลุ่มของตนอย่างชัดเจนผ่านเรื่องภาษา โดยมองว่าภาษาของชาวล้านนานั้นฟังยาก พูดสั้น ราวและเร็วจนบางครั้งไม่อาจสื่อสารกันได้เข้าใจ ในวรรณกรรมนิทานเรื่อง *ยวนขายผ้ากับเปรตวัดศรีภูมิ* หรือบางครั้งเรียกว่า นิทาน *ยวนกลัวผีเผด* เป็นนิทานที่นิยมเล่าในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย โดยเล่าถึงการเดินทางเข้ามาค้าขายเสื้อผ้าโรงงานของชาวล้านนาว่า

* เช่นเดียวกับที่คนไทยอยุธยาและกรุงเทพมหานครต่างก็มองว่าคนต่างแขวง ต่างจังหวัดแตกต่างจากตน และมีวัฒนธรรมด้อยกว่าตน เป็นต้น

มีขบวนกลุ่มหนึ่งเดินทางมาขายเสื้อผ้าโรงงานเรขายตามหมู่บ้าน วันหนึ่งมาขายถึงบ้านนาหอ พอมืดก็นอนกันที่วัดศรีภูมิ พอตกกลางคืนก็มีผีเปรตออกมาอาละวาดหลอกหลอนพวกขวนที่นอนอยู่ศาลาวัดนั้น มีขบวนผู้หนึ่งกลัวผีมากจนเสียดสีวิ่งหน้าตื่นร้องตะโกน โหวกเหวกโวยวายมาหาชาวบ้าน ชาวบ้านถามว่าเกิดอะไรขึ้นขวนก็ได้แต่พูดยี้ๆ เหยาะๆ จะอ้อ จะอึ้งฟังไม่รู้เรื่อง กว่าเข้าใจว่าถูกผีเปรตหลอกก็ใช้เวลาอยู่นานสองนาน⁶⁷

นิทานเรื่องนี้ เป็นเรื่องเล่าที่เคล้าความจริงหรือสร้างขึ้นจากประสบการณ์จริงของการมีปฏิสัมพันธ์ของชาวลาวหลวงพระบางกับชาวล้านนา โดยมีสถานที่เกิดเหตุการณ์จริงคือ วัดศรีภูมิในอำเภอคำชะอี โดยสาระของเรื่องเห็นได้ว่านิทานเรื่องนี้เริ่มเรื่องด้วยการสร้างให้ชาวลาวล้านนาเป็น “คนอื่น” ที่เดินทางเข้ามาในชุมชนเพื่อนำสินค้ามาขายตามหมู่บ้านในช่วงฤดูหนาว (เช่นเดียวกับชาวอีสานซึ่งเข้ามาเรขายสินค้าในช่วงนี้) การมีปฏิสัมพันธ์กันในทางการค้าที่เดินทางเร่เข้ามาในท้องถิ่นจึงเป็นภาพของคนแปลกหน้าที่ชาวลาวหลวงพระบาง รับรู้การมีตัวตนของชาวล้านนา โดยเฉพาะภาพของคนแปลกหน้าที่มีภาษาแตกต่างกันอย่างเด่นชัด การฟังภาษาล้านนาไม่ค่อยรู้เรื่องจึงเป็นประเด็นยั่วล้อวัฒนธรรมทางภาษา เพื่อขบเน้นความเป็นอื่นของความเป็นล้านนาผ่านมิติภาษา เช่นการพูด “ยี้ๆ เหยาะๆ จะอ้อ จะอึ้ง ฟังไม่รู้เรื่อง” ของชาวล้านนาคือปัญหาเรื่องภาษาที่สื่อสารกันไม่เข้าใจ

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ในการรับรู้และทำที่การแสดงออกในการสร้างความเป็นอื่นให้แก่ชาวล้านนา ไม่ปรากฏภาพที่อ่อนค้อยหรือเคลือบแฝงมายาคติในเชิงลบมากนัก นอกจากนี้ยังเห็นว่าชาวลาวหลวงพระบางส่วนใหญ่มีการเชื่อมโยงบุคลิกภาพภายนอกของความเป็นล้านนาเช่น เป็นคนรูปร่างเล็ก ผิวขาว พูดเร็วและเร็ว มีน้ำเสียงค่อนข้างเบา (เนื่องจากเป็นภาษาล้านนาแบบคนเมืองน่าน) จึงกลายเป็นภาพแทนของความเป็นล้านนาที่ออกในเชิงตลกขบขันมากกว่าที่จะสอดแทรกอารมณ์หรือทัศนคติเชิงลบต่อชาวล้านนา สันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะชาวล้านนามีถิ่นฐานอยู่ห่างไกลจากชุมชนลาวหลวงพระบาง และเข้ามาค้าขายเป็นครั้งคราวจึงไม่ค่อยปรากฏความขัดแย้งหรือแสดงอคติทางชาติพันธุ์มากนัก นอกจากนี้อาจเป็นไปได้ว่าชาวล้านนาเองมีบุคลิกภาพใกล้เคียงกับชาวลาวหลวงพระบางคือ รักสงบ ไม่ค่อยทะเลาะวิวาทหรือดื้อสุราจัดเช่นชาวอีสาน รวมทั้งมีวิถีชีวิตประเพณีพิธีกรรมบางอย่างคล้ายคลึงกันจึงทำให้มีความรู้สึกแตกต่างกันน้อย

อย่างไรก็ดี แม้ภาพชาวล้านนาในยุคที่เดินทางเข้ามาค้าขายในชุมชนลาวหลวงพระบางจะไม่ปรากฏความรุนแรงในเชิงอคติ แต่หากย้อนกลับไปพิจารณาบริบทประวัติศาสตร์ในยุคต้น

⁶⁷ สัมภาษณ์, สีดา เสนานุช, 20 มิถุนายน 2548.

รัตนโกสินทร์จะเห็นได้ว่า ชาวลาวหลวงพระบางยังมีความทรงจำร่วมกันเกี่ยวกับการให้ความสนับสนุนไทยบุกโจมตียึดเมืองหลวงเวียงจันทน์ของชาวล้านนา นำเสนอผ่านตำนานเรื่อง *ศึกลองหมากแข่งรบเวียงจันทน์*

กษัตริย์ไทยต้องการได้ลาวเป็นเมืองขึ้น* จึงยกทัพไปตีเวียงจันทน์แต่ก็ไม่สำเร็จ เนื่องจากเวียงจันทน์มีความเข้มแข็งแกร่งกล้ามาก ไทยจึงขอความช่วยเหลือไปยังล้านนาเชียงใหม่ ทางเชียงใหม่จึงส่งอาจารย์คงพร้อมลูกศิษย์มาช่วย อาจารย์คงใช้เล่ห์กลหลอกล่อชาวเวียงจันทน์ด้วยการทำตนเป็นผู้วิเศษหุทิพย์ตาพิย์หลอกชาวเวียงจันทน์ว่าคนรู้ที่ซ่อนสมบัติที่ถูกฝังไว้ใต้ดิน เมื่อชาวบ้านไปขุดก็พบไหเงินไหคำจริงเนื่องจากอาจารย์คงได้นำไหเงินไหคำไปฝังไว้ก่อนแล้ว จึงทำให้อาจารย์คงกลายเป็นผู้วิเศษ ต่อมาอาจารย์คงได้ทำลายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองเมืองเวียงจันทน์เช่น ปีศาจภูพานาค ทำลายกลองหมากแข่ง และทำลายเสาหลักเมือง เมื่อทำลายสิ่งศักดิ์สิทธิ์บ้านคูเมืองแล้วอาจารย์คงก็ส่งสัญญาณให้ไทยยกทัพไปโจมตีเวียงจันทน์ และไทยสามารถยึดเมืองได้สำเร็จเป็นเหตุให้เวียงจันทน์ตกเป็นเมืองขึ้นของไทยสืบต่อมา⁶⁸

ทัศนคติในเชิงลบที่ชาวลาวหลวงพระบางสร้างความเป็นอื่นให้แก่ล้านนาในลักษณะเป็นคนมิวชานาค มีเล่ห์เหลี่ยม และให้ความช่วยเหลือไทยในการยึดครองเมืองเวียงจันทน์ สันนิษฐานว่า ความทรงจำเกี่ยวกับการร่วมมือกันระหว่างไทยกับล้านนาในการยกทัพไปตีกรุงเวียงจันทน์ในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นความทรงจำร่วมของชาวลาวหลวงพระบางจึงแสดงออกในรูปตำนานถือเป็นการตอกย้ำความสัมพันธ์ที่ขาดสะบั้น และบ่งชี้ให้เห็นความเป็นอื่นของชาวล้านนาในลักษณะที่เป็นพวกตรงข้ามกับชาวลาวหลวงพระบาง** กล่าวได้ว่า ตำนานเรื่อง *ศึกลองหมากแข่งรบเวียงจันทน์* ให้อรรถรสประวัติศาสตร์ไทย ล้านนา และล้านช้าง ในรูปแบบการบันทึกแบบชาวบ้านคือ เป็นวรรณกรรมพื้นถิ่นที่เล่าอิงประวัติศาสตร์ความทรงจำ ที่แฝงความรู้สึกเชิงอคติของชาวลาวหลวง

* บางสำนวนระบุเป็นสัญลักษณ์ว่า ไทยต้องการ “พระแก้วมรกต” จึงยกทัพไปแย่งชิงเอาที่กรุงเวียงจันทน์ แสดงให้เห็นว่าสำนวนที่เล่าแบบนี้ยังมีความทรงจำเกี่ยวกับสงครามเมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 ยกทัพไปยึดเมืองเวียงจันทน์และกวาดต้อนผู้คนรวมทั้งยึดเอาพระแก้วมรกตมาเป็นของไทย

⁶⁸ สัมภาษณ์, เกียง วังศิริ, 27 มีนาคม 2547.

** เนื่องจากเหตุการณ์ในนิทานมีความสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ไทยในรัชกาลที่ 1 และพงศาวดารเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์สู้รบกันระหว่างไทยกับลาวในช่วงสมัยดังกล่าว จากในทัศนคติของชาวลาวหลวงพระบางเชื่อกันว่า การที่ไทยโจมตีเวียงจันทน์ได้สำเร็จเกิดจากความช่วยเหลือของล้านนาซึ่งน่าจะมีความจริงอยู่ไม่น้อย เนื่องจากสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ไทยและล้านนาในช่วงเวลานี้ โดยทั้งสองอาณาจักรมีความสัมพันธ์กันอย่างไรก็ชัดเจนเห็นได้จากในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ช่วยเหลือล้านนาขับไล่พม่าออกจากเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จ จึงทำให้เจ้าเมืองเชียงใหม่หันมาสมาคมกับก๊กจีนตรงต่อไทย

พระบางที่มีต่อชาวล้านนา เพื่อตอกย้ำให้เห็นว่าชาวล้านนาคือ “คนอื่น” ที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ และเป็นกลุ่มชนที่เคยร่วมกับไทยทำลายความเจริญรุ่งเรืองของชาวลาว แม้ว่าเรื่องดังกล่าวจะสอดแทรกกถา นิทาน ความเชื่อดั้งเดิม เช่น เรื่องพญานาคคุ้มครองเมืองเวียงจันทน์ มีกลองหมากแข้ง และมีเวทย์มนต์ของอาจารย์คง (คือ ตัวแทนของชาวล้านนา) แต่ก็แสดงให้เห็นความขัดแย้งระหว่างชาวลาวหลวงพระบางกับชาวล้านนาที่ยังอยู่ในความทรงจำของชาวลาวหลวงพระบาง จึงสร้างภาพให้ชาวล้านนาเป็นกลุ่มชนที่แตกต่างจากตนเอง

5.3.3.4 ม้ง: ผู้ไร้วัฒนธรรม

ชนชาติพันธุ์ม้งหรือชาวเขาเผ่าม้ง เป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งซึ่งอพยพย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองหล่มเก่า บริเวณบ้านน้ำเพียงดิน บ้านทับเบิก และมีบางส่วนตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตรอยต่อภูหินร่องกล้าเช่น ตำบลกกสะทอน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ชาวเขาเหล่านี้ครั้งหนึ่งเคยเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์เคลื่อนไหวอยู่ในบริเวณภูหินร่องกล้า ภูเมียง ภูซัด ซึ่งมีฐานที่มั่นอยู่ในบริเวณภูหินร่องกล้า หลังจากรัฐบาลไทยปราบปรามคอมมิวนิสต์ได้สำเร็จก็ดำเนินนโยบายให้ชาวม้งหันมาร่วมสร้างชาติไทย โดยกำหนดให้ตั้งถิ่นฐานอยู่บนคอยสูงบริเวณดังกล่าวสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยปกติชาวม้งจะดำรงชีวิตอยู่อย่างเอกเทศไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวกับคนต่างชาติพันธุ์ ชาวม้งจะติดต่อสัมพันธ์กับชาวลาวหลวงพระบางและชาวจีน เมื่อเวลาลงมาติดต่อราชการ มารักษาตัวที่โรงพยาบาล และนำผลผลิตทางการเกษตรมาขายให้แก่พ่อค้าในตลาด เช่น นำกะหล่ำปลี ฟักขาได้ ถั่วฝักยาว แดงกวา ผักกาดขาว และจิง มาขายให้แก่ชาวลาวหลวงพระบาง นอกจากนี้อาจเดินทางมาซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในตลาด จึงทำให้ชาวม้งและชาวลาวหลวงพระบางมีปฏิสัมพันธ์กันค่อนข้างน้อยและขาดความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมม้ง จึงทำให้มีอคติทางชาติพันธุ์ว่า ชาวม้งหรือ “แม้ว” เป็นกลุ่มชนล้าหลัง ด้อยพัฒนา ไม่มีการศึกษา สกปรก มีวัฒนธรรมกดขี่ข่มเหงผู้หญิง (คือผู้ชายสามารถมีภรรยาหลายคนและให้ผู้หญิงทำงานหนักเลี้ยงตนเอง) มีภาษาพูดที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ดังนั้นภาพของชาวม้งจึงเป็นสิ่งที่ชาวลาวหลวงพระบางสร้างขึ้นมาให้เห็นถึงความแตกต่างทางชาติพันธุ์ผ่านวรรณกรรมนิทานมุขตลกหลายเรื่อง

ในนิทานเรื่อง *อยากได้เมียแม้ว* สะท้อนทัศนคติการไม่ยอมรับกลุ่มชาวม้งว่ามีความทัดเทียมกับกลุ่มชนของตนเอง ไม่ควรผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์ซึ่งนิยมเล่ากันในกลุ่มผู้ชายลาวหลวงพระบาง

มีพ่อเฒ่าคนหนึ่งทะเลาะกับเมียอยู่บ่อยๆ จึงคิดจะแก้เผ็ดเมียด้วยการมีเมียน้อย อยู่มาวันหนึ่งพ่อเฒ่าได้รู้จักกับหญิงแม้วคนหนึ่งจึงคิดจะเอาแม้วมาเป็นเมียน้อย แต่พ่อเฒ่าพูดจาอยู่

ใกล้ชิดกับหญิงแม่วกลับต้องเปลี่ยนความตั้งใจเนื่องจากทนกลิ่นตัว (เต่า) ของแม่วไม่ไหวจึง
จำต้องกลับมาหาฮีแก่เมียเก่าของตน⁶⁹

การสร้างให้ชาวม้งเป็นกลุ่มชนที่สกรปรก ไร่วัฒนธรรม เป็นอคติทางชาติพันธุ์ที่ชาวลา
หลวงพระบางสร้างขึ้นเพื่อป้องกันความแตกต่างระหว่างกลุ่มของตนกับความเป็นอื่นของชาวม้ง ซึ่งมิ
ความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กลวิธีสร้างความเป็นอื่นดังกล่าวประกอบสร้างผ่านการหยิบยกเอา
ความแตกต่างทางวัฒนธรรมเช่น เรื่องไม่นิยมอาบน้ำของชาวม้ง อันเป็นที่มาของการมีกลิ่นกาย
เหม็นสาบ นำรังเกียจตามทัศนะของชาวลาหลวงพระบางมาเป็นประเด็นสร้างพรมแดนทางชาติ
พันธุ์เพื่อสร้างเงื่อนไขไม่ยอมรับหรือไม่ผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์กับชาวม้ง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ชาว
ลาหลวงพระบางเห็นว่ากลุ่มชนของตนมีอำนาจเหนือกว่าชาวม้งทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม
วัฒนธรรม และการเมือง การตั้งข้อรังเกียจด้วยการสร้างให้ชาวม้งเป็นกลุ่มชนที่สกรปรก ไร่
วัฒนธรรมส่งผลให้ชาวม้งถูกจัดลำดับชั้นหรือมีสถานะต่ำต้อยที่สุดในสังคมลาหลวงพระบาง และ
ตอกย้ำความเป็นเราชาวลาหลวงพระบางในฐานะผู้มีวัฒนธรรมสูงปรากฏควบคู่กับความไร้วัฒนธรรม
ของชาวม้งจึงทำให้มองข้ามหรือละเลยที่จะเข้าใจวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมของชาวม้ง ซึ่งอาศัยอยู่
บนที่สูงมีอากาศหนาวเย็นตลอดปี การไม่ชอบอาบน้ำจึงเป็นเรื่องปกติ ซึ่งสัมพันธ์กับถิ่นที่อยู่อาศัย
และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมม้ง ดังนั้นการตั้งข้อรังเกียจวัฒนธรรมที่แตกต่างจากตนเองจึงมี
อคติทางชาติพันธุ์ผสมผสานอยู่

นอกจากนี้ยังมีการสร้างภาพของผู้ด้อยการศึกษา ด้อยการพัฒนาจึงเป็นภาระหน้าที่ของชาว
ลาหลวงพระบางต้องหยิบยื่นช่วยเหลือเพื่อปรับเปลี่ยนลักษณะด้อยดังกล่าวให้พัฒนาไปในทางที่ดี
ขึ้น การเป็นผู้มีความรู้และเป็นนักพัฒนาของชาวลาหลวงพระบาง โดยขึ้นไปสอนหนังสือให้แก่
ชาวม้งบนดอยสูง เป็นอีกลักษณะหนึ่งซึ่งชาวลาหลวงพระบางสร้างขึ้น โดยมีพื้นฐานของสังคม
วัฒนธรรมชาวม้งรองรับ ในวรรณกรรมนิทานเรื่อง *ไปกินข้าวบ้านแม่ว* เล่าว่า

มีครู กศน. เดินทางไปสอนหนังสือให้แก่ชาวม้ง ผู้ใหญ่บ้านม้งซึ่งมีลูกสาวอยู่สองคน
ต้องการขกูกสาวให้ครูหนุ่ม เพื่อลูกสาวจะได้มีชีวิตสุขสบายกว่าทำงานอยู่บนเขา จึงเชิญครู
หนุ่มไปกินข้าวที่บ้านซึ่งมีการจัดเลี้ยงอย่างดีมาเปิดมาไก่เลี้ยงและมีผู้เฒ่าผู้แก่มามากมายหลาย
คน หลังจากกินข้าวแล้วผู้ใหญ่บ้านก็ให้ครูหนุ่มเลือกว่าต้องการลูกสาวคนใดเป็นเมีย ฝ่ายครู
หนุ่มตกใจมากคิดว่ามากินข้าวร่วมกับผู้ใหญ่ตามปกติธรรมดา โดยไม่รู้ว่าวัฒนธรรมของชาวม้ง
นั้น เมื่อพ่อแม่ยินยอมมีการจัดงานเลี้ยงใหญ่โต มีผู้เฒ่าผู้แก่มาร่วมกินข้าวถือว่าเป็นพิธีการ
แต่งงานแล้ว⁷⁰

⁶⁹ สัมภาษณ์, สักคีดา วังคีรี, 2 กุมภาพันธ์ 2547.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน.

ลักษณะอารยชนของชาวม้งทั้งเรื่องค้อยการศึกษา และวิถีชีวิตความเป็นอยู่สร้างผ่าน
 วรรณกรรมนี้เป็นการสร้างภาพของผู้อ่อนด้อย อ่อนแอและต้องพึ่งพาชาวลาวหลวงพระบางในการ
 พัฒนากลุ่มชาวม้งให้มีความอยู่ที่ดี มีความเจริญทัดเทียมคนพื้นราบแม้ว่าการกระทำดังกล่าวเกิดจาก
 นโยบายของรัฐ แต่คนที่รับนโยบายและปฏิบัติงานคือ ผู้นำท้องถิ่น และครู ก.ศ. ซึ่งส่วนใหญ่คือชาว
 หลวงพระบางในพื้นที่ การสร้างให้ชาวม้งขาดความรู้ ขาดความเจริญเป็นอคติที่ถูกสร้างขึ้นซึ่งมี
 ผลต่อการหล่อหลอมให้เกิดทัศนคติว่า ชาวม้ง คือกลุ่มชนที่ไร้วัฒนธรรมต้องได้รับการพัฒนาให้
 เจริญทัดเทียมคนส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้นในสายตาของชาวลาวหลวงพระบาง ชาวม้ง จึงเป็น
 กลุ่มชนที่ควรได้รับการพัฒนา นอกจากความสกปรก ด้อยพัฒนา และมีวัฒนธรรมต่างกัน โดย
 ลิ่นเชิงแล้ว ชาวม้งยังถูกสร้างให้เป็นกลุ่มชนที่มีความลึกลับเก่งกล้าทางไสยศาสตร์เช่นเรื่อง *แม้ว
 ปราบเงือก*

มีเงือกอยู่ในลำน้ำพุ่งที่อำเภอเวียงจันทน์คนอยู่ชานหลายปี เงือกมีลักษณะคล้ายนาค
 หรือพญานาคจะมีฤทธิ์มากสามารถแปลงกายได้หลากหลายต้องคนมีวิชาอาคมแก่กล้าเท่านั้น
 จึงจะสามารถปราบเงือกได้ ในเมืองหล่มเก่าหากคนมีวิชาอาคมมาปราบเงือกไม่ได้เพราะผู้มีวิชา
 อาคมถูกเงือกฆ่าตายหมดแล้ว อยู่มาวันหนึ่งมีแม้วลงมาจากคอย รู้ว่าชาวบ้านได้รับความ
 เดือดร้อนจึงขึ้นอาสาปราบเงือก แม้วปราบเงือกอยู่สามวันสามคืน ก็เอาชนะเงือกได้ชาวบ้านจึง
 โยชานความเก่งกล้าของแม้วและนำข้าวปลาอาหารมามอบให้แก่แม้วเป็นการตอบแทน⁷¹

เรื่องเล่าดังกล่าวแม้วไม่ใช่การดูแคลนทางชาติพันธุ์แต่การที่ชาวม้งลงมาจาก “คอย” ซึ่ง
 หมายถึง สถานที่อยู่อาศัยบนที่สูง ซึ่งไม่ใช่สถานที่อยู่อาศัยของชาวลาวหลวงพระบาง นั้น
 หมายความว่า คนบนคอยหรือชาวคอยคือ ชนกลุ่มอื่นที่ไม่ใช่ลาวหลวงพระบาง กล่าวได้ว่า
 ความหมายที่แฝงอยู่กับภาษาที่จิตใจเรียกชนกลุ่มน้อยดังกล่าวสะท้อนสำนึกของชาวลาวหลวงพระ
 บางว่า ชาวม้งคือ ความเป็นอื่นของชาวลาวหลวงพระบาง หากพิจารณาในบริบทของความสัมพันธ์
 เชิงอำนาจและเกี่ยวข้องกับการเมืองเรื่องชาติพันธุ์แล้ว อาจพิจารณาได้ว่า การที่ชาวลาวหลวงพระ
 บางนำข้าวปลาอาหารมาให้อาจสะท้อนถึงความเหนือกว่าของชาวลาวหลวงพระบางในฐานะผู้ให้
 การเป็นผู้ให้คือการแสดงออกของผู้มีสถานภาพสูงกว่า สามารถช่วยเหลือคนที่ด้อยกว่าแม้เป็นเรื่อง
 ของการตอบแทนชาวม้งก็ตาม ในฐานะเรื่องเล่ากล่าวได้ว่า วรรณกรรมเรื่องนี้มีผลต่อการตอกย้ำ
 สำนึกความแตกต่างทางระหว่างความเป็นชาวลาวหลวงพระบางกับความเป็นอื่นเช่นชาวม้ง ซึ่ง
 ประกอบสร้างโดยชาวลาวหลวงพระบางในการแสดงอำนาจการคัดแยกความเป็นม้งออกไปจาก
 ชาวลาวหลวงพระบาง การสร้างความเป็นอื่นดังกล่าวเป็นการหยิบยกเอาความแตกต่างทาง

⁷¹ สัมภาษณ์, ล้วน คำมุง, 30 มิถุนายน 2550.

วัฒนธรรมมาเป็นประเด็นเสียดสี นอกจากเป็นไปเพื่อบ่งชี้ความต่ำต้อย ไร้วัฒนธรรม และแปลกประหลาดของชาวม้งแล้ว ยังเป็นการตอกย้ำสำนึกของผู้มีวัฒนธรรมสูงกว่า ซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบาง

5.3.4 ไทหล่ม-ไทดำกับการจัดลำดับชั้นในท้องถิ่น

ดังที่กล่าวแล้วว่า อัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางมีความซ้อนทับกันระหว่างความเป็นไทยกับความเป็นลาว การที่ชาวลาวหลวงพระบางจะเลือกนำเสนอว่าตนเองเป็นไทยหรือเป็นลาวจึงขึ้นอยู่กับพื้นที่ และจุดมุ่งหมายในการนำเสนอขณะที่เผชิญหน้าหรือมีปฏิสัมพันธ์ กล่าวอีกอย่างหนึ่ง การเลือกนิยามตัวตนขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจซึ่งส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อรักษาอำนาจและผลประโยชน์ของตนเองเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้อัตลักษณ์ของลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยมีลักษณะหลากหลาย เลื่อนไหล และซับซ้อนคือ มีทั้งตัวตนที่เป็นคนพื้นถิ่น และตัวตนที่เป็นพลเมืองของประเทศไทย ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นว่า ชาวลาวหลวงพระบางมีการแบ่งชนชั้นวรรณะกันในกลุ่มชนด้วยตนเอง ลักษณะเช่นนี้เกิดจากการพัฒนาในสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันจึงทำให้เกิดความรู้สึกของความเป็น “ไท *ดำน” ของชาวด่านซ้าย และ “ไทหล่ม” ของชาวลหล่มเก่า และหล่มสัก ซ้อนทับอยู่ในสำนึกชาวไทยเชื้อสายลาวหลวงพระบาง เห็นได้จาก *ตำนานพระธาตุศรีสองรัก* (สำนวนที่ ๒) แสดงให้เห็นว่า ความเป็นไทดำน และไทหล่มนั้น มีนัยแยกกันชัดเจนในบริบทของสังคมท้องถิ่นไทย

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าเสด็จมาเผยแผ่ศาสนาบริเวณเมืองด่านซ้ายจึงหยุดโปรดสัตว์อยู่บริเวณยอดเขาภูหนึ่ง ต่อมา มีชาวบ้านจากเมืองหล่ม และเมืองด่านซ้ายมาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ก็เทศนาสั่งสอนธรรมะ ในตอนจบก็กล่าวไว้ว่า ให้คนหล่มเป็นคนหลัก ในแถบนี้ ให้คนด่านซ้ายเป็นคนซื้อสัตย์ ด้วยวาจาสิทธิ์ของพระพุทธเจ้าส่งผลให้คนหล่มเป็นคนฉลาดหลักแหลมมาถึงทุกวันนี้ขณะที่คนด่านซ้ายเป็นคนซื้อสัตย์สุจริตมีน้ำใจและมักถูกคนหล่มหลอก และเอาเปรียบอยู่เสมอ⁷²

การนิยามอัตลักษณ์ย่อยว่าตนเป็นเป็น “ไทดำน” และ “ไทหล่ม” ทับซ้อนอยู่ในความเป็นไทย-ลาวหลวงพระบางนี้ ในแง่หนึ่งเห็นได้ว่า การทับซ้อนของอัตลักษณ์ดังกล่าว อาจช่วยลดทอนการหลอมรวมอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางลงอันอาจทำให้ลดความรุนแรงด้านสำนึกชาติพันธุ์ และความรุนแรงในการปะทะกันกับคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม แต่หากพิจารณาในมิติพลวัต

* คำว่า “ไท” ในที่นี้ใช้ในบริบทของความหมายว่า “คน”

⁷² สัมภาษณ์, จำนวน นนทะ โคตร, 21 กรกฎาคม 2548.

ของอัตลักษณ์การดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระบางพบว่า กระบวนการนิยามอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางเป็นการผลิตอย่างมีเงื่อนไข หรือมีจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งรองรับเสมอและผันแปรไปตามสภาวะแวดล้อมในปัจจุบันขณะที่มีการปะทะสังสรรค์กัน จึงกล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทยไม่ใช่อัตลักษณ์ที่บริสุทธิ์แบบดั้งเดิม และไม่ใช่อันหนึ่งอันเดียวกันเพราะมีลักษณะแตกหักทางสำนึกว่าตนเองเป็นไทย-ลาวหลวงพระบาง (ชาวไทยเชื้อสายลาวหลวงพระบาง) และสำนึกว่าตนเองเป็น “ไทหล่ม” และ “ไทค่าน” ในบริบทของท้องถิ่นไทย ดังนั้นอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางจึงไม่คงเส้นคงวาหรือมีเอกภาพ แต่ดำรงอยู่อย่างแตกหัก เลื่อนไหล หลากหลาย และซับซ้อนขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายในการนำเสนอตัวตนในแต่ละพื้นที่ แต่ละบริบทแต่ละสถานการณ์เป็นสิ่งกำกับการนิยามความหมาย

ผู้วิจัยเห็นว่า การถ่ายถอดหรือสืบสานวัฒนธรรมลาวหลวงพระบางมิใช่การโอนวัฒนธรรมทั้งหมดจากคนกลุ่มหนึ่ง หรือคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกกลุ่มหรือรุ่นแต่ทว่าการถ่ายถอดทางวัฒนธรรมคือการแปลวัฒนธรรม หรือการสืบเนื่องบางส่วน การทอดทิ้งบางส่วน และการนำสิ่งอื่นมาผสมในเชิงสร้างสรรค์ซึ่งมักเกิดขึ้นในกลุ่มชนพลัดถิ่น ในกรณีของชาวลาวหลวงพระบางก็เช่นกัน เมื่อการสืบทอดวัฒนธรรมคือ การแปลวัฒนธรรมมาจากของเดิมสอดคล้องกับภาวะการณ์ใหม่ที่เผชิญอยู่ ผลที่ตามมาคือ แมื่กลุ่มคนจะมีที่มาจากทางวัฒนธรรมเดียวกัน แต่วัฒนธรรมที่ยึดถือโดยกลุ่มคนที่อยู่ในต่างที่กันก็แตกต่างกัน นั่นคือเกิดการเปลี่ยนความเหมือน⁷³ นั่นเอง จึงไม่ใช่เรื่องแปลกเมื่อชาวลาวหลวงพระบางในชุมชนด่านซ้ายจะนิยามว่าตนเองเป็น “ไทค่าน” และชาวลาวหลวงพระบางในชุมชนหล่มเก่า และหล่มสักจะนิยามว่าตนเป็น “ไทหล่ม” ในบริบทของท้องถิ่นไทย ซึ่งเป็นลักษณะการเปลี่ยนความเหมือนอย่างหนึ่งคือ เปลี่ยนจากความเป็นลาวหลวงพระบาง ณ เมืองหลวงพระบาง ให้เป็นชาวลาวหลวงพระบางในแบบชาวลาวหลวงพระบางเมืองด่านซ้าย และเมืองหล่ม

ดังนั้นการเปลี่ยนความเหมือนดังกล่าว ย่อมแตกต่างกันไปตามบริบทแวดล้อมที่เข้าไปสร้างหรือมีปฏิสัมพันธ์ใหม่ในบริบทสังคมใหม่ กระบวนการสร้างใหม่อัตลักษณ์จึงเกิดขึ้น แม้ว่าจะมีจิตสำนึกลาวหลวงพระบางร่วมกัน แต่สำนึกใหม่ในพื้นที่ใหม่ก็เบียดขับกับจิตสำนึกเดิม อย่างไรก็ตามก็ดี สำนึกทั้งสองส่วนนี้ก็ยังคงดำรงอยู่ด้วยกันตลอดเวลาจึงส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางเมืองหล่มเก่า และเมืองหล่มสักซึ่งเรียกตนเองว่า “ไทหล่ม” อาจมีน้ำเสียงดูแคลน ลาวหลวงพระบาง เมืองด่านซ้ายซึ่งเรียกกันว่า “ไทค่าน” อยู่ในที เนื่องจากไทหล่มมีสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมดีกว่า

⁷³ดูเพิ่มเติมใน Stuart Hall, “Cultural Identity and Diaspora,” และ Stuart Hall, “The Question of Cultural Identity,” และ Stuart Hall, “The Work of Representation,” in *Representation*, edited by Stuart Hall (London : Sage and the Open University Press, 1997), pp. 13-64.

เมืองด่านซ้ายมาตั้งแต่อดีตจึงทำให้บ่มเพาะความคิดที่ว่าไท่ด่าน (ซ้าย) เป็นคนบ้านนอก หลังเขา ล้า หลัง ไม่เฉลียวฉลาด ดังมีสำนวนพื้นบ้านของไท่หล่มสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันว่า *อย่าเอาลูกไว้ ไท่เลยเอาลูกเขยไท่ด่าน* ทำให้ไท่เลย สร้างวาทกรรมโต้กลับเพื่อยืนยันหยัคศักดิ์ศรีความเท่าเทียมกันว่า *ไท่เลยบ่เคยจี๋ค้ำเฮ็ดเวียกเฮ็ดการทำให้ไร่ไถนา*⁷⁴

กล่าวโดยสรุป ในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมไทย กลุ่มชนลาวหลวงพระบางจำเป็นต้องสร้างอัตลักษณ์ ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงเพื่อที่จะช่วงชิงในการให้ความหมายเกี่ยวกับความเป็นคนไทย หากแต่ยังเป็นไปเพื่อรักษาความสมดุลให้แก่ตนเองด้วย จึงกล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางที่สร้างและสืบสานกันในบริบทของสังคมไทย มีลักษณะเป็นพลวัต และปรับเปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย กล่าวคือในช่วงแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางถูกสร้างหรือเชื่อมโยงเข้ากับจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงเชื่อมโยงเข้ากับสัญลักษณ์เมืองหลวงพระบาง ในฐานะดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่เจริญรุ่งเรืองทั้งศาสนา วัฒนธรรม และความประณีตสูงส่งเชิงศิลปะ โดยต่อยอดผ่านความทรงจำร่วมเกี่ยวกับการย้ายถิ่นที่ยังเชื่อมโยงถึงเมืองหลวงพระบาง และการสร้างบ้านแปงเมืองของวีรบุรุษเลือดหลวงพระบาง รวมถึงการนำชื่อบ้านนามเมือง ชื่อภูเขา และการจำลองสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองเช่น พระธาตุกุศรีหรือจอมศรีนำมาสืบสานไว้ในชุมชนใหม่ในประเทศไทย เหล่านี้เป็นกระบวนการสืบสาน และสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางขึ้นมาใหม่ในดินแดนไทย สันนิษฐานว่าจิตสำนึกลาวหลวงพระบางของคนในยุคแรกอพยพน่าจะดำรงอยู่อย่างเข้มข้น

ในช่วงที่สอง อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางเชื่อมโยงเข้ากับการตอบโต้อำนาจรัฐไทย ซึ่งมีการปะทะกันอย่างรุนแรงในรูปของสงครามระหว่างไทย-ลาวในสมัยรัชกาลที่ 3 หรือสงครามเจ้าอนุวงศ์ สงครามครั้งนั้นชาวลาวหลวงพระบางได้เข้าร่วมกับฝ่ายเจ้าอนุวงศ์ต่อสู้ชาติ แสดงให้เห็นว่าจิตสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางนั้น ดำรงอยู่อย่างเข้มข้นแม้ว่าจะประสบกับความพ่ายแพ้ กลายเป็นความทรงจำอันเลวร้ายจากสงคราม ลักษณะการแสดงออกดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการตอบโต้อำนาจรัฐไทยอย่างชัดเจน ในฐานะที่ยังไม่ถูกผนวกรวมกับความเป็นไทยในมิติทางชาติพันธุ์ และสำนึก นอกจากนี้การปลุกสำนึกลาวหลวงพระบางผ่านศิบรรพบุรุษหลวงพระบาง รวมถึงการแสดงออกผ่านการปฏิเสธอำนาจรัฐไทยด้วยการส่งส่วยบรรณาการไม่ครบ หรือการเข้าร่วมพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเล่าช้าของเจ้าเมืองด่านซ้าย จัดเป็นเครื่องหมายแสดงการต่อต้าน หรือปฏิเสธอำนาจการปกครองของรัฐไทยในยุคปฏิรูปการปกครองเป็นระบบเทศบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งแม้ว่าเป็นเพียงความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองกับศูนย์กลางอำนาจไทยที่มีอาจเป็นภาพแทนของความเป็นลาวหลวงพระบางได้ทั้งหมด แต่ลักษณะการแสดงออกถึงการต่อต้าน ตอบโต้อำนาจ

⁷⁴ สัมภาษณ์, ด่าน กางถิ่น, 11 พฤษภาคม 2547.

การปกครองของรัฐไทยดังกล่าวต่างแสดงออกถึงความเป็นลาวหลวงพระบางที่ยังคงมีสำนึกอยู่อย่างเข้มข้น รวมถึงการเล่านิทานกำพร้าวเพื่อปลอบโยนจิตใจให้อดทนต่อความทุกข์ยากลำบาก การมีสถานภาพต่ำต้อย ถูกกระทำล้วนเป็นเครื่องแสดงออกถึงการมีจิตสำนึกลาวหลวงพระบางดำรงอยู่อย่างเข้มข้น โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 3 สันนิษฐานว่าอาจดำรงอยู่อย่างเข้มข้นกว่าสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเริ่มถูกครอบงำ และผนวกรวมเข้ากับรัฐไทยอย่างเป็นระบบ มีเครือข่ายโยงใยแน่นหนาในรูปแบบของระบบดาวกระจาย หรือระบบเทศาภิบาล

ส่วนในช่วงที่สาม อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นที่ไทย หรือเชื่อมโยงเข้ากับความเป็นไทย รวมทั้งสังคมนวัตกรรมภายในชุมชนเอง ซึ่งปรับเปลี่ยนเคลื่อนไหวไปตามบริบทแวดล้อมในยุคลัทธิชาตินิยม และยุคสร้างความทันสมัยในสังคมไทย บริบทแวดล้อมดังกล่าวส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตนให้เป็นที่ไทย คือมีลักษณะผสมผสานระหว่างความเป็นลาวกับความเป็นไทยผนวกไว้ด้วยกันกลายเป็นอัตลักษณ์ผสมหรืออัตลักษณ์ ไทย-ลาวหลวงพระบาง ซึ่งบางครั้งก็ดำรงอยู่ด้วยกันอย่างประสมกลมกลืน บางครั้งก็เกิดการยื้อแย่งในความเป็นไทย และความเป็นลาวในลักษณะหนึ่งร่างสองใจจนเกิดลักษณะ หรือเกิดจิตสำนึกทวิลักษณ์ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีจิตสำนึกความเป็น “ไทหล่ม” และ “ไทค่าน” ซ่อนทับอยู่ในอัตลักษณ์ไทย-ลาวหลวงพระบางของคนรุ่นปัจจุบัน อันเกิดจากวาทกรรมการพัฒนาในบริบทท้องถิ่นไทย อย่างไรก็ดี สำนึกทวิลักษณ์ อัตลักษณ์ทับซ้อน และความเคลื่อนไหวไม่คงที่ของอัตลักษณ์ดังกล่าวกลับเอื้อประโยชน์ให้ชาวลาวหลวงพระบางสามารถเลือกแสดงอัตลักษณ์ของตนเองในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างหลากหลายในสังคมไทยขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และผลประโยชน์เป็นหลัก

บทที่ 6

บทสรุปและอภิปรายผล

วิทยานิพนธ์เรื่อง “วรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวงพระบางกับบทบาทการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทย” มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวงพระบางทั้งประเภทมุขปาฐะและลายลักษณ์ในอำเภอคำชะอี จังหวัดเลย และอำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และจำแนกประเภทและวิเคราะห์วรรณกรรมด้านองค์ประกอบของวรรณกรรม รวมทั้งเพื่อศึกษาบทบาทของวรรณกรรมพื้นบ้านดังกล่าวในการสืบสานและสร้างอัตลักษณ์ของลาวหลวงพระบางซึ่งอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่วิจัยเป็นเวลากว่า 200 ปี โดยมีแนวคิดพื้นฐานที่ว่า วรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวงพระบางทั้งประเภทมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ยังมีการถ่ายทอดกันอยู่ในปัจจุบัน วรรณกรรมเหล่านี้ยังมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามตามระเบียบวิธีวิจัยทางคติชนวิทยาโดยเก็บรวบรวมวรรณกรรมมุขปาฐะได้จำนวน 242 เรื่อง และวรรณกรรมลายลักษณ์ที่เป็นต้นฉบับตัวเขียนจำนวน 22 เรื่อง สัมภาษณ์นักเล่านิทานและบุคคลที่ให้ข้อมูลจำนวน 80 คน นอกจากนี้เก็บข้อมูลภาคสนามในประเทศไทยแล้ว ยังเดินทางไปเก็บรวบรวมข้อมูลวรรณกรรมมุขปาฐะที่แขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวโดยเก็บรวบรวมนิทานได้ 298 เรื่อง จากการสัมภาษณ์นักเล่านิทานจำนวน 39 คน ส่วนวรรณกรรมลายลักษณ์เก็บรวบรวมได้จำนวน 22 เรื่อง โดยเก็บรวบรวมจากศูนย์ไมโครฟิล์มของโครงการปกปักรักษาหนังสือโบราณลาว หอสมุดแห่งชาติลาว

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ชาวลาวหลวงพระบางในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังคงสืบทอดมรดกวัฒนธรรมและวรรณกรรมมาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แสดงให้เห็นผ่านการรับรู้วรรณกรรมมุขปาฐะที่เป็นเรื่องเล่าร่วมกันของกลุ่มชน เรื่องที่ยังรับรู้ร่วมกันส่วนใหญ่เป็นตำนานปรัมปราเกี่ยวกับการสร้างโลกและจักรวาล นิทานอธิบายเหตุ นิทานเรื่องผี และวรรณกรรมนิทานนิยามห้ศรจรรย์ที่มีแนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ การรับรู้วรรณกรรมร่วมกันดังกล่าว แสดงถึงลักษณะร่วมของวรรณกรรมที่สืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับโลกและจักรวาล อุดมการณ์ ความเชื่อ และแบบแผนปฏิบัติทางสังคมซึ่งหล่อหลอมเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวลาวหลวงพระบาง ซึ่งยังสืบสานอยู่ในชุมชนลาวหลวงพระบางในประเทศไทย ในขณะเดียวกันชาวลาวหลวงพระบางจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ

และการเมืองในประเทศไทย จึงสร้างสรรค์วรรณกรรมมุขปาฐะใหม่ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตน โดยเฉพาะตำนานประจำถิ่นประเภทตำนานเมือง ภูมิศาสตร์ สถานที่ ตำนานอภินิหารประเพณี พิธีกรรมที่สร้างขึ้นใหม่ ตำนานเกี่ยวกับสงครามเจ้าอนุวงศ์ และนิทานมุขตลกเชิงชาติพันธุ์ วรรณกรรมเหล่านี้ แสดงให้เห็น ลักษณะการดำรงอยู่ของกลุ่มชนที่เน้นสร้างความคุ้นเคยกับ ภูมิศาสตร์ สถานที่ และสภาพแวดล้อมใหม่ของตน และการตอบโต้ ปะทะสังสรรค์กับคนต่างชาติ พันธุ์ในสังคมไทยจึงทำให้อัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางมีความเด่นชัดขึ้น ส่วนวรรณกรรม ลายลักษณ์พบว่า ชาวลาวหลวงพระบางมีการสืบสานมาจากต้นฉบับเดิม ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะ นำมาจากราชอาณาจักรหลวงพระบางเมื่อแรกอพยพเข้ามา แสดงให้เห็นผ่านขนบการแต่ง วรรณกรรม รสนิยมทางวรรณศิลป์ที่ยังมีส่วนร่วม แต่เนื่องจากวรรณกรรมถูกทำลายในสงครามเจ้า อนุวงศ์ จึงมีการรื้อฟื้น และสร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นใหม่หลังสงคราม แสดงให้เห็นผ่านการ ปรับเปลี่ยนวรรณกรรม เช่นการเรียบเรียงเรื่องขึ้นใหม่ และการปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวละคร และรายละเอียดบางส่วนในวรรณกรรม โดยเฉพาะการเรียบเรียงเรื่องใหม่นั้น แสดงให้เห็นอย่าง เด่นชัดว่า การรื้อฟื้นเรียบเรียงวรรณกรรมใหม่ นอกจากวรรณกรรมจะมีขนาดสั้น กระชับ แล้วยังมี ลักษณะการเน้นย้ำเฉพาะเรื่อง เฉพาะส่วนที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอด้วย

ในฐานะคนพลัดถิ่นที่เข้ามาอยู่ในสภาพแวดล้อมใหม่ วรรณกรรมมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ในวิถีชีวิตและเป็นเครื่องมือสืบทอดวัฒนธรรมลาวหลวงพระบางในบริบทของสังคมไทย วรรณกรรมมีบทบาทในการสืบทอดกระบวนทัศน์จักรวาลวิทยาเกี่ยวกับแกนสร้างโลก ปู่สังกะสา ย่าสังกะสีสร้างโลก และจักรวาลที่ได้รับอิทธิพลแนวคิดจากพระเจ้าเลียบโลก กระบวนทัศน์เหล่านี้ ทำให้ชาวลาวหลวงพระบางเข้าใจความเป็นมาของโลก จักรวาล และธรรมชาติแวดล้อม อัน ก่อให้เกิดการปฏิบัติประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร เช่นการทำ นาลปลูกข้าว เป็นต้น วรรณกรรมยังมีบทบาทในการขัดเกลาสังคมลาวหลวงพระบางให้มีแนวทาง ในการประพฤติปฏิบัติตนอันดีงามตามมาตรฐานของสังคม แนวทางดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นการ ผสมผสานหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนากับหลักฮีดคองหลอมรวมเป็นแนวทางในการ ดำเนินชีวิตและการประเมินคุณค่าของคนในสังคม

นอกจากนี้วรรณกรรมและพิธีกรรมยังมีบทบาทในการเชื่อมโยงความเป็นลาวหลวงพระ บางไว้ด้วยกันผ่านประเพณีพิธีกรรมถือผีเจ้าพ่อด่านซ้าย ประเพณีถือผีภูเขา และประเพณีงานบุญ หลวงเทศน์มหาชาติ และการละเล่นผีตาโขน ประเพณีพิธีกรรมเหล่านี้นอกจากมีบทบาทในการยึด โยงชาวลาวหลวงพระบางไว้ด้วยกันแล้ว บางประเพณียังปรับตัวเข้ากับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จนกลายเป็นจุดขายทางวัฒนธรรม เช่น ประเพณีงานบุญหลวงฯ และการละเล่นผีตาโขน ส่วน วรรณกรรมเพื่อการเที่ยวหา ซึ่งปฏิบัติในระดับครอบครัวสามารถสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้มี

ขวัญ กำลังใจในการดำเนินชีวิต วรรณกรรมยังมีบทบาทในการสร้างความสุข ทั้งในแง่ของการระบายความคับข้องใจจากภูเขาศักดิ์สิทธิ์ และเป็นเครื่องเติมเต็มจินตนาการของชาวลาวยหลวงพระบางในฐานะวรรณกรรมหลักหนี วรรณกรรมจึงมีบทบาทในวิถีชีวิต และช่วยบรรเทาโลงสังคมวัฒนธรรมลาวหลวงพระบางให้ดำรงอยู่ตั้งแต่อดีตสืบเนื่องถึงสมัยปัจจุบัน

ในการดำรงอยู่ในบริบทของสังคม วรรณกรรมยังมีบทบาทในการสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวง ซึ่งสัมพันธ์กับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในแต่ละยุคที่แตกต่างกัน จึงทำให้อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางมีการสร้างสรรค์ และปรับเปลี่ยน เลื่อนไหลเป็นพลวัตสรุปได้เป็นสามช่วง ดังนี้ ช่วงแรก อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางเชื่อมโยงเข้ากับจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์เรื่องย้ายถิ่น การสร้างบ้านแปงเมือง และการยกย่องเชิดชูวีรบุรุษเลือดลาวหลวงพระบาง นอกจากเป็นการสร้างประวัติศาสตร์ให้แก่กลุ่มชนแล้ว ยังเป็นการอ้างสิทธิเหนือพื้นที่ในดินแดนใหม่ รวมทั้งตอกย้ำจิตสำนึกลาวหลวงพระบางให้ดำรงอยู่สืบต่อมา

ช่วงที่สอง เป็นช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางเชื่อมโยงเข้ากับจิตสำนึกในการตอบโต้อำนาจรัฐไทย ซึ่งแสดงออกอย่างเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยเข้าร่วมกับเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์กู้ชาติ เพื่อปลดแอกชาติลาวจากการปกครองของไทย ผลของสงครามทำให้ชาวลาวยหลวงพระบางสืบทอดความทรงจำเกี่ยวกับความทุกข์ยาก แค้นแค้น พลัดพราก และล้มตายจากภัยสงครามกลายเป็นตำนานประจำถิ่นชุด “ตำนานแตกศึกแตกเสื่อ” ซึ่งเล่ากันแพร่หลายในกลุ่มชน นอกจากตอบโต้อำนาจรัฐไทยด้วยความรุนแรงแล้ว ยังแสดงผ่านกลไกกลอื่นที่แฝงจิตสำนึกตอบโต้ ได้แก่ การหวนกลับไปอัญเชิญผีบรรพบุรุษมาจากราชอาณาจักรหลวงพระบาง การปฏิเสธอำนาจรัฐไทยผ่านการส่งส่วยและการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของเจ้าเมืองด่านซ้ายในสมัยรัชกาลที่ 5 และการสืบสานจิตวิญญาณกำพร้าว้าที่แฝงอุดมการณ์ยกย่องเชิดชูคุณธรรมเหนือชาติกำเนิด และปรัชญาคนทุกข์ เพื่อยืนยันอัตลักษณ์ของตนเองในบริบทความขัดแย้งสันนิษฐานว่า จิตสำนึกความเป็นลาวหลวงพระบางน่าจะดำรงอยู่อย่างเข้มข้นในยุคแรกอพยพตั้งถิ่นฐานสืบเนื่องถึงสมัยรัชกาลที่ 3 หลังจากนั้นจิตสำนึกลาวหลวงพระบางอาจลดน้อยลงเนื่องจากถูกรวบเข้าเป็นส่วนหนึ่งในระบบการเมืองการปกครองของไทยโดยสมบูรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5

ช่วงที่สาม เป็นยุคที่ได้รับผลกระทบจากลัทธิชาตินิยมไทย และวาทกรรมการพัฒนาส่งผลให้ชาวลาวยหลวงพระบางปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้สอดคล้องกับความเป็นไทยผ่านการนิยามตนเองว่าเป็น “ไทย-ลาวหลวงพระบาง” หรือ “ชาวไทยเชื้อสายลาวหลวงพระบาง” ซึ่งเป็นการผนวกรวมความเป็นไทย และความเป็นลาวอยู่ด้วยกัน เพื่อเลื่อนสถานภาพทางสังคมของตน และสิทธิประโยชน์อันพึงได้รับในฐานะพลเมืองของราชอาณาจักรไทย การพยายามเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย

ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกับความเป็นไทยในลักษณะมีจิตสำนึกทวิลักษณ์ นอกจากนี้ในบริบทของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย และความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคม ชาวลาวหลวงพระบางมีการจัดลำดับชั้น และจำแนกความแตกต่างทางชาติพันธุ์อย่างมีอคติ เพื่อรักษาอำนาจและผลประโยชน์ของกลุ่มชน การปรับตัวในบริบทของการพัฒนาประเทศชาติให้ทันสมัยยังส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางมีการจัดลำดับชั้นภายในกลุ่มชนเป็น “ไทหล่ม” และ “ไทค่าน” โดยนัยนี้ การนิยามอัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางจึงมีความเลื่อนไหล ไม่คงเส้นคงวาขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจและผลประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ

เมื่อพิจารณาอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางที่สืบสานและสร้างผ่านวรรณกรรมพื้นบ้านในบริบทของสังคมไทย จะเห็นได้ว่าอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางแสดงให้เห็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ผ่านวรรณกรรม และวัฒนธรรม มีทั้งเป็นอัตลักษณ์แบบเดิมที่สืบสานมาจากวัฒนธรรมร่วมของความเป็นลาวหลวงพระบาง ขณะเดียวกันก็มีการสร้างสรรค์อัตลักษณ์ใหม่ผ่านประเพณีประดิษฐ์ในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์ และการท่องเที่ยว จึงทำให้อัตลักษณ์ของชาวลาวหลวงพระบางปรับเปลี่ยนเลื่อนไหล โดยมีข้อสังเกตดังนี้

1. การสร้างอัตลักษณ์ในพื้นที่ใหม่ในบริบทของคนพลัดถิ่น อัตลักษณ์ส่วนหนึ่งสร้างผ่านการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ส่วนหนึ่งประดิษฐ์ขึ้นใหม่ในบริบทสถานการณ์ใหม่

การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทของคนพลัดถิ่น มีลักษณะการสร้างที่ใช้กลวิธีการสืบสร้างอัตลักษณ์หรือ ก่อรูปอัตลักษณ์ขึ้นมาจากประวัติศาสตร์ ความทรงจำ และวัฒนธรรมเดิมของตน แต่เป็นไปในลักษณะของการหยิบยกเอาบางส่วน หรือมีการเลือกเล่าเลือกจดจำ และเลือกนำเอารายละเอียดของวัฒนธรรมมาประกอบสร้างอัตลักษณ์ของตนเองในสถานที่ใหม่ จึงทำให้อัตลักษณ์ที่สืบสร้างกันอยู่นั้นมีลักษณะที่ผสมทั้งของเก่า หรือสืบสานของเก่า และสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ในกรณีของชาวลาวหลวงพระบางเห็นได้ว่า อัตลักษณ์ส่วนหนึ่งเกิดจากการสืบสานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม อาทิ การจำลองหรือผลิตซ้ำความงามเชิงศิลปกรรมตามขนบศิลปะสกุลช่างลาวหลวงพระบาง การเคร่งครัดในการประกอบประเพณีพิธีกรรม “ฮีดลิบสอง” และการประพฤติปฏิบัติตนตามแบบแผน “คองลิบลี” การพูดภาษาลาวหลวงพระบาง รวมถึงรายละเอียดปลีกย่อยในวิถีชีวิต ที่ยังคงเป็นพรมแดนทางวัฒนธรรมที่บ่งชี้ความแตกต่างจากชนกลุ่มอื่น ส่งผลให้สำนึกความเป็นชาติพันธุ์ยังคงดำรงอยู่

อย่างไรก็ดี อัตลักษณ์แบบเดิมไม่อาจสนองความต้องการในการดำรงอยู่ปัจจุบัน จึงทำให้ชาวลาวหลวงพระบางปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เป็นไทย และพยายามร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมกระแสหลัก โดยเฉพาะในบริบทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และกระแสโลกาภิวัตน์ ชาวลา

หลวงพระบางมีการปรับใช้ความเป็นลาวของตนเองให้เป็นประโยชน์โดยการประดิษฐ์ประเพณีใหม่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน แต่การกลับไปหาความเป็นลาวนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความต่างจากวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะการประดิษฐ์ประเพณีขึ้นใหม่ เช่น ประเพณีนุ่งซิ่น กินข้าวแดง ไหลเรือไฟ สานใจไทหล่ม ประเพณีเส็งกลอง ล่องโคมไฟ ไหว้พ่อขุนผาเมือง ประเพณีขนมจีนเมืองหล่มเก่า ประเพณีผีตาโม่ไทหล่ม หรือแม้แต่ประเพณีงานบุญหลวงเทศน์มหาชาติและการละเล่นผีตาโชน ซึ่งแม้จะเป็นประเพณีพิธีกรรมดั้งเดิมแต่การเสริมแต่งประดับประดาหรือการเพิ่มรายละเอียดหรือการให้ความสำคัญกับการละเล่นผีตาโชน ล้วนเป็นไปเพื่อดึงดูดการท่องเที่ยวในบริบทของการขายวัฒนธรรม ที่สร้างรายได้และสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชาวลาวหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังทำให้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น และดำรงอยู่ได้ในยุคปัจจุบัน

2. จิตสำนึกทวิลักษณ์กับความเป็นลาว หรือไทยแบบครึ่งๆ กลางๆ

ในการสืบทอดเชื้อสายกันในประเทศไทยเป็นเวลากว่า 200 ปี ซึ่งเป็นระยะเวลายาวนานในการสร้างความคุ้นชินและการปรับเปลี่ยนตนเองให้เข้ากับภาวะแวดล้อมใหม่ ดังนั้นการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้กลายเป็นไทย อันหมายถึง การรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมไทยเช่น การเป็นพลเมืองของประเทศไทย ถูกปลูกฝังบ่มเพาะความเป็นไทยผ่านวาทกรรมสร้างชาติไทย การได้รับผลของการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทยให้ก้าวหน้า ตลอดจนปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ ระหว่างประเทศไทยและประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย ตระหนักในความแตกต่าง และแบ่งแยกตนเองออกจาก “ความเป็นลาว” ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยเฉพาะในบริเวณตะเข็บชายแดนที่มีความตึงเครียดในการแสดงตนเป็นคนไทยหรือคนลาว อันหมายถึง ผลลัพธ์ที่แตกต่างกันก็ยิ่งทำให้สำนึกในความแตกต่างระหว่างตนเอง ซึ่งเป็นลาวในไทยกับลาวในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเด่นชัดขึ้น ในขณะที่ความเป็นไทยของตนก็มีสภาพครึ่งๆ กลางๆ จึงเกิดจิตสำนึกทวิลักษณ์ที่มีอาจเป็นทั้งไทยและลาวได้โดยสมบูรณ์

3. อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางบางส่วนมีลักษณะร่วมกับชนชาติไท

นอกจากชาวลาวหลวงพระบางจะมีอัตลักษณ์ที่เกิดจากกระบวนการสืบสาน และสร้างใหม่ที่ผนวกรวมความเป็นไทยและความเป็นลาวหลวงพระบางแล้ว ยังมีลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมบางส่วนร่วมกับชนชาติไทด้วย เห็นได้จากเรื่องเล่าแม่บทที่แสดงกระบวนการทัศนคติความเป็นชนชาติไทอัน ได้แก่ วิธีคิดเกี่ยวกับการกำเนิดโลกและจักรวาล วัฒนธรรมข้าว และพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูก ยังเป็นกระบวนการทัศนคติหลักในการทำความเข้าใจโลกและจักรวาล และวิถี

ชีวิตที่ผูกพันกับวัฒนธรรมข้าว ดังนั้นในฐานะที่เป็นชนกลุ่มหนึ่งในระบบวัฒนธรรมของชนชาติไทย อุตลักษณ์ลาวหลวงพระบาง จึงมีทั้งลักษณะเฉพาะ ขณะเดียวกันก็มีลักษณะร่วมกับชนชาติไทย

วิทยานิพนธ์เรื่อง “วรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวงพระบางกับบทบาทการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทย” นอกจากจะแสดงผลการวิจัยเกี่ยวกับอตุลักษณ์และการดำรงอยู่ของชาวลาวหลวงพระบางที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในดินแดนประเทศไทยเป็นเวลาร่วม 200 กว่าปีแล้ว ยังแสดงให้เห็นพลวัต การปรับตัวทางสังคม การธำรงรักษาอตุลักษณ์ลาวหลวงพระบางที่แสดงออกแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย กล่าวคือแสดงให้เห็นว่าในการดำรงอยู่ในสังคมไทย ชาวลาวหลวงพระบางมีการปะทะ ตอบโต้กับอำนาจของรัฐไทย และกระแสสังคมการเมือง ประวัติศาสตร์อย่างไร มีการสร้างเกราะกำบังให้แก่ตนเองอย่างไร และได้ผลมากน้อยแค่ไหนอย่างไร ซึ่งแสดงผ่านกระบวนการวิจัยดังที่กล่าวมาทั้งหมด อาจกล่าวได้ว่าการวิจัยดังกล่าวนี้เป็นการศึกษากลุ่มชนลาวหลวงพระบางในลักษณะเป็นการครอบงำทางสังคม และการเมืองในยุคแรก ต่อมาเป็นการครอบงำทางวัฒนธรรม และแสดงการปรับตัวไปตามกระแสสังคมไทย และสังคมโลกของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย

อย่างไรก็ดี การวิจัยครั้งนี้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการศึกษากลุ่มชนลาวหลวงพระบางที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนประเทศไทยเพียงสามชุมชนเท่านั้น หากมีการขยายผลออกไปศึกษาเปรียบเทียบกับชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่อื่นๆ ในประเทศไทยทั้งหมด อาจจะได้ภาพของความเป็นลาวหลวงพระบางที่มีความหลากหลาย ซับซ้อน และมีแง่มุมลึกซึ้งที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้หากมีการศึกษาเปรียบเทียบชาวลาวหลวงพระบางที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยกับชาวลาวหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในมิติอื่นๆ เฉพาะด้าน เช่น การศึกษาทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม และหรือพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม ก็อาจขยายองค์ความรู้ออกไป และสามารถเชื่อมโยงให้เห็นลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ของชาวลาวหลวงพระบางได้กว้างขวางยิ่งขึ้นอันจะเป็นประโยชน์ทั้งในทางวิชาการ และการพัฒนาประเทศ ตลอดจนสร้างความเข้าใจพื้นฐานร่วมกันเกี่ยวกับชาวลาวหลวงพระบาง และก่อเกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศไทยกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กนกพรรณ แสงเรือง. ความสำนึกในเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ของลาวพวน. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2532.

กัน คำเต็ม. สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2548.

กันทิมา วัฒนะประเสริฐและสุวัฒนา เกี่ยมประวัตติ. ระบบเสียงภาษาลาวของกลุ่มน้ำท่าจีน. ภาควิชา
ภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.

กาญจนา พันธุ์คำ. ลักษณะเฉพาะทางด้านเสียงของภาษาลาวในอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2522.

กาญจนา สวนประดิษฐ์. ฝิดาโชน: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิ
โรฒ มหาสารคาม, 2533.

กิ่งแก้ว เพ็ชรราช. รายงานการวิจัยเรื่องวิเคราะห์นิทานลุ่มน้ำป่าด จังหวัดอุดรดิษฐ์. สถาบันราชภัฏ
อุดรดิษฐ์, 2543.

กุศล เอี่ยมอรุณ. คนไทยเลย. ใน เลย, หน้า 147 – 161. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารคดี, 2539.

เกสร สว่างวงศ์. การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องนางผมหมอม ฉบับล้านนา อีสาน และไทย
ลื้อ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531.

เกียง วงศ์ศิริ. สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2547, 20 ตุลาคม 2547, 26 มีนาคม 2548.

คณิงชัย วิริยะสุนทร. การวิเคราะห์เรื่องขูลุนางอ้วนสำนวนท้องถิ่นอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท
บัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.

คำภา พรมวัน. สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2548, 21 เมษายน 2548.

ฉันทนา จันทร์บรรจง. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิจัยการพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชน

พื้นเมืองเชื้อสายไทย-ลาวซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่แถบพื้นที่ชายขอบประเทศไทย ในจังหวัด พิษณุโลก จังหวัดเพชรบูรณ์ และจังหวัดเลย โดยการสนับสนุนของสำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2543.

จัน นวลเชิด. สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2547.

จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526.

จารุวรรณ จันท์เกษ. แนวความคิดด้านค่านิยมในวรรณกรรมร้อยกรองของภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิต วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

จารุวรรณ เขาว์นวม. นิทานพื้นเมืองลาว: ลักษณะเด่นและความสัมพันธ์กับสังคม. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2544.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน- ล้านช้าง. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย มหาสารคาม. ม.ป.ท.,ม.ป.ป.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. นิทานกำพร้าว: ภาพสะท้อนชีวิตผู้ด้อยโอกาสและชาติพันธุ์สัมพันธ์ในเขตอุษาคเนย์ตอนกลาง. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท, 2542.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. ตำนานและพงศาวดารพวน: อุดมการณ์สมานฉันท์ระหว่างเผ่าพันธุ์ มหาสารคาม: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.

จ้านง นนทะ โศตร. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548, 26, 28 พฤษภาคม 2549.

จิราธร ชาติศิริ. เศรษฐกิจสมัยธนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

เจริญ วังศิริ. สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2547.

เจนสุดา สมบัติ. “ความเป็นพวน” ในปรากฏการณ์ความเป็นไทยร่วมสมัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

จอน นวลเชิด. สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2548, 10 ตุลาคม 2548.

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 3. รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
จัดพิมพ์ทุกเล่มแล้ว ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระบรม
ราชสมภพ ครบ 200 ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2530.

**จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 5 หัวข้อ “บัญชีเรื่องจำนวนครัวซึ่งมาแต่เมืองหลวงพระบาง
จ.ศ.1192”.** รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ทุกเล่มแล้ว
ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติวันพระบรมราชสมภพ ครบ
200 ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2530, หน้า 70–78.

ฉวีวรรณ อรรถศูรย์. สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2550.

ชนิดา ตั้งถาวรสิริกุล. **สื่อสัญลักษณ์ผ้าลาวเวียงจันทน์.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย, 2541.

ชยันต์ วรรณะภูติ. “คนเมือง”: ตัวตน การผลิตซ้ำสร้างใหม่และพื้นที่ทางสังคมของคนเมือง. ใน
อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), **อยู่ชายขอบมองลวดความรู้,** หน้า 33-73. กรุงเทพฯ:
มติชน, 2549.

ชุตินธรา วัฒนกุล. **กรือเซะ: ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ ปริมปราณิยายและพิธีกรรม.**
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

ชุมชนตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์. สำนักงานเลขาธิการสภาวัฒนธรรมอำเภอ
หล่มเก่า. ม.ป.ท., 2547.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็น
อื่น.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: วิทยา, 2545.

คณพล ไชยสินธุ์. **ท้าวี่ควายเงิน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา
สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

ดวงเดือน บุญยาวงค์. **ตัวตนแม่หญิงลาวในงานวรรณกรรม.** ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.

ด้วง คำจุม. สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2548.

คำรกราชานุกาพ. สมเด็จพระเจ้า. เล่าเรื่องเที่ยวมณฑลเพชรบูรณ์. มปท. มปป.

ดี กัณนระราช. สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2548.

เด่น ทองยิ่ง. สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2550.

ด้าน กางถิ่น. สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2547.

เดิม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์ลาว. กรุงเทพฯ: มุลินธิดำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
2530.

ถาวร เชื้อบุญมี. สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2548.

ท่อน ทองสร้าง. สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2547.

ทองใบ วังศิริ. สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2548.

เที่ยวเมืองเพชรบูรณ์ จัดพิมพ์โดย จังหวัดเพชรบูรณ์. ม.ป.ท.,ม.ป.ป.

ธวัช ปุณ โณทก. ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมพื้นบ้าน. ใน สุกัญญา ภัทราชัย (บรรณาธิการ),
วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ, หน้า 53-76. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2538.

ธวัช ปุณ โณทก. พื้นเวียง: การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมอีสาน. เอกสารหมายเลข 10
สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

ธิดา สาระยา. วิวัฒนาการของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: พิจารณาจากตำนานและตำนาน
ประวัติศาสตร์. ใน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์, หน้า
50-91. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2539.

เชียรชาย อักษรดิษฐ์. ชูชาติ: ความเชื่อเรื่อง “พระธาตุประจำปีเกิดในล้านนา” ปรากฏการณ์ทาง
อำนาจ สรีรธา มายาคติ. ใน ล้านนา: จักรวาล ตัวตน อำนาจ, หน้า 75-86. กรุงเทพฯ:
โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค, 2545.

นิติ ภัวกรพันธุ์. บางครั้งเป็นไทย บางครั้งไม่ใช่ อัตลักษณ์แห่งตัวตนที่ผันแปรได้. รัฐศาสตร์

สาร 20, 3 (2541): 215-251.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ประวัติศาสตร์ชาติ ปัญญาชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548.

นิภา นิจสุนกิจ. **เปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องท้าวสีชน (สุชน) ของภาคอีสานกับภาคต่างๆ ในประเทศไทยและภาษามอญ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.

บงอร ปิยะพันธุ์. **ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541.

บัวบาน สุทธิ. สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2548.

บัวพร มาลัยคำ. **การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทยและลาว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.

บัวริน วงศ์ศิริ. **ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างลาวลุ่ม-ลาวเทิง: กรณีศึกษาจากตำนาน นิทาน และพิธีกรรม**. วารสารภาษาและหนังสือ 37, 1 (2549): 103-128.

บุญฉ่ำ มีบัวทอง. สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2547, 16 มิถุนายน 2547, 23 เมษายน 2548.

บุญชัย กิตติธาราทรัพย์. สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2550.

บุญทัน เข็มมบุรา. สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2549.

บุญยก แสนสุนทอน. สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2550.

เบาริ่ง, เซอร์จอห์น. **ราชอาณาจักรสยามและราชรัฐสยาม**. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547.

ปลื้ม หงส์สุวรรณ. **การวิเคราะห์ตำนานจันทราสสุริยคราสของชนชาติไท**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ปลื้ม หงส์สุวรรณ. **ตำนานพระธาตุของชนชาติไท: ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ประคอง เจริญจิตรกรรม. **วรรณกรรมอีสาน: สังข์ศิลป์ชัย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

ประคอง นิมมานเหมินท์. **มหากาพย์เรื่องท้าวบวเจือง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

ประคอง นิมมานเหมินท์. **ยาขวัญข้าว: วรรณกรรมเพื่อการสืบสานประเพณีพื้นถิ่น**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

ประคอง นิมมานเหมินท์. **นิทานพื้นบ้านศึกษา**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

ประวัติหมู่บ้าน อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเพชรบูรณ์. เอกสารประกอบการเรียนการสอนท้องถิ่นของเรา สำนักงานเลขาธิการ สภาวัฒนธรรมอำเภอลำทะเมนชัย, 2547. เอกสารอัดสำเนา.

ประสิทธิ์ ธีปรีชา. ระบบการศึกษาและภาษาในกระบวนการสร้างรัฐชาติไทย. **วารสารสังคมศาสตร์** 19, 1 (2550): 277-309.

ประเสริฐ ฐ นคร. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2548.

ปรานี วงษ์เทศ. บทบาทของผู้หญิงในอุษาคเนย์ก่อนยุคอาณานิคม. ใน **อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), อยู่ชายขอบมองตลอดความถี่**. หน้า 207-224. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.

ปิยฉัตร สินธุสะอาด. **สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 23**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. **อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2546.

ผกา ปรีชาญาณ. **จำปาสักต้น: การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมล้านนาไทย อีสานและลาว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535.

ผีกับพุทธ ศาสนาและความเชื่อในสังคมด่านซ้าย ดุสยภาพทางจิตวิญญาณของชาวบ้านในลุ่มน้ำ

หมั่น. โครงการอบรมและวิจัยเชิงปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและชาติพันธุ์
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.

เพลง จันทร์เสะ. สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2547.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี.

กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2547.

พระอริการคงฤทธิ ฐิตคุโณ. เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ทอง บ้านน้ำครั่ง ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัด
เพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2550.

พิษณุเพทางค์. ตำราพรหมชาติฉบับชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: สำนักงานหอสมุดกลาง, 2527.

เพ็ญศรี คุ้ม และนารี สาริกะภูติ. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวลาวเวียงและลาวพวนในอำเภอ

พนมสารคามและอำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา. กรุงเทพฯ: โครงการไทยศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

พรหมา ม่วงนนทศรี. สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2547.

ภัทรพงศ์ คงวิจิตร. พื้นที่และความหมายของการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง. วิทยานิพนธ์

ปริญญาโท สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. วรรณกรรมไทพวน: ความสัมพันธ์กับสังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา
ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

มอนสี แก้วโยน. สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2547.

บุรี ไบตระกูล. พิธีบุญก่าฟ้าของลาวพวน: กรณีศึกษาหมู่บ้านพวน ตำบลบางน้ำเชี่ยว อำเภอพรหม

บุรี จังหวัดสิงห์บุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ยุวรี อภิรักษ์ภูสิทธิ์. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องขุนบรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา

ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

โยชิยุกิ มาซุฮารา. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ของราชอาณาจักรลาวล้านช้างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14-

17 จาก “รัฐการค้ำภายในภาคพื้นทวีป” ไปสู่ “รัฐกิ่งเมืองท่า”. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.

ยศ สันตสมบัติ. **หลักช้าง: การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง**. กรุงเทพฯ: วิถีวรรณคดี, 2543.

ยศ สันตสมบัติ. **อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของชาติใน
สังคมไทย 1**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน, 2551.

รวีวรรณ อินทร์แหยม. **เสี้ยวवाद: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525.

รัตนภรณ์ วงศ์ศิริ. **วิเคราะห์วรรณกรรมประกอบพิธีกรรมจากอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
, 2542.

รุจพร วิจารณ์ท์. **โลกทรรศน์ของชาวหล่มเก่าจากวรรณกรรมประกอบการละเล่นแมงต๊อบเต่า**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2530.

โรต็องด์ บาร์ตส์. **มายาคติ**. แปลโดย วรรณพิมล อังคศิริสรรพ. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ,
2544.

ลัดดา มหาวัน. **สัมภาษณ์**, 14 เมษายน 2547.

ล้วน คำมุง. **สัมภาษณ์**, 5 ตุลาคม 2547, 27 สิงหาคม 2549, 20, 30 มิถุนายน 2550.

วันดี สันติวุฒิเมธี. **กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า
กรณีศึกษา หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. **มรดกความทรงจำพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: อุกาณเณย์, 2551.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. **บรรณาธิการ. กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ**. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัย
เมธีวิจัยอาวุโส สกว. “กฎหมายตราสามดวง: ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก”,
2548.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2548, 24 กุมภาพันธ์ 2550, 8 สิงหาคม 2551.

วิลาวัลย์ ยศสุน. สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2548.

วิลาวัลย์ อุ่นคำยี่. สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2548.

เวาน์ เพลงเออ. **ด้วยปัญญาและความรัก นิทานชาวเมืองเหนือ**. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.

ศักดิ์ดา วัังศิริ. สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2547.

ศิริพร ศรีวรกานต์. **ศรีธัญชัย ไทย-เยอรมันการศึกษาเปรียบเทียบนิทานมุขตลก: ศรีธัญชัย กับทิลล์ ออยเลนชะปีเกล**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

ศิราพร ณ ถลาง. **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ศิราพร ณ ถลาง. **ชนชาติไทยในนิทานตลอดแคว้นคติชน และวรรณกรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.

สนม สิงห์สวัสดิ์. สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2547.

สมิธ. เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน. **ห้าปีในสยาม เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2544.

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. **วัฒนธรรมและการเมืองล้านนา**. กรุงเทพฯ: ดันอ้อ แกรมมี่, 2539.

สถิต บุญชู. สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2549.

สาตี วัังศิริ. สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2547.

สาย วัังศิริ. สัมภาษณ์, 18,19 เมษายน 2548.

สายวรุณ น้อยนิมิต. **อรรถกถาชาดก: สาระสำคัญและความสัมพันธ์กับวรรณกรรมคำสอนของไทย เรื่องอื่น**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สิมมา วัังคีรี. สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2548, 18 เมษายน 2548, 8 สิงหาคม 2548, 10 กรกฎาคม 2550.

สินรอง วัังคีรี. สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2547, 27 ตุลาคม 2547, 19 ธันวาคม 2548, 10 กรกฎาคม 2550.

สีดา เสนานุช. สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2548, 13 พฤษภาคม 2548, 20 มิถุนายน 2548, 7 มกราคม 2549.

สุคง พันธุ์โสดา. สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2550.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **เบ็ญสังคัมและวัฒนธรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ : มติชน, 2543.

สุเทพ สุนทรภักซ์. **ชาติพันธุ์สัมพันธ์: แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ ประชาชาติ และการจัดองค์กรความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548.

สุนันท์ ศาสตราวหา. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกาพะเกษ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

สุบิน แก้วไขแสง. สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2547.

สุภาพร รอดวรรณ. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเรื่องลินทอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.

สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ. **ลาวโซ่ง: พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบสองศตวรรษ** รายงานวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2540.

สุริรัตน์ หาญคำ. **สุริวงศ์วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

สุวิทย์ จิตรพลี. **คัชนาม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.

สุขฤดี เขียมบุตรลบ. **การศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่องพญาคันคาก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. **วิทยาศาสตร์กับความจริงในวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2544.

สงเคราะห์ กาญจนโกมล. สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2550.

สมปอง ชามนตรี. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548.

หล้า นวลจอน. สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2548.

หุมพัน รัตตะนะวงศ์. สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2549.

เหล็ยม สนธิชัย. สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2548.

เหวียน ขวัญอ่อน. สัมภาษณ์, 16 พฤศจิกายน 2548.

อภิญา เฟื่องฟูสกุล. **“อัตลักษณ์ (Identity)”**. คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ, 2543.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. **การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. การต่อสู้เพื่อความเป็นคนของคนชายขอบในสังคมไทย. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), **อยู่ชายขอบมองตลอดความรู้**. หน้า 1-31. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.

อำนาจ บุญอนันต์. **ดนตรีดับเต่า จังหวัดอุดรดิษฐ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรี วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2545.

อุดม รุ่งเรืองศรี. **วรรณกรรมล้านนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.

อุบลทิพย์ จันทระเนตร. **ความสัมพันธ์ระหว่างเพลงกล่อมเด็กกับโลกทัศน์ของลาวพวน กรณีศึกษาหมู่บ้านวัดภูทอก จังหวัดสิงห์บุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

เอเจียน แอมอนิเย. **บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438**. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และ สมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544.

เอมอร เชาว์สวน. **การศึกษาเปรียบเทียบคำศัพท์ภาษาลาวในจังหวัดนครปฐมและภาษาลาวในแขวงบ่อแก้วประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537.

อ่อน คำเลิศ. สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2547.

ภาษาลาว

ปรารงค์คำ. **สังข์ศิลป์ชัย**. ตรวจสอบโดย สีลา วีระวงศ์. เวียงจันทน์ ฯ: กระทรวงวัฒนธรรม, 2512.

หุมพัน รัตตะนะวง. **อ่านหนังสือหลวงพะบาง**. กะชวงกะແລງຂ່າວ และวัดตะนะท่า สะถาบันคั่นคว้าวัดตะนะท่า พะแนกกะແລງຂ່າວวัดตะนะท่า แขวงหลวงพะบาง, 1998.

ภาษาอังกฤษ

Bascom, William. Four Functions of Folklore. In Alan Dundes (ed.), **The Study of Folklore**. New Jersey: Prentice-Hall, 1965, pp. 279-298.

Barker, Chris. **Cultural Studies theory and practice**. Second edition. London: Sage Publications, 2003.

Bhabha, Homi K. Culture's In-Between. In Stuart Hall and Paul Du Gay (ed.), **Questions of Cultural Identity**. London: Sage Publications, 1996, pp. 53-60.

Barth, Fredrik. **Ethnic Groups and Boundaries**. Boston: Little Brown, 1969.

Dundes, Alan. **The Study of Folklore**. United States of America: Prentice Hall, 1965, pp. 278-279.

Hall, Stuart. Cultural identity and diaspora. In Kathryn Woodward (ed.), **Identity and Difference**. London: Sage Publications and Open University, 2002, pp.51-59

Hall, Stuart. The Work of Representation. In Stuart Hall (ed.), **Representation**. London: Sage and the Open University Press, 1997, pp. 13-64.

Diaspora, Identity and Religion (ed.), Waltraud Kokot, Khachig Tölölyan and Carolin Alfonso.
London and New York: Routledge, 2004.

Jenkins, Richard. **Social Identity**. London and New York: Routledge, 1996.

Keyes, F. Charls. State Schools in Rural Communities: Reflections on Rural Education and Cultural Change in Southeast Asia. In Charles F. Keyes (ed.), **Reshaping Local Words: Formal Education and Cultural Change in Rural Southeast Asia**. New Haven. Connecticut: Yale University Southeast Asia Studies. pp. 1-18.

Keyes, F. Charls. **Ethnic Adaptation and Identity: The Karen on the Thai Frontier with Burma**. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 1979.

Keyes, F. Charls. The Dialectics of Ethnic Change. In Charles F. Keyes (ed.), **Ethnic Change**. Seattle: University of Washington Press, 1981, pp. 4-30.

Leach, Edmund. **Political Systems of Highland Burma**. London: G. Bell and Sons, 1954.

Mills, Sara. **Discourse**. New York: Routledge, 1997.

Moerman, Michael. "Ethnic Identity in a Complex Civilization: Who are the Lue?." **American Anthropologist**, vol. 67 no. 5 (1965): 1215-30.

Said, Edward. **Orientalism**. New York: Random House, 1978.

Sheffer, Gabriel. **Diaspora Politics At Home Abroad**. London: Cambridge University Press, 2003.

Tapp, Nicholas. **Sovereignty and Rebellion: The White Hmong of Northern Thailand**. Singapore: Oxford University Press, 1989.

Vertovec, Steven. **The Hindu Diaspora**. London: Routledge, 2000.

Vertovec, Steven. Three Meaning of Diaspora: Exemplified among South Asian Religions. in **Diaspora**. vol. 6 no 3 1997: 277–299.

Winichakul, Thongchai. **Siam Mapped**. Chiang Mai: Silkworm Books, 1994.

Available from: <http://www.amphoe.com>

ภาคผนวก

การจำแนกประเภทวรรณกรรมนิทานในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย

ลักษณะเด่นของนิทานที่นักวิชาการเห็นพ้องต้องกันคือ นิทานเป็นเรื่องเล่าที่เล่าสืบต่อกันมาหลายสมัย และไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้แต่งหรือผู้เล่าคนแรก ส่วนใหญ่ถ่ายทอดกันด้วยปาก และเป็นการเล่านิทานจากความจริงที่ได้ฟังต่อๆ กันมา ในชุมชนหนึ่งๆ ชาติพันธุ์หนึ่งๆ อาจมีนิทานเล่าแตกต่างกันไปตามบริบทของสังคมและวัฒนธรรม¹ นักวิชาการได้จำแนกประเภทของนิทานเพื่อความสะดวกในการศึกษาค้นคว้าไว้หลายประเภทด้วยกัน ในหนังสือ *Folktale* ของ สตีธ ทอมป์สัน จำแนกนิทานออกเป็น 8 ประเภท² ในวงวิชาการไทยมีนักวิชาการได้ศึกษา และจำแนกนิทานไว้ เช่น กิ่งแก้ว อรรถจักร ได้ศึกษานิทานไทย โดยจำแนกประเภทนิทานไว้ 8 ประเภท³ ดังนี้

1. เทพนิยาย (marchen, fairy tale, household tale, conte populaire)
2. นิทานชีวิต (novella, romantic tale)
3. นิทานวีรบุรุษ (hero tale)
4. นิทานประจำถิ่น (sage, local legend, migratory legend, tradition populaire)
5. นิทานเล่าประวัติ (explanatory tale, etiological tale, natursage, pourquoi story)
6. ตำนานและเทพปกรณัม (myth)
7. เรื่องสัตว์ (animal story)
8. มุขตลก (jest, humourous anecdote, merry tale, numskull tale, schqank)

นอกจากนี้ยังมี ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้ประมวลการจำแนกนิทานพื้นบ้านตามแนวสตีธ ทอมป์สัน ไว้เช่นกัน โดยพิจารณาจากรูปแบบเป็นหลัก สามารถแบ่งนิทานออกเป็น 11 ประเภท⁴ ได้แก่

1. นิทานมหัศจรรย์ (Fairy tale)
2. นิทานชีวิต (Novella)
3. นิทานวีรบุรุษ (Hero tale)
4. นิทานประจำถิ่น (Sage)

¹ประคอง นิมมานเหมินท์ และดาว เชิงหวา, *อาปมไท่ได้ลงนิทานกับสังคม* (กรุงเทพฯ: ชนนิยม, 2542), หน้า 65.

²Stith Thompson, *The Folktale* (New York: Holt, Rinehart and Winston), pp. 7-10. ประคอง นิมมานเหมินท์ แสดงทัศนะว่าในหนังสือ *The Folktale* สตีธ ทอมป์สัน จำแนกนิทานพื้นบ้านออกเป็น 8 ประเภท ได้แก่ Fairy tale, Novella, Hero tale, Sage, Explanatory tale, Myth, Animal tale และ Jest และในหนังสือ *The Types of The Folktale* สตีธ ทอมป์สัน ได้กล่าวถึงนิทานอีก 3 ประเภท คือ Religious tale, Ghost tale และ Formula tale จึงรวมนิทานเป็น 11 ประเภท และนิยมใช้เป็นแนวทางแบ่งประเภทนิทานทั่วโลก ดูเพิ่มเติมใน ประคอง นิมมานเหมินท์, *นิทานพื้นบ้านศึกษา* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 7-8. และประคอง นิมมานเหมินท์และดาว เชิงหวา, *อาปมไท่ได้ลงนิทานกับสังคม*.

³กิ่งแก้ว อรรถจักร, *คติชนวิทยา* (กรุงเทพฯ: หน่วยการศึกษานิตศาสตร์ ธรรมการศึกษาศึกษา, 2519), หน้า 12-14.

⁴ประคอง นิมมานเหมินท์, *นิทานพื้นบ้านศึกษา*.

- 5.นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory tale)
- 6.เทพปกรณัมหรือตำนานสร้างโลก (Myth)
- 7.นิทานสัตว์ (Animal tale)
- 8.มุกตลก (jest)
- 9.นิทานเกี่ยวกับศาสนา (Religious tale)
- 10.นิทานเรื่องผี (Ghost tale)
- 11.นิทานเข้าแบบ (Formula tale)
 - นิทานลูกโซ่
 - นิทานหลอกผู้ฟัง (catch tale)
 - นิทานไม่จบเรื่อง (unfinished tale)
 - นิทานไม่รู้จบ (endless tale)

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจัดแบ่งวรรณกรรมนิทานพื้นเมืองลาวหลวงพระบางออกเป็น 9 ประเภทเพื่อให้สอดคล้องกับความเนื้อหา และจุดมุ่งหมายและหรือทัศนคติของผู้เล่าว่าต้องการเล่านิทานเพื่อจุดมุ่งหมายใดเป็นสำคัญ ซึ่งบางครั้งนิทานหรือตำนานบางเรื่องอาจมีลักษณะเนื้อหาทับซ้อนกันเช่น นิทานบางเรื่องอาจจัดเข้าเป็นตำนานเมืองก็ได้ เป็นตำนานวีรบุรุษก็ได้ เนื่องจากลักษณะการเล่ามีหลายสำนวน อย่างไรก็ตามแม้จะมีเนื้อหาทับซ้อนกับบางส่วนแต่จุดมุ่งหมายหลักของผู้เล่าต้องการให้เป็นตำนานเมือง หรือตำนานวีรบุรุษ เป็นต้น วรรณกรรมนิทานลาวหลวงพระบางที่ผู้วิจัยรวบรวมได้มีทั้งหมด 242 เรื่อง ในที่นี้ผู้วิจัยจะจำแนกประเภทนิทานโดยเรียงลำดับจากนิทานที่ได้รับความนิยมมากที่สุดไปหาวรรณกรรมนิทานที่ได้รับความนิยมน้อยที่สุดเพื่อชี้ให้เห็นบทบาทและความสำคัญของนิทานที่มีต่อการสืบสานวัฒนธรรมและสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในสังคมไทย ในการแบ่งประเภทนิทานดังกล่าวผู้วิจัยจะอธิบายคำจำกัดความไปด้วยดังนี้

1.ตำนานประจำถิ่น (Sage)

เป็นเรื่องเล่าที่มีขนาดความยาวไม่แน่นอนบางเรื่องก็สั้น บางเรื่องก็ยาว บางเรื่องอาจมีอนุภาคที่สำคัญเพียงอนุภาคเดียว มักเป็นเรื่องแปลกพิสดารซึ่งเชื่อว่าเคยเกิดขึ้นจริง ณ สถานที่ใดสถานที่หนึ่ง บ่งบอกชื่อตัวละครและสถานที่ไว้ชัดเจน อาจเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง หรือบุคคลสำคัญของท้องถิ่น ตัวละครอาจเป็นมนุษย์ เทวดา สัตว์ หรือผีบางนางไม้ นิทานประจำถิ่นจะมีเรื่องราวอธิบายถึงความ เป็นมาของสิ่งที่อยู่ในท้องถิ่น อาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติหรือก่อสร้างขึ้นมา เช่น เรื่องพระยาทรงพระยา พานอธิบายให้ทราบถึงความเป็นมาของพระปฐมเจดีย์ในจังหวัดนครปฐม เรื่องตาม่องล่ายอธิบายความเป็นมา ของสถานที่ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ได้แก่ เกาะและเขาต่างๆ ในบริเวณจังหวัดตราด ชลบุรี และ ประจวบคีรีขันธ์ ตำนานประจำถิ่นของชาวลาวหลวงพระบางมีจำนวน 46 เรื่อง มีทั้งตำนานที่เกี่ยวข้องกับ ภูมิศาสตร์ สถานที่ บุคคลในประวัติศาสตร์ของกลุ่มชน เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา นิทานจากวรรณกรรมที่ รู้จักกันดี ตำนานอธิบายประเพณีเฉพาะในชุมชน และเรื่องเบ็ดเตล็ดต่างๆ ที่เล่าเฉพาะในท้องถิ่นดังนี้

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

1.1 ตำนานเมือง

1. ตำนานเมืองหล่มเก่า
2. ตำนานหนองเกาะ
3. ตำนานเมืองด่านซ้าย
4. ตำนานเมืองราด
5. ตำนานเมืองคอนเดิด
6. ตำนานบ้านนาหอ
7. ตำนานบ้านห้วยมะเขือ

1.2 ตำนานวีรบุรุษ

1. ตำนานสิบขุนพลผู้นำลาวหลวงพระบาง
2. ตำนานพ่อขุนผาเมือง
3. ตำนานพ่อขุนบางกลางหาว
4. ตำนานเจ้าแม่เข็มทอง
5. ตำนานเจ้าพ่อด่านซ้าย
6. ตำนานเจ้าพ่อสุลิว^{*}
7. ตำนานพระแก้วอาสา
8. ตำนานเจ้าพ่อผาแดง

1.3 ตำนานสถานที่

1.3.1 ตำนานที่สัมพันธ์กับสถานที่ในชุมชน

1. ตำนานพระธาตุศรีสองรัก (ตำนานที่ 3 นายมันนางคง)
2. ตำนานบ้านห้วยมะเขือ
3. ตำนานนางผมหอมหรือภูหอภูโฮง^{**}
4. ตำนานแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่านทะเลาะกัน
5. ตำนานวังสองห้อง

* คือตัวละครเอกในเรื่อง สุลิว ชาวเมืองหล่มเก่า นำตัวละครเอกนี้มาเล่าในฐานะเป็นหนึ่งในวีรบุรุษผู้นำอพยพ ซึ่งสร้างบ้านแปงเมืองอยู่ในเมืองหล่มเก่า

** ตำนานนางผมหอมจัดเป็นตำนานประจำถิ่นประเภทตำนานสถานที่ของชาวลาวหลวงพระบางในเขตเมืองหล่มเก่า หล่มสัก ด่านซ้าย และเลย ซึ่งรับรู้ร่วมกันว่าเรื่องนางผมหอมเป็นเรื่องจริง เกิดขึ้นจริงในบริเวณพื้นที่จังหวัดเลยและจังหวัดเพชรบูรณ์ตอนเหนือ ซึ่งมีภูมิศาสตร์ ภูมินาม และสถานที่ที่เป็นเครื่องยืนยันในพื้นที่ดังกล่าว บางครั้งเรียก “ตำนานภูหอภูโฮง” ปัจจุบันอยู่บริเวณ ตำบลภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย นอกจากนี้ยังเล่าในฐานะนิทานมหัศจรรย์ด้วย มีข้อสังเกตว่า กรณีเล่าในฐานะนิทานมหัศจรรย์จะไม่เชื่อมโยงเข้ากับภูมิศาสตร์ท้องถิ่นการเล่าลักษณะนี้จะเล่าอยู่ในเขตอำเภอหล่มสักซึ่งจัดเป็นชุมชนที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีจึงอาจทำให้มีการรับรันทานเรื่องนี้ในฐานะนิทานทั่วไปเท่านั้น

6.ตำนานธาตุคำ/ข้าวสารคำ

7.ตำนานวังบาล

1.3.2 ตำนานที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา

1.ตำนานพระธาตุศรีสองรัก (สำนวนที่ 1 การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ)*

2.ตำนานพระธาตุศรีสองรัก (สำนวนที่ 2 สONGกษัตริย์สร้างพระธาตุ)

3.ตำนานพระพุทธบาทวัดศรีมงคล

4.ตำนานวัดศรีสะอาด บ้านเก่า

1.4 ตำนานประเพณีพิธีกรรม

1.ตำนานเลี้ยงผีเจ้าพ่อคำซ้าย

2.ตำนานไหว้ภูผาแดง

3.ตำนานไหว้ภู่อังล้ง

4.ตำนานไหว้เจ้าพ่อผาแดง

5.ตำนานเลี้ยงผีเจ้าพ่อตอมาย

1.5 ตำนานเบ็ดเตล็ด

1.ตำนานเชียงเมี่ยง

2.ตำนานตีกลองหมากแข่งรบเวียงจันทน์ (สำนวนที่ 1)

3.ตำนานตีกลองหมากแข่งรบเวียงจันทน์ (สำนวนที่ 2)

4.ตำนานตีกลองหมากแข่งรบเวียงจันทน์ (สำนวนที่ 3)

5.ตำนานอีปุม

6.ตำนานแตกสุขแตกเสื่อ (สำนวนที่ 1 หนีให้ถึงทุ่งหลวง)

7.ตำนานแตกสุขแตกเสื่อ (สำนวนที่ 2 อดข้าวแห้ง)

8.ตำนานแตกสุขแตกเสื่อ (สำนวนที่ 3 วังสองห้อง)

9.ตำนานแตกสุขแตกเสื่อ (สำนวนที่ 4 หนองนางเพ็ญ)

10.ตำนานพระบาง

11.ตำนานอีปู่อีย่า

12.ตำนานหอยแม่น้ำเลย

13.ตำนานย่ำกาบ

14.ตำนานอีนิ้วและจอมปลวกหมูสี

15.ตำนานมดเบื่องา

* ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ เป็นการอธิบายเกี่ยวกับการเสด็จมาเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และเชื่อมโยงถึงการสร้างพระธาตุศรีสองรักของพระมหาจักรพรรดิกับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชว่าสองพระองค์เป็นพี่น้องกัน

2. นิทานมุขตลก (Jest)

นิทานมุขตลกมักมีขนาดสั้น โคร่งเรื่องไม่ซับซ้อน มีเพียงอนุภาคเดียว ตัวละครอาจเป็นมนุษย์หรือสัตว์ก็ได้ จุดสำคัญของเรื่องอยู่ที่ความไม่น่าเป็นไปได้ต่างๆ สตีธ ทอมป์สัน ได้ประมวลแนวคิดของเรื่องที่เป็นมุขตลกว่ามี 16 แบบ คือ ความฉลาด ความโง่ การชนะการแข่งขันด้วยกลลวง การต่อรองแบบกลลวง ขโมยและการหลอกล้ม การหนีโดยใช้กลลวง การล่อลวงและผิประเวณี กลลวงที่ทารุณ กลลวงโดยวิธีแข่งขัน การปลอมแปลง การกล่าวหาที่ผิด ภรรยาที่เลว ความเกียจคร้าน คนหูหนวก นักบวช และการโม้⁶ นิทานมุขตลกของชาวลาวยหลวงพระบางปรากฏลักษณะของความตลกส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับคำจำกัดความนี้ เช่น เป็นเรื่องของความโง่ ความฉลาด การล่อลวงและผิประเวณี กลลวงโดยวิธีแข่งขัน การชนะการแข่งขันด้วยกลลวง ความเกียจคร้าน คนหูหนวก นักบวช เป็นต้น จากนิทานที่รวบรวมได้จำนวน 45 เรื่อง ผู้วิจัยได้จัดแบ่งตามลักษณะเนื้อหาเป็น 2 ลักษณะคือ มุขตลกประเภทหยาบโลน เป็นเรื่องเกี่ยวกับพรหมจรรย์กับราคะ เช่นเป็นเรื่องดาเถรยาชวี และผู้ที่เคยบวชเรียนนานๆ แล้วสึก นอกจากนี้ยังมีประเภทแสดงความสัมพันธ์ในครอบครัว เช่น ลูกเขยแม่ยาย พี่เขยน้องเมีย พ่อพี่ลูกสะใภ้ และพ่อตากับลูกเขย เป็นต้น ส่วนมุขตลกไม่หยาบโลน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความโง่ ความฉลาด ความพิการ และเรื่องเกี่ยวกับคนต่างชาติต่างถิ่นดังนี้

2.1 มุขตลกประเภทหยาบโลน

1. อ้ายเขยกับน้องเมีย (กินแซบกินนัว)
2. หอยเข้าหีน้องเมีย
3. น่องสามบาดตีได้แต่ควยยาว
4. เมียน้อยเมียหลวง
5. พี่หลอกลูกสี่เมีย
6. สามสหาย
7. พี่ใหม่เมียใหม่
8. แม่เต่าป่วยสามปี
9. อย่าพี่วเอาทิม
10. แม่ยายไปส่งข้าวลูกเขย
11. สาวน้อยไปเลี้ยงควาย
12. อ้ายควยคันควยเกี้ยว
13. จกสาว
14. แก้อาถรรพ์
15. ปิดปาก (หมอยนำโชค)
16. ครูสาวมักช้อง
17. เด็กน้อยลักหมากม่วงครุบา (หวังไม่ได้ตั้งหวัง)

⁶Stith Thompson, **The Folktale**. London: University of California Press, Ltd., 1977, op-cit., pp.188-217. อ้างถึงใน ประคอง นิมมานเหมินท์, **นิทานพื้นบ้านศึกษา**, หน้า 20.

2.2 มุขตลกประเภทไม่หยาบโลน

1. เชียงเมี่ยง*
2. ชันดาปา**
3. อ้ายดาบอดกับอ้ายชาติด
4. อ้ายบอดตาใสได้เมีย (สำนวนที่ 1)
5. อ้ายบอดตาใส (สำนวนที่ 2)
6. อ้ายน้อยหาญหมี
7. พ่อยาน
8. อ้ายไปจีตัวะ
9. อ้ายหนูหนวกกับตาบอดลักไก่
10. อ้ายคิดอ้างกับอ้ายตาบอด
11. ความคิดไม่ลงรอยกัน
12. ส่วนเกิน
13. หลวงพ่อฉันทน์จีไก่
14. สองเกลอ
15. รหัสของเตี้ย
16. เข็นดาไฟ
17. กินตะเกียบ
18. บักหลักบักแหลม
19. บักเชียงจิบ
20. ไม่แซบแต่อร่อย
21. คนไทยไม่พอข้าวเจ้า
22. ไปกินข้าวบ้านแม่
23. อยากได้เมียแม่
24. ไทได้กินจีหมากพร้าว
25. ยวนกลัวผีเสด

* นิทานทานเชียงเมี่ยงที่เล่าอยู่ในชุมชนหลวงพระบางในประเทศไทยส่วนใหญ่นิยมเล่าตอน เชียงเมี่ยงเอาเมีย พญา, มาก่อนไก่, ทำดีไก่อพญา, เก็บพริก, ตั้วะพญาลงน้ำ, ข้ามน้ำ, เห็นหน้าพญาหน้าหมา, อ่านหนังสือแข่งกัน, เชียงเมี่ยงกินยาเบื่อ เป็นต้น (อนึ่งมีข้อสังเกตว่า ตอนเชียงเมี่ยงกินยาเบื่อตายพบเฉพาะในฉบับการเล่าของชาวลาวหลวงพระบางทั้งในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และในพื้นที่วิจัย ส่วนฉบับของไทยกล่าวว่า เชียงเมี่ยง หรือศรีธนญไชยตายเพราะตรอมใจตาย

** นิยมเล่าเป็นตอนเช่น หลอกหลวงดาบิณฑบาท หลอกหลวงดาหาวเกลือ หลอกหลวงตาฉันทน์จีไก่ และจีหมากพร้าว หลอกพระสงฆ์ดีกัน เป็นต้น

26. อ้ายน้อยหาญหมี

27. เพื่อนคู่หู

28. ปลาทูตัวเดียว

3. นิทานมหัศจรรย์ (Fairy Tale)

เป็นนิทานขนาดยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอนจบ มีความเกี่ยวข้องกับความมหัศจรรย์ อิทธิปาฏิหาริย์ เช่น มีของวิเศษ ความสามารถพิเศษ มีอมมนุษย์ เป็นต้น นิทานมหัศจรรย์ของไทยมีลักษณะเฉพาะ บางประการที่ไม่เหมือนนิทานมหัศจรรย์ของยุโรป เนื่องจากมีผสมผสานเข้ากับพระพุทธศาสนา ดังนั้นการจัดประเภทบางเรื่องจึงมีลักษณะเป็นนิทานคติด้วย บางเรื่องจัดเป็นนิทานศาสนา นิยมระบุสถานที่ของเมืองซึ่งจากได้รับอิทธิพลจากอรรถกถาชาดก และปัญญาสาตก ตัวละครเอกของเรื่องเป็นบุคคลชั้นสูงคือเป็นลูกกษัตริย์ แต่ก็มีบางเรื่องเป็นลูกกำพร้า นางเอกอาจเป็นลูกกษัตริย์หรือลูกคนสามัญ หรือมีกำเนิดไม่แน่นอน มีผู้ช่วย พระเอกและนางเอกเช่น พระอินทร์ ฤาษี ศัตรูมักเป็นยักษ์ ปีศาจ หรือนกยักษ์เพื่อบรรเทาให้เห็นความเก่งกล้าสามารถของพระเอก มีแนวคิดทางพุทธศาสนา เป็นต้น⁷

กล่าวโดยสรุป นิทานมหัศจรรย์จะมีลักษณะเด่นสำคัญคือเนื้อเรื่องค่อนข้างยาว มีหลายอนุภาค ดำเนินเรื่องอยู่ในโลกจินตนาการ ตัวละครเอกของเรื่องผจญภัย มักได้รับความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และจบอย่างมีความสุข บางครั้งเรียกว่านิทานจักรๆ วงศ์ๆ เนื่องจากมีลักษณะโครงเรื่องเป็น “ลักลูกสาวยักษ์ พาถิ่นจร แล้วย้อนกลับมาฆ่าพ่อตาตาย” นิทานมหัศจรรย์ที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมมาทั้งหมดจำนวน 44 เรื่อง เพื่อให้เห็นลักษณะเรื่องมหัศจรรย์ที่มีรายละเอียดปลีกย่อยเกี่ยวกับโลกทัศน์ วิถีชีวิต และอุดมการณ์ความคิดของชนชาวลาวหลวงพระบาง ผู้วิจัยจึงแบ่งประเภทนิทานมหัศจรรย์เป็น 2 ประเภทได้แก่ นิทานมหัศจรรย์แนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ และนิทานมหัศจรรย์แนวเรื่องกำพร้า ดังนี้

3.1 นิทานมหัศจรรย์แนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ได้แก่

1. สมหมอม

2. จำปาลีคืน

3. สุลินวง

4. จันทะคาด/สุริยคราสจันทคราด

5. ขุนทิง

6. ลินไซ

7. คัตนาม

8. สังข์ทอง

9. สิทันม โนห์รา

10. ท้าวนกจอก

11. ผาแดงนางไอ่

⁷สรุปความจาก ประคอง นิมมานเหมินท์, นิทานพื้นบ้านศึกษา, หน้า 112-117.

- 12.นางแดงอ่อน
- 13.ท้าวมหาหุยุ
- 14.ชูลุนางอ้าว
- 15.นกจอกน้อยคู่ผู้เมีย
- 16.นางสิบสอง
- 17.นางคำทอง

3.2 นิทานมหัศจรรย์แนวเรื่องกำพร้าว้า ได้แก่

- 1.กำพร้าว้ามหากษัตริย์
- 2.กำพร้าว้ามนตร์ตัด
- 3.จี๋หูดสามเปา
- 4.กำพร้าว้าจี๋หา
- 5.บั๊กหล้าหมอนกิ้ว
- 6.ท้าวเต่า (ท้าวเต่าคำ)
- 7.กำพร้าว้ากบกลาง
- 8.กำพร้าว้าเหล็กไน
- 9.กำพร้าว้าจี๋หิด
- 10.กำพร้าว้ามหากเคื้อ
- 11.ไอ้ข้าวเจ็ดเม็ด
- 12.ท้าวปอม
- 13.กำพร้าว้าเสือกแบ้น
- 14.กำพร้าว้าฝีน้อย
- 15.กำกาดำ
- 16.ท้าวแบ้
- 17.นางพังงา
- 18.นางหอมฮู
- 19.ท้าวคำสอน
- 20.นางผมหอมลูกช้าง
- 21.กำพร้าว้าหมอยहीं่างาม
- 22.นางไซฟ้า
- 23.กำพร้าว้าปลาหลด
- 24.กำพร้าว้าปลาหลด
- 25.อีหล้าอีลุน
- 26.บั๊กเสากิ้ว
- 27.นางผมหอมกับนางโพง

4.นิทานเกี่ยวกับผี (Ghost Tale)

นิทานเรื่องผีเป็นเรื่องเล่าที่ผู้เล่าและผู้ฟังส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริง เรื่องเล่าเกี่ยวกับผีจึงสะท้อนให้เห็นความเชื่อในเรื่องวิญญาณและภูตผี ส่วนใหญ่เชื่อว่ามีทั้งผีดี และผีร้าย ชาวลาวหลวงพระบางเชื่อว่าผีที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตมีผีป่า เช่น ผีปู่ทิม ผีกองกอย ผีปอบ ผีโพง ผีเป่า ผียักษ์ นอกจากนี้ยังเชื่อเรื่องผีที่อยู่ในน้ำ เช่น ผีเงือก ผีประจำต้นไม้ ผีสิงในร่างคน เป็นต้น นิทานเรื่องผีในชุมชนลาวหลวงพระบาง เก็บรวบรวมได้จำนวน 30 เรื่อง ได้แก่

1. ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 1)
2. ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 2 สองพี่น้องกับผีปู่ทิม)
3. ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 3 ผีปู่ทิมกับสองเสี้ยว)
4. ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 4 ผีปู่ทิมสู้กับผีอ่องอ่อย)
5. ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 5 สองตัวเมียกับผีปู่ทิม)
6. ผีกองกอย (สำนวนที่ 1)
7. ผีกองกอย (สำนวนที่ 2)
8. ผีปอบเชื้อ
9. สาวผีโพง
10. ผีเป่า
11. สองตัวเมียพบยักษ์ผมแดง
12. ผีเงือกเอี้ยกไล่
13. ผีเงือกกับการย้ายครัว
14. ปูน้อยหนีบจีน
15. ผีเงือกฝายศรีจันทร์
16. ผีเงือกฝายวังสิน
17. ผีเงือกสู้กับแมว
18. ผีเงือกบ้านท่าอินุญ
19. ยายสี่กับเงือก
20. ผีปั่วหั่ว
21. ผีโป่งค่าง
22. วานเห็นผี
23. ผีเปรตวัดตาล
24. ผีเปรตบ้านนาซ่า
25. ผีม้าบ้อง
26. ผีช่องตอด (ผีตีนเดียว)
27. ผีนางตะเคียน
28. ผีนางตานี

29.ขวนกลั้วผีเผด

30.สองพี่น้องกับผีปวย่า

5.ตำนานปรัมปรา (Myth)

เป็นเรื่องอธิบายถึงกำเนิดของจักรวาล โครงสร้างและระบบของจักรวาล มนุษย์ สัตว์ ปราภฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ลม ฝน กลางวันกลางคืน ไฟร้อน ไฟฟ้า สุริยคราสและจันทรคราส ความเป็นมาของชนชั้นผู้นำ ลำดับชั้นและบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมและการประพฤติปฏิบัติต่างๆ ว่าเกิดขึ้นเมื่อไร เพราะเหตุใด⁸ ตำนานปรัมปราของชาวลาวหลวงพระบางที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมได้จำนวน 25 เรื่องสามารถแบ่งประเภทย่อยได้เป็นปรัมปราความเชื่อดั้งเดิม และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อพระพุทธศาสนา (หรืออาจจัดเป็นนิทานศาสนาก็ได้)

5.1 ปรัมปราความเชื่อดั้งเดิม

- 1.ตำนานพญาแลน (สำนวนที่ 1)
- 2.ตำนานพญาแลน (สำนวนที่ 2)
- 3.ปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี(สำนวนที่ 1)
- 4.ปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี (สำนวนที่ 2)
- 5.นิทานเรื่องสังข์
- 6.เครื่องเขากาด
- 7.ตำนานน้ำเต้าปุง
- 8.พญาคันคากรบแลน
- 9.กบกินเดือน (สำนวนที่ 1)
- 10.กบกินเดือน (สำนวนที่ 2)
- 11.รามสูรกับนางเมขลา
- 12.ตำนานฮีเก็ง (สำนวนที่ 1 ตำนานย่าอ่อม)
13. ตำนานฮีเก็ง (สำนวนที่ 2 ตำนานย่าอ่อม)
- 14.ตำนานข้าว (สำนวนที่ 1)
- 15.ตำนานข้าว (สำนวนที่ 2)

5.2 เรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อพระพุทธศาสนา

- 1.แม่กาเผือก (สำนวนที่ 1)
- 2.แม่กาเผือก (สำนวนที่ 2 ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์)
- 3.พระเวสสันดร
- 4.ตำนานองคูลีมาล
- 5.ตำนานพระอริยมตไถย

⁸Maria Leach (ed.), *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*. Funk & Wagnalls, 1972, p. 780. อ้างถึงใน ประคอง นิมมานเหมินท์, *นิทานพื้นบ้านศึกษา*, หน้า 18.

- 6.ตำนานพระอุปคุตต์
- 7.พุทธกับพราหมณ์สองฤทธิกัน
- 8.อายทิตสวรรค์
- 9.จ่ายมบาล
- 10.ทางเว้นหม้อนรก

6.นิทานคติ (Fable Tale)

นิทานคติ เป็นเรื่องที่มีขนาดไม่ยาวนานนัก การดำเนินเรื่องไม่ซับซ้อน ตัวละครอาจเป็นคนหรือสัตว์ก็ได้ เรื่องหนึ่งๆ อาจมีตัวละครประมาณ 2-4 ตัว แนวคิดที่ปรากฏในนิทานประเภทนี้คือคุณค่าของจริยธรรมและผลแห่งกรรมที่ชี้ให้เห็นว่า การประกอบกรรมดีย่อมได้ดีและการประกอบกรรมชั่วย่อมได้ชั่ว กรรมดีที่นำผลดีมาให้มากที่สุดแก่ ความกตัญญูรู้คุณ ความเมตตากรุณา ความเคารพเชื่อฟัง การซื่อสัตย์ และความเลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ฯลฯ ในตอนที่อ่านนิทานคติมักชี้ให้เห็นผลดีและผลร้ายของกรรม⁹ นิทานคติที่เก็บรวบรวมได้ในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยมีจำนวน 19 เรื่อง ได้แก่

- 1.อีดำอีด่อน
- 2.หมาดำ
- 3.ลูกไก่ซังแม่ย่า
- 4.ผีวุง
- 5.ท้าวคำสอน
- 6.อีหล้าอีลูน
- 7.หมาขี้เขียน
- 8.เมียน้อยเมียหลวง*
- 9.นกกระยางขาว
- 10.สองเสี่ยวกับแม่เสือ
- 11.ทำคุณให้โทษ
- 12.ความซื่อสัตย์
- 13.เขรกับตาปลา/กฏแห่งกรรม
- 14.เรียกพ่อว่าลุง
- 15.หมาแม่ดอง
- 16.หมีผู้โหดร้าย
- 17.หลวงตากับแกะ
- 18.ผัวคิดฮอดเมีย

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

* บางครั้งผู้เล่าบางคนก็นำไปเล่าเป็นนิทานอธิบายเหตุคือ เล่าถึงสาเหตุที่สามีรักเมียน้อยมากกว่าเมียหลวง

19.นางคำทอง

7.นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory)

นิทานอธิบายเหตุ เป็นนิทานขนาดสั้น อธิบายที่มาของสิ่งของต่างๆ นิทานอธิบายเหตุนี้บางทีก็เป็นตำนาน เพราะอธิบายความเป็นมาของสิ่งต่างๆ อาจแบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ ตามเรื่องที่อยู่อธิบาย เช่น อธิบายที่มาของชื่อ รูปลักษณะ และส่วนประกอบของคน สัตว์ และพืช อธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ในธรรมชาติ อธิบายที่มาของพิธีกรรมและขนบประเพณี และอธิบายที่มาของสิ่งอื่นๆ เช่นอาหารการกินหรือข้าวของเครื่องใช้¹⁰ นิทานที่จัดเป็นเรื่องอธิบายเหตุในชุมชนลาวหลวงพระบางมีจำนวน 17 เรื่อง แบ่งได้เป็น 2 ประเภทย่อยดังนี้

7.1 อธิบายเหตุเกี่ยวกับสัตว์

- 1.เหตุที่เสียมีลาย
- 2.เหตุที่หมากับแมวไม่ถูกัน
- 3.เหตุที่ควายไม่มีฟันบน
- 4.เหตุที่ควายไถนา
- 5.เหตุที่คนกับสัตว์มีอายุต่างกัน
- 6.เหตุเกิดดาวไถน้อย
- 7.เหตุที่หมูสบเหวอ/หมากินข้าวหมูกินรำ
- 8.เหตุที่ช้างห้าเล็ก ตาเล็ก
- 9.เหตุลิงกินค้ำ
- 10.เหตุที่มีห้าใหญ่

7.2 อธิบายเหตุเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม

- 1.เหตุที่ต้องบวชนาค
- 2.เหตุที่ทำข้าวสลาก
- 3.เหตุที่ทำข้าวประดับดิน
- 4.เหตุตบพระทราย
- 5.เหตุมีวันสังขาน
- 6.เหตุทำพาช้าวอุทิศ
- 7.เหตุที่ต้องแขวนทุวงวันปีใหม่

8.นิทานสัตว์ (Animal Tale)

นิทานสัตว์เป็นเรื่องที่สัตว์เป็นตัวเอก นิทานสัตว์โดยทั่วไปมักแสดงให้เห็นความฉลาดของสัตว์ชนิดหนึ่งและความโง่เขลาของสัตว์อีกชนิดหนึ่ง สัตว์ที่เป็นตัวเอกมีลักษณะเป็นตัวโกง (trickster) ที่เยือกเย็นแก้งเอาเปรียบคนหรือสัตว์อื่น ซึ่งบางทีก็ได้รับความเดือดร้อนตอบแทนบ้างเหมือนกัน เรื่องทำนองนี้บางเรื่องมี

¹⁰ประคอง นิมมานเหมินท์, นิทานพื้นบ้านศึกษา, หน้า 139.

หลายอนุภาค หลายตอน ความน่าสนใจของเรื่องอยู่ที่ความขบขันจากการหลอกลวงหรือการตกอยู่ในสถานการณ์ลำบากที่ไม่นำไปได้ของสัตว์ อันเนื่องมาจากความโง่งของมัน¹¹ มีข้อสังเกตว่านิทานสัตว์ของชาวลาวหลวงพระบางจะมีเนื้อเรื่องขนาดสั้น บางเรื่องมีลักษณะเป็นนิทานอธิบายเหตุหรือนิทานคติด้วย นิทานบางเรื่องมีที่มาจากเรื่องเสี้ยวवाद ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมอินเดีย มีทั้งเรื่องเกี่ยวกับสัตว์โง่ง สัตว์ฉลาด และสัตว์เจ้าเล่ห์ นิทานเรื่องสัตว์ของชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมได้มีจำนวน 14 เรื่อง ได้แก่

- 1.แมงแจงแจง หรือเต่ากับหงส์
- 2.กระต่ายกับเต่า
- 3.กระต่ายตื่นตูม
- 4.หอยกับเต่า
- 5.เซียงปัญญา
- 6.นกเอี้ยงโง่ง
- 7.สุนัขกับแมวไม่ลูกกัน
- 8.หมาจิ้งจอก
- 9.กระต่ายกับหอย
- 10.กระต่ายหางด้วน
- 11.นกกาเหว่า
- 12.เสื้อตกน้ำกะลั้งกะเล
- 13.กระต่ายเพื่อนเกลอ
- 14.สุนัขกับหมู

9.นิทานเข้าแบบ (Formula Tale)

นิทานเข้าแบบมีทั้งเป็นนิทานไม่รู้จบ และนิทานลูกโซ่ นิทานไม่รู้จบ มักเริ่มเรื่องด้วยการปูพื้นให้น่าสนใจจนผู้ฟังติดตามฟังอย่างตั้งอกตั้งใจแล้ว พอถึงตอนหนึ่งก็จะหยุดเล่า ผู้ฟังคาดเดาน่าจะมีอะไรน่าสนใจต่อไปก็จะกะยั้งกะขยอให้เล่า ผู้เล่าก็จะเล่าออกมาทีละประโยค โดยเปลี่ยนจำนวนเลขเท่านั้น จึงทำให้สามารถเล่าไปได้เรื่อยโดยไม่รู้จบ ส่วนนิทานลูกโซ่ จะดำเนินเรื่องไปได้ยืดยาว เพราะตัวละครซึ่งมีอยู่หลายตัวมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับเป็นทอดๆ นิทานเรื่องนี้มีหลายสำนวน บางสำนวนก็สั้นมีตัวละครไม่มากนัก เรื่องจึงจบได้เร็ว เหมาะแก่การฝึกความจำของเด็ก¹² นิทานเข้าแบบของชาวลาวหลวงพระบางพบเฉพาะนิทานเข้าแบบในลักษณะลูกโซ่ จำนวน 2 เรื่อง ได้แก่

- 1.พรานป่า
- 2.ชื่อสัตว์จันเข่อ

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

¹² สรุปความจากประคอง นิมมานเหมินท์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 165-169.

การจำแนกประเภทวรรณกรรมลาวหลวงพระบางดังที่กล่าวมา นอกจากแสดงให้เห็นว่าชาวลาวหลวงพระบางมีนิทานประเภทต่างๆ ที่สามารถจำแนกประเภทได้ตามแบบสากลอันเป็นลักษณะร่วมของนิทานและลักษณะร่วมของมนุษยชาติในการแสดงโลกทัศน์ ความคิด ความเชื่อ อารมณ์ ความรู้สึก และจินตนาการต่างๆ ผ่านวรรณกรรมนิทานซึ่งเป็นกลวิธีในการแสดงออกพร้อมกันแล้ว การจำแนกประเภทนิทานดังกล่าวยังแสดงให้เห็น “ลักษณะเฉพาะ” ของวรรณกรรมนิทานลาวหลวงพระบาง และเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับกลุ่มชน โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการสืบสาน และสร้างอัตลักษณ์ลาวหลวงพระบางในบริบทของสังคมไทยที่อัตลักษณ์ก่อรูปขึ้นมาจากเรื่องเล่า ตำนาน และนิทานเหล่านี้ดังที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้แล้วในวิทยานิพนธ์

ตารางที่ 4: ตารางแสดงการเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานในชุมชนลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยกับ
 วรรณกรรมหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว*

ประเภทนิทาน	ชื่อเรื่องวรรณกรรมนิทานในแขวง หลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว	ชื่อเรื่องวรรณกรรมนิทานในชุมชน ลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย
1. ตำนานประจำถิ่น (Sage) 1.1 ตำนานเมือง	1. ตำนานเมืองหลวงพระบาง 2. ตำนานเมืองเวียงจันทน์ 3. ตำนานเมืองเชียงแมน	1. ตำนานเมืองหล่มเก่า 2. ตำนานหนองเกาะ 3. ตำนานเมืองด่านซ้าย 4. ตำนานเมืองราด 5. ตำนานเมืองคอนเค็ด 6. ตำนานบ้านนาหอ 7. ตำนานบ้านห้วยมะเจือ
1.2 ตำนานวีรบุรุษ	1. ตำนานเจ้าฟ้าร่ม 2. ตำนานเจ้าศรีสว่างวงศ์ 3. ตำนานท้าวจันทพานิช 4. ตำนานปู่เยอฮาเยอ**	1. ตำนานสิบขุนพลผู้นำลาวหลวง พระบาง 2. ตำนานพ่อขุนผาเมือง 3. ตำนานพ่อขุนบางกลางหาว 4. ตำนานเจ้าแม่เข็มทอง 5. ตำนานเจ้าพ่อด่านซ้าย 6. ตำนานเจ้าพ่อสุลียง 7. ตำนานพระแก้วอาสา 8. ตำนานเจ้าพ่อผาแดง
1.3 ตำนานสถานที่ 1.3.1 ตำนานที่สัมพันธ์กับ สถานที่ในชุมชน	1. ตำนานถ้ำดิ่ง 2. ตำนานภูสี 3. ตำนานตาดกวางซี	1. ตำนานพระธาตุศรีสองรัก (สำนวนที่ 2 สองกษัตริย์สร้างพระ ธาตุ)

* ชื่อเรื่องในตารางซึ่งผู้วิจัยใช้สัญลักษณ์ตัวเอน หมายถึง กลุ่มนิทานที่มีชื่อเรื่องและเนื้อเรื่องเหมือนกันซึ่งปรากฏอยู่ในพื้นที่วิจัย และแขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หากต้องการดูภาพรวมของความเหมือนกันดังกล่าวสามารถดูในตารางที่แสดงการเปรียบเทียบนิทานที่มีชื่อเรื่องและเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกันดังที่ผู้วิจัยแสดงไว้ในบทที่ 3

** ตำนานปู่เยอฮาเยอยังรับรู้กันอยู่ในชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยเพียงแต่เปลี่ยนรูปเรื่องเล่าไปอยู่ในรูปแบบอื่น เช่น เล่าเป็นตำนานประจำถิ่น เช่น ตำนานปู่ย่า ตำนานหอยแม่น้ำเลย และตำนานเครือเขากาด หรือเปลี่ยนอยู่ในรูปแบบพิธีกรรม เช่น การละเล่นผีตาโขนซึ่งดัดแปลงมาจากความเชื่อปู่เยอฮาเยอ

	4.ตำน่านน้ำชี 5.ตำน่านระเบิดสุพญานาค 6.ตำน่านโลงนางอ้าว 7.ตำน่านผาแบน/ผาแอ่น 8.ตำน่านผาสุ้ง 9.ตำน่านผานาค 10.ตำน่านผาทิ้ง 11.ตำน่านนางเป็อย 12.ตำน่านนางกางฮี 13.ตำน่านขานาง 14.ตำน่านภูซวง 15.ตำน่านเงือกฝ่าน้ำของ 16.ตำน่านบ้านนาदान 17.ตำน่านบ้านพิก 18.ตำน่านวัดวิบูล ตำน่านวัดอาฮาม	2.ตำน่านบ้านห้วยมะเขือ 3.ตำน่านนางหม่อมภูหอภูโฮง 4.ตำน่านแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่าน ทะเลาะกัน 5.ตำน่านวังสองห้อง 6.ตำน่านธาตุคำ/ข้าวสารคำ 7.ตำน่านวังบาล
1.3.2 ตำน่านที่สัมพันธ์กับ พระพุทธศาสนา	1.ตำน่านธาตุหมากโม	1.ตำน่าน พระธาตุศรีสองรัก (สำนวนที่ 1 การบรรจุพระบรม สารีริกธาตุ) 2.ตำน่านพระพุทธรูปวัดศรีมงคล 3.ตำน่านวัดศรีสะอาด บ้านเก่า
1.4 ตำน่านประเพณีพิธีกรรม	1.ตำน่านแห่หมากหมื่นหมากยี่น	1.ตำน่านเลี้ยงผีเจ้าพ่อคำน้าย 2.ตำน่านไหว้ภูผาแดง 3.ตำน่านไหว้ภู่อังถ้ง 4.ตำน่านไหว้เจ้าพ่อผาแดง 5.ตำน่านเลี้ยงผีเจ้าพ่อตอมาศย์
1.5 ตำน่านเบ็ดเตล็ด	1.ตำน่านบักเชียงเมียง 2.งูเห่ล้อมเป็นเงือก 3.ตำน่านเครือหมากบ้าเป็นเงือก (สำนวนที่ 1)	1.ตำน่านเชียงเมียง* 2.ตำน่านตีกลองหมากแข่งรบ เวียงจันทน์ (สำนวนที่ 1) 3.ตำน่านตีกลองหมากแข่งรบ

* ในชุมชนลาวหลวงพระบางในประเทศไทยจะเล่าตำนานเชียงเมียงเชื่อมโยงเข้ากับสถานที่ในท้องถิ่น เช่นเดียวกับในเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เชื่อกันว่าเชียงเมียงเป็นคนเมืองหลวงพระบาง มีความฉลาดรำลือเมื่อตายไปได้สร้างพระธาตุเก็บกระดูกไว้ที่วัดอาฮามชื่อว่าพระธาตุเชียงเมียง นอกจากนี้ยังมีพระธาตุขันตาปา ซึ่งเชื่อว่าเป็นน้องชายของเชียงเมียงสร้างไว้คู่กันด้วย

	4.ตำนานเครื่องหมากบ้ำเป็นเงือก (สำนวนที่ 2) 5.ตำนานเครื่องหมากบ้ำเป็นเงือก (สำนวนที่ 3) 6.ตำนานพระบาง 7.ตำนานเหล่า 8.ทุงชาย 9.ตำนานเงือกท้าวเงือกนาง 15 คน	เวียงจันทน์ (สำนวนที่ 2) 4.ตำนานตีกลองหมากแข่งรบ เวียงจันทน์ (สำนวนที่ 3) 5.ตำนานอีปุม 6.ตำนานแตกสุขแตกเสื่อ (สำนวน ที่ 1 หนีให้ถึงทุ่งหลวง) 7.ตำนานแตกสุขแตกเสื่อ (สำนวน ที่ 2 อมข้าวแห้ง) 8.ตำนานแตกสุขแตกเสื่อ (สำนวน ที่ 3 วังสองห้อง) 9.ตำนานแตกสุขแตกเสื่อ (สำนวน ที่ 4 หนองนางเพ็ญ) 10.ตำนานพระบาง 11.ตำนานอีปูอียา* 12.ตำนานหอยแม่น้ำเลย 13.ตำนานย่ากาบ 14.ตำนานอินัวและจอมปลวกหมูสี 15.ตำนานมคเบื่องา
2.นิทานมุขตลก (Jest) 2.1 ประเภทหยาบ โคน	1.อ้ายเขยกับน้องเมีย 2.หอยเข้าที่น้องเมีย 3.อ้ายแบ่นยาว 4.ผัวฮักเมียน้อยหลายกว่าเมียหลวง 5.ผัวไปค้าหาทางสี่เมีย	1.อ้ายเขยกับน้องเมีย (กินแซบกิน นัว) 2.หอยเข้าที่น้องเมีย 3.น้องสามบาดตีได้แต่ควยยาว 4.เมียน้อยเมียหลวง

* สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเรื่องเดียวกับปูเขยเอาของชาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพียงแต่อาจมีอนุภาคบางตอนแตกต่างกันบ้าง โดยเล่าว่า ปูย่าเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์หลังจากแผ่ลูกหลานเต็มบ้านเต็มเมืองแล้ว ปูย่าก็ยังมีชีวิตยืนนานอาศัยอยู่ในป่าลึก หากวันใดมีมนุษย์ ซึ่งหลงเข้าไปในป่าลึก ไปพบปูย่าอยู่ในป่า ปูย่าก็จะทำข้าวปลาอาหารให้รับประทานโดยใช้ความสามารถพิเศษในการหากุ้ง หอย ปู ปลา คือ ปูย่าจะใช้วิเศษสะกดตามริมฝั่งเพื่อให้ปลาวิ่งออกมา ซึ่งทำให้จับปลาได้โดยง่าย ส่วนย่าจะใช้วิธีเอามือตบอวัยวะเพศ กุ้ง หอย ปู ปลา ก็จะไหลมาหาเธอ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ลักษณะการรับรู้และอธิบายดังกล่าว อาจเป็นการเล่าเรื่องผีปูเขยเอาใหม่แต่เปลี่ยนรายละเอียดหรืออนุภาคบางตอน ตลอดจนตัดอนุภาคบางส่วนทิ้ง โดยเฉพาะอนุภาคตัดเครือเขากาด

	<p>6.สามสหาย</p> <p>7.ผัวย่านที (สร้างครอบครัวใหม่)*</p> <p>8.ผัวเฒ่าเมียเฒ่า</p> <p>9.อยากอันนั้น</p> <p>10.แม่เฒ่ากับลูกเขย (สำนวนที่ 1)**</p> <p>11.แม่เฒ่ากับลูกเขย (สำนวนที่ 2 ลูกเขยสี่แม่เฒ่า)</p> <p>12.ลูกเขยเอาแม่นาย*** ขำมน้ำ</p> <p>13.แม่เฒ่ากับลูกเขยขำมน้ำ</p> <p>14.เซียงฮอย</p> <p>15.พ่อเฒ่ากับลูกเขย[†]</p> <p>16.พ่อเฒ่ากับลูกเขยพันกัน</p> <p>17.พ่อปู่ลูกไก่</p> <p>18.เมียป่วยอยากสี่พ่อค้า^{††}</p> <p>19.ผัวเมียไถนา</p> <p>20.สองผัวเมียไถวถุก</p> <p>21.สองผัวเมียนอนเล่น</p> <p>22.สองผัวเมียนอนไฮ่เล่นแบ้ชนกัน</p> <p>23.ผัวเมียผัดกัน</p> <p>24.บวชแล้วคิดฮอดเมีย</p> <p>25.ผัวไปค้าแบ้น</p> <p>26.ผัวไปต่อไก่</p> <p>27.ดาวสะเด็ด</p> <p>28.ป่วยเป็น</p> <p>29.ผัวบู้สี่</p> <p>30.พ่อเลี้ยวเข้าพ่อเลี้ยวลาว</p>	<p>5.ผัวหลอกลูกสี่เมีย</p> <p>6.สามสหาย</p> <p>7.ผัวใหม่เมียใหม่</p> <p>8.แม่เฒ่าป่วยสามปี</p> <p>9.อย่าฟ้าเอาทิม</p> <p>10.แม่ยายไปส่งข้าวลูกเขย</p> <p>11.สาวน้อยไปเลี้ยงควาย</p> <p>12.อ้ายควยคั้นควยเคียว</p> <p>13.จกสาว</p> <p>14.แก้อาถรรพ์</p> <p>15.ปิดปาก (หมอย่นาโชค)</p> <p>16.ครูสาวมักข้อง</p> <p>17.เด็กน้อยลักหมากม่วงครุบา (หวังไม่ได้ดังหวัง)</p>
--	---	---

* รายการที่ 7-9 เป็นเรื่องเล่าที่มีชื่อเรื่องต่างกัน แต่มีเนื้อหาเหมือนกัน

** รายการที่ 10-14 เป็นคู่ขัดแย้งระหว่างแม่ยายกับลูกเขย

*** แม่นาย หมายถึง แม่ยาย

† รายการที่ 15-17 เป็นคู่ขัดแย้งระหว่างพ่อตากับลูกเขย และพ่อปู่กับลูกสะใภ้

†† รายการที่ 18-29 เป็นคู่ขัดแย้งระหว่างสามีภรรยา

	<p>(สำนวนที่ 1 ตั๋วสี่ลูกลูกสาวข้า)</p> <p>31. พ่อเลี้ยงข้าพ่อเลี้ยงลาว (สำนวนที่ 2 ตั๋วสี่เมียข้าตอนข้าม น้ำ)</p> <p>32. พ่อเลี้ยงข้าพ่อเลี้ยงลาว (สำนวนที่ 3 ตั๋วสี่เมียข้าตอนดำ ข้าว)</p> <p>33. พ่อเลี้ยงข้าพ่อเลี้ยงลาว (สำนวนที่ 4 พ่อเลี้ยงลาวจบเบิ่ง พ่อเลี้ยงลาวทิ้งสี่เมีย)</p> <p>34. สาธุวัดสี่แม่หม้าย</p> <p>35. แม่หม้ายหีบสบง</p> <p>36. สาธุวัดลักเบิ่งเมียเขา</p> <p>37. สาธุวัดจับทும்</p> <p>38. สาธุวัดจี๊ด</p> <p>39. สาธุจี๊ดอยากสี่สาวน้อย</p> <p>40. สาธุวัดย่านฮี</p> <p>41. สาธุกับแม่ออก (กับแก้งับหัว ควย)</p> <p>42. สาธุกับแม่ออกหาเห็ด</p> <p>43. สาธุวัดกับแม่ออกขว้าง อุ้งอีฐะ</p> <p>44. แม่เต่าลมหันเรื่องควยของพี่</p> <p>45. พ่อเต่าสูดมนต์เห็นหลานสี่กัน</p> <p>46. พ่อเต่าพ่อหม้ายเห็นหลานเอา กัน</p> <p>47. สองเต่าสี่กัน (พี่เต่าเมียเต่า)</p> <p>48. พ่อเต่าอยากนอนกับเมีย</p> <p>49. พ่อเต่ากับอีสุกอีสี</p> <p>50. ผู้สาวกับแม่หม้ายไปค้า</p> <p>51. สี่แม่อื่น</p> <p>52. สี่ล้างโคตร</p> <p>53. นกกด</p> <p>54. โจรปล้นสาวท</p> <p>55. ตั๋วสี่สองแม่ลูก</p>	
--	--	--

	56.แม่มานจี่ปู่ 57.ผู้สาวนั้งจี่กินหมากทัน 58.ทหารกลับมาหาเมีย 59.ลูกคว่ำแอ่งข้าวหมา	
2.2 ประเภทไม่หยาบโลน	1.เชียงเมียง* 2.ขันตาปา 3.อ้ายตาบอดกับอ้ายชาติค 4.อ้ายบอดตาใส 5.ผัวเป็นเพี้ยเพราะเมียคนฮู้ 6.พ่อบักยาน 7.ผีเกิด** 8.พ่อเสี่ยวข้าวพ่อเสี่ยวลาววิดเบ็ด 9.สาธูลาวเทิงเทศน์ 10.หัวคูหัวเปียก 11.คนมกฮ้อย 12.ลาบปลาแก้ว*** 13.ขันตาปากับสาธู 14.สาธูสั้นแกงสามถ้วย 15.นายพรานจ้ำโง่ 16.นิทานห้าสหาย 17.คนมกกิน 18.พ่อเฒ่ากินจี่ลูกเขย ลูกเขยกินจี่ พ่อเฒ่า† 19.ลูกเขยฮ้อย 20.พ่อเฒ่ากับลูกเขย 7 คน 21.โจรลักควาย	1.เชียงเมียง 2.ขันตาปา 3.อ้ายตาบอดกับอ้ายชาติค 4.อ้ายบอดตาใสได้เมีย (สำนวนที่ 1) 5.อ้ายบอดตาใส (สำนวนที่ 2) 6.อ้ายน้อยหาญหนี 7.พ่อยาน 8.อ้ายโป้จี่ตัวะ 9.อ้ายหนูหนวกกับตาบอดลักไก่ 10.อ้ายติดอ่างกับอ้ายตาบอด 11.ความคิดไม่ลงรอยกัน 12.ส่วนเกิน 13.สองเกลอ 14.หลวงพ่อนันจี่ไก่ 15.รหัสของเตี้ย 16.เข็นตาไฟ 17.กินตะเกียบ 18.บักหลักบักแหลม 19.บักเชียงจิบ 20.ไม่แซบแต่อร่อย 21.คนไทยไม่พอข้าวเจ้า 22.ไปกินข้าวบ้านแม่

* ในแขวงหลวงพระบางพบว่า ตอนที่นิยมเล่ากันได้แก่ ที่มาของชื่อเชียงเมียง ตัวะพญาหลงหนอง ตัวะเสนาทมมด ตัวะคนเวียงจันทน์ ตัวะคนไทยได้ว่าที่ เสงี่ยม์ฮ้อยอยู่ตึนภูสี เมืองจำปาศักดิ์เอาควายมาชนกัน หัวล้านชนกัน เชียงเมียงกินจ้วนพญา และตอนจบเรื่องมักเล่าถึงเหตุที่ไทยฉลาด ลาวใจดี และคนเวียงจันทน์ขยันขันแข็ง

** รายการ 7-9 เป็นเรื่องเกี่ยวกับลาวลุ่มเบียดเบียนลาวเทิง

*** รายการ 12-14 เป็นเรื่องเสียดสีพระสงฆ์

† รายการ 18-20 เป็นคู่ขัดแย้งระหว่างพ่อตาลูกเขย

		23.อยากได้เมียแมว 24.โตได้กินจืดหมากพร้าว 25.ชวานกล้วนผีเผด 6.อายน้อยหาญหนี 27.เพื่อนคู่หู 28.ปลาทุตัวเดียว
3. นิทานมหัศจรรย์ (Fairy Tale) 3.1 มหัศจรรย์แนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ	1.ผมหอม 2.จำปาสี่ต้น 3.สุลิวศ์หงษ์อำมาตย์ 4.จันทะภาค 5.ขุนทิง 6.สินไช 7.อ้ายเจ็ดหวดเจ็ดไห (คัตนาม) 8.สังข์ทอง 9.สีทนมโนห์รา 10.ท้าวนกจอก 11.ผาแดงนางไอ่ 12.นางแดงอ่อน 13.ท้าวศุภมิตร 14.พระลักพระลาม 15.ท้าวสุธนู 16.หงส์ผาคำ 17.ลินทอง 18.จันสมุทร	1.ผมหอม 2.จำปาสี่ต้น 3.สุลิว 4.จันทะภาค 5.ขุนทิง 6.สินไช 7.คัตนาม 8.สังข์ทอง 9.สีทนมโนห์รา 10.ท้าวนกจอก 11.ผาแดงนางไอ่ 12.นางแดงอ่อน* 13.ท้าวหมาหุ่ย** 14.ขูลุนางอ้าว 15.นกจอกน้อยผัวเมีย 16.นางสิบสอง 17.นางคำทอง

* รายการที่ 1-12 ส่วนใหญ่รับรู้ร่วมกันทั้งสองพื้นที่ จึงทำให้มีชื่อเรื่องเหมือนกันและเนื้อหาเหมือนกันด้วย โดยรับรู้ผ่านวรรณกรรมลายลักษณ์ เช่น จากการฟังในจินเฮือนดี ใฝ่กรรมแม่ลูกอ่อน ประเพณีขอฝน การเทศน์ช่วงเข้าพรรษา และตามเทศกาลต่างๆ นอกจากนี้ยังรับรู้ผ่านการแสดงมหรสพ เช่น ในชุมชนหลวงพระบางในประเทศไทยจะรับรู้ผ่านการแสดงละครดึกดำบรรพ์ เป็นต้น

** เรื่องท้าวหมาหุ่ยจะเล่าคล้ายกับเรื่อง “แม่ย่าหมาลาย” ของไทลื้อ แต่ฉบับลายลักษณ์จะดำเนินเรื่องตามแบบวรรณกรรมชาดก เนื้อเรื่องคล้ายเรื่อง “หมาคำ” หรือ สุวัฒน์เมกมะขาคำ” โปรดดูชาดกนอกบิบาตรใน อุดมรุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546), หน้า 635.

3.2 มหัทศจรยน์แนวเรื่องกำพร้าว้า	<ol style="list-style-type: none"> 1.กำพร้าว้าหมากช่าน 2.กำพร้าว้ามนต์คด 3.ชีู้หุดสามเปา 4.กำพร้าว้าชี้อเหา 5.กำพร้าว้าหมอนกั้ว 6.ท้าวเต้า (ท้าวเต้าค้ำ) 7.กำพร้าว้ากาบกลาง 8.กำพร้าว้าเหล็กไน 9.กำพร้าว้าชี้อหิด 10.กำพร้าว้าหมากเคื้อ 11. .กำพร้าว้าช้าวเจ็ดเม็ด 12.ท้าวปอม 13.กำพร้าว้าเสือกแบ้น 14.กำพร้าว้าผีน้อย 15.ก้ากาค้า 16.ท้าวแบ้ 17.กำพร้าว้าหมากปลี 18.อ้ายทอกง้ว โทน * 19.กำพร้าว้าเสี้ยวตี 20.กำพร้าว้าหมากช่าง 21.ชมพูราชแดงเขี้ยว ** 22.กำพร้าว้าครุฑนาค 23.นางหมากกะดอม 24.ท้าวห้ว 	<ol style="list-style-type: none"> 1.กำพร้าว้าหมากช่าน 2.กำพร้าว้ามนต์คด 3.ชีู้หุดสามเปา 4.กำพร้าว้าชี้อเหา 5.บักหล้าหมอนกั้ว 6.ท้าวเต้า (ท้าวเต้าค้ำ) *** 7.กำพร้าว้ากาบกลาง † 8.กำพร้าว้าเหล็กไน †† 9.กำพร้าว้าชี้อหิด 10.กำพร้าว้าหมากเคื้อ 11. ใ้อช้าวเจ็ดเม็ด 12.ท้าวปอม 13.กำพร้าว้าเสือกแบ้น 14.กำพร้าว้าผีน้อย 15.ท้าวก้ากาค้า 16.ท้าวแบ้ 17.นางพ้งงา 18.นางหอมฮู 19.ท้าวค้ำสอน 20.นางผมหอมลูกช่าง 21.กำพร้าว้าหมอยหนีย่างม 22.นางไขฟ้า 23.กำพร้าว้าปลาหลด 24.กำพร้าว้าปลาหลด
----------------------------------	---	---

* เรื่องอ้ายทอกง้ว โทนเล่าคล้ายคลึงกับเรื่อง “กำพร้าว้าง้วทอง” ของล้านนา (โปรดดูอุดม รุ่งเรืองศรี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 592).

** เรื่องชมพูราชแดงเขี้ยวมีเนื้อหาเหมือน “อ้อมล้อมแดงเขี้ยว” ของล้านนา (โปรดดูอุดม รุ่งเรืองศรี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 598).

*** เรื่องท้าวเต้ามีเนื้อเรื่องคล้าย “เต้าน้อยของค้ำ หรือ ท้าวเต้าของค้ำ” ของล้านนา (โปรดดู อุดม รุ่งเรืองศรี, หน้า 602).

† กำพร้าว้ากาบกลาง เล่าคล้ายคลึงกับ “อ้ายร้อยกาบลาน” ของล้านนา (โปรดดูอุดม รุ่งเรืองศรี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 642).

†† เล่าคล้ายคลึงกับ “กำพร้าว้าเหล็กไน” ของล้านนา (โปรดดูอุดม รุ่งเรืองศรี, หน้า 588).

	<p>25.เซียง โจละโต</p> <p>26.ท้าวค่อล่อ</p> <p>27.สองเสี่ยวเฮียนมนตรี</p> <p>28.กำพริ้วเสี่ยวยักษ์</p> <p>29.หอยปิ้งคำ</p> <p>30.ฮ้ายม่าข้าวห่าง</p> <p>31.นกกระจาบ</p> <p>32.นางหึ่ง 6</p> <p>33.ลาขง</p> <p>34.กำพริ้วบัวตอง</p>	<p>25.อีหล้าอีลุน</p> <p>26.บั๊กเสากี้ว</p> <p>27.นางผมหอมกับนางโพง</p>
4.นิทานผี (Ghost Tale)	<p>1.ผีปู่ทิม</p> <p>2.ผีกองกอย (สำนวนที่ 1)</p> <p>3.ผีกองกอย (สำนวนที่ 2)</p> <p>4.ผีปอบ</p> <p>5.ผีโพงลื้อเมืองยอง</p> <p>6.ผีโพงไปเที่ยวสาว</p> <p>7.ผีเป่า</p> <p>8.ผีพญาอริสาด</p> <p>9.ผีย่าวาย (สำนวนที่ 1)</p> <p>10.ผีย่าวาย (สำนวนที่ 2)</p> <p>11.ผีกิน</p> <p>12.แม่กรรมเดือนกับผีปู่</p> <p>13.ผีบังบด (สำนวนที่ 1)</p> <p>14.ผีบังบด (สำนวนที่ 2)</p> <p>15.ผีบังบด (สำนวนที่ 3)</p> <p>16.ผีหลวง</p> <p>17.ผีซังลาว</p> <p>18.ซู้เก๋า</p> <p>19.ซู้</p>	<p>1.ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 1)</p> <p>2.ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 2 สองพี่น้องกับผีปู่ทิม)</p> <p>3.ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 3 ผีปู่ทิมกับสองเสี่ยว)</p> <p>4.ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 4 ผีปู่ทิมสู้กับผีอ่องอ้อย)</p> <p>5.ผีปู่ทิม (สำนวนที่ 5 สองผัวเมียกับผีปู่ทิม)</p> <p>6.ผีกองกอย (สำนวนที่ 1)</p> <p>7.ผีกองกอย (สำนวนที่ 2)</p> <p>8.ผีปอบซื่อ</p> <p>9.สาวผีโพง</p> <p>10.ผีเป่า</p> <p>11.สองผัวเมียพบยักษ์ผมแดง</p> <p>12.ผีเจือกเอี้ยกไถ่</p> <p>13.ผีเจือกกับการย้ายครัว</p> <p>14.ปุน้อยหนีบจีน</p> <p>15.ผีเจือกฟายศรีจันทร์</p> <p>16.ผีเจือกฟายวังสิน</p> <p>17.ผีเจือกสู้กับแมว</p> <p>18.ผีเจือกบ้านท่าอินุญ</p> <p>19.ยายสี่กับเจือก</p>

		20.ผีป่วนหัว 21.ผีโป่งค่าง 22.ว่านเห็นผี 23.ขวนกลัวผีผด 24.ผีปรตวัดตาล 25.ผีปรตบ้านนาซ่า 26.ผีม้าบ้อง 27.ผีข่องตอด (ผีดินเดียว) 28.ผีนางตะเคียน 29.ผีนางตานี 30.สองพี่น้องกับผีปู้ย่า
5.ตำนานปรัมปรา (Myth) 5.1 ความเชื่อดั้งเดิม	1.ตำนานพญาแถน 2.ปู่สังกะสาย่าสังกะสี 3.นิทานเรื่องสังข์ 4.เครื่องเขากาด 5.พญาคันคาก 6.กบกินเดือน* 7.ตำนานแม่โพสพ 8.รามสูรกับนางเมขลา 9.ตำนานมือเก้ากอง	1.ตำนานพญาแถน (สำนวนที่ 1) 2.ตำนานพญาแถน (สำนวนที่ 2) 3.ปู่สังกะสาย่าสังกะสี (สำนวนที่ 1) 4.ปู่สังกะสาย่าสังกะสี (สำนวนที่ 2) 5.นิทานเรื่องสังข์ 6.เครื่องเขากาด 7.พญาคันคากรบแถน 8.กบกินเดือน (สำนวนที่ 1) 9.กบกินเดือน (สำนวนที่ 2) 10.รามสูรกับนางเมขลา 11.ตำนานอีเก็ง (สำนวนที่ 1 อีย่า ว่อมตำข้าว) 12.ตำนานอีเก็ง (สำนวนที่ 2 อีย่าค่อม ตำข้าว) 13.ตำนานน้ำเต้าปุง 14.ตำนานข้าว (สำนวนที่ 1)

* ในเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จะเล่าเรื่องนี้ว่าเป็นการเชื่อมเขมือกันของสองพี่น้องซึ่งไปเกิดเป็นพระอาทิตย์และพระจันทร์ ส่วนชาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย จะเล่าว่าเกิดจากวิญญาณฝ่ายชั่วหรือจิตดำนมีคของมนุษย์ล่อยออกจากร่างกายขณะนอนหลับแล้วไปรวมตัวกันเป็นกบเพื่อไปกินเดือน จึงเรียกว่ กบกินเดือน

		15.ตำนานข้าว (สำนวนที่ 2)
5.2 เรื่องที่ได้รับอิทธิพลจาก พระพุทธศาสนา	<ol style="list-style-type: none"> 1.แม่กาเผือก 2.พระเวสสันดร 3.ตำนานองคุลีมาล 4.ตำนานข้าว 5.พระอริยมตไถย 6.ตำนานพระอุปคุตต์ 7.พุทธกับพราหมณ์ล่องอุทธีกัน/ พราหมณ์แพ้พุทธ 8.พระเทมิใบ้ 9.พระมหาชนก 10.นิทานทေးโทยทั้งห้า 11.พระอัสดง (ธุดงค์) 12.นิทานศีลห้า (น้ำไหลขึ้นถุ) 13.ได้ขึ้นสวรรค์เพราะลูกบวช 14.นางสุละสาผู้มีปัญญา 15.ไปสวรรค์ 16.คอยเต้า 17.พระพุทธเจ้าเกิดเป็นพญานาค 18.มหาสมัยสูด 19.มาลัยหมื่นมาลัยแสน 20.พระมหาน้อยไปนรก 21.มโหสถ 22.นคร โสเภณี 23.นิยายรัสสีสิงห์ 24.ปฐมกัปปี 25.พระขากาเผือกส่งหอยสังข์มา เลี้ยงมนุษย์ 26.สังกะหัต 	<ol style="list-style-type: none"> 1.แม่กาเผือก (สำนวนที่ 1) 2.แม่กาเผือก (สำนวนที่ 2 หรือ ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์) 3.พระเวสสันดร 4.ตำนานองคุลีมาล 5.ตำนานพระอริยมตไถย 6.ตำนานพระอุปคุตต์ 7.พุทธกับพราหมณ์ล่องอุทธีกัน 8.อายทิศสวรรค์ 9.จ่ายมบาล 10.ทางเว้นหม้อนรก
6. นิทานคติ (Fable Tale)	<ol style="list-style-type: none"> 1.อีคำอีค่อน 2.หมาคำแม่หมา 3.ลูกไก่ซังแม่ย่า 4.ผีวุง 	<ol style="list-style-type: none"> 1.อีคำอีค่อน 2.หมาคำ 3.ลูกไก่ซังแม่ย่า 4.ผีวุง

	<p>5. ท้าวคำสอน 6. อีหล้าอีลุน 7. หมากี่เขียนกับสองฝั้วเมีย 8. ฝั้วเป็นเพี้ยเพราะเมียคนฮู้ 9. นกกระยางขาว 10. นางคำกอง</p> <p>11. เมียนอกใจฝั้ว 12. ฝั้วคูกเมียกั้ง 13. เสี้ยวสวาด (ตอนเมียเศรษฐีมีฮู้) 14. พญาเจ้าเมืองชอกเอาเสนา (เสนาหมากี่กา) 15. ตึกเบ็ด 16. พ่อเต่าลีมเอาอายุมานำ 17. สองสหายลองวิชา 18. ชอกหาบ่อนตายหมายหาบ่อน เกิด 19. น้ำไหลขึ้นภูเขา 20. สองอายน้อง 21. คาคได้บ่ห่อนเสียดทุกขั้บ ห่อนมี 22. บุญคุณพ่อแม่ 23. เศรษฐีขี้ถี้ 24. ทิดปาน 25. เศรษฐีทำทาน 26. อนิจจังอนิจจา 27. ป้าแสนนาม 28. สองฝั้วเมีย 29. เสี้ยวขว้างฮ้ายฮ้ายขว้างเลา 30. เก้าอดเก้าเขียนจั้งซีได้ต่อนคำ 31. นางหมาขาว 32. ช่างตำหูกสิบคน 33. อานิสงส์ส่งสะการคนตาย</p>	<p>5. ท้าวคำสอน 6. อีหล้าอีลุน 7. หมากี่เขียน 8. อ้ายน้อยหาญหนี* 9. นกกระยางขาว 10. นางคำกอง</p> <p>11. สองเสี้ยวกับแม่เสื่อ 12. ทำคุณให้โทษ 13. ความซื่อสัตย์ 14. เฌรกับตาปลา/กฏแห่งกรรม 15. เรียกพ่อว่าลุง 16. หมี่ผู้โชคร้าย 17. หลวงตากับแกะ 18. ฝั้วคิดฮอดเมีย</p>
--	--	---

* มีการนำไปเล่าเป็นนิทานมุขตลกด้วย

	<p>34.นิทานจวนน้อย</p> <p>35.ลูกไก่ซึ่งพ่อปู่</p> <p>36.ลูกชายเลือกแม่</p> <p>37.คูบาดง</p> <p>38.ค้นหาตามืด</p> <p>39.นางปะตางะลา</p> <p>40.สองพ่อลูกไปขายม้า</p> <p>41.ผลร้ายของการกินเหล้า</p> <p>42.อย่าฟังคำหญิงทำน้ำแม่ย่าไปสวน</p> <p>43.อย่าฟังกาเข็ดสบ</p> <p>44.อยู่ดีอย่าถามหมอ</p> <p>45.หมาเกิดเป็นคน</p> <p>46.สองสหายไปชอกหาเมีย</p> <p>47.คนเฮ็ดบุญเฮ็ดบาป</p> <p>48.เลี้ยวขว้างซ้ายซ้ายขว้างเลา</p> <p>49.พ่อค้าจิว</p> <p>50.อายลูกเสียดูจิว</p> <p>51.โจร 500 กับ 27 คน</p> <p>52.สองเอี้ยน้อย</p> <p>53.สี่เลี้ยวหาค้า</p> <p>54.ทำวสงกากับนางสีไล</p> <p>55.สองเลี้ยวไปสระหนอง</p> <p>56.นางทั้ง 6 ไปอาบน้ำ</p> <p>57.ลูกเขยเศรษฐีไปชอกเอาเมีย</p>	
<p>7.นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory)</p> <p>7.1 อธิบายเหตุธรรมชาติ</p>	<p>1.ลองฤทธิ์/คน เสือ เจือก หมี เป็นเพื่อนกัน *</p> <p>2.เหตุที่หมากับแมวไม่ถูกกัน</p> <p>3.เหตุที่ควายไม่มีฟันบน</p>	<p>1.เหตุที่เสียมีลาย</p> <p>2.เหตุที่หมากับแมวไม่ถูกกัน</p> <p>3.เหตุที่ควายไม่มีฟันบน</p>

* เล่าเหมือนนิทานเรื่องเหตุที่เสียมีลายของชาวหลวงพระบางในประเทศไทยแต่จะเล่าให้รายละเอียดเพิ่มเติมถึงสิ่งอื่นด้วย คือ นอกจากอธิบายเหตุเสียมีลายแล้วยัง กล่าวถึงเหตุที่เจือกมีเกล็ดเรียงตั้งไปทางหัว ซึ่งผิดกับปลาทั่วไปที่มีเกล็ดเรียงไปตามลำตัวและเหตุที่เจือกต้องกินมนุษย์เป็นอาหาร นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเหตุที่หมามีสีดำและไม่ถูกกับมนุษย์

	<p>4.เหตุที่ควายไถนา</p> <p>5.การแบ่งอายุของสัตว์และมนุษย์</p> <p>6.เหตุเกิดดาวไถน้อย</p> <p>7.เหตุที่ลีนบมีเขียว</p> <p>8.เหตุที่เรือกกินคน</p>	<p>4.เหตุที่ควายไถนา*</p> <p>5.เหตุที่คนกับสัตว์มีอายุต่างกัน</p> <p>6.เหตุเกิดดาวไถน้อย</p> <p>7.เหตุที่หมูสบเหวอ</p> <p>8.เหตุที่ช้างห้าเล็ก ตาเล็ก</p> <p>9.เหตุลิงกินค่าน</p> <p>10.เหตุที่ม้าทำใหญ่</p>
7.2 อธิบายเหตุเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม	<p>1.เหตุที่ต้องบวชนาค</p> <p>2.เหตุที่ทำข้าวสลาก</p> <p>3.เหตุที่ทำข้าวประดับดิน</p> <p>4.เหตุตบพระทราย</p> <p>5.เหตุวันสังขาน</p> <p>6. เหตุทำพาข้าวอุทิศ</p> <p>7.เหตุตักถองภูลี**</p>	<p>1.เหตุที่ต้องบวชนาค</p> <p>2.เหตุที่ทำข้าวสลาก</p> <p>3.เหตุที่ทำข้าวประดับดิน</p> <p>4.เหตุตบพระทราย</p> <p>5.เหตุวันสังขาน</p> <p>6. เหตุทำพาข้าวอุทิศ</p> <p>7.เหตุที่ต้องแขวนทุงวันปีใหม่***</p>
8.นิทานสัตว์ (Animal Tale)	<p>1.แมงแจงแวง</p> <p>2.กระต่ายกับเต่า</p> <p>3.กระต่ายตื่นหมาकुม</p> <p>4.สี่สหายไปหาค้า</p> <p>5.กวางคำ</p> <p>6.กระต่ายกับปลาค้อ</p> <p>7.เต่ากับครุฑ</p> <p>8.ลิงกับนกกระจาบ</p>	<p>1.แมงแจงแวง หรือเต่ากับหงส์</p> <p>2.กระต่ายกับเต่า</p> <p>3.กระต่ายตื่นคูดม</p> <p>4.หอยกับเต่า</p> <p>5.เขียงปัญญา</p> <p>6.นกเอี้ยงโมง</p> <p>7.หมาแม่คือง</p> <p>8.หมาจิ้งจอก</p>

* ราชการที่ 4,5 และ 7 เป็นเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับแฉน คือ แฉนเป็นผู้สั่งให้ควายมาบอกมนุษย์ให้กินข้าวสามวันต่อหนึ่งมือ แต่ควายบอกมนุษย์ให้กินข้าวสามมือต่อหนึ่งวันทำให้ควายต้องไถนาเลี้ยงมนุษย์ เช่นเดียวกับหมูสบ (ริมฝีปาก) เหวอเพราะแฉนสั่งให้หมูใช้ปากทำนา รวมถึงแฉนเป็นผู้แบ่งอายุให้มนุษย์และสัตว์

** ตีเพื่อไม่ให้ยักษ์ที่เชื่อกันว่าอาศัยอยู่ในถ้ำได้ภูลีออกมากินชาวเมืองหลวงพระบาง โดยตีบอกยามตลอดคืน

*** ชาวลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัยจะร่วมใจกันทำทุงทางเพื่อนำไปมัดติดปลายลำไม้ไผ่ หลังจากนั้นแบ่งกลุ่มกันนำไม้ไผ่แห่รอบหมู่บ้าน นำดอกไม้รูปเทียนมัดติดลำไม้ไผ่ อธิฐานให้ชุมชนปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ แล้วจึงฝังเสาไม้ไผ่บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านทั้งสี่ทิศ เพื่อป้องกันไม่ให้ยักษ์มากินมนุษย์ พิธีนี้จะจัดทำในวันสังขานขึ้นคือ วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 คตินี้คล้ายกับการตักถองภูลีเพื่อไม่ให้ยักษ์ที่อาศัยอยู่ในถ้ำได้ภูลีออกมากินชาวลาวหลวงพระบาง

		9. กระจ่างกับหอย 10. กระจ่างหางคิ้ว 11. นกกาเหว่า 12. เสียดคนน้ำกะลั้งกะเล 13. กระจ่างเพื่อนเกลอ 14. สุนัขกับหมู
9. นิทานเข้าแบบ (Formula Tale) ประเภทลูกโซ่	ไม่ปรากฏ	1. พรานป่า 2. ชื่อสัตว์จนเชื่อ

ตารางที่ 5: ตารางแสดงแบบเรื่องนิทานคำพรา้

ลำดับที่	ชื่อเรื่อง	แบบเรื่อง	แก่นอุดมการณ์
1	คำพรา้หมากซ่าน	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยยากจน	กุศลกกรรมคำจุนลูกเขยผู้ยากจน
2	คำพรา้มนตร์ตัด	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยยากจน	การมีวิชาความรู้ช่วยให้มนุษย์รักษาตัวรอดได้
3	ชีหุดสามเป่า	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยอัปลักษณ์	เจ้าหญิงรักคือต่อสามีผู้อัปลักษณ์และเป็นคำพรา้
4	คำพรา้ชีเห่า (สองสำนวน)	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยยากจน	กุศลกกรรมคำจุนลูกเขยผู้ยากจน
5	คำพรา้หมอนกั้ว	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยขี้เกียจ	มุ่งมั่นในสิ่งที่ตั้งใจย่อมประสบความสำเร็จ
6	คำพรา้ปลาหลด	พระราชินียอมรับลูกเขยที่มีคุณธรรม	ผู้รู้จักประมาณตนและขยันทำมาหากินย่อมมีความมั่งคั่งร่ำรวย
7	ท้าวเต่า	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยที่แปลกประหลาด	อย่ามองคนที่ภายนอก
8	ท้าวเต่าคำ	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยที่แปลกประหลาด	อย่ามองคนที่ภายนอก
9	บั๊กเสากั้ว	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยขี้เกียจ	หากมีความมุ่งมั่นตั้งใจทำอะไรย่อมประสบความสำเร็จ
10	อีหล้าอีลุน	สองพี่น้องแข่งตำหูกกัน	ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว
11	นางผมหอมกับนางโพง	ลูกคำพรา้ตามหาพ่อที่เป็นช่าง	พ่อตายด้วยความรักลูก
12	นางผมหอม	ลูกคำพรา้ตามหาพ่อที่เป็นช่าง	พ่อตายด้วยความรักลูก
13	นางหอมสุ	พบรักพบนางเพราะตามไก่อหอม	การใช้อำนาจโดยไม่เป็นธรรมย่อมแพ้ภัยตนเอง
14	ท้าวคำสอน	เลือกคู่ตามโศลก	ความเชื่อในโศลกดีโศลกร้าย
15	นางพังงา	พระราชินีพ่ายแพ้เพราะผิดศีลธรรมข้อ 3	ภรรยาที่ดีควรฉลาดและช่วยเหลือสามีในทุกสถานการณ์
16	คำพรา้เสือกแบ้น	พบรักพบนางเพราะเสือกแบ้น	มุ่งมั่นในสิ่งที่ตั้งใจย่อมประสบความสำเร็จ

17	กำพร้าหมอยหิยง่าม	พระราชินีแพ้วเพราะผิดศีลข้อ 3	ความกตัญญู
18	นางไขฟ้า	พระราชินีแพ้วเพราะผิดศีลข้อ 3	รักเทียมเอาชนะอุปสรรคต่างๆ
19	กำพร้าผีน้อย	พระราชินีแพ้วเพราะผิดศีลข้อ 3	ภรรยาที่ดีต้องอยู่ช่วยเหลือสามีทุกสถานการณ์
20	กำพร้าขี้หิด	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยยากจน	กุศลกรรมค่าจุนลูกเขยผู้ยากจน
21	กำพร้ากาบกลาง	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยยากจน	กุศลกรรมค่าจุนลูกเขยผู้ยากจน
22	กำพร้าข้าวเจ็ดเม็ด	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยยากจน	กุศลกรรมค่าจุนลูกเขยผู้ยากจน
23	กำพร้าหมากเคี้ยว	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยยากจน	กุศลกรรมค่าจุนลูกเขยผู้ยากจน
24	ท้าวปอม	พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยยากจน	กุศลกรรมค่าจุนลูกเขยผู้ยากจน
25	กำพร้าปลาหลด	สัตว์ตอบแทนคนที่มีเมตตา	กุศลกรรมค่าจุนลูกเขยผู้ยากจน
26	กำพร้าเหล็กไน	พญานาคยอมรับลูกเขยที่เป็นมนุษย์	ผู้รู้จักประมาณตนและขยันทำมาหากินย่อมมีความมั่งคั่งร่ำรวย

จากตารางสามารถสรุปแบบเรื่องนิทานกำพร้าได้เป็น 13 แบบ ดังนี้

1. พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยผู้ยากจน
2. พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยอัปลักษณ์
3. พระราชินีรังเกียจลูกเขยที่จี๊เจียง
4. พระราชินีไม่ยอมรับลูกเขยที่แปลกประหลาด
5. พระราชินียอมรับลูกเขยที่มีคุณธรรม
6. สัตว์ตอบแทนคนที่มีเมตตา
7. สองพี่น้องแย่งกันตำหูก
8. ลูกกำพร้าตามหาพ่อที่เป็นช้าง
9. เลือกลูกครองตามโสดก
10. พระราชินีแพ้วเพราะผิดศีลข้อ 3
11. พบรักพบนางเพราะเลือกเบน
12. พบรักพบนางเพราะตามไก่อหอม
13. พญานาคยอมรับลูกเขยที่เป็นมนุษย์

ตัวอย่างเนื้อเรื่องนิทานพื้นบ้านลาวหลวงพระบางในพื้นที่วิจัย

ตำนานประจำถิ่น

ตำนานบ้านห้วยมะเขือ

เล่าโดย นายแสง จันทร์แสะ

ชาวลาวหลวงพระบางที่อพยพมาอยู่ในอำเภอหล่มเก่า มักมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นซึ่งแสดงถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนในชุมชนหนึ่งจึงอาจมีเรื่องเล่าหลายเรื่องแต่ส่วนใหญ่จะมีอนุภาคกล่าวถึงการอพยพย้ายถิ่นเสมอ ในตำนานบ้านห้วยมะเขือเล่าว่าพระสองรูปเป็นผู้นำชาวบ้านเดินทางมาจากเมืองหลวงพระบางเพื่อหาที่อยู่ใหม่ที่สมบูรณ์กว่าแหล่งเดิมเมื่อเดินทางมาถึงเมืองหล่มเก่าบริเวณที่มีความสมบูรณ์มีร่องมะเขือจำนวนมากและพบว่าบริเวณดังกล่าวมีหาคทราชขาวสวยงามจึงตัดสินใจตั้งบ้านเรือนอยู่ ต่อมาเปลี่ยนชื่อใหม่จากบ้านร่องมะเขือเป็นบ้านห้วยมะเขือ และมีวัดชื่อว่า วัดทราชงาม

ตำนานแม่น้ำโขงแม่น้ำน่านทะเลาะกัน

เล่าโดย นางสีดา เสนานุช

แต่เดิมแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่านอยู่บนสวรรค์ วันหนึ่งพญาแถนเรียกแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่านไปพบและให้ทั้งสองไหลลงสู่โลกมนุษย์ โดยมีเงื่อนไขว่าหากแม่น้ำใดไหลลงสู่ทะเลได้เร็วกว่าก็จะบันดาลให้มีปลาใหญ่อาศัยอยู่ในน้ำ หากใครแพ้ก็จะมีปลาเล็กอยู่ในแม่น้ำ เมื่อตกลงกันแล้วทั้งสองก็ดันดันลงโลกมนุษย์ปรากฏว่าแม่น้ำโขงไหลถึงทะเลก่อนจึงทำให้มีปลาใหญ่ เช่น ปลาน้ำจืดอยู่ในน้ำ ส่วนแม่น้ำน่านแพ้จึงมีแต่ปลาชิว ปลาแขยง ปลาสร้อย ฯลฯ ซึ่งเป็นปลาเล็กอยู่ในแม่น้ำ แม่น้ำน่านโกรธแม่น้ำโขงมากที่ทำให้ตนเป็นฝ่ายแพ้ จึงเป็นปฏิปักษ์กับแม่น้ำโขงจนถึงทุกวันนี้ หากใครนำน้ำน่านกับน้ำโขงมาใส่ขวดเดียวกันจะทำให้ขวดแตก

ตำนานบ้านเก่า

เล่าโดย นางสีดา เสนานุช

ก่อนที่ชาวลาวหลวงพระบางจะอพยพเข้ามาอยู่ในดินแดนไทยอาจมีบริเวณที่เป็นแหล่งชุมชนเดิมอยู่ก่อนแล้ว ในบริเวณบ้านเก่า อำเภอคำชะอีมีเรื่องเล่าของตำนานชุมชนบ้านเก่าก่อนที่ลาวหลวงพระบางในยุคหลังจะอพยพมาว่า พ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมืองอพยพย้ายถิ่นมาจากเมืองด่านขวาเมืองหลวงพระบาง มาตั้งบ้านเมืองอยู่บริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำเหืองเรียกว่า “เมืองด่านซ้าย” ส่วนพ่อขุนผาเมืองตั้งเมืองอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำเหืองเรียกว่าเมือง “ด่านขวา” ต่อมาพ่อขุนบางกลางหาวย้ายเมืองไปสร้างเมืองใหม่บริเวณบ้านเค็ดดินแม่น้ำมันจึงเรียกเมืองใหม่ว่า เมืองด่านซ้าย ส่วนเมืองด่านซ้ายเก่าที่ย้ายไปจึงเรียกว่า เมืองด่านซ้ายเก่า ต่อมากร่อนเสียงลงเหลือเพียงชื่อว่า บ้านเก่า หรือเมืองเก่า

ตำนานพระแก้วอาสา

เล่าโดยนางวิลาวัลย์ ชศุข

พระแก้วอาสา (ทองแสง) เป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองด่านซ้ายด้วยความผาสุก อยู่มาปีหนึ่งพระแก้วอาสามอบหมายให้หลานชายคือ ท้าวทองดี เป็นผู้นำส่วยไปส่งให้แก่ไทยเป็นจำนวนเงิน 50 ชั่ง แต่ปรากฏว่าทางเมืองพิษณุโลกแจ้งมาว่าพระแก้วอาสาส่งส่วยไม่ครบตามจำนวน จึงเข้าข้ายกยกกองทัพหรือฉ้อราษฎ์บังหลวง

จึงแจ้งความไปยังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีรับสั่งให้พระแก้วอาสาเดินทางไปชำระความกันที่กรุงเทพฯ แต่ด้วยความอับอายและเกรงว่าลูกเมียจะได้รับความเดือดร้อน พระแก้วอาสาจึงอพยพครอบครัวและบริวารหลบหนีไปอยู่เมืองแก่นท้าว แขวงไชยบุรีและเสียมชีวิตที่นั่น

ตำนานพระแก้วอาสา

เล่าโดยนายสงเคราะห์ กาญจนโกมล

พระแก้วอาสาซึ่งปกครองเมืองด่านซ้ายในขณะนั้นได้เดินทางไปร่วมพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในเมืองหลวงกรุงเทพฯ แต่เดินทางไปถึงล่าช้ากว่าเมืองอื่นเป็นเวลา 1 ชั่วโมงจึงเป็นเหตุให้เจ้าเมืองพิษณุโลกซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาไม่พอใจอย่างยิ่งเพราะแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองไม่เต็มใจที่จะเข้าร่วมพิธีกรรมหรือแสดงความกระตือรือร้นต่อไทย ในที่สุดก็กลายเป็นชนวนความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองด่านซ้ายกับเจ้าเมืองพิษณุโลกอย่างรุนแรงถึงขั้นแตกหัก ประกอบกับมีคดีเรื่องฟ้องราษฎรบังหลวงเมื่อทางการไทยจะนำตัวพระแก้วอาสาไปสอบสวนที่กรุงเทพฯ พระแก้วอาสากลัวสู้คดีไม่ได้จึงอพยพลูกเมียหนีไปอยู่เมืองแก่นท้าว ประเทศลาว

ตำนานการสร้างพระธาตุศรีสองรัก (นายมั่นนางคง)

เล่าโดยนางคำป้อ สุวรรณโชติ

ในการสร้างพระธาตุศรีสองรัก เมื่อเริ่มสร้างต้องมีการวางเสาเอก และที่เสาเอกจะต้องนำชีวิตคนที่ชื่อมั่นกับคงมาฝังไว้ ซึ่งเป็นธรรมเนียมการนำคนมาเช่นไหว้และฆ่าให้ตายเพื่อให้เป็นสิริมงคลพระธาตุต่อไป ที่บ้านนาว่ามมีเด็กสองพี่น้องชื่อมั่นกับคงกำลังเล่นกันอยู่บนถนนในหมู่บ้าน ก็มีทหารตีฆ้องร้องป่าวหาคนชื่อมั่นกับคง เด็กสองพี่น้องจึงขานรับว่าคนชื่อมั่นกับคง จึงถึงจับตัวไปไว้ได้หลุมพระธาตุขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ในการจับไว้ขังไว้ได้ฐานพระธาตุก็จัดข้าวสาร อาหารการกิน และพินให้ทั้งสองไป เพื่อให้มีชีวิตรอดอยู่ได้ฐานพระธาตุโดยพวกทหารจะคอยสังเกตปล่องพระธาตุว่าหากมีควันไฟลอยขึ้นมาแสดงว่าคนทั้งสองยังมีชีวิตอยู่ หากไม่มีควันไฟแสดงว่าทั้งสองเสียชีวิตแล้ว ปรากฏว่าอยู่ได้ถึงวันที่ 7 ก็ไม่มีควันไฟ จึงทำพิธีกลบหลุมปิดฐานพระธาตุ

ตำนานพ่อขุนผาเมือง

เล่าโดยนางดั้น สิงห์ทอง

พ่อขุนผาเมืองเป็นสหกับพ่อขุนบางกลางหาว ย้ายมาจากเมืองด่านขวาในเมืองด่านซ้ายมาสร้างเมืองราดขึ้นในบริเวณเมืองหล่มสัก พ่อขุนผาเมืองมีความเก่งกล้าด้านการรบทัพจับศึกและสร้างเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบมาจนมีชื่อเสียงร่ำลือไปถึงพญาขอม พญาขอมชอบใจจึงมอบลูกสาวคือ นางสิงขรเทวีให้เป็นเมียพร้อมให้พระขรรค์ชัยศรีด้วย พ่อขุนผาเมืองปกครองเมืองราดต่อมาอย่างมีความสุข แต่ต่อมาได้เข้าร่วมกับพ่อขุนบางกลางหาวตีเมืองสุโขทัยคืนจากพญาขอม ทำให้นางสิงขรเทวีโกรธมากที่พ่อขุนผาเมืองทรยศต่อพ่อของนาง นางจึงเผาโรงข้าว ทำลายเมือง และฆ่าตัวตายในที่สุด การเผาเมืองเผาโรงข้าวทำให้มีข้าวสารค้างหลงเหลือให้เห็นเป็นจำนวนมากในบริเวณเมืองราด

ตำนานเจ้าแม่เข็มทอง

เล่าโดยนางล้วน คำมุง

เจ้าแม่เข็มทองเป็นธิดาเจ้าเมืองหล่ม เป็นมเหสีเอกของพ่อขุนผาเมืองอาศัยอยู่ที่เมืองราดแต่ต่อมาพ่อขุนผาเมืองแต่งงานกับนางสิงขรเทวีธิดาพญาขอมเป็นเหตุให้นางเข็มทองโกรธและน้อยใจจึงขอแยกตัวกลับมา

อยู่ที่เมืองหล่ม นางได้สร้างวังตาลขึ้นใหม่นอกจากนี้ยังสร้างวัดตาลขึ้นเพื่อให้เป็นสิริมงคลภายในวัง ปัจจุบันคือวัดตาล ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองหล่มเก่า

ตำนานเจ้าพ่อสุลิว

เล่าโดยนายเด่น ทองยิ่ง

เจ้าพ่อสุลิวอพยพมาจากเมืองเป็งจานเนื่องจากเกิดศึกสงครามและโรคระบาด จึงได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาเรื่อยๆ จนถึงหนองขาม ได้อยู่อาศัยที่หนองขามประมาณ 7 ปี หลังจากนั้นจึงได้อพยพไปอยู่ที่บ้านนาทรายเป็นเวลาหลายปี ต่อมากำสั่งจากเจ้าเมืองนครเดิดให้ไปตัดไม้มาดัดที่วังบาลเพื่อส่งไปสร้างเสาหลักเมืองหลวงกรุงเทพฯ จึงนำลูกน้องจำนวนหนึ่ง ได้แก่ เจ้าพ่ออู่คำ ขุนจก ขุนศรี ขุนเหล็กชี ขุนไกร ขุนไชย ขุนเดชรักษา เจ้าพ่อพรหมทัต และท้าวคำแดง ไปตัดต้นไม้มาดัด เมื่อตัดไม้มาดัดซึ่งต้นไม้ใหญ่มากสามารถวางพาข้าวได้ 100 พาและจัดส่งต้นไม้ไปแล้ว เจ้าพ่อสุลิวก็กลับมาปกครองบ้านน้ำครั้งซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มากผู้คนอยู่ดีกินดี ทำให้เจ้าพ่อขามแดงยกลูกสาวชื่อ นางปีทมาวดีให้และมีลูกด้วยกันหนึ่งคนคือ ท้าววรบุตรและปกครองบ้านเมืองสืบต่อมาอย่างมีความสุข เมื่อตายลงก็ถูกยกย่องให้เป็นผีเจ้านายคุ้มครองชุมชนน้ำครั้งสืบมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีศาลเจ้าพ่อสุลิวเป็นสถานที่สิงสถิตวิญญาณอยู่กลางหมู่บ้านน้ำครั้ง

นิทานมุขตลก

เชียงใหม่

เล่าโดย นายห้า วงศ์ศิริ

บักเชียงเมี่ยง พญาสั่งให้บักเชียงเมี่ยงเอาไก่ไปตีกันบักเชียงเมี่ยงได้อี้อะไหล่ไปตี ตีกันกะบ่ไหวไก่บักเชียงเมี่ยง อี้อะไหล่ก็หุยมคอไก่พญาๆ เลยตายทำอย่างใดหนอพญาเลยสั่งให้ลูกน้องไปซื้อไก่บ้านบักเชียงเมี่ยง บักเชียงเมี่ยงก็ให้ซื้อใส่บ่ขัดขังช่อง แต่เสนาต่างทั้งขี้ทั้งคดทั้งเขี้ยว เชียงเมี่ยงก็เลยไปร้องต่อพญาว่า พวกเสนามีการคดและเขี้ยวใส่บ้านของตนทั้งที่ตกลงว่าจะซื้อไก่เท่านั้นจึงต้องปรับไหม พญาเลยต้องยอมเพราะเสนาทำเกินสิ่งที่ตกลงกันไว้ก็เลยทำอะไรเชียงเมี่ยงไม่ได้ เชียงเมี่ยงจึงชนะ ทีนี้ทำอะไรจึงจะชนะเชียงเมี่ยง เลยตกลงแบกฟันแข่งกัน เชียงเมี่ยงก็ชนะอีก พญาเลยเอาสารหนูมาให้มันกินให้มันตาย บักเชียงเมี่ยงก็กินสิ่งเมี่ยงไว้ว่า ถ้าเข้าใจขาดแล้วให้อาหนังสีมาตั้งไว้แล้วเอาแมงกู่มาใส่กระเป่าเสื้อไว้ทำทำคือนั่งอ่านหนังสืออยู่ แล้วเชียงเมี่ยงก็กินสารหนูสุดท้ายตาย พญามาดูเห็นเชียงเมี่ยงนอนอ่านหนังสืออยู่จึงสงสัยว่า ทำไมมันไม่ตายเดี๋ยวกูจะลองกินดูซึยาสารหนูนี้ละ พญาบินเข้าไปก็เลยตายตามเชียงเมี่ยงไป

ไอ้ชาติคกับไอ้ตาบอด

เล่าโดย นายจูน บุญตา

ไอ้ชาติคกับไอ้ตาบอดเป็นเพื่อนเกลอกัน วันหนึ่งไอ้ชาติคไปหาไอ้ตาบอดที่บ้าน แล้วก็อยู่ด้วยกัน ต่อมาวันหนึ่งไอ้ตาบอดถามไอ้ชาติคว่า วันนี้กินข้าวกับอะไร ไอ้ชาติคบอกว่ากินข้าวกับกระดุก ไอ้ตาบอดได้ยินก็โกรธแล้วพูดว่า มึงคาคิดกินแต่เนื้อเหลือแต่กระดุกให้กูกิน อยู่มาวันหนึ่งก็ตามกันไปที่ทำน้ำ ระหว่างทางไอ้ชาติคเห็นลูกนกก็อยากได้ก็เลยใช้ไอ้ตาบอดปีนขึ้นไปดู ไอ้ตาบอดก็เอามือล้วงเข้าไป ขณะนั้นงูกำลังกินลูกนกและล้วงเอานั่นออกมา ส่วนไอ้ชาติคเห็นก็ร้องบอกว่างู อย่าโยนออกมา ไอ้ตาบอดได้ยินก็โยนลงมาถูกไอ้ชาติค ไอ้ชาติคตกใจกระโดดถูกตอไม้ขาถิกออกจากกัน ไอ้ตาบอดก็พาไปรักษาที่กระท่อมและหายเป็นปกติ

เดินได้ วันหนึ่งไอ้ตาบอดก็ถามไอ้ขาคิดว่ากินข้าวกับอะไร กินข้าวกับกระดูก ไอ้ตาบอดได้ยินก็โกรธและบ่นว่ามึงเดินได้ทำไมไม่ไปหาปลาตากินบ้าง ไอ้ขาคิดได้ยินก็โกรธเลยเอากระดูกฟาดไปที่เบ้าตาของไอ้ตาบอด ตาของไอ้ตาบอดก็มองเห็น

อายน้อยหาญหนี

เล่าโดย นายเกียง วงศ์ศิริ

อายน้อยกับเมียอีกข้าวหลาย มันทุกข่มันยากบ่มีข้าวกิน ก็เลยเอาของไปแลกข้าวเขามากิน แต่ฟัวเป็นคนจู้กลัว เมียเป็นผู้หาญกว่าหาบของไปคนละหาบเดินขึ้นดงขึ้นเขาไปเพราะบ้านอยู่ไกลคนอื่น บังเอิญไปเจอหมี หมีก็วิ่งมาจะกัดจะฆ่าสองฟัวเมียๆ กลัวมากจึงทิ้งข้าวของกระจัดกระจาย ฝ่ายฟัวไวกว่าเมียจึงวิ่งขึ้นต้นไม้ เมียวิ่งหนีไม่ทันก็เลยเอาไม้คานตีจนหมีตาย เมื่อหมีตายแล้ว ฟัวก็ลงมาและหาบหมีที่ตายแล้วกลับบ้าน ระหว่างทางก็ปริกษาว่า "อ้อ! แม่มันเจ้าก็เป็นผู้หญิงแล้วซ้อยก็เป็นผู้ชาย แล้วจะบอกคนอื่นว่าอย่างไร จะบอกว่าเจ้าฆ่าหรือบอกว่าซ้อยฆ่าหมี" ฝ่ายเมียพูดว่า "เอ้าก็ให้เจ้าเป็นผู้ฆ่ามันแหละเพราะซ้อยเป็นผู้หญิง เจ้าเป็นผู้ชายหากบอกว่าซ้อยฆ่า เขาไม่เชื่อกันหรอก" ชาวบ้านถามก็ให้ว่าฟัวฆ่าบ่ให้ว่าเมียฆ่า เลยรำลือไปถึงพญาเมืองว่า อายน้อยหาญหนีเก่ง ใครง่ายๆ ก็เปลี่ยนชื่อให้ว่า "อายน้อยหาญหนี" รำลือกันไปที่จริงเมียเป็นคนฆ่า ไม่ใช่อายน้อยหาญหนีฆ่า รำลือไปต่อมามี จระเข้มากินลูกพญา ก็สรรหาผู้เก่งไปจับจระเข้ "อะบ่คิดเห็นใครเลยคิดเห็นแต่อายน้อยหาญหนีเท่านั้นที่เก่ง ขนาดหมีมันยังฆ่าตายเลยนับประสาอะไรกับจระเข้" อายน้อยก็เลยต้องไปจับจระเข้ ไปแล้วก็กลัวมาก "ทำอย่างไรหนอ หมีก็แหม่นเมียฆ่า ทำอย่างไรหนอ" เมียก็เลยเอาเชือกเอาดอกมาสานหับตระกูลใหญ่เป็นคั้งซ่องนี้ ให้ฟัวมัดติดเอาไปหวังจะไปจับจระเข้ พอไปถึงบริเวณที่ระเข้ซ้อยอายน้อยก็ทั้งนบทั้งไหว "สาธุเด้อ! อย่าให้ชายหน้าขายตา" ทั้งย่านทั้งหาญ พวกราษฎรก็มาดูการจับจระเข้เต็มคั้ง อายน้อยก็คลานไป มือบไป ซอนไปแอบเบ็งจระเข้จะงมไปงมไป ก้มไปงมไป สุดท้ายซ่องกระแทกคั้งเลยตกน้ำ จระเข้เห็นเลยโศคน้ำ อึ้งคองนั่งกันเชือกพันกันทั้งคนทั้งจระเข้ สุดท้ายจระเข้ก็เลยถูกจับได้ก็เลยบ่เสียหน้าเลยไปทูลพญาว่าจับจระเข้ได้แล้ว พญาก็เลยตั้งให้เป็นเสนาอำมาตย์ เพราะคิดว่าเก่งทั้งที่เป็นความบังเอิญโชคดีของอายน้อย

บักขันตาปา

เล่าโดย นายสุคง พันธุ์โสคา

มีหญิงแก่คนหนึ่งแต่งงานเมื่ออายุมาก แต่ไม่มีลูกจึงไปขอลูกกับพระอินทร์ พระอินทร์จึงให้ลูกมาเกิดสามคน คนที่หนึ่งชื่อบักเกลบ คนที่สองชื่อ ขันตาปา คนที่สามชื่อ เนรคำ วันหนึ่งขันตาปาไปหาบเอาเกลือกับหลวงตา ขันตาปาหาบเกลือส่วนหลวงตาขี้ม้า ขันตาปาแกล้งทำสีหน้ามีความสุขเวลาหาบเกลือ หลวงตาถามว่า หาบเกลือแล้วมีความสุขหรือจึงขอหาบเกลือแทนขันตาปา ขันตาปาก็ขี้ม้าแทนหลวงตา หลวงตาหาบเกลือไม่ไหวจึงเอาเกลือไปซ่องไว้ในห้องน้ำ แล้ววันรุ่งขึ้นค่อยมาหาบต่อ วันต่อมาขันตาปากับหลวงตาจึงไปเอาเกลือที่ซ่องไว้ในห้องน้ำแต่ไม่พบเกลือ เพราะเกลือละลายหมด หลวงตาคิดว่าปลาถูกต้องมาขโมยกินปลาแน่ๆ จึงสั่งให้ขันตาปาสระหนองน้ำ เมื่อสระหนองน้ำใกล้แห้งขันตาปลาเห็นปลาซ่องก็ใช้มือตบหัวปลาซ่องแล้วจับโยนขึ้นบก แต่พอเห็นปลาถูกโยนไปให้หลวงตา หลวงตาโมโหที่ปลาถูกขโมยกินเกลือจึงตบหัวปลาถูกสุดแรง ถูกแรงปลาถูกก็ร้องด้วยความเจ็บปวด หลังจากนั้นจะกลับวัดหลวงตาให้ขันตาปาแบกกลับวัด ขันตาปาจึงแกล้งกลิ้งจอมปลวกลงมาจากภูเขา ร้องบอกให้หลวงตาเห็นว่า "เอาเด้อหนีเด้อหมูทอกหมูโทนเล่นไปทางนั้นเด้อ" หลวงตาได้ยินจึงวิ่งหนีกลับบ้านด้วยความกลัวโดยที่ขันตาปาไม่ต้องแบกกลับวัด ต่อมาวันหนึ่งหลวงตาจะ

ไปธูระ จึงสั่งให้ขันตปาปาเฝ้ากุฏิ และสั่งว่าอย่าให้ไก่และหมาถ่ายอุจจาระบนกุฏิ ขันตปาปาคิดแก้งหลวงตาจึงไปเอาน้ำอ้อยและงาผสมกันและมาหยดลงที่บนกุฏิ เมื่อหลวงตาดกลับมาคิดว่าเป็นขี้ไก่และขี้หมาจึงสั่งให้ขันตปาปามาเลียกิน ขันตปาปาก็เลียกินด้วยความอ่อย หลวงตาสงสัยจึงมากินด้วยก็ปรากฏว่าอ่อยจริงๆ ต่อมาหลวงตาจึงให้ขันตปาปาไปเที่ยวและให้ไก่และสุนัขมาขี้ใส่ไว้ ขันตปาปาก็กลับมาเห็นจึงสั่งให้หลวงตาทิ้งกิน หลวงตาก็เต็มใจกิน แต่พอกินกลับทั้งหมื่นทั้งขึ้นจึงรอกแฉกรากแฉกแดน ต่อมาวันหนึ่งหลวงตาทอกกับขันตปาปาว่าจะออกบิณฑบาตแต่เช้า หากเห็นดาวเพชรออกแล้วให้ปลุกตน ขันตปาปาจึงนำเทียนไปจุดไว้บนยอดตาลตอนตีสาม แล้วไปปลุกหลวงตาวาสว่างแล้ว หลวงพ่อจึงไปบิณฑบาต แต่ไม่มีใครใส่เพราะชาวบ้านยังไม่ตื่น ด้วยความง่วงหลวงตาจึงกลับมาวัดแต่ขันตปาปาไม่เปิดประตูให้เพราะว่าตนเคยสั่งไว้ว่าไม่ให้เปิด หลวงตาจึงไปนอนหลับรอบิณฑบาตอยู่สวนครัวของแม่ออก รุ่งเช้าแม่ออกมาเค็ดเอาฟักจะแกงไปวัด จึงเดินหยิกฟักลูกนั้นลูกนี้เพื่อหาลูกอ่อนๆ ปรากฏว่าได้หยิกหัวหลวงตาที่นอนหลับอยู่ หลวงตาสะดุ้งตื่นด้วยความตกใจและวิ่งหนีกลับวัดไป ต่อมาวันหนึ่งหลวงตาต้องการกินแกงบอน จึงถามขันตปาปาว่าทำอย่างไร ขันตปาปาจึงบอกว่าให้ไปล้วงเอาในท้องควาย หลวงพ่อจึงไปล้วงเข้าไปที่ก้นควาย ควายตื่นตกใจจึงวิ่งหนีจึงลากหลวงพ่อไปด้วย ผ่านไร่ผ่านคันนา ผ่านป่าผ่านคดจึงทำให้หลวงพ่อตายอยู่ที่ก้นควายนั่นเอง ส่วนขันตปาปาก็ยื่นหัวเราะหลวงตามากที่วิ่งตามควายจนทำให้ขาดใจตายเช่นกัน

ตาบอดตาใส

เล่าโดย นายลิ้ม คำพิเศษ

มีบ้านหลังหนึ่งต้องการลูกเขย ถ้าใครอยากเป็นลูกเขย ต้องขยันเอาการเอางาน ตาบอดรู้ว่าบ่าวจึงใช้ข้าวเหนียวทามือ แล้วนำทรายใส่ทำให้เหมือนมือด้านจึงได้เป็นลูกเขย ต่อมาไปไถนา ตาบอดไถทั้งคันนา พอตอนสาย ๆ เมียของเขาก็นำอาหารมาส่งจึงไปนั่งรับประทานอาหาร ช่างหน้าตาบอดมีน้ำพริกและแกง ตาบอดนั่งกินแต่น้ำพริก เมียจึงถามว่า ทำไมพี่ไม่กินแกงล่ะ ทำไมกินแต่น้ำพริก ตาบอดตอบว่า คนทำงานก็กินแต่น้ำพริกนี่แหละพอกินอิ่มแล้ว เมียบอกให้ไปล้างมือ ตาบอดจึงเดินไปตรงบ่อน้ำ เมียจึงถามพี่ลงไปบ่อน้ำทำไม ตาบอดว่า พี่เห็นกบลอยอยู่ในบ่อ จึงกระโดดลงมาเพื่อจับมัน เมียจึงเอาบันไดมาลงไปในบ่อรับตาบอดขึ้นมา ตาบอดปีนบันไดขึ้นไปจนสุดปลายบันได เมียจึงถามว่าพี่ขึ้นไปปลายบันไดทำไม ตาบอดจึงว่า พี่ขึ้นไปปลุกควายที่มัดไว้เดี๋ยวมันจะไปกินกล้าเขา ตาบอดจึงลงมาให้เมียประคอง หลังจากนั้นจึงจูงควายกลับบ้าน

เพื่อนคู่หู

เล่าโดย นางหนู สาน้อย

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีวัดอยู่แห่งหนึ่งวัดแห่งนั้นมีพระซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดอยู่ 1 องค์ ซึ่งมีอายุมาก และมีเด็กวัดคอยรับใช้ เด็กวัดที่อยู่วัดนั้นชื่อ คำ ต้องคอยดูแลและเช็ดถูทำความสะอาดกุฏิของเจ้าอาวาส เมื่อทำงานเสร็จก็จะลงมาเล่นกับเพื่อนคู่หูที่ชื่อ เบิ้ม มีอยู่วันหนึ่งนายคำและเบิ้มไปเที่ยวในป่า หาสัตว์ป่า เมื่อไปถึงแม่น้ำก็หาลากัน ได้ปลาตุ๊กตัวกำลังงาม 1 ตัว เมื่อใกล้จะเที่ยงก็เริ่มหิว คำจึงชวนเบิ้มปิ้งปลากิน เมื่อปิ้งเสร็จคำก็กินหนังปลาตุ๊กหมดเหลือไว้แต่เนื้อปลา เมื่อเบิ้มถามว่าทำไมถึงกินหนังปลา คำบอกว่า เพื่อให้เบิ้มได้กินเนื้อดี ๆ เบิ้มเสียรู้แก่คำเสียแล้วเพราะว่าหนังปลาตุ๊กนั้นถือว่าอร่อยมาก เมื่อเบิ้มได้ฟังอย่างนั้นก็เอาเนื้อที่เตรียมมาออกมาเผา เมื่อเผาเนื้อสุกก็จัดการปลอกเปลือกเนื้อที่เผาไหม้กินก่อนคำเพื่อเป็นการแก้คืนที่คำกินของที่อร่อยหมดก่อน เมื่อคำเห็นก็ถามเบิ้มว่าทำไมเบิ้มถึงกินเปลือกเนื้อทั้งหมด เบิ้มก็ตอบไปเหมือน

ที่คำตอบว่าหวังดีแต่ใจเบื่มนั้นคิดว่าตนได้กินส่วนที่ดีที่สุดของเผือกก่อนคำแล้ว จึงยิ้มและพูดอย่างมั่นใจเหลือเผือกที่ปอกเปลือกแล้วให้คำได้กิน

สองเกลอ

เล่าโดย นางแซว คำวิเศษ

มีชาย 2 คน เป็นเกลอกัน คนหนึ่งชาติคน คนหนึ่งตาบอด ต่างคนก็ต่างเป็นตาและเป็นขาของกันและกัน วันหนึ่งทั้งสองก็ไปพบรังนก นายชาติก็ให้ตาบอดขึ้นไปเอาไข่นก ตาบอดล้วงมือลงไปรังนกก็ไม่ว่าเป็นอะไรก็กำขึ้นมาเป็นงูเห่างูเห่าพันพิษใส่ตาแล้วตาบอดก็หายพอมองเห็นว่าเป็นงูเห่าก็เลยโยนลงมาให้ชาติ ชาติตกกลัวมากก็เลยวิ่งหนี แล้วชาติก็ฉีกออกจากกัน ชาติ วันต่อมาก็พากันล่องแพ ไปถึงป่าแห่งหนึ่งซึ่งมีวัวอยู่มากมาย วัวในป่านั้นเป็นวัวประหลาดกินคน พอสองคนเข้าไปในป่าก็โดยวัวกินเข้าไปอยู่ในตัวเดียวกัน ทั้งสองจึงปรึกษากันหาทางหนีออกจากท้องวัว จึงก่อไฟขึ้นในท้องวัว วัวร้อนท้องจึงวิ่งลงน้ำแล้ววัวก็ตาย ทั้งสองจึงแหะท้องวัวออกมา ออกมาก็เจอกับผีเสื้อน้ำ ทั้งสองกลัวผีเสื้อน้ำจะทำร้ายจึงบอกว่าเรามาแบ่งวัวกันจะให้ผีเสื้อน้ำครึ่งหนึ่ง ขณะที่กำลังหันเนื้อวันนั้นทั้งสองคนก็บ่นว่า “โธ้ย คิดถึงมิดที่บ้านเนาะ” ผีเสื้อน้ำก็ถามว่า “มิดที่บ้านเจ้าเป็นยังไง” 2 คนก็ตอบว่า “มิดโบ๊ะน้อยบ่าแบกบังหนู คมมันบางเท่าคุณคันท่อน” จากนั้นก็มาแบ่งเนื้อวัวกันกิน ทั้งสองก็บ่นขึ้นอีกว่า “คิดถึงจงบ้านเรานะ” ผีเสื้อน้ำก็ถามอีกว่าเป็นยังไง ทั้งสองก็ตอบว่า “ตักบาตหนึ่งได้บ้าน ด้านบาตหนึ่งได้เมือง ตักเฉียง ๆ ถูกหัวผีเสื้อ” ผีเสื้อน้ำก็จะตักถูกหัวก็เลยวิ่งลงน้ำไป ทั้งสองก็เลยปลอดภัย

ไม่แซบแต่อร่อย

เล่าโดย นายบุญ แก้วครอง

มีแม่เฒ่าคนหนึ่งมีลูกสาวงามมากเป็นที่หมายปองของหนุ่มๆ แต่นางไม่ยอมยกลูกสาวให้ใครสักที สุดท้ายได้ยกลูกสาวให้คนไทยเพราะมันรวย อยู่มาวันหนึ่งแม่ยายเห็นลูกเขยกินข้าวสวยมากจึงถามว่า “ไปเสียด ยังอยู่ได้ยังมากินข้าวสวย (สาย) แท้” ลูกเขยได้ยินก็ตอบทันควันด้วยความโมโหหัวว่า “กินข้าวสวยที่ไหนมีแต่ข้าวเหนียวทั้งนั้น” แม่ยายแสดงอาการงงๆ แต่ก็ถามต่อไปว่า “แล้วแซบบໍ້” ลูกเขยตอบกลับมว่า “ไม่แซบแต่อร่อย” แม่ยายได้ยินไม่ซัด ได้ยินแต่คำ “ไม่แซบ” และไม่เข้าใจคำว่า “อร่อย” จึงคิดว่าลูกเขยดูถูกฝีมือทำอาหาร ด้วยความโกรธจึงนำกับข้าวไปเททิ้งไม่ให้ลูกเขยกิน

คนไทยไม่พอข้าวจ้าว

เล่าโดย นายเจริญ วงศ์ศิริ

มีอีสานบ้านนอกไปทำงานในเมืองกรุงเป็นเวลาหลายปีจึงกลับมาเยี่ยมบ้าน หมู่ๆ บ้านนอกเห็นว่าสาวนั้นสวยงามและทันสมัยจึงรีบจับ วันหนึ่งอีสานเดินผ่านมาหมู่ๆ จึงแซวว่า “ไอ้ สาวผู้ดีเอ๋ย กินข้าวกับยังสั่งมางามแทน” อีสานได้ยินก็ตอบกลับไปเป็นสำเนียงไทยแปร่งๆ ว่า “ไม่ต้องมาชมสั้น สั้นไม่หัวซาหระกยะ” ผู้บ่าวจึงหยอกตอบไปอีกว่า “ไอ้ สาวผู้ดีเอ๋ย ใส่เกิบสั้นสูงแท้ตั้งบ้านลุ่มดี” อีสานก็ตอบว่า “ไม่ลุ่มหระกถึงลุ่มสั้นก็จงเอา” ตอบยังไม่ทันขาดคำอีสานคนงามก็เดินสะอึกลื่นลุ่มอย่างไม่เป็นท่าพร้อมกับอุทานดังๆ อย่างลุ่มตัว ว่า “โธ้ย! หมิ่นจัง! เกิบเกือบหลุดดิน!”

ไทไต้กินจี๋หมากพร้าว

เล่าโดย นางสิมมา วัังคีรี

มีไทไต้คนหนึ่งเข้ามารับจ้างทำไร่ทำนาในเมืองหล่มอยู่มาวันหนึ่งเห็นพื้นทิ้งจี๋หมากพร้าวที่คั้นน้ำออกแล้วด้วยความเสียดายจึงขอจี๋หมากพร้าวเอาไปกินต่อ เพราะที่อีสานแห้งแล้งปลูกมะพร้าว มะพร้าวที่ตายหมดจึงไม่ค่อยได้กิน ชีวิตเป็นทุกข์ยากกว่าเขาหลายก็เลยต้องกินจี๋หมากพร้าวที่ไทเขาทิ้งแล้ว ดังนั้นเขาจึงเรียกพวกเขาว่า ไทไต้กินจี๋หมากพร้าวมาเท่าชู้มือนี่

ยวนกล้วยผีเผา

เล่าโดย นางลีดา เสนานุช

มียวนกลุ่มหนึ่งเดินทางมาขายเสื้อผ้าโรงงานแร่ขายตามหมู่บ้าน วันหนึ่งมาขายถึงบ้านนาหอ พอมีดีคนนอนกันที่วัดศรีภูมิ พอตกลงกลางคืนก็มีผีเปรตออกมาอาละวาดหลอกหลอนพวกยวนที่นอนอยู่ศาลาวัดนั้น มียวนผู้หนึ่งกล้วยผีมาจนเสียดสีหัวหน้าตื่นร้องตะโกนโหวกเหวกโวยวายมาหาชาวบ้าน ชาวบ้านถามว่าเกิดอะไรขึ้น ยวนก็ได้แต่พูดอ้อๆ เหยาะๆ จะอ้อ จะอ้อฟังไม่รู้เรื่อง กว่าเจ้าใจว่าถูกผีเปรตหลอกก็ใช้เวลาอยู่นานสองนาน

ตีกลองหมากแข่งรบเวียงจันทน์ (ส่วนวันที่ 1)

เล่าโดย นายเกียง วัังคีรี

กษัตริย์ไทยต้องการได้ลาวเป็นเมืองขึ้นจึงยกทัพไปตีเวียงจันทน์แต่ตีไม่สำเร็จเนื่องจากเวียงจันทน์มีความเข้มแข็งเก่งกล้ามาก ไทยจึงขอความช่วยเหลือไปยังล้านนาเชียงใหม่ ทางเชียงใหม่จึงส่งอาจารย์คงพร้อมลูกศิษย์มาช่วย อาจารย์คงใช้เล่ห์กลหลอกล่อชาวเวียงจันทน์ด้วยการทำตนเป็นผู้วิเศษหุทิพย์ดาพิชัยหลอกชาวเวียงจันทน์ว่าตนรู้ที่ซ่อนสมบัติที่ถูกฝังไว้ใต้ดิน เมื่อชาวบ้านไปขุดก็พบไหเงินไหคำจริงเนื่องจากอาจารย์คงได้นำไหเงินไหคำไปฝังไว้ก่อนแล้ว จึงทำให้อาจารย์คงกลายเป็นผู้วิเศษ ต่อมาอาจารย์คงได้ทำลายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองเมืองเวียงจันทน์เช่น ปิครูปญานาค ทำลายกลองหมากแข่ง และทำลายเสาหลักเมือง เมื่อทำลายสิ่งศักดิ์คู่บ้านคู่เมืองแล้วอาจารย์คงก็ส่งสัญญาณให้ไทยยกทัพไปโจมตีเวียงจันทน์และไทยสามารถยึดเมืองได้สำเร็จเป็นเหตุให้เวียงจันทน์ตกเป็นเมืองขึ้นของไทยสืบต่อมา

บักหลักบักแหลม

เล่าโดย นายอ่อน คำเลิศ

มีเพื่อนสนิทสองคนคือ บักหลักบักแหลมได้ตกลงทำการค้าร่วมกัน โดยมีเงื่อนไขให้บักหลักออกเงินทุนส่วนบักแหลมจะใช้ปัญญาค้าขายให้ได้กำไร วันหนึ่งบักแหลมออกอุบายว่าจะไปซื้อม้าเพื่อนำมาหลอกขายให้แก่เจ๊กในตลาด โดยหลอกว่าเป็นม้าวิเศษสามารถถ่ายอุจจาระเป็นเงิน เจ๊กผู้รู้ก็เกิดความโลภอยากได้ม้ามาไว้ถ่ายอุจจาระเป็นเงินได้ทุกวันแต่ก่อนซื้อขอพิสูจน์ก่อนว่าเรื่องดังกล่าวเป็นจริงหรือไม่ จึงตกลงกันว่าหากพรงนี้เข้าม้าสามารถถ่ายอุจจาระออกมาเป็นเงินได้จริง เจ๊กก็จะซื้อม้าในราคาสูงตามที่บักหลักบักแหลมเรียกร้อง พอตกลงกันบักแหลมจึงนำเงินไปซื้อม้าผสมหมู้อ่อนให้ม้ากิน พรงเข้าเจ๊กมาดูพบว่าม้าสามารถถ่ายอุจจาระเป็นเงินได้จริง ด้วยความละโมภจึงยอมซื้อม้าในราคาสูงลิบล็วเป็นผลให้ต้องเสียรู้คนลาวในที่สุด

บักโป้จี่ตัวะ

เล่าโดย นายสุคง พันธุ์โสดา

บักโป้เป็นชายจี่เกียดแต่มีปัญญาเฉียบแหลมในการค้าขาย วันหนึ่งได้หลอกเอาเงินตายขายไปค้าเมื่อเดินทางสักพักก็พบควายนอนตายอยู่ในปลัก จึงนำปลาคุกมัดไว้บริเวณหางควาย บังเอิญมีพ่อค้าซื้อควายเดินผ่านมาบักโป้จึงหลอกขายซากควายตายได้สำเร็จ ต่อมาเดินทางมาพบซากข้างตายก็ทำในทำนองเดียวกันคือ จับอีแร้งใส่ท้องข้างนำผู้ปีศาจทวารข้างจึงทำให้อีแร้งบินขึ้นพร้อมกันดูไกลๆ จึงเหมือนข้างเดิน โคลงเคลงจึงหลอกขายให้แก่พ่อค้าที่เดินทางมาซื้อข้าง ต่อมาพบผู้หญิงนอนตายอยู่จึงขอซื้อศพจากญาติแล้วนำผู้หญิงไปมัดนั่งอยู่บนกิ่งไม้ เมื่อมีพ่อค้าเดินทางมาจึงหลอกขายผู้หญิงให้พ่อค้าคนนั้นจึงทำให้บักโป้มีฐานะร่ำรวยขึ้น จึงคิดไปขอลูกสาวพญาเจ้าเมืองและขอเป็นพญาแทน เจ้าเมืองโกรธมากจึงสั่งประหารชีวิตด้วยการนำบักโป้ไปมัดไว้บนกิ่งไม้ริมแม่น้ำ รอเวลาสามวันจึงจะตัดต้นไม้ทิ้ง บักโป้จึงขอเครื่องทรงกษัตริย์ไปคู่เป็นสิริมงคลก่อนตาย พญาเจ้าเมืองเสียรู้ก็ให้ขี้ม ต่อมาพ่อค้าสำเภากินเดินทางมาค้าขาย บักโป้จึงหลอกพ่อค้าเงินให้เป็นพญาเจ้าเมืองแทนตน พ่อค้าสำเภากินหลงกลจึงยอมแลกสำเภากับบักโป้เพื่อหวังเป็นเจ้าเมืองแทน เมื่อขึ้นไปอยู่บนต้นไม้แทนบักโป้ครบสามวันก็มีคนมาตัดต้นไม้หล่นลงแม่น้ำเป็นผลให้พ่อค้าสำเภากินตาย

เย็นตาโฟ

เล่าโดย นายเจริญ วงศ์ศิริ

มีตาสีบ้านนอกคนหนึ่งเดินทางไปซื้อข้าวของเครื่องใช้ในเมือง เมื่อไปถึงตลาดเห็นเจ๊กกำลังขายก๋วยเตี๋ยวและเย็นตาโฟอยู่ ด้วยความหิวน้ำจึงอยากสั่งอะไรเย็นๆ มาดื่ม แต่ไม่รู้จักเย็นตาโฟซึ่งเขียนป้ายติดไว้จึงสั่ง “เย็นตาโฟ” มากินเพราะคิดว่าน่าจะเป็นของกินที่มีรสหวานๆ เย็นๆ แต่เมื่อเจ๊กยกมาเสิร์ฟกลับเป็นอาหารประเภทร้อนจึงจำยอมกินแม้จะไม่ถูกปากก็ตาม ต่อมาจึงคิดว่าน่าจะสั่งเหมือนคนอื่นซึ่งน่าจะรู้ดีกว่าตน บังเอิญมีโต๊ะข้างๆ สั่ง “เหมือนเดิม” อีกชามหนึ่ง ตาสีจึงสั่งตามว่า เอา “เหมือนเดิม” ที่หนึ่ง จึงกลายเป็นว่าตาสีต้องกินเย็นตาโฟสองชามเหมือนที่ชายคนนั้นกินก๋วยเตี๋ยวสองชาม

กินตะเกียบ

เล่าโดย นายทองเมือง แสงจันทร์

มีพ่อเฒ่าบ้านนอกเดินทางไปติดต่อราชการที่ว่าการอำเภอ เห็นอาแปะคนหนึ่งยืนขายก๋วยเตี๋ยวก็อยากลองกินว่ามันอร่อยไหม จึงร้องสั่งไปว่า “อาแปะ ก๋วยเตี๋ยวชามหนึ่ง” อาแปะเห็นว่าเป็นลาวบ้านนอกคงไม่เคยใช้ตะเกียบจึงแกล้งร้องถามว่า “ลื้อจะเอาตะเกียบลื้ออะป่าว” พ่อเฒ่าตอบกลับมาทันใดว่า “ถ้ามันแซบก็ขอยใส่โลด”

รหัสเตี้ย

เล่าโดย นายทองเมือง แสงจันทร์

มีเจ๊กคนหนึ่งแหวงลูกสาวมาก หนุมๆบ้านเหนือบ้านใต้มาจับแกก็ตะเพิดหนีไปหมคนลูกสาวใกล้จะขึ้นคาน พอดีมีหนุ่มลาวมาจับทั้งสองก็รักกัน ลูกสาวจึงอ่อนวอนให้เด็ดกลง ด้วยความรักลูกเตี้ยจึงยกลูกสาวให้ แต่ในคืนวันแต่งงานก็กำชับกำชาลูกสาวเป็นรหัสลับว่า “อาหมวย ถ้าลื้อเจ็บ ลื้อต้องร้องลั้งๆ เรียกอ้วะนา อ้วะจะมาช่วย แต่ถ้าลื้อมีความสุขให้ลื้อร้องเบ็งทำนองเพลงชาติ ก็แล้วกัน” ลั้งลูกสาวเสร็จเตี้ยก็คอยเงี่ยหูฟังไม่

หลับไม่นอนทั้งคืน สักพักก็รีบวิ่งเพราะได้ยินเสียงเรียก“โอ๊ย! เตี้ย! แต่พอเข้าไปใกล้กลับได้ยิน “เตี้ยเตี้ยเตี้ย เตี้ยเตี้ยเตี้ย เตี้ยเตี้ยเตี้ย”

อยากได้เมียแมว

เล่าโดย นายศักดิ์ดา วัังศิริ

มีพ่อเฒ่าคนหนึ่งทะเลาะกับเมียอยู่บ่อยๆ จึงคิดจะแก้เผ็ดเมียด้วยการมีเมียน้อย อยู่มาวันหนึ่งพ่อเฒ่าได้รู้จักกับหญิงแมวคนหนึ่งจึงคิดจะเอาแมวมาเป็นเมียน้อย แต่พอได้พูดจาอยู่ใกล้ชิดกับหญิงแมวกลับต้องเปลี่ยนความตั้งใจเนื่องจากทนกลิ่นตัว (เต่า) ของแมวไม่ไหวจึงจำต้องกลับมาหาอีแก่เมียเก่าของตน

ไปกินข้าวบ้านแมว

เล่าโดย นายศักดิ์ดา วัังศิริ

มีครู กศน. เดินทางไปสอนหนังสือให้แก่ชาวม้ง ผู้ใหญ่บ้านม้งซึ่งมีลูกสาวอยู่สองคนต้องการยกลูกสาวให้ครูหนุ่ม เพื่อลูกสาวจะได้มีชีวิตสุขสบายกว่าทำงานอยู่บนเขา จึงเชิญครูหนุ่ม ไปกินข้าวที่บ้านซึ่งมีการจัดเลี้ยงอย่างดีมาเปิดฆ่าไก่เลี้ยงและมีผู้เฒ่าผู้แก่มามากมายหลายคน หลังจากกินข้าวแล้วผู้ใหญ่บ้านก็ให้ครูหนุ่มเลือกว่าต้องการลูกสาวคนใดเป็นเมีย ฝ่ายครูหนุ่มตกใจมากคิดว่ามากินข้าวร่วมกับผู้ใหญ่ตามปกติธรรมดา โดยไม่รู้ว่ามีวัฒนธรรมของชาวม้งนั้น เมื่อพ่อแม่อินยอมมีการจัดงานเลี้ยงใหญ่โต มีผู้เฒ่าผู้แก่มาร่วมกินข้าวถือว่าเป็นพิธีการแต่งงานแล้ว

กินแซบกินนัว

เล่าโดย นางสิมมา วัังศิริ

พ่อแม่มีลูกสาวสองคนคนโตแต่งงานแล้วแต่คนเล็กยังไม่แต่งงานเนื่องจากยังอายุน้อยและแม่ก็หลอกลูกสาวอยู่เสมอว่าการมีเพศสัมพันธ์เจ็บปวดเหมือนหนามปักแคะ อยู่มาวันหนึ่งพี่เขยชวนน้องเมียไปหาปลาเพราะเมียท้องแก่แล้วน้องเมียจึงไปถือข้องส่วนพี่เขยเป็นก็หว่านแหหาปลา เนื่องจากน้องเมียนั่งฝ้างลงเมื่อลงน้ำลึกฝ้างจึงลอยขึ้นมาที่เอว ฝ่ายพี่เขยหว่านแหและค้ำน้ำจับปลาที่มองเห็นอวัยวะเพศของน้องเมียอยู่ใต้น้ำจึงเกิดอารมณ์ทางเพศและคิดจะมีเพศสัมพันธ์กับน้องเมียจึงค้ำน้ำจับปลาอยู่ใกล้ๆ น้องเมีย จนกระทั่งโช้ววัยวะเพศถูกรอบๆ เอน้องเมีย และหลอกล่อให้น้องเมียบินยอมโดยอ้างว่ากำลังทดสอบดูว่าปลาจะเข้าถ้าอย่างไรสุดท้ายก็มีเพศสัมพันธ์กันในน้ำเมื่อกลับถึงบ้านฝ่ายน้องเมียก็ไปต่อว่าต่อขานแม่ที่ห้ามเรื่องการมีเพศสัมพันธ์มาโดยตลอดเมื่อได้เรียนรู้ลูกสาวจึงติดอกติดใจในเพศรสและอยากมีสามี

เซียงเมียง

เล่าโดย นางดี ต้นเปา

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีหมู่บ้านหนึ่งเป็นหมู่บ้านที่ใหญ่ และมีความอุดมสมบูรณ์มาก ในสมัยโบราณนิยมให้ลูกชายบวช และต่อมาเมื่อครบคร้วหนึ่งมีลูกชายชื่อเมียง พ่อแม่จึงพาไปบวช และบวชได้ 10 วัน จึงสึกออกมาชาวบ้านเรียกว่า “เซียงเมียง” ต่อมาประมาณ 3 ปี เซียงเมียงได้แต่งงานกับหญิงสาวคนหนึ่งอยู่กินกันมาเซียงเมียงนั้นเข้าไปหาพินในป่าทุกวัน อยู่มาวันหนึ่งมีกษัตริย์ทราบข่าวว่าภรรยาของเซียงเมียงนั้นสวยมากจึงเสด็จมาทอดพระเนตร กษัตริย์ไม่รู้จักเซียงเมียง วันต่อมาเซียงเมียงรู้ว่ากษัตริย์จะมาจึงเอาเปลมาผูกไว้ แล้วตัวเซียงเมียงนั้นก็เข้าไปนอนเปล พอกษัตริย์ถามเซียงเมียงว่า “พ่อไปไหน” เซียงเมียงก็ตอบว่า “ไป

ในป่า” แล้วกษัตริย์ก็มองไปเห็นกองไม้ฟืนกองใหญ่ที่อยู่ข้างเปล กษัตริย์ก็เกิดความกลัวคิดว่า ลูกใหญ่ขนาดนี้ แล้วพ่อจะใหญ่ขนาดไหน คิดแล้วกษัตริย์ก็เดินออกไป แล้วครอบครัวของเซียงเมียงก็อยู่กันอย่างมีความสุข

นิทานมหัศจรรย์

ขุนนางอ้วน

เล่าโดย นางนิยม กองจวง

กาลครั้งหนึ่งมีเมืองเปงจาง มีหญิงสองนางเป็นเพื่อนสนิทกัน รักกันมาก สัญญากันไว้ว่า ถ้าใครแต่งงานมีลูกจะให้แต่งงานกัน และต่อมาไม่นานนางทั้งสองก็แต่งงานและได้ตั้งท้องพร้อมกัน แม่ของนางอ้วนตอนตั้งท้องได้ขอส้มของแม่ขุนรุ แต่นางไม่ให้จึงเกิดขัดใจกัน แต่ต่อมาได้คลอดลูกออกมาพร้อมกัน นางหนึ่งคลอดมาเป็นชายจึงให้ชื่อว่าขุนรุและอีกนางหนึ่งคลอดออกมาเป็นหญิงให้ชื่อว่านางอ้วน เมื่อเติบโตเป็นหนุ่มเป็นสาวต่างคนต่างก็เห็นกันจึงรักกันแต่แม่ทั้งสองคนต่างก็คิดกันไม่ให้รักกัน มีชายคนหนึ่งเป็นเศรษฐีชื่อขุนรายนำของกำนันลม่าฝากแม่ของนางอ้วนบ่อย ๆ จึงคิดขกูกสาวให้ นางอ้วนไม่พอใจจึงผูกคอตายที่ต้นจวงจันทร์ ฝ่ายขุนรุทราบข่าวว่านางอ้วนผูกคอตายจึงโศกเศร้าเสียใจจึงมาตัวตายตามกล่าวถึงขุนรายนางเมื่อถึงเวลาขกันหมากไปสู่นางอ้วน เมื่อถึงครึ่งทางจึงถูกธรณีสูบตายตามกันไป ก่อนตายขุนรุกับนางอ้วนได้สัญญากันไว้ว่าเมื่อตายไปแล้วจะไปอยู่ด้วยกันเป็นรู้งินน้ำเมื่อพ่อแม่อยากเห็นให้ดูเวลาฝนตกใหม่ ๆ เพราะจะเกิดเป็นรู้งินน้ำ

จำปาสีตัน

เล่าโดยนายกัน คำเต็ม

มีเมืองหนึ่งชื่อจกจินธานี มีพระยาเมืองชื่อภูบาลทรง ปกครองบ้านเมือง ราษฎรอยู่กันอย่างมีความสุข มาถึงปีจอ บ้านเมืองก็เกิดเหตุวุ่นวายมีฝูงสองตัวผิวเมียอาศัยอยู่ที่ป่าหิมพานต์ อดอาหารมาหลายวันจึงพากันบินออกจากป่าหิมพานต์เพื่อไปหาอาหาร พอมาถึงเมืองจกจินธานี จึงได้ลงไปจับกินวัว ควายของชาวบ้านกินจนหมดยังเหลือแต่ผู้คน ฝูงสองตัวเมียจึงได้ไล่จับมนุษย์กินเป็นอาหาร มนุษย์ไม่สามารถต่อสู้กับฝูงได้เพราะมันมีแก้วตาพิพย์ที่อยู่ในสมองของมัน พระยาภูบาลมีพระธิดาชื่อนางปทุมมา และพระองค์จึงให้นางนางไปไว้ในกลอง ฝากกับนางธณีไว้และบนบานไว้ว่าขอให้ผู้มีบุญมาพบนาง และนางนางไปเป็นเมียเมื่อชื่อนางปทุมมาไว้เรียบร้อยแล้ว พระยาเมืองและมหาลิขิตก็ถูกฝูงสองตัวเมียจับกิน กล่าวถึงพระยาจกจินเจ้าเมืองปัญญาจกจิน ร้อนรนอยากออกไปประพาสป่า โหระพานายว่าถ้าออกไปล่าสัตว์จะได้โชค จึงได้ออกไปล่าสัตว์ กล่าวถึงพระอินทร์ให้เทวดาแปลงเป็นกวางทอง ล่อให้ท้าวจกจินตามไป กวางทองจึงวิ่งผ่านหน้าท้าวจกจินไป ท้าวจกจินจึงให้เสนาอำมาตย์ติดตามกวางไป โดยบอกว่ ถ้ากวางทองออกข้างไหนจะประหารคนนั้น ฝ่ายกวางทองจึงวิ่งออกมาทางท้าวจกจิน และวิ่งไปยังเมืองจกจิน ท้าวจกจินก็ตามไปและพลัดหลงกับเสนาอำมาตย์ เสนาอำมาตย์จึงกลับไปทูลนางอัคริพระมเหสีว่าท้าวจกจินหลงทาง กล่าวถึงท้าวจกจินตามกวางไปถึงเมืองจกจิน ได้พบนางประทุมมาที่ซ่อนอยู่ในกลอง และได้รับนางประทุมมาเป็นมเหสีคนที่สอง พระนางอัคริอัคริกรมมเหสีเดิม ไม่มีพระโอรส พระธิดาอยู่ร่วมกันมา พระนางปทุมมาก็เริ่มตั้งครรรค์ จึงเป็นเหตุให้พระนางอัคริอัคริอัคริวางแผนทำลาย พระนางปทุมมาในขณะที่กำลังจะประสูติกาลโดยอ้างว่า พระนางปทุมมาครรรค์แรกเกรงว่าเห็นเลือดจะตกใจกลัว จึงให้เอาผ้ามาผูกตาพร้อมนำคนใช้เอาลูกหมามาเตรียมไว้ เมื่อคลอดลูกออกมาแล้วปรากฏว่ามีจำนวน 4 คน จึงให้คนใช้เอากุมารทั้ง 4 นั้นลงไปโยนในไหแล้วเอาไปลอยน้ำ แล้วเอาลูกหมา 4 ตัวนั้นใส่พานนำไปถวายพระเจ้าจกจินทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ทรงกริ้วโกรธมากจะลงพระอาญาแก่พระนางปทุมมาโดยให้ประหารชีวิตบุษบาภิเษม หรือเนรเทศเหล่า

บรรดาเสนาอำมาตย์ก็ทูลว่า ควรลงโทษโดยให้ไปเป็นนางทาสเลี้ยงหมู พระนางปทุมมาก็ต้องทนทุกข์อย่างแสนสาหัส ถูกเหล่านางกำนัลใช้งานสารพัด ทั้งหอบน้ำ เก็บฟืน ต่ำข้าว กล่าวถึง กุมารน้อยทั้ง 4 ที่อยู่ในไห เมื่อพระมหาลิขิตก็ได้ให้คนนำไปลอยน้ำให้ก็ไหลไป จนถึงอุทยานสวนดอกไม้ สองตายายที่อยู่ดูแลรักษาสวนก็พบไหเอากุมารทั้ง 4 นำไปเลี้ยง ฝ่ายนางอัคคี นับตั้งแต่กำจัดนางปทุมมาได้สำเร็จแล้วก็มีความสุขเป็นอย่างมาก เป็นเวลาหลายเดือน หลายวัน ไม่เคยเห็นคนชราสองตัวเมียนำดอกไม้มาถวายดังที่เคยทำ จึงให้นางกำนัลไปสืบดู ก็ทราบว่ามัวแต่เลี้ยงเด็กที่ได้มา ถึง 4 คน นางอัคคีก็แน่ใจว่าทั้ง 4 คนนั้น คือเด็กที่ตนเองให้นำไปลอยน้ำ นางอัคคีจึงคิดอุบายอันชั่วร้าย โดยทำขนมยาเบื่อ แล้วให้นางกำนัลนำไปให้กุมารทั้ง 4 กิน ในขณะที่สองตายายไม่อยู่ ออกไปหาซื้อเสื้อผ้า ขนม เมื่อกลับมาถึงก็พบว่ากุมารน้อยทั้ง 4 ได้ตายแล้ว สองตายายก็ร้องไห้จนรุ่งสางด้วยความเศร้าโศกเสียใจเป็นอย่างมาก เมื่อแน่ใจว่ากุมารทั้ง 4 ได้ตายแล้ว ดังนั้น ก็ได้จัดการเผาศพกุมารทั้ง 4 เมื่อไฟดับแล้ว ทั้งสองก็กลับขึ้นเรือน ไม่เป็นอันกินอันนอนจนรุ่งสางรีบไปดูที่เผาศพ ก็ปรากฏว่าเห็นจําปาสี่ต้นเกิดอยู่ตรงที่เผานั้นแทน ชูดอกใบ โขยกลั่นไปทั้งสวน ฝ่ายนางอัคคี เมื่อวางแผนฆ่ากุมารน้อยทั้ง 4 แล้ว ก็ให้คนใช้ไปดูแลเพื่อให้ได้ความว่ากุมารน้อยทั้ง 4 ตายจริงหรือไม่ แต่เมื่อทราบว่าตายจริง และสองตัวเมียได้เอาไปเผา รุ่งเช้ากลับเกิดเป็นต้นจําปาสี่ต้น โดยออกอุบายว่าต้องการดอกจําปา สองตายายก็บอกว่าดอกไม้ไม่มีเต็มสวน แต่ทำไมมาต้องการแต่ดอกจําปา ก็เสียใจเศร้าโศก นางกำนัลก็พากันป็นเก็บดอกไม้ แต่ไม่สามารถเด็ดได้ถึงขนาดมีดฟันก็ไม่เข้า ใช้จอบเสียมขุดก็ไม่เข้าแจ้งปานหิน

นางอัคคีโกรธสั่งให้จับตัวสองตายายมามัดแล้วเขียนติ สองตายายจึงจำต้องร้องขอให้จําปาทั้งสี่ต้นช่วยโดยการขอมิให้นางอัคคีถอนต้นจําปาทั้งสี่ นางอัคคีก็นำไปลอยน้ำ สองตายายก็ติดตามหาแต่ไม่พบ จําปาสี่ต้นเมื่อถูกนำไปลอยน้ำ ก็ปรากฏว่าเทวดา อินทร์ พรหม ครุฑ นาค ได้บันดาลให้จําปาไหลทวนน้ำขึ้นไปพบกับฤๅษิตาไฟ ได้ชุบชีวิตกุมารทั้งสี่คืนชีพ และตั้งชื่อกุมารทั้งสี่ ประกอบด้วย เสกราชกุมาร ปิตตะราชกุมาร สุวรรณกุมาร และ เพชรราชกุมาร ปรากฏว่าคนน่องเป็นผู้มีฤทธิ์เดชมาก เพราะตอนที่ดาเถรศิษย์พระฤๅษีไปดึงดอกจําปาออกมาทางเหนียวมาก เมื่อดึงขาดแล้วยางจําปา เป็นสีเลือด เมื่อพระฤๅษีชุบชีวิตคืนแล้วทำให้มือข้างขวาด้วน พระฤๅษีต้องทำพิธีปลุกเสกใหม่ นิ้วด้วนจึงกลายเป็นนิ้วมงคลเพชร ชีคนเป็นให้ตาย ชีคนตายให้ฟื้น จากการประสิทธิ์ประสาทศิลปวิทยาของพระฤๅษี เมื่อกุมารทั้งสี่เจริญวัยเป็นหนุ่ม จึงมีฤทธิ์มาก ประกอบกับได้รับการอุปการะอุ้มชู จากพระอินทร์ และได้เล่าความหลังให้พวกกุมารทั้งสี่ทราบความจริง กุมารทั้งสี่จึงได้วางแผนที่จะกลับบ้านเมืองเดิม ในระหว่างเดินทางกลับไปยังบ้านเมือง ได้ผ่านการต่อสู้ศึก กับอาณาจักรของยักษ์มารจนได้รักษาชัยเป็นมเหสีทุกพระองค์ เมื่อถึงเมืองปัญจานครแล้ว ได้ไปหาสองตายายที่เคยเลี้ยงดูทั้งสี่มาก่อน จากนั้นไปช่วยพระนางปทุมมา ผู้เป็นมารดา และได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงจกจิน พระบิดา จึงได้ทูลเล่าความเป็นจริงให้แก่บิดาทราบ จึงได้ตั้งลงโทษนางอัคคี ให้เป็นข้าเลี้ยงหมู ชดใช้ที่เคยทำกับพระนางปทุมมาในคราวก่อน ในที่สุดนางปทุมมากับท้าวจกจินก็ได้กลับมาอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สุริยคราสจันทรคราส

เล่าโดย นายกัน คำเต็ม

มีเมืองอยู่เมืองหนึ่ง เมื่อนั้นแล้งมาแล้ว 7 ปี 7 เดือน อดอยากกันทั้งเมืองผู้คนในเมืองออกไปหาขุดมัน มากินเป็นอาหาร ครอบครัวของสุริยคราสและจันทรคราสก็ออกไปหาอาหารเช่นกัน วันหนึ่งสองพี่น้องจึงไป พากันไปเล่นน้ำที่แม่น้ำ ไปพบปู 4 ตัว ทั้งสองหิวมากจึงจับปูมาขยำเป็นอาหาร สุริยคราสกินปูไป 1 ตัว และให้ จันทรคราสกินไปอีก 1 ตัว เหลืออีก 2 ตัว เหลือไว้ให้พ่อกับแม่ แต่จันทรคราสไม่อิ่มจึงอ่อนวอนขอกินปูที่เหลือ จากพี่ พี่จึงให้กินพ่อกับแม่กลับจากไปขุดมันมาเห็นกระดองปูจึงคิดว่าลูกทั้งสองไม่แบ่งไว้ให้กิน จึงโกรธ และ ทำร้ายลูกทั้งสอง สุริยคราสและจันทรคราสจึงวิ่งหนีออกจากบ้านไป และมาพบกับแม่น้ำใหญ่เพื่อหวังจะข้าม แต่ข้ามไม่ได้กล่าวถึงพระอินทร์ จึงให้เทพบุตรเทพดาแปลงเป็นงูเห่าและพังพอนมาต่อสู้กัน พออีกตัวหนึ่งตายก็ ไปกัดเอาต้นขามาพันใส่อีกตัวหนึ่งก็คืนมาต่อสู้กันต่อไปเรื่อยๆ สุริยคราสเห็นดังนั้นจึง ไปเค็ดเอาต้นขมาแล้ว เดินทางต่อไปกล่าวถึงยักษ์ตนหนึ่งออกหากิน พอมาพบสุริยคราสและจันทรคราสจึงจับกลับไปและขังไว้เพื่อจะ กินเป็นอาหาร ในเมืองยักษ์นั้นเมียของยักษ์เสียชีวิต สุริยคราสเห็นดังนั้นจึงเอาขาน้ำไปดื่มที่เมียยักษ์ และฟื้นคืน มาจึงเล่าเรื่องราวให้ฟังสามยักษ์เมื่อกลับมาจากข้างนอกเห็นภรรยาฟื้นคืนมาดีใจจึงสอบถามเรื่องราวก็ได้ ทราบเรื่องก็ดีใจ จึงให้สุริยคราสและจันทรคราสเป็นลูก ทั้งสองจึงลายักษ์เดินทางต่อยักษ์จึงให้ดอกจำปาแก่ทั้ง สองคนละดอก เมื่อไปถึงทางสองแพร่งให้ดูดอกจำปา ถ้าดอกไหนเหี่ยวอย่าเดินทางไปทางนั้น ทั้งสองมาถึง เมืองมนุษย์จึงเข้าไปสอบถามชาวเมืองว่าชื่อเมืองอะไร และมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นจึงได้รู้ว่าพระธิดาของเมือง เสียชีวิตทั้งสองจึงอาสารักษาพระธิดาให้ฟื้น เจ้าเมืองจึงจัดทำพิธีรักษา สุริยคราสจึงรักษาพระธิดาเจ้าเมืองซึ่ง ตายไปให้ฟื้นขึ้นมา จึงได้นำไปเป็นภรรยา และได้ครองเมือง เมื่อสุริยคราสได้ครองเมืองแล้ว จันทรคราสก็ เดินทางต่อ ไปถึงเมืองจำปาก็ได้ทำการรักษาพระธิดาของเจ้าเมืองที่ตายแล้วฟื้น เจ้าเมืองจึงยกพระธิดาและราช สมบัติให้ครองเมือง ต่อมาทั้งคู่คิดถึงพ่อและแม่จึงปรึกษากันว่าจะเดินทางไปเยี่ยมบิดามารดา และทั้งคู่จึงนำเงิน และทองคำใส่ในกระบอกไม้ไผ่ 4 กระบอกจึงใส่เรือและล่องไปตามแม่น้ำมาพบบิดามารดาแต่ไม่แสดงตัว บิดา มารดาจำทั้งสองไม่ได้ ทั้งสองจึงบอกว่าจะขอแดงโมโดยจะแลกกับกระบอกไม้ไผ่ 4 อัน แต่บิดามารดาไม่ให้จึง ไล่ให้ทั้งสองหนีไป ทั้งสองจึงทิ้งกระบอกไม้ไผ่ไว้ที่นั่น และกลับไปในเมืองและไปพบกับพี่ป้าหน้าอาและเล่า เรื่องราวต่างๆ ให้ฟัง เสร็จแล้วจึงเดินทางกลับบ้านเมือง บิดามารดาเมื่อรู้เรื่องจากญาติพี่น้องดังนั้นแล้ว จึงรีบลง เรือเพื่อตามสุริยคราสและจันทรคราส แต่ปรากฏว่าเมื่อไปถึงกลางทางเกิดลมพายุหอบเอาเรือของบิดามารดา ของสุริยคราสกลับมาถึงบ้าน ทั้งสองเสียใจมากที่ไม่ได้เห็นหน้าลูก

ท้าวเต่าคำ

เล่าโดย นางสม ชีพา

มีชายอยู่คนหนึ่ง อยู่มาวันหนึ่งเกิดอยากกินหมกปลา แล้วให้ลูกสาวไปหาแต่ลูกสาวได้เต่าคำมา ลูก สาวให้แม่เอาเต่าคำไปปล่อย เต่าคำก็เลยพูดขึ้นว่า “โอ...ยายเอาผมไปเลี้ยงไว้เถิด” “ยายมีดงที่หนวกข้างข้าง ให้ผมไปวางไว้หน่อย” ยายก็เลยพาเต่าคำไป เอาใส่ถุงไป พอไปถึงยายก็เอาเต่าคำทิ้งไว้เต่าคำก็ปลุกแดงไว้ แต่ แล้วแดงก็ออกมามีขี้ขี้เดียวแต่สองผล ยายก็ขโมยเอาแดงของเต่าคำไป พอเต่าคำรู้ก็บอกให้ยายเอาไปถวายพระ

ยาเพราะว่าเต่าคำชอบลูกสาวเจ้าพระยา ขาเขาแดงไปให้แต่พระยาบอกให้ขายทิ้งลงแม่น้ำ เพราะว่ามันมีแดงมากพอแล้ว แต่แล้วพอขายโยนลงไปแม่น้ำแต่ก็กลายเป็นเงินเป็นทอง

นกจอกน้อยคู่ตัวเมีย

เล่าโดย นายโค้น พิลา

กาลครั้งหนึ่งมีนกจอกตัวเมียคู่หนึ่ง ทำรังที่อาศรมฤาษี ต่อมานกจอกตัวเมียทะเลาะกัน ฤาษีก็เลยได้ไป นกจอกตัวเมื่อก็เลยไปทำรังอยู่ในป่าและมีลูก ต่อมาเกิดไฟไหม้ป่า นกจอกตัวเมียจึงสัญญากันว่าจะไม่หนีจะตายกับลูก แต่พอไฟไหม้ใกล้เข้ามานกจอกตัวผู้ก็เลยบินหนีไฟ ส่วนตัวเมียตายกับลูก นกจอกตัวเมียเลยแข่งไว้ว่า ถ้านกจอกตัวผู้หนีไม่ตายกับลูก ชาติหน้านกจอกตัวเมียจะไม่พูดกับผู้ชาย ต่อมานกจอกก็มาเกิดเป็นลูกเจ้าพระยาและไม่พูดกับผู้ชายคนใดเลย เจ้าพระยาจึงตั้งชื่อร้องป่าวว่าผู้ชายคนใดสามารถทำให้ลูกสาวตนพูดได้ จะยกเมืองให้ครึ่งหนึ่งและยกลูกสาวให้ ต่อมาก็มีผู้ชายมาหมดเมือง แต่ก็ไม่มีใครสามารถทำให้ลูกสาวเจ้าพระยาพูดได้เลย ต่อมาจึงมีชายคนหนึ่งซึ่งเป็นนกจอก ซึ่งเป็นตัวนั้นเองแล้วเกิดมาเป็นผู้ชาย ชายคนนั้นก็เลยเล่าความหลังให้ฟัง ต่อมาครู่เดียวนางก็พูดขึ้นมา เจ้าพระยาก็เลยตั้งชื่อขึ้นและสองคนก็ได้แต่งงานกัน

นางแดงอ่อน

เล่าโดย นางทุเรียน พลายงาม

นางแดงอ่อนเป็นลูกของพญานาค มีพี่ชาย 3 คน คือ กุมภี กุมภา กุมภันท์ ซึ่งนางแดงอ่อนมีลักษณะเหมือนคนทุกอย่าง เมื่อนางโตเป็นสาวก็มีความงดงามมาก กล่าวถึงพระสุริวงค์ซึ่งเป็นกษัตริย์ครองเมือง ๆ หนึ่งได้ออกประพาสป่าและหลงทางไปจนถึงเมืองบาดาล เมื่อได้พบกับนางแดงอ่อนก็หลงรักจึงได้พานางกลับวังด้วย ระหว่างทางได้มีนางยักษ์ตนหนึ่งไม่มีลูก ไม่มีตัว ได้เห็นพระสุริวงค์ที่เดินทางมากับนางแดงอ่อนก็เกิดหลงรักจึงแปลงกายเป็นมนุษย์ นางแดงอ่อนเกิดความสงสารจึงได้นำนางยักษ์ตนนี้กลับวังด้วย เพียงเวลาไม่นานนางแดงอ่อนก็ตั้งครรภ์และใกล้คลอด ในขณะที่ช่วงใกล้คลอดนี้พระสุริวงค์ก็ได้ออกไปประพาสป่ายังไม่กลับ นางยักษ์เกิดความอิจฉานางแดงอ่อนขึ้นมา นางจึงใช้ไพร่พลไปหาลูกจระเข้มา 1 ตัว พอนางแดงอ่อนคลอด นางยักษ์ก็รีบเปลี่ยนลูกของนางแดงอ่อนทันที แล้วนำลูกนางแดงอ่อนไปฝังแต่พระอินทร์ก็ได้ช่วยพระโอรสไว้และได้สอนวิชาต่าง ๆ ทุกอย่างจนมีฤทธิ์แก่กล้า ทางด้านพระสุริวงค์ก็กลับมาจากประพาสป่า นางยักษ์ก็ได้เข้าไปกราบทูลเรื่องของนางแดงอ่อน นางแดงอ่อนจึงถูกไล่ออกจากเมืองไป นางแดงอ่อนได้เร่ร่อนไปทั่วจนถึงริมมหาสมุทร นางแดงอ่อนเป็นลูกพญานาคจึงมีอิทธิฤทธิ์บ้าง จึงเสกไม้เท้าแล้วพาดลงไปใต้มหาสมุทรเพื่อเรียกพี่ของนาง พี่ชายของนางทั้งสามจึงได้ปรากฏตัวออกมา นางแดงอ่อนจึงได้เล่าเรื่องทั้งหมดให้พี่ชายฟัง พี่ชายนางจึงพานางหนีขึ้นไปบนเขาจนได้เจอกับฤาษีตนหนึ่งจึงได้ฝากนางไว้ แล้วพี่ชายนางจึงกลับไปยังวังของสุริวงค์เพื่อทำการแก้แค้น ทางฝ่ายพระราชโอรสเมื่อเติบโตขึ้นและมีวิชาอาคมต่าง ๆ พระอินทร์จึงได้เล่าเรื่องทั้งหมดให้พระโอรสฟัง พระโอรสจึงปลอมตัวเป็นขอทานเข้าไปในเมืองจึงไปเจอกับลุงทั้งคู่ว่ากันบุกเข้าเมืองจับนางยักษ์และพระสุริวงค์ขังไว้ แล้วลุงก็บอกหลานว่าแม่อยู่ที่ใด พระโอรสจึงออกไปหาแม่ พี่ชายนางแดงอ่อนฆ่านางยักษ์แล้วปล่อยให้พระสุริวงค์ไปตามหานางแดงอ่อนและลูกเอง และในที่สุดพ่อแม่ลูกก็เจอกัน แล้วปรับความเข้าใจกันอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขตลอดมา

นางผมหอมกับนางโงง

เล่าโดย นางพลอย มากแก้ว

นางผมหอมเป็นลูกข้างและนางสีดาเป็นลูกวัว แม่นางผมหอมไปไล่ข้างออกจากไร่ เกิดหิวน้ำมากก็เลยกินน้ำเขียวข้างแล้วมีวัวมากินเขียวข้างอีกก็เลยไปไล่วัวแล้วก็ไปกินน้ำเขียววัวอีก ก็เลยออกลูกมา 1 คน ชื่อ นางผมหอมเป็นลูกข้างและนางสีดาออกมาก็ 1 คน เป็นลูกวัว แล้วสองคนไปเล่นกับเพื่อน แล้วเพื่อนก็พูดว่า อีเชื้อชาติข้างอย่ามาเล่นกับกู ไปกินใบโพธิ์กับพอกับแม่มิ่งไป นางผมหอมก็เลยกลับมาถามแม่ว่าฉันเป็นลูกข้างหรือ ไปไหนเขาก็ว่า แม่ก็เลยตอบว่าใช่เพราะแม่ไปกินน้ำเขียวรอยตีนข้าง และนางสีดานั้นแม่ก็ไปกินน้ำเขียวรอยตีนวัว นางผมหอมก็อยากไปตามหาพ่อแล้วแม่ก็ให้นางผมหอมไป นางผมหอมไปแล้วก็เจอเสื่อจะมากินนางผมหอมก็เลยว่าหยุดก่อน ฉันจะตามหาพ่อ เสื่อจึงถามว่าพ่อชื่ออะไร นางผมหอมก็ตอบว่าข้างชื่อนาโค เป็นนายใหญ่ของโขลงข้าง พวกเสื่อก็เลยเรียกมาให้แล้วพอก็เลยมาเห็นลูกข้างพอนั้นก็ว่า ถ้าใช้ลูกพ่อให้ไต่วงถึงหาง ไต่หางถึงวง นางผมหอมก็ไต่โดยไม่ตกข้างก็เลยเอานางผมหอมไป พอก็บอกว่าจะไปหาอาหารให้นางผมหอมกินคือ 7 วัน จะมาครั้งหนึ่ง คราวนี้พอนางผมหอมไม่มาสักทีนางผมหอมก็เลยมีแฟนชื่อว่า ท้าวขุนหมื่น แต่พอ 1 อาทิตย์ พอก็มา พอก็เลยว่านางผมหอมลูกพ่อเฮ้ย เอาแก้วมาให้พ่อดม เอาผมมาให้พ่อเกล้า พ่อเกล้าแล้วเอาดอกไม้มาชอน พอก็ไปอีก 7 วัน นางผมหอมก็เลยไปสระผมแล้วเอาผมใส่อุบล่องลงไปท้าวขุนหมื่นก็ลงไปอาบน้ำเห็นอุบล่องนั้นก็เลยพูดว่าของร้ายให้ออกไปของดีให้เข้ามาหา ขุนหมื่นก็เลยมาจับเอาอุบล่องแล้วได้กลิ่นหอมของผม ก็เลยตามขึ้นไปหานางผมหอมก็เลยเห็นนางผมหอมแล้วก็อยู่ด้วยกันและมีลูกสองคน พอก็มาแล้วบอกว่าทำไมลูกกลิ่นผู้กลิ่นคน นางผมหอมก็โกหกพ่อว่าไม่มีใครแล้ว นางผมหอมก็พาตัวหนีไปอยู่อีกฝั่งหนึ่ง แล้วพอก็เรียกลูกเหมือนเดิมอีกแล้วนางผมหอมก็แอบพ่อ พอก็สั่งลูกว่าถ้าพ่อตายให้เอากระดูกแข็งไปทำเสาหลา เอากระดูกขาไปทำเสาอิ้ว เอากระดูกข้างไปทำเรือสำเภา แล้วพอก็ตายแล้วนางผมหอมก็ทำตามคำพ่อ แล้วนางผมหอมก็พาตัวพาลูกขึ้นเรือสำเภาไปเยี่ยมย่า พอไปถึงครึ่งทางลูกก็ร้องไห้จะเอาดอกบัวอยู่ที่กลางน้ำ ตัวก็บอกนางผมหอมไม่ต้องเตล็ดให้ลูกก็ร้องไห้ใหญ่ นางผมหอมก็เลยเตล็ดให้ดอกบัวก็เลยกลายเป็นนางโงงนั่งอยู่ข้างนางผมหอมหน้าตาเหมือนกับนางผมหอมนางโงงก็เลยบอกขุนหมื่นปลักนางผมหอมลงน้ำ นางโงงก็สมมุติเป็นนางผมหอมไปกับขุนหมื่น นางผมหอมก็ลอยน้ำไปค้างอยู่ต้นไม้และขึ้นฝั่งได้ ลูกก็ร้องไห้ขึ้นว่านางผมหอมคนนั้นไม่ใช่แม่เพราะอินี่เป็นนางโงงที่นี้ไปถึงบ้านย่า ลูกก็ไม่ยอมกินนมนางผมหอมเพราะบอกว่าไม่ใช่แม่แต่เป็นนางโงงก็เลยขอห่อข้าวไปตามหาแม่ที่ริมแม่น้ำและไปเห็นนางผมหอมนั่งอยู่ที่ริมต้นไม้กลับไปบอกพอก็เลยบอกลูกว่าให้หาหาให้แม่แล้วเอาผมมัดต้นไม้ไว้แล้วให้เรียกพอลูกก็ทำตามคำสั่งพอก็เลยไป แต่นางผมหอมก็วิ่งหนี แล้วขุนหมื่นก็เจอจากับเมีย เมียก็บอกว่าตนเป็นนางผมหอม แต่ที่อยู่กับท่านเป็นอีโงงถ้าท่านจะเอาเข้าไปในบ้านให้ฆ่าอีโงงก่อนตัวก็เลยให้อยู่ที่นี่จะไปจัดการกับนางโงงตัวก็เกณฑ์บ่าวไพร่ราษฎรให้สร่งผมอีโงงทหารก็เอาหอกแทงอีโงงเลือดอีโงงก็ตกใส่หน้าเป็นปลิงตกใส่ปากเป็นลิ้นและหูง แล้วก็พานางผมหอมเข้าเมืองจัดพิธีแต่งงาน

บักเสากี้

เล่าโดย นายทวีศักดิ์ ประมาณเมือง

มีครอบครัวอยู่ครอบครัวหนึ่ง มีลูกชายคนเดียวชื่อบักเสากี้ มันเป็นคนขี้เกียจ วันหนึ่ง ๆ ไม่ยอมทำงานอะไรเลย ได้แต่ไปสูบกัญชาอยู่ที่วัด พ่อแม่ทนไม่ไหวจึงไล่หนี แม่ได้ห่อขนมเปียกปูนให้ไปกินได้ 3 วัน มันออกเดินไปในป่า พอค่ำลงก็ไปนอนในศาลาวัดกลางป่า และหิบบ้างก็ขมามาสูบ เมื่อสูบเสร็จก็

มองเห็นยักษ์อยู่ 3 ตัว กำลังจะมานอนในศาลา เมื่อยักษ์เห็นบักเสาก็กิน แต่พอเห็นบักเสาก็กินดูสุขภาพ อยู่ก็กลัวเพราะเห็นบักเสาก็กินดูสุขภาพเป็นไฟ ยักษ์จึงพูดกันว่า “คนอะไรกินไฟได้” เมื่อบักเสาก็กินดูสุขภาพ เสร็จแล้วก็หยิบขนมที่แม่ห่อให้มากิน และพูดอยู่กับคนเดียวว่า “คนไหนจะออกมาให้กูกินก่อน ไอ้ดำ หรือ ไอ้เขียว ไอ้ขาว” ยักษ์ได้ยินดังนั้นก็กลัวเพราะว่ายักษ์ทั้ง 3 คนนั้นชื่อเดียวกับขนมที่บักเสาก็กินกำลังจะกินพอดี มันจึงหันหน้าเข้าปรึกษากันว่าเข้าไปเป็นทาสรับใช้ เมื่อบักเสาก็กินดูสุขภาพก็กลัว แต่ยักษ์บอกว่าไม่ต้องกลัวเพราะตนจะมาเป็นทาสรับใช้ตลอดไป ต่อมาบักเสาก็กินเดินทางไปถึงเมืองหนึ่ง มีนยักษ์ออกมาจับผู้คน กินเป็นอาหาร บักเสาก็กินจึงอาสาไปฆ่ายักษ์และสั่งให้ยักษ์ 3 คน ดักข่มอยู่ เมื่อดังเวลาบักเสาก็กินออกมา กินคนเหมือนเดิม เมื่อนักยักษ์บินลงมา ยักษ์ 3 คน ก็เข้าไปฆ่าตาย เจ้าเมืองจึงยกทรัพย์สินสมบัติให้บักเสาก็กินและ ยกลูกสาวให้ ตั้งแต่นั้นมาบักเสาก็กินไม่ต้องเร่ร่อนไปไหนและได้ปกครองบ้านเมืองตลอดไป

กำพร้ามนตร์ตด

เล่าโดยนายท่อน ทองสร้าง

ท้าวกำพร้าเกิดมาทุกซอกไม่มีพ่อแม่จึงไปอาศัยขี้ขาววัดกินจนเติบโตใหญ่ จึงมีความคิดที่จะเรียนมนตร์ ตด แต่ไม่มีคนใดสอนมีแต่คนหัวเราะเยาะในความรู้สึกระ ไร้เงาของท้าวกำพร้า แต่ท้าวกำพร้าก็ไม่สนใจจึง ตั้งตนท่องเทียวไปแสวงหาครูที่จะสอนมนตร์ตด บังเอิญไปพบชีปะขาวท่านหนึ่ง สงสัยจะเป็นเทวดามา โศด ท่านจึงสอนให้แต่กำพร้าว่าห้ามนำวิชาไปใช้ในยามไม่จำเป็น ต่อมาท้าวกำพร้าพบลูกสาวพญาจึงรักและไป ขอจากพญา พญาขับไล่ออกมาและนำไปถ่วงน้ำ ขณะนั้นมีเรือสำเภาใหญ่ของพ่อค้าผ่านมาเรือเกยตื้นจึงมาขอ ความช่วยเหลือจากกำพร้า ท้าวกำพร้าบอกว่าแค่เรือเกยตื้นตดใส่ทีเดียวก็น่าได้แล้ว นายสำเภาจึงทำท้าวกำพร้า หากทำได้ตามที่พูดจะยกเรือสินค้าทั้งหมดให้ จึงทำให้ท้าวกำพร้าได้เรือสำเภา เมื่อร่ำรวยแล้วก็ไปขอลูกสาว พญา และได้แต่งงานกันอยู่ด้วยกันอยู่มีความสุข เมื่อพญาตายท้าวกำพร้าก็ได้ขึ้นเมืองเป็นพญาปกครองไพร่ฟ้า ประชาชนอย่างมีความสุข

นิทานผีเกี่ยวกับผี

ผีปู่ทิม

เล่าโดยนางสิมมา วงศิริ

มีสองเลี้ยวไปนอนไร่ หลังจากฟันไร่เสร็จแล้วก็ชวนกันกลับบ้านจึงตะ โทนบอกเลี้ยวว่า “เลี้ยวเอ๊ย คำ แล้วกลับบ้านเถอะ” เลี้ยวตอบมาว่า “ไปๆ” สักพักก็เรียกอีก “เลี้ยวเอ๊ยไปแล้วรี” “ซ้งๆ” ผีปู่ทิมขานรับ ส่วน เลี้ยวนั้นก็กลับบ้านไปแล้ว เลี้ยวรู้เลขเรียกกันอยู่นั้น ขานตอบกันแล้วก็ลงมาถึงดินไร่ เลี้ยวแบกขีวันมา มาที่ มา พบผีปู่ทิม ผีปู่ทิมก็คว้าแขนบีบที่นี้ก็หัวเราะขนาด สบป็นขึ้นปกตา หวังจะได้กินคนนะ หัวเราะจนเห็นขีวันเท่า เล่มขีวัน ตัวใหญ่ตัวสูงกำแขนบ่วง “ฮ่าๆๆ อยู่บ่อยๆ ขึ้นก็เล่นมาหา ปลายก็เล่นมาต้อน อยู่บ่อยๆก็จะได้กินคน แล้ว ฮ่าๆๆ” ท้าวนั้นก็คิด “กูจะทำอย่างไรหนอ กำแขนบ่วงจกเทื่อ” ไขปัญญาหัวคิดนะก็เลยคว้าได้ด้ามขีวัน ค่อย ๆ ซุกใส่มือค่อย ๆ แกะมือออกแล้วซุกด้ามขีวันใส่แทน ค่อยเดินออกมาคิดว่าฟันแล้วก็เล่นเต็มทีกลับ บ้านผ่านป่าผ่านดงมา ผีปู่ทิมมัดแต่หัวเราะ ที่นี้ก็จะกินคนก็หันมาดูก็เห็นแต่ด้ามขีวัน ส่วนคนหนีไปแล้ว “ฮิ! กู ลืมกินมันก่อนๆ” ผีปู่ทิมรำพึงด้วยความเสียดาย

ผีอ่องอ่อยกับผีปูทึม

เล่าโดยนางด้วง คำจุม

สองพี่น้องไปนอนไร่ แล้วผีอ่องอ่อยกับผีปูทึมมานั่งฟังไฟอยู่ใต้ถุนกระท่อม สองพี่น้องกลัวมาก แต่ก็คิดหาวิธีไล่ผี จึงนำน้ำมาหยอดไล่ผีปูทึม “อ้ออ่อยมึงหยอดน้ำไล่หัวกูรี” “เปล่าข้าไม่ได้ทำ” ผีอ่องอ่อยตอบ “อ้าวแล้วใครทำ” ต่อมาสองพี่น้องก็หยอดน้ำไล่ผีอ่องอ่อย “บั๊กปูทึมมึงหยอดน้ำไล่หัวกูรี” “เปล่าข้าไม่ได้ทำ” ผีปูทึมบอก “อ้าวแล้วใครทำ” “มึงนั่นแหละทำ” “มึงนั่นแหละทำ” ผีสองคนก็เถียงกันขึ้น เคียดให้กันเถียงกันไปเถียงกันมากก็ตึงกันตึงกันขึ้น อ้ออ่อยคิดว่าได้หาผีทึมทึมก็บีบ ผีทึมทึมทำใหญ่ควยใหญ่เนาะ ผีทึมทึมก็เลยตายอยู่ตีนไร่พูน ผีทึมทึมหิบบี้อ้ออ่อยปลีกจ๊กเทื่อ อ้ออ่อยหีน้อย ๆ เนาะ หีน้อยหีแหลมหีเหน็บหีแมน อ้ออ่องเลยปดาย มือเข้ามาสองพี่น้องตื่นขึ้นไปเบิ่งเห็นแค่ผีปูทึมนอนตายล่าง่างอยู่ตีนไร่ ห่าแตกตายเนาะ แต่บ่เห็นศพผีอ่องอ่อย สองพี่น้องก็เลยกลับบ้าน

สองพี่น้อง

เล่าโดย นายพุ่ม คำหนาหนัก

มีสองพี่น้องไปเฝ้าไร่ในป่า เพราะกลัวหมูป่ามากินพืชผล คินนั้นฝนตกหนักมากสองพี่น้องสูมไฟไว้ใต้ถุนกระท่อมเพื่อให้ความอบอุ่น มีฝีกองกอยตัวหนึ่งตากฝนมาเห็นแสงไฟใต้ถุนกระท่อมสองพี่น้อง จึงเข้ามาผิงไฟฝีกองกอยหันไปเห็นสองพี่น้องอยู่บนกระท่อม จึงพูดว่า “กูผิงไฟอุ่นเมื่อไหร่ กูจะได้กินเด็ก” สองพี่น้องได้ยิน พี่จึงพูดขึ้นว่า “ลุง ๆ เคยกินหมูหันไหม” ฝีกองกอยพูดว่าไม่ “ถ้าลุงอยากกินให้ลุงไปตัดหวายในป่ามาสร้างเป็นคอกเพื่อคักหมู ฝีกองกอยจึงไปตัดหวายมาสร้างเป็นคอก แล้วนำมาให้สองพี่น้องดู คนพี่พูดขึ้นว่าไม่รู้จะเอาหมูป่าอยู่หรือเปล่า เพราะแรงมันมาก คอกอาจพังได้ จึงให้ฝีกองกอยลองเข้าไปทดสอบแล้วมัดคอกให้แน่นหนา และให้ฝีกองกอยคินดูว่าหลดหรือไม่ ฝีกองกอยพูดว่า “ไม่หลดหรือ” สองพี่น้องจึงหัวเราะแล้วพูดว่า คราวนี้เป็นคราวของเราละ เราจะเอาเจ้าไปถ่วงน้ำ ฝีกองกอยกลัวจึงขอร้องและสัญญาว่า ข้าจะไม่มารบกวนอีก สองพี่น้องจึงปล่อยไป จากนั้นมาก็ไม่เคยเห็นฝีกองกอยอีกเลย

ผีโพง

เล่าโดย นายพรหมมา ดุลสุข

กาลครั้งหนึ่งมีสามีภรรยาคนหนึ่ง ได้เดินทางโดยทางเรือพร้อมกับลูกจะไปหาปู่กับย่า ในระหว่างทางผู้ภรรยาได้มองเห็นดอกบัวอยู่ริมน้ำเกิดอยากได้ จึงให้ผู้เป็นสามีเก็บให้ ในระหว่างที่ผู้เป็นสามีกำลังเก็บดอกบัวอยู่นั้นก็มีผีโพงตัวหนึ่งเห็นว่าชายคนนั้นหล่ออยากได้มาเป็นผัว จึงปลอมตัวเป็นภรรยาของชายคนนั้น และได้ผลักผู้ภรรยาตัวจริงตกน้ำและตัวเองก็ขึ้นมาอยู่บนเรือแทน ชายคนนั้นก็ไม่ได้ว่าอะไรเพราะผีโพงปลอมตัวให้เหมือนกับภรรยาของเขา แต่พอนางผีโพงเข้าไปใกล้ลูกของเขาลูกของเขาก็ร้องไห้ และบอกว่าไม่ใช่แม่ตน และพอมาถึงบ้านปู่กับย่า ปู่กับย่าก็ได้เตรียมอาหารคาวหวานไว้ต้อนรับ นางผีโพงก็เลือกกินแต่อาหารคาว ผู้เป็นสามีจึงได้สังเกตเห็นความผิดปกติของภรรยา เพราะภรรยาชอบกินของหวาน ไม่ชอบของคาว แต่ยังไม่แน่ใจจนกระทั่งวันหนึ่งลูกของเขาได้ไปเที่ยวป่าและได้ไปพบแม่ตัวจริง จึงกลับมาเล่าให้พ่อฟังพ่อก็ตามไปดูก็ใช่จริงจึงพามาบ้านด้วย และได้หาอาหารให้กิน นางก็กินแต่ของหวาน เขาจึงเชื่อว่าผู้หญิงคนนี้เป็นภรรยาของเขาจริง ๆ จึงได้จับตัวนางผีโพงไปประหารชีวิตริมแม่น้ำและได้อธิษฐานว่าถ้าเลือดของนางผีโพงตกลงไปใน

น้ำให้เกิดเป็นปลิง และถ้าเลือดของนางผีโพงกระเด็นมาถูกใบไม้ก็ให้เกิดเป็นขุง และทั้งสองสามีภรรยาและลูกก็ได้กลับมาอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขอีกครั้งหนึ่ง

ชายลี้กับเงือก

เล่าโดย นางคำมูล บุญจีน

คนสมัยก่อนนิยมทอผ้าและขายลี้คนนี้ก็ทอผ้าด้วย มีอยู่วันหนึ่งนางเงือกก็แปลงกายมาหาขายลี้เพื่อซื้อพิมพ์ทอผ้า เมื่อเห็นกันก็ถูกชะตากันเลยนับถือกันเป็นเสี่ยว แล้วนางเงือกก็ชวนว่าไปเที่ยวบ้านเราเถอะ ขายลี้ได้ยินเช่นนั้นก็อยากจะไปดูว่าบ้านเป็นยังไง ทั้งสองก็พากันไปริมฝั่งแม่น้ำแล้วนางเงือกก็บอกให้ขายลี้หลับตาไว้จนกว่าจะไปถึงบ้าน และบอกให้ถอดคอไว้แล้วเงือกก็พาขายลี้ดำเนินน้ำไป พอไปถึงวังบาดาลซึ่งเป็นริมฝั่งน้ำอีกแห่งหนึ่งเหมือนบ้านของคนทุกอย่าง พอไปถึงบ้านนางเงือกก็ทำการผูกเสี่ยว ซึ่งพ่อแม่ญาติพี่น้องนางเงือกก็พากันผูกเสี่ยวโดยการเอาเงินและทองคำให้ เลิกงานผูกเสี่ยวแล้วเงือกคนนั้นก็พาไปบ้านพ่อแม่ของนางเงือก แล้วนางเงือกก็รีบทอผ้าแล้วตั้งขายลี้ว่าอย่าไปเปิดผ้ามาที่กั้นห้องนั้นดู พอขายลี้ได้ฟังก็คิดว่าเสี่ยวทำไมพูดแปลก ก็เลยอยากไปดู เลยแอบเปิดดูเห็นเงือกนอนกองกันเป็นแถวอยู่ หัวของเงือกมีหงอนสีแดง ๆ คิดว่าคงจะคล้าย ๆ ตัวพญานาคนั่นแหละ ตั้งแต่นั้นมาก็เกิดความกลัวคิดถึงบ้านอยากกลับบ้านก็เลยไปบอกเสี่ยวว่าอยากกลับบ้าน เสี่ยวก็รีบทอผ้าให้เสร็จโดยใช้เส้นผมที่ขายจนลากพื้นนั้นทอผ้าแทนด้วย พอทอผ้าเสร็จก็รีบมาส่งขายลี้กลับบ้าน พอมาถึงริมแม่น้ำของเมืองบาดาลก็บอกให้ขายลี้หลับตาและถอดคอไว้ แล้วพาดำน้ำ ตอนถึงริมฝั่งแม่น้ำในเมืองมนุษย์แล้วเงือกก็มาส่งถึงบ้านนั่นแหละ แล้วก่อนกลับก็สั่งไว้ว่าเสี่ยวเราจะกลับบ้านก่อนแล้วเงือกก็กลับไปบ้าน อยู่มาไม่นานนางเงือกก็ตาย น้องของนางเงือกคนนั้นก็มาบอกขายลี้ว่านางเงือกตายแล้ว ดายวันแรม 2 ค่ำ ขายลี้ก็เสียใจก็เลยมานั่งร้องไห้อยู่ริมแม่น้ำพร้อมทั้งพูดว่าทำไมชีวิตสั้นจังเลย

ผีโป่งค่าง

เล่าโดยนางทองสุข โพธิ์เส็ง

มีพรานสองพี่น้องได้ไปอยู่ห่างป่าไร่บนต้นไม้ใหญ่ นอกหมู่บ้านพรานผู้พี่ได้สั่งให้น้องจัดแจงทำอาหาร ส่วนตนจะไปหาฟันเพื่อมาก่อไฟในตอนค่ำ เมื่อพรานผู้พี่กลับมาจากหาฟันก็ค่ำพอดี แล้วพรานสองพี่น้องก็พากันกินข้าวกินปลาเสร็จก็ก่อไฟผิงกองใหญ่แล้วขึ้นไปนั่งบนห้าง พรานผู้น้องขึ้นไปนอนหลับเลย พรานผู้พี่นั่งดูขยาอยู่สักพักก็ขึ้นได้ว่าต้องเอาครั่งเผาไฟเพื่อป้องกันผีโป่งค่างมันจะมาทำร้าย ว่าแล้วเขาก็เอครั่งออกมาเผาไฟ สักครู่ไฟก็มอดดับลง และต่อมาฝนก็ตกปรอย ๆ แล้วผีโป่งค่างมันก็มา มันเกาะห้อยโคนต้นไม้มาอยู่เหนือห้างของนายพราน เขาจะยิงก็ยิงไม่ได้กลัวผิปกาก็เลยเอาครั่งมาจุดเผาไฟ ผีโป่งค่างมันกลัวก็เลยหนีไป สักครู่ใหญ่ผีโป่งค่างมันก็มีอีก นายพรานรำคาญก็เลยยิงมัน มันตกลงจากต้นไม้ใหญ่ที่มันห้อย โหหน พอตอนเช้าพรานสองพี่น้องลงมาจากห้างเห็นผีโป่งค่างตัวใหญ่นอนแยกเขี้ยวอยู่ พรานสองพี่น้องจึงเข้าไปหมู่บ้านและบอกคนในหมู่บ้านมาดู พอมาดูใหม่เห็นผีโป่งค่างตัวเล็กนิดเดียว จึงทำให้พรานสองพี่น้องถูกชาวบ้านตำว่าโกหก

ตำนานปรัมปรา

กบกินเดือน

เล่าโดย นายเสียง วัังศิริ

มีลูกกำพร้าคนหนึ่งมีต้นขาวิเศษ คนตายได้สามปี รักษาให้คืนได้ แม้แต่ข้างตายได้สี่ปีก็ฝนยาแล้วนำไปรดก็คืนมา วันหนึ่งออกจากบ้านไปพบพระยาไก่อ๋น นอนตายจึงไปทำการรักษาหายแต่ไม่ได้ตอบแทนคุณ เพียงแต่บอกว่ามีอะไรให้ช่วยก็บอก ไปพบพระยาข้างตายก็รักษาพระยาข้างให้หายคืนและพระยาข้างก็บอกว่ามีอะไรจะให้ตอบแทนคุณก็บอก ไปพบพระยาขอบตายก็ไปรักษาคืนก็ไม่ได้ตอบแทนคุณ จนครบสามอย่าง พอไปถึงเมืองหนึ่ง ลูกสาวเจ้าเมืองตายได้สามเดือน ท้าวกำพร้าจึงไปสอบถามย่าจำสวนจึงรู้ว่าลูกสาวพระยาเสียดชีวิต ย่าจำสวนจึงนำเรื่องนี้ไปหาพระยาเมืองว่าถ้ารักษาหายจะยกเมืองและลูกสาวให้ ท้าวกำพร้าจึงรักษาลูกสาวพระยาเมืองจนหาย และได้ลูกสาวพระยาเป็นเมีย อยู่ต่อมาท้าวกำพร้าจึงได้ออกไปค้าขายต่างเมือง วันนั้นเป็นวันเพ็ญ และตั้งเมียไว้ว่าไม่ให้เปิดหีบ แต่เมียไม่ฟังจึงไปเปิดหีบดูต้นขาจึงหายไป สามีกลับมาจึงเล่าความจริงให้ฟัง จึงไปหาพระยาไก่อ๋น จึงช่วยแต่ไปไม่ถึง กลายเป็นดาวไก่อ๋นน้อย ไปหาพระยาข้างให้ช่วยพระยาข้างก็ติดอยู่บนฟ้ากลายเป็นดาวข้างน้อย ไปถึงพระยาขอบจึงไปกินเดือนและนำต้นขาวิเศษมาให้ลูกกำพร้าได้

ตำนานน้ำเต้าป๋ง

เล่าโดย นางมอนสี แก้วโยน

สมัยก่อนมีน้ำท่วมโลกผู้คนหนีตายเข้าไปอยู่ในน้ำเต้าอย่างแออัดยัดเยียดและส่งเสียงดังมาก พญานาคราชได้ขึ้นและรำคาญจึงใช้เหล็กชิวเผเผาไฟแดงๆ แล้วนำมาเจาะน้ำเต้าคนจึงหลั่งไหลออกมามากมาย คนออกมาพวกแรกเป็นพวกข้า หมู ไทย ลาว และสร้างเป็นบ้านเมืองสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ตำนานแดนสร้างโลก

เล่าโดยนางสีดา เสนานุช

แดนอยู่บนฟ้าได้ส่องลงมายังโลกเห็นแผ่นดินเท่ารอยไถ่ ดินไม้เท่าลำเทียน จึงคิดเสกแผ่นดินและดินไม้ให้ใหญ่โตและส่งมนุษย์คู่แรกลงมายังโลกมนุษย์ลงมาอยู่บริเวณน้อยอ้อยหนู หลังจากนั้นจึงได้ขยายเผ่าพันธุ์ลูกหลานมากขึ้นแต่เกิดเครือเขากาดขึ้นปกคลุมโลกทำให้โลกมืดมิด แดนจึงส่งยามกับขุนไล่ ลงมาตัดเครือเขากาดโลกจึงสว่างขึ้นแต่สองคนที่ช่วยกันตัดนั้นล้มตาย

กบกินเดือน

เล่าโดย นางคำภา พรหมวัน

กบกินเดือนเกิดจากวิญญาณมนุษย์แต่ละคนออกจากร่างไป โดยที่ไม่รู้ตัววิญญาณที่ออกจากร่างนี้จะไปรวมตัวกันกลายเป็นกบไปกินเดือน เป็นผลให้บ่าวไพร่เสนาราชช่วยกันตีเกราะเคาะไม้ให้กบหรือวิญญาณของแต่ละคนนั้นตกใจปล่อยเดือนให้เป็นอิสระและวิญญาณกลับมาเข้าร่างเหมือนเดิม เดือนจึงตอบแทนบุญคุณ

ชาวโลกด้วยการส่งตาแดงมาให้ กล่าวคือใครเป็นคนชั่วร้ายจะได้รับตาแดง แต่หากใครเป็นคนดีก็จะรอดจากตาแดง ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงมีโรคตาแดงมาจนถึงทุกวันนี้

ตำนานสังข์เลี้ยงมนุษย์

เล่าโดยนางมอนสี แก้วโชน

สังข์เป็นแดนอยู่ฟ้าชั้นอาสาลงมาเลี้ยงมนุษย์จึงมานอนอยู่หนองน้ำ เมื่อคนหิวก็จะไปปาดเอาเนื้อจากสังข์มากิน อริยฐานให้สังข์เป็นสิ่งที่ใครจะได้สังข์นั้นจึงเกิดข้าวปลาอาหาร ทั้งที่เป็นสัตว์บก สัตว์น้ำ ผีอกมันต่างๆ หล่อเลี้ยงมนุษย์สืบต่อกันมายาวนาน ต่อมามีกิ้ง หอย ปู ปลา สัตว์ชั้นอาสาล้างมนุษย์แทนสังข์ สังข์จึงกลับไปเมืองแดน มนุษย์ยังรำลึกในบุญคุณของสังข์อยู่จึงเอากำว่าสังข์มาเป็นคำกล่าวอยู่เช่น กินข้าวกับสังข์ หรือผิสังข์

นิทานคติ

หลวงตากับแกะ

เล่าโดย นางทุเรียน พลาขาม

มีหมู่บ้านอยู่หมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งเป็นหมู่บ้านในชนบทอยู่อย่างเรียบง่าย ๆ วันหนึ่งได้มีคนในหมู่บ้านไปซื้อแกะมา 2 ตัว เพื่อทำอาหารเลี้ยงกัน นัยน์ตาของแกะนั้นดูเศร้ามาก ทำให้หลวงตาเกิดความสงสาร จึงขอบิดาแกะ 2 ตัว กับเจ้าของแกะที่ซื้อมา แต่เจ้าของแกะไม่ยอม หลวงตาจึงขอซื้อแกะสองตัวด้วยเงินจำนวนหนึ่ง เจ้าของจึงยอมขายแกะให้ หลวงตาจึงนำมาเลี้ยงไว้ แต่หลวงตาไม่รู้ว่าแกะตัวนั้นท้อง พอใกล้เวลาคลอด แม่แกะจึงได้คลอดลูกแกะออกมา 2 ตัว แกะทั้งหมดรักหลวงตามาก เวลาหลวงตาเดินไปทางไหน ก็มักจะเดินตามเหมือนกับว่าแกะรู้จักบุญคุณของหลวงตาอยู่ตลอดเวลา

ความซื่อสัตย์

เล่าโดย นางจำปา แว่นแก้ว

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว แม่กับลูกอาศัยอยู่บนเชิงเขา วันหนึ่งแม่ป่วยหนัก ลูกจึงพาแม่ไปหาหมอในเมือง แต่ระยะทางนั้นไกล และมีเสือตัวหนึ่งดุร้ายมาก จะคอยจับผู้คนที่เดินทางผ่านไปมากินอยู่เสมอ ลูกจึงคิดวิธีที่จะพาแม่ไปหาหมอในเมือง จึงวางแผนให้แม่เข้าไปอยู่ในโอ่งน้ำ แล้วลูกจึงกลิ้งโอ่งน้ำนั้นลงมาจากเขา แต่บังเอิญโอ่งน้ำไปชนกับก้อนหินแตกเสียโคร่งมาเจอพอดี จึงจ้องจะกินแม่ลูกคู่นี้ ลูกจึงขอร้องว่าให้กินเขาเถอะ และเขาจะพาแม่ไปหาหมอก่อนแล้วจึงจะมาให้กิน เสืออยากลองใจสองแม่ลูก จึงปล่อยให้ไป เมื่อสองแม่ลูกกลับมาจึงไปหาเสือ และผู้เป็นลูกบอกกับเสือน่าอย่ากินแม่ ขอให้เสือกินแต่ตัวเขาคนเดียวพอแล้ว ส่วนแม่นั้นก็บอกว่าขอให้กินแม่อย่ากินลูกเลยให้กินแม่แทน เสือจึงได้เห็นความรักระหว่างแม่และลูกและความซื่อสัตย์ของทั้งสองคนที่ได้ให้สัญญาไว้ เสือจึงปล่อยให้สองแม่ลูกกลับบ้านไป

อิห้ำกับอีลูน

เล่าโดย นางวุ่น กองกี

มีสองตัวเมียอยู่คู่หนึ่ง มีลูกสาว 2 คน คนแรกชื่อว่า อีลูน คนที่สองชื่อว่า อิห้ำ อยู่มาวันหนึ่งอิห้ำซึ่งเป็นน้องออกไปเก็บผักที่ป่ากับแม่ ก็มีเทวดานหนึ่งแปลงกายลงมาเป็นงู นอนบาดเจ็บอยู่ อิห้ำเห็นก็

เลขช่วยไว้ เทวดารู้ว่าอีหล้าเป็นคนดีก็เลยแปลงเป็นคนและบอกความจริงให้ฟัง และจากนั้นอีหล้าก็ได้แต่งงานกับเทวดา อีลุนซึ่งเป็นพี่สาวอยากจะได้บ้าง จึงให้พ่อกับแม่ไปขุดหางแห้วตัวใหญ่ ๆ มาให้เพราะคิดว่าจะเป็นเหมือนน้อง แต่ทำไมไม่เป็นอย่างที่คิด เพราะว่างูตัวนี้ไม่ใช่เทวดาแปลงมาเป็นงูจริง หลังจากหามาแล้วก็ให้อีลุนอยู่กับงูในห้อง พอตกคึกอีลุนก็ร้องให้พ่อกับแม่ช่วย แต่พ่อกับแม่คิดว่าผัวกับเมียหยอกกัน เพราะแต่งงานกันใหม่ ๆ พอตื่นเช้าขึ้นมาพ่อกับแม่ก็ไม่พบอีลุน และพอติดอนนั้นก็มีอีกาตัวหนึ่งบินมาร้องบอกว่ามีงูใหญ่อยู่บนหลังคา พ่อกับแม่และอีหล้า รวมทั้งผัวก็ได้ขึ้นไปดูที่หลังคาก็เห็นงูเห่านอนอยู่จริง ๆ พ่อกับแม่จึงให้ชาวบ้านนำงูตัวนั้นมาฆ่าทิ้งคูก็พบว่าอีลุนอยู่ในท้องงูตัวนี้เพราะถูกกิน

หมีผู้โชคร้าย

เล่าโดย นายลิ่ม คำวิเศษ

นานมาแล้วมีครอบครัวนายพรานอาศัยอยู่ในกลางป่า นายพรานมีลูกชาย 2 คน อยู่มาไม่นานนายพรานก็ล้มป่วยลง ครอบครัวนายพรานนั้นได้เลี้ยงลูกหมีตัวหนึ่งไว้ ก่อนตายนายพรานได้สั่งลูกชายทั้งสองว่า ให้อูแลลูกหมีให้ดี เวลาออกไปล่าสัตว์ในป่าให้พาลูกหมีไปด้วยเพราะมันจะช่วยเรา หลังจากนั้นนายพรานก็ตาย ลูกทั้งสองจึงได้เลี้ยงหมีจนเติบโตใหญ่ เวลาออกไปล่าสัตว์ทุกครั้งต้องพาลูกหมีไปด้วยต่อมาวันหนึ่ง ผู้เป็นที่ได้ออกไปล่าสัตว์กับหมีและในวันนั้นได้มีเสือกคนนายพรานผู้เป็นที่จึงเสียชีวิต หมีเห็นเข้าจึงเข้าไปช่วยและต่อสู้กับเสือกและเสือกนั้นก็ถูกหมีกัดจนตาย หลังจากนั้นหมีก็ได้ไปบ้านและบอกนายพรานผู้เป็นน้องให้ไปดูพี่ในป่า และนายพรานผู้น้องจึงตามหมีไปในป่า เจอศพผู้ที่ถูกเสือกกัดตายนอนจมกองเลือดอยู่ จึงคิดว่าหมีฆ่าพี่ของตน จึงใช้ปืนยิงหมีตาย ต่อจากนั้นนายพรานผู้เป็นน้องเดินทางกลับบ้าน และเห็นเสือกนอนตายอยู่ จึงรู้ว่าเสือกนั้นฆ่าพี่ของตน แต่ก็สายไปแล้วเพราะตนเองได้ใช้ปืนยิงหมีตาย จึงได้แต่เศร้าโศกเสียใจที่ฆ่าหมีเพราะเข้าใจผิดและไม่ไตร่ตรองเสียก่อน

ณรงกับตาปลา

เล่าโดย นางจำปา แวนแก้ว

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีณรงกับหลวงพ่อยู่ที่วัดใกล้ ๆ หมู่บ้าน วันหนึ่งมีสิขานาแกงปลาช่อนมาถวาย หลวงพ่อดันแกงปลาช่อนก็คิดใจสรวล วันต่อมาหลวงพ่อก็ใช้ณรงไปซื้อปลาช่อนมาแกงให้หลวงพ่อดัน ก่อนที่ณรงจะฆ่าปลาช่อน ณรงได้ขอโหลจากปลาช่อน ปลาช่อนจึงเอ่ยก่อนที่จะให้ณรงฆ่าว่า “ในเมื่อเราเกิดมาเป็นอาหารของคนแล้วเราก็จะให้ภัยท่าน เมื่อท่านฆ่าเราแล้ว ท่านจงเอาตาของเราไปอมแล้วท่านจะเหาะเหินเดินอากาศได้” เมื่อณรงอมตาปลาณรงจึงเหาะได้จริง ๆ หลวงพ่อดันเห็นจึงอยากเหาะได้บ้าง จึงทำแบบณรงโดยเอาตาปลาอมแล้วปีนขึ้นไปบนต้นโพธิ์ บอกให้ณรงไปเรียกชาวบ้านมาดู แต่หลวงพ่อดันไม่ได้เป็นคนมีศีลธรรมอย่างณรง เมื่อโคกลงมาจึงคอหักตาย

นิทานอธิบายเหตุ

ว่านเห็นผี

เล่าโดย นางบัวบาน ฤทธิเลิศ

มีตาเต่าคนหนึ่งไปนมาเมื่อเดินมาถึงริมป่าช้าก็ได้ยินเสียงเค็กร้องไห้ มองหาท่าไรก็ไม่เห็น ได้ยินแต่เสียง แล้วจึงเดินต่อมาถึงปากทางเข้าป่าช้าได้ยินเสียงพูด ลุงจะไปไหน มึงจะทำอะไร บอกแม่ของฉันมา

หาน้องหน่อย มันร้องให้ ตาเต่าพูดว่า เราจะเห็นมึงได้อย่างไร ฉันจะเอาร่านให้ ว่าแล้วตาเต่าก็หยิบเอาร่าน แล้วก็เห็นผีเด็กน้อย ผีก็เห็นคน แล้วตาเต่าถามผีเด็กน้อยว่า แม่มึงเป็นคนอย่างไร ผีเด็กน้อยตอบว่า แม่ฉันสูง ๆ แล้วก็ไม่ได้เสียนมก็ขาน แล้วตาเต่าก็เดินเข้าไปหมู่บ้าน เดินไปมองหาไปก็ไม่เห็น จนเดินไปถึงบ้านหลังสุดท้าย เห็นผีอย่างที่มีเด็กน้อยบอก เดินอยู่ข้างคนคิดฝ้าย จึงพูดออกไปว่า อีอันอันลูกมึงฮ้องให้อยู่พัว ไปหาลูกมึง ผีคนนั้นจึงพูดว่า เจ้าเห็นฉันได้อย่างไร ลูกมึงเอาร่านให้กู แล้วผีคนนั้นจึงไล่ตาเต่าเพื่อเอาร่านคืน ตาเต่าวิ่งไปบ้านไปเจอผีบ้านผีเรือน ถามว่า เอาอะไรเข้ามา ตาเต่าตอบเอาร่านเข้ามา ผีเรือนจึงบอกว่าเอาทิ้งให้หมากินเสีย ตาเต่าก็เลยเอาทิ้งให้หมากิน จากนั้นมาหมาก็เห็นผีแล้วเห่าหอน

ตัวฮักเมียน้อยมากกว่าเมียหลวง

เล่าโดย นางบุญจำ มีบัวทอง

พญาเจ้าเมืองออกไปหาปลาตามป่าเขา เมื่อพบถ้ำริมฝั่งน้ำน่าจะมีปูปลาอาศัยอยู่มากจึงลี้วงเข้าไปข้างในถ้ำจึงจับมือและไม่สามารถชักมือออกมาได้ ด้วยความเจ็บปวด และกลัวตายจึงให้บ่าวไพร่เสนากลับไปบอกเมียหลวงและเมียน้อยให้มาช่วยเหลือและร่ำลากันเป็นครั้งสุดท้ายก่อนตาย ฝ่ายเมียหลวงรู้ก่อนก็แต่งไพร่พลออกมาพบสามีแต่ก็ช่วยอะไรไม่ได้ สามีกลัวตายมากคังนั้นหากจะตายขอคู่วัยระเพศเมียเป็นครั้งสุดท้าย แต่เมียหลวงอายุจึงไม่ยอมให้คู สามีจึงให้คนไปตามเมียน้อย พอเมียน้อยมาถึงรู้ว่าสามีต้องการอะไรจึงถอดเสื้อผ้าทิ้งทั้งหมดแล้วเดินไปหาสามีอย่างไม่อายใคร เมื่อถ้ำเห็นอวัยวะของเมียน้อยก็ตกใจอ้าปากค้างเป็นผลให้สามีหลุดออกจากถ้ำได้ ด้วยเหตุนี้สามีจึงรักเมียน้อยมากกว่าเมียหลวงเพราะเขามีบุญคุณต่อกัน

สุนัขกับหมู (เหตุที่หมูกินรำหมากินข้าว)

เล่าโดย นางสิน กาศจันทร์

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว เป็นยุคที่สัตว์พูดได้ มีสุนัขและหมูเป็นเพื่อนสนิทกัน หมูมีนิสัยซื่อสัตย์แต่สุนัขมีนิสัยฉลาดแกมโกง สัตว์สองตัวนี้เป็นเพื่อนที่คบกันมานาน วันหนึ่งในขณะที่พวกมันกำลังออกเที่ยวเตร่ก็มีเทวดาคองค์หนึ่งลงมาโปรดสัตว์สองตัวนี้ เทวดาสั่งให้สัตว์สองตัวนี้เตรียมพื้นที่ไว้ทำนา โดยมีข้อแลกเปลี่ยนว่าจะประทานพรให้กับมันคนละ 2 ประการ ให้พวกมันทำงานที่สำเร็จตามกำหนด สัตว์ทั้งสองก็ตกลงรับคำว่าจะทำให้เสร็จตามกำหนด วันต่อมาหมูก็ทำงานอย่างแข็งขัน แต่สุนัขกลับเที่ยวเตร่อย่างมีความสุข หมูทำงานอยู่ตัวเดียวอย่างเหนื่อยล้า มันใช้จุกของมันเป็นคันดินปั้นเป็นคันนา เตรียมพื้นที่ไว้ทำนาจนสำเร็จ แล้วมันก็ไปนอนพักอยู่ได้ร่มไม้ เมื่อใกล้เวลาที่เทวดาจะลงมาตรวจงาน สุนัขก็กลับมาเดินย่ำตามคันนาและคันนาที่หมูทำไว้จนทั้งคันนาเต็มไปด้วยรอยเท้าของมัน เมื่อเทวดาลงมาตรวจสุนัขก็บอกกับเทวดาว่ามันทำงานอยู่ตัวเดียว ส่วนหมูมีแต่นอนไม่เคยช่วยเหลือมันเลย มันเป็นผู้ทำงานด้วยความเหนื่อยยากโดยไม่ได้รับการเหลียวแลจากหมูเลย มันใช้รอยเท้าที่มันย่ำบนคันนานั้นมายืนยันเป็นหลักฐาน เมื่อหมูตื่นมาทราบความก็พยายามจะโต้แย้ง ทักท้วง แต่มันไม่ได้มีประโยชน์อะไรขึ้นมาเลย เทวดากลับเชื่อสุนัขและสาปให้สุนัขกินข้าวเป็นอาหาร ส่วนหมูกินแกลบหรือรำเป็นอาหารตั้งแต่บัดนั้นมา

เหตุที่ควายไถนา

เล่าโดยนางสีดา เสนาบุษ

มนุษย์เกิดมาบนโลกแล้วก็ทำมาหากินตามที่แดนสั่งสอนต่อมาเกิดฝนแล้ง ปลูกข้าวปลูกหมากบ่ได้ออชากกันทั่วบ้านทั่วเมือง ก็เลยไปร้องต่อแดนให้ช่วย แดนจึงส่งควายลงมาจากเมืองฟ้าพูนว่าให้มาบอกให้มนุษย์

กินข้าว 1 ครั้ง ใน 3 วัน ควาก็รับคำสั่งเหาะลงมาแต่เมืองฟ้า บังเอิญมาพบลมกระดิ่งหลวงพัดหมุนตัวๆ ถูกควาย ควายมีหัวหลายเมื่อตกลงมาโลกมนุษย์แล้วควาก็โซซัดโซเซ ถูกแคดก็รื้อนผิวจะละลายจึงไปนอนแช่น้ำอยู่ในหนอง แล้วก็ผลอกลับไป ตื่นมาอีกทีก็มีค้ำแล้วก็รีบไปบอกมนุษย์แต่ควายจำไม่ได้ว่าแถบตั้งว่าอย่างไร จึงบอกมนุษย์ว่าแถบให้กินข้าว 3 ครั้งต่อ 1 วัน ตั้งแต่นั้นมนุษย์ก็ต้องกินข้าวบ่อยขึ้นจากที่เคยกิน 1 ครั้งต่อ 1 วัน ทำให้มนุษย์เดือรื้อนหนักกว่าเดิม จึงไปร้องต่อแถบใหม่ แถบรู้ว่าควายผิดคำสั่งจึงสั่งให้ควายลงมาไถนาช่วยมนุษย์ ทำมาหากินเพื่อลงโทษควายจึงทำให้ควายต้องไถนา

นิทานสัตว์

กระต่ายกับหอย

เล่าโดย นางทอง พงษ์พันธ์

นานมาแล้วมีกระต่ายตัวหนึ่ง มีนิสัยเกร ซอหาเรื่อง คุยว่าตนเป็นผู้ที่วิ่งเร็วที่สุด ไม่มีใครวิ่งได้เร็วกว่า และชอบไปทำผู้อื่นให้ไปวิ่งแข่งกับตน อยู่มาวันหนึ่งกระต่ายก็ได้ไปหากินแถวริมน้ำ จึงร้องทักหอยว่า “ในวันนี้นายมาวิ่งแข่งกับเรามั้ย ถ้าเราแพ้ นายเราจะยอมเป็นทาสนาย” หอยได้ยินดังนั้น ก็ร้องตอบตกลงไป เพราะได้ยินชื่อเสียงกระต่ายตัวนี้มานานแล้ว จึงร้องบอกว่า “ตกลงพรงนี้เรามาแข่งกัน” เมื่อถึงวันนั้นก็มีสัตว์มากมายมาชมการแข่งขัน เมื่อถึงเวลาช่างเป็นกรรมกร ก็บอกว่า “ถ้าใครไปถึงจุดหมายปลายทางก่อนเป็นคนชนะ” โดยกระต่ายวิ่งอยู่ริมแม่น้ำ ส่วนหอยนั้นวิ่งอยู่ในน้ำ เมื่อตกลงกันแล้วช่างก็ให้สัญญาณเริ่มการแข่งขัน กระต่ายก็วิ่งเต็มที่ วิ่งไปเรื่อย ๆ ตามริมน้ำ ส่วนหอยก็เดินไปช้า ๆ เมื่อกระต่ายวิ่งไปถึงถามหอยว่า “ตอนนี้หอยอยู่ที่ไหน” เมื่อหอยได้ยินก็บอกว่า “อยู่นี่” กระต่ายเห็นว่าหอยอยู่หน้าตัวเองก็รีบวิ่งไปอีกแล้วจึงร้องถามว่า “ตอนนี้หอยอยู่ที่ไหน” หอยตอบว่าอยู่นี่ถึงเส้นชัยแล้ว กระต่ายก็ตกใจวิ่ง แต่แพ้หอยเพราะหอยมีอยู่เต็มสระ ดังนั้นหอยจึงเป็นผู้ชนะกระต่าย กระต่ายจึงบอกว่า “เรายอมแพ้ นาย” หอยก็บอกว่า เราไม่อยากให้นายคุยโม้อวด ต่อจากนั้นกระต่ายก็ไม่โอ้อวดและอยู่กันอย่างมีความสุข

กระต่ายหางด้วน

เล่าโดยนางแหวด อินพร

กาลครั้งหนึ่งมีไก่ เสือ กระต่าย เป็นเพื่อนรักกัน ทั้งสามได้เปลี่ยนกันไปหาอาหารและเฝ้าบ้าน 1 ตัว วันแรกเป็นหน้าที่ของเสือ เสือก็ไปหาเนื้อมาทำเป็นอาหาร วันที่สองเป็นหน้าที่ของไก่ ไก่ก็ต้มน้ำร้อนจนเดือด (ตอนนั้นกระต่ายแอบดูอยู่) แล้วไก่ก็บินขึ้นไปบนปากหม้อแล้วกระพือปีกร้องกะตึก ๆ ทันใดนั้นไข่ก็ออกมาจากก้นไก่ วันที่สามเป็นหน้าที่ของกระต่ายบ้าง กระต่ายไม่รู้จะทำอะไรมาทำให้เสือกกับไก่กิน ถ้าไม่มีกระต่ายจะโดนเสือกกิน ความคิดก็แล่นปรี๊ดปรี๊ด ตั้งหม้อน้ำร้อนแล้วบินขึ้นไปบนปากหม้อ กระพือแขนออก ร้องกะตึก ๆ แล้วชี้ออกมาเต็มหม้อเอาไว้ให้เสือกกิน เสือกกับไก่กลับมาจากทำงานก็มากินอาหารที่กระต่ายทำให้ กระต่ายไม่ยอมไปกินด้วย เข้าไปในห้องนอนห่มผ้าแล้วครางว่าเสือกกินขี้กู ๆ เสือได้ยินจึงไล่ตะครุบหางกระต่ายขาด กระต่ายจึงหางด้วนมาจนถึงปัจจุบันนี้

นกกาเห่า

เล่าโดย นางทา เกิดดี

มีอยู่วันหนึ่ง นกขี้ นกกา และนกกาเห่า ได้มาพบกัน ต่างพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน เลยกตกลงใจเป็นเพื่อนกัน และสัญญากันว่า หากใครมีเรื่องเดือดร้อนจะต้องช่วยเหลือนอกนอกรวม วันหนึ่งนกรู้ได้ไปเชิญเอาลูกไก่ของชาวบ้านมา เจ้าของเลขใช้หน้าไม้ยิงนกรู้ กระสุนได้ไปถูกกันของนกรู้ และติดอยู่ที่กัน นกรู้ฝันใจบินกลับบ้าน เป็นโชคคิของนกรู้เพราะพอคืนกกาบินผ่านมาพอดี พอรู้เหตุกกาจึงแนะนำให้นกรู้ชูกันขึ้น ให้แสงแดดเผาผลาญลูกกระสุนให้แตกออกจากกัน นกรู้พอได้รับคำแนะนำจึงทำตามทันที นกรู้ชูกันอยู่นาน แต่ไม่มีอะไรเกิดขึ้นยิ่งทำให้เจ็บปวดมากขึ้น นกกาทรมานทางช่วยเพื่อน จึงบินไปหานกกาเห่า นกกาเห่าจึงให้นกรู้สัญญาว่าถ้าช่วยได้จะให้อะไร นกรู้รับตอบว่าจะให้ชีวิต จะเป็นทาสนกกาเห่าตลอดไป นกกาเห่าไม่เชื่อ นกกาจึงเป็นนายประกันให้ จากนั้นนกกาเห่าจึงให้นกรู้ไปที่ลำธาร แล้วหย่อนกันลงน้ำ พอนกรู้ทำตาม กระสุนที่ติดกันนกรู้ก็หลุดออก นกรู้บินหนีไปอย่างรวดเร็ว นกกาจึงต้องรับกรรมที่นกรู้ก่อไว้ นกกาเห่าสั่งให้นกกาฟักไข่ของตนไปตลอดจนชั่วลูกชั่วหลาน

กระต่ายกับเต่า

เล่าโดย นางสมภาร ศรียา

เรื่องมีอยู่ว่า มีกระต่ายกับเต่า อาศัยอยู่ในป่าลึกแห่งหนึ่ง ทั้ง 2 ได้ทำวิ่งแข่งกัน กระต่ายและเต่าต่างโอ้อวดกันว่าต่างฝ่ายต่างวิ่งเก่ง วันรุ่งขึ้นทั้งสองก็ไปพร้อมกันที่จุดเริ่มต้น พอเริ่มแข่งขัน กระต่ายก็วิ่งนำหน้าไปอย่างรวดเร็ว ฝ่ายเต่าก็คลานตัวมดัดๆ ไปเรื่อย ๆ ฝ่ายกระต่ายเมื่อวิ่งไปได้ไกลแล้ว ก็นึกกระหยิ่มในใจว่าถึงอย่างไรก็ต้องชนะอยู่แล้ว จึงได้นอนพักเอาแรงที่ได้ตื่นไม่ใหญ่ แล้วผลอหลับไป ครั้นพอตื่นขึ้นมาไม่เห็นเต่ากระต่ายจึงวิ่งไปทันที แต่สายไปเสียแล้วเพราะกระต่ายเห็นเต่าวิ่งเข้าเส้นชัยไปแล้ว

กระต่ายเพื่อนเกลอ

เล่าโดย นางคำ กองโยน

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีกระต่ายอยู่ 2 ตัว เป็นเพื่อนสนิทกันมาก วันหนึ่งพากันไปเที่ยวในป่าใหญ่ กระต่ายทั้งสองมีชื่อว่าเจ้าแดงกับเจ้าดำ ส่วนเจ้าแดงนั้นได้นำกล้วยไปกินในป่าด้วย พอปลูกเปลือกกล้วยกินก็ได้ทิ้งเปลือกกลงดิน ส่วนเจ้าดำก็เลยบอกกับเจ้าแดงว่า “การที่เราทิ้งของไม่เป็นที่เป็นทางจะทำให้ป่าของเราสกปรกกรุงรัง” เจ้าดำบอกว่า “มากทั้งก็มากสกปรกจนแดง” พอพูดจบทั้งสองก็พากันเดินไปเรื่อย ๆ พอใกล้จะถึงธารน้ำเจ้าแดงก็ได้หยิบเปลือกกล้วยที่สัตว์ตัวอื่นทิ้งไว้เลยหล่นลง

นิทานเข้าแบบ

พรานป่า

เล่าโดย นายเทิง พรมวัน

นายพรานเจ็ดคน ออกไปล่าสัตว์ ไปพบวัวป่าตัวหนึ่ง จึงอึ่งวัวป่าตัวนั้นหมายจะนำเอาเนื้อไปขาย แต่อึ่งเท่าไรวัวป่าก็ไม่ตาย เพราะวัวป่ามีอิทธิฤทธิ์ วัวป่าจึงไล่พรานทั้งเจ็ด พรานทั้งเจ็ดไปพบขอนไม้ที่มีโพรงจึงหลบเข้าไปอยู่ในโพรงไม้ วัวป่าจึงกินขอนไม้ไปอยู่ในท้อง พรานทั้งเจ็ดจึงจุดไฟวัวป่าทนมไม่ไหวจึงกระโดดลงแม่น้ำ ในแม่น้ำมีปลาบูทงตัวหนึ่งจึงกินวัวป่าเข้าไปอยู่ในท้อง ปลาบูทงไปไหนไม่ได้เพราะหนักท้องจึงลอยคอ

อยู่ในน้ำ นกกระเต็นพบปลาบู่ทองจึงกินปลาบู่ทอง มียักษ์ตัวหนึ่งมาพบนกกระเต็นที่กินปลาบู่ทองเข้าไปอยู่ในท้องแล้วไปไหนไม่ได้ ยักษ์จึงจับเอานกกระเต็นกลับไปบ้าน และทำการฆ่านกกระเต็นกินและฆ่าเหล่าท้องนกกระเต็นออก พบปลาบู่ทอง จึงกินปลาบู่ทอง และพบวัวป่า จึงฆ่าและวัวป่ากินพบพรานป่าทั้งเจ็ดจึงจับไปขังไว้ พรานป่ากลัวยักษ์จึงทำกลอุบายพุดนิทานให้ยักษ์ฟัง เล่านิทานจบแล้วก็พูดว่า “โอย คึดฮอดมีคบ้านเฮาจัง” “มีคบ้านเจ้าเป็นแนวใด” ศิษย์ถาม “มีคได้น้อยบาเบกบังหุ คมมันบางเท่าคู้คันต้อน” หลังจากนั้นก็พูดอีกว่า “โอย คึดฮอดจอบบ้านเฮาจัง” “จอบบ้านเจ้าเป็นแนวใด” ศิษย์ก็ถามอีก “จอบน้อยๆ ตักบาดหนึ่งได้บ้าน ต้านบาดหนึ่งได้เมือง ตักเฉียงๆ ถูกหัวศิษย์” ศิษย์ได้ยินก็เล่นหนีไม่คิดชีวิต เพราะกลัวเขาจะเอาจอบมาฆ่าตัวเอง นายพรานป่าทั้งเจ็ดก็เลยได้กลับไปบ้านเมืองของตน

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวบัวริน วงศ์ศิริ เกิดเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2518 ณ อำเภอห่มเกล้า จังหวัดเพชรบูรณ์ สำเร็จการศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร เมื่อปีการศึกษา 2536 สำเร็จการศึกษาหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อปีการศึกษา 2542 ขณะที่ศึกษาได้รับทุนอุดหนุนการศึกษาจากโครงการผลิตและพัฒนาอาจารย์ ทบวงมหาวิทยาลัยเป็นเวลา 3 ปี และได้รับทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์จากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปีการศึกษา 2548 นอกจากนี้ยังได้รับทุนสนับสนุนการศึกษาจากกองทุน SEASREP (Southeast Asian Studies Regional Exchange Program) เพื่อเดินทางไปศึกษาภาษาและอักษรธรรมลาว ณ ภาควิชาภาษาลาว - สื่อสารมวลชน คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว ณ กรุงเวียงจันทน์ เป็นเวลา 6 เดือน รวมถึงได้รับทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกจากกองทุนเดียวกันนี้เป็นเวลา 1 ปี 6 เดือน (ปี 2007-2008 และ 2008-2009) ปัจจุบันเป็นพนักงานของมหาวิทยาลัย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่